ॐ तत्सत्

योगीराज सोहिरोबानाथ विरचित

*श्रीमहदनुभवेश्वरी.

ओंव्या

(अध्याय १ ते १८)

देहबुद्धि नसतां कांहीं । पूर्ण स्वरूप तोचि पाही ।
ज्ञानेश्वरीसी द्वैत नाहीं । रचिला ठायीं ग्रंथ सुंदर ॥ १०६ ॥
*"महदनुभवेश्वरी" म्हणती जन । ज्ञानदेवीची प्रतिमा पूर्ण ।
अनुभव होय करितां श्रवणपठण । अवलोकन करिती संत ॥१०७॥

राजारामप्रासादीकृत भक्तमंजरीमाला अ. ९४.

जगाच्या कल्याणा संतांच्या विभूति । [तुकाराम].

वीतरागभयक्रोधा मन्मया मामुपाश्रिताः ।
बहवो ज्ञानतपसा पूता मद्भावमागताः ॥ १० ॥

श्रीमद्भगवद्गीता अ. ४.

शेवटीं तो संत सोहिरा । पांडुरंग मुकुटीं जडला हिरा ।
तेणें किरीट दिसे साजिरा । लाजवी दिनकरा स्वप्रकाशें ॥ ११९ ॥

भक्तमंजरीमाला अ. ९४.

हा ग्रंथ

भगवंत बाळकृष्ण पै, रायकर.

यांनीं अर्थनिर्णायक व अवांतर माहितीच्या टीपा देऊन
जुनाट हस्तलिखित प्रतींच्या आधारें तयार केला.

सन १९१०.

किंमत ३ रुपये.

मुंबईत;
'इंदुप्रकाश' स्टीम प्रेसमध्यें छापून प्रसिद्ध केला.

माझे परमपूज्य पितामह

सोनबा [भगवंत शर्मा] विठ्ठल पै रायकर, व

[जन्म इ. स. १७८६ मृत्यु इ. स. १८५६]

पितामही वै० वा०

सरस्वती [मथुरा] इ. स. १८१० मृ. इ. स. १८७९ व

प्रपितामही—**सावित्री** [जन्म व मृत्यु—शक सांपडत नाहीं.]

आणि

माझे परमपूज्य–जनक व जननीः—

जनक वैकुंठवासीः—

बाळकृष्ण सोनबा [भगवंत शर्मा] पै रायकर व

[इ. स. १८३७ आणि मृत्यु ता. २५ फेब्रुआरी १९०९]

जननी वैकुंठवासीः—

रुक्मिणी [सुभद्रा] जन्म इ. स. १८३९ मृत्यु इ. स. १८७५.

या सर्वांचा वैकुंठस्थित पवित्र आत्मा

अर्थात्

एको विष्णुर्महद्भूतं पृथग्भूतान्यनेकशः ।
त्रीँल्लोकान् व्याप्यभूतात्मा भुंक्ते विश्वभुगव्ययः ॥

[विष्णुमय जग वैष्णवांचा धर्म । भेदाभेद भ्रम अमंगळ ॥ १ ॥
आइका जी तुम्ही भक्त भागवत । कराल तें हित सत्य करा ॥ २ ॥
कोणाही जीवाचा न घडो मत्सर । वर्म सर्वेश्वर पूजनाचें ॥ ३ ॥
तुका ह्मणे 'एका देहाचे अवयव' । सुखदुःख जीव भोग पावे ॥४॥]

असा जो आनंददायक आनंदरूपी परमात्मा गुरु त्यास
निरतिशय प्रेमपूर्वक हा ग्रंथ समर्पण केला असे.

संपादक,

भगवत बालकृष्ण पै, रायकर.

अगत्याची सूचना.

——०0*0०——

चुकीची दुरुस्ती:—या ग्रंथाचे मुखपृष्ठांत " उष्ण स्वरूप तोचि पाहीं " असें पडून गेलें आहे, तेथें ' कृष्ण स्वरूप तोचि पाहीं " असें पाहिजे. त्याचप्रमाणें. समर्पणपत्रिकेंत:—" सरस्वति [मथुरा] इचा मृत्यु इ० स० १८८० " पडला गेला, तेथें " इ० स० १८७९ " पाहिजे होता. आणि पुढें:—" जननी वैकुंठवासी:—– रुक्मिणी [सुभद्रा] जन्म इ० स० १८३२ " पडला गेला, तेथें; इ० स० १८३९ " पाहिजे होता. या प्रमाणें दुरुस्ती करून हल्लीं मुद्दाम सुधारणा करून घेतली आहे. परंतु पूर्वीं बऱ्याच आश्रयदात्यांकडे अंक रवाना झाले, त्यांत वर प्रमाणें चुका घडलेल्या राहून गेल्या आहेत. त्या रद्दबातल होत, असें समजावयाचें. शक्य त्यांनीं आपल्या पुस्तकांत त्या दुरुस्त करून घ्याव्यात अशी त्यांजपाशीं करद्वय जोडून प्रार्थना आहे.

———

माझे परमपूज्य जनक.

बाळकृष्ण सोनबा । भगवंत शर्मा । पै रायकर.

जन्म इ० स० १८३०

मृत्यु इ० स० १९०७.

जादापत्र.

सोहिरोबानाथकृत महदनुभव ग्रंथासोबत जोडावयाचें.

१ सोहिरोबानाथ त्रैमासिकास शेवटपर्यंत आश्रय देणाऱ्या सद्गृहस्थांची नांवें प्रसिद्ध केलीं आहेत, त्यांत छपाईच्यावेळीं फार घाई झाली आणि अन्यही कांहीं कारणें घडलीं, त्यामुळें कित्येक सद्गृहस्थांचीं नांवें चुकून गाळावयाचीं राहिलीं; त्याबद्दल पूर्वी प्रस्तावनेचें पत्र ३३ येथें जरि उल्लेख केला आहे आणि कित्येक सद्गृहस्थांस अशा प्रसिद्धीचें मुळींच महत्व वाटत नाहीं; इतकेंच नव्हे तर अशा प्रसिद्धीची त्यांस मुळीं आवडच नाहीं. तथापि पंक्तिप्रपंच केल्यासारिखें त्यांना कसें वाटूं नये, म्हणून आमच्या समाधानाकरितां, चुकून राहिलेल्या सद्गृहस्थांचीं नांवें वगैरे पुन: प्रसिद्ध करीत आहों. कदाचित् ह्या कृत्यास आरंभ केल्यामुळें शेवटीं "आरंभोऽनुरूपकर्माणि निर्वाहो-प्राणसंकटः" या न्यायानें संपादकास स्वतःच बारीक सारीक गोष्टींत मुद्दा कसा पुरवावे लागलें त्यामुळें त्याची त्रेधा उडून गेली, अर्थात् अद्याप ह्या बाबतींत मागा-हून अशाप्रकारचीं कित्येक क्षुल्लक न्यूनें आढळतील; परंतु आतां सारें शेवटीं निरुपा-यानें आम्ही येतों आतां कृपा असों द्यावी असें मागणें मागून, आतां पर्यंत करतां आलें तेवढें करून. सर्व महाराष्ट्र बंधूंची शेवटची रजा घेतों.

२ श्रीयुत बाळकृष्ण सिताराम कामत ऊर्फ बाबासाहेब शिरोडकर वास्तव्य पुणें यांनीं या त्रैमासिकाच्या छपाईच्या खर्चासाठीं बारशें रुपये कर्जाऊ दिलें होते; त्याब-द्दल प्रस्तावनेचें पृष्ठ १९ येथें उल्लेख केला आहे. हल्लीं तें कर्ज आम्ही फेडलें आहे. परंतु ह्या सद्गृहस्थांनी सदरहू रकमेचें व्याज माफ केलें त्याबद्दल त्यांचे फार आभार झाले आहेत.

३ चुकून राहिलेल्या सद्गृहस्थांचीं नांवें —

सावंतवाडी.

रा. रा. लक्ष्मण अनंत खोटलेकर

नाशिक.

रा. सा. रघुनाथ पुरुषोत्तम कोल्हटकर पेनशनर सर कारकून.

मुंबईतील

रा. रा. शामराव भास्कर कंटक
,, रामराव भास्कर कंटक
,, शंकर नारायण कोटणीस
,, रामकृष्ण गोपाळ केणी
,, विठ्ठल देव कामत

मुंबईतील.

रा. रा. पांडुरंग शिवाजी नाडकर्णी
,, दिनकर राव व्ही. गोखले
,, वसंत रघुनाथ गाडगीळ
,, वामनराव कृष्ण पोंक्षे
,, मोरेश्वर भवानराव जोशी
,, गोपाळ रामचंद्र तेंडुलकर
,, मंगेशराव तेलंग
,, पांडुरंग वासुदेव देसाई
,, पंढरीनाथ नारायण दाभोलकर
,, गणपतराव जगन्नाथ दळवी

चुकून राहिलेल्या सद्गृहस्थांची नांवें—

मुंबईतील

रा. रा. जगन्नाथ पांडुरंग घुमटकर
,, विठ्ठल केशव देसाई
,, कृष्णराव बळवंत नांदोडकर
,, घनःशाय नीलकंठ नाडकर्णी
,, परशुराम नारायण नाबर
,, पुरुषोत्तम विठ्ठल नेरूरकर
,, नरहरी शाबाराम
,, नीळकंठ बाळकृष्ण परुळेकर
,, कृष्णाजी सखाराम पाटकर
,, विष्णु बाळकृष्ण पंडीत एल, सी, ई.
,, अमृत गोपाळ पै
रा. रा. नारायण वामन पाटगांवकर
,, विष्णु जिवाजी पागनीस
,, कृष्णराव नारायण पै
,, नारायण साबाजी पाणंधीकर
,, धर्माजी पालव
,, दत्तात्रय नारायण रेगे
,, शिवराम नारायण रेगे
,, राघोबा निळू वागळे
,, जनार्दन सिताराम साखरदांडे
,, नीलकंठ आत्माराम शिवेश्वरकर
,, विठ्ठल भास्कर सुंगठाणकर

मुंबईतील

रा. रा. आर, जी. हवालदार
,, एन, व्ही पालेकर
,, गजानन शंभुनाथ देऊळकर
,, बाळकृष्ण घनःशाम देसाई
,, सदाशीव रामचंद्र बखले
,, नरहर महादेव पटवर्धन
,, यशवंतराव एन भेंडे
,, भास्कर रामचंद्र रांगणेकर
,, रा. रा. गोविंद वासुदेव गुळगुळे
रा. सा. रघुनाथराव लिंगोबा करंडे क्या-सीयर टॉऊन कस्टम मुंबई.
,, पांडुरंग आबाजी कोटलीकर (रघुनाथराव करंडे)
,, वासुदेव नारायण वायंगणकर (रघुनाथराव करंडे)
,, विष्णु विनायक दळवी (रघुनाथराव करंधे)
,, धोंडोपंत बाळकृष्ण राजाध्यक्ष (रघुनाथराव करंडे)
,, रघुनाथ गणेश गडबोले नाशीक (रघुनाथराव करंडे)
,, परमानंद सिताराम राणे

प्रस्तावना.

गेल्या सहाशें वर्षांत मराठी भाषेमध्यें कविता करणारे अनेक कवि व ग्रंथकार होऊन गेले. त्यांनी निरनिराळ्या वेळीं देशाच्या व समाजाच्या निरनिराळ्या स्थितींत आपली ज्ञानशक्ति ग्रंथरचनेकडे खर्च करून देशाला व भाषेला सर्व बाजूंनी संपन्न करण्याचा यत्न केला आहे. यापैकीं दरएकानी आपापल्या रुचीप्रमाणें योग, वेदान्त, साहित्य, वैद्यक, ज्योतिष, गणित वगैरे अनेक विषयांवर ग्रंथरचना केली आहे. आपल्या देशबंधूंनी विपन्नावस्थेंत पडून अज्ञानावस्थेंत राहूं नये व आपल्या भाषेला जगांतील श्रेष्ठ भाषांमध्यें स्थल मिळावें, याकरितां ज्यांनी ग्रंथ रचनेंत आपला काळ घालविला, त्या थोर पुरुषांच्या कृतीचा आदर आपण सन्मानपूर्वक व अभिमानानें केला पाहिजे. या थोर पुरुषांची पुष्कळ कृति अजून अनुपलब्ध आहे. तिचा शोध लावून ती सर्वांना पहावयास सांपडेल अशी कांहीं तरी व्यवस्था होणें हें महाराष्ट्राच्या आजच्या स्थितीला फार अवश्य आहे; कारण, ही कृति, म्हणजे हे जुन्या कवींचे व ग्रंथकारांचे ग्रंथ, हळूहळू नष्ट होत चालले आहेत; म्हणून कसर, हवा वगैरे अनेक तडाख्यांतून आताच योग्य वेळीं त्यांची सोडवणूक ज्यानें त्यानें शक्य तेवढी न केल्यास महाराष्ट्रदेश या ग्रंथांना कायमचा आंचवेल यांत संशय नाहीं.

इतके वर्षांत अनेक राज्यक्रांत्या व उलाढाली झाल्यामुळें आधींच या ग्रंथांची दैना होऊन गेली आहे व आतां या काळांत तर नवीन शिक्षणाच्या प्रसाराबरोबर योग-वेदान्त-विषयक ग्रंथांविषयीं असलेली पूज्य-

बुद्धि व आस्था समूळ नाहींशी होत चालली आहे. जवळ असलेले ग्रंथ हळुहळु नकोसे वाटूं लागले आहेत; मग नवीन ग्रंथसंपत्ति जमा करून आपल्या कुटुंबांतल्या इतर मौल्यवान जिनसांप्रमाणें तिचें जतन प्रेमानें करण्याचें कोठून घडणार? अशा वेळीं महाराष्ट्राच्या या नष्ट होत जाणाऱ्या वडिलोपार्जीत संपत्तिचें अवश्य रक्षण केलें पाहिजे. गमाविलेलें द्रव्य कोणी मिळविणारा भेटला तर एखादे वेळेस मिळून जाईल; परंतु नामशेष झालेला आणि त्यांतही विशेषेंकरून स्वानुभवयुक्त ग्रंथ कोणीही पुरुष पूर्ववत् निर्माण करूं शकणार नाहीं. यावरून या ग्रंथसंपत्तिची थोरवी कशी आहे, व हिचें आपण किती आस्थेवाईकपणानें जतन केलें पाहिजे, ही गोष्ट विचार करण्यासारखी आहे हें उघड आहे.

याकारितां आपल्या पडल्या काळांत आपल्या परमपूज्य पूर्वज्यांच्या आचारविचारांची आपणांस ओळख व्हावी, त्यांचें शब्द सर्व काळ आपल्या जवळ रहावे, त्यांच्या उपदेशाची जोड प्रत्यहीं घडावी व त्यांनीं श्रमपूर्वक रचलेले ग्रंथ नष्ट होऊं नयेत याबद्दल प्रत्येकानें शक्य तेवढा प्रयत्न केला पाहिजे.

आमचे कडूनही या दिशेनें अल्प स्वल्प प्रयत्न व्हावा अशा हेतूनें आम्ही "योगीराज सोहिरोबानाथ" यांचे पारमार्थिक ग्रंथ प्रसिद्ध करण्यास सुरुवात केली.

एका इंग्लीश विद्वानानें सुमारें पांचशें वर्षांपूर्वीं ज्ञानविषयक ग्रंथांची प्रशंसा केली आहे ती अशी:—या प्रकारचे ग्रंथ हे आपले गुरु आहेत. पण इतर गुरुजीप्रमाणें आपल्या शिष्यांस शिकवितांना ते काठीचा उपयोग करीत नाहींत, किंवा कठोर वाग्बाण मारीत नाहींत. त्यांना कांहीं वेतन द्यावें लागत नाहीं. ते कधीं निजत नाहींत. तुम्हीं जाल तेव्हां शिकविण्यास तत्पर असतात. तुम्ही त्यांनां कांहीं शंका विचारिली असतां ते मोकळेपणानें उत्तर देतात, कांहीं लपवून ठेवित नाहींत. त्यांच्या

विषयीं तुमचा गैरसमज झाला तरि ते कुरकुर करीत नाहींत; तुमचें अज्ञान पाहून हांसत नाहींत. ह्या करितां जें सर्वज्ञानाचें भांडार आहे अशा ग्रंथांची योग्यता द्रव्याहून श्रेष्ठ आहे. ज्या मनुष्याला सत्याची आवड आहे, ज्याला खऱ्या सुखाची प्राप्ति करून घ्यावयाची आहे, ज्याला धर्माचें रहस्य समजून घ्यावयाचें आहे त्यानें अशा ग्रंथांशीं परिचय ठेविलाच पाहिजे."

हल्लींच्या काळीं तर ह्या म्हणण्याची यथार्थता विशेष दिसून येते. हल्लीं ग्रंथ किती सुलभ झाले आहेत? छापण्याची कला निघाल्यापासून पुस्तकें सुवाच्य, आटोपशीर झालीं असून किती थोड्या किमतींत विकत मिळतात बरें! पान तंबाकू साठीं एकादिवसांत जितका खर्च होतो तितक्या खर्चांत एक आठवडाभर वाचण्यास पुरेल असें पुस्तक विकत घेतां येईल. मध्वाचार्य, शंकराचार्य, शंकरानंद, ज्ञानेश्वर, तुकाराम, वामनपंडित, मोरोपंत, ह्यांच्या वेळीं पुस्तकांना फार किंमत पडत असे व ती देऊनही पुस्तकें विकत मिळणें फार जड जात असे. प्राचीन काळचीं कित्येक पुस्तकें ताडाच्या पानांवर लिहिलेलीं असून तीं फार अवघड आणि ओबडधोबड असत व तीं वाचतांना फार आयास होत असत. हल्लीं मोठमोठ्या गहन विषयांवरील ग्रंथ देखील सुलभ रीतीनें वाचतां येतात.

प्रख्यात शास्त्रज्ञ सर जान हर्शेल ह्यानें म्हटलें आहे:—"सर्व प्रकारच्या स्थिती मध्यें मला उपयोगी पडणारी, संसारांत कसेही बिकट प्रसंग आले आणि सर्व जगाची कितीहि वक्रदृष्टि माझ्यावर झाली तरी सदा सर्व काळ सुख आणि आनंद देणारी, अशी एकादी वस्तु देवापाशीं मला मागावयाची असली तर मी वाचनाची अभिरुचि मागून घेईन. ज्या मनुष्यास ही अभिरुचि आहे व ती तृप्त करण्याचीं साधनें आहेत त्याला सुखाची वाण कधींही पडणार नाहीं. त्याला सर्वकाळच्या अत्यंत शहाण्या, विनोदि, दयाळु, सद्गुणी, शांत आणि मनुष्य जातीस भूषणभूत अशा महात्म्यांचा समागम घडतो. त्याला सर्व देशांत आणि सर्वकाळीं वहि-

त्याचें श्रेय मिळतें. सर्व जग त्याचा कारितां निर्माण केलें आहे कीं काय असा भास होऊं लागतो."

असे हे ग्रंथ जणुं काय सजीव प्राणीच आहेत. मिल्टन म्हणतो, "ग्रंथ कर्त्याच्या चैतन्यासारखेंच कार्यक्षेम चैतन्य ग्रंथांमध्यें वास करीत असतें ". मोठे ग्रंथकार सदा अमरच असतात.

श्लोक.

ज्याचें विशाळ मन उद्धरि मन्मनातें । तो जाहला मृत असें नगमेच मातें ॥
वास्तव्य जें हृदय मंदिरिं पूढिलांच्या। त्यालाच मृत्यु वदणें अयथार्थ वाचा। १

हे असे ग्रंथ हा प्राचीनकाळापासून सांठविलेला खजिना आहे. नाना प्रकारच्या व्यसनांत किती पैसा खर्च होतो, ह्याचा विचार केला तर पुस्तकांसंबंधानें केलेला खर्च दिवाळखोरी आहे असें कोण म्हणेल ? खरोखर एकाद्या व्यसनास जितका पैसा लागतो त्याचा अल्प अंश देखील पुस्तकांप्रीत्यर्थ खर्च होत नाहीं. हल्लीं ज्या ठिकाणीं दारूचे पिठे, जुगाराचे अड्डे, व गांजांचीं दुकानें दिसतात, त्या ठिकाणीं पुस्तकालयें ज्या दिवशीं दिसूं लागतील तो सुदीन होय. योगीराज सोहिरोबानाथ ह्या सत्पुरुषाकडून स्फूर्ति—प्रभावानें झालेलीं पारमार्थिक काव्यें बहुतेक नष्टप्राय झालीं व हल्लीं उपलब्ध झालेली कविताही प्रायः नष्टप्रायच होत चालली होती; ही प्रसिद्ध व्हावी अशी फार दिवसांपासून माझी इच्छा होती; ती पूर्ण होण्याचा सुदीन आज आला आहे.

---

१ [व्याकरणेऽनभिज्ञस्य शास्त्रमजानतश्चमे । संजाता स्फूर्तिरेवैरा सहसा गीःप्रकाशका ॥ ८३ ॥ स्वयंबुद्धि प्रज्ञानसे । व्याकरणींचा अर्थ न दिसे । केवळ मूढत्वचि वसे । चित्तेशिं पैं ॥ ६४ ॥ तेथ अवचटें इच्छा झाली । सहज संस्कृत टिपी आली । तयीं सिद्धांतें आरंभिली । सर्व वाणी ॥ ६५ ॥ तेथ गगनाचे ठायीं सहज । बोलतां नवेचि हें चोज । दाखवुनि दे समाज । प्रति ओंवी ॥ ६६ ॥ तेथ मनुष्य बुद्धि नचले । आपैसें चैतन्य बोले । हेंचि पाहिजे जाणीतलें । साधुजनीं ॥ ५६७ ॥" सिद्धांत स० अध्याय १८].

प्रथमतः यांचीं कित्येक पदें गवयी लोक व बारांगना यांच्या मुखांतून सुस्वर आलापांनीं गाइलेलीं मात्र आम्ही ऐकत होतों; व यांनीं रचलेलीं कांहीं पदेंच कायतीं आहेत असा स्वतः माझा समज होता. इतकेंच नव्हे, तर त्या पदांतील केवळ सुस्वर रागरागिणी व तालसुरादिकांचा मोहकपणा यांकडे लक्ष जाऊन मन तल्लीन होत असे परंतु त्यांतील अर्थगांभिर्य व पारमार्थिक सत्यानें ओथेंबलेल्या अशा स्वानुभवदर्शक खुणा त्यांत ओत-प्रोत भरल्या आहेत; या गोष्टीचें त्यावेळीं अर्थात् मला मुळींच भान नव्हतें; परंतु यांच्या पदांच्या श्रवणमननाच्याच योगानें पुढें पुढें यांच्या कवितेविषयीं निदिध्यास लागला. व तिचा शोध करण्याविषयींचा प्रयत्न मजकडून सुरू झाला व तेव्हांपासून माझ्या हातीं आली तेवढी कविता संग्रहित करून त्या कवितेमधून " सोहिरोबा आंबिये कृत पदसंग्रह " या नांवाचें पुस्तक (शा. शक १८०६ या वर्षी) मुंबई निर्णयसागर छापखान्यांत छापवून मी प्रसिद्ध केलें. परंतु त्या पुस्तकास मिळावा तसा लोकाश्रय मिळाला नाहीं, व दुसऱ्याही अनेक कारणामुळें त्यावेळीं माझें सर्वथैव नुकसानच झालें. तथापि त्या नुकसानाच्या संबंधानें मला बिलकूल वाईट वाटलें नव्हतें, परंतु " प्रथमग्रासे मक्षिकापातः " या वाक्यांत म्हटल्याप्रमाणें यांचे इतर ग्रंथ प्रसिद्ध करण्याविषयींच्या माझ्या प्रबळ मानसिक उत्साहाचा मात्र त्यावेळीं बराच भंग झाला आणखी त्या नंतर रोगग्रस्त होऊन जवळ जवळ दीड तप (१८ वर्षें) पर्यंत माझ्या आयु-ष्याचा काळ कष्टमय स्थितींत गेला.

रोगग्रस्त स्थितीतून मोकळा झाल्यानंतर थोडेसें शरीरसामर्थ्य प्राप्त झाल्याबरोबर या ग्रंथजीर्णोद्धाराच्या संबंधाचे विचार पुनः माझ्या अंतः करणांत रात्रंदिवस घोळूं लागले. इतक्यांत काव्यसंग्रह मासिक पुस्तक मरमराटीस येऊन त्याचें चालकत्व के० वा० वामन दाजी ओक यांजकडे आल्यावर त्यांच्याशीं पत्र व्यवहार सुरू ठेविला व काव्य संग्रहास मजकडून होणारी शक्य ती मदत करून, त्यांचें परम प्रेम संपादन केलें, आणि मग

सोहिरोबानाथांच्या ग्रंथजीर्णोद्धाराविषयींचें माझें हृद्गत त्यांच्या पुढें ठेविलें. त्या सद्गृहस्थानें माझें ह्मणणें तत्काल मान्य करून त्यांचे अनुमतानें काव्य-संग्रहांत नाथांचे समग्र ग्रंथ छापून काढण्याविषयींचा संकल्प ठरून छापण्यास सुरवातही झाली, आणि सिद्धांत संहिता ग्रंथाचे नऊ अध्याय छापूनही निघाले होते. इतक्यांत वामन दाजी ओक कैलासवासी झाले आणि त्यामुळें पुढें काव्यसंग्रहाची दिशाही पण बदलली, अर्थात् सोहिरोबानाथ कृत ग्रंथजीर्णोद्धाराचें त्या संग्रहांत होत असलेलें कामही बंद पडलें. मनुष्याचा संकल्प एक असतो व ईश्वराच्या घरचे नियमानियम निराळ्या प्रकारचे असतात.

असो, तात्पर्य काय कीं, हें जीर्णोद्धार कृत्य " वेडें वांकुडें गाईन परि-तुझा ह्मणवीन " अशी स्थिति असणाऱ्या माझ्या सारख्या एका क्षुद्रमान-वाकडूनच करून घ्यावयाचें, अशी सद्गुरुनाथांची योजना होती असें दिसतें. जसें स्वतः त्यांनीं ह्मटलें आहे कीं:—

ह्मणे सोहिरा गुरुनाथ हा । माझ्या हृदयीं घुसून ।
जनांसि उद्धरावया कारणें । वचन सांगतों ठसून ॥

ह्या नाथांच्या ह्मणण्याप्रमाणें ह्या ग्रंथ जीर्णोद्धार कृत्यास प्रथमतः शालिवाहन शक १८२७ भाद्रपद मासापासून " योगीराज सोहिरोबानाथ " नांवाच्या त्रैमासिक रूपानें सुरवात केली आणि त्यांतून (१) सिद्धांत संहिता पूर्वार्ध अ० ९, (२) सि० सं० उ० अ० ९, (३) पदसंग्रह भाग १ ला. (पदें ३११) (४) पदसंग्रह भा० २ (पदें ११८), (५) पद्यसं० भा० ३ स्फुटकाव्यें (१८२), (६) किरकोळ तीन लहान लहान ग्रंथ (१ अद्वयानंद, २ पूर्णाक्षरी, ३ अक्षयबोध) मिळून एक पुस्तक या प्रमाणें छापून पूर्ण करून आश्रय-दात्यांस समर्पण केलेच आहेत. आणि आज ह्या आमच्या शेवटच्या प्रस्तावना लेखासमवेत नाथांचा शेवटीं राहिलेला ग्रंथ श्री महदनुभवे-

ो हा सर्वांग परिपूर्ण करून महाराष्ट्रीय बंधुजनांस सप्रेम सादर करीत
ों. तरि **सोहिरोबानाथांनीं** (" तुह्मी अचलपदीं राहून सदोदित
य-सुख कां ? ध्याना ॥ ध्रु० ॥ " ह्या पदांत शेवटीं " ह्मणे सोहिरा
ाभुवनिंचें परमामृत कांऽध्याना, " असें ह्मटलें आहे, त्याप्रमाणें, ह्यांच्या
अमोलिक ग्रंथांत असणारें **परमामृत** जिज्ञासूंनीं यथेच्छ प्राशन केलें
गजे माझ्या ह्या प्रयत्नाचें साफल्य होईल.

श्री महदनुभवेश्वरी ग्रंथाच्या हस्तलिखीत दोन पोथ्या सध्यां आमचे-
डे आहेत, ह्या दोनही प्रति **सोहिरोबानाथांच्या*** वंशांतील पांचवे
रुष रा० रा० लक्ष्मण अनंत ऊर्फ लखबादादा आंबिये यांचेकडून आह्मास
ळाल्या. त्यापैकीं एक प्रत मूळचीच असून ती पोर्तुगीज तऱ्हेच्या
नाट खडबडीत कागदावर ढोबळ बालबोध अक्षरांनीं लिहिलेली आहे.
ही प्रत्यक्ष आंबिये यांजकडून मिळालेली नाहीं; परंतु त्यांजकडून एका
हस्थानें वाचण्यासाठीं ह्मणून मागून नेऊन दडपून ठेविलेली, आंबिये
ांच्या सूचनेवरून आह्मी युक्तीनें मिळविली.) तींत प्रारंभीं असणारें
रमेशस्तवन व ओव्यांच्या चरणाच्या शेवटीं दिलेल्या रेघा ह्या चकाक-
ाऱ्या लाल लाखेरी शाईच्या आहेत. ह्या पोथींत लिहिलेलें अक्षर,
ल्लींच्या शेंपन्नास वर्षांत लिहिलेल्या पोथ्यांच्या अक्षरांहून अगदीं भिन्न
आहे; किंबहुना अशा वळणाचें बालबोध अक्षर अलिकडील पोथ्यांत
आढळत नाहींच ह्मटलें तरि चालेल. ही प्रत फार जीर्ण झालेली आहे व
कित्येक अध्यायांमध्यें बऱ्याच ठिकाणीं कागद वाळवीनें खाऊन टांकल्यामुळें
ढेबळे पडून अक्षरें गेलेलीं आहेत, आणि शेवटच्या (अठराव्या) अध्या-
यांतील पहिलीं दाहा पानें गहाळ होऊन गेल्यामुळें प्रारंभींच्या दोनशें
दोन ओंव्या सांपडत नाहींत याबद्दल फार वाईट वाटतें. ह्या पोथीची
लांबी एक फूट व रुंदी अर्धा फूट व जाडी तीन इंच या प्रमाणें आहे. दुसरी
पोथी ही ह्याच मूळ पोथीवरून केलेली नक्कल आहे. हिची लांबी एक
फूट, रुंदी साडेपांच इंच व जाडी अडीच इंच आहे. ही नक्कल केली त्यावेळीं

मूळ पोथींत फक्त अठराव्या अध्यायांतील प्रारंभींच्या दोनशें दोन ओंव्या नाहींत, त्या शिवाय करून, बाकी सर्व अध्यायांतील ओंव्याचीं कोणतींही अक्षरें गेलेलीं नव्हतीं त्यामुळें बाकी संपूर्ण ग्रंथाची सर्वांग परिपूर्ण प्रत करतां आली ही मोठी आनंदाची गोष्ट आहे. ही प्रत शके १७८२ श्रावण कृष्ण पक्षांत सावंतवाडी येथें " वेदशास्त्र संपन्न रामचंद्रभट्ट भळवणी " यांनीं लिहून संपूर्ण केलेली आहे. तीच हल्लीं आंबिये यांजकडे असलेली त्यांनीं आम्हांस दिली याबद्दल आंबिये यांचे आम्हावर अनंत उपकार आहेत. वास्तविक म्हटलें तर आंबिये यांनीं केलेले हे, निरंतर स्मरणीय उपकार केवळ आमचेवरच केलेले नसून सोहिरोबानाथ कृत ग्रंथजीर्णोद्धारा विषयीं कळकळ बाळगणाऱ्या अशेष महाराष्ट्रीय जनसमूहावर केलेले आहेत यांत संशय नाहीं. यांच्या अन्य ग्रंथांच्या हस्तलिखित पोथ्या ज्यांनीं आम्हांस दिल्या त्यांचेही आमच्यावर अत्यंत उपकार आहेत. या विषयींचा उल्लेख त्या त्या ग्रंथाच्या प्रस्तावनेंत प्रारंभीं आम्हीं केलेला आहे ह्मणून त्याची पुनरुक्ती करीत नाहीं.

यांच्या कवितेपैकीं पदसंग्रहांतील प्रत्येक पदावर रागरागिणी किंवा लोकांस समजतील अशा चाली द्याव्या अशी एक सूचना आली होती, परंतु ती त्या वेळीं मान्य करतां आली नाहीं. याबद्दल दिलगिरी वाटते; परंतु वास्तविक तसें न करण्याचीं कारणें अशीं आहेत कीं:—सोहिरोबानाथांचे वेळीं हल्लींचीं संगित नाटकें अस्तित्वांत नव्हतीं हें एक व दुसरें असें आहे कीं, मोठ्या मेहनतीनें शब्दांची ओढाताण करून एकादी चाल चांगल्या मार्मिक संगितज्ञाकडून बसवून घेतली तर ती सर्वांस पसंत पडेलच असा कांहीं नियम नाहीं. " भिन्नरुचिर्हिलोकः " या न्यायानें ज्याला जी चाल आवडेल त्याला त्या चालींत तीं पदें बसविण्याची पूर्ण मुभा असावी, असें आमचें मत आहे. तथापि जुन्या बह्यांत कांहीं कांहीं पदांवर रागाचीं नांवें दिलीं आहेत, तीं मात्र आम्हीं जशींच्या तशीं प्रसिद्ध केलीं आहेत त्याचा कोणास उपयोग झाल्यास पहावा.

ह्या ग्रंथजीर्णोद्धार कृत्यास आरंभ केल्यावर अनेक अपरिहार्य अडचणी येऊन काम वेळेवारीं उरकण्या विषयींच्या आमच्या पूर्वसंकल्पास बराच प्रत्यवाय आला, व वेळीं अंक न निघाल्यामुळें कित्येक आश्रयदात्यांकडून पत्रद्वारें लिहून आलेलीं दूषणें निमूट पदरांत घ्यावीं लागलीं. तरी येणारे आघात निमूटपणें सहन केले, आणि मुख्य हेतूकडे मात्र लक्ष ठेवून आमचा क्रम चालू ठेविलाच होता. त्यांत कित्येक धनिक व अनुदार अशा गृहस्थांनीं ऐन आणिबाणीच्या प्रसंगीं अवसानघात करून या कृत्यास निरनिराळ्या प्रकारांनीं विक्षेप आणला.

कित्येकांनीं आश्रय देण्याचें अभिवचन देऊन आयत्यावेळीं माघार घेतली, तर काहींनीं वचनाप्रमाणें कांहीं अंक घेतल्या नंतर वर्गणी न देतां आपला आश्रय बंद केला. कित्येक तर इतके स्वभंग होते कीं दोन दोन वर्षें नियमानें अंक घेत जाऊन संपादकानें शेंपन्नास खेपा-घातल्यानंतर अंक व वर्गणी यांची अजून पर्यंत त्यास गांठ पडूं दिली नाहीं.

सारांश, अशा प्रकारचे अनेक अडथळे आले व त्यामुळें बराच त्रास झाला; इतकेंच नव्हे तर पहिल्या वर्षाचा पहिला व दुसरा हे अंक पुनः छापविण्याचा प्रसंग आला त्यामुळें या त्रैमासिकावर त्याच्या छपाईच्या खर्चाचा पांचशें रुपयांचा बोजा विनाकारण जास्ती पडला आणि नुकसान झालें. केवळ वार्षिक वर्गणी दोन रुपये तीन आणे म्हणजे त्याच्या

---

१. मुख्यतः, हा जीर्णोद्धार सर्वांग परिपूर्ण करावयाच्या प्रयत्नांत होतों अशा संधीसच माझे परमपूज्य जनक " बाळकृष्ण सोनबा पै रायकर " हे रोगग्रस्त होऊन शरपंजरी पडले व शेवटीं तारीख २५ फेब्रुआरी सन १९०९ (शा. श. १८३० फाल्गुन शु० ६ रोज गुरुवार कीलकनाम संवत्सर) या दिवशीं बारा वाजतां मुखानें श्रीराम नामाचा जप करीत असतां ते ह्या दुष्ट मृत्युलोकची वस्ती सोडून वैकुंठवासी झाले त्यामुळें मी अडून पडलों व स्वतः मुंबईस जाऊन छापण्याच्या कामाची व्यवस्था करण्याविषयींच्या माझ्या संकल्पास अडथळा आला.

केवळ हातचा मळ नव्हता अशा गृहस्थांनींही या कृत्यांत अनुदारपणा केला हें आमचें व आमच्या देशाचें दुर्भाग्यच होय.

बऱ्याच गृहस्थांस प्रारंभीं असें वाटत होतें कीं:--हें जीर्णोद्धार कृत्य आमचे-कडून सर्वांग परिपूर्ण न होतां अर्धवटच राहाणार आहे. व तसें झालें असलें तर ग्रंथ अपुरे राहून गेले असल्यामुळें त्यांचा कांहीं उपयोग होणार नव्हता, हें खरें !! आणि याच कारणामुळें कित्येकांनीं ह्या त्रैमासिकास आश्रय दिलेला नाहीं. त्यांचा तर्क बहुतांशीं खराच होता; कारण पूर्वी सांगि-तल्याप्रकारचे आघात, छापखान्याची परतंत्रता, संपादकाचें स्वतःचें विद्याहिनत्व व त्यांतही त्यावर, त्याच वेळीं झालेली लक्ष्मीची वक्रदृष्टि, रोगग्रस्त शरीर या प्रकारच्या आपदा, ह्या कृत्यास विक्षेप आणणाऱ्या होत्या. सर्वसंग्रह, काव्येतिहाससंग्रह, आणि विशेषेंकरून काव्यसंग्रह यांच्या परमसंपन्न व प्राज्ञसंपादका सारख्यांची जर अशा बाबतींत त्रेधा उडून गेली, तर माझ्यासारख्या मनुष्याची फटफजिती खास होईल असा तर्क कित्ये-कांनीं केला तर त्यांत नवल तें काय !! परंतु एवढें खरें आहे कीं—"पूर्वोक्त-प्रकारचे आघात जरी आदळत होतें तरि" (विटंबो शरीर होत का विपत्ति । परि राहो चित्तीं नारायण ॥ १ ॥) असें म्हणून जसें तुकोबांनीं चित्त नारायणाच्याच ठिकाणीं दृढ केलें होतें तद्वत संपादकानें हा ग्रंथ-जीर्णोद्धार संकल्प आपल्या चितांत दृढ धरून निरक्षेप बुद्धीनें काम चालविलें होतें. म्हणूनच—

सत्य संकल्पाचा दाता भनवान । सर्व करी पूर्ण मनोरथ ॥ १
येथें अलंकार शोभती सकळ । भावबळें फळ इच्छे तें. ॥ २ ॥
अंतरींचें बीज जाणे कळवळा । व्यापक सकळां ब्रह्मांडांचा ॥ ३ ॥
तुका म्हणे नाहीं चालत तांतडी । प्राप्तकाळ घडी आल्याविण ॥ ४ ॥

ह्या सत्पुरुषोक्त्यनुरूप सद्गुरुनाथ कृपेनें त्याचा इष्ट हेतु सिद्धीस जाऊन, बहुतेकांनीं केलेला तर्क मिथ्या ठरला आहे, ही मोठ्या आनंदाची गोष्ट आहे.

पहिल्यानें (शा. श. १८०१ मध्यें) सोहिरोबानाथकृत पदसंग्रह पुस्तक प्रसिद्ध केलें तेव्हां कित्येक सज्जनांकडून आम्हांस मदत झाली होती परंतु ती पुस्तक प्रसिद्ध होऊन गेल्यावर झाली असल्यामुळें तिजबद्दलचा उल्लेख त्याचवेळीं करण्यास अवकाश उरला नव्हता; हल्लीं तो उल्लेख करण्याचा योग्य आला याबद्दल आम्हास आनंद वाटतो. ह्या सद्गृहस्थां पैकीं, बहुतेक काळचक्राच्या फेऱ्यांत सांपडल्यामुळें आज हयात नाहींत ही मोठी दुःखाची गोष्ट आहे तथापि त्यांनीं सद्बुद्धिपूर्वक केलेलें कृत्य विसरतां कामा नये.

(१) मुख्यतः ह्या पदसंग्रह पुस्तकाच्या प्रसिद्धीच्या वेळीं माझे सन्मान्यमित्र रा. रा. काशीनाथ पांडुरंग परब, मुंबई, यांनीं प्रुफें तपासणें वगैरे छपाईच्या बाबतींत मला फार फार मदत केली होती. परंतु ज्यांनीं प्रेमपूर्वक गौरव करून माझ्या ह्या व्यासंगाला प्रथम प्रोत्साहन दिलें ते विद्वद्वर्य काशीनाथ पंतासारखे सज्जन गृहस्थ हल्लींचा आमचा प्रयत्न पाहण्यास राहिले नाहींत ह्याबद्दल अत्यंत खेद वाटतो. ते आज हयात असते तर त्यांची ह्या प्रसंगीं आम्हास फार फार मदत झाली असती यांत संशय नाहीं.

(२) तसेंच वैकुंठवासी—ति० रा० रा० व्यंकटराव रामचंद्र गांवस्कर इंजिनीयर म्युनिसिपालटी मुंबई—यांनीं ह्या पदसंग्रह पुस्तकाच्या छपाईच्या खर्चाच्या कामीं पुष्कळ मदत केली होती.

(३) त्यावेळीं सांवतवाडी संस्थानांत कर्नेल वेस्ट्राप नांवाचे साहेब पोलिटीकल एजंट होते; त्यांनीं सावंतवाडीच्या हाय स्कूलचे त्यावेळीं असणारे सर्वमान्य हेडमास्तर रा० सा० गोपाळराव व्यंकटेश पाणंधिकर यांच्याकडून सोहिरोबानाथांची व त्यांच्या कवितेची महती समजून घेऊन, त्यांच्या अभिप्रायावरून ह्या पदसंग्रह पुस्तकाच्या साठ प्रति घेऊन संस्थानांतून मदत दिली होती.

(४) रावबहादूर कै. वा. सखाराम बाजी बावडेकर हे त्यावेळीं सावंतवाडी संस्थानाचे कारभारी होते यांनीं स्वतः कांहीं आश्रय देऊन शिवाय आपल्या कित्येक मित्र मंडळीकडे अगत्यपूर्वक शिफारसकरून त्यांचे मार्फत बऱ्याच पुस्तकांचा विनिमय करवून आम्हास मदत केली होती.

(५) तसेंच वैकुंठवासी रा० ब० माधवराव नारायण शिरगांवकर हे त्यावेळीं कोल्हापूर संस्थानांत सरसुभे होते त्यांनीं त्या संस्थानामधून बरीच मदत करविली होती.

(६) सहावे; परम सन्मान्य "राजा सर टी माधवराव" बडोदा सरकारचे प्रसिद्ध दिवाण, यांनीं हें पदसंग्रह पुस्तक प्रसिद्ध झाल्यावर आह्मास, केवळ मदत करण्यासाठीं त्याच्या बऱ्याच प्रती घेतल्या होत्या आणि त्यावर एक अभिनंदन पत्र पाठविलें होतें, त्यांत लिहिलें होतें कीं:— सोहिरोबानाथ ह्या सत्पुरुषाबद्दल माहिती मिळावी अशी माझी फार इच्छा होती; ती ह्या पदसंग्रह पुस्तकाच्या प्रारंभीं दिलेल्या या नाथांच्या संक्षिप्त चरित्राच्या द्वारानें बरीच सफल झाली आहे; या वरून मला आनंद वाटतो; आणि आपण केलेल्या ह्या प्रयत्नाबद्दल मी आपले फार आभार मानितों. वास्तविक मला ह्या पुस्तकाच्या एकाच प्रतीची जरी जरूर होती तरी ह्या कृत्यास मदत होऊन पुढें उत्तेजन यावें या हेतूनें ह्या पुस्तकाच्या जास्त प्रति घेऊन त्यांतील कांहीं मुमुक्षुजनांस वांटून दिल्या आहेत.

(७) माझे सन्मान्य मित्र वैकुंठवासी रा० सा० जगन्नाथ विठ्ठल धोंड महाल मंडणगड—या सद्गृहस्थांनीं पदसंग्रहाच्या पन्नास प्रती आपल्या तालुक्यांत वगैरे खपवून मदत केली होती यांच्या अकालिक मृत्युबद्दल फार दुःख वाटतें.

(८) रा० रा० सदाशिव बाळाजी ऊर्फ दादासाहेब गायतोंडे वास्तव्य बांदें स्टेट सावंतवाडी ह्या सद्गृहस्थांकडे "पदसंग्रहाच्या" पंचवीस प्रति पाठविल्या होत्या त्या त्यांनीं कित्येक गृहस्थास वाटून दिल्या

रंतु त्या सर्वांचकडून त्यांची किंमत त्यांस मिळाली असेल असें वाटत नाहीं तथापि ह्या सद्गृहस्थानें त्याबद्दल कांहीं कळूं न देतां किंमतीबद्दल रक्कम मजकडे पाठवून देऊन मदत केली होती.

(९) दुसरे, हल्लीं योगीराज सोहिरोबानाथ त्रैमासिकास सुरवात करण्यापूर्वी, हें कृत्य कसें पार पाडावें, याबद्दल गूढ पडलें होतें. निर्णयसागर छापखान्याचे मालक रा० रा० तुकाराम जावजी यांजसारख्या अशा कामामध्यें निष्णात व स्वानुभवी गृहस्थांचा प्रारंभीं आम्ही सल्ला घेतली होती, त्यावेळीं त्यांचा अभिप्राय असा पडला कीः—' जर केवळ लोकाश्रयावरच अवलंबून राहून, या कृत्याची पूर्तता करणार, असा तुमचा संकल्प असेल तर तो सिद्धीस जाणें परम कठीण आहे. पण लोकाश्रय न मिळाला तरी पदरमोड करून या कामीं लागणारा खर्च करण्याविषयीं तुमची हिंमत असेल तर मात्र गोष्ट वेगळी आहे. ' कावी पक्षीण आणि तिची पिलें', ह्या इसापनितींतल्या गोष्टीच्या तात्पर्याप्रमाणें, जो मनुष्य कोणचेंही काम करण्यास स्वतः तयार झाला, तो तें काम करीलच करील अशाप्रकारचे अभिप्राय पडूं लागल्यामुळें संपादकास केवळ हतवीर्य होणें भाग पडलें होतें, परंतु कित्येक गृहस्थांनीं बळकट जबाबदारी आंगावर घेऊन प्रोत्साहन दिलें व कामास सुरवात करविली, इतकेंच नव्हे, तर अखेरपर्यंत आपण दिलेल्या वचनांचें स्मरण ठेवून कायावाचा मनःपूर्वक झटून निरपेक्ष बुद्धीनें साहाय केलें आणि त्यामुळेंच हें कार्य पार पडलें आहे. ह्या त्यांच्या स्मरणीय कृत्याबद्दल संपादक ह्यांचा अत्यंत ऋणी होऊन राहिला आहे, व त्यांच्या ऋणांतून मुक्त होणें सर्वथैव अशक्यच आहे. परंतु त्यांचें अभिष्ट चिंतन करून त्यांनीं केलेल्या कृत्याचा याठिकाणीं उल्लेख करून तो आपल्या मनाचें कांहींसें समाधान मानून घेत आहे. त्यांनीं निरपेक्ष बुद्धीनें केलेल्या कृत्याबद्दल त्यांच्या इच्छेविरुद्ध, उल्लेख केल्यानें ते कदाचित नाराज होतील तथापि तसें केल्याविना अंतःकरणाचें समाधानच होईना म्हणून मी ह्या प्रमाणें उल्लेख करून, ह्या कृतापराधा-

बद्दल त्यांजपाशीं क्षमा मागून माझ्या इच्छेप्रमाणें त्यांच्या उपकृतीविषयीं स्मरण करून समाधान मानून घेत आहें.

(१०) या ग्रंथ प्रकाशनाचे कामीं मुख्यतः डाक्तर अनंत नारायण सांबारे एल्, एम्, ऍंण्ड, एस्. वास्तव्य मुंबई यांनीं सर्वथैव मदत केली. प्रारंभीं यांनीं व रा० रा० विनायक लक्ष्मण भावे बी. एस्. सी. संपादक महाराष्ट्र कवी मा० पु० ठाणें, ह्या उभय गृहस्थांनीं इंदुप्रकाश छापखान्याचे म्यानेजर यांजकडे स्वतः जाऊन त्यांस सांगून सवरून पुस्तक छापण्यास सुरवात करविली आणि त्यानंतर डाक्तर सांबारे यांनीं बहुतेक टीपा लेखांचें संशोधन आणि शेवटपर्यंत सर्व प्रुफें तपासण्याचें काम अंतःकरण पूर्वक केलें. डाक्तर सांबारे यांच्या मागें त्यांच्या स्वतःच्या कर्तव्यास अनुसरून असणारे व दुसरे सार्वजनिक हितसंबंधाचें अनेक व्यवसाय आहेत त्यामुळें त्यांस क्षणभर सुद्धां फुरसत नसते हें सर्व विश्रुतच आहे तथापि त्यानीं ह्या कामांत पराकाष्टेची झीज सोसून हें कृत्य सर्वांग परिपूर्ण होण्यासाठीं अविश्रांत परिश्रम केलेले आहेत. अर्थात् ह्या सर्व कृत्याचें श्रेय याच सद्गृहस्थांस विशेष आहे, यांत संशय नाहीं. रा० रा० विनायक लक्ष्मण भावे व रा० रा० गजानन भास्कर वैद्य बी. ए. वास्तव्य मुंबई ह्या सद्गृहस्थांनींही क्वचित प्रसंगीं टीपा लेखाचें संशोधन, प्रुफें तपासणें व इतर कित्येक प्रसंगीं मदत केली ह्याबद्दल त्यांचे फार फार आभार आहेत.

(११) इंदुप्रकाश छापखान्याचे म्यानेजर श्रीयुत दामोदर सांवळाराम यंदे यांनीं हें काम केवळ आपला धंदा चालविण्याच्याच उद्देशानें केलेलें नसून हें पारमार्थिक वाङ्मय, केवळ अद्वैत चैतन्य झालेल्या एका तत्ववेत्याकडून स्फूर्ति प्रभावानें प्रकट झालेलें आहे; परंतु याचे प्रकाशक हे सध्यां अनेक कारणामुळें अडले गेले आहेत; ह्मणून आपलें नुकसान करून न घेतां पर्यायानें त्यांस मदत केल्यास एक प्रकारचें आपल्यास श्रेय आहे, असें

जाणून वेळोवेळीं बऱ्याच सवलती देऊन त्यांनीं हें कृत्य त्यांजकडून साजरें करून घेतलें आहे, आणि यामुळें ह्या त्रैमासिकाच्या संपादकावर त्यांचे स्मरणीय उपकार आहेत.

(१२) श्रीयुत मंगेशराव जिवाजी तेलंग बी. ए.एल्-एल्.बी. यांची या कृत्यांत फार मदत होती. बेळगांव शहापूरच्या बाजूस त्यांनीं स्वतः खटपट करून या पुस्तकास बरेच वर्गणीदार मिळवून देऊन मदत केली आहे, आणि ते स्वतः या पुस्तकाचे अस्थावाईक भक्त होते इतकेंच नव्हे तर या कृत्याच्या सर्वांग परिपूर्णतेकडे त्यांचें पूर्ण लक्ष होतें. या पुस्तकाच्या संपादकाचा व त्यांचा प्रत्यक्ष परिचय मुळींच नव्हता, तरी तसा योग जुळून यावा अशी परस्परांची फार फार इच्छा होती; परंतु सर्वभक्षक काळानें त्यांवर ता. २६ फेब्रुआरी सन १९०९ रोजीं अकाळींच झडप घालून त्यांस ओढून नेलें. त्यामुळें तसा योग जुळून आला नाहीं याबद्दल अत्यंत खेद होतो. महाराष्ट्रांतील एका सुप्रसिद्ध विद्वद्वर्य निस्पृह स्पष्टवक्त्या पुरुषाचा अंत इतका सन्निध आला आहे अशी कल्पना कोणाच्या स्वप्नांत सुद्धां आली नसेल. परंतु कल्पना शक्तीला अतर्क्य असणारी गोष्ट चित्रगुप्त आणि भवितव्य यांच्या गुप्त व्यवहारानुरूप अंतकानें खरी करून दाखविली आहे.

(१३) साधुसंतांचा दासानुदास म्हणविणारे रा. रा. लक्ष्मण रामचंद्र पांगारकर बी. ए. "मुमुक्षु" पत्राचे प्रकाशक वास्तव्य पुणें ह्यांचें मला वारंवार स्मरण होतें. यांचा व माझा परिचय बिलकूल नाहीं आणि ' माझ्या ह्या जीर्णोद्धार प्रयत्नास त्यांजकडून कांहीं मदत झाली आहे असें नाहीं; तथापि त्यांच्या कित्येक लेखांवरून, त्यांच्याठायीं असणारा " शुद्धसत्त्व अंतःकरणभाव " व्यक्त होतो. ह्यांनीं एकतप पर्यंत सतत परिश्रम करून लिहिलेले "मोरोपंत चरित्र आणि काव्य विवेचन पुस्तक " यांत जागोजाग बहुतेक संतांविषयीं व विशेषें करून सद्गुरू सोहिरोबानाथां-

विषयीं परम प्रेमभाव प्रदर्शित केला आहे. संतसंबंधानें असणारे यांचे प्रेमळ उद्गार आणि त्यांतही त्याठिकाणीं त्यांनीं प्रकट केलेले प्रेमोद्गार त्यांचे प्रेमळ अंतःकरणांतील आस्तिक्यभाव व्यक्त करीत आहेत. यांनींच "मुमुक्षुपत्रांत" (मार्गशीर्ष वद्य ९ शके १८३० तारीख १७ दिसेंबर सन १९०८ अंक ४९ वा; यांत.) सोहिरोबानाथांचें अल्प चरित्र दिलेलें असून त्यांत त्यांविषयीं परम पूज्य-भाव प्रदर्शित केला आहे; इतकेंच नव्हे तर या लेखाच्या शेवटीं यांनीं म्हटलें आहे कीं:—(सोहिरोबानाथांच्या मराठी कवितेची गोष्ट कांहीं निराळी आहे. काव्यानंद आणि ब्रह्मानंद या दोन्ही आनंदाचा मिलाफ यांच्या मराठी कवितेंत झालेला आहे. सोहिरोबा व त्यांची ब्रह्मभगिनी या उभयतांस अत्यंत विनम्र भावानें अनंत प्रमाण करून मी हा लेख पुरा करितों.) या यांच्या साहाजिक प्रेमळ उद्गारांवरून यांचेविषयीं माझ्याही अंतःकरणांत प्रेमभाव उत्पन्न झालेला व्यक्त केला आहे.

(१४) कित्येक सद्गृहस्थांनीं या पुस्तकास वेळोवेळीं वेगवेगळ्या प्रकारची मदत केली आहे:—१ रा. रा. श्रीधर नारायण जोगळेकर अ. मास्तर ए. व्ही. स्कूल तळेगांव. दशास, २ रा.रा. विष्णु रघुनाथ करंदीकर बी. ए. मु. सातारा, ३ रा. रा. दत्तात्रय गुंडोबा कानविंदे नाझर स्मा. का. को. नागपूर, ४ रा. सा. कृष्णाजी सिताराम रेडकर बी. ए. एल्. एल्. बी. मु. सांगली, ५ रा. रा. रघुनाथ बाळकृष्ण उर्फ बाबासाहेब डांगी वकील मु. मालवण, ६ रा. रा. गंगाधर कृष्णाजी नेरूरकर मुगभाट मुंबई, ७ रा. रा. दामोदर केशव ओक नार्मल स्कूल सिताबर्डी नागपूर, ८ रा. रा. सगुणराव रामकृष्ण नाडकर्णी कस्टम नाकेदार उमेळा जि. ठाणें, ९ रा. रा. दत्तात्रय पांडुरंग खोटलेकर सजेदार कस्टम सजा शिरवडें, १० रा. सा. श्रीनिवास नारायण कर्नाटकी सरकारकून, ११ रा. रा. रामचंद्र घनःश्याम ऊर्फ आपासाहेब सबनीस हेडमास्तर हॉयस्कूल सावंतवाडी, १२ रा. रा. आत्माराम पांडुरंग खोट-

ळेकर वकील सावंतवाडी, १३ रा. रा. दीनानाथ भैरवनाथ दळवी कांदेवाडी मुंबई, १४ रा. रा. परशुराम रामचंद्र शिनारी स्कूलमास्तर आजगांव, १४ रा. रा. सदाशीव बाळाजी गायतोंडे मु. बांदें. संस्थान सावंतवाडी, १५ रा. रा. राघोबा सगूण रेगे पेटा वाडी सं. सावंतवाडी. १६ रा. रा. श्रीनिवास जगन्नाथ धोंड वकील मु. कुडाळ सं. सावंतवाडी, १७ रा. सा. व्यंकटराव वैकुंठ वॉघ से. स. ज. धारवाड, १८ रा. रा. गुणाजी केशव रांगणेकर मु. मुंबई. ह्या गृहस्थांनीं ह्या कार्यांत कारणपरत्वें अवश्य असणाऱ्या कित्येक बाबतींत प्रसंगोपात वेगवेगळ्या रीतीनें मदती केल्या आहेत. याबद्दल संपादकावर त्यांचे अनंत उपकार आहेत.

(१९) ह्या ग्रंथ जीर्णोद्धार ज्यांनीं आपल्या द्रव्यरूप उदार आश्रयानें परिपूर्ण केला ते सद्गृस्थ परम धन्य होत; अर्थात् ' जिकडे द्रव्यांश तिकडेसच पुण्यांश ' ह्या ह्मणण्यांतील रहस्यान्वयें ह्या कार्याचें श्रेय सर्वस्वीं अशाच गृहस्थांस विशेष आहे, हें निराळें सांगण्याची गरज नाहीं. ह्या गृहस्थांनीं केलेल्या आश्रयाबद्दल उल्लेख क्रमशः केलेला आहे.

१. नामदार काशिनाथ त्रिंबक तेलंग सी. आय्. ई. ह्यांचे जेष्ठ पुत्र.

(शुद्ध बीजा पोटीं । फळें रसाळ गोमटीं ॥ १ ॥ तुकाराम.)

श्री. रा. रा. पंढरीनाथ काशीनाथ तेलंग एम. ए. एल्-एल्. बी. ह्यांनीं ह्या ग्रंथ जीर्णोद्धारार्थ बरीच मोठी देणगी आपण होऊन परमोल्हासानें दिली. ह्याबद्दल संपादक हे त्यांचे अत्यंत आभार मानीत आहेत. संपादकाचा व ह्या गृहस्थांचा यत्किंचितही परिचय नसून; ह्या ग्रंथजीर्णोद्धाराचें महत्त्व व हे ग्रंथ उपलब्ध होण्याची आवश्यकता, व द्रव्यसंबंधानें संपादकाचें दुर्बलत्व, इत्यादि गोष्टींबद्दल परस्पर माहिती घेऊन संपादकानें त्यांजपाशीं याचना केली नसूनही त्यांनीं जें दान दिलें; त्याची महती त्यांस विशेष वाटली यांत नवल तें काय ? यासाठीं तुकोबाच्या वाणीनें त्यांचे उपकार स्मरल्याविना त्यांच्यानें राहवत नाहीं.

दाता तो एक जाणा । नारायणा स्मरवी ॥ १ ॥
आणिक नाशिवंते काय । हाय न सरे ज्याच्यानें ॥ २ ॥
यावें तया काकुळती । जे दाविती सुपंथ ॥ ३ ॥
तुका ह्मणे उरी नुरे । त्यांचे खरे उपकार ॥ ४ ॥

२. श्रीमंत राजश्री शांताराम नारायण ऊर्फ बाबासाहेब दाभोळकर चौपाटी मुंबई ह्यांनीं ह्या कार्यांत द्रव्य संबंधानें आलेल्या अपरिहार्य अडचणीच्या प्रसंगीं अडीचशें रुपयांची मदत केली आहे; त्यामुळें त्यांचे निरंतर स्मरणीय उपकार आहेत आणि त्याबद्दल त्यांचे आह्मी अत्यंत ऋणी होऊन राहिलों आहों.

३. श्रीमत्पूज्य श्रीमत्पूर्णानंद सरस्वति श्रीमठ कवळें यांनीं या कामी पैशाच्या ढंचाईमुळें होत असलेली अडचण जाणून कांहीं देणगी देऊन शिवाय प्रकाशनाचें काम अपुरें टाकूं नका अशी सूचना देऊन, प्रसंगीं संस्थानांतून शक्य ती मदत करूं असें आश्वासन दिलें याबद्दल त्यांची स्तुति करावी तेवढी थोडीच आहे.

४ रावसाहेब त्रिंबकराव विठ्ठल कळसूलकर सब जज्ज हुबळी यांनीं बरीच मोठी रक्कम ह्या कृत्याप्रीत्यर्थ दिली आहे.

५ रावबहादूर विश्वनाथ वैकुंठ वाघ फ० क्ला० स० ज० डि० विजापूर व रावबहादूर शिवराम शिताराम वागळे फ० स० ज० ठाणें ह्या गृहस्थांनीं द्रव्यद्वारा बरीच मदत केली आहे.

६ रावबहादूर बळवंतराव राव पांडुरंग वागळे मेंबर ऑफ कौन्सील इंदूर स्टेट यांनीं तसेंच कोचीन येथील प्रसिद्ध व्यापारी रा० रा० रामचंद्र महादेव गांवस्कर व संगमेश्वर तालुक्यांतील प्रसिद्ध व्यापारी रा० रा० विठ्ठल विष्णु राजवाडे तसेंच आमचे सन्मान्य मित्र रा० रा० विठ्ठल जिवाजी वर्दे यांनीं त्याचे शेटजी श्रीमंत खीमजी आसर विरजी यांजकडे

शिफारस करून बरीच देणगी देवविली. यामुळं या गृहस्थाचे फार फार आभार आहेत.

७ स्तुत्य देणगीः—“कैलासवासी रावबहादूर पंडीत भास्करराव पाटकर” हे दिल्ली येथें एक्स्ट्रा असिस्टंट कमिशनर होते व इ० स० १८७७ साली दिल्ली येथें महाराणी सरकार यांनीं चक्रवर्तिनी ही पदवी धारण केली त्यावेळीं झालेल्या दरबार प्रसंगीं हे सरकारापासून परम मान्यता पावले होते ही गोष्ट सर्व विश्रुतच आहे. हल्लीं यांची विधवा गंगाभागीरथी राधाबाई ऊर्फ साजूबाई पाटणकर वास्तव्य वेंगुर्ले, यांनीं आपल्या भर्त्याचें सारस्वत वृंदास निरंतर स्मरण राहण्यासाठीं “सोहि-रोबानाथ कृत ग्रंथ जीर्णोद्धार कार्यो प्रीत्यर्थ” बरीच देणगी दिली आहे.

८ श्रीयुत बाळकृष्ण शिताराम कामत ऊर्फ बाबासाहेब शिरोडकर जी. आय. पी. रेल्वे कंट्राक्टर सिग्हिलकाईन पुणें. यांनीं दिलेल्या अभि-वचनानुरूप अडचणीच्या वेळीं मुंबई येथें स्वतः जाऊन ‘इंदुप्रकाश छापखान्यांत, चारशें रुपयांची रकम नेऊन भरली व छपाईचें काम सुरू करविलें, कर्ज ह्मणून कां होईना? पण एवढी मोठी रकम या कृत्याप्रीत्यर्थ ह्मणून, ‘आपण पूर्वीं दिलेल्या वचनानुरूप’ या सद्गृहस्थानें

(वचनेंचि व्हावें आपण उदार । होईल विश्वंभर संतुष्टची ॥ १ ॥
सत्य सत्य संकल्पाचीं फळें बीजा ऐशी । शुद्ध नाहीं नाशीं पावों येत ॥ २॥)

तुकाराम,

आमचेकडे विश्वासली गेली हे त्यांचे संपादकावर अनंत उपकार आहेत व संपादक त्यांचा अत्यंत ऋणी होऊन राहिला आहे.

(११) संस्थानिकांकडून झालेल्या मदती.

१ प्रथमतः ज्या संस्थानामध्यें सोहिरोबानाथ उदयास आले त्या सावंतवाडी संस्थानामधून या वाङ्मयास मदत होणें हें या संस्थानच्या हल्लींच्या कारकीर्दीस परम भूषणावह आहे, असें संपादकास वाटणें

साहाजिक आहे; कारण हें संस्थानही स्वतः संपादकाचीही जन्मभूमीच होय. अर्थात् ह्या आपल्या जन्मभूमीच्या अधिपतीं पासून, आपण आरंभिलेल्या कृत्यास उदार आश्रय मिळावा अशा इच्छेनें तेथील अधिकाऱ्यांकडे ह्या संबंधानें प्रारंभीं मागणेंही केलें होतें, परंतु खरेंच बोलावयाचें ह्मणजे; 'त्या संबंधानें असणाऱ्या आपले इच्छे विरुद्ध संपादकास कांहीं कालपर्यंत निराश होऊन स्वस्थ बसावें लागलें,' असें म्हणावें लागतें.

(तुका ह्मणे नाहीं चालत तांतडी । प्राप्त काळ घडी आल्यावीण ॥ ४ ॥)

परंतु कांहीं काल गेल्यावर हल्लीं " मेजर एच. एफ. जेकब साहेब " हे (ता० १६ जुन स० १९०८ पासून ता० १४ एप्रील १९०९) या संस्थानांत पोलीटीकल एजन्ट होऊन आले. त्यांनीं येथें आल्यावर अनेक सत्कृत्यें केली; त्यांत तेव्हां नुकतेंच प्रसिद्ध झालेलें " जिवाजी बल्लाळ ऊर्फ जिवबादादा केरकर बहादर फत्तेजंग यांचें चरित्र " या पुस्तकाचे प्रकाशक श्रीयुत नरहर व्यंकाजी राजाध्यक्ष वास्तव्य शिरकडें तालुका वेंगुर्लें यांस संस्थानातुन, उदार आश्रय ह्मणून रुपये शंभर व पुस्तकांचा मोबदला घेऊन रुपये पन्नास एकूण दीडशें रुपयांची मदत केली. असें समजल्यावरून " सोहिरोबानाथ त्रैमासिकास आश्रय मिळावा ह्मणून साहेब मजकूर यांजकडे विनंति करून पहावी अशी सहाजिक इच्छा झाली. त्याप्रमाणें विनंती अर्ज केल्यावरून त्यांनीं ह्या वाङ्मयास मदत करण्याविषयींची आपली उत्कट इच्छा प्रदर्शित करून, रकम किती द्यावयाची हे ठरविण्यासाठीं " रावबहादूर विनायक पांडुरंग गुप्ते स्टेट, कारमारी

---

१ यांचेच चुलत आजे सर—ली—ग्रांड—जेकब साहेब हे ह्या संस्थानांत एप्रील इ० स० १८४५ पासून जानेवारी इ० स० १८५१ पर्यंत पोलीटीकल सुपरीटेंडन्ट होते; त्यांनीं आपल्या कारकीर्दींत ह्या संस्थानचें अनेक प्रकारें परमहित केलें आहे; इतकेंच नव्हे तर ह्यांनीं सावंतवाडी कोल्हापूर आणि कच्छ ह्या तीन संस्थानांतील हॉयस्कुलापैकीं जो मुलगा म्याट्रिक्युलेशनचे परिक्षेंत इंग्लीशामध्यें पहिला येईल त्याला आपल्या नांवाची कायमची स्कालरशीप ठेऊन दिली आहे.

यांजकडे अभिप्राय विचारिला. त्यावरून रावबहादूर यांनीं ' या ग्रेमाकिका-साठीं शंभर रुपये उदार आश्रय ह्मणून द्यावे व शंभर रुपये पुस्तकाचा मोबदला घेऊन द्यावे " असा आपला अभिप्राय उदार अंत:करणपूर्वक आह्मा अपरोक्षच कळविला; त्याप्रमाणें साहेब मजकूर यांनीं दोनशें रुपये रक्कम संस्थानच्या दरबाराकडून देवविली. ह्यासाठीं ह्या उभय सज्जनांचे वारंवार स्मरण होतें.

(कल्पतरु कया नव्हती बाभुळा । पुरविती फळा इच्छितया ॥ १ ॥
उदंड त्या गाई ह्मैसी आणि शेळ्या । परि त्या निराळ्या कामधेनू ॥ २ ॥
तुका ह्मणे देव दाखवील दृष्टी । तया सर्वें भेटी थोर पुण्य ॥ ३ ॥)

२. श्रीमंत महाराज फत्तेसिंग भोंसले राजे संस्थान अक्कलकोट यांची जननी श्रीमति राणी लक्ष्मीबाई साहेब यांनीं ह्या कृत्याच्या प्रारंभी बरीच देणगी देऊन मदत केली; इतकेंच नव्हे तर मागेंपुढें आणखी कांहीं मदत देईन असें त्यांचें अभिवचनही मिळालें होतें. परंतु ह्या राणी-साहेब अकालीक मृत्यूच्या तडाक्यांत सांपडून कैलासवासी झाल्या या बद्दल फार दुःख वाटतें. यांची प्रीयकन्या श्रीमति राणी यमुनाबाई ऊर्फ गजराबाई साहेब ही आमच्या ह्या सावंतवाडी संस्थानच्या राजे साहेबांची धर्मपत्नी आहे. तरी ह्या आमच्या राणीसाहेबांचें सतत कल्याण व्हावें असें ईश्वरापाशीं चिंतन करून समाधान करून घ्यावें या पलीकडे यांच्या मृत्यूच्या समाधानीस अन्य मार्ग उरला नाहीं.

३. श्रीमंत राजे नारायणराव ऊर्फ बाबासाहेब चीफ आफ इचल करंजी यांनीं पन्नास रुपये किंमतीचीं पुस्तकें आपल्या संस्थानामधून घेऊन प्रांजळ अंत:करण पूर्वक मदत केली. ह्याबद्दल त्यांचे फार फार आभार मानून त्यांचे यश वृद्धिंगत व्हावें अशी ईश्वरापाशीं प्रार्थना करितों.

४ श्रीमंत राजे बाळासाहेब सरकार मिरज स्टेट यांनीं आपण होऊन मागणें करून वीस रुपये किंमतीचीं पुस्तकें आपल्या संस्थानामधून घेऊन मदत केली यामुळें त्यांस परम धन्य मानणें योग्य आहे.

योगीराज सोहिरोबानाथ त्रैमासिकाच्या सुरवाती पूर्वी त्यास आश्रय द्यावा ह्मणून ज्या सज्जनापाशीं विनंती केली तिचा त्यांनीं अंगिकार करून प्रारंभीं अभिवचन दर्शक आपल्या सह्या देऊन कामास सुरवात करविली. कित्येकांनीं आपण होऊन आश्रय दिला, व ह्या सर्वांनीं मिळून हें कृत्य सर्वांग परिपूर्ण होईपर्यंत दिलेला आश्रय कायम ठेविला आणि मुख्यत्वें करून अशा आश्रयदात्यांच्या मदतीमुळेंच "दसका लकडी एकका बोजा" या न्यायानें; हें कृत्य शेवटास गेलें आहे. अर्थात् या कृत्यांत मिळालेलें यश हें बहुतांशीं अशा समुदायानेंच केलेल्या कृपादानाचें फळ होय. आणि या साठीं 'त्या सर्व आश्रयदात्या सज्जनांचें,' सोहिरोनाथाच्या भक्तांस निरंतर स्मरण रहावें ह्मणून, त्यांचीं नांवें या प्रस्तावने सोबत जोडून ठेविलीं आहेत.

आगाऊ आश्रयदात्यांचीं नांवें.

सावंतवाडी.

१ श्री. फ. स. आपासाहेब पाटणकर पोलीस सुपरिंटेंडेन्ट

१ श्री. फ. स. भाऊसाहेब पाटणकर खासगी कारभारी

१ श्री. फ. स. भवान रवळ सावंत ऊर्फ भाऊसाहेब तिरवडेकर

१ श्री. रा. शिवराम रामचंद्र ऊर्फ नानासाहेब सबनीस

१ श्री. रा. नरहरराव सदाशीव सबनीस

१ रा. सा. विनायकराव विठ्ठल सबनीस, पेनशनर

१ रा. सा. निळकंठराव वामनराव चिटणीस, पेनशनर

१ रा. सा. एम्. आर. चिटणीस

१ रा. रा. रामचंद्र घनःशाम ऊर्फ आप्पासाहेब सबनीस, हेडमास्तर

१ रा. सा. पांडुरंग विठ्ठल सबनीस, ए. ई.

१ रा. रा. नारायणराव रामाजी पाटगांवकर

१ कै. वा. रा. सा. कृष्णराव रामचंद्र सबनीस, वकील

१ रा. रा. गणपतराव शिवराम वायंडेकर, वकील

१ रा. रा. आत्माराम पांडुरंग खोटलेकर, वकील

१ रा. रा. महादेव घनःशाम माणगांवकर, माणगांव

१ रा. ब. विनायक पांडुरंग गुप्ते, स्टेट कारभारी

१ रा. रा. शंकरराव विठ्ठल कळसूलकर एम. ए. एल-एल. बी. वकील

१ रा. ब. माधवराव रघुनाथ नाडकर्णी, फ. स. जज्ज

१ रा. रा. यशवंत जिवाजी ऊर्फ बाबासाहेब नाबर हेड अकौंटन्ट आ. रत्नागिरी

१ रा. सा. गोविंदराव सखाराम पाटगांवकर, न्यायाधीश

१ रा. सा. कृष्णराव बाबुराव पाटगांवकर इ. इन्स्पेक्टर

१ रा. रा. सदाशीव केशव वागळे वकील.

१ रा. रा. एस. वाय. ऊर्फ दादासाहेब कोटणीस

१ रा. रा. नीळकंठराव बाळकृष्ण कडवाडकर चीफ कान्स्टेबल

१ रा. रा. शांताराम पुरुषोत्तम कालेलकर वकील

१ रा. रा. शिवराम हरी परुळेकर वकील

१ रा. रा. शांताराम रामकृष्ण पोतनीस

१ रा. रा. अनंतराव आत्माराम रांगणेकर

१ रा. रा. घनःशाम भास्कर ऊर्फ दाजी नाडकर्णी

१ रा. रा. रामकृष्ण दत्तात्रय कांबेरकर अ. मा. हॉयस्कूल

१ रा. सा. सिताराम केशव निगुडकर मुनसीफ कोर्ट कुडाळ

१ रा. रा. संभाजीराव गोविंद वागळे अव्वलकारकून—पेटावाडी

१ रा रा. गंगाधर वासुदेव पाळेकर

१ रा. रा. एन्. एन्. नाबर जेलर

१ डॉ. केरोबा रामजी व्याक्सिनेशन इन्स्पेक्टर

१ रा. रा. सखाराम सूर्याजी खानोलकर

१ रा. रा. गोविंद दत्ताजी रांगणेकर

१ नेटीव जनरल लॅायब्ररी सावंतवाडी

१ रा. रा. परशुराम जिवाजी नाडकर्णी वकील

१ रा. रा. रामचंद्र नीळकंठ सबनीस

१ रा. रा. नारायण कृष्णाजी घावनळेकर

१ रा. रा. भास्करराव नारायण पंडीत

१ डॉ. पुरुषोत्तम विष्णू रांगणेकर एल. एम. ॲंड एस.

१ रा. रा. विष्णू पुंडलीक पै क्लार्क कारभारी आफीस

१ डाक्तर शंकरराव कानोजी

१ रा. रा. सदाशीव साबाजी माणगांवकर

१ रा. रा. वामनराव सखाराम परुळेकर ड्राप्समन

१ रा. सा. अनंत बाळकृष्ण कंटक देवस्थान मामलेदार

१ रा. रा. विष्णू आत्माराम अणावकर वकील

१ रा. सा. चिमणाजी बाबुराव आजगांवकर पेन्शनर कमावीसदार

१ रा. रा. सखाराम जिवाजी नेरूरकर

१ रा. रा. गोविंद दत्तात्रय सबनीस

१ रा. रा. शंकर वासुदेव वर्दभ

१ रा.रा. रघुनाथ गुणाजी तळगांवकर, तळगांव

१ रा. रा. दत्ताजी लक्ष्मण बोर्डवेकर, अपकारी इन्स्पेक्टर

१ रा. रा. विठ्ठल पुंडरीक आरवंदेकर, सुभेदार वाडी पलटन

१ रा. रा. शंकर सिताराम बिबवणेकर, सर्वेअर

१ रा. रा. बचाजी सगूण रेगे, नाझर न्यायाधीश कोर्ट वाडी

१ रा. रा. नारायण केशव मराठे, फॉरेस्ट ऑफिसर

१ रा. रा. सिताराम गणेश कंवठणकर, सेक्रेटरी म्युनिसिपालिटी

वाडी पेटा.

१ रा. रा. तातो नीळकंठ तळवडेकर कुळकर्णी, तळवडें

१ रा. रा. लक्ष्मण देवराव दळवी भोंसुळे सेनापती, वा. तळवडें

१ रा. रा. गणेश गोविंद नाबर, वा. मठ.

पेटा बांदे.

१ रा. रा. सदाशीव बाळाजी गायतोंडे

१ नेटीव जनरल लॉयब्ररी, बांदें

१ रा. रा. वामन सिताराम भंडगे, मु. भेडसी पेटा बांदें

पेटा कुडाळ.

१ रा. सा. जयसिंगराव माधवराव राणे, फ. स. पांवशी

१ रा. रा. धनाजी यशवंत गावडे गांवकर, ओरोसकर—ओरोस बु.

१ रा. रा. भिकाजी गोविंद नेरूरकर, वकील

१ रा. रा. अनंत विठ्ठल ऊर्फ सोनबा भाऊ नेरूरकर, नेरूर

१ रा. रा. सखाराम अनंत अणावकर वा. अणाव

वेंगुर्लें.

१ नेटीव जनरल लायब्ररी, वेंगुर्लें

१ रा.रा. सिताराम गोविंद रेगे, वकील

वेंगुर्लें.

१ श्री. रा. बळवंतराव सखाराम दाभोळकर

१ रा. रा. शांताराम नारायण दाभोळकर.

१ शेट विठ्ठलदास वीरजी

१ रा. सा. श्रीनिवास नारायण कर्नाटकी बी.ए. सरकारकून

१ रा. रा. हरी साबाजी गांवस्कर ऊर्फ दत्तोबा मोरवेकर

१ ,, विष्णु काशीराम कामत, भांगले

१ ,, गंगाधर यशवंत गाडेकर

१ ,, वासुदेव साजबा कामत, भांगले

१ ,, बाबाजी बापूजी शेवडे

१ ,, विष्णु दिनकर शेवडे

१ ,, जगन्नाथ केशव शेट सांपळे

१ ,, केशव सखाराम गांवस्कर

१ ,, भीमराव नाराटण वायरकर

१ ,, रामकृष्ण गणेश सुळे चीफ कान्स्टेबल

१ ,, लक्ष्मण विष्णु कुबल

१ ,, बुदू मादू कुबल

१ ,, भिकाजी नारायण मोरजे

१ ,, नारायण आत्माराम वाडकर

मालवण.

१ रा. सा. नारायण बाळकृष्ण मुजुमदार, सब जज्ज

१ रा. सा. विठ्ठल रघुनाथ डांगी, पेनशनर मामलेदार

१ ,, रघुनाथ बाळकृष्ण ऊर्फ बाबासाहेब डांगी, वकील

१ ,, दत्तात्रय मधुसूदन साळगांवकर, वकील

१ रा. ब. माधवराव सोमजी मोरे पेनशनर अ. क. साल्ट—रे०

१ रा. रा. डी. जी, देसाई

१ ,, शंकरराव अनंत देसाई

१ ,, रायाजी दत्ताजी पै इनामदार

१ ,, कृष्णाजी सिताराम देसाई

१ ,, गोविंद लक्ष्मण डांगी

१ ,, सखाराम गणेश प्रभु आजगांवकर स्कूलमास्तर

१ ,, केशव महादेव प्रभु झांट्ये

१ ,, परशुराम बापू प्रभु झांट्ये

१ ,, दत्तात्रय विनायक खांडाळेकर

१ ,, सिताराम गुंडोबा केणी

१ ,, वासुदेव रामचंद्र कामत

१ ,, दत्तात्रय सर्वोत्तम मुजुमदार अव्वल कारकून कस्टम आफीस

१ ,, दत्ताराम पुरुषोत्तम प्रभु झाट्ये

१ ,, आत्माराम धोंडू पडवळ

१ ,, लक्ष्मण आत्माराम प्रभु झाटये, कट्टा पेंढूर

१ ,, हरी पांडुरंग तेंडूलकर, भट्टी इन्स्पेक्टर हडी ता. मालवण

१ रा.सा. लक्ष्मण जगन्नाथ कामत, एम. ए. एल,एल, बी. अपकारी इन्स्पेक्टर ता. मालवण.

कोंचरें.

१ रा. रा. सखाराम नारायण भेंडे
१ ,, दत्तात्रय यशवंत रेगे
१ ,, दत्तात्रय गणेश कामत
१ ,, बाळकृष्ण नारायण रेगे
१ ,, अनंत बाळकृष्ण रांगणेकर
१ ,, तात्या रघुनाथ सामंत परुळेकर
१ ,, दत्तात्रय रामचंद्र कुळकर्णी पाटकर—पाट
१ ,, बाबुराव गोविंद सुगठणकर
१ ,, जगंनाथ गणेश कामत कोंचरेकर

रत्नागिरी.

१ रा. रा. श्रीनिवास जगन्नाथ घोंड
१ ,, श्रीधर वामन साठे, सिग्नलर संगमेश्वर डि. रत्नागिरी
१ ,, बळवंत रवळाप्पा लंगडे, ट्रेडर
१ रा. सा. नारायणराव मंगेश करंडे, सरकारकून
१ रा. रा. नारायणराव महादेव मांद्रेकर, वकील
१ रा. रा. भिकाजी रघुनाथ वेरलकर, शिरस्तेदार दक्षिण प्रांत डि. रत्नागिरी
१ रा. सा. व्ही. बी. साखोळकर, क. म्या. चिपळूण डि. रत्नागिरी
१ रा. रा. राजाराम अनंत आसगेकर वकील

शिरवडें.

१ रा. रा. पांडुरंग विठ्ठल कामत (शिरोडकर)
१ ,, घन:शाम विष्णू प्रभु आजगांवकर
१ ,, नरहर व्यंकाजी राजाध्यक्ष
१ ,, दत्तात्रय रामचंद्र प्रभु आजगांवकर
१ ,, परशुराम रामचंद्र शिनारी स्कूल मास्तर आजगांव
१ ,, शांताराम विठ्ठल जोशी आरवली
१ ,, सगूण रामकृष्ण नाडकर्णी नाकेदार कारकून माहूर हल्लीं आरवली
१ ,, गोविंद रामचंद्र दळवी
१ ,, वासुदेव नारायण फणशीकर
१ ,, सखाराम भास्कर रेगे वाडी न्हईची आड

आरवंदें स्टेट सावंतवाडी.

१ रा. रा. रंगाजी पांडुरंग सांखोळकर
१ ,, विठ्ठल नरसिंह सांखोळकर

१ रा. रा. दत्ताजी देवाजी सुभेदार
१ ,, विनायक गोविंद रेगे
१ ,, लाडोबा विष्णू रेगे
९ ,, कृष्णाजी गणेश खोबरेकर
१ ,, सुर्याजी सखाराम खानोलकर

६ प्रांत गोवें.

१ श्रीमंत रा. यशवंतराव नारायणराव केरकर वा. केरी
१ ,, आत्माराम वासुदेव प्रभु देसाई कसबा देशप्रभु
१ ,, रामकृष्ण श्रीरामप्रभु देसाई कसबा देशप्रभु वा. पारसें
१ रा. रा. माधव कामू पै रायकर वा. एकोशी बारदेस
१ ,, अनंत व्यंकटेश शेणवी घोडेकर वा. कुंभार जुवें
१ ,, विष्णू बाळकृष्ण भट्ट चिर्दे वा. पारसें

७ मलबार कोस्ट कोचीन.

१ रा. रा. रामचंद्र महादेव गांवस्कर जनरल मर्चंट
१ ,, आत्माराम लक्ष्मण शिरगांवकर जनरल मर्चंट
१ डाक्तर आर. बी. रेडकर, एल. आर. सी. पी.
१ रा. रा. व्ही. जी. कामत
१ ,, श्रीनिवासराव मेडिकल प्राक्टिशनर मट्टानचेरी कोचीन
१ रा. रा. दासबाळन रामबाळन तेकाचे व्यापारी
१ मिस्तर एम. जोगिया पै प्लीडर चलय कोचीन
१ ,, जी. नारायण परब मट्टानचरी कोचीन

मुंबई.

१ श्री. रा. शांताराम नारायण उर्फ बाबा साहेब दाभोळकर
१ ,, पंढरिनाथ काशिनाथ तेलंग एम, ए एल, बी—
१ ,, वसंतराव आनंद दाभोलकर
१ नामदार जस्टिस अनंत गणेश चंदावरकर
१ सर डाक्तर भालचंद्र कृष्ण भाटिवडेकर
१ डाक्तर अनंत नारायण सांबारे एल, एम, ॲण्ड, एस
१ रा. रा. गणपतराव पुंडरीक घुमटकर
१ ,, दत्तात्रय बळवंत ऊर्फ आबा साहेब चिटणीस सालीसीटर
१ ,, रामकृष्ण रघुनाथ मोरमकर
१ ,, वामनराव रामचंद्र केरकर हायकोर्ट प्लीडर
१ ,, काशिनाथ आर कोरगांवकर हायकोर्ट प्लीडर
१ ,, रामचंद्र पुरुषोत्तम कामत
१ ,, नानाभाईजी कानविंदे

१ रावबहादूर वासुदेव जगन्नाथ कीर्तिकर

(ह्या सद्गृहस्थांनीं तीन प्रती घेऊन १९ रु. ११ आणे. ची मदत केली आहे.)

मुंबई.

१ रा. रा. जीवनराव त्रिंबकराव चिटणीस
१ ,, गणपतराव यशवंत तामाणे
१ ,, नारायण शिवशंकर तळपदे
१ ,, दीनानाथ भैरवनाथ दळवी
१ ,, मंगेशराव गोविंद देसाई
१ ,, यशवंत गौरोबा दळवी
१ ,, नारायण धोंडबा दिवाडकर
१ ,, बाजी विष्णू नेरूरकर हायकोर्ट प्लीडर
१ ,, नारायण सिताराम नेरूरकर
१ ,, विश्वनाथ नारायण नाडकर्णी
१ ,, अनंत नीळकंठ पिटकर
१ ,, वासुदेव बी. पै
१ ,, जिवाजी कृष्ण परुळेकर
१ ,, नारायण कृष्णराव पै
१ ,, सिताराम बाळसेट भिंगारडे
१ ,, बाळकृष्ण मंगेश रांगणेकर
१ ,, साजबा शंकरराव रांगणेकर
१ ,, सितारामपंत राजे
१ ,, विनायक भास्कर रेडकर
१ ,, दत्ताराम वासुदेव रेगे
१ डाक्तर आत्माराम वासुदेव वेलकर
१ डाक्तर विनायकराव सोकरजी त्रिलोकेकर
१ रा.रा. सदाशीव शंकर वाघ
१ ,, मंगेशराव बळवंत वागळे
१ ,, के. जी. वागळे
१ ,, दत्ताराम रामचंद्र संजगिरे बुकसेलर
१ ,, अनंतराव व्ही. सावरदांडे— हाय कोर्ट प्लीडर
१ ,, वसंत रामराव संजगिरे
१ ,, मोतीराम, एस, संजगिरे
१ ,, हेगडे अदर्स धर्मालय

पुणें

१ डाक्तर रामकृष्ण गोपाळ भांडारकर
१ रा. रा. बाळकृष्ण सिताराम शिरोडकर
१ ,, रावसाहेब काकासाहेब जोगळेकर
१ ,, हरी नारायण आपटे
१ ,, नारायण रामचंद्र वर्दे
१ ,, विश्वनाथ बेंदरे रबर स्टांपमेकर्स
१ ,, वे. वा. श्रीकृष्ण खच्चू कामत रेडकर

बेळगांव शहापूर.

१ रा. रा. महादेव वासुदेव नाईक, सराफ शहापूर
१ कै. वा. मंगेशराव जिवाजी तेलंग, बी. ए. एल. एल. बी.

१ रा. सा. व्यंकटराव वैकुंठ बोध, सबजज्ज धारवाड

१ रा. रा. आबाजी रामचंद्र सांवत राम-तत्व छापखान्याचे मालक

१ ,, माधव जनार्दन इनामदार वडेकिहाळ डि. बेळगांव

१ रा. सा. अनंत बाबाजी केसकामत वकील शहापूर

१ रा. रा. गुंडो विनायक राजगोळी-कर निसबत सुपरींटेंडेन्ट ल्यांडरेकार्डस व रजिस्ट्रेशन दक्षिणभाग बेळगांव

१ रा. सा. गोपाळ देवळी पळळेकर दप्तरदार रेव्हिन्यूव सर्वे आफीस, बेळगांव

१ रा. रा. दामोदर हरि जोशी शहा-पूर बेळगांव

१ ,, रघुनाथ कृष्ण सराफ शहापूर

१ ,, मंगेश भिकाजी गुंजीकर गोंधळी गल्ली—बेळगांव

१ ,, गुंडो दत्तात्रय वाघवडेकर शहापूर

१ ,, रंगराव विठ्ठल सुंगठाणकर बेळगांव

१ ,, गोविंदराव श्री बेळंगी क्यांप बेळगांव

१ डाक्तर विष्णू जगन्नाथ शिरगांवकर बेळगांव

१ रा. रा. कृष्णराव मंगेश देशपांडे हल्याळ

१ ,, दत्तात्रय यशवंत देशपांडे हल्याळ

१ ,, गंगाधर वासुदेव देशपांडे समादेवी गल्ली बेळगांव

सांगली.

१ रा. रा. नारायण व्यंकटेश लिमये जनरल मर्चन्ट

१ रा. सा. कृष्णाजी सिताराम रेडकर हेड क्लार्क

१ रा. ब. आनंदराव रामचंद्र पाटकर चीफजज्ज

१ रा. सा. विनायक कृष्ण माईणकर वकील

१ रा. रा. हणमंत पांडुरंग कोटणीस वकील

१ ,, गोपाळ नारायण उकीडवे

१ रा. सा. जी. आर. अभ्यंकर पब्लीक प्रासुक्युटर

१ रा. रा. वासुदेव धोंडू मुजुमदार

१ रा. सा. के. आर. छापखाने एम, ए. एल. एल. बी. वकील

१२ नागपूर मध्यप्रांत.

१ रा. रा. दत्तात्रय गुंडोबा कानबिंदे क्लार्क स्माककाज कोर्ट नागपूर

१ ,, चिमणाजी खंडो नागपूर

१ रा. रा. वामनराव जोशी वकील डि. को. नानपूर

१ ,, शामराव कृष्ण जकाते वकील

१ ,, आत्माराम भगवंत पतकी वकील

१ ,, रघुनाथ रामचंद्र बुलदेव वकील

१ ,, व्यंकटराव दामोदर हुंडेकरी

१ ,, भगवंतराव बाळाजी चांदे

१ ,, मल्हार शिवराम एकबोटे

१३ विजापूर.

१ रावबहादूर विश्वनाथ वैकुंठ वाघ फ० स० जज्ज

१ ,, गणपतराव जयवंतराव रेगे सुपरींटेंडेंट फॉरेस्ट

१ रा. रा. सदाशीव विठ्ठल पागनीस

१ रा. सा. भवानीशंकर सुबराव बेंदूरकर मामलेदार ता. सिंदगी

१ ,, यशवंत बाळाप्पा बोरकर मामलेदार ता. इंडी

महाराष्ट्रांतील इतर ठिकाणीं असणारे

१ रा. रा. दत्तात्रय पांडुरंग खोटलेकर सजेकर कस्टम सजा शिरवडे

१ ,, श्रीधर गोविंद देशपांडे वरूड ता० मोर्शी जि० उमरावती

१ रा. रा. नारायण विष्णू पाटणकर वेक्लार्क कस्टम आ० उरण

१ ,, विष्णू नारायण साखरदांडे कस्टम आ. कुमठा

१ ,, बाळकृष्ण गंगाधर बर्वे अ० मा० हायस्कूल ठाणें

१ ,, बाळाजी विश्राम जाधव गुडस क्लार्क एन डब्ल्यू रेलवे कीमारी जि० कराची

१ श्री. रा. दत्तात्रय मंजाप्पा नाठकर्णी पोस्ट सुपरींटेंडेंट जि. कारवार

१ मिस्तर एस. एम. करूर मेस्त्री पी. डब्ल्यू. डी. यल्लापूर जि० कानडा

१ रा. रा. देवराव मंगेश यद्रुरकर कस्टम आ० कर्जे जि० ठाणें

१ ,, विठ्ठल व्यंकटेश पै पेनशनर सर कारकून भटकळ जि. कारवार

१ ,, गंगाधर सिताराम मकाशीर हॉयस्कूल अहमदनगर

१ ,, नागोराव पोशट्टी अ० मास्तर नार्मल स्कूल, सिताबर्डी, नागपूर

१ ,, मंगेशराव सोहिरोबा नरिकुळी हेड क्लार्क अ० कलेक्टर आ० उरण

१ रा. रा. बाजी उमाजी तावडे डॉ० नाझरत यांची डिस्पेन्सरी कराची

१ ,, वामनराव सिताराम चुबे वकील सोलापूर

१ रा. सा. गोपाळ व्यंकटेश पाणंधीकर डे० इ०इ० सातारा

१ रा. रा. अनंत रामकृष्ण रेडकर—हेड क्लार्क रेलवे—हुबळी

१ ,, सिताराम चिमणाजी आजगांवकर पोस्ट मा० आली-बाग

१ ,, महादेव रामचंद्र कामत रेलवे प्रोसिक्युटिंग पोलीस इन्स्पेक्टर

१ ,, गोपाळ शंकर यार्दी बा० सूपा

१ ,, घंन:शाम नारायण पंडीत बीए. एल. एल. बी. राजकोट

१ ,, श्रीकृष्ण राजाराम कोंचरेकर बऱ्हाणपूर जि० टाणे

१ ,, गोपाळ कृष्णराव देशपांडे खानापूर

१ ,, भास्करराव नारायण पाटकर वकील बडोदें

१ ,, अमृतराव पुरुषोत्तम सबनीस इन्स्पेक्टर जनरल ऑफ रेकार्डस—बडोदें

१ रा. रा. कृष्णाजी विठ्ठल पतकी नाकेदार प्रॉव्हेंटीव ऑफीस कुर्ला

१ ,, कृष्णराव विठ्ठल ऊर्फ दादाभाई काड मल्हारगंज इंदूर सिटी

१ रा. सा. मंगेशराव हरी वागळे सब जज्ज चिपळून

१ रा.रा मुकुंद नारायण पोळेयेकर अव्वल कारकून कस्टम मांडवी वेंगुर्ले

१ ,, नारायण देवाप्पा हरटीकर बंदर कारकून थळ ता० आलिबाग जि० कुलाबा

१ ,, वासुदेव दत्तात्रय कानविंदे इंग्लीश क्लार्क तुर्भेबाजे जि० ठाणे

१ ,, अनंत कृष्णा कामत आसिस्टंट पे क्लार्क एस, एम रेलवे धारवाड

१ ,, मोरेश्वर शंकरराव रांगणेकर वकील सबजज्ज ठाणे

१ ,, दामोदर रावजी जोगळेकर मु. अडूर ता. चिपळूण

१ ,, हरी बाळकृष्ण कारळेकर—देवनर ता० तुर्भे जि० ठाणे

१ रा. ब. डी. एम. पटवर्धन प्रांत रेव्हिन्यूव डि० कारवार

१ रा.रा. बापूजी भिकाजी राजिवडेकर अव्वल कारकून कस्टम हौस शिरवडें

१ ,, सुबराव रामराव मेरबाली क्लार्क डिस्ट्रिक्ट आग्रिकलचर इन्स्पेक्टर्स आफीस कारवार

१ श्रीमंत फ. सरदार डी. आर, वाय, निंबाळकर धी प्यालेसधार

१ रा.रा. व्ही. एन. जोशी सेक्रटरी ने. ज. लायब्ररी—सोलापूर

१ ,, गंगाराम गणेश आसगांवकर कस्टम ऑफीस जयगड

१ श्रीमंत रा. तात्यासाहेब बक्षी लष्कर ग्वाल्हेर

१ रा.रा. सखाराम गोपाळ पुरोहीत हेड कारकून नासीक सिटी

१ ,, रावसाहेब भास्कर दत्तात्रय सबनीस जाइंट सबजज्ज महाड

१ ,, कृष्णाजी हरी किरकिरे सबजज्ज महाड

१ ,, सखाराम दत्तात्रय सबनीस टेक्निकल स्कूल उमरावती

१ मि. वाय. आर. कोटणीस सेक्रटरी सारस्वत मंडळी लक्ष्मीकाटन गिरणी सोलापूर

१ रा. रा. नागेश विश्वनाथ पै, बी.ए. एल. एल. बी. सरकारी वकील सोलापूर

१ रा. रा. शेषगिरीराव विठ्ठलराव इसलूर, शिर्सी

१ ,, दत्तात्रय नारायण नाबर, बी. ए. एल. एल. बी. सातारा

१ ,, बाळाजी गंगाराम माळी, हेडक्लार्क डिस्ट्रिक्ट लोकलबोर्ड नाशीक

१ ,, विनायक महादेव सोहनी, नासीक

१ रावब. रामचंद्र रघुनाथ शिरगावकर, सरसुभे कोल्हापूर

१ रा. रा. विठ्ठलराव बाळकृष्ण कामत, रेडकर व्हालकर्ट ब्रदर्स कं० मद्रास

१ ,, चंद्रैय्यन वामनराव कामत, नगर डि० सीमोगा

१ ,, दामोदर राजाराम गडकरी, क्लार्क पोस्ट ऑफीस खेड

१ ,, गणपती रघुनाथ केंकरे, अष्टापुरा हरदा

१ ,, विठ्ठल धाकोजी राणे, चीफ क्लार्क न्याशनल ब्यांक कराची

१ रा.सा. साजबा यशवंत राजाध्यक्ष, सरन्यायाधीश, मुरूड जंजिरा

१ रा. रा. नारायण रामचंद्र मठकर, बंदर—कारकून घोलवड जि. ठाणें

१ रा. रा. गोविंद विठ्ठल करंडे, नाझर मुनसीफ कोर्ट व्यारा डि० सूरत

१ ,, दत्तात्रय केशव नातू, पो० इन्स्पेक्टर ता. माल्वण

१ ,, द्वारकानाथ पांडुरंग देशपांडे, नागोठणे जि. ठाणे

१ ,, व्यंकटेश वासुदेव मुजुमदार व्यारा सूरतरस्ता.

१ रा.सा. शिवराम सिताराम वागळे, फ० सबजज्ज ठाणे

१ ,, श्रीधर नारायण जोगळेकर अ. मा. ए. व्हो. स्कूल तळेगांव दशास डि० उमरावती

१ डा. पी. डी. पागनीस, डिस्पेन्सरी उरण

१ रा.ब. वळवंतराव पांडुरंग वागळे, कौन्सलर इंदूर सिटी

१ रा. रा. व्ही. एस. देशमुख, हेडमास्तर हॉयस्कूल नाशीक

१ मि. जी. व्ही. गायतोंड, एक्झूक्यूटीव इंजिनीयर, कारवार

१ रा. रा. रामजी हरी फुटाणे, पोष्ट इन्स्पेक्टर, अंकोला-कारवार

१ डा. कान्होबा रणछोडदास कीर्तीकर, अंधेरी अलेक्झांड्रा लॉज

१ रा. रा. सिताराम यशवंत सावंत, कान्स्टेबल वर्ग २ हेडक्वार्टर कुलाबा

१ ,, बाळकृष्ण त्र्यंबक नेरूळकर, रेवास पोष्ट नागोठणे

१ ,, काशीनाथ भगवंत देशपांडे ऊर्फ रावसाहेब कुळकर्णी कोंढूर जि० पुणे

१ डाक्तर द्वारकानाथ शंकर वागळे चीफ मेडिकल ऑफिसर म्हाल्हेर सिटी

१ रा. रा. वासुदेव आबाजी देशपांडे अम्मळनेर जि० पूर्व-खानदेश

१ ,, शंकर गोविंद सुर्वे, कान्स्टेबल अलीबाग

या शिवाय कित्येक किरकोळ द्रव्यद्वारा मदत करणारे आणि वर्गणीदार होऊन आश्रय देणारे व अन्य रितीनें मदत करणारे अशा कित्येक सद्गृहस्थांचीं नांवें चुकभूल होऊन कदाचित् यावयाचीं राहिलीं असतील तर त्यांबद्दल त्याजकडून क्षमा व्हावी अशी करद्वय जोडून प्रार्थना आहे.

५

उपसंहार.

प्रस्तावना समाप्त झाली. ज्या सद्गुरुच्या प्रेरणेनें " सोहिरोबानाथ कृत स्वानुभवजन्य–पारमार्थिक–वाङ्मय–जीर्णोद्धार करण्याविषयींचा मनोरथ मी पंचवीस वर्षांपासून धरिला होता तो आज सफल झाला " ! त्या सद्गुरुचें स्वरूप अनंत व अपार आहे तथापि ज्याचें पुढील श्लोकांत तत्त्ववेत्यांनीं वर्णन केलें आहे अशा:—

(ब्रह्मानंदं परमसुखदं केवलं ज्ञानमूर्तिं । द्वंद्वातीतं गगन सदृशं तत्त्वमस्यादिलक्ष्यं । एकं नित्यं विमल मचलं सर्वधी साक्षिभूतं । भावातीतं त्रिगुण रहितं सद्गुरुं तन्नमामि ।। १ ।।)

त्या सद्गुरूस नमन करून हा लेख मी पूर्ण करितों. तरी शेवटीं इतकेंच सुचविणें इष्ट वाटतें कीं:–सोहिरोबानाथ कृत वाङ्मयाचा सहवास आज पंचवीस वर्षें बहुतेक अहोरात्र घडला त्या आवधींत नाथांच्या ग्रंथाचा विचार करीत असतां त्याच्या समर्थनार्थ योग, वेदांत, सांख्य इत्यादि शास्त्रें आणि उपनिषदें, भगवद्गीता, ज्ञानेश्वरी इत्यादि अनेक सर्वमान्य ग्रंथांचें थोडें बहूत परिशीलन करावें लागलें; तसेंच श्रीमच्छंकराचार्य, सायनाचार्य, श्रीमुकुंदराज, ज्ञानेश्वर, अमलानंद, तुकाराम, श्रीरंगनाथ, रामदास, वामनपंडित, इत्यादि महात्म्यांनीं आत्मज्ञान संबंधीं लिहून ठेवलेल्या पारमार्थिक–वाङ्मयाशीं थोडीसी ओळख घडली, तिच्या योगानें भगवद्भक्तीचें स्वरूप व प्रेमसुखाचा अनुभव घेण्याचें साधन काहींसें (अणुरेणु) कळूं लागलें त्यामुळें आणि विशेषें करून सोहिरोबानाथ

कृत ग्रंथ जीर्णोद्धारा विषयींचा फार दिवसांपासून योजिलेला मनोरथ शेवटास गेला त्यामुळें तर माझ्या हृदयास अतीशय उल्हास होत आहे. परंतु या द्वारानें नित्यशः एक प्रकारें सहज होत असलेला तत्वविचार आतां बंद पडणार ह्मणून मात्र चित्तास एक प्रकारची उदासीनता वाटूं लागली आहे. सोहिरोबानाथांच्या उक्तींचा विचार आपल्या मनाशी केला नाहीं असा एकही दिवस ह्या पंचवीस वर्षांत गेला असेल असें वाटत नाहीं. सोहिरोबानाथांनीं आपल्याकडून स्फूर्तिप्रभावानें निर्माण झालेलें वाङ्मय पुढें ठेवून मज पतीतावर अनंत उपकार केले आहेत ते वाणीनें काय बोलून दाखववयाचे आहेत ? नाथपंथ प्रदर्शक मत्स्येंद्र, गोरख, गैनी इत्यादि नवनाथ–सिद्धपुरुषांचे पूर्णानुग्रही असे जे सोहिरोबानाथ त्यांनी स्वकृत वाङ्मयाचा नित्य सहवास दिल्याच्या योगानें माझ्या बुद्धिवृत्तीत कांहींसा फरक झाला आहे आणि त्यामुळें हृदयांत त्यांच्या विषयीं वारंवार प्रेमाचें भरतें येत असतें व ज्ञानेश्वर महाराजांच्या पुढील उक्तींची आठवण होते.

[मम हृदयीं सद्गुरू । जेणें तारिलों हा संसार पुरू ।।
ह्मणोनि अत्यादरू । विवेकावरी ।। ज्ञानेश्वरी अ० १]

असो सरतें शेंवटीं इतर सर्व संत व सोहिरोबानाथ यांचे सारखे सत्पुरूष जे केवळ अद्वैत चैतन्य होऊन गेले असल्यामुळें अभिन्न भगवत्स्वरूपच होत.

[भगवंत भक्त उभयतां समसाम्य ऐक्य स्वरुपीं ।। ध्रु० ।। श्रीरंगनाथ.]

अशा त्या पुरुषांच्या चरणीं अनंत प्रणाम करून, परमात्म्यानें मजवर दया करावी व माझें इच्छित मला द्यावें म्हणून भक्तिपूर्वक त्याला सोहिरोबानाथांच्या वाणीनेंच विनवितों कीः—

पद–राग ब्याहाग.

ऐसी करी वा [हो ?] दया । परतुनि हें मन नधरी या देहाची माया ।। ध्रु० ।। मी मजला पाहुनी । स्थीर तेथें राहुनी । निरंजनीं विसावुनि । कल्पनाहे जाय जळूनि [कल्पना हे जायजळूं ?] । आपे-

आप लया ॥ ऐशी० ॥ १ ॥ पाहूं जातां जव आदी । अंती लागली समाधि । गेली याची नाहीं शुद्धि । जयाच्या ठाया [जया ठाया ? ॥ ऐशी० ॥ २ ॥ कवणाठाया कवण गेलें । कवणा काय भेटलें । अवचटेंचि काय जाहलें । उमजेना जया ॥ ऐशी० ॥ ३ ॥ सोहिराम्हणे निरामया । झालीच नाहीं हे काया । मिठी पडोनि तन्मया । मीनलों [मीनला ?] चिन्मया ॥ ऐशी० ॥ ४ ॥]

संपादक व प्रकाशक,

भगवन्त बाळकृष्ण पेंरायकर.

सोहिरोबानाथांच्या 'श्री महदनुभव ग्रंथांतील सांकेतिक गूढ विषयांच्या व शब्दादिकांच्या व्याख्या.

१ मूळ निर्गुण निराकार ब्रह्म ज्याचा अंतपार नाहीं असें जें स्वरूप, ज्याला आत्मस्वरूप असें म्हणतात तें. या स्वरूपास स्वप्न–भास उत्पन्न झाला म्हणजे त्या पासून "अहंब्रह्मास्मि" अशी स्फूर्ति होते, तिला "अर्धमातृका–ईश्वर" म्हणत आहेत; जो सर्वशक्तिमान्, सर्वांचें धारण पोषण व पालनकर्ता. याला दृष्टांत. स्वप्नामधील जो उद्वेग तो सर्व मायेचा अर्थात् खोटा आहे; कारण दररोज निद्रेमध्यें नानातऱ्हेचीं स्वप्नें पडतात, जागा झाला म्हणजे मला अमूक स्वप्न झालें ही आठवण सांगतो, ती आठवण हें आपलें आत्मस्वरूप आहे. याचप्रमाणें दीर्घ स्वप्नामध्यें (विश्वस्वप्नामध्यें) नानातऱ्हेचे खेळ अवतारादिक होऊन नाहींसे झाले; परंतु आठवण देणारें साक्षिचैतन्य, स्वस्वरूप आत्मतत्व कायम आहे. मिळून लहानमोठ्या स्वप्नाचा प्रकार एकच आहे. भक्तिपुरःसर 'श्रवण, मनन, निदिध्यास, ध्यान, नामस्मरण व परोपकार वगैरे चांगलीं कामें केलीं तर, ज्याचें निरंतर चिंतन व नामस्मरण करितो तो, "सद्गुरु स्वरूपदेव सगुणरूप होतसाता कृपाळू होऊन;" डोळ्यांत अंजन देऊन, अंतरांत जीवशिवाचें ऐक्य करून, जीवन्मुक्ति देणारा आहे; म्हणजे मी कोण? आलों कोठून? (सोहिरोबानाथाचें:—मी कोण कोठुनि आलों । या शरिरीं हें स्मरण धरारे! ॥ ध्रु० ॥ पदसंग्रह भाग १ पृ० १०४ पद ११. हें पद जिज्ञासूंनीं अवश्य पहावें.) जाणार कोठें? हें सहज समजलें म्हणजे, तो आपणच ब्रह्म आहे (अहं ब्रह्मास्मि) असा शब्द उच्चारणार आहे.

२ स्थूलादि देहांच्या व्याख्या व नांवें आहेत ती अशीं:—

१ पृथ्वी, ब्रह्मदेवाचा अंश आहे. याला स्थूलदेह साडेतीन हात (औट हात) म्हणतात; या देहाची जागृति अवस्था. याला "त्रिकूट" असें म्हणत आहेत. सत्वगुण, रजोगुण, आणि तमोगुण मिळून ब्रह्मदेव "अकार मात्रा" आहे.

२ जळ, विष्णूचा अंश आहे, याला लिंगदेह (सूक्ष्मदेह) म्हणतात, याची अवस्था स्वप्न; हा देह अंगुष्ठप्रमाण आहे (कठोपनिषद् अ० २ व ४ म० १३ पहा) डोळ्यांचे ठिकाणीं शुभ्रवर्ण दिसतो, तो लिंगदेह; याळाच श्रीहाट (श्रीलक्ष्मि+हाट=बाजार=लक्ष्मीचा (मायेचा) बाजार आहे. एकूण विष्णुस्वरूप " उकारमात्रा " आहे.

३ तेज, रुद्राचा अवतार आहे. याला कारणदेह म्हणतात. याची अवस्था सुषुप्ति, अंगुष्ठाचें अर्धपर्व (अंगुळ प्रमाण) डोळ्याचे ठिकाणीं (सफेताचे आंत) काळें दिसतें, तो; त्यास गोल्हाट म्हणतात. तेथें काळे रंग चक्रासारखे फिरत असतात. तेथें शंकर महारुद्र देव तो कारणदेह, " मकार मात्रा " आहे.

४ वायु, ईश्वराचा अंश आहे; याला महाकारणदेह म्हणतात. याची अवस्था तुर्या सर्वसाक्षिणी, अर्धमातृका, मसुरिप्रमाण, नीलवर्ण. दोन नेत्रांच्या मध्यभागीं (भ्रूमध्य) जागा आहे त्याला औटपीठ म्हणतात. हाच ईश्वर छायारूप दीर्घस्वप्न आहे.

५ आकाश, सदाशिवाचा अंश आहे; याला अतिकारण देह (कैवल्य देह) म्हणतात. याची अवस्था उन्मनि, निर्वासना, शून्य, सर्वेश्वरनाम, पीतवर्ण, प्रमाणरहीत त्याला भ्रमरगुंफा असें म्हणतात. (मस्तकाचे आंतील मेंदूंत कर्णिका आहे त्या जाग्यास भ्रमरगुंफा अशी संज्ञा आहे.) मसुरिप्रमाण जीं बिंदुलीं आहेत त्यांतला बिंदु सदाशीव म्हणतात. तें आपलें स्वरूप आहे. हें बिंदुलें नाकाचे मुळास आंतले बाजूस पोकळींत राहातें; त्या ठिकाणाहून दोन्ही डोळ्यांत छाया पडते. या बिंदुल्यांत जो राहाणारा व पाहाणारा त्याला भगवान शुद्धआत्मा असें म्हणतात. दोन डोळ्यांत जें भिंग आहे त्याजवर बिंदुल्याची छाया पडत असते म्हणून देह चालतो. याप्रमाणें आपल्या देहांत पांच प्रकारचे देह आहेत.

२ औटपीठ म्हणजे (स्थूलदेह) साडेतीन हात शरिरास संज्ञा आहे. व जो नीलबिंदु त्या बिंदुतील जी ज्ञानवृत्ति तिला अर्धमातृका म्हणतात. अशी ती ज्ञानशक्ति आणि तीन गुणांच्या मातृका अकार उकार मकार इत्यादिकांस औटपीठ संज्ञा आहे. श्रीहाट=ताळूंत जी ज्ञानशक्ति राहा-

ण्याची जागा या स्थानास म्हणतात. गोल्हाट=कानमुळावरतें. दोन्ही गोल्हाटांमध्यें श्रीहाट. श्रीहाटामध्यें तृतियनेत्र. तृतीय नेत्रावर औठपीठ. औठपिठें दोन. औटपीठावर षडदळ. त्यावर सहस्त्रदळ; तेंच वैकुंठ भुवन. त्यावर कैलास, त्यावर इंद्रपद; त्याखालीं मेरू. त्याखालीं एकवीस स्वर्ग. त्याखालीं गणपती. माकडहाडाखालीं जो खळगा, ती कोरी भूमिका (हटयोग).

४ "औटपीठ पीठ पहिलें" "लिंगदेह पीठ दुसरें" "कारण देह पीठ तिसरें" व 'महाकारण देह मसुरिप्रमाण, याला ध्वनिमात्र नुसतें स्फुरण होतें, तिला अर्धपीठ म्हणतात.' मिळून साडेतीन पिठें झाली 'औटपीठ अर्धमातृका इलाच म्हणतात. इचे आंत (अर्धमातृकेचे शेजारीं) जो नीलवर्ण बिंदु आहे त्यास भ्रमरगुंफा म्हणतात. याचें कारण भ्रमरासारखें मन त्या ठिकाणीं लीन होऊन ब्रह्मस्वरूपीं मिळतें आणि जीवशिवाची भेट होत असते.

५ मसुरिप्रमाण जो महाकारण देह आहे, त्यांत निर्विकल्प स्फुरण होतें; म्हणजे दररोज निद्रेंत महाकारण देह स्फुरण पावतें त्यासच परावाचा म्हणतात. हें स्फुरण पुढें उतरत उतरत कारणदेहांत येऊन काय स्फुरण झालें हें कळतें, त्याजला पश्यंतिवाचा म्हणतात; ती समजलेली गोष्ट लिंगदेहांत येऊन करावी न करावी असा विचार होतो त्याला मध्यमावाचा म्हणतात. या लिंगदेहांत ठरलेली गोष्ट स्थूल देहांत येऊन वाचेनें उच्चार होतो त्याजला वैखरीवाचा म्हणतात. उदाहरण: जागृतींतले व्यवहार करितो (श्रुत=ऐकतो, दृष्टीनें पाहतो.) कामास प्रवृत्त होतो वगैरे.

६ देहाचा अंतकाळ होण्याचे वेळीं पृथ्वीस म्हणजे स्थूलदेहास जल ग्रासतें. जलास अग्नि ग्रासतो. अग्नीस वायु खातो. वायूस आकाश गिळतें. आकाशाचा (अर्धमातृका, मूळमाया) ईश्वर ग्रास करितो. आणि उर्वरित चिच्छक्ति अर्धमातृका इला ब्रह्म ग्रासतें. याप्रमाणें ज्या ज्ञात्यास ज्ञानविज्ञान झालें त्याची स्थिति होते. अर्थात् स्वप्न नाहींसें होतें. त्याचप्रमाणें अतिप्रळयाचे वेळीं सर्व स्थावर जंगम नाहींसें होऊन शेवटीं खरें (सत्य) स्वरूप "साक्षिशुद्ध आत्मा" आहे तेथेंच आहे. गारूड खोटें

केलेलें दाखवितो. जग उत्पन्न झालें नाहीं, केलें नाहीं, निर्गुण निराकार ब्रह्म आहे तसें आहे, हा सर्व मायेचा खेळ आहे. माया याचा अर्थ सर्व शास्त्रांच्या संमतीनें जग नाहीं इतका होतो.

७ **ध्यानाचें साधारण स्वरूपः**—ध्यानसमयीं 'मी स्थूल नव्हे, लिंगदेहही नव्हे. ही अर्धमातृका असें लक्ष ठेवून तेथें (नाकाचे पोकळींत) जो बिंदु आहे त्या ठिकाणीं लक्ष (म्हणजे जीव छायारूप भासतो त्याला) नेऊन पाहावें. म्हणजे आकाशासारखा आपणच ब्रह्म होतो. जिकडे पाहावें तिकडे आपलें स्वरूप ब्रह्म आहे असें वाटतें. असें झालें असतां झाडाचें एक पानही ह्या साधकाचे हातून तुटणार नाहीं. कारण तें पान आत्मा आहे असें त्याला प्रत्ययास येणार किंवा तो तसें मनांत आणणार आहे. अशा पुरुषाला पुनः जन्म नाहीं, तो जीवन्मुक्त आहे.

८ नरदेहांत अन्नमय, प्राणमय, मनोमय, विज्ञानमय आणि आनंदमय असे पांच कोश आहेत.

१ **अन्नमय कोश, जागृत्यावस्थाः**—पंचीकृत भूतांपासून झालेला जो स्थूलदेह त्यालाच अन्नमय कोश म्हणतात.

२ **प्राणमय कोश (सूक्ष्मदेह) स्वप्नावस्थेचे ठायींः**—लिंगशरिरांत असलेलें रजोगुणात्मक पांच प्राण (१ प्राण २ व्यान ३ अपान ४ समान आणि उदान) व पांच कर्मेंद्रियें (वाचा; पाणी, पाद, शिस्न आणि गुद) इतकीं मिळून प्राणमय कोश होतो.

३ **मनोमय कोशः**—पंच भूतांच्या सत्वांशांनीं बनलेलें संशयात्मक मन व पांच ज्ञानेंद्रियें (श्रोत्र, त्वचा, चक्षु, जिव्हा आणि घ्राण) इतकीं मिळून प्राणीमय कोश होतो.

४ **विज्ञानमय कोशः**—(बुद्धि, निश्चय, चित्ते चिंतन अभ्यास करावा.) पूर्वोक्त पांच ज्ञानेंद्रियांसहीत निश्चयात्मिका जी बुद्धि तोच विज्ञानमय कोश होय. याप्रमाणें प्राणादि तीन्ही कोश एका लिंगशरिरांतच मावळले जातात.

५ **आनंदमय कोश** (कारणदेहांतील सुषुप्त्यावस्था):—कारण शरिरांत जो मलीन सत्वांश तोच आनंदमय कोश. याच्या वृत्ति तीन आहेत.

(प्रीय, मोद आणि प्रमोद) प्रीयवृत्ति म्हणजे इष्टदर्शनापासून होणारी. मोदवृत्ति म्हणजे इष्ट वस्तूच्या लाभापासून होणारी. आणि इष्ट विषयाच्या भोगापासून उत्पन्न होणारी ती प्रमोदवृत्ति होय.

याप्रमाणें पांच कोश आहेत आत्मा हा त्या त्या कोशाच्या तादात्म्यानें त्या त्या कोशाशीं तन्मय होऊन गेला आहे.

९ एकूण पांच कोश मिळून तीन देह. चौथा देह महाकारण.

१ अन्नमय कोशः—स्थूल देह.

२ लिंगदेह—यांत (प्राणमय, मनोमय आणि विज्ञानमय) मिळून लिंगदेह.

३ कारणदेहः—आनंदमय कोश.

४ महाकारण देहः—यांत पांचही कोशांचा साक्षी राहतो. तें आत्मस्वरूप आहे म्हणजे अर्धमातृका ईश्वर छायारूप आहे.

स्थूल देहाला प्राणमय कोशानें धरिला आहे. म्हणजे १ प्राण २ अपान ३ व्यान ४ उदान आणि समान; या वायूंनीं ओढून धरला आहे; मनोमय कोशास विज्ञान म्हणजे बुद्धीनें ओढून धरला आहे; विज्ञानमय कोशास आनंमय कोशानें म्हणजे " अर्धमातृका ईश्वर " यानें धारण केलेला आहे. या सर्वांस जाणणारा आत्मा शुद्ध आहे.

१० त्रिवृत्करणः—परमात्म्यापासून तेज उत्पन्न झालें, तेजापासून उदक झालें, उदकापासून अन्नात्मक पृथ्वी उत्पन्न झाली, अशी तीनच भूतें झालीं त्यांत तेजाचें (अग्नीचें) रूप आरक्त, उदकाचें रूप पांढरें, अन्नमय पृथ्वीचें रूप काळें. असे प्रत्येक गोळ्याचे ठायीं प्रतीतिस येतें. यावरून प्रत्येक गोल तीन भूतात्मक आहेत. यास त्रिवृत्करण म्हणतात. आणि या तीन भूतांपासून शरिरें उत्पन्न झालीं आहेत. त्यांत एकेक भूत तीन प्रकारचें झालें आहे. तें असें:—पृथ्वीरूप अन्न खाल्लें असता त्याची स्थूल धातु विष्ठा, मध्यम धातु मांस, आणि उत्तम धातु मन बनलें जातें. तें मन अन्नाचें कार्य आहे, म्हणून अन्न न खातां उपोषणादिक घडलीं असतां मनाची स्थिति म्लान होते. अन्न खाल्लें असता

ग्लानी जाऊन हुषारी येते, अशी युक्ति सांगितलेली आहे. उदक प्यालें असतां त्याचे तीन भाग होतात, त्यांत स्थूलधातु मुत्र बनतें, मध्यमधातु रक्त बनतें, आणि श्रेष्ठधातु प्राण बनत आहेत. कारण पाणी न प्यालें तर प्राण जगत नाहींत. पाण्याच्या योगानें प्राण हुषार होतात. यास्तव उदकमय प्राण आहे. आतां तेज म्हणजे तूप किंवा प्रत्येक पदार्थांत असणारें तेल यास म्हणतात. तें भक्षण केलें असतां त्याचे तीन भाग होतात; त्यांत स्थूलधातु अस्थि होय, मध्यमधातु मज्जा होय, आणि श्रेष्ठधातु वाचा आहे. कारण वाचेची देवता अग्नी आहे असें सांगितलें आहे; यास्तव तेजावांचून वाचा नाहीं.

तेज	उदक	पृथ्वी
उत्तम—प्राण	उत्तम—प्राण	उत्तम—मन
मध्यम—वाचा	मध्यम—रक्त	मध्यम—मांस
कनिष्ठ—अस्थि	कनिष्ठ—मूत्र	कनिष्ठ—विष्ठा

चिदंश स्वद्रूपं किमपि सवितुर्मंडलगते । वरेण्यं भर्गो वै त्रिविध तनु देवस्य वपुषि । मुनेधी मह्यासिर्हरिरपि धियो योन इतर । त्प्रचोदाया तत्त्वं स्थितिलय स्रज त्वं मुनिपते ॥ १ ॥

११ अवस्था भेदः—१ संपूर्ण विषयीं जागतो तेणेंकरून इंद्रियें शिणतात. श्रुत ऐकतो, दृष्टीनें पाहतो ती जागृति जाणावी.

२ श्रुत (ऐकिलेलें) व दृष्ट (पाहिलेलें) त्याचा अभ्यास. जागृदावस्थेचा आभास स्मरतो ती स्वप्नावस्था जाणावी.

३ बुद्धि प्राण चित्त अहंकार तमोलीन होतात. ही जागृत् व स्वप्नावस्थेची विस्मृति ती सुषुप्ती जाणावी.

४ चतुर्थ तुर्या. ही जागृदादि तिन्ही अवस्थांस जाणते. आम्यालाही जाणून तिहींचें साक्षित्व जाणते ती तुर्या “ तुरट डिंकाचें सरबत शर्करा मिश्रित ” तशी जाणावी.

१२ गुणभेदः—(१ पदार्थज्ञान=सत्वगुण. २ पदार्थ लोभ=रजोगुण. ३ पदार्थ गृहण तो=तमोगुण. या तीन गुणांस जाणतो तो=प्रत्यगात्मा. शुद्ध सत्वगुण.

१३ (१ नेत्र स्थानीं मन येतें तेव्हां जागृति होते. २ मन कंठस्थानीं येतें तेव्हां विगाळित सुषुप्तींत भ्रमरूप जागृदाभास स्मरतें तें स्वप्न. ३ हृदयपुरींत नाडींत मन जातें त्या काळीं गडद्तमांत लीन होतें, ती सुषुप्ती. ४ नाभिस्थानीं परा तेथें तिहींचें साक्षित्व जाणते ते परा ज्ञानस्वरूप जाणावी.)

१४ क्रियाशक्तिः—(१) स्थूल कर्मे करावीं, भोग भोगावे. २ इच्छा शक्ति=सूक्ष्माची. वासना रूप कल्पना धरितो ते देह होतात. ही शक्ति सूक्ष्म देहीं. ३ द्रव्य शक्ति=कारण देहीं. अज्ञान शब्दें, स्पर्श, रूप रस गंध बीजरूपें असतात ते कार्यरूपें दोन्ही देह धरितो. प्रकट, त्या काळीं इच्छेंत येऊन भोग भोगितो. सुषुप्तींत आनंदभोग मात्र भोगितो. ४ तीन्ही अवस्थांस टाकून आनंदावभास जाणतो तो प्रत्यगात्मा. आपण " सच्चिदानंद " जाणावा. वस्तुतः तो अनाम, अरूप, अगुण परंतु शाश्वत यास्तव सत्पद जाणावा. जडास चेतवितो यास्तव चित्पद जाणावा. दुःखरूप देहसंबंध त्यांत आनंद सर्व " आत्मप्रीयत्वें " होतो, यास्तव आनंदपदनाम. एवं सच्चिदानंद आपण पिंड ब्रह्मांड साक्षि, हें अखंड स्मरत असतां जन्म मृत्यातीत होऊन कृतकृत्यता पावतो.

१५ शरिरांत असणाऱ्या पांच देहांचीं स्थानें:—(१ स्थूलदेह कटींपासुन खाळीं. २ सूक्ष्म देह कटीवर नाभी पर्यंत. ३ कारण देह हृदयस्थान ४ महाकारण देह हृदयापासून कंठापर्यंत. ५ अतिकारण देह कंठापासून कपाळापर्यंत.

१६ गोरक्षादिकांच्या मताप्रमाणें चार देहांचें विवरणः—(१ स्थूल देह औंट प्रमाण. २ लिंग देह म्हणजे सूक्ष्म देह=अंगुष्ट प्रमाण. ३ कारण देह अंगुळ (पूर्वार्ध) प्रमाण. महाकारण देह=मसुरि प्रमाण. (१ स्थूल देह नेत्रांचें पांढरें बुबुळ तें. २ सूक्ष्म देह=काळें बुबुळ तें. ३ कारण देह=पिंगट काळें बुबुळ तें. ४ महाकारण देह=काळी बाहुली नेत्रांतील मसुरिप्रमाण असते ती.)

१७ पंचदेह नेत्रांत (गोरक्षादिकांचें मत):=१ सूक्ष्म देह=डोळ्यांतील शुभ्रवर्ण अंगुष्ठप्रमाण. २ कारण देह=सफेताचे आंत काळें तो अंगुळप्रमाण. ३ तूर्यावस्था तेंच दशमद्वार=काळ्यामध्यें जो नीलवर्ण तो. ४ महाकारण देह मसुरेप्रमाण. ५ अतिकारण देह राई प्रमाण तोच साडेतीन हात (औट हात) स्थूल देह. या औटपीठ देहांत:=श्रीहाट, गोल्हाट लल्लाट, भ्रमरगुंफा, औट मातृका, अकार, उकार, मकार=ॐकार

प्रणव (ॐकार)	अक्षर	वाग्भव त्रिपदाख्यै
हकार सकार	सो—ॐ—हं	वेदोद्भव मातृका
लोप करून निशेष शेष	क्षर	बीज
उरतें	उत्तम पुरुष	ॐ

ब्रह्मा	विष्णु	रुद्र	माया	परमात्मा
अ	ऊ	म	ई	यं
लं	वं	रं	यं	हं
पृथ्वी	आप	अग्नि	वायु	आकाश
अहंकार	चित्त	बुद्धि	मन	अंतःकरण

१८ सप्तभूमिका लक्षणः—(१ जिज्ञासा, मुमुक्षु=मोक्षेच्छा सार्वत्रिक ते " शुभेच्छा " २ आत्मानात्म विचार जो, ती " विचारणा " ३ योगाभ्यास एकांतीं करणें, ती " तनुमानसा " ४ सुखेनैव ब्रह्म संस्पर्श अत्यंत ती " सत्वापत्ति ". ५ अत्मानुभवि आसक्त ते " संसक्तिनामा ". ६ संपूर्ण स्थूल सूक्ष्म कारण यांचा अभाव; आत्मानुदर्शन, ती " पदार्थ भाविनी " ७ उन्मनि केवळ विगलित शांत पकता ती " तुरीयगास्मृता "

१९ चार भूमिकाः=(१ विक्षेपता=स्थूळाचे ठायीं. २ गतायात=नित्यानित्य विचार करणें. ३ संसृष्टता=अनित्य त्यागें सत्याश्रय करणें. ४ सुलीनता=सुखेनैव ब्रह्मसंस्पर्श अत्यंत)

२० साधन चतुष्टयः=(१ नित्यानित्य वस्तु विवेक=आत्मा नित्य, उपाधि अनित्य. २ इहामुत्र फलभोग विरागः=इह म्ह. मृत्युलोक आणि अमूर्त म्ह. स्वर्गलोक दोन्ही काकविष्टेसारखे मानणें. ३ शमदमादि शटक =(१ शम २ दम ३ उपरति ४ तितिक्षा ५ श्रद्धा ६ समाधान.) ४ अंतर निग्रह=शमदमादि साधन.)

२१ शमदमादि पटक विवरणः= (१ शम=अंतर निग्रह. २ दम= बाह्येंद्रियें निग्रह. ३ उपरति=विहितकर्मे फलेच्छा रहित करणें. ४ तितीक्षा =प्रारब्धयोगें सुख दुःख प्राप्त झालें तरी विवेकें करून तयातीत आपण (स्वस्वरूप) व्हावें. ५ श्रद्धाः=ईश्वर गुर्वाज्ञेचे ठायीं पूर्ण विश्वास. ६ समाधानः=वासना भर्जित करून स्वस्वरुपानुसंधान ठेवणें.

२२ मुमुक्षत्व विचारः—अहंकर्तृत्वातीत, निरभिमानित्व, जाणीव न उरतां ब्रह्मस्वरूप पाहून पाहण्यातीत होणें.

२३ पंचदशी विचारः—(१ आवरण=अविद्या, अज्ञान. २ विक्षेप =जागृति, स्वप्न, अध्यारोप, अपवाद. ३ लय=सुषुप्ति. परोक्ष ज्ञान=सर्वेश्वर कोणि एक आहे तोच आपण. ५ अपरोक्ष ज्ञानः=आपणच आत्मा असें कळून आल्यानें होणारें पूर्ण ज्ञान.) ६ शोकागमः शोक रहित, “ आक्रोश–शांती ” ७ निरंकुशातृप्तिः=उन्मनि जाणावी.)

२४ अष्टांगयोगः—(१ यम=देहेंद्रियांचे पूर्ण वैराग्य. २ नियम=परमात्म्याचे ठायीं प्रीति. ३ आसन=पदार्थी उदास. ४ प्राणायाम=आत्म्याचे ठायीं धारणा धरणें. ५ प्रत्याहार=चित्त अंतर्मुख करणें. ६ धारणा=आत्म्याचे ठायीं चित्त निश्चळ करणें. ७ ध्यान=सोहं चिन्मात्र आपण आहे. ८ समाधिः= देहाची विस्मृति देहाचा साक्षि ‘ त्वं ’ पदार्थ जाणावा. ब्रह्मांडाचा साक्षी ‘तत्पदार्थ’ जाणावा. मायादि त्रय साक्षी ‘असिपदें’ब्रह्म माया त्रय जाणावें.

२५ माया विवरणः—(१ शुद्धमाया, अर्धमात्रा, मूळप्रकृति, ज्ञान, महाकारण, ऊर्ध्वमुख जाणावी. २ अव्याकृत, अव्यक्त, अज्ञान, अविद्या, अधोमुख, मकारमात्रा जाणावी. ३ विपरीत ज्ञान, विराट स्थूळ, हिरण्यगर्भ, सूक्ष्मदेह; देहद्वय=अकार उकार जाणावी, तिहींचा साक्षी परमात्मा बिंदु उत्तमपुरुष ब्रह्म आहे असें जाणावें.

२६ स्थूल, सूक्ष्म, कारण, महाकारण, यांचें विवरणः—

१ स्थूलदेह.

१ आकाश पंच प्रकारः—

१ काम २ क्रोध ३ शोक ४ मोह ५ भय.

२ वायु पंच प्रकारः—

१ चलन २ वलन ३ प्रसरण ४ निरोधन ५ आकुंचन.

३ तेज पंच प्रकारः—

१ क्षुधा २ तृषा ३ आलस्य ४ निद्रा ५ मैथुन.

४ आप पंच प्रकारः—

१ शुक्लित २ शोणित ३ लाळ ४ मूत्र ५ स्वेद.

५ पृथ्वी पंच प्रकारः—

१ अस्थि २ त्वचा ३ नाडी ४ रोम ५ मांस.

स्थूलविचार.

१ जागृति अवस्था २ विश्व अभिमानी ३ रजोगुण ४ अकारमात्रा ५ नेत्रस्थान ६ स्थूलभोग ७ वैखरीवाचा ८ क्रियाशक्ति.

पिपीलिकामार्ग.

१ ऋग्वेद २ ब्रह्मादैवत ३ त्रिकूट ४ स्थाननेत्र ५ खेंचरीमुद्रा ६ रक्तवर्ण.

२ सूक्ष्मदेह.

१ आकाश पंचधाः—

१ अंतःकरण २ मन ३ बुद्धि ४ चित्त ५ अहंकार.

२ वायु पंचधाः—

१ प्राण २ अपान ३ व्यान ४ समान ५ उदान.

३ तेज पंचधाः—

१ श्रोत्र २ त्वचा ३ चक्षु ४ जिव्हा ५ घ्राण.

४ आप पंचधाः—

१ वाचा, २ पाणी ३ पाद ४ शिश्न ५ गुद.

५ पृथ्वी पंचधाः—

१ शब्द २ स्पर्श ३ रूप ४ रस ५ गंध.

सूक्ष्म विचार.

१ स्वप्नावस्था २ तेजस अभिमानी ३ सत्वगुण ४ अकारमात्रा ५ उकारमात्रा ६ कंठस्थान ७ सुखदुःखात्मक " प्रविविक्त भोग " ८ मध्यमावाचा ९ इच्छाशक्ति

विहंगम मार्ग.

१ यजुर्वेद २ विष्णुदैवत ३ श्रीहाट कंठस्थान ४ चांचरी मुद्रा (चराचरी) ५ श्वेतवर्ण.

कारणदेह.

(१ सुषुप्ति अवस्था २ प्राज्ञ-अभिमानी ३ तमोगुण ४ मकार-मात्रा ५ हृदयस्थान ६ द्रव्यशक्ति ७ आनंदभोग ८ पश्यंतिवाचा.)

महाकारणदेह.

१ तूर्यावस्था २ प्रत्यगात्मा अभिमानी ३ शुद्धसत्वगुण ४ अर्धमात्रा ५ मूर्ध्निस्थान ६ आनंदावभास भोग ७ ज्ञानशक्ति ८ परावाचा.

कपि मार्ग.

(१ सामवेद २ पिनाकपाणी ३ गोल्हाटस्थान ४ हृदयस्थान ५ भूचरीमुद्रा ६ शामवर्ण)

मीनमार्ग.

१ अथर्वणवेद २ परात्ममादेव ३ औटपीठस्थान मूर्ध्नि ४ अगोचरी मुद्रा ५ नीळवर्ण

देह	स्थूल	सूक्ष्म	कारण	महाकारण
अवस्था	जागृति	स्वप्न	सुषुप्ति	तूर्या
अभिमानी	विश्व	तैजस	प्राज्ञ	प्रत्यगात्मा
गुण	रज	सत्व	तम	शुद्धसत्व
मात्रा	अकार	उकार	मकार	अर्धमात्रा
स्थान	नेत्रस्थान	कंठस्थान	हृदयस्थान	मूर्ध्नि
वाचा	वैखरी	मध्यमा	पश्यंति	परावाचा
शक्ति	क्रियाशक्ति	इच्छाशक्ति	द्रव्यशक्ति	ज्ञानशक्ति
भोग	स्थूल	प्रविविक्त	आनंद	आनंदावभास
वेद	ऋग्वेद	यजुर्वेद	सामवेद	अथर्वणवेद

पिंडब्रह्मांड ऐक्य करून चतुर्दश भुवनें जाणावीं व सर्वरूपी हरीच पाहावा. चतुर्दश भुवनें येणेंप्रमाणें.

१ त्वंपद पिंडकार्य स्थूलदेह.	२ तत्पद ब्रह्मांडकारण विराटदेह.
(१ पादतळवे २ प्रपदे ३ घोंटे ४ पिंडऱ्या ५ गुडघे ६ मांड्या ७ वाध्या.—	(१ पाताळ २ महातळ ३ रसातळ ४ तळातळ ५ सुतळ ६ वितळ ७ अतळ—
१ जंघाप्रदेश २ नाभी ३ हृदय ४ कंठ ५ मुख ६ ललाट ७ मस्तक	१ भूलोक २ भुवर्लोक ३ स्वर्लोक ४ महर्लोक ५ जनलोक ६ तपोलोक ७ सत्यलोक

स्थूलविराट ऐक्य.

१ आकाश		२ वायु	
१ काम	१ इच्छा	१ चळण	१ ईशान
२ क्रोध	२ भृकुटी	२ वळण	२ तत्पुरुष
३ शोक	३ अधरोष्ठ	३ प्रसरण	३ अघोरऋषी
४ मोह	४ उर्ध्वोष्ठ	४ निरोधन	४ सद्योजात
५ भय	५ स्त्री	५ आकुंचन	५ वामदेव
६ लज्जा	६ श्रम		

३ तेज		४ आप	
१ क्षुधाजठराग्नी	१ वडवानळ	१ शुक्ल	१ सुरासमुद्र
२ तृषा	२ शोषण	२ शोणीत	२ जळसमुद्र
३ आलस्य	३ जडत्व-दिशा-धूम	३ लाळ	३ इक्षुरससमुद्र
४ निद्रा	४ रात्रदिवस	४ मूत्र	४ क्षारसमुद्र
५ मैथुन	५ षड्ऋतु	५ स्वेद	५ दधिसमुद्र
		६ स्थन	६ क्षीरसमुद्र
		७ मज्जा	७ घृतसमुद्र
		८ रेत	८ मेघवृष्टि

५ पृथ्वी

१ अस्थि	१ पाषाण	१ पृथ्वी	१ अधर्म
२ मांस	२ चिखल- मृत्तिका	२ स्मृति	२ प्रल्हाद
३ त्वचा	३ वायु, श्वासो- च्छ्वास	३ चातुर्य	३ पक्षी
४ नाडी	४ नद्या	४ टिरी	४ ग्रामपशु अरण्यपशु
५ रोम	५ लतावृक्ष	५ नखें	५ उष्ट्र, अश्व, गज

१ स्वर	१ गंधर्व	१ आसुरीसंपत्ती	१ दैत्यराक्षस
२ बुद्धि	२ बृहस्पति	२ दैवीसंपत्ती	२ देव
३ पुत्रकलत्र	३ दंत	३ मुख	३ ब्राह्मण
४ दाढा	४ यम	४ बाहु	४ क्षत्रीय
५ हृदय	५ धर्म	५ उरू	५ वैश्य
		६ पाय	६ शूद्र

" एवं स्थूल विराट ऐक्य" सूक्ष्मावरून हिरण्यगर्भ जाणावें.

अंतःकरणपंचक.

१ अंतःकरण	१ विष्णु.
२ मन	२ चंद्रमा.
३ बुद्धि	३ ब्रह्मा
४ चित्त	४ नारायण
५ अहंकार	५ गौरीरमण

प्राणपंचक.

१ व्यान सर्वांगी	१ धनंजय
२ समाननाभी	२ कूर्म
३ उदान कंठी	३ ककुल
४ प्राण मुखीं	४ देवदत्त
५ अपान गुदीं	५ नाग

ज्ञानेंद्रिय पंचक

१ श्रोत्र	१ दिशा
२ त्वचा	२ पवन
३ चक्षु	३ सूर्य

कर्मेंद्रिय पंचक

१ वाचा	१ अग्नि
२ पाणी	२ इंद्र
३ पाद	३ उपेंद्र

४ जिव्हा	४ वरुण	४ शिस्न	४ प्रजापति
५ घ्राण	५ आश्विनोदेव	५ गुद	५ निर्ऋति

विषय पंचक

१ शब्द	१ आकाश
२ स्पर्श	२ वायु
३ रूप	३ तेज
४ रस	४ आप
५ गंध	५ पृथ्वी

येणेंप्रमाणें समजून पाहणें.

हिरण्यगर्भाचे सप्तस्कंद हिरण्याचे हस्त.

१ मेघमंडळ	१ पूर्वदिशा
२ सूर्यमंडळ	२ आग्नेयी दिशा-अग्नि
३ चंद्रमंडळ	३ दक्षिणदिशा-यम
४ नक्षत्रमंडळ	४ नैऋत्यादिशा-निर्ऋति
५ ऋषीमंडळ	५ पश्चिमदिशा-वरुण
६ ध्रुवमंडळ	६ वायव्यदिशा-वायु
७ वायु आधार	७ उत्तरदिशा-कुबेर
८ शुशुमास्वक्र	८ ईशानदिशा-ईश्वर

॥ कारणदेह ॥	॥ अव्याकृत ॥	॥ महाकारण ज्ञान ॥	॥ मूल प्रकृति ॥
१ सुषुप्ति अवस्था	१ लय अवस्था	१ तूर्या अवस्था	१ साक्षिणी अवस्था
२ प्राज्ञ अभिमानी	२ रुद्र अभिमानी	२ प्रत्यगात्मा अभिमानी	२ परमात्मा अभिमानी
३ तमोगुण	३ निगुढ तम	३ शुद्ध सत्वगुण	३ शुद्ध सत्वगुण
४ मकारमात्रा	४ मकार मात्रा	४ अर्धमात्रा	४ प्रकाश रूपिणी-मात्रा
५ सामवेद	५ नाद	५ अथर्वण वेद	५ वेदबीज अयमात्म

देह	अवस्था	अभिमानी	गुण	मात्रा	वेद
विराट-स्थूलदेह	उत्पत्ति-सर्व	ब्रह्मा	रजोगुण	अकार	ऋग्वेद
हिरण्यगर्भ-लिंगदेह	स्थिति-पालन	विष्णु	सत्वगुण	उकार	यजुर्वेद
अव्याकृत-कारणदेह	लय-(संहार)	रुद्र	तमोगुण	मकार	सामवेद
मूलप्रकृति-महा कारणदेह	साक्षिणी	परमात्मा	शुद्धसत्वगुण	अर्धमात्रा	अथर्वणवेद

२७ **अंतःकरण पंचक ओळखणें:—**(निर्विकल्पीं जें स्फुरण तेंच अंतःकरण जाणावें. २ संकल्पविकल्पात्मक धर्म मनाचे अतएव संकल्पविकल्पात्मक मन जाणावें. ३ बौद्धव्यधर्म; निश्चयात्मक बुद्धि जाणावी. ४ चेतव्य धर्म=चिंतनात्मक चित्त जाणावें. ५ अहंता धर्म प्रवृत्ति करणें हा अहंकार जाणावा.)

२८ **प्राणपंचक ओळखणें:—**(व्यान सर्वांगीं व्यापक, आपादतळमस्तक नाडींत रस प्रविष्ट करून नाड्या चेतवितो. २ समान नाभिस्थानीं वसून तेथून सर्व संधि पैसवितो. ३ उदान कंठीं राहून क्षुधा जृंभणादि व्यापार करितो. ४ प्राणाची मुखीं आणि नासिकीं रिघिनिघी, तेणेंकरून क्षुधेतृषेची लगबगी. ५ अपान गुदस्थानीं राहून मलमूत्रोत्सर्ग करणें हा व्यापार करितो.)

२९ **अंतःकरणादिकीं अधिष्ठान दैवतें आहेत तीं:—**१ अंतःकरणीं =विष्णु २ मनाचे ठायीं चंद्रमा ३ बुद्धीचे ठायीं ब्रह्मा ४ चित्ताचे ठायीं नारायण ५ अहंकारीं रुद्र.)

(१ वाचेचे ठायीं अग्नि २ हस्ताचे ठायीं इंद्र ३ पायांचे ठायीं उपेंद्र ४ शिश्नाचे ठायीं प्रजापति ५ गुदाचे ठायीं निर्ऋति.)

(१ श्रोत्राचे ठायीं दिग्देवता (देवाचे सत्तेनें शब्द ऐकणें, श्रवण) २ त्वचेचे ठायीं वायुदैवत (देवाचे सत्तेने स्पर्श करणें.) ३ चक्षूंचे ठायीं वायुदैवत (नेत्रांनीं देवाचें रूप पाहणें.) ४ जिव्हेचे ठायीं वरुण दैवत (देवाचे जिव्हेनें रस चाखणें.) ५ प्राणाचे ठायीं अश्विनौ देव. (देवाच्या नाशिकें गंध घेणें.)—एवं प्रकारें संपूर्ण क्रिया देवाकडे !! त्याच्याच सत्तेनें होतात. असें असतां जीव ‘ देहतादात्म्य ’ बळकट धरून ‘ मी कर्ता ’ असें मानितो यास्तव बद्धत्व येतें. त्यास कर्ता ईश्वर असें जाणून अहंकर्तृत्वातीत होणें.

३० अंतःकरण व्यानाधारें । श्रोत्रेंद्रियाचेनि द्वारें । वाचेसहित संचरें । शब्दगुण आकाशीं ॥ १ ॥ मन समानाचेनि योगें । त्वगेंद्रियाचेनि भोगें । पाणींद्रिया सहित रिघे । स्पर्श गुण पवनीं ॥ २ ॥ बुद्धि उदानाचेनि द्वारें । नेत्रांचेनि विचारें । पादेंद्रिया सहित संचरे । रूप विषय तेजीं ॥ ३ ॥ चित्त प्राणाचेनि बळें । जिव्हेंद्रियाचेनि मेळें । शिश्नासहित मिळे । रज गुण आपीं ॥ ४ ॥ अहंकार अपानाचेनि मेळें । गुह्येंद्रियाचेनि बळें । प्राणासहित मिसळे । गंध गुण पृथ्वींत ॥ ५ ॥

शब्द एकला गगनीं । शब्द स्पर्श हे पवनीं । शब्द, स्पर्श, रूप हे गुण । तेजीं जाणावे. शब्द, स्पर्श, रूप, रस, हे गुण आपीं आणि शब्द, रूप, रस, गंध, हे सर्व गुण पृथ्वींत जाणावे.

भूतें	आप	वायु	तेज	उदक	पृथ्वी
आप	अंतःकरण	व्यान	श्रोत्र	वाचा	शब्द
वायु	मन	समान	त्वचा	पाणी	स्पर्श
तेज	बुद्धि	उदान	चक्षु	पाद	रूप
उदक	चित्त	प्राण	जिव्हा	शिस्न	रस
पृथ्वी	अहंकार	अपान	प्राण	गुद	गंध

सोहिरोबानाथकृत " महदनुभवेश्वरी "
ग्रंथाची अनुक्रमणिका.

सोहिरोबानाथ विरचित.

महदनुभवेश्वरी.

ओंव्या.

अध्याय १ ला.

परमार्थयोग.

ॐ नमोऽस्त्वनंताय सहस्रमूर्तये सहस्रपादाक्षिशिरोरुबाहवे ।
सहस्रनाम्ने पुरुषाय शाश्वते सहस्रकोटीयुगधारिणे नमः ॥

जय जय वो अनादि । अव्यक्तरूप त्रिशुद्धी । अगोचर वेदविधि । अनवरतेनी[1] ॥ १ ॥ जय जय वो निजशांति । सकळसुखविश्रांति । कल्पांतींही[2] अतीति । अनुभूतिणी[3] ॥ २ ॥ जय जय ब्रह्मानंदबोधे । चिन्मात्र अगाधे । स्वानुभविक विशदे । अनुभूतिये ॥ ३ ॥ जय जय वो चिच्छक्ति । जय जय अव्यक्तव्यक्ति । जय जय अमूर्तमूर्ति । निष्कामिनी ॥ ४ ॥ जय जय वो आनंदे । सकळ सुखानंदकंदे । अद्वयाविज्ञानमकरंदे । गुणोदये ॥ ५ ॥

टीपः—मूळ पोथींत बरींच अशुद्धें आहेत, म्हणून जेथें लेखकांच्या हस्तदोषांच्या चुका वाटल्या तेथें तेथें त्या सुधारून घेतल्या आहेत; पण जेथें केवळ हस्तदोषच असें वाटलें नाहीं, तेथें शब्द सुधारून घेऊन, मुळांतील शब्द कंसांत जसास तसे दिले आहेत.

१ अनवरत=निरंतर असणारी त्रिकालाबाधित सार्वकाळीं असणारी. २ ज्यांतीं त्याही पलीकडची. ३ आत्मस्वरूपाचा अनुभव प्रकट करणारी.

जय जय परमामृतरूपिणी । स्वरूपसुख सर्वसाक्षिणी । उद्बोधसुमन विकाशिनी । सच्चिद्रूपी ॥ ६ ॥ जय जय वो कुमारगौरी । तन्मात्रनिर्धारी । विश्वरूप साकारी । मांगल्यरूपी ॥ ७ ॥ जय जय भवबंध विच्छेदिनी । सोऽहंबीजसदनी । असुरसुरवीर्यमर्दिनी । प्रतापिये ॥ ८ ॥ जय जय वो जनविजनी । विषयव्यालव्यजिनी । अव्यक्तसुख निजधनीं । सुखावतिये[1] ॥ ९ ॥ जय जय वो अर्धचंद्रे । चित्सुखसमुद्रे । आत्मपदनरेंद्रे । विराजिनी ॥ १० ॥ जय जय वो नादबिंदे[3] । षट्कोणदल[4] षट्पदे । अनाहतनादविशदे[5] । जीवभृंगिणी ॥ ११ ॥ जय जय वो स्वसंवेद्ये । निजसंजीवनि आद्ये । सद्बुद्धि साद्विद्ये । शुद्धसत्त्वे ॥ १२ ॥ जय जय परमपदपद्मे । स्वात्मसुखसद्मे । अकल्पकल्पद्रुमे । अमृतरूपिणी ॥ १३ ॥ जय जय वो परमसिद्धि । सद्विचारकौमुदी[6] । स्वबोधचंद्रोदय समृद्धि । विकासिनी ॥ १४ ॥ जय जय वो ज्ञानवल्ली । स्वगुणवसंती प्रफुल्ली । जीवमहिषासुरमर्दनमल्ली । शौर्यरूपिणी ॥ १५ ॥ जय जय वो पवित्ररूपिणी । नित्यप्रवाहेंत्रिवेणी[7] । भवजलमलक्षाळिनी । ज्ञानगंगे ॥ १६ ॥ जय जय वो औटपीठनिवासिनी[8] । भ्रमरगुंफासुखशायिनी[9]

१ कैवल्य सुखाचें धाम. हा बौद्धांच्या परंपरेंतील शब्द आहे. ज्याप्रमाणें भागवतधर्मानुयायी वैकुंठ हें निरातिशय सुखाचें स्थान आहे असें ह्मणतात, त्याचप्रमाणें बौद्ध त्यास "सुखावति" म्हणतात. २ ॐकार स्वरूपिणी. ॐकार हा अ, उ, म, हे तीन वर्ण किंवा मात्रा व ँ ही अर्धमात्रा, मिळून साडेतीन (औट) मात्रांचा [illegible] आहे. ३ ॐ कारासच निरानिराळ्या संज्ञा देतात; अ=नाद. उ=बिंदु. [illegible], अर्धमात्रा किंवा अर्धचंद्र—ज्योति. ४ या चक्रांची वगैरे माहिती—"सिद्धांत[illegible]" उत्तरार्ध पान १६।१७।१८ या ठिकाणीं दिली आहे ती पहा. ५ हृदय[illegible] ठिकाणीं अनुहातचक्र आहे. त्या ठिकाणीं ध्यान केलें असतां त्या चक्राचें द[illegible] झाल्यावर दहा प्रकारचे नाद ऐकूं येतात, त्यांस अनहात नाद ह्मणतात. ([illegible] किंवा स्पष्ट दशनाद स्वरूप अशी) ६ चंद्रिका. ७ इडा, पिंगळा, आणि सु[षुम्ना] यांचा जेथें संगम होतो त्या स्थानास त्रिवेणी ह्मणतात. ८ पिंडांतील साडे[तीन] हात शरीरास (अन्नमय स्थूल देहास)-औटप्रमाणदेह अशी संज्ञा आहे. ९ मस्तका[ंत] आंत मेंदु राहतो त्याचे आंतील एका पोकळीस भ्रमरगुंफा ही संज्ञा आहे. त्या ठिकाणीं सतत ज्ञानरूपानें शयन करणारी (ज्ञानशक्ति).

संतुष्ट पुष्ट अभ्यागमनी । सत्रावीये ॥ १७ ॥ जय जय ज्ञाननिकृंतिनी । ज्ञातारूपनिरसनी । ज्ञेयसुखामृतप्राशिनी । लावण्यरूपे ॥ १८ ॥ जय जय दृश्यअदृश्ये । स्वयंभे अनिर्देश्ये । अवलीळा सादृश्ये । अगम्यरूपिणी

---

१ हा शब्द अभ्यंगम असा असल्यास "अभ्यंगमनी" असा अपभ्रष्ट शब्द केला असावा=जीमध्यें अभ्यंग-प्रत्याहाररूप मज्जन केलें असतां, संतुष्ट व पुष्ट करणारी, आध्यात्मिक तीर्थस्वरूप ज्ञानगंगा [पातंजल यो० शा० अभि० पृ० ९४ पं०] अभ्यागम=मेघांची उत्पत्ति=पुढें "नी" हें अक्षर घालून स्त्रिलिंगी अपभ्रष्ट शब्द केलेला आहे असें मानिलें तर; घटाकाश, महाकाश जलाकाश, अभ्राकाश [पंचदशी चित्रदीप पहा] इत्यादि सजल मेघांची उत्पत्ति करणारी जीवनकला. २ पुरुष हा सोळा कळांचा आहे. सत्रावी ही शेवटची कळा होय. या कलेचें ज्ञान झालें असतां जन्ममृत्यूपासून जीव मुक्त होतो म्हणूनच "सत्रावीचें पाणी" किंवा अमृत योगी पितो, त्यामुळें त्याचे क्षुधा, तृषा आदिकरून विकार नाहींसे होतात. या विषयीं एका पूर्णानुभवी कवीचें सुंदर पद येथें दिलें आहे. [गम्मत झाली । एक ह्यातारी पाहिली ॥ ध्रु० ॥ अनंत युगांची ती थोर । पाहतां दिसे नवीण ती पोर । तिनें कधिं न पाहिला वर । परि ती व्याली ॥ एक० ॥ १ ॥ तीन त्रिगुण तिचे पोर । पांच कन्या एकाहूनि थोर । जगाचें मागें लाविला घोर । पिंगणा घाली ॥ एक० ॥ २ ॥ एकवीस खणांचें बांधिलें घर । चौदा चक्रें टांगलीं वर । सत्रावीची वाहे झर । प्रेमसुख स्याली ॥ एक० ॥ ३ ॥ पंचवीस विषयांचा बाजार । पंचप्राणाचा आधार । औटमात्रेचा सेजार । विषयसुख स्याली ॥ एक० ॥ ४ ॥ ह्यातारी अगम्य अगोचर । साधुसंतांचें माहेर । केवळ परमार्थाचें घर । मुक्तिची खोली ॥ एक० ॥ ५ ॥ रामचात्मज विठ्ठल बोले बोल । समजुनि घ्यावे अवघोचि बोल । एरवीं बोलचि अवघे फोल । मौज एक केली ॥ एक० ॥ ६ ॥ ३ "मी ब्रह्म आहें" अशा प्रकारचें ज्ञान सुद्धां मायिक अतएव मिथ्या होय, म्हणून, या प्रकारचा द्वैतपणा शिल्लक ठेवणाऱ्या ज्ञानाचाही नाश करणारी. ४ ज्ञाता, ज्ञेय, व ज्ञान अशा प्रकारच्या त्रिपुटीचा नाश करणारी. ५ ज्ञेय=जें केवळ जाणण्यास योग्य असें जें निजसुखामृत त्याचें प्राशन करणारी. ६ प्रेमरूपी. ७ अनिर्वचनीय. मृगजळाप्रमाणें. दृश्य म्हणून खरी म्हणावी तर अदृश्य; म्हणूनच मायेचें रूप सांगतां येत नाहीं "नासदासीन्नो सदासीत्" सत् म्हणावी तर तें सांगतां येत नाहीं; म्हणून असत् म्हणावी तर तेंही म्हणतां येत नाहीं याकारणास्तव अनिर्देश्य=अमुक असें सांगतां येत नाहीं अशी. ८ प्रपंचरूप लीलेनें भासमान होणारी.

॥ १९ ॥ जय जय वो जगज्जनिते । जय जय सौभाग्यवनिते । अना[1]दित्वअवनिते । कुमारिये[2] ॥ २० ॥ जय जय वो योगविधि । गुणत्रयें[3] साम्यसमाधि । स्वसामर्थ्यें सर्व सिद्धि । कलानिधि ॥ २१ ॥ जय जय भवगजविनाशने । पंचोपाख्यें[4]पंचानने । भेददृष्टिकुंभेंविदारणे । (भेदकुंभदृष्टि-विदारणे) निर्वंटिसी[5] मुक्त ॥ २२ ॥ जय जय सप्रेमळीले । योगिवृंद सुखळळे । स्वानुभूति निराळे । उदासीये ॥ २३ ॥ जय जय वो विरक्ते । चिन्मात्र चिच्छक्ते । परमानंदीं आसक्ते । आर्तरूपिणी ॥ २४ ॥ जय जय वो चि-द्भृंगे । शांत्यरविंदपरागे । मुमुक्षुभृंगनिर्वाणंगे(?) । सुखरूपिणी ॥ २५ ॥ जय जय वो निष्कळे । अद्वैतसुखपरिमळे । निःसंगनिर्मळे । आनंद-निलये ॥ २६ ॥ एकाक्षर[8] अर्धमात्रे । ज्ञानस्वरूप विचित्रे । वाग्विलास वक्त्रे । वागेश्वरी ॥ २७ ॥ तुझेनि प्रसादमहिमें । निजसुख पाविजे अनु-पमें । जीव न भ्रमोंचि भ्रमे । भवाचिये ॥ २८ ॥ तुझी उघडलिया कृपादृष्टि । लटकीच भासे सर्व सृष्टि । सर्वांचि परमामृतवृष्टि । सेवणें घडे ॥ २९ ॥ तुझा घडलिया अनुग्रहो । नुरेचि देहभावसंदेहो । परात्पर[9]-

---

१ जिला आदि नाहीं अशी अन्+वनिता=प्रौढ ह्मणजे तरुण अंगना, असेंही ह्मणतां येत नाहीं, किंवा स्त्री असेंही ह्मणतां येत नाहीं अशी विल-क्षणरूपा. २ आदिकुमारी असें मात्र कदाचित् तिला ह्मणतां येईल असा भाव. ३ सत्त्व, रज, तम ह्या तीन गुणांची साम्यावस्था, प्रधानप्रकृति. ४ "पंचिका" हें जिचें नांव. किंवा पंचकोशांचें निरसन करणारी सिंहीण. देवीभागवत: स्कंध १२ अ० ६ यांत गायत्रीसहस्रनामाचें वर्णन केलें आहे तें येणेंप्रमाणें. "पंचकोशविनिर्मुक्ता पंचपातकनाशिनी । परचित्तविधानज्ञा पंचिका पंचरूपिणी ॥ (९०।९१) ५ भेददृष्टी हींच भवगजाचीं कुंभस्थानें त्यांचें विदारण करणारी. ६ गंडस्थळ फोडून आंतील मुक्तिस्वरूप मोतीं बाहेर काढणारी. ७ मोक्षाची इच्छा करणारी. मुनिजन हेच भृंग=भ्रमर त्यांचें कैवल्यधाम निर्वाणंग—कैवल्यधा-मास पोंचविणारी, जाणारी. ८ ॐ हें एकाक्षर. हा जो सर्व विश्वप्रपंच आहे तो ॐकाररूप आहे. मांडूक्यापोनिषद पहा. ९ पर ह्मणजे सृष्ट्युत्पत्ति करण्यास प्रवृत्त झालेलें ब्रह्म, अशा ब्रह्माहूनही जें उत्पत्त्यादि व्यापारांपासून अलिप्त असें, त्यास "परात्पर" असें ह्मणतात.

रूपी परिणाहो[1] । पाविजेच कीं. ॥ ३० ॥ तुझिये आंगीं आंगलगनें[2] । दसा[3] ब्रह्मसुखाचें बान । सेवविसी तूं निर्दानें[4] । याचिलागीं ॥ ३१ ॥ तुझा गमलिया जहीं ठावो । सकळ पवित्रपणा विसावो । हें कळे तया होय वावो[5] । संसार हा ॥ ३२ ॥ तुझा न कळतांचि महिमा[6] । थोरावा ये मनभ्रमा । मिथ्या मरोनियां जन्मा । प्राणिये येती ॥ ३३ ॥ तुझेनि ज्ञान-डोळसपणें । आपआपणातें देखणें । मग सहजेंचि दिसे उखाणें[7] । सर्व-जात हें ॥ ३४ ॥ तुझिये संगसजळजळें । जीव न तापे त्रिविध तापा-नळें[8] । स्वसुखविश्रांति सोज्वळे । पाविजेचि पैं ॥ ३५ ॥ याचि विषयीं तुजकारणें । विनयपणेंशीं आंवतणें[9] । आनंददुर्गां[10] अडकणें । कवण तें पैं ॥ ३६ ॥ जीवपण तरि काय हें ? । कवण रूप त्याचें आहे ? । हेंचि पुसावया सोये । विनयरूपेंशि कारण ॥ ३७ ॥ जी जीवांतरि दशा कैसी । कवण वर्ण[11] असे तयासी । मज सांगावें या विशी । निवडूनियां[12] ॥ ३८ ॥ एकचि पुसतों प्रस्तुतीं । मज पुसतया कवण वस्ति । तुजशीं भानें आसक्ति । निःसंदेहाकारणें ॥ ३९ ॥ मीपण मिरवी [मिरवणी ?] कवण । काय तुज देवरूपासि कारण । परमतत्त्व निर्गुण । कवण तें पैं ॥ ४० ॥ कवण ते बद्ध । काय तो मोक्षप्रबंध । कथणें हा कौविन्य

१ विस्तार. बिलगणें. चिकटणें. परब्रह्मास चिकटणें हेंच शेवटचें पर्यवसान. २ अंगाशीं संबंध झाल्यानें, मिळाल्यानें. ३ भोजन, न्याहारी. पक्वान्न. ४ कार्याला कारणामध्यें लय (शेवट) करून. ५ व्यर्थ, मिथ्या. ६ महत्व, विस्तार. ७ नकल खोटें. ८ आधिभौतिक, अध्यात्मिक, आणि आधिदैविक असे तीन प्रकारचे ताप. ९ आमंत्रण करणें बोलावणें. १० कायादुर्ग किंवा स्वामर्थ्य. [खोडिराजानी ... पद्य सं० भा० ३ पद्य १ व नक्कर पहा.] ११ ब्राह्मणादि चार वर्ण हे जीवाचे वास्तविक वर्ण असून अज्ञानानें स्थूल देहाशीं त्यांचा संबंध लावण्यांत आल्यामुळें, घोटाळा झाला आहे; या वर्णांची व्यवस्था गुणकर्मानुरूप केलेली आहे परंतु अधिकारपरत्वें व्यवस्था होती ती मोडून, वंशपरंपरा व्यवस्था करण्यांत आली यामुळें वर्णास जातीचें रूप आलें. म्हणूनच अनुभवी सत्पुरुषांनीं कलियुगांत वर्णसंकर झाला आहे, असें खुबीनें म्हटलें आहे. १२ निवाडा करून निरालंबपणें ... करून. १३ बंधमोक्षाविषयीं प्रबंधव्याख्यान आणि गुरुशिष्य हा भेदरूपी संबंध.

संबंध. । कासयांतुनी ? ॥ ४१ ॥ कवण ते विषयासक्त । कैसेनि ते मुक्त । कासयानें विरक्त । कोठील पैं ते ॥ ४२ ॥ एक ते गाती ध्याति । एक ते आनंदति । एकां पडे भवभ्रांति । काय कारण ॥ ४३ ॥ एक. म्हणती माझेंचि । दुजे म्हणती व्यर्थचि । तिजे मानिती हें आघवेंचि । परब्रह्म ॥ ४४ ॥ एक धरिती ध्यान । एक करिती साधन । एक म्हणती हें बंधन । कासयासाठीं ॥ ४५ ॥ एक म्हणती कांहींच नाहीं । एक म्हणती सबाह्य पाहीं । एक बोलती संशय डोहीं । बुडे ऐसें ॥ ४६ ॥ एक म्हणती दृश्यचि खरें । एक म्हणती अदृश्य बरें । म्हणोन खरेंच तें वैखरें । बोलावीं मज ॥ ४७ ॥ ऐसें आपापुलें विविधाकारें । बोलती अनेक विकारें । म्हणोनि आतां असे तेंचि निर्धारें । बोलवीं मज ॥ ४८ ॥ ऐशिया विविक्तपणा न वचतां । जें आपुलेंचि असे तत्त्वता । तेंचि स्वीकारितां । लाभ आंथी ॥ ४९ ॥ अनेक स्त्रिया देखे । परी दुर्बल माताचि ओळखे । मग त्या सप्रेम हरिखें । संतोख पावे ॥ ५० ॥ अनेक फळभार देखे । परि आपुलेंचि भक्ष ओळखे । मग तेंचि सेविनां तोखें । पक्षी जैसा ॥ ५१ ॥ अनेक श्वापदें पडती दिठी । परि आपुलें योग्य तेंचि निवटी । मग धांवे तयाचियाच पाठीं । पारधी जैसा ॥ ५२ ॥ अलंकारेशीं वधुं । चर्मदिठी उपमें विधुं । परि आपुलेशींच भरी संधु ।

---

१ कोठून आला, कशांतून आला. २ आंत=देहाच्या आंत. बाहेर=देहाच्या बाहेर विश्वांत परमात्माच आहे असें पहा ३ जें प्रत्यक्ष दिसतें असें परोक्ष जग [नास्तिक चार्वाकादिकांचें मत] ४ जें प्रत्यक्ष दिसत नाहीं असें अव्यक्त तत्त्व ५ माझ्या वैखरी वाचेकडून जें खरें असेल तेंच बोलव. वैखरी वाचा म्हणजे जागृतावस्थेंत स्थूल जिव्हेनें बोलतों ती वाचा. ही चार वाचांपैकीं, स्थूल देहाच्या आधारानें उच्चारिली जाणारी व्यक्त वाचा. सूक्ष्मदेहाची वाचा "मध्यमा", कारणदेहाची "पश्यंति" व महाकारण देहाची अर्थात् शेवटची वाचा ती "परा वाचा" होय. ६ विविक्तपणा=भेदबुद्धी वेगळेपणा. ७ बलहीन असें लेंकरूं, बालक. ८ हर्ष पावतो. ९ दृष्टीस. १० स्त्री. ११ स्थूल देहाच्या डोळ्यांनीं. १२ चंद्र, (पक्षीं) स्त्रीचा मुखचंद्र [अन्य स्त्रीचा सुंदर मुखचंद्र व अलंकार चर्मदृष्टीनें

पवित्र जैसा ॥ ५३ ॥ तैसें आघवें विविधाकार । विषयसंभूत बिकार । सांडुनी देखे जो निरंतर । अविनाश तें ॥ ५४ ॥ तें कैसें एकाकार । विविधा काय आकार । हें निवडुनी निर्विकार । सांगिजो मज ॥ ५५ ॥ तेंचि वदावया वाचोक्ति । अव्यक्त आणावें व्यक्ति । हेचि करावी उक्ति । परेपासुनी ॥ ५६ ॥ तूं परा अपर्या प्रकृति । परम पुरुषाची निजशक्ति । जैंशी मुक्तमणिवरी शुक्ति । अधिष्ठुनि असे ॥ ५७ ॥ दीपा आंगीची प्रभा । कीं चंद्रिका चंद्रेशीं नभा । तैशीच तूं स्वयंभा । चैतन्येशीं ॥ ५८ ॥ जळेंशीं शीतळता । कीं रवि आंगी उद्दीपता । तैशी [illegible] सदयता । निजज्योति जे ॥ ५९ ॥ प्रकृति [illegible] तूंचि । [illegible]-रूपें तंतु तूंचि । तैशी सर्वात्मक सर्वांची । असर्सी तूं ॥ ६० ॥ [illegible]-क्षर अर्धमात्रा । तेचि अर्धनारी स्वतंत्रा । [illegible] भूताकृति चित्रा । तूंचि कारण ॥ ६१ ॥ तूं पुरुषरूपें प्रकृति । प्रकृतीची पुरुषप्रतीति ।

पाहिल तरी पण पवित्र पुरुष जो आहे, तो शरीरसंबंध आल्या [illegible] [illegible] पवित्रशींच (आपुल्यशींच) ठेवील. हा या ओवींतील भावार्थ.

१ परमात्म वस्तूच्या ठिकाणीं मायेमुळें भासमान होणारे अनेक पदार्थ हे केवळ मायेचे विकार होत. २ वास्तविक (कूटस्थ) परब्रह्म मायेमुळें [illegible] भासत नाहीं. तें [illegible]स्पष्ट (उघड) करून दाखविणें. ३ परा वाचेच्या योगानें. ४ परा (विद्या) व अपरा अविद्या हीं तिचीं स्वरूपें आहेत व श्रुतिमध्यें जिला सर्वोत्कृष्ट आत्मशक्ति असें म्हटलें आहे, अशी [illegible]. ५ मोत्यांचा दाणा. ६ शिंपी. ७ उदक पाणी, [illegible] हाच स्वतःसिद्ध मूळचा शुभ्रपट ([illegible] कापडाचा पडदा) ९ त्या पटाच्या वस्त्रास आधारभू असणारा [illegible] जो पुरुष तोही तूंच आहेस. १० ॐकार जो प्रणव त्याच्या साडेतीन मात्रा आहेत, त्यापैकीं अर्धमात्रा. ११ [illegible] आणि पुरुष हीं एकमेकांपासून वेगळीं करितां येत नाहींत, म्हणून त्यांस [illegible] नटेश्वर म्हणतात. [जो प्रियूचि प्राणेश्वरी । उलथे आवडीचे [illegible] । [illegible] एकाहारी । एकांगाचा ॥ २ ॥ अमृतानुभव, ज्ञानेश्वर] १२ [illegible] चित्राप्रमाणें आत्म्याचे ठायींही ब्रह्मदेवापासून तों अतिसूक्ष्म [illegible] जंगमात्मक सृष्टि उत्तमाधम भावें करून दृष्टीस पडते. ही [illegible]. १३ प्रकृतीमध्येंच पुरुषाची प्रतीति येते ती यांतून येणें शक्य नाहीं हा भाव.

हें मुमुक्षु जनाप्रति । निश्चयिलें कीं ॥ ६२ ॥ आतां स्फूर्ति देइ मजप्रति । जिये आंत झळके निजसंविती । सारासार विवेक नीति । निरूपीं (निरोपीं?) मग ॥ ६३ ॥ स्वप्रेम फळभारें वाक्द्रुम । तत्प्रियार्थे अनुपम । वरि आर्त मुमुक्षु विहंगम । बैसे जैसा ॥ ६४ ॥ कीं अक्षरें परमामृत जीवन । आंत सुखावे जैसा मनमीन । भवार्क भावोनि ऊन । विहेना जैसा ॥ ६५ ॥ कीं रसिकें ज्ञानदृष्टि अनुपम । उंचिये विस्तीर्ण जैसें व्योम । स्वानुभववीर्यें पुरुषोत्तम । सपिच्छ जैसा उडे खग ॥ ६६ ॥ ना तरि सबळ जैसा पोहणार । सिंधु पुरवीं त्याची उर । तैसा निजबीज गर्भ अपार । असोंचि द्यावा ॥ ६७ ॥ सबळानंगें कामिनी । कामुकी

---

१ मोक्षाची इच्छा धरून ध्यान आणि योग यांत निमग्न झालेले जे भान जन त्यांनाच या प्रकाराचा अनुभव मिळेल. इतरांस केशव स्वामींनी म्हटल्या प्रमाणें. [इतरांसि कोंडें! अनुभवी खूण जाणतीरे.] केशव स्वामि अन्य पदांत ह्मणतात (नवल नेणा कोणी। तुह्मी सांगा ब्रह्मज्ञानी ॥ ध्रु० ॥ चौरंगा वेगळी गाय, दुभते माझे घरीं । मांजर बाई चोरटें मोठें, टपलें लोण्यावरी ॥ १ ॥ मांजर बाई चोरटें मोठें, पाईंगे उमाबाई । लोण्यानें तें मांजर खाल्लें, नवल सांगु कायी ॥ २ ॥ आकाशांतून एक कुमारी तिथें पुत्र व्याली । पुत्राचें तें लग्न नाहीं, आपण बायको झाली ॥ ३ ॥ बायको कशी दादल्या संकट, पांच पुत्र व्याली । तेथुनियां वोस करुनि, मूळ घरास गेली ॥ ४ ॥ दास करी आस तुझी मिथ्या सकळ माया। केशवासि कृपा झाली नढळे अमर काया ॥ ५ ॥ २ परमात्मस्वरूपाचें ज्ञान (निजज्ञान, आत्मज्ञान, स्वरूपज्ञान.) ३ आर्त, जिज्ञासु अर्थार्थी आणि ज्ञानी असे चार प्रकारचे मुमुक्षु भक्त भगवद्गीतेंत सांगितले आहेत त्यापैकीं पहिला मुमुक्षु "आर्त ह्मणून या पहिल्या अध्ययांत "परमार्त योग" सांगितला आहे. आतां येथे आर्तमुमुक्षुविहंगम=आर्तमुमुक्षु हाच हंस पक्षी (पक्षीं) जीवरूपी हंस. ४ नाश न पावणारीं अशीं मुखांतून निघणारीं अक्षरें हेंच परमामृतसागराच्या जीवनावर भवार्क=भव=संसाररूप सूर्याचें जरी प्रखर ऊन पडलें तरि त्याला तो भीत नाहीं. हें या ओवीचें रहस्य. खरेंच आहे. सूर्याच्या प्रखर उन्हामुळें सागराचें जल तप्त होइल काय? ५ पंख असलेला पक्षि (खग) ६ हौंस, इर्षा. ७ सबळ+अनंगें=बलवत्तर मदनानें युक्त अशी स्त्री ती कामुकी=अतिकामी पुरुषाच्या ठायीं आपली सकामेच्छा वृद्धिंगत करिते ह्मणजे सकाम पुरुषाच्या ठायीं ती आतुर असते. परंतु "उत्तानी= गभीर उदासीन असे शुकाचार्य, तुकोबासारखे जे परम विरक्त पुरुष त्यांच्याठायीं ती मंद होते. याविषयीं शुक आणि रंभा यांचें उदाहरण प्रत्यक्ष आहे.

(कामिक ?) वाढवी इच्छा मनीं । तेथ जैसी उत्तानीं मंद होय ॥ ६८ ॥ तैशी हे रशिक अक्षरीं रस भावी । परतत्त्व पाविजे स्वभावीं । तेचि ज्ञान गोरव संभवीं । दुणावीं माय ॥ ६९ ॥ जैसा ज्ञाता देखतां साच । कवित्वांतील बिलंचें (?) । न गमे ऐसा उंच । उर्ध्वं दिठी असों दे ॥ ७० ॥ कोणिएक ज्ञानिया नर । अनुभव पाहतीं निरंतर । उडतां अपार देखे अंबर । पक्षी जैसा ॥ ७१ ॥ जाणोनियां आनंदें । बोलणें घडलें नुसदें । हा जीव विषयद्वंद्वं । द्वंद्वोथिला ॥ ७२ ॥ जया जीवाचें मूळ । कवण तें जाणावें केवळ । हा विसरला बरळ । कामया योगें ॥ ७३ ॥ हे उघडावया कारणें । श्रीगुरुरूपें तूंचि मी जाणें । तुज ओळखावयालागि खुणें । चेतनारूपें ॥ ७४ ॥ सर्वांगीं जे चेतना । ते तूं प्रकृति हे मापना । सांगती मतें नाना । वेदशास्त्रें ॥७५॥ अगांगीं जे सावधु । ते तूं शुद्ध माया हा संबंधु । तूंतें अधिष्टितें अगाधु । चैतन्यरूप ॥७६॥ तैशी गमीं चिद्वृत्ति । देखोनियां सावचित्तीं । भोगीत असती संततीं । योगीराज ॥ ७७ ॥ स्वात्मसुखीं अनकळ । तेचि तूं मूळमाया हे केवळ । इये दश क्षोभ अर्कमात्र ।

---

१ भक्तिरसाची उत्पत्ति करी, वाढवी. २ या ओंवीचा अर्थ बरोबरसा लागत नाहीं. "बिलंच" हा लेखकाच्या दोषामुळें कांहीतरी भलताच शब्द असावा असें वाटतें. परंतु तसा नसल्यास "बिल" या शब्दापुढें प्रास जुळण्यासाठीं "च" घालून "बिलंच" अपभ्रष्ट असा शब्द केला असावा. मग या ओंवीचा अर्थ कवित्वामधलि जो सखोल गूढार्थ जो प्रत्यक्ष (नगमे) दिसत नाहीं. कारण चर्मचक्षूस तो अदृश्यच असा (उंच) उर्ध्वदृष्टि=दृष्टीसमोर (मागाम दृष्टीसमोर) यावा. हा यांतील भावार्थ. यांतील रहस्यही फार सखोल आहे. पण विस्तारभयास्तव तें येथें देतां येत नाहीं. ३ आकाश. ४ सुखदुःख, पापपुण्य इत्यादि द्वंद्वानें आवळा. ५ वेडा, भ्रमिष्ट. ६ आकलन करण्यास अशक्य. ७ थोडाथडुका, सूक्ष्म.

तेचि बोलिजे अविद्या ॥ ७८ ॥ ह्मणवोनि वो माते । ब्रह्ममुख सेववितें । समाधिबोधें निज वित्तें । बुझावोनि ॥ ७९ ॥ अंबळ[2] नकळे अजें दुजें । जाणपणही सहजें । पारी मातेंतेंचि[3] जाणिजे । केवळातें ॥८०॥ तैसें मज नेणतयातें । अपरोक्षें[5] न कळेचि निरुतें । परि तूंचि बोलविसी तें । बोलेन आतां ॥८१॥ तैसी चहूं वाचांची स्वामिणी । सर्वेंद्रियाधिष्ठिनी । मनपवनें[6] बुझावणी । जाणसी करूं ॥ ८२ ॥ मनपवन फिरवणी[7] (फेरवणी?) । कायरथसारथिणी । विषयघोष छपावणी । असुरमर्दिनी ॥ ८३ ॥ ऐसें अनन्यभावें स्तवन । दिधलें ज्ञानदिठीं आलिंगन । के[illegible] अनुसंधानीं अवन[9] । ग्रंथाचिया ॥ ८४ ॥ मग ह्मणे रे अनुगृहिता[10] । कवित्वव्याजें[11] प्रेमभक्ता । म्या आपुलेनि करी उक्ती[12] । ग्रंथ रचना ॥ ८५ ॥ त्वां कासया ध्यावा कवित्वभर । आपणचि करी विश्वंभर । सहजानंदें[13] निर्भर बोलावया ॥ ८६ ॥ त्वां न धरावेंचि कवित्वगर्व । ज्याचा तोचि उग[illegible] सर्व । हेंचि जाणावें निश्चयपर्वे[14] । अनुभवेंचि कीं ॥ ८७ ॥ बाळकासि जें प्रीय । तेंचि मातेसहि सुख अप्रमेय[15] । तैसी तुझिया कवित्वाची सोय । मजचि पडे ॥ ८८ ॥ कोणीएक विद्याव्हय[16] । मग त्यासि जें प्रमेय[17] । तें पढावें

१ समजूत पाहून येथें "निजवित्ते" हा शब्द असावा. २ बालक. ३ [illegible] तिसरें. ४ एक आईला मात्र पुरें ओळखतें. ५ प्रत्यक्ष. ६ मन आणि पवन=प्राणवायु यांचें ऐक्य करून. ७ मन आणि प्राण यांना चेतना देणारी, खेळविणारी, [illegible]णारी. ८ विषयांचा गलबला बंद करणारी. ९ संरक्षण. १० ज्या तुजवर मी गुरूनें अनुग्रह केला आहे अशा ! हे शिष्या? ११ रूपानें, मिषानें. १२ कवित्वाच्या निमित्तानें (वाणीनें) प्रकट कर. १३ ब्रह्मानंदाच्या भरांत, १४ पर्वणी. १५ गोड, अवर्णनीय. १६ विद्यार्थी, विद्येची अतिशय इच्छा करणारा. लेखकांच्या अज्ञानामुळें मूळ प्रतींत बरींच अशुद्धें आहेत; कित्येक ठिकाणीं मूळ शब्द काय असावा याची कल्पनाच करितां येतनाहीं. परंतु पूर्वापर अर्थानुरोधानें अर्थ केलेला आहे. रंगनाथांनींही एका पदांत हाच शब्द वापरलेला आहे [विद्याव्हयसा घनमानें पडली भूली] १७ आवडती विद्या, गोड वाटेल ती.

लागे निळय। आवडे तया ॥८९॥ तैसी मद्रूपेंशीं आवडी । लागे जरि कोणाएका वाढी । तरि मजही तयाची गोडी । पुरवणें लागे ॥ ९० ॥ ऐशी बोले वेदमाता । ज्ञानदृष्टि प्रफुल्लता । मेरुशिखरीं तत्त्वता । उभीच असे ॥ ९१ ॥ मग पूर्णकृपें न्याहाळुनी । शुद्धांशें श्रीगुरुभावोनी । शबलांशें निवटुनी । शिष्यवर्या ॥ ९२ ॥ मग उभय आंगेंशीं तत्त्वता । उदित भावें कल्पलता । जो जो अर्थ कल्पिता । पुरवूंचि लागे ॥ ९३ ॥ ब्रह्मरस घेवोनि सुधरणी । जीवरूप पात्रें संपूर्णीं । प्रवृत्ति निवृत्ति निर्वाणीं । तृप्त करीजे ॥ ९४ ॥ आतां पुढील ग्रंथाचें निरोपण । विस्तार कीजे आपण । शबलांशरूपें शिष्य निपुण । पुरताचि होय ॥ ९५ ॥ शुद्धांश रूपें तत्त्वता । श्रीगुरु होय सांगता । उभयसंगें आनंदता । प्रकट होय ॥ ९६ ॥ श्रीगुरुचें महिमान । सांगेन जें अनुमान । तें परिसावेंचि सावधान । श्रोतेजनीं ॥ ९७ ॥ जो गुरुत्वेंशीं आथिला । परमतत्त्वें नाथिला । स्वसुखामृतें धाला । आपणा पैं जो ॥ ९८ ॥ जो शांत्याभरणें भूषिला । आत्मसुखें पोसला । आशेंगें [illegible] । आनंदशीं ॥ ९९ ॥ जो अपर प्रेमेंशीं नाहाला । [illegible] निवाला । पवित्रपणा आला । विसावता ठावो ॥ १०० ॥ जो स्वानुभव [illegible] । पूर्णोदधी

१ स्थान, जागा. [ज्यांतेंकडून ती विद्या प्राप्त होईल तसें पात्र (स्थान) आवडीनें शोधून काढणें असें त्याना आवडतें.] २ [illegible] इच्छा, निरतिशय आवड. ३ वेदांची आई [illegible]. ४ [illegible] ठावा. ५ शुद्धसत्त्व मायेमध्यें प्रतिबिंबित झालेला चैतन्य आत्मा तोच श्रीगुरु असी भावना करून. ६ तमोगुणप्रधान किंवा मलीनसत्त्वप्रधान मायोपाधि (अविद्या) [illegible] जीवात्मा हाच शिष्य याप्रमाणें निवडणूक करून. ७ प्रकट, [illegible]. ८ इच्छिलेलें देणारी वल्ली (शुद्धसत्त्व विद्या). ९ उत्तम [illegible], [illegible]. १० संपन्न झाला, अधिकारी झाला. ११ अव्यक्त चैतन्यरूप झाला. १२ शांति आभरण=शांति हेंच अप्रतिम लेणें (अलंकार) १३ अपरंपार प्रेम, [illegible] प्रेम. ज्या वस्तूशिवाय दुसरी प्रेमाला वस्तूच नाहीं असल्या वस्तूवरील निरतिशय प्रेमानें.

पूर्ण विधु । ज्ञानवल्ली प्रफुल्लीं मधु । उचित जैसा ॥ १ ॥ जो भवभा-रतेशीं खड्गधर[1]। अपरमीत वीर्यवर । अनुभवधैर्यी गिरिवर । स्वयंभू तैसा ॥ २ ॥ जो परा[3]प्रेमविलासिया । निजानंदसुखभोगिया । निजनि-लयनिवासिया । प्रेमशील. ॥ ३ ॥ जो योगकळामूळकंद[4] । सर्व देखणा प्रसिद्ध । अनादित्वें आद्यसिद्ध । गोसांविया[6] ॥ ४ ॥ जो समदृष्टि सदा सारिसा । ज्ञानडोळस आरिसा । जनविजनीं अनारिसा । प्रेमयुक्त ॥ ५ ॥ जो आनंदकळाअवगाहन । मनविलासमोहन । आपेंचि करी कर्मदहन । ज्ञानानळें ॥ ६ ॥ जो स्वसाक्षि निरंतर । कालिमलक्षालक निर्मळ । ज्ञप्ति मात्र केवळ । अखिलरूप ॥ ७ ॥ जो ज्ञानादग्धहुतांश । कीं प्रेमद्रुम वाढविता अशेष । जीवन होय निःशेष । योगीराज ॥ ८ ॥ जो माया तोय[11] सांडिता । परत्त्वपय निवडिता । जीव शिव चांचुने विवंचिता । राजहंस ॥ ९ ॥ जो महंतपण मिरवूं नेणें । आप आपणियां तेंचि जाणें । नित्य अनित्य ओळखणें । अभेद दृष्टि ज्याचिये ॥ १० ॥ जया मावळला विश्वाभास । निजींच उरला निज उल्हास । सकळ कल्पनेचा नैरास्य ।

---

१ संसार हेंच भारतीय युद्ध. रणभूमि. २ शस्त्र धारण करणारा नर अर्जुन किंबहुना श्रीकृष्ण. ३ चैतन्यानें आधिष्ठित जी परा किंवा विद्या तिच्या प्रेमविलासास पात्र झालेला. ४ मूळ आनंदाचा गड्डा. सर्व विश्वाच्या उत्पत्तीचा कंद. ५ ज्ञाता. ६ निरंजन, निर्विकार अथवा इंद्रियादिकांचा स्वामि. ७ स्नान करणारा, बुडी मारणारा. ८ केवळ ज्ञानस्वरूप. ९ या ठिकाणीं लेखकाची चूक असावी असा संशय येतो. "ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं" जो गीतेंतील श्लोक त्याचा अर्थाच्या अनुरोधानें हें वाक्य आहे. "जीवरूपी अज्ञानाला दग्ध करणास ज्ञानरूप अग्नि" असा त्यांतील भावार्थ आहे. किंवा "मी ब्रह्म" हें ज्ञान तेंही सोपाधिक असल्यामुळें तेंही अज्ञानच आहे तेव्हां अशा प्रकारच्या ज्ञानरूप अज्ञानाचा दाह करणारा अग्नि" असाही भावार्थ असावा. १० पूर्वोक्त परा प्रेमरूप वृक्ष त्या वृक्षाचें पोषण करणारें वाढविणारें जें जीवन तें. तत्त्वरूप. ११ हंसक्षीर-न्याय दूध आणि पाणी एकत्र केलें असलें तरी त्यांतून हंस मात्र दूधच वेगळें करून पितो. त्याप्रमाणें=मायारूपी पाणी परमात्मा हें दूध असें एकत्र झालेलें जें यांतून परमात्मतत्त्व रूपी दूध वेगळें करणारा राजहंस (परमहंस),जीवाशिवाचा भेद आपुल्या विवेकरूप चोंचीनें निवडतो. १२ नाथ, निराकरण.

जियें केला ॥ ११ ॥ जयाची निरसली जाणवी (जाणीव ?) जाणोनि पातली नेणवी (नेणीव) द्वयांतीतें सुखकणवी (कर्णव ?) । भोगितसे जो ॥ १२ ॥ जयाची गळे भेददृष्टि । स्वरूपांतुनि नुरेचि सृष्टी । अभेदपणें निजसुधा वृष्टि । सेविली जयें ॥ १३ ॥ जो न करीच भूतद्वेष । राहिला नाहीं भूताभास । आपआपणियें संतोष । सर्वदा सुखी ॥ १४ ॥ जो न भोगी परनारीतें । जहीं ओळखिलें स्वैकांतें । सर्वांचि मीनला एकांतें । आनंदोचि जो ॥ १५ ॥ जो स्वयेंचि निवाला । आत्मनिष्ठानीं भागला । जो जाणे मागला । मीच तो कीं ॥ १६ ॥ ऐसा तो सद्गुरू । प्रेमयुक्त निरंतरू । ज्ञान संविती अपारू । अलौकिक जो ॥ १७ ॥ ऐशियाचिया अनुग्रहें । कारण नुरेचि संदेहें । जीवदशा पावे विदेहें । सर्वांचि पैं ॥ १८ ॥ श्रीगुरु ऐसा निजनिर्धार । असोनि मीनलाच संसार । परि त्याचिये दृष्टी असार । न पडेचि पैं ॥ १९ ॥ जरि जाहलाचि संसारिया । आणि निज दिठी निरसिली माया । गेलाचि असतां सुखठाया । आपुलिया ॥ २० ॥ जैसी कोणिएक विणावळ । जळलीच परि न संडी वळ । तैशी क्रियाशक्ति केवळ । देहयोगें भासते ॥ २१ ॥ मागील झडतां पल्लव । द्रुमाचें राहे तैसेंचि आंग । मग मधुमासीं ठवलव चांग । निघे जेंवीं ॥ २२ ॥ तो द्रुम नित्य आहे । परि वसंतीं महिमा आणिक होये । तैसें स्वसुख विश्रांति गेहें । पावलिया तें सुंदें ॥ २३ ॥ तैसा निजसुखवसंत । पावलिया

१ ज्ञान. २ मी ब्रह्म जाणतों ही भावना नाहींसा होणें ती नेणीव, निर्विकल्प समाधी. ३ जाणीव आणि नेणीव दोहींच्या पलीकडे. त्रिपुटीचा लय झाल्यावर. ४ सुखाची परमावधि कणवी. (?):— ५ आत्मानंदरूपी अमृताची वृष्टि. ६ परस्त्री अनात्मवस्तु. ७ आत्मनिष्ठा. ८ एकत्र झाला, मिळाला. ९ ज्ञानसंपन्न, ज्ञानानुभवी. १० विदेहमुक्तिस्वरूपानें. ११ कापड जळालें तरि त्याची विणावळ तशीच्या तशी असते. सुंभ जळालें तरि पीळ जळत नाहीं असें म्हणतात ही म्हण वाडी प्रांतीं प्रसिद्ध आहे. १२ स्थूलदेहाची क्रियाशक्ति, सूक्ष्मदेहाची इच्छाशक्ति, कारणदेहाची द्रव्यशक्ति आणि महाकारणदेहाची ज्ञानशक्ति याप्रमाणें चार शक्ति आहेत. १३ पानें. १४ चैत्र मासांत वसंत ऋतुमध्यें. १५ नंतर पालवी.

मायापणें झडत । मागील स्वभाव नुरेचि तेथ । जीवदशेचा ॥ २४ ॥ तैसा तो सद्गुरू । कवण जाणे तयाचा विचारू । मूर्खांसि न कळे पारू । तयाचा पैं ॥ २५ ॥ मूढजनांची मात । ज्ञाता कसतां संसारा आंत । तयासि नाहीं ज्ञान सतत । हेंचि रूढविती ॥ २६ ॥ तया केलरवांचें[२] काय घेणें । न पावतां अनुभवखुणें । कासयां चित्त देणें । साधूनें तहीं ॥ २७ ॥ जये ठायींची मात । न कळेचि जया वृतांत । तयांचें निंदित वंदित । कवण तें साच ॥ २८ ॥ याचकांचा[३] आदरू अनादरू । तेथ कासया सहोदरू । संतोषाचें सुख सधरू (सदरं ?) । तेथ कैंचें ॥ २९ ॥ ना तरि जळ नसतें सरितें । तेथ गेले दोघौते । पात्रवान आणि रिते । सारिखेचि ॥ ३० ॥ कीं मृत्युसमयीं जळीं । पोहणार न कळे तया एक माळी । कीं अग्निआंगीं होळी । भलतयाची ॥३१॥ तयापरी अज्ञानदृष्टी । अजाण जाणतिया एक देंठीं । मानावें हें परिपाठीं । स्वभावाचि हा ॥ ३२ ॥ ह्मणोनियां सज्जनानें । तें न देखावेंचि नयनें । निजात्मदिठीं अनुसंधानें । हिताहित योजावें ॥ ३३ ॥ अज्ञानजनांचिया मना । ज्ञातेनें असावें पाषाणमाना । विषयसुखसेवना । सेवूंचि नये ॥ ३४ ॥ ह्मणती आह्मांचि मा ? सारिखा । मा तेथ कवण साधु लेखा । येही घेऊनि आशंका । बुडाले ते ॥ ३५ ॥ ज्यांहीं आपणापें केलें दुर्जे । त्यां काय कळे साधुमान सहजें । ह्मणोनि तये[१०] बाज । स्वोहितांकितीं न पडावें ॥ ३६ ॥ ज्यांचिये दिठीचें लोंवव[१२] ।

---

१ प्रतिपादन करितात. २ बडबड करणाऱ्यांचें. ३ याचक असला ह्मणजे त्याचा मान अपमान यांची कथा काय ? व याचना ज्याच्याशीं करावयाची तो भाऊ असो कीं परका असो हिशोब सारखाच. असा भावार्थ दिसतो. ४ एकवर्ग (एका माळेचे मणि) ५ एका योग्यतेचे. ६ अज्ञानी जनांच्या मनाची भावना अशी कीं. ७ ज्ञानी माणसांनीं कांहीं न करितां दगडासारखें निर्विकार रहावें. ८ मा, मम, ना ? सांवतवाडीप्रांतीं "ना" च्या ऐवजीं "मा" हा शब्द वापरतात. ९ जे संसारांत गढून गेल्यामुळें परमार्थापासून पराङ्मुख झालेले त्यांना. १० वाग-ण्याची पद्धत, खोड. ११ आत्मसुखाविषयीं आतुर झालेले. १२ दृष्टीचा कोतेपणा.

साधु कां धरी विषयभाव । तयां चेतना धृति अभिप्राव । केंवि कळे ॥ ३७ ॥ ययापरि बुडाले । पाषांडअवकळे वरियले । तयां महत्सुख आंतलें । कें कळों सके ॥ ३८ आधीं घेती परोक्षा । मग पुढती ज्ञानदीक्षा । तें आत्मसुख अलक्षा । केवि येतो ॥ ३९ ॥ आपुळिये गृहींचें द्वार । जया न कळे निरंतर । ते परतीर मंदीर । जाणती केवीं ॥ ४० ॥ दिसतें न कळे जया लेणें । तो काय जाणें मुळिचें नाणें । ह्मणोनि सज्जनीं तये तुळणें । पडोंचि नये ॥ ४१ ॥ विषय ते कवण । काय तें त्यागणेपण । हे न कळे जया खुण । तयां गोठी काज काय? ॥ ४२ ॥ बाह्य विषयांची विधि आंवधि । धरिती तयां त्रिशुद्धि । अंतर-सुखसमाधी । केंवि आथी ॥ ४३ ॥ बाह्य वृत्तित्यागगुणां । आवे येई जरि साधुपणा । तरि पृथ्वीवरी पाषाणा । कां न मानावें ॥ ४४ ॥ मग पादप करी अनुग्रहो । निरसी देहभाव संदेहो । तरि न पहावा निर्वाहो । तोचि कां गा ॥ ४५ ॥ ऐशिया अज्ञानमतें । केवीं मनं होय सावध तें । जन्ममृत्यु (त्य?) खतें । फाडती केवीं? ॥ ४६ ॥ केवीं तो आंधळा । सूर्य देखे डोळां । तैसा मूर्खासि जिव्हाळा । न लाभेची (लभेचि?) येथ ॥ ४७ ॥ अगा साधुआंगीं ह्मणावे गुण । तरि ते जाणावे सूत्रप्रमाण । सत्तामात्रें विंदाण । कायायंत्र खेळत ॥ ४८ ॥ जयासी जे योग्यता । ते करावीच लागे सिद्धता । तैसा गुण संबंध प्रयोजितां । प्रपंचरचना ॥ ४९ ॥ शस्त्रेंविण न पविजे तोडू । कीं उदकाविना बुडूं । स्नेहाविण नये जोडूं । उचित जैसें ॥ ५० ॥ नातरि वेषावीण सोंग । चालणेंवीण मार्ग । शांतिविणें निर्वाणग (निर्वाग) ।

---

१ पाखंडवादरूप अवदसेनें घेरलेले. २ प्रत्यक्ष दिसतें तें खरें अशा बुद्धि-वादास. ३ मनबुद्धीस अगोचर. ४ बंधन मर्यादा. ५ रोखे, कागद. (ह्मणकोनें कर्जाची फेड केल्यावर. त्याचें नांवचें खत धनीपासून फाडून धनको ह्मणकास देत असतो.) जन्म आणि मृत्युरूप जीं खतें. ६ कळसुत्री बाहुली नाचविणाऱ्या सूत्राप्रमाणें. ७ कौशल्य, कळसूत्र. ८ समर्थ होत नाहीं. ९ परमानंद, मोक्षपद.

न पवे जैसें ॥ ५१ ॥ वागुरेवीण[1] श्वापद । अर्थावीण भेद । जिव्हेवीण स्वाद । न गमे जैसा ॥ ५२ ॥ कीं स्त्रीविना वृद्धि । संपत्तीविना समृद्धि । निर्हेतूविण[2] सिद्धि[3] । नोळेंगती[4] जैशा ॥ ५३ ॥ कीं स्वरेंवीण गायन । विश्रांतीविणें शयन । दृष्टिविणें नयन न पवती जैसे ॥ ५४ ॥ तैसें गुण[5]संबंधीं क्रियाजात । प्रपंचाकारणें सतत । परि योगी यथातीत[6] असें नित्य । अलिप्तपणें ॥ ५५ ॥ कौणि एक तरि विचारा । त्वचेंचिया पदरा । वीण नसे सारासारा । वस्तु तया ॥ ५६ ॥ कोंडिया आंतकणी । कीं शुक्तिकेमाजी मुक्तमणी । आत्माराम तैसा गुणीं । अलिप्तचि तो ॥ ५७ ॥ रसांमाजी अमृत । कीं जन्माचीमाजी मृत्य । तैसा मूर्तिच जो अमूर्त । वेगळा असे ॥ ५८ ॥ ऐशिया गुणीं सालंकृत । सद्गुरु असे सतत । सांगतों शिष्यभाव अंकित । असावा कैसा ॥ ५९ ॥ जो विनय संपत्ति सभाग्य । जो परंपरे योग्य । गुरुपदकल्हार[11]आमोदीं भोग्य । भृंग जैसा ॥ ६० ॥ बाबुळीं[12] आंतील नीर । कीं किडां[13] आंतील कनकाकर ।

---

१ फांसे किंवा जाळें, यांवांचून. २ हेतुरहित निष्काम झाल्याविना. ३ अष्टमहासिद्धि. ४ न+वोळगति=प्राप्त होत नाहींत. वोळगणें=सेवा करणें, आश्रय करणें. ५ सत्व, रज, तम, हा त्रिगुणात्मक कर्मसमुदाय. ६ त्या गुणधर्मांच्या पलीकडचा ह्मणजे त्यांनीं बद्ध झालेला नव्हे असा. ७ या ओवींतील भावार्थ असा दिसतो कीं, योग-युक्त जो आहे तो तत्त्वज्ञाता होतो, आणि (कोणी एक तरि विचारा) कोणच्याही दृश्य वस्तूविषयींच्या विचाराचे बाबतींत ह्मणजे पाहणें, ऐकणें, स्पर्श, वास, निद्रा वगैरे क्रिया करितांना इंद्रियें आपापल्या विषयांच्या ठायीं प्रवृत्त होतात, आणि आपण कांहीं करीत नाहीं असें मानितो. तया योग्याच्या पदरास त्वचा रूप आच्छादना-(वीण) विना सार किंवा असार वस्तूच नसे. ज्यानें त्वचारूप पदरानें आच्छादन केलेला जो अन्नमय स्थूल देह त्यामधील हृद्रयाच्या ठायीं असणारें (हृदयाकाश) कोंडून टाकल्यामुळें एका आत्मा वस्तूविण त्याला सारसार वस्तूच दिसत नाहीं, हा भाव. (सत्तेचिया) हा शब्द असावा असें वाटतें. तसें मानलें तर त्याचा तात्प-यार्थः—केवळ सद्वस्तूवांचून दुसरी वस्तूच दिसत नाहीं. असा असावा. ८ शींपीमध्यें. ९ भावयुक्त, अज्ञाधारक असा. १० गुरुसांप्रदायाच्या मार्गास. ११ कमळांतील आमोदास=सुगंधास. १२ पाण्यावर असणाऱ्या शेवाळादिकांचे आंत जसें सोज्वळ पाणी असतें तसें. १३ हीण किंवा लाखेच्या आंत.

तैसे गुण सांडोनि निजसार । ओळखे कैसा (जैसा ?) ॥ ६१ ॥ स्फाटिकामाजी हिरा । कामनेमाजि सद्विचारा । वृक्षामाजी चंदन खरा । निवडिती जैसा ॥ ६२ ॥ कामनेमाजी वधु । सोयरिके संबंधु । स्वसुखाविषयीं देखे विधुं । चकोर जैसा ॥ ६३ ॥ तृषे लागीं कोणी । देखती जैसें पाणी । तैसें आपुले सुखलहाणीं । लाडजया ॥ ६४ ॥ जन्ममृत्यूचा (मृत्याचा ?) वीट । जयासी जाहला नीट । तो आपुला सेवट । पाहे जैसा ॥ ६५ ॥ बाळा जैसी संबंध घरा । आंगी विवशतेचा (विवशियेचा ?) उबारा । येवोनि पाहे मोहरा । मात्र जैसा ॥ ६६ ॥ ना तरीं अडवीं पडियेला जैसा । तो पाहे मोचनाची आशा । तैसा देखे जो विशेषा । आपुलिया सुखा ॥ ६७ ॥ पतिमृत्यु ऐकतां कानीं । उल्हास आगळा सती मानी । वियोगत्वें निदानीं । अनुसरे जैसी ॥ ६८ ॥ तैसी जन्ममृत्यूचि वार्ता । आणि आपुलें सुख दुरावतां । उल्हास येइजे तत्त्वता । शिष्यवर्या ॥ ६९ ॥ सद्गुरु भावोनि माता । आपण बाळकत्व धर्ता । पढियंतपणें असतां । बाळसपणें जो ॥ ७० ॥ मग जे जे ळळेकरी । ते ते गुरुमाता आवश्यक धरी । अपूर्णपणा उरी । उरोंचि नेदी ॥ ७१ ॥ कीं गुरु भावोनि कल्पद्रुम । आपण आवडीचा विहंगमें । इच्छा फळेशीं विश्राम । छाये बैसे सुखाचिये ॥७२॥ गुरु-

---

१ सकळ कामनांमध्यें स्त्रीविषयक कामना बलवत्तर होय. २ परस्परांत सोयरिक म्हणजे विश्वसृष्टींतील मनुष्यांमधील असणारा संबंध (नातें) यालाही कारण स्त्रीच आहे असा मागील चरणाशीं संबंध आहे. स्त्रीला गृहिणी म्हणजे घराची मालकीण असें म्हणतात. पण पुरुषास नुसता गृहस्थ=घरांत राहणारा एवढेंच म्हणतात. याच रहस्यानें तुकोबानीं म्हटलें आहे कीं (अवघा मायेचा गोंधळ) ३ चंद्र (चकोर पक्षी जसा आपल्या सुखासाठीं चंद्र पाहतो) ४ प्रीति लोभ. ५ आडांत=कूपांत पडलेला. ६ वेगळ्याच प्रकाराचा (पतिसमागमें अवदेह त्याग करून पारलौकिक सुख भोगण्याविषयींचा आनंद) ७ मानून. ८ लडिवाळपणानें. ९ प्रेमपुरःसर. १० कल्पवृक्ष. ११ त्या वृक्षावर विश्राम पावणारा पक्षि (हंस).

वचन हें मुक्ताफळ । संवित्[1]स्वादें कुशळ । तहींच होईजेच केवळ । राजहंस ॥ ७३ ॥ नातरी गुरुभावोनि कामधेनु । आपण वत्साचें धे मानुं[2] । निज उगमीं सुधापानु । घेइजे पूर्ण ॥ ७४ ॥ गुरुचरणाचिया निश्चयनावे । जो बैसलाचि स्वभावें । येणेंचि एकें परतीरा[4] जावें । हेंचि भावोनी ॥७५॥ ऐसा निर्णयवृत्तिसमूह । मेळोनि असे निःसंदेह । गुरुपद विश्रांतिगेह । करोनियां ॥ ७६ ॥ ऐसा शिष्यवर्य मुकुटमणि । तोचि स्वीकारिजे आपणीं । पुसावया योग्य तुळणीं । सद्गुरूशीं ॥ ७७ ॥ ऐशिया देतां उपदेश । सर्वेचि तुटे भवपाश । त्याचियेयोगें जनाचाहि क्लेश । दूर होय ॥ ७८ ॥ त्याचिया असणें वसणें । जनांनाही त्रासणें[5] । सर्वै समाधान होणें । सर्वांसीच पैं ॥ ७९ ॥ ऐशिया आंगींचा वारा । लागतां तोडी भवतुषांरा[3] । स्वस्वरूपपरपारा । पावती पैं प्राणिये ॥ ८० ॥ ऐशिया अभिप्राया विरहित । शिष्य भावोनि उपदेश देत । संसारपाश निर्मुक्त । न होय कदा ॥ ८१ ॥ तरी ऐक पां आतां । अशिष्याची अयोग्यता । कोणी बोलतां विषयवार्ता । कानचि देती ॥ ८२ ॥ कोणिएक देखतां दृश्य । पुढें करूनि दृष्टीस । रूपविषयीं आर्स[6] । नयनां देती ॥ ८३ ॥ त्यामाजी देखतां स्त्रिया । रूपें येती वसात्रया । मदनाआंगीं भुलावया । टाकती जेथ ॥ ८४ ॥ कोणिएक देखतां रस । रसरूप होती अशेष । कारणरूपें हेतास । वोढविती जिव्हा ॥ ८५ ॥ सर्वै देखतां मकरंद । प्राणीं घ्रा(प्रा ?)णा[7] होय विवाद । मग उठे(ढे ?) कंपस्वेद । गंधविषयीं ॥ ८६ ॥ किंवा एक वाचाळपणें । कीं मृदुकाठिण्य (यया ?) काय्यगुणे[8] ।

---

१ ज्ञान, २ नातें, प्रमाण मानतो. ३ कण, भूस. ४ आत्मरूप परतीरास. ५ नाश. ६ रूपविषयाचे ठायीं प्रबळेच्छा. ७ नाकावाटे प्राणाचा व्यापार सुरू होतो व त्यानें वास घेतो. ८ वाचेसंबंधीं बोलणें, शब्दोच्चार करणें इत्यादि वाचिक क्रियाजात करणें. पुढील चरणाचा संबंध "मृदु काठिण्य यया गुणें" या अर्थानें घेतला तर वाचेच्या योगानें मृदु=नम्र बोलणें, किंवा काठिण्य म्हणजे कठोर भाषण करणें असा होईल. परंतु मुळांत "मृदु काय्य" असे शब्द आहेत व पुढें हस्तेंद्रियाची क्रिया आहे त्या अर्थी; प्रथम चरणांत वाचिक क्रिया सांगून दुसऱ्यांत

मग क्रियादान करणें । हस्तांहुनी ॥ ८७ ॥ पादरूपें चाळणें । शिश्नादेठीं मन्मथपणें । गुदीं सर्गविसर्ग करणें । यया व्यापारीं दाटती ॥ ८८ ॥ ऐशिया इंद्रियलुब्धीं । पुरीं दाटला भवाब्धि । तया स्वस्वरूपसमाधि । सांपडे केवीं ॥ ८९ ॥ यया विषयाचें मूळ । न कळेचि जंया केवळ । ह्मणोनि सुखदुःखानल । न शमेचि कदा ॥ ९० ॥ इंद्रियांसि विषय-स्फुरण । हें कवणाचें सत्ता प्रमाण । हें आपुलांचि आपण । चुकलाचि तो ॥ ९१ ॥ दर्पणींचिया मुखासी । पाहुनी आणिली भुली कैसी । विसरला आपणासी । विस्मयें ऐसा ॥ ९२ ॥ तैशी आपुली जे सत्ता । इंद्रियरूपें बाणतां । चुकलाचि पैं तत्त्वता । आपणासि जो ॥ ९३ ॥ कोणी एक श्रीमंत । पण्यांगना आधिष्ठित । वर्तोनियां तदाश्रित । नामरूपासि मुकला ॥ ९४ ॥ तैसा अविद्या अधिष्ठुनी । पावला तो जीवयोनी । फिरतसे अवगुनी । श्वान सूकरादिकीं ॥ ९५ ॥ मग नर-योनींहि आला तरि । आपण जीव हें निर्धारी । कामुकपणाचिये सरी । बांधिला तो ॥ ९६ ॥ तरि आपुला उगम न कळतां । पूर्ण अज्ञानें आधिष्ठितां । विपरीत कल्पनेसी तत्त्वता । माळ घाली ॥ ९७ ॥ मग निंदेनें अधिष्ठिला । क्रोधें आपुलाचि केला । द्वेषें म्हणितला । माझाचि भाव ॥ ९८ ॥ कल्पनेनें केला दादुला । स्वेच्छा तियेशीं रमला । वृद्धि झाली विकारांला । अनेकां त्यां ॥ ९९ ॥ यया विपरीत गुणांचिया ।

कायिक क्रिया (काम्य=कायेसंबंधीं मृदु ह्मणजे नाजुक काम. कठोर=मारणें तोडणें वगैरे क्रिया हातांकडून करविण्यास प्रवृत्त होतात हा भाव. स्थूल देहाच्या आधारानें कर्में करावीं, भोग भोगावे. हें क्रियाजात होय.

१ गुदेंद्रियाच्या द्वारें मलमूत्रविसर्जनादि क्रिया करणें. या ठिकाणीं जननेंद्रियाचाहि निर्देश करण्याकरितां " सर्ग " हा शब्द योजिला आहे. २ वेश्या ३ आश्रय करितो. ४ नीचवृत्ती स्वीकारून, भडकला जाऊन [जी स्त्री लौकिक लज्जेचा त्याग करून स्वैरिणी होते तिला "अवगळी" असें ह्मणण्याचा प्रघात वाडी प्रांतीं आहे.] ५ परनिंदादिकें करून ज्याचा आश्रय केला.

शिष्यालागीं गुरु स्वामिया । दूर न करितां माया । प्राप्त नोहे ब्रह्मज्ञान ॥ २०० ॥ ह्मणोनि तो भाव त्यजूनि । उत्तम तोचि पैंढासुनी (पुढें सूनी१) । सांगितला विवंचुनी । मार्गाचि तो ॥ १ ॥ तो शिष्यचूडामणि । ज्ञानरूप मुक्तमणि । भावोनियां श्रीगुरुपणीं । त्रिज्ञानांशीं ॥ २ ॥ शिष्य ह्मणे सद्गुरुदेवा । सांगिजे त्याचिया अभिप्रावा । जेथ जीवपणें नांवा । नावोंथे काय२ ॥ ३ ॥ कवण तें पैं जीवरूप । काय तो स्वरूप साक्षेपें३ । ह्याचि सांगिजे जो निक्षेपें । करोनियां ॥ ४ ॥ कांसया पासोनि जीव । शिव कासया भाव । हा उक्तें करोनियां प्रस्ताव । सांगिजे मज ॥ ५ ॥ जीवपणें काय वेगळा । कीं मुळिंचाचि जिव्हाळा । सांगावें अवलीळा । स्वामिया मज ॥ ६ ॥ पहिलेंचि जीवपणें दुःख । कीं चुकलाचि पैं निज हरिख । सांगावेंचि निःशंक । मजलागीं हें ॥ ७ ॥ काय तें ययाचें मूळ । कवण तो जीवाचा खेळ । हें सांगावेंचि निर्मळ । निज प्रतीतिं ॥ ८ ॥ हे ऐकोनियां विनंति । गुरु ह्मणती सावध चित्तीं । ऐक शिष्या सुमति । सहजस्थिती ॥ ९ ॥ तें पुढील निरूपण । श्रीगुरु बोलती आपण । सोहिरादास ह्मणे निज निर्वाण । ऐकावें तें ॥ २१० ॥

इति श्री महदनुभवेश्वरीस्थ्टिक्रमे गुरुशिष्यसंवादे परमार्थयोगो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ ओंव्या २१० ॥

---

१ उलगडा करून [पुढें सूनी=पुढें करून] २ जीवपण या नावानें जो नावाजला जातो त्याचा अर्थ काय? ३ आत्मस्वरूपाचा विचार ४ निश्चयात्मक (निवाडा) ५ व्यक्त करून, प्रकट करून. ६ परमात्म वस्तूचा अंश, मूळ उगम झरा. ७ स्वस्वरूपाचा आनंद. ८ कैवल्य पद.

अध्याय २ रा.

परतत्त्वयोग.

श्री वाग्विलासिन्यै नमः । श्री गुरुभ्यो नमः । गुरु सांगती शिष्याप्रति । प्रश्नाप्रति वाचोक्ति । सर्वेचि करिजे व्यक्ति [उक्ति?] । पूर्ण महिमा ॥ १ ॥ अगा पूर्ण महिमा जहीं बोलिजे । तरि वेद जेथें लाजिजे । शेष स्तब्ध होइजे । ज्या लागोनी ॥ २ ॥ हर नित्य स्मरे । रामनामाचेनि गजरें । सनकादिक ध्यानभरें । भारावती ॥ ३ ॥ सिद्ध चकती । कीं मुनी दचकती । महर्षी कांपती । जेथील तेथ ॥ ४ ॥ गंधर्व स्तब्ध होती । वरी अप्सरा मंदावती । कीं कैलास आंदोळती । नश्वर [नैश्वर्य?] पणें ॥ ५ ॥ वैकुंठ होत जात । विधात्याही यातायात । सर्वही उध्वस्त । एकवेळां ॥ ६ ॥ अष्टदिग्पाळां होईजे नाश । मृत्यु पाताळही अशेष । नासे परि ते निःशेष । अविनाश वस्तु ॥ ७ ॥ त्रैलोक्य होय प्रयक् निर्माण । परि आहेचि जो निजे निर्वाण । निज निळयीं स्वसाक्षिपण । निरंतर असे ॥ ८ ॥ स्थावर जंगमादिक । होत जात सम्यक । परि हा निष्टंक । असलाचि असे ॥ ९ ॥ ब्रह्मा विष्णु महेश्वर । हे आवघे

---

१ याच अर्थाची ज्ञानेश्वरांची उक्ति [पाहें पां जाणिवेचेनि बळें । कोण्ही वेदापासोनि आगळें । कीं शेषाहूनि तोंडाळें । बोल कें आथी ॥ २७० ॥ तोही आथरुणा तळवटीं दडे । येरु नेति नेति म्हणोनि बहुडे । ज्ञानेश्वरी अध्याय ९]
२ नाशवंतपणामुळें. ३ ब्रह्मादि देवादिकांलाही. ४ उत्पत्ति विनाश (जन्म-मरणरूप संसार) [आब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन श्री० भ० गी० अ० ८ श्लोक० १६] [येरां सुरगणाची नवाई । विशेष सांगावी तेथ काई । मुद्गल इत्यादीच दशा पाहीं । जे दिहाचे चौदा ॥ १५९ ॥ ज्ञानेश्वरी अ० ८] ५ निरुपाधिक स्वस्वरूपाचे ठायीं निमग्न. कैवल्यरूप. ६ निज=स्वस्वरूपाचे ठायीं निलय=हृदयरूप गुहेमध्यें. केवळ साक्षिरूपानें. अकर्ता, अभोक्ता अशा अखंड स्थितींत. ७ चांगलें. ८ अव्यक्त कूटस्थ आत्मा. ९ सिद्धांत, निश्चयेंकरून; निर्धार.

नैश्वर । परब्रह्म अनश्वर [अनिश्वर ?] । सदोदीत पैं ॥ १० ॥ सत्त्व रज तम । जन्म मृत्यु संभ्रम । परी अमरत्वें अनुपम । परमपुरुष तो ॥ ११ ॥ नभ अनिळ[३] तेज । उदक पृथ्वी अ-निज । परि हा सहज । असलाचि असे ॥ १२ ॥ अगा फळें अनेक येती गळती । परि महाद्रुम असेचि सततीं । कीं तृणासवें क्षिती[६] । न पवेचि नाश ॥ १३ ॥ अनेक नौका तरती बुडती । परि असलाचि असे अपांपति । नातरि अनेक लोक येती जाती । मार्ग जैसा नचलेचि कीं ॥ १४ ॥ कीं अनेक प्यादे रमती निर्मती । परि जजीरा [जंजीरा ?] न ढळे महापती । कीं अनेक भोगितां विषय जाति । तृष्णा असती राहिलीच ॥ १५ ॥ तैसी महत् माया अधिष्ठुनी । राहिलें असे निदानी । जीव जन्ममरण योनी । अनेक घेई ॥ १६ ॥ तैसा जाग्रति स्वप्न सुषुप्ति । कीं तूर्या महतत्त्व दिसि । उभयतांतीत असे ज्ञप्ति[१२] । स्थिर [कीर ?] मौत्र[१३] जें ॥ १७ ॥ स्थूल[१४] सूक्ष्म कारण । किंवा तें महाकारण । ययांतीत असे निर्वाण । परब्रह्म तें ॥ १८ ॥ जें सर्वदा देहातीत । यंत्र[१५]तंत्रें[१६] विरहित ।

---

१ नैश्वर=कल्पांतीं प्रळयाचे वेळीं नाश पावणारें. २ व अनश्वर=अविनाशी, कल्पांतींही नाश न पावणारें. सतत असणारें परब्रह्म. ३ वायु ४ आत्मा नव्हे असें (अनात्म) जड. निज ह्मणजे आत्मस्तुति नव्हे असें जें द्वैतरूप तें अनिज. ५ मोठा वृक्ष (पर्क्षीः—उर्ध्व मूल मधः शाख मश्वत्थं प्राहुरव्ययम् श्रीमद्भ० टी० अ० १५ श्लो० १] ६ पृथ्वी. ७ समुद्र. ८ नाश पावतात. ९ समुद्रामध्यें जो किल्ला असतो त्यास जंजिरा किल्ला असें ह्मणत. (याच रहस्यार्थान्वयें. भव-सागरांत मध्यंतारिं असणारा जो स्थूल देहांतर्गत लिंगदेहरूप किल्ला.) १० मह-त्तत्त्व संज्ञक मायेचा आश्रय करून. ११ कारणीं (कारणाच्या ठायीं.) शेवटीं. १२ ज्ञानस्वरूप. १३ केवळ चैतन्यस्वरूप (स्थिर कूटस्थ) १४ सि० संहिता अध्याय ७ पा० १६० पहा. १५ देह, मन, बुद्धि आदिकरून जे पंजर तेंच यंत्र होय. पूर्वोक्त यंत्रावर बसविलेलीं भूतें आपल्या मायारूप किल्लीनें फिरविण्याचें, ईशाचें जें कर्म तें तंत्र होय. विधिनिषेधात्मक कर्माविषयीं जी प्रवृत्ति ती विज्ञानमय रूपानें असल्यामुळें ईश आपल्या शक्तीच्या योगानें जो विकार करितो त्यालाच (तंत्र) मायेच्या योगानें फिरविणें असें ह्मणतात.

ळाज्योति अतीत[3] । परमतत्त्व तें ॥ १९ ॥ जें सर्वदां अनेवरत [अना-
र्त] । सप्रेमभावें अनावृत[6] [अनार्त ?] । मायारूप विवर्त । न बाधेचि
या ॥ २० ॥ जें अनामत्वभावहीन । ज्ञाताज्ञानानिरसन । ज्ञेयातीत
समाधान । सदोदीत जें ॥ २१ ॥ अनामत्वें निर्गुण । गुणातीत चैतन्य-
घन । आनंदपद विराजमान । सुखराजपद ॥ २२ ॥ अभेदभेदनि-
र्द्वंद्व । कायाअरविंदमकरंद । ज्ञानद्रुममूळकंद । निजबीज जें ॥ २३ ॥
जें षड्भावविकार नोळख । परात्पर प्रमेयसुख । शांतिअंगीचा हरिख ।
निजानंद जो ॥ २४ ॥ जें माया सजळ नभ । अभंगभावें स्वयंभ । अनु-
भवकळावधुवल्लभ । पतिकर[9] जें ॥ २५ ॥ जे संविद्रुममूळमही[10] । कीं मुमुक्षु
सहोदरांची सोई । सुमनमीनांची जीवनडोही । परमगंगा ॥ २६ ॥
शांतिसुखसमुद्र । कीं स्वबोधकुमुदिनीचंद्र । योगपदनरेंद्र । विराजित
॥ २७ ॥ जें करोनि अकर्ते । वर्तोनि अवर्ते[11] । कारणीं अकारण वें । भा-
वातीत ज ॥ २८ ॥ जें नावांचें नाव । शब्दाचा भाव । भावाचा विभाव ।
आकळितें[12] जें ॥२९॥ जें सुखाचें सुख । हरीखाचा हरिख । मुखाचें मुख ।
निगमरूप ॥ ३० ॥ जें मूर्तांचें[13] अमूर्त । व्यक्तीचें[14] अव्यक्त[15] । मुक्तीचें
मुक्त । अरूप तें ॥ ३१ ॥ जें रूपाचें रूप । दृश्याची वोप[16] । वोप प्र-

---

१ संवत्सर रूप जो प्रजापति त्याच्या सोळा कळा आहेत. २ अंगुष्ठमात्र धूमरहित
ज्योतिसारखा पुरुष देहाच्या मध्यभागीं आहे व तो स्वयंज्योति आहे [अङ्गुष्ठमात्रः
पुरुषो ज्योतिरिवाधूमकः ॥ कठोपनिषत् अ० २ व० ४ मं० १३] ३ या सर्वांहून
निराळें ज्ञानेश्वरी अ० ८ ओ० १७० ती १७८ पहा. ४ परम ब्रह्म. ५ निरंतर
असणारें. अनावर्त=स्थीर, गंभीर, शांत. ६ न झांकलेलें, आवरण रहित. अनार्त=
सुखी, निरिच्छ, वैराग्यशील. ७ खोट्या वस्तुवर खऱ्या वस्तुचा भास होणें; जसें दोरीवर
सर्पाचा भास होणें. ८ सहा प्रकारच्या भावविकारांची ज्याला ओळख नाहीं ह्मणजे
षट्भाव विकाररहित. ते सहा भाव विकार सि०सं०अ०१२पा०७९ पहा. ९ प्रत्यक्षा-
नुभवयुक्त. १० केवल ज्ञानस्वरूप वृक्षाची भूमि आधार (पृथ्वी) ११ कार्य
करूनही निष्क्रिय. १२ आकळणें=जाणणें, आटोपणें. १३ मूर्त=आकारयुक्त विश्व,
व अमूर्त=निराकार (विश्वाचें अधिष्ठान निराकार ब्रह्म.) १४ सगुण ब्रह्म.
१५ कूटस्थ ब्रह्म, निर्गुण अव्यक्त ब्रह्म. १६ झांक, झळाळी, किंवा मुलामा.

भेचा दीप । अक्रिय जें ॥ ३२ ॥ जें मानाचा मान । गुमानाचें गुमान । मनाचें अमन । प्राप्तिकर जें ॥ ३३ ॥ शृंगाराचा शृंगार । साराचें सार पैसाराचा पैसार । कार्यवंत जें ॥ ३४ ॥ तीर्थाचें पवित्रांग । शांतीचें निर्वांग[2] । चांगाचें चांग । कारणाचि जें ॥ ३५ जें बळाचें बळ । शॅब-ळाचें शबळ । गाभाळाचें गाभाळ । तत्त्वरूप जें ॥ ३६ ॥ ग्रामाचा ग्राम संग्रामाचा संग्राम । भ्रमाचा संभ्रम । सुखरूप जें ॥ ३७ ॥ अबळाचें बळ [अबळ ?] । मुग्धांचें मुग्ध केवळ । जें वृद्धीचें वार्धि विमळ । सप्राण तें ॥ ३८ ॥ जें बिंदूचा बिंदु । तूर्येचा स्वादु । आमोदाचा आमोदु । सगर्भपणजें ॥ ३९ ॥ जें नादाचा नाद । आणि भेदाचा भेद । सुखाचा स्वाद । मुमुक्षांप्रति ॥ ४० ॥ जें शुद्धसत्त्वाचें सत्त्व । कीं महत्तत्वाचें तत्त्व । सोहंपणाचें बीजत्व । आंतुर्वट[6] जें ॥ ४१ ॥ जें तळाचें तळ । जें पाताळाचें पाताळ । भूतळाचें भतळ । व्योमाचें व्योम ॥ ४२ ॥ जें उंचाचें उंच । नीचाचें नीच । मार्जीचे मार्जीच । असे जें कां ॥ ४३ ॥ जें दिशांची दिशा । कीं आशेची आशा । तृषेची तृषा । अमूपक जें ॥ ४४ ॥ जें गुह्याचें गुह्य । बाह्याचें सबाह्य । अभ्यंतरींचें लेह्य । भक्ष्य भोज्य जें ॥ ४५ ॥ आपुलीच तान । आपुलीच व्युत्थान [उत्थान ?] । आपुलेंचि चिंतन । [आपणा] पावे जें ॥ ४६ ॥

---

१ गुह्य (गुप्त) ज्ञानाचेंही गुह्य. कांहीं गोष्ट गुप्त रीतीनें मनांतले मनांत ठेवा असें सांगण्याचा प्रसंग येतो त्या वेळीं ही गोष्ट गुमानींत (गुप्त) ठेवा असें ह्मणण्याचा प्रघात वाडीप्रांतीं फार आहे, २ निर्वाण—अंग, शेवट, मोक्षांग. ३ जें मायोपाधिक ब्रह्म सृष्ट्यादि व्यापार करण्यास प्रवृत्त झालेलें असतें, त्याला शबलब्रह्म असें ह्मणतात. त्या शबलब्रह्मरूप कार्यासही (आधारभूत) ज्याचें बळ आहे (शबल) असें शुद्धब्रह्म. ४ भूतादि व्यक्त सृष्टीच्या वृद्धीचें (वार्धी) वाढविणारें (अव्यक्त, कूटस्थ) ५ प्राणधर्मानें जीवविणारें. ६ अंतरगत मर्म, अंतरंग. ७ व्युत्थान ह्मणजे संप्रज्ञात समाधि. अथवा व्युत्थान ह्मणजे १ क्षिप्त, २ मूढ व ३ विक्षिप्त अशा तीन, चित्ताच्या प्रथमच्या अवस्था.

ापुलीच कास । कीं आपुलाचि भास । आपुलाचि नैरास्य । आपणापें
ो ॥ ४७ ॥ आपुलेंचि मूळ । आपुलेंचि केवळ । आपुलेंचि निर्मूळ ।
ापणापें जें ॥ ४८ ॥ जें आपुलेंचि कर्म । आपुलाचि धर्म । आपुलेंचि
र्म । आपणापें जें ॥ ४९ ॥ आपणचि पिता । आपणचि माता ।
आपणचि तत्वता । बाळरूप जें ॥ ५० ॥ आपुलेंचि भोज्य ।
आपुलेंचि पूज्य । आपुलेंचि साम्राज्य । आपणापें जें ॥ ५१ ॥ आपुलीच
नात । आपुलाचि वृत्तांत । आपुलाचि एकांत । आपणापें जो ॥ ५२ ॥
आपुलेंचि साधन । आपुलेंचि शोधन । आपुलेंचि निजधन । आपणचि
जें ॥ ५३ ॥ आपुलेंचि वीर्य । आपुलेंचि शौर्य । आपुलेंचि निज-
धैर्य । आपणचि जें ॥ ५४ ॥ आपणचि सखा । आपणचि देखा ।
आपुलियाची हरिखा । संतोष जो ॥ ५५ ॥ आपुलेंचि विधान । आपु-
लेंचि समाधान । आपणचि ध्यान । आपणापें जें ॥ ५६ ॥ आपणाचि
जीव । आपणाचि शिव । उभयतांतीत निराभाव । आपणाचि जे ॥ ५७ ॥
जें तूर्येची तूर्या । कीं चर्येची चर्या । धैर्याचिया धैर्या । कारण जें
॥ ५८ ॥ जें बुद्धिची बुद्धि । समाधीचा समाधि । आवधीचा आवधी ।
तत्त्वरूप जें ॥ ५९ ॥ जें बोधाचा बोध । निषेधाचा निषेध । अगाधाचा
अगाध । अनुभव जो ॥ ६० ॥ जें हिताचें हित । स्वार्थाचा
स्वार्थ । परमार्थाचा परमार्थ । परमपुरुष जो ॥ ६१ ॥ जें शांतीची
निजशांति । विश्रांतिची विश्रांति । तृप्तीची तृप्ति । आनंद जो ॥ ६२ ॥
जें विद्येची विद्या । वेद्याचिया स्वसंवेद्या । तीर्थाचिया वंद्या । जाणावें ऐसें
॥ ६३ ॥ जें चित्राचें विचित्र । स्वतंत्राचें स्वातंत्र्य । सूत्राचें सूत्र । सत्ता-
रूप जें ॥ ६४ ॥ चेतनाची चेतना । अनुभवाचिया जतना । निजसुखा-
चिया वेतना । जाणिजे ऐसा [सें ?] ॥ ६५ ॥ जें प्राज्ञाची प्रज्ञा । कीं
संज्ञेची संज्ञा । आज्ञेचि आज्ञा । निजरूप जें ॥ ६६ ॥ मतीची मति । कीं
धृतीची धृति । विरक्तांची विरक्ती । जाण पैं गा ॥ ६७ ॥ दशेची दशा ।
प्रकाशाचिया प्रकाशा । ईशाचिया ईशा । जाणणें ऐसें ॥ ६८ ॥ कांतीची

(शांतीची ?) कांति । कीं प्रभेची दिप्ति । प्रातीची प्राप्ति । परम सुख तें ॥ ६९ ॥ रथांचा रथ । मनांचा मनोरथ । अनाथांचा सनाथ । आत्माराम तो ॥ ७० ॥ दीनाचा बंधु । कीं सुखाचा सिंधु । अमृताचा इंदु । मुमुक्षुचकोरां ॥ ७१ ॥ भूतकमळांचें सरोवर । कीं योगद्रुमाचा गिरिवर । भक्तचातकां अनिवार । मेघ जैसा ॥ ७२ ॥ ना तरि बद्धमुक्तांची गंगा । कीं निवृत्ति जैसी निर्वाणगंगा [निर्वांगा ?] । नानां चांगवया चांगा । शोभा जैसी ॥ ७३ ॥ कीं भक्तवत्सातें कामधेनु । सुमनर्मानाचें जीवैंनु । नाना प्रकाश दिव्य भानु । सुतेज जैसा ॥ ७४ ॥ स्वपक्व फळभारी उत्तमा । सेवावया आरामा । संवितिमुमुक्षुविहंगमा । महाद्रुम जैसा ॥ ७५ ॥ तैसें तें परमतत्त्व । क्रियागुणांचे महत्त्व । हंचि जाणावें शुद्धसत्त्व । स्वानुभव गर्भी ॥ ७६ ॥ जें गुण्याचें गुण । काम्यक्रियेचें कारण । परब्रह्म निर्वाण । वेगळेंचि पैं ॥ ७७ ॥ जें तामसाचें तामस । राजसाचें राजस । सत्त्वाचा विश्वास । प्रीयात्मक जें ॥ ७८ ॥ जें महाभूतांचें भूत । असंभुतांचें संभूत । जें अधिभूतांचे आधिभूत । सतत मान ॥ ७९ ॥ जें आध्यात्मिकांचे अध्यात्म । अधिभूतांचे महात्म्य । दैवतांचे दैवत्य परम । परात्पर जें ॥ ८० ॥ आकाशाचा अवकाश । वायूचा सुवास । तेजाचें तैजस । परमरूप जें ॥ ८१ ॥ जें जळांचें शीतळ । पृथ्वीचें तळ । पोंकळांचें पोंकळ । अपरमीत जें ॥ ८२ ॥ जें खंडाचें खंड । अखंडाचें अखंड दुखंडाचें दुखंड । अभेद्य खड्ग जें ॥ ८३ ॥ स्थूळांचें स्थूळ । कीं लिंगाचें लिंग केवळ । कारणाचें कारण अळुमाळ । विमळैक्य जें ॥ ८४ ॥

---

१ ओवी २७ पासून १०० ओव्यांपर्यंत परमात्मस्वरूप सद्गुरु हा अद्वैत वस्तु आहे असें सिद्ध करितात. सर्व नामरूपादिकांना व्यापक वस्तु, स्थिति किंवा विकार गुण इत्यादिकांना आधिष्ठान आत्माच असल्यामुळें जे विकारादि भासतात तो सारा आत्माच होय अर्थात आत्म्या व्यतिरिक्त दुसरी वस्तूच नाहीं. असा भावार्थ. २ जे नानाविध उत्तम पदार्थ त्यांचा चांगुलपणा. ३ पाणी. ४ ज्ञानी मुमुक्षु (परमहंस) हेच हंसपक्षी. ५ त्या पक्षांचा आश्रयीभूत वृक्ष. ६ अव्यक्त. कूटस्थाच्या ठायीं संभूत=प्रतिबिंबित झालेले उत्पन्न झालेलें.

ाजमूळ । परमपुरुष केवळ । हें सांगितलें अलुमाळ । शब्दभावा ॥ १५ ॥ जये गांविंची मात । वाचेसि नकळे सतत । तें कायसें करोनि त्क । कसें ये पां? ॥ १६ ॥ जया आंत येतां । शब्दाचा निरुता । ावच्चि मोडे तत्त्वता । जेथिला तेथ ॥ १७ ॥ ज्यापासोनि शब्दासि ्गव । तो काय जाणे त्याचा भाव । म्हणोनि म्हणिपे अभाव । त्यातेंचि गा. ॥ १८ ॥ स्पर्शधर्में त्याचें नांव । तरि तो स्पर्शातीत स्वभाव । ्पर्शपणा ओंव । जयाचेनी ॥ १९ ॥ रूपीं पहाता दिठी । तरि देठिचि नुरे जिये वाटीं । पाहणें नुरे जेथ गोटी । कें करीं सके । २० ॥ मुळीं बोलिजे रूपातीत । स्वसाक्षिअतीत । तेथ देखणेंचा ृत्तांत । कायसा पां ॥ २१ ॥ देखणें तें कवणें रितीं । न चले चर्म-चक्षूंचि मति । ज्ञानदिठी सततीं । भोगिजे तें ॥ २२ ॥ मग दिठीं देखिजे । रशीं रस चाखिजे । गंधींहि घेइजे । तोचि गंध ॥ २३ ॥ ना तरि श्रोतृवीं (?) ऐकिजे । स्पर्शीं जयातें स्पर्शिजे । सुखेंचि तोषिजे । आपणापें ॥ २४ ॥ जैशी कोणि एक धोंरी । आंगीं साखरेची पैसारी । मग पंकींही त्याच पारि । शिजविली ते ॥ २५ ॥ मग गोडिये ये दुणावीं । सेवितया वरिजे हांवीं । मग त्या रसवैभवा । ऊणा कवण पैं ॥ २६ ॥ तैसा आपुलिया सुखासी । भोगवोनि जो आपैशीं । श्रवेंण मनन निजध्यासेंशीं? । सुखावला ॥ २७ ॥ यया परब्रह्माचिया घरीं । सुखासि नाहीं पारावारी । तेथिल्या निर्धार करी । कवण पाहूं ॥ २८ ॥ जेथ मनासि नाहीं जाणणें । खुंटलें वाचेचें बोलणें । मैनपवन बुझावणें । होतसे जेथ ॥ २९ ॥ चंद्र सूर्य एक-

१ निश्चयपूर्वक, निखालसपणें. २ उद्भव, उगम. [प्रतिष्ठा.] ३ दृष्टीनें, नजरेनें. ४ गोष्टी. ५ निरोड्या किंवा धारगी नांवाची पोळी. ६ प्रसरण पावणें. फुगणें. ७ दुप्पट गोडीला येणें. ८ अधिकाधिक खाण्याची इच्छा. ९ प्राप्त झाला. १० श्रवण, मनन निदिध्यास हीं आत्मप्राप्तीचीं खरीं साधनें आहेत. ११ मन आणि पवन (प्राणवायु), याचें. १२ संमेलन ऐक्य, एकवाक्यता. (लय).

भूतें पावती उदयअस्तु । जयाचेनी ॥ १ ॥ सर्वत्र सदां सरिसें । जें व्याप्यपणें व्यापक असे । म्हणोनि तें अनारिसें । बोलतां नये ॥ २ ॥ काय एक तयाची महिमा । शब्दाचिया वोसें ये प्रामा । परम सुख सप्रेमा । भोगिलियातें ॥ ३ ॥ अगा भोगणें तें भोगिलिया नित्य । अभोग्यसंग सुटे अनित्य । योजिलें तें जन्ममृत्य । न बाधि तया ॥ ४ ॥ उगेंचि जारि जेऊं मिळे । तरि काय ते भिक्षेचे डोहळे । तैसें जीवरकाचे तळमळे । ब्रह्मसुखें राहती पैं ॥ ५ ॥ नौडीबंद असतां आपणीं । मिथ्या कामिनीची भुलवणी । तेवीं पावलिया तत्त्वखुणीं । केंवि बंधन मायेचें ॥ ६ ॥ माया हेचि मिथ्या । मिथ्या भाविली तथ्यों । ते नयेचि निज आरोग्यीं पथ्या । आत्महिताकारणें ॥ ७ ॥ लोहकाज नोहे कनकें । कीं कनक लोहेंशीं न तुके । तैसें कल्पनाकाज जीव सुटके । न पवेचि तें ॥ ८ ॥ कीं भूचर जैसें । ऊर्ध्वदिठी न पैसे । ना तरि मीन उसंसे । तडां न येती ॥ ९ ॥ किंवा इंद्रियलुब्धी । कें पावूं सके ज्ञानाब्धि । कीं शब्दमहिमा स्तब्धीं । न चलेचि जैसी ॥ १० ॥ तैसें तें परतत्त्वज्ञान । केवीं देखों सके जीव अज्ञान । ह्मणोनि भावावा सज्ञान । चरणसेवे ॥ ११ ॥ व्याधि अगाधें डेंगे [दंगे?] । मग वैद्य शोधावाचि लागे । कीं गरोदरा वोळंगे । सुविणीये जैसी ॥ १२ ॥ तैसा या संसार-आर्ढवापासोनि । कहीं न पाविजे सुख निदानीं । ऐशीं चित्तामाजी चिं-तनी । करी जो कां ॥ १३ ॥ ऐक शिष्या शुद्धमति । ऐशिया परी आ-त्मज्योति । आहेचि कीं संतती । सांगितलें तुज ॥ १४ ॥ तें हें जीवाचें

---

१ वेगळें, भिन्न. २ शब्दब्रह्म जो वेद तो जेथें "नेति" ह्मणून मौन धारण करितो. ह्याच "नेति" शब्दाचिया वोस ये प्रामा" म्हणण्याचा भाव. ३ नैष्ठिक ब्रह्मचर्यव्रतानें. ४ खरी. ५ श्वासोच्छ्वास करण्यास. ६ पाणी सोडून किनाऱ्यास. ७ दुस्तर व्याधीनें जर्जर झालेल्यानें (दंगे=दंग होतो.) याच्या ऐवजी डेंगे (तो फार डेंगला गेला आहे.=थकणें या ऐवजी वाडी प्रांतांत फार वापरतात.) ८ गरोदर स्त्री. ९ प्राप्त करून घेते, आश्रय करिते. १० सुप्रसव करण्यांत निष्णात स्त्री (सुईण) ११ खोल विहीर किंवा भयंकर अरण्यापासून. (संसाररूप गर्भवासामधून.)

जमूळ । परमपुरुष केवळ । हें सांगितलें अळुमाळ । शब्दभावा
१५ ॥ जये गांविची मात । वाचेसि नकळे सतत । तें कायसें करोनि
क्त । कसें ये पां? ॥ १६ ॥ जया आंत येतां । शब्दाचा निरुता ।
विचि मोडे तत्त्वता । जेथिला तेथ ॥ १७ ॥ ज्यापासोनि शब्दासि
गव । तो काय जाणे त्याचा भाव । ह्मणोनि ह्मणिपे अभाव । त्यातेंचि
गा. ॥ १८ ॥ स्पर्शधर्मे त्याचें नांव । तरि तो स्पर्शातीत स्वभाव ।
र्शपणा ओंव । जयाचेनी ॥ १९ ॥ रूपीं पहावा दिठी । तरि
ठिचि नुरे जिये वाटीं । पाहणें नुरे जेथ गोंठी । कें करां सके
२० ॥ मुळीं बोलिजे रूपातीत । स्वसाक्षिअतीत । तेथ देखणेंचा
त्तांत । कायसा पां ॥ २१ ॥ देखणें तें कवणे रिती । न चले चर्म-
क्षूंचि मति । ज्ञानदिठी सततीं । भोगिजे तें ॥ २२ ॥ मग दिठी
खिजे । रशीं रस चाखिजे । गंधींहि घेइजे । तोचि गंध ॥ २३ ॥
॥ तरि श्रोतृवीं (?) ऐकिजे । स्पर्शीं जयातें स्पर्शिजे । सुखेंचि तोगिजे ।
आपणापें ॥ २४ ॥ जैशी कोणि एक घारी । आंगीं साखरेची पैसारी ।
ग पंकींही त्याच पारि । शिजविली ते ॥ २५ ॥ मग गोडिये
दुणावी । सेवितया वरिजे हांवी । मग त्या रसवैभवा । ठेवा करी
कवण पैं ॥ २६ ॥ तैसा आपुलिया सुखासी । मीनलोचि जो
आपैशीं । श्रवेंण मनन निजध्यासेंशीं? । सुखावला ॥ २७ ॥ यया
परब्रह्माचिया घरीं । सुखासि नाहीं पारावारी । तेथिला निर्धार करी ।
कवण पाहूं ॥ २८ ॥ जेथ मनासि नाहीं जाणणें । खुंटलें वाचेचें
बोलणें । मैनपवन बुझावणें । होतसे जेथ ॥ २९ ॥ चंद्र सूर्य एक-

---

१ निश्चयपूर्वक, निखालसपणें. २ उद्भव, उगम. [प्रतिष्ठा.] ३ दर्शनें, नजरेनें. ४ गोष्टी. ५ चिरोट्या किंवा बारगी नांवाची पोळी. ६ प्रसरण पावणें. पुनर्गि. ७ दुप्पट गोडीला येणें. ८ अधिकाधिक खाण्याची इच्छा. ९ प्राप्त झाला. १० श्रवण, मनन निदिध्यास हीं आत्मप्राप्तीचीं खरीं साधनें आहेत. ११ मन आणि पवन (प्राणवायु), याचें. १२ संमेलन ऐक्य, एकवाक्यता. (लय).

वटती । पंचभूतें कवळती । विषय आटती । निर्विषयीं ॥ ३० ॥ विषय विषयां भिन्नपण पाहती निजींचें निर्वाण । चित्ता घालोनि [१]वसण राहती जेथ ॥ ३१ जया स्वरूपाचा महिमा । वोस ये इंद्रिय ग्रामा । परमसुख सप्रेमा । भोगणें घडे ३२ ॥ हा परमसुख गौरव । चैतन्याचा भाव । अभावाचा स्वभाव । ऐसाचि हा ॥ ३३ ॥ अहो रवि उदयला बोलती । पारि कवण जाणे निजरूपस्थिती । पारि सुप्रभेस्तंव ओळखती । जैसा तैसा ॥ ३४ ॥ रविचें वंदन कैसें । कीं पाठी पोट कसकसें । कवण वर्णी अस । कवण जाणे! ॥ ३५ ॥ हें जाड्यत्व तनूसि अवघड । मूळिंचें तरि गूढ । पारि रथ प्रभा दिसे उघड । लोकांप्रति ॥ ३६ ॥ तैसें आत्मज्ञानाचेनि [२]उजिगेरें । सर्व दिसती आपुलीं नगरें । अव्यक्त सुख [३]वोगेरें । [४]वो गारितें ॥ ३७ ॥ आत्म रवीच्या पडतां रश्मि । निरसोनि जाय ब्रह्मास्मि । अगोचर सुख आव अस्मि [आत्मास्मि?] । सेवणें घडे ॥ ३८ ॥ विवेकादिक रश्मि पुंज । पडतां खुले हृदय कंज । अष्टदळीं रुंझ रुंझ । करीत जीव भृंग निघे ॥ ३९ ॥ जयाचिया बोधें स्वरूप सिंधु । होतां कल्पना तरंग बाधु । घडला तो विविधु । मोडोनि जाय ॥ ४० ॥ मग स्वानुभव एकार्णवीं । विविधाकार मीन भावी । मग त्या स्वभावसुखसंभवीं । असत सुखें ॥ ४१ ॥ ऐसें आप आपणा देखोन [५]। निज दिठीं जें तत्त्वज्ञान । ययापरिचें समाधान । आपुलें जें ॥ ४२ ॥ वियोग विरहिणी कांते । कांत मिनलिया एकांते । आनंदें येती उत्सुकतें । भेटों जैसीं ॥ ४३ ॥ कीं पक्षिणीचें बाळ । घरटां असतां केवळ । माता दुरावतां तळमळ । करी जैसें ॥ ४४ ॥ मग

१ इंद्रियें, मन, बुद्धि इत्यादि जड धारण करणाऱ्या देहास. २ जाग्रतीनें, उत्पत्तीनें, प्रकाशामुळे. ३ पक्कानें. ४ पात्रांत पक्कानें वाढलीं जातात. मी ब्रह्म आहे हें स्फुरणही नाहींसें होतें हा भाव. ५ जड नेत्रांनीं सूर्यबिंबाकडे टक लावून पाहवत नाहीं. डोळे दिपून जातात. परंतु ज्ञानदृष्टि प्राप्त झाल्यानें तें अगोचर सुख जें [आव] ह्मणजे परम प्रतिष्ठेनें युक्त आहे [अस्मि] ते सेवन करतां येतें हा भाव.

घरटिया माजी खगिणी । येवोनि भेटतिये क्षणीं । पिलियां चढे दुणावा घणी । आनंदाचा ॥ ४५ ॥ तैसा अज्ञानपणें बालकत्वें । घटींच राहिला जो जीवत्वें । मातारूपें परमतत्त्वें । दूर पडिजे ॥ ४६ ॥ तें आपुलें अनादित्व सुगम । आनंदाचें निजधाम । हें सांडोनि दुष्ट ग्राम । करूं नये वसतीसि ॥ ४७ ॥ दुष्ट ग्राम कधींचि जातां । सख नाहींच हो तत्त्वता । हें जाणावें सततां । निज हितीं ॥ ४८ ॥ दुर्जन देशींचा अभिप्राव । ह्मणावया हाचि भाव । जेथ जीवदशेचा संभव । कारण हेंचि सांग त्या ॥ ४९ ॥ तये गावींची शिंव । पिंडींचा जेथ स्वभाव । ह्मणोनि तया पूर्ण वैभव । भोगणेंचि न घडे ॥ ५० ॥ पिंडींचा एकचि भाव । देहाचेंचि मानी थोर वैभव । तया स्वात्मसुखसंभव । केंवि अथि ॥ ५१ ॥ साच मानिजे विषयजाता । तया निर्विषय सुख तत्त्वता । सांपडणेची चिंता । करावी कीं ॥ ५२ ॥ ह्मणोनी तयां सर्वे चोरां घरीं । वास्तव करितां निर्धारीं । निज धनाची हारी । येइजे जेथ ॥ ५३ ॥ जेथ जीवदशेचें घर । तें विषयउरगांचें जिव्हार । विषाचा होय मार । कल्पनेमाजी ॥ ५४ ॥ तें जन्ममृत्यु बोनेचें ताट । वोगरिलें असे चोखट । ह्मणोनि सज्जनीं ते वाट । स्मरों नये ॥ ५५ ॥ तें षड्विकार विंचूंचें बीळ [गरळ ?] । कीं बोंचरा ठेविला हरळ । ज्ञान-रदें पडोनि तळमळ । न चुके जैसी ॥ ५६ ॥ अज्ञान हरळ निवर । खातां रदंशही पडों सके वर । कीं अल्प ज्ञानाचा सिनार । केलिया

---

१ आहे या अर्थी २ विषयादि चोरांच्या संगातीं जाऊन त्यांच्याच घरींच वास्तव्य केलें असतां आपल्याकडे असलेलें निजधन सहजच नाहींसें होईल. ३ जन्ममरणरूप पक्वान्नांनीं वाढलेलें ताट. ४ विंचूंचें पेंव. ५ वृद्धापकाळीं दांत पडून जातात त्यास बोंचरा असें ह्मणतात. ६ घट्ट दगड ७ दांत ८ अति घट्ट दगड खाल्ला असतां त्यामुळें रसप्राप्ति तर नाहींच पण [वर] उलट दांतांचा [रद+अंश] कांहीं अंश असेल तर तोही नाहींसा होणार हा भाव. ९ कुटुंबांतील मनुष्यांस नकळत गुप्त रीतीनें केलेला द्रव्यादिकांचा सांठा, त्यास वाडी प्रांतीं सिनार असें ह्मणतात.

वरि ॥ ५७ ॥ निर्बळ शिरीं महा वोझें । निर्द्रव्याशीं खंड[1] बांधिजे । समर्थे अ-मापि होइजे । तहीं श्रमचि वरि ॥ ५८ ॥ तैसा जीवदशेसी येऊनी । स्वसामर्थ्ये अविद्ये निरसुनी । दुःख पाविजे समानीं । निरूपिलें तैसें ॥ ५९ ॥ ह्मणोनी आपुलेंचि जें आहे । तेंचि जारि तो पाहे । तरि जीवदशा राहे । कवण जागां ॥ ६० ॥ वधु संगें असलीयावीण । कांत नपवे श्रीमंतपण । अपत्यवृद्धीसि कारण । न होइजे तेथ ॥ ६१ ॥ पोहणें आंगीं नसतेया । कीं नौकाही न मिळतां जया । परतीराचिया विसाविया । केंवि तो पावे ॥ ६२ ॥ तैसें असतें शिवत्व गेलें । आणि नाथिलें जीवत्व आलें । आणि अभ्यासेंहीं[2] न कळतां गेलें । केंवि पावती परसुख ॥ ६३ ॥ बोलक्या[3] अपर सुखाचा भाव । जो परे पैलाड स्वभाव [समभाव ?] । करोनी अनुभवाची नाव[4] । जावें कीं तेथ ॥ ६४ ॥ ऐक राहिली मात । वधुसुरताचा [सुमंताचा ?] दृष्टांत[5] । संगमावीण विश्रांत । न पवे म्हणे ॥ ६५ ॥ तैसी आपुली शुद्ध माया । निजज्ञान दिठीं[6] तूर्या । आलिंगितया ! शिष्यवर्या ! । लाभे हें सुख ॥ ६६ ॥

---

१ जो भडंग भिकारी असेल त्याला मोठी जमीन खंडास ठरवून दिली असतां (कुळाकडून जमीनसंबंधीं येणाऱ्या धनीभागास वाडी प्रांतीं खंड असें ह्मणात) जो समर्थ (शेताचा धणी) असेल त्याला माप बाळगण्याचें कारण नाहीं कां कीं, दरिद्रि कुळाकडून खंडाचें धान्य येणें शक्यच नाहीं. २ योगाभ्यास. ३ शब्दानीं उच्चारलें जाणारें अर्थात् बोलकें असें वेदादि शब्दब्रह्म याकान्त अपर ब्रह्म असें ह्मटलें आहे. त्या अपर सुखाचा भाव ह्मणजे सत्य हेतु [विज्ञान] जो परेच्या पलीकडे पोंचविणारा स्वभाव [सम भावना] आत्मभावना. असा यांतील भावार्थ आहे. ४ स्वानुभवाचें तारूं [ज्ञाननौका] करून परेच्या पलीकडे जाऊन पोंहोंचावें हा भाव. यज्ञरूप अठरा नौका सांगितल्या आहेत त्या बळकट नव्हत. जे यांतच श्रेय आहे असें मानतात त्यांस जरा व मरण हीं पुनः पुनः प्राप्त होतात. [प्लवा ह्येते अदृढा यज्ञरूपा अष्टादशोक्तमवरं येषु कर्म ॥ यतच्छ्रेयो येऽभिनन्दति मूढा जरामृत्युं ते पुनरे वापि यन्ति ॥ ७ ॥ मुंण्डकोपनि० मु०-१ ख० २] ५ गोष्ट. स्त्रीपासून होणाऱ्या रतिसुखाचा येथें दृष्टांत देतात. त्या रतिसुखापासून होणारी विश्रांति, प्रत्यक्ष स्त्रीसंग घडल्याविना जशी होणार नाहीं तद्वत. ६ ज्ञानदृष्टीनें.

ंचा अगाध महिमा । जीवाचिया न घेईजे नामा । परमसुख सप्रेमा ।
व्रटिजे जहीं ॥ ६७ ॥ ऐशिये तूर्यदशेनें । निजउगमीं राहिजे समा-
नें । स्वस्वरूपअनुसंधानें । राहिजे सुखें ॥ ६८ ॥ जिये तूर्येचे महि-
नीं । निजींच राहिजे निजोनी । विषयसुख त्यजोनी । अनुभवेंचि
॥ ६९ ॥ जेंब्रह्माभाव विहीन । परमतत्त्व गहन । जाणीवेदशे
ज्ञन । होतसे जेथ ॥ ७० ॥ तें मताचा स्वभाव । कीं ज्ञानभूमीचें
र्दैव । निरवयव निराभाव । सदोदीत पैं ॥ ७१ ॥ योगदशेचा गौरव ।
भवरणेंशीं रणवैभव । अचुक गमनाचें वैभव । परम सुख तें ॥ ७२ ॥
योगद्रुमाचें फळ । कीं मुमुक्षूंची जपमाळ । ज्ञप्तिमात्र केवळ । कळा-
त ॥ ७३ ॥ जें ज्ञेय मुमुक्षुखगांचें चांचैत्रें । जीव शिव उभय-
वें । अचुंबित फळ निचें नवें । चुंबनचि जें ॥ ७४ ॥ जें
ज्ञान निरसितें खड्ग । सुख पावविता मार्ग । प्रवृत्ति निवृत्ति
वीग । एकांग जें ॥ ७५ ॥ निजजन पायांळा निज निधि ।
दृश्य द्रष्टयाची समाध । ओंकारातीत अगाध । परम वस्तु
॥ ७६ ॥ आगम निगमाचें गुज । सद्भावाचा अनुज । मूळ-
या मूळबीज । अगोचर जें ॥ ७७ ॥ जें अव्यक्त सुख निरंजन ।
ज हाटींचें महाजन । अक्षर साठ क्षरें वंचन । जीव दशेसी ॥ ७८ ॥

---

१ आत्मस्वरूपाचे ठिकाणीं. २ ब्रह्म+अभाव+विहीन=ब्रह्माच्या अभावा विर-
त ह्मणजे सदोदित ब्रह्मरूप. ३ ज्ञानदशा किंवा अहं स्फुरण. ४ निर् ÷ अवयव=
वयव रहीत. ५ निर् × अभाव=अभाव रहीत ह्मणजे सतत असणारें ६ केवळ
ानस्वरूप. ७ चंचुपुटें. ८ ज्या चंचूचीं दोन पुटें ह्मणजे एक शिव व एक जीव
समग्र, ओतप्रोत. १० नित्य. ११ बहिर्मुख वृत्ति, संसार. १२ अंतर्मुखवृत्ति,
षयांपासून अंतःकरण फिरवणें. मोक्ष. १३ भेदरहित अद्वितीय ब्रह्म. १४ [illegible]
१ सद्भावामुळें उत्पन्न होणारें लाभणारें. १६ निज=ज्ञानीच्या. हाटींचे बाजार-
वील महाजन मुख्यजन. १७ अविनाशी असें जें ब्रह्म त्याचा सांठा. १८
र=नाशवंत जीवदशेस हरण करणारें.

५

जें रविआंगींचें तेज । शशिपणा स्निग्ध कणजें । उभयातीत सहज । असलेंचि असे ॥ ७९ ॥ जें आप आपणां सेवितें पात्र । कीं स्वातंत्र्यपणां स्वतंत्र । स्नेहेंसूत्रा असूत्र । निरूपम जें ॥ ८० ॥ कीं उचितीं आगळिक देतें । स्नेहा दुणावा आणितें । पारंपॅर वोळँगतें । जडाऊपण जें ॥ ८१ ॥ महांभागांचा भाग । निःसंगांचा संग । निर्लोगाचा लाग । अपॅरं प्रतिमा ॥ ८२ ॥ अपारीमितांचें वीर्य । कीं सर्व शूरांचे शौर्य । निजधैर्याचें धैर्य । परम वीर्य तें ॥ ८३ ॥ जें सर्वा आगळिक । निष्टंकांत निष्टंकें । कौतुकीं परम कौतुक । अलौकिक जें ॥ ८४ ॥ सुंदर देखत्यांचें सुंदर । कीं सोय जाणत्या । सहोदर । सर्व सुखाचें मंदिर । परम निलय तें ॥ ८५ ॥ स्वाद जाणतियांचा स्वाद । कीं भेदाभेदाचा भेद । संवित्स्वेदोंचा स्वेदें । परम हर्ष जो ॥ ८६ ॥ जाणणिये अविद्येचा गांव । जाणंतियेचा स्वभाव । सकळ भवांचा अभाव [विभाव ?] । लीलालालन ॥ ८७ ॥ अपरप्रतिमेची प्रतिमा । कीं सकळ सौजन्याची सीमा । उत्तमांसी उत्तम महिमा । पुरुषोत्तम जो ॥ ८८ ॥ विष्णु आंगींचा विलास । कीं ब्रह्मया उत्पत्ति उल्हास । महेशा

---

१ स्निग्ध कणरूप अमृत स्रवणारें. २ तैल आणि वाती. ३ यांहून निराळें ज्योतिरूप. ४ जें योग्य (सत्यज्ञान) आहे त्याची वृद्धि करणारें. ५ निरतिशय प्रेमसुखाला. ६ परंपरागत चालत आलेलें सत्यज्ञान. ७ आश्रय करून असणारें. ८ कोंदण. ९ महान सत्पुरुषांचा भाग म्हणजे त्यांच्याच वांट्यास आलेलें. १० अपरा म्हणजे अष्टधा प्रकृति हीच ज्याची प्रतिमा आकारयुक्त मूर्ति आहे असें. ११ आधिक्य, वृद्धीकारक. १२ निश्चय करण्यामध्यें. १३ अव्याहत, सिद्धांत. १४ ज्ञानस्वरूप प्रेमामृताचा. १५ पाझर, द्रव. १६ जाणण्याचें साधन जे अविद्योपाधि विषय म्हणजे ब्रह्मादि देवा पासून पिपीलिकेपर्यंत सर्वत्र जीव, तेज उदक अन्न, अशा पदार्थांनीं युक्त आणि लौकिक दृष्ट्या खरी भासणारी जी अविद्या, तिचा गांव म्हणजे त्रैलोक्यांतर्गत ब्रह्मांड. १७ त्या पदार्थाला जाणणारी साक्षीभूत अशी ज्ञानकळा अथवा साक्षिण्यवस्था. तिचा स्वभाव=प्रत्येक देहामध्यें निरंतर साक्षिणी रूपानें ओतप्रोत व्यापून असण्याचा साहजिक धर्म. १८ पूर्वी सांगितलेले षड्भाव, विकार.

आंगींचा वास । परि अक्रियो जो ॥ ८९ ॥ शक्ति आंगींचा भाव । कीं निर्मायेचे अवयव । शांतीची राणीव[2] । महामहेंद्र[3] जो ॥ ९० ॥ क्रियाशक्तिचेंही ऋय । ज्ञानशक्तीचें परम निलय । द्रव्यशक्तीचें निजधन प्रिय जोगत्रितें [जागवितें ?] जें ॥ ९१ ॥ एवं सकळगुणां गर्भागर्भ । सर्व सुख सौरभ्यासौरभ्य । अलभ्याचा लाभ । अविक्रय जें ॥ ९२ ॥ एवं सर्वा यया सर्वोपरी । असे अवघाचि निर्धारी । ह्मणोनि संशयव्यापारीं । पडों नये ॥ ९३ ॥ अहो वस्तुवीण[5] सकळां । दुजा नसेचि जिव्हाळा । ह्मणोनि हें अवलीळाँ[6] । धरोंचि नये ॥ ९४ ॥ कीं आपण पाहतया । ठाव नसेचि उत्पत्तिप्रळया । स्वरूपाहुनी दुजिया ठायां । कें कथणें घडे ॥ ९५ ॥ अगा वेदशास्त्र पुराणें । कीं महासिद्ध कपिगणें । ज्यापासोनि होणें । ययांसी पैं ॥ ९६ ॥ कीं अनेक विधि यूँप[7] । अधिष्ठी जैसा यज्ञमंडप । नाना पक्वान्ना बाप । अग्नि जैसा ॥ ९७ ॥ नातरि जीवदशा भंगा । कारण जैसी ज्ञानगंगा । कीं परम धैर्य रणरंगा । कारण जैसें ॥ ९८ ॥ नाना कलिमलनाशनीं । श्रीमंत जैशी मंदाकिनी[8] । कीं मुमुक्षु भृंगा पराग सेवनीं । आदित्य जैसा ॥ ९९ ॥ कीं आत्मविद्[9] विहंगम । विश्रांति पावंता द्रुम [दम ?] । सज्जन सुखाची क्षेम । सुखरूप जो ॥ २०० ॥ तैसी योगिवृंदाची सावुली । वारि अनाथांची माउली । कीं चकोरां उगवली । चंद्रकळा ॥ १ ॥ योगसुखाचे सोहळे । आनंदाचे ळळे । सेवकां स्नेहाळें । कारणतत्त्व जें ॥ २ ॥ ब्रह्मानंदबोधा । अनादितत्त्व अगाधा । अनादि स्वयमेव [तत्व ?] सिद्धा । जाणावें

---

१ पंच भूतोत्पादित दृश्य जड साकार विकारी असे देहघट तयार करणारी अशी जी सगुण माया तिजहून वेगळी [माया नव्हे अशी] महतब्रह्म संज्ञक शक्ति. २ साम्राज्य. ३ चतुर्दश भुवनांमधील प्रत्येकीं एकेक या प्रमाणें चवदाही इंद्रांचा मुख्य, धनी. ४ या शक्त्यादिकांबद्दल पूर्वी कोष्ठक दिलें आहे. ५ सद्वस्तूवांचून. ६ सहजलीला. केवी किंवा कसें या अर्थी. ७ यज्ञस्तंभ. ८ पूर्वोक्त ज्ञानगंगा, सुरनदी, सरस्वति. ९ आत्मवेत्ते विहंगम=हंसपक्षी. [परमहंस] १० द्रुम=वृक्ष.

ऐसें ॥ ३ ॥ ऐसें परमसुख परमामृत । श्रीसद्गुरु निरूपित । शुद्ध संगम नियत । कळारूप[1] ॥ ४ ॥ आपुलिये आधिलेपणें । जो सर्व दिठीं देखणें जाणें । यथारूढ विवंचनें । सांगतां होय ॥ ५ ॥ सद्गुरुचिये कृपादृष्टि । जयाचें कारुण्य अधिष्टि । तो सकळ विद्येचा सृष्टि । ध्याता होय ॥ ६ ॥ अबळांप्रति माता । प्रौढ रीति उपदेशिता । कीं पण्यांगनां[2] पढविता । पुढिलां तया ॥ ७ ॥ तैसी गुरुपरंपरा । सांगती पैं निर्धारा । जीवदशा घोरा[3] । हरावयालागीं ॥ ८ ॥ एक वेळां ते बुद्धि । सांगती पैं त्रिशुद्धि[4] । तयाही भेटे तो परमपदीं । उपदेश करी ॥ ९ ॥ तत्राही जो मिळे । करी जैसें देहभाव[5] गळे । मग स्वरूपीं सुखलळ । भोगितो सुखें ॥ १० ॥ कोणी सांगती संग्राममात । एक देखावयासि सावचित्त । एक समागमें त्वरित । निभावुनी[6] घाली ॥ ११ ॥ तैसे नाना उपदेश करिती । कोणि एक संसार रीति । कीं भजनींहि लाविती । विविधाकारें ॥ १२ ॥ तैसे सद्गुरु नव्हती । शीघ्राच उपदेशिती सिद्ध पद्धति । योग्य होय तत्त्ववेत्ती । महिमा ऐसा ॥ १३ ॥ विश्व विस्तार होत जात । गुरु धारी अवतार अनंत । मग त्वरितचि जें फोडित । अज्ञान पैं गा ॥ १४ ॥ ना तरि निबिड वृक्षसमूहांत । चंदन जैसा उन्नत[7] [उद्यत?] । आपुलिया आंगा आंत । इतरांहि आणी ॥ १५ ॥

---

१ पंधरा कलांनीं बनलेला योग्याचा देह अंतःकरणशुद्धीच्या योगानें अमर होऊन त्या कला जेथून उत्पन्न झाल्या त्या (१६ व्या) कलेसह परमात्म्याच्या ठायीं एक रूप होतात. या प्रकारचें रूप प्राप्त होईल असें. २ होतकरू [पुढिलांतयां] वेश्यांना [पण्यांगनांस] गायन कला पढविणारा वस्तादजी. ३ महत्संकटाला. ४ त्रिवार खरें, निश्चयेंकरून. ५ जो परमपदाप्रत पोंहोंचला, अशा सत्पुरुषाला जो प्राप्त करून घेतो; त्याचा ज्यारितीनें [जैसें] देहभाव गळेल असें तो करतो. मग तोही त्या सद्गुरूप्रमाणेंच स्वस्वरूपसुखाचे लळे भोगतो असा भाव. ६ कोणिएक संग्रामांतून [निभावून हा शब्द वाडी प्रांतीं फार चालतो] पार करून सोडतो. ७ श्रेष्ठ [उद्यत=इतर वृक्षांला आपले प्रमाणें सुगंध युक्त करण्याविषयीं उद्युक्त.]

तरि रत्नप्रभा जैसी । शोभा आणी सोनियांसी । कीं किडेपणें कसी ।
ारलें जैसें ॥ १६ ॥ रत्नमंदिरीं विराजे दीप । सबाह्य प्रभेची पडे
र । कीं पूर्णरसीं माप । भारिलें जैसें ॥ १७ ॥ जैसा वाद्यांमाजी नाद ।
णिएक मुळिचा शब्द । उमटे जैसा अभेद । आदिलाच ऐसा ॥ १८ ॥
तरि मनीं असलें तेंचि । ईष्टें सांगितलें इष्टासची । कीं कांतेशीं मिन-
यीं कौतेंचि । अपूर्ण नुरती रतिभाग ॥ १९ ॥ कीं समर्थाचिय कृपे ।
से कां दैन्य लिपे । कीं दीप प्रकाशें हारपे । तम जैसा ॥ २० ॥ तैसें
एकुपाउजियेडें । जीवदशादैन्य विघडे । निजसुखसंपत्ति जोडे ।
ापणापें जी ॥ २१ ॥ ह्मणोनि गुरुचरणीं एकनिष्ठी । धरिली ज्यांहीं
नदृष्टि । परमामृतवृष्टि । बोळंली [बोथंबली ?] त्यांतें ॥ २२ ॥ ह्म-
ानि भूतें होती जाती । परि गुरुरूपें अविनाश ज्योति । आहे ह्मणोनि
पदेश मति । निरूपित होती ॥ २३ ॥ मेघ वर्षतां तया । स्थिर उटे-
ण न पाहे विसावया । ह्मणोनि गुरुकृपा स्वभाव राया । ऐसाचि हा
२४ ॥ अगा स्थिरें उटकण पाहणें । मह्मींचें घेणें । न घेणें । हे भ्राति
ागवणें । सजळा असे ॥ २५ ॥ तैसा गुरुचा लीलाविनोद । कोळे-
त्रा माजी आनंद । निरूपण सिद्ध । बोल्यावा ऐसा ॥ २६ ॥ ह्मणोनि
या जनांचीं । बोलणीं सांचे असाचीं । मानिती काय हे विवंचीं ।

---

१ सोन्यामधील डांकलपणा, मळ. २ मित्रानें मित्रास सांगितलें. ३ विवाहीत
त्रीशीं. ४ संमीलन होणें. ५ पर्जन्य. ६ एक निष्ठपणानें. ७ वळली,
ंरूं लागली. ८ दूर होणें, आवर्पण पडणें. ९ उन्हाळ्यांत बंद पडणें व
ावसाळ्यांत वर्षाव करणें, त्याच प्रमाणें उन्हाळ्यांत वाफ रूपानें पृथ्वीपासून जल
ाकर्पून घेणें व पावसाळ्यांत अकर्पून न घेतां वर्षाव करणें अशा प्रकारची
ांति (देण्या घेण्याची काळजी) वागवण्याचें प्रयोजन मेघास (मनाला) आहे
ाय ? तर सहजगतीनें त्या गोष्टि घडतात. हा या ओंवीचा भावार्थ
उटकण याचा अपभ्रंश होऊन उपडणें असा शब्द वाईयांत चालता]
१० मंजूळ स्वरयुक्त बोलण्यामध्यें. ११ सत्पुरुप जे आहेत ते सार्वजिक स्फुर्ति-

पडेचिना ॥ २७ ॥ सहज भावामाजी । कोणि एक चातेक सहजीं । सज्ञान पात्रें सेवितां तोजीं । सुखीहि होय ॥ २८ ॥ ह्मणोनि बहुतजन राहटी । बिहोनि टांकावी ज्ञानदिठी । ते सुखराणिवेचे पटीं । बैसती केवीं? ॥ २९ ॥ शहरीं बहुत गृहें दाटी । देखोनि आपुली दारवंटी । विसरतया सुखभेटी । कें येऊ सके ॥ ३० ॥ मग तो सैरा फिरत । कवणहि तया धिःक्कारित । कीं कितेक हेळित । ऐसें घडे ॥ ३१ ॥ कीं गृहस्थाश्रमा । वधुत्रिण विश्रामा । न पवे तैसा निज उगमा । न पावता कष्टची ॥ ३२ ॥ तैसें लोकराहटींचें थोरपण । दिसे हा देहाचा गुण । ज्ञानियें हें निर्वाणें । जाणावें पैं ॥ ३३ ॥ कीं नटतिर्यांचिया संगें । सोंग घेतां नाचावेंचि लागे । मग बैसला तरीच उगें । बैसणें घडे ॥ ३४ ॥ ना तरि पाहणें आर्तिसवें । न गेलाचि तरि स्वभावें । आपुलिये घरीं सुखनावे । बैसलाचि असे ॥ ३५ ॥ तैसा तो सद्गुरु । ज्ञानमिषें अवतार धरोनियां सुखनिर्भरू । असावें हें मानेचि त्या ॥ ३६ ॥ ह्मणोनि आपण त्या वेगळा । तो केविं मानी लोकांची लीला । हाचि एक जिव्हाळा योग्य पैं तेथ ॥ ३७ ॥ कीं व्योमींहुनि भूमि । काळें उतरतां विहंगमीं ।

प्रभावानें बोलत असतात, त्यामुळें [वरील मेघाच्या दृष्टांता प्रमाणें] तें आपलें बोलणें लोक खरें मानतात कीं खोटें मानतात या प्रकारची [चिंतेची] काळजी त्यांना मुळींच नसते, ते दयाघन आपल्या उपदेशामृताचा साहजिकपणें वर्षाव करीत असतात.

१ त्यांचा बोलण्याचा जो साहजिक भाव. २ जिज्ञासुचातक. ३ ज्ञानरूप पात्राच्यायोगानें. (मुखानें) ४ आवडीनें. ५ सामान्य जनाच्या रहाटीस अनुसरून प्रपंच सोडून देण्यास धैर्य होत नाहीं ह्मणून भिऊन ज्यांनीं ज्ञानदृष्टि टाकून दिली ते. ६ ब्रह्मानंदाच्या साम्राज्याच्या सिंहासनावर. ७ आपल्याच घराचें दार. (उंबरा) ८ विसरणाऱ्याला. ९ स्त्री वांचून. १० जो ज्ञानी असेल त्यानें. ११ मोक्षसाधन. १२ नाटककारांच्या समागमें. १३ ज्ञानरूप नौकेमध्यें.

भूचरींचिये नामीं । नामीथे काय? ॥ ३८ ॥ भूचरांसंगें खेळेपण ।
ळा भावेंानी उंची उड्डाण । त्यांचिये हातीं आकळण । न देई जैसा
३९ ॥ तैसें भूचर दृष्टि देख । स्थूलदृष्टीचे लोक । आपण सर्वत्रपणें
ळेलिक । अनुभवधैर्यें ॥ ४० ॥ जया स्थूलभासें पृथ्वीवारि । चाल-
जैसें विषयांघरीं । त्यांचिये आशंकेची पारि । कें येऊं सके ॥ ४१ ॥
ाकारीं दिसतां सारिखा । परि मयूर वायसा नपवे जोखा । ह्मणोनी
ळेदेहें मानितां लेखा । साधू नये अलक्ष्यपणें ॥ ४२ ॥ कीं उदक
वेतां एक । राजमहिमा नपवे रंक । तैसा विषयसेवनें सम्यक ।
ता न तुके अज्ञाना ॥ ४३ ॥ नातारि उपजतें रंध्र एक । परि भूत
भास आणिक । कीं काया ही एकतुक । परि सौंदर्यत्व न तुके पैं
४४ ॥ कीं शस्त्रसमूहेंशीं । पराक्रमरूपें एक सारिसीं । पारि निदानीं
र्वाणिगेसी । विनटे तो नपवे सरी ॥ ४५ ॥ तैसे एक देह सारिखीं
हटी । ज्ञात्या अज्ञात्या एक देठीं । मानने (?) नये पूर्वदृष्टि । साधुची
ष्टि आणिक ॥ ४६ ॥ तैसा तो सद्गुरु पूर्णप्रेमें प्रेमभरू । न गणीत
कचिंतेचा विचारू । आनंदें निजनिर्भरू । बोलिला असे ॥ ४७ ॥
ोपकारार्थ उपदेशें । बोलिजे पैं निज उल्हासें । पाषांडी ह्मणती कायसें ।

---

१ पक्ष्यादिकांच्या वर्गांत. २ नावाजला जातो काय, त्यांत मानला जातो
ाय? ३ तूलना. जोख, तोल माप या अर्थी वाडी प्रांतीं प्रचारांत आहे. ४ राजा
ाणि रंक एकाच विहिरीचें पाणी प्याले ह्मणून राजाचा महिमा रंकाला येईल
ाय? ५ निरनिराळ्या प्राण्याच्या देहांचे वेगवेगळे आकार. ६ किंवा एकाच
ातीच्या प्राण्यांचे देह जरि एकसारखे असले तरि सौंदर्य (रूप) निरनिराळें
सतें त्याची परस्परांशीं तुलना होत नाहीं. ७ शेवटीं. नावाजण्यांत, प्रख्यातीस.
 निवटला जातो. १० मान=महिमान, प्रभावयुक्ततेनें. ११ जगदृष्टिनें, जी
ाहजिक रीतीनें प्राप्त झाली आहे [अपूर्व दृष्टि=ज्ञानदृष्टि ती सद्गुरूच्या
ानांजनानेंच प्राप्त व्हावयाची.]

हें बोलणें पां ॥ ४८ ॥ जो एकी एकचि झाला । तरि बोलोनि दावितो कवणाला ? । तयाचिये दृष्टि उरला । दुजा काय पां ? ॥ ४९ ॥ तरि ऐेक ययावरि । पाणी भरोनी घट अवसरीं । वोहेटोनि पडिजे माघारीं । पाण्याचिमाजी ॥ ५० ॥ तें आपणामाजी । जैसे मिळे सहजीं । तैसें सबाह्यांतर परतत्त्व तेंजीं । व्यापिलेंचि असे ॥ ५१ ॥ ह्मणोनि बोलणें हंन चालणें । तया स्थान नसे आपणाविणें । चोखं तें ऐसें देखणें । जाण पैं गा ॥ ५२ ॥ ह्मणोनी आपणचि सर्वोपरी । ऐशिया निर्धारा निर्धारी । तो यया स्वरूपाघरीं । येऊं सके ॥ ५३ ॥ तया येथ सांकडें । कायसें तें केवढें । एकाचि निज निवाडें । पाहिलिया मग ॥ ५४ ॥ ऐशिया स्वरूप समतेजें । जो घुंते सोहंबीजें । तो आपणियातें देखिजे । हें कायसें नवल पैं ॥ ५५ ॥ सोऽहंबीजाची भेट न घेणें । तरि कैसेनि तें तरणें । जन्ममरणाचें आवंर्तणें । फिटे केवीं ॥ ५६ ॥ ह्मणोनि सोऽहं-जपीं परौतें । । स्वात्मसुख न गमेचि निरुतें । ह्मणोनि हें सावचितें । आ-णावें मना ॥ ५७ ॥ सोऽहं पणाचा निरास । तोचि निजींचा उल्हास । समाधीचा संतोष । पाविजे जेथ ॥ ५८ ॥ समाधीची स्थिती । उन्म-नीची उन्नति । तूर्येची विश्रांति निर्वाणभूमि ॥ ५९ ॥ तूर्येचा विसरता ठाव । जन्ममृत्यूचें नसे नांव । परमसुखवैभव । जाण गा पैं ॥ ६० ॥

---

१ पालथा होऊन. २ देहाच्या आंत (अंत:करणांत) आणि बाहेर देहाच्या बाहेर जे विषय आहेत त्यांत आणि देहाच्या आंत अहंकार आहे त्यांत ही. ३ अव्यक्ताच्याही पलीकडे असणारा परपुरुष. ४ मूळचें, तेजोमय, अनंत अशा परम विश्वरूपामध्यें. ५ आणखी [हें समुच्चयार्थक अव्यय आहे.] ६ चोख=अति चांगलें, शुद्ध असें (तें) पाहणें. ७ गुंगतो. ८ सोऽहं=मी ईश्वर आहे अशा भावनेनें. सोऽहं यांत ॐ हें बीजाक्षर निष्पन्न होतें. ९ आमंत्रण. १० सोऽहं जप ह्मणजे योगशास्त्रोक्त अजपाजप विशेष माहिती चक्रकारिका वगैरे सिद्धांत संहिता उत्तरार्ध अ. १० पहा. ११ सावध राहून, यथायोग्य.

मेज्योति चैतन्य केवळ । अवलिळींच सोज्वळ । विषय अनित्याचा मळ । ाइकणें जेथ ॥ ६१ ॥ ऐशिया सुखाची स्थिति । जेथ हरे अव्यक्त भास येक्ति । उभयीं नुरेचि विरक्ति । कारणत्वें ॥ ६२ ॥ येथ कारणकार्याचा ाश । कर्तृत्वातीत अशेष । शेष उरे निःशेष । जाणत्याप्रती ॥ ६३ ॥ समाधीचें भूषण । हरुषाचें पोषण । सुखाचें संतोषण । अपरिमीत ॥ ६४ ॥ अमृताची वाटी । प्रेमाची मिठी । आनंदिठांची दिठी । निगम अगोचर ॥ ६५ ॥ भजतयाचा भाव । परब्रह्मींचा स्वभाव । अनुभवानें भिव । सुखदायक ॥ ६६ ॥ जें निजांचें स्तब्ध । अलक्ष्य अगाध । ुद्धीचा बोध । अविद्यमान ॥ ६७ ॥ निर्गुणाचें आंग । अमुकपणें अभंग । अज्ञाना सैंघ । निबीडें जें ॥ ६८ ॥ जें शैतपणीं सर्वां । प्रळयाचा आवा । जीवांचिया जीवा । संजीवन जें ॥ ६९ ॥ ह्मणोनि गा शिष्यवर्या । धरोनियां निजींचिया धैर्या । स्वसुखचितनीं गुरुवर्या । चिंतिजे सदा ॥ ७० ॥ गुरुपदीं दृढभाव । कोठें न द्यावे निजभाव । गुरुरूपीं आपणा ांव । ठेविजे पैं गा ॥ ७१ ॥ गुरु भावोनि आपणा भूषण । हेंचि संतोषा करीं टाण । ह्मणोनि तें परम निर्वाण । जाणिजे पैं गा ॥ ७२ ॥ गुरु

---

१ हेम म्हणजे सुवर्ण, हिरण्य. हा शब्द बऱ्याच व्यापकार्थानें वापरलेला आहे. तो असा हृदयांतर्गत आकाश आहे, त्याच्याठायीं मनोमय अविनाशी हिरण्यमय पुरुष आहे. [स य एषोऽन्तर्हृदय आकाशः ॥ तस्मिन्नयं पुरुषो मनोमयः । अमृतो हिरण्मयः ॥ तैत्तिरीयोपनिषद् व० १ अ० ६ भा.] २ उभयविध (प्राण आणि ज्योति) हीं केवळ अद्वैत चैतन्य होऊन गेलीं आहेत असा भाव ३ सहजीं सहज. ४ अति स्वच्छ ज्याप्रमाणें प्रतिबिंब गढूळ पाण्यांत अस्पष्ट । निर्मलोदकांत स्पष्ट दिसतें; तद्वत् मुनिजनांचीं ब्रह्माचा चैतन्यद्वारा प्रतिबिंबित असतो परंतु त्याच्या आनंदस्वभावाचें प्रतिबिंब केवळ शांत मुनींच्याच ठायीं उठते. या हेतूनें येथें सोज्वळ शब्द वापरला आहे. ५ जीव ६ वेदांनाही अगोचर असा. ७ विद्यमान असून प्रत्यक्ष भासणारें जग त्याचीं रचित. ... सफल १० सर्व, केवळ, ११ अंधकारयुक्त, तमःप्रधान. १२ संहार करणारा द्र स्वरूपानें १३ सर्व जीवांचा जीव (चिदात्मा) त्याला ... १४ तें कोठें दुसरीकडे जाऊं देऊं नये असा भाव.

निश्चयाचें लेवोनि लेणें । आपआपणियांतें देखणें । हें जाणोनि [illegible] । भाविजे पैं गा ॥ ७३ ॥ गुरुस्मरणीं स्वसुखभोजन । गुरुस्मरणीं अमृत-पान । गुरुस्मरणीं समाधान । होइजे पैं गा ॥ ७४ ॥ गुरुचिंतनीं निश्चल मन । गुरुध्यानें अमन । निरसे संसृतिबंधन । [illegible] ॥ ७५ ॥ गुरुचरणाचेनि स्थान । गुरुचरणाचेनि मान । गुरु[illegible] हें अनुमान । न दिसेचि कांहीं ॥ ७६ ॥ गुरुकृपे निर्हेत । संसार[illegible]-हित । कल्पने वेगळावीत । असावें सदा ॥ ७७ ॥ ऐसें आ[illegible] भावीं । गुरुअनुग्रहें परम पदवी । पावावया ठाणदिवी । सोचि[illegible] कीं ॥ ७८ ॥ अनादि चुकला पूर्वमहिमा । [illegible] पडला तया संभ्रमा । सोडवावया गुरूचि ॥ ७९ ॥ अहो कवण [illegible] जीवव्यक्ति । दुजा मिनलिया विना उक्ति । वस्तुजाती सैंज्योति । [illegible] कळे ॥ ८० ॥ अनादि मायेनें वेष्टिला । जीवरूप पावला । तया [illegible]-विला । गुरूनेंच कीं ॥ ८१ ॥ अज्ञानें निर्धन झाला । जीव[illegible] पडियला । तो अर्दवींचा सोडविला । गुरूनेंच कीं ॥ ८२ ॥ निजधन अपार देउनी । मुक्त केला भेदखंडांतुनी । म्हणोनि गुरुचें चिंतनीं असावें नित्य ॥ ८३ ॥ गुरु माता गुरु पिता । गुरूचि कुळदेवता । गुरु-परौता दाता । पाहतां नाहीं ॥ ८४ ॥ ऐसें श्रीगुरु शिष्याप्रति । परम-तत्त्व निरूपिती । स्वस्वरूप सिद्धांतीं । पावावया ॥ ८५ ॥ [illegible] शिष्याचे प्रश्न । देखोनि सद्गुरु जाले प्रसन्न । दाविलें परम[illegible] [illegible] ।

---

१ अलंकार. २ उघडी केलेली, स्पष्ट करून दाखविलेली [[illegible] दाखविणें याच्या ऐवजीं उक्त किंवा उक्ती असा शब्द वाडीप्रांतीं वापरतात] ३ [illegible] ज्योति. ४ आदिमायेनें [जिच्यामध्यें शुद्धसत्त्व गुण [illegible] आणि तम ह्या दोन गुणांनीं तो गढूळ झालेला नव्हता. [illegible]] ५ [illegible] ६ अड-कैंतला, प्रतिबंधांतला, घोर [illegible]. ७ [illegible] [illegible] [illegible]पासून जीवास वेगळा [illegible] भेदज्ञान

अनुपम्य जें ॥ ८६ ॥ जें बोलतां गूढ । वाचेसि अनघड[1] । अनुभवाचें निबिड । महावन जें ॥ ८७ ॥ जें जन्ममृत्यू पैलाड । परेपरतें वाड । प्रणवा उवेड[2] । अधिष्ठित[3] जें ॥ ८८ ॥ जें मोक्षद्रुमाचें फळ । कारणकंदाचें[4] मूळ । सुषुप्तीचें[5] धवळ । परमरूप जें ॥ ८९ ॥ शांभवीची[6] अनादि[7] । असंभूताची[8] मांदी[9] । मूळभूतांचि[10] आदि[11] । त्रिशुद्धि[12] जें ॥ ९० ॥ ऐसें सर्वांपासोनि सुगम । परम सुख जें अनुपम । योगियाचें विश्राम । निजमंदिर जें ॥ ९१ ॥ ऐसें आघवियां[13] पासोनि आवर्वे[14] । जें सकळ दृष्टीचें लाघवें[15] । मोक्षश्रियेचें[16] वैभव । परात्पर[17] जें ॥ ९२ ॥ ऐसें सच्छिष्यां प्रति । श्रीगुरु निरूपिती । ऐकोनियां सावचित्ति[18] । पावलाचि तो ॥ ९३ ॥

---

१ अवघड, अशक्य. २ प्रणव ॐकाराचें ज्ञान झाल्यानें उघड, उलगडा करणारें किंवा अज्ञानाचा पराभव करणारें. ३ प्रणव स्वरूपाचें आश्रय करून असणारें. ४ कारणदेहरूप जो गड्डा (कांदा) त्याचें मूळबीज (अव्यक्त) ५ सुषुप्ति म्हणजे गाढ निद्रा पक्षीं [आनंदमय कोशांतील (धवल) शुद्धज्ञान किंवा साक्षिज्ञान.] ६ शंभू=महेश्वरसंबंधी शक्ति [शिवशक्तीची पक्षीं शांभवी मुद्रेची] ७ मूल प्रकृति. ८ उत्पत्ति विनाशरहित अव्यक्ताची. ९ मंडळी, समुदाय. १० पृथ्वी, आप, तेज, वायु, आकाशादि मूळ अथवा सूक्ष्मभूतांची. ११ आदिमाया, आदिशून्य, महद्ब्रह्म. १२ ॐ तत् आणि सत् या तीन प्रकारच्या शुद्ध नामांनीं वर्णिलें जाणारें [ॐ तत्सदिति निर्देशो ब्रम्हणस्त्रिविधः स्मृतः । ब्राम्हणास्तेन वेदाश्च यज्ञाश्च विहिताः पुरा ॥ २३ ॥ भ० गी० अ० १७ भावार्थः—ओम् तत् सत् असा तीन प्रकारें ब्रह्माच्या नावांचा उच्चार सांगितला आहे. याच्या योगानें वेदाधिकार, वेदपठण आणि यज्ञ हीं कार्यें करावीं, म्हणजे तीं दोषमुक्त [शुद्ध] होतात. असें प्राचीन काळाचें मत आहे.] १३ सर्व भूतजातापासून [व्यक्तापासून] १४ अव्यक्त किंवा अक्षर. १५ नाटक, कौशल्य, १६ मोक्षस्वरूप लक्ष्मीचें. १७ जो दिव्य पुरुष अमूर्त असून बाह्य व अंतर्यामी आहे; त्याला जन्म नाहीं, प्राण नाहीं व मन नाहीं, जो शुद्ध स्वरूप आणि अविनाशी आहे त्याला परात्पर असें म्हणतात. [याबद्दल अ० १ ओं० ३० येथें आधार दिलेला आहे. विशेष माहिती ज्ञानेश्वरी अ० ८ ओं० १८८ ती १९२ पहा.] १८ सावधानचित्तता, चित्तशुद्धि, चित्तस्थैर्य.

शिष्य आनंदें वेधला । ब्रह्मबोधें बोधला । पूर्णखुणें पावला । कांहींसा तो[1] ॥ ९४ ॥ ज्ञानगंगे पावला । आलिंगिलें आर्तिला[2] । निजउगमाचिया[3] बोला । सरिसाचि पावे ॥ ९५ ॥ शब्दांची[4] संज्ञा[5] । समजावया आज्ञा । ऐशी जाहली प्रतिज्ञा । जयाचे आंगीं ॥ ९६ ॥ ॐकार मातृकेचा मात्र । समजतां आत्र[8] । आंगीं आला अभिप्राव । जयाचिया ॥ ९७ ॥ जया प्रज्ञेनें वरियलें[10] । संज्ञेनें[11] आपुलाचि केला । शांतीनें ह्मणितला । माझा सखा ॥ ९८ ॥ काम क्रोध दुरावले । लोभ संमोह देशधडी जाहले । मोहाचें मोडलें । मंदिर जैसें ॥ ९९ ॥ मद आंगेंचि गळाला । मत्सर सहजेंचि पळाला । ह्मणोनि जो नामें थिला । शिष्यपणें ॥ २०० ॥ शोकाचें न शिवे आंग । बोधें निवालें अष्टांग । उपदेशपणा सांग । जाहलाचि तो ॥ १ ॥ ऐसें परमतत्त्व पडतां कानीं । अज्ञान गेलें पळोनी । स्वरूपसुख समाधानी । राहिला जो ॥ २ ॥ जीवदशेचा त्रिविध ताप । हरोनि प्रकटलें स्वरूप । संकल्प विकल्प जळैप[13] । दुरीच ठेले ॥ ३ ॥ जयाचिया चित्तासी । बोध जाहला स्वरूपेंसी । आपुलिया संतोषीं । वरिला पैं तयातें ॥ ४ ॥ ऐसा परमानंद महिमा । शिष्य पावला निजधामा । अर्धोन्मीलित[14] संगमीं[15] । नेत्र मंडळेंसीं ॥ ५ ॥ चंद्र सूर्य एकवटले । मन बुड्डोनि[16] ठेलें ।

---

१ कांहींसा तो या म्हणण्याचा हेतु एवढाच. कीं याबद्दल ..यापुढें ..ओंवी २९६ ती ३०२ पर्यंत निराकरण केलें आहे. २ प्रेमकळेला, किंवा ..ला. [भक्ती, आवड, इच्छा या ऐवजीं आर्त किंवा आर्ती असा ..डोप्रांतात वापरतात.] ३ आत्मस्वरूपाचा उगम जो प्रणव (ॐकार) उत्पन्न झालेले बोल [शब्दब्रम्ह वेद] ४ त्या वेदाची. ५ खूण [प्रज्ञा] ७ प्रज्ञेची खूण किंवा वेदाच्या आज्ञा ह्या मला पूर्ण समजल्या असें ..याचा अधिकार. ८ ॐकाराच्या मात्रा अ, ऊ, म अर्ध- .., महत्त्व. १० अर्थात् तो प्राज्ञ झाला. ११ प्रज्ञेच्या खुणेनें. ..ला गेला. १३ भ्रम (हा शब्द वाडी प्रांतीं फार ..ध्यां झांकलेल्या, १५ इडा, पिंगळा आणि ..त्या ठिकाणीं [त्रिवेणी संगमाच्या ठायीं].

आपसयांची ठाकलें । समाधीमाजी ॥ ६ ॥ आंगीं आला स्वेदकंप । कंठीं दाटला आनंदबाष्प । जीवनामाचा आरोप । फिटोनि गेला ॥ ७ ॥ बोधस्थ[1] जाहला । सहजींच निजेला । आपसयांचि सावध जाहला । कोणिएक वेळां ॥ ८ ॥ कोणि एक सुखाची वार्ता । कानीं पडतां विषय[2]-जाता । मनुष्यमना उल्हासता । पावे जैसी ॥ ९ ॥ एवढा नाशवंताचा-महिमा । तंव[3] निजसुख नव्हे अनुपमा ? । अनादि तत्व निजधामा । परि-पार जें ॥ १० ॥ ह्मणोनि तेथ सुखावती । जयां जन्ममरणांची खंती । तयांसीच हे रीति । सांगतां योग्य ॥ ११ ॥ अगा मूर्खाप्रति बोधणें । कीं बहिरिया पुढें तान करणें । अंधापुढें नाचणें । करावें काय ॥ १२ ॥ असो तो शिष्य पुनरपि । उठोनि झाला सावध स्वरुपीं । मग करिता जाहला विनंति । पृथक् पृथक् ॥ १३ ॥ तो शिष्य सद्गुरुप्रति । विचार पुसेल निजसुखप्राप्ति । सोहिरादास म्हणे संतीं । अवधान द्यावें ॥ २१४ ॥

इति श्रीमहदनुभवेश्वरीसृष्टिसंहारक्रमे गुरुशिष्यसंवादे उत्पन्नज्ञाने परमतत्त्वयोगोनाम द्वितियोध्यायः ॥ ओंव्या २१४ ॥

---

१ आत्मबोधाच्याठायीं स्थिर. २ यौवनादि विषयांसंबंधीं, विषयजातासंबंधीं.
३ मग.

अध्याय २ रा.

स्वात्मप्रभादैवकीयोग.

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ जयजयाजी गुरुदेवा । ब्रह्मभावना महानुभावा । निजीं निजसुख गौरवा । अनादिसिद्धा ॥ १ ॥ जयजय पौरंपरविराजिता । ज्ञानोपदेशसतता । परमपदतत्त्वता । परमपुरुषा ॥ २ ॥ स्वबोधकुमुदिनीचंद्रा । चित्सुखसमुद्रा । आत्मपदनरेंद्रा । ब्रह्मविदा ॥ ३ ॥ जयजया जी अक्रिया । स्वसुखानंदनिलया । निजींचिया विसाविया । निर्वांतका तूं ॥ ४ ॥ जयजयाजी अव्यक्तरूपा । शांतिसुखज्ञानदीपा । त्रैलोक्य त्रैपतीच्चिया भूपा । परात्परा तूं ॥ ५ ॥ जयजय अहंतांविषनिर्विषा । सकळसुर[व ?]रेशा । परमपदपरेशा । अविनाशा जी ॥ ६ ॥ जयजय त्रिवेणीसंगमआगमा । शब्दकळातीतनिगमा । निजसुखप्राप्तिउगमा । सुखोदया ॥ ७ ॥ जयजय त्रिभुवनआद्या । आगमनिगमवेद्या । शुद्धसत्त्वस्वसंवेद्या । आद्यरूपा ॥ ८ ॥ ऐसें अनन्यभावें । शिष्य भावुनी सहजस्वभावें । पुसों आदरिलें आघवें । निजज्ञान पैं ॥ ९ ॥ जी हें परमतत्त्व निरूपिलें । श्रवणें समाधान ज्ञा[आ ?]लें । भेटावया पातलें । आपणापें जें ॥ १० ॥ श्रवणें घेतली गोडी । त्वचें आलिंगन कोडी । चक्षूनें दिधली उडी । त्याचे गावीं ॥ ११ ॥ जिव्हें ह्मणितला माझा रस । घ्राणें मानिला

१ मोठा प्रतापी, महद्ब्रह्मानुभवी. २ परंपरागत चालत आलेल्या योगसंबंधी ज्ञानानें. [परब्रह्मबोधानें अलंकृत. १।२।३ पहा.] ३ अन्यस्थितीचा किंवा एकांतस्थितीचा भोक्ता. ४ भूर्लोक, भुवर्लोक, स्वर्लोक; या तीन भुवनांचे तीन अधिपति, ब्रह्मा, विष्णु आणि महेश यांच्याही पेक्षां सत्त्वादिगुणात्मक या त्रिमूर्ति मायिक ह्मणून नाशवंत; परंतु गुरुदेव हा कैवल्यब्रह्मस्वरूपाच्या बोधामुळें या त्रैमूर्तींच्याही पलीकडे गेलेला. ५ अहंकाररूपी महासर्पाच्या विषाला निर्विष करणारा. ६ इडा, पिंगळा, सुषुम्ना. यांच्या संगमाच्या पलीकडे [वर] गेलेला. ७ या व बाराव्या ओंवीचें आणि

सुवास । ऐसा सर्वेंद्रियां उल्हास । जडलाचि जेथें ॥ १२ ॥ परि मोकळ्या हातीं दिधला खग । अबळ नकळे गंवसावया चांग । तो उडोनि निर्लग । गगनीं गेला ॥ १३ ॥ कीं याचकासी भोजन । एक वेळ घालिती जन । परि सदैव क्षुधाभंजन । न होय जैसी ॥ १४ ॥ ना संभोग तरि एक वेळ । झालिया न मोडे तळमळ । कामु[मि ?]कपण विकळ । न फिटे जैसें ॥ १५ ॥ विना अनंगाचें मूळ । न मोडिती केवळ । मागुती आणी आळ । कामनेमाजी ॥ १६ ॥ मग तया निर्मूळतन । झालिया होय समाधान । पुनरपि न येई जो गमन । मागल्या ठायीं ॥ १७ ॥ कीं एक वेळां कर्दळी । फळ आलिया मोहोरलें काळीं । पुनर्फळाची [illegible] । मुख न देखे जैसी ॥ १८ ॥ कीं एकदां पैं ब्राह्मणी । विवाह जाहलेपणीं । पुनर्विवाहाची काहाणी । कल्युगीं नसे ॥ १९ ॥ तैसें आपुलें जें सुख । श्रवणासि झाला हरिख । परि अझुनि प्रतीतिमुख । न देखेंचि पैं ॥ २० ॥ ऐकिलें तेव्हां वाटलें गोड । परि अंतरीं न [illegible] उघड । ऐशिये गोडिये अपाड । कायसा तो ॥ २१ ॥ जें तत्वीं दृष्टि पावलीयावीण । गाणें ऐकणें तें भाटपण । कां रस सेविलियावीण । ध्यानीं नये गोडी ते ॥ २२ ॥ निराकार भूमि बीज । उंबांटा जीविचें गुज ।

---

१ पिंजऱ्यांत [illegible] किंवा बंधन केल्यावांचून. २ बळहीन बालक तो. ३ पकडून धरण्यास. ४ पुनः हातीं न लागण्यासारखा. ५ मदनाचें: कामाचें. ६ छंद, आवड, प्रबळ इच्छा, ओढून आणणें. ७ समूळ नाश [वैराग्यानें कामाचा नाश झाल्यानें.] ८ ब्राह्मण जातीमध्यें, किंवा ब्राह्मणकन्या. ९ आनंद. १० आत्मप्रतीतीचें तोंड (ज्ञानाबुद्धिरूप आरशामध्यें पडणारें आनंदस्वभावाचें प्रतिबिंब.) हाच "प्रतीतीचें मुख" म्हणण्याचा उद्देश. ११ प्रकट स्पष्टपणें. १२ पाड नसणें, किंमत नसणें: ब्रह्मानंदाचा प्रत्यक्ष अनुभव नाहीं तर नुसत्या शब्दज्ञानाची किंमत ती काय? असा भावार्थ. १३ [illegible] बडबड करणें. १४ कार-खत-रहित खडकाळ भूमींत (नाहीं प्रांती असा जांभनीच [illegible]

सांगतां तें सहज । निर्फळ जैसें ॥ २३ ॥ चिंतेआंगीं नये नीज । मर्कटा न सरे सेज । विषयामाजी गुरुगुज । न पैसे तैसें ॥ २४ ॥ तेवीं स्वात्मसुखाची प्रतीति । न पातलीच सततीं । असे कवणाचिये हातीं । काज तें पैं ॥ २५ ॥ हें सांगवया गुरुस्वामी । विनंतिव्योजें पातलों मी । कृपा करोनियां तुह्मीं । सांगिजे मातें ॥ २६ ॥ दुबळा जैसा मुठीमाजी । घेऊनियां भाजी । भक्ति मिसें समर्था हुजी । ठेविजे तैसा ॥ २७ ॥ भेट पाहतां थोडा अर्थ । परि समर्थाची कृपा समर्थ । झालिया पुरवी पदार्थ । भाविला तैसा ॥ २८ ॥ ना तरी दैवकाळ पातलिया दैवें । थोडें वेंचितां बहु पावे । गंगा स्वल्प थोर नांवें । सिंधुचिये नावाणीं ॥ २९ ॥ कीं दुहीता तरी रंकाची । परि रायें वरिलिया राणीचि । तैशी लघुभावना शिष्याची । स्वामिकृपें थोर होय ॥ ३० ॥ ह्मणोनि स्तुति तरी कचित । परि गुरुनें दिधलिया चित्त । परमतत्त्वें सावचित । हों सके पैं चिद्वृत्ति ॥ ३१ ॥ तत्वार्थउपदेशें । हरे पैं जीवाचें पिसें । आत्मसुख विशेषें । सेविजे तें पैं ॥ ३२ ॥ स्वल्पमात्रें विनवणी । नेमिली भाजिचिये तुलनीं । तरि बहुत काय हीं बोलणीं । उरलीं तेथ ॥ ३३ ॥ आइका जिये गोष्टि । आगमनिगमाची थोर दृष्टि । तेथ इतरांची वाक्दृष्टि । केतुली पैं ॥ ३४ ॥ जनांची ऐशी बोली । निगमें ह्मणितली । तेथ इतरांची केतुली । गोष्टि तें पैं ॥ ३५ ॥ आगमा नकळे ज्याचा ठाव । तरि हे काय सांगति उगवं । ऐसा महद्वादगर्व । घेऊनि उठती पाषांडी ॥ ३६ ॥ पाषांडियांचा एक भाव । ऐसे कितेक असती जीव । ऑर्ट हातेंसी ब्रह्मींचा उगव ।

---

१ प्रविष्ट होत नाहीं, बिंबत नाहीं. २ निमित्तानें (तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया । उपदेक्ष्यंति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्व दर्शिनः ॥ ३४ ॥ भ० द्वी० अ० ४.) ३ दरिद्री. ४ समोर (हुजी हा शब्द समोरासमोर, या ऐवजीं वाडी प्रांतीं फार वापरतात. "त्याचे 'हुजीर' तसें करूं नका. किंवा त्याचे 'हुजीर' केलें" असं ह्मणतात). ५ शिष्याची "मी जीव" अशी कनिष्ठत्वदर्शक कल्पना सद्गुरूच्या कृपेमुळें नाश पावते व त्याचा शिव होतो. ६ शास्त्रांनाही. ७ उलगडा, स्पष्टीकरण.

सांगती कैसा ॥ ३७ ॥ ययातें काय कळे । सानें[1] ययाचे डोळे । जया पाठींचें[2] नकळे । आपुलिये ॥ ३८ ॥ तो हा ब्रह्मांडींच्या गोष्टि । सांगे केवीं ? पूर्णदृष्टि[3] । जयावरि संशयवृष्टि । पडे ऐशी ॥ ३९ ॥ ह्मणती वेदाधारा वेगळा । काय तो कवित्वजिव्हाळा । नाहीं कांहीं आगळी[4] लीला । अवलीळा[5] कोण मानी ? ॥ ४० ॥ नाहीं ह्मणती सिद्धि[6] । न कळे वेताळ भूतबंदी । तयाची वाणी वंदी । कोणी काय ह्मणोनि ? ॥ ४१ ॥ ऐशिया वादियाँ[7] कान न देतां । साधूसि सांगणें तत्त्वता । आशंकेचिया अवृत्ता[8] । उत्तर देऊं ॥ ४२ ॥ आशंकेचें परिहरण । उमजावया गुरुकृपाचि पूर्ण । झाली तुमची कारण । आपेंआप सुचाया ॥ ४३ ॥ वेद बोलावया सर्वज्ञपणें । हें मान्य होय कीर[9] बोलणें । परि निजसेवकां सांगणें । जीविचें काय असेना ॥ ४४ ॥ कोणि एक नृपति । मंत्रिया दीजे श्रीमंतीं । परि निजसेवका जीविंची गति । सांगतोचि ॥ ४५ ॥ जाहलाचि जातीचा रंक । परि सेवकपणीं निष्टंक[10] । तया भूपमनींचे कौतुक । कळतें कीं ना ? ॥ ४६ ॥ राजया जीविंचें गुंज[11] । निजभृत्यां[12] सहज । सांगतां मग लौकिकलाज । नाहींच जेथ ॥ ४७ ॥ तें लोकांलाहि न कळे । निजसेवकां कृपाळले[13] । तये सत्तेचेनि[14] बळें । महत्कार्य हों सके ॥ ४८ ॥ जें मंत्रिया कानडें[15] । लोकांही अवघडें । तें अंतरकृपेचेनि कोडें[16] । होऊं सके ॥ ४९ ॥ मग तयाहि आपुले परि । मंत्रीहि आणूनि सांगे घरीं । तयाचेनि कार्य निर्धारी । त्याचेही परि होतसे ॥ ५० ॥ लौकिकीं श्रीमंत कीर । राजयापाशीं भीड थोर । परि निजकृपेची परें[17] । नयेचि तेथ ॥ ५१ ॥ प्रधान सभेचा सभासद । उठोनि गेलिया विशद[18] । आदिला

---

१ अल्प, लहान २ डोळ्यांस डोळ्यांसमोरचा पदार्थ मात्र दिसतो, पण पाठीमागचें दिसत नाहीं. ३ दिव्यदृष्टीनें ज्या गोष्टी कळावयाच्या त्या त्याला अपूर्ण अशा स्थूलदृष्टीनें कशा सांगतां येतील, हा भाव. ४ अधीक, विशेष. ५ सहजीं होणाऱ्या लीला. ६ अणिमादि अष्टमहासिद्धि. ७ पाखंडी, वितंडवाद करणाऱ्याला. ८ व्यापलेल्यास ९ निश्चयार्थक अव्यय. १० अव्याहत, खचित, ११ गुह्य. १२ सेवकास. १३ प्रेमानें केलेले लाड. १४ बळानें. १५ गह्य, गुप्त. १६ आवडीनें. १७ प्रकार. १८ स्पष्ट.

पुढिला भेद । काय कळे तयासी ॥ ५२ ॥ प्रधान उठोनि गेलिया । मागें जें करणें राया । तें कळे अहर्निशींचिया । सेवकासी ॥ ५३ ॥ कीं गोप रक्षुनी गेलिया । गोधनें गोठां बांधिलिया । तें अवचट सुटलिया । सैराटपणें ॥ ५४ ॥ मग तयाचिया स्वामिया । पहावें लागे धांवलिया । रात्रीचिया समया । टाकुनियां ॥ ५५ ॥ तेथ रक्षकांचें काम आहे । पाहातां तों नोहे । येरे पहाटे येवोनि पाहे । रक्षावया ॥ ५६ ॥ तेवीं चतुर्वर्णापाशीं । वर्णाश्रम कर्माधर्मासी । स्थूल देह दिसतां दिवशीं । विधिपूर्वक सांगणें ॥ ५७ ॥ दिवसापासोनि रजनी । निज पूर्वकर्माधिनीं । निजलियामाजी कर्मांतुनी । सोडवी कवण ॥ ५८ ॥ थोर स्वप्नांचें कर्म । दारुण सुषुप्तीचा धर्म । हें निजेमाजी निजधर्म । दाखवी कवण ? ॥ ५९ ॥ हें महा घोर दारुण । सुषुप्तीचें आवरण । तयालागीं हें सोडवण । कवण करवा ? ॥ ६० ॥ ह्मणोनि वेद शास्त्र पुराणें । हें पवित्र किर बोलणें । परि गुरुगूज गुरुविणें । न कळेचि पैं ॥ ६१ ॥ ना तरि मंत्रियाकरवीं राजा । कर्तृत्व करी लौकीक वोजा । परि निज-काज रंका सहजा । निरोपीच कीं ॥ ६२ ॥ तें आपुलें अंतर गुज । निराळियें करवी सहज । ऐसें सज्जनीं निजीं निज । ओळखावें ॥ ६३ ॥ अगा वेद परमात्माचि बोले । परि कांहींएक नसोचि उरलें । आधिलें पुढिलें निरूपिलें । एकदांचि काय ॥ ६४ ॥ अगा यया कवण एक भावा ।

---

१ स्वच्छदपणानें. २ ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, शूद्र. ३ पूर्वोक्त चारी वर्णांचे जे आश्रम धर्म ते स्थूलदेहाला अनुलक्षून आहेत तेव्हां ते (दिवशीं दिवसास जाग्रती मध्यें किंवा स्थूल देह असेपर्यंत) विधिपूर्वक सांगतां येतील. ४ स्वप्नामध्यें स्थूल देह जो अन्नमय कोश त्याचें मुळींच भान नसतें. ५ सुषुप्ती=गाढ निद्रा. त्या निद्रेत लिंगदेहाचें (सूक्ष्मदेहाचें) मुळींच भान नसतें. ६ अभावसाक्षित्वेंकरून असणारें आत्म्याचें स्फुरण. ७ गुह्य. ८ लौकिक=व्यावहारिक. वोज=रीत. ९ निराळें करून, आपल्या हृदयांतील गुज दुसऱ्यास सांगून.

मनुष्याचिया स्वभावा । मनाचिया संभवा । बोलणें घडे ॥ ६५ ॥ मग मना आधि पुढें काय असे ? गाढें । हें नकळेचि उंवडें । मनमहिमा ॥६६॥ ऐसा हा प्राकृत स्वभावो । मा ब्रह्म तें देवाधिदेवो । तया शब्दामाजी ठावो । केवि बोलवे ॥ ६७ ॥ ह्मणोनी मनामाजीच जें आहे । तें ऐलाड पैलाड नोहे । तें तेचि समयीं सोये । तयामाजी ॥ ६८ ॥ अगा शब्द ह्मणजे लटिक । तरि हें म्हणणें काय ठीक । सेविला तैसा उटंक । बाहेर निघे ॥ ६९ ॥ मग उद्गारांसरिसें । संज्ञा समज समरसें । मग तयावरि सेविलिया रसें । ओळखी दीजे ॥ ७० ॥ ना तरि आंगी जैसा अवसर । तैसाचि बोल निघे बाहेर । देव तरि गुण दे सत्वर । भूत तरि शब्दचि ते ॥ ७१ ॥ तैसा शब्द लटिका काय यया ठावा । अनारिसिया अभिप्रावा । ओळखोनि घेइजे आवा । शब्दाचिया ॥ ७२ ॥ अगा आत्मविद् बोलणें । तैसें न म्हणावें वादावणें । न पावतां अंतरखुणें । बोलणें तरि कोणतें ॥ ७३ ॥ मिथ्या म्हणावे शब्द । तरि शिष्य कैसे समाधिआनंद । पावतात हें अगाध । नवल नोहे ? ॥ ७४ ॥ कोणी एक शब्दा सरिसी । वृत्ति बैसे निजसुखासी । म्हणोनि ते अनारिसी । गोष्टि आहे ॥ ७५ ॥ म्हणोनि बोल बोलासारिखा । म्हणतां नये साधुळिखा । एक तरि कारण

---

१ मनाच्या संकल्पविकल्पादि भावांच्या संभवानुरूप आंत स्फुरण उत्पन्न होऊन तदनुसार मनुष्याचें बोलणें घडतें असा भाव. २ तें स्फुरण उत्पन्न होण्यापूर्वी किंवा स्फुरण निमाल्यावर ह्मणजे सुषुप्त्यादिकांत स्फुरणाचाच अभाव असतो तेव्हां. ३ जग उत्पन्न होण्यापूर्वी जगास कारणभूत जें सद्रूप अद्वितीय ब्रह्म श्रुतींत सांगितलें आहे तें. (गाढें असें म्हणण्याचें कारण. तें स्वतः वाणीस व मनास अगोचर असल्यामुळें त्याचा साक्षात् बोध होणें अशक्य आहे.] मनाच्या पुढें ह्मणजे मनाचा लय झाल्यावर. ४ स्पष्टीकरण, उलगडा [मनाचें कूट]. ५ मग ६ वर सांगितल्याप्रमाणें, वाचा आणि मन हीं जेथें निवृत्त होतात, त्या अर्थी त्याचा शब्दामध्यें ठाव कसा लागेल? ह्मणून शब्दब्रह्म जो वेद त्यानें "नेति नेति" या शब्दानें असें दर्शविलें कीं, जे पदार्थ बुद्ध्यादिकांस गोचर ह्मणून आहेत ते ते जड असें समजून त्यांचें निराकरण करून बाकी राहिलें जें साक्षि चैतन्य, जें निराकरण करण्यास अशक्य तेंच ब्रह्म होय. ७ वेगळी, निराळी.

दुःखा दुजा आत्मसुखासी ॥ ७६ ॥ अगा कोणि एक वस्तुजात । जातीचीच असे सुजात । तैसी बोलामाजी उंच निरुतें । अध्यात्में बोली ॥ ७७ ॥ येर नीच तया । कोण करी देखावया । आवडी नुपजे सेवावया । श्रवणमननध्यानेंशीं ॥ ७८ ॥ ऐसें हें उपकलरंव । नैमित्यें आलें विनवणी भाव । शिष्य पुसे निजकळाउगव । श्री गुरुप्रति ॥ ७९ ॥ तैशीं वेदशास्त्रपुराणें । करिती तुझें विनवणें । तेथ माझे स्तुति योग्यते येणें । केवढेंसें पां ॥ ८० ॥ म्हणोनि स्वल्प स्तवनें । कृपा करावी स्वामिनें । हें निजींचेनि महिमानें । श्लाघ्यंता पैं ॥ ८१ ॥ शिष्य म्हणे सद्गुरुनाथा । हें निजसुख सेवुनी सनाथा । व्हावया लागीं पंथा । कारण कवण यावया ॥ ८२ ॥ कवण ती गुरुहातवटी । कवण ती ज्ञानदिवटी । ऐसी हे निजतत्त्वपेटी । उघडी कवण ॥ ८३ ॥ ऐसें शिष्यें विनवितां । सद्गुरु सकृप तत्त्वता । होऊनि झाला निरूपिता । निजज्ञानकळा ॥ ८४ ॥ गुरु म्हणती शिष्यासी । आत्मतत्त्वीं बैसे ऐशी । तद्धंग सांगतों विशेषीं— । करोनियां ॥ ८५ ॥ मागें निरूपिलिया तत्त्वां । कारण झालें महत्तत्त्व तत्त्वतां (?) । कीं मजवांचुनियां भूतत्त्वा । श्रेष्ठत्व असेना ॥८६॥ ऐसा निज-

---

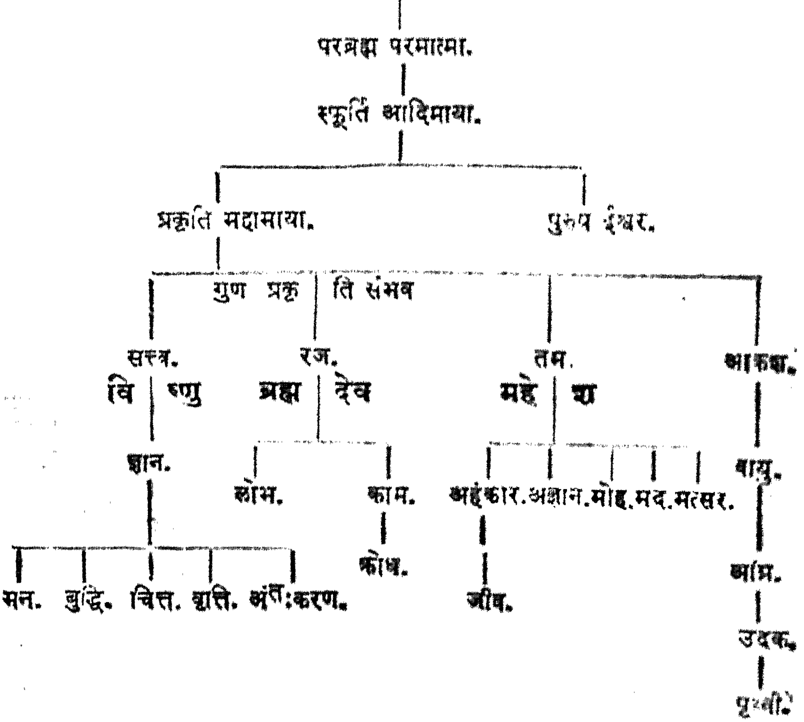
१ निश्चयात्मक, खरा. २ उप=उपरम+कल=मंजूळ+रव=ध्वनि=उपरम प्राप्तिकरून देणारें मंजूळ नादयुक्त. ३ निमित्तानें, कारणानें. ४ स्तुति. ५ संधान, लालूच [हा शब्द वाडीप्रांतीं फार प्रचारांत आहे.] ६ सृष्टीच्या पूर्वी केवळ शुद्ध चैतन्य स्वानंदघन असा परमात्माच होता, त्याचे ठिकाणीं " अहं ब्रह्मास्मि " अशी जी स्फूर्ति झाली त्या स्फूर्तीचें नांव मूल प्रकृति महामाया होय. त्या स्फूर्तिरूप दर्पणांत परमात्म्याचा दृष्टिपात होतांच त्यांत चैतन्य बिंबलें; त्याच प्रतिबिंबाचें नांव ईश्वर; त्या ईश्वरास जग उत्पन्न व्हावें अशी जी इच्छा झाली त्या इच्छेचें नांव " महत्तत्त्व " गुणसाम्य माया, होय. दुसरें, याला " महत्तत्त्व संज्ञक मनही म्हणतात. योगवासिष्ठांत वसिष्ठांनीं रामास सांगितलें आहे कीं, हे रामा! सर्वव्यापी असा जो आत्मा त्यापासून पूर्वी जी मननशक्ति [illegible] तीस मन [महत्तत्त्व] असें म्हणतात. आधीं मन झालें. त्यानंतर

स्वरूपीं अभिमान । तेथ झाला प्रकृति मान । ऐसें अपूर्व महिमान । ऐक पां तरि ॥ ८७ ॥ तोचि ओंकारासि कारण । बिंदुमात्रें पुरुष पूर्ण । अर्ध मात्रा ते जाण । शुद्ध माया ॥ ८८ ॥ तोचि शुद्ध सत्वगुण । जाणिया आला जाण । म्हणोनि हें प्रमाण । बोलिजे तेथ ॥ ८९ ॥ तें देह महा-कारण । तुर्यावस्था जाण । ईश्वर अभिमानी हे खुण । तेथील पैं ॥ ९० ॥

---

१ महिमान, सत्ताप्रभाव. २ पूर्वी अध्याय २ रा येथें याबद्दल स्पष्टाकरण केलेलें आहे, तें पहावें. ३ खालील ब्रह्मवृक्षावली पहावी.

ब्रह्मवृक्षवंशावली.

तीन गुणाच्या तीन सशक्तिक देवता ईश्वरावतारांतर्गत आहेत. यानांच सगुण ब्रह्म म्हणतात. याच्या पासून पुढें अनंत रूपांनीं नामरूपात्मक सृष्टि झाली.

अगा ओंकार जयातें म्हणिजे । तें तुज सांगतों पै सोहपें । पंच ऋत साक्षेपें । करोनियां ॥ ९१ ॥ बिंदुभावें पुरुष । तो मायेचाचि हर्ष । प्रकृतिसंगें संतोष । घेतला जयें ॥ ९२ ॥ तया पुरुषाआंगींचें सत्व । तेंचि उन्मनीचें महत्व । तेथ हें जीवत्व । नाइकणें कानीं ॥ ९३ ॥ तेथ हरती जीवदशा । देखणें स्वप्रभा प्रकाशा । तेथ नुरतीच विशेषा । भेदाभेद ॥ ९४ ॥ तो उन्मनीचा गर्भ । जीवत्वनभाचें नभ । स्वप्रकाश

---

१ चिंतनीय अशीं दोन ब्रह्में आहेत. एक शब्द आणि दुसरें निःशब्द; आतां ॐ कार हा शब्द आहे. या अध्यायांत त्या शब्दाचा येथवर उपक्रम करून आतां त्याचें स्पष्टीकरण करून दाखवितात. कारण कीं शब्दाच्या योगानेंच निःशब्दाचें (अशब्दाचें) आविष्करण होतें, ह्मणजे जेथें सर्व शब्द आणि तत्सूचित विषय यांचा अंत होतो, तेथें उत्क्रमण करून तो निःशब्दाच्या (परब्रह्माच्या) ठायीं लय पावतो. [मैत्रायण ब्राह्मणोपनिषत् प्रपाठक ६ मं० ७।२२।२५ अवश्य पहा.] २ येथें पंचऋत या शब्दांत अनेक रहस्यें आहेत; तथापि त्याचें मुख्य तत्व एकच आहे. ह्मणजे तैत्तिरीय उपनिषत् व० १ अनु० ८ येथें सांगितलेलें जें ॐ ब्रह्म [ओमिति ब्रह्म ॥ ओमितिद९ सर्वम् ॥ × × × × × × × × ॥ (ॐ दश) इत्यष्टमोनुवाकः] तें. याच उपनिषदांत पुढें अनुवाक ९ येथें सांगतात. [ऋतंच स्वाध्यायप्रवचने च ॥] ह्या ॐ ब्रह्माचें यांत उपव्याख्यान केलेलें आहे. पंचऋत असें ह्मणण्याचें पहिलें रहस्य. [१ ऋत=यज्ञ=पंचमहायज्ञ स्वरूप. ते पंचमहायज्ञ असेः—ब्रह्मयज्ञ, देवयज्ञ, पितृयज्ञ, भूतयज्ञ, आणि मनुष्ययज्ञ असे पांच यज्ञ. "अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृयज्ञस्तु तर्पणम् । होमो दैवबलिर्भौतो नृयज्ञोऽतिथिपूजनम् ॥" अर्थः—वेदाध्यापन अथवा वेदाध्ययन यास ब्रह्मयज्ञ, अन्नोदकानें तर्पण करणें त्यास पितृयज्ञ, अग्नीचे ठायीं जो होम त्यास देवयज्ञ, भूतबलीस भूतयज्ञ व अतिथीच्या पूजनास मनुष्ययज्ञ अशा संज्ञा आहेत. ३ उत्कंठापूर्वक. ४ बिंदु=चैतन्य आत्मा, पुरुष. याचें वर्णन मैत्रायण ब्राह्मणोपनिषत् प्रपाठक ६ मं० ८ यांत वर्णन केलें आहे. ५ पूर्वोक्त सत्वगुणप्रधान, शास्ता, विष्णु, नारायण. ६ पांचव्या अवस्थेचा गर्भ. [सर्वयोनिषु कौंतेय मूर्तयः संभवंति याः । तासां ब्रह्म [illegible]

स्वयंभे । आद्य रूप जें ॥ ९५ ॥ तें संतांचें माहेर । निजसुखसहोदर । सत्रावीचें मंदिर । परम तत्त्व तें ॥ ९६ ॥ तें पहावें सुखस्थान । सहस्रदळकंजभुवन । आपेंआप समाधान । होतसे जेथ ॥ ९७ ॥ तें कैवल्यदेह बोलिजे । उन्मनि अवस्था नेमिजे । सदाशिव नाम ठेविजे । तेथील अभिमानिया ॥९८॥ हें माया देवीचें (देवी मायेचें?) बोलणें । येन्हवीं काय असे कवण जाणें । हें जाणावें जाणणें । बिंदूचें पैं ॥ ९९ ॥ ऐसी बिंदूची सतत महिमा । ऐक आतां निरूपमा । अर्धमात्रेचिया उगमा । रूप करूं ॥ १०० ॥ तेंचि ॐकाराच्या चारी मात्रा । सगुण निर्गुणी स्वसूत्रा । अर्धांगपणें स्वतंत्रा । अर्धमात्रा ह्मणिपे ते ॥ १०१ ॥ प्रणवाचा चौथा भाग । पूर्णपणें सांग । प्रकृतिपुरुष एकांग । बोलिजती पां ॥ २ ॥ तृतीयें मातृकेची साक्षिणी । अर्धांगी औटपीठिनी । जाणते तुर्यात्रणी । योगसुखाची ॥ ३॥ तें देह महाकारण । शुद्ध सत्वगुण । ईश्वर अभिमानी जाण । तेथील पैं ॥ ४ ॥ तृतीयावस्थे जाणती । ह्मणोनि तुर्या साक्षिणी निरुती । तेचि पैं निजसंविती । आत्मविपर्याची ॥ ५ ॥ ईश्वर अभिमानी जाण । हें कायसें व्याख्यान । तेथील अनुसंधान । निरोपूं तुज ॥ ६ ॥ विश्व तैजस प्राज्ञ हे । लटिका अभिमान धरिला आहे । ह्मणोनि ईश्वर यया सोये ।

---

१ अगदीं मूळचें. २ ज्ञानकळा, सोळा कळांनीं युक्त जो संवत्सर रूप प्रजापति (त्याचें वित्त पंचदश कला व त्याचा आत्मा ही त्याची सोळावी कळा) त्याच्याही पलीकडची ह्मणून हिला सत्रावी ह्मणतात. ३ सोहिरोबांच्या सिद्धांतसंहिता ग्रंथाच्या उत्तरार्धासोबत चक्रकारिका आहे, त्यांतील सहस्रदल कमलचक्र पहा. ४ हिला अर्धमात्रा असें ह्मणण्याचें कारण. ह्या शक्तिस्वरूप मात्रेची गणना शक्त(?)पासून (महेश्वर, शिवापासून) पृथक् करतां येत नाहीं [स्त्रीपुरुष नामभेदें । शिवपण एकलें नांदे । जग सगळें अर्धाधें । पणें जिहीं ॥ १७ ॥ सर्व शून्याचा निष्कर्षु । जया वाहला केला पुरुषु । तेणें दादुलेन सत्ता विशेषु । शक्ति जाली ॥ २७ ॥ अमृतानुभव, ज्ञानेश्वर] ५ तिसरी मात्रा मकार त्याची. ६ साक्षिण्यवस्था, तुर्या. ७ ब्रह्मांडांतील स्थूल देह (साडेतीन हात स्थूल देहास अनुलक्षून औट हा शब्द लिहिलेला आहे.) अकार=विराट् या देहाची (पीठिणी) [illegible]

जाणावी पैं ॥ ७ ॥ मी एक सर्व घटीं । आकाश घटाकाश मठीं । अत्र-
काश तैसा दिठी । आपणापैं जें ॥ ८ ॥ मी एक ईश्वर । सर्वभूति
भूतेश्वर [सर्वेश्वर] । ह्मणोनि ईश्वर हा निर्धार । तेथील जाण ॥ ९ ॥
तेथिली जे चाळक दिठी । जागृति स्वप्न सुषुप्ति निवटी । तूर्या जाणावी
ज्ञानदिठी ॥ ऐशिच हे ॥ १० ॥ लटिकी जागृति लटिकें स्वप्न । सुषु-
प्ति ते परम अज्ञान । हें जीवेश्वर कारण । मी अविनाश शिवरूप ॥ ११ ॥
जैसें स्वप्न तैसी जागृति । दोहींसि मिथ्या सुषुप्ति । ययांतील अखिल ज्ञप्ति ।
स्वस्वरूप मी ॥ १२ ॥ उत्पत्ति नाहीं मुळीं । तेथ काय अभिमान
नवाळी । एकी एक परम निर्मळी । ज्योति ते मी ॥ १३ ॥ स्थूल कैसें सत्य ।
लिंगदेह पैं अनित्य । कारण तें अनिमित्त । अज्ञान पैं गा ॥ १४ ॥
हें जाणितलें लटिकें । निवटिलें आपणापें [३]निकें । महाकारण कौतुकें ।
ह्मणितलें तया ॥ १५ ॥ आपणासि आपणें । ओळखिलें निजखुणें ।
ह्मणोनि महाकारण ह्मणणें । नाम तया ॥ १६ ॥ लटिकेंचि भाविलें
जीवपण । तेथ नेमिलें तें कारण । तें वावो आतां महाकारण । योजिलि-
या येथ ॥ १७ ॥ तेथिला जो शुद्ध सत्त्वगुण । त्याचें सांगतों प्रमाण ।
सत्वरजतमाचें विंदाण । देखिजे चोख ॥ १८ ॥ सत्त्व ह्मणिजे काय ।
तमाची कैसी सोय । रजाचें कवण तें निलय । ऐसी जे संज्ञा ॥ १९ ॥
कवण वर्ण काय व्यक्ति । कवण विषय कैसी आसक्ति । ऐशिये प्रतितीची
व्याप्ति । स्वसामर्थ्यें जी ॥ २० ॥ सत्त्वाचा ऐसा भाव । सत्कर्माचें घेइजे
। परि न चुकेचि जीव । हें अभिधान कदा ॥ २१ ॥ करितो सत्क-
। परि अंतरगुज न सांपडे । पुनर्जन्माचें वेडें । इच्छिजे पैं
॥ २२ ॥ हें सत्कर्म करीन । मागुतीं जन्म घेईन । सुख संतोष
जी ॥ २३ ॥ थोर सार्वभौम राजा होईन । किंवा प्रधान-
। गृहस्थाचि ॥ २४ ॥ ऐशिये कामनेमाजी ।

३ शुद्ध, चांगलें. ४ खूण. ५ आवडीनें.

पैस झालिया सहजीं । जन्ममृत्याचीं वोझीं । वाहणें न चुके ॥ २५ ॥ तैसें तें न योजितां । जन्ममृत्यातीत तत्वता । व्हावया लागीं चिंता । जहीं घडे ॥ २६ ॥ जन्ममृत्यूपासुनी । कैसा सुटेन निदानीं । हें जयाचिये मनीं । सखेदपण ॥ २७ ॥ तो जाण गा उत्तम । शुद्ध सत्वाचा संभ्रम । सांगतों अनुपम । जाण पैं गा ॥ २८ ॥ चित्त नेदीच कामने । विषय न धरीच मनें । मन वळधे अमनें । नित्य त्याचें ॥ २९ ॥ अध्यात्माविषयीं अपार गोडी । बोलावें तेंचि तोंडीं । ऐशी जयाची आवडी । स्वस्वरूपीं ॥ ३० ॥ जो सत्वगुणाचा गर्भ । शुद्ध बुद्धीचा स्वयंभ । ज्ञानवल्लीचा कोंभ । नित्य नवा जो ॥ ३१ ॥ जो बुद्धीचा निक्षेपैं । विवेकाचें रूप । तेजाचा बाप । विद्यमान पैं ॥ ३२ ॥ जो आपआपणा ओळखिता । निज उगम उमगिता । आविर्भाणें तत्वता । असणें जया ॥ ३३ ॥ जो पुनरावृत्ति हेळिता । आपआपणा मेळविता । गुणासी लय करिता । आपणापें जो ॥ ३४ ॥ जो निजआवडी अंकिला । ज्ञानरूपें आंवांकिला । तो नित्य मुकला । विपरीतें कल्पने ॥ ३५ ॥ स्वात्मसुखश्रवणीं धाला । न पाहेचि अधालें । स्वयंभपणें आदला । मीच कीं म्हणे ॥ ३६ ॥ अविनाशबुद्धि भूषिला । सुख लेणें लेवुनि तोषला । आपेंचि हर्षेला । आपणापें जो ॥ ३७ ॥ ऐशी स्वस्वरूप समाधि । स्थिर होय मनबुद्धि । ते बोलिजे सत्वशुद्धि । ब्रह्मविदीं ॥ ३८ ॥ ऐशिया परि शुद्ध सत्त्व । जाणिजे आपुलें महत्त्व । हेंचि जाणावें तत्त्वीं तत्त्व । साधुजनीं ॥ ३९ ॥ तुर्येचेनि महिमानें । तुटती जीवाचीं बंधनें । तें अनुसंधान समाधानें । निरोपूं तुज ॥ ४० ॥

---

१ शेवटीं २ नित्य. ३ सांठा, ठेवण्याची जागा. ४ विराजमान होणारा, असलेला. ५ जन्ममरणरूप खेपा. ६ स्वस्वरूप आत्म्याच्या ठायीं लीन होणारा. ७ अंकित झालेला, पांगलेला. ८ आपल्या स्वाधीन करून घेतला. ९ मी जीव अशा कल्प-

तूर्येचेनि आंगमेळें । ब्रम्हसुखाचे सोहळे । तुज दावूं अवलिळे । प्रकट करोनि ॥ ४१ ॥ इये आलंगिलिया सवें । जाइजे पूर्व उगमाचिये शिवे । तें परम सुख संभवे । जाणती योगी ॥ ४२ ॥ इचिया कृपामृतजळें । जीव न तापे त्रिविध तापानळें । पाविजे पैं सुखळळे । योगियांचे ॥ ४३ ॥ जे ज्ञानसुखाची आदि । शुद्धसत्त्वाची मांदी । अनुभवकला नुसंदी । जाण पैं गा ॥ ४४ ॥ जिये कळेमाजी साची । वार्ता नायकों भवभयाची । ते अजेची पैं विवेचि । सांगों तुज ॥ ४५ ॥ जियेचिये गांवीं येतां । सुखासी नाहीं दुर्लभता । आपें आपणा तत्त्वता । ओळखणें जेथ ॥ ४६ ॥ जियेचिया वोवरां । निजतां पैं निर्धारा । पुनर्जन्माचा वारा । येऊंच न शके ॥४७॥ जें योगद्रुमाचें जीवन । मोक्षफळाचें चुंबन । पाणिग्रहण

---

१ सहज, स्वाभाविक, मुळचें. २ आधिदैविक, आध्यात्मिक, आधिभौतिक असे त्रिविधताप एतद्रूप अग्नीनें. ३ समुदाय, मंडळी. ४ केवळ ज्ञानकळा. ५ जिला जन्म नाहीं अशी जी तिची. [अजामेकां लोहितशुक्लकृष्णां बह्वीःप्रजाः सृजमानां सरूपाः । अजो ह्येको जुषमाणोऽनुशेते जहात्येनां भुक्तभोगामजोऽन्यः ॥ ५ ॥ श्वेताश्वतरोपनिषत् अ० ४ मं० ५ ॥ भावार्थः—एक लाल पांढरी आणि काळी अजा आहे, ती एकरूपा असून पुष्कळ प्रकारची प्रजा उत्पन्न करिते. एक अज आहे तो तिजवर प्रीति करितो आणि तिच्याशीं आसक्त होत्साता तिला भजतो आणि दुसरा एक अज आहे तो ती भोगावयाचें तें भोगीत असतां तिला सोडून जातो.] ६ विवेचन, स्पष्टीकरण. ७ खोलींत. ८ विवाहप्रसंगीं वधूचा हस्त धरून वर तिचें पाणिग्रहण करितो, तें व शोभन=(फलशोभन—याज्ञिक गर्भाधानसंस्कारास फलशोभन असें ह्मणतात.) गर्भाधान संस्कार; प्राचीन काळीं हा संस्कार विवाहप्रसंगींच होत होता. (येथें आत्मा पुरुष (पूर्वोक्त अज) हा वर आणि प्रकृति (तूर्या किंवा पूर्वोक्त अजा) ही वधु असें कल्पून (किंवा मूळ परंपरेनें चालत आलें तसें) यांत रूपक केलें आहे. [सोहिरोबांनीं अन्य ठिकाणीं पा० पदसंग्रह भा० १ पद १ लें यांत ह्मटलें आहे कीं [नम्र होउनी वृत्ति लागली अलक्ष हें लग्न.] तसेंच दुसऱ्या एका ठिकाणीं ह्मटलें आहे [प्रकृति पुरुषाचें हें लग्न । आंत सोहिरा झाला मग्न.] तात्पर्य प्रकृतिपुरुषाचें ऐक्य ह्मणजे अलक्ष लग्न यांत मोठ्या खुबीनें वर्णन केलें आहे, तें जिज्ञासूंनी लक्षपूर्वक पहावें. आतां ह लग्न ह्मणजे जीवद्वैत; जीव (अहंकार) अविद्या (कल्पना) यांचा

शोभन । आत्मयासी ॥ ४८ ॥ जे निजसोयरिकेंमहाळीं । विषय बोणें वांटिली । जीव अविद्या त्रांधली । समाधिमाजी ॥ ४९ ॥ मग विवाह करी कीर्रें । चहूं पुरुषार्थी मंडपाकार । करोनि करिजे आकार । त्रिकुटावरी ॥ ५० ॥ तळवट घेइजे पृथ्वीभास । छाया करिजे व्योमांस । उदक आणिजे अशेष । चरणप्रक्षाळना ॥ ५१ ॥ विवेका करिजे यजमान । निजनिर्वृत्ति समाधान । वर आणिजे आत्मा निदान । सहजभावें ॥ ५२ ॥ विवेक आणि शुद्धमति । उभय सरिसींच बैसती । अर्चनासी करिती । निजवराचिया ॥ ५३ ॥ चित्तचैतन्यादिक । चरणालागीं निष्टंक । क्षाळनीं आणिलें उदक । तयालागीं ॥ ५४ ॥ चरण धरिले सद्विवेकें । प्रवृत्ति निवृत्ति हस्तकें । शुद्धमतीनें उदकें । जळकलश धरियेला ॥ ५५ ॥ मग तया चरणप्रक्षाळना । उदक सोडी निर्वाणा । शुद्धवासना आपणा । आपेंआप हर्षली ॥ ५६ ॥ मग तंतु र्णे भाविलें आपण । तेंचि बांधिलें यज्ञकंकण । गंध लाविलें सोडंपण। स्वाभाविकजें ॥ ५७ ॥ सर्वे शुद्ध सुमनें अर्पिलीं । अक्षय अक्षता घातली।

---

१ प्रकृति आणि पुरुष यांची सोयरिक (संबंध) जुळून येणाऱ्या महालांत, जागेंत (महाकारणदेहांत) मंडपांत. २ विवाहादि प्रसंगीं सुवासिनींस वगैरे वाणें वांटण्याची चाल असते. येथें इंद्रियांचे जे विषय ते त्यांचे त्यास देऊन टांकले म्हणजे अंतःकरणांतून बाहेर घालविले हा भाव. ३ चांगल्या, मोठ्या समारंभानें. ४ चार देहांचे चार अभिमानी विश्व, तैजस, प्राज्ञ, प्रत्यगात्मा हेच लग्नमंडपाचे आधारस्तंभ. ५ आकाशास. ६ वराचे पाय धुण्यासाठीं. ७ वधूचा जनक मुख्य कार्यकर्ता. ८ विषयांपासून अंतःकरणवृत्ति फिरविणें, अंतर्मुख वृत्ति. ९ कारणभूत (कारण एकंदरींत विवाहांत वरच मुख्य कारण असतो. वर=श्रेष्ठ.) १० स्फुरणादिक. ११ निश्चयात्मक. १२ बहिर्मुखवृत्ति, संसारप्रवृत्ति (प्रवृत्ति, निवृत्ति; हेच उभयहस्त त्यांनीं) १३ मोक्षप्राप्तिसाठीं (योग्य वराला सद्बुद्धिकन्या दान करून उदक सोडलें हा भाव. (सिद्धांतसंहिता उत्तरार्ध अ० १२ अवश्य पहा) १४ विश्वस्वरूप पटांतील तंतू. (तंतूपटांत ओतप्रोत व्यापून असतो, तेव्हांच तो पट व्यासंबंध पात्र होतो. श्रीरंगनाथ यांनीं म्हटलें आहे " विश्वरूपीं चितंतु एकचि

शुद्ध वासना हर्षेली । आनंदेशीं ॥ ५८ ॥ मग शबलांश दध्यांजुळी । जीवशिवपण कोंजेळीं । हस्तांचिया जडवळीं । ऐक्यात्म भावें ॥ ५९ ॥ मग निराभाँव बोवलें केलें । शुद्धप्रतीति निर्वाळिलें । वरि चित्रविचित्र बांधिलें । मखर तें पैं ॥ ६० ॥ पुनरावृत्ति नये ऐशी । सुफळ रोविलें कर्दळीसी । अष्टभावें अष्टफळांसी । आणिलें तेथ ॥ ६१ ॥ ऐक मखराचिया विवरणा । चित्रविचित्र कतृत्वनिपुणा । ऐक्याठायीं आपणा । भूताकृति भाविलें ॥ ६२ ॥ मनाचिया अनेक वृत्ति । काठ्या रुतल्या सततीं । सांडियें बांधिल्या निगुतीं । अमनाचिया ॥ ६३ ॥ चारी खाणी

---

१ मायामिश्रित झालेल्या ब्रह्मरूप दह्यांचा अंजुली. २ दोन्ही हाताचे तळ एकत्र करून ओंजळी करणें (याला कोंजळी असें वाडी प्रांतीं म्हणतात.) ३ एकत्र करणें. ४ ज्याचा कधींच अभाव म्हणजे नाश नाहीं असें. ५ विवाह प्रसंगीं अष्टपदी लाजाहोमादि क्रिया करण्यासाठीं केलेली वेदी (तिला वाडीप्रांतीं बोवलें असें म्हणतात.) ६ सारवलें (ती वेदी गोमयादिकांनीं सारवावी लागते.) ७ धर्म, ज्ञान, वैराग्य, ऐश्वर्य, अधर्म, अज्ञान, अवैराग्य, व अनैश्वर्य. हे अष्टभाव होत. या आठांनीं आठ फळें आणलीं तीं अशीं. [१ गीतेमध्यें ' कर्मजान्विद्धितान्सर्वान् ' इत्यादि चतुर्थाध्यायांत कर्मज यज्ञ सांगितला त्याचें फळ म्हणजे मन व प्रणव यांचा संयम हें स्वधर्मआचरणाचें फळ होय, किंवा सत्य. २ या यज्ञांतील (विवाहहोमांतील) ज्ञानाग्नानें ज्ञेयरूपी फल आणलें. ३ वैराग्य (विषय वैराग्य) त्यानें ' शांति ' स्वरूपफल आणलें. ४ ऐश्वर्यानें ब्रह्मलोक, प्राजापत्य माहेंद्रादि स्वर्गलोकांचें ऐश्वर्यरूपी फल आणलें. ५ अधर्मानें अज्ञानकृत आवरणरूप फल आणलें. ६ अज्ञानानें विक्षेपरूप (असत्य) फल आणलें. ७ अवैराग्यानें जन्ममरण दुःखरूप फल आणलें. ८ अनैश्वर्यानें मृत्युलोकांतील नाशवंत विषयरूप फल आणलें. [याविषयीं ज्ञानेश्वरी अध्याय ८ ओ० ४५ ती ५८ अवश्य पहा.] विवाहप्रयोगांत ऐरणीदानाचे वेळीं मत्तमातंगाचें आरोहण होतें, त्या वेळीं हीं अष्टफळें सौभाग्यकारक म्हणून द्यावयाचीं असतात. तसेंच पूर्वोक्त दध्यंजुळीचे वेळीं करास कर जोडून द्यावी लागते. हा सर्व प्रकार विवाहप्रयोगाचीं पदें शास्त्रोक्त गर्भाधानविधि आणि त्या प्रसंगीं मखर वगैरे करण्याची वाणास जिज्ञासूंनीं वाहून पाहिल्यास कळेल. ८ मखराच्या काठ्या नात. वी दोरी तागाची वळलेली असते (सुतळी) तिला
९ जारज (जरायुज), स्वेदज, अंडज, उद्भिज्ज

च्चारी चौक । आवांका पैं निष्टंक । बांधिलाचि निष्कलंक । पूर्ण चंद्र जैसा ॥ ६४ ॥ प्रतीतिचिया एकवटें । आणिकीं नाना रंग तिवटें । चित्र विचित्र निवटिलें निवटें । सांगतों पैं निजप्रतीति ॥६५॥ एकें स्वकर्म द्विजें धोवटें । एकें क्षात्रियें लालैवटें । भवभौरतें अशुद्ध निवटें । निवटिलीं एकें ॥ ६६ ॥ एकें स्वभांडवल शीळें । वैश्यें सुरंग पिवळें । एकें शूद्रें काळें । अज्ञानयोगें ॥ ६७ ॥ एकीं चिटीचिटींचितळें । जैसीं बुटजरी सोज्वळें । अनेकवृत्तिमनमेंवाळें । रेखिलीं वरी ॥ ६८ ॥

---

१ तिकटी. मखरास त्रिकोणाकृति तिकटी बांधून त्यावर त्रिपर्णाकृति पत्रें बसविण्याची चाल आहे. [हें मखर बहुतेक गर्भाधानसंस्कारप्रसंगीं करतात.] रहस्य असें कीं [अष्टकैः षड्भिर्विश्वरूपैकपाशं । त्रिमार्गभेदं द्विनिमित्तैकमोहम् ॥४॥ श्वेताश्वतरोपनिषत् अ० १ मं० ४] "विश्वरूपैकपाशम्=" विश्वाचें रूप एकपाश (ज्यांत अशास). "त्रिमार्गभेदम्=" तीन निरनिराळ्या वाटा (ज्यांत, अशास); धर्म (विहितकर्म), अधर्म (निषिद्धकर्म), ज्ञान या तीन निरनिराळ्या वाटा (पाकळ्या) किंवा विद्या, धन, सामर्थ्य हें मदत्रय. २ चांगलीं वाईट किंवा उत्तम मध्यम कनिष्ठ अशी निवडून. ३ शुद्ध शुभ्रवर्णी=सत्वगुण-प्रधान स्वधर्माचरणानें युक्त अशीं पवित्र द्विजें=ब्राह्मणवर्णाचीं मनुष्यें. ४ लालवर्णाचीं क्षात्रियें=क्षत्रियवर्णाचीं मनुष्यें. ५ भव=संसार हीच भरतभूमि [धर्मभूमि, कुरुक्षेत्र] 'इदं शरीरं कौंतेय क्षेत्रमित्यभिधीयते । श्रीमद्भगवद्गीता अ० १३ ' त्या ठिकाणीं जीं अशुद्ध अशीं (दुर्योधनादिक) क्षत्रिय वर्णाचीं माणसें भारतीयांमध्यें (निवटें) निवडून=नाश करून वेगळीं केलीं. क्षत्रियांचा वर्ण लाल व रक्ताचा रंगही लाल असतो, तेव्हां येथें 'अशुद्ध=रक्त' असा अर्थ घेतला तर भारती युद्धांत रक्तपात करून निवडलीं असाही अर्थ निघेल. ६ स्वतःच्या भांडवलावर व्यापार वाणिज्यादि क्रिया करण्याचेंच ज्यांचें शील अशीं वैश्यें=(सुवर्णाप्रमाणें ज्याचा पिवळा वर्ण आहे अशीं) वैश्यवर्णाचीं माणसें. ७ कृष्ण (काळा) वर्णाचीं (शूद्रें) शूद्रवर्णांतील माणसें. याप्रमाणें त्या मखरावर चित्रित केलीं असा भाव. ८ विश्वरूप चित्रपटांतील अरण्यरूप (चिटीं) चिटांवर चित्रित केलेलीं. ९ चितळें=श्वापदादिक (चितळ या नांवाच्या हरिणाच्या वर्गांतील एक वन्यपशु बाडीप्रांतीं जंगलांत असतो. [पक्षीं भवमृगजल पिण्याच्या आशेनें धांवधांवून थकणारीं मनमृगें.] १० जरीचीं बुटें (टिपकें) दिलेलीं वस्त्रें. ११ मनाला मोह उत्पन्न करणारा [मारीच मृगरूपानें गुंफाद्वारावरून गेला तेव्हां सीतेसारख्या

एकें आनंदें निर्भरें । नाचती जैशीं मनमयूरें । एकें गोपसहीत गुरें । रेखिलीं वरी ॥ ६९ ॥ एकें विजनरूपें महावनें । एकें जीवनरूपें नाना जीवनें । एकें सुकेतकी वनें । रेखिलीं वरीं ॥ ७० ॥ एकें ऊर्ध्वमूळें द्रुम । सुपक्क सेविती विहंगम । उडती बैसती विश्राम । स्वसुख स्वरूपीं ॥ ७१ ॥ वाग्भुवनें वागेश्वरी । हंसयुक्तें निर्धारी । शारदा रेखिली वरि निरंतरी । चतुर्दळ सहित ॥ ७२ ॥ स्थूलभासेशीं ब्रह्मा । षड्दळाची प्रतिमा । क्रियाशक्तीचा महिमा । काढिला तेथ ॥ ७३ ॥ स्थूलभोगेशीं चिंतन । नेत्रस्थान समाधान । दृश्यभासअवलोकन । रेखिलें तेथ ॥ ७४ ॥ रजोगुणाचा अभिप्राव । जागृतीचें वैभव । विषयांचा विषम भाव । लिहिला तेथ ॥ ७५ ॥ अष्टदळेशीं रमाकांत । अंतःकरण आविष्ठित । सत्त्वगुणें मिरवत । रेखिले वरी ॥ ७६ ॥

---

१ गाई, गोपाळ, वत्सांसहीत, मथुरा, गोकुलवृंदावनासारखी. २ बदरिकाश्रमासारखीं तापसजनाश्रित महावनें. ३ सोनकेवड्याचीं वनें (पक्षीं सुदामपुरीसारखीं सोन्याचीं नगरें). ४ उलट्या क्रमानें विस्तार पावणारा जो अश्वत्थ वृक्ष, ज्या वृक्षाचें मूळ पुराणपुरुष हें वर आहे. असे द्रुम=वृक्ष. ५ त्या वृक्षाचें सुपक्कफल=योगरूपफल (विहंगम) हंसपक्षी (परमहंस) सेवन करितात. ६ शब्दाचें भुवन=आश्रयस्थान, सांठा, स्फूर्ति, परमेश्वराची वाग्देवता वाणीरूप शक्ति. ७ जिचें वाहन हंस (पंचभूतांसहीत असणारा जीव) आहे अशी. ८ योगशास्त्रोक्त चतुर्दळचक्र कुंडलिनीशक्तीसह. याबद्दल व पुढें लिहिलेल्या चक्रांबद्दल वगैरे माहिती सिद्धांतसंहिता उत्तरार्धासोबत चक्रकारिका जोडली आहे ती तत्त्वजिज्ञासूंनीं पहावी. ९ स्थूल सृष्टि ह्मणजे पंचीकृत भूतांपासून झालेलीं ब्रह्मांडें, त्यांतील चतुर्दशभुवनें त्या त्या भुवनांतील प्राण्यांनीं खाण्याचीं अन्नें, व त्या त्या लोकांस योग्य अशीं शरीरें या सर्व सृष्टीस आभासयुक्त स्थूल सृष्टि असें ह्मणतात. या सृष्टीचा अभिमानी रजोगुणी ब्रह्मदेव; त्यासहित. १० तो ब्रह्मदेव षट्दळाची (पक्षीं=विष्णूच्या नाभिकमलाची) प्रतिमा=त्यामध्यें प्रतिबिंबित झालेली मूर्ति (मूर्त=ब्रह्म). पूर्वोक्त चक्रकारिकेंतील षट्दल चक्र पहा. ११ स्थूल देहाच्या आधारानें कर्म करावीं भोग [illegible] ही क्रिया शक्ति होय. १२ योगशास्त्रोक्त आठ पांकळ्यांनीं युक्त असें

ज्ञानशक्ति स्वप्न । प्रविविक्तभोगाचें अनुसंधान । कंठाचें स्थान । रेखिलें तेथ ॥ ७७ ॥ द्वादश षोडशदलेंशीं । महेश रेखिला सुषुप्तीशीं । हृदयस्थान आनंदभोगेशीं । काढिला तेथ ॥ ७८ ॥ द्विदलेशीं अर्धमात्रा । ज्ञानरूप विचित्रा । ईश्वर अभिमानीसूत्रा । रचिलें वरी ॥ ७९ ॥ सहस्रदलेंशीं आत्माराम । अभेदभाव कल्पद्रुम । वरि बैसले विहंगम । नाना मुमुक्षु ॥ ८० ॥ कीं चैतन्यउदधींचें केवळ । आंत नाना तरंग खळाळ । भूतें भाविलीं समूळ । तये ठायीं ॥ ८१ ॥ नाना स्थावरजंगम । ऐक्यदृष्टि अनुपम । वन भाविलें संभ्रम । रेखणेमाजी ॥ ८२ ॥ त्या माजी शमदमयुक्त मंद । जिहीं काढिला द्विरद । नाना कमलतंतुमंद । तोडिता ऐसा ॥ ८३ ॥ नाना गिरिकंदरें । गुंफाकपाटद्वारें [दरें ?] रेखिली पैं आदरें । चित्रामाजी ॥ ८४ ॥ कीं प्रकटे आत्मसूर्य । हृदयकंजीं परम सौर्य । प्रफुल्लीं आमोद ऐश्वर्य । तोचि भ्रमर बैसे ॥ ८५ ॥ ऐसें नाना चित्रविचित्रें । मखर रेखिलें स्वतंत्रें । आत्मप्राप्तीची परत्रें । विराजित ॥ ८६ ॥ विस्तार झाला मखराकृति । राहिली लज्जा होम विवृत्ति [व्युत्पत्ती ?] । सांगणें असे निजसंचितीं । लागोनियां ॥ ८७ ॥ गोष्टी आड आली गोष्टी । आधीं सुमुहूर्तसावधान मंत्रवृष्टि । मुकोनि दृष्टि आड आली दृष्टि । लज्जाहोमा ॥ ८८ ॥ तरि आधीं सांगों सावधान । मग करूं होमविधान । एकाग्र देई अवधान । श्रवणद्वारें ॥ ८९ ॥ अगा परेवरील भूमि । उभयें मीनली विवाहसंगमीं ।

१ अध्याय २रा येथील कोष्टक पहा २ विज्ञानमय ग्रत्रात्मा. ३ पक्षी=मोक्षेच्छु हंस. ४ शम म्हणजे मन दुष्ट वासनेपासून फिरविणें. दम म्हणजे शब्दादि विषयांपासून श्रोत्रादि इंद्रियें आवरणें. ५ हत्तीच्या गंडस्थलांतून वाहणारा मद. शम आणि दम हीं दोन गंडस्थळें त्यांतून वाहणारा मद=सात्विक अहंकार. ६ मत्त गज. ७ दरवाजे अन्य (दरें=गुहा). ८ हृदय कमलामध्यें. ९ विवरण. व्युत्पत्ति=शास्त्रादि व्यवहाराचे तत्परिभाषिक जे संकेत त्यांचें ज्ञान तें. १० आत्मज्ञानप्राप्त्यर्थ. ११ विवाह प्रसंगीं वधुवरांचे मध्यें अंतःपट धरून 'अति सुमुहूर्त सावधान' असें म्हणतात तें. [ती सुखोत्पत्तीकारक [illegible] निच्या आ-

चौहूं वेदींच्या उगमीं । चतुर्थ वेदीं[2] मंत्र तेथ ॥ ९० ॥ शुद्धांश वरसमूह । शबलांश तो नोवरी सहोदँरसह । मीनती होउनी निःसंदेह । तये जागां ॥ ९१ ॥ ज्ञानकांडींचे द्विज । उपनिषँद्द्वारें सहज । इहीं नेमिलें काज । सहज समयीं ॥ ९२ ॥ अभेद मांडोनि अंतःपट । मंत्रघोष संघाट । होताति पैं चोखट । तयेठायीं ॥ ९३ ॥ निजबोधाचिया अक्षता । उभयांवारि टाकितां । प्रकृतिपुरुष ऐक्यता । होइजे पैं ॐ पुण्याहं ॥ ९४ ॥ मग अभेद अंतःपट फेडोनी । द्वैतावीण खंडोनी । आपेंआपण होऊनि । एकवटती जहीं ॥ ९५ ॥ तेथोनियां बोहल्यावरी । अभेदपणें सरोवरी । लज्जाहोमाची पारी । आदरिली ॥ ९६ ॥ जाणवी हा पृथ्वी-

---

१ ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवेद आणि अथर्वणवेद यांचा उगम ह्मणजे प्रणव (ॐ कार) २ चौथा वेद अथर्वण त्याचा मंत्र ह्मणजे "अयमात्मा ब्रह्म" याचा अर्थः—अहंकारापासून देहापर्यंत जितकीं ह्मणून जड तत्त्वें आहेत, त्या सर्वांचा जो साक्षि आत्मा, हा अवेद्य असून स्वयंप्रकाश व अपरोक्ष आहे. तो दृश्य पदार्थासारखा परोक्षही नाहीं, व घटादि पदार्थां सारखा दृश्यही नाहीं ह्मणून 'जितके दृश्य पदार्थ आहेत त्या सर्वांचें जें अधिष्ठान तत्त्व तेंच ब्रह्म. हें सच्चिदानंदरूप असून पूर्वोक्त आत्मा व तें (ब्रह्म) एकच आहेत' हें या वाक्याचें तात्पर्य. ३ शबलांश=लिंगदेहाचा अभिमानी जो हिरण्यगर्भ तो अर्थात् नवरी (प्रकृति) चा सहोदर=बंधु त्यासह. ४ उपनिषद् याचा अर्थः—उप+नि+सादयति इति उपनिषद् । उप ह्मणजे जवळ नि० ह्म० अत्यंत किंवा निश्चयानें. सादयति नाश करितें, किंवा पाववितें. जीवात्म्याला परब्रह्माजवळ नेऊन त्याच्या संसारकारणीभूत अविद्येचा नाश करणारी किंवा आत्मप्राप्ति करून देणारी ब्रह्मविद्या. त्या उपनिषदाच्या ह्म० ब्रह्मविद्येच्या प्रतिपादक ग्रंथास उपनिषद् हा शब्द उपचारानें (आरोपानें) लावला जातो. (उपनीये ममात्मानं ब्रह्मापास्तद्वयं पुनः । निहन्त्यविद्यां तज्जं च तस्मादुपनिषन्मता ॥ ह्या जीवात्म्याला, जेथें द्वैत नाहीं, अशा ब्रह्मस्वरूपीं नेते आणि त्याच्या विद्येचा व तज्जन्य संसाराचा अत्यंत उच्छेद करिते, ह्मणून ब्रह्मविद्येला 'उपनिषद्' असें ह्मणतात. ५ पूर्वी सांगितल्याप्रमाणें ॐ ह्मणून सुरवात होते व वराला ॐ स्वस्ति व ॐ पुण्याहं असा उच्चार करावा लागतो. व पुण्याहवाचनाला सुरवात

भास । मृत्तिका घातली अशेष । वरी घालिजे इंधनें निःशेष । कल्पनेचीं ॥ ९७ ॥ ज्ञान पोळविता हुतांश[1] । कल्पना आहुती निःशेष । अशेष वारि घृत घालिजे निःशेष । अहंभावाचें ॥ ९८ ॥ मंत्र बोलिजे आसक्ति । वाचे-माजी वाचोक्ति । होमुनी निःशब्दगति । घेतली पुढें ॥ ९९ ॥ निःशब्द-पण घेवोनी । सकळ भावनें भोंवुनी । पुनर्विवाह[2] कानीं । नायकों ऐसें देइजे ॥ २०० ॥ हे द्विजांसी विज्ञापना । पूर्णब्रह्म द्विज संपन्ना । भावो-नियां समाधाना । आपआपणियां सुखें ॥ १ ॥ ऐसें हें स्वात्मसुख । प्रकृति-पुरुषांचा विवाह देख । शिष्या ऐशी हे ओळख । तूर्या भूमि ॥ २ ॥ सांगितलें मागील निरूपण । आत्मस्वरूपासि सन्निधान । ते हे जाण कारण । तूर्या दशा ॥ ३ ॥ इचें घेतलिया दर्शन । होय सुखा संतोषण । विषयसुखा पारुषण । होइजे जेथ ॥ ४ ॥ निजवस्तु शोधावी । होय शिष्या हे ठाणदिवी[3] । इचिया स्वरूप संभवीं । सुखचि असे ॥ ५ ॥ हें ज्ञानमहीचें नाधव [मार्दव ?] । सोऽहंबीजासी लवलव[4] । फिके मोक्षफळ अमेय[5] । परम प्रमेय तें ॥ ६ ॥ तें सुख सेवितां जहीं । न बुडिजे जन्म-मृत्यु डोहीं । हें तूं जाण निःसंदेहीं । शिष्यवर्या ॥ ७ ॥ हे शुद्ध सुमनाचा

---

१ अग्नि (ज्ञान+हुतांश=ज्ञानाग्नी)२ पुनर्जन्मच नाहीं. मग पुनर्विवाह कुठला हा भाव. ३ देवघर, स्वयपाकघर, व माजघर या तीन खणांत प्रकाश पडेल अशा रितीनें कायमचा टांगलेला एक दिवा असतो त्यास ठाणदिवी असें वाडीप्रांतीं ह्मणतात. याचें रहस्य हेंच आहे कीं, अन्नमय स्थूलदेहघरामधील ‘प्राणमय, मनोमय आणि विज्ञानमय’ या तीन कोशांतील तम नाहींसें झालें पाहिजे यासाठीं आत्म-ज्योतिस्वरूप ठाणदिवी प्रज्वलित केली पाहिजे हा भाव. ज्ञानेश्वरांच्या काळीं सुद्धां ही ठाणदिवी प्रचारांत होती, असें वाटतें. कारण ज्ञानेश्वरी अ० ६ येथें ह्मटलें आहे कीं (आत्मप्रभा नित्य नवी । तेचि करोनी ठाणदिवी । जो इंद्रियां चोरूनि जेवी । तयासीच फावे ॥ २३ ॥ यावरून असें सिद्ध होतें कीं, आर्य धर्मांतील आचार विचार व रुढी ह्या परंपरागत चालत आलेल्या ज्ञानास अनुसरून होत्या; परंतु हल्लींच्या काळीं त्यांचें अष्टधान्याचें कडेबोळें बनलें. ४ पृथ्वीवर उगवणाऱ्या वनस्पतींचा लवलवीतपणा [माधव=वनस्पति विश्वाचा प्रकाशक. माधवी=वसंत-ऋतु] ५ मान करण्यास माप करण्यास अशक्य

मकरंद । ज्ञानांकुराचा मूळकंद । परम सुखासि विशद । हेचि एक ॥ ८ ॥ हे मुमुक्षु खगाचा[1] घरटा [घटा ?] । जी जीवशिवें[2] चांचुवें सुभटा । सुख फळाचा बरवटा । माजिला रस ॥ ९ ॥ ना तरि आनंदसिंधूची भरती । मिळणी मिने [मिनणें ?] जीवसरिती[3] । नुरवीच भेदाची मति । लघुपणाचियां[4] ॥ १० ॥ आपुलेच नावें थोरावे । ऐक्यपणाचिया नावें नावें । तेंचि जाणावें संभवे । तियेचेनि ॥ ११ ॥ हे स्वात्मरवीची प्रभा । सत्संगाची वल्लभा[5] । इयें आणिली सर्वस्व शोभा । योगसुखासी ॥ १२ ॥ हे निजसुखाची राणीव[6] । मोक्षपदाचें वैभव । स्वयेंचि अनुभव । आपुला हे ॥ १३ ॥ हे मनचित्राची[7] भिंती । अमनपणें सतती । आहेचि पैं निरुती । पाहतयापुढें ॥ १४ ॥ हें आपुलें निज । ज्ञानदिठी निज समज । जेथ गेल्या मी मज । नुरेचि पैं ॥ १५ ॥ तियेचिये आंगीक अंगलगेनें[8] । सकळ अलंकारीं एक सोनें । देखे जेथ एकात्मपणें । घडे तयालागीं ॥ १६ ॥ जे मनापैलीकडे । अमनाचिया निवाडें । योगियांतें वाडेंकोडें । परमार्त जें ॥ १७ ॥ जे पूर्णचंद्रीं वाढविती कळा । योगसुखाचा सोहळा । स्वस्वरूप निर्मळा । मंदाकिनि[9] जे ॥ १८ ॥ हे परम निर्वाणी । कैवल्यसुखरूपिणी । जन्ममृत्यूची काढणी । नायिकणें जेथ ॥ १९ ॥ हे चैतन्यहेमाची हंळी[10] । कीं परमसुख नवाळी । कल्पनेची

---

१ आश्रयस्थान (घटा=समुदाय) २ आत्मस्वरूपपक्ष्याचे (परमहंसाचे) जीव शिव हे दोन चंचूपुट. ३ लीन होणें, ऐक्यता, तद्रूप होणें (जीवस्वरूप जी अविद्या नदी (सरिता) तिनें आनंदसिंधु जो परमात्मा त्याशीं ऐक्य पावणें हा भाव). ४ सागराशीं तद्रूप झाल्यानें 'मी नदी आहें' असा लघुत्वाचा भावच उरला नाहीं. ५ प्रीय स्त्री ६ राज्य (रियासत) ७ मनोमय सृष्टींतील नामरूपात्मक चित्रांनीं चित्रित केलेली भिंत. ८ समागमानें, संबधानें. वाडें+कोडें=(वाडें किंवा कोड असा शब्द गोव्यांत चालतो. वाडें=मोठ्या (कोडें) आर्तीनें, आवडीनें. ९ सुरनदी, ज्ञानगंगा [मंदाकिनी वियद्गंगा स्वर्णदी सुरदीर्घिका । इत्यमरः] १० हळी किंवा कळेपट्टी म्हणून एक बायकांचा डोक्यांत घालण्याचा सोन्याचा दागिना वाडी ... परतात. एका चांदीच्या पट्टीवर मोगरीच्या कळ्यांसारखे

मव्हीं । न बाधेचि तेथ ॥ २० ॥ जी शब्दाची आदी । स्पर्शाची मांदी । बुद्धीची नुसदी । ज्ञानकळा ॥ २१ ॥ जे चित्ताची सद्वृत्ति । अहंकाराची व्यक्ति । पारि तयातीत असे विरक्ति । सोऽहंपणें जे ॥ २२ ॥ श्रोत्राचें स्फुरण । त्वचेचें साधारण । चक्षूचें निर्वाण । द्रष्टत्व जें ॥ २३ ॥ जिव्हेचा स्वाद । घ्राणाचा मकरंद । हेचि हे विशद । जाणावी गा ॥ २४ ॥ अगा कोणि एक । पदार्थ गोडिये निष्टंक । आहे पारि अलोलीक । रसनायोगें ॥ २५ ॥ पदार्थी गोडी असे नीट । पारि पाहणें लागे रुचीची वाट । त्यावीण अवघाचि वीट । गोडचि पारि कडू तें ॥ २६ ॥ कीं दीप नसतां हातीं । तमामाजी घडे निरुती । सोनेंचि पारि धोंडेयां पंक्ति । देइजे मान ॥ २७ ॥ तोचि दीप घेतलिया हस्तीं । त्रिपय म्हणोनी निरुती । मानुनी गांठी बांधिती । न सुटे ऐशी ॥ २८ ॥ तैसी हे ज्ञानदिवी । सर्व देखणी शांभवी । आत्मवस्तु नित्य नवी । निवडूनी देई ॥ २९ ॥ जैसा तो कस । सुवर्ण निवटी बहुवस । किडाचा भास । उरोंचि नेदी ॥ ३० ॥ नातारि जैसा समीर । वाहलिया तुरवी भुसार । आणि निजकण तो सार । राशीच जोडी ॥ ३१ ॥ कीं पय घेवोनि तोय । सांडोनी अगोडीमय । मग सगोडी सेवूये । राजहंस ॥ ३२ ॥ अनेक फळीं न धरी प्रमेय । आणि करंवलीची सोय । धरी. तें सुख निलय । रामा जैसा ॥ ३३ ॥ तैसी हे निजज्ञान कळा । योगसुखाचा सोहळा । घेउनी टाकी अवलीळा । विषयजात ॥ ३४ ॥ स्वसुखें वसंतीं [वासंती ?]

---

१ साक्षित्व. २ अलौकिक, अपूर्व. ३ दगड्याच्या पंक्तीला (बरोबरीला) ४ शिवशक्ति किंवा शांभवी मुद्रा. ५. निस्य ६ डाकलगपणाचा (लाखेचा मळ) ७ वारा. ८ धान्यकणांतील भूस, कोंडा. ९ दुध १० ग्रहण करितो. ११ गोडी. आवड १२ करंवल किंवा करमाल म्हणून एक कांटेरी झुडूप वाडी प्रांतांत आहे, त्याचीं फळें लहान वाटोळीं बोराएवढीं असतात. १३ रामा नावाचा एक पक्षी वाडी प्रांतांत फार असतो. तो करंवलांच्या फळांवर आसक्त असतो. १४ सहज. १५ आत्मसुख [निजसुख] हाच वसंत ऋतु त्याच्या [illegible]

माधवी । जाणवी हे निच नवी । तेंचि मकरंदसुखें भवीं । डुल्लती सदा ॥ ३५ ॥ हे पूर्णज्ञानाची कळा । निजजीवनजिव्हाळा । हाचि भावावा निराळा । स्वानुभव पैं ॥ ३६ ॥ ऐसें तूर्येचें स्थान । तें मूर्ध्नीचें[1] अनुसंधान[2] । तेथ जीवाचें समाधान । होइजे पैं ॥ ३७ ॥ तियेलागीं तें देखिलें । तें देखणेंचि ओळखिलें । ऐसें हें फावलें । तत्त्वविदांप्रति[3] ॥ ३८ ॥ म्हणोनी आपणियां । मायेनेंचि ओळखिली माया । हें जाणोनि विसाविया । गेलाचि तो ॥ ३९ ॥ ऐसें हें तयां फावलें । निजदिठीसी[4] देखिलें । तयासीच समाधान झालें । आपणापें जें ॥ ४० ॥ अगा ऐशी हे दिठी आपण । स्वयेंचि देखिलियावीण । कासया व्हावें निपुण । बोलावया ॥ ४१ ॥ म्हणोनि आपण जें देखिलें तें[5] । तेंचि बोलावें निरुतें । अनाचार कुमतें । अनुभवावीण बोलतां ॥ ४२ ॥ आपुली जे दक्षता । शुद्ध वासना तत्त्वता । तेंचि जाणावी सतता । महामहिमा ॥ ४३ ॥ तूर्यदशे भोगिलियाविणें । बोलणेंचि वांधाणें[6] । नपवेचि अनुभवखुणे । कदाकाळीं ॥ ४४ ॥ [7]तियेचे भेटीविना । स्वरूपीं न बैसेचि भावना । जीवाचिया बंधना- । पासाव न सुटती प्राणिये ॥ ४५ ॥ जीवपणा परौता । दुस्तर न दिसेचि निरुता । म्हणोनि हे तत्त्वता । निरसनीं योग्य ॥ ४६ ॥ जीव नांव लावुनी घेणें । याहुनी काय तें उणें । याहुनी ओखटेपणें[8] । नसेचि दुजें ॥ ४७ ॥ मिथ्या जातिया[9] अजात । हे काय सैंनें[10] दुःखित । याहुनी दुजी खंतें[11] । कवण ते सांग ? ॥ ४८ ॥ शिष्य म्हणे सद्गुरुनाथा ।

---

१ तालुस्थान (ब्रह्मरंध्र) चें [पक्षीं महाकारण देहाचें किंवा प्रत्यगात्म्याचें]. २ परंपरानुक्रम म्हणजे महाकारण देह, तूर्यावस्था, प्रत्यगात्मा, शुद्धसत्त्व गुण, अर्धमात्रा, मूर्ध्निस्थान, परावाचा, ज्ञानशक्ति, आनदाव भासभागे अथर्वण वेद यांचा संबंध ३ तत्त्वज्ञाते असतील त्यांस ४ ज्ञानदृष्टीस अंतर्मुख दृष्टीस. ५ जें आपण पाहिलें असेल [अंतर्मुख दृष्टीनें पाहिलेलें अपरोक्ष] तेंच बोलावें. [निरुतें=चांगलें] ६ मिथ्या बडबडणें. ७ तूर्येच्या ८ वाईट असें ९ मूळचा जो अजात=झालाच नाहीं किंवा जातिरहित असा अज त्याला मिथ्या जातिधर्म

माझिया प्रश्नाअनाथा । करावया सनाथ तत्त्वतां । तुम्हींच एक ॥ ४९ ॥ जी जीव नांव काय तें । म्हणोनि मागांचि पुसिलें होतें । तें आतांचि निरुतें । सांगितलें पाहिजे ॥ ५० ॥ जीवपणा काय संबंध । कवण संगें त्यासि बाध । हें सांगावें विविध । विशद करोनियां ॥ ५१ ॥ कवण तें त्याचें ठाण । कायसें श्लाघ्यतेपण । काय तें निर्वाण । तयाचें पैं ॥ ५२ ॥ कवण ती त्याची चाल । कायते सखोल बोल । कवणतिया विषयीं डोल । सेवनामाजी ॥ ५३ ॥ कवण ती तयाची आदि । कवण ते अवसानकळा नुसदी । काय ती सिद्धि । साधणें तया ॥ ५४ ॥ ऐशी शिष्यें विनवणी । कारितां श्रीगुरु श्रवणीं । ऐकतांचि क्षणती निर्वाणीं । सावध होई ॥ ५५ ॥ गुरु निरूपिती शिष्याप्रति । पुसलीस जरि जीवाची गति । तरि ज्ञानदिठी निरुती । श्रवणामाजि आणीं ॥ ५६ ॥ अगा ऐकणें ऐकणें बहुतांपरि । एक श्रवण देउनी चक्षूघरीं । जाती तयांसी निज संवितिद्वारीं । कें येऊं सकें ॥ ५७ ॥ बरें दाखवूं ह्मणों तरि । चक्षु देऊनि जिव्हे माझारी । जाती तयां अर्थकुसरी । काय कळे ॥ ५८ ॥ ह्मणोनि श्रवण तेंचि श्रवण । करोनि होणें निपुण । ऐकतांचि तत्त्वखुण । हाता चढे ॥ ५९ ॥ तैसें देउनी अवधान । मोक्षश्रियेसी समाधान । होणें हें महिमान तेथील पैं ॥ ६० ॥ सांगितली जे तूर्या । जे मुळीं निजऐश्वर्या । तेथूनि झाली चर्या । यया जीवासि पैं ॥ ६१ ॥ ऐशिये तूर्यदशे । कोणिएक वेळ सरिसें । क्षोभ झाला आपैसें । जाण शिष्या ॥ ६२ ॥ तेथ होता दुःश्चितपण । झालें महत्तत्त्वासि कारण । झालें यापुढें जीवपण । उदेजतें [उदमतें ?] झालें ॥ ६३ ॥ जैसें निर्मळ पयामाजी । तक्र पडतां

---

१ धनी किंवा थोर मनुष्यानें हाक मारली असतां सेवक जनांनीं किंवा गरीब मनुष्यानें 'जी' असें ह्मणण्याचा प्रघात वाडी प्रांतीं आहे. २ आत्मश्लाघा :- मी मी किंवा अहं असें जीव ह्मणतो तें. ३ विषयसेवनांमध्यें डोलणें. ४ आद्य, मूळ आधिष्ठान. ५ कसें. ६ चालचालणुक, चलनवलन हालचाल. ७ मी दुःखी

सहजीं । दाधि ऐशी नावाजी । जाहली तेथ ॥ ६४ ॥ तेचि विकारासि मूळ । गुणसंबंधें केवळ । कल्पनेचा आळ । उद्यत [उदमता] होय ॥ ६५ ॥ तो गुण पैं कैसा । तुज सांगतों अनोरिसा । श्रवणामाजी उल्हासा । आणिजो कां ॥ ६६ ॥ आत्माच मी सर्वत्र । हें तुटलें जहीं सूत्र । मीपण एकावंधी स्वतंत्र । गुंण अधिष्ठित ॥ ६७ ॥ तूर्येचा पडला विसर । गुणींच झाला प्रसर । हा तेथील प्रतीतिविचार । जाण शिष्या ॥ ६८ ॥ मजपासोनि हे गुण । मज गुणांचें स्वामीपण । ऐसें तें अहंपण । उठे जेथ ॥ ६९ ॥ ऐशिया महत्तत्त्वपणा । भावोनि विसरे तूर्येची खुणा । ह्मणोनि आपुलिया समाधाना । अंतर पडियें ॥ ७० ॥ तरि ऐशिया विक्षेपेचा । कीं तूर्येचिया स्वरूपाचा । ठाव कोणता महत्तत्त्वाचा । सांगिजे पैं ॥ ७१ ॥ त्रिकूट श्रीहाट गोल्हाट । त्या वरौतें औटपीठ । तेथ तूर्येचा पैठ । बोलिजे पैं ॥ ७२ ॥ सहस्रदलाआलीकडे । दृष्टीचिये [10] रेखे पुढें । जहीं निर्गुण देखणें घडे । तेचि तूर्या बोलिजे ॥ ७३ ॥ जेथ दृश्यचि नाहीं । तेथ गोडिये फार सोयी । ऐशिया आनंदडोहीं । मन जें बैसे ॥ ७४ ॥ दृश्यासि उबेग । देखोनियें चांग । हें नाशवंत तयाचा लाग । व्यर्थ धरणें कासया ॥ ७५ ॥ जें जें दिसे तें नासे । तेथ काय तें पाहणें असे । हें योग्य नव्हे अनारिसें । अविनाश तेंचि पाहूं ॥ ७६ ॥

---

१ उद्युक्त किंवा उद्धतता. २ निराळा (द्वैतभाव). ३ पटाचें मूळस्वरूप तंतू (सूत्र) पण जेव्हां तंतूच्याच व्यापकत्वानें पट बनतो तेव्हां तो सूत्रज्ञान विसरून पटत्वाहंकार स्वीकृत करितो, तद्वत् जीव मूळ सूत्रात्मा असून विश्वपटरूप झाल्यावर आपलें खरें रूप विसरतो, हाच सूत्र तुटलें ह्मणण्याचा भाव. ४ एकांशीं पृथक् झालेला. ५ रजतमादि गुणांनीं आश्रयिलेला. ६ चित्तवैकल्य, भ्रम, विपरीत ज्ञान. ७ याबद्दल पूर्वी उल्लेख केलेला आहे. [विशेष माहितीसाठीं सिद्धांतसंहिता उत्तरार्धाबोबत चक्रकारिका आहे ती पहा.] ८ परिपाठ, प्रस्ताव, प्रविष्ट होणें. ९ पूर्वोक्त चक्रकारिका पहा. १० द्विदल चक्रांतील (रेषा) अर्धमात्रा (वेलांटी). ११ प्रत्यक्ष दिसणारें जग. १२ कंटाळा, उद्वेग. १३ [illegible]

आणि पाहणें जेथ नासे । तेंचि पहावें अविनाशें । तेंचि आणावें निः- शेषें । स्वानुभव योगें ॥ ७७ ॥ अगा औटपीठींच तूर्या । ह्मणणें कायसी चर्या । तरि ऐकें अनुभवधैर्या । लागोनियां ॥ ७८ ॥ ऐक यया अभिप्राया । स्थूल नुपजतां नाहीं माया । सर्वत्र एक निळया । चैतन्यचि जें ॥ ७९ ॥ तें निराकार निरंजन । तेथ नाहीं विकारां जनन । कायें- सरिसें मायेचे महिमान । वाढोंचि लागे ॥ ८० ॥ तें औटहात निपजे । तें मूर्द्धस्थान घेईजे । चेतनेनें अधिष्ठिजे । ह्मणोनि औटपीठ पैं ॥ ८१ ॥ तेथ सर्व सत्ता देहेंशीं । वर्तते पैं अहर्निशीं । जागृति स्वप्न सुषुप्तीसी । वोळखिजे तेथ ॥ ८२ ॥ औटपीठींची राणीव । तेथ अवघी जाणीव । ह्मणोनि तेथ माया हें नांव । नावांथे पैं ॥ ८३ ॥ त्यापरतें सहस्रदळ । तें महाशून्य केवळ । तेथ आपआपणा मेळ । होतसे पैं ॥ ८४ ॥ तें मस्तकपणें अशिजे । तें अक्रियचि जाणिजे । ह्मणोनि तेथ ओळखिजे । निजंज्योति ॥ ८५ ॥ ययावरी कोणिएका । उपजेल जरि आशंका । देहातीत मायेचिया हरिखा । कोण देखे ॥ ८६ ॥ तरि शुद्ध चैतन्यीं नाहीं जन्म । मृत्यातीत संभ्रम । तेथ कायेचिया नामउगम । कोठूनि येणें ॥ ८७ ॥ देहाआधीं नुरिजे माया । तरि निपजली कोठूनि काया । यया संशयाचिया आया । कारण होय ॥ ८८ ॥ तरि ऐक यया आक्षेपा । निवृत्ति शब्द सोपा । परिहार निक्षेपा । करोनियां ॥ ८९ ॥ अगा सूत्र- धार फेरे" सर्वत्र । पारि अकारण खेळ सूत्र । तें अपेक्षितयांचें मन च-

---

१ नाशरहित अशा परमार्थ ज्ञानानें २ ब्रह्मांडांतील औटप्रमाण स्थूल देहाचें पीठ=सिंहासन, आधेय त्यावर ३ षड्भाव विकार [१ जायते=जन्मास आला. २ अस्ति=आहे. ३ विवर्धते=वाढतो. ४ विपरिणमते=तरुण होतो. ५ अपक्षीयते= वृद्ध होतो. ६ विनश्यति=नाश, मृत्यु पावतो.] ४ औटप्रमाण (साडेतीन हात) स्थूल देह ५ ब्रह्मरंध्र चक्र ६ आश्रयित केलेलें. ७ राज्यकर्तृत्व शक्ति (सत्ता) ८ ज्ञान, सज्ञानपण. ९ माया या नावानें नावाजली जाते. १० (ॐकाराचें अपरमित तेज. ११ फिरवितो (खांबसूत्री किंवा कळसूत्री बाहुल्याचा खेळ करणारा.) १२ तो खेळ पाहण्याची अपेक्षा करणारा [illegible]

रित्र । खेळावया ॥ ९० ॥ जेथ ग्राहीक[1] मिळे । तेथ खेळावयाचे सोहळे । नाना बाहुलीं पट खेळे । तदनुसारें ॥ ९१ ॥ तया आपणा[2]माजी नाहीं खेळणें । खेळोनि लोकां दावणें । तें देखोनि चोज[3] पावणें । लोकींच कीं ॥ ९२ ॥ बाहुलियांचीं नामरूपें । नकळे तया काय खुंपे[4] । हर्ष देखणें नव्हे सोपें । तयासीं पैं ॥ ९३ ॥ ह्मणोनि नामें ओळखिलीं । तयासीच अन्यथा सुखें खेंवें[5] दिधलीं । मिठी मनामाजी आली । तयाचिया ॥ ९४ ॥ एऱ्हवीं जें जयें देखिलेंचि नाहीं । तया हर्ष विषाद काय बरें पाहीं ? । ह्मणोनि पूर्ण चैतन्य विदेही । सर्व जाण मायेचें ॥ ९५ ॥ अगा माया ते कैसी । ऐसें जरि पुससी । तरि सांगिजे या विशीं । निवडूनियां ॥ ९६ ॥ जैशी तुझीच वृत्ति उठे । तेव्हां नाना वासना निवटे । नाना पदार्थ भेटे । चित्तामाजी येती ॥ ९७ ॥ नातरि उगाचि असती । तरि तैसाचि राहसी सावकाशीं । ह्मणोनि उपजे संहरे हे उसँसी[6] । प्रकृतिची पैं ॥ ९८ ॥ तैसें मायेचिये बोजें[7] । लिंगदेह अधिष्ठिजे । इंद्रिय विषयीं राहिजे । ह्मणोनियां ॥ ९९ ॥ मृत्तिका तैलवाती । उरलिया सततीं । कोठेंहि गेलिया निजज्योति । प्रज्वळे तया ॥ ३०० ॥ तें ज्योतिकडे असे काय ? । पणती तैलवातीची सोय । तैसें वासनेमाजी निपजतें निलय । स्थूल देहा ॥ १ ॥ ते वाति तैल पणती । जहीं नुरेचि सततीं । तहीं आधवींच निजज्योति । प्रज्वळली असे ॥ २ ॥ तैशी स्थूल इंद्रियवासना । निःशेष नुरे भावना । तहीं स्थूलाचिया जनना । उपाधी नुरेचि ॥ ३ ॥ ह्मणोनी वासना जहीं उपजे । तें मायेनेंचि अधिष्ठिजे । ब्रह्म तें सबाह्य सहजें । असलेंचि असे ॥ ४ ॥ ना तरि काय एक आंत

१ असा खेळ पहाणारा (करविणारा) गिराईक मिळतें तेव्हांच. २ स्वतः साठीं. ३ नवल. ४ बिंबतो काय ? ज्यांना तो कथाभाग किंवा बाहुल्याची नामरूपेंच ठाऊक नाहींत त्याला त्या खेळापासून हर्षविषाद होणारच नाहीं. ५ आलिंगन. ६ श्वासोच्छासक्रिया, जीवरूप धारण करून कांहीं काल जिवंत असणें ७ उमजें करून (उपजण्यानें). ८ याबद्दल पूर्वी स्पष्टीकरण केलें आहे. ९ दिवा पेटवण्यासाठीं मातीचें वर्तुळाकृति केलेलें भांडें. त्यास पणती [illegible]

पडिजे । तंवचि तें खळबळिजे । विना उदक तें सहजें । उगलेंचि अशिजे ॥ ५ ॥ कीं द्रुम तो स्थिर असे । वारियानें हालतोसा दिसे । आभाळाविना अनारिसें । गगन तें असे ॥ ६ ॥ प्रकाश तो असलाचि असे । तमचि येत जात असे । तैसें निजतत्त्व अनारिसें । आहेचि जैथ ॥ ७ ॥ तैसें [1]स्थूल सूक्ष्म निपजे निमे । परि ब्रह्म अविनाश अनुपमें । सदोदित संभ्रमें । असलेंचि असे ॥ ८ ॥ अगा असे परि न दिसे । तें अज्ञान पुढें आलें असे । तें आपेंचि आपण आपैसें । पाहातया असे ॥ ९ ॥ दिसणिया माझारीं । देखणें असे निर्धारीं । तें तूर्येचिया परिकरीं । जाण शिष्या ॥ ३१० ॥ शिष्या जाण तूर्येविना । न पवसीच [2]समाधाना । आपुलिया निदाना । नोळखसीच तू ॥ ११ ॥ कोणि एक गृहस्थाश्रमा । वधुविना न पवे विश्रामा । विवाहावीण संभ्रमा । वधु मीनली नव्हे रूढ ॥ १२ ॥ कीं अंधकारीं मीन[3]लिया वस्तु । दीपकलिकेवीण स्वा[4]स्थु । मिळणेंवीण गृह[5]स्थु । न पवे सुख ॥ १३ ॥ आपुली पहिली हारपली । वस्तु मिळे संचली । तेथ सौख्यशांतीनें घातली । माळ तया ॥ १४ ॥ कीं क्षुधेविना भोजना । गोडी न लगेचि सेवना । कीं मनींचि[6]था विमना । नये जैसें ॥ १५ ॥ तैसें आपुलें जें ब्रह्मसुख । तूर्येविना नोळख । ह्मणोनियां ह[7]रिख । निरूपिला तुज ॥ १६ ॥ ह्मणोनि शिष्या सुमति । हेचि जतन करावी निगुती । मग आपसयांचि पूर्ण प्राप्ति । घडोनि येई ॥ १७ ॥ हे असं[8]भावना तूर्या । निर्जीचिया निज

---

१ स्थूल व सूक्ष्म हे दोन्ही देह मायाविकारीच आहेत; त्यांत कारणदेह आणि महाकारणदेह हे अंतस्थ असून ईश्वर व परमेश्वरतत्त्वस्वरूप आहेत. जीव हा ईश्वराचें प्रतिबिंब आहे. व त्यास अहंकाराकडून कर्तृत्व भोगतृत्व भोगण्यास पुढारी केलेला आहे. जीव हा कल्पारंभापासून मायेच्याच आधीन आहे व मायाभ्रमांत सुखदुःखें भोगीतच हिंडत आहे. २ कारणास किंवा शेवटास (मोक्षास). ३ सांपडली असतां. ४ स्वस्थपणा. ५ घरांत राहणारा (स्थूलदेहघरांत राहणारा गृहस्थ जीव) ६ मनानें जेवढें कांहीं जाणलें असेल किंवा ज्याबद्दल संकल्प केला असेल, त्यावांचून इतर जसें कांहीं येत नाहीं. ७ आनंद, हर्ष. ८ असंभाव्य अलौकिक, अपूर्व.

ऐश्वर्या । पूर्ण जाण शिष्यवर्या । अनुभवयोगें ॥ १८ ॥ इयेसी देतां खेमे । जीवा न बाधे भवभ्रम । परम सुख सप्रेम । भोगणें घडे ॥ १९ ॥ ते भोगिलिया भोगणें । अविद्या जया न बाधणें । हें निश्चयें जाणावें शहाणें । अनुभवेंचि कीं ॥ ३२० ॥ भवरोगियां आधिव्याधि । निरसे अर्धमात्रा दिव्यौषधी । ह्मणोनि तयेचे संबद्धीं । असती योगिराज ॥ २१ ॥ जियेचिये पैंढियेणें आरोग्य होणें । नायिके जन्ममृत्यूचें गाऱ्हाणें । पुनर्व्याधीचें ठाणें । न पडेचि पैं ॥ २२ ॥ मिथ्या कल्पना खत । फाडीच पैं संतत । तेथ तूर्येचा सिद्धांत । जाणाया पैं ॥ २३ ॥ साध्य साधक सिद्धता । यांची परम परिणामता । पावे इयेचेनि तत्त्वता । जाण शिष्या ॥ २४ ॥ वेदां बोलकेपणा आवो । येईइयेचि माजी ठावो । शास्त्रांसही विसवता विसावो । इयेचिमाजी ॥ २५ ॥ महाकवीसी कवित्व । इयेचेनि जयां महत्त्व । यापरि शुद्धसत्त्व । जाण शिष्या ॥ २६ ॥ ब्रह्मीं सकळ अभिधानें । ठेविलीं इयेनें निदानें । मग रामकृष्ण इया समाधानें । क्रीडा करी ॥ २७ ॥ मत्स्य कूर्म वराह । नारसिंह वामन हे समूह । भार्गव राम निःसंदेह । इयेचि माजी ॥ २८ ॥ राम कृष्ण बौद्ध कल्कि । हे रूढ पैं लौकिकीं । ते इयेचेनि एक वक्रीं । अवतारचरित्र ॥ २९ ॥ ऐक अवतारचरित्रचर्या । कारण कर्तृत्व कार्या । अनुभवधैर्य शिष्यवर्या । जाण तूं ऐसें ॥ ३३० ॥ कोण कोण प्रयोजना वाटी । अवतार धरणें कासयासाठीं । हें प्रकट करोनि गोष्टि । सांगतों तुज ॥ ३१ ॥ आत्मउगम वेदरूपें । घेउनी भवार्णवीं लिंपे । तो विकल्प शंख साक्षेपें । वधावया ॥ ३२ ॥ धरोनि मीनमार्गे । मत्स्यरूप धरणें सांग । विकल्प मारावया निःशंख । याचिलागीं ॥ ३३ ॥ त्या विकल्प दैत्यापासोनी । निजउगम निगम सोडवुनी । ब्रह्मविदांसि देउनी । ब्राह्मण भावे ॥ ३४ ॥

---

१ आलिंगन २ आवडतें, ३ रोखा (कागद) कैवल्य (शेवट परिणाम) प्रतिष्ठा, स्फूर्ति प्रसिद्ध प्रत्यर्थ. ४ याविषयीं सिद्धांतसंहिता उत्तरार्धांत दशावतारमालिका क्रमानें वर्णन केली आहे ती पहावी.

माझी क्षमा हे धरत्रीवरि । रसातळीं नेतो क्रोधवैरी । विवेकें घेवोनि पृष्ठीवारि । अधिष्ठूनि बैसे ॥ ३५ ॥ तयालागीं कूर्मरूप । धरोनि तोचि साक्षेप । अहर्निशीं विक्षेप । न दिसेचि कांहीं ॥ ३६ ॥ ब्रह्मांडीं धरी हे धरात्रि । तैशीच पिंडींही स्वतंत्रीं । क्षमा होय मुमुक्षां अंतरीं धात्री । तेचि मूलप्रकृति बोलिजे ॥ ३७ ॥ तैशीच धृति हे क्षिति । कवळोनि नेतो मद हिरण्याक्ष निरुति । तया स्वानुभव वराह प्रतीति । होऊनियां सोडवी ॥ ३८ ॥ माझा भाव हा प्रऱ्हाद । मद्भाव भजनीं विशद । होऊनि मद्भजनीं खेद । देई त्यातें विदारी ॥ ३९ ॥ तया हिरण्यरूपें । हिरण्यकशिपूच्चिया स्वरूपें । निर्विषय नखें रुपे । हृदयामाजी ॥ ४० ॥ तो हिरण्यविषयाचा मद । हिरण्यकशिपु दैत्य विशाद । भजतयां बहु खेद । देई त्यातें विदारी ॥ ४१ ॥ स्थूलस्तंभामाझारी । प्रकटे नररूपेंचि नरहरि । सद्भाव प्रऱ्हाद तारी । आपणापें जो ॥ ४२ ॥ अहंकार बलि अहं अग्नि । सद्वृत्ति होमीं संलग्नी । ते व्हावया अव्रलग्नीं[1] । वामन होय ॥ ४३ ॥ तया जोडिला पाताळीं । धरोनि गुरुपदातळीं । तोचि दिधला बळी । स्वरूपामाजी ॥ ४४ ॥ षड्विकार दैत्य । माजोनि फार करिती अनित्य । तेंचि धरोनि निमित्य । परशुराम होय ॥ ४५ ॥ मग तयातें ज्ञानखड्गें । तोडोनि सकळ उपसर्गें । प्रवृत्ति ब्राह्मण निवृत्तिमार्गें । स्वधर्मेसि दिधलें दान ॥ ४६ ॥ लिंगदेह लंके मांदुशीं[2] । सद्बुद्धि नेली शबलपणेंशीं । ती सोडवावया आवेशीं । सातवें रूप ॥ ४७ ॥ ती वासनार्णवा भीतरी । बांधिली असे अष्टपुरी[3] । त्यामाजी बळिया धरी । कोऽहंपण[4] ॥ ४८ ॥ तया रावणा वधावया । सोऽहं खड्ग परजूनियां । सेतु बांधिला तया । पृथ्वीभास जो ॥ ४९ ॥ भेद इच्छा द्वैतार्णवें । जडांश ताराव-

१ बालरूपानें (विवाह न झालेला ब्रह्मचारी). २ घूर्शी वगैरे पकडण्याकारितां केलेला पिंजरा. व्याघ्रादिकांसही पकडण्यासाठीं अशा मोठ्या मांदुसी केलेल्या असतात. ३ हृत्कंठमध्य (मनश्चक्र) आठ पांकळ्यांचें चक्र. ४ मी कोण

वयाची गोवीं । दिधलिया त्रिना पृथ्विभास बरवी । वाट स्वानुभव न जोडे ॥ ३५० ॥ तो स्थूलभास सेतें[1] । बांधोनियां संकेत । कपिमार्गें[2] हनुमंत । उडोनियां ॥ ५१ ॥ कपिमार्ग सह हनुमंत । सकळ समूहेंशीं रघुनाथ । धरोनियां सद्भावार्थ । तद्वृत्तीसी आणावया ॥ ५२ ॥ सद्वृत्तिरूपें सीता । लिंग[3] लंकामधनीं तत्त्वता । रामसीतेसी ऐक्यता । व्हावयासी कारण ॥ ५३ ॥ सीतारूपें आदिकुमारी । सीताराम भार्याचि वरी । ऐशी उभय परिकरीं । प्रकृतीच हे ॥ ५४ ॥ तैसेंच तें आठवें । स्वरूप जीचें कृष्ण नांवें । मरणभय कंसभावें । अवतारासि कारण ॥ ५५ ॥ अहो जन्म-मरणाचिया वार्ता । हेचि कंसकाळभावना तत्त्वता । कृष्णरूपासि सतता । हेंचि कारण ॥ ५६ ॥ येरीं[4] तरि प्रकृतिमाजी । जें अधिकाचि उठे सहजीं । तें निरसावया निजतेजीं । तें तें रूप धरितसे ॥ ५७ ॥ जेथ उठे गर्वभाव । तो तो करावया निराभाव । धनमदाचें नांव । निर्धन करी ॥ ५८ ॥ नातरि जहीं शांति । नावाजे पैं निरुती । काळें क्रोधाची आवृत्ति । पडे तेथ ॥ ५९ जहीं लोभ उपजे । तरि तेंचि वर नाशिजे । ह्मणोनि प्रकृतिमाजी नुरिजे । एकचित्तें ॥ ३६० ॥ ह्मणोनि जे जे समयीं जें । योग्य तें प्रयोजिजे । तैसें कृष्णत्व घेइजे । कैसें तें ऐक ॥ ६१ ॥ गोप गोधनें । गोवर्धन धरणें । कदंबावरि चढणें । विनोदवृत्ति ॥ ६२ ॥ वेणु मुखें वाजवणें । हरणश्वापदें भुलवणें । ऐशीं हीं विनोद-लक्षणें । ऐक पां तूं ॥ ६३ ॥ गोरस सेवणें । भुजग त्रासणें । भक्तरक्षण करणें । सद्भावादिक ॥ ६४ ॥ तें शिष्या ऐक स्वरूप । दृश्य हारोनि सर्वांगा वोपे[5] । अक्रियत्वें इंद्रनील पिळ्ंप[6] । अंगकांति शोभत ॥ ६५ ॥ दशेंद्रियां एक पदमेळीं । त्याची शोभति दशांगुली । नादरूप क्षुद्रघंटिका

---

१ सेतु. २ या कपिमार्गादि पांचही मार्ग अथवा मुद्रांचें विवरण सोहिरोबांनीं सिद्धांतसंहितेच्या उत्तरार्धांत केलें आहे तें पहावें. ३ लिंगदेहरूप जी लंका. ४ एऱ्हवीं. ५ कांति, तेज. ६ इंद्रनील मण्यामध्यें साहजिक (गोटीप्रमाणें) असलेली पी...

नवाळी । अभेदरूपें वाजती ॥ ६६ ॥ चरणपणें पन्नगें[1] । ऐक्यत्वीं शोभती चरणद्वय अव्यंग । योगासनीं सकौतुक । आकुंचना योग्य तें ॥ ६७ ॥ भाजरूपें मृत्युलोकदिठी । तेचि विराजतसे कटि । दृश्य माणिकें कोंदाटीं । रिचविली तेथ ॥ ६८ जें स्थूल पैं ब्रह्मांड । तेचि नाभी सुरवाड । तेथ साधन भोगणें कोडें । धोतेंशि शोभे ॥ ६९ ॥ जो सूक्ष्मपिंडाकार । तेंचि जाणावें हृदय जिव्हार । तरि साध्य भोक्ता कर्ता निर्धार । गरुडध्वजेंशि शोभे ॥ ३७० ॥ पिंडब्रह्मांडकारण । तेंचि कंठस्थान जाण । तेथ सिद्ध भोग्य कार्य निर्वाण । मेहेशेशीं विराजे ॥ ७१ ॥ ओंकाराचा पडसाद । तेंचि कंठनिलय विशद । तेथ आपुलाचि भेद । आपणा कळे ॥ ७२ ॥ चहूं पुरुषार्थांचा समूह । तेचि जाणावे चतुर्बाहू । पराक्रमीं निःसंदेह । अरिमर्दनीं उद्भट ॥ ७३ ॥ शंख चक्र गदा पद्म । भेदाचें नुरवी नाम । ऐसा कृष्णत्वें आत्माराम । उदित जेथ ॥ ७४ ॥ कारणकार्यांची सुरत मोठी । तेचि बोलिजे हनुवटी । बरवेपणें बरवटी । शोभत असे ॥ ७५ ॥ चिदानंदें रदपंक्ति । नासिकीं वसताचि उक्ति । जीव शिव व्यक्त अव्यक्ति । तेचि बोलिजे अधर पैं ॥ ७६ ॥ अज्ञानपणें दृष्टि । मिथ्याभास ते समेष्टि । ते हारोनि दिधली पृष्टि । ऐक्यावलोकनें ॥ ७७ ॥ तेचि शोभती नेत्र दोनी । भेद अभेद गिंवसुनी । सोहंभावें चंदनीं । रेखिला टिळा ॥ ७८ ॥ श्रुतिशास्त्रांचा मथितार्थ । निजात्मभावें श्रवणार्थ । तींच कुंडलें शोभार्थ । श्रवणद्वारां शोभती ॥ ७९ ॥ मन मयूरपिच्छमंडित । अनेक वृत्तिसमवेत । बांधिला मुकुट सुशोभित । पूर्ण शिरीं ॥ ३८० ॥ आणिक एक राहिलें । पीतवसन परिधान केलें । तें पूर्णानंदें मानिलें । अव्यक्तपणा ॥ ८१ ॥ श्रीकृष्ण ऐशियापरि । शोभा आणिली अनुभवाभीतरी । पुढें खेळ खेळतो कवणियेपरी । ऐक पां तूं ॥ ८२ ॥ काय हे कदंब कीजे ।

---

१ सर्प. २ सुंदर. ३ कौतुक. ४ ब्रह्मदेवाशीं. ५ महेश्वर शिवाशीं. ६ प्रतिध्वनि. ७ नाश करून, आच्छादून. ८ मी ईश्वर आहें या भावाचेंही चंदन (वाटोळें) करून टिळा लावला असा भाव.

अनाहत मुरली वाजविजे । गोपगोपाळांशीं खेळिजे । आपणापें जो ॥८३॥ ब्रह्मरंध्र औटगिरी । तोचि गोवर्धनधारी । गोकुळासि ऐशियापरी । निर्विकल्प रक्षिजे ॥ ८४ ॥ जीवनकळा वाहे विशदीं । तेचि बोलिजे यमुनानदी । अक्रियें अखिया खेळविजे विनोदीं । बारा सोळा ॥ ८५ ॥ इंद्रियां स्वरुपीं उल्हास । तोचि सेविजे गोरस । ममताभुजंग त्रास ।

---

१ अनाहत चक्रामध्यें होणारे नाद ध्वनि (दशनाद) २ एक राक्षसविशेष ३ बारा आणि सोळा या शब्दांत अनेक रहस्यें आहेत. पहिलें सूर्याच्या बारा आकृति व चंद्राच्या षोडशकला ह्या होत; सूर्य हा परमात्म्याचा चक्षु व चंद्रमा हें मन होय. यानेंच सर्व विश्वाचा खेळ चालला आहे. ['चंद्रमा मनसो जातश्चक्षोः सूर्यो अजायत' 'यस्य भासा सर्वमिद विभाति–श्रुतिः] दुसरें द्रष्टयाच्या सोळा कळा [आत्म्यानें पहिल्यानें प्राण उत्पन्न केला, प्राणापासून श्रद्धा, आकाश, वायु, ज्योति, उदक, पृथिवी, इंद्र, मन आणि अन्न हीं उत्पन्न केलीं. अन्नापासून वीर्य, तप, मंत्र, कर्मलोक आणि लोकांमध्यें नाम हीं उत्पन्न केलीं. ज्याप्रमाणें नद्या वाहत जाऊन समुद्रास येऊन मिळतात आणि त्यांत निमग्न होऊन त्यांचें नामरूप नष्ट होतें व मग लोक त्यांस केवळ समुद्रच ह्मणतात, त्याचप्रमाणें द्रष्टयाच्या ह्या सोळा कळा पुरुषाप्रत जाऊन मिळतात. "स प्राणमसृजत प्राणाच्छ्रद्धां खं वायुर्ज्योतिरापः पृथिवीन्द्रियम् ॥ मनोऽन्नमन्नाद्वीर्यं तपोमन्त्राः कर्मलोका लोकेषु च नाम च ॥ ४ ॥ स यथेमा नद्यः स्यन्दमानाः समुद्रायणाः समुद्रं प्राप्यास्तं गच्छान्त भिद्येते तासां नामरूपे पुरुष इत्येवं प्रोच्यते स एषाकलोऽमृतो भवति तदेष श्लोकः ॥ ५ ॥] प्रश्नोपनिषत् प्र० ६] व सूर्याच्या बारा आकृति (बारा मास) होत [पञ्चपादं पितरं द्वादशाकृतिं दिव आहुः परे अर्धे पुरीषिणम् । इति प्रश्नोपनि० प्र० मं ११] तिसरें पूर्वीं सांगितलेलीं सोळा शेवटें (कळा) त्या [एक पंचमहाभूतें आणि एकादश इंद्रियें (पंच कर्मेंद्रियें, पंच ज्ञानेंद्रियें आणि मन) किंवा तैत्तिरीय उपनिषत् वल्ली १ अ० ५ वा यांत सांगितलेल्या सोळा व्याहृति [तावा एताश्चतस्रश्चतुर्धा ॥ चतस्रश्चतस्रो व्याहृतयः ॥ ता यो वेद ॥ स वेद ब्रह्म ॥ सर्वेऽस्मै देवा बलिमावहन्ति ॥ ३ ॥ तैत्तिरीय उपनिषत् व० १ अ० ५ (सविस्तर मुळांत पहा) भावार्थः—ह्याप्रमाणें ह्या चार चार मिळून चार चोक सोळा व्याहृति आहेत. ज्याला ह्या समजतात त्याला ब्रह्म समजतें. त्याला सर्व देव बळी आणतात.] चौथें योगशास्त्रोक्त षोडशदल चक्र व द्वादशदल चक्र पहा. (सि० सं० उ० सोबत चक्रकारिका आहे) ४ यमुना डोहांत असण ... या.

करिजे पैं ॥ ८६ ॥ मुरलियेच्या नादें । मन हरणादिक श्वापदें । भुलोनि ठेलीं लुब्धें । स्वानुभवालागीं ॥ ८७ ॥ यशोदा पूतना उद्धरिजे । ते प्रवृत्ति निवृत्ति बोलिजे । यादव पैं राक्षिजे । शुद्धसत्त्वादिक ॥ ८८ ॥ जन्म कंस वधोनी । मृत्योंचि मृत्यू हारोनी । भक्त सद्भाव रक्षुनी । निजनिवासा गेलाचि तो ॥ ८९ ॥ पुढें बौद्धावतार । बौद्धपणें बोध अपार । तया स्वरूपाचा पार । न कळेचि कोणा ॥ ३९० ॥ तं पाहतां तो कोठें नाहीं । पाहणारा सबाह्य पाहीं । दृश्यामाजी निःसंदेहीं । आहेचि जाण ॥ ९१ ॥ आहेचि ह्मणों तरि । धरितां न धरवे निर्धारीं । योगियांचिये अंतरीं । गमलेंचि असे ॥ ९२ ॥ ऐशी बौद्धरूपाची परी । अनामत्वें सर्वांतरीं । आहे परि निर्धारीं । एक ठायीं न गमेचि ॥ ९३ ॥ तैसाचि तो कल्की । अनुभवेंचि निष्टंकी । चतुर्वर्ण एकवंकी । संघटणें जया ॥ ९४ ॥ चतुर्वर्ण एक भावोनी । स्वानुभवें निर्दाळुनी । सर्वे आपण एकवटोनी । राहिजे एक ॥ ९५ ॥ मग आपण एकचि उरे । द्वैतदृष्टि न धरे । आपंआप निर्धारें । होईजे जेथ ॥ ९६ ॥ ऐसें हें शिष्या जाण । तूर्यदशेचें भूषण । ह्मणोनि तियेसी संघटण । करावें पैं ॥ ९७ ॥ ऐशी हे अपरमित कळा । आत्मसुखाचा जिव्हाळा । ह्मणोनि शिष्या अवलीळा । रमिजे जेथ ॥९८॥ ऐशी हे परमदशा । उपसाहवया विशेषा । साधनयोग अनारिसा । सांगों तुज ॥ ९९ ॥ ऐशिये कळेसी विस्मयो । तोचि जीव जयाचा तनयो । तो पुढील अभिप्रायो । निरोपूं तुज ॥ ४०० ॥ तूर्येची क्षोभकदशा । तेचि महत्तत्त्व कारणांशा । रूपक करूं विशेषा । स्वानुभवयोगें ॥ १ ॥ ते महत्तत्त्व कारण प्रकृति । ईश्वराची अहंमति । तेचि कोहंकारें निरुती ।

---

१ निश्चयात्मक. २ ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, शूद्र. हे एकत्र वर्णभेदरहित. [लिंगभेद, देशभेद किंवा पंथभेद मनांत न आणतां मानव जातींत सर्वांसमभाव]. ३ मुलगा (चिरंजीव). ४ व्याख्यान. ५ अहंबुद्धि अहंस्फुरण मी कोण

उद्भवली ॥ २ ॥ तेंचि जीवाचें निजमूळ । शिष्या जाण तूं केवळ । पुढें महत्तत्त्व अवलीळ । निरूपिजे ॥ ३ ॥ तें महत्तत्त्वनिरूपण । गुरु सांगती आपण । सोहिरादास ह्मणे श्रवण । करावें श्रोतीं ॥ ४०४ ॥

इतिश्रीमहदनुभवेश्वरी सृष्टिक्रमे गुरुशिष्यसंवादे स्वात्मप्रभादैविकी योगोनाम तृतीयोध्यायः ॥ ३ ॥

अध्याय ४ था.

महत्तत्त्वयोग.

ॐ गुरुदेवाय नमः । जय जय वो त्रिभुवनआद्ये । वेदप्रतिपाद्ये । स्वानुभवस्वसंवेद्ये । पारमेश्वरी ॥ १ ॥ जय जय जगदखिलपालने । मंगलमणिकुलनिधाने । सज्जनवनचंदने । आराध्यमूर्ति ॥ २ ॥ जय जय वो जगद्वंद्ये । चराचर त्रिशुद्धे । स्वात्मसुखविलासपदे । विलासिये ॥ ३ ॥ जय जय वो भक्तवत्सले । आनंदसुखप्रेमविमले । अद्वैतसुखपरिपाले । असंख्याते ॥ ४ ॥ जय जय सच्चिदानंदघने । भवार्क न दाविसी ऊनें । सकृपाजळ सजळपणें । निववीसी माय ॥ ५ ॥ तू वाग्विलासवक्त्री । कवित्वरूपें स्वतंत्री । आतां पुढील ग्रंथचरित्रीं । स्फूर्ति देई ॥ ६ ॥ गुरुनें निरूपिलें शिष्यासी । महत्तत्त्वरूपासी । तें सांगावयाविषीं । निरोपीं मज ॥ ७ ॥ तुझी उघडेल कृपादिठी । वरि रसिकाक्षरां पडेल मिठी । ज्ञातयाचे परिपाठीं । महिमान बैसे ॥ ८ ॥ तुझा उदयिल्या कृपाइंदु । अक्षरामाजी सुस्वादु । लागोनियां आनंदस्वेदु । मुमुक्षुचकोरां उठे पैं ॥ ९ ॥ ओंवी प्रबंधीं स्वसुखजीवन । भावोनि तळपे सुमनमीन । तैसें रसाळ अनुसंधान । निरोपीं माय ॥ १० ॥ गुरु सांगती शिष्याप्रति । महत्तत्त्वाची उत्पत्ति । एकाग्र करिजे चित्तवृत्ति । श्रवणद्वारें ॥ ११ ॥ महत्तत्त्व जें बोलिजे । तें कोण मानें जाणिजे । याकारणें निरूपिजे । तुजप्रति ॥ १२ ॥ अगा तूर्येची जी क्षोभकदशा । तोचि महत्तत्त्वाचा वळसा । गुणामाजी उल्हासा । कारण तें पैं ॥ १३ ॥ तूर्यदशेचा विस्मय । तोचि महत्तत्त्वाचा अभिप्राय । सांगतों पैं निःसंशय । तुजलागोनी ॥ १४ ॥ महत्तत्त्वाचें कारण । त्रिगुणांसि झालें उगवतेपण । तेंचि भाविलें आपण । महत्तत्त्व ॥ १५ ॥ त्रिगुणांची आदि । तूर्ये ऐलौड बौंदी । उठे जी नुसदी । ज्ञान-

---

१ या 'महत्तत्त्वाबद्दल' या ग्रंथाचा अ० ३ पृ. ५२ (टी. ६) व पृ. ५३ (टी. १)

कळा ॥ १६ ॥ जें गुण अधिष्ठितें । सृष्टिकारण उगवतें । म्हणोनि जाणावें तें निरुतें । महत्तत्त्व पैं ॥ १७ ॥ आपुला उगव विसरतें । गुणीं मोह करवितें । पातलें स्पष्टदशेतें । जाण शिष्या ॥ १८ ॥ जें प्रपंचद्रुमाचें कोंभ । विस्ताराचा लाभ । तेंचि जाणावें स्वयंभ । महत्तत्त्व पैं ॥ १९ ॥ जें कारणा वरी । गुणातें आधारी । स्वयेंचि निर्धारी । आपणापें जें ॥ २० ॥ शुद्धसत्त्वाची मेर । निजकळा पाहते समोर । तो तेथील निर्धार । जाणावा गा ॥ २१ ॥ जे भूतकलेची नलिनी । आनंदविलासपुलिनीं । सुख देतें निदानीं । जाणतें गा ॥ २२ ॥ तें स्वरुपाआरतें । त्रिगुणाचिया परतें । ऐसें जाणावें तें निरुतें । महत्तत्त्व गा ॥ २३ ॥ जें आपणापें नसोनि असे । कीं दिसतां जैसें न दिसे । तया निर्धारीं बैसे । तें जाणावें पैं ॥ २४ ॥ जें सहजेभावाचे निर्जी । तैत्त्वज्योतीचिये प्रयोजीं । मजमाजी असे समोजीं । जाणावें तें ॥ २५ ॥ जें ऐलाड ना पैलाड । तिमिर ना उघाड । तें जाणावें सुरवाड । आपणापें जें ॥ २६ ॥ समाधि जाति वोज । निज देखती निज । तें जाणावें सहज । निर्धारुनियां ॥ २७ ॥ दृष्टिऐलाड मेरें । मेरुचिया शिखरें । कल्पनेपूर्वी सोपारें । पहा तया लागी ॥ २८ ॥ सत्वाचिये उठते दशे । आधींच जें प्रवेशे । तें जाणावें समरसें । तेंचि तें गा ॥ २९ ॥ कोठें कांहीं न दिसे । दृश्यपण अनारिसें ।

---

१ आधारभूत. २ सच्चिदानंद ब्रह्माचा जो साहजिक "अव्यक्तभाव" त्याचे (निर्जी=) शून्यरूप तमामध्यें (सुषुप्तीसंबंधीं आनंदमय कोशांत). ३ जनांच्या हृदयांत सदोदीत वास करणारा जो अंगुष्ठमात्र पुरुष त्याला तत्त्व असें ह्मणतात. (श्वे०उ०अ०३ म०१३ व श्रीमद्भागवत स्कं०१अ०२श्लो०११।१२ पहा) अशा त्या पुरुषाची जी उज्वल ज्योति (प्रज्ञा) तिचें (श्वे० उ० अ० ३ मं०१२ पहा) पूर्वोक्त कारण अशा त्या तत्त्वज्योतिप्रयोजक कारणांमध्यें ४ कारणशरिरास तादात्म्याध्यासेंकरून मी मी ह्मणणारा जीव (अहं) त्यामध्यें. ५ लिंगदेहाश्रित (पांच ज्ञानेंद्रियें, पांच कर्मेंद्रियें, पंचविषय, मन आणि बुद्धि इत्यादि समूहयुक्त
...हीं नव्हे व उघाड=उजेड, तेजही नव्हे. ७ अनुपमसुख
...णा. ९ सीमेवर, मर्यादेवर १० सुलभ, सोपें.

तेंचि परि पैसें । जाणावें पैं ॥ ३० ॥ जैसें तया बीजाचा कोंभ । आलिया मुळींचा क्षोभ । बीज नसेचि स्वयंभ । तें दश्या [ते दशा ?] ॥३१॥ नाहीं बीजजाति परोक्षा । नये विस्तारावीण दशा । ऐशियापरि अलक्षा । असे जें गा ॥ ३२ ॥ विस्तारापासोनि गमे जाति । कीं मूळ बीजेंही निवती । विना कोंभाचीच आकृति । दिसे जैसी ॥ ३३ ॥ महत्तत्त्वीं असे द्विविध भाव । ऐक ते पां अभिनव । शबळ[1]शुद्धाचें पैं नांव । वर्ते जेथ ॥ ३४ ॥ आधीं निरोपूं शुद्धांश । उपरि शबलांश अशेष । निवडूं पैं निःशेष । स्वानुभवयोगें ॥ ३५ ॥ शुद्धांशाची रीति । ऐक शिष्या निरुति विस्तारपूर्वक उत्पत्ति । नाशिजे तेथ ॥ ३६ ॥ प्रथम जया झाले त्रिगुण । तृ[2]तीय [त्रय ?] शक्तिसहीत निर्माण । सृष्टीचें विंदा[3]ण । खेळावयालागीं ॥ ३७ ॥ गुणामाजी प्रथम । उपजला तयांत तम । तमीं सत्वाचा उगम । विस्तारला ॥ ३८ ॥ सत्वीं रजासि उत्पत्ति । रजीं भूतत्व व्यक्ति । यापरि जाण डाक्ति । शिष्यराया ॥ ३९ ॥ एकेक गुणासमवेत । शक्तित्रयांचा संकेत । तें ऐक पां सावचित । श्रवणद्वारें ॥ ४० ॥ द्रव्यशक्ति ज्ञानशक्ति । रजोगुणेंशीं क्रियाशक्ति । तत्त्वविकार स[4]ज्ज्योति । ऐक्यसमूहेंशीं ॥ ४१ ॥ तमीं द्रव्यशक्ति । सात्विकीं ज्ञानशक्ति । ऐशी हे महद्भु[5]तव्यक्ति । ययासंगें विस्तारे ॥ ४२ ॥ मग पृथ्वी आप तेज । वायु व्योम सहज । इहीं चतुर्तनूंचा समाज । धरियला पैं ॥ ४३ ॥ ते स्थूल सूक्ष्म कारण । उर्ध्वीं राहिलें महाकारण । याचियायोगें जीवरूपासि ठाण । पडिलें तेथ ॥४४॥ तें जीवदशेचें बंधन । निरसोनियां समाधान ।

---

१ शबल=मायामिश्रित गढूळ झालेलें ब्रह्म, व शुद्ध=केवळ अव्यक्त (कूटस्थ). २ तृतीय शक्ति ह्मणजे केवळ "द्रव्यशक्ति" आणि शक्तित्रय असें ह्मटलें तर:—"द्रव्यशक्ति, इच्छाशक्ति, क्रियाशक्ति हें होय. ३ कळसूत्र, कौसल्य (विज्ञान). ४ सद्रूपज्योति. ५ महद्भूत विष्णु नामक व्यक्ति. (एको विष्णुर्महद्भूतं पृथग्भूतान्यनेकशः । त्रींल्लोकान्व्याप्य भूतात्मा भुङ्क्ते विश्वभुगव्ययः ॥ १ ॥) महाभूत विष्णु एक असून । जो राहे लोकत्रय व्यापून । अनेकशा अन्य भूतें वेढून । विश्वउपभोग घेतसे ॥ २० ॥ वि० स० ना० मं०).

व्हावया मुमुक्षुजन । महत्तत्त्वातें सेविती ॥ ४५ ॥ तें महत्तत्त्व अनुसंधान । भावोनियां आपण । निजसुखेंशीं रमोन । असती एक ॥ ४६ ॥ तें ऐक निरूपण । तत्त्वीं तत्त्व निरसन । आपुलें स्वरूपानुसंधान । होतसे जेथ ॥ ४७ ॥ मी नव्हें स्थूल । सूक्ष्महि केवळ । ऐसें निजस्वरूप अळुमाळ । देखणें जें ॥ ४८ ॥ नव्हेंचि मी पृथ्वी । पृथ्वीतें पै आप वी । मी परब्रह्म स्वयंभुत्वी । निजकांति जे ॥ ४९ ॥ नव्हें मी उदक । उदक अनिष्टंक । म्या सदोदित निष्टंक । स्वस्वरूप जें ॥ ५० ॥ नव्हेंचि पैं तेज । तेज तें सदांचें अनिज । मी स्वतंत्र निर्जबीज । अक्षर जें ॥ ५१ ॥ नव्हें मी पैं वायु । वायु नभाचा तनयु । म्या निराधार अप्रमेयु । स्वात्मसुख जें ॥ ५२ ॥ नव्हेंचि पैं मी व्योम । व्योमही अनित्य संभ्रम । मी परात्पर निजधाम । अव्यय जें ॥ ५३ ॥ नव्हेंचि मी तम । औपाधिक अधम । कीं निरुपाधि सुखविश्राम । आनंदधाम ॥ ५४ ॥ नव्हेचि मी सत्त्व । म्या सत्त्वाचेंहि शुद्धसत्व । हें निजाचें महत्त्व । आपणापें जें ॥ ५५ ॥ नव्हेंचि मी राजस । राजस नाशवंत निःशेष । म्या अविनाश उल्हास । परम प्रमेय जें ॥ ५५ ॥ नव्हेंचि मी द्रव्यशक्ति । द्रव्यशक्तिही आलीसे व्यक्ति । म्या निरंतर अव्यक्ति । स्वेच्छानंदें असणें जें ॥ ५७ ॥ नव्हेंचि मी ज्ञानशक्ति । अज्ञानावीण व्यक्ति । ज्ञानशक्तीची सज्योक्ति(ति?) । कासया-साठीं ॥ ५८ ॥ नव्हेचि म्यां क्रियाशक्ति । ते क्रियेशींच बोलिजेति । मी तयांतीत निजज्योति । अपरमीत मी ॥ ५९ ॥ नव्हेंचि मी स्थूलाभास । दृश्यातीत निःशेष । ऐसा जो परम उल्हास । आपणा पैं जें ॥ ६० ॥ ऐशी तत्त्वांची निरासी । आप आपणा निवटिसी । तेथ बोलणें हें पावसी । शुद्ध

तत नसणारें, ब्रह्मरूप नव्हे असें (पुढें निष्टंक शब्द पहा).

' माझें वगैरे अहंकाराचें बीज ह्मणजे आत्मा. ५ अवि-

व मूळचा " पुरुषोत्तम " जो मी तो मी

महत्तत्त्व ॥ ६१ ॥ महत्तत्त्व गर्भी । शुद्ध शबलांश गोर्भी । बोलणी ही वाँळभी । काय वाणी ? ॥ ६२ ॥ ऐशी कोणा एका । उपजे जरी आशंका । तरी शब्दनिवृत्ति निका । ऐक शिष्या ॥ ६३ ॥ अहो स्वस्वरूपीं दुश्चितपण । तहीं अज्ञानाचें पडे ठाण । तयामाजी शुद्ध शबलपण । उरलेंचि असे ॥ ६४ ॥ त्यामाजी शुद्धांश भाग । तें मुमुक्षु जनांचें भाग्य । शबलांश बोलिजे योग्य । विश्वसृष्टी कारण ॥ ६५ ॥ शिष्या शुद्धांशीं जहीं राहिजे । तहीं आपणापें देखिजे । जन्ममृत्यूचें वा [वो ?] जे । न साईच तो ॥ ६६ ॥ शुद्ध महत्तत्त्वाचा प्रसंग । कारण होइजे निर्वाण भंग । पावावया चांग । आत्मविषयींचें ॥ ६७ ॥ म्हणोनि शुद्ध महत्तत्त्वाविना । जीव न पविजे समाधाना । जन्ममृत्यूचिया बंधना । कोण सोडी ? ॥ ६८ ॥ याकारणें गा मुमुक्षा । शुद्धांशचि येइजे लक्षा । मग आपेंचि अलक्षा । पावती सुखा ॥ ६९ ॥ ऐसा हा शुद्धांश । महत्तत्त्वामाजी अशेष । असणेंचा समावेश । सांगतों तुज ॥ ७० ॥ औटपीठ जें बोलिजे । तयासारिसेंचि असिजे । तयांत शुद्धांश हा लक्षिजे । महंतजनीं ॥ ७१ ॥ ऐक शुद्धांशाची दशा । निजसुखाची धरिजे आशा । विषयसुखाची निराशा । करिजे पैं तेथ ॥ ७२ ॥ दृश्य हें लटिकें । अदृश्यचि एक निकें । हे तेथील दशा शुद्ध आवाकें । बोलिजेल पैं ॥ ७३ ॥ किंवा दृश्य हें मजवांचोनी । झालेंचिना निदानीं । हें तेथील सुख भावुनी । असिजे निवांत ॥ ७४ ॥ ऐसा शुद्ध सार गौरव । शुद्धांशाचा संभव । भावातीत भाव । निवडणें जेथ ॥ ७५ ॥ ऐसें हें आपें आपणा । देखणें जें शिष्य सुजाणा । शुद्धांश यया लक्षणा । बोलिजे पैं ॥ ७६ ॥ जो समसंतोष हारिख । सुखाचें जें परम-

१ शुद्ध शबलांशानें युक्त अशा हिरण्यगर्भावस्थेंत. २ प्रीयरूप. ३ वाचा (ही वाणी काय ?). ४ ब्रह्मांडांतील साडेतीन शरिरास (विराट देहास) औटपीठ ही संज्ञा आहे. (सहस्रदलचक्रांतर्गत जो नीलबिंदु त्यामधील जी ज्ञानवृत्ति, तिला "अर्धमातृका" असें म्हणतात. ही अर्धमात्रा=आणि तीन गुणांच्या मातृका (अ, उ,

सुख । जेथें हें पैं सुखदुःख । हरोनि जाय ॥ ७७ ॥ ऐसें हें परम सौख्य अनुपम । भावनेचा संभ्रम । शुद्धांश हें नाम । नेमिलें तेथ ॥ ७८ ॥ शुद्धांश लक्षापरौता । ठाव न दिसेचि निरुता । म्हणोनि तेथ निज हिता । कल्पिजे पैं ॥ ७९ ॥ हा परम भाव सप्रेम । भावातीताचा संभ्रम । होय तेथ शुद्ध हें नाम । नामाथेचि पैं ॥ ८० ॥ म्हणोनि शुद्धांशापरौतें । सौख्य नाहींचि निरुतें । त्यातेंचि पैं सावचितें । अनुभवावें ॥ ८१ ॥ तया शुद्धांशामाजी । तत्त्वज्योति असे सहजीं । म्हणोनि तेथ निर्धार समाजीं । बोलिजे तो ठाव ॥ ८२ ॥ तेथ उगेंचि असिजे । कांहींच कल्पने न येइजे । त्यातेंचि पैं बोलिजे । शुद्धांश पैं ॥ ८३ ॥ आपआपणा विसरला । अज्ञानाभासें कवळिला । तो शुद्धांशें जागा जाहला । महत्तत्त्वीं पैं ॥ ८४ ॥ अनादि जीवत्वें बांधला । पूर्व उगम विसरला । तो कायसा सावध जाहला । शुद्ध महत्तत्त्वीं ॥ ८५ ॥ शुद्धांश महतत्त्वामाझारी । वृत्ति कैसी होय तरी । हें सांगतों शुद्ध परिकरीं । निज संवितीलागोनी ॥ ८६ ॥ अहो अंतःकरण तये वेळे । नुरतीच त्याचे सोहळे । आपें आप अव-ळीळें । पाविजे तेथ ॥ ८७ ॥ मन मुरे अंतःकरणीं । अंतःकरण मुरे निर्वाणीं । चित्त राहे बुद्धि एकवटोनि । तये गांवीं ॥ ८८ ॥ अहंकार मिळे चित्तीं । चित्त बुद्धि सहज समूहें ती । कवळोनियां असती । तया शुद्धांशा-माझारी ॥ ८९ ॥ व्यान समान उदान । प्राण आणि अपान । श्रोत्र त्वक् चक्षु जिव्हा घ्राण । समरसती तेथ ॥ ९० ॥ वाचा पाणि पाद । शिश्न आणि गुद । हीं ही धरिती ऐक्यपद । अनुभवयोगें ॥ ९१ ॥ शब्द स्पर्श रूप । रस गंध साक्षेप । याहीं धरिजे एक स्वरूप । आपणापें जें ॥ ९२ ॥ स्थूल सूक्ष्म कारण । जागृति स्वप्न सुषुप्ति खुण । वळ-खोनियां आपण । असतो सुखें ॥ ९३ ॥ नेत्रस्थान स्थूल भोग । कीं

---

१ एकरस होतात. २ याबद्दल सोहिरोबांचा,

कंठशीं प्रविविक्त अशेख [ग?] । हृदयेशीं आनंदभोग निःशेख [संग?] । बोळगति तेथ ॥ ९४ ॥ सत्त्व रज तम । नुरेचि जेथ संभ्रम । इडा पिंगला सुषुम्ना संगम । मेळिजे तेथ ॥ ९५ ॥ त्रिकुट श्रीहाट गोल्हाट । हेंही निरसे तहीं वाट । तें परम सुख शेवट । जाणती योगी ॥ ९६ ॥ ऐसा हा शुद्धांश निवाटिजे । मुमुक्षुवें निवृत्तिव्यौजें । पुढें प्रवृत्ति निरूपिजे । कवणेपरी ऐक पां ॥ ९७ ॥ अगा हा शुद्धांश जहीं नाहीं । तहीं शबल वाहेचि प्रवाहीं । तेथ प्रवृत्ति ऐशी सोयी । बोलती पैं गा. ॥ ९८ ॥ तें पुढील निरूपण । प्रवृत्ति शबलरूपेंशीं संपूर्ण । अवधान-द्वारें श्रवण । देईजे शिष्या ॥ ९९ ॥ ययाचि महत्तत्त्वामाझारी । शबलांश जो निर्धारी । तो निजसंवितीं पारिकरीं । बुझावूं तुज ॥ १०० ॥ जे महत्तत्त्व शबल । त्रिगुणजननीं केवळ । उत्पाति प्रवाद बरळ । होइजे तेथ ॥ १ ॥ जे गुणजननी प्रसवती । त्रिगुणाचिया उत्पाति । तीव्रभावें खाखावेती । आपणापें जे ॥ २ ॥ जें विश्व प्रकाशतें मुकुळ । कीं जीवरूपभावें अलिकुळ । बैसतें झालें केवळ । अज्ञानगर्भी ॥ ३ ॥ ते जीवभृंग बैसतां । तेथुनी कदांचि नुठती । ऐशी अज्ञान आमोदा निरुती । उदयली प्रभा ॥ ४ ॥ जें सकळ वृत्ति आदि वृत्ति । जे असे नुसती [दी?] । ते शबल महत्तत्त्व हे मांदी । बोलिली असे ॥ ५ ॥ ते मूळ बिंबाच्या रश्मि । जेथुनि जीव अहमस्मि । तेचि ते आवींस्मि(?) । बोलिजेती पैं ॥ ६ ॥ हा त्रिगुणसंग सोडावा । स्वानुभव

---

१ शि० सं० उ० अ० १० पृ० २० सोमतची चक्रकारिका पहा. २ निमित्तानें. ३ म्हणणें, बोलणें. ४ अभिष्ट. ५ गर्जना करितात, क्षुब्ध होतात. ६ कमळ तद्गृहीत्वाच सुष्वापजले ब्रह्मस्वरूपिणी । सुप्ते नारायणे देवे नाभौ पंकजमुत्तमम् ॥ ॥ २४ ॥ शि० म० पुरा० ज्ञानसं० अ० २ भा०=त्या ब्रह्मरूप उदकांत त्या (चोवीस तत्त्वांस) सर्वांस घेऊन नारायण निजले असतां त्यांच्या नाभिकमलाचे ठायीं एक उत्तम कमल उत्पन्न झालें). ७ भ्रमर कुल. ८ मंडळी समुदाय. ९ मी आहें असें म्हणणारा जीव. १० आव=प्रतिष्ठा+अस्मि—आहें=हा मी आहें

जोडावा । ऐशी हे वाटिवा । घडे जेथ ॥ ७ ॥ त्रिगुणबंधन मोठें । निज उगम मार्गीं कांटे । घातले म्हणोनि शेवटें । न जाईजो तेथ ॥ ८ ॥ कीं विषय हे बद्धक । हा जीवपणाचा कळंक । पूर्ण प्रभा इंदुळागीं देख । व्यर्थ लावणें कांसया ॥ ९ ॥ ऐशी जे सद्भावना । कारण महत्तत्त्व काळा अवना । म्हणोनि हे मना । विसरों नये ॥ १० ॥ अगा आपुलेचि गृहींचा मार्ग । विसरतांचि दुःख चांग । मग फेर फिरत विळग । असावें सदा ॥ ११ ॥ कीं आपुला स्वधर्म सोडितां । दुजा धर्म आचरतां । बहिष्कार तत्त्वता । हों सके पैं ॥ १२ ॥ नातरि आपुली चिंता । सोडोनिय तत्त्वता । दुजीच वार्ता । मनीं वाहे ॥ १३ ॥ त्यातें ह्मणती बरळ । जन्मांध केवळ । हें जाणावें विमळ । स्वानुभवें पैं ॥ १४ ॥ तैसें तें नव्हे महत्तत्त्व । ध्यानीं धरीच पैं निज तत्त्व । विकल्प विपरीतत्त्व । धरोंचि नेणें ॥ १५ ॥ आपुलें जें मुळिचें । सतत अविनाश निजाचें । तोंचि वळखोनि साचें । घेई जो गा ॥ १६ ॥ जें आपुलिया निजहिता । कारण जें पैं बोलतां । तेंचि महत्तत्त्व तत्त्वता । बोलिजे पैं ॥ १७ ॥ जें ज्ञान निर्वाळितें । कल्पना वाळितें । ज्ञाता ज्ञान गाळितें । ज्ञेयामाजी ॥ १८ ॥ ऐसें हें तुर्येचें आंग । परि प्रवृत्ति निवृत्ति भाग । उभय निवडी ह्मणोनि विलग । तुर्येतुनि अव्हेरिजे ॥ १९ ॥ येऱ्हवीं ते तूर्या । परि निवटिली दोनीं चर्या । ह्मणोनियां शिष्यवर्या । तूर्येमाजी बाळिजे ॥ २० ॥ येऱ्हवीं तूर्येमाजी मोहरों । जयाचा असे थारा । परि जीवशिवपण दुरा । बांधली जया ॥ २१ ॥ तें आपुलें महासुख । चुकलोंचि पां देख । ह्मणोनि तयां निजहरिख । दुरावला पैं ॥ २२ ॥ जेथ असे तेथ । जरीभावी

---

१ पुरुषार्थता पराक्रम. २ स्वधर्म ह्मणजे काय हें सोहिरोबांनीं सि० सं० उ० अ० १८ पृ० २६४ श्लो० ७५।७६।७७ व त्यांवरील टीका येथें सांगितलें आ[illegible] निवाडा करणारें, निर्मळ करणारें. ४ अभिमुखता, मार्ग. ५ दुराई, अटका[illegible]

आपुला पंथ । जाणपणाला अनाथ । करोनि आपआपणा भेटावें ॥ २३ ॥ जहीं आपण हें होय स्फुरण । तहीं जरि जाणपण । हरे तरि संतोषपण । आपआपणां हों सके ॥ २४ ॥ ह्मणोनि महत्तत्त्वामाझारी । स्वस्वरूप निर्धारी । तो संशयाचे व्यापारीं । पडों न सके ॥ २५ ॥ हें आपुलें स्वयंशुद्ध । आपणा गमे त्रिशुद्ध । तरि मग हें त्रिविध । कोण सांगे? ॥ २६ ॥ कोणि एक तयाचीपरी । कूर्मातें जागा करी । आपआपणा निर्धारी । सुषुप्तीमाजी ॥ २७ ॥ ते महत्तत्त्व कारण प्रकृति । शुद्धसत्त्वात्मकाची शक्ति । तेथ गुणत्रयांची व्यक्ति । प्रकटती होय ॥ २८ ॥ गुण प्रकटतां समयो । पावल्या झाला विस्मयो । आपेंआप हा निर्णयो । चुकलाचि जेथ ॥ २९ ॥ मग पडिलें घोर अज्ञान । चुकलें जहीं पूर्व ज्ञान । आपेंआप विज्ञान । हारपलें जेथ ॥ ३० ॥ आंगीं येतां गुणाचा आवो । इच्छेसि झाला तहीं ठावो । आपुला आपण उगवो । मुकलाचि जेथ ॥ ३१ ॥ गुणाआंगीं अवसर । येतां सृष्टीसि पसर । होउनी निजज्ञान विसर । पडिलाच्चि पैं जेथ ॥ ३२ ॥ प्रथम गुणाची दशा । पडतांचि हरिलें प्रकाशा । अज्ञानतिमिरें अष्ट दिशा । कोंदल्या तेथ ॥ ३३ ॥ न दिसे रवि, चंद्र । न दिसेचि तो समुद्र । न दिसेचि तो महेंद्र । आत्माराम ॥ ३४ ॥ नाहीं पंचमहाभूतें । न दिसतीच तीं दैवतें । ऐसें जें निरुतें । अज्ञानचि तें ॥ ३५ ॥ नाहीं स्थावर जंगम । दृश्यभासादिक नाम । आचार नव्हते नियम । धर्ता तोहि नव्हता ॥ ३६ ॥ नाहीं आपणियातें देखणें । कीं पर पाहोनी संतोष होणें । असोनि नव्हेचि तें ठाणें । सोहाळियाचें ॥ ३७ ॥ नाहीं आपुलें स्वतंत्रपण । कीं न मानेचि हा परगुण । ऐसें एक निश्चयाचें ठाण । न पडेच्चि तेथ ॥ ३८ ॥ अहो आपणियातें । देखणें घडे जें निरुतें । तेंचि जाणावें उत्तम तें । कीं नाहीं एक बरें ॥ ३९ ॥ तैसें नव्हतां तें जाण । न देखतां स्वतंत्रपण । मध्येंचि लोंबणें

१ विवेकरूप कूर्म (सि० सं० उ० अ० १० पृ० २० सोबतच्या चक्राकृतींतील मूलाधारचक्र पहा). २ अज्ञानांधकाराने.

हें कोण । भोगणें तें काय ॥ ४० ॥ ऐसें जें परम कारण । सुषुप्तीचें घोरपण । तहीं न जाणतां आपण । जळों पैं जिणें तयाचें ॥ ४१ ॥ त्या कारणीं नव्हतां ज्ञान । आघवें जाणपण अज्ञान । न होइजे निष्कृंतन । भवपाश हा ॥ ४२ ॥ कारण न पडतां दृष्टि । कोणती देखणिये दृष्टीची मिठी । न घडेचि परमामृतवृष्टि । सेवणें तया ॥ ४३ ॥ महत्तत्त्व गर्भींचें कारण । हें देखतां देखणेंपण । नसतां तरि आंधळे म्हण । आघवेचि पैं ॥ ४४ ॥ तया कारणाची विवरणा । न देखेचि निजखुणा । अज्ञानांधःकार भ्रमणा- । माजी भ्रमे ॥ ४५ ॥ भ्रमत भ्रमतां अज्ञानीं । लक्ष चौऱ्यायशीं योनी । न सुटतीं हो निदानीं । नरतनूविणें ॥ ४६ ॥ नरतनूही जोडलेपणा । पाहिजे श्रीगुरुराणा । त्याचियेविना त्या खुणा । दावी कोण ? ॥ ४७ ॥ तो सद्गुरुराजा । ब्रह्मविद् सहजा । त्याचा अनुग्रह बोजा । घडे जया ॥ ४८ ॥ तो नर दैवाचा । आत्मसुखें सभाग्याचा । त्याचिये अगाध महिमेचा । वर्णिता कवण ? ॥ ४९ ॥ तो ईश्वराचा अवतार मूर्तिमंत । जया स्वात्मसुख गमत । तो स्वयंसिद्धांत । आपणचि देखे ॥ ५० ॥ मग तयाची जे वाचोक्ति । हेचि महा सिद्ध पद्धती । स्वयेंचि सुखस्वानुभूति । वोळेंगे तया ॥ ५१ ॥ त्याचिया सुखाचा लेखा । कोण करी निःशेखा । जो ब्रह्मसुख ऑलेखा । पावलिया पैं ॥ ५२ ॥ म्हणोनि सप्रेम प्रेमाचा । जाण तो एक निजांचा । तयासी भवाचा । भयाचि नाहीं ॥ ५३ ॥ तैसा परम दैवीक पुरुष । जरी भेटे सद्गुरु तयास । तया कळे हा समावेश । महत्तत्त्वाचा ॥ ५४ ॥ ऐसें जें महत्तत्त्व । सत्त्वगुणाचें सत्त्व । हें जाणावें महत्व । जयाचें तयानें ॥ ५५ ॥ प्रथम दशा महत्तत्त्वाची । ते प्रभा पडे तमाची । हेचि जाणावी विविक्षा साची (विवेची) जेथील गैं ॥ ५६ ॥ महत्तत्त्व भूमिमाजी । तम हुताश पेटे सहजीं । तेथ

। ॥ ५७ ॥ महत्तत्त्वासवें । ईश्वरत्व कारणत्व

पाठ होने ३ अ[illegible]

नावें । अवतरला रुद्र स्वभावें । तामस म्हणिपे तो ॥ ५८ ॥ तूर्या जे शुद्ध माया । ज्ञाननिलय सुप्रिया । क्षोभकदशे दिव्यशक्ति या । नावा पैं आली ॥ ५९ ॥ तये वेळे कोठें । काय न दिसेचि सपाटें । तीव्रभावें तळवटें । घेतलें पैं आसन ॥ ६० ॥ तया संहारभावापुढें । कांहीं नयेचि वोडकोडें । मग आपसयांचि निजनिवाडें । सावधता पैं पातली ॥ ६१ ॥ क्रोध अवसरीं शांत झाला । तये वृत्तिसरिसा धाविन्नला । सात्विक अहंकार पातला । भेटावया ॥ ६२ ॥ सात्विकें दिधलें आलिंगन । मन झालें समाधान । आपेंआप चिंतन । करूं लागला ॥ ६३ ॥ तहीं ज्ञानशक्ति पातली । तियें सृष्टि योजिली । तेथ मुळींची सत्ता पैं आली । तियेमाजी ॥ ६४ ॥ तये मूळ सत्तेसरिसें । गुण धर्म कर्म नाम आपैसें । उदरीं आले उल्हासें । अंधदृष्टिलागोनी ॥ ६५ ॥ तये अंधदृष्टिसवें । रज पातला स्वभावें । तेथ एकेक अभिनवें । नावा नावा ॥ ६६ ॥ नाना उत्पत्ति कारण । विधाता नेमिला आपण । पदार्थमात्र इच्छें सेवन । विष्णु भोगी ॥ ६७ ॥ विधाता बांधी घर । तेंचि विष्णूचें क्रियामंदीर । मग उभयपण शंकर । निर्मळ करी ॥ ६८ ॥ येणें नामें स्थूळ । आंत लिंग विष्णूचा खेळ । हें उभय मंडळ । निर्मळ होय कारणीं ॥ ६९ ॥ विधातयाचें स्थूळ । उत्पत्ति करी केवळ । नाना बीजें सप्रेम जळ [शिळ ?] । रोवी खोंवी ॥ ७० ॥ मग तें वाढोनि येई । त्याचें फळ वासना खायी । तें लिंगदेह ऐशी सोयी । बोलिजती पैं ॥ ७१ ॥ मग ते सेउनी सरे । तों आपेंचि ते संहरे । तें कारण हें एकसरें । बोलिजती पैं ॥ ७२ ॥ जागृतिमाजी जें दिसे । तें स्वप्नींही परि पैसें । जें दिसे तें नासे । सुषुप्तीमाजी ॥ ७३ ॥ ऐसा त्रिगुण आवर्त । महत्तत्त्वाचिये आंगीं विवर्त । वर्ते हा सुख संज्ञार्थ । निजसज्जनीं जाणावा ॥ ७४ ॥ ऐशिया गुणांचा उबारा । आला

---

१ कौतुकानें. २ ब्रह्मदेव. ३ लिंगदेहाच्या अभिमानांतून मुक्त असा विष्णूचा (हिरण्यगर्भाचा). ४ अनेक प्रकारांनीं प्रविष्टहोते. ५ त्रिगुणांचा भोंवरा.

हृदयाचिया घरा । तेथ निजसुखाचिया मोहरां । ठाकला जया ॥ ७५ ॥ जया विवर्तापुढें । जन्ममृत्यूचे लोंढे । कामक्रोधाचीं जुंबाडें[1] । जयामाजि येती ॥ ७६ ॥ ऐशी हे जाणीव मायानदी । खवळे जेथ नुसदी । तेथ हे विषयमांदी । दाटली पैं ॥ ७७ ॥ मग अनेक वृत्ति लहारें । उठती संकल्प वायुवें[2] एकसरें । ऐसें हें परम दुस्तर बारे । । जीवरूपासि कारण ॥ ७८ ॥ अहो दुग्धीं तक्र मिसळे । तेथ अनेक प्रयोजन सलिलें । दध्यें होती निर्मळें । परि बद्धक जैशीं भवरोगा ॥ ७९ ॥ नातरि नीरावरि बाुंबुळ[3] । तेचि नासावया केवळ । कीं दृष्टीवरी कवळें[4] । येइजे जैसा ॥ ८० ॥ तैसें महत्तत्त्व मायेमाजी । माया चैतन्यें सहजीं । महत्तत्त्व त्रिगुण वोजीं । विकारांसि कारण ॥ ८१ ॥ तैसें आपणासचि जें आपण । विकारेंशीं कारण । आहलें हें निपुण । ऐक शिष्या ॥ ८२ ॥ ऐसें हें महत्तत्त्व । बुद्धिपूर्वीच उठे जें तत्त्व । म्हणोनि जाणावें शुद्धसत्त्व । अनुभवगर्भीं ॥ ८३ ॥ अगा प्रपंच जयासी कडू । लागे तोचि निवाडू । महत्तत्त्वाचा उघाडू । उघडे जेथ ॥ ८४ ॥ स्वात्मसुखाची गोडी । विषयांची अनावडी । हे महत्तत्त्वाची परवडी । शुद्ध स्वरुपें[5] बोलिजे ॥ ८५ ॥ त्रिगुणाची ओळख । घेवोनि दिसती विश्व । तहीं तें परम पियुखं[6] । होवों सरे तया ॥ ८६ ॥ शुद्धांशाची ऐशी गति । शबलपणें सृष्टीच निरुती । गोडीचि दिसे सतती । दृश्यभासा ॥ ८७ ॥ याचा अभिप्राव । सांगतों जेथ शबल गौरव । आघवियें सृष्टीचा संभव । धरिजे प्रेमें ॥ ८८ ॥ हें आघवें माझें । मजपासोनि झालें सहजें । चराचर देखिजे । ऐशिये दृष्टिं ॥ ८९ ॥ मजपासोनि हे गुण । गुणीं महाभूतांसि कारण । हें देखोनि संतोष जाण । पाविजे जेथ ॥ ९० ॥ मजपासोनि तम । सत्त्वही सहजें उत्तम । राजसाचेंहि नाम । मजपासोनी ॥ ९१ ॥ मजपासोनि हें असंभूत[7] । सकळ भुवनें भूतजात । हे तेथील मात । जाणावी गा ॥ ९२ ॥ आतां आपु-

---

१ मडळी, समुदाय २ संकल्परूप वायूच्या योगानें ३ शेवाळ ४ कावीळरोग ५ उमजून देण्यानें, रीत दाखविण्यानें. ६ अमृत. ७ असंभाव्य.

लेंचि जें असे । तें तयालागीं दिसे । हें तेथील अनारिसें । जाणावें खुणें ॥ ९३ ॥ महत्तत्त्वावीण । आपुली न गमेचि खुण । हेंचि जाणावें प्रमाण । निजींचे एक ॥ ९४ ॥ ऐसा समसत्त्वात्मक भावो । हा जेथील स्वभावो । म्हणोनि सांगावया गौरवो । तेंचि कारण ॥ ९५ ॥ ऐशिया महतत्त्वीं । तत्त्वें न मिनतीच शुद्धसत्त्वीं । वोळगावया सोऽहंबीजत्त्वीं । तेंचि कारण ॥ ९६ ॥ न चले अंतःकरणधर्म । तें तयातीत असे पैं वर्म । म्हणोनि तेथ कर्मधर्म । न चलतीच पैं ॥ ९७ ॥ अंतःकरणापूर्वीं । जें दिसे सम सर्वीं । तें जाणावें निश्चयें पूर्वीं । आपुलेनी ॥ ९८ ॥ सुनिश्चयाचें कारण । तेंचि महत्तत्त्वाचें प्रमाण । हेंचि एक निजनिर्वाण । जाणावें पैं ॥ ९९ ॥ अंतःकरण शब्दोन्मुख स्फुरण । तया आधीं जें कारण । तेंचि जाणावें प्रमाण । महत्तत्त्व पैं ॥ २०० ॥ जें मारुतमार्गाची मोहर । सुषुम्नेचें विवर । तेथ जाणावें घर । तयाचें पैं ॥ १ ॥ सुषुम्नेचा निर्धार । मनाचा ऐक्याकार । हें तेथील सार । जाणावें गा ॥ २ ॥ मेरुचिये शिखरीं गोल्हाटावरी । औटपीठाअंतरीं । उभय दलामाझारी वृत्ति जे बैसे ॥ ३ ॥ आपण आपुला निर्धार । संसार असार । अविद्या तुषार । करोनियां सांडिजे ॥ ४ ॥ ऐसा जो निजज्ञान समीर । लागे जहीं निरंतर । मन हें स्थीर । होइजे जेथ ॥ ५ ॥ मनाची बांधणें गांठी । शबलांशापासोनि मिठी । सोडवोनि निजज्ञानदिठी । जाणीवपण जें ॥ ६ ॥ ज्ञानाचा परिकर । पुरा पाहिला निरंतर । आणि आपुलें अंतर । निर्वाळिलें ॥ ७ ॥ तयातें मी म्हणें । महत्तत्त्व ऐसें बोलणें । हें जाणावें स्वानुभवखुणें । साधुजनीं ॥ ८ ॥ शबलांश सांडिजे । शुद्धांश निवडिजे । हें तेथील पै वोजें । जाणावें गा ॥ ९ ॥ षट्चक्रांचा अव्हांटा । फोडोनि जो मार्जिवटा । ज्ञानियांचा व [ब ?] रवंटा । पुढिला ठाव ॥ १० ॥ ज्ञानियाचा गांव । मोक्ष-

---

१ आश्रय करावयास, २ यावर टीप, या ग्रंथाचा अ० २ पृ० ४० (टी० ८) येथें आहे ३ कपिमार्गाची ४ अभिमुखता. ५ आखाडा, आडवाट. ६ मध्यभाग ७ स्वाधीन झालेला, चांगला, प्राप्त झालेला.

श्रियेचें वैभव । हा तेथील संभव । जाणावा गा ॥ ११ ॥ जहीं हा भव-
भास वितुळे । ज्ञान अज्ञानेशीं तुळे । ऐसे हे सोहळे । योगियांलागीं
॥ १२ ॥ अगा योगियेचि ते जाणती । येरा उगीच पडे भ्रांति । आत्म-
शुद्धीविण प्राप्ति । न पवतीच ते ॥ १३ ॥ महत्तत्त्वाचा पार । मूर्खासि न
कळे निरंतर । हा तेथील परिकर । जाणावा गा ॥ १४ ॥ जीवदशेचें
कारण । विषयांचें धरिती थोरपण । घडलें आहे विजातीयपण । हें न
कळेचि पैं जयासी ॥ १५ ॥ आपुली स्वधर्मता सोडोनी । परधर्मता
मांडोनी । असतीच हे धन्य मानोनी । विपरीत पैं ॥ १६ ॥ ऐशिया वि-
परीतपणा अवगले । अन्यथामुखें थोरावले । हें जयाचें जियालें । जळो
तें पैं ॥ १७ ॥ आम्हीं मृत्युलोकीं थोर । कीं स्वर्गाचा धरिती बडिवार ।
तया अंतरज्योति सुखसार । सांपडे केवीं ॥ १८ ॥ ऐसे कामुकपणें
रुतले । जीवत्व-दुर्गीं अडकले । ते सोडविले हें नाहीं ऐकिलें । महत्तत्त्वा-
वीण ॥ १९ ॥ आत्मसुखासी पाहतां । महत्तत्त्वावीण स्वस्थता । सांगे कोण
हें एकांता । नाहींच पैं परिसिलें ॥ २० ॥ आपुली हे महत्तत्त्व कळा ।
योगसुखाचा जिव्हाळा । जाणावा पैं अवलीला । सादृश्यभावें ॥ २१ ॥
जो आपुला पूर्व उगव । पहा दाखविता ठाव । तो या महत्तत्त्वाचा गांव ।
म्हो॑रकाडा ॥ २२ ॥ अहो महत्तत्त्व हें अभिधान । कैसें पातलें हें सांगेन ।
तें परिसावें सावधान । शिष्यवर्या ॥ २३ ॥ लिंगदेहतत्त्वेंपंचवीस । हा
जीव विषयांचाचि भास । स्वसाक्षिकल्पनावाळश । न सांपडे तयां
॥ २४ ॥ पहिली जे अंतःकरणपुरी । ऐक त्याच परिकरीं । दुजी प्राण-
पंचक एकसरीं । सांगतों तुज ॥ २५ ॥ तिसरें ज्ञानेंद्रियपंचक । चौथें
कर्मेंद्रियपंचक । पांचवें विषयपंचक निशंक । अवधारीं पां ॥ २६ ॥
प्रथम अंतःकरण । ते प्रवृत्तीच वाहे मोहरपण । सकळ विकारां ठाण ।
वर्ते तेथ ॥ २७ ॥ अंतःकरण निर्विकल्प । तेथ विकारांचा आरोप ।

बोलणें हें सोहप । केविं सोहपें ॥ २८ ॥ ऐसा घेतील जरि आक्षेप । तरि सांगतों निक्षेप । करोनि स्वसाक्षेप । बोलामाजी दावू ॥ २९ ॥ अंतःकरणाचिये आंगीं । अवगे अनुभवाची बेगी । तरि उन्मनि तेचि चांगी । कां न म्हणावी ? ॥३०॥ अंतःकरण निर्विकल्प कीरे । परि अज्ञान होइजे स्थीर । म्हणोनि निजतत्त्व निर्भर । न म्हणोंचि तें ॥ ३१ ॥ येरीं परम सुख तेंही । निर्विकल्पाची घरी सोयी । परि अंतःकरणसमूहीं । न करवेचि सरी ॥ ३२ ॥ जैशी कोणि एक व्याधि । शिरीं उष्णवाताची अवधी । म्हणोनी ते सरि समाधि । करूं ये काय ? ॥ ३३ ॥ कीं एक वर्ण उदकपणें । थिल्लरीं गंगा एक न म्हणे । कीं फुरसिया भासीं नागा गणणें । न घरवेचि जैसें ॥ ३४ ॥ तो सर्पपणें एक भासी । चालणें तैसेंचि वळकडेसी । परि परिणामता हे ते अनारिसी । अनुभवियां महिमा ॥ ३५ ॥ कीं वृक्ष वृक्षपणें । चंदनाचिये सरी न पावणें । कीं आंगीचिया अवसरपणें । देव भूत एक नोहे ॥ ३६ ॥ तैसें तें अंतःकरण । निर्विकल्प कीर स्फुरण । परि अज्ञाना पडे ठाण । तयामाजी ॥ ३७ ॥ तैसें तें नव्हे परम तत्त्व । निर्विकल्पेंचि महत्त्व । परि आहेचि जें तत्त्वीं तत्त्व । मिळोनि एक ॥ ३८ ॥ यापरि अंतःकरणामाजी विसावो । नसेचि पर महत्तत्त्वाचा ठावो । तेथील परम गौरवो । जाणावा पैं ॥ ३९ ॥ तैसें तें आपुलें नाहे । जें अतर्क्यपणें आहे । तें ज्याचें त्यासीच देखणें साहे । महत्तत्त्वाचें पैं ॥ ४० ॥ तैसेंचि मनासी । न कळे त्याची खुणी । मन पडे विकारांसी । संकल्प विकल्पादिकां ॥ ४१ ॥ मन चंचलपणें जड । म्हणोनि त्यासी त्यांचें कोडें । महत्तत्त्वाचा निवाड । न कळेचि जया ॥ ४२ ॥ मनासि

---

१ आकृति. २ चांगलं, सुंदर ३ पाणेरड्या पाण्याने भरून वाहत असलेल्या ओढा. ४ हा एक लहान सापाची जात कोकणांत फार आहे. ५ अंगांत देवकळेने प्रवेश करणें, त्यास वाडीप्रांतीं "अवसर" असें म्हणतात. अंगांत देवाच्या वाऱ्याचा प्रभाव होणें, आणि भूतपिशाच्चाच्या वाऱ्याचा प्रभाव होणें यांत फरक आहे असा

चंचळपणाचें वारें । लागे म्हणोनि न बैसे स्थीरें । स्वसुखसाक्षि निज-निर्भरें । न रुतेचि जें ॥ ४३ ॥ मन गमनैक सतत मान । त्यासि न कळे त्याचे महिमान । आपआपणीं समाधान । न होईच तें ॥ ४४ ॥ म्हणोनी मनासिहीं । न गमे महत्तत्त्वाची सोई । हें सांगतों निःसंदेहीं । ऐक शिष्या ॥ ४५ ॥ तैसीच चित्तासी । न कळे त्याची उसासी । चित्त पडे भ्रमेंशीं । चेतव्यतेमाजी ॥ ४६ ॥ चित्ता फार लगबगी । असत्-पणाची बगी । म्हणोनि तया सुंगी । न कळे तेथिंची ॥ ४७ ॥ चित्तासि नाहीं स्थीरपण । अखंड धरितें आठवण । म्हणोनि तया निर्वाण । न कळेचि तें ॥ ४८ ॥ चित्ता बाधिजे जीवधर्म । हें तों तयातीत वर्म । म्हणोनि जया तयाचें कर्म । नातळेचि कीं ॥ ४९ ॥ चित्ता न कळे निज उगम । महत्तत्त्व धरिजे ज्ञान संभ्रम । तया चित्ता संगम । एक नोहे ॥ ५० ॥ आधींच पैं बुद्धीसिं । फार निश्चय दृश्येशीं । म्हणोनि तया उगमासी । तियें न कळे ॥ ५१ ॥ बुद्धि कारण जीवदशा । महत्तत्त्व तयातीत अव-काशा । कारण जें निजप्रकाशा । आपुलिया ॥ ५२ ॥ बुद्धिशीं मनाचा संभव । तयाशीं तियेचा गांव । कळणें हेंचि संशय नाव । बोलत्याप्रति ॥ ५३ ॥ अहो इये बुद्धीसी । विना आलिया विषय त्रिवशी । आत्म-प्रकाश झळाळेशीं । केविं पावे ॥ ५४ ॥ म्हणोनि आपुलेंचि जें आहे । तें स्वीकारावया कळतें व्हावें । आपुलेंचि परि आपणा न गंवे । अदैव-गति ॥ ५५ ॥ अगा आपुलाचि ठेविला ठेवा । निर्दैवकाळ पातलिया दैवा । तेथ अजगरांचिये समुदावा । खेळणें घडे ॥ ५६ ॥ मग तयासी तें न भेटे । दुरोनिच करी रँटमटे । मग हेतही सोडोनी आलिये वाटे । न वचवेचि तया ॥ ५७ ॥ ऐशी आपुलीच बुद्धी । योग्य होय समाधि । परि तयासि आवधि । विषयाची पडे ॥ ५८ ॥ निजधनाचिये पेटीवरी ।

---

१ गमन करणारें, चंचळ, अस्थिर. २ अस्वस्थता, सुख. ३ संपन्नता, समृद्धि ४ स्थूल दृष्टीनें दिसणाऱ्या नामरूपात्मक विश्वाशीं. ५ प्राप्त होत नाहीं. ६ अजगर (आर) नांवाच्या भयंकर सर्पांच्या समुदायानें ७ [illegible]

विषयउरगांची हारी । तयांसी प्राप्तीची परी । कोण सांगे ॥ ५९ ॥ तैसें आपुलेंचि परि आपणा । न गमेचि वरी अविद्या गुणा । विषयांचिया ठाणा । विश्रांतिळियावरि ॥ ६० ॥ विषयांसि दिधलिया जागा । न पवेचि पैं महाभागा । अभ्यासिलिया राजयोगा— । विना तें गा ॥ ६१ ॥ राजयोगाचें लक्षण । पुढें सांगों विलक्षण । उत्तरार्धीं बुजवण । दावूं तुज ॥ ६२ ॥ म्हणोनि गोठी सांगणियाचि । बुद्धीसि महत्तत्त्वाची विवेची । न गमेचि हे साची । मूळिंची पैं ॥ ६३ ॥ तैसाचि अहंकारा । न करवे त्याचिया निर्धारा । अहंपणासि या थारा । नुरेचि जेथ ॥ ६४ ॥ अहंकाराचा एक भाव । देहाचेंचि मानी थोर वैभव । अंतर निजगुज संभव । नाहीं जया ॥ ६५ ॥ दृश्यावरी अपार आस्था । विकारांमाजी व्यवस्था । स्वात्मसुखीं संस्था । नाहींच जया ॥ ६६ ॥ विकारीं जयाचें असणें । दिसणें तें झालें न दिसणें । तया निजपदाचें पाहणें । केवीं घडे ? ॥ ६७ ॥ दृश्य देखोनि उठे भुली । तया आत्मत्वाची प्राप्ति केतुली । कल्पनेची टोळी । न चुके जया ॥ ६८ ॥ अहंकाराची धांव । दृश्याचा धरी संभव । महत्तत्त्व अदृश्य वैभव । केविं कळे स्थूलभासीं ॥ ६९ ॥ म्हणौनि अहंपणाचिये गावें । महत्तत्त्व तें न गवे । हेंचि सांगणें तें सांगावें । निजात्मबोधा जवळिकें ॥ ७० ॥ तैसेंचि पैं व्यानासी । न जाणवे त्याचिये महिमेसी । आपुलेचि व्यापकपणेंशीं । आपणापे गुंतला ॥ ७१ ॥ व्यानासि देहाचा परिकर । आधिष्ठुनि असे निरंतर । महत्तत्त्व देहातीत परिपार । काय कळे तयासी ॥ ७२ ॥ अगा देहीं गुणाचाचि संभव । गुणापासोनि तत्त्वां नांव । महत्तत्त्वीं निराभाव । अक्रियपणें ॥ ७३ ॥ सकाम क्रिया कारण । हें गुणांचेंचि करणें जाण । म्हणोनि तेथील ते खुण । न पवतीच पैं ॥ ७४ ॥ त्रिगुणात्मक लिंगदेहीं । सत्ता असे निःसंदेहीं । म्हणोनि महत्तत्त्वसोयी । ना कळेचि जया ॥ ७५ ॥ ऐशियापरि व्या-

---

१ गोष्ट [सांगावयाची गोष्ट मिळून एवढीच कीं,]. २ विवेचन स्पष्टीकरण.

नासी । अंगिकारणें देहासी । व्यापकपणें सर्वांगासी । आधिष्ठिता तो ॥ ७६ ॥ याचि कारणकार्यीं । व्यान पढे वीर्यशौर्यीं । तो महत्तत्त्व परमैश्वर्यीं । केविं पावे ॥ ७७ ॥ यापरि व्यान गुंतला । ऐक समान वहिला । देह आधिष्ठुनि राहिला । नाभींमाजी ॥ ७८ ॥ सर्व संधी आधिष्ठुनि । नाभिमाजी राहोनी । सुषुम्नामार्गवाहाणी । नित्य करी ॥ ७९ ॥ मध्यमेच्या विवरांतुनी । अधोर्ध्व चालणें निशिदिनीं । देहाचिया सुखदुःखा भावोनी । भुललाचि तो पैं ॥ ८० ॥ देहाचियों सृजिलेपणें [खंगलेपणें ?] सर्वदा जयासीं विक्रंतणें । पोखलिया समाधान पावणें । सदोदीत पैं ॥ ८१ ॥ ऐशी हे भुलवणी । समानें दीधली गंवसणी । तो महत्तत्त्व तुळणी । केविं पावे ॥८२॥ ऐकें उदानाची गोष्टि । कंठें झाला आधिष्टि । तयाची महत्तत्त्वीं दृष्टि । केविं पावे ॥ ८३ ॥ क्षुधें होय कासाबीस । मग सेवोनियां बाह्य रस । तेतुलेनीच उल्हास । चढे तया ॥ ८४ ॥ वसवी नित्य कंठा तया कंठावरी गोष्ट । कळणें केवीं अणगट [अलघट ?] । तयालागीं ॥ ८५ ॥ उदान तेजतत्त्वापासाव । तेज महत्तत्त्वाचा प्रसव । त्यासी तयाच वैभव । काय कळे ॥ ८६ ॥ उदान एकदेशी । तो केविं पावे महत्तत्त्वपाशीं । ह्मणोनि सांगणें याविषीं । घडेल तेथ ॥ ८७ ॥ आतां प्राणाची कसवटी । सांगतों जहीं ज्ञानदिठी । महत्तत्त्वाची परिपाटी । न पाहेचि जो ॥ ८८ ॥ प्राण वाहे इडे पिंगळे । परि तयांतीत त्याचे सोहळे । महतत्व तें निराळें । न कळेचि जया ॥ ८९ ॥ प्राणा क्षुधेची लागवगी । तो महत्तत्त्व महाभागीं । केविं पावे सुगी । देहाची धरिलिया ॥ ९० ॥ प्राण नित्य का[खा]सावीस । रेचकपूरकीं निःशेष । होय त्यातें अवकाश । महत्तत्त्वाचा बोलिजे ॥ ९१ ॥ प्राणासि जेथूनि उगव । तो महत्तत्त्वाचा बोलिजे ठाव । ह्मणोनि तयासि संभव । तेथीक पैं कळेना

---

१ देहाचा आश्रय करून सज्ज झाल्यानें, किंवा स्थूळ देहाच्या संबंधानें प्राप्त झालेल्या सुखदुःखांनीं व्याप्त होऊन असल्यामुळें २ विकार पावणें, क्षोभ पावणें ३ देह पक

९२ ॥ प्राणासि विषयांची आशा । महत्तत्त्व स्वयंप्रकाशा । देखिजे जा विशेषा । अधिकारभेदें ॥ ९३ ॥ ह्मणोनि प्राणासी । महत्तत्त्वाची उसोसी । न गमेचि हे पैरिपैसी । तो रिंगीनिगीशीं गुंतला ॥ ९४ ॥ तैसाचि तो अपान । नित्य धरी गुदस्थान । तया उर्ध्वीचें महिमान । काय कळे ॥ ९५ ॥ मलोत्सर्ग करणें । सदां अधोगति चालणें । तो महत्तत्त्वाचिये तुळणे । काय करी ॥ ९६ ॥ अपान अध-मार्गें दाटला । मळमूत्र जयें वसविला । तो तेथील खुणेला । काय जाणे ॥ ९७ ॥ अपान अर्धीचा रहिवासी । तया बाधे अविद्या विवशी । तो तेथील निर्धा-रासी । काय करी ॥ ९८ ॥ यापरि प्राणपचक निवडिलें । महत्तत्त्वापुढें नेमिलें । जीवरूपासि वहिलें । योग्यते आलें ॥ ९९ ॥ आतां ज्ञानेंद्रिय पंचक । महत्तत्त्वावेगळें देख । ह्मणोनि त्याची ओळख । नाहींच तया ॥ ३०० ॥ प्रथम बोलिजे श्रोत्र । श्रोत्रासी अंतःकरणाचें सूत्र । ह्मणोनि ते स्वतंत्र । न ह्मणोंचि गा ॥ १ ॥ अंतःकरणा आधी । महत्तत्त्व समाधि । ह्मणोनि तयाची शुद्धि । तया न कळे ॥ २ ॥ श्रोत्र लुब्ध शब्दीं । महत्तत्त्व बोलिजे निःशब्दीं । ह्मणोनि तया त्रिशुद्धि । न कळेचि तें ॥ ३ ॥ श्रोत्रां जीवदशेचा संभव । महत्तत्त्व शिवरूपाचा भाव । ह्मणोनि तयाचें वैभव । तया न कळे ॥४॥ तैशीच ते त्वचा । अभिप्राय कळे स्पर्शाचा । तयेसी महत्तत्त्वाचा । केवि कळे परिवर ॥ ५ ॥ मृदु कठीण यया भासीं । जिये बाधली विषयविवसी । तये महत्तत्त्वाची उल्हासी । कळे केवीं ॥ ६ ॥ स्पर्शरूपें भुललो । अविद्यामाजीं संभवली । ये महत्तत्त्वाची खोली । कळे केवीं ॥ ७ ॥ तरि त्वचेंद्रियास । लागे गुणाचा कळस । तेथ मह-त्तत्त्वाचा समावेश । केवि कळे ॥ ८ ॥ तैसेंच ते चक्षु । दृश्याभासींच मोक्षु । परि महत्तत्त्व अलक्षु । न कळेचि तया ॥ ९ ॥ चक्षु धरिती दृश्याभास । विषयभावें रूपास । तयासी महत्तत्त्वाची भास । केवि कळे ॥ १० ॥ चक्षु दृश्यींच आसक्त । त्यांसी हें सुख अव्यक्त । कळावयाची

शक्ति यथोक्त । केविं बोलवे ॥ ११ ॥ रूप विषयाचेनि नावें । चक्षु पातले स्वभावें । तयासी निजकळा गांवे । हें केविं बोलवे ॥ १२ ॥ चक्षु मी माझें न कळती । अविद्या करवी घे करिती । तयांसी महत्तत्त्वाची प्राप्ति । केवि कळों सके ॥ १३ ॥ तेवींच जाणावी जिव्हा । रसांचिया घे लावा । तिये आत्मकळा सुखेठवा । कळावा केवीं ॥ १४ ॥ रसरूपें आसक्त । जिव्हा धरी हें वक्त्र । तयासी हें सुख अव्यक्त । केविं कळे ॥ १५ ॥ रसीं रस घेणें । हें जियेचें करणें धरणें । तियेसी अव्यक्त सुख चाखणें । न कळेचि पैं ॥ १६ ॥ आपणासी जेथील रस । हा न कळेचि अशेष । अध-दृष्टीची आस । बाधली जया ॥ १७ रससेवनीं लोलुप व्याप्त । तये आपुलें सुख केविं प्राप्त । ह्मणोनि महत्तत्त्व अलिप्त । न कळेचि जया ॥ १८ ॥ तयापरि तें घ्राण । गंधविषयें निपुण । तयासी महत्तत्त्वाची खुण । आकळे कायी ॥ १९ ॥ सुगंध दुर्गंधालागीं । गंधविषयीं घ्राण सुगी । हेचि पडली विळंगी । तयालागीं ॥ २० ॥ गंधज्ञातिपरिक्षा । याचीच पडली विविक्षा । महत्तत्त्व अलक्षा । पावे केवीं ॥ २१ ॥ गंध विषयीं झालें लुब्ध । तया महत्तत्त्व सुखसमाध । कळणियाचा विधि विशद । कोण सांगे ॥ २१ ॥ जो मकरंदाचा मकरंद । तो महत्तत्त्वरूपें विशद । आत्मा असे सुस्वाद । ज्याचा तोचि ॥ २२ ॥ यापरि घ्राणासि न कळे तें सुख । हाचि एक निजींचा हेरिख । सांगतां पैं सम्मुख । आत्मसुख प्रतीतीसी ॥ २३ ॥ तयेचिपरी वाचेसी । न जाणवे त्या महासुखासी । वाचाळपणें विवसी । बांधली जया ॥ २४ ॥ शब्दाचा धरोनि भाव । जीवपणाचें घेतलें नांव । तयासी महत्तत्त्व वैभव । केविं कळे ॥ २५ ॥ वाचेचिये असंगडीं । अविद्येची पडे बेडी । तयेसी महत्तत्त्वाची जोडी । केविं जोडे ॥ २६ ॥ वाचा अहंपणेंशीं । धरी जीवभावना ऐशी । सामर्थ्य

---

१ सांपडते. प्राप्त होते. 'गावणें' ह्मणजे सिळणें असा शब्द वाडीप्रांतीं फार चालतो.
२ हावेप [illegible] ली (दैताची) दशा ४ व्यवसाय, व्यापार.

बोलिजे मुखेंशीं [तोंडेशीं ?] । तें सुख तये केवि प्राप्त ॥ २७ ॥ ह्मणोनि वाचेसी । नाहीं महत्तत्त्व पैसी । ह्मणोनी तये सरिसी । न याचि वृत्ति जावों ॥ २८ ॥ तैसेच ते पाणी । सदां क्रयविक्रयपणीं । तयासी महत्तत्त्व तुळणी । केंवि पावे ॥ २९ ॥ देणें घेणें यां लागोनी । वृत्ति बैसली तहींच मनीं । ह्मणोनि जीवबंधनीं । वातली माळ ॥ ३० ॥ जीवबंधाची न चुके वारी । कृतकर्मपणें पुनरावृत्ति येरजारी । येती ऐशी एक परि । हस्त हेतें ॥ ३१ ॥ ऐशी हे अक्रियपणें । नव जाय एकसरां पेणें । आपुलिये सुख तुळणें । तुळिजे पैं ॥ ३२ ॥ हस्तरूपें स्थूल भासे । वृत्ति जहीं पैसे । तहीं जन्म मृत्यु त्या सरिसे । ठेविलेचि असती ॥ ३३ ॥ या परि ते पाणी । क्रियत्वपणें महत्तत्त्व तुळणी । करावी पैं अनुभवखुणी । लागोनियां ॥ ३४ ॥ तैसेच ते पाद । गंतव्यीं आर्त विषद । तयासी हें महत्तत्त्व पद । केंवि कळे ॥३६॥ गंतव्यीं कारण कार्य । भावोनि तें वीर्यशौर्य । तयासी हें ऐश्वर्य । काय कळे ॥ ३७ ॥ अकारणीं चालती । कारण तें पैं विसरती । कारणीं कार्य चेतना भृति । केंवि कळे तयांसी ॥ ३८ ॥ या परि पाद न पवेचि तें आंग । हेंचि जाणावें यथासांग । मग महत्तत्त्वीं निर्वाणंग । ते पावती केवीं ॥ ३९ ॥ ह्मणोनि सोडावें तें स्थान । पाहोनिया महत्तत्त्व निदान । मग आपेंचि समाधान । होऊं सके ॥ ४० ॥ तैसेंचि तें उपस्थ । कदां नव्हेचि तें स्वस्थ । अनंगें होय स्वस्थ । सदांचि तें ॥ ४१ ॥ अनंगाची तळमळ । न चुकेचि ते कळवळ । तेणेंचि पैं विव्हळ । प्राणिये होती ॥ ४२ ॥ स्त्रीविषयीं फार । लुब्धतेचा विचार । तयासी महत्तत्त्वाचा पार । केंवि कळे ॥ ४३ ॥ ह्मणोनि शिस्नावाटे न वचतां । भावोनि आपुली सहृदयता । असावें चिंतनीं चिंतितां । आपुलें सुख ॥ ४४ ॥ मदनाची तळमळ । मोडावया औषध केवळ । एक स्वस्वरूप निर्मळ ।[१] आपुलें तें ॥ ४५ ॥ मदन

---

१ जन्ममृत्यूचें पेणें (मुक्काम) २ [illegible]

आंगीं प्रवर्ततां । निजसुख न गमेचि तत्त्वता । ह्मणोनि टांकावा परौता । हेळोनियां ॥ ४६ ॥ यापरि तये. वाटीं । जातां नुघडे अनुभव पेटी । आपआपणा निजदिठी । देखणें न घडे ॥ ४७ ॥ तैसेंचि तें पायु । मलोत्सर्ग करणें हें निलयु । तया निजज्ञानाचा वायु । लागणें केवीं ॥ ४८ ॥ तें तयाचि व्यापारें दाटे । तेथ अपान तो निवटे । तो आत्म-सुखाचिये भेटे । केवीं येऊं सके ॥ ४९ ॥ जो तेथील पवन । तो तेवढोंचि जाणें स्थान । तया ऊर्ध्व दिठी गमन । कें होऊ सके ॥ ५० ॥ ह्मणोनि तेथ न जातां । आपुलें सुख जें सतता । आहे तेंचि पैं तत्त्वता । उर्ध्व दिठी लागोनी ॥ ५१ ॥ तैसेचि ते पंचविषय । ज्ञानेंद्रियांची बोलिली सोय । तेथ त्याचेंही निलय । आपसयांचि आलें ॥ ५२ ॥ अगा जेथ बोलिजे अर्णव । तेथ तरंगाचाही भाव । आला तैसा स्वभाव बोलिये माजी ॥ ५३ ॥ कीं पट जेथ भाविजे । तेथ तंतु आलाचि सहजें । तैसें ज्ञानेंद्रियसमाजें । आलेंचि पैं पंचविषय ॥ ५४ ॥ एवं पंचवीस तत्त्वां । न कळेचि महत्तत्त्वमहत्वा । ह्मणोनि यया कारणत्त्वा । बोलणें झाले ॥ ॥ ५५ ॥ ऐशिया लिंगदेहा । पंचवीस तत्त्वसमूहा । निजतत्त्व न कळे निःसंदेहा । या बोला कारण महत्तत्त्व ॥ ५६ ॥ येर तत्त्वें जाणती विषय । परि अंतर-सुख निर्विषय । न कळे ह्मणोनि महत्तत्त्व । सोय बोलावया कारण तें ॥५६॥ निजींचें ज परम तत्त्व । जाणावया एक महत्तत्त्व । ह्मणोनि अभिधान महत्तत्त्व पावलें तें ॥५७॥ महत्तत्त्वावीण । न गमेचि निजींची खुण । म्हणोनि महत्तत्त्व हें प्रमाण । बोलिजे पैं ॥५९॥ सकल तत्त्वांतें जाणतें । म्हणोनि महत्तत्त्व बोलिजे निरुतें । हेंचि जाणावें त्वरितें । साधुजनीं ॥ ६० ॥ जें साधुमहिमेसि कारण । एक महत्तत्त्व बोलिजे प्रमाण । हाचि निज--सं-विती आपण । निजज्ञानदिठी देखिजे ॥ ६१ ॥ हत्तत्त्वाचा परिकर । पुरा पाहिजे निरंतर । तेथें हें अंतर । निर्वाळिजे ॥ ६२ ॥ यया मह-

त्त्वासाठीं । कांहिं एक साधन आटाआटि । हेंटिये येती हेटीं । याचि-लागीं ॥ ६३ ॥ हटयोग साधिती । मग यया घरा येती । मग पाहती निजसंविती । आपणापें जे ॥ ६४ ॥ साधनक्रम योजिती । कीं इष्ट जें कां यजती । तेही वाट पाहती । ययाची पैं ॥ ६५ ॥ विष्णुस्मरण हरि-कीर्तन । श्रवण पादसेवन अर्चन । दास्य सख्य आत्मनिवेदन । तेहि पावती निदान । महत्तत्त्वा माझारी ॥ ६६ ॥ नववें तें वंदन । त्याचेंहि शेवटिलें सदन । महत्तत्त्व निदान । सर्वांचें पैं ॥ ६७ ॥ म्हणोनि यथा-अवश्यकें । भावोनि एकनिकें । सद्भावाचिया कौतुकें । पहावी पैं ॥ ६८ ॥ सद्भावीं भावना पूर्ण । अभावाचें कारण । कार्यीं निराकार जाण । आपणापें जें ॥ ६९ ॥ तया महत्तत्त्वाची उपपत्ति । जहीं स्फुरे निज संविति । म्हणोनि तेथ परम आर्ति । धरावी पैं ॥ ७० ॥ मग आर्तीचा जो क्षय । तेंचि सुख अप्रमेय । म्हणोनि तेथिली सोय । धरिती योगी ॥ ७१ ॥ जें ममता मायानाशक । निरंजनचि निष्टंक । तें देखावया अलोलिक । मह-त्तत्त्वची कारण ॥ ७२ ॥ जें आघवांची भरोनी । सर्वांतें आधिष्ठुनी । राहिलें तें निदानीं । आपुलें सुख ॥ ७३ ॥ जें सम संतोष सद्विवेक । चौथा साधुसंग देख । हें जयाचेनि कौतुक । देखों येई ॥ ७४ ॥ ऐसें जें आपुलें । समाधान बोलिलें । तें आपणापें देखिलें । या महत्तत्त्वीं ॥ ७५ ॥ जें आपणासीं हित । गुणसाम्याविरहित । तें पाहावया अंकित । मह-त्तत्वचि ॥ ७६ ॥ ऐसें सर्वांपरि निर्धारीं । महत्तत्वचि विशद वरि । हें जयासी अंतरीं । कळों आलें ॥ ७७ ॥ तोचि धन्य चराचरीं । उत्तम पुरुष निर्धारी । तया संशयाचि परि । नातळेचि कीं ॥ ७७ ॥ तोचि एक ब्रह्मविद । महत्तत्त्वाचा स्वाद । घे तोचि एक विशद । निजज्ञानिया ॥ ७८ ॥ तो आपआपणातें । न पाहे हें कोर्वे घडतें । म्हणोनि बोलणें हें निरुतें । जाणावें गा ॥ ७९ ॥ आपुला जो जिव्हाळा । योगसुख अवलिळा । तो एक निराळा । स्वानुभव ॥ ८० ॥

ह्मणोनि जें पारंपार [पारंपर ?] । महत्तत्त्व बाळजे निरंतर । परि तेथील जें असे सार । परम सुख तें ॥ ८१ ॥ तों शिष्य ह्मणे गुरुदेवा । मनामाजी संशय नावा । उगवलिया तया भावा । परिहार कीजे ॥ ८२ ॥ जी तुह्मीच मागिल्याध्यायीं । बोलिलेति निःसंदेहीं । एकचि सबाह्यीं । परब्रह्म तें ॥ ८३ ॥ यया बोलणियाच्चिया । ऐक्यची ऐशी हे छाया । पडे ऐशिया ठाया । कोणतिया पैं योजिलें ॥ ८४ ॥ इये गोष्टीच रूप । कोण तेथ हा साक्षेप । ऐसा निक्षेप । करोनि सांगा ॥ ८५ ॥ सांगितलिया भावामाजी । उरलेंचि नाहीं सहजीं । हें तों विविध बोजीं । निरूपिलेत जी ॥ ८६ ॥ विविधाचा विस्तार । तूर्या कीं महत्तत्त्व प्रकार । एकीं अनेकाकार । केवीं घडले ॥ ८७ ॥ ऐशी हे माझिया मना । उपजली पैं विपरीत भावना । ऐशिये विघड करोनि निदाना । सुखाचि जें असे ॥ ८८ ॥ तेंचि निरोपा शुद्ध प्रतीति । ऐक्यत्वाची पूर्ण प्राप्ति । आणि विविधाची कैसी हे रीति । तेही दृढ मति निरूपिजे ॥ ८९ ॥ एकींच कैसा एकाकार । कीं विविधीं कैसा प्रकार । ययां उभयांसि निरंतर । ऐक्याकार सांगिजे ॥ ९० ॥ विविध जाहलें कैसें । एक तें कैसें असे । हें सांगावें अनारिसें । करोनियां ॥ ९१ ॥ निरुत्तरता दे साक्षेपें । न धरावें संशय कंपे । ऐसें करोनि सोपें । बुझावीं मज ॥ ९२ ॥ आपआपणियांत देखेन । निजसुख ऐश्वर्य समजेन । सहजेंचि होईन सावधान । आपणापें कीं ॥ ९३ ॥ ऐशी करोनि विनंति । प्रवृत्ति निवृत्ति दोन्हीं हस्तीं । जोडोनि ह्मणे कृपामूर्ती । सांगिजे जी ॥ ९४ ॥ ऐसा ऐकोनि विनयभाव । फेडी संशयाचें नांव । ऐसें एकाग्र निराभाव । सांगतों तुज ॥ ९५ ॥ ऐक शिष्या सुमती । ऐक ऐशीच हे रीति । ज्याणें स्वानुभविली त्या प्रति । सांगणें तें ॥ ९६ ॥ जो सद्गुरुअनुगृहित । जो निजसंविती सेवित । तयासीच हें एकांत । बोलणें योग्य ॥ ९७ ॥ जो परात्पर सुखें धाला ।

---

१ घातलेलें (भ० द्वी० अ० ४ श्लो० १।२।३ पहा).

ब्रह्मानंदें बोधला । कल्पनेसी दीधला । त्यागवटा ॥ ९८ ॥ जयें सांडिला स्थूलाभास । सूक्ष्म देहाचा निरास । सर्वे कारणास । ओळखिलें ज्यानें ॥ ९९ ॥ जो महाकारणातीत । उन्मनि सुख अतीत । तयालागीं हे निभ्रांत । कळे पैं गा ॥ ४०० ॥ तो आपुलिया मुळीं । पावलाचि केवळीं । तयें विश्व हे डाहाळी देखिली मग ॥ १ ॥ जो उर्ध्व-मूलीं राहोनि । महत्तत्त्व मायादि भावुनी । डाहाळियांचिया मानी । मानिलें जयें ॥ २ ॥ कोणिएक वटाचिया मूळिं । राहिलिया सकळ समूह डाहाळीं । एकवटचि अभिधानें नवाळी । देखिली तयें ॥ ३ ॥ तैसें नव्हेचि तें उद्यानीं । बैसला तया वट मनीं । नयेचि तें ध्यानीं । अनुसंधान पैं ॥ ४ ॥ तो उद्यानीं बैसे । तये दृष्टीसि तेंचि दिसे । तयाची दिठी न पैसे । मुळापाशीं ॥ ५ ॥ तो मुळाचि पासोनि उद्यानीं । बैसलाचि चढोनि शेवटिल्या पानीं । तेथ विषय मधुपानीं । आलिया मूळ विसरला ॥ ६ ॥ विषय मधकारणें । चुकला मुळाचिये खुणें । अटंग वृक्षाचें विस्तारणें । तेंचि देखोनि भुले ॥ ७ ॥ तैसा ऊर्ध्वमूलींहुनी । प्रपंचवृक्षाचिया स्थूलपानीं । तेथ भोग-वासना मधुसेवनीं । पूर्व भूमिके चुकला ॥ ८ ॥ यया बोला कोणि एक । घेतील आशंका जरि साक्षेप । येथ कोणते मधु निष्टंक । करावया कोण ॥ ९ ॥ कोणतें स्थान । कोणतें मधुपान । यया बोलाचें निदान । कोणतें पैं ॥ १० ॥ तरि ऐक यया आक्षेपा । शब्द सांगतों सोपा । जेणें करिजे निक्षेपा । संदेहासिया ॥ ११ ॥ निजतत्त्व परम बीज । प्रकृतिरूपें वाढलें सहज । तेथ द्रुम उर्ध्वमूल समाज । जाहला तो ॥ १२ ॥ तया वृक्षाचें बीज । द्वितियाध्यायीं बोलिलें सहज । तेंचि जीवन निर्जी निज । प्रकृतिरूपेंसि कारण ॥ १३ ॥ ते उपाधिजीवनरूपें प्रकृति । शुद्धांशभावें शुद्धमति । बोलिली इये प्राकृतिं । शब्दामाजी ॥ १४ ॥ तें शुद्ध माया चैतन्यचर्या । बोलिली जे तूर्या । तेचि जाण शिष्यवर्या । उपाधिजीवन ॥ १५ ॥ तें मूळबीज जीवनसंगें । प्रकृति पुरुष उभय

त्याप्र एकचितो ॥ ४६ ॥ ह्मणोनि विविधांप्रति विविध। ऐक्य जाणत्या एकाचि सिद्ध। ययापरि बोलणें असंबद्ध । केविं ह्मणके ॥ ४७ ॥ परि हेंही सांगावें काय । ज्याचि तया दिसती सोय । परि विस्तारा कारण निलय। बोलतां हें ॥ ४८ ॥ अगा बोलणेंचा अर्थ। जाणतिया-प्राति व्यर्थ । अजाणा तरि स्वार्थ। बोलियेचि माजी ॥ ४९ ॥ ऐकत्या प्राति हळूचि। बोळणें गोष्टि संज्ञेची। बहिरिया प्रति किळेची। नव्हेचि ते व्यथ पैं ॥५०॥ तैसा अज्ञाना विस्तार। जाणत्या ऐक्याकार। ऐसा हा परम परिकर। जाण शिष्या ॥ ५१ ॥ ह्मणोनि जें अनारिसें। आपआपणातें दिसे। तेथ नाहींच हें पिसें। कल्पनेचें ॥ ५२ ॥ म्हणोनि तें कल्पनेनिराळें। महत्तत्त्वा वेगळें। तें जाणावें केवळें। अनुभवेंचि कीं ॥ ५३ ॥ ये विष-यींचें आवश्यक। तेंचि धरावें सम्यक। निजतत्त्व अलोकिक । महत्तत्त्व ॥ ५४ ॥ हें शिष्यवर्याचें भूषण। स्वानुभव लेणें संपूर्ण। लेइतांचि समा-धान। आप आपणा होवों शके ॥ ५५ ॥ इये महत्तत्वभूमीचें। अनु-संधान बोलतों साचें। तेंचि ऐकावें निजाचें। प्रमाण एक ॥ ५६ ॥ शब-ळांश बोलिजे। जीवदशेचिये वोजे । शुद्धांश वरी नेमिजे । योगियांसी ॥ ५७ ॥ शद्धांशाचा भाव। ऊर्ध्वदिठीं धरिजे हांव। शबल तो स्वभाव। अंधदृष्टि पाहणें ॥ ५८ ॥ अंधदृष्टीचेनि काजें । जन्ममरणाचें वोझें। वाहे शिरीं सहजें। कल्पनेचिया ॥ ५९ ॥ पुनरावृत्ति येणें । सुखदुःख भोगण। कीं श्वानसूकरादिक होणें । अनेक याती ॥ ६० ॥ ऐशिया भागासि कारण। त्रिगुणांचे धरी मोहरपण। म्हणोनि हें दूषण । लागलें तया ॥ ६१ ॥ अहो महत्तत्त्वाचिया दोनी । महिमा असती ऐसें मानी। ओळखीवीण समाधानीं। न बैसेचि कदां ॥ ६२ ॥ तरी ब्रह्मांडीचें मह-त्तत्त्व। तेंचि पिंडीं बोलिजे सत्‌तत्त्व [सत्यत्व ?]। तें निवडनि ऐक्यत्व। पाहणें ॥ ६३ ॥ अगा पिंडब्रह्मांडाची मांडणी । वर्ते पांचाचिया

गुणीं । ॐकाररूपें सुजाणीं । जाणावें हें ॥ ६४ ॥ पिंडब्रह्मांडासी कारण । ॐकारचि एक जाण । तेथिंची हे परम खुण । सांपडे तेव्हां ॥ ६५ ॥ महत्तत्त्व असे बोलामाजी । कीं चालण्यामाजीहि सहजीं । तें परिक्षिजे निजकार्जीं । असे तेंचि ॥ ६६ ॥ बोलामाजी महत्तत्वाचा । अभिप्राय सांगतों साचा । जयें ओळखिजे निर्जीचा । स्वभाव एक ॥ ६७ ॥ प्रथम परेपासुनी । ॐकार निघे मुळिंसुनी । पश्यंतीपैलाड स्थानीं । महत्तत्त्व असे ॥ ६८ ॥ मग पश्यंतीपासोनि मध्यमे । त्रिगुण झोंबती सीमे । मग वैखरीचिये नामें । पंचभूतें बोलिजे ६९ ॥ मध्यमे पैलाड भाव । तो कारणोपाधि गुग स्वभाव । कार्योपाधि भाव । शब्दामाजि देखिजे ॥७०॥ शब्द बाहेर निघतां । भावगर्भ समजतां । कार्योपाधि तरवता । बोलिजे तेथ ॥ ७१ ॥ शब्दापूर्वील भाव । आंगीं गुणाचा स्वभाव । कारणोपाधी इच्छा नांव । नावाथिलें तेथ ७२ ॥ इच्छेआंगीं उठती गुण । ह्मणोनि तेथ बोलिजे कारण । हेंचि जाणाव प्रमाण । तेथील पैं गा ॥ ७३ ॥ तैसेंचि चालण्यामाजी । पूर्वी महत्तत्त्व सहजीं । मग चालताचि गुण योजी । योजिलें तेथ ॥ ७४ ॥ चालणें पूर्वी कारण । चालतां मग कार्य जाण । तेथील हे स्वानुभवें खुण । जाणावी गा ॥ ७५ ॥ तैसें कोणिएक इच्छेसरिसें । महत्तत्त्व असेचि आपैसें । तें न पहातां अनारिसें । आहे तोंचि जाणा ॥ ७६ ॥ ह्मणोनि तें निर्जीचें । महत्तत्त्व जाणिजे साचें । येर तें अनित्याचें । सोडोनि द्यावें ॥ ७७ ॥ अगा निर्जीच या साची । परीक्षता बोलिजे महत्तत्त्वाची । मोकळी करी श्रवणांची । वाटी ते पैं ॥७८॥ जहीं त्रिगुण बोळिजे । महाभूतेंही सहजें । कारण कार्य निरासिजे । ऐशी जे दशा ॥ ७९ ॥ आपआपणा देखती । निजज्ञान निर्वाळिती । आत्मसुख जाणती । नुसती जे कळा ॥ ८० ॥ देहातीत भावना । स्वानुभवाचिया भवना । मनाचिया मनना । कारण जें ॥ ८१ ॥ सतत निर्विषय ।

निजसुखाचें निलय । त जाणावें प्रमेय । महत्तात्त्विचें ॥ ८२ ॥ ऐसा आघवियाचिपरि । शुद्ध भाग जो निर्धारी । तो आपुलिये निजघरीं । सुखें पावे ॥ ८३ ॥ यापरि शुद्ध महत्तत्त्व भाग । शिष्यासि निरूपिला चांग । पुढें शबलांश उभाग । बोलते जाहले ॥ ८४ ॥ शबलांशांगें गुण-व्यक्ति । प्रसवली कैसी अव्यक्तिं । ते निजकळा उक्ति । करिती पैं श्रीगुरु ॥ ८५ ॥ जैसा वटबीजन्याय । वाढली प्रपंचसोय । तें बोलती अप्रमेय । अभिनव ॥ ८६ ॥ अभिनव वाग्विलासीं । देखेच ज्ञाता निजतत्त्वासी । ऐशिया ओंविया प्रबंधरसीं । भरवील पैं ॥ ८७ ॥ जैसें सैरपण बोलिजे । तेथ प्रबुद्धपण आधींच येइजे । कीं बाबुळी निवडितां दिसिजे । तोय जैसें ॥ ८७ ॥ कीं तिमिर गेलिया । उघाड देखिजे आपसयां । तैशी शब्दामाजी माया । निवडितां दिसे जैसें ॥ ८९ ॥ तें निजतत्त्व आपणापें । पाहतां सबाह्य सोपें । ऐसें देखिजे साक्षेपें । तेंचि होउनियां ॥ ९० ॥ यापरि आघवें निरूपण । सांगितलें महत्तत्त्व कारण । उपपत्ति साधारण । स्वयें आपण होउनी ॥ ९१ ॥ कारण महत्तत्त्वाचिये पोटीं । त्रिगुण निपजले पटीं । तंतुरूपें शेवटीं । आपणचि एक ॥ ९२ ॥ नातरि एकचि बीजकणिका । परि वृक्षशाखा अनेका । तैसा एकीच हा अवांका । सकळ सृष्टिकारण ॥ ९३ ॥ तैसी हे कारणोपाधि । माया विस्तारली विविधीं । त्रिगुणाचिये संबंधीं । कैसी ते ऐक ॥ ९४ ॥ त्रिगुणांचीं नावें । कार्यकारणस्वभावें । कर्तृत्वही आलें नावें । तयाचेनी ॥ ९५ ॥ महत्तत्त्वाची क्षोभकदशा । शबल भावें विशेषा । तेचि बोलिजे शिष्या । प्रवृत्ति हे ॥ ९५ ॥ अंधदृष्टि लागोनी ।

---

३ ज्ञानी (तत्वज्ञानी) असें ह्मणवून घेणें.

महत्तत्त्व संनिधानीं । व्यक्ति पातली अभिधानीं । गुण हे असें ॥ ९६ ॥ यापरि महत्तत्त्व निरूपण । गुरु सांगतील आपण । तें करावें श्रवण । श्रोतेजनीं ॥ ९८ ॥ पुढें त्रिगुणविवरण । सृष्टिकार्याचें कारण । अनुभवितां निर्वाण । कळों येई ॥ ९९ ॥ ऐसें प्रवृत्ति निवृत्ति दोनि हस्तीं । सज्जन भावोनि हरिहर मूर्ति । सोहिरादास विनवी अनुभवियांप्रति । पुढील विस्तार अवधारिजे ॥ १०० ॥

इति श्रीमहदनुभवेश्वरी सृष्टिक्रमे गुरुशिष्यसंवादे महत्तत्त्वयोगो नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

---

१ गुणमाया हें (असें=याप्रकारचे),

अध्याय ५ वा.

गुणत्रययोग.

ॐनमोजी श्रीगुरु । पूर्णानुबोधिया परात्परू । भक्तजनासी तारू [उतारू] भवसागरामाजी ॥ १ ॥ तुझिया कृपानुग्रहें । कारण नुरेचि संदेहें । परात्पर विश्रांतिगेहें । पाविजे सुख ॥ २ ॥ जयजया जी अनाथ-बंधु । अनुग्रहरूपें कारुण्यसिंधु । स्वसुखामृतकर्णीं पूर्ण विधु । मुमुक्षु चकोरां ॥ ३ ॥ अनाथांची माउली । भक्तजनांची सावुली । कीं रविप्रभा उगवली । सुहृत्कमळीं ॥ ४ ॥ तरि आतां विनंतिव्यीजे । स्फूर्तिरूपें प्रसन्न होइजे । त्रिगुण निरूपिजे । मज करवीं जी ॥ ५ ॥ सकळ सृष्टीचें कारण । त्रिगुणरूपें निरूपण । तेंचि वदवावें आपण । कृपा करोनी ॥ ६ ॥ महत्तत्त्व कारण प्रकृति । प्रसवली पैं निरुती । तेचि विस्तारली व्यक्ति । सांगिजे [जो?] मज ॥ ७ ॥ मग सकृप होउनी गुरुदेव । म्हणे शिष्या ऐक गौरव । त्रिगुणाचा स्वभाव । निरोपूं तुज ॥ ८ ॥ तें अनुसंधान निज-श्रवणीं । स्वरूप श्रवणामाजि आणीं । मग सहजेंचि आपुलिये खुणीं । पावशील तूं ॥ ९ ॥ निरूपणीं स्थिरतां चित्त । वृत्ति होय सावचित्त । मग तेथें आघवाचि अर्थ । तुकासि ये ॥ १० ॥ अर्थीं भेद गमतां । भेदीं स्वाद ये हाता । स्वादीं सकळ सिद्धता । आपसयांचि पाविजे ॥ ११ ॥ ह्मणोनि अनुभवाच श्रवण । करोनि ऐकिजे निरूपण । मग आपसयांची तत्वखुण । हाता चढे ॥ १२ ॥ ह्मणोनि शिष्या सुमति । ऐक त्रिगुणाची व्युत्पत्ति । एकाग्र करिजे चित्तवृत्ति । सावधपणें ॥ १३ ॥ महत्तत्त्वा

---

१ चंद्र. २ निमित्तानें. ३ अहं ब्रह्मास्मि (मीं ब्रह्म आहे अशा स्फूर्ति प्रभावें-करून). ४ सगुण माया (अष्टधाप्रकृति). ५ तुलनेस येतें, प्रत्ययास येतो.

विषयीं या ग्रंथाचें पृ० २३ टीप

पासोनी । कारणें उपाधि समेष्टुनी[1] । निपजला प्रथम स्थानीं । तमोगुण ॥ १४ ॥ तया तमोगुणाची । तुज सांगतों वित्रंची[3] । ते एक जीव दशेचीं । गोष्टि सांगों ॥ १५ ॥ तया तमाचा महिमा । जीवपणाचिया जीव नामा । तया अविद्येचि[4] सीमा । निरूपिजे ॥ १६ ॥ तमासंगें अविद्या । बाधे ते पैं जीव आद्या । मग मानिलेंचि वंद्य सद्यां । प्रपंचजात ॥ १७ ॥ प्रपंचीं दीधली कीरें दृष्टि । निमतां साच मानिली सृष्टि । ह्मणोनी निजामृततृप्ति । दुरावली तया ॥१८॥ विषयीं धरिली अपार गोडी । देहाचीच धरिली कार आवडी । ह्मणोनि निजपदजोडी । अंतरली तया ॥ १९ ॥ ऐसें हें किंचित वोखटेंपण[6] । धरोनि धरिलें जीवपण । ह्मणोनि तयाचें निरूपण । अंगि ॥ २० ॥ कुटिल कुमति अकर्म । दुर्वार्ता दुर्गम । परद्रव्यसंगम । जय । मनीं ॥ २१ ॥ ऐसा सहाहि चिन्हीं प्रमाद । जयासि प्रीय झाला विशद । ते निरूपण प्रसिद्ध । सांगों तुज ॥ २२ ॥ प्रथम कुटीलपणाचें । विवरण सांगतां साचें । मग आपेंचि निजसुखाचें । प्रमेय[7] जोडे ॥ २३ ॥ अगा प्रमाद जहीं निरूपिजे । तहीं शुद्धसत्वीं प्रेम उपजे । साधूसि लागिजे । तेथील गोडी ॥ २४ ॥ म्हणोनि अर्युक्तामाजी । युक्त सांपडे सहजीं । म्हणोनि हें निरूपण [10]योजी । नियोजिलें ॥ २५ ॥ प्रथम कुटिलपणाची मति । सांगतों पैं निरुती । एकाग्र करिजे चित्तवृत्ति । निजसंविती लागुनी ॥ २६ ॥ मनीं एक वरि दुजें । ऐसें कर्मचि जया सहजें । तेंच सांगतों पैं [11]चो[तो]जें । निजदिठीलागोनी ॥ २७ ॥ मनिंचा भाव एक । वरि बोलणें आणिक । तें कुटिलपणाचें कौतुक । जाण पैं गा ॥ २८ ॥ आंतलेआंतचि असे । वरि सम सारिखा दिसे । तें कुटिलपणाचिया भासें ।

---

१ अविद्यारूपकारण देहाची उपाधि. २ अनेक व्यष्टि (व्यक्ति) मिळून झालेली जी विराट देहादि अवयवी, ती समष्टि; ती ब्रह्मांडांतील सर्व व्यापकता [illegible] हिनें व्यापून. ३ उपाधी. ४ अविद्या हीच त्या तमाची मर्यादा. ५ निश्चयार्थी[illegible]करून. ६ खोटें, वाईट. ७ तात्पर्य, सिद्धांत, रहस्य. ८ [illegible] इतरत्र.

ओळख पैं गा ॥ २९ ॥ आंत पैं अनाचार । बाहेर लौकिकाचार । हा तेथील विचार । जाणिजे पैं ॥ ३० ॥ राहुनि राहुनिसें हांसणें । धरोनि धरोनिसें बोलणें । हें ओळखावें शहाणें । तेथील महिमान ॥ ३१ ॥ पाहतां नव्हे सुढाळ । वारि दंतो जैसा झळाळ [ढाळ ?] । दिधला बाहेरचि दिसे लाल । रंग जैसा ॥ ३२ ॥ अंतरीं कुटिलपणा जागा । सखोल दीधला पैं गा । आणि मिनेतिया बोला उगा । उगेंचि डोले ॥ ३३ ॥ पाहतां लोकांचिसारिखा । आणि आंत सांटा कुटिल विखा । तयासीच ओळखा । जैसातैसा ॥ ३४ ॥ ऐसा तळवट घे विपमपणा । तैशीच भावना आणी आपणा । हे तेथील पैं खुणा । जाणावी गा ॥ ३५ ॥ नाना वाद करी । शास्त्रें कुतर्कें वरी । पर भूतांतें धिःकारी । आपणापें जो ॥ ३६ ॥ परभूतांचा शब्द । कानीं पडतां घे विषाद । ऐसा परम खेद । जयाचिया मनीं ॥ ३७ ॥ जयाचिया मनींचा भाव । आपुलेंचि थोर देव । ज्ञातेपणांत नांव । आपुलेंचि थोर ॥ ३८ ॥ जाणावया एक । आपणाचि मुख्य नायक । ऐसें जयाचें अलौकिक । अज्ञान पैं तें ॥ ३९ ॥ ज्ञानिया तरि आपणाचि । द्रष्टत्वा दृष्टि उंची । ऐसें जयाचें बिलंदेरची [बिलंची ?] । मन तें पैं ॥ ४० ॥ परभूतांसि क्लेश । करावयाचा उल्हास । चित्ता-माजी बहुवस । जयाचिया ॥ ४१ ॥ पराची हेळणा । क्रोधासि खेवणा [खेळणा ?] । तीव्रतेचिया बळणा घेऊनियां पैं ॥ ४२ ॥ लागवण तो-डावें । असतें मोडावें । एकांडपणें असावें । चाड बहू ॥ ४३ ॥ भूत मात्र देखतां । जया तीव्रभावें आलंगितां । मग तयाशीं विपरीतां । आरो-णुक [आरंभ ?] धरी ॥ ४४ ॥ परभूत नको ज्याचिये दृष्टी । कंपें

---

१ आपल्या सोबतीस जो मिळाला असेल त्याच्याशीं. २ दुष्ट ठगी मनुष्यां-विषयीं बो[illegible]गवयाचें असलें ह्मणजे " काय तो मोठा ' बिलंद (द) र आहे " असे [illegible] [illegible]डीप्रांतीं [illegible]र प्रघात आहे. दुसरें बिलंची=कपटी, कुब्या मनाचा.

होतसे महाकष्टि । पर स्वभाव ऐकतां समेष्टि । अवकत्रा ज्यासी ॥ ४५ ॥ कर्मे करी अमंगळ । सदा कामनेची तळमळ । विग्रहानळें विव्हळ । होय तैसाची ॥ ४६ ॥ जो पातकांमाजी राशी । दुर्वृत्तीची विवसी । बाधे तया आपैसी । त्याचियोगें ॥ ४७ ॥ आपण आपुला वैरी । आपण आपणाला मारी । आपणचि दे थोरी । आपणासि पैं ॥ ४८ ॥ आपआपणाशीं चोर । आपआपणा साचार । हा तयाचा विपरीत विचार । जाणावा पैं ॥ ४९ ॥ नाहीं स्वहिताचार उगम । कळेना निवृत्तिचें नाम । नेणें परिणामाचें सुख-धाम । आपुलें तो ॥ ५० ॥ स्वस्वरुपीं दुश्चितपण । तेंचि तमाचें कारण । हेंचि जाणावें प्रमाण । तेथिंचें ऐक ॥ ५१ ॥ जें आगींचें स्फुरण । अहं-भावाचें कारण । अविद्येचें ठाण । पडे तेथ ॥ ५२ ॥ आपआपणा विसर । तोचि तमाचा प्रसार । अज्ञानाचें सार । निवडिजे तेथ ॥ ५३ ॥ महा-भूतांवरील । वृत्ति जे कां स्फुरेल । तेंचि जाणावें नवल । तमाचें पैं ॥५४॥ आकाशाचा प्रथम दाय । पडे तो तमाचा प्रीय । हेंचि जाणावें निलय । स्वानुभवयोगें ॥ ५५ ॥ आकाशाचा अवकाश । जया आंगींचा उल्हास । तो हा जाण तामस । अहंकार पैं ॥ ५६ ॥ कारणोपाधि कार्य । तेंचि जैसें वीर्य शौर्य । तेंचि प्रवृत्ति ऐश्वर्य । तमाचें पैं ॥ ५७ ॥ महत्तत्त्वाचा गर्भ । तें सृष्टि आकार नभ । तयाचें जें स्वयंभ । स्थान तें पैं ॥ ५८ ॥ तें तमरूपें अव्यक्त । ओतलें तैसें हें व्यक्त । तेंचि एक निजींचे विरक्त । जाणती पैं ॥ ५९ ॥ व्योमापैलेकडील भाव । तेंचि तमाचें नांव । जाणावा पैं स्वानुभव । ऐसाचि हा ॥ ६० ॥ तमाचियायोगें । जीवदशेचिये संगें । धरिलीं अनेक सोंगें । चैतन्यनाथें ॥ ६१ ॥ तमाचिये पोटीं । आत्मवियांसि झाली सांटी । सकळ वृत्तींची पेटी भरिली असे ॥ ६२ ॥ स्थूलसूक्ष्माचा समूह । तेथ हरे निःसंदेह । हें जाणावें समज गेह । तेथिंचें पैं ॥ ६३ ॥ तो हा तम अज्ञान ।

१ विभाग, अंश. २ सर्वशक्तिमान ईश्वरानें शुद्धसत्त्वप्रधान माया परा विद्या,

कारण जें अनुसंधान । तें येथिंचें महिमान । जाणावें पैं ॥ ६४ ॥ जो मनाचिये संधि । बुद्धीचिये आदीं । उठे पैं नुसती । कळा ते गा ॥ ६५ ॥ जो जीवरूपाचा तात । देहाचा जो आश्रित । हें जाणावें निभ्रांत । अनुभवेंचि कीं ॥ ६६ ॥ हेचि जयाची खुण । देहाचें धरी थोरपण । हे तेथील गंवसणें । चित्तादि जो ॥ ६७ ॥ पदार्थमात्र स्फुरण ॥ त्या पूर्वील अधिष्ठानें । उठे तें तमाचें स्थान । जाणावें पैं ॥ ६८ ॥ दृश्याभासीं देइजे दिठी । हे तेथील कसवटी । जाणावी पैं सेवटीं । निवडूनियां ॥ ६९ ॥ स्थूळाभाशीं उपजे प्रेम । हा तयाचा उपक्रम । जाणावा पैं उत्तम । निजसंवितीलागोनि ॥ ७० ॥ दृश्य विषयांचें कारण । तें तमाआंगींचें स्फुरण । जीवदशेचें कारण । उपजे जेथ ॥ ७१ ॥ जें अनादि आपुलें । सुख जें कां चुकलें । तें ययानेंचि झालें । तमोगुणें ॥ ७२ ॥ जो अप्रमाण अधम । विषयचोरांचा ग्राम । आपणापें संभ्रम । मारक जो ॥ ७३ ॥ जो जीवदशेचें अढँव । कुमति भरियला पडवं । अज्ञानप्रीय गाढव । भव—भोरपियों ॥ ७४ ॥ कीं अनामिक—वाडिये विहीर । विषय हाडेशीं नीर । भरे जैसें अनिवार । वासनावर्षियें ॥ ७५ ॥ ना तरि जैसें मयत ढोर । ग्राहक नसतां समोर । तें पृथक् पृथक् प्रियकर । सेवितां जैसें श्वान मानी ॥ ७६ ॥ तें कुमांस जैसें । अपवित्रासचि प्रीय असे । पवित्र न पाहती तया दिशे । नेत्र उघडुनी ॥ ७७ ॥ तैशा तमा आंगींच्या वृत्ति । जीवदशेसीच प्रीय होती । साधु न पाहेचि ते निरुती । वाट पैं गा ॥ ७८ ॥ साधूसि स्वरुपाची गोडी । भावोनि सत्संग जोडी । तया तमोगुणीं कोडीं । केविं उपजे ॥ ७९ ॥ तो पाहेचि गुणाची निवड । जो परेपार पैलाड । बैसला तया

---

१ सांपडणें, स्वाधीन होणें. २ मूळरूप (अहं). ३ परिक्षा, पारख. ३ भयंकर अरण्य. ४ घंटेचा मध्य लंब किंवा घंटेचा मध्यभाग अथवा भोरप्याचें ण्याचें साधन. ५ संसाररूप भोरप्याचें. ६ वासनारूप जलवृ-

ऐलाड । न रुचेचि माया ॥ ८० ॥ जोंवरी हे परेची । शींव न देखे साची । तोंवरि या तमाची । विवंचना बोलों ॥ ८१ ॥ जो तमीं रुतला । तेंचि नाम आपणाला । ठेविलें तेथ यया बोला । रूप होय ॥ ८२ ॥ म्हणोनि बोलावया कारण । हेंचि तमाचें निरूपण । यया बोला पुनरपि श्रवण । देइजे [जो ?] कां ॥ ८३ ॥ तरि ऐक शिष्या सुमति । कुमतीची फार गति । अविद्येचिये राती । निजले कैसे ॥ ८४ ॥ घोर अविद्येंत निजोन । आपुलिये छायेसी वोथरोन । कल्पनेसी झाला मान । जयाचिया घरा ॥ ८५ ॥ अफाट कल्पनेनें वरियला । भेदकारण विवाहाला । तेथ अविवेक झाला । यजमान ॥ ८६ ॥ जीव वर पैं योजिला । कल्पना कन्येशीं नेमिला । कारणीं नेमिलें विवाहाला । सहलिंगदेह संबंधें ॥ ८७ ॥ पुर्यष्टकाचा मंडप । दृश्याचे लाविले दीप । ते चित्रविचित्र साक्षेप । निरोपूं तुज ॥ ८८ ॥ काम क्रोध लोभ । मद मत्सर स्वयंभ । पृथ्वीवरी स्तंभ । रोविले ते ॥ ८९ ॥ स्थूलाभासें आधार । तेचि पटभाव स्तंभासि सदर । तेंचि नेमिलें मंदिर । वासनेमाजी ॥ ९० ॥ कर्मकांडींचे वैदिक । बोलावुनी ज्योतिषि गणिक । शब्दभाव वाग्जालिक । नेमिलें तेथ ॥ ९१ ॥ पंचविसांपासोनी । सकळ सृष्टीचे सन्मानुनी । विकार आणिले बोलावुनी । सोहिरे ते ॥ ९२ ॥ तया सहोदरांचीं नांवें । सामर्थ्य सांगतों स्वभावें । तें परिसावें श्रवण श्रोत्रें । आपणापें जें ॥ ९३ ॥ एक ते नाद रचिते । एक ते स्पर्शें निववित । एक ते रूप दाखविते ।

---

१ झोपेमध्यें बडबड करणें त्यास वोथरणें असें वाडीप्रांतीं म्हणतात. २ मनश्चक्र (अविद्योपाधिकाम्यकर्म हें पुरत्रय होय; अंतःकरणपंचक हें चवथें पुर; ज्ञानेंद्रियपंचक हें पांचवें पुर; कर्मेंद्रियपंचक हें सहावें पुर; प्राणपंचक हें सातवें पुर; आणि विषयपंचक हें आठवें पुर मिळून पुर्यष्टक होतें. मुकुंदराजकृत विवेकसिंधु पू० प्र० ५ पहा.) ३ वैखरी वाचेनें उच्चारलें जाणारें शबल वाचांश (मुंडक उ० मुं० १ खं० १ मं० ५ व खं० २ मं० ७ ते १० पहा). ४ सोहिरोबाकृत पद्यसंग्रह भा० २ पृ० ४३ (टीप ४) पहा. ५ स्फुरणयुक्त. ६ शरिरांत असणारे

दृश्य जात हें ॥ ९४ ॥ एक ते अन्नरस सेवविते । दुजे सुगंध दाविते । ऐसे सहोदर मिनले तेथें । विवाह काजा ॥ ९५ ॥ एक ते बहु बोलके । एक कर्तृत्वीं दाटुकें । दुजे येणें जाणें संग कुतुकें । कुशळ बहु ॥ ९६ ॥ एक रतिसंगें उद्भट । एक मळ अवघा निवट । करोनियां बाहेर वाट । मंडपामाजि घाली ॥ ९७ ॥ एक ऐकावया निपुण । एक न्याहाळिती देखणेपण । एक देती समाधान । खेंवें घेतां ॥ ९८ ॥ एक रसाहार रक्षिती । एक मकरंद परिक्षिती । ययापरि सोहिरियांची प्रीति । बहुवस तेथ ॥ ९९ ॥ एक यया काया मंडपा । आधिष्ठुनि राहे पां । दुजा मोंजेचिया रूपा । प्रसिद्ध असे ॥ १०० ॥ तिजा मंडपाचिया शुभा । योजी सकळ शुभाचिया [शोभेचिया ?] लाभा । चौथा असोनियां उभा । येरझारा करी ॥ १ ॥ पांचवा मंडपामाझारी । अवघा केर परिहारी । सर्वेचि सोज्वळ करी । काया हे गा ॥ २ ॥ यया सकळांचा स्वामी । आधिष्टी निर्विकल्प नामी । तया जाणावा नेमीं[10] । साधु जनीं ॥ ३ ॥ तिजा तो तया जवाळिचा । संकल्प विकल्पीं साचा । हाचि जाणावा तयाचा । परिकर पैं ॥ ४ ॥ तो करी उपक्रम । तेव्हां अघवियांचा संभ्रम । कारण कार्याचें नाम । स्वीकारिजे ॥ ५ ॥ तिजा तो आघवियांचा । निश्चय करी एक साचा । यया परि तयांचा । जाणिजे पैं परिकर ॥ ६ ॥ चौथा तो सर्वां एक । समर्थ होय चालक । हाचि निश्चय निष्टंक । जाणावा तेथ ॥ ७ ॥

---

१ आलिंगन घेत असतां. २ स्थापनकर्ता, नियमनकर्ता होऊन, सर्वांगीं व्यापक होऊन (आपादतलमस्तक नाडींतून रस प्रविष्ट करून नाड्या चेतविणारा " सर्वांगीं व्यापून असणारा (व्यान) वायु. ३ निश्चयार्थक. ४ समान वायु. ५ नाभिस्थानच्या रूपाला (सि० सं० उ० पृ० २० सोबतच्या चक्रकारिकेंतील नाभिस्थानचें ' मणिपूर ' चक्र पहा.) ६ उदान वायु हा कंठांत राहून क्षुधा जृंभणादि व्यापार करितो. ७ प्राणवायु हा मुख व नासिकाचे ठायीं राहून श्वासोच्छ्वास करितो । [illegible]नवायु, हा गुदस्थानीं राहून मलोत्सर्गादि व्यापार करणारा. ९ सर्व लिंगश[illegible]नी प्राणवायु (हिरण्यगर्भ). १० नियमन करणारा

पांचवा तो ययाचा । थोरावा धरी अहंभावाचा । हा तेथील मुळिचा । ओळखिजे पैं परिकर ॥ ८ ॥ ऐशी ययांची आस । धरोनियां उल्हास । म्हणोनि तेथ कल्पनेस । कारण होय ॥ ९ ॥ ऐसे हे पंचवीस । सहोदर भाविले अशेष । म्हणोनि तेथ सोहिरिकेस । कारण होय ॥ १० ॥ तये कल्पने अविद्येसी । विपरीतपण भावनेशीं । माळ झाली जीवासी । तोचि विवाह ॥ ११ ॥ कर्मकांडांचे ज्योतिषी । कर्म योजिती स्थूलेशीं । तेचि बोलावुनी सरिसी । स्थूल कल्पना माळ घे ॥ १२ ॥ कुमति ते यजमानिनी । अविवेक यजमानेशीं बैसोनी । पाणिग्रहणयोजनीं । मान्य झाली ॥ १३ ॥ तेथ भेदाचे बोवेलें । मोहेंशीं आरंभिलें । तेथ विविधां केलें । विविधपण ॥ १४ ॥ अधोदृष्टीचे उपचार । केले तेथ साचार । अवघे अनाचार । मिळोनियां ॥ १५ ॥ मग जीव नवरा बैसविला । आराध्य भाविला उपचाराला । तेथ आघवा दुरावला । सद्वृत्तिभास ॥ १६ ॥ तेथ सद्बुद्धि गेली पळोनी । विवेक राहिला दडपोनी । वैराग्याचिया स्थानीं । वोस दिसे ॥ १७ ॥ भक्ति न दिसेचि कोठें । बोध राहिला गिरिकपाटें । यापरि सद्वृत्ति सेवटें । हारपोनि गेल्या ॥ १८ ॥ मग प्रवृत्ति घालुनियां

---

१ एकाच महत्तत्त्वापासून झालेले ह्मणून कोठें कोठें सहोदर असें ह्मटलें आहे. २ देहांतानंतर प्राप्त होणाऱ्या स्वर्गादि इष्ट विषयांचें संपादन व अनिष्ट विषयांचा परिणाम होण्यासाठीं, जो उपाय समजावा असें मनापासून इच्छितो, त्याच्या माहितीसाठीं वेदांतील कर्मकांड आहे. परंतु ज्या अज्ञानामुळें मी कर्ता आहे, मी भोक्ता आहे, असा अभिमान उत्पन्न होतो त्याचा नाश, या कर्मकांडानें होत नाहीं. तर ह्या अज्ञानाचा नाश प्रत्यगात्मा आणि परमात्मा यांचें ऐक्य आहे, असें ज्ञान झाल्यानेंच केवळ व्हावयाचा. अज्ञानाचा निरास झाला नाहीं तोंपर्यंत अज्ञानवश (विज्ञानमय जीव) राग द्वेषकर्म फलमूलक स्वाभाविक दोषामुळें आणि शास्त्रकृत विधिनिषेधांचें उल्लंघन केल्यामळें, काया, वाचा आणि मन यांच्या योगानें अपवित्र कर्मांचा संग्रह करितो ३ स्थूल देहाच्या आश्रयानें होणार कर्म आणि दुसरें ध्यानधारणादि मानसिक कर्म " द्विविधं कर्म वैदिकम् " वेदानुसार दोन प्रकारचें कर्म आहे एक देहाच्या योगानें घडणारें कर्म. ४ जडवादि. दुष्टवादि. ५ विवाह-

मिठी । लग्न लाविलें सेवटीं । अविद्येची गांठी । पडली तया ॥ १९ ॥ मग ममता अंतःपट । मंत्रघोष संघाट । जन्म मरण शेंस पाट । लाविला तेथ ॥ २० ॥ मग तये अविद्येचिया संगें । द्वेष घेडा दिधला वेगें । अविवेक यजमान उगें । लिंगदेहीं राहिला ॥ २१ ॥ मग तीं जीव अविद्येसंगें । लक्ष चौऱ्यायशीं सोंगें । नाना सुखदुःख उबगें । उबगे तो ॥ २२ ॥ मग तयेस्वाधीन । होऊनि चुकला निज निदानें । ऐसें अघोर बंधन । पडलें तया ॥ २३ ॥ अनामस्त्वा नाम । अग्रामस्ता ग्राम । अनुपमासि उपमा अक्षेम । झाली कैसी ॥ २४ ॥ आपआपणा वेगळेपण । एकाकारा विविध गुण । ऐसें कल्पना भ्रमण । बांधलें जया ॥ २५ ॥ आपआपणा उबगला । आपआपणें वेष्टिला । सर्वेचि तो विसरला । पूर्व महिमा ॥ २६ ॥ आपआपणा जाणता । असतांचि जाहला नेणता । ऐशा परम विपरिता । अवगला जो ॥ २७ ॥ ऐशिया तमामाजी । कल्पना बाधली सहजीं । मन आपण जीव हे नावाजी । मानिली जयें ॥ २८ ॥ मग जीव नामें नामाथे । उपक्रम करी अशांतिपंथें । तें करणें भाविलें यथार्थे । कैसें तें ऐक ॥ २९ ॥ जीवरूपासि येवोनी । पापपुण्य भावोनी । सतं असतें [संतें असतें?] अर्जु [चुं]नी । ठेलाचि तो पैं ॥ ३० ॥ लोकदेखे लागुनी । सुकृत दुष्कृतें भावुनी । उपक्रम करी सदनीं । कैसा तो ऐक ॥ ३१ ॥ करितो दानादिकें । होम हवन निकें । तीं अन्यथा कौतुकें । जाण शिष्या ॥ ३२ ॥ आपुली व्हावी कीर्ति । ऐशी जनामाजी धरी आर्ति । ते जाणावी कुस्फूर्ति । तयाची पैं ॥ ३३ ॥ देइजे भाट नागरिकां देइजे स्त्रीसंबंधि लोकां । न देइजे निष्टंकां । जनांप्रति ॥ ३४ ॥ देइजे भोरपियां । गवईयां दारुपियां । करिती सुखाचिये ठाया । पंधांगने ॥ ३५ ॥

---

१ कागा २ अव्यक्त, कूटस्थाला. ३ अयोग्य, पंगुपणाचा (जीवदशेची). ... ऐक्याकार) जो त्याला. ५ नावाजला जातो. ... स(सं?)त=नाशवंत, अनित्य, जड.

देइजे नृत्यकळे । कीं देइजे नादलीले । पाहावया सोहळे । चमत्काराचे ॥ ३६ ॥ देइजे रस आणी तया । देइजे मकरंद दावी तया । ऐसा कामनेचिया आया । पडलाचि तो ॥ ३७ ॥ हें व्यर्थ जाय मोलें । तें कामनेमाजी नेमिलें । तें फळा नाहीं बोलिलें । आलें ऐसें ॥ ३८ ॥ कीं योजिजे भक्ति । ते तयाची विरक्ति । अज्ञानपणाची उक्ति । सांगतो तुज ॥ ३९ ॥ निर्जिवां करी देव । आणि तेथ धरी भक्तिभाव । कामनेचा स्वभाव । धरोनियां ॥ ४० ॥ तया पुढें मागें । विषयभूषण संगें । न देई तरि उबगे । तयावरी ॥ ४१ ॥ स्त्री पुत्र कलत्र धन । मागे त्या पाशीं निशिदीन । त्याचि ध्यानीं निमग्न । होउनियां ॥ ४२ ॥ नाशवंत विषय । भावोनि मागे साच न्याय । कीं देहव्याधीचें निलय । मोडावया ॥ ४३ ॥ कोठेंहि गांवा जातां । तयासी स्मरे तत्त्वता । कारण कार्याची चिंता । करोनियां ॥ ४४ ॥ मग तेथ जाय । कार्य जों न होय । तों शिव्या देई बहुसाय । देवाला तया ॥ ४५ ॥ ह्मणे देव कोठील हा । नाहाक म्या संदेहा । भक्तिचिया गेहा । रिघालों येथ ॥ ४६ ॥ सर्वे ह्मणे हा देव नोहे । देव तो आणिक आहे । म्या निश्चय वाहिला पाहें । मिथ्याचि कीं ॥ ४७ ॥ हा उगाचि धोंडा । येथ कैंचा सामर्थ्य पवाडा नव्हेचि हा निवाडा । आपणा योग्य ॥ ४८ ॥ काळवेळां कार्य होय । तरि याहुनी थोर काय आहे । ऐशिया स्तुतिचिया डोहें । बुडती ते गा ॥ ४९ ॥ ऐशी तमाची भक्ति । कोठुनी कोठें उक्ति । होय जाय हे कळा अभ्यक्ति । न गमेचि तयां ॥ ५० ॥ भाविता हा कोण । भावनेचें काय निर्वाण । हें न कळेचि विंदाण । तया लागीं ॥ ५१ ॥ आपणा भावि त्यासिं कवण स्थान । कारण कार्याचें काय निदान । हें निर्जीचें महिमान । न गमेचि तया ॥ ५२ ॥ ऐशी तमाची भक्ति । ऐक तप क्रिया यज्ञ व्याक्ति । करितां नाहीं विरक्ति । जयाच्या मनीं ॥ ५३ ॥ नाहीं जन्ममरणाचा उद्वेग ।

नेणें स्वहिताचार–उमग । जयासि पडला पांग । बाह्य विषयांचा ॥ ५४ ॥ जया न कळे गुरुपद । न कळे निवृत्तिसुख विशद । नाहीं खंडला भेदाभेद । जयाच्या मनीं ॥ ५५ ॥ ऐसें असोनि आचरण । तें जाणावें कर्मठपण । तें ऐकावें आपण । शिष्यवर्गें ॥ ५६ ॥ प्रथम तया तपाची । राहटी सांगतों साची । तेथ परिसावयाची । वृत्ति बैसे ॥ ५७ ॥ हठयोग साधणें । अधोमुख करणें । धूम्रपान घेणें । श्वासोच्छ्वासीं ॥ ५८ ॥ उन्हीं तापणें । शीत पांघुरणें । गुहां वस्ति करणें । राहावयासी ॥ ५९ ॥ गिरिपर्वत बसवणें । दरी दरकुटें ठिकाणें । कीं झाडाचियामाजी राहाणें । तयांचें पैं ॥ ६० ॥ एक ते निराहारी । एक ते ब्रह्मचारी । एक विभुतीचिये माझारी । करिती शयन ॥ ६१ ॥ एक फळेंचि भक्षिती । एक उदकचि पिती । एक वयूंचि भक्षिती । ऐसे ऐसे ॥ ६२ ॥ एक उभेचि राहती । एक बैसलेचि असतां । एक निजोनि निरुती । साधिती क्रिया ॥ ६३ ॥ एक डोळेचि झांकिती । एक नग्नचि राहती । एक जटा मोकळिया सोडिती । नांवानांवा ॥ ६४ ॥ एक ते उर्ध्वबाहु । एक मुके मुंडमुंडु । ऐसे ते अनेक समूहु । तपजात पैं ॥ ६५ ॥ ऐसें तामसजात आघवें । कामनेस्तव करावें । तिहीं जीव रूपें दुःखावे । आत्माराम ॥ ६६ ॥ तरि ह्या अवघ्या गोष्टि । स्वरुपीं न पावतां दृष्टि । फलाशेनें कष्टि । आत्मा होय ॥ ६७ ॥ अहो दूरि कासया जातां । ऐहिकींच पाहा ना तत्त्वतां । विषयाशें कष्ट पावता । जीव हा पहा ॥ ६८ ॥ फळ लक्षुनी एक । वृक्षावरी चढती आशक । तरि तेथील निष्टंक । पाहा तें अज्ञान पैं ॥ ६९ ॥ तये फळाशेसाटीं । सांपरी डाहळिये बाटीं । मरेन कीं उरेन हें दिठी । देखेना जैसा ॥ ७० ॥ तो वेळीं फळ गिंवसे । तरि फार पैं उसांसे । नातरि पडलिया भूमि सरिसें । अंग मोडे ॥ ७१ ॥ तेथूनि उरला तरि एक वेळ । ना तरि पावे मृत्यु काळ । साधलेंचि तरि केवळ ।

ते नाशिक झालेली २.शी माहाली

मूर्ख अभिधान न चुके ॥ ७२ ॥ मूर्ख ह्मणती ययासाठीं । धरोनि फलाशा दिठीं । एवढी कां आटाआटी । करितो कीं हा ॥ ७३ ॥ ना तरि वेश्येचिया घरीं । सेवता मत्सर वरी । दुजा येउनी उरावरी । मारीत हुमका [तडाका ?] ॥ ७४ ॥ तो तडाका सोसणें घडे । परि तेथील लालुच [गोडी ?] नुपडे । तैसे जाणावे पवाडे । तापसांचे ॥ ७५ ॥ तैशी पुढील फळाशा । उपजे पैं तापसां । ह्मणोनि न पाहती कडवसा । श्रमाचा तो ॥ ७६ ॥ पुढील जन्म घेवुनी । व्हावें विषयराष्ट्राचा धणी । ऐशी धरोनि उभवणी । मनामाजी ॥ ७७ ॥ कोणि एक अम्मल खाय । रणामाजी झुंजा जाय । तो न पाहेचि भय । मरणाचें ॥ ७८ ॥ कीं मरणभयातें टाकुनी । मुक्ताफळें लक्षुनी । अठांव जळ पाहोनी । बुडे जैसा ॥ ७९ ॥ मग मुक्ताफळ हाता लाभे । कीं उगाचि झळंबे । ना तरि मरणही सुलभें । होय तैसें ॥ ८० ॥ तैसा फळआशा अम्मळ । आंगीं चढतां निघे डोल । तो साधनशर सखोल । सोसावया ॥ ८१ ॥ ते शर सोसी अंगें । परि फळइच्छेसि नुबगे । जयाचें ऐसें बैंगें । थोर तें पैं ॥ ८२ ॥ ऐशिया श्रमासवें । कारण पाहतां स्वभावें । निजसुख न गमे आघवें । कष्टचि ते ॥ ८३ ॥ ऐसें तें तामस तप । ऐक क्रियेचा साक्षेप । जयामाजी स्वस्वरूप । न प्रकटेचि तें ॥ ८४ ॥ सडासंमार्जन करणें । उदक बहू नाहणें । टिळे माळा रेखणें । दावावया लोकां ॥८५॥ देवतार्चन करणें । पार्थिव लिंग धरणें । हातावरी घेणें । ऐशी जे क्रिया ॥ ८६ ॥ मग पूजा करीत असतां । विषयजात मनीं आणितां । व्यवसायीं रिघतां । मौनेंहि होय ॥ ८७ ॥ सोवळें तरि फार । लोकां दावावया आचार । एकांती शिवला महार । चिंतोचि नाहीं ॥ ८८ ॥ अन्नसंबधासाठीं । ब्राह्मणींशीं करी खटपटी । मग वेश्येचिये दारवटी ।

१ वेश्येचा अन्य यार. २ अंधःकार (श्रमरूप अज्ञानांधःकार आहे, हें पाहत नाहींत). ३ खोल पाण्याचा डोह. ४ लूट, फलइच्छेसंबंधींचा हावरेपणा. ५ ध्यानस्थ (मौन हें ध्यानाचें उत्तम लक्षण आहे).

स्वयंपाक करी ॥ ८९ ॥ लोकदृष्टि फार धोणी । वस्त्रां करी सोवळेपणी । नाहींच जरि लागलें पाणी । अंतरसुखीं ॥ ९० ॥ ऐशी बाह्यक्रिया वरवंटी । अंतरीं न पावे ज्ञानदिठी । ती व्यर्थचि चावटी । बोलता करिता ॥ ९१ ॥ ऐक तरी यज्ञाची । गोष्टि सांगतों तमाची । मोकळी करी श्रवणाची । वाटुवें गा ॥ ९२ ॥ अफाट कर्म करणें । मग परिहार तैसाचि भावणें । ह्मणोनि यज्ञाचें करणें । घडलें तया ॥ ९३ ॥ यज्ञ यज्ञ बहुतांपरि । तेवीं नपवे इयें सरी । ते[illegible]ल तमाची परिकरी । ते आ-णिकाचि ॥ ९४ ॥ भूतउपसर्गाचें द्रव्य । करावया कारण व्यय । तेथ तो सिद्ध होय । तामसाआंगीं ॥ ९५ ॥ पात्र कुपात्र नोळखे । वित्पन्न अवित्पन्न एकसारिखे । द्विजभावना देखे । ऐशियापरि ॥ ९६ ॥ बहु भूमि दुखवणें । वृक्षजातां त्रास देणें । नाना जीव घालणें । आहुती-माजी ॥ ९७ ॥ कृश जीवांचा नाहीं हरिख । सजीव स्थूल मुंडा देख । पाहतांचि मनीं संतोख । उपजे तया ॥ ९८ ॥ मग तया होमामाझारी । आहुती देतां निर्धारी । आहुतीप्रमाण कामना वरि । तितुक्या तितुक्या ॥ ९९ ॥ मग उरे तो प्रौढांश । शेष स्वीकारी अशेष । अवभृथ स्नानासि समावेश । कल्पनेमाजी करी ॥ २०० ॥ ऐसा कामनेचिया स्वभावा । होम विक्रिय आघवा । तया सकामीं समजावा । आत्मलाभ नाहीं ॥ १ ॥ ययाहिवरी विधि । चुके तरि होय अविधि । देवताकोप हे प्रसिद्धि । हें दुर्जेचि पैं ॥ २ ॥ शिष्या जाण ययावरी । अवघी तमाची परि । निरू-पिली पुढें अवधारीं । रजोगुण ॥ ३ ॥ रजोगुणाचा परिकर । सांगतों पैं सविस्तर । तहीं आपुलें अंतर । शोधावें तुवां ॥ ४ ॥ रजोगुण समुद्भव । होतां विसरे पूर्व उगव । अभिधान पावे जीव । हेंचि सदां ॥ ५ ॥ तया

---

१ वरवर, वरकरणीपणानें. २ असें करावें तसें करावें ह्मणून बोलणारा ([illegible] [illegible] ऐकून तशी क्रिया चालविणारा (गुरुजी या परिचे । आणि [illegible]. शब्द श्रवण करावयाच्या वाटा (मार्ग).

रजाचें महिमान । सांगतों तुज निदान । हें समजलिया बंधन । तुटे तुझें ॥ ६ ॥ म्हणोनि तयाचें विवरण । ऐकावया श्रवण । देइजे [जो ?] गा आपण । तेंचि होउनी ॥ ७ ॥ बुद्धि अन्यथा सुख । संकल्पविकल्पीं हरिख । तयाचें पैं सुखदुःख । केविं हरे ॥ ८ ॥ जो अन्यथा तर्कें । बुद्धि मनीं संपर्कें । तयामाजी आवश्यकें । रुतला तेथ ॥ ९ ॥ अन्यथासुखें डोले । जाणीव तोंडें बोले । पूर्ण अहंतेचिया । बोलें । बोलावला ॥ १० ॥ स्त्री पुत्र कलत्र । आघवें मानी स्वतंत्र । हें जयाचें सूत्र । अंतरींचें ॥ ११ ॥ स्त्रीहुनी न दिसे थोर । ती बोले तें साचार । मानुनी केला आचार । आपुला जयें ॥ १२ ॥ स्त्रीशब्द पडतां कानीं । उल्हास चढे जयाच्या मनीं । स्त्रीसुखें सुखावा मानी । जयाचें चित्त ॥ १३ ॥ स्त्रीबोलाचिये मोने । गंधर्वगायन तें सोनें । कीं सुशब्द उपदेशरत्नें । तींही उणींच मानी । १४ ॥ कीं नारदतुंबरादिकांचीं वाद्यें । तींही उणींच दिसती विशदें । ऐसा स्त्रीशब्दनादें । भुललाचि तो ॥ १५ ॥ स्त्रीआंगींचा स्पर्श वारा । लागतां ह्मणे मलयसमीरा । सांगती परि येथ बरा । न ह्मणवेचि तो ॥ १६ ॥ स्त्रीआंगिच्चिया स्निग्धपणा । पुढें पूर्णेंदुशीतळावो उणा । कीं कर्पुरही पारुषेणा । इयेपुढें ॥ १७ ॥ स्त्रीआंगींचिया मृदुपणा । कर्दळीगाभाहि ये कठीणपणा । ऐसा जयाचिया संतोषपणा । हरिख वाटे ॥ १८ ॥ स्त्रियेचिया मुखा । पाहुनी विधुबिंबा कायसा लेखा । ऐसा ह्मणे मूर्ख देखा ॥ प्रबुद्ध जो ॥ १९ ॥ वधूचिया लावण्यासरीशा । देवकन्या त्या कायशा । ऐशी जयाची आशा । रूपविषयीं ॥ २० ॥ स्त्रीचुंबनासरिसें । अमृत ह्मणे पारुषे । यया सौख्यासरिसें । न तुळेचि दुजें ॥ २१ ॥ स्त्रीआंगींचा सुवास । मानुनी जवादि इटाळास । उणें गेथिलिये सरिस । न पवेचि तें ॥ २२ ॥ ऐशिया सौरभ्यापुढें । अवघीं सुगंध द्रव्यें थेकुडें ।

---

१ बरोबरीनें, समानप्रकारानें. २ अल्प, तुच्छ. ३ मृदुपणा, कोमळपणा. ४ फिकारहणें, नष्ट होतो, रद्द होतो. ५ चंद्रबिंबाचा. ६ कस्तुरी. ७ तुच्छ, पाणी आहे असें समजणें. ८ [illegible]

एवढें महिमान वाढे । अन्यथासुखें ॥ २३ ॥ स्त्रीस्तुति पुढें होय । स्तोत्र प्रबंधीं प्राप्त काय । ऐसे वाचोसि सोय । स्त्रिया महिमान ॥ २४ ॥ स्त्रियेसि देणें घेणें । पुढें दानधर्मा आणी उणें । हस्तांमाजी ह्मणे । सुफळ येथ ॥२५॥ स्त्रीकामनें क्रिया भावी । साधु सेवा येथ न पेवि । इये महिमेचिये गावीं । कें येऊं सके ॥ २६ ॥ स्त्रीकार्जीं येणें जाणें । तेथ आणिजे उणें । काज झालिया फुंजे होणें । परम यात्रा घडली हे ॥ २७ ॥ तेथ जरि चरणा । दुखी पातली निर्वाणा । तरि मानी मी सुखाचा पाहुणा । बैसलों येथ ॥ २८ ॥ स्त्रियेसवें रतिसुखें । परम हर्षे तोखे । ह्मणे श्रीहरिचे देखें । विलास थोडेचि ॥ २९ ॥ स्त्रियेचें उपस्थ । तेथ जयाचे आर्त [अस्थि?] राहावया करी स्वस्थ । गृहचि कीं ॥ ३० ॥ स्त्रियेचिया कुचकळिया । त्या ह्मणे माझ्या पडगादिया । सकळ ताप निववाया । शय्याचि हे ॥ ३१ ॥ ऐसा आघवियाचेंपरी स्त्रीमांसीं । भुलोनि ठेला अशेषीं । तया हे माया विवशी । बाधली पैं ॥३२॥ तैसाचि पुत्रकलत्रां । भुले कैसा वित्त-स्वतंत्रा । तया सांगतों स्वानुभवसूत्रा-। लागोनियां ॥३३॥ रूप करूं मोहालयां । जैशा करचरणीं अंगुलिया । मानी तया अवलीलया । वृत्तीच त्या कीं ॥ ३४ ॥ अपत्यांसि अहमस्मिं । जैसिया रविच्या रश्मि । तैशा स्नेहाचिया हवास्मि । । मनोवृत्तिचि [ची ?] या ॥ ३५ ॥ स्नेहपण कैसें आगळें । जैसीं कोमाइलीं फळें । तोडितां दुःख सगळें । लतांगीं ॥ ३६ ॥ नातरी मुळीं घाव घालितां । शाखा वाळती समूहता । तैसा आपत्यां उपसर्गें बाधतां । मानस दुखवे जयाचें ॥ ३७ ॥ ऐसा अपत्यां फार लुब्ध ।

---

१ पावत नाहीं. २ फुगारा, गर्व. ३ संतोषित होतो. ४ जननेंद्रिय. [५ ...]कारेंकरून. ६ मोह+आलया=मोहाचें जें स्थान (घर) त्याला. [७ ...]गास करून देणाऱ्या वृत्तीच अशा. ८ अहं+अस्मि=हीं मीच [...] प्राणाहून अधीक मानितो असा भाव). ९ हव+अस्मि= [...] [हव: हूतिः हे आह्वानस्य वरः वृत्तिः हे रश्मींचा आपण घर (धारण कर्ता)

हर्ष विषादीं स्तब्ध । होय तया स्वस्वरूप अगाध । सांपडे केवीं ॥ ३८ ॥ जो अपत्यांचिया मोहें । कवळिला सबाह्यें । तयालागीं विश्रांतिगेह हें । सांपडे केवीं ॥ ३९ ॥ अपत्यें ठेवी घरीं । आपण निघे खेगिणिप्रकारीं । चारा घेवोनि हस्त चांचुवेवरी । येवों लागे ॥ ४० ॥ मग तो चारा घेउनी । अपत्यांचिया तोंडीं घालुनी । तया हर्षें मनीं । फुंजोंचि लागे ॥ ४१ ॥ मग तया घे आंगावरी । चुंबनें मोह कळवळा करी । परि तयाची परिकरी । सांगतों तुज ॥ ४२ ॥ अपत्यां जें जें प्रीय । तया पदार्थाचें निलय । देखावया सोय । आवडी तैसी ॥ ४३ ॥ मग तया गावीं जाय । हर्षविषादें म्लान होय । वादभेद लाहे । लोकांप्रति ॥ ४४ ॥ ऐशा पुत्रकलत्रमोहें संदेह । केलें मनामाजी गेह । तेंचि मन निःसंदेह । केविं पावे ॥ ४५ ॥ ऐसें प्रीतिचें कीर आवडीपण । पारि महामोहा पडे माजवणें[2] । ह्मणोनियां वायाणेंपण[3] । आलेंचि तया ॥ ४६ ॥ हें प्रपंचींच गोडपण । पारि अंतरीं अडेंवण । लिंगदेह पडखळण । पडे तेथ ॥ ४७ ॥ काळें एक अपत्य निमे[6] । तेथ आपणाचि निमालोंसें गमे । ऐसा जाण मिथ्या भ्रमें । कवळलाचि तो ॥ ४८ ॥ येरीं हा कोण अपत्यें कैंचीं । मिथ्या भ्रांति मानिली साची । ह्मणोनि तया निर्जीची । चुकली खुण ॥ ४९ ॥ तैसेंचि ह्मणे माझें घर । मनासी करी पैं आदर । तो होय अनादर । नैश्वरपणें ॥ ५० ॥ हें आपुलें ह्मणे गेह । उंदीर ह्मणती निःसंदेह । आमचेंहि विश्रांतिप्ररोह । येथचि होय ॥ ५१ ॥ पाली ह्मणती आपुलें । कोळीहि ह्मणती वहिलें । आह्मींच हें केलें । आमुचें घर ॥ ५२ ॥ ऐसे नाना जीवजात । आपापुला मनोगत । पारि नरही भांबावत । हें नवल नोहे ॥ ५३ ॥ लक्ष चौऱ्यायशीं क्रमुनी । उत्तम पावला नरयोनी ।

---

१ पक्षीण. २ कैफ आणणारे मद्यादिक. ३ निष्फळपण. ४ अडखळून पडणें, अडून पडणें. ५ वेढण्या (वाडीप्रांतीं बायका पायांच्या आंगठ्यास एक चांदीचें लेणें वापरतात; त्यास "पडखळण" ह्मणतात. ६ मृत झालें असतां. ७ नाशवंत=(क्षर) गुणानें. ८ अंकुर. उत्पत्तिस्थान.

तोही झाला इतरांसमानीं । अज्ञानपणें ॥ ५४ ॥ गृहधनादि संचयपणें । थोर ह्मणवुनि नावाजणें । ज्ञानदिठी तयाचें जिणें । कैसें गमे ॥ ५५ ॥ अनेक नावांचीं फुलें । मिळवाया ते भागले । मग कितेक वेळां केलें । मधु जैसें ॥ ५६ ॥ तयां मधुकरांचियेपरी । संचयपणें जो घरीं । ते या रजाची परि करी । ऐक शिष्या ॥ ५७ ॥ लोकीं दावावया दंभ । धरी व्यभिचारि भक्तिचा लाभ । परि तयाची मति असुलाभ । सांगतों तुज ॥ ५८ ॥ आपणचि भक्त थोर । येरांचा कायसा परिकर । ऐशिये अहंमति आधार । जयाच्या मनीं ॥ ५९ ॥ मीच एक स्वस्वरूपीं । पावलों आहे साक्षेपीं । येर प्राणि अविद्या खेपीं । पडिलेचि पैं आघवे ॥ ६० ॥ मीच एक गुरुभक्त । येर आघवे अशक्त । निगुरु होती विक्षिप्त [विविक्त ?] । आपआपणा जयें केलें ॥ ६१ ॥ मीच एक पढता । मंत्रवाक्य अभ्यासिता । मजऐशी शौर्यता । दुजिया नाहीं ॥ ६२ ॥ म्याचि मात्र तरणार । येर आवघे बुडणार । ऐसा परम गर्व समीर । आतळे जया ॥ ६३ ॥ मीच एक प्रबुद्ध । येर आघवे मूर्ख प्रवाद । ऐसा जयाचिया भेद । मनाम जी ॥ ६४ ॥ मीच एक आथिला । नावांणिगें नांवाजिला । ऐसा जयामाजी वोळंगला । गर्वमद ॥ ६५ ॥ मीच द्रव्यें समर्थ । येर निर्धन व्यर्थ । ऐशिया मनोरथां अर्थ । कारणचि जो ॥ ६६ ॥ मना तया वेगळिक । असतां नाहीं निष्टंक । ऐसें जयाचें कौतुक । अज्ञानचि तें ॥ ६७ ॥ जयाची बुद्धि । तेचि सकळ वृत्तींची मांदी । होय जया निषिद्धीं । अविद्यायोगें ॥ ६८ ॥ चित्त जयाचे सखें । त्याचेनि वाटे तोखें । अहंकाराचिया (अहंकाराचें ?) विखें । आ [प ?] तणा आणी ॥ ६९ ॥ जें तम सत्त्वाचें मिश्रित । त्यातेंचि रज बोलिजत । हें ओळ-

१ मधुमक्षिकांप्रमाणें (मधमाशांनीं केलेला मधु आयत्या वेळीं युक्तीनें मनुष्य काढून नेतो. अर्थात् त्यांचा परिश्रम फुकट जातो तद्वत्). २ नामांकितपणाला. ३ आश्रयित केलेला. ४ समुदाय, मंडळी. ५ हर्ष पावतो. ६ अहंकार सर्पाचें वीष आपल्या अंगीं आणतो, किंवा त्या विखानें व्यापून घेतो, ग्रस्त होतो.

खावें निभ्रांत । स्वानुभवयोगें ॥ ७० ॥ आकाश स्फुरोनियां प्रवाह । वायुवरी पडे शह । तेथ तमं निःसंदेह । ओळखावा ॥ ७१ ॥ तें पंचभूतांचें निरूपण । तमाआंगींचें निर्वाण । तें पुढें प्रकरण । सांगों तुज ॥ ७२ ॥ तैसेंचि वायूचें आववें । स्फुरण जें कां स्वभावें । तेथ तेज संभवे । सत्त्वगुणीं ॥ ७३ ॥ तयाचा जो गर्भ । उदक पृथ्वी स्वयंभ । तेथ रजाचा कोंभ । उद्भवे बहु ॥ ७४ ॥ यया बोला कोणी । आशंकेमाजी आणी । दृष्टि आपुली देखणी । ऐशियासि गा ॥ ७५ ॥ म्हणेल पंचभूतें । त्रिगुणाचिया जनितें । तेथ उदक पृथ्वीच निवडिते । रजोगुणींच कें? ॥ ७६ ॥ यया बोलाचा भाव । काय तो पैं स्वभाव । हाचि अभिप्राय स्वयमेव । निवडुनि द्यावा ॥ ७७ ॥ तरि यया आक्षेपा । शब्द सांगतों सोपा । परिहाराचिया रूपा । तयामाजि आणूं ॥ ७८ ॥ अहो आकाशापासुनी । आघवियां भूतां उद्भव वेळवणी । सृष्टिसीही निदानीं । तेंचि गृह ॥ ७९ ॥ तेथुनीच उत्पन्न पाहीं । परि आकाशाशीं तों कांहींच नाहीं । म्हणोनि ऐशी हे सोयी । बोलावया तेथ ॥ ८० ॥ उत्तत्प(?)त्तीचा प्रळय । होय तयासी निलय । आकाशही सोय । धरावया तेथ ॥ ८१ ॥ म्हणोनि उत्तत्प(?)त्ति प्रळयां । तमचि एक शिष्यराया । म्हणोनि तयाची छाया । आकाश म्हणिपें ॥ ८२ ॥ तयापासोनि सकळ । परि तें न करीच चळवळ । म्हणोनि निरुपाधि केवळ । व्योम म्हणिपें ॥ ८३ ॥ तें तामसाचें अंग । त्यापासोनि निपजे चांग । तो सत्व अव्यंग । प्रवृत्तिमाजी ॥ ८४ ॥ तया सत्त्व हें अभिधान । म्हणावया काय कारण । तरि देइजे गा अवधान । शिष्यवर्या ॥ ८५ ॥ तयाचिया कारण कामा । दोनी तत्त्वें मिनलीं क्रमा । परि करोनि अकर्मा । सत्त्वगुण तो ॥ ८६ ॥ तीं दोनी भूतें एक । अनीळ अग्नि निष्टंक । तया आधारें कौतुक । सत्त्वगुणाचें ऐक पां ॥ ८७ ॥ सत्त्वगुण तो

१ रजोगुणींच (कें=)का? किंवा रजोगुणेंकरूनच निवडते असें कोठें आहे?

अव्यक्त । परि दोहीं भूतिं दिसला व्यक्त । म्हणोनि तयाचें उक्त । बोलणें ऐक ॥ ८८ ॥ तयां तत्त्वांचें वर्तणें । करोनी आ(?)र्णें । आहे म्हणोनि म्यां म्हणें । सत्त्वगुण तयासी ॥ ८९ ॥ वायु आणि तेज । सर्वत्र करी काज । परि त्यामाजी सहज । असोनिच नाहीं ॥ ९० ॥ वायु जेथ जेथ जाय । तेथ तया अंशो ये । उत्तम कनिष्ट पाहे । ऐसा स्वभावेंचि ॥ ९१ ॥ दुर्गंधिमाजीं असतां । सर्व सुगंधाआंत येतां । वायुआंगीं आरोप तत्त्वता । नयेचि कदां ॥ ९२ ॥ म्हणोनि करोनि अकर्ता । वायु जाणावा तत्त्वता । तो सत्त्वगुणाचिया आर्ता । नेमिला पैं ॥ ९३ ॥ तैसेंच तें तेज । पडे तया पोटीं सहज । तेथ कल्पनेची वोज । न धरेचि पैं ॥ ९४ ॥ तेज सर्वत्र दाखवी । परि त्याचिया संभवीं । न गुंते त्याचिया नावीं । एकीच कोड ॥ ९५ ॥ तेजाचिया योगें । सर्वत्र उमगे । परि तयाचिया संगें । अलिप्त जें ॥ ९६ ॥ तेजाचिया प्रकाशें । सकळ जाति विषय दिसे । परि तयाचिया संतोषें । न फुंजेचिं जें ॥ ९७ ॥ म्हणोनि तेज निष्कलंक । वायुही एक तुक । उभयीं सत्त्वगुण निष्टंक । शोभे कैसा ॥ ९८ ॥ अगा नभापासूनि वायु होय । कांहींसा वद्ध प्रत्यवाय । तयापासोनि तनय । तेज निपजे ॥ ९९ ॥ तहीं वेळे एके । कांहींसें बद्धपण आशंके । तया-पासोनि उदकें । घेतला जन्म ॥ २०० ॥ म्हणोनि तें जड । पृथ्वी आलीकडिल कड । पृथ्वीतें उघडी उघड । जडच कीं ॥ १ ॥ स्थूला-भासें निष्टंक । म्हणोनि रजोगुण एकवंक । बोलिजे तेथ देख । धर-विधर ॥ २ ॥ अहो वायु चालवी । तेज दाखवी । हे गोष्टि आघवी । नीर महीसाठीं ॥ ३ ॥ ययासी रुचे जें । तेंचि तेज देखिजे । वायूहि चालविजे । तयाचि मोहरा ॥ ४ ॥ तों शिष्य म्हणे गुरुदेवा । मनीं

१ व—, स्फुरण, आय. २ इच्छेला. ३ दग्ध करितें. ४ लोढ, रांग.

उगवलिया भावा । संशयाचिया नांवा । न ठविजे ॥ ५ ॥ संशयासी काय कारण । ऐशिया नांवा पुसणेंपण । तरि तेज वायूसि अकर्ता गुण । तो कैसेनिजी ॥ ६ ॥ चालणेवीण कोण विषय । देखणेंवीण प्रमेय । उपजे कवण सोय । इच्छेसि ते ॥ ७ ॥ पृथ्वी उदक जड । यया चेतना उघाड । कळणें हा आडपाड । नाहींच पैं ॥ ८ ॥ आंधळा न देखे वाट । देखणा दावी मार्ग निघोट । हस्तें धरोनि नीट । चाळवी पुढां ॥ ९ ॥ तो जयीं जयीं न्हेई । तेथ तेथ तो जाय । म्हणोनि तया आरोप काय? । होंचि म्हणे ॥ १० ॥ नातरि सुईच्याजें । दोरा निघेचि सहजें । मग तें शिवी जें । यया कर्ता कवण ॥ ११ ॥ तें दोरियें म्हणिजे । कीं सुईसि नेमिजे । हें कोठें ठेविजे । कारण तें पैं ॥ १२ ॥ तैसें हें पृथ्वी उदक । तेज फिरवी निष्टंक । म्हणोनि तो चक्रत्व कलंक । कवणासि पैं ॥ १३ ॥ हीं दोनी परवशत्वें जडें । तयांसी चिरपवाडे । दावी कोण हें निवाडें । सांगिजे जी ॥ १४ ॥ ऐकोनि शिष्याचे आक्षेप । श्रीगुरु बोलती निक्षेप । स्वानुभव साक्षेप । करोनियां ॥ १५ ॥ ऐक शिष्या सुमती । प्रत्युत्तराची प्रतीति । अवधानें निवृत्ति । संदेहा होय ॥ १६ ॥ पुसिलेंसि तरि तुवां । दोहीं भूतां आरोप यावा । तरि ययाचा अभिप्राय बरवा । कथन कीजे ॥ १७ ॥ ऐसा मनांतील संदेह । केलें तरि मनचि गेह । तरि ऐक निःसंदेह । निवृत्ति आतां ॥ १८ ॥ म्हणितलेंसि जरी । सुइये मागें दोरी । मग कथेची परी । चढियली ते ॥ १९ ॥ तैसें पृथ्वी उदक दोरी । जडत्वें अंध तरि । तिये तेज सुइये द्वारीं । चाळणें घडे ॥ २० ॥ म्हणोनि तेज वायुवीण । नाहींच जयासी चळण । तरि तया आरोपपण । येइजे कैसें ॥ २१ ॥ तरि ऐक आतां । तुझियाचि बोलीं तत्त्वता ॥ संशयाची वार्ता । दूर करूं ॥ २२ ॥ म्हणसी सुइये वीण । दोरिया नसे चळण । हें कि[ं]

१ पुढें मागें (मागें पुढें कळण्यास मार्गच नाहीं हा भाव). २ धोपट मार्ग.

बोलकेपण । परि त्यांतचि असे ॥ २३ ॥ सुइयें वेज काढणें । किर वाट पाडणें । परि तेथचि राहणें । नाहीं जये ॥ २४ ॥ ते अवघी कंथा होणें । त तिये सुईचेंचि करणें । परि तेथचि टिकणें । नाहीं तिये ॥ २५ ॥ तेथ दोराचि राहिला । कंथेसरिसा रिघाला । मग कंथेसरिसा फाटला । तुटला की तो ॥ २६ ॥ एवढें जडत्व दोरिया आंगीं । राहिलें म्हणोनी जडत्व वोगीं । आलीच पैं तयालागीं । निश्चयेंशीं ॥२७॥ तैसें तेज आणि वायु । हलुवारपणें अकर्तृत्व प्रियु । तेथ निरुता संशयु । नाहींचि कांहीं ॥२८॥ तेज धरितां न गोवे । वायुहि दिसों न पवे । उदक पृथ्वी गोवे । पाणीं माजी ॥२९॥ म्हणोनि तेज दाखवी । वायु चांळवी । हें कारण बोलिजे नावीं । कार्य तें पृथ्वी नीर ॥ ३० ॥ कार्यरूपें दोन्हीही जडें । कारण येरें दोन्हीं अजडें । ययातील निर्विकल्प पाडें । आकाश तें उगें ॥ ३१ ॥ तैसिया परि तेज दावुनी । जाईजे वायूहि निदानीं । व्योमामाजी समाधानीं । राहती पैं ॥ ३२ ॥ तीं कार्याचेनि पडिपाडें । उदक पृथ्वी जडें । विषयांचिये चाडे । रुतती तेथ ॥ ३३ ॥ आगा आपणापें । विविध नावें पटरूपें । विणीच पैं साक्षेपें । कोष्टि जैसा ॥ ३४ ॥ तो किर उत्पन्न करी । तेथील गोडी न धरी । तें वोळगणें तया घरीं । चाड बहु ॥ ३५ ॥ कोष्टिया प्रेम नाहे । तरि कारणरूपें आहे । परि भोगाविषयीं सुये । न म्हणेचि तो ॥ ३६ ॥ मग तो पट निवटे । चहुं वर्णांचिये वाटे । तेथ उचितपणें मोटें । देखत्या प्रेम ॥ ३७ ॥ येऱ्हवीं तरि कोण एक विषय । उपजे तेथ नाहींचि प्रमेय । कीं पावे परनिलय । तेथ मोल तें बहु ॥ ३८ ॥ कीं लावण्य सगुण पद्मिनी । उपजे तेथ पितेपणीं । भोग प्रमेयाची धणी । नाहींच तया ॥३९॥ तैसें वायु अग्निपासोनी । विषयाचिया आयतनीं । परि ते तयाचिया चिंतनीं । गुंतलेचि नाहीं ॥ ४० ॥ म्हणोनी लिंगदेहासी कारण । उदक

१ टिं. २ हलकेपणानें सूक्ष्म स्वभावें करून. ३ सांपडत

पृथ्वीच जाण । येरां तयां सांघातपण । संगदोषें बाधलें ॥ ४१ ॥ तों शिष्य म्हणे गुरुनाथा । मज प्रश्नरूपी अनाथा । निरुत्तर कीजे सुखसनाथा होइजे ऐसें ॥ ४२ ॥ आशंकेमाजील भाव । पंचीकृत रूपें लिंग नांव । तेथ तेज वायुचांहि स्वभाव । बोलती कीं हे ॥ ४३ ॥ वायु तेज विरहित । तरि लिंगदेह निरुता असत । तयाचें रूप निभ्रांत । कोणतें पैं ॥ ४४ ॥ काय उदक आणि पृथ्वी । लिंगदेहाची थोरवी । एवढीच ते वार्जवी । तयाची काय ॥ ४५ ॥ नाना मतें बोलती । पंचमहाभूतें निरुतीं । तयाचा भाग लिंगदेह म्हणती । आघवेचि मां ॥ ४६ ॥ आणि तुम्ही तों तेथें । बोलिलेत जी निज सामर्थ्यें । उदक पृथ्वीच येथें । लिंगरूपें निश्चित ॥ ४७ ॥ हाचि संशय उगवला । मनामाजी वळघला । म्हणोनि कीं जया बोला । उत्तर दीजे ॥ ४८ ॥ ऐशी विनंति परिसुनी । उत्तर बोलती गुरुमुनी । तें परिसावेंचि सावधानीं । महंतजनीं ॥ ४९ ॥ गुरु बोलती शिष्यासी । तुझिये आशंकेची विवंशी । फेडूं पहा पां कैसी । निजअनुभवितीलागुनी ॥ ५० ॥ पंचीकृत भूतांचें । लिंग स्थूळ देह सर्वेश्वराचें । हें बोलणें किर साचें । परि भेदभाव ऐक ॥ ५१ ॥ पंचीकृत म्हणिजे । हें साहित्यासीच साजे । परि सुखदुःख न भोगिजे । उदक पृथ्वीविना ॥ ५२ ॥ इये आशंके निवृत्ति । ऐक पां तरि दृष्टांतीं । संशयाची खंती । दूर होय ॥ ५३ ॥ जैसी कोणिएक परनारी । मनामाजी धरी । भोगेच्छेमाझारीं । निघणें घडे ॥ ५४ ॥ मग मनयोगें पवन । पवनमिषें दहन । तेंचि रूप लक्षून । जाइजे तेथ ॥ ५५ ॥ मग परनारी भोगमोहें । मन पवन उभा आहे । जवळीच जरि वदन पाहे । दहनयोगें ॥ ५६ ॥ तरि तयासी बद्ध । न म्हणती लोक विविध । पाहतेपणेंचि बाध । न म्हणवे तया ॥ ५७ ॥ मग सकाम बुद्धि । पाहत होता त्रिशुद्धि । पुनरपि जरि

१ योग्य काय ? उचित काय ? २ ना ? सर्वच असें म्हणतात ना ? ३ आरूढ

जननी संबंधी । मानिली ते ॥ ५८ ॥ जय जय वो माते । तुज मानिली स्त्रीबुद्धित्वें । तया भोग्य अपराधातें । क्षमा करीं ॥ ५९ ॥ जयजयाजी अनादि देवा । माझिया अपराध भावा । क्षमा करोनि मज उद्धरावा । संकल्पांतुनी ॥ ६० ॥ ऐसें मनपवनामाझारी । आवाहन विसर्जन परि । जेथिले तेथवरि । होतचि असे ॥ ६१ ॥ तोचि करी अंगसंग । लोक देखती चांग । तरि तया नृपतिसी पांग । पडे मग ॥ ६२ ॥ जन सांगती नृपतिसी । तो करी इंद्रियशिक्षेसी । आणि पातक आपैसी । जोडे तया ॥ ६३ ॥ येवढें पृथ्वीचें करणें । तैसेंचि उदकाचें ऐकणें । एतद्विषयीं होणें । सावध पैं गा ॥ ६४ ॥ तयेचि नारी सर्वें । लोकां नकळत संगसंभवे । तेथ पृथ्वीचेनि नांवें । भ्रंश नपवे ॥ ६५ ॥ पृथ्वी ते सूक्ष्म मूळीं । तये आर्द्रतेची नवाळी । उदकाचेनि तळमळी । येइजे तेथ ॥ ६६ ॥ पृथ्वीसि मैथुनाची आवडी । उदकावीण नुपजेचि गोडी । म्हणोनि उदक बोलिजे प्रौढी । जाणावी तेथ ॥ ६७ ॥ पृथ्वीशीं रति करितां । बाधु नपवे तत्त्वता । उत्साहाची वार्ता । नाइकणें जेथ ॥ ६८ ॥ तेथ उदकाचिया आंगीं । जन्म घेतला अनंगीं । तो योनिचिया मार्गीं । मिसळे जेथ ॥ ६९ ॥ तो उदकाचा अंश । उत्पन्न करी पृथ्वीस । तेज वायु साक्षीस । असती तेथ ॥ ७० ॥ मग तो पिंड निपजे । उदर वाढविजे । उत्साह होइजे । मनामाजी ॥ ७१ ॥ मग ऐहिकींही जो भ्रंश पाविजे । परलोकीं पाप ऑर्जिजे । एवढें वारि वोझें । पडे तया ॥ ७२ ॥ म्हणोनि उदक पृथ्वि । लिंगदेहें जाणावी । येर तत्त्वें कारण नावीं । बोलिजे जेथ ॥ ७३ ॥ येरवीं तरि इच्छेमाजी । कारणरूपें सहजीं । कार्य आहे हेंचि चोजीं । उगवे कोणा? ॥ ७४ ॥ कारण म्हणतां नये उणें । कार्य योजिलें कवण जाणें । म्हणोनि कारणचि धारणें । नये हाता

---

१ [illegible] २ कामानें, मदनानें. ३ ह्या भूलोकीं, मृत्युलोकीं. ...लानें (विज्ञान कौशल्यानें). ७ हें कोडं

॥ ७५ ॥ कार्यींच बद्ध मुक्तता । कार्यींच सुखदुःखता । कार्यींच कारणता । जाणावी ऐशी ॥ ७६ ॥ बोलणें हालणें याचिसाठीं । तम नभाचिये परिपाटीं । सत्त्व वायू तेज निवटी । आपणापें जें ॥ ७७ ॥ तीं दोन्ही उत्तमें । हळुवारपण संभ्रमें । जडत्त्व नेमिलें नेमें । उदक पृथ्वि ॥ ७८ ॥ म्हणोनि उदक पृथ्वि भासें । रज बैसलाचि विश्वांशें । म्हणोनि हें अज्ञान पिसें । बाधलें तया ॥ ७९ ॥ पृथ्विउदकींच रजोगुण । बोलिजे हें कायसें प्रमाण । तरि तेथिल साक्षेप खुण । जाणावी हे ॥ ८० ॥ अहो मृत्तिका वळावया । उदक पाहिजे आपसया । मग मूर्ति रेखणें हें दुजिया । नेमिजे रूपा ॥ ८१ ॥ मग मृत्तिका एकवटोनि । स्थूळाभासचि प्रयोजनीं । मग मूर्ति करी जे देखणीं । सौंदर्यत्वें जैसी ॥ ८२ ॥ तैसें तेज पवनाचें करणें । तें रूप तेजचि जाणें । म्हणोनि उत्तम म्हणणें । सत्त्वगुण तेथ ॥ ८३ ॥ तो तेजरूपें सत्त्वगुण । उत्तम तोचि प्रमाण । योजिजे पैं आपण । सुशौर्यें जें ॥ ८४ ॥ तैसा नव्हे हा रजोगुण । स्थळाचें धरि निवासपण । तेणेंचि तया बद्धपण । ठविलेंचि कीं ॥ ८५ ॥ तया रजाचें महिमान । स्थूल भोगेशीं चिंतन । तयाचें आचरण । अवधारी को गा ॥ ८६ ॥ तप क्रिया यज्ञदान । गुरुभक्ति देवतार्चन । क्रियेनेचि रूढलें अज्ञान । कैसें तें पहा ॥ ८७ ॥ प्रथम करिने तप । होत्रियां सांगिजे जप । आपण खेळे सुखरूप । विषयांमाजीं ॥ ८८ ॥ तेथ निराहार असावें । आपणचि उचित व्हावें । तें द्रव्य देवोनि सांगावें । पुरोहिता ॥ ८९ ॥ द्रव्यामाजी आघवें । स्वांगें जें आचरावें । तें अर्पीच पैं स्वभावें । धनमदीं ॥ ९० ॥ तैसीच तप क्रिया । आचरणें लोकां यया । दावावया आर्यां । सुशीळपण करितसे ॥ ९१ ॥ मंत्रीं नाहीं परिश्रम । नेणें स्तोत्राचें नाम । बाह्य आचार उत्तम । दावितसे पैं ॥ ९२ ॥ नेणें आसन ध्यान मुद्रा । नेणें समाधि निद्रा । विषयसौख्य

१ अन्य याज्ञिकास, अग्निहोत्री ब्राह्मणास. २ मान, प्रतिष्ठा मिरवण्यासाठीं, दंभ

आर्द्री । परिपूर्ण ॥ ९३ ॥ नेणें सुरतरुचें महिमान । निजसुखाचें ध्यान । आणि बाभुळींचें रान । पोटाळी उगा ॥ ९४ ॥ कानीं नाना मुद्रा । डोळां दावी समाधिनिद्रा । आणि मनीं अहं क्षुद्रा । जागा केला ॥ ९५ ॥ असो एवं सकळ । बाह्य क्रियांचा मळ । एक आपणा न्याहोळ । न हातां तें टवाळें पैं ॥ ९६ ॥ आतां तयाचा यज्ञ । तो ऐक तूं सर्वज्ञ । श्रवणें म्हणसी अवेद्य यज्ञ । आघवेचि हे ॥ ९७ ॥ तरि नाना ऐहिकींचे । हेतु धरी मन जयाचें । मग धरीजे होमाचें । प्रस्ताव पैं तो ॥ ९८ ॥ विधि अविधि न पाहे समज । न पाहे योग्यता सहज । आणि बळेंचि धरी वोज । विधिची ते ॥ ९९ ॥ न पाहेचि सुदेवता सांग । न देखे सांगोपांग । ऐसें जयाचें अव्यंग । कर्मचि तें पैं ॥ ४०० ॥ सुद्रव्य कुद्रव्यता । हे सांगों तुज विवेचन तत्वता । एक आपुलिया स्वार्जिता । दुजा परार्जिता विहित होय ॥ १ ॥ ययाचा स्फुट भाव । सांगतों अभिप्राय सुभाव । सुद्रव्याचा अन्वयभाव । सखोल जैसा ॥ २ ॥ जें आपुलिया स्वधर्मा । अर्जिलें असे शुद्ध कर्मा । कवण तियाहि कर्मधर्मा । विरहित जें ॥ ३ ॥ नव्हेचि पैं अतिशयाचें । नव्हेचि जें उगाणिताचें । आपुलिया स्वकुळ स्वदेशाचें । पवित्रैक जें ॥ ४ ॥ कीं आपुलिया कष्टार्जित । निपजविते पदार्थ । मग ते विक्रय करितां यथार्थ । संचे जें कां ॥ ५ ॥ तेंचि सुद्रव्य बोलिजे । तया विरुद्ध [illegible]गाणिजे । कुद्रव्य बोलिजे । त्यातेंचि पैं ॥ ६ ॥ तैसें तें कुद्रव्य । [illegible] तयाचा व्यय । यज्ञाची सोय । धरिली जेणें ॥ ७ ॥ [illegible]मनेचें कुंड । वासना अग्नि प्रचंड । ऐशी तयाची [illegible]गणाशी पैं ॥ ८ ॥ मग विषयांचि सारिल्या ।

[illegible]ता, निरीक्षण न करितां. २ मिथ्या, हास्योत्पादक. ३ वेदबाह्य. [illegible] नाहीं असें. ६ आपल्या मतें यथासांग म्हणून [illegible]चें, पापाचा साठा घेण्याचें.

आहुत्या दिधल्या एकवंकिया । पूर्णाहुति दिधकिया । ऐहिकामाजि जन्मा ॥ ९ ॥ अवभृथ स्नान करी । भक्तडोहामाझारी । दक्षिणा दीजे ऐशिया-पारी । सद्द्विजांसि पैं ॥ १० ॥ संपन्न आणि असंपन्न । उभयां एकसारिखा मान । ऐसें ज़याचें अज्ञान । विरूढलें पैं ॥ ११ ॥ ऐसा कल्पनेमाजी । असोनि रुतला सहजीं । तयासी अज्ञान बोजीं । बाधलींच कीं ॥ १२ ॥ तैसेंचि राजस दान । ऐक तयाचें अनुसंधान । मग आपेंचि निजज्ञान । लाभे जिहीं ॥ १३ ॥ लौकीक वाढवावया । कीर्ति दावितसे वायां । तें ऐक शिष्यराया । निरूपण हें ॥ १४ ॥ तें कल्पनेचें दान । मिथ्या वाढवी मान । आपुलाचि इष्ट भावोन । तथासीच दीजे ॥ १५ ॥ उत्तम विधि पाहे । द्रव्य अधीक वाहे । परि अंतरीं इच्छा आहे । परतुनी घेईन ॥ १६ ॥ येरवीं यथाविधि करी । आहेचि तैसें वरी । तरि कामनेशीं अंधारी । अंतरीं होय ॥ १७ ॥ मग जें करी तयाचें । वादावणें तोंडींचें । अहंपणें लोकांचे । कान वसवी ॥ १८ ॥ आंगुळिये थोरवी । बोलोनि मान डोलवी । ऐशी अविचार-गोंवी । घेतली जयें ॥ १९ ॥ आम्हींच हें केलें । आमुचेनीच झालें । किंबहुना द्रव्य वेंचिलें । आम्हींच एक ॥ २० ॥ ऐसें जयाचें दांभिक दान । तें न पवेचि निजींचा मान । आपेंआप समाधान । तें वेगळेंचि ॥ २१ ॥ आतां ऐक तयाची भक्ति । अशेष धरिजे व्यक्ति । ते परम अविरक्ति । ऐक पां तूं ॥ २२ ॥ विषयांची परम आशा । जयाचिया मनीं विशेषा । लोक वाखाणिती तैसा । पाहुनी भजे ॥ २३ ॥ तयाचें जें वरवेपण । कीं अलक्ष गुण । हें अंतरींचें निरीक्षण । नाहींच जया ॥ २४ ॥ सुलक्षण म्हणणें । हें कवणिये व्यक्तिपणें । अलक्षपणाचिये खुणें । ओळखणें कैसें ॥ २५ ॥ ऐशी नाहीं परोक्षापेक्षा । नाहीं हृदयीं ज्ञानदीक्षा ।

---

१ एकाकारता प्राप्त करून देणाऱ्या. २ यज्ञ समाप्तीनंतर क्रियेसह दीक्षा समाप्तीसाठीं जें स्नान करितात तें. ३ रीत, खोड. ४ वादग्रस्त, पाखंडी. ५ नामरूपात्मक जीवव्यक्ति (व्यक्त विश्व). ६ अ-वैराग्यशीलपणा (विषयलोलुपता). ७ भवण,

ते पावती अलक्षा । सुखासि केवीं ॥ २६ ॥ मग तया देव गुरुसी भजतां । विषयामाजी न पावतां । म्हणे नव्हेचि पैं तत्त्वता । देव पैं गा ॥ २७ ॥ ऐशी भक्ति ऐसें अर्चन । तैसें दास्य तैसें वंदन । ऐसें कुश्रद्धापान । जाणावें पैं ॥ २८ ॥ तो वंध्येचा मोहो । पुत्रावरी पहा हो । तैसा हा श्रद्धा निर्वाहो । जाणावा पैं ॥ २९ ॥ ययांत पैं नाहीं । निजबोलाची सोयी । गर्वमदडोहीं । बुडाले उगे ॥ ३० ॥ जैसा तत्त्वज्ञाशीं वाद । इष्टासी उपरोध । तो व्यर्थचि विषाद । सुख नेदी ॥ ३१ ॥ कीं निज वधूसि । काम चोरी कीं जैसी । तेथ अपत्य पाहस्यासी । नाहींच जैसें ॥ ३२ ॥ कीं क्षुधित पातलिया घरा । नाहींच रससंग्रह पुरा । तेथ तृप्ततेच्या विचारा । न देखणें जैसें ॥ ३३ ॥ नातरि मिथ्या बोल । कीरपणें दिसे खोल । परि त्यांतील बोल । न देखों जैसें ॥ ३४ ॥ तैशिया परि पहा? । रजोगुण निःसंदेहा । ययातीत विश्रांतिगेहा । आपुलिया जाण ॥ ३५ ॥ ऐसा हा रजोगुण । अविद्येची मिरवण । रूपा आलें कारण । ययेंचि जाण ॥ ३६ ॥ ऐसें हें दुर्धर पटल । आड आलिया केवळ । जन्ममृत्यें व्याकूळ । होइजे प्राणी ॥ ३७ ॥ रजोगुणचि एक । जीवरूपासि कलंक । स्वस्वरूप निष्टंक । ओळखिजे जेथ ॥ ३८ ॥ आपुला जो पूर्व उगम । चुकवावया संभ्रम । रजोगुणचि भ्रम । शिष्या जाण ॥ ३९ ॥ म्हणोनि तो त्यजावा । वेळें एके वा । सत्त्वगुणामाजि घ्यावा । उत्तमपणें ॥ ४० ॥ तया तत्त्वाचा । सांगतों जो शुद्धभाव । जेथ वृद्धीचा गौरव । निर्वाळिजे ॥ ४१ ॥ ासना । सुस्थळीं आसना । घालिजे पैं, मना- । माजि ऐसें द्ध पुण्य शोधित । मनमळ असे धूत । पापपुण्य निर्वाळित ।

---

१ तत्त्वतः तो 'देव आणि यास' भजणारा आहे; ...वाला मान्य नाहीं. हा या आ- गणं खोल. (शब्दं ब्रह्म कोण छे । ...कूपक्षी जैसा ॥ और-

तयांमाजी ॥ ४३ ॥ पाप तें पैं कवण । पुण्या कायस परिमाण । हे ओळखावी खुण । अंतरींची ॥ ४४ ॥ पापा काय तें फळ । पुण्यीं पाविजे कवण स्थळ । हे जयासि पैं केवळ । उखिविखीं ॥ ४५ ॥ मग पातक तितुकें । गाळणीं घालिजे निकें । मग पुण्य तें कौतुकें । संग्रह करी ॥ ४६ ॥ तया पुण्याचीं लक्षणें । निवडिलीं सत्त्वगुणें । तेंचि आतां ऐकणें । श्रवणादरीं ॥ ४७ ॥ नित्य करिजे नामस्मरण । कथा पुराणें परिसणें जाण । करावया जन्मोद्धारण । सुशीळपणें करितसे ॥ ४८ ॥ पुराणियामाजी । धर्म विधि आहे सहजीं । तो आचारावया समाजीं । सिद्ध होय ॥ ४९ ॥ मग धरोनि विधिंची वाट । करणे तें करी नीट । जे उत्तम फळीं शेवट । पाविजे ऐसें ॥ ५० ॥ वर्णाश्रमधर्म राखोनि । वेदाज्ञेतें पाळूनि । निषेधातें गाळूनि । सुविधीच घेई ॥ ५१ ॥ वेदाज्ञा हाचि बाप । अवमानितां असे पाप । ऐसा धरी साक्षेप । मनामाजी ॥ ५२ ॥ वेदवाक्य अप्रमाण । ऐसें मानीन जरि प्रमाण । तयानें जन्मभ्रमण । पडेल मज ॥ ५३ ॥ ऐसा मनामाजी बिहे[७] । आण स्वर्गंचि डोळां पाहे । तरीच नाम लाहे । सत्त्व ऐसें ॥ ५४ ॥ सुकृत असलिया गांठीं । कोणिएक तरि वाटीं । गेलिया पारि शेवटीं । सुखचि असे ॥ ५५ ॥ पुण्याविना जन्मा । येतां ध्यावा दुःखाचिया घूमा । मग पराधीन सीमा । वळंघेन तरी ॥ ५६ ॥ आणि याचकासारिखा । जन धरिती लेखा । मग तेथ अधोमुखों । करिजे रुदन ॥ ५७ ॥ आणखीही कितेक । भोगीन पैं महादुःख । म्हणोनि इहलोकींचें सुख । न पाहोंचि कदां ॥ ५८ ॥ ऐसा मृत्युलोकासि बिहे । आणि स्वर्गासि पैं पाहे । तोचि संशयडोहें बुडे ऐसा ॥ ५९ ॥ मग स्वर्गलोकीं जावें । आणि अमरत्व व्हावें । आंगिंचें अमरत्त्व स्वभावें । तें विसरलाचि पैं ॥ ६० ॥ कामना अटंव्यीं (अडवीं?) पाडियला ।

१ प्रत्यक्ष प्रमाण पूर्णावस्था, ब्रह्मरूपता. २ आस्था. ३ तर्क वितर्क, (पाप कोणचें पुण्य कोणचें या प्रकारचाच वादविवाद). ४ पुराणांमध्यें. ५ कर्तव्यकर्म, यथाशास्त्र जें कर्म. ६ वेदांनीं त्यक्त केलेलें, मना केलेलें अग्राह्य. ७ भितो. ८ प्राप्त करून घेऊन. ९ जन्मकाळीं अधोमुख करून प्राणि जननेंद्रियांतून बाहेर पडतो व कोहं कोहं म्हणू

संकल्प विकल्पीं अडियला । ऐसें बाधलें जयाला । अज्ञानाचि ॥ ६१ ॥ शिष्या सत्त्वगुण म्हणणें । किर नांवाला उत्तमपणें । परि हें प्रवृत्तीचें बोलणें । साजा येई ॥ ६२ ॥ यया बोला सांगतों । दृष्टांतीं दृष्टांत तो । ऐकतां सावध होतो । आपणापें जो ॥ ६३ ॥ कांवळीफळ कावळे गुण । प्रेमें आणिती प्रमेयपण । तें राजहंसा सेवन । नकळेचि जैसें ॥ ६४ ॥ ते क्षुधेळियेपणीं । सेवूं जाणती मुक्तमणि । ती काबुळियें काहणी । ऐकिलीच नाहीं ॥ ६५ ॥ तैसें सत्त्वीं आणि शुद्धसत्त्वीं । स्वसेवन भिन्न महत्त्वीं । हेंचि जाणावें निजतत्त्वीं । तत्त्व होउनी ॥ ६६ ॥ म्हणोनी सत्त्व कामना । आणी पुनर्योनि नाना । मानावें पैं बंधना । प्रमाण तें पैं ॥ ६७ ॥ परि जीवदशेमाजी । सत्त्वाची ये नांवाजी । म्हणोनि उत्तम वोजी । संसारींच ते ॥ ६८ ॥ जीव हें नाम निर्धारी । पापपुण्य स्वीकारी । निजज्ञानया करी । आपणापें जें ॥ ६९ ॥ मृत्युलोकाचा घे वीट । पाहे स्वर्गाची वाट । तया स्वरूप निर्घोट । केविं कळे ॥ ७० ॥ आत्मा सेविजे निष्काम । सत्त्वें स्वीकारिजे काम । तयासि तो [हो !] आत्माराम । केविं भेटे ॥७१॥ कामुकी वाट संधाट । सांडुनियां निर्घोट । स्वरूपामृत घोंट । प्राशन कीजे ॥ ७२ ॥ हें निर्जीचें निजवर्म । न कळेचि जया नैष्कर्म । मग अविद्या कर्माकर्म निवडीत बैसे ॥ ७३ ॥ ऐक तयाचीं चिन्हें । सांगतों पैं भिन्नाभिन्नें । तीं ऐकावीं सावधानें । शिष्यवर्यें ॥ ७४ ॥ जो अविद्येमाजी
णि । रूपीं पावला नावाणी । तरि ऐक तयाची काहाणी । निजगगोनी ॥ ७५ ॥ जो जीवदशे थोरावला । विहित कर्म आचरला । र पावला । महिमान पैं ॥ ७६ ॥ साधु संत महंत । त्यांसी प्रीति-
आणि सद्भावना आरुढवीत । मनामाजी ॥ ७७ ॥ सुक्षेत्रीं

ळा मोत्यांच्या दाण्याप्रमाणें, ेणारीं फळें कावळे खा-
ऽत्य होण्याजोगें, पवित्र-शुद्ध-
करून न केल्यासारखें (भ०

जावें । महातीर्थी राहावें । ऐसें जयाचें आवडे । सुघोडपण ॥ ७८ ॥ मग भक्ति आचरे । करितां न म्हणेचि पुरे । ऐसे जयाच्या अंतरीं बा।रे। सद्भाव येती ॥ ७९ ॥ मग तप क्रिया यज्ञ दान । गुरु भक्ति देवतार्चन । करावया निरंतर मन । उदीत जयाचें ॥ ८० ॥ प्रथम तयाचें तप । आचरण साक्षेप । करोनियां निक्षेप । सांगिजे तुज ॥ ८१ ॥ प्रातःकाळीं उठे । स्नानसंमार्जनीं पैठे । तेथूनि लागे वाटे । आसनाचिये ॥ ८२ ॥ मग एकांतस्थानीं बैसिजे । भगवद्ध्यान कीजे । तेथ यमनियम नेमिजे । कितेक ते ॥ ८३ ॥ ते नियमन होतां । पूर्ण न संपादितां । मनामाजी कामुकता । नाणीच पैं ॥ ८४ ॥ नियमा अडव पडतां । भक्ष न रुचेचि तत्त्वता । तयाधीण जीविता । व्यर्थाचि मानी ॥ ८५ ॥ शरिरासी तरी यया । बंधन नसतां शिष्टराया । कवण सांगे तराया । वाट ते पैं ॥ ८६ ॥ जीवासि नसता बंध । नाहींच ज्ञानसंबंध । आणि बाधों सके भव-बाध । वेळ न लगतां ॥ ८७ ॥ आणि पैं मा।ें मी । भूमंडल भूतग्रामीं । ऐशि-यांतुनि स्वरूपउगमीं । पावणें कधीं? ॥ ८८ ॥ म्हणोनि जो नियम । तेंचि आपुलें सुखधाम । पावणें ऐक्य विश्राम । तये ठायीं ॥ ८९ ॥ ऐक तपाची गोष्टी । सत्यत्वें निर्वाळिजे दृष्टि । याहूनि विशद न दिसे सृष्टि । येर ते पैं कष्टची ॥ ९० ॥ अगा परा सुख देणें । हेंचि उत्तम बोलणें । तप जें कां म्हणणें । त्यातेंचि पैं ॥ ९१ ॥ पराचा द्वेष अशेष । न करणेंचि निःशेष । तप म्हणणें विशेष हेंचि एक ॥ ९२ ॥ न करीच परनिंदा । पडणेंचि परापवादा न धरणेंचि भेदाभेदा । मनामाजी ॥ ९३ ॥ न नेणेंचि क्रोधा

१ सकाम इच्छेनें केलेलें. २ स्पष्टीकरण. ३ उघडे करून प्रविष्ट होतो ४ "यम हें योगाचें प्रथमांग होय त्याचे पांच प्रकार, ते हे:—१ अहिंसा २ सत्य, ३ अस्तेय, ४ ब्रह्मचर्य, ५ परिग्रह" "आणि नियम=हें योगाचें द्वितीयांग. याचेही पांच नियम असेः—१ शौच, २ संतोष, ३ तप ४ स्वाध्याय व ५ ईश्वर प्रणिधान असे पांच." ५ लोलुपटता, सकामकर्मकर्तृत्वता

घर । न धरी लोभाचें सदर । कामासि निरंतर । वेगळा विजे ।। ९४ ।। नव्हे रतिसुखलंपट । नव्हे रूपविषयीं संदाट । तेंचि तप बरवट । बोलिजे पैं ।। ९५ ।। ऐसा सात्विक तप । उत्तमासि देइजे बोपें । म्हणोनि तोचि बाप । सकळां तपां ।। ९६ ।। आंगीं नसतां सत्वरूप । अवघें तप तो जळप । म्हणोनियां साक्षेप । हाचि बोलिजे ।। ९७ ।। आतां ऐक ते क्रिया । रूप करूं शिष्योत्तमा । तेंचि उत्तमा इया । विशद रूप. ।। ९८ ।। स्नान संध्या देवतार्चन । वैश्वदेव अतिथि भोजन । ऐसें महिमान । क्रियेचें पैं ।। ९९ ।। अंतरीं तेंचि बाह्य । करणें तें निःसंदेह । ऐसें तें उत्तम गेह । सत्वाचें पैं ।। ५०० ।। गेला जरी रानीं । कीं बैसला पवित्र जनीं । तरी मनामाजी समान मानी । करणी ते पैं ।। १ ।। नेणें लौकिकीं मिरवूं । नेणें पवाडा गाऊं । आत्मस्तुतीचा आतु । नेणोचि आंगीं ।। २ ।। लोकां हें आचरण । दावुनी आणावें पवित्रपण । एवढें हें कारण । न राखेचि तो ।। ३ ।। ऐशी जी हे अंतरनिष्ठ । क्रियाचि जाणावी श्रेष्ठ । येर तें जाणावें भ्रष्ट । दांभिकपण ।। ४ ।। तयाचिपरी यज्ञ । सत्वाचा सर्वज्ञ । जेणें म्हणती होय सूज्ञ । होय ऐसें ।। ५ ।। तया तत्वविदांचा शेहा । बैसे जया निःसंदेहा । सत्वाचिया गेहा । योग्य होय ।। ६ ।। स्वधर्मकर्माचिया ग । पावेन ऐशा देइजे जन्मा । ऐशिया मनामाजि कामा । कल्पिती ७ ।। होइजे श्रीमंत पवित्र । वेद धरितें पात्र । कीं आपुलें स्वतंत्र । ऐसें ।। ८ ।। ऐशी धरोनि कामना । कीं स्वर्गसुखाची भावना । ती नाना । यज्ञ ते पैं ।। ९ ।। तयां यज्ञाचें करणें । सुद्रव्य कीं काळवेळ पाहणें । उत्तम तोची ।। १० ।। मग निगमयुक्त निवटिजे । अभ्यासही देखिजे । तयां

यज्ञादिकांतील वृथा बडबड.

पाशीं ॥ ११ ॥ उपरी सुभूमि पाहोनि । यज्ञमंडप घालोनी । सुकाळ सुमन सुखासनीं । बैसती ते ॥ १२ ॥ मग विध्युक्त आचरण । सुअग्नि- कुंड प्रज्वलन । मग जें बोलिलें प्रमाण । तें करोंचि लागे ॥ १३ ॥ मग द्विज याचक पूर्ण । करोनि नुरवीच अपूर्ण । ऐसें सुखाचें सुकाळपण । आचरे तेथ ॥ १४ ॥ मग अवभृथ स्नान । पाहोनि पवित्र जळस्थान । आणि म्यां केलें हें अभिमान । नाहींच जया ॥ १५ ॥ सात्विक यज्ञ जया । म्हणणेंचि पैं शिष्यराया । आतां ऐक दाना तया । रूप करूं ॥ १६ ॥ सात्विक दान म्हणणें । हें जाणावें कवण्या गुणें । परि ऐक परिसणें । तेंचि आणूं ॥ १७ ॥ सुद्रव्य देखिजे । सुमनें आणिजे । सुपात्रीं अर्पिजे । ययापरी ॥ १८ ॥ जैसा पैं गा आवडी । पारख करिजे कुळवाडी । सरकारी देखिजे वाडी । तहींच प्रेरी ॥ १९ ॥ मग एका कणासरिसे । सहस्त्र निवती आपैसे । मग प्रेरितो उसासें । सुखचि मवणें ॥ २० ॥ मग ऐशा ऐशा राशी । कण एकवटति आपैसी । सेवितां सेवितां सरीशी । सरेचि ना ॥ २१ ॥ तेंचि निकार मही पेरी । तरि पेरिल्यासीच हारी । कष्टचि पाहतां निर्धारी । उरती तेथ ॥ २२ ॥ तैसें सुक्षेत्रीं पेरिजे । तरि ऐसेंचि पाविजे । कुक्षेत्रीं सहजें । तैसेंचि फळ ॥ २३ ॥ तैसें नव्हेचि हें दान । अरि मित्र समान । पाहोनियां सुक्षेत्रज्ञ । तयासीच दीजे ॥ २४ ॥ वेदसंपन्न देखिजे । ईश्वरपरायण— ज्याँजें । नित्य जो आराधिजे । तयासीच दीजे ॥ २५ ॥ देइजे अग्नि होत्रिया । देइजे दशग्रंथिया । देइजे विवाह करितया । अनाथासी ॥ २६ ॥ देइजे गृह बांधी तया । देइजे कूप पाडी तया । देइजे अन्न क्षत्रियां । पवित्र द्विजां ॥ २७ ॥ बंधमोचन करितयां । सत्संग दावी यया । जो निरशील माया । तया दीजे ॥ २८ ॥ निर्जन मार्गी छाया । छाया

१ यथाशास्त्र, विधिपूर्वक. २ कुंळबी, शेतकरी. ३ सरकारी पडीत जमीन. ४ आनंदानें, घापा टाकीत, लाण साधून. ५ माप करणें, मोजणें. ६ खडकाळ

जया नपवे ठाया । तेथ करी विसाविया । तया दीजे ॥ २९ ॥ ययापरी सात्विक दान । आणिकही कितेक महिमान । आहे तयासी वदन । कां शिणवावें ॥ ३० ॥ अहो भाव गर्भ म्हणणें । तो बीजभाव सांगणें । वाउगा विस्तार घेणें । काय कारण ॥ ३१ ॥ मग बीजामांजी साक्षेप । आलेंचि वृक्षाचें. रूप । तेथ डाहाळियां डाहाळियां जळप । व्यर्थ करणें कासया ॥ ३२ ॥ तैसें सात्विक दानलक्षण । शब्दासरिसी खुण । घेतीच पैं आपण । सात्विक जन ॥ ३३ ॥ कोणि एक कामुका । स्त्रिये ऐसी भुलुका । बोलामाजी आवांका । ओळखिला जये ॥ ३४ ॥ तया स्त्रियेचें लक्षण । सांगावया कारण । नुरेचि पैं आपण । आपेआप ओळखे ॥ ३५ ॥ ना तरि धनुर्धरा । युद्धाचिया विचारा । नलगेचि परंपरा । सांगणें तया ॥ ३६ ॥ तो बोल पडतां कानीं । सरिसीच संज्ञा मनीं । भाविनली वनीं । कुरंगिणी जैशी ॥ ३७ ॥ तैसे ते सात्विक भाव । पवित्रांचे स्वभाव । ते सांगता संभव । बोलींच घेती ॥ ३८ ॥ येरवीं तरि आपुलें । जें अशेषें भागा आलें । तें पहिलेंचि ओळखिलें । ज्याचें त्याणेंचि ॥ ३९ ॥ एक तरि शिष्य एक । श्रद्धा म्हणिपे सात्विक । ऐक तेंचि कौतुक । स्वानुभवें ॥ ४० ॥ देव गुरु ऐक्यरूप । ऐसा जयाचा साक्षेप । मनामाजी निक्षेप । नाहींच दुजा ॥ ४१ ॥ गुरु सांगेल तें प्रमाण । प्रसादरूपें पाषाण । ऐसें जयाचें अंतःकरण । निर्वाळिजे ॥ ४२ ॥ जें बोले तें प्रमाण । विश्वास धरी आपण । वदनामाजी हेळसण । न घेइच तो ॥ ४३ ॥ परमात्मरूपाचा भय । धरोनि जीव हा न्याय । ऐसें जयाचें शुद्ध निलय । मनचि तें ॥ ४४ ॥ तैसेंचि तें अर्चन । देवरूपें पाषाण । पुजोनि विश्वा र्पण । तेथचि एक ॥ ४५ ॥ देवाहुनी येर । नाहींच पैं निरंतर जा चें अंतर । प्रेमळ पैं तें ॥ ४६ ॥ देव देईल अन्न ।

देव करील समाधान । न्यून तें पूर्ण तोचि करी ॥ ४७ ॥ ऐसा हा सत्त्वगुण । सांगितलें पैं विवरण । परि जीव हें कलंकपण । चुकलेंचि नाहीं जयाचें ॥ ४८ ॥ काम्यकें होय सचाड । जीवाचा पैं निवाड । नकळेचि पैं आडेंपाड । स्वस्वरूपाचा ॥ ४९ ॥ एवढें जयाचें मूळ । कोणतें जाणावें केवळ । परि हें अळुमाळ । नाकळेचि जया ॥ ५० ॥ ऐसें हें आचरण । काय ययाचें परिमाण । कोणतें पैं निर्वाण । कारण कैसें ॥ ५१ ॥ काय ययाचा अर्थ । कोणता पैं स्वार्थ । हा निज परमार्थ न कळेचि जया ॥ ५२ ॥ हें कोठूनि पैं आलें । कोणासि पैं भासलें । किर मानणें मानिलें । कोणतयें ॥ ५३ ॥ काय ययाचें कारण । कार्या केउतें शौर्यपण । कीं दिसेच हें विंदाण । उमजेना तया ॥ ५४ ॥ ऐसा हा सत्त्वगुण । तयाचा गर्भ जाण । म्हणोनि अज्ञान जाण । पुरें न वेंचेचि कीं ॥ ५५ ॥ तमाआंगिचें अज्ञान । तें हें विस्तारलें जाण । तयापासाव जीवपण । उद्भवलें हें ॥ ५६ येरवीं कर्म दिसे । तहींच ब्रह्म असे । ब्रह्मीं केवळ भासे । तहीं कांहींच नाहीं ॥ ५७ ॥ डोळां जें देखलें । तोंडें नाम ठेविलें । तेंचि स्पर्शें उचलिलें । माझें म्हणोनी ॥५८॥ उदकें ग्रासिलें । मग पृथ्वीनें परिक्षिलें । मग नाम पैं ठेविलें । ययांचेनी ॥ ५९ ॥ येरवीं तरि ययाचें । मूळ जें असे साचें । तेथ ऐशीं हीं पिशाचें । देखिलींच नाहीं ॥ ६० ॥ तेथ पदार्थ आणि पाहता । दिसलें जें हें तत्त्वता । नुरेची पैं अद्वैतीं विशेषता । द्वैत हें तेथ ॥ ६१ ॥ तेथ जें पाहूं जाय । तयासि तें खाय । मग तेंचि होउनी राहे निरामय । सर्वत्र गा ॥ ६२ ॥ शिष्या ऐसा तेथील । मूळकंद केवळ । हें उठलें टवाळ । तेथुनीच ॥ ६३ ॥ तेथुनीच उठलें कीर । परि तेथ न धरे स्थीर । बाहेर देखत्यासमोर । दिसे पैं गा ॥ ६४ ॥ अंतरीं न पवेचि खुण ।

---

१ हेतुपूर्वक केलेली, कामनायुक्त. २ आडवाजू (गुह्यमार्ग). ३ यत्किंचित [illegible] ४ कौशल्य ([illegible]) ५ [illegible] ६ [illegible]

आणी आपाणियां तेंचि भुलवण । हें जाणावें सबाह्य द्लणंग । अज्ञान-योगें ॥ ६५ ॥ ऐशिया अज्ञानपणें । अहंकार उठिला बिंबपणें । तेथ प्रतिबिंबाचें ठाणें । पडिलें देखा ॥ ६६ ॥ तया बिंबाचा आकार । तोचि उद्भवला ॐकार । तयाचे पंचीकृत प्रकार । ते हे व्यक्ति ॥ ६७ ॥ तें मूळबिंब ॐकार । निर्गुणरूपें आकार । तयाचा पैं परिकर । द्वितिया-ध्यायीं बोलिलें ॥ ६८ ॥ तें ॐकाररूपें परब्रह्म । अनामा आलें नाम । हें मायादेवीचें काम । निरूपिलें तुज ॥ ६९ ॥ तें बिंदुरूपें सगुण । प्रकृति अर्धमात्रा जाण । तज्जनित मकार हें निरूपण । तामसाचें ॥ ७० ॥ तें अज्ञान कारण । प्रकृति महत्तत्त्वरूपें जाण । पंचभूतांमाजी आपण । स्वीकारिजे नभ ॥ ७१ ॥ म्हणोनि तेथ तें उपजे । परि तेथचि न देखिजे । तें मूळ अज्ञानव्याजें । जाणावें पैं स्वानुभवें ॥ ७२ ॥ मकारापासोनि उकार । तोचि सत्त्वाचा विस्तार । उकार जनित अकार । रजोगुण बोलिजे ॥ ७३ ॥ रजोगुण पृथ्वी उदक । स्थूलाभास निष्टंक । वायु तेज आगिक । सत्त्वाचें पैं ॥ ७४ ॥ ऐसें हें पैं त्रिगुण । कार्य-रूपें, महत्तत्त्व कारण । त्रय मात्रा एकवठण । होइजे जहीं ॥ ७५ ॥ अकार मेळे उकारीं । उकार खेळे मकारीं । म्हणोनि त्यांही अज्ञानपरी । वाढली ऐसी ॥ ७६ ॥ जें महत्तत्त्वापासोन । शब्दांसि झाला मान । तहींच अज्ञान । विस्तारलें ॥ ७७ ॥ आपआपणा विसर । तेचि अज्ञाना तया मेरें । ऐलाड अवघाचि केर । पुसणें काय ॥ ७८ ॥ म्हणोनि तम अज्ञान । सर्वेहि दीधला तया मान । रज राहिला जामीन । तयासि पैं ॥ ७९ ॥ एक म्हणे काहींच । नकळे मज साच । दुजा म्हणे मज याईचें । ठावुक असे ॥ ८० ॥ तिजा म्हणे आघवा । ज्ञानाचा

१ या सर्वविपर्या सोहिरोबाचा सि०सं० पूर्वार्ध अध्याय ७ पृ०१६० (टीप १) येथें कोष्टकात खुलासा आहे तो पाहावा. २ निमित्तानें. ३ तमप्रधान, विशुद्ध-सत्त्वप्रधान आणि मलीन सत्त्वप्रधान, अशा तीन प्रकारच्या मावेत गढूळ झालेले (मिश्र झालेलें) ब्रह्म. ४ मर्यादा ५ [illegible]

त्रिसावा । मजपाशीं पुसावा । कोणिएक अर्थ ॥ ८१ ॥ म्या निजदिठी ज्ञाता । निजतत्त्व जाणे तत्त्वता । द्वैतपणाची चिंता । नाहींच जेथ ॥ ८२ ॥ ऐसे एकेका वृत्तीसी । गुणसंबंधीं आपैसी । एकेका बरवे-पणासी । ताळ देती ॥ ८३ ॥ सत्त्व किर म्हणणें । बरवटा बरव्यां गुणें । परि मिरवला अंधःकार [पणें ?] आतणें । खद्योत जैसा ॥ ८४ ॥ तैसा अज्ञान अविद्यें । सत्त्व बोलणें प्रसिद्धें । आदी अंतीं नुसतें । कांहींच नाहीं ॥ ८५ ॥ जेथ अविद्याचि नाहीं । तेथ सत्त्वपणें काज काई । म्हणोनि ते नवाई । बद्धचि कीं ॥ ८६ ॥ एवं प्रणवाचिया । त्रय मात्रा शिष्यराया । प्रपंचाकारें विस्तारल्या ह्या । अज्ञानयोगें ॥ ८७ ॥ मग कारण कार्य निवाड । रचिलें पैं पिंड ब्रह्मांड । मग विस्मयरूपें प्रतिबिंब वाड । जाहली कैसी ॥८८॥ त्रिगुण पैं कारण । कार्य महाभूतें जाण । कारणीं ब्रह्मांड निर्माण । कार्य जाणावा पिंड ॥ ८९ ॥ गुण गुणसाम्य मूलप्रकृति । महत्तत्त्वें कारण प्रकृति । तेच अष्टधा झाली व्यक्ति । विस्तार हा ॥ ९० ॥ नाना छंद नाना लीला । नाना विकास बहुवस खेळा । घेवोनि नाचे मेळा । पंचभूतांचा ॥९१॥ मग एकीं अनेक । भेदाभेद कौतुक । तेंचि करूं कुंतुक । स्वानुभवें ॥ ९२ ॥ ऐसें हें त्रिगुणव्याख्यान । कारणरूपें दृश्यमान । पुढें महाभूतें कार्यानुसंधान । निरूपिजे ॥९३॥ पंचभूतें कारण । लिंगदेह जाण । स्थूल तें कार्य निर्वाण । बोलिलें असे ॥ ९४ ॥ तें जीवरूपाचें स्थान । प्रवृत्तीचें उद्यान । वाढलें तेंचि लेखन । करिजे पुढें ॥९५॥ तं पुढील अनुसंधान । गुरु बोलती आपण । सोहिरादास म्हणे श्रवण । करावें श्रोतीं ॥ ९६ ॥

इति श्रीमहदनुभवेश्वरी सृष्टिक्रमे गुरुशिष्यसंवादे गुणत्रय-योगो नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

---

१ ताळ देऊन मदत करितात. (विशेष स्फुरण आणितात असा भाव.) २ आ

अध्याय ६ वा.

पंचमहाभूतयोग.

ॐ गुरुदेवाय नमः ॥ श्रीगुरु बोलती शिष्याप्रति । महाभूतांची उत्पत्ति । स्वानुभवसंविति- । लागोनियां ॥ १ ॥ शिष्या ऐक वहिलें । ईश्वरें अवलोकिलें । महत्तत्त्वासि दिधलें । आलिंगन ॥ २ ॥ तें महत्तत्त्व कारणत्वें । गुण जन्मले शुद्धसत्त्वें । तेंचि कार्य पंचतत्त्वें । महाभूतें ॥ ३ ॥ सर्वेश्वरें अवलोकिलें । दिव्य शक्तीसि वहिलें । सर्वे पंचधा विभागलें । गगन पैं तें ॥४॥ गगनापासोनि [१]अनिळ । अनिळापासोनि [२]अनळ । अनलापासोनि खळबळ । उदकचि पैं ॥ ५ ॥ उदकापासोनि पृथ्वी । पृथ्वीची जाणावी गोवी । शेवटील म्हणावी । [३]अंबमूर्ती ॥ ६ ॥ ऐशीं हीं पंचभूतें । जाणावीं पैं निरुतें । तोचि विस्तार सहज विस्तृतें । निरूपिजे ॥ ७ ॥ तामसांशें नभ । [४]द्रव्यशक्तिचा वल्लभ । जीवदशेचा [५]कुंभें । भरोनि ठेला ॥ ८ ॥ नभापासोनि [६]ठाय । जीवरूपाची सोय । तेंचि झालें निलँय । अविद्येसी ॥ ९ ॥ तो प्रथम ॐकार । नादरूप झाला आकार । तेथ बिंदु पडला अर्ध्दधा विकार । प्रकृती हे ॥ १० ॥ तये नाम [८]अष्टधा । प्रकृति हेचि विविधा । तोचि भोगी बाधा । जन्ममृत्यूची ॥११॥ तोचि प्रकृतीचा बडिवार । अहंकार उठला एकवार । सुखदुःख हा प्रकार तयाचाचि पैं ॥ १२ ॥ तो हा अहंकार विकार । तोचि घडला आकार । तयासि म्हणिपें साकार । प्रकृतिरूप ॥ १३ ॥ तो उठला मुळीं नादु । नादीं पडला बिंदु । बिंदुवें जाहला भेदु । चराचर हें ॥ १४ ॥ स्थावर जंगम । खेचर भूचर

१ वायु. २ अग्नि. ३ खालीं पिंडांत. ४ द्रव्यशक्तीचा नाथ (अभिमानी प्राज्ञ) ५ घट (सि० सं० पू० अ० पृ० २ [टीप १] पहा.) ६ स्थान. ७ उत्तम पुरुष. ८ आठ प्रकारांनीं [पंचमहाभूतें; मन, बुद्धि आणि अहंकार मिळून आठ भ० गी० अ० ७ श्लोक ४ पहा].

भूतग्राम । तेथुनि पेंढिपें नाम । अनामासी ॥ १५ ॥ कीं तें प्रथम व्योम । प्रसवला तम । तयाचा पैं संभ्रम । सांगों तुज ॥ १६ ॥ तया व्योमापासोनी । नाद उद्भवला निरंजनीं । तेथ माया ऐसें जनीं । भासलें होय ॥ १७ ॥ मग तया ब्रह्मांडींचिया । नादीं प्रतिध्वनि झालिया । तेथ प्रतिबिंब पिंड विसाविया । आळाचि तो ॥ १८ ॥ नादें नाद कोंदणें । हें घडलें तयागुणें । तया आलें पैं नांवाणें । अनाहत ऐसें॥१९॥ तया नादासि क्षोभ । झालिया तेंचि विकृति नभ । जीवदशेचा आरंभ । तयापासोनि ॥ २० ॥ ऐक तया आकाशाचें । महिमान बोलिजे साचें । तहीं हें ओळखिजे निजाचें । तयातीत गेह ॥ २१ ॥ व्योमाचिये पोटीं । शबलशुद्धाची असे पेटी । तयांत शुद्ध ते गोमटी । प्राप्तिकर पैं ॥ २२ ॥ शबल ते जीव दशा । आधि बाढविजे अशेषा । लिंगदेहाचिया कोशा । येइजे पैं गा ॥ २३ ॥ तरि ऐक शिष्या आतां । शुद्धांश निवडिजे तत्त्वता । तेथ हें मन भेदितां । लाभ आथि ॥ २४ ॥ अंतःकरणा आधीं । न मिळतां विकारमांदी । असे नुसतिये संधी । आपुलें सुख ॥ २५ ॥ ते ऊर्ध्वमूलाची पायरी । त्यावरि ते सखि सोयरी । स्वानुभूतीचि अंतुरी । नांदे तेथ ॥ २६ ॥ तिचा घडलिया समागम । नुरेचि देहभाव संभ्रम । आणि मिळतें विश्रांतिधाम । आपुलें जें ॥ २७ ॥ तो आकाशींचा अवकाश । आत्मा भेटे स्वयंप्रकाश । तेथ गुणजात क्रियेस । बोळखे कवण ॥ २८ ॥ अगा ब्रह्म एक सर्वत्र । निज शौर्यें स्वतंत्र । तेथ हे चित्रविचित्र । माया वोळखे कवण पैं ॥ २९ ॥ जेथील तेथचिच । असे निजज्योतीच । तेथ विवंचना विळंच । विवरे कवण

---

१ पडलें जातें. २ निर्लेप, मायारहीत एकांतस्थानीं. ३ स्वंपदकार्य जीव. ४ नावाजलेलें नाम. ५ सुंदर. ६ आहे. ७ समुदाय, मंडळी. ८ प्रपंचरूप अश्वत्थ वृक्षाचें मूळ [पुराण पुरुष] जें वर आहे, तेथें जाण्याची पायरी (सोपान). ९ स्त्री (आत्मामाया) प्रकृति.

पैं ॥ ३० ॥ ते आवट चावट । न करितांचि कीं निघोटे । सकळ देखणियांचा शेवट । देखणें जें ॥ ३१ ॥ तेथ आपुकें समाधान । तुटे जीवाचें बंधन । सकळ साधनां साधन । तेंचि एक ॥ ३२ ॥ ऐसा हा शुद्ध भाग । आकाशाचा सांग । यया अवरोधितें विलिंग । प्रवृत्तिरूप ॥ ३३ ॥ तें उतरतें अधोमुख । शबल व्योम देख । तेथ अनेक लेख । उद्भवा आले ॥ ३४ ॥ तें महाभूत श्रेष्ठ । सकल भूतांचें आधिष्ठ । तेथ प्रकटे स्पष्ट । स्थूल लिंगदेह ॥ ३५ ॥ तें लिंगदेह विवरण । पंचभूतांचें कारण । द्विधा झालें आपण । कारणकार्यन्यायें ॥ ३६ ॥ तया एक भागाचें । लिंग स्थूल सर्वेश्वराचें । प्रकटलें साभासाचें । भान तया ॥ ३७ ॥ तें ऐक लिंगदेह । हिरण्यगर्भाचें गेह । तेंचि कल्पना निःसंदेह । जीवरूप पैं ॥ ३८ ॥ तें लिंगदेहविवरण । करीं आतां श्रवण । ऐकतांचि संतोष आपण । पावसील तूं ॥ ३९ ॥ तामस अहंकार प्रसवला । द्रव्यशक्तीसि वहिला । विभाग झाले नभाला । पंचविषय ॥ ४० ॥ तें विषयपंचक । आतांसि निष्टंक । प्रीय होती कलंक । जीवरूपासि ॥ ४१ ॥ शब्द स्पर्श रूप । रस गंध साक्षेप । हेही देती बोप । दृश्यामाजी ॥ ४२ ॥ ययांचेनि एकवटें । दृश्यावरी प्रेम मोठें । ऐशीं हीं गिरिकपाटें । कल्पनेचीं ॥ ४३ ॥ ययांचेनि आंगीं मिळतां । सर्वे ययांशीं खेळतां । आपणापें हेळतां । दूर होय ॥ ४४ ॥ ययांचेनि ऐक्यसंगें । साच दिसती मायासोंगें । स्वसुख निर्वाणगें । न पवेचि तो ॥ ४५ ॥ ययांचा धरिलिया पदर । बाधे विषयांचें सदर । आत्मसुखमंदीर । न पवेचि तो ॥ ४६ ॥ असो आधीं विवरण करणें । पूर्यष्टकाचीं प्रकरणें । सर्वे समाधान होणें । आपणापें ॥ ४७ ॥ सात्विक अहंकारें । अवलोकिलें निर्धारें । तेथ उद्भवलें एकसरें । ज्ञानशक्तिपोटीं ॥ ४८ ॥ तें अंतःकरण परम । पंचकळा संगम । पसरला उगम ।

---

१ मळलेंवळलें, वेडेंवांकडें. २ कांहीं एक बाकी न राहतां केवळ ज्ञानमात्र

व्यक्तिमाजी ॥ ४९ ॥ अंतःकरण निर्विकल्प । मन संकल्प विकल्प । बुद्धि जाणावी साक्षेप । निश्चयात्मकेंची ॥ ५० ॥ चित्त चेतइतव्य । अहंकार अहंकर्तृव्य । ययापरि विकारव्यय । सुवावो ते ॥ ५१ ॥ तैसेचि राजस अहंकारें । क्रियाशक्तिचेनि साकारें । प्रसवली निर्धारें । पंचदश तत्त्वें ॥ ५२ ॥ व्यान समान उदान । प्राण आणि अपान । एवं प्राणपंचक जाण । निर्धारेंसी ॥ ५३ ॥ श्रोत्र त्वचा चक्षु । जिव्हा घ्राण सापेक्षु । हें बोलिजे मुमुक्षु । ज्ञानेंद्रियपंचक ॥ ५४ ॥ कीं वाचा पाणि पाद । शिस्न आणि गुद । हें पंचकवृंद । कर्मेंद्रिय ॥ ५५ ॥ ऐशीं हीं पंचवीस । तत्त्वें जाणावीं बहुवस । अविद्या काम [म्य ?] कर्मास कारण पैं हें ॥ ५६ ॥ ऐसें हें लिंगदेह । एकमेकां करी गेह । कारण कार्य निःसंदेह । वर्तती जेथ ॥ ५७ ॥ तो परस्परानुप्रवेश । भूतसंयोग बहुवस । करूं पैं वांटणीस । स्वानुभवें ॥ ५८ ॥ एकेक भूत मुख्यपणीं । चारि मिळती साहित्य वाणी । ते अनुक्रमें मांडणी । निरोपूं तुज ॥ ५९ ॥ अंतःकरण व्यानाधारें । श्रोत्रेंद्रियाचेनि द्वारें । वाचासहित संचरे । शब्दगुण आकाशीं ॥ ६० ॥ मन समानाचेनि वेगें । त्वचेंद्रियाचेनि मार्गें । पाणीसहित रिघे । स्पर्शगुण पवनीं ॥ ६१ ॥ बुद्धि उदानाचेनि बडिवारें । चक्षुरिंद्रियाचेनि साहाकारें । पादेंद्रियेंसहित संचरे । रूपगुण तेजीं ॥ ६२ ॥ चित्त प्राणाचेनि बळें । जिव्हेंद्रियाचेनि मेळें । शिस्नासहित मिसळे । रसगुण जळीं ॥ ६३ ॥ अहंकार अपानवशें । घ्राणाचेनि सहवासें । गदेंद्रिय सहित प्रवेशे । गंधगुण पृथ्वीसी ॥ ६४ ॥ ऐसा एकेक भोक्ता । अंतःकरण तत्त्वता । इंद्रियासी भोगणें तत्त्वता । विषयरूपें भोग्यता । महाभूतांसी ॥ ६५ ॥ कर्ता साधक अंतःकरण । करणें साध्य येर गुण । कार्यसिद्धि हें निर्वाण । विषयरूपत्वें ॥ ६६ ॥ ऐशीच ऐक्य घडणी । महाभूतांची मिळणी । लिंगदेह वांटणी । एकमेकां

॥ ६७ ॥ वायुसी व्यानें । तेजासि श्रोत्रमानें । उदकासी वाचेनें । मिळतें गगन ॥ ६८ ॥ शब्दांशीं पृथ्वियेसी । नभ मिळे आपैसीं । आपणापें अंतःकरणेंशीं । राहिलें तें ॥ ६९ ॥ मनें व्योमासीं । त्वचेनें तेजासी । पाणिरूपें उदकासी । पवन मिळे ॥ ७० ॥ स्पर्शरूपें पृथ्वीस । मीनला पैं निःशेष । आपणापें बहुवस । समानेंशीं राहिला ॥ ७१ ॥ बुद्धियोगें आकाशीं । उदानें वायुसी । पादेंद्रियें उदकासी । दहन मिळे ॥ ७२ ॥ रूपविषयीं मेदिनीसी । मिळोनि पैं आपैसी । चक्षु घेउनी स्थिरतेसी । राहतो दहना ॥ ७३ ॥ चित्तरूपें अंबरीं । प्राणें पवन निर्धारीं । जिव्हेंद्रिय दहनावरीं । उदक रिघे ॥ ७४ ॥ उपस्थें पृथ्वियेसी । संघटे पैं सहजेंसी । रसा घेउनी स्थिरतेसी । आपणापें राहिलें कीं ॥ ७५ ॥ अहंकारें आकाशीं । अपानें वायुसी । घ्राणेंद्रियें अग्निसरिसी । पृथ्वी मिळे ॥ ७६ ॥ पायुइंद्रियें[1] उदका । मिळोनियां निष्टंका[2] । आपणापें एकवंका[3] । गंधविषयीं राहिली ॥ ७७ ॥ ऐक ऐशी हे वांटणी । एकमेकीं खेळणी । कार्यकारणप्रयोजनीं । संभवती ऐशीं ॥ ७८ ॥ आतां ऐक तैसेंच । एकेक तत्त्वें पांच । तेंचि निरूपण साच । मानावें पैं ॥ ७९ ॥ प्रथम अंतःकरणीं । निर्विकल्पस्फुरणीं । व्योम ऐसें वाखाणी । तया नाम ॥ ८० ॥ सकळ विकारां आदीं । शुन्याची पैं मांदी । निर्गुण दशा नुसदी । ऐशी जाण ॥ ८१ ॥ कारणकार्याची जे संधी । तेचि अंतःकरण विधि[4] । विधिपणें निरुपाधि[5] । जाणावी ऐशी ॥८२॥ अंतःकरण अधोरूपें । स्फुरण जें कां साक्षेपें । तेथ पवन ऐसें सोपें । म्हणणें तया ॥८३॥ निर्विकल्पापुढें । संकल्पामागलीकडे । जाणावें पैं निवाडे[6] । पवन ऐसें ॥ ८४ ॥ अंतःकरणआयतनीं[7] । तीव्रता पैठे[8] स्थानीं । तेथ कीं 'मी[9]'

---

१ गुदेंद्रिय. २ निष्टंका उंदकाला (अव्याहत असणाऱ्या उदकाला). ३ ऐक्याकार होऊन. ४ विधान, संस्कार. ५ अंतःकरणोपाधि धारण करणारा अंतःकरणविशिष्ट साक्षी जो जीव (प्राज्ञ) त्याच्यायोगानें. ६ संसारधर्म रहीतता. ७ स्थानांत, अंतःकरणरूप मजघरांत. ८ प्रविष्ट होते ९ मी मी असें जें ...

मानी । दहन ऐसें ॥ ८५ ॥ देखावयाचें स्फुरण । त्या आधीं जें अहंपण । तया नाम पैं जाण । तेज ऐसें ॥ ८६ ॥ सर्वे आठवाचा फुडा । करी आठवो निवाडा । तया नाम पवाडा । उदक ऐसें ॥ ८७ ॥ आंगीं आर्द्रतेचा धर्म । त्या पूर्वींचें जें निष्कर्म । तेंचि जाणावें वर्म । उदक ऐसें ॥ ८८ ॥ भोगरूपें गंधापेक्षा । तेचि जाणावी दीक्षा [दक्षा?] । पृथ्वी हे मुमुक्षु दक्षा । ओळखावी ॥ ८९ ॥ स्पर्शापूर्वी स्फुरण । घ्राण सहवासाविण । पृथ्वीमाजी अंतःकरण । जाणावें ऐसें ॥ ९० ॥ तैसेंचि मनामाजीं । मनपणाचेनि योजी । आकाशाची वो [वा?] जी । जाण तेथ ॥ ९१ ॥ मना नसतां मनपण । स्वतंत्र सिद्ध होय आपण । तया अभिधान जाण । व्योम ऐसें ॥ ९२ ॥ मग मनासि ये मनपण । स्वतंत्र सिद्ध होय आपण । तया नाम जाण । पवन ऐसें ॥ ९३ ॥ केवळ म्हणावें मन । तोचि जाणावा पवन । संकल्पविकल्पाचें स्थान । तेंचि एक ॥ ९४ ॥ दृश्याचिये आधीं । द्रष्टया पुढिलिये संधी । देखणें पढे आवधी । दहनाची ते ॥ ९५ ॥ देखणियांमाजी देहु [व्हु?] डा । इच्छेचा पडे दवडों । तेथ जाणावें सुहाडा । तेज ऐसें ॥ ९६ ॥ उठलिया भावीं । तया आदली गोंवी । गोष्टी जे कां आठवी । उदक तें जाण ॥ ९७ ॥ आठवा माजिवडा । चेतव्याचा उभडा । तो जाणावा पवाडा । अंबुचा कीं ॥ ९८ ॥ मनाचिये धांवे । माजिले संधि संभवें । तेथ पृथ्वी स्वभावें । पावली जाण ॥ ९९ ॥ अहंभावाचें कारण । तेथ महीसि मेळणे-पण । ऐसी जाणावी खुण । स्वानुभवें हे ॥ १०० ॥ बुद्धिमाजी

---

१ मनामध्यें " मनपणाच्या धर्मानेंच राहण्याविषयीं जी (योजी) योजना (योजकता) आहे ती. २ रीत दाखविणें, किंवा अश्वरूपता (पवनवारुत्व) ही आकाशाची योजना; होय असा भाव. ३ चवडा, स्थूलपणा. ४ इच्छित विषयांच्या मागें (दवडत) धांवत जाणें. ५ अत्यंत प्रेमाचा बळकट ओढा उत्पन्न होतो तो तेजामुळें असा भाव. ६ मध्यभाग (चित्ताचा धर्मविशिष्ट गुण दर्शविण्याकरितां माजिवडा असें म्हटलें आहे.) ७ झरा. ८ विस्तार, महत्त्व, इच्छा.

व्यापकपण । निश्चयापूर्वीं कारण । जाण नभ मेळे आपण । तेथ पैं गा ॥ १ ॥ निश्चयाचा कडवसा । तया आदिलिया अवकाशा । तेथ ओळख पैं शिष्या । आकाश ऐसें ॥ २ ॥ निश्चयाआंतील धांव । तेथ पवन ऐसें नाव । हा तेथील स्वभाव । ओळखिजे ॥ ३ ॥ इच्छेसि पठोवा देणें । देखणिया धांव आणणें । तयासी पैं म्हणणें । पवन ऐसें ॥ ४ ॥ मग केवळ निश्चय उठे । देखणे किर दाटे । तेथ स्वतंत्रपण निवडे । तेजाचें गा ॥ ५ ॥ नियंताची वाट । इच्छेसि संघाट । अविद्येचा अफाट । उठे जेथ ॥ ६ ॥ ते देखणिया वाटीं । दहनाची मिठी । पडिपे पैं शेवटीं । जीवा यया ॥ ७ ॥ स्थीररूपें ओलावा । आठवाचिया संभवा । ओळखिजे स्वभावा । उदकाचिया ॥ ८ ॥ आठवामागिलेकडे । धृतीचें कवाड उघडे । तेथ जाणावें निवाडें उदकचि ऐसें ॥ ९ ॥ दिठीमाजी अहंभाव । तेथ पृथ्वी करी राणीव । कोहंकारें जाणीव । प्रकटे तेथ ॥ १० ॥ तें दृश्याचें किरपण । सार ऐसें निवडण । हेंचि जाणावें बुझर्वण । पृथ्वीचें तेथ ॥ ११ ॥ यया चित्तामाझारीं । व्यापकपण भरोवरी । तेथ नभाची परिकरी । ऐशी जाण ॥ १२ ॥ चेतव्याआधीं । आर्द्रतेचिया संधी । स्थिर जे कां नुसदी । कळा असे ॥ १३ ॥ तयेतें नभ बोलिजे । स्वानुभवें वोळखिजे । सवेंचि पैं ऐकिजे । पवन कैसा ॥ १४ ॥ आर्द्र आठवामाजी । धांव उठे सहजीं । तेथ वायु ऐशा समाजीं । वोळखावा ॥ १५ ॥ आठवाचा बेगडा । आर्द्रतेचा उवेडा । तेथ जाणावा पवाडा । पवन ऐसा ॥ १६ ॥ आठवी पदार्थ स्फुरण । दृश्याचें जें लक्षण । तें जाणावें परिक्षण । दहन ऐसें ॥ १७ ॥ दृश्याआंगीं बाणे दिठी । आठवामाजी निवटी । तेजाची दिवटी । प्रज्वळे तेथ ॥ १८ ॥ आठवासि प्रभाव ।

---

१ पडच्छाया, अंधःकार. २ पाठबळ, मदत देणें. ३ नियमितपणाची, नेमाची. ... ंदपणा. ५ राज्य. ६ डोळ्यांस दिसणाऱ्या नामरूपात्मक ... निश्चयात्मक अमूकच पदार्थ असें जाणणें. ८ समजावणें, ... [illegible]

स्वतंत्रपणा आव । तोचि काढावा ठाव । उदकासि तेथ ॥ १९ ॥ जें आंगेंचि आंगवे । आर्द्रतेशीं संभवे । आपणापें नावें । उदक म्हणिपे ॥ २० ॥ कीं चित्तीं अहंभाव । आठवी दृश्याचें नांव । तोचि ओळखिजे स्वभाव । मेदिनीचा ॥ २१ ॥ अहंभावाची भावना । दृश्याचिया माना । योजिते तहीं निदाना । मही म्हणिपें ॥ २२ ॥ तैसाचि अहंकारा । पूर्वील जो थारा । तेथ व्योम ऐशा विचारा । वोळखिजे ॥ २३ ॥ सोऽहंभावापुढें । कोऽहंपणामाजी उवेडें । बिंब उडे गाढें । आकाश पैं गा ॥ २४ ॥ अहंपणापुढिलिये वाटे । धांव जे कां निवटे । तहीं जाणावा बरवटें । पवन ऐसा ॥ २५ ॥ अहंकारद्रुमा । चाळवी हालवी प्रेमा । तो जाण तूं उत्तमा । पवन ऐसा ॥ २६ ॥ अहंकारीं देखणी दिठी[2] । दृश्याचा भास निवटी । तेथ तेजाची मिठी । जाण पैं गा ॥ २७ ॥ अहंपणाचियेपुढें । कारण-कार्याचे मेढे[3] । रतती पैं मेहुडे । विकृतीचे ॥ २८ ॥ अहंभावासी चेतवा । आंगीं आणी आठवा । तोचि उदकाचा जाणावा । आव पैं गा ॥ २९ ॥ आठवीं देइजे संभव । आर्द्रतेशीं धाव । अहंकारीं वैभव । उदकाचें तें ॥ ३० ॥ अहंकारीं भूतद्वेष । डोळां देखिजे दृश्य । आंग-स्वभावें उल्हास । पृथिवियेचा ॥ ३१ ॥ स्थूलाभासाचें महिमान । तेंचि पृथ्वीचें मान । स्वानुभवें परिमाण । जाणिजे ऐसें ॥ ३२ ॥ ययापरी अंतःकरण—। पंचक निवडिलें निर्वाण । पांचीं पांच संघटण । ऐशियापरी ॥ ३३ ॥ तैसाचि प्राणपंचकाचा । निवाड सांगिजेल साचा । एकेकीं पांचाचा । परिकर ऐसा ॥ ३४ ॥ प्रथम जाणावें व्यानीं । व्यापकपणें नभस्थानीं । आपादतळ सर्वांहनीं । राहिलें असे ॥ ३५ ॥ करोनि अकर्तेपण । सकळ क्रियांसी निपजण । होय परी आपण । त्या-

---

१ स्वाधीन होणें. २ पाहणारी दृष्टि. ३ आवारासाठीं (कुंपणासाठीं) एकास एक लागून उभे केलेल्या खुंटांस, वाडीप्रांतीं "मेढे" असें म्हणतात. ४ मेघ. ५ साक्षात्कर्तेहीं

माजी नाहीं ॥ ३६ ॥ मुख्यपणें समानीं । सर्व चालक होउनी । आपणावें स्वतंत्रपणीं । राहिला तो ॥ ३७ ॥ आधिष्ठानाचिया पुढिलिये कडां । कारणकार्यां माघौंडां । उठे तयीं जाण निवाडा । पवन ऐसा ॥ ३८ ॥ कीं सर्वसाक्षी आधीं । देखणी जे मांदी । तेथ दहन ऐसें त्रिशुद्धि । जाण पैं गा ॥ ३९ ॥ अंतःकरणाचिये मागें । व्यानाचिये पुढिलें बगें । जाण पैं गा चांगें । तेज ऐसें ॥ ४० ॥ आगींचिया स्फुरणा । आर्द्रपण लक्षणा । जाणावें गा निपुणा । अंबु ऐसें ॥ ४१ ॥ स्निग्धपण ओंथिलें । कार्य आठवें नावाथिलें । तया म्यां ह्मणितलें । उदक ऐसें ॥ ४२ ॥ मनामागलियेकडे । अंतःकरणाचिये पुढें । दृश्यपण जें उघडे । पृथिवी जाण ॥ ४३ ॥ स्थूलपणा हठ मोठा । तोचि अहंपणा दारिवंठा । जाणावा पैं सुभटा । पृथिवी ऐसी ॥ ४४ ॥ तैसेंचि पैं समानीं । अंतःकरण प्रथम स्फुरणीं । क्रिये आधीं व्यानपणीं । जाणावें तें नभ ॥ ४५ ॥ कार्यहोणियां आलिकडे । कारणाचिये पुढें । द्वयातीत उवेडें । आकाश ह्मणिपें ॥ ४६ ॥ मग मनाचेनि वेगें । स्वातंत्र्य तें लगबगें । जाणावेंचि उगें । पवन ऐसें ॥ ४७ ॥ कृतकर्मांचें देखणेंपण । बुद्धि साक्षेपें खुण । तेथें बोलिजे जाण । दहन ऐसें ॥ ४८ ॥ देखणेंच परिकर । दृश्याचें कीसांर । तेथ ह्मणिजे निरंतर । तेज ऐसें ॥४९॥ क्रियाशक्तिमाजी । स्निग्धपणा अणोजी । समानीं ओळखिजे वोजी । उदकाची ते ॥ ५० ॥ क्रियमाणाची दक्षता । आठवामाजी लक्षता । जाणावें पैं तत्त्वता । उदक ऐसें ॥ ५१ ॥ समानीं अहंभाव । दृश्याचा धरिजे आव । तेथ ओळखावा स्वभाव । मेदिनीचा ॥ ५२ ॥ मीतूंपण भावोनी । करणें जें कां चालकपणीं । ते जाणावी निजखुणीं । मेदिनी ऐशी ॥ ५३ ॥ सर्वे जाण उदानीं । निजसत्य आधिष्ठुनी । राहिलें पैं निदानीं । व्योम म्हणिपें

...ळी समुदाय (सेना). २ संबंध, आकार (बगल=बाजू).
...ङ्गें शरीर असा हट्ट, अभिमान. ६ दरवाजा.

॥ ५४ ॥ स्वसामर्थ्या स्फुरण । तेंचि नभ मेळे आपण । हेचि जाणावी पैं खुण । निजसंवितीलागोनी ॥ ५५ ॥ मग स्वसामर्थ्यें सिद्ध होणें । उदान जयातें म्हणणें । तेंचि पवनाचें मेळणें । तेथ पैं गा ॥ ५६ ॥ निजसदनीं चलनवलन । तेंचि पवनसंघटण । ऐशी जाणावी स्वानुभवखुण । द्रष्टत्वपणें[1] ॥ ५७ ॥ क्षुधेतृषेची आस । तेंचि तेज अशेष । आपेंआप निःशेष । जाणावें गा ॥ ५८ ॥ तीव्रपणाची गोंवी । आंगीं उन्होटी[2] बरवी । तेथ जाणावें अनुभवीं । दहन ऐसें ॥ ५९ ॥ रसारस[3] भावितें । उदानाआंगिचें भरतें । जाणावें पैं सिद्धांतें । उदक ऐसें ॥ ६० ॥ कंठस्थानीं मिळे रस । रस सेखीं[4] अशेष । तें जाणावें निःशेष । नीर ऐसें ॥ ६१ ॥ रसपरोक्ष[5] अहंकार । तेथ पृथ्वी मिळे निरंतर । ऐसें हें महिमान तत्पर । होउनियां जाणावें ॥ ६२ ॥ अहंपणाची कुंटी[6] । सेवणें पारखणें [परीक्षणें] निवटी । तेथ जाण पैं गा बरवटी । पृथ्वी मिळे ॥ ६३ ॥ एवं प्राण आणि अपान । प्राणपंचक निवडिलें जाण । आतां ऐक सांगेन ज्ञानेंद्रिय ॥ ६४ ॥ प्रथम जाणावें श्रोत्र । तहीं लागे नभाचें सूत्र । नादरूपें स्वतंत्र । झालिया मग ॥ ६५ ॥ नादाचें व्यापकपण । सर्वत्र आधिष्ठान । तेचि मायिक जाण । नभ कीं तेथ ॥ ६६ ॥ ऐकाणियां माजी । सर्गविसर्ग[7] सहजीं । तेथ जाणावी वोजी । पवनाची ते ॥ ६७ ॥ ऐकणें येतें जातें । कीं स्वतंत्रही राहतें । तेथ जाणावा निरुतें । पवन ऐसा ॥ ६८ ॥ श्रोत्रत्वीं देखणी दिठी । ते तेजाची पडे मिठी । निश्चयाचिये वाटीं । जाय तेथ ॥ ६९ ॥ निश्चयीं परपरोक्षा[8] । हे तेथिल जे स्वदीक्षा । तें जाण मुमुक्षा । तेज ऐसें ॥ ७० ॥ निश्चयीं

---

१ साक्षिस्वरूपानें. २ उबारा, आंगांत असणारी उष्णता. ३ रस+अरस= अमूक पदार्थ रसयुक्त आहे, व अमूक रसरहीत आहे, या प्रकारची भावना करणारें. ४ शेवटीं. ५ परोक्ष=प्रत्यक्ष न पाहिलेलें; जिव्हेला रस प्रत्यक्ष आहे, परंतु अहंकारास अप्रत्यक्ष असून त्यास रसज्ञान होतें, तें तेथें पृथ्वीच्या अंशानें असा भाव. ६ आळ, आरोप, स्थानं. ७ मलमूत्रविसर्जनादि व्यापार. ८ प्रत्यक्ष नसलेल्या अन्य वस्तला निश्चयानें जाणणें अशी जी जीवाची दीक्षा.

स्निग्ध भावो । तेथील जो आठवो । हा उदकाचा गौरवो । जाण तेथ ॥ ७१ ॥ आठवीं आपुला । आठव जाण वहिला । हा आभास आला । अंबु ऐसा ॥ ७२ ॥ ऐकोनि आलिया तेथ । शब्दभावें स्थूल पंथ । जाणणें मिळणें सनाथ । पृथ्वी होय ॥ ७३ ॥ कीं हाचि भावगर्भ तेथिल । मजचि कळला सखोल । ऐशिया मानें डोल पृथ्वी करी ॥ ७४ ॥ तैसेंचि त्वचेआंगीं । नभ व्यापक सर्व मार्गीं । स्थिरपणें सां [सं?] गीं । सबाह्य असे ॥ ७५ ॥ तें नभाचें स्थान । चळणापूर्वील मान । हेंचि जाणावें अनुसंधान । स्वानुभवयोगें ॥ ७६ ॥ मग क्रियमाणयोगें । क्रिया-शक्तीचिया संगें । जाणणें हें चांगें । पवन ऐसें ॥ ७७ ॥ मृदु काठिण्य जाणणें । धरणें कुंठणें सोडणें । हें जाणावें करणें । वायुचें कीं ॥ ७८ ॥ स्फुरणरूपें देखणें । त्वचेआंगीं निवटणें । चलनधर्म पारखणें । तेजरूपें ॥ ७९ ॥ स्पर्शरूपें पदार्थासी । निश्चय करी आपैसी । तया नाम सहजेंसी । दहन ऐसें ॥ ८० ॥ क्रियमाण कृतकर्म । आठवता धर्म । हें जळाचें वर्म । जाणावें तेथ ॥ ८१ ॥ तया आठवामाजी । विषयार्द्रता सहजीं । तये जाणावें समाजीं । उदक ऐसें ॥ ८२ ॥ केलिया कृत्याचें मीपण । तेथ अहंकार मिळे आपण । पृथ्वी ऐशी जाण । तये ठायीं ॥ ८३ ॥ आम्ही हे केलें । पहा बळ केतुलें । ऐसें गर्वपणें फुगलें । पृथ्वीगुणें ॥ ८४ ॥ आतां ऐक चक्षुघरीं । नभ व्यापक दृष्टि वरी । व्याप्यव्यापकभरोवरी । जाणावी ते ॥ ८५ ॥ दृष्टीचें जें साक्षिपण । तेंचि नभ व्यापक आपण । हेंचि जाणावें निर्वाण । स्वानुभवयोगें ॥ ८६ ॥ दृष्टीमाजी चाळकपण । तेथ पवन मिळे आपण । हेचि जाणावी खुण । निजसंवितीआंगींनी ॥ ८७ ॥ दृष्टिआंगें धांवणें । हें जयाचें करणें । तया म्या म्हणे । पवन ऐसें ॥ ८८ ॥ दृष्टिआंगीं स्थिरपण । विषयांची आठवण । तेथ कीं हे

१ प्रस्तुत जन्मीं स्थूल देहाच्या आधारानें होणारें बरें वाईट कर्म. २ सामुग्री.
व्याप्य वस्तला ...

जाण । उदक ऐसें ॥ ८९ ॥ विषयांचें बरवेंपण । वोळखे हा जीव गुण । उदक मिरवे मिरवण । तयेठायीं ॥ ९० ॥ स्वतंत्र पाहणें स्वभावो । हा मुख्यपणा ओंवो[१] । तेजाचाचि ठावो । बोलिला असे ॥ ९१ ॥ सकळ मिनंती कारण[२] । कार्यरूपें मुख्य जाण । सतेजपणें तेज आपण । शुद्ध सदै [ध?] र[३] ॥ ९२ ॥ देखणें परोक्ष कीरें । हेंचि हें निर्धार । तेथ पृथ्वीसि आकार । बोलिजे पैं ॥ ९३ ॥ ययावांचोनि देखणें दुजें । नव्हेचि पैं सहजें । ऐसें ओळखणें कीर[४] माझें । पृथ्वी संज्ञा ॥ ९४ ॥ तैसेंचि जिव्हेमाझारी । रस सामावे भीतरी । तेथ माझें म्हणणें परी । आकाश ऐसें ॥ ९५ ॥ रसरूपाचा तळव । निरामयरूप[५] पैं नांव । तयाचा म्हणिपे स्वभाव । व्योमें[६] ऐसा ॥ ९६ ॥ रससेवनीं चांचल्यता । तोचि पवन बोलिजे तत्त्वता । वोळखिजे सतता । स्वानुभवें ॥ ९७ ॥ चावणें कुंथणें धरणें । सोडणें चोखाळणें । हें जाणावें करणें । पवनाचें तेथ ॥ ९८ ॥ रसीं परिक्षा घेणें । रुचियेसी ओळखणें । तयासी नाम ठेवणें । दहन ऐसें ॥ ९९ ॥ देखणेंपणाचा निश्चय । हें तों बुद्धीचें निलय । द्रष्टत्वामाजी सोय । दहनाची ते ॥ १०० ॥ रसीं रस घेणें । गोडिये गोडी मेळवणें । हें जाणावें प्रमुखपणें । उदक तेथ ॥ १ ॥ रसाचें निवटणें । रसरूपें घेणें[७] जाण । हें जिव्हेचें तळवटपण । उदकचि कीं ॥ २ ॥ सकळ गोडी घेतलिया । जाणणें जें उरे राया । अहंपणें म्या तव तया । मेदिनी म्हणें ॥ ३ ॥ म्या एक रसज्ञ । जेवणार सूज्ञ । तोचि जाण स्व-ज्ञ[८] । मेदिनी ऐशी ॥ ४ ॥ आतां जाण तें घ्राण । रंध्राशें नभ आपण । हेचि जाणावी खुण । स्वानुभवें कीं ॥ ५ ॥ गंधपरीक्षेची आदि । निर्विकल्प वृत्तीची मांदी । तेचि जाणावी नुसदी । व्योमकळा ॥ ६ ॥ मग श्वासोच्छ्वास

१ प्रतिष्ठा. २ सर्व एकत्र मिळतात तें कारण. ३ बळकट, मुख्य. ४ खचित, निश्चयात्मक. ५ निर्विकार. ६ हा असा स्वभाव आकाशामुळें होय. ७ ग्रहण केलें जातें. ८ मीं अमक अमक अन्नें जेवलों हें जाणणें (स्व—आपण। ज्ञ—जाणणें).

रिगिनिगी। प्रवेश निर्गमाची लगबगी। तया ओळखावा चांगी। पवन ऐसा ॥ ७ ॥ [१]ध्रामाजी चाळक । वायु होय मुख्य नायक । हेंचि जाणावें निष्टंक। साधुजनीं ॥ ८ ॥ सुगंध दुर्गंध पारखणें। पदार्थामाजी तुकवेणें। मेळिजे तहीं आपणें । तेजें तयें ॥ ९ ॥ देखणेचा निश्चय । तेथील जें निळय । तेज ऐशी सोय । बुझे तेथ ॥ १० ॥ परोक्षाचा आठव । अंगकांति भूमि भाव । हा वोळखिजे स्वभाव। नीराचा तेथ ॥ ११ ॥ स्निग्धपणा आवो । आर्द्रते चेतवो। तेथ जाण बळियावो । उदकाचा पैं ॥ १२ ॥ सकळ परोक्षा गंध गुण । जाणणें मिरवणें आपणा। तेथ अहंकारीं मेळविणें जाणा । पृथिवेयेचें ॥ १३ ॥ श्वासोच्छ्वाससमवेत । पृथ्वी असे मिरवत । हाचि जाणावा सिद्धांत । स्वानुभवें ॥ १४ ॥ आतां ऐक एक परी । कर्मेंद्रियपंचक तरी । स्वानुभवितां निर्धारीं । सुख असे ॥ १५ ॥ प्रथम वाचेमाजी । आकाश व्यापिलें सहजीं । तें शब्दभावा वोजीं । नेमिजे तेथ ॥ १६ ॥ आकाश निरंतर । शब्दाचाहि नलगे अंत । म्हणोनि तेथ सतत । व्योम म्हणिजे ॥ १७ ॥ शब्द उठणिया आदीं । कीं निमालिया संधी । आकाश निरुपाधि । बोलिलें असे ॥ १८ ॥ मग उठे तया बोला स्फुरण । हें वायुचें करणें जाण । स्वानुभवें निर्वाण । वोळखिजे पैं ॥ १९ ॥ उठतिया बोलामाजी। चांचल्यपण सहजीं। तेथ पवनाची नावाजी। नावाथे पैं ॥ २० ॥ मग वाच्यांश पारखणें । हें तेजाचिया गुणें । वोळखावें शाहाणें ऐसेंचि हें ॥ २१ ॥ शबलांश कीं शुद्धांश । निवडणें कीर अशेष । हेंचि मिनणें निःशेष । दहनाचें कीं ॥ २२ ॥ तयामाजी स्वभाव । मागील पुढिला आठव । हा जळाचा भाव । येइजे तेथ ॥ २३ ॥ आठवामाजी भेद । भेदीं आपुला स्वाद । स्वादीं होइजे सिद्ध । तये जागा ॥ २४ ॥

---

[१] श्वासोच्छवासाचें जाणें येणें   २ दोन पदार्थांची परस्परांशी ...

शब्द भावासी कारण । नादासि नादपण । हे पृथ्वी आपण । मेळिजे तेथ ॥ २५ ॥ नादाआंगींचिया आवां[1] । वायूसि सांटोवा[2] । हे कीर[3] करणी ये नावा । मेदिनीमेळें ॥ २६ ॥ मेदिनीचा स्वभाव । पोंकळामाजी सांठव । दिसावया नांव । मेदिनीच हे ॥ २७ ॥ तैसेंचि पाणींद्रियामाजी । क्रियमाणाचिये हूंजीं [उजी ?] । पूर्वींच उठे अनणु जी । व्योमाची ते ॥ २८ ॥ कृतकर्मीचिये आधीं । अंतःकरणरूपें आवधी । बैसे जे कां संधी । नभाची ते ॥ २९ ॥ मग सत्क्रिया कर्म सहजीं । कीं कुक्रिया समाजीं । जाण ते पैं वोजी । पवन ऐसा ॥ ३० ॥ चलनवलन फेरणें । दृश्यावरी चालणें । हें पवनाचें करणें । जाणावें पैं ॥ ३१ ॥ पवनक्रियेसी देखणें । दृश्याभास ओळखणें । यया करणींचिया नावाणें । दहन आला ॥ ३२ ॥ कीर कुडें पारखिजे । घेणें तेंचि घेइजे । ययासी पैं म्हणिजे । तेज ऐसें ॥ ३३ ॥ वोळखणियांमाझारी । पृथ्वीची सेळे धरी । ते जाणावी परी । उदकें ऐशी ॥ ३४ ॥ पृथ्वी निर्दळणें । कीं उपजाव करणें । ऐसें जाणिजे निजखुणें । अंबु ऐसें ॥ ३५ ॥ पाणिरूपें जें कारण । तथुनी जो वाखाण । येतुलें ऐसें करणें । नयेचि कवणा ॥ ३६ ॥ ऐसा जो अहंभाव । तो पृथ्वीचाचि स्वभाव । मिळणेंपण संभव । पाणींद्रियें ॥ ३७ ॥ तैसेंचि ऐक पादेंद्रियीं । पंचत्वाची सार्वायी [सोयी ?] । सकळ इच्छेची सँवाई । गंतव्यपणें ॥ ३८ ॥ गंतव्या पहिलें स्मरण । तेथ नभांशीं मिळणें आपण । हेचि ओळखावी निजखुण । निजसंवितीलागोनी ॥ ३९ ॥ इच्छेसि पढे आव । तोचि नभाचा स्वभाव । ओळखावा निराभाव । तेंचि होउनी ॥ ४० ॥ मग गंतव्यामाझारी । चळण वळण फेरी । तोचि पवन निर्धारी । बोलिजे तेथ ॥ ४१ ॥ गंतव्यइच्छे पडे धांव । तेंचि

---

१ प्रतिष्ठेला (ध्वनीला, आवाजाला). २ सांठवण (कोठी). ३ निश्चयार्थक. ४ समोर (हुजीर हा शब्द " समोर येणें " या अर्थी वाडीप्रांतीं वापरतात). ५ वांटणी संबंध. ६ बरोबरी सहवास. ७ [illegible] लोकर्ने सर्व [illegible] ८ [illegible]

पवनाचें नांव । ओळखावा स्वभाव । तोचि होउनी ॥ ४२ ॥ तयातीत होइजे भाव । तोचि वोळाखिचा गांव । तेथ आघवी स्वयमेव । होय ज्योति ॥ ४३ ॥ तें असो उत्तरार्धी । निरोपूं सहजसमाधी । दहनस्वभाव आधीं । पादेंद्रिय अवधारिजे [जो ?] ॥ ४४ ॥ गंतव्यीं देखणी दिठी । कारण कार्य शेवटीं । जाणावी पैं गोठी । दहनाची ते ॥ ४५ ॥ कारणीं निश्चयाचें रूप । कार्याचाहीं साक्षेप । तेथ अनळाचा निक्षेप । बोलिजे वरी ॥ ४६ ॥ तया कार्या आठव । वित्तयोगें स्वभाव । उदकाचें नांव । नावाजिजे ॥ ४७ ॥ आठवाचें पारखणें । मागील पुढील स्मरणें । उदकाचिया गुणें । जाणिजे तेथ ॥ ४८ ॥ कार्य होउनी आलिया । अहंपण ये आया । तेथ पृथ्वी माया । मेळिजे पैं गा ॥ ४९ ॥ पृथ्वीपण मिळालिया । कारणकार्याच्या निलया । दृश्याभासाचिया कार्या । वोळखिजे तेथ ॥ ५० ॥ ऐक आतां उपस्थ । प्राणि न राहेचि स्वस्थ । सदां कामनेनें व्यथित । होइजे जहीं ॥ ५१ ॥ मदनापूर्वील ठाण । तेथ निर्विकल्प नभ आपण । जाणावी पैं खुण । तथील हे ॥ ५२ ॥ निर्विकल्पसंधीं । वायुसी नकळतां आवधि । वृत्ति न येतां मांदी । आकाश म्हणिपें ॥ ५३ ॥ मग आयणी उद्भवे । प्राणापान संभवे । तेथ म्हणितला नावें । पवन ऐसा ॥ ५४ ॥ देखणें आदि [धि ?] ले संधी । स्वतंत्र । संविधि । तया नामाथे विधि । अनळ ऐसा ॥ ५५ ॥ मग देखोनि आपुलें स्थान । अनंग उतरे खालतें मान । तें शिस्नासि अंगलगून । राहे तया मान तेज ऐसें ॥ ५६ ॥ मग शिस्नामाजी प्रवेशे । डोळां स्त्री-आभास दिसे । तेथ जाणावें आपैसें । उदक ऐसें ॥ ५७ ॥ अनंगाची तळमळ । सर्वे करी व्याकुळ । तेचि जाणावी खळखळ । उद-

१ जननेंद्रिय २ कालगणना (निमिषोन्मेष). ३ मंडळी, सेनासमुदाय पवन.
नाहीं, तोंपर्यंत आकाश असें म्हणावें हा भाव.

काची पैं ॥ ५८ ॥ मग अहंकार अपानवशें । प्राणाचेनि सहवासें । मैथुनीं प्रवेशे । मेदिनी ते ॥ ५९ ॥ अंगसंग संघटणें । भोग्य घेत्रों जाणें । तेणेंचि फुंजणें । पृथ्वीनें तेथ ॥ ६० ॥ तैसेंचि एक ऐक । पायुमिसें निष्टंक । रंध्रांशें व्यापक । व्योम म्हणिपें ॥ ६१ ॥ सच्छिद्रता धर्म । अवकाश प्रधान नाम । म्हणोनिया व्योम । म्हणिपें तया ॥ ६२ ॥ मग अपानपणें । वायुसी तेथ मिळणें । मलोत्सर्ग सारणें । तया पुढें ॥ ६३ ॥ सर्वविसर्ग करणें । मलमूत्र फोंकारणें । पायु उपस्थीं मिरवणें । पवनाचेंचि हें ॥ ६४ ॥ मलोत्सर्ग निवडणें । सच्छिद्रता देखणें । हें तेजाचिये खुणे । वोळखिजे पैं ॥ ६५ ॥ सर्गविसर्गा पाहणें । मळनिलय वोळखणें । तें जाणावें करणें । दहनाचें कीं ॥ ६६ ॥ मलोत्सर्ग चेतविणें । महीभाग निवडणें । हें उदकाचिया गुणें । घडे जेथ ॥ ६७ ॥ पृथ्वीभास मोडणें । शांविया निश्चळ होणें । हें उदकाशीं म्हणणें । तये स्थानीं ॥ ६८ ॥ मग मलोत्सर्ग जाहलिया । सुरवाडपण ये आया । समाधान हो रायां । पृथ्वियेसी ॥ ६९ ॥ तें समाधान झालेंपण । अहंभोगी आपण । म्हणोनि पृथ्वीसि कारण । मेळवावया तेथ ॥ ७० ॥ ऐसें कर्मेंद्रियपंचक । सांगितलें निष्टंक । सर्व पंचविषय कौतुक । अवधारीं पां ॥ ७१ ॥ प्रथम शब्दामाजीं । नादापूर्वीच सहजीं । आकाश असे समाजीं । पहिलेंचि तें ॥ ७२ ॥ शब्द उपजे निमे । आकाश असे संभ्रमें । तेंचि वोळखिजे उत्तमें । तेंचि होउनी ॥ ७३ ॥ मग परेपासोनि स्फुरण । उतरतें अधःपण । तेथ जें चळणवळण । तें वायु करी ॥ ७४ ॥ इच्छेसरिसें फेरण । स्फुरणाअंगीं धावन । तये ठायीं पवन । जाण ऐसा ॥ ७५ ॥ शब्दगुणाचें देखणें । भावबीज पारखणें । तेथ भ्यां म्हणें । दहन ऐसें ॥ ७६ ॥ शब्दापूर्वील भाव । कीं पुढिला

---

१ स्फुरण पावणें. २ मलविसर्जन काळीं होणारा अधोवायूचा आवाज करणें. ३ मलमूत्र विसर्जन केल्यावर सहजच समाधान होणें. ४ सुखानुकूलता, स्वस्थता. ५ हे शिष्यराया.

अभिप्राव । हें उदकाचें नांव । नावाजे तेथ ॥ ७७ ॥ पारखणेंचा निश्चय । करणेंचा प्रमेय । तो जाण निःसंशय । दहन ऐसा ॥ ७८ ॥ शब्द-भावाचा आठवो । वाच्यांशा परिणाहो । तें जाण निःसंदेहो । उदक ऐसें ॥ ७९ ॥ शब्दभाव उमटे । ज्ञातिस्वभाव निवटे । जाण तेथ भेटे । क्षिति ऐशी ॥ ८० ॥ तैसेंचि स्पर्शाआंगीचें । पूर्वीच व्यापक नभ साचें । तेंचि जाणणें वाचे । समाधान पैं ॥ ८१ ॥ स्पर्शक्रियेचें आधेयें । आधींच असे जें निलय । हेंचि जाणावी सोय । नभाची पैं ॥ ८२ ॥ मग तेथुनी येइजे भाव । स्वतंत्रतेचा स्वभाव । हाचि पवनाचा स्वभाव । कल्पिजे तेथ ॥ ८३ ॥ स्वतंत्रैकस्फुरण । आंगीचें क्रियमाण । हा पवन खेळे आपण । तये स्थानीं ॥ ८४ ॥ स्पर्श करणियें देखणेपण । संभाषणाचें वोळखण । हें दहन करी आपण । तये स्थानीं ॥ ८५ ॥ परोक्षाचा परिणाह । तेज करी निःसंदेह । स्पर्शामाजी निर्वाह जाण ऐसा ॥ ८६ ॥ आर्द्र भावोनि स्पर्श । करणें जो अशेष । उदकाचा निःशेष । गुण म्हणणें ॥ ८७ ॥ स्निग्धपणाचा कणव । स्पर्शामाजी भाव । आणणें हे धांव । उदकाची पैं ॥ ८८ ॥ मग स्पर्शपणसंभवीं । सौख्याची देखिजे गोवी । ते अहंपणें जाणावी । पृथ्वी तेथ ॥ ८९ ॥ स्पर्शविषयांचें सौख्य । तेचि पृथ्वी जाणावी मुख्य । म्हणोनि जाणावी आधाराख्य । स्थूळविषयीं ॥ ९० ॥ तयींच या रूपामाजी । पाहतया पूर्वी सहजीं । पाहातेपणें समाजीं । आकाश मिळे ॥ ९१ ॥ पाहतया स्फुरणा तळवट । तेंचि व्योम बरवट । जाणावें पैं निघोट । स्वानुभव योगें ॥ ९२ ॥ पाहतेपणा चांचल्यधर्म । हें जेथिंचें कर्म । जाणावें पैं वर्म । पवनें ऐसें ॥ ९३ ॥ चलनवलन न्याहाळणें । होय कीं न होय म्हणणें । तयांत कीं आपणें । पवन म्हाणिपें ॥ ९४ ॥ तेथ निश्चय जो

---

१ विस्तार [दैर्घ्यमायाम आरोहः परिणाहो विशालता ॥ ११४ ॥ इत्यमरः] २ आधारावर ठवण्याजोगा पदार्थ. ३ ममता· टयार्दपणा [आर्द्रभिन्नाचे गणी

करणें । स्वसामर्थ्यें स्वीकारणें । एक जागीं राहणें । संगोपुनी ॥ ९५ ॥ मग तेथील शुद्धांश । निवडणें अशेष । तया जाणावा निःशेष । दहन ऐसा ॥ ९६ ॥ मग तेथील जो आठव । चेतव्याचा आव । शिष्या जाण स्वभाव । उदकाचा तो ॥ ९७ ॥ आर्द्रता विषय । स्फुरणासि जें निळय। तेचि वोळखावी सोय । उदकें ऐशी ॥ ९८ ॥ मग सकळ देखणें । पुरलिया क्रियमाणें । अहंकारें अहंपणें । वोळखिजे तेथ ॥ ९९ ॥ तें पृथ्वीचें मिळणें । अखंड जाण अहंगुणें । रूपविषयीं वोळखणें । ऐशियापरी ॥ ३०० ॥ तैसेचि जाण रसविषयीं । आकाशाची असे सोयी । रसातळीं तळवई । जाण ऐशी ॥ १ ॥ रसस्थानीं रस । आलिया पूर्वी अशेष । तें जाणावें निःशेष । व्योम ऐसें ॥ २ ॥ मग जिव्हे करी चालन । रसीं रस चोघळण । तेथ शिष्या जाण । पवन ऐसें ॥ ३ ॥ रसइच्छें धावणें । सर्वेचि पैं जाणणें । जाण तैसें चळणें । पवनाचे कीं ॥ ४ ॥ पवनधांव पारखणें । रसविषय चाखणें । त्यामाजी वोळखणें । दहनें ऐसें ॥ ५ ॥ रसीं रस मेळवणें । गोडिये गोडी देणें । हें उदकाचें करणें । जाणावें तेथ ॥ ६ ॥ रसीं चोख आठव । पदार्थाचें नाव । हें जाण अभिनव । उदकाचें पैं ॥ ७ ॥ रसीं रस मिळालिया । सकळ गोडी ये आया । तेथ अहंकारें तया । क्षिति मिळे ॥ ८ ॥ रसरूपीं कुशळ । म्याचि एक सबळ । तेथ मिळिजे केवळ । मेदिनी म्हणों ॥ ९ ॥ आतां यया गंधरूपें । व्योम असे साक्षेपें । तें निरूपण निक्षेपें । सांगिजे तुज ॥ १० ॥ गंधपरोक्षता घेणें । त्यापूर्वींच रंध्रपणें । असे त्यातें म्या म्हणें । व्योम ऐसें ॥ ११ ॥ मग अधीं येइजे स्फुरण । परोक्षतेसि चळणवळण । तेथ वोळखावी खुण । पवन ऐशी ॥ १२ ॥ अधोर्ध्व करणें । श्वासोच्छ्वास घेणें । तेथ पवनचि एकपणें । जाण ऐसें ॥ १३ ॥ गंधपरीक्षा करणें । परीक्षेमाजी देखणें । तयासि कीं म्हणणें । दहन ऐसें ॥ १४ ॥ विषयरूपासरिसें । इच्छेचेनि वशें । तें

१ स्थिर होऊन व्यापकपणानें.

जाणावें अनोरिसें । दहनें ऐसें ॥ १५ ॥ मग स्वतंत्रैक भोगणें । ऐशी आयेणी उद्भवणें । उदक म्हणिपें चेतवणें । ऐशियासि कीं ॥ १६ ॥ इंद्रियांआंगीं सुख । भोगामिषें हरिख । येई तें देख निःशंक । उदक ऐसें ॥ १७ ॥ मग मकरंद पारखणें । निश्चय एक करूं जाणें । मग तयानेंचि फुंजणें । मेदिनीसि पैं ॥ १८ ॥ मीच एक जाणता । विषयरूप तत्वता । ऐशी जे अहंता । पृथ्वी जाण ॥ १९ ॥ एवं सूक्ष्मीं सूक्ष्म । पांच पाचांचा संभ्रम । सांगितला अनुपम । स्वानुभवें ॥ २० ॥ तों शिष्य म्हणे सद्गुरुनाथा । मज प्रश्नरूपें अनाथा । कीजे जी पैं सनाथा । आत्मोपदेशें ॥ २१ ॥ मनामाजी एक भाव । उदयलाजी अभिप्राव । तो निरुत्तरें प्रति उगव । करोनि दावी स्वामियां ॥ २२ ॥ जीं हीं आघवीं तत्त्वें । वर्तती कार्यकारणत्वें । यया नाम भोक्तृत्वें । कवण भोगी ॥ २३ ॥ हीं भूतें खेळवावया । कवण जाणावा स्वामियां । विनंतिव्याजें उगवावया संदेह हाचि ॥ २४ ॥ ययाचा प्रभु । राहावया कोण भूं । तेंचि निलय स्वयंभू । सांगावें मज ॥ २५ ॥ कवण तें कारण कार्य । कवण तें वीर्य शौर्य । हेंचि निजांचें धैर्य । सांगिजे मज ॥ २६ ॥ ऐसें शिष्यें विनविता । श्रीगुरु सकृप होतां । कारण कार्य तेउँतां । निरूपिजे ॥ २७ ॥ मग म्हणती शिष्याप्रति । सूक्ष्मभूतांची आकृति । आधिष्ठी कवण निरुती । सांगिजे तुज ॥ २८ ॥ यया सूक्ष्माप्रति । त्रिगुण त्रिधाकृति । व्यापिजे पैं सततीं । ऐशियापरी ॥ २९ ॥ तें कारणरूपें निरूपण । मागांचि निरूपिलें जाण । तें कार्यरूपें निर्वाग । विस्तारिलें ॥ ३० ॥ तें सूक्ष्म भूतांमाझारी । त्रिगुणाचियेपरी । जाण पैं गा परिकरी । शिष्यवर्या ॥ ३१ ॥ सत्त्व रज तम । याहीं आधिष्ठिलें सूक्ष्म । निरूपण निरूपम । सांगों तुज ॥ ३२ ॥ प्रथम अंतःकरणीं । सत्त्वगुणाची नावाणी । ऐकतांचि श्रवणीं । संतोष वरीं ॥ ३३ ॥ साधु सज्जन पाळिजे । कीं

---

१ भिन्न, निराळें. २ बुद्धि, इच्छा, आवडी. ३ म्हटलें जातें. ४ निमित्तानें. ५ भूमि, आधारस्थान. ६ मूळचें निलय म्हणजे स्थान. ७ तेवढें.

प्रत्यहीं अर्चिजे । सुक्षेत्रासि जाइजे । ऐशियेपरी ॥ ३४ ॥ भावना वरी मनीं । वोखटें न ऐकिजे कानीं । कवणाचेंहि दुःख लोचनीं । पाहोंचि नये ॥ ३५ ॥ सत्पात्रीं द्यावें दान । याचकासी भोजन । ऐसें निर्विकल्प मान । सत्त्वगुणीं ॥ ३६ ॥ आतां ऐक रजाचें । कृत्रिमी स्फुरण साचें । देइजे हें महिमान तयाचें । जाणावें पैं ॥ ३७ ॥ संकल्पविकल्पा- आधीं । अंतःकरणाचिये संधीं । वसे पैं कुबुद्धि । राजस म्हणिपें ॥ ३८ ॥ दुर्बुद्धीचा करंडा । माजीं भरला कडोविकडां । तेथूनियां उघडा । बाहेर फांके ॥ ३९ ॥ सत्त्वतमाचें मिश्रित । तये संधी घडत । जाणावा पैं निभ्रांत रज ऐसा ॥ ४० ॥ तैसाचि तो तम । पापराशी अधम । अध- र्माचा संभ्रम । सांठवे जेथ ॥ ४१ ॥ रजामागलियेकडे । कीं सत्त्वाचिये पुढें । जाणावा पैं निवाडें । तम ऐसा ॥ ४२ ॥ विकल्पाचिया अरडी- दरडी[2] । कीं भेदनदीची दुथडी । त्यामाजी तमाची गुढी । उभविती सदां ॥ ४३ ॥ ययापरि त्रिगुण । अंतःकरणीं रिघती जाण । तैशीच मनामाजी खुण । वोळखावी ते ॥ ४४ ॥ मनामाजी होय स्फुरण । त्रिगुणाचें जाण । आधीं सत्त्वाचें विंदाण[3] । निरोपूं तरी ॥ ४५ ॥ सत्त्वीं संकल्प विकल्प । सद्वृत्तीचा साक्षेपें । करोनियां निक्षेपें । दुर्वृत्तीचा ॥ ४६ ॥ चालणें तें सुक्षेत्रीं । संग तो सज्ज्ञान मैत्री । राहणें तें शुद्ध धरत्रीं[6] । पाहोनियां ॥ ४७ ॥ बोलणें तें सूज्ञांसंगें । हिंडणें तें एकमार्गें । कुकर्म कुसंगत्यागें । राहणें तें ॥ ४८ ॥ संकल्पविकल्पभाव । मनाचाचि स्वभाव । पापपुण्यनिर्वाह । निवडिजे तेथ ॥ ४९ ॥ ऐसा सत्त्वाचा संग । ऐक रजाचा प्रसंग । त्यागिला तितुका कुसंग । बसे जेथ ॥ ५० ॥ बाहेर दावणें शुद्ध क्रिया । अंतरिं दुर्वृत्ति विसाविया । येइजे तेथ मेळावया । रजासि पैं ॥ ५१ ॥ लौकिकीं ऐसा भाव । कीं आपण हाचि स्वभाव ।

१ वाईट, कुढें. २ नदीच्या दोन बाजूनीं असणाऱ्या भयंकर दरडी [कांटेरी झुडपें]. ३ कळसूत्र कौशल्य. ४ पक्षपाती, आग्रही. ५ आच्छादून ठेवणें. ६ शुद्ध भूमिमध्यें.

जाणिजे पैं व्यय । ऐशियापरी ॥ ९२ ॥ दंभाचें जेतुलें येणें । त्यावरि जयाचें चालणें । ऐसा मनासी मनपणें । राजस मिळे ॥ ९३ ॥ तैसाचि तो तम । मानसींचा संभ्रम । अज्ञानाचें नाम । उदयलें तेथ ॥ ९४ ॥ चालणें तें कुमार्गी । वसणें तें कुसंगीं । दृष्टी नव्हेचि चांगी । तयाची पैं ॥ ९५ ॥ अधम स्थळीं धांव । तेथ धरी थोर हांव । ऐसा तो तयाचा संभव । अज्ञानाचि कीं ॥ ९६ ॥ तो अज्ञान नेमी । अज्ञान तयाचिया समागमीं । असो हें विवेचन [विवंची ?] अधमी । बोलावें कवणें ॥ ९७ ॥ तैसेंचि ऐक । सत्त्वबुद्धि निष्टंक । निश्चयाचें कौतुक । अवधारिजे पां ॥ ९८ ॥ आपणा किंवा दुजिया । निश्चयें करणें जें राया । आत्मकळा गमे तया । प्रीय जैसें ॥ ९९ ॥ जें वेदाज्ञें बोलिलें । तेंचि जयाचिया आलें । निश्चयासी घडलें । आभरण जैसें ॥ ६० ॥ कीं सकळ शास्त्रीं प्रौढीसी । आलेंचि पैं विहितेसी । तेंचि आलें योग्यतेसी । सत्त्वबुद्धीलागोनी ॥ ६१ ॥ एवं सत्त्वबुद्धि निर्धार । आतां राजसाची पर । सांगिजे पैं निरंतर । निजसंवितीलागोनियां ॥ ६२ ॥ भवभास मानिला कीर । हाचि निश्चयाचा बडिवार । शिष्या जाण निरंतर । ऐसाचि हा ॥ ६३ ॥ डळमळी पाणी । न राहिजे स्थिरपणीं । तैशीच वाण वोळखणी । राजसबुद्धि ॥ ६४ ॥ तैशीच हे तामसबुद्धि । निश्चय केला त्रिशुद्धि । विषयसुख गोड बांधी । नियतामाजी ॥ ६५ ॥ विषयापरौतें दुजें । थोर नाहीं पैं सहजें । ऐसें केलें करणें जें [कर्णोंजें ?] । बुद्धिमाजी ॥ ६६ ॥ ऐशी ते जाण शिष्या विशेष । तामस बुद्धि अशेष । जाणावी पैं निःशेष । स्वानुभवयोगें ॥ ६७ ॥ तैसाचि चित्तामाझारी । चैतन्याची परी । सत्त्वची परीकरी । जाण ऐशी ॥ ६८ ॥ चेतइतव्य-भाव । सत्संगाचा स्वभाव । हा तेथील गौरव । जाण पैं गा ॥ ६९ ॥ स्वहित-करणिया । विषयींचें जें चेतइतव्या । इंद्रियांचियां आया । कारण जैसें ॥ ७० ॥ [सा-]त्विक चित्त । वृति करोनि सावचित्त । श्रवणें पावसी एकांत । तैसेंची तें राजस । चित्त ज्ञाणावें निःशेष । जीव ... ॥ ७१ ॥ इंद्रियां विषयग्मीं । ...

आपैसीं । वोळख चित्ताशासी । राजस ऐसें ॥ ७३ ॥ विषयां स्फुरण देणें । चेतव्यासि जागणें । मग जें भोगणें । राजसचितें ॥ ७४ ॥ तैसाचि तमाचा । चित्ता माजी साचा । वेइजे पैं वोळखिचा । परिकर ऐसा ॥७५॥ पर दंगा(?) योजणें । इंद्रियरूप चेतवणें । तया चित्ता ओळखणें । तामस ऐसे ॥ ७६ ॥ कुकर्म परपीडा करणें । ढाल जैसी उभवणें । तया चित्ता जाणणें । तामस ऐसें ॥ ७७ ॥ ऐक आतां अहंकारीं । सात्विकाची परी । सुकुळीन सुआचारी । मीच एक ॥ ७८ ॥ तरि आतां हेंचि । स्वीकारीन खांगोंचि । दुर्वृत्ति कुसंगाची । न पाहे वाट ॥ ७९ ॥ हें करीन निष्टंकी । ऐशी जो पैज जिंकी । तेथ होय एकनिकी । सात्विकाहंकारा ॥ ८० ॥ तेशीच ऐक ते परी । राजसाहंकार सरोबरी । अहंकारामाजी खरी । राजसी संज्ञा ॥ ८१ ॥ तरि मीच एक । संसारीं कुळदीपक । तेथीलचि कौतुक । कीर ऐक ॥ ८२ ॥ मी सर्वत्र फिरेन । कीं देह वंचीन । पारि सांचवीन । द्रव्य तें एक ॥ ८३ ॥ ऐसा तो जाण । राजस अहंकार आपण । आणि तामस तो जाण । ऐशिये संज्ञे ॥ ८४ ॥ कीं जन्मा आालियाचें । धन्यपण जें कां साचें । तें गृह मोडालिया दु[जि]जेयाचें । रूढ असें ॥ ८५ ॥ बुद्धीचें साधणें । अहंपणा राखणें । ते वस्तु उगाणेंजें । दुजियाची ॥८६॥ हेचि मनामाजी । भावना तमीं सहजीं । तेचि अहंकारसमाजीं । तामस म्हणिपें ॥ ८७ ॥ एवं अंतःकरणपंचक । त्रिगुणीं निष्टंक । व्याप्यपणें व्यापक । ऐशियापरी ॥ ८८ ॥ तैसेंच तें ऐक । प्राणेंद्रियपंचक । त्रिविध अहंकारें व्यापक । ऐशियापरी ॥ ८९ ॥ तरी प्रथम जाणावें । व्यानाचिये संभवें । सत्व वोळखावा स्वभावें । कैसिया परी ॥ ९० ॥ तरि निर्विकल्प संधि । क्रियाशक्तीचिये आधीं । सत्त्वाचिया मांदी । वसे तेथ ॥ ९१ ॥ उत्तम कृतकर्मासी । स्फुरणाचिया सांचासी । सत्त्वाची उससी ? जाण तेथ ॥ ९२ ॥ सकळ कळांआधीं । अव्यक्त

---

१ धान्य मळण्याचें खळें, ठिकाण. २ उपटून नेण, लांबविणें. ३ सत्यपणाच्या कृतीच्या स्फुरणास किंवा सत्यकृतीच्या संचयास. ४ आत्म्याच्या सोळा कळा

व्यक्ति संधीं । जाणावी पैं नुसदी । सत्त्वकळा ॥ ९३ ॥ तैसेच सकळ स्फुरणाआदींचें । कुटिळपणाचें डिंचें । उभारिजे ॥ काहीं न करणें पासाव । कीं न बोलणें सावेव । दुर्वृत्तीगर्भभा तेथ ॥ ९५ ॥ निवांतपण दिसे मोठें । आंत अवघे सांठे । विचाचेनि चेंपिले तेथ । ॥ ९६ ॥ ऐशी राजसाची परी । त्यानीं जाणावी परि तमाचिये एकसरीं । निरोपूं तुज ॥ ९७ ॥ सकळ होणें सावेव । निरु लियातीत गांव । वोळगावा स्वभाव । तमाचाचि तो ॥ ९८ ॥ जो सीम प्रमाद । तेंचि स्फुरण प्रसिद्ध । मनाआधीं त्रिशुद्ध । त्यानीं ॥ ९९ ॥ तैसेंचि समानीं । सात्वीका अवनी । सद्वृत्तीचिया संभव होय कैसी ॥ ४०० ॥ तें ऐक निरूपण । समानीं सत्त्वगुण । देख वोळख खुण । निरोपु तुज ॥१॥ हस्त पाद हालवणें । स्वहितींच यो अन्यथा नाही देखणें । तये स्थानीं ॥ २ ॥ क्रियमाणाचिये आंगीं । क ते चांगी । होय स्वर्गसुखभोगीं । दुर्लभ कीं ॥ ३ ॥ तेंचि कारण क योजुनी पैं महाशौर्य । शुद्ध कर्तृत्व सत्वधैर्य । ऐसोंचि हें ॥ ४ ॥ ऐ जाण ऐशी परी । सात्विकाची भरोवरी । राजसाची परिकरी । ते ॥ ५ ॥ समानीं राजस । वोळखावयाची भास । कृतकर्मेचि अशेष । इ माजी ॥ ६ ॥ ऐहिकीं इच्छा कल्पिणें । तयेंचि चालन करणें । राजसाचिये भेणें । होतसे जेथ ॥ ७ ॥ कुटिल इच्छेचा मांदोंडा । तेथील निवाडा । विषयवृत्तीचा हुडा । पंन्नासिठा ॥ ८ ॥ तैसे तम । कुक्रियमाण संगम । हा तेथीळ संभ्रम । जाणावा पैं ॥ ९ ॥ कुकर्मीं चालणें । अवेद्य [अविद्य] स्वीकारणें । हें तेथीळ निवडणें ।

१ डिंचें नावाचें एक उंच मानेचें पाखरूं वाडीप्रांतीं आहे, तें मान वर उभारून असतें. याच अर्थानें कोणा उद्दाम मनुष्याविषयीं बोलतांना म्हणतात कीं "कायरे ! तो डिंच्यासारखी मान वर करून चालतो". २ मंडप, जुंबाड. ३ दुर्ग [स्थूलदेहरूप दुर्ग). ४ पन्नास प्रकारच्या स्थानीं (...) [श्वेताश्वत० उ० अ० १

तमाचें पैं ॥ १० ॥ कुविद्या पाहोनी । वाढवी आपुली उतोनी । इये जाणावा भावनीं । तम ऐसा ॥ ११ ॥ तैसेंचि त्या उदानीं । ऐका सत्त्व-वृत्ती अवनी । श्रवणें समाधानीं । पावसील तूं ॥ १२ ॥ उदानाचिया प्रथम । स्फुरणा होय पराक्रम । तेथ तुझा हा अनुपम । स्वाद लाभे पैं तूतें ॥ १३ ॥ उदानाचिया सत्त्वांगें । सत्त्वभोज्य चांगें । सेवावें हे मागे । इच्छेलागोनी ॥ १४ ॥ सात्विकान्न सेवावें । हे मनाचेनि संभवें । उत्तमचि देखावें । डोळियां करवीं ॥ १५ ॥ हाचि सत्त्वाचा स्वभाव । तैसाचि राजसाचा संभव । ऐक पां अन्वय । सखोल तो गा ॥ १६ ॥ बद्धंक भक्षावें । न देखणें देखावें । ऐहिकीं आघवें । चाड बहु ॥ १७ ॥ बद्धकीं गोडी बहुवस । धरणें हाचि सहवास । तया जाण राजस । अहंकार पैं ॥ १८ ॥ तैसाचि तो तामस । तया गुणाची पैं कसकस । बारेंडें कोरडें सेवायास । आस बहु ॥ १९ ॥ हिरवें हिरवट । विषयीं दवडा अचाट । मानसामाजी तीव्र वाट । धरी तो गा ॥ २० ॥ यापरी तामस । उदानीं जाण रहिवास । आतां प्राणामाजी सहवास । अवधारिजे ॥ २१ ॥ प्राणामाजी सत्त्वाचा । रहिवास पैं साचा । ऐकतां पैं निर्वो-णाचा [निवाचा] । ठाव गमे तुतें ॥ २२ ॥ स्थिरपणें रिगिनिगीं । श्वासोच्छ्वासा लगबगी । वासनेमाजी अवगी [अवागी] । नव्हेचि कोण्या ॥ २३ ॥ देहाचें रक्षण । भोक्तृत्व जें निरीक्षण । तेथव [प ?]री आपण । स्थिर असे ॥ २४ ॥ आंगें विरक्तिची शीव । पावला परी अन्यथा स्वभाव । राजद्वारीचें वैभव । जैसें रंका प्राप्त नोहे ॥ २५ ॥ कीं स्मशानभूमिकेपासाव । शवाचे देखोनि अवयव । मम वैराग्याची धांव । उठे आंगीं ॥ २६ ॥ तें वैराग्य नये काजा । निजप्राप्तीसि

१ प्रबळ इच्छा. २ बाधा करणारें, दुर्जर जडान्न. ३ शेळें सुळें कदान्न. ४ ज्यापासून वाचा परावर्तन होतें [निर्वाण=कारण, मोक्षस्वरूप) अशा ब्रह्माचा. ५ श्वासोच्छ्वास आंत घेणें व बाहेर सोडणें. ६ स्वैरबुद्धि, ग्रहण करण्याविषयीं

सहजा । तैसा सत्त्वगुणाचा हा बोजा । स्वभावच की ॥ २७ ॥ तो
प्राणा स्थिर चालवी । परि तेचि दशा समाधि न्यावी । हे निजसुख-
नवाई । ना कळेचि तया ॥ २८ ॥ तयाची स्वभावस्थिति । सत्त्वप-
णाची रीति । क्षुधे तृषेमाजी सततीं । महिमानचि तें ॥ २९ ॥ तैसाचि
प्राणीं रज । वर्ते पैं सहज । तेंचि निरूपण सज्ज [सहज ?] । ऐक पां
तूं ॥ ३० ॥ रिगिनिगीद्वारें । कुटील इंद्रियीं संचरे । तोचि बाह्य बोसरे ।
घ्राणरंध्रें ॥ ३१ ॥ कृत्रिमामाजी बहुवस । तेंचि उठती श्वासोच्छ्वास ।
न्हाळणें सहवास । विषयांमाजी ॥ ३२ ॥ विषयांवरि चाळणें । तेंचि
श्वासोच्छ्वास घेणें । इच्छेमाजी ठाणें । करोनियां ॥ ३३ ॥ ऐशी राज-
साची परि । तैसीच तमाची परिकरी । जाण पैं गा निर्धारी । ऐशीच हे
॥ ३४ ॥ तो रजाचा उलटा । कल्पनेचा दारिवठा । कुकर्माच्या पेंठा ।
बसती जेथ ॥ ३५ ॥ कुसंगाचा वारा । लागे जहीं निर्धारा । प्राणि
तामस परिवारा । जाण ऐसें ॥ ३६ ॥ रंध्रांशें येरझारा । कुतर्कांचा चारा ।
भक्षोनि निमाति सुखभरा । प्राणपक्षी ॥ ३७ ॥ यापरि तामसांश । प्राणि
जाणावा निःशेष । स्वानुभवें अशेष । जाण ऐसें ॥ ३८ ॥ एवं प्राणपंचक
निवडिलें । त्रिविध अहंकारें वहिलें । अपान [नें हें ?] ही वर्तविलें ।
अनुक्रमें ॥ ३९ ॥ प्रथम श्रोत्रीं जाणिजे । श्रोत्रस्थ जें म्हणिजे । तें
सात्विकें साजे । कवणियापरी ॥ ४० ॥ तोचि परिकर सोज्वळ ।
सांगतों तुज अळुमाळ । आत्मसुख रसकल्लोळ । अवधारिजे पैं ॥ ४१ ॥
नित्य परिसिजे हरिगुण । कथा तत्त्वसार पोषण । श्रोत्ररूपें आपण ।
संतोष वरी ॥ ४२ ॥ तत्त्वनिवटणी । जे कां शब्दाची काहाणी । ऐका-
वया आयणी । वाढवी बहु ॥ ४३ ॥ ययापरी सात्विक । श्रोत्रीं जाण
निष्टंक । आतां रजाचें कौतुक । अवधारिजे पां ॥ ४४ ॥ काम क्रोध
द मत्सर दंभ । श्रवणामाजी लाभ । हाचि बेंई ॥ ४५ ॥
फजे । पर द्वेषही सहजें । हें राजस देखिजे । तये ठायीं

॥ ४६ ॥ आयकिजे विषयसुख । तेणेंचि आंगावे बहु हरिख । शिष्या चिन्ह वोळख । राजस ऐसें ॥ ४७ ॥ श्रोत्रत्व जें तामस । ऐक त्याचा रहिवास । कुसंगीं विशेष । स्नेह पैं तेथ ॥ ४८ ॥ आयकिजे [ऐकिजे ?] संग्रामाची वार्ता । मनीं फार प्रीयकरता । इयेंचि जाणावें तत्त्वता । अज्ञान ऐसें ॥ ४९ ॥ आयकणें [ऐकणें ?] चिन्नभिन्न बोल । तेथ मानें आणि डोल । शुभ सांगतां निधेळ । वक्रता मनीं ॥ ५० ॥ मांगल्यदायक कर्म । नायकणें [न ऐकणें] हें तेथिचें वर्म । अशुभ सांगता प्रेम । जयाच्या मनीं ॥ ५१ ॥ परवर्म पडतां कानीं । उत्साह आगळा जयाच्या मनीं । तैसी तयाचिया प्रयोजनीं । अविद्याचि ते ॥ ५२ ॥ ऐक त्वचेची गोष्टि । सत्वाची समेष्टि । करोनि उपलवोणि दृष्टि । ऐक पां ते ॥ ५३ ॥ आलिंगन दीजे तीर्थोदका । कीं स्पर्श करिजे गुरुपादुका । शिष्या जाण सात्विका । ऐसें रूप ॥ ५४ ॥ स्पर्शिजे सज्जनासी । परोपकार कार्यासी । ऐशी सत्त्वाची उसेसी । जाण पैं गा ॥ ५५ ॥ नाहीं अवरोधपणें । सत्त्वा स्पर्श करणें । हें जाणावें शहाणें । स्वानुभवें ॥ ५६ ॥ ऐक आतां राजस परी । तयाचि स्पर्शामाझारी । बुजतांचि संशयपुरी । भरोनि जाय निःसशय ॥ ५७ ॥ स्पर्शिजे परवादकां । स्पर्शिजे सद्वेषिकां । सत्संगाची झुळुकां । नाहींच जया ॥ ५८ ॥ आलिंगिजे दांभिकां । स्पर्शिजे आस्तिकां ऐसा राजस आवांका । जाण पैं गा ॥ ५९ ॥ तैसेंचि तामसाचें । स्पर्शपण जें साचें । मानणें हें स्वभावाचें । मूळचि तो कीं ॥ ६० ॥ स्पर्शिजे पैण्यांगनें । स्पर्शिजे पैं कुकामनें । ऐशी जयाचिये भावनें । कल्पनाचि ते ॥ ६१ ॥ स्पर्शिजे दुष्ट वासने । समानें विषम मनें । ऐशा तमाचिया स्पर्शपणें । तमचि तो कीं ॥ ६२ ॥ तैसेचि ते चक्षु । सत्त्वगुण साक्षेपु । जाण तूं विचार दक्षु । तेथील कीं हा ॥ ६३ ॥

---

१ दुष्टवार्ता. २ मानवतो [आहा ! अहा ! असें म्हणतो] आणि मान डोलवितो. ३ सर्वव्यापित्व, विश्वव्यापकता. ४ सर्वत्र पाहणारी समदृष्टि. ५ उल्हारता.

पाहणें साधुमुखा । कीं पाहणें देवभूमिका । ऐशा देखणियां निष्टंका । सद्वृत्ती कीं ॥ ६४ ॥ पाहणें तीर्थमहिमा । कीं पाहणें सत्संगसीमा । महादानें उगमा । देखणें जें ॥ ६५ ॥ ऐशियापरी सात्विक । गुण चक्षुमाजी व्यापक । आतां रजाचें ऐक । द्रष्टत्व जें ॥ ६६ ॥ देखिजे वधुवदना । कीं देखिजे वित्तें नाना । विषयांचिया भोजना । करिजे जेथ ॥ ६७ ॥ देखिजे कुटिल रचना । कीं देखिजे मोह नाना । ऐशी राजस भावना । जाणावी ते ॥ ६८ ॥ ऐक तामसाचें । देखणें स्वभाव सेंदींचे । नाना मार्ग कुकर्माचे । अवलोकिजे तेथ ॥ ६९ ॥ देखिजे परधनहरणीं । कीं परारोपहेळणीं । नाना परम दुर्वृत्तिमिळवणी । मेळिजे तेथ ॥ ७० ॥ ययापरि चक्षुबरीं । त्रिगुणाची परी । निवडिली पैं अंतरीं । निज दृष्टिलागोनि ॥ ७१ ॥ ऐक आतां जिव्हेचें । रसत्व जें साचें । त्रिगुणपण विवक्षेचें । निरूपण कैसें ॥ ७२ ॥ रसनेचा स्वधर्म । रसाचें नाम । स्वीकारिजे सुगम । सत्त्वपणें ॥ ७३ ॥ तरि ऐक सत्त्वगुणाचें । सेवन जें भोज्याचें । तयाचिया विवेचनाचें । रूप करूं ॥ ७४ ॥ उत्तम गौल्य मधुर । सुस्वाद रस आहार । पूर्वकाळीं परिकर । स्वीकारावया ॥ ७५ ॥ पूर्ण पक्क समधात । पाहणें हें उचित । सत्त्वपण सावचित । जाण ऐसें ॥ ७६ ॥ आतां राजसाची । परी सांगतो साची । बहु गोडी बद्धतेची । तयालागीं ॥ ७७ ॥ बदरें तोरट कडवट । गौल्य आम्ल बहुवट । भक्षी एक च(?) झटपटें । करोनिया ॥ ७८ ॥ एकसरा भावोनि आधवें । सेविजे पैं स्वभावें । होणें रजाचिये संभवें । जाण ऐसें ॥ ७९ ॥ [आ]तां ऐक तमाची । सांगतों पैं विवेची [विवंची] । जिव्हेमाजी रूची । [क]ैसी ॥ ८० ॥ सेविजे क्षार । कीं अळवणीच एकवार । तिखटावरी

— वागणुकींत येणारे. [रोज शब्दा ऐवजीं "सदीं" असा शब्द वाची. [illegible] इच्छेचें. ३ माधुर्य. ४ अजीर्ण उत्पन्न [illegible]] ५ [illegible]

फार । तयाचा प्रेमा ॥ ८१ ॥ हिरवें हिरवट । कीं खरकटें कलंबट । यया-
वरी बरवट । भार तया ॥ ८२ ॥ कीं ऊनाचि सेवणें । कडकडीत चाटणें ।
हें सौख्य दुणावणें । जयाच्या मनीं ॥ ८३ ॥ ययापरी जिव्हेंद्रिय ।
त्रिगुणें व्यापक निलय । निरूपिलें प्रमेय । निजसुखालागोनी ॥ ८४ ॥
आतां यया घ्राणा आपण । व्यापक कैसे त्रिगुण । हा अर्थ निपुण ।
अवधारिजे गा ॥ ८५ ॥ सुगंध शीतळ फूल । त्यामाजी प्रमेय डोल ।
हे सात्विक बोल । तयेठायीं ॥ ८६ ॥ मग श्वसोच्छ्वास । उर्मी नाहीं
बहुवस । सुप्रेमें सावकाश । भोगणें ॥ ८७ ॥ ऐसा तो सात्विक । घ्राणें-
माजी निष्टक । आतां राजस कौतुक । अवधारीजे ॥ ८८ ॥ तरी ऐक
तया राजसा । रूप करूं बहुवसा । सुगंध प्रखरावरी आशा । वाढ पैं
तया ॥ ८९ ॥ मग तीव्र मकरंद । घ्राणें मानुनी सुस्वाद । हा रज
विशद । जाण शिष्या ॥ ९० ॥ तैसाचि तो तम । श्वासोच्छ्वासीं
उग्र परम । हें जाणावें धाम । तयाचें तेथ ॥ ९१ ॥ उग्रपण
पारखणें । मकरंदलोलुप होणें । हें जाण करणें । तामसाचें ॥ ९२ ॥
ययापरी घ्राणाघरीं । त्रिगुण निवडिले ऐशियापरी । आतां
अवधारीं । पुढील गोष्टी ॥ ९३ ॥ प्राणपंचकाआंतुला । अपान
पैं शेवटिला । तो पूर्वींच राहिला । मुकोनियां ॥ ९४ ॥ प्राणपंचका-
माझारी । नाहीं निरूपिला परी । तोचि अवखांदा निर्धारी । निरोपुं आतां
॥ ९५ ॥ प्रथम अपानामाजी । सत्त्वाचीं हनें वोजी । सर्ग विसर्ग स्थिर
सहजीं । असलाचि असे ॥ ९६ ॥ उर्ध्वीं नि अधीं । उतरतां शांतावधि ।
लगबगी नुसदी । नकरीच तो ॥ ९७ ॥ शांतपणें शांत्यांथिला । सत्त्व

---

१ मजूराच्या डोक्यावर ओझें लादलें असतां, आणखी थोडें पृथक ओझें त्याच्या पाठीवर किंवा खांद्यावर देतात त्यास वाडीप्रांतीं, "अवखांदा" असें म्हणतात. याच अर्थानें कांहीं विशेष प्रसंगीं "कायरे हा! 'ओझ्यावर अवखांदा' असें ह्मणतात. २ निश्चयार्थक. ३ रीत, प्रकार. ४ शांतपणानें, धिमें धिमें.

गुण ऐसा वहिला । सर्वे रज कैसा दाटला । सांगों तुज ॥ ९८ ॥ विसर्गो-
माजी सहजीं । अधोर्ध्व समजीं । स्थिर कीं अस्थिर बोजी । रजाची
ऐक ॥ ९९ ॥ स्थिर ह्मणतां स्थिर नोहे । लगबग तरी कें आहे । एक
पाडें शोधे हें । ऐसें नाहीं ॥ १०० ॥ मळोत्सर्ग करितां । उत्साह चित्ता
येतां । अंतरी न धरी शुचिता । राजस ह्मणिपे ॥ १ ॥ यापरी राजस
निवडिला । पुढें तम कैसा वहिला । तेंचि अभिप्राय समजला । पाहिजे
संतीं ॥ २ ॥ मळमूत्र दाटतां । अधोमुख उतरतां । जाण तेथ तीव्रता ।
तमोगुणें ॥ ३ ॥ मनासि नाहीं स्वस्थता । सदोदीत असमता । जाणावी
तेथ जाणता । तामस ऐसा ॥ ४ ॥ ययापरी अपानीं त्रिगुण । निवडिलें
पैं निर्वाळण [निवडण] । विसर्जिलें निरूपण । ऐशियापरी ॥ ५ ॥ आतां
ऐक पुढिल । कर्मेंद्रियनवल । त्रिगुणाचें वेंटाळ । पडे कैसें ॥ ६ ॥ कीर
तें निरूपण । आत्मत्वासि जें कारण । तयातीत होतां आपण । सुख
आथी ॥ ७ ॥ ह्मणोनि तें कर्मेंद्रिय— । निरूपणाचें निलय । त्रिगुणाची
सोय । व्यापक कैसी ॥ ८ ॥ प्रथम वाचेचे भीतरीं । सत्वगुणाची परि-
करी । सांगतों पैं निर्धारीं । विस्तारेंशी ॥ ९ ॥ बोलणें तेतुलें नियमाचें ।
सज्जनमनडोळाचें । नित्य गुण हरिचे । बोलिजे तेथ ॥ १० ॥ बोलिजे
परोपकारार्थ । मोक्षसाधनार्थ । तयावीण व्यर्थ । बोलोंचि नेणें ॥ ११ ॥
ऐसा तो सात्विक । वाचेमाजी निष्टंक । साविया रजाचें कौतुक । अव-
धारिजे पां ॥ १२ ॥ बोलिजे कुटिलपण । दिसे जैसें इंद्रायण । हे
जाणावी खुण । तेथील पैं ॥ १३ ॥ बोलिजे परहेळणा । कीं बहुतेंसी
दूषणा । मनचि होय पारुणा । तयाचें पैं ॥ १४ ॥ आत्मस्तुति बोलिजे
अहंकाराचेनि व्याजें । हें राजसाचें साजे । तयापरी ॥ १५ ॥ दंभ
बोलिजे । स्वविद्या नावाणिजे । ऐशी सरी आणिजे । राजसाघरीं ॥ १६ ॥

---

१ कुठें आहे? २ एकच प्रकारानें, एकाच रीतीनें. ३ शोध घेतो, हें असें नाहींच.
फळासारखें बाहेरून फळ दिसण्यांत अति मोहक पण

तैसाचि तो तामस । बोले तें पैं कसकस । आंगीं लागतां बहुवस । कंटक-माहिमान ॥ १७ ॥ तोंडीं मोडिंक बोलणीं । लागती सवर्म बाणीं । दुखावे जैसी धरणी । काया हे गा ॥ १८ ॥ तैसें ते मनामाजी । दुःख वाटे सहजीं । बोलाचिये चोजीं । तीव्रता ऐशी ॥ १९ ॥ या परि वाचेमाजी । त्रिगुणाची फुंजी । आतां ऐक सहजीं । पाणींद्रिय तें ॥ २० ॥ पाणीं-माजी सत्त्वाचें । माहिमान सागतों साचें । तहीं ऐक सद्वृत्तीचें । मांदें मिळे ॥ २१ ॥ मग क्रियमाण जें करणें । तेवढें शांतीचें लेणें । तेव-ढ्याचि भूषणें । शोभला तो ॥ २२ ॥ साधुपद वोळंगणें । सेवावृत्ती चुरणें । कीं दानादिक वाहणें । ऐशी महिमा ॥ २३ ॥ ऐशी सात्विक क्रिया । शिष्या जाण पाणींद्रिया । आतां रजाची छाया । ऐक पां कैसी ॥ २४ ॥ करणें तेतुलें निदारपणें । आपुलें उदरपोषण । कीं विषयांचें आभरण । स्वमतिशोष ॥ २५ ॥ नाहीं परोपकारार्थ । करणेचा अर्थ । जीवपणें आपुला स्वार्थ । स्वीकारिजे ॥ २६ ॥ तैसेंचि तें तमाचें । क्रियमाण पैं असाचें । नित्य परघाताचें । करणें करी ॥ २७ ॥ करी नाना विदारणें । जीवजंतु मारणें । कीं स्वज्ञाती दुःख देणें । ऐशी जे क्रिया ॥ २८ ॥ या परी तमोगुणीं । आधिष्ठिजे पाणी । ऐशिये विवंचनी । त्रिगुण जाण ॥ २९ ॥ सर्व पादेंद्रियामाझारीं । सत्त्वगुणाची परिकरी । सत्संगसरोवरीं । चालणें जया ॥ ३० ॥ चालणें संतद्वारां । कीं चालणें गंगातीरा । ऐशिया सत्त्वगुणाचिया विचारा । जाण शिष्या ॥ ३१ ॥ चालणें परोपकारार्थ । चालणें निज हितार्थ । ऐसा तो सात्विकार्थ । जाण पैं गा ॥ ३२ ॥ तैसाचि राजसाचा । परिकर सांगिजे साचा । तहीं आपुलिया निर्जीवा । ठाव गमे ॥ ३३ ॥ गंतव्य करणेंचा । परिकर सांगतो रजाचा । तहीं यया अनित्याचा । वोळखिजे भाव ॥ ३४ ॥ गंतव्य करणें विषयघरा । कीं गंतव्य करणें वेश्या-द्वारा । ऐसियाच्या कुविचारा । जाण पैं गा ॥ ३५ ॥ तयाचि परी

तामस । गंतव्यामाजी रहिवास । जाण तयाचा कस । ऐशियापरी ॥ ३६ ॥ चालणें योजोनी पर दगा(?) । यात्रचालन अनंगा । त्रियेच्या रूपभोगा । सौख्यासि जाय ॥ ३७ ॥ योजणें पर अवहित । कीं करणें केवळ घात । तो तो धरोनि सांगात । चालणें बहु ॥ ३८ ॥ ऐशिया परि चरणीं । व्यापिलें असे त्रिगुणीं । हेचि जाणावें निजखुणी । पावोनियां ॥ ३९ ॥ ऐक आतां शिस्नीं । त्रिविध ऐशी मांडणीं । सांगों पैं निजलाहाणी । लाहावेया तूतें ॥ ४० ॥ मन्मथविचार । सात्विक पैं परिकर । निरोपूं पैं साचार । रतिभोग ॥ ४१ ॥ आपुले स्त्रियेविना । पर नारीशीं भावना । नाणींच तो कामना । मनामाजी ॥ ४२ ॥ रतिसुखा लागावया । सुमुहूर्त पाहावया । मनामाजी उल्हास तया । सद्वृत्तीचा येइजे ॥ ४३ ॥ वैधृति व्यतिपात । कीं आणखी दिनक्षयार्थ । चुकवणें हा मनोरथ । तयाचा पैं ॥ ४४ ॥ ऐक आतां राजस । शिस्नामाजी सहवास । रूपक करूं बहुवस । तयासी पैं ॥ ४५ ॥ मैथुन योजी परनारीशीं । पाहुन रूपवंतेशीं । सहवास [वशीकरण ?] करिजे तियेशीं । राजस तो गा ॥ ४६ ॥ परनारीसंग करी । पारि स्वरूपमहिमें चाड धरी । लौकिका आड करी । कर्म तें गा ॥ ४७ ॥ सदैव कर्म करणें । परि कवण जाणें किंवा नेणें । हें राजसा जियालेपणें । जाण तेथ ॥ ४८ ॥ आतां ऐक तो तामस । कर्म आणणें वाजवीस । रतिसंगें जातीस । वोळखूं नेणें ॥ ४९ ॥ रतिसंगीं लोलुपत्व । रात्र-दिवस व्याप्त । त्यावीण दुजी प्राप्त । नाहींच जया ॥ ५० ॥ कर्म करणें प्रसिद्ध । न म्हणे विधि निषेध । ऐसा तामस प्रमाद । रतिमाजी जाण ॥ ५१ ॥ तैसेंचि अवधारिजे गुद । तयामाजी त्रिविध । अहंकार त्रिविध । निरोपूं तुज ॥ ५२ ॥ प्रथम जाणिजे सात्विक । अहंकार पैं निष्टंक । स्थिरपणें अधोमुख । उतरतो सदा ॥ ५३ ॥ सैंथिलिया

१ ... २ ग्राम घेण्यासाठीं. ३ मदन. कामविचार. ४ रजोगुणाच्या

स्वधर्मा । संत्त्व राहिजे स्थिर उगमा । यया तेथील उपक्रमा । अवधारिजे पैं ॥ ५४ ॥ अधोवायुंचिया मार्गे । स्थिरपणें असे मार्गे । हें जाणावें उगें । स्वानुभवें ॥ ५५ ॥ तैसाचि तो राजस । अहंकार जाण बहुवस । रंजणियां सहवास । होइजे तेथ ॥ ५६ ॥ ऊर्ध्वींहूनि अधीं । वायूचिया आवधि । उतरतिये संधी । रज बोलिजे ॥ ५७ ॥ नव्हेचि पैं तीव्रता । कीं शांतही न होणें सतता । तेथ जाणावा तत्त्वता । राजस पैं ॥ ५८ ॥ आतां तामसाची परी । जाण तीव्रता निरंतरीं । तहीं ऐशिये सरोबरी । वोळख पैं गा ॥ ५९ ॥ अधोपवनाच्चिया संगें । वृत्ती जे कां लगबगे । तेथ जाण तें वेगें । तामसाचें ॥ ६० ॥ ऐशियापरी त्रिगुण । गुदीं व्यापक जाण । ययापरिचें निरूपण । निरूपिजे ॥ ६१ ॥ एवं कर्मेंद्रियपंचक । कथिलें पैं निष्टंक । आतां विषयपंचक । अवधारिजे ॥ ६२ ॥ शब्द स्पर्श रूप रस । गंध विषय जाणिजस । याहीं केला सहवास । त्रिगुणीं कसा ॥ ६३ ॥ हेंचि निरूपण प्रसिद्ध । सांगतों पैं विशद । तें ऐक तूं प्रबुद्ध । अधिकारभेदें ॥ ६४ ॥ मागांचि ज्ञानेंद्रियीं । गुंतलियाची सोयी । ते पंचविषय नवाई । बोलतों भ [ब] री ॥ ६५ ॥ येरीं तयाचा । भाव गर्भ सांचा । ज्ञानेंद्रियीं साचा । होउनि गेला ॥ ६६ ॥ तरि तें निरूपण । विषयपंचकीं त्रिगुण । व्यापकाचें व्याप्यपण । सांगिजे तुज ॥ ६७ ॥ शब्दामाजी गर्भ । निष्कलंकपणें नभ । सुशब्दाचा लाभ । जाणिजे ऐसा ॥ ६८ ॥ सात्विकाचा स्वभाव । अनित्य बोलावें नांव । न शिवे हा प्रभाव । तेथील जाण ॥ ६९ ॥ ऐक आतां राजस । बोलणें कीर बहुवस । श्रवणें रागरंगास । होइजे लुब्ध ॥ ७० ॥ नाना तंतुवाद्यें । नाद गोडिये वंद्यें । तेथ स्वसंवेद्यें । होइजे आपण ॥ ७१ ॥ ऐक आतां तामस । नादामाजी बहुवस । लुब्ध होणें अशेष । ऐक पां तूं ॥ ७२ ॥ अग्निप्रज्वलनाचा नाद ।

फोडामोडी विषद । नाद भावोनि स्वाद । घइजे तेथ ॥ ७३ ॥ नातरी संग्राम होतां नाद । तेथ उल्हासणें उठे स्वेद । ऐसा तो तमाचा भेद । शब्दामाजी ॥ ७४ ॥ ऐक आतां स्पर्शांआंत । सात्विक कैसा वर्तत । हें जाणावें त्वरित । साधुजनीं ॥ ७५ ॥ स्पर्शिजे गुरुचरण । कीं देव-रूप पादप जाण । हे सात्विकाची खुण । अवधारिजे गा ॥ ७६ ॥ स्पर्शिजे उत्तम तितुकें । वेदाज्ञे बोलिकें । त्यावीण दुजें निष्टंकें । करूंचि नेणें ॥ ७७ ॥ ऐक आतां रजाचें । स्पर्शविषयीं साचें । तयासीच श्रवणाचें । द्वार देई ॥ ७८ ॥ स्पर्शिजे पैण्यांगने । कीं व्यभिचार-भक्ति देवपणें । उत्तमाचिये तुळणें । नयेचि तें पैं ॥ ७९ ॥ कुटिल तेतुलें स्वीकारणें । कल्पनेचें वसविजे ठाणें । हें रजाचें करणें । जाण तेथ ॥ ८० ॥ ऐक आतां तमाचें । संभवणें तें अनिजाचें । करणें तें अधर्माचें । जाण पैं गा ॥ ८१ ॥ स्पर्शिजे परधना । कीं स्पर्शिजे पराविया मरणा । आतळिजे अधमपणा । कुपात्रेशीं ॥ ८२ ॥ एवं त्रिविध गुण । स्पर्शामाजी जाण । सत्रें रूपाचें लक्षण । निरोपूं तुज ॥ ८३ ॥ प्रथम सात्विक । रूपामाजी निष्टंक । देखणेचें कौतुक । अवधारिजे गा ॥ ८४ ॥ देखणें तें उत्तमासी । अवगुण अरूप नसे मानसीं । ऐशीं पैं आपैसी । धाटींचि ते ॥ ८५ ॥ देखणें हरिभक्तांसी । कीं देखणें भगवद्रूपासी । ययावीण दुजियाशीं । न घालीच मन ॥ ८६ ॥ ऐक तैसें रजाचें । देखणें तें कुयोगाचें । तहीं प्रेम फार तयाचें । जाण पैं गा ॥ ८७ ॥ पाहणें तें अ—उपयोग । धरी तयाचाचि लाग । हें जाणावें सांग । स्वानुभवयोगें ॥ ८८ ॥ ऐक आतां तमाचें । पाहणें तें अप्रयोजनाचें । परि तेंचि पाहुनि नाचे । बहु बहु ॥ ८९ ॥ देखणें घरूप । तहींच घेइजे साक्षेप । करोनियां निक्षेप । हृदयामाजीं गोखेटेपण । पाहणें हें प्रीयपण । तयासि म्हणावा

[illegible]

आपण । तामस ऐसा ॥ ९१ ॥ ऐसियापरी त्रिगुण । रूपविषयीं देखिले जाण । तयावीण संतोष जाण । न पावसी तूं ॥ ९२ ॥ तैसेंचि रसांमाजी । त्रिविध अहंकार सहजीं । निरोपूं पैं वोजी । अविवेची हे ॥ ९३ ॥ रसामाजी उत्तमपण । तेथ सात्विक मिळे आपण । तयाचेंचि प्रकरण । निरोपूं तुज ॥ ९४ ॥ गौल्य मधुर सुस्वाद । हेंचि सेविजे विशद । बद्धकपणें बांध । सेवूंचि नेणें ॥ ९५ ॥ सेविता पैं स्थिरता । तेहि मनामाजी सतता । सत्त्वगुणें वोविता । प्रीय होणें ॥ ९६ ॥ ऐशियापरी सात्विक । जाण पैं गा निष्टंक । मोहरें राजस कौतुक । अवधारिजे गा ॥ ९७ ॥ रसामाजी वश [वसे ?] । कुडें सेवणें राजस । हेंचि जाणावें अनुभवास । साधुजनीं ॥ ९८ ॥ हरित हिरवटें कोरडें । भक्षावया चाडे । तामसाचिये अपाडें । होय ऐसें ॥ ९९ ॥ तामसाची एक सुगी । रसविषयीं बगी । तृषेची पैं लगबगी । फार तेथ ॥ १०० ॥ ऐसेनि गा तामस । जाणावा पैं बहुवस । तेथ हा रहिवास । जाणों ये तुज ॥ १ ॥ तैसेंचि त्या गंधविषयीं । ययापरीची सोई । सांगतों पैं अप्रमेयीं । सत्त्वगुणीं ॥ २ ॥ गंधामाजी सात्विक । जाण पैं गा निष्टंक । तहीं हें कौतुक । देखसी तूं ॥ ३ ॥ सुशीतळ सुमनें । तींच आरोगी प्रेमानें । येर तीं अनमानें । न घेईच तो ॥ ४ ॥ श्वासोच्छ्वासीं स्थिर । पवनमाजी आचर । पारखणें [परिक्षणें ?] निर्धार । ऐसेनि जें गा ॥ ५ ॥ आणि मकरंदामाझारी । लोलुपत्व तेची परी । नाहींच ते सरी । सात्विक जाण ॥ ६ ॥ तयापरी राजस । जाण शिष्या बहुवस । श्रवणें संतोष । पावसी तूं ॥ ७ ॥ समाधानासि कारण । जहीं निवडिजे शबळपण । तहीं शुद्धांशाची खुण । वोळखसी तूं ॥ ८ ॥ एक शिष्या सुजाणा । कोंडा जाणलियाविना । वोळखणें कणा । केंवि घडे ॥ ९ ॥ ना दधि देखिलियावीणें । कें नवनीता वोळखणें । नवनीतही नोळखितां जाणें । केंवि कळे घृत तें ॥ १० ॥ म्हणोनि शबलांश । निरूपण

निःशेष । तयामाजी शुद्धांश । वोळखिजे मग ॥ ११ ॥ परि शुद्धांश निवटिजे । तोहि स्वानुभवअग्निसमाजें । ठेऊनिया काढिजे । तत्त्व घृत तें ॥ १२ ॥ म्हणोनि त्रिगुण । ऐकितां पैं निरूपण । शबलशुद्धांश-निवटन । निवटे तेथ ॥ १३ ॥ तयामाजी त्वरित । राजस अहंकार मिळत । गंधामाजी सतत । कैशियापरी ॥ १४ ॥ हेंचि निरूपण प्रस्तुतीं । करों इयेची तुज श्रुति । तेथ अविद्येची राती । वोळख पैं गा ॥ १५ ॥ गुरुवाक्य ज्ञानरवि । उदय होय निजसंभवीं । तेथ हृदयाकाशपदवी । प्रभा फांके ॥ १६ ॥ म्हणोनि तयाचियायोगें । मायारात्री तिमिरसोंगें । खद्योतप्राय देख वेगें । दृश्यजात हें ॥ १७ ॥ म्हणोनि उपदेशा कारण । गंधविषयीं राजसपण । श्रवणीं होई निपुण । शिष्यराया ॥ १८ ॥ उंल्हाट [उच्चाट] वास घेणें । नावाणी पैं सुगंध-पणें । मग फुंजपण होणें । मानसामाजी ॥ १९ ॥ स्थिर कीं अस्थिर । ऐसा परिक्षेमाजी पार । नकळे ऐसा सधर । राजस जाण ॥ २० ॥ मनामाजी वाढ । बाहिर दिसे अचाड । अभ्यंतरीं अपाड । आयणी-माजी बहु ॥ २१ ॥ ऐसा तो राजस । अहंकार जाण बहुरस । आतां ऐक तामस । कैसियापरी ॥ २२ ॥ उष्णत्व मकरंदीं । प्रेम तया त्रिशुद्धि । मग अस्थिरवृत्तिमांदी । मेळिजे तेथ ॥ २३ ॥ प्रमेयामाजी अवकाश । नाहींच तया बहुवस । विषयांमाजी कासावीस । होय पैं गा ॥ २४ ॥ विषय हाता न येतां । मानसीं नाहीं स्थिरता । ऐशी ते तामस सतता । महिमा जाण ॥ २५ ॥ एवं सकळ निरूपण । त्रिविध अहंकार जाण । तुजसी कार्य कारण । सांगितलें पैं ॥ २६ ॥ हें विवरण मनामाजी । आणी जो कां सहजीं । सबाह्यांतर निजबिजीं । जाण ऐसें ॥ २७ ॥ तेंचि आपुलिया देहीं । समज पैं गा निःसंदेहीं । मग स्वसुखविश्रांति- ... ८ ॥ तूं असती घरीं । कीं हिंडसी घरावरीं ।

तेथ निजज्ञानपरिकरीं । बांधिजे गाठी ॥ २९ ॥ जहीं जहीं पावसी । आणि विनोदें खेळसी । तेथ इये मांडणीशीं । वोळखिजे पैं त्रिगुण ॥ ३० ॥ जेथ जें जें घडे तुतें । सुख कीं दुःख दुरितातें । तेथ हें त्रिगुण–जातें । मनामाजी फिरे ॥ ३१ ॥ जीवदशेमाझारी । त्रिगुण करिती फेरी । नाहींच पैं क्षणभरी । विसावा तयां ॥ ३२ ॥ त्रिविध घनश्चक्र । फिरे रविमाजी वक्र । तैसें स्वानुभव अवक्र । पाहोंचि न गमे ॥ ३३ ॥ म्हणोनि परिकर । शिष्या जाण निरंतर । मग तुझेंही अंतर । गमे तुतें ॥ ३४ ॥ येथ वोळखी न होतां । निजसुखाची न कळे वार्ता । हें निजबीज तत्त्वता । सांगों तुज ॥ ३५ ॥ हें त्रिगुण-चरित्र । देखसी पैं स्वतंत्र । तहीं हें चित्रविचित्र । तूंचि होसी ॥ ३६ ॥ त्रिगुण अविद्या पारखिता । दृश्यपणें तत्त्वतां । द्रष्टत्वें पावसी दर्शनता । तुझा तूंचि ॥ ३७ ॥ ऐसें श्रीगुरुनाथें । शिष्याप्रति उपदेशार्थें । निरूपितां सुखनाथें । पावला शिष्य ॥ ३८ ॥ शिष्य म्हणे गुरुदेवा । मनाआंतील भावा । माझिया संशय नांवा । न ठेविजे जी ॥ ३९ ॥ आशंकेचा एक भाव । कवणिये नामें नामाथे जीव । कल्पनेची भांबाव । कोण ती पैं ॥ ४० ॥ कोणतें निजसुख । काय तें परम पियुख । कोणता परमार्थ मुख्य । यांतील पैं गा ॥ ४१ ॥ कैसा तो साधनार्थ । कवण तो मोक्षार्थ । हे निजसंविती यथार्थ । निरूपिजे ॥ ४२ ॥ कैसेनि हे त्रिगुण-। बंधनें जीवासि जीवपण । हे स्वानुभवें तत्त्वखुण । निरूपिजे ॥ ४३ ॥ कैसेनि हें दिसे डोळां । कवण यत्नें यया निराळा । जाणावयाचा सोहाळा । कैसेनि येतो ॥ ४४ ॥ हें प्रकट करोनि मज । सांगिजेजी निज । कीं या जीवाचें गुज । कैसियापरी ॥ ४५ ॥ जें हें उपदेश वाक्य । बोलतां जीवशिवऐक्य । ऐसें निर्णयाख्य । निरूपिजे जी ॥ ४६ ॥ वचनपरमामृतपीयूष । श्रवणीं पडतां बहुवस । सावियाची भवविष । उतरेचि जैसें ॥ ४७ ॥ कीं वाक्यमहिमा क्षीराब्धी । मिळतांचि लवण-बाधीं । कल्पनेचा आवधि । उरोंचि नेणे ॥ ४८ ॥ कीं वाक्योपदेश

धन्वंतरी । घेवोनि अधमात्रा करीं । भवरोगाची उरी । उरेचि ना जैं ॥ ४९ ॥ नातरी वाक्यमंत्र अथर्वण । शमदमसाधनीं प्रमाण । अहंसर्पाचें वीष उतरण । होय जैसें ॥ ५० ॥ तैसें क्षीर नीर निवडिजे । भिन्नाभिन्न दाविजे । जीव शिव बुझाविजे । मजप्रति ॥ ५१ ॥ तरी एतद्विषयीं तरी । घेई जो राजहंसाची परी । तुमचिये तरी घरीं । नसेल? परि हे? ॥ ५२ ॥ प्रभु तुम्ही वरील घर । सकळ सुखाचें माहेर । तहीं भेदाभेद उत्तर । कें असणें होय ॥ ५३ ॥ कवण एक भूपति । स्वराष्ट्रमाजी नांदती । तेथ भिन्नभाव मति । नाइकणेंचि जया ॥ ५४ ॥ तया गमिजे भेद निमित्त । रोकडोंचि करी पारिपत्य । ना तरि स्वसामर्थ्य सत्य । कायसें पां ॥ ५५ ॥ येरवीं शमभाव काय नसती । घडतचि असती भूतजातीं । तें गाऱ्हाणें नृपति प्रति । न येवोंचि सके ॥ ५६ ॥ तैसी राजमहिमा ते कीर । आणि भूति ही विषमाचार । परि आपापुलिये निर्धार । सुखचि असे ॥ ५७ ॥ एवढा ऐहिकीं महिमा । प्रभु तुम्हीं सर्वेश अनुपमा । म्हणोनि तेथ श(स?)मविषमा । वोळखे कवण ॥ ५८ ॥ ऐसें आपुलें तहींचें । महिमान असे निजांचें । तेथ माजें या रंकाचें । केतुलें शौर्य ॥ ५९ ॥ माजें पुसणें तें काय । केतुली शंकेची सोय । तेथ ज्ञानसुख अप्रमेय । निरूपिजे मग ॥ ६० ॥ जी समर्थाचिये घरीं । काय पक्वान्नपरिवारी । केउती रसोई निर्धारी । नाकळेचि पैं जया ॥ ६१ ॥ तो रंक मागे जेऊं । जाणे आपुला क्षुधाभावु । तो दिव्यान्नाची चवु । केविं जाणें ॥ ६२ ॥ परि दातयाच्या घरीं । जें जें स्वसामर्थ्यें वरी । शिजलें तें तया करीं । घालिती कीं आयतनीं ॥ ६३ ॥ तें नाहींच । देखिलें पैं साच । परी गोडिये निर्वच । तयालागीं ॥ तैसें मज विषयभूता । मनोवृत्ति असंभूता । आत्मसुख ॥ ६५ ॥ म्हणोनि आपुली उवाय । उचितपणाची

---

१ " याचा अर्थ सार्थ पंचदशी
कर्मण्या तु विघा भृत्या भृतयो

सोय । निजसुख अप्रमेय । निरूपिजे जी ॥ ६६ ॥ कोणि एक अबक । बोलों न कळे केवळ । तयासी जननी कृपाळ । शिकाविजे बोलों ॥ ६७ ॥ तेवीं मज नेणतया । निवडुनी दावीं हे माया । ऐसें आपुलेंपण गुरुराया । कीजे कां जी हें ॥ ६८ ॥ उचिताचेनि आगळेपणें । न भ्रमिजे भवभ्रमणें । ऐशिया निजतत्त्व खुणे । पाववयासि कीजे ॥ ६९ ॥ ऐसें अनन्यभावें शरण । शिष्यें होतां आपण । परात्पररूपें निपुण । बोलती पैं श्रीगुरु ॥ ७० ॥ वत्सबोल पडतां कानीं । मोहन थोर धेनुमनीं । मग बोलाप्रति बोल देउनी । धांवोंचि लागे ॥ ७१ ॥ कीं अनुज गुंतलिया युद्धकर्दनीं । आणि श्रवणीं पडतांचि ध्वनि । मोह न सांवरेचि मनीं । उठाउठी निघे ॥ ७२ ॥ तेथ एक अनुजचि काय । आपुलें प्रेम जहीं होय । मग लागवेगें निघोनि जाय । तयाप्रति ॥ ७३ ॥ तैसा श्रीगुरुदेव । भक्तजनांचा भाव । म्हणोनि स्वभाव । ऐसाचि हा ॥ ७४ ॥ दीन जन आपुले भाव । आणि तयां बैसती भवरणीं घाव । मग ज्ञानखड्ग घेउनी धांव । करोंचि लागे ॥ ७५ ॥ उठाउठीं पातला । लिंगपुराचिया तळा । जन्म मृत्यु अवलीळा । तोडावयालागीं ॥ ७६ ॥ तुटे तोंवरी तोडिजे । अतुटतें जळेंचि अशिजे । भवरणमहिमा पारखिजे । ऐशियापरी ॥ ७७ ॥ भवशराचिया निवाडा । रणीं दावी निर्भव-झेंडा । स्वसुख परम सुरवाडा । पाववया तो ॥ ७८ ॥ मग लिंगदेहाचिया तळीं । पावलिया केवळीं । जन्ममरणघायाळी । बापुडी देखे ॥ ७९ ॥ तो अभिप्राय शिष्याप्रति । श्रीगुरु पैं कथिती । मग तें ब्रह्मरूप दाविती । आपसयांची ॥ ८० ॥ ऐक शिष्या प्रबुद्धा । सांगतों निजसिद्धा । तुजवीण या विविधा । कारण नसे ॥ ८१ ॥ तें सवर्म हृदयकल्हारीं । उपदेश रश्मि पडतां वरी । मग आनंदाची उजरी । विकासों लागे ॥ ८२ ॥

---

१ आधिक्यानें. २ नैनं छिंदन्ति शस्त्राणी नैनं दहति पावकः । [गीता अ० २ श्लो० २३] या प्रकारचें जें शस्त्रानें तटणारें नव्हे तें तसें जळलेलेंच नेवनो

कीं सत्त्वरस लागलिया । चिकी चिकपण नुरे तया । तैसें तुजमाजी पैसावया । ऐक्यपण ॥ ८३ ॥ तैसी तयाची महिमा । पैसावलिया कोण उगमा । वोळखावयाचिया नामा । कवणियापरी ॥ ८४ ॥ ऐशी मनामाजी वाड । धरिसी आशंकेची चाड । तरि ऐशियावरी पाड । तेथिचा असे ॥ ८५ ॥ तयामाजी दीपकळी । (बाह्यमळें आंगोळी ?) कीं बाह्यानलें आगियाळी । कां चांदिणें देखणें नव्हाळी । सुधाक(का ?)र ऐसी ॥ ८६ ॥ कीं अतुलें भागिरथी । पराक्रम भारतीं । अनवसर वोळख स्फूर्ति । सरस्वति जैसी ॥ ८७ ॥ नातरि नवपल्लवीं । वसंत पाहिजे स्वभावीं । कीं संपत्ति नाना भावीं । लक्ष्मी ह्मणणें ॥ ८८ ॥ हा आपुला प्रभाव । पावला सांगे नाव । तया लोक स्वभाव । वोळखती ऐसा ॥ ८९ ॥ तैसें तें ब्रह्ममुख । पातलिया दिसे तोचि हारिख । सर्वांचि पैं सुखदुःख । हरोनि जाय ॥ ९० ॥ जया कळल्या निजसूत्र । मग तें तोचि होइजे सर्वत्र । सर्वस्वीं स्वतंत्र । आपणाचि देखे ॥ ९१ ॥ म्हणोनि शिष्या सुमति । कोण अर्थ असे चित्तीं । आधीं पावणें उत्तम गति । कीं समजणें सर्वत्र ॥ ९२ ॥ अगा कोणी एक विहंगम । उठलाचि देखे वृक्षसंभ्रम । मग फळाचेंहि प्रेम । वोळखिजे तेथ ॥ ९३ ॥ नातरी पिपीलिकेपरी । जळ अनिळ वोळखणें करी । मग पाहोनि भूमिची परी । चालों लागे ॥ ९४ ॥ तैसें जीवत्त्व पुरें पाहणें । कीं आधींच पावावें तत्त्वखुणें । कोण मनामाजी ठाणें । केलें तुवां ॥ ९५ ॥ जीवत्त्व ह्मणावया । त्रिविध ताप जीवा यया । बाधती ह्या एक निलया । निरूपण असें ॥ ९६ ॥ तें समजतां निरूपण । दृश्याचें होय द्रष्टेपण । मग वाड वेळां

१ चंद्र, किंवा अमृत प्रसवणारी. २ त्रिकालाबाधित " अहं ब्रह्मास्मि " स्फूर्ति रूपानें असणारी ह्मणून सरस्वति अशी ओळखावी; किंवा निरंतर असणारी " अ " कालाच्या पलीकडची अर्थात् तीन्ही कालांची ओळख आहे जि

तत्त्वेंखुण । हाता चढे ॥ ९७ ॥ अगा कोंडाचि जहीं देखणें । कणाचें नाहीं तया गमणें । अवचट कणचि दिठी पडणें । कोंडा नये जाणणियां ॥ ९८ ॥ ययापरी शबलशुद्धांश । गुरु सांगती शिष्यास । शिष्य करी प्रश्नास । सोहिरादास ह्मणे अवधारिजे ॥ ९९ ॥

इति श्रीमहदनुभवेश्वरीसृष्टिक्रमे गुरुशिष्यसंवादे गुणत्रययोगो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

---

१ या अध्यायांतील पंचीकरण समजण्यासाठीं खालील कोष्टक पहा.

पंचमहाभूतें.	पृथ्वी.	आप.	तेज.	वायु.	आकाश.
आकाश.	शब्द.	वाचा.	श्रोत्र.	व्यान.	अंतःकरण.
वायु.	स्पर्श.	पाणि.	त्वचा.	समान.	मन.
तेज.	रूप.	पाद.	चक्षु	उदान.	बुद्धि.
आप.	रस.	गुह्य.	जिव्हा.	प्राण.	चित्त.
पृथ्वी.	गंध.	गुद.	घ्राण.	अपान.	अहंकार.

अध्याय ७ वा.

जीवेश्वर योग.

ॐ महागुरुदेवाय नमः ॥ जय जयाजी गुरुनाथा । सुहृद हृदय सनाथा । सच्छिष्य सुमनोरथा । सारथ्य सहा ॥ १ ॥ जयजय सविरकंज लोचना । दृश्य दृष्टित्व मोचना । अव्ययत्वें नाना । साकार रूपा ॥२॥ जय जयजी जगद्भूषणा । मंडन मणिपूर निधाना । सकळ सुख समाधाना । आपुलिया ॥ ३ ॥ जयजयजी परेशा । असंभूत भूतेशा । त्रिभुवनानन प्रकाशा । पूर्णेंदु तूं ॥ ४ ॥ जयजय कलिमल दहना । मन अमन मनमोहना । महाद्वैतसुख गहना । परम पुरुषा ॥ ५ ॥ जयजय आकळ नाकळा । विषय व्याघ्र शृंखळा । निर्विषय प्रबळा । निर्विकल्पा ॥ ६ ॥ ऐशिया अनन्य भावें । शिष्यें विनविलें स्वभावें । पुसों आदरिलें आघवें । जीवत्व हें ॥ ७ ॥ जी जीवातरि यया । कवण रूप स्वामिया । हें निवडुनी विसांविया । सांगिजे मज ॥ ८ ॥ जी जीवातरि रूप काय । कैसी तयाची सोय । कवण तयाचें निलय । निरूपिजे मज ॥ ९ ॥ जें हें निवडितां स्वरूप गेह । सुरेचि देहभाव संदेह । आणि मिळे पवित्र प्रवाह । ज्ञानगंगा ॥१०॥ साविया स्वामिनें । मागेंचि बोलिलें मानें । आधीं जीव रूप ध्यानें । आणणें कीं शिवरूप ॥ ११ ॥ यया आज्ञोत्तरा माजी । विनंति असे आणिक जी । आधीं जीव रूपाची रिझी । ऐकावी ते ॥ १२ ॥* प्रभु तुह्मी सर्वेश्वर । कृपाळु व्हाल क्षणभर । वेळ नलगतांची निर्भर । कराल कीं जी ॥ १३ ॥ येरीं आयास न लगतां । विस्तारेंही न निरूपितां । साविया न्याळ अवचिता । अखंडा माजी ॥ १४ ॥ हें आपुलें कीर महिमान । परि तें आपणा एकाशी मान । पूर्णानुभवा निदान । नयेचि तें ॥ १५ ॥ एक

---

* १ आकळणें=जाणणें, आवरणें, नाकळणें=न जाणणें (मूलाज्ञानरूप.)

देशी तें कैसें । पाहातां दृष्टांत मिषें । मग आपणा आपैसें । कळोनि येई ॥ १६ ॥ उरग लागे कोणि एका । नेणतया बाळका । आंगीं लहरींचा धडका । विषाचिया ॥ १७ ॥ तेणें होय विव्हळ । मृत्यु सामोरा केवळ । पावे तया कृपाळ । गारोडी भेटे ॥ १८ ॥ तो समंत्रुनि त्यातें । चटका मारी हातें । कीं कोणि एक भलतें । मंत्रोनि दीजे ॥ १९ ॥ मग तया परिमार्जन होतां । तत्काळ उतरे विषव्यथा । मग दंशिला सनाथा । सुख पावे ॥ २० ॥ परि तया न कळे निरुतें । मज कोण भय प्राप्त होतें । सवें पातलों सावधतें । कवण योगें ॥ २१ ॥ तिडिक भय हातवटी । मंत्रज्ञाच्यिये पडे दिठी । परि ते प्रमेय गोठी । अबळा न कळे ॥ २२ ॥ तैसें आह्मा नेणतयां । अज्ञानाभाशीं गुंतलियां । तत्त्वज्ञान पावलिया । कळे केवीं ॥ २३ ॥ येरीं तरि कोणि एक । कुंडें वीण निष्टंक । देखणेंचें कौतुक । देखिजे कोणी ॥ २४ ॥ तैसें आह्मा अज्ञानियां । शबलांश दावितां गुरुराया । शुद्धांश बुझावया । कारण होय ॥ २५ ॥ ह्मणोनि आधीं आमुतें । निरूपिजे पैं जीवत्वातें । मग आपेंचि निजतत्त्वातें । पावावया होय ॥ २६ ॥ अंधीं जरी परमतत्त्व । निरूपिलें महा महत्त्व । परि भवभाव भयत्व । होय मिथ्या ॥ २७ ॥ कोणिएक रस । सेवावया अशेष । वातलिया मुक्तियास । होय ऐसें ॥ २८ ॥ तो रस प्रेमें सेवी । घेत तयाची चवी । परि अमुकचि नावीं । न सांगवे तया ॥ २९ ॥ तो अभिप्राय तथा । कळे जरि स्वामिया । लोक तृप्त करावया । सामर्थ्य होय ? ॥ ३० ॥ नाहीं तरि महानदी माजी । बुडतां पैं सहजीं । बलवान काढी धडिये वोजीं । तयासि पैं ॥ ३१ ॥ तेवढेनि एकचि तरे । नौकें तारी [तरी ?] अनेक उतरे । हे श्लाघ्यता

---

१ खोटें (अज्ञान) त्या वांचून निष्टक=सत्य, खचित. (ज्ञान) कसें पहावें किंवा वर्णन करावें हा भाव. २ खालीं (पिंडांत). ३ चांगुलपणानें [दयार्द्र अंतःकरण पूर्वक.] ४ नावाड्यास ' तारी व नावेस तरी ' असें वाडी प्रांतीं ह्मणतात.

निर्धारें । उत्तम कीं जीं ॥ ३२ ॥ हें समर्थासी गोचर । आहेचि पैं निरंतर । तेथ माझा बाडिवार । बोलावया केवि योग्य ॥ ३३ ॥ आपुलिया घरिंचें । सर्वां सर्वत्र साचें । तेथ मव्द्रोलणेंच । कायसें रूढें ॥ ३४ ॥ याचि कारणें स्वामिया । भव दावुनी भव वाया । करणें याचि प्रिया । माझिया मनिंच्या ॥ ३५ ॥ भवेंचि वारावा भय । हाचि करणेंचा निर्णय । पुसावयाची सोय । याचि लागीं ॥ ३६ ॥ ऐसिये अनन्य परि । शिष्य विनय परिकरीं । ऐकोनि श्रीगुरु निर्धारी । बोलते होती ॥ ३७ ॥ गुरु ह्मणती शिष्यासी । सावध आतां परियेशीं । तरि या जीवत्वासी । रूप करूं ॥ ३८ ॥ मागां जें निरूपिलें । महत्तत्त्व कारण वहिलें । तें ब्रह्मांड स्थूल रचिलें । विराट देह ॥ ३९ ॥ तें पंचीकृत भूतांचें । स्थूलदेह विराटाचें । ऐक सांगतों तयाचें । विवरण पैं गा ॥ ४० ॥ पृथ्वी आप तेज । वायु आकाश सहज । ययाचें परिसिजे बीज । स्थूल रचना ॥ ४१ ॥ अस्थि शिरा नाडी त्वचा । रोम भाग पांचवा पृथ्वीचा । लाळ मूत्र शुक्र शोणित मज्जेचा । आप अंश ॥ ४२ ॥ क्षुधा तृषा आलस्य निद्रा । मैथुन पांचवें शिश्नच्छिद्रा । हे तेजाची मुद्रा । बुजें तेथ ॥ ४३ ॥ धावन चळण आकुंचन । प्रसरण आणि निरोधन । ययांसि पैं उद्भवन । पवनाचियें ॥ ४४ ॥ काम क्रोध लोभ मोह । शोक पांच [विया ?] वा नभाचा समूह । हें जाण निःसंदेह । निरूपण तेथ ॥ ४५ ॥ ययां पंचविसां माजी । एकेक भूताचा वाजी । पंचक पांच सहजीं । वर्तेचि पैं तेथ ॥ ४६ ॥ प्रथम पृथ्विये आंत । अस्थि माजी संगात । आकाश बोलिजे सतत । साहित्य योगें ॥ ४७ ॥ शिरां माजी पवन । नाडी माजी दहन । त्वचा रोमीं अवन । उदक पृथ्वीतें ॥ ४८ ॥ लाळीं

म्हणिजे संभ्रम । दहन तो पैं ॥ ४९ ॥

शिष्य वर्या ॥ ९० ॥ क्षुधा बोलिजे व्योम । तृषे पवन करी उपक्रम । आलस्य तेजाचा संभ्रम । जाण पैं गा ॥ ९१ ॥ निद्रे माजी उदक । मैथुनीं मही निष्टंक । हें तेथिंचें कौतुक । ऐक शिष्या ॥ ९२ ॥ धावनीं बोलिजे व्योम । चलनीं पवनाचा उपक्रम । आकुंचनीं दहन संभ्रम । ओळख शिष्या ॥९३॥ प्रसरणीं नीर । निरोधनीं मही निर्धार । यया परि सारासार । जाण ऐसें ॥९४॥ कामीं नेमिजे व्योम । क्रोधीं पवन उपक्रम । लोभीं तेज संभ्रम । जाण शिष्या ॥ ९५ ॥ मोहीं उदक झळके । शोकीं पृथ्वी भास निके । पंचवीस निष्टंकें । जाण ऐसे ॥ ९६ ॥ चरण तें सप्त पाताळ । मध्य मृत्युलोक अवलीळ । शिखर स्वर्ग विशाळ । जाण पैं गा ॥ ९७ ॥ श्रोत्र दिशा त्वचा पवन । चक्षु सूर्य जिव्हा वरुण । अश्विनो देव दैवत्यें घ्राण । विराट पुरुषांचें ॥ ९८ ॥ वाचा वन्ही पाणी सुरेंपति । पाद उपेंद्र शिश्न प्रजापति । गुद बोलिजे निर्ऋति । विराट पुरुषाचें ॥ ९९ ॥ अंतःकरण विष्णु । मन चंद्रमा सहिष्णु । बुद्धि कमळासनु । तेथील पैं ॥ ६० ॥ चित्त नारायण । अहंकार गौरिरमण । हें जाणावें निर्वाण । तेथील पैं ॥ ६१ ॥ पिंड ब्रह्मांड समरसें ।

---

१ हा प्रकार खालील कोष्टकावरून कळेल.

पृथ्वी	आप	तेज	वायु	आकाश
अस्थि	लाळ	क्षुधा	चलन	काम
मांस	मुत्र	तृषा	वलन	क्रोध
त्वचा	मज्जा	आलस्य	प्रसरण	शोक
नाडी	रेत	निद्रा	आकुंचन	मोह
रोम	रक्त	संगम	निरोधन	भय

२ स्थूलशरिरी पुरुष. २ इंद्र. ३ ब्रह्मदेव ४ रुद्र. ५ एकरस याबद्दल खालील कोष्टक पहा.

देह	विराट	हिरण्यगर्भ	माया	महामाया
अवस्था	उत्पत्ति	स्थिति	प्रलय	सर्वसाक्षित्व
अभिमानी	ब्रह्मा	विष्णु	रुद्र	ईश्वर
स्थान	सूर्य	चंद्र	कैलास	कैवल्य
वाचा	ऋग्वेद	यजुर्वेद	सामवेद	अथर्वणवेद
मात्रा	अकार	उकार	मकार	अर्धमात्रा
	रजोगुण	सत्वगुण	तमोगुण	शुद्धसत्वगुण

वायूचे भेद दश । ते जाणावे अशेष । सप्त स्कंद ॥ ६२ ॥ तेचि या भूगोळा । वायूचा खेळ मेळा । हेंचि जाणावें अवलीळां । तेथील पैं गा ॥ ६४ ॥ वायूचे दशभेद । क्रियाशक्तिमाजी विशद । पिंडीं पंचक वृंद । निरूपिजे पैं ॥ ६५ ॥ व्यान समान उदान । प्राण आणि अपान । हेंचि सांगिजे विवरण । विवळणारें पैं ॥ ६६ ॥ प्रथम जाणावा व्यान । आपादतळ व्यापून । रस भोक्तृत्व आधिष्ठुन । राहिला असे ॥ ६७ ॥ समानाचें नाभिस्थान । करी सर्व संधी चाळन । हस्त पादादिक वलन । तयाचेनि ॥ ६८ ॥ उदानाचें कंठ मंडळ । क्षुधे तृषेची आळ । होइजे पैं केवळ । तयाचेनी ॥ ६९ ॥ प्राणाची नासिकीं रिगिनिगी । क्षुधे तृषेची लगबगी । हे जाणावी सुगी । तेथील पैं ॥ ७० ॥ अपानाचें गुदस्थान । मळमूत्र विसर्गा मान । ऐसा करणें निर्माण । व्यापार तया ॥ ७१ ॥ ऐक आतां ब्रह्मांडीं । प्राण पंचक निवाडीं । सर्वे पुरेळ कोडी । निज सुखाची ॥ ७२ ॥ नाग कूर्म कृक [कुळ ?] र । देवदत्त धनंजय निर्धार । यया स्थानिकांची पर । सांगतों तुज ॥ ७३ ॥ नाग तालुकाकमळीं । कूर्म नेत्रीं न्याहाळी । कृकुल कर्णमंडळीं । लुब्ध होय ॥ ७४ ॥ देवदत्त मुखामाजी । धनंजय घ्राणा वो [ड ?] जी । हें स्थान परिसें सहजीं । तेथील पैंगा ॥ ७५ ॥ वायु स्फुरण भक्षिजे । तंचि हकाहेक घेइजे । ह्मणोनि नाग सहजें । नाम आले ॥ ७६ ॥ चलन वलनाचा प्रसंग । कर्णी ऐकणें जें निलींग । ह्मणोनि तया चांग । कृकुळ ह्मणिपे ॥ ७७ ॥ दृश्या भासीं हेतु । धरोनियां न्याहाळितु । ह्मणोनि कूर्म ह्मणितु । तयासि पैं ॥ ७८ ॥ सकळ वदना आंत । जिव्हेतें चेष्टवित । अभिधान पावत । देवदत्त ऐसें ॥ ७९ ॥ गंध परिक्षेचा धणी । स्थान धरिजे नित्यपर्णी । धनंजय ही नावाणी । आली तया ॥ ८० ॥ ऐशिया परि वायु । दशधा भेद समयु । सांगितला प्रीयु । तुजकारणें ॥ ८१ ॥ एवं हिरण्य गर्भ देह । लिंगरूप स्थूल गेह । करोनियां निःसंदेह । सुख

दुःख भोगितु ॥ ८२ ॥ प्रकृतीचा अहंभाव । आपणा ठेवोनि नांव । कल्पनेचा अभिनव । पादपें भोगी ॥ ८३ ॥ आपण तों असोनि निराळा । परि जीवत्त्व आणिलें अवलीळा । कल्पनेचा कंटाळा । आवडता जया ॥ ८४ ॥ मग लिंग रूप आपण । अवघें धरी अहंपण । सुख दुःख भ्रमण । मागुतें भोगी ॥ ८५ ॥ तयासवें त्रिविध ताप । बाधला जया विक्षेप । ह्मणोनि तयाचें रूप । करूं आतां ॥ ८६ ॥ तरि या जीवाची । अध्यात्मादिक असाची । अधिभूत अधि दैवीची । अधिदैवत सहित ॥८७॥ तरि पूर्यष्टकामाजी । लिंगदेह वासनेनें जीं । वर्तती तयांची वो [उ ?]जी । निरोपीं तुज ॥ ८८ ॥ अंतःकरण अध्यात्म जेथ । निर्विकल्प अधिभूत । विष्णु अधिदैवत । तेथील पैं ॥ ८९ ॥ मन अध्यात्म जेथ । मंतव्य अधिभूत । चंद्रमा अधिदैवत । जाण पैं गा ॥ ९० ॥ बुद्धि अध्यात्म जेथ । बोधव्य अधिभूत । कमलासन अधिदैवत । जाण पैं गा ॥ ९१ ॥ चित्त अध्यात्म जेथ । चेत इतव्य अधिभूत । नारायण अधिदैवत । जाण पैं गा ॥ ९२ ॥ अहंकार अध्यात्म जेथ । अहं कर्तृत्त्व अधिभूत । गौरीरमण अधिदैवत । ऐक शिष्या ॥ ९३ ॥ श्रोत्र अध्यात्म जेथ । श्रोतव्य अधिभूत । दिशा अधिदैवत । तेथील पैं ॥ ९४ ॥ त्वचा अध्यात्म जेथ । स्पर्श [तव्य ?] त्व अधिभूत । वायू अधिदैवत । जाण पैं गा ॥ ९५ ॥ चक्षु अध्यात्म जेथ । द्रष्टत्व अधिभूत । सूर्य अधिदैवत । तेथील जाण ॥ ९६ ॥ जिव्हा अध्यात्म जेथ । रसिकतव्य अधिभूत । वरुण अधिदैवत । निश्चयेंसी ॥ ९७ ॥ घ्राण अध्यात्म जेथ । गंधत्व [घ्रातव्य ?] अधिभूत । अश्विनो देव अधिदैवत । जाणावें तहीं ॥ ९८ ॥ वाचा अध्यात्म जेथ । वक्तृत्व[१] अधिभूत । अग्नि अधिदैवत । जाण पैं गा ॥ ९९ ॥ पाणी अध्यात्म जेथ । क्रीयत्व अधिभूत । सुरपती[२] अधिदैवत । तये ठायीं ॥ १०० ॥ पाद आध्यात्म जेथ । गंतव्य अधिभूत । त्रिविक्रम अधिदैवत । निभ्रांतेंसी ॥ १ ॥ शिश्न अध्यात्म जेथ ।

---

१ मिथ्यत्वता, खरी नव्हे अशी. २ सर्व देवांचा अधिपती इंद्र.

मैथुन अधिभूत । प्रजापति अधिदैवत । तेथील पैं गा ॥ २ ॥ वायु अध्यात्म जेथ । विसर्गतव्य अधिभूत । निर्ऋति अधिदैवत । जाण शिष्या ॥ ३ ॥ ययापरि जीवाची । अधिभूत दैवतें सर्वेचि । स्पर्शतव्या माजी खिंची । प्राणपंचक ॥ ४ ॥ ज्ञानेंद्रियां सर्वे । विषय पंचक स्वभावें । प्राण पंचक विसावे । स्पर्शत्वा माजी ॥ ५ ॥ स्थूल अध्यात्म जेथ । स्थूल भोग अधिभूत । विश्व अधिदैवत । जाण पैं गा ॥ ६ ॥ लिंग अध्यात्म जेथ । वासनात्मक अधिभूत । तैजसू अधिदैवत । तेथील पैं ॥ ७ ॥ कारण अध्यात्म जेथ । तिमीर अधिभूत । प्राज्ञ अधिदैवत । तेथील पैं ॥ ८ ॥ महाकारण अध्यात्म जेथ । सर्वज्ञत्व अधिभूत । ईश्वर अधिदैवत । निभ्रांत पैं ॥ ९ ॥ कैवल्य अध्यात्म जेथ । स्वानंद अधिभूत । सदाशीव अधिदैवत । जाण पैं गा ॥ १० ॥ अज्ञान अध्यात्म जेथ । कल्पना अधिभूत । पुरुष अधिदैवत । जाणशिष्या ॥ ११ ॥ ऐसा परंपरानुक्रम । ऐका ययांचा संभ्रम । पुरुषार्थेसी नाम । आपुलिया ॥ १२ ॥ अध्यात्म ह्मणणें याचा । भावगर्भ सांगतों साचा । तेथ आपुलिये मुळींचा । वोळखिजे ठाव ॥ १३ ॥ जें जेथिलिया भागा । आलें स्वधर्मे चांगा । तयासी ह्मणावें गा । अध्यात्म ऐसें ॥ १४ ॥ उदकीं आर्द्रता । हुतांशीं उद्दीपनता । तैसिया सतता । अध्यात्म ह्मणिपे ॥१५॥ मूळ प्रकृतिचेंनि वेगें । इच्छेच्चिया ओघें । इंद्रिय द्वारीं रिघे । अध्यात्म ह्मणिपे ॥ १६ ॥ इंद्रियविषयीं स्फुरण । स्वधर्मरूपें वोळखण । तयासि शिष्या जाण । अध्यात्म ऐसें ॥ १७ ॥ जें महत्तत्त्वा पुढीलें । गुणा अधिष्ठिलें । विषय वासने अंकिलें । जाणावें तें ॥ १८ ॥ माझें मी यया भावा । आधिच येइजे ॥ । तेथ स्वाभाविकपणें जीवा । अध्यात्म ह्मणिपे ॥ १९ ॥ जें ...रूप सदा । न कळेचि पैं भेदा । परि अज्ञानपैंण पदा । निवासितें

...ना २ गाढ अंधःकार. ३ ज्वाळा घेणें, पेटघेण्याचा स्वभाव. ...ंगद, पिंडपदाला. ५ स्थान केलें आहे ह्मणजे

॥ २० ॥ येरीं तोचि समाधि । परि तैसी नव्हे ते बुद्धि । स्तब्धपणाचिये संधी । अज्ञान असे ॥ २१ ॥ अगा आपणा नोळखतां । मंदता जरी ये चित्ता । समाधि नव्हे तत्त्वता । जाण ते पैं ॥ २२ स्व स्वरूपीं न निवतां । लाधली जरि शांतता । परि न ह्मणोंचि निजहिता । आलोंचि ऐसें ॥ २३ ॥ कोणिएक नटा—नटा माजी । वेष धरोनी सहजी । नृपतीचिये नावाजी । आणिली तेथ ॥ २४ ॥ नृपतीची अोततांई । तैसी धरिली नवाई । परि निज सत्तेचि सोई । न देखणें जैसें ॥ २५ ॥ ना तरि स्फटिक । श्वेतपणें एकतुक । परि हिरयाचें कौतुक । नयेचि तेथ ॥ २६ ॥ कीं वेशधारी जाया । ठकचि दिसे भुले तया । परि कामुकपणाचिया आया । नेदीच सुख ॥ २७ ॥ ना ऐक तरि स्वप्नीं । बैसलों दिसे निदानीं । परि जागृति माजी मानीं । नयेचि कोणा ॥ २८ ॥ तैसें तें अध्यात्म । निज अवगमीं अनात्म । हेंचि जाणावें महात्म । निरूपण कीं ॥ २९ ॥ अध्यात्म ह्मणणें । ते इथे दशे जाणणें । मग आपसयांचि निज खुणें । पावसील तूं ॥ ३० ॥ जें हें अध्यात्म । जीवाचें कीं महात्म । परि व्हावें अनात्म । त्यजावया तेथ ॥ ३१ ॥ जें गुणाची मोहर। महाभूतांचें पैल तीर । कारणाचें अग्रेसरें । कार्य रूपें ॥ ३२ ॥ तया माजी दोन्ही भाग । शबल शुद्धांश चांग । निवडावया निलाग । कारण करूं ॥ ३३ ॥ आधीं शुद्धांशरूप । मग शबलांश साक्षेप । दावूं पैं निक्षेप । निज संविती लागोनी ॥ ३४ ॥ तरि ऐक शिष्या शुद्धांश । ज्या माजी बहुवस । निजज्योति प्रकाश । प्रकाशे जैसा ॥ ३५ ॥ जें दृश्याभास सांडोनी । कांहीं न होता होउनी । द्रष्टत्व विघडोनी जेथ असे ॥ ३६ ॥ जें इंद्रियां नाकळतां । त्रिगुण मोहर नोळखतां । आहे कीं सतता । जाण शिष्या ॥ ३७ ॥ जें लिंगदेहा पूर्वील । कारणा आलीकडील । स्थूळाभास करितें ढील । सतत मान ॥ ३८ ॥ कारण कार्य

---

१ अतिताई, सर्वसत्ताधीशपणा. २ जाणण्यानें. ३ आत्मवस्तुविरहित, जड.

नाठव । मग होउनी उरे स्वभाव । तयातें ह्मणिपें भाव । अध्यात्म ऐसें ॥ ३९ ॥ स्वस्वरूप नोळखितें । कां भव भास न स्मरतें । मध्यस्थ जें निरुतें । वर्तत असे ॥ ४० ॥ सर्वेंद्रियां सरिसें । जें कांहीं नसोनि असे । कोणीच वाटे उसासें । नयेंचि तें पैं ॥ ४१ ॥ कवणियाच इंद्रिय द्वारीं । वृत्ति न फांके शरिरीं । जाण तया परिकरीं । अध्यात्म ऐसें ॥ ४२ ॥ ऐक आतां अधिभूता । रूपक करूं तत्वता । श्रवणीं सादरता । वेइजे शिष्या ॥ ४३ ॥ अधिभूत जें ह्मणिपें । तें सांगतों तुज सोपें । श्रवणें संशय कंपे । न धरितीच कीं ॥ ४४ ॥ तरि सार्व देहिक सम्यक्पणा । असतांचि पैं आपणा । विषय वार्तेचिया स्फुरणा । हांव चढे ॥ ४५ ॥ मग इंद्रियवृत्ति पालय । विषय संज्ञा सोय । मग तेचि कळा अबेळ धाय । होउनी धरी ॥ ४६ ॥ आंगी भरे तोचि आव । एक वृत्ति सर्वांग वाव । करोनि आपुला ठाव । इंद्रियें धरिती ॥ ४७ ॥ मग तयावीण दुजें । थोरपण न देखिजे । ऐसें निर्वाण उपजे । आंगा माजी ॥ ४८ ॥ जैश्या तथा उधदी माजी । नौका फिरती समाजीं । तैसें हें कामने वो [उ ?] जीं । अभिभूत ह्मणिपें ॥ ४९ ॥ एक राहिलें निरूपण । त्रिविधीं शुद्ध चित्त निर्वाण । कैसिया पारि खुण । परिसवूं तुज ॥ ५० ॥ प्रथम अध्यात्म बोलिजे । तें कल्पनेवीण सहजें । समाधीच बुझे । कैसियापरी ॥ ५१ ॥ तरि निर्विकल्प स्फुरण । स्फुरणपणें अतुक जाण । तहीं ही स्वरूप खुण । ओतुडेचि पैं सहजें ॥ ५२ ॥ न होय स्थूलाभास । इंद्रियांचाहि निरास । कल्पनेची आस । न बाधेचि तेथ ॥ ५३ ॥ तोचि धरोनि उगम । आपुला स्वरूप संभ्रम । देखिलिया अनुपम । सुखाचि असे ॥ ५४ ॥ तेथ निर्णय परि ऐसी । सांगतों तुज विशेषीं । आपुलिया शोधासी । आपण लागे ॥ ५५ ॥ नव्हे मी इंद्रिय । देह नव्हे माझें निलय । तरि मज विषयां ... ची ते ? ॥ ५६ ॥ म्यां नव्हें दृश्य । द्रष्टाहि अशेष । दृया-

तीत निःशेष । उरे तें मी ॥ ५७ ॥ ऐसा जो निश्चय । अध्यात्मामाजी सोय । तो निज सुख निळय । आपसयांचि पावे ॥ ५८ ॥ मग तया नाहीं भवबंधन । तो अध्यात्माचें अध्यात्म साधन । हेंचि तयाचें शोधन । तयाचि माजी ॥ ५९ ॥ हा शुद्धांश अध्यात्म संग । स्वानुभव निळो [ळी ?] ग । हाचि परम सुख संभोग । स्वानुभूतीचा ॥ ६० ॥ हें उर्ध्वदिठीचें भूषण । यया होय पारुषेण । मग तेथचि शबलपण । पुढें सेर ॥ ६१ ॥ मग अधीं येइजे । उत्पत्ति भावा उतरिजे । आपणापें आणिजे । कामनेमाजी ॥ ६२ ॥ मग इंद्रियांचा घरी । पदर पैं निर्धारीं । मग विषय वासने पाठारीं । पैठों करी ॥ ६३ ॥ विषयाची धरी आस । शरण रिघे अधिभूतास । तया अध्यात्म शबलांश । अवधारिजे ॥ ६४ ॥ तयाचि परि अधिभूत । शुद्धांश जाणावें सतत । मग शबलही सांगत । असोंचि पुढें ॥ ६५ ॥ निर्विकल्प स्फुरणाहुनी । वृत्ति बैसे संगोपुनी । इंद्रियातें खेपोनीं । वसती सदां ॥ ६६ ॥ मग जे जे द्वारीं येइजे । तो तो विषय सजे । आपसयां लागिजे। तयाचिपाठीं ॥६७॥ श्रवणध्यान मननेशीं । आणखी नयेचि उससी । ऐशिये भूतोमिसी । मन गुंते ॥ ६८ ॥ मग आपुली आदी । कीं अवसान कळा नुसदी । ऐशिये विवेक मांदी । न मिळेचि तेथ ॥ ६९ ॥ सर्वांगीं परि पैसार । विषयींचाचि हुषार । ऐसें हें असार । पोटाळी तो ॥ ७० ॥ नाहीं स्थीर बुद्धि । चित्त न बैसे समाधि । ऐशी आघावियां परि आवधी । पडे तया ॥ ७१ ॥ ययातें बोलिजति । शवळांश गा सततीं । ययाची परोक्षता करिती । शुद्ध वृत्तिजे ॥ ७२ ॥ सांगितलें आघवें । शबळांश संभावें । हें जेथ नसावें । तेथ शुद्धांशचि उरे ॥ ७३ ॥ शुद्धांशाची गति । सांगतों पैं निरुती । अवधारी सावचिति । करोनियां ॥७४॥ इंद्रिय वृत्ति येइजे । आँवो जेथ बाणिजे । मग स्वधर्मेंसी निर्धारिजे । आपणापें कीं ॥ ७५ ॥ श्रवणें

१ निराश्रय. २ माघारी फिरणें, नष्ट होणें. ३ प्रविष्ट करितो. ४ संरक्षणकरून.

तेंचि ऐकिजे । डोळां तेंचि देखिजे । स्पर्शी सुखें स्पर्शिजे । अंतरीं तेथ ॥ ७६ ॥ रसनें सेविजे तोचि रस । घ्राणें घेइजे सुवास । एवं सर्वेंद्रिय अधिभूतास । तेथचि जाण ॥ ७७ ॥ ऐशियें सर्वांपरि । अंतर विषय निर्धारी । सेवणें घडे परिकरी । स्वसुख तें ॥ ७८ ॥ ऐक आतां सर्वांचि । विवे [वं ?] ची करूं अधिदैवताची । साविया श्रवणाची । वसवीं वाट ॥ ७९ ॥ अधिदैवत जया । ह्मणणें जें शिष्य राया । तेंचि अवधारावया । निरूपण तुज ॥ ८० ॥ इंद्रिय वृत्ति विषय । धरणें अहंपणाची सोय । तोचि बोलिजे अभिप्राय । अधिदैवता ॥ ८१ ॥ जें कृतकर्म निपजे । जेथील भागा येइजे । मग तयेचि वाटां जाइजे । प्रफुल्लपणें ॥८२॥ तेंचि रूप होइजे । आपण दुजा नोळखिजे । तया नाम सहजें । अधिदैवत ॥ ८३ ॥ जे जे इंद्रिय वाटीं । विषय अनंग निवटी । मग वसविजे दार-वटी । तेचि होउनी ॥ ८४ ॥ सूक्ष्माचें वारें । स्थूला संगें भरे । मग तेथिलिया सुखभरें । आंगाथे जें ॥ ८५ ॥ मी माझें हें जया । स्मरण उपजे शिष्यराया । परि अन्यथा सुखें माया । संगोपुनी राहे ॥ ८६ ॥ ऐसें जे जाहलेपण । तया शबल हें परिक्षण । तेथ आपुली निज खुण । ना कळेचि जया ॥ ८७ ॥ हें अविद्येचें आथिलेपण । अधिदैवतेशीं शबलपण । तेथ आत्मसुखाची उगवण । केवीं होय ॥ ८८ ॥ ययाचि मायां वळविजे । आप आपणियें सुखाविजे । मग तेंचि होउनी असिजे । सुखरूपेंशीं ॥ ८९ ॥ ऐशीं हीं चिन्हें सतत । जेथ नसती निभ्रांत । तेथ तो सावचित । अस-ळाचि असे ॥ ९० ॥ तयाचि अधिदैवतीं । शुद्धांशाची असे वसती । तेंचि पैं प्रस्तुतीं । रूपक करूं ॥ ९१ ॥ तया शुद्धांशासी । शिष्या सावध परियसीं । ऐशिया अधिदैवतेंशीं । सुखाचि असे ॥ ९२ ॥ सर्वे-

…भिमान । कृत विभागेशीं सेवन । तयाचि योगें निजधन । बोळ-

॥ ९३ ॥ जो विषयवृत्ति उल्हास । आपणापें बहुवस ।

…नाम । अंतरींची ॥ ९४ ॥ मग विषयां वेगळें ।

…ायकें । स्वस्वरूप कीं ॥ ९५ ॥

नादेशीं नादरूप । कीं नृत्यें नृत्यचि साक्षेप । रूपीं मीच रूप । देखणियां माजी ॥ ९६ ॥ रसीं सेविजे मीचि रस । घ्राणीं माझाचि सुवास । ऐसा सर्वेंद्रियां बहुवस । आपणापें जें ॥ ९७ ॥ यया शुद्धांशा ह्मणणें । अधिभूतपण आपणें । मग वोळखिजे तत्त्व खुणें । तेथाचि कीं ॥ ९८ ॥ ऐशिया परि त्रिविध । तापानळें दग्ध । जीव होती विविध । भावार्थं पैं भावोनि ॥ ९९ ॥ तयां त्रिविधां माजी । शुद्धांशीं नाहीं वोजी । शबलपणें समाजीं । क्रीडणें जया ॥ २०० ॥ ऐशिया शबलांशीं । जीव न पविजे निज उल्हासीं । अविद्या माया विवशी । न फिटेचि कदां ॥ १ ॥ यया त्रिविध आवर्तीं । जीव पडिला विषय गर्तीं । ह्मणोनि तया स्वकीर्ति । दुरावली ॥ २ ॥ ऐशिया त्रिविधां माजी । त्रिगुण संभवती सहजीं । ह्मणोनि तया निजसुख चोजीं । न रंजणें घडे ॥ ३ ॥ आप आपुलिये वार्ते । आपणाचि आपुलिया गर्ते । पडिला ह्मणोनि परमार्थे । दुरावला ॥ ४ ॥ तया त्रिविध तापानळें । त्रिगुण वर्तती केवळें । तेंचि निरूपण अवलीळें । निरोपूं आतां ॥ ५ ॥ प्रथम अध्यात्मीं । सात्विक वर्ते अनुक्रमीं । तेंचि विशद उगमी । सांगणें येथ ॥ ६ ॥ सात्विक संभवें अध्यात्म । जीवाचें पैं महात्म । परि कल्पना हे अनात्म । नसावी तेथ ॥ ७ ॥ शुद्ध सत्कर्म आचरणें । तया पूर्वीं अंसि [स ?] लेपणें । सकळ इंद्रियीं [यें ?] असणें । समाधान पैं ॥ ८ ॥ सम साम्यपणें सर्वत्र । देखणें जें सूत्र । निष्कं[३] [ल्प ?] लपणें स्वतंत्र । आपणाआपें जें ॥ ९ ॥ सम संतोषें भरिजे । कल्पना भास हरिजे । निरंजनीं सुखाविजे । सहज गति ॥ १० ॥ निरालंब गगन । तैसें जेथ समाधान । तया परम साधन । सात्विक ह्मणणें ॥ ११ ॥ विषय संज्ञे विरहित । आपआपणियें सुखावत ।

---

१ माया कार्य जड. २ असले पण ह्मणजे आत्म्याचें आहे पण. तो आहे असें जाणणें. [कठ उ० अ० २ व० ६मं० १२।१३ पहा.] ३ कला, भागरहितपणानें [illegible] या विरहीत. ४ स्वाश्रयी, स्वतंत्र.

तया अध्यात्म बोलिजत । सात्विक पैं गा ॥ १२ ॥ व्यर्थ न ह्मणे आलिया वेळे । जया ब्रह्म सुखाचें सोहाळे । स्वस्वरूप सुख रेळे । भोगिजे तेथ ॥ १३ ॥ ऐसें हें अध्यात्म । सात्विक रूपें महात्म । जीवाचें परमात्म । पदचि कीं तें ॥ १४ ॥ जीवासि अध्यात्म मिषें । केवळ ब्रह्मचि असे । परि कल्पनेसीं अनारिसें । असातें तेथ ॥ १५ ॥ सत्वपणें सात्विक । ब्रह्मरूप निष्टंक । परि अनारिसें कौतुक । वेगळेपणें ॥ १६ ॥ तैसेंचि राजसपणें । अध्यात्म जें ओळखणें । तो विस्तार निरूपण कर्णे । ययाचि काळीं ॥ १७ ॥ निश्चळपणा क्षोभ । अनवैसर स्वयंभ । माया देवांचा वल्लभ । क्रीयत्वपणें ॥ १८ ॥ जें अहंमतीचें ठाणें । पडे तेथ वायोंणें [वाडणें ?] । ऐसें जाणावें शहाणें । सहज भावें ॥ १९ ॥ प्रवृत्ति वाढती मोहर । दुर्वृत्तीचें माहेर । अविद्येसि हुशारी फार । येईजे तेथ ॥ २० ॥ अवविया मिथ्यपणा । आवो चढे दुणावणा । तेथ ह्या आपुलिया खुणा । विसरिजे पैं ॥ २१ ॥ स्थिरपण असतां । चंचळपणा उमागितां । दुरावा ये पर हिता । लागोनियां ॥ २२ ॥ आपआपणियां नकळे । सिंची कल्पनेचे मळे । मग होउनी अन्यथा सुख मेळें । सुखाविजे ॥ २३ ॥ विकल्पाचिया भरें । नाचत विषयीं निर्भरें । मानुनिया निर्धारें । आपणापें जें ॥ २४ ॥ ऐसें दुर्वार्ता दुराग्रहें । राजस मिळे निःसंदेहें । रजो मान अध्यात्म सोये । जाण ऐसें ॥ २५ ॥ तयाचि परि तम । धरी अध्यात्म नाम । शिष्या तेथिल संभ्रम । जाण ऐसा ॥ २६ ॥ कुकर्मांचा घरटा । माजी जीव पक्षि पैठा । होय तया दारिवटा । अविद्येचा मिळे ॥ २७ ॥ मग उडणें देखणें बैसणें । चारा सेवणें पाणी पिणें । इतुलियांहि ठाणें । अज्ञानचि कीं ॥ २८ ॥ मग चांचुवें जें निवडणें । सारासार

---

१ हर्ष, विनोद. २ वेगळेंच. ३ अवकाश रहीत. ४ मूळचें पहिलें. ५ व्यर्थ, ! शब्द 'वावणें' असेल तर नकळे. बैलाचे पाठीवर गोणी काढणें;

बोळखणें । तेंही अज्ञान-पणें । घडे तया ॥ २९ ॥ येरीं मुख्य पदीं सव । निवडणेंचा नाहीं भाव । वाउगा पडे संभव । तयाच्या भागीं॥ ३०॥ तो तमपणें भ्याला । आपणींच देखिलें दुजियाला । माया भास प्रतिबिंबाला । भावोनियां ॥ ३१ ॥ येरीं[1] तो तयाच्या ठावीं । प्रतिबिंब नाहीं स्वभावीं । कल्पनेची थांबी । पडियेली तेथ ॥ ३२ ॥ मग आपुलेचे छाये । पाहोनि आपणचि भिहे[3] । ऐसा भव भासे गुणौंदार्ये । पडियंलाचि तो ॥ ३३ ॥ ऐशिया चिन्ही जाण । अध्यात्मी तामस गुण । परि पारखणें उत्तम पण । आपणियां पाशीं ॥ ३४ ॥ तैसेंचि ऐक आतां । त्रिविधपणें अधिदैवता । सांगिजे पैं तत्त्वता । रूप करुनी ॥ ३५ ॥ ऐशिया निवडण्या माजी । निवडलिया सहजीं । तयातीत स्वसुख चोजीं । रंजणें घडे ॥ ३६ ॥ कोणिएक फळा वरील । सालडी केलिया ढील । अंतरंग रस बोल । सेवणें घडे ॥ ३७ ॥ तैसें या अधिभूता माझारी । परब्रह्मचो निर्धारी । प्राप्ततेची परि । निरोपूं तुज ॥ ३८ ॥ सालेंदी मान त्रिगुण । अधिभूतावरील वेष्टन । पडिलें ह्मणोनि उगवण । स्वानुभवें करिजे कीं ॥ ३९ ॥ स्वानुभवाची हातवटीं । धरोनियां ज्ञान दिवटी । निज गृहाची दारवटी । उघडावीचि ते ॥ ४० ॥ ह्मणोनि अधिभूतचि ब्रह्म । आहे ऐसें जें निर्जीचें वर्म । दावूं तुज कर्माकर्म । निवडूनियां॥ ४१॥ अधिभूतें सात्त्विक । आहे कैसें निष्टंक । हें प्रकटोनि कौतुक । दावूं तुज ॥ ४२ ॥ ऐसा हा उद्धरिता भाव । जीवपणाचें नसे नांव । परम सुख संभव । भोगणें घडे ॥ ४३ ॥ ह्मणोनि अधिभूतामाजी । सात्त्विकाची अणुवोजी [अणोजी?] । कवण गुणें सहजीं । वर्तत असे ॥४४॥ तें प्रथम निरूपण । सात्त्विक गुण संपूर्ण । शिष्या देइजे श्रवण । एतद्विषयीं कीं ॥ ४५ ॥ इंद्रियां स्वभक्ष । वोळखणें जें सापेक्ष । हा तेथील पक्ष । जाणिजसु ॥ ४६ ॥ मग युक्तायुक्त जो कां । करणियेचा आवांका । यया तेथिलिया निष्टका । स्वभावा जाण ॥ ४७ ॥ सर्वेंद्रिय अभिमान ।

[illegible] २ [illegible] ठिकाण ३ भितो. ४ गुणांचा संग्रह केल्यानें, ५ खाल.

धरणें हा येथील मान । परिसैराटें पण जामीन । हा स्वधर्मेचि ॥ ४८ ॥ स्वाभिमान सुसंवितीं । निजहितार्थ संचय सततीं । हें तेथील उत्तम गति । सात्विक ह्मणिजे ॥ ४९ ॥ सात्विकपणा ऐसा भाव । एक रजाचा स्वभाव । अधदृष्टि उभव । होतसे जेथ ॥ ५० ॥ इंद्रियां अहंमति । वागवणें पैं सततीं । हे तयाची रीति । जाण शिष्या ॥ ५१ ॥ विषय विलासीं प्रवर्तणें । कुमति वरी चालणें । हेंचि जाणावें बुझावणें । तेथील पैं ॥ ५२ ॥ माझाचि एक विषय । मीचि भोगाचें निलय । हेचि धरणें सोय । तयालागीं ॥ ५३ ॥ कारण रूपें इंद्रियां । स्फुरण उठे शिष्यराया । विषयरूपें कार्यां । सामर्थ्य जें ॥ ५४ ॥ विषय भोगणेचें भाग्य । तेंचि महत्वधरी योग्य । ऐसें हें आघवेंचि अयोग्य । राजस ह्मणणें ॥ ५५ ॥ ऐसिया अधिभूत संभवीं । जाण राजस गोवी । आतां तमाची बरवी । वाट सांगों ॥ ५६ ॥ अधिभूत रूपें तम । अविद्येचा संभ्रम । जन्म मृत्यूचें नाम । वागवी सदा ॥ ५७ ॥ जैसा अग्नीचा ज्वाळ । सहज उठे पैं निराळ । तैसा इंद्रियांमाजी उल्होळ । देइजे जो कां ॥ ५८ ॥ कीं कोंडणीं माजी काण । तैसें जयाचे नेटपण । बैसे तेथ चपळपण । ऐसियापरी ॥५९॥ नातरी खाजोलतेचे स्पर्शपण । होतां आंगा ये उबगेण । येवोनि लागे वेडेपण । आघवेंचि तें ॥ ६० ॥ तैसें तामसाचें आथिलेपण । आंगीं येइजे संपूर्ण । आपसयां कर्मटपण । संचरे मग ॥ ६१ ॥ कल्पनेचा बिर्वा । तया वसवणें पैंगा । वाढिये पणें वेगा । लागिजे तेथ ॥ ६२ ॥ मग षड्विकार ज्योति । पेटवी पैं सततें । रात्रीं दिवस निरुतें । न देखेचि तो ॥ ६३ ॥ अज्ञान बीज वाफे । पेरिजे तैं शाक्षपें । तहीं तोंचि खुंपे । तदनुसारे ॥ ६४ ॥ वरी ममतेचा गुंठा ।

…ा, स्वैर वर्तनाला. २ सुशानपण. ३ शेतांत रक्षणासाठीं करून … ४ आधिक्य, उडी. ५ आकर्ण बोटीमध्यें. ६ खाज कुवलीच्या … …ोच्या स्वरूपानें. १० रूपलें जातें, रुजलें जातें. …ी …विना त्यास कांहीं प्रांतीं 'गुंठा'

निर्वाळिजे बेरखटा । मग कोंभ उधटा । निघालाचि तया ॥ ६५ ॥ असांवरपणें वाढिजे । सस्यपणा येईजे । वरि विषय पोटरी निपजे । लिंगरूपें कणीस या ॥ ६६ ॥ मग असंभूत पाप । पिके तेथ सुये माप । लिंग देह पुरीं साक्षेप । भरियालें तें ॥ ६७ ॥ तेथुनिया वेंचिजें । स्थूल देहा येइजे । पुनरपि संचिजे । तेंचि तें गा ॥ ६८ ॥ जन्म मृत्याचा वारा । लागे पैं पैसारा । तेथ भववृत्ति वारंवारा । फिरती गगनीं ॥ ६९ ॥ यया परि तामसा । अधिभूत रहिवासा । आतां अधिदैवत विशेषा । रूपक करूं ॥ ७० अधिदैवता माझारी । त्रिगुणाची परि । सांगतों पैं परिकरीं । स्वानुभवा लागोनी ॥ ७१ ॥ सात्विकाचा संभव । सद्वृत्तींचें घेइजे नांव । कुमति दुराग्रह भाव । नायकिजे कानीं ॥ ७२ ॥ सर्वेंद्रियां सज्जता । सरिसीचि चाले सत्ता । परि विवेकाचा निरुता । न मोडेचि सांठ ॥ ७३ ॥ विवेकाचें रूप । वरी प्रज्वळे ज्ञानदीप । निज उगम स्वस्वरूप । देखणें घडे ॥ ७४ ॥ ऐसें उत्तमाचें गृह । अधिदैवतीं निःसंदेह । सात्विकाचें परिणामावह । जाण शिष्या ॥ ७५ ॥ संवे राजशीचे । अधिदैवतीं सावियांचे । कुटिल वृत्तींचे सांचे । सासिन्नले ॥ ७६ ॥ मग जें योजणेंपण । कीं कार्य कारण कर्तृत्व जाण । भववेंचि हें कांडें मिळण । संतान वृद्धीचें ॥ ७७ ॥ इंद्रिय वृत्ति स्फुरण । द्वाड अभिमान धरणें जाण । ऐशिया करणीं निर्वाण । नाहींचि तें पैं ॥ ७८ ॥ ते करणी नव्हे योग्य । जाण पैं जीवाचें भोग्य । 'तें कुपथ्यचि जाण' 'आरोग्य । नाहींचि कदा' ॥ ७९ ॥ एवं राजसा जिर्यालेपण । अधिदैवत कारण । लिंगतनूसि पुरतें टाण । पडियें तेथ ॥ ८० ॥ लिंगदेह हिरण्यगर्भ । सकल वृत्ति सजळ नभ । जीव दशेसी आरंभ । होइजे तेथ

---

१ भात उंच वाढले असतां तें उभें राहत नाहीं. २ साळी आदिकरून नामाला. ३ कैंसरी, कणीस. ४ तयार झालें, पिकून भरास आले. ५ कर्मकांड, उपासना कांड, आणि ज्ञानकांड अशा तीन कांडाचें एकत्र होणें. ६ अस्थित्व, जीवित्व.

॥८१॥ ऐसें राजसाचें मान । अधिदैवतीं स्थान । आतां तमाचें निरूपण । अवधारिजे पैं ॥ ८२ ॥ तमाचें मिळणीं आंग । माजे विषय रसीं अनग । हेंचि समजणें चांग । तेथील पैं ॥ ८३ जैसा मनो म्हैसा । लोटे विषय जातीं बहुवसा । हिरविया तृणीं आशा । धरोनि जैसा ॥ ८४ ॥ ना तरि बरळेला कामुक । न पाहे रात्रि दिवस तुक । रति चाड एकवंक । धरोंचि लागे ॥ ८५ ॥ तैसा तो तामस । अधिदैवतीं बहुवस । कल्पनेशीं आस । धरोंचि लागे ॥ ८६ ॥ न पाहे बरें आंखें । न म [मा ?] नीं शक्ल शुद्ध चोख । गोड मानुनी विषय विख । सेवोंचि लागे ॥ ८७ ॥ न पाहे मागें पुढें । नीच उंच निवाडें । एकसरां वाडेंकोडें । सेवूंचि लागे ॥ ८८ ॥ कारण रूपें अधिभूत । कार्य न्यायें अंसभूत । मनो वृत्तिनें सतत । चालोंचि लागे ॥ ८९ ॥ तममानें अज्ञान बीज । रोविलें द्वैत भूमि सहज । कल्पना जीवन समाज । मुळीं पडे ॥ ९० ॥ मग तेथ तया कोंभ । आला घेवोनि जीवत्व नां [न ?] भ । तेंचि जाहलें स्वयंभ । विकार मूळ ॥ ९१ ॥ तेथ काम क्रोधादिका डाळें [ढाळें ?] । उठलीं पै अन्यथा मेळें । तेथ आरांचि निराळें । वाढलें जेथ ॥ ९२ ॥ अहंभावादिक उद्यान । अवतरलें प्रवृत्ति मान । द्वेषाचे अनेग पान । सुटले तया ॥ ९३ ॥ लोभादिक आलीं फुलें । अधोदृष्टि वहिलें । आपेंचि तहीं वाढलें । मोहफळ ॥ ९४ तें वासना रूप विहंगमें । सेविलें पैं संभ्रमें । मग जन्म मृत्यु धामें । घरटा केला ॥ ९५ ॥ घरट्याचेनि अध्यासें । मागुतीं उडे मागुतीं बैसे । ऐसें विपरीत पिसें । लागलें तया ॥ ९६ ॥ मग सुखदुःखादिक । घाय बैसती तडक । हें निजज्ञान कौतुक । न देखेचि तो ॥९७॥ विहंगम रूपें । जीव झाला साक्षेपें । एक देशी घट रूपें ।

...मिष्ट. चावळ करणारा. २ नेत्र चांगले असें कांहींच पाहत ... ४ उत्पत्ति रहीत, नच झालेलें असें. ५ नाभी कमल किंवा ... नभ= घटाकाश. ६ उद्भिज, अंकुर युक्त. ७ बाग, बन, मळा.

कसला तो ॥ ९८ ॥ मग काळ रूप फांसें । गुंतेचि तो आपैसें । पापपुण्य पिसें । लावी तया ॥ ९९ ॥ यमा देई जे स्वामिपण । आणि आपणा आणी रंकपण । ऐसें हें विषय वासनेनें भ्रमण । पाडिलें तया ॥ २०० ॥ पापपुण्य निर्धारी । तेंचि पडे भोगणें वरी । चित्रगुप्ताचिया करीं । देईजे खेत ॥ १ ॥ मग तो कर्माकर्म टिपी । तदनुसारें आज्ञापि । नाना योनीं पडेपीं । लोटोनि देई ॥ २ ॥ ऐसें हें साक्षिपण । वेद बोले आपण । शास्त्रें पुराणेंहि निर्वाण । होय बोलतीं ॥ ३ ॥ एवढी आटाआटी । शोषणें घेईजे उफराटी । कां निज हातीं ज्ञान दिवटी । नाहीं प्रज्वळिली ह्मणोनी ॥ ४ ॥ येरीं तो सर्वांचे रूप । हे कीर बोलणें साक्षेप । परी अविद्येचा खेपैं । नसुटे तया ॥ ५ ॥ सर्वात्मक सर्वेशीं । असतां जाहला एक देशीं । ह्मणोनि जन्म मरणेंसी । आयतनचि झाला ॥ ६ ॥ अमृत वसावितें पात्र । मद्यें भरोनि अपवित्र । होय तया परम पवित्र । नातळतीचि कीं ॥ ६ ॥ कीं शुद्धाचारी ब्राह्मण । अ-सेव्य सविल्या जाण । जनीं पावे भ्रष्टपण । कोण पंक्ति न बैसती ॥ ८ ॥ना तरि किडाळ युक्त कनक । तोलासि तों एकतुक । परि शुद्ध सरी लोक । न देतीच मोल ॥ ९ ॥ एक तरी गंगोदका । थिल्लरी नयेचि तया विकों । कीं स्वप्रकाशें मयंकां । तारा न पवे ते सरी ॥ १० ॥ तैसा तो जीव रूप । विसरला स्वप्रकाश दीप । आणि अज्ञान तमीं झांपैं । पडली पैं तया ॥ १० ॥ आपुला चुकला पूर्व उर्गव । दृश्यीं ठेविलें आपणा नांव । ह्मणोनि अदृश्य सुख वैभव । दुरावलें तया ॥ ११ ॥ हातीं नसतां खड्ग परवंडी । सुरीची परि होय काबाडी । मग भलते-

---

१ भवितव्य लेख. २ प्रतिबंधांत. ३ झपाटा, मुरकुंडी किंवा येरजार. ४ स्थान, घर. ५ बळास, नेजास ६ चंद्राच्या बरोबरीला. ७ भ्रमनिद्रा, झापड, गुंगी. ८ उगम, उत्पत्तिस्थान ९ रीत, प्रकार किंवा परजणे १० सुरीचा प्रकार झटला ह्मणे . (काबाडी) ओबड धोबड काम करावयाचे किंवा तें काम करणारा खाटीक.

सियां खुरें मांडी । बांधुनि दे ॥ १२ ॥ कीं गारोडियाचा नाग । विखार पैरि नि [स्तो ?] स्तंग । मंत्र संगें निःसंग । होइजे जैसा ॥ १३ ॥ कीं ठाणावरील दिवा । पडलिया आयतनीं आडवा । प्रकाशाचिया प्रभावा । असतांचि पैं न देखणें ॥ १४ ॥ कीं सर्वत्र संचली असतां । सभाग्य काळींची सत्ता । अवदशा पातलिया तत्वतां । न देखेणें जैसी ॥ १५ ॥ स्थान मान हालीचाली । मागिली देशीं राखिली । परि पहिलिये श्रियेची नवली । नाहींच तेथ ॥ १६ ॥ तैसा हा जीव । मुळिंचा तो शिव । परि अहंमति भांगाव । बाधली जया ॥ १७ ॥ आपुली जे वीर्यवति । अर्ध मात्रा सतती । ते विसरलाचि निरुति । हातवटी पैं ॥ १८॥ सर्वेचि विसरोनियां । अविद्या धरिली वायां । ह्मणोनि पराक्रम राजया । उणावला ॥ १९ एक पराक्रमाची । गोष्टि सांगतों साची । बुझावया दृष्टांताची । वाटते पैं ॥ २० ॥ हुताश आंगींचा समर्थ । शोखीं पृथ्वि उदक तृप्तार्त । पडे तयाचा अर्थ । उरोंचि नेदी ॥ २१ ॥ हें कीर तयाचें महिमान । परि आंगींचें नसे थोर सान । उपाधि भेदें उपमान । आलेंचि कीं तया ॥ २२ ॥ जेवढा स्थूळ भास मिळे । ते तुळा अग्नि प्रज्वळे । थोर तरि ढिमाळें । साना संगें अळुवाळ ॥ २३ ॥ ना तरि समीर जैसा । पोतडों प्रमाण अनारिसा । आंगींचिया कसा । एकचि तो ॥ २४ ॥ कीं महामेघांचें उदक । महा चरी महा डोहक । खोली प्रमाण अधिक । ह्मणावें तें ॥ २५ ॥ पडे जहीं उटेंकें । तहीं तेंच थोडकें । ह्मणोनि सजळा आंगीं कडवकें । नसेचि तें पैं ॥ २६ ॥ तैसें या जीवाचें । सामर्थ्य लघुपणाचें । पराक्रम पाहतां ईश्वरींचें ।

यनादि म्लेच्छांस, मांस भक्षकांस. २ केळ्याच्या पायाच्या व मांडीच्या मांसास ... अर्थे वाडाप्रांता ह्मणतात. ३ निः+तंग=वोख्याच्या पाटीवर ...ीर ... तंग ह्मणावा तर जिव आहे ह्मणून तंग ह्मणतां येत ... किंवा निर्विष. ४ रिकाम्या पोत्यांत असलेल्या वायु. ५ प्राणाच्या आंगांत असलेल्या प्राणवायुच्या. ५ उंच खडकादिकावर, किंवा उच

थोरचि दिसती ॥ २७ ॥ ह्मणोनी जीव शिवा वेगळिक । करिती जहीं हे लोक । तयाचें जाण निष्टंक । अज्ञानचि तें ॥ २८ ॥ सामर्थ्यी देती दृष्टि । विषम मानिती भूत सृष्टि । आणि आपण विषय वृष्टि । सेवूंचि लागती ॥ २९ ॥ पराक्रमी नव्हे जीव । म्हणोनि ह्मणोचि शिव । ऐसा परम संशय भाव । घेउनी उठति ॥ ३० ॥ ह्मणोनि यया बोलें । दृष्टांत कथिले मागिले । तेथ हें अंतर आपुलें । निर्वाळिजे ॥ ३१ ॥ अगा ईश्वरी पराक्रम । तो मायेचाचि संभ्रम । तेथ योगेश्वराचें काम । नाहींच कांहीं ॥ ३२ ॥ मेघींहुनी सुटती धारा । तो तेथील अंश खरा । परि मुख्य पद महिमा चतुरा । नयेचि तेथ ॥ ३३ ॥ का पडिल्याचि वेगळाव लिया । धारा नाम पातलिया । त्या एक देशीं [illegible] । पडिल्या जहिंच्या तहींच ॥ ३४ ॥ ह्मणोनि मेघ काय तो न ह्मणावा । की धारा भास वेगळावा । हे न मानितां मानावा । आववाचि मेघ ॥ ३५ तैसें यया जीवा । सर्वत्रपणें ब्रह्म नावा । होता पराक्रम जाणावा । ययाचि पैं ॥ ३६ ॥ ह्मणोनि उपमासि कारण । अनेकपणें निरूपण । सांगावया विवरण । हेंचि येथें ॥ ३७ ॥ असो हा अनुक्रम । जीवरूपें ब्रह्मनाम । उत्तरार्धी संभ्रम । निरोपूं तुज ॥ ३८ ॥ प्रस्तूत हें कथन । जीव रूपाचें स्थान । पूर्वार्ध अनुसंधान । जाण ऐसें ॥ ३९ ॥ ऐसें श्री गुरु मुखींचें । वचन ऐकतां साचे । शिष्या मनीं उल्हासाचें । मान चढे ॥ ४० ॥ मग मनाचेनि आदरें । पुसों ठेलें निर्धारें । जीवपणाचें खरें । स्थान तें कवण ॥ ४१ ॥ त्या माजी आदीं । पंचमहाभूतांची मांदी । त्रिविधात्मकी नुसदी । जाणावी कैसी ॥ ४२ ॥ शिष्य ह्मणें सद्गुरु स्वामि । विचार उगवला मनोधर्मी । मुख्यपणें अध्यात्मीं । जाणावीं कैसीं महाभूतें ॥ ४३ ॥ कवण तयाची वोळख । कैसी तयांची देख । हें निवडोनी निःशेख । सांगिजे मज ॥ ४४ ॥ याही वरि आणिक । पुसणें एक निष्टंक । हें जीव दशेचें तुंक । कवणिये परि ॥ ४५ ॥ ऐसें हें

---

१ तरुना कौतक, विनोद.

पहिलेंसि साक्षेप । ऐकोनि घेतले आक्षेप । य्या जीवेश्वराचें रूप । कवणिये परी ॥ ४६ ॥ याचि साठीं बोलणें । पंच भूतेसी ऐकणें । जीवेश्वरमचिये खुणें । पावाया जेथ ॥ ४७ ॥ म्या आवडिचा अबळ । आणि तुह्मी जननी केवळ । सद्गुरुजी कृपाळ । ह्मणोनियां ॥४८॥ गुरुकृपा कल्पलता । संविद्रुमें प्रफुल्लता । तेथ आर्त्येचिया संकोचता । केलिया नव्हे ॥४९॥ कीं गुरुकृपा ज्ञान गंगा । नित्य प्रवाह मिनला वोघा । आणि भवजळ मळ करि भंगा । पवित्रपणें ॥ ५० ॥ तेथ स्नान मिषें आलस्य । करितां नये अ[आ]र्तास । कीं कल्पना मळ निःशेष । जावया कीं कारण ॥ ५१ ॥ कीं गुरुकृपा परम जीवन । तोंचि जरी न करी स्थान । तरि उरे केवीं सुमनमीन । विश्रांतेसी ॥ ५२ ॥ ना तरी गुरुकृपा सफळ द्रुम । संविद्रोधें सुपक्व परम । तेथ जिज्ञासु विहंगम । न बैसे केवीं ? ॥५३॥ कीं गुरुकृपा पूर्णेंदु । अर्धमात्रातीत बिंदु । आणि न घेणें केवीं चकोर स्वादु । अर्थार्थ्यासी ॥ ५४ ॥ त्या त्या वीण तयांसी । दृष्टांतानुक्रमेंशीं । सौख्य नाहीं कोणेच दिवशीं । ऐकतां कानीं ॥ ५५ ॥ तेवीं आह्मा शिष्यावर्यां । गुरुजीवन ज्ञानचर्या । न पावतां निज ऐश्वर्या । न भोगूंचि कदां ॥ ५६ ॥ स्वामि तुह्मी सर्वज्ञ । म्यां अविद्यांशी अज्ञ । विनंती व्याजें प्राज्ञ । ऐसिया करवीं ॥ ५७ ॥ आपुलिया मनाचा । संदेह न फिटे साचा । तरि पैंडियावो समाधीचा । पावणें केवीं ॥ ५८ ॥ ह्मणोनि जें जें पुसणें । तें स्वामीचिया कृपापणें । सर्वें पावणें तत्त्व खुणें । याचि लागीं ॥ ५९ ॥ ऐसें अनन्य भावें । शिष्यें भाविलें स्वभावें । सावियाचि सद्गुरु देवें । आदरिली कृपा ॥ ६० ॥ भक्ति मिषें गुरु देव । कारुण्यें वेढिला स्वभाव । सांगों आदरावेव । जीवत्व हें ॥ ६१ ॥ गुरु बोलती शिष्या प्रति । सावध

अर्त ह्मणजे आमडी किंवा म द्री अ. ७ श्लो. १६

जिज्ञासु, अथार्थि आणि ज्ञानि यापैकीं

आणीं श्रवणीं मति । पंचभूतांची गति । निरोपूं तुज ॥ ६२ ॥ प्रथम अध्यात्मीं । आकाश जाणिजे अनोत्मि । कल्पनेवीण महात्मीं । आश्रयचि जां ॥ ६३ ॥ सर्वी सर्वात्मक सरिसें । व्याप्य व्यापकपणें असे । हें जाणावें अनारिसें । निज तत्त्व खुणे ॥ ६४ ॥ करोनि अकर्ते । वर्तोनि अवर्ते । गैर्त रूपेंचि अगतें । वेगळेंचि जें ॥ ६५ ॥ सकळ तत्त्वांसि-कारण । तेथुनीच विकार जाण । परि तेथ नाहीं भ्रमण । कल्पनेचें ॥ ६६ ॥ शून्यपणें सदां सरिसें । घटाकारीं मठावकाशें । परि सतत अक्रिय असे । वेगळेंचि कीं ॥ ६७ ॥ तैसें सर्वेंद्रिया आधिष्ठितें । स्वधर्मविषयीं स्फुरण देतें । कारण कार्य सुच-वितें । जीव रूप जें ॥ ६८ ॥ कांहीं न होवोनि असतें । दिसतांहि न दिसतें । अध्यात्मीं जाण निरुतें । आकाश ऐसें ॥ ६९ ॥ तें अध्यात्मची मूळ । तयाचि रूपें व्योम केवळ । जाणावें पैं निर्मळ । स्वानुभव योगें ॥ ७० ॥ आकाशरूपें अध्यात्म । अध्यात्मचि आकाश नाम । परि त्याचि माजि अनुक्रम । अनारिसा असे ॥ ७१ ॥ हीं त्वंपदींचीं नावें । वांटणीं आलीं स्वभावें । भासाचिया [भाषेचिये ?] संभवें । तदनुसारें ॥ ७२ ॥ भूतें भावोनि ह्मणिजे व्योम । त्रिविध तापीं अध्यात्म । हेंचि निरूपण महात्म । भावोनियां ॥ ७३ ॥ शिष्या भावोनि ऐसें मनीं । आकाश देख अध्या-त्मांतुनीं । स्वानुभव निदानीं । जाण ऐसा ॥ ७४ ॥ आकाश ऐसें निवडिलें। अध्यात्मीं ऐसें बोळखिलें । आतां ऐक वहिलें । पवन दहन ॥ ७५ ॥ पवन दहनाची । परि सांगतों साची । तहीं या अधिभूताची । घेइजे सोयी ॥ ७६ ॥ चाळकपणें पवन । कीं देखणेंपणें दहन । अधिभूतीं समजोन । घेइजे ऐसा ॥ ७७ ॥ कांहींच न करणें पासाव । उगेंचि राहणें सावेव । तोचि अध्यात्माहुनी संभव । अधिभूतासी ॥ ७८ ॥

---

१ मायाकार्य, जड. २ रंध्रयुक्त वस्तुरूप, (डबकें खळगा इत्यादि.) रहस्यार्था-न्वयें=अन्नमय कोश इत्यादि कोशरूप असून कोशरहीत होऊन असणारे. ३ पिंडपद, कार्य जीवाचीं. ४ पाहणेंपण, द्रष्टपण. ५ सावयव, सांग.

आकाशापासोनि वायु । उठे जैसा क्रियत्वा प्रियु । मग दृश्यासि दिठीचे सूयुं । सांपडे जैसा ॥ ७९ ॥ तैसें अध्यात्मा पोटींचें । अधिभूत ह्मणणें साचें । इंद्रिय कृत कर्मांचें । विभागणें करी ॥ ८० ॥ ह्मणोनी सकळ इंद्रियां । मर्दन उपजे शिष्य राया । तोचि अधिभूत यया । म्हिळिजे पैं ॥ ८१ ॥ इंद्रिय भोगीं अहंपण । उठे पैं स्वतंत्र स्फुरण । शिष्या तया जाण । पवन ऐसा ॥ ८२ ॥ मग देखणें चालणें एक । पवन योगें दहना बीकं । हेंचि जाणावें कौतुक । तेथिचें पैं ॥ ८३ ॥ एकवटोनि सिद्ध । बाधणें जो विषय बाध । प्राणापाना विवाद । लागणें जेथ ॥ ८४॥ प्राण पंचकीं सिद्ध होणें । मग इंद्रिय ग्रामीं उतरणें । हें पवनाचें करणें । दहन योगें ॥ ८५ ॥ तैसेंचि अध्यात्माहुनी । मांज वाजोनी सिद्ध स्थानीं । मग तेथुनी उठलिया अभिधानीं । अधिभूत ह्मणिपे ॥ ८६ ॥ पवन दहन समारंभीं । होऊनि जें आरंभीं । तेंचि अहंपणाची गोंभी । जाण तें गा अधिभूत ॥ ८७ ॥ स्थूल सूक्ष्म कारण । आणि कारणाचें कार्य जाण । शिष्या तया आपण । अधिभूत ह्मणणें ॥ ८८ ॥ गोडिये सरिसील साल । नव्हे गोड कडू केवळ । तैसें अधिभूत नवल । वोळखीजे गा ॥ ८९ ॥ कीं अंबूथिली दीप कळिका । प्रकाश नव्हे तिमिरेंचि निका । जाण तैसा आवांका । अधिभूताचा ॥ ९० ॥ एवं सर्वेंद्रिया सज्जितें । कार्या आधीं वर्ते । कारण रूपें सततें । होवोनि असे ॥ ९१ ॥ तया जाण गा ऐसें । पवन दहन उभय वशें । आतां आधि दैवत आपैसें । निरोपूं तुज ॥ ९२ ॥ व्योम वशें अध्यात्म कारण । पवन दहन तें कार्य जाण । अधिभूत ऐशी खुण । वोळखिजे पैं ॥ ९३ ॥ पवन दहनेसी

१ हर्षाला. २ घातलें जातें. ३ काम. ४ मध्यभाग वाजोनि ह्मणजे ध्वनिरूप होऊन सिद्धस्थानीं ह्मणजे हृदय स्थानीं [सि. स. उ. पृ. २० सोबतची चक्र कारिका पहा.] ५ गर्भावस्था, गर्भ=पिंड रूपता. ६ पाण्यानें भिजलेली दिव्याची वात (पेटलेली ज्योति) ७ अंधःकारच निका=संपूर्ण, चांगला. ८ चेत-

कारण । अधिभूतचि संपूर्ण । अधि दैवत कार्य जाण । उदक महीसि ॥ ९४ ॥ ह्मणोनि अधिदैवता । रूपं करणें तत्त्वता । अवधारिजे आतां । शिष्य वर्या ॥ ९५ ॥ अधिभूताचिये पोटिंचे । स्फुरण जें विषयांचें । कार्य रूपें इंद्रियांचें । वसविजे ग्राम ॥ ९६ ॥ आपुलिया विभागा । इंद्रियीं धावणें अनंगा । तें अधिदैवत पैंगा । उदक महिवशें ॥ ९७ ॥ जें कार्येंचि केवळ । केलेचि [चित ?] भोगणें निश्चळ । भोगिलिया वीण अळुमाळ । न सुटेचि जें ॥ ९८ ॥ शुद्ध किंवा अशुद्ध । करणें न करणें विरुद्ध । भोगणेंचि पडे सिद्ध । उदक मेदिनी ॥ ९९ ॥ पवन दहना पोटीं । कोण मानें भरिली पेटी । हें कारणें ज्ञातिया दिठी । नुगमेचि जैसें ॥ ४०० ॥ तैसे नव्हे उदक महि । करणेंचि वोळखणे निःसंदेहीं । दुजी भावना सोयी । न धरणेंचि जेथ ॥ १ ॥ ह्मणोनि तया समत्वें । अधिभूत ह्मणिपे संवित् सत्वें । शिष्या जाण गुह्यत्वें । आपुलिया हृदयीं ॥ २ ॥ ऐशीं हीं महा भूतें । त्रिविधतापीं सततें । हेंचि महिमान निरुतें सांगितलें तुज ॥ ३ ॥ हें सांगितलें स्थूलपणीं । ऐक आतां सावधपणीं । लिंग रूपें वांटणी । रूपक करूं ॥ ४ ॥ महाभूतांचें जनित । लिंग देह सतत । हेंचि त्रिविधीं खेळत । कैसिया परि ॥ ५ ॥ हेंचि निरूपण तुज । शिष्या बुजवणें सहज । कां आपुलें हें निज गुज । समजसी तूं ॥ ६ ॥ याचि कारणें विस्तार । निरूपण सविस्तर । बोलतां परि पसारें । होईजे बहु ॥७॥ बहु ह्मणोनि चित्त विटे । तरि आपआपणां कैसेनि भेटे । सुख स्वरूप दारवंटे । उघडती केवीं ॥ ८ ॥ बहु दीन लागती पावावया । आणि भागीरथी घडे जया । सर्व दोष दवडोनीया । निर्मळ करी ॥ ९ ॥ कीं वेळ लागे राजभेटी । दीन जनाची गोठी । भेटलिया निर्गमे निवटी । लागलाच पैं ॥ १० ॥ नातरि वाढवेळ होय । आणि सज्जन भेटला जाय । सौख्य स्नेह अप्रमेय । निमेषं नलगे भोगितां ॥ ११ ॥ कां

---

१ कोणत्याप्रकारानें. २ कारण जाणणाऱ्याच्या (प्राज्ञाच्या) दृष्टीला. ३ समजावणें ४ विस्तार. ५ आपलें मूळचें रूप (सद्रूप) तें आपल्यास कसें भेटे? ६ द्वार. ७ गोष्ट. ८ सेवट, स्पष्टीकरण, निवाडा. ९ महद्भाग्योदय. १० क्षण

मेघ वृष्टि अनिवार । परि उपयोगाचेचि घर । म्हणोनि आत्मविद बोलणें अपार । इतुकेंही गोड ॥ १२ ॥ तैसेंचि ऐक एक । लिंग तत्त्वें निष्टंक । त्रिविधा माजी एकेंक । सांगणें तें ॥ १३ ॥ अंतःकरण पहिलें । अध्यात्म माजी वहिलें । कीं ध्यानाचें हि बोलिलें । साहित्य तेथ ॥ १४ ॥ श्रोत्राचे आधिष्ठान । वाचेचें उगम ते पण । शब्दाचें स्फुरण । बोळखिजे तेथ ॥ १५ ॥ मना पडतां पालवें । समान उदयता ठाव । त्वचेपूर्वां वैभव । पाणी औघीं ॥ १६ ॥ स्पर्शा लोटोनि देतें । करोनि पै अकर्ते । लिंग देहीं सततें । अध्यात्म ऐसें ॥ १७ ॥ ऐक सर्वे अधिभूत । लिंग रूपें निभ्रांत । हेंचि कथणें निरुत । कारण पै येथ ॥ १८ ॥ मन समाना सहित । त्वचा पाणी समवेत । स्पर्शपणें मिरवत । सदोदीत ॥१९॥ बुद्धि उदाना मोहरें । करिते पैं निरंतर । चक्षु पादीं समोर । स्फुरण देई ॥ २० ॥ मग रूपाचा उलटा । नित्य वसवी दारिवटा । जाण तया बरवटा । आधिभूत ऐसें ॥ २१ ॥ ऐक आतां अधिदैवत । रूपक करणें निरुत । शिष्या वृत्ति सावचित । करीं कैसी ॥ २२ ॥ चित्त अहंकार धरितें । प्राणापान जाणवितें । जिव्हा घ्राण बोळगते । आधि दैवत ॥ २३ ॥ शिश्न गुद आधिष्ठितें । रस गंध पारखितें । अधिभूताचें बावरतें । पात्रचि जाण ॥ २४ ॥ कारण रूपें अधिभूत । कार्यें रूपें अधि दैवत । तृतीय [त्रय] मात्रा खेळत । प्रणवाची या ॥ २५ ॥ अर्ध मात्रेची विपरित दशा । तेचि कारण अध्यात्म अंशा । मकारें विशेषा । अधिभूत वाढे ॥ २६ ॥ मकाराची मोहर । उकारा मागिले घर । इये संधीचें सर्द [घ ?] र । अधिभूत धरी ॥ २७ ॥ आणि उकारा पुढील बगें । आकाराचें सर्वांग । जाण तें रूप चांग । अधिदैवताचें ॥ २८ ॥ ऐसा हा ओंकार । प्रपंचाकार विस्तार । विरूढला नाना प्रकार । अविद्या माया ॥ २९ ॥ तेंचि जीव रूपासि कारण ।

१कारता. २ पांचपल्लव, पंचप्राण. ३ प्रथमतः ' हस्त ' असा भाव.
... तीनमात्रा किंवा ततीय

माया प्रतिबिंब जाण । शिष्या हें बुझावण । बुझें कीं गा ॥ ३० ॥ प्रतिबिंबाचें रूप । करोनि दावूं साक्षेप । आघवे तुझे आक्षेप । पुरतील तहीं ॥ ३१ ॥ जैसी आंगींची छाया । तैसी ब्रह्मीं उटली माया । अविद्या नामें तिया । बोलिजती ॥ ३२ ॥ केवळ ब्रह्मीं नाहीं छाया । तहीं निर्माण झाली काया । ते बोलिली शुद्ध माया । स्वानुभव गर्भीं ॥ ३३ ॥ काया एक छाया दुसरी । दोहींस प्रकाश ज्योति तिसरी । तेंचि समाधान उजगोरी । आपुली जाण ॥ ३४ ॥ चित्रांसि भिंती । कीं तरंगा अपांपति । तैसी जीव रूपा तत्त्व ज्योति । वेगळी असे ॥ ३५ ॥ ऐशिये निजकळे माजीं । इच्छा वाढली सहजीं । तेथ आपुलियेच निजीं । देखिलें स्वप्न ॥ ३६ ॥ मग तया भावोनि आली भूल । तेंचि हें जीव रूप नवल । कल्पनेचें असोवर वोल । पडियलें तेथ ॥ ३७ ॥ तेंचि घेउनी उठिला । जीव रूपें वेगळावला । वश झाला विपरिताला । अविद्या योगें ॥ ३८ ॥ तत्त्वा आंगीची करा । आंतीलचि परि दुसरी तरा । भासली जैसी चतुरा । तेवींच हें जीव रूप ॥ ३९ ॥ तेंचि परि नव्हे । नीरावरि बाबुळि लाहे । ब्रह्म तैसेंचि कल्पना गेहें । भासलें जीव ॥ ४० ॥ कीं आंगीं आलिया भंवडि । मही सकट फिरते झाडी । तेवीं देखणें परवडी । शिवरूपासी जीव पैं ॥ ४१ ॥ ना तरि भ्रांति आंगीं अधीर । कीं उगळितां अधर । तेतुलें अवकाश सधर । यया जीवा ॥ ४१ ॥ हें ज्ञान दिठी देखणें । तें तों जीव हा नेणें । तो जन्म मरण भ्रमणें । पडिला उगा ॥ ४३ ॥ येरीं तो कीर पाहतां । जीवासि नाहीं भव भय व्यथा । कल्पनेचा चळेथा । बाधका जया ॥ ४४ ॥ निजलिया स्वप्न । कीं तमीं खद्योत नाम । कीं नाना लोकीं ग्राम । निवडिलें जैसें ॥ ४५ ॥ तें पृथ्वीनें नाहीं केलें । जन मतीनें निर्मिलें । तैसें माया देवीनें रचिलें । जीवजात हें ॥४६॥ चैतन्य आपण करायाला । गेलेंचि नाहीं विविधाला ।

---

१ उमजणें, समजणें. २ जागृति, उत्पत्ति. ३ समुद्र. ४ हृदयस्थ आत्मा (अंगुष्टमात्र पुरुष) याची स्वयंज्योति. (चूडा, प्रज्ञा) ५ अनावर किंवा सावरण्यास ... नाही ... ६ ... ७ ... भ्रमिष्टपणा.

हा जगडं [दं ?] बर भावियेला । कल्पनेनें ॥ ४७ ॥ मज माजी मीपण । तेंचि जीव रूपासि कारण । हेंचि जाणावें निर्वाण । निजींचें एक ॥ ४८॥ एका भांडीं भरियेली । शर्करा पैं वहिली । आणि निघोनि जातां राहिली । कलके जेवीं ॥ ४९ ॥ सेवितां लागे गोड । कां भरि लिये केणें गोडी अपाड । तो प्रतिभास निवाड । गोडिये जाण ॥ ५० ॥ मग गौल्यें आस्थें सेवितां । वमनासि ठाव निरुता । होयचि पैं तत्त्वता । नलगतां वेळ ॥ ५१ ॥ तैसी ते परम वस्तु । सबाह्याभ्यंतरी स्वैरतु । असलिये उदय अस्तु । नाहींच कदां ॥ ५२ ॥ परि ते सत्ता सर्वत्र । वर्ते धरोनि माया सूत्र । तेंचि सामर्थ्य स्वतंत्र । इंद्रिया भासीं ॥ ५३ ॥ पिंड ब्रह्मांड राहटीं । पडतां नुरेचि ज्ञान दिठी । तेथ या जीवाची पेटी । भरे मग ॥ ५४ ॥ तें पंचीकृत भूतां माजी । सत्ता वर्ते निजीची निजीं । इंद्रियाभास सहजीं । मन वोजीं राहिला हेतु ॥ ५५ ॥ उदकचि परि पांरुंब । घटचि पण लांसे । अशुभ ह्मणोनि अनारिसे । वाळिती जन ॥ ५६ ॥ कीं मिष्टान्न परि मळिया मिसें । तें पवित्रें त्यागिलें असे । संपत्तिच परि लांच्छनोद्देशें । अव्हेरिली श्रीमंतें ॥ ५७ ॥ तैसें हें जीव रूप । ब्रह्मचि परि नव्हे साक्षेप । स्वस्वरूप प्रकाश दीप । प्रज्वळिलाचि नसतां ॥ ५८ ॥ धरी इंद्रियविषयीं चाड । न कळेचि निज निवाड । ह्मणोनि जीव नामें वेड । लागलें जया ॥ ५९ ॥ आणि जीवत्वें कैसा । अव-गेचि पै बहुत्रसां । तयेचि उपमे शिष्या । अवधारिजे गा ॥ ६० ॥ विषय भोग जळ । भावोनि मीनचि केवळ । एतुला प्रेमें प्रेमळ । होय ॥ ६१ ॥ कीं कुकर्म वट फळें अनेक । आपण सेवी जैसा काक । होवोनि रंक । इंद्रिय द्वारीं हिंडत ॥ ६२ ॥ ना तरि विषय आपणा दर्दुराचि नाम । ठेवोनियां परम । तया माजी खेळत

२ विलक्षण ३ साखरेनें युक्त असा मधूर पदार्थ. ४ ६ जळाल असतां. ७ पृथक. ८ मृत [illegible]

॥ ६३ ॥ कीं प्रवृत्ति मार्ग पेठें । जाती विषय सौदा[1]वणी [सौणी ?] चा[2]टें । ते वासना रूपें चोरटे । होउनी लुटी ॥ ६४ ॥ विषय जात देखोनि प्रजा । आपण होत तयाचा राजा । मग तोचि संभव नावाजा । घेईजे कैसा ॥ ६५ ॥ अष्टदळ[3] अष्ट पुरीं । तेथ धरिजे शाहारी । स्थूळ भास थोरिवें थोरी । बांधिजे वाडा ॥ ६६ ॥ लिंग रूपाचें घर । वासनात्मकीं मोहर । तेचि करिजे सदर । बैसावया ॥ ६७ ॥ गादी घालिजे तळवट । दृश्य हेतु बरवट । वोटंगण अफाट । कल्पना क्रोड ॥ ६८ ॥ सभे माजी सभासद । अविवेक मंत्री प्रसिद्ध । भेद भाव विविध । सभासद लोक ॥ ६९ ॥ काम बक्षिया [बंकिया ?] जवळी । लोभ चोपदार नेहाळी । क्रोध भालदार आरोळी । नैमित्य पणें देईजे ॥ ७० ॥ भेद वाट वाखाणी । शोक चंवर ढाळिते पाणी । मत्सर द्वेष वोळगणी । नित्य पैं करी ॥ ७१ ॥ मद येऊनि सदोदित । रति संग शिकवित । स्त्रिया दृष्टि दावित । सुरेख पणा ॥ ७२ ॥ मग स्त्रीचि डोळां भासे । अनंगाचेनि अध्यासे । उत्पत्ति स्थिति पिसें । लाविलें तयें ॥ ७३ ॥ दंभ नित्य नोंगरें[4] । वाजवी आत्मस्तुति नगारे । अहंमति अहंकारें । बांधोनि तोंडा ॥ ७४ ॥ मनोवृत्ति अनेक पैं गा । त्याची बहुवस पवन पागा । नाना विषय भोगा । राऊत वळघगें त्या पाठीं ॥ ७५ ॥ विषय वृत्ति महालोट । तेचि चालती गजघटं । विकल्प बैसला संदाट । पिलवान वरी ॥ ७६ ॥ आशा तृष्णादिक । पाखुरें पोशीं अनेक । तयां जें प्रेमैक । तेंचि करी ॥ ७७ ॥ मोह भांडारी । ममता लेखणी लोभ लेखक वरी । आसुरि संपत्तीची परि । जाण पेशी ॥ ७८ ॥ मग इंद्रिय ग्राम तपें । वसविती पैं साक्षेपें । आणि करभार घेपें । तयांचा पैं ॥ ७९ ॥ कर्मठपणें वसवी । अधर्मची पिकवी । मग तया तया गावीं । तें तें आणि ॥ ८० ॥ अध-

---

१ खरेदी करण्यासाठीं, सौदा करण्यासाठीं. २ चाटें=इच्छेनें, लालुचीनें. ३ मनश्चक्र. [सि. स. उ. अ. १० पृ. १७, १८ पहा] ४ नागरीक होऊन. [मी उत्तम, मी पंडीत, मी श्रीमंत, मी सुंदर इ०] नगारे वाजवितो हा भाव. ५ घोडेस्वार. ६ हत्तींचा समुदाय. ७ माहूत

दृष्टीचिये पोटीं । करोनियां ते कोठी । इंद्रिय विषय भरवटीं । भरिली तेथ ॥ ८१ ॥ शिल्लक जें जें करी । तें वेंचणें न करि परी । आणखीं आणखी वरी । भरितचि असे ॥ ८२ ॥ अहर्निशीं विनोद । खेळ खेळे पैं विषद । तोचि अन्यथा आनंद खेद । अवधारिजे शिष्या ॥ ८३ ॥ कोणिएक दिवशीं । जाऊनि बैसे आकाशीं । मग तेथील सौख्यासी । भोगितो पैं ॥ ८४ ॥ तये वेळीं कोणि एक । नसतीच तेथें लोक । तो तेंचि देखे कौतुक । आपणापें जो ॥ ८५ ॥ कोणी एक वेळीं । जाउनी मिळे अनिळीं । तया सौख्याची नवाळी । तेथ भोगी ॥ ८६ ॥ सवेंचि पैं उठे । सूर्यासि तो भेटे । आगिचिया अग्नि- नेटें । संघटिजे तेथ ॥ ८७ ॥ कोणि एक निमेषा सरिसा । उदका माजी बहुवसा । क्रीडा करी विशेषा । आपुलिया सुखा ॥ ८८ ॥ तेथूनियां उतरे । पृथ्वी वरि चरे । स्थूला भास निरंतरे । वोळखिजे ॥ ८९ ॥ मयंकाचिया तेजें । षोडश[१] सखिया नाचविजे । आणि तेंही देखिजे । आपुलिया छंदे ॥ ९० ॥ कीं खगा सवें अंबरीं । कीं मेदिनीहि वरि । द्वादशें नारीशीं क्रीडा करी । दृश्य छंदें ॥ ९१ ॥ नाना जाति सुमनें । मकरंद भाविला मनें । तयाहि मोलमानें । भुञ्ता होय ॥ ९२ ॥ कीं अविद्या हेचि वेश्या । चाडी गुंतला कैसा । जाण शिष्या अनारिसा । बीज भाव ॥ ९३ ॥ शुद्ध माया निजवधु । संगे भोगणें सुखस्वादु । अनुपम्य प्रेम विशदु । बोलतां नये ॥ ९४ ॥ जें वेदासि कानडें । चंद्र सूर्या अवघडे । वाचेचेही पवाडे । न चलती जेथ ॥ ९५ ॥ ऐसें परा ... सौख्य । जन्म मृत्यू हारक परम पियुख । तें आपणचि मुख्य । ...चि कीं ॥ ९६ ॥ येणें आपुलें पवित्रपण । आहे निजवधु ...शी हे निजींची खुण । जाणल्या प्रति ॥ ९७ ॥ हें एक ...भ्रांत । येर ती अवघी भ्रांत । बाह्य नेमें ॥ ९८ ॥

---

१ योगशास्त्रोक्त सोळा कळा,
... ४ हंसाबरोबर [सोहं हंसा

ऐशिया निजवधु संगें । रमतां नेघे अनेक सोंगें । आणि जन्म मृत्यु पांगे । न पडेचि कदां ॥ ९९ ॥ आणि हरति दोषादोष । येमदमीं होय निरास । तीर्थी आंगींचा कस । तैसाचि राहे ॥ ५०० ॥ मग कोणाचें न चले । बोलणेंचि पैं वहिलें । गुंडाळोनियां ठेविलें । शास्त्र जात आघवें ॥ १ ॥ सकळ मतांचा गोसावी । होय वरिलिया शांभवी । सकळ ज्ञान भूषण निचनवी । तयाचियें चरणीं ॥ २ ॥ तो सकळ पवित्रां रावो । सकळ तीर्थांचाहि विसावो । परि दृश्य द्रष्टा वावो । जाहलिया वरि ॥ ३ ॥ तो सकळ ह्मणणेंचा बाप । पावलिया स्वस्वरूप । निजवधु लावण्यदीप । उजळिलिया वरि ॥४॥ ऐशी निज वधु भोगितां । सौख्य असेचि तत्वता । परम समाधान अद्वैता । पावलिया वरि ॥ ५ ॥ परि हें ओलांडुनी । जीव मुलवणें गिंवसोनी । अविद्या वेश्या भावोनि । मांबावला ॥ ६ ॥ आपुली नारी एकवंकी । स्वपुरुषावीण लौकिकीं । न कळे व्यभिचार निष्टंकीं । ऐशी जे चर्या ॥ ७ ॥ व्यभिचाराचें मूळ । भेद जाण केवळ । ऐसेनि होतां निर्मळ । एकीएक देखणें ॥ ८ ॥ 'ऐशिये परम पवित्र वनितें । अव्हेरोनि' वेश्येतें । अधिष्ठिलें निरुतें । कैसिया परि ॥ ९ ॥ शिष्या परिसें जियेचें । रूपक करूं प्रवृत्तीचें । मग तें टाकुनि निजाचें । पाविजे गृह ॥ १० ॥ दशेंद्रियें स्वभोगीं । सिद्ध होणें विषयानंगीं । तेचि वोळख निःशेखीं । दशांगुलियां ॥ ११ ॥ वरि विरोध विरोधियां । काम क्रोध पोलारिया । नाना कुमति लेणियां । लेइलीं तेथ ॥ १२ ॥ माजी चढविलें नेवाळें । वरी रिंचविलीं नाना टवाळें । दृश्य जात पटकुळें । नेसली आंत ॥ १३ ॥

१ यम हे योगांतील प्रथमांग याचें स्वरूप मनदुष्ट वासनेपासून फिरविणें. दम=शब्दादि विषयांपासून श्रोत्रादि इंद्रियें फिरविणें. २ नित्य नूतन. ३ आकर्षून, आच्छादन करून. ४ ऐक्याकार पतिव्रता. ५ दहा बोटांतील लेणीं. ६ हीं सुवाशीण कुल वधूंची लेणीं होत. हल्लीं यांचें महात्म्य कमी होत चाललें [विरोध्या, पोलाऱ्या, नेवाळें हीं बायकाचें पायांतील बोटाचीं लेणीं होत.] ७ शृंगारित केलीं, लेइलीं, मांडलीं. ८ पट=वस्त्रें नाना जातींचीं वस्त्रें.

नाना रंग पटपणें । अनेक पटकुळें नेसणें । कवणाहि मति भुलवणें । जीव पुरुषा ॥ १४ ॥ दंभ अहं कुचीं । कंचोळी लेइली बिरडीयांची । सोडितां न चले विवेक हस्ताची । वाटही जेथें ॥ १५ ॥ कंठीं घातली एकावळी । नाना जन वृत्ति नवाळीं । मणि वोविले सरळीं । विकारादिक ॥ १६ प्रवृत्ति पेटिलें उदर । अध क्रिये सोडिलें कर । रंगाथिले दोनी अधर आशा तांबुली ॥ १७ ॥ चिद्विलास व्यक्ती । तेचि झळके रदपंक्ति । देखतांचि पैं आसक्ति । उपजे जींवा ॥ १८ ॥ मकरंद परिक्षीं संवकले । पाहत्या नासिक शोभे वाहिलें । तेचि मुक्तलग लेइले । अलंकारीं भिन्नता ॥ १९ ॥ नेत्राचिया बुबुळें । स्वेत मानें व्योम निराळें । वारि दृष्टि रवि राहु मंडळें । ग्रासिला जैसा ॥ २० ॥ तैसी निजदृष्टि सूर्य उपमा । बाहुली रूपें आत्मारामा । कल्पना राहु काळिमा । वैसली जैसी ॥ २१ ॥ तये वेळीं जना दुःख । जन्म मरण लंघणें निःशेख । ग्रहण म्हणोनि आशंका अशेख । धरिती तेथ ॥ २२ ॥ मग निर्णयरूपें पाहतां । रवि वेगळाचि तत्वता । छाया रथ ग्रासिता । राहु केतु ॥ २३ ॥ तैसें प्रतिबिंब रूपें गोविलें । वेश्या रूप भाविलें । तेथ जीव रूप गोविलें । ऐशिया परि ॥ २४ ॥ तैसें तें तियेचें । नेत्र मंडळ सौंदर्याचें । देखोनि उपजे भुलीचें । भुररें जया ॥ २५ ॥ एक राहिलें निरूपण । अविद्या वेश्या लावण्य । तरि भोंवयांचें सुरेखपण । देख कैसें ॥ २६ ॥ दृश्याभासीं नाहीं उबग । त्याचि भाविल्या भोंवया चांग । जैसें कोदंड आंग । वळणाकारीं ॥ २७ ॥ निज उगम मुकतिया भाळा । कोहंपणें रेखिला टिळा । अशुद्धपणें आगळा । वर्णाकार ॥ २८ ॥ ऐसें रेखिलें कुंकु । यौवनपणें निष्टंकु । तें देखोनि भूल कलंकु । शिव रूपासी जीवपण ॥ २९ ॥ नाना कल्पना काजळ । त्रिसाळ । तैसें कुरवाळिले कुरळ । मस्तकामाजी ॥ ३० ॥ तया ंच भेद दुसरा । उभय बाहीं सपुरा । कुरवाळिले । तींच लेइली तानवडें । सर्व शोभे

विभ्रम निवाडे । दाविलें ऐसें ॥ ३२ ॥ एवं सकळ भूषणा भूषण । अविद्येचें विपरीत जाण । जीवेश्वरा भुलवण । होइजे जेथ ॥ ३३ ॥ मग आपुलिया घरा । विषम भावाचिया वोवरा । नेवोनियां चतुरा । लाविलें वेड ॥ ३४ ॥ अन्यथा सुख सेज । तेथ आली जया नीज । ह्मणोनि आपुलें निज गुज । विसरलाचि तो ॥ ३५ ॥ प्रवृत्ति मंत्री लाविरा । ममत्वा भूत पंचाक्षरा । पुनतीं माझि याचि घरा । येइजे[जो?] ह्मणुनी ॥ ३६ ॥ निवृत्ति गृहा न जावो । माझाचि धरो संभवो । ऐसा अविद्या माया गौरवो । वेश्यारूपें ॥ ३७ ॥ हा पाहेल आपुलें घर । मग माझी हे नुरेचि उर । आणि माझें हें वसतें द्वार । होईल शून्य ॥ ३८ ॥ ह्मणोनियां गिंवसावा । आपुलिये भाके धरावा । जन्म मर्त्यें वरावा । याचि लागीं ॥ ३९ ॥ ऐशी अ संभावित अविद्या । वेष्टूनी घेतलें स्वसंवेद्या । सकळ तीर्थाचिया वंद्या । भाविला जीव ॥ ४० ॥ ऐसेनि उपाधीं गिवसिला । शिष्या जाण वहिला । जीव अभिधाना पातला । याचि लागीं ॥ ४१ ॥ परि जीवचि नव्हे केवळ । याचा अनुक्रम निराळ । निरालंबीं प्रेमाळ । स्वानुभव असे ॥ ४२ ॥ सांगितलें आघवे धर्म । तें न बाधेचि यया कर्म । कर्मचि आहे ब्रह्म । अनारिसें ॥ ४३ ॥ मागिलिया उपपत्ति । त्या माजी नसे जीवभ्रांति । हे निज ज्ञान संवित्ती । निरोपूं तुज ॥ ४४ ॥ जैसीं आंगापासोनि नखें । काढिलिया आंग न दुखे । तैसें तुजपासोनि सकळिकें । परि तेंचि तूं नव्हसी ॥ ४५ ॥ ना तरि कल्लोळ सागरा पासाव । फुटलिया परि सागरा नसे भाव । वियोगाचें हें नांव । नाइकणें तया ॥ ४६ ॥ कीं द्रुमाचियेफुलेंपर्णे । गळतां नाहींच संकीर्णे । तया परि दुःखावरणें । नाहींच जया ॥ ४७ ॥ तया

१ खोलीमध्यें २ प्रवृत्तिरूप वेश्येनें हा यार [देही] आपल्याच्च घरास वारंवार यावा ह्मणून ' भूत [पंचमहाभूतें] पंचाक्षऱ्याच्या [अपर भूतांत्म्याच्या] ' ममत्वा लाविरा=ममत्वाला उद्युक्त करण्याविषयीं लावालावी करणारा (लाविरा=लावणारा)

[illegible]

परि तुजलागीं । माया तत्त्वें सकळ वेगी । तुझेंचि परि तुझ्या आंगीं । नाहींच तें ॥ ४८ ॥ क्षीरा पासावचि दधि । परि दधि माजी शोधीं । पय निवडिसील निरवधि । तरि कीर तुझें शौर्य तें ॥ ४९ ॥ तें जैसें न गमे । सूक्ष्म इंधनीं बीज नामें । तैसाच यया इंद्रिय ग्रामें । न दिससीच तूं ॥ ५० ॥ अगा सूर्याचियाचि तेजा पासोनी ॥ उदक झालें दिसे मेदिनीं । आणि तयाचि माजी लोचनीं । देखिला तो ॥ ५१ ॥ परि निज देखणें दिठी । उदकीं नाहीं तयाची गोठी । गुंतला नाहीं पैरिपाटीं । भानुं असे उंचीं उंच ॥ ५२ ॥ तें त्याचि पासाव दिसे । परि उदकीं भानु नसे । तैसें अविद्या प्रतिबिंब पिसें । तुज नलगे ॥ ५३ ॥ ऐशी सखोल हातवटी । प्रज्वळूं पैं निजज्ञान दिवटी । दिठिवे[४] माजी दिठी । देखसी ऐसी ॥ ५४ ॥ कीं भव रोग आवधीं । लागली पैं आधिव्याधि । ते निरसावया दिव्यौषधि । अर्धमात्रा तुज देऊं ॥ ५५ ॥ सेवितांचि लागे गोड । घ्राणां डोळियांचें पुरेल कोड । त्वचा कर्णा निवाड । दावी बरा ॥ ५६ ॥ अहो इ या [य ?] बोला [बांयेरेल ?] बाहेरि कोणीं । औषधी माजी कर्णा निववणीं । नादाची तरि काहाणी । नाइकाच तेथ ॥ ५७ ॥ ऐसा बोल बोले तिया । उत्तम सांगणें शिष्य राया । इये मात्रेची बं[६] [बा ?] या । ऐशीच असे ॥ ५८ ॥ तुह्मीं जें जें देखिलें । किंवा कांहिंएक ऐकिलें । तें नाहींच परिसिलें । इये जागां ॥ ५९ ॥ तुह्मी तरि केतुलें । वैद्य येथें नामाथिले । आणि तुह्मी तव हरिले । देह रोगचि कीं ॥ ६० ॥ ऐसा तुमच्या येथिंच्या मात्रा । त्या नव्हतीच पैं स्वतंत्रा । ह्मणोनि एक अर्धमात्रा । रूप करूं ॥ ६१ ॥ उर्ध्वमूल द्रुमाचीं पाळें । ाखा सरळें । एक सरांसकवळें[७] [सकरळें ?] । करावीं तेथ वल्लीचा कोंभ । कीं पत्रना आंतील गर्भ । अष्टदल

...मायांत. ३ सूर्य. ४ दृष्टीमध्येंच दृष्टि (ज्ञानदृष्टि) ५ वेगळे करणें यास वाड्मावां 'बायरावणें' असें ह्मणतात. ६ शक्ति

कमळींचा सौरभ । करावा एक ॥ ६३ ॥ इत्याचार वाली आंग । द्रष्टया तरूचें केशर चांग । अष्टधा प्रकृतीचें सां [आं ?] ग । एकवटोनी ॥ ६४ ॥ अकाराचा कंद । उकाराचा फळस्वाद । मकराचा जडत्व भेद । एक-सरोनी ॥ ६५ ॥ द्रव्य शक्ति भाविलें । तैसेंचि सोनें आटिलें । आंत पोंवळें चूर्ण केलें । कल्पनेचें ॥ ६६ ॥ मुक्ताभाव फेडोनि मुक्त । उत्तम घोंटिलें विविक्त । तैसें केलें संज्ञोक्त । सकळ वृत्ति ॥ ६७ ॥ ऐसीं कितेक आंगें । जाणिवेचीं वंगें [बगें ?] । तीं मेळविलीं निर्वांगें । ऐक्य दृष्टि ॥ ६८ ॥ मग स्वानुभवाचें भांडें । काटक [काटय ?] पाहिलें निवाडें । जें कधींचि नुलंडे । कढ [ड ?] णींतुनी ॥ ६९ ॥ पाणी गाळूनि पाणी । मृत्तिका गिवसोनि तळवणी । मग केली चुळवणी । त्रिकुटावरी ॥ ७० ॥ अग्नि आंगींचा हुतांश । स्थूळाभास जेवणा अशेष । घातला पैं निःशेष । स्वानुभव योगें ॥ ७१ ॥ मन मृगाचें चर्म । तेंचि फकणि-याचें [फोंकणें याचें ?] वर्म । जाण हा तेथिंचा धर्म । शिष्य वर्या ॥ ७२ ॥ साध्य साधनीं कडसिलें । सोहं भावें पक्व आलें । तें काडोनि ठेविलें । निवृत्ति पोटीं ॥ ७३ ॥ तें नाद मुसें घोळिलें । एकवकें बाधिलें । अभिधान पातलें । अर्धमात्रा ॥ ७४ ॥ मग तें तत्त्व निवटुनी । वेष्टुनि ठेलें अति जतनीं । जाण ऐसें निदानीं । शिष्य राया ॥ ७५ ॥ पहिलें जें वेष्टन । तें चित्त चतुष्टय जाण । जागृति स्वप्न वरि आपण । सुषुप्ती सहित ॥ ७६ ॥ दृश्य द्रष्टा जाणीव । अज्ञान ज्ञान संभव । ज्ञाता ज्ञान भाव । उदयला वरी ॥ ७७ ॥ कर्ता क्रिया जाण । कीं भोक्ता भोक्तृ-त्वपण । ऐशीं अनेक परिची वेष्टणें हन । पडियलीं वरी ॥ ७८ ॥ तों शिष्य ह्मणे श्री गुरुप्रति । मज उद्भवली [उदमली ?] एक मति । नाना तम झांकिती । भानु केवीं ? ॥ ७९ ॥ कीं धनुर्धर बिहे युद्ध कदना । आणि जितेंद्रिय दमना । वधु लाजे सदना । पतिचिया काय ? ॥ ८० ॥ व्याध वागुरीं पडे । कीं मुठी माजी वारा दडे । किं विषचि परि वरपडें । उरगा होय ? ॥ ८१ ॥ मुकिया मुखीं मातृका । परा न लिंपे एकवंका ।

---

१ मंथन केलें, घुसळलें, घोंटलें. २ मन, बुद्धि, चित्त, अहंकार. ३ पाशांमध्यें, झाळ्यांत. ४ सर्पाला.

कीं राय विहेना रंका । केलिया पैं गर्जना ॥ ८२ ॥ हें तुमचिये निजींचे । महिमान ह्मणतां साचें । आणि सकळ दुर्वृत्ति पडपेचें । बोलतांचि हें महिमान ॥ ८३ ॥ तरि यया आणि मागलिया । बोलणेंचा गुरुराया । संभव घडे कैसेनिया । अनुक्रमासी ॥ ८४ ॥ ह्मणोनि अर्धमात्रा दिव्यौषधि । निरसीचि पैं आधि व्याधि । जीव दशा अवघी । उरोंचि नेदी ॥ ८५ ॥ ऐसें हें तेथिचें । महिमान तरि साचें । तहीं मागुतीं व्यष्टिपणाचें । बोलणें केवीं ॥ ८६ ॥ ह्मणोनि शबलपणें शुद्धा । बाधणें केवि बाधा । ऐसें मना माजी विविधा । उदयले भाव ॥ ८७ ॥ तया संदेह कारण । निःसंदेह करणें हन [पण] । स्वीकारावें आपण । श्रीगुरुनाथें ॥ ८८ ॥ उत्तरें करितां निरूत्तर । निर्वाळे जैसें अंतर । निजतत्त्व निरंतर । देखणें घडे ॥ ८९ ॥ आणि प्रेमावे जैसी मनीं । चंद्र सौख्यें कुमुदिनी । विकासे जैसी अमनीं । चिद्वृत्ती जे ॥ ९० ॥ मग कोणिएक न्याय भाव । भावातीत देखिलिया प्रभाव । प्रकाशी स्वानुभव । देखि जैसा ॥ ९१ ॥ ऐसें अनन्य भावें शिष्यें । विज्ञापना विशेषें । केलिय गुरुराज संतोषें । निरूपित होतां ॥ ९२ ॥ मृगांक देखोनि मरुद्वतीं [मरुवतीं ?] । येइजे जैसी भरती । कां पूर्व स्नेहाची अतिप्रीति । ह्मणोनिया ॥ ९३ ॥ एक आपुलिया पोटिंचा । सुतचि होय मायेचा । ह्मणोनि तया उल्हासाचा । दुणावा चढे ॥ ९४ ॥ त्याचेहि आंगि उदक भाव आणि आपणासी उदक वैभव । ह्मणोनियां संभव । एकमेकां ॥ ९५ ॥ कां तो देवांचें मन । आपणा देवा उदरिं स्थान । ह्मणोनि अभ्युत्थान देइजे त्यासी ॥ ९६ ॥ कोणिएक नृपतीचे । सेवक असती सन्निधींचे । ते एकमेकां मानाचें । उचित देती ॥ ९७ ॥ तैसे प्रभु सर्वेश्वराचें । उ... ...चे । ह्मणोनि एकमेकांउल्हासाचें । मान चढे ॥ ९८ ...रू । तें अनादि वरते घरु । बांधि

मन नव्हे ह्मणजे मनोलयरूपा चिद्वृ...

असे ॥ ९९ ॥ तेथ ह्मणसील जरि । शिष्यवर्या अवधारीं । अनादि घराची परि । बांधणें केवीं ॥ १०० ॥ अनादि आणि घर । आणि बांधणें हा प्रकार । विविधपणा आकार । असे तेथ ॥ १ ॥ ऐसें आमुचियाचि वचनीं । आमुतें गोवूं पाहसी नयनीं । तरि तेथील प्रस्ताव कानीं । अवधारिजे गा ॥ २ ॥ मायाभासें सगुण । विस्तारलें जीवपण । तेथ गुरु शिष्य हे खुण । बोलिली असे ॥ ३ ॥ केवळ ब्रह्मअलक्षा । धरणें जाहलें गुरु दीक्षा । तेंचि जाण मुमुक्षा । श्रीगुरु पद ॥ ४ ॥ मायेसी जाहला अहंकार । विचित्र रूप बडिवार । तेव्हांचि बांधलें घर । श्रीगुरुराजें ॥ ५ ॥ देखोनि शहर पैंगा । वैद्य करी राहावया जागा । कीं पाहतयां पाहोनि सोंगा । धारण घडे नटासी ॥ ६ ॥ तैसी विश्वमाया अवतरली । जन्म मरण व्याधि व्याली । जीव रूप ह्मणोनि ते निरसिली । श्रीगुरु नाथें ॥ ७ ॥ तेंचि कारण श्रीगुरुपणा । व्यक्ति रूपें शिष्य हे खुणा । बूज तूं पैं आपणा । स्वानुभव योगें ॥ ८ ॥ कारण तरि यया बोला । चंद्र समुद्रेशीं उपमिला । तेथ एक आक्षेप आला । तो हा विस्तार ॥ ९ ॥ उदधि आणि इंदु निर्मिता एक गोविंदु । ह्मणोनि तया पासोनि वेगळा भेदु । जाहला दोघां ॥ १० ॥ इंदु एक मरुद्रत् दुजा । आणि रचिता हा राहिला तिजा । तैसा तो नव्हे गुरुराजा । परमात्म रूप जयाचें ॥ ११ ॥ यया बोलाचिया कारणा । शिष्या देखोनि गुरुराणा । आक्षेप मिषें संतोषपणा । उल्हासता जाहला ॥ १२ ॥ तया उल्हासा उपमान । सांगितलें उदधि इंदु मान । तैसेंचि गुरु-शिष्या समाधान । उल्हास मिषें ॥ १३ ॥ इंदुची आणि अर्णवाची । गति कथिली साह्याची [साविद्याची ?] । तैशीच गुरु शिष्यपणाची । संभवनीय असे ॥ १४ ॥ तेचि सांगों निरूपण । शिष्य आक्षेपी संतोषपण । पावावया कारण । कोण मानें गुरुजीसि ॥ १५ ॥ तेंचि शिष्या कथन । ऐकिजे करुनि कानाचे कान । अवधारितांचि समाधान । पावसील तूं ॥ १६ ॥ मुळीं नाहीं भेदाभेद । एकचि असे ऐक्यपद । सदोदीत ब्रह्मानंद । भरिलाचि

[illegible] आणि [illegible] २ जीवव्यक्तीच्या निमित्तानें.

असे ॥ १७ ॥ तेथ भाविता नाहीं गुरु । अभाव रूपें परात्परु ।
तेथ जाहली इच्छा सादरू । व्यक्ति मिषें ॥ १८ ॥ तोचि आपुला
अंश । शिष्यपणें बहु वस । आणि पाहें आपुली वास । म्हणोनि सुखीं
॥ १८ ॥ तो आपुलेंचि अर्भेळ । आणि आपण माता तयाचें मूळ ।
म्हणोनि संतोषा सांभाळ । होइजे तो ॥ १९ ॥ मग तया अबळा बोल ।
बोलों शिकविजे सखोल । आणि तें बोलतां घेइजे बोल । श्रवण मिषें ॥२०॥
कीं रावा पढविजे । आणि तेंचि तया तोंडीं ऐकिजे । मग आपेंचि सुखा-
विजे । पाळिता तो ॥ २१ ॥ तैसें गुरु पात्रींचें उच्छिष्ट । सेविता पात्रली
स्वरुपीं दृष्ट । मग तया ज्ञान मिषें आक्षेप वृष्ट । घेतली जयें ॥ २२ ॥
मग तें देखोनी । श्रवण मुखें प्राशुनी । गुरुराज सुखावोनी । बोलती कैसें
॥ २३ ॥ गुरु बोलती शिष्याप्रति । प्रश्ना प्रति वाचोक्ति । झळाळ दिसे
विरक्ति । माझारी कैसा ॥ २४ ॥ शिष्या पुससी जरी । इये अर्धमात्रे
वरी । उपाधीची परी । केवीं घडे ॥ २५ ॥ हें कैसेनि घडलें । तृणें शस्त्र
तोडिलें । कीं इंधनें पोळिलें । अग्निला केवीं ॥ २६ ॥ ऐसे तुझे आक्षेप ।
तरि ऐक तयाचा निक्षेप । निवृत्ति निराभाव साक्षेप । निरोपूं तुज ॥ २७ ॥
ऐक यया बोला । दृष्टांत सांगतों चांगला । जेणें तुझा आशय पुरला ।
जायिजेल ॥ २८ ॥ मेदिनी पासोनि सोनें । परि तेंचि नाशे तयानें । मेघ
होती रवि रश्मीनें । तेचि लपविती तयातें ॥ २९ ॥ कीं नीरावरील
बाबुळें । त्याचेंचि परि त्यातें गढूळ । करी तेथ केवळ । काजा यने
सज्जना ॥ ३० ॥ ना तरी आपुलाचि बोल । अळुमाळ झालीया ढील ।
आपणासि करि मोल । रुकियांचें ॥ ३१ ॥ तैसी ते अर्धमात्रा । क्षोभ
जाहला स्वसूत्रा । पहिलीच परि स्वतंत्रा । आधिष्ठिली अष्टधा ॥ ३२ ॥
ऐशी हे समज रीति । शबलांशें सततीं । तया माजी शुद्धांश रीति ।
मानणें कैसें ॥३४॥ मज नाहीं बंधन । मी मज गुह्यपणा आच्छादन । जैसें
पति सुखाचें स्थान । लोकिक मिषें झांकिजे ॥ ३५ ॥ परि तें झांकिलेंचि

उघडें। प्रीया प्रीय एकीकडे। मिनलिया झांकणें ओडें। फेडोनियां टाकिती ॥ ३६ ॥ कीं अग्नि राखोनि दीप कळी। पदर देवोनि मावळी। दिसे तमचि परि झळाळी। अंतरीं प्रकाश ॥ ३७ ॥ ना तरि स्वरत्नरूप जाणोनि। वेष वेइजे नाना वर्णी। लोकां दाविजे भुलवणी। परि आपण न भुले ॥ ३८ ॥ कां जैसी राज पत्नी। महिमे आच्छादे नाना यत्नी। परि आंत लावण्य रत्नीं। भूषिली असे ॥ ३९ ॥ नाना परिचे पट। दांडिये वेढिले वेंट। खंडे किरणें तमा नीट। ह्मणविजे ऐसें ॥ ४० ॥ कितेक मान्यें उणवेंट। वेढिले पैं पट। परि अंतर रूप निवट। सौंदर्य पणें असतेचि कीं ॥ ४१ ॥ तैसी नाना वर्ण पटकुळें। जागृति स्वप्न सुषुप्ति मेळें। असत्ताचि परि त्यां निराळें। तूर्या राणी नांदत ॥ ४२ ॥ ऐसें जें मानणें। राजसेवा रंकपणें। हें ज्ञान दशेचें वोळखणें। जाण तेथ ॥ ४३ ॥ शिष्या शुद्ध दिठी अज्ञान। बांधणेंही भावी अज्ञान। परि ज्ञातयाचें समाधान। मानणें तें कोणे रिती ॥ ४४ ॥ राजयाचिया चरणीं निक्या। सेवक देतीचि पैं बुक्या। दृष्टि गणिल्याहि तितुक्या। मारिलें दिसे अबळासी ॥ ४५ ॥ केवळाचि अबळ जाण। न कळे पुढिलांचि राहटी खुण। ऐसें हें देखणेंपण। तयांचेच कीं ॥ ४६ ॥ येरीं राजा आपुलिया समजें। सुखाचि भावोनि सुखें निजे। तें भासे तया दिसिजे। कुटितो ऐसें ॥ ४७ ॥ तैसें शिष्या जाण। शुद्धांशाचें लक्षण। बांधणें ह्मणणें जाण। अज्ञान भास ॥ ४८ ॥ याचि साठीं बोलणें। घडलेंचि पैं विस्तार घेणें। कीं अर्धमात्रे वेष्टणें। केविं पडे ॥ ४९ ॥ ऐसा भासलाचि संदेह। तरि सांगितला जाण निःसंदेह। तेथ आपुला परिणामावह [परिग्राह ?]। समजोनि घेई ॥ ५० ॥ अगा अर्धमात्रा ब्रह्मरस। ब्रह्माचि होऊनि मुस। तोचि पैं हुताश। प्रज्वळिला तळीं ॥ ५० ॥

---

१ आड असलेलें. १ परिच्छिन्न ज्ञान (अज्ञानरूप) रूप सूर्याचे किरणानीं. ३ उणाक अल्प मोलाचें.

ऐशिये कडेसणीं कढासिलें । दर्शनीं ऐक्यत्वा आलें । तेंचि नि [ने ?] वोनि ठेलें । अति यत्नें ॥ ५२ ॥ कोणी एक नृपती । औषधी सांचि सततीं । नाना जतनें वेढिती । अति सदट ॥ ५३ ॥ ह्मणोनि तया वेष्टणें । मातृके नाहीं नासणें । आणि अधिकाचि होणें । निगावरि ॥ ५४ ॥ आणि कितिएक गुह्य । कोणी न देखती सबाह्य । आणि भवरोगाचें छेद्य । परमारोग्य ॥ ५५ ॥ तैसी ते अर्धमात्रा । तुज पाजवूं स्वतंत्रा । मग आघविया यंत्र तंत्रा । वोळखसी तूं ॥ ५६ ॥ ऐसा प्रेमप्याला घुटका । घोंटितांचि निष्टंका । निवृत्तीचिया मुखा । रोच्य येई ॥ ५८ ॥ मग अहं उदर फुगणें । ढील होय सोऽहंपणें । मग आरोग्या ठाणें । हळूचि पडे ॥ ५९ ॥ भाळींची उसळणी । होयजे का पर द्वैतपणीं । कीं ब्रह्मरंध्र भंवडणी । भेद दृष्टि काढिजे ॥ ६० ॥ डोळा चांगलें न्याहाळे । दृश्यद्रष्टा नुरिजेचि कंवळें । ज्ञानांजनें पायाळें । मौनें शोधिजे निजधन ॥ ६१ ॥ त्रिविध ताप काढिजे आंगें । शीतळ होइजे निर्वेगें ॥ अध्यात्म अवरुचि नेघे । जिव्हा ते पैं ॥ ६२ ॥ स्थिरपडे निद्रा । न मोडे स्वस्वरूप मुद्रा । इंद्रिय सर्वी आर्द्रा । स्वसुखजीवन आतळे ॥ ६३ ॥ मग सेविलें आघवें जीरे । दृश्य दृष्ट्रा पदार्थ सारे । ज्ञानदृष्टि मळद्वारें । निघोनि होय निर्मळ ॥ ६४ ॥ मग आघवेंचि समाधान । ह्याचे तोचि शोधन । आणि कोणीच व्याधि बंधन । न बाधेचि जया ॥ ६५ ॥ ऐसा अर्ध मात्रा ब्रह्मरस । देऊंचि पैं अशेष । भव रोगा नाश । रोकडाचि करूं ॥ ६६ ॥ आणि नासला हाहि भाव । नुरवूंचि मन सहित संभव । अखंड जें का

---

१ मंथनें करून, विचारानें, विवेचनें करून. २ कसास लावलें, घुसळलें ३ निगा=सुश्रुषा [हा शब्द वाडीप्रांती फार चालतो] वरी=वरती, आणखी. ४ ईश्वर तो मीच आहें अशा समजण्यानें. ५ डोक्याची दुखी. ६ दिसलें जातें. ७ जो मनुष्य पायांकडून जन्मतो त्यास पायाळ ह्मणतात. त्याच्या 'सिद्धांजन' घातलें असतां त्याला भूमिगत ठेवा [धन] अव- ९ त्याप्रकारानें १० मोक्षरूप अंगें करून १ गेनें [illegible]

असे वैभव। तेंचि देऊं ॥ ६७ ॥ सकळ भावा भाव आटती। मग प्रकृति पुरुषें भेटती। ऐक्यत्वें निवटती। ऐक्य स्थानीं ॥ ६८ ॥ आणि जे आपणापें। दृष्टिं देखणें सोपें। तेंचि बुझवूं साक्षेपें। तुजलागोनी ॥ ६९ ॥ तुजमाजीच असे। आण तूतेंचि पैं नें दिसे। तें दवडुनि देऊं पिसें। याचि काळीं ॥ ७० ॥ तुजिये निजगृहा आंतवेटी। परा बोवैरिये दारवटीं। तेंउघडतांचि निजधन पेटी। होय ठावुकी पैं तूतें ॥ ७१ ॥ मग वाचे दिठी नाकळे। तेंचि देखसी परम सोहळे। अव्यय सुखाचे ळळे। अबलावस्थे भोगिसी ॥ ७२ ॥ आपुलिये पूर्व महिमे। निज सुख पावसी अनुपमें। जीवपणाचिये नामें। न शिवसीचि कदां ॥ ७३ ॥ जेजे उपदेश निवाडें। हरेळ कोक रितीं वेडे। मग परतोनि तयांकडे। न पाहसीच तूं ॥ ७४ ॥ हुजूर देशीं जन रीति। आणि धरिसी मिथ्या संशय भ्रांति। परि अफाट हे अष्टधा प्रकृति। नाटोपेचि तुज ॥ ७५ ॥ धांवे जैसा बळवंत। तैसाचि पाठीं पुरवित। पुढिला न पाहेचि सांगात। मागलियाचा ॥ ७६ ॥ तो जरि पाहे पाठीं। तरि अधिर देइजे गळां मिठीं। आणि देतांचि समोर दिठी। सुख आथि ॥ ७७ ॥ कां दिठीचा ऐसाचि। स्वभाव बांधिजे अन्यथा माची। लोभ शोक मोहाची। घरटींचि आंत ॥ ७८ ॥ दृष्टिमाजी पंचीकृत। भूतें दिसती भयभीत। कां? प्रकृतीचा सांगात। धरियेला जीवें ॥ ७९ ॥ प्रकृतीचें उठे बिंब। दावी अनेक विकार झळंब। स्वयं सुख स्वयंभ। आठवूं नेदी ० ॥ ८० ॥ म्हणोनि पाठीं प्रवृत्ति उजीं। न पाहणें अंधदृष्टि समाजीं। उर्ध्वें चालावें सहजीं। अति वेगें ॥ ८१ ॥ ते गुरुगुह्य [मोटी ?] गोठी। तुज निरोपूं सेवटीं। उत्तरार्धे परिपाठीं। बिस्तार करूं ॥ ८२ ॥ तया आंतलें बीज। समाजसी आपुलें गुज। निरालंबीं सहज। डुळसी मग ॥ ८३ ॥ तुज निरूपिली आवशी। अविद्या माया गोंवि। परिते संकलित जाणावी। पूर्ण ज्योति ॥ ८४ ॥ आणि जें शुभाशुभ। निरोपिले बहु दंभ। तें

१ तुकोबांनीं ह्मटलें आहे. [तुझें आहे तुज्यापाशीं। परि तूं जागा चुकलासी॥ १॥]
२ आतल्याबाजूस. ३ खोलीच्या द्वारांत ४ खास सरकारचा देश, मुख्य शहर (पक्षी सर्व शक्तिमान चैतन्य आत्मा (ईश्वर) त्याचा देश.

बुझसील स्वयंभ । आपुलेंचि रूप ॥ ८५ ॥ ऐसा आप आपणियां । निवाडू असे शिष्य राया । कानीं ऐकावया माया । नाहींच जेथ ॥ ८६ ॥ जैसें आरसिया आंत । आपणचि दिसे निभ्रांत । आणि तेथ वोळखे सतत । आपणापें जो ॥ ८७ ॥ मग आरिसाहि नसतां । देखणा भासही विरतां । विरलिया माजी प्रमेगता । उरेचि एक ॥ ८८ ॥ नातरि उदकीं व्योम । दिसे दृष्टि आलिया भ्रम । परी तेथ नसे नाम । पाहतां खरें ॥ ८९ ॥ द्वैताभास देखिला कीर । परि ऐक्यत्वीं देखतां समोर । व्योम जागा निर्धार । असलेंचि असे ॥ ९० ॥ ह्मणोनि पुढिलें पैं निरूपण । कर्मचि परि ब्रह्म जाण । शिष्य ऐसें बुझवण । बुझावूं तुज ॥ ९१ ॥ तो उत्तराधार्थ । पूर्ण प्रमेयीं परमार्थ । शिष्य पुसेल यथार्थ । श्री गुरु प्रति ॥ ९२ ॥ तें अवधान मिषें भृंगीं । बैसोनि कथा कमळपरागीं । स्व सुखार्थे निर्बोगीं । निवणें होय मुमुक्षां ॥ ९३ म्या तों नेणतें अबळ । कवित्व मिषें करितों चावळ । परि ज्ञांतजन कृपाळ । न कोपती ये विषयीं ॥ ९४ ॥ कीं सकळ सृष्टीची जननी । तोपें देखोनि दीनजनीं । कां मज-हुनी दुजी रचनीं । नाहींच कदां ॥ ९५ ॥ कां वधु करी बोल वृष्टि । सखोल नव्हति जरि गोष्टि । परि निज कांताचिये दृष्टि । गोडचि वाटे ॥ ९६ ॥ तैसी माया हे आपुली । ज्ञान दृष्टि जयें केली । अर्धांगपणें भोगिली । पूर्णांगाखालीं ॥ ९७ ॥ तैसा मायारूपी आपण । ऐक्यत्वीं उत्तम पुरुष जाण । झाला तया वावुगेपण । इये बोलीचें न देखे ॥ ९८ ॥ ह्मणोनि विनवणी संताप्रति । निवृत्ति पदीं प्रवृत्ति । पढे तया ऐक्य मति । निज सज्जनीं करावी ॥ ९९ ॥ आतां पुढील निरूपण । कर्ममार्गें ब्रम्ह-पूर्ण । पावावया निज खुण । बोलतील पैं श्रीगुरू ॥ ७०० ॥ शिष्य करील विनवणी । प्रश्नोक्ति मिषें उत्तमपणीं । सोहिरा दास ह्मणे निज श्रवणीं । ऐकावें पैं श्रोतियीं ॥ ७०१ ॥

इति श्रीमहदनुभवेश्वरीसृष्टिक्रमे गुरुशिष्यसंवादे जीवेश्वरयोगो नाम सप्तमोध्यायः ॥ ७ ॥

अध्याय ८ वा.

कर्मयोग.

ॐ तत् सत् ॥ जयजयजी अपरमिता । चैतन्यसिंधु सदयता । निर्भररूपें पूर्ण भरिता । जीवन अवना ॥ १ ॥ तुज माजी येती लहरी । त्या अनेक जीव जात परि । उठती फुटती वरी । जेथील तेथ ॥ २ ॥ त्या माजी अंतिनौका । ते तुझेंचि अंग एका । देसीच पैं कौतुका । लागोनियां ॥ ३ ॥ तया माजी तरणेंनावा । नावाजे पैं जीव स्वभावा । मायेचिया गांवा । आंतचि ते ॥ ४ ॥ येरीं तूं नव्हसी जळ । जळातीत केवळ । सर्व जात मेळ । तुझेंचि आंग ॥ ५ ॥ तेथ आपणापें जळ । भाविलें पैं माया जाळ । तहीं तरणे मरणें हा आळ । विनोद ऐसा भाविसी ॥ ६ ॥ आंतचि भाविसी परतीर । जें आत्मविवेक बंदर । सौविया होसी सौदागर । आपणचि वित्ता ॥ ७ ॥ मग आपणचि होसी जियोंला । उद्यमी सदैव भला । वारियें पेलूनी जोडिला । लाभ ऐसा ॥ ८ ॥ कीं कितेक उद्धरणा । आवो येइजे श्रीमंतपणा । तेंही तुझियाची निर्वाणा । होतसे येथ ॥ ९ ॥ तुझा पैं दैविकी अंश । निवटि तीच निज अशेष । ते होती निःशेष । ऐशिया परि ॥ १० ॥ आणि तुझिया वामांगाचें । आतेंळा [आतवा ? आंतुला ?] भाग वरी जयाचें । चित्त घे मानोनि साचें । निलयपण ॥ ११ ॥ ऐसेनि जे आथिले जीव । ते बुडतीच सावेव । मत्स्य मकर विभाव । डंवचिती त्यांतें ॥ १२ ॥ सर्वोचि होती अति शोच्य । जन्म मरण चुबकळेंच । ऐसे हे नाना विवंच । नसोनि पैं तुज

---

१ मोठीं जहाजें. २ लहान लहान नावा. ३ सहजच ४ जीवरूप, जिवंत. ५ व्यापारी. ६ वाऱ्यानें (पक्षीं हिरण्यगर्भ वायुनें). ७ ढोंकून देऊन, हांकून, लोटून. ८ अति दिव्य त्रिगुणात्मिकामाया. [भगवद्गीता अ. ७ श्लो० १४ पहा.] ९ दक्षिणांगाचें [अर्धनारी प्रकृतीचें]. १० अंतरंग, आंतला. ' आतला=दडपलेला, आच्छादित असलेला '. ११ स्थानिक पण, गृहपण [अविद्योपाधि कारण शरीर

माजी ॥ १३ ॥ याहीं आप आपणियां । करणें जें सद्गुरुराया । समर्थ सिद्ध ह्मणोनियां । लागतों पायां ॥ १४ ॥ प्रभुजी तुमचिये महिमे । पुढें येऊं न शके शिमे । कोणिएक उपमें । ना तुळेची कीं ॥ १५ ॥ आणि दुजेपणाचिया भावा । नाहींच जेथ रिघावा । तो तुमचा आघवा । महिमाचि कीं जी ॥ १६ ॥ शबल वरबियापणा । आगळेंचि जें आपणा । तेंचि सेवणें निजपणा । सोहंपण ॥ १७ ॥ ह्मणोनि सोहं बीजाचें बिक । सकळ उपपत्ति चढे एक । ऐसें अंगिकारूनि कौतुक । सांगावें मज ॥१८॥ हाचि भेटे इया बोला । हेतूचि पैं आंतुला । जीवपणाचिया जीवत्वाला । उरवूंचि नये ॥ १९ ॥ ययाचि आशया माळा । बुद्धि घालिते केवळा । कारण कार्य तरि ! निराळा । आपआपणा व्हावया ॥ २० ॥ ऐशिये पद पद्धतीं उपपत्ति । तरंगाकारें अपांपति । तेवीं सकळ कर्माकर्म आधिष्ठिति । चैतन्य लीला ॥ २१ ॥ कीं पाठी कडू गर्भ गोड । भातुकें जैसें चिंबुड । अभिधान ऐकतां निवाड । आघवेचि नेती ॥ २२ ॥ वरी तों दिसती कांटे । परि आंत वसती अमृत सांठे । आवडी नेती बरवटें । फणस जैसें ॥ २३ ॥ कीं बाह्य दिसे कुरूप । अंतरीं गुणा आणी रूप । शुद्धपणें लावण्य दीप । उजळे जैसी पवित्रा ॥ २४ ॥ तैशा ह्या आघविया । साधनोपपत्ति गुरुराया । आचरतां बाहेरील क्रिया । परि अंतरीं माया नसावी ॥ २५ ॥ हेचि माझी विनवणी । मस्तक मिषें स्वामिचरणीं । आत्महितार्थ निजखुणीं । पावावया ॥ २६ ॥ ऐसा अनन्य भावें । शिष्य येतां शरण नांवें । सद्गुरु कृपा जागवे । जागलेपणें ॥२७॥ घेवोनि अह्मांचा स्वभाव । अभावीं आटिले भाव । स्वात्मसुखवैभव । निरूपिते होती ॥ २८ ॥ आणि निरूपितिये वाटे । स्थान मान पाया बरवटें । ठायिं ठायिं माजिवटें । सुखाचेचि कीं ॥ २९ ॥ प्रथम पद जातियां । सुखचि असे पावावया । कर्मयोगें

॥कीर्णांनीं आहे हें कोंडाळ्या एवढें

॥ ३० ॥ तें कर्मपद प्रथम । दाववीतें निज सुख सीम । रसिक असे प्रेम । तेथिलिये धांटी ॥ ३१ ॥ परम तत्त्वाचिया योगें । उभारिलें माया बगें । जीवजात अनेक सोंगें । घेतलीं जयें ॥ ३२ ॥ अव्यक्त रस ब्रह्म-मुसें । वोतियेलें व्यक्त ठसे । तोचि विस्तार बहुवसें । विस्तारिला ॥३३॥ कीं चैतन्य हेम आटणी । आटिलेंचि स्वतेज अग्नि । तेथ अनेका लंकारीं निमग्नी । थोरविके पैं आली ॥ ३४ ॥ तोचि भोक्ता धातुरूपें । धातूचि भोगी साक्षेपें । तेथ आरंभिलें वोपें¹ । तेवीं दशा हे कर्म ॥ ३५ ॥ धातूचि माजी धातु । हीणवटासि होय हेतु । तें चोखामिषें निभ्रांतु । वोप देणें ॥ ३६ ॥ तेवीं कल्पनेचि माजी । कल्पना उदयलीं सहजीं । तेथ जाहली नावाजी । ते हें कर्म ॥ ३७ ॥ मायारूपें आपण । घेतलेंचि पैं विवि-धपण । तेथ भाविलें निर्माण । चारि खाणीं ॥ ३८ ॥ माया रूप मेदिनी वरि । चारि स्तंभ रुतले करीं । तेथ भाविली विनोद परि । मंड-पाकार ॥ ३९ ॥ तें हें ब्रह्मांड निवाड । आंतचि केले पिंड । एकसरें रचना कोड । ऐक्य निवाडें एकाचि ॥ ४० ॥ दोघां एकचि देख । दोहींचे एकाचि कौतुक । होणें जाणें तेंहि एक । उभयां माजी ॥ ४१ ॥ उदयला जैसा रवि । सर्वत्रीं प्रभा दावी । राहटी तैसी जाणावी । एक होउनी ॥ ४२ ॥ त्यामाजी अति कौतुकें । स्वधर्म मांडिला एकवंकें । खेळचि पैं निष्टंकें । तेंचि होउनी ॥ ४३ ॥ स्वकर्म हाचि स्वधर्म । तया माजी निज वर्म । वर्मेचि परब्रह्म । सांपडे जैसें ॥ ४४ ॥ डोळां सूयिजे³ अंजन । दिठिवे⁴ दिजे आलिंगन । मग जैसें पाताळ धन । उमगे तया ॥ ४५ ॥ तैसें यया कर्मीं । वर्णाश्रम धर्मीं । आपसयांची निजवर्मीं । पावणें घडे ॥ ४६ ॥ तैसेंचि पैं सुगम । निरूपण मिषें अनुपम । ब्रह्माचि पाविजे नाम । कर्मरूपें ॥४७॥ तेवींच सोपें आणि सुलभ । कर्म मिषें ब्रह्मलाभ । जिहीं आकळे स्वयंभ । आपण कीं ऐसा ॥ ४८ ॥ तोंचि शिष्या ऐक

---

१ रीत, पद्धत. २ लखलखीत होण्यासाठीं केलेली साफसफाई. ३ घातलें असतां. ४ दृष्टीला.

आतां । ईश्वर मुळींची जी सत्ता । वाढली कैसी तत्वतां । सुकृत दुष्कृतिं ॥ ४९ ॥ पुण्य मिषें आज्ञा । कीं पातक मानें अवज्ञा । ऐसें नेमियेलें सर्वज्ञा । प्रभुजीनें कीं ॥ ५० ॥ प्रभु ह्मणणें ईश्वर । जो मायेयें केला वर । जयें घेतला बडिवार । आपुलिये आंगीं ॥ ५१ ॥ तो तरि देव सर्वज्ञ । परि कारण रूपें माया प्राज्ञ । अभिमान धरी अवज्ञ । नाथिलाचि कीं ॥ ५२ ॥ तोचि सकळ विस्तार । भाविता जो सर्वेश्वर । त्याहीं केला प्रकार । रचणुके माजी ॥ ५३ ॥ त्या यया चारि खाणी । मंडपाकारें स्तंभपणीं । उभारिलिया नाना कर्णीं । आंतचि धर्म ॥ ५४ ॥ ते नाना विनोद स्वधर्मपणीं । प्रवृति होय निवृत्ति राणी । योग साम्राज्याचिया पोटणीं । सुख भोगी ॥ ५५ ॥ तरि ऐक आतां सावध । चारि खाणी पैं विशद । विवरूचि पैं अगाध । स्वानुभव योगें ॥ ५६ ॥ जारज आणि अंडज । स्वेदज आणि उद्भिज्ज । ययांचे विस्तार चोज । निरोपूं तुज ॥ ५७ ॥ तरि महा भूतां पासोनी । निर्माण झाली विजनीं । आणि हेतुरूपें नावें जनीं । लेखकां आलीं ॥ ५८ ॥ व्योम आणि वायु मिषें । तम सत्व संधि सरिसें । निपजेचि पैं कैसें । वणिज हें ॥ ५९ ॥ वायु आणि दहन वशें । तम सत्वा संधी असे । आपें आप होतसे । उद्भिज्ज जात ॥ ६० ॥ पवन दहन उदक मिषें । निजांचेनि उल्हासें । माया विनोद उसिसें । स्वेदज निपजे ॥ ६१ ॥ पवन दहन समारंभें । उदक पृथ्वी नभें । जारज त्रिगुणपणें वल्लभें । क्रियाशक्ति समवेत ॥ ६२ ॥ येराहि असे क्रियत्वपण । परि नसे कल्पना भ्रमण । सुषुप्ति माजी क्रीडण । स्वस्वानंदें करिती कीं ॥ ६३ ॥ अंडजां आंगींचा भाव । पवनाचेंचि

व । येर तत्वें समुदाव । साहित्यवाणें असती ॥ ६४ ॥ स्वेदज

दहनाचेंचि लाघव । वायूहि दावी भाव । उगाचि तेथ

—ज्जां साहित्य । दहनाचि एक निमित्त । पवनहि

र्जुन तिष्ठति । भ्रामयन्सर्वभूतानि यंत्रा-

मेळत । साहित्य योगें ॥ ६६ ॥ ऐक आतां जारजा । थोर लाघव मही बोजां । येर तो नावाजा । कार्य कारण ॥ ६७ ॥ अगा हें कथनें सूक्ष्म वशें । ज्ञान दिठीचेनि मिषें । येरीं तो कांहिएक नसे । पांचांवीण ॥ ६८ ॥ पांचेंचि कीर होती । सकळैक जीव जाति । परि आघवेचि एक रीती । ह्मणतां नये ॥ ६९ ॥ ह्मणोनी जयामाजी बहुवसें । जें जें अधीक असे । याचि करवीं अनारिसें । निरूपिलें तुज ॥ ७० ॥ आणि अवघींचि भूतें । गुणरूप क्रिया सततें । नव्हतीच पैं निरुतें । एकाचि तुक ॥ ७१ ॥ कीं भोगणें ही एकसर । नव्हेचि कर्माचा पसर । ह्मणोनि अनारिसा विस्तार । निरूपिला तुज ॥ ७२ ॥ जारजा माजी कितेक । जीव असती अनेक । परि अज्ञानाचा कलंक । नसुटे जयां ॥ ७३ ॥ कीं कितेक पशु होती । अभक्षचि भक्षिती । ज्ञानावीण न राहे ती गति । तयाचि परि जाणिजे ॥ ७४ ॥ ज्ञान ह्मणतां अनारिसें । स्वस्वरुपीं दृष्टि पैसे । तेंचि जाणावें उत्तम ऐसें । निज ज्ञान पैं ॥७५॥ जारजाचें निर्माण । राहिलें जें निरूपण । करीं आतां श्रवण । शिष्य वर्या ॥७६॥ तरि पांचांच्याहि अंशें [वशें ?] । जाहलेंचि पैं ऐसें । गुणत्रय विशेषें । मिळती तेथ ॥ ७७ ॥ त्या माजी अधिक । मेदिनीचें बिक । रजोगुण कौतुक । बहुवसें तेथ ॥ ७८ ॥ आणि क्रिया शक्तीचा मेळा । मेळिजे येथ अवलीळां । हाचि जाणावा निराळा । स्वानुभव पैं ॥ ७९ ॥ ऐसेंनि जें जारज । निर्मिलें पैं सहज । माया देवीचें काज । उद्भवलें ॥ ८० ॥ तयां जारजां माजी । पशूहि कितेक बोजीं । आपुलिये निजीं । ओळखचि नाहीं ॥ ८१ ॥ ऐसेही कितेक जीव । अज्ञानाची ठेव । क्षुधा तृषा आलस्य हा भाव । निद्रेसहित ॥ ८२ ॥ ऐसे स्वभाव उपजती । कितेक खाती पियौती । परि न कळेचि निजज्ञान निरुति । नर तनूवीण ॥ ८३ ॥ ह्मणोनि नरतनु माजी युक्त । कितेक जीव विविक्त । परि

१ नावाजण्याला, वाचेनें वर्णन करावयाला. २ वेगळें प्रथक. ३ प्रकारांनीं. ४ पितात. ५ एकांतांत असणारे.

नव्हतीच पैं मुक्त । निजज्ञानें वीण ॥ ८४ ॥ नरांमाजी संभ्रम । चातुर्वर्ण्य युक्त नाम । वर्णाश्रमीं स्वधर्म । नेमिला तेथ ॥ ८५ ॥ अविद्या मायें उभंगले । जीव दुष्कर्में दाटले । ते स्वकर्मेंचि भेटले । सायुज्य पदा ॥ ८६ ॥ स्व-धर्माहुनी थोर । सृष्टि नसे निरंतर । ह्मणोनि आपुलें अंतर । निर्वोळिजे तेथ ॥ ८७ ॥ तेंचि आपुलें निजधन । कर्म मार्गें ब्रह्म शोधन । विषय व्यौंळां निर्विषय मान । होइजे तेथ ॥ ८८ ॥ विषय असतांचि नाहीं । व्योम नीरीं जैसें पाहीं । कीं सहोदराची सोयी । स्नेह नसतां जैसी रूढ ॥ ८९ ॥ वीर्य नसतां पतेंवा । कीं अग्नि नसतां उतेंवा । रूढचि परि प्रभावा । नयेचि जैसें ॥ ९० ॥ जळेंवीण मासोळी । कीं द्वेषावीण गाळी । विखारचि परि नवाळी । देव सम्मुखीं नव्हे विकां ॥ ९१ ॥ तैसेंचि जाण विषय । असतांचि नाहीं बाधा भाय । एक पावलिया निज निळय । ब्रह्म सुखाचें ॥ ९२ ॥ हे श्लाघ्यता स्वाश्रया आपण । कर्मरूपें स्वधर्मचि जाण । ह्मणोनि हें निरूपण । विशद करूं ॥ ९३ ॥ ऐसें सद्गुरु मुखींचें । वचन येतां कर्माचें । शिष्या मनीं जाणिवेचें । जाहलें गृह॥९४॥आशंका उदयली ऐसी । तम वोसांवी [ई ?] प्रभे सरिसी । आणि तेचि तया [दया ?] दडेंपीसी । लिंपुनि ठेवी ॥ ९५ ॥ तैसें जाहलिया तया । छाया कारण जैसें भया । तैशीच हे अविद्या माया । शंके सरिसी उदय [म ?] ली ॥ ९६ ॥ मग शिष्य ह्मणे गुरु देवा । संशया झाला

१ जाणले गेले किंवा अविद्या मायेला जाणते झाले. २ निर्मळ करणें. ३ सर्पास. ४ महमदी धर्मांतील पीराची पतवा [प्रतिमा] तीमध्यें जर देवपणाचें शक्ति सामर्थ्य नसेल तर तिला ‘ पतवा ’ असें कोणी ह्मणेल काय ? ५ वाडीप्रांतीं कुळंबी लोक पावसाळ्यांत, धोंगड्या सुकविण्यासाठीं एक ताटी तयार करतात व ती दोरांनीं टांगून (तीच्या खालीं अग्नी पेटवितात. त्या तारीस ह्मणतात. ६ शिव्या. ७ वाडीप्रांतीं कित्येक देवस्थानें अशीं आहेत. कीं ‘ सर्प-मनुष्यास देवळांत नेला असतां विषबाधा नाहींशी होते. [विका=

रिघावा । तो परिहारोनि दावावा । शुद्ध संकेत ॥ ९७ ॥ जी न पाहे जरी रवि आशा । तरि कंज केविं पावे विकाशा । ना चकोर पावे संतोषा । चंद्रेविण केवीं ॥ ९८ ॥ कीं नाना द्रुम लवलव । वसंतेवीण पल्लव । निघतीचना संभव । ऐसिया परि ॥ ९९ ॥ तैसें आपुलें सरूपपण । न पावती जीव अजाण । तरि आत्म सुखें उगवण । केवि होय ॥ १०० ॥ ह्मणोनियां जी कारण । संशय मिसें हेंचि ठाण । कीं हें ब्रह्मीं कर्माचरण । केविं होय ॥ १ ॥ स्वामिनींचि निरूपिलें मार्गें । एकदां पावलियां निर्वांगें । कर्म धर्म नाम रूप वेगें । नाहींच जेथ ॥ २ ॥ तेथ बोलतां नये गोष्टि । पावलिया नये मागुता दृष्टि । पोट ह्मणता पृष्टि । नये जैसी ॥ ३ ॥ कदां घोळिलें लवण । उदका माजी जाण । मागुतीं नव्हेचि निर्वाण । आकारपणा ॥ ४ ॥ कीं दधितुनी नवनीत । काढून सोडिलें तक्रांत । तें पुनरपि न होत । तक्र जैसें ॥ ५ ॥ तैसेंचि हें मन । पावलिया दशा अमन । मागुतीं नये अभिधान । मनचि ऐसें ॥ ६ ॥ तैसा आपुला उगव । पावलिया हा जीव । पुनतीं नये नाव । तेंचि तया ॥ ७ ॥ बोळाविला मकरंद । ज्ञान ज्ञाति स्वाद । सुमन विरलिया भेद । नाहींच तया ॥ ८ ॥ इहीं स्मामीचिया बोलणीं । पूर्वील पैं निरूपणीं । तेथ कर्म धर्मांची काहाणी । लया नेली ॥ ९ ॥ आणि प्रस्तूत हें सावेव । आलें येथ कर्माचें नांव । तरी हा भोगावया ठाव । कवणासि पैं ॥ १० ॥ जीव ह्मणोनि निरूपिला । आणि तेथचि नाहीं उरविला । तरी ययाहि पैं बोलण्याला । अवसर कैसा ॥ ११ हेचि संशया सांगातीं । आणखि उठली पैं विशद भ्रांति । तरि हे करावीच वोसरती । गुरु राज निधि ॥ १२ ॥ वैसली जाय भूत बाध । आणि मंत्रज्ञ करी सावध । ऐसा जेथील विशद । महिमान कीं ॥ १३ ॥ तैसाचि हा भवबाधा । बाधला देखोनि विविधा । तोचि दृश्यभाव नुसदा । हारिजे पैं महामंत्रें ॥ १४ ॥ महा

---

१ मोक्षरूप अंग निर्वाण अंग. २ संबंध, आकार.

मंत्राचें लक्षण । दृश्य द्रष्टा परि क्षीणें । हेंचि करावें बुझावण । निजसुख निर्वाण ॥ १५ ॥ ऐशी शिष्याची विनंति । प्रवृत्ति निवृत्ति जोडिल्या हस्तीं । वरि ठेवली मस्तक रीती । जाणीव पण ॥ १६ ॥ तें देखोनि गुरुनाथ । मस्तकीं ठेविती कृपाहस्त । सर्वेचि सद्वृत्ति परमार्थ । निरूपिती ॥ १७ ॥ कृपेचेनि उद्देशें । वर्षती मेघ जैसे । तेतुलेंही योग्यता वशें । उपेगा येई ॥ १८ ॥ मग जेजे भूमि ठायीं । विरूढे होती बीज नवाई । तेतुलेही धरिती सोयी । रुजावयाची ॥ १९ ॥ जे जे कंदीं उदक भेटे । तो तो आपसयांची उठे । परि पोळला न उभवटे [उधटे !] । तये ठायीं ॥ २० ॥ तैसा शिष्या हृदय भूमिच्या । दुवृत्तीचिया कंदाच्या । पोळल्या नुठती साच्या । निज ज्ञानाग्निनें ॥ २१ ॥ तेवीं पोळियलें नुठतां । राखियलें तत्त्वता । तेंचि पावले प्रफुल्लता । ज्ञानांकुर ॥ २२ ॥ तेविं शिष्या-हृदयींचें । मार्दव उठिलें ज्ञान भूमिचें । तेथ गुरु घन शिंचे । स्वानुभव कंद ॥ २३ ॥ भूमि पोटीं मार्दव असे । चांगचि वरी बहुवसें । परि विरूढतया अंगीं नुमसे । उदकावीण ॥ २४ ॥ आणि उदकाचाहि संभ्रम । जीवन मिसें पराक्रम । परि न चलेचि उपक्रम । विना बीज मेदिनीही ॥ २५ ॥ कीं सुपक्क फळीं अति गोडी । आहे परि तया नोहे चाडी । मग सेवि तयाची कोडी । पुरे तेथ ॥ २६ ॥ येरीं कोणिएक तरी । पदार्थ-पणा माझारी । उभयावीण परिकरी । गोडिये चोज न पवे कीं ॥ २७ ॥ तैसे ते श्रीगुरु सजळ । आणि शिष्य सुहृदय भूमि केवळ । निज शुद्ध बीज अलुमाळ । शिंचनी करीति वाढतें ॥ २८ ॥ अगा येथ एक असे । आक्षेपाचेनि मिसें । अविद्या रूप उससे । तये ठायीं ॥ २९ ॥ जीवनपणें मेघ असे । तेथ अग्नीचें काय असे । तरि दुर्वृत्तीं पोळितसे । कोण तेथ ॥ ३० ॥ तरि पोळणें हन वाढवणें । दोनी सजळा आंगीं कें होणें । उभया रूप करणें । तेथाचे कैसें ॥ ३१ ॥ जळ हा मेघींचा स्वधर्म । आणि पोळणें हा

---

१ जेथें दृश्य द्रष्ट्याचा प्रकार क्षीण होतो, लय पावतो असा भाव.

२ होत नाहीं, न उद्भवणें.

परधर्म । उभयीं एकचि वर्म । होइजे केवीं ॥ ३२ ॥ उदकाचेनि अभ्यासें । एक उरे एक जळे कैसें । ऐसेंचि कारण उसँसे[1] । संशयासी ॥ ३३ ॥ तरि परिसें इया आक्षेपा । निवृत्ति शब्द सोपा । तेथ जाण पैं पडैपा[2] । एकवंकिँया[3] ॥ ३४ ॥ गुरु सामर्थ्यें उदकासीच । ह्मणतां नये एकांशींच । जे अनुक्रम मिषें सामग्रीच । भरियेली असे ॥ ३५ ॥ जैसा आंगींचा तांदूळ । भावना मिषें रसाळ । कां लोकराहटी मंडळ । रविचें जैसें ॥३६॥ ना तरि जैसें शस्त्र । कमाविलें तैसें तयार । सज्जना दुर्जना एक सर । अंगिचा कस ॥ ३७ ॥ असोंये हीं बोलणीं उणीं । स्वातीचें जैसें पाणी । पात्रार्थे उपाधीपणीं । विशद किंवा अविशद ॥ ३८ ॥ फणी[4] आंगीं काळ-कूट । शुक्तिके पोटीं बखट । निपजे पैं निवट । मुक्त कीं तें ॥ ३९ ॥ कर्दळी पोटीं कर्पुर । चातकांचीहि तृषाहर । आणखीहि उपयोगां-धार । अपरोक्षपणें ॥ ४० ॥ ना तरि कल्पद्रुम चिंतामणि । कामधेनु अष्टसिद्धिपणी । इच्छेही स..ट पुरवणी । पुरविती जैसी ॥ ४१ ॥ तैसा नव्हे तो सद्गुरू । अकल्पपणें अपारू । अनुक्रमें परपारू । पाविजे तेथ ॥ ४२ ॥ पोळणें तेथ अनळ । पाळणें वसे जीवन केवळ । रक्षणा विशीं क्षमाळ । मेदिनी धरी ॥ ४३ ॥ मोडणें तें अनिळ । अवघियां व्यापक निर्मळ । अक्रियपणें केवळ । व्योम जैसें ॥ ४४ ॥ ह्मणोनि शिष्य हृदय भूमिचें । अवघे कंद अविद्येचे । पोळिले पैं हुताशाचें[5] । मान होउनी ॥ ४५ ॥ आणि जेतुलीं सद्वृत्ति मुळें । मोक्ष फळा अनुकूळें । तींच रक्षिलीं पैं केवळें । संजीवन रूपें ॥ ४६ ॥ तो जीवन रूपें आपण । गुरु मेघ वर्षे जाण । संशय रूपें संतप्तपण उरोंचि नेदी ॥ ४७ ॥ मग गुरु बोलती शिष्या प्रति । प्रश्नाप्रति वाचोक्ती । निजज्ञान प्रकाशें उक्ति । संशय तम परिहारी ॥ ४८ ॥ शिष्या ऐक सावध । परिहारों शंका बाध । मग जाहलिया उरे अगाध । परम सुख तें ॥ ४९ ॥ त्वां ह्मणितलें येथ ।

---

१ ऊच्छवास, उल्हास. २ अनुभव, प्रतितीला. ३ ऐक्याकार वृत्तीला. ४ सर्प. ५ [illegible] ६ अग्नीचें.

स्वस्वरूपीं कर्मपंथ । बोलणें हें यथार्थ । मानणें केवीं ? ॥ ५० ॥ जेथ नाहीं कर्मधर्म । लया पावे शब्द ब्रह्म । मना वाचे उगम । नाहींच जेथ ॥ ५१ ॥ निगम झाले मुके । आगम मतें झंकें । झालीं तें हें कवणा तुके । युक्तीसि पैं ॥ ५२ ॥ ऐसें तुझें बोलणें । तरि ऐक आतां निज खुणें । पाविजे ऐसें बुझवणें । बुझवूं तुज ॥ ५३ ॥ केवळ ब्रह्मीं कांहींच । नाहीं हें बोलणें साच । परि स्वानुभव विवे [वं ?] च । कांहिएक असे ॥ ५४ ॥ एकचि रूप विविधाकारें । विरूढलें पैं माया भरें । तेथ जीव दशेचें वारें । बाधलें तया ॥ ५५ ॥ नाव पावला संन्यासी । रूढीं जिंकिलें विकारांसी । आणि आवरिलें नसे मनासीं । तों बद्धचि कीं तो ॥ ५६ ॥ कीं नावा आला नृपति । आणि घरीं न धरे संपत्ति । आचरणीं ही रीति । तैसी नव्हे ॥ ५७ ॥ ह्मणोनि काय नव्हे राव । तरि लौकिकीं कीर्तिमान ठेव । परि तया अंतरींचा भाव । कवण जाणें ॥ ५८ ॥ कवण एकाचिया घरीं । खेळ मांडिला कवणिये परि । आणि ब्रह्मेहि गुंतला व्यापारी । त्याचि माजी ॥ ५९ ॥ लौकिकीं तो नावाजी । पा॰ खेळावया तोचि मौजी । सामर्थ्यी होय सहजीं । यया गावीं ॥ ६० ॥ नाना परिची करणी । अनेक रितीचीं देणीं । आववी विषय संचणी । जयाच्या घरीं ॥ ६१ ॥ तया स्वरुपाचिया आंगणीं । खेळ वाढे अनेकपणीं । आणि मुख्यही मिळे मिळणी । तरि होय खेळ ॥ ६२ ॥ ना तरि अनेक कटक । घेउनी मिसळे मुख्य नायक । युद्धींहि मिसळे एकवंक । निधडेपणीं ॥ ६३ ॥ कितेक युद्ध परवडी । करितां उभवी वीर्य गुढी । सेवटीं ठेविजे कुंडी । आपुली तेथ ॥ ६४ ॥ कीर्तीहि बोळगली तया । वरि मृत्युही भेटला राया । परि उभयांसि कारण यया ।

---

१ यतो वाचो निवर्तन्ते ॥ अप्राप्य मनसासह + + ॥ तैत्ति॰ उ॰ अ॰ ९ भावार्थः—जें [परब्रह्म] वाचा आणि मन यांस अगम्य असल्यामुळें तीं ...र्ती जातात, ठकावतात. २ एकाकार होऊन,

तोचि एक ॥ ६५ ॥ ना तरि ते पण्यांगना । नाचों ठेविजे राज सदना । आणि प्रभूचिया मना । इच्छा वरी ॥ ६६ ॥ मग तो एकांतीं । आपुली कांता मानी प्रीति । सवें घेइजे भोग रति । तिये संगें ॥ ६७ ॥ लौकिकीं तरि स्वामि । अंतरीं भ्रतार नामीं । ह्मणोनि तो संभ्रम कामीं । अनारिसाच ॥ ६८ ॥ केली अवघी चावळ । कवित्व मिषें केवळ । दृष्टांता माजी आळ । आलाचि असेल ॥ ६९ ॥ तरि आघावियां थोर । एकचि सांगिजे सधर [द ?] । होउनी परि निरंतर । व्योम जैसें वेगळें ॥ ७० ॥ सकळ झालें त्यापासोनी । घटें अथवा मठ स्थानीं । परि व्यापकपणें निदानीं । अनारिसें तें ॥ ७१ ॥ मृत्तिके विना घट । कीं तंतू विना पट । देखणिचि हे वाट । डोळियां विणना ॥७२॥ परि आरोप नाहीं अनारिसा । मृत्तिका आणि कापुसा । घटपटीं विशेषा । बोलिला तो पैं ॥ ७३ ॥ या परि वेगळे पण । ना तरि ऐक्यचि जाण । कर्माचेंही बुझवण । ब्रह्मी ऐसें ॥ ७४ ॥ मृत्तिकीं नाहीं तयाचें नाम । कुलालही न धरी अनुक्रम । एकसरां संभ्रम । घडवूंचि लागे ॥ ७५ ॥ नातरि साळिया जैसा । न कळे जन रीति बहुवसा । एकवंकें कापुसा । रूप करी ॥ ७६ ॥ मग जो जो पट आवडे । नेवोंचि लागती कोडें । नामाचेंही पवाडे । लोकाचि ठेविती ॥७७॥ हें साळी कुलाल नेणें । आपुलेनि सर्वज्ञपणें । लोकां कैसें वागवणें । घटपटेंशीं ॥ ७८ ॥ हेंही असो बोलणें । परि मृत्तिका कार्पास यथार्थ नेणे । आपसयां स्त्रीयत्वपणें । उभारिलें कर्म ॥ ७९ ॥ भाविल्या मिषें आलें कर्म । तैसा जाण मुळिंचा धर्म । हें नकळे जया वर्म । कर्म उरे तयासी ॥ ८० ॥ घट न फुटे निवाडें । व्योमाचेनि कोडें । तों येउनी आंत पडे । कांहिं एक ॥ ८१ ॥ पटींही जाण ऐसें । नमिळे जों तंतु दशे । तो कोणिएक बैसे । काजतया ॥८२॥ तैसाचि हा जीव । न पाहे आपुला उगव । तों कर्माचें नांव । आहेचि तया ॥ ८३ ॥ कर्म वशें उत्तमासी । पदार्थ पडे सांटवासी । तरि आपु-

लिया मुळासी । बोलखेळ हा ॥ ८४ ॥ घटपटपणें माया । जीव स्वधर्मे वोळखावा यया । परब्रह्मीं कीं तया । सिद्धाचि असे ॥ ८५ ॥ तें कर्म कैसें । सांगतों पैं आपैसें । मग आपुलिया उल्हासें । पावसील तूं ॥ ८६ ॥ परिसें आतां सावध । कर्मरूपें विविध । निरूपण सिद्ध । करूं येथ ॥ ८७ ॥ सर्वेश्वर माया वशें । चारी खाणीं रचणुक असे । त्या माजी बहुवशें । जारज यातिं ॥ ८८ ॥ तया जारजां आंत । चातुर्वर्ण्य मनुष्य जात । ऐक सांगतों सावचित । शिष्य वर्या ॥ ८९ ॥ ब्राह्मण क्षत्रीय वैश्य शूद्र । ऐसें व्याख्यान विशद । सागों आतां भेद । तयाचे पैं ॥९०॥ जें जया भागा । आलेंचि पैं गा । ब्रह्मचि असे चांगा । तया आंत॥९१॥ प्रथम तरि ब्राह्मणाचें । स्वधर्मपण जें साचें । तेंचि निरोपूं निजींचें । महिमान एक ॥ ९२ ॥ तेंचि कर्म आचरणी । स्वधर्मेचि ब्रह्म तुळणी । होय जेथें ऐक्य मिळणी । ऐक्य ठायीं ॥ ९३ ॥ तेंचि विशद कथन । ब्रह्मपणें स्वधर्म मथन । हेंचि करावें जतन । सुहृद पेटीं ॥ ९४ ॥ ब्राह्मणाची देख । ब्रह्म जाणावें चोख । शास्त्र जात बहिर्मुख । सांगोचि नये ॥ ९५ ॥ आणि जें जें सांगणें । तें ऐकतांचि ब्रह्म होणें । अनाचार गार्‍हाणें । घालोंचि नये ॥ ९६ ॥ आधीं परिक्षिजे स्वरूप । मग सकळ मतांचा बाप । व्हावें हेंचि रूप । तयाचें कीं ॥ ९७ ॥ आणि आपण जें करणें । स्वानुभवें स्वीकारणें । तेंचि पैं निरूपणें । लोकां ययां ॥ ९८ ॥ यया वांचोनि दुजें । नकळे जया सहजें । तोचि येइजे नावोजे । ब्राह्मण ऐसा ॥ ९९ ॥ ईश्वराचें प्रथम स्फुरण । मनुष्या माजी जाण । ह्मणोनि तेथिलें श्रेष्ठपण । असावें तेथ ॥ २०० ॥ कोणिही ज्ञाति आंतौति । निवडिल्या जैशा विभूति । तेवीं नरा माजी सततीं । ब्राह्मण हे गा ॥ १ ॥ कां आपुलें प्रथम । उद्भवाचें नाम । नरा माजी धाम । पवित्र तें कीं ॥ २ ॥ त्रय [तृतीय ?] वर्णा पवित्रपण । आपुलेहि ज्ञाति जाण । करी ऐसें ब्राह्मण । सर्वज्ञपणें ॥ ३ ॥ शिष्या ऐसें जाण । जन्म पावसी ब्राह्मण । करीं

निपुणा । कर्मीचि ब्रह्म होणें सुजाण । कैशिया परि ॥ ५ ॥ प्रथम तयाचा परिकर । उदकीं बहु भर । तरि तें उदकचि ब्रह्माकार । जाण ऐसें ॥ ६ ॥ उदक ज्या ज्या रंगीं मिळे । मिळोनि तें निराळें । तैसें चित्त सोवळें । आपुलें करी ॥ ७ ॥ चित्त तेंचि चैतन्य । सर्वदां जाण शून्य । तेंचि मानावें अन्योन्य । आपुलें कर्म ॥ ८ ॥ आणि उदक उदकीं मेळविजे । तेंचि स्नान भाविजे । त्या आधी टांकिजे । त्रिकुटीं मळ ॥ ९ ॥ पूर्व समयीं उठिजे । तेचि दिशा भाविजे । षट्[2]विकार टांकिजे । मळ कीं तेथ ॥ १० ॥ रसीं रस एकरस । तेचि ज्ञानगंगा बहुवस । तेथ करावें स्नानास । सहज भावें ॥ ११ ॥ मग नेसावें अंबर[3] । तेंचि अंतःकरण निरंतर । आसनीं होइजे तत्पर । निर्विकल्पीं ॥ १२ ॥ सकळ गो सेवन[4] । सेवोनि टांकिलें अहंकारावीण । दीपनें जाळिले विषय भवन । ज्ञानाग्नें ॥ १३ ॥ ते पिचलिया विभूति । आंगीं चर्चावी निगुति । आचमन करावें सततीं । त्रिगुणैक तेथ ॥ १४ ॥ मग अधर जे कां हालविजे । जीव शिव मेळवणीं मेळविजे । आंत जिव्हा चाळविजे । चेतना रूपें ॥ १५ ॥ मग जप जो कां जपिजे । अर्धाक्षर उच्चारिजे । त्रिपदा न्याहाळिजे । गायत्रींतें ॥ १६ ॥ सोऽहं सोऽहं बोलिजे । सर्व दैवतें एकवटिजे । तोचि न्यास भाविजे । अधिभूतादिक ॥ १७ ॥ ठायिं ठायिं प्रतिष्ठा । अधिदैवता पासोनि समष्टा[5] । तचि धरावी निष्ठा । अध्यात्मा माजी ॥ १८ ॥ सांविया[6] अध्यात्मा पासोनि । शून्य शाळिये[7] बैसोनि । सकळ भूतें एकवटोनी । जाणिवे सहित ॥ १९ ॥ आणि नेणीवपणें

---

१ ब्रह्मांडांतील स्थूल देह [अ+उ+म+ ॰ अर्धमात्रा मिळून होतो.] २ देहाचे सहा भाव [१ जायते=जन्मास येतो, २ अस्ति=आहे, ३ विवर्धते=मोठा होतो; वाढतो, ४ विपरीणमते=तारुण्यावस्था प्राप्त होते, ५ अपक्षीयते=वृद्ध होतो, ६ विनश्यति=नाश मृत्यु पावतो.] ३ वस्त्र. ४ गो=इंद्रियांचें सेवन किंवा गोमय सेवन. ५ सर्वव्यापकता. ६ सहजच. ७ भूमिकेवर, पिंडींत.

अभेदा । तेंचि ध्यावी चतुष्पदा[1] । उन्मनि सेविजे स्वादा । ध्यान मिषें
॥ २० ॥ ऐसें होऊनी आपसयां । ध्यान विसर्जन राया । मग देखे तों
सकळा इया । आपणचि देखे ॥ २१ ॥ मग नुरतीच भावाभाव । सकळ
स्वरुपीं आपुलें नाव । आणि नावांचाहि स्वभाव । नुरेचि तेथ ॥ २२ ॥
शिष्या जाण अनुक्रम । संध्या बोलिजे इया नाम । परम सुख सप्रेम ।
येथाचि असे ॥ २३ ॥ जप संध्या इया परि । ऐक आतां परिकरी । देव-
तार्चन वरि । निरोपूं तुज ॥ २४ ॥ ऐशिया आसनांतुनी । ध्यान मिषें
निदानीं । आगैमीला अवनी[3] । ब्रह्मक्रिया ॥ २५ ॥ तेथूनियां उठे ।
दृश्य रूपें आपणा भेटे । पुढें योजिलें बरवटें । अर्चन समूह ॥ २६ ॥
आंगीं पाहतां कांटे । दृश्य विकारें सदटें । परि आत्म सौरभ्यीं उमटे ।
शेंवतें ऐसें ॥ २७ ॥ पानें सर्व कडूजार । अविद्यामिषें मांधत्रिका
असार । त्यांत फुलें सुमन सार । मोगरे जैसे ॥ २८ ॥ मनोवृत्ति वळकटें ।
वल्ली जाइ जुईया सदटें । तें टाकूनियां बरवटें । निवडिलिया कळे ॥२९॥
आंगीं तव शामवर्ण । आकाश रूपें प्रावर्ण । सुमनें घेतलीं सुवर्ण । नाना
याति ॥ ३० ॥ सुमनें घेवोनि प्रेंहस्तिं । प्रवृत्ति निवृत्ति उभय हस्तीं ।
पुढें पातला वस्ती । आपुलिये गावीं ॥ ३१ ॥ तेथ देखिला द्रुम ।
सोऽहंपणें सुवास परम । भवतें असे उरग धाम । वेंटाळुनी ॥ ३२ ॥ ते
देखोनि विषय उरग । आघवे अधर्दृष्टि अंग । मुख पसरिलें सवेग ।
खालतेंचि ॥ ३३ ॥ तया निर्विष हातवटी । सद्गुरुकृपें उर्ध्वदिठी ।
देखोनि घालिजे मिठी । चंदन आंगा ॥ ३४ ॥ सोऽहं चंदन निज
निवाडू । गिंवसिलिया पडिपाडु । सर्पचि परि कोंडू । दिसती जैसे ॥३५॥

---

१ तीन लोक, तीन विद्या, त्रिविधप्राण आणि तुरीय (चवथा) पद यांची बनलेली. बृहदा० उ० अ० ५ ब्रा० १४ वे मंत्र १ ते ८ पहा. २ शास्त्रें, नारद पंचरात्रादि तंत्रें यांहीं करून. ३ पृथ्वीनें, भूमीनें. ४ वासंतिका वेल, मोगरी. ५ पाणौ चपेट प्रतल प्रहस्ता विस्तृतांगुलौ ॥ इत्यमरः ॥ ६ पिंडांतील स्थूल दृष्टि ७ आच्छादन केल्यानें. ८ थोरवी. महत्त्व. ९ पावसाळ्यांत चिखलांत

तेवीं हे विषय । असतांचि न बाधे भय । मग सप्रेम हाता ये । चंदन तो गा ॥ ३६ ॥ तें चंदन खोड जाणीव । जडत्वाचा भाव । उगाळुनि अहं-नाव । शुद्धांशींचे ॥ ३७ ॥ मग उरे जें हळुवांपण[1] । शुद्धांशींचें शुद्ध जाण । तें घेइजे आपण । अर्चना लागीं ॥ ३८ ॥ स्वानुभवाची विशाळें[2] दिठी । तेचि करिजे उत्तम ताटी । आंत भरिजे बरवटि । अर्चन मेळीं ॥ ३९ ॥ ऐसें घेवोनि एक सरी । निघावें पश्चिमे सरीं । सुषुम्नेचिया द्वारीं । रिघिजे आंत ॥ ४० ॥ ब्रह्मरंध्र शिखरीं । औटपीठ गिरी । वरि असे वोवरी । परा पैं ते ॥ ४१ ॥ तये वोवरिये आंत । सहस्रदळ[3] कंज मिरवत । वरि आहे अक्षैत[4] । भ्रमर गुंफा ॥ ४२ ॥ तया माजी आत्माराम । अभेद प्रतिमा पुरुषोत्तम । केलें असे शयन धाम । शेषावरी ॥ ४३ ॥ शिष्या तोचि आपुला भाव । सकळ देवांचा देव । तोचि एक स्वभाव । ब्रम्ह सुखाचा ॥ ४४ ॥ तेंचि आपुलें दैवत । निरंजनीं मिरवत । जाण ऐसा सिद्धांत । स्वानुभव योगें ॥ ४५ ॥ तया देवता प्रति । पूजनाची प्रीति । सांगतों पैं निरुती । तुज लागुनी ॥ ४६ ॥ निर्विकल्प समजु । घेउनी बैसावें तया उजूं । जीविचें पैं निजगुजु । जाणोनियां ॥ ४७ ॥ आपआपणा भावोनी । बैसावें तेथ संकल्प स्थानीं । उभय दृष्टि एकवटोनि । एकाग्रतें कीं ॥ ४८ ॥ पृथ्विभास आसनीं । देवा दिजे अन्हेरुनी । सर्वे करावा. मूळ स्नानीं । आरंभ तेथ ॥ ४९ ॥ दिधला हा भाव । तोचि मुळिंचा स्वभाव । प्रक्षाळिजे स्वयमेव । स्वानुभवें ॥ ५० ॥ तेथ अथर्वण उच्चार । वेद मिषें वैखरी घर । मंत्रें करिजे परिहार । तये ठायीं ॥ ५१ ॥ तया उच्चारा माजी । ब्रम्ह भावना सहजीं । तेचि अर्पावी निज तेजीं । तया स्वरुपीं ॥ ५२ ॥ मग तया शुद्धोदका । स्नाना माजी निष्टंका । उदकाचिया उदका । आणिजे तेथ ॥ ५३ ॥

---

१ सूक्ष्मत्व, कोंवळेपण. २ ब्रह्मांडांत व्यापणारी दिव्य दृष्टि. ३ सि० स० उ० अ० १० पृ० २०. सोबतची चक्रकारिका पहा. ४ अखंड, दुःख संसर्ग रहीत, अलिप्त. [मूळ पोथींत " अहखत " असा शब्द आहे पण तो निवळ हस्तदोष आहे असं वाटतें, कदाचित् तो " अहंखत " असा असेल तर नकळे.]

आणि उदकाचें जें मूळ । तेंहि आणावें केवळ । अभिषेकीं अर्पिजे निर्मळ । निष्टंकेंसी ॥ ५४ ॥ आणि ते समयीं तेथ । सामवेद मंत्रीं सनाथ । मध्यमावाचा यथार्थ । उच्चारिजे ॥ ५५ ॥ मग श्रीहाटींची भावना । सोडोनियां आसना । तेथ करिजे स्थापना । मनाची कीं ॥ ५६ ॥ मग परिधान नेसविजे । पटपणें माया वोपिजे । यज्ञोपवित घालिजे । त्रिगुण गांठी ॥ ५७ ॥ आणि उपवस्त्र आर्पिजे । तें अर्पिलेपण दीजे । मग गंध जे लिंपिजे । सोऽहं पणें ॥ ५८ ॥ अक्षता देइजे अक्षय । स्वस्थपणाचें निलय । हेचि जाणावी सोय । तेथील पैं ॥ ५९ ॥ आणि निवडिलीं जीं शुद्ध । मकरंदें पैं प्रसिद्ध । अर्पिलींचि पैं विविध । आचरणें तेथ ॥ ६० ॥ आचरणा माजी शुद्ध । निवडिलींजी प्रसिद्ध । तींच केलीं सिद्ध । तये ठायीं ॥ ६१ ॥ नांवा नांवा उच्चारण । विशुद्धाचें लक्षण । केलें तेथ अर्पण । अनंत नामें ॥ ६२ ॥ मग विवेकादि दशांगें । दशेंद्रिय निर्वांगें । धावला तो चांगें । उदळिला दशांग ॥ ६३ ॥ आणि दृश्यविषय एकवटोनी । तोचि दीप प्रज्वलुनी । एकारति निधनीं । वोंवाळिली तेथ ॥ ६४ ॥ पाणी सोडिलें विशेषा । तृष्णादिकां बहुवसां । वरि ठेविली आशा । नैवेद्यासी ॥ ६५ ॥ चित्त चतुष्टय पक्कें । आंत ठेविलीं एक निकें । पाणी सोडिलें एकवंकें । आर्द्रांश ॥ ६६ ॥ मग नैवेद्य समर्पिला । उदाना आहुतीं दिधला । पूर्ण वृत्ति तृप्त झाला । आत्माराम ॥ ६७ ॥ पुनरपि सोडिलें पाणी । संसारा केली आंचवणी । प्रवृत्ति निवृत्ति दक्षिणा अर्पणीं । ठेविली तेथ ॥ ६८ ॥ फळ आशेर्वीणें । नागवल्लीचीं पानें । आंत पूंगीफळ निदानें । विकल्पासहित ॥ ६९ ॥ सकळ काम क्रोधादिक । पोळोनियां निष्टंक । चूर्ण लाविला एकवंक । तये ठायीं ॥ ७० ॥ यया समूहीं युक्त । तांबुल दिधले विविक्तें । सेवितांचि अव्यक्त । रंगा आलें ॥ ७१ ॥ आणि पुनरपि सोडिजे उदक । दिधलिया भासा निष्टंक । मग निरंजन एकवंक । डोळियांचें ॥ ७२ ॥ अग्नि तेज मुळींचें । जोडें पेटविलें उभयांचें । अविद्येसह जीवाचें । तये

१ उदार्क । २ सुपारी. ३ चुना. ४ एकांत

ठायीं ॥ ७३ ॥ पश्यंतिसह तेथ । यजुर्वेद बोलिजे यथार्थ । दहन बीक सामर्थ्य । आणिजे तेथ ॥ ७४ ॥ मग घेईजे मंत्र पुष्प । परे सहित सकळ बोष्प । अर्पावाचि संकल्प । शुद्ध संविती सहित ॥ ७५ ॥ आणि तेथ करिजे स्तवन । भाव विभाव हारोन । ऐक तेंचि अनुसंधान । सांगतों तुज ॥ ७६ ॥ जयजयाजी निरंजना । भक्तांचिया भजना । सज्जन मन रंजना । भावार्थ रूपा ॥ ७७ ॥ जयजयाजी परात्परा । करुणारूप सागरा । अपरमीत अपारा । परम सुखा ॥ ७८ ॥ जयजयाजी गुण निधि । गुण त्रय साम्य समाधि । नुरविसीच आवधि । कोणि एक ॥७९॥ जयजयाजी परम पुरुषा । शांति सुख संतोषा । स्वाधिकार विशेषा । स्वानंद सुखा ॥ ८० ॥ ऐसें अनन्य भावें स्तवन । करावें तेथ शमन । आपसया ध्यावा पवन । प्रदक्षिणें ॥ ८१ ॥ पवनें करावी प्रदक्षिणा । अष्टभावें लोटांगणा । उन्मनी ते निर्वाणा । पहुडणें घडे ॥ ८२ ॥ तेथुनी कदां नुठिजे । मग आकाशचि राहिजे । ते अवकाशी मेळविजे । समाधाना ॥ ८३ ॥ घट जैसा फुटे । कीं मठ भास फिटे । मग भेटलेंचि भेटे । आकाश तया ॥ ८४ ॥ कीं आपुला सज्जन । देखिलाचि परि जाण । पुनरपि आलिंगन । प्रमेया दिजे ॥ ८५ ॥ ना तरि सरिता सिंधु पासोनि । अध वाढली वेगळावोनी । फिरोनि मिळिजे निदानी । सिंधूचि माजी ॥ ८६ ॥ कीं आपुलें मुख । देखलेंचि असतां चोख । दर्पण मिषें कौतुक । मागुतीं देख ॥८७॥ तैसा अनादि आपुला । ओळखीच नोळखी जाहला । तो निजस्वरूपीं पावला । या अर्चन मिषें ॥८८॥ ऐशी अर्चनें मिळणी । जीवा होय ब्राह्मणपणी । शिष्या जाण निर्वाणीं । हेंचि सुख॥८९॥ हेंचि अर्चन दुर्लभ । आत्मसुखाचा लाभ । शिष्या जाण स्वयंभ । हेंचि एक ॥ ९० ॥ ऐक आतां दुसरें । अनुक्रम एकसरें । वैश्वदेव परिकरें । सांगतों तुज ॥ ९१ ॥ वैश्वदेवाची रीति । सांगतों पैं निरुति । वृत्ति करोनि सावचिती । ऐक पांगा ॥ ९२ ॥ गोल्हाटीं पेटविजे । गोल्हाटास-हित निजतेजें । ज्ञानानळें सहजें । प्रज्वळिजे तेथ ॥ ९३ ॥ स्वानुभव

कीजे कुंड । आंत ज्ञानाग्नीची वाढ । आहुति दीजे निवाड । कवणिये परि। ॥ ९४ ॥ तेंचि निरूपण विशद । भेदाचा करितें भेद । साविया प्रकटे आनंद । जयामाजी ॥ ९५ ॥ तेंचि करूं कथन । स्वधर्मरूपें ब्रह्म मंथन । ऐकतां होसी सावधान । आपआपणियां ॥ ९६ ॥ दशेंद्रियांची दैवतें । अभिमान धरिती निरुतें । त्यांच्या आहुती सत्तेतें । नेमाव्या तेथ ॥ ९७ ॥ पहिली दिशांसहित । आकाश संगें मिरवत । घालाव्या पैं अग्नींत । स्वानुभवें कीं ॥ ९८ ॥ दुसरी एक आहुती । पवन सहीत मिरविती । सकळ क्रीयत्वाची मति । घालिजे तेथ ॥ ९९ ॥ तिसरी ते सूर्या । सकळ देखणिया वीर्या । घालिजे पैं अपार्या [अपर्वा ?] । तये ठायीं ॥ ३०० ॥ चतुर्थ ते वरुणाला । सकळ रसेंशीं वहिला । अर्पावी पैं नवला । तये ठायीं ॥ १ ॥ पंचम ते अश्विनांला । मकरंद भावेंसी परिक्षें[क्षि ?]ला । तया माजी घातली निखिला । पाहिजे पै ॥ २ ॥ षष्ठि ते अग्नि । वक्तृत्वा सहित संहृग्नि । वाचेचिये निमग्नि । घालिजे तेथ ॥ ३ ॥ सातवी ते इंद्रासी । क्रीयत्वपणा सरिसी । द्यावीच पै निःशेषी । तये ठायीं ॥ ४ ॥ अष्टम ते त्रिविक्रमा । गंतव्य मिषें उपक्रमा । देइजेचि संभ्रमा । तया आंत ॥ ५ ॥ नवम ते प्रजापति । रति समवेत सततीं । द्यावीच पै निरुति । तये ठायीं ॥ ६ ॥ दशवी ते निर्ऋति । मळमूत्र शिस्नेशीं निरुति । द्यावीच पैं सततीं । तये ठायीं ॥ ७ ॥ या परि त्रिविध तापींचें । अभिमानी धरिले साचें । ते मानुनी अनित्यींचें । घालाव्या तेथ ॥ ८ ॥ आणखीहि सांगों तेथ । षड्वैरियांचा पंथ । कल्पने सहित निष्कृतें । करावे तहीं ॥ ९ ॥ प्रथम जाळिजे काम । क्रोधाचाहि संभ्रम । लोभाचेंहि नाम । आहुतिं दीजे ॥ १० ॥ शोकही देइजे निरुति । मोहाचिही करिजे विभुति । मद-मत्सर आहुति । देइजे कीं ॥ ११ ॥ ऐसा आहुती समूह । षोडश कळांसह । घालाव्याचि पैं निःसंदेह । तये ठायीं ॥ १२ ॥ आणि म्या

१ घ्राणाचे ठायीं असणारें अधिष्ठान दैवत "अश्विनी देव यांच्या योगानें नासा-

करितों ऐसें । स्मरण जें कां राहतसे । तें घालावें समरसें । पूर्णाहुतीं ॥ १३ ॥ मग सोडिजे पाणी । केलेपण नायकिजे श्रवणीं । ऐशी तेथिंची करणी । ऐक शिष्या ॥ १४ ॥ वैश्वदेव दीक्षा । जाण ऐशी मुमुक्षा । मग पावसी अलक्षा । सुखासि कीं तूं ॥ १५ ॥ ऐशी जाण साधु रीति । वैश्वदेव करणें निगुति । येर करणियां वसती । मायेन्चि माजी ॥ १६ ॥ माया ते कैसी । अविद्या जाण बहुवसीं । तेथ या मनासी । बहु भर ॥ १७ ॥ ब्रह्मविदानें ऐसा । वैश्वदेव बहुवसा । करावाचि आपैसा । ज्ञाना नळीं ॥ १८ ॥ द्रष्टत्वा करोनि वार्यंस । दृश्य देइजे तया ग्रास । बलिदान बहुवस । हेंचि तेथ ॥ १९ ॥ ऐक आतां सावधान । कैसें अतिथी भोजन । सांगों तयाचें मान । निज संविती लागोनी ॥ २० ॥ कोणिएक वेळे सरिसी । विवेकवृत्ति आपैसी । मना माजी फिरायासी । पातली तेथ ॥ २१ ॥ तेचि ईश्वर रूप भावनी । ईश्वराचेही निदानीं । साधु होय ऐसा मनीं । मानणें तया ॥ २२ ॥ तो विवेकरूपें भगवान । पवित्र होय सर्वां मान । ह्मणोनि द्यावें भोजन । तया लागीं ॥ २३ ॥ तो पावलिया संतोष । शांतिसुखाचा हर्ष । होय जैसा अविनाश । अपैतन[1] ॥ २४ ॥ तयाचिया संतोषा । आंगींवो ऑलेख ऐसा । समाधि सुख रहिवासा । पावणें घडे ॥ २५ ॥ तया दिधलिया भोजन । जन्म मर्त्यां न शिवे मन । मनचि पावे अमन । जये ठायीं ॥ २६ ॥ कीं आप आपणियांतें । देखणें जें निरुतें । तेंचि घडे निश्चितें । तया योगें ॥ २७ ॥ तें भोजन कैसें । तुज सांगतों आपैसें । पक्वान्नाचेनि मिषें । ब्रह्मचि असे ॥ २८ ॥ गोंसाविया प्रीय । होय कैसी रसोय । तोंचि सांगतों प्रमेय । तुज लागोनी ॥ २९ ॥ इंद्रिय-विषयीं अहंपण । स्वबोध अग्नि आपण । वरि ठेविजे भांडे जाण । स्वानुभवाचे हें ॥ ३० ॥ सर्व भूतिं अभिन्न ।

---

१ काक. २ जन्ममरणरूप संसारांतून मुक्त करणारें, अविनाशी. ३ मोठेपणा,

तेंचि शिजवावें अन्न । वीर घालिजे वरोन्न । द्वैत डाळी ॥ ३१ ॥ उर्ध्व द्रुमोंचिया शाखा । अधीं वाढलिया अशेखा । त्या सोलोनि बुडुखा । सहित पैं ॥ ३२ ॥ ज्ञानाग्नि संपर्कें । कडवुनी एकवकें । दिजे बोगारणी कौतुकें । सांगें पैंगा ॥ ३३ ॥ निजतत्त्व घृतीं निर्मळीं । लवर्णकड सोज्वळीं । स्वकीर्ति परिमळीं । घालिजे हिंग ॥ ३४ ॥ ऐसेनि जे बोगारणी । केवळ दीजे आपणीं । ह्मणोनि शाखा वाढणीं । तये ठायीं ॥ ३५ ॥ लवण मीनलें सागरीं । मनपण कीं अमनाकारीं । हेचि तेथील परि । लवण शाखा ॥ ३६ ॥ कोहंपणें कोशंबिरी । साभास सांबारीं । राग रायतीं बरीं । वाढावीं तेथ ॥ ३७ ॥ अभेद घारियें। । अद्वैत उंडोरिया । अद्वेष तिळवडिया । वाढिजे तेथ ॥ ३८ ॥ स्वानंद फेणिया । शुद्ध शर्करा भरिलिया । गोडपणें गुळ वरिया । वाढिल्या तेथ ॥ ३९ ॥ ऐक्य कानु कानवले । शुद्ध सत्त्वें घोळियेले । वाढावोचि वहिले । तये ठायीं ॥ ४० ॥ अदृश्य वरि मांडे दृश्यींच मांडिजे निवाडें । वाडिजोचि वाडें कोंडें । तये ठायीं ॥ ४१ ॥ पुरण भरोनि भीतरीं । वाढावे पैं पूर्ण परि । शिष्या वाढणुक परि । ऐशी जाण ॥ ४२ ॥ ऐशीं कितेक भोजनें । व्यक्तींचीं अव्यक्त मानें । अर्पावीं तेथ समाधानें । आपुलिया ॥ ४३ ॥ अवविया भोज्यांचा भाव । विरक्तपणाचा स्वभाव । गोडिये आली चव । सोऽहं मेळें ॥ ४४ ॥ तेंचि अर्पिजे तया प्रति । प्रेमें सुप्रेम रिती । प्रीति माजी सुप्रीति । देइजे तेथ ॥ ४५ ॥ मग तो सर्वातीत । निरंजनिया अतीत । संतोष पाविजे सतत । ऐशिया परि ॥ ४६ ॥ संतोष भावें सहजें । समाधि माजी निजे । तेथ मग नुरिजे । देता घेता ॥ ४७ ॥ जें वेदसिद्धांत दुर्लभ । जीवत्व सजळाचें नाभ । सदोदीत स्वयंभ । परम सुख ॥ ४८ ॥ ऐशिया मानें श्लाघ्यता । भोजन दिधलिया तत्त्वता । परि सांगितलीं सतता । ऐशियापरि ॥ ४९ ॥ दृष्टि देखतां अतीत । दृश्य सांडोनि दृश्यातीत । तयाचाहि महिमा सतत । जाण ऐसा

---

१ वरण. २ प्रपंचरूप अश्वत्थ वृक्षाच्या. ३ फोडणी. ४ लोणकढें तूप. ५ हीं सर्व पोळ्यांचीं नांवें आहेत.

॥ ५० ॥ तोचि एक अतीत । देहीं असोनि देहातीत । ऐसें हें बोलणें शोभत । तयेचि ठायीं ॥ ५१ ॥ शिष्या ऐशिया परि । अतिथि भोजन वरि । जाण पैं गा परिकरीं । स्वानुभवें ॥ ५२ ॥ स्वानुभवा वेगळें । विज्ञान दशे निराळें । न गमेंचि अवलिळें । निरूपण हें ॥ ५३ ॥ विज्ञानाचिये शिखरीं । न बैसतां सरोवरी । न विरतांचि वैखरी । परे माजी ॥ ५४ ॥ तरि कें हें सुख । कळे तया देख । स्वानुभूतीचा हरिख । केवि भोगीं ॥ ५५ ॥ रति सुखाचें प्रेम । नपूंसका अनुपम । केविं कळे रूप नाम । बहिरिया अंधा ॥ ५६ ॥ ना तरि राज सेवन । रंका न कळे त्यांचें मान । कीं अनिष्टासि मन । केविं कळे ॥५७॥ तैसें हें ब्रह्म सुख । स्वधर्मपणें देख । मूर्खासि नकळे हरिख । तेथील पैं ॥ ५८ ॥ असो आतिथि भोजन यया परि । संपलें जाण परिकरी । पुढें गोग्रासावरि । रूप करूं ॥ ५९ ॥ सांगीतलीं उत्तम अन्नें । ते समर्थ सर्वज्ञाचें करणें । तें दुबळिया ठाकणें । कैशिया परि ॥ ६० ॥ सांगीतलीं जितुकीं । श्रेष्ठ जिनसांनीं एकवकीं । ते रंकासि टाकी । केविं होय ॥ ६१ ॥ हा येथ असे आक्षेप । संशया होय रूप । तरि परि हरोनि साक्षेप । निरोपूं तुज । ॥ ६२ ॥ आशंकेचा एक भाव । दुबळा आणि आढ्यता नाव । ब्रह्मीं असती स्वभाव । ऐसे हे कायीं ? ॥ ६३ ॥ प्राप्ततेचिया विचारा । अकिंचनां आणि थोरा । नसतिया संशया थारा । केला तहीं ॥ ६४ ॥ तरि ऐक ऐशी आशंका । फेडूनि करूं निःशंका । निज निश्चय निष्टंका । निरोपूं तुज ॥ ६५ ॥ ऐक शिष्या निरुतें । श्रीमंत ह्मणणें ज्यातें । सर्वेंद्रियां सतत्त्वें । आवरिलीं जाती ॥ ६६ ॥ आणि आपुला उगव । जाणिला ज्याणें स्वयमेव । निरंजनि विसाविया ठाव । घेतला जयें ॥६७॥ तोचि एक समर्थ । ज्याहीं साधिला परमार्थ । सांगितले विषद पदार्थ । असती तहीं ॥६८॥ तो पक्वान्न रूपे आपण । आपणाचि सेविता जाण । ते असे अनारिसी खुण । बोलतां नये ॥६९॥ ऐसा तो समर्थ । ऐक आतां दुबळा अर्थ । सागितला

हा परमार्थ । नसे जेथ ॥ ७० ॥ धरी पुनर्जन्म आवडी । कर्मकरीं कामुक वाढी । तया घरीं हे परवडी । कोण बोले ॥ ७१ ॥ तो निज ऐश्वर्या विण । दुबळाचि वरि जाण । तो घेईजे पैं ऋण । जन्म मृत्यूचे ॥ ७२ ॥ सतत ऋणें दाटला । मग मेळवी बाह्य विषयांला । मग तैसाचि भाविला । भगवां सोगा ॥ ७३ ॥ ह्मणोनि तो दुबळा । निजधना वीण अवलिळा । समर्थ तो निराळा । ऐसा जाण ॥ ७४ ॥ सांगितले जे धर्म । तेतुलें त्यांचें बाह्य कर्म । दृश्या माजी नाम । ठेवावया येई ॥ ७५ ॥ तो अतिथि ही वा लिहिला । काव घातली भगवियाला । तोचि त्यांहीं भावियेला । धर्मांप्रति ॥ ७६ ॥ तें अन्नही हे दृश्य । अपानें होईजे नाश । मागुतीं वसवस [हसहस ?] । उरेचि ते क्षुधा ॥ ७७ ॥ ऐसा तो धर्म कीर । परि प्रपंचीचा बडिवार । पुनरावृत्तीचें घर । रिघणें न चुके ॥ ७८ ॥ यया ह्मणिपें रंक । वर्मावीण निष्टंक । निज सुख कौतुक । न देखेचि तो ॥ ७९ ॥ तया हे वार्ताही । गमली नाहीं निःसंदेहीं । तया हे सांगणें सोयी । प्रयोजन कें ॥ ८० ॥ अतिथि भोजनाची सोय । पक्वान्नें रूढ अभिप्राय । या आशंकेचा डाय । पडे तेथ ॥ ८१ ॥ मध्यें आली आड गोष्टि । राहिली गोग्रास दृष्टि । ते स्वधर्मपणें परमामृत वृष्टि । तुजवरी घालूं ॥ ८२ ॥ पहिलें सांगितलें पक्वान्न । स्वबोधविकें दिव्यान्न । तेंचि घालावें अन्यून । गोग्रासाप्रति ॥ ८३ ॥ सकळेंद्रियें एकवंकीं । मिळतीं तेथ निष्टंकीं । ककारांची खिडकी । उघडूनियां ॥ ८४ ॥ मध्यमा मध्य विमरें । गोल्हाटाचिये मेरे । ग्रास घालिजे द्वारें । दशव्यां तया ॥ ८५ ॥ आधिं करिजे पूजा । इंद्रिय रूपें आपणा सहजा । देखणें हें वोजा । [illegible]ता तेथ ॥ ८६ ॥ मग शबलींच शुद्ध । देखणें जें प्रसिद्ध । पूजा करिजे तेथ ॥ ८७ ॥ सर्वेंद्रियां ब्रह्म सुख । निजसमाधि निःशेख । पावणें घडे ॥ ८८ ॥ विषय

भगवीं वस्त्रें केलेलीं २ दहावें द्वार

रूपें आपणा । देखणें ये देखणेंपणा । तहींच- जाण सुजाणा । गोग्रास ऐसें ॥ ८९ ॥ ब्रह्म बोधें निवाळीं । इंद्रियें पैं वहिलीं । आणि आपणीं पैं केली । वस्ति जियें ॥ ९० ॥ शांतीचा स्वानंद । तुटले जेथ भेदाभेद । मग तेथील घेतला स्वाद । दशेंद्रियीं ॥ ९१ ॥ इंद्रिया नाहीं इंद्रियपण । सबाह्यपणें आपण । जे हें तेथील तुळण । अनुभवा ये ॥९२॥ सकळ आटले भावाभाव । सर्वां आलें अद्वैत नाव । गळालेंचि स्वभाव । इंद्रियांचे ॥ ९३ ॥ ऐशिये जाहले पण । शिष्या बुझवणें आपण । इंद्रियें जिंकोनि समाधान । गोग्रास जाण या नांव ॥ ९४ ॥ययापरि सकळार्थ । कर्म रूपें परमार्थ । निरूपिला पैं यथार्थ । तुजलागोनी ॥ ९५ ॥ स्वधर्मपण वगें । ब्राह्मणपणें करावें लागे । तेंचि निरूपिलें निर्वागें । तुज लागोनी ॥ ९६ ॥ ब्राह्मणाचिये पोटीं । येसी आणि आत्म भेटी । योजिसी तरि हातवटी । जाण ऐशी ॥ ९७ ॥ शिष्या येणें आणि जाणें । तुज तों नाहीं अनादिपणें । परि घटाधारें सांगणें । जीव दशेसी ॥ ९८ ॥ मायेसी तूं घर । आणि मायेचि माजी विकार । उपजती विकार । नाना हेतु ॥ ९९ ॥ तो अविद्ये माजी प्रकाश । हेतुरूपें जीवास । सांगणें पैं विशेष । याचि साठीं ॥ ४०० ॥ हेतुरूपें अंगवसी । कर्मधर्म स्वीकारिसी । आणि ब्राह्मणा कुसींयेसी । तरि ऐसें जाण ॥ १ ॥ ब्राह्मणपणेंच तुज । ब्रह्म असे सहज । ह्मणोनि जिवींचें निजगुज । निरूपिलें ॥ २ ॥ ब्राह्मण पणें अशेष । असलासि तरि ऐसा अस । ब्रह्मरूपें स्वधर्मास । आचरसी ऐसा ॥ ३ ॥ सवें क्षत्रियां माजी जीवेशीं । जन्म जरि पावसी । तरि ऐशिये राहाटीसि । आचार सांगों ॥ ४ ॥ क्षेत्रींचा शूर । स्वधर्म कैसा वर । तो अनारिसा परिकर । निरोपूं तुज ॥ ५ ॥ धरोनि शुद्धांश समूह । पराक्रमाचें गेह । तेंचि रिघणें निःसंदेह । अवधारिजे ॥ ६ ॥ परा प्रेम पाठारीं । भाविजे तो माळ वरि । तेथ वीर्याची उंजरी । धरिजे कैसी ॥ ७ ॥ विवेकादि दळभार । बुद्धि बोधें तयार । तेचि करिजे समोर । एकटियां

---

१ [illegible] द्वैतरूप त्याच्छादनांत न सांपडतां. २ स्वच्छता, उत्कर्ष.

॥ ८ ॥ सुमन वृत्ति असिवार । शुद्धसत्व भारती वीर । खां खोंवत
एकसर । उर्ध्व दिठीं ॥ ९ ॥ त्या माजी सोऽहं मतंगज [महगज ?]
गळा घंटा नाद सहज । अनुहातपणें गराज । पडिजे जेथ ॥ १०
आणखीहि कितेक । सात्विक सेना निष्टंक । त्या माजी मुख्य नायक
स्वात्मउगम तो ॥ ११ ॥ ढाल सोडिजे अव्यक्त । सांडोनि आघ
व्यक्त । धरोनियां निजउक्त । एक सरां ॥ १२ ॥ मग घेवोनियां हातीं
ज्ञानखड्ग निरुतीं । युद्धीं मिसळिजे हंस गति । उर्ध्वी उजू ॥ १३
उर्ध्व उजू निघतां । अविद्या समूह आड येतां । संग्राम घेइजे तत्त्वता
तये ठायीं ॥ १४ ॥ मारावे काम क्रोध । तोडावा विषय बाध ।
परिचें युद्ध । करावें तेथ ॥ १५ ॥ तोडिजे मोहाचिया दाढा । लोभाचि
खुरमांडा । जिंकावा पैं हुडा । लिंगतनूचा ॥१६॥ मत्सर पेंठा नागविजे
मद तस्कर निकृंतिजे । दंभ ढाल उतरिजे । दुजियेपण ॥ १७ ॥ अवि
अववे निर्दळिजे । कल्पना घरें पोळिजे । क्षेत्रांतेंचि करिजे । निःक्षेत्र
॥ १८ ॥ ऐसिया परिचें । सामर्थ्य पैं युद्धाचें । जाण पैं स्वधर्माचें । तें
गेह ॥ १९ ॥ स्वधर्मा माजीं उत्तमपण । स्वस्वरुपाची खुण । क्ष
वृत्तीसि प्रमाण । येथचि पावे ॥ २० ॥ हा स्वधर्मचि ह्मणतां नये । प
त्पर सुख अप्रमेय । ह्मणोनि धरावी सोय । याचि लागीं ॥ २१ ॥ क्षत्र
योनी बहुवस । असलासि तरि ऐसा अस । स्वधर्मीच उल्हास । जाण ऐ
॥ २२ ॥ आणखी असे एक । स्वधर्माचि निष्टंक । जें स्थूलाभ
कौतुक । खेळावें हें ॥ २३ ॥ स्थूल भूतेंशीं निःसंग । घेवोनि लोह
खड्ग । धारातीर्थी सवेग । पावती सुख ॥ २४ ॥ धारा भिडणीं
रेवणें । येतुलेनि मुक्तिसी जाणें । हें बहिर्मुख बोलणें । तर्क जात ॥२५

ाळेले. २ गर्जना करितात. ३ पाय व मांड्या किंवा मुंड्या. ४
२ श्लो० ३१ ते पहा. ७ [हतो
तस्मादुत्तिष्ठ कौंतेय युद्धाय कृतनिश्चय

अगा बहिर्मुख ऐसें कैसें । आपण पहिला मुक्तचि असे । तेथ हें स्थूल भास पिसें । लावूनि घेणें कांसया ॥ २६ ॥ बरें बाह्य खड्ग परजितां । हे कोणाची मूळ सत्ता । आणि पुरुषार्थ इच्छिता । फळ हें कोण ॥ २७ ॥ हे नोळखोनि खुण । वायांचि घे तो वेडेपण । तरि या माजी प्रयोजन । कोणतें पै ॥ २८ ॥ तरि हें काय नव्हे । पुरुषार्थाचे गेहें । परि काया समवेत आहे । थोरपण ॥ २९ ॥ आणि प्रपंचींच हा बडिवार । शूरत्वाचा व्यवहार । परि न पवेचि परपार । आत्म सुखाचा ॥ ३० ॥ स्थूल भासीं शूरत्व । आलेंचि जरि महत्व । परि न पवेचि निज तत्व । तेणेंचि एकें ॥ ३१ ॥ स्थूल भासें करिजे । मग स्थूलचि जागा भोगिजे । सुकृत गाठी लाहिजे । पुनरावृत्तिचे ॥ ३२ ॥ जाइजे सत्य लोका । कीं जाइजे वैकुंठीं कौतुका । वास करिजे एकवंका । परि यातायाती न चुके ॥ ३३ ॥ शिव लोका बैसिजे । तेथ तें आराधिजे परि मागुती कलडिजे । गर्भवासी ॥ ३४ ॥ त्रिगुणीं करिजे कर्म । फळ इच्छिणें हा धर्म । गुणत्रय वर्म । जाण ऐसे ॥ ३५ ॥ येरवीं तरि जाण जन्म मृत्यूसि कारण । अहंपणें त्रिगुण । बद्धक होती ॥३६॥ ह्मणोनि कीं सांगावया । कारण घडलें शिष्यराया । आत्म साधनीं शूरत्व प्रीया । जतन कीजे ॥ ३७ ॥ शूरत्व ह्मणणें तोचि निवाड । येर आघवें जीवदशा वेड । विश्रांतीसि कोड । नाहींच तेथ ॥ ३८ ॥ ह्मणोनि पुनर्ती पुनर्ती । सांगणें हेंचि निरुती । स्वधर्में चित्तशांति । पावावया ॥ ३९ ॥ या परि क्षत्रियांची । रीति कथिली स्वकर्माची । पुढें निरूपण विप्रेची । वैश्याची करूं ॥ ४० ॥ वैश्य योनी जरि येसी । जाणणें कैसें स्वधर्मासी । तेंचि रीति विशेषीं । निरोपूं तुज ॥ ४१ ॥ कर्मीच ब्रम्ह । आत्म प्रतीतिसि संभ्रम । पावणें एसे वर्म । निरोपूं तुज ॥ ४२ ॥ जैसा तुझा उद्देश । तैसाचि सागतो रहिवास । ज्याहीं आपुलेया सुवास । पात्रभील तूं॥ ४३ ॥

---

१ सत्व, रज आणि तम हे तीन गुण बंधनकारक आहेत. ह्मणून भगवतांनीं गीता अ० २ श्लोक ४५ येथें. ह्या तीन गुणांच्या पलीकडे तूं राहा असा अर्जुनास उपदेश केला आहे

वर्णाश्रम बहुवस । वैश्यपणें स्वरूपास । पावसी हा सहवास । सांगो तुज ॥ ४४ ॥ वैश्याचें स्वकर्म । उदीम करणें हा धर्म । तरि तयाचि माजी निज वर्म । दावुनी देऊं ॥४५॥ जया दावणिया आंत । ब्रह्मचि पावे त्वरित । ऐसाचि सिद्धांत । निरोपूं तुज ॥ ४६ ॥ आणि तुझेंचि तुज । दावूचि पैं निजगुज । स्व स्वरूप सहज । जाणसी ऐसें ॥ ४७ ॥ आणि आपुलेंचि जें असे । तें कदांचि नव्हे अनारिसें । ह्मणोनि हें आपैसें । निरोपूं तुज ॥ ४८ ॥ तरि उदिमा माजी देख । धरणें कैसी वोळख । तेथ हें आपुलें सुख । लाधेल तुतें ॥ ४९ ॥ ऐक आतां सावध । उदिमाचा विध । आचरितांचि समाध । प्राप्त होय ॥ ५० ॥ परतीर परात्पर । आत्म विवेक बंदर । तेथ होइजे सादर । निघावया ॥ ५१ ॥ तेथ धरोनियां आवो । करिजे कैसा व्यवसावो । तोचि सांगतों अभिप्रावो । निज संविती लागोनी ॥ ५२ ॥ चैतन्य सिंधु किनारा । तोचि निजसुख वारा । लागे तेथ साह्यकारा । करिजे कैसा ॥ ५३ ॥ स्वात्म निश्चय नौका । तोचि तारुवा आवांका । उदिमाचिया लेखा । जाणिजे कैसें ॥ ५४ ॥ परतीरा जावया भरित । तारुवा आंत त्वरित । भरिजे कैसा सिद्धांत । सांगतों तुज ॥ ५५ ॥ सर्वेंद्रिया ज्याचें बळ । तेचि क्रियाशक्ति तंदूल । भरिजे पैं केवळ । तये ठायीं ॥ ५६ ॥ रूप रसें बहु वस । क्रीयत्वपणा दे उल्हास । भरावेंचि निःशेष । खोबरें तेंही ॥ ५७ ॥ काम क्रोध तिखट वरि । भरावें तेथ मिरीं । स्थूल भास ज्वारि । आणि ते अळशी ॥ ५८ ॥ विषया भासें गोडुळ । भरावें तें गुळ । तेथील देख निराळी केवळ । जाण ऐशी ॥ ५९ ॥ विषय रसीं रंग देत । भरावा तोचि कात । क्रिया शक्ति सांधित । इंद्रिया माजी ॥ ६० ॥ स्वात्मसुखीं नग मोदळ [मेरळ ?]। तोचि भरावे नारळ । इये वृत्ति अळुमाळ । न यावाचि पैं विसावो ॥ ६१ ॥ स्वात्मसुखीं पडे विसंब । तेंचि दुर्वृत्ति भरावें सुंभ । अविद्ये घरा कल्पना

---

१ वेगळें, प्रथक्. २ स्फुरण, उत्साह. ३ वाटोळा, घट्ट [मेरळ हा शब्द

कांब । बांधोनि काढी ॥ ६२ ॥ भेदा ससिसा लागे वेडा । तोचि भरिजे बेडा । ठायींच असते गेरगडां । फेरलें दिसे ॥ ६३ ॥ ऐशीं कितेक प्रयोजन शीळें । अविद्या संमोह सकळें । वित्तें भरावीं केवळें । तये ठायीं ॥ ६४ ॥ मग मन पवन मालीम[3] । विविध भाव लोक नाम । वरी चढविती संभ्रम । तये ठायीं ॥ ६५ ॥ स्थूल भोग डोल । सूक्ष्म सुकाणें सखोल । [4]आवदनें केलीं अविरळ । विकल्पाचीं ॥ ६६ ॥ [5]सुत्रायुवें सोडिलें कोऽहंप[6]ण । सिद्ध होवोनि आघवे जण । उभारिलें सगुण । साभासादिक ॥ ६७ ॥ मन पवन मालीम । पवन पवनाचा संभ्रम । मग योजिले व्हावें धाम । परतीर ॥ ६८ ॥ लिंग तनूचिया तडा । बाहीर लोटीलें [7]सुहाडां । आपआपणा निवाडा । जाणलिया बरी ॥ ६९ ॥ जालंधरा[8]चिये चाळी । सिपोर केलें वोडिये[9]णा समूळीं । गिवसिलोंचि निरो[10]ळी । तया माजी ॥ ७० ॥ मग मूळ[13]बंधें लोटिलें । मणिपूर सकट वहिलें । कोशा माजी कवळिलें । वासनात्मक ॥ ७१ ॥ कुंडलिनि अग्नि आंत । चुलवणा नित्य पेटत । तया पेटवणा घालित । आशंकेचीं इंधनें ॥ ७२ ॥ जीवन कळे [14]आवंतिलें । तेंचि [15]भांणें उदक भरिलें । विहिरींहि घातलें । स्थूल भासा माजी ॥ ७३ ॥ इंद्रियां विषय सेवणें । सर्वांचि मिथ्यत्व देणें । तींच भरियालीं पानें । जेवावया ॥ ७४ ॥ बाहात्तर[16] खणा माझारी ।

---

१ सोलल्यावांचून असणारी सुपारी. २ गरगरां. ३ मुख्य नावाडी. ४ व्यवधानें. ५ शुद्ध प्राण वायूनें [हिरण्यगर्भानें.] ६ मनुष्य जन्मास येतांच "कोऽहं कोऽहं" ह्मणून आरोळ्या देत असतें. कोऽहं=मी कोण असा भ्रम. ७ बळकट रीतीनें. ८ योगशास्त्रोक्त तिसरा बंध. ९ भरपूर. १० योगशास्त्रोक्त दुसऱ्या बंधासह संपूर्ण. ११ आच्छादन केला. १२ निराळ स्वरूपी आत्मा अनंत [नम्र झाला सर्वांभुतां । तेणें कोंडिलें अनंता ॥१॥ तुकाराम.] १३ योगशास्त्रोक्त गुदस्थानचा बंध [सि० स० उ० अ० १० पृ० २० सोबतची चक्रकारिका पहा.] १४ बोलावलें, आमंत्रण केलें. १५ भांडें, ताट, वाढलेलें ताट. १६ बाहत्तर

निज सुखाची भरोवरी । यया परी तयारी । केलीच जेथ ॥ ७५ ॥ मग सुमुहुर्त पाहिला । दृश्य ठाव लटिका केला । तांत्रि आह्मीं ह्मणीतला । मुहूर्त ऐना ॥ ७६ ॥ ऐसी सकळ सिद्धता । होऊनि निघावें त्वरितां । तेथ सहज वारा लागतां । चालणिया माजी ॥ ७७ ॥ तरांडे चालों लागतां । चित्तांश धामोत सचरतां । तें घमोतणें सतता । सद्‌बुद्धि तेथ ॥ ७८ ॥ मग सहज वारिया भरें । तारू लागलें त्रिवेणी विवरें । तें सरतें केलें वोसरें । पूर्णत्वपणें ॥ ७९ ॥ तेथ अडकात्रया कारण । षट्‌भाव करपें जाण । तें निरसावेंचि आपण । निर्हेतुकपणें ॥ ८० ॥ आण-खीहि तेथ । रिद्धि सिद्धि सांगात । तीं द्वंद्वें सोडवीत । महा डंगेरी ॥ ८१ ॥ आणि सहज वारियाचेनि भरें । तारु लागलें भंवरें । तेथ अनु-हातींचिया गजरें । वाजविल्या [धांवी ?] ॥ ८२ ॥ मग तेथ उत-रोनियां । वस्ति मिषें राहूनिया । नाना दांग्रेकिया । मंडळिया [मळकिया] तेथ ॥ ८३ ॥ तं साहुकार जहीं नांदतां । ब्रह्मरध्र अंजारे प्रति । तयाचि अभिधान महति । निरोपूं तुज ॥ ८४ ॥ शुद्ध सत्व महाजन । विवेक सेटिया सज्जन । बोध दलाली निजधन । घेऊनियां नांदत ॥ ८५ ॥ शांतिमुख सदरे । ज्ञान रत्नाचीं भांडारें । बहुवस कोठारें । नांदती तेथ ॥ ८६ ॥ आनंदाचीं द्रव्यें । नाना भूत अव्ययें । देखतांचि अप्रमेयें । वाटती जहीं ॥ ८७ ॥ भाक्ति वैराग्य अग्रहारें [अगरें ?] । स्वानुभूतीचीं गोपुरें । सात्विक मति धवलारें । नांदती तेथ ॥ ८८ ॥ क्षरातीत देणें । अक्षराचें खरें नाणें । असे तेंचि घेणें । कोणासि उगें असेना ॥ ८९ ॥ स्वसुख फळ भारें कल्पद्रुम । संविति स्वादें सुस्वाद परम । वरि मुमुक्षु विहंगम । बैसके असती ॥ ९० ॥ अद्वैत भोग सरोवरें । आंत अभावाचीं कल्हारें ।

१ गलबत, तारूं. २ आंत येणारा पाण्याचा द्रव. ३ इडा, पिंगळा व सुषुम्ना या त्रिवेणीच्या मार्गानें. ४ प्रसंग पाहून [पूर्ण समय पाहून.] ५ षड्‌भाव विकार हीं समुद्रांतील खडकें. ६ समुद्रांतील उंच खडकें. ७ अनुहात नादाच्या गजरें करून. ८ गलबत स्थिर होण्यासाठीं केलेला इशारा=नाद. ९ कायानगरी [सोहिरोबानाथकृत

चैतन्याच्या भरें । आमोद भाव ॥ ९१ ॥ ऐसे अनेकपणें नागर[1] । विराजे ऐसें नगर । देखोनि भरिलें अपार । वित्त तें पै ॥ ९२ ॥ आणि आपुलें भरित । अघदृष्टि शबलवंत ? [सबळवंत ?] । तें ओतियलें त्वरित । तये ठायीं ॥ ९३ ॥ तें शुद्धांशा माजी । पडतांचि पैं सहजीं । राहिलीचि नाहीं बोजी[2] । तयाची तहीं ॥ ९४ ॥ तेथील शबलवित्ता । शुद्धांश ग्राहीक तत्त्वता । तिहीं घेतलें एकांता । नलगतां वेळ ॥ ९५ ॥ तेथिलिया साहुकारा । तेथील वित्त एकसरां । ग्राहिकपणाचिया आदरा । चाड बहु ॥ ९६ ॥ कवणासि कोण । प्रीयतेचें लक्षण । कथावें तरि वाढपण । ग्रंथासि होय ॥ ९७ ॥ एकदां बोलिला शुद्धांश । त्या माजी सकळ अशेष । ओलोच [आलाच ?] पैं निःशेष । स्वानुभवा लागोनी ॥ ९८ ॥ मग तेथ शबलांश । प्रोक्त [परोक्त[3] ?] करणें निःशेष । धन बांधावें गांठीस । आपुला उगम ॥ ९९ ॥ मग तेथील पैं सौदा । घेणेंचि पैं अभेदा । स्वानुभव नुसदा । आपुलाचि जो ॥ १०० ॥ तया घेणिया वित्ताचें । अभिधान सांगतों विविधाचें । ऐक्य ठायीं एकाचें । सर्वही एक ॥ १ ॥ मुक्तिभाव हारोनि । मुक्तें घेइजे निवडुनी । लेइ-तांचि समाधानीं । मन बैसे ॥ २ ॥ आत्म सुख छाये [4]पौळी [पोवळी?] घालिजे तेचि [तेथिचीं ?] पोंवळीं । लेइतांच नवाळी । स्वानंदा देती ॥ ३ ॥ आत्मभाव सुगंध । तेंचि घेइजे सोऽहं गंध । लेपितांचि ताप दग्ध । त्रिविधात्मक निववितसे ॥ ४ ॥ शबलांश हरोनि मन । तेंचि घेइजे सुमनपवन । पाठीं बैसतांचि बंधन । शुद्ध वृत्तीचें तुटे जैसें ॥५॥ सकळ सृष्टि पटवत् । निपजलें मूळ सतत । तंतुपणा निरुत । घेइजे तो कार्पासें ॥ ६ ॥ सुमना आंतील मकरंद । स्वानंदपणें सुस्वाद । जीव नियुक्त विशद । घ्यावीच ते गुलाबी ॥ ७ ॥ सुमन मृगाचा मद । शांति सुख मकरंद । तेचि स्वकीर्ति विशद । घ्यावीच पैं कस्तुरी ॥ ८ ॥ दोहीं पदीं तंतु खरे । माया अविद्या एकसरें । तींच

---

१ नागरीक जनांनी भरलेलें. २ मनोगत, विचार, ध्वनि, शब्द. ३ निकाल [illegible] ४ आधार

ध्यावीं अंबरें । घट मठादिक ॥ ९ ॥ आणि सकळांचा अवकाश । तेंचि महदंबर अशेष । ध्यावें पैं निःशेष । निजात्म प्रतीति ॥ १० ॥ ऐशीं कितेक खरेदिये । शुद्ध प्रीति अप्रमेय । बहु कथितां चावळ होय । निवाडचि सांगणें ॥ ११ ॥ परतीर बंदरीं पावलिया । कल्पद्रुम असती राया । चिंतामणि असे ठाया । तया माजी ॥ १२ ॥ तो अचिंत्यपणें चिंतामणि । अकल्प कल्पद्रुमपणीं । असती तेथ पुरवणी । अपारचि असे ॥ १३ ॥ ह्मणोनि तें बोलतां नये । मना वाचे अतर्क्य आहे । डोळियांचिही सोय । न चले तेथ ॥ १४ ॥ जहीं ज्ञान पांगुळे । ज्ञाता गळे । ते दर्शनातीत सोहाळे । बोलावे कवणें ॥ १५ ॥ तेथ एक आणखी दोनी । हे सर्वेचि भरिलें निदानीं । सर्व सुख समाधानी । आपणापें जें ॥ १६ ॥ तेथ देणें विरहित घेणें । आणि घेण्याचि अंत देणें । हें जाणावें तत्त्वखुणें । पावोनियां ॥ १७ ॥ ऐशिया परतीरा जाइजे । उदीम करिजे सहजें । तेथ अवघीं काजें । काजा येती ॥ १८ ॥ ऐसा करिजे सफळ । उदिमाचा खेळ । आपणापें मेळा मेळ । होइजे जेथ ॥ १९ ॥ ऐसें बहुवस वित्त । भरोनि पैं निभ्रांत । येवोंचि लागावें त्वरित । पहिलिया स्थाना ॥ २० ॥ आणि पूर्वस्थानीं आलिया । सकळैक्यपणें विसाविया । मागिलें तें दैन्य वायां । होइजे तेथ ॥ २१ ॥ मग दैन्याचि परि सदैव । दृश्य भासीं अदृश्य नांव । ठेवोनियां व्यवसाव । करिजे पैं गा ॥ २२ परतीर बंदराहून । आलियाचें जें मान । तें दृश्यींच समाधान । होतसे जया ॥२३॥ दृश्य आपुलें पूर्वस्थान । शबलांशाचें बंधन । तुटलेंचि पैं निजधन । सांपडलिया वरी ॥ २४ ॥ ऐसा सुफळ फळें उदीम । वैश्यासि योग्य परम । तरि तयाचा संभ्रम । निरोपूं तुज ॥ २५ ॥ पूर्व उगम तें भांडवल । वेवसायीं न वेंचावें मुद्दल । वेंचणें तें व्याज किरकोळ । जीव दशा हे ॥ २६ ॥ व्याज ह्मणणें याचा । अभिप्राय सांगतों साचा । निज धन मेळिताचा । अविद्या समूह ॥ २८ ॥ तों शिष्य ह्मणे गुरुदेवा । मनीं संशयासी विसावा । झालियासी निराभावा ।

करीं कीजी स्वामिया ॥ २८ ॥ संशय ह्मणणें कोणे रिती । कैसी तयाची मति । तरि व्याजीं मुद्दलीं धनपणा जाति । केविं होय वेगळिक ॥ २९ ॥ मूळ तेंचि व्याज । आणि व्याजींच मुद्दल सहज । होय ऐशी खाज । लागलीच असे ॥३०॥ तरि व्याजपणें निराळें । कीं तयाचि माजी मेळे । धनपणें तोंडोळे । एकचि दिसे ॥ ३१ ॥ ह्मणोनी मना माजी निष्टंक । दिसे केविं ठाक । तेंचि संशया बिक । चढलें तेथ ॥ ३२ ॥ आणखि धा वेगळा । संशयासि अवलीळा । नाहींच पैं जिव्हाळा । दुजा तेथ ॥ ३३ ॥ तरि हें कैसें मुद्दल । आणि व्याजाचेंहि नवल । वेगळीकपणें हवाल । सांगिजे जी ॥ ३४ ॥ व्याजा कैसी वेगाळिक । आणि मुद्दल तोंचि निष्टंक । व्याज केवीं बद्धक । मुद्दल शुद्ध कैसें ॥ ३५ ॥ हें निवडोनि निःसंदेहें । सांगिजेजी समज लाहें । जेणें देखें आपुलें गेह हें । विश्रांतीचें ॥ ३६ ॥ ऐसें अनन्य भावें । शिष्यें विनविलें स्वभावें । निःसंशय व्हावें । हेंचि भावोनि ॥ ३७ ॥ मग ते विनवणी । गुरुनाथें श्रवणीं । ऐकोनियां निर्वाणीं । निरूपिती कैसें ॥ ३८ ॥ ऐक शिष्या सुमती । तुझी हे मिथ्या भ्रांति । हरूंचि पैं निरुति । स्वानुभव योगें ॥ ३९ ॥ तुझिये आशंकेचा । भाव ऐसा ह्मणणेचा । व्याज मुद्दलीं वेगळिकेचा । परिकर कैसा ॥ ४० ॥ तरि ऐक सावध । आशंकेचा हरूं बाध । सर्वेंचि पावसी अगाध । स्वस्वरूप तें ॥ ४१ ॥ मूळ धनीं आणि व्याजीं । नुरेचि भावना दुजी । हे कीरेंचि वोजी । बोलणियाची ॥ ४२ ॥ कळेंतरिं होय मुद्दल । आणि मुद्दलींच व्याजा मोल । नाहींच पैं वेगळा बोल । जाणतियां ॥ ४३ ॥ परि तयाचि माजी असे । समजणें पैं अनारिसें । तें जाण तूं आपैसें । स्वानुभव योगें ॥ ४४ ॥ मुद्दलाचा पडे विसर । आणि व्याजीं तरि बहु भर । तयासी लोभी गंव्हार । लोकचि ह्मणती ॥ ४५ ॥ व्याजाचिये वाढी । मुद्दली नाहीं चाडी । ह्मणोनि तये परवडी । धन लोभिया बोलती

---

१ मतलब, रहस्य. २ निश्चयानेंच. ३ रीत. ४ व्याजामध्यें. ५ वेगळेंच.

॥ ४६ ॥ आणि व्याजाचिये आशे । मुद्दलहि नासे । ऐसेंहि उसेंसें । येतसे तेथ ॥ ४७ ॥ अधीक येइजे व्याज । ह्मणोनि देई न होतां उमज । मग तयाचेंहि काज । देख कैसें ॥ ४८ ॥ देइजे जरि पातकिया । तरि तो धाडी निरया । कां धनोद्देशें करणें तया । आघवें कर्म ॥ ४९ ॥ कर्माहि माजी विवरण । सुकृत दुष्कृत आहे जाण । परि ऋण घेउनी आचरण । सुकृत जोडी कोण पैं ॥ ५० ॥ तेन्हां ते गोष्टि अघटित । दुष्कृत करणें निभ्रांत । हाचि पक्ष मिरवत । सबळ तेथ ॥ ५१ ॥ आणि देइजे अनुत्पन्ना । तरि मुद्दल सहित शून्या । जाइजे तेथ रुकियां वदना । देखोंचि नये ॥ ५२ ॥ असो किती वाढवणें । व्याजांशें मुद्दल जाणें । समूळेंशीं वोळखणें । हेंचि तेथ ॥ ५३ ॥ एवं व्याजा घरीं । आरोपाचीच वारी । सुखाची परि । न देखोंचि तेथ ॥ ५४ ॥ आणि मुद्दलाचा जरि वास पाहे । तरि तो मान्यचि होय । सेवटीं लाहे । सुखाचि वरि ॥ ५५ ॥ तया नाहीं भय । जो मुद्दल गंवसोनि जाय । तो पावेचि परम निलय । सुखाचें गा ॥ ५६ ॥ ऐसा एक आशय । तुझे पुसाणियाची सोय । त्या माजी राहिलें निलय । संशयेसी ॥ ५७ ॥ तो कवण संशय । व्याजा मुद्दला अभिप्राय । ज्ञातिवर्णें एकाचि पायो । दिसे ऐसा ॥ ५८ ॥ पाहतां दिसे एक । एकचि सामर्थ्य बिक । हेतुपणेंहि लोक । मानितो एक ॥५९॥ वेंचिळिया सारिखा । पदार्थ येई एक लेखा । तेथ वेगळिके शंका । केवि घेणें ॥ ६० ॥ हा तेथील भाव । संशयासी विसाव । तरि तोचि निरा- भाव । करोनि सांगों ॥ ६१ ॥ मेघा आंगीचें उदक । गंगेमाजी निष्टंक । पडे तरि अधिक बिक । पवित्रपणा ये ॥ ६२ ॥ ना अंनामिका वाडिये नि[illegible]रीं । पडे तरि अपवित्र वरि । जाणावें पैं निर्धारीं । शिष्य वर्या ॥ ६३ ॥ [illegible]का सारिखें । वजनींहि सारिखें जोखे । आंगींचेनि हरिखें । [illegible]४ ॥ परि सारिखें ह्मणतां नोहे । गंगे सर्वें पवित्रता

[illegible] न पाहतां, हा उमज न घेतां. ३ ज्याला [illegible]ळास. ५ अंत्यजाच्या वाड्यांतील

लाहे । श्रीमंत जन देव गेहें । करिती जतना ॥ ६५ ॥ येर तें त्य गिती । मोटा लावोनि घालिती । अपवित्रपणें वेंचिती । दगडावरी ॥ ६६ ॥ कीं सिंधुची सरिता । वाढली पुढें अधःपाता । तेथ गंगे भेटों येतां । ऐकिलाचि नाहीं ॥ ६७ ॥ नांव [न्हाऊं ?] पातल्या लघुपण । सिंधु आंगीं थोरपण । उरलेंचि पैं आपण । शौर्यते लागीं ॥ ६८ ॥ तें कां उदक तरी एक । क्षारपणा एकतुक । परि पवित्र पण लोक । न मानि-तिच तेथ ॥ ६९ ॥ कीं गाई आंगीं पवित्रपण । पासोनिच्च पयशोणित जाण । पय त्यागुनी अशुद्ध सेवन । सेविलिया ह्मणे अपवित्र ॥ ७० ॥ एकचि एक साचा । बोल तरि आकाशाचा । परि विलग वाढलिया वाचा । महिमे पावे उणात्र ॥ ७१ ॥ तैसेंचि हें निजधन । मुद्दल आपुलें शोधन । तें सांडुनि वाढलें मान । अविद्या व्याज ॥ ७२ ॥ ह्मणोनि तें तया पासुनी । परि न चढे त्याचिये मानीं । अधदृष्टि लागोनि । ह्मणणें ऐसें ॥७३॥ अविद्या व्याजा पसर । जाहलिया मुद्दला विसर । निजधनाचा परिकर । नाकळेचि जया ॥ ७४ ॥ ह्मणोनि तें वेंचावें । कल्पना भास निराभावें । मुद्दल रक्षोनि बैसावें । आपुले जागां ॥ ७५ ॥ येथ वेंचणें मिसें प्रोक्त[1] । ग्राहक करावा भवासक्त[2] । तया देउनी विविक्त । स्वानुभवें खंडिजे ॥ ७६ ॥ भवेंचि भव भास । नाशेंचि करावा नाश । मग आपुलिया सुखास । वोळखिजे तेथ ॥ ७७ ॥ निज धन आपुलें साचें । जें कल्पांतीं न वेंचे । वेंचणें संचणें बोलाचें । भानही नुरे ॥ ७८ ॥ ऐसा निज उद्यम । निज धनी सुफळ नाम । आलेंचि पैं संभ्रम । तयालागीं ॥ ७९ ॥ येथ एक तोंरवेंचि[3] काय । वैश्यासि अनेक भाव निलय । उद्यमाची सोय । धरावयालागीं ॥ ८० ॥ जे जे उद्यम योजिती । ते ऐशियाचि रिती । आधवेंचि आणिती प्रतीति । आत्म सुखाचिये ॥ ८१ ॥ तोचि एक उद्यमी । निजधन धनिक नामी । येर असत्ता मनोधर्मीं । जाणावें पैं दरिद्री ॥ ८२ ॥ ऐशिया परि शिष्या ।

१ फारीक कर्णें देणें. २ संसारांत आसक्त झालेले ३ गलबतानेंच काय ?

जन्म घेसी जरि वैश्यां । माजी तरि विशेषा । आचरें ऐसा स्वधर्म ॥८३॥ ऐशिया उत्तमाचरणें । जन्म मृत्यूचिया भ्रमणें । न पडसीच वागवणें । सुख दुःख ॥ ८४ ॥ या परि वैश्यधर्म । निरूपिलें स्वकर्म । कर्मीच पैं निजवर्म । दावुनी दिधलें ॥ ८५ ॥ ऐक आतां शूद्रें । धरावे कैशा कर्म मुद्रे । तेंचि ऐकावें नरेंद्रें । आत्मपदीं ॥ ८६ ॥ आत्मविद जे सहजें । असती तेथ मन रिझे । तये शूद्राचिये वोजे । जाणती ते गा ॥ ८७ ॥ शूद्रा माजी बहु । असतीच समूह । परि प्रथक प्रथक संदेह । व्यर्थ वाढवणें कासया ॥ ८८ ॥ तरि शूद्रा माजी एक हेळावा [हेवा?] । भूमिची एकरिती सेवा । तरि त्यांचीं नावें सुख वैभवा । दाखवुनी देऊं ॥ ८९ ॥ एकांचा महि हाचि भाव । दुजियाचा दुजा अभिप्राय । सेवा वृत्ति संभव । अनेक नावा ॥ ९० ॥ त्या माजी प्रस्तुतीं । मेदिनी मिषें कुळवाडी स्तुति । करूंचि पैं निश्चितीं । स्वानुभवा लागोनी ॥ ९१ ॥ तरि मेदिनी ऐसें स्थूल । कायाजाण केवळ । तेथ जाणावें अळुमाळ । कष्टचि परि सुख ॥ ९२ ॥ कष्ट ह्मणतां नव्हे कष्ट । अनुभवाचीच गोष्ट । जहीं परमामृत वृष्टि यथेष्ट । सेवणें घडे ॥ ९३ ॥ ऐक ते पैं कसवटी । साध्य साधक हातवटि । जहीं देखसी निज दिठी । आपुली तूं ॥ ९४ ॥ ह्मणोनि तेचि समूह । कृषिकर्माचिया साधना सह । विवरण योगें पावसी विश्रांति गेह । आपुलें तूं ॥ ९५ ॥ इंद्रिय बैल एक दिठी । ऐक्य प्रतीति तळवटीं । वरि जुंपावें कटीं । स्वानुभव जुंवीं ॥ ९६ ॥ विवेकाचिया जुंपणिया । बांधव्याचि कंठ निळया । देख जाण जोवांथा । ऐशिया परी ॥ ९७ ॥ वैराग्याचिया इशाडें । शुद्धांश घातलें आडें । पानें घातलें निवाडें । शुद्ध बुद्धि ॥ ९८ ॥ उर्ध्व भावने आवडी । तेचि बसविली रुमडी । नांगराचिये परवडी । जाण ऐशी ॥ ९९ ॥ शुद्ध प्रतीतिची जाणीव । हरिजे भावाभाव ।

---

१ जुंपण्यास. २ नागर बैलाच्या खांद्यावर असणाऱ्या (जुंवास) बांधण्याची दांडी. ३ नागर (यास वाडीप्रांतीं पान असें ह्मणतात). ४ शेतकऱ्यानें हातांत

तेचि बोलिजे स्वयमेव । जगळ तेथ ॥ ६०० ॥ मग बोध कोसाधरी । पृथ्विभास वाफे करी । अहंभास उदळण वरी । करिजे तेथ ॥ १ ॥ मग सोऽहंबीज प्रेरिजे । स्वानुभव गुठां निर्वाळिजे । निर्हेतुकपणें राखिजे । सिद्धि शिवणियां ॥ २ ॥ मग कोंबरा येइजे । शुद्धसत्त्व जाणिजे । पुढें सस्यपणा पाविजे । महत्तत्त्व मथनीं ॥ ३ ॥ आणि पोटरिये येइजे । ते तूर्यदशा जाणिजे । आंत दुधर्गिळें होइजे । मावळती दशा ॥ ४ ॥ पुढें पूर्णकण वाढिजे । ते उन्मनी जाण सहजें । मग तें सस्य सुरवाडिजे । साधन इळें ॥ ५ ॥ रचुनि ब्रह्मरंध्र खळें । उर्डवें किजे निराळें । शांति पणें अवलिळे । जाणावें तें ॥ ६ ॥ औटपीठ गिरिस्तंभा । मळणिये करोनि उभा । साक्षित्वें स्वयंभा । जाणावा तहीं ॥ ७ ॥ मग बांधोनि बैलां दावणी । इंद्रियां गुण्य साम्यपणीं । आणि एकसरां मळणी । घालिजे तहीं ॥ ८ ॥ मग वेगां वेगां हाणिजे । तृणप्राय वृत्ति कवाळिजे । सावेया घालिजे । स्तंभाचि सरिसें ॥ ९ ॥ सर्वेचि फिरतां मळणी । साध्य साध्यक कूटणी । मग आपसयां जोडिजे कणीं । राशीच तेथ ॥ १० ॥ सर्वे तृणाला टांकिजे । तें आघवियां मिथ्यत्व दिजे । आणि तेथ एक वटिजे । पेर[१०] तो ऐसा ॥ ११ ॥ पेर निमित्त बोलिजे । शुद्धांश निरसेना सहजें । कांहिएक उरिजे । अहंकृति तेथ ॥ १२ ॥ मग निर्गुण दृष्टि पाठारां । लागे महा व्योमींचा[११] वारा । तो आघवियां तुसा [षा?] रा । दूर करी ॥ १३ ॥ आणिक कण तेतुला उरे । जाड्यत्वाचिया भरें । ऐशिया पैं निर्धारें । जोडती रासी ॥ १४ ॥ तिया राशी जोडिलिया । उन्मनि ह्मणणें

१ नागरांत बळकट बसविलेली लोखंडी कांब, जिच्या टोंकानें जमीन दुभंग होत जाते. २ नागरण्याचे वाफे. ३ पेरणी नंतर वर भोवडण्याची फळी (गुठा). ४ धान्य, साळी, इत्यादि रूपाला. ५ केंसरपणाला. ६ अपक्व; कणांत दूध झालेलें, ७ कापण्याचें हत्यार कोयती. ८ भात कापून (केलेला गंज, मांच. ९ मळणी करण्याच्या खळ्याच्या मध्यावर पुरलेला खांब [मध्य मेरू]. १० मळणी घातल्या व धान्य व भूस एकत्र होऊन राहतें त्यास ' पेर ' ह्मणतात. ११ महदाकाशांतून निघणारा वारा [हिरण्यगर्भ प्राणवायु.]

शिष्य राया । तेथ आघवी तृण माया । दूर होय ॥ १५ ॥ त्याचि पासोनि परि । तेथ नाहीं निर्धारी । ऐशी स्वानुभव उजरी । जाण शिष्या ॥ १६ ॥ येथ असे एक आक्षेप । संशया आंगीं कंप । उठे तहीं साक्षेप । करूं कैसा ॥ १७ ॥ आशंकेचा एक भाव । कणा ठेविलें उन्मनि नाव । तरि उन्मनिचा ऐसा स्वभाव । कांहींच नुरिजे ॥१८॥ तेथें लावावया कोण । नुरेचि पाहतां दुजेपण । आणि मळावया कारण । कायसें तेथ ॥ १९ ॥ तेथ नुरती भावाभाव । आणि अभावाचाही अभाव । होय तेथ हा अभिप्राव । केविं रूढे[२] ॥ २० ॥ हेचि मना माजी । आशंकेची बोजी । ते परि हारोनि सांगिजेजी । करुणार्णवा ॥ २१ ॥ जी तुझ्यापाशीं न पुसों । तरि निजपदीं केविं बैसों । आणि स्वात्मसुख विश्वासो । केविं बाणे ॥ २२ ॥ आपुलिया निश्चया । मन केवीं पावे लया । निजसुख विसाविया । कैसेनि पावूं ॥ २३ ॥ ऐसें शिष्यें अनन्य भावें । विनविलेंचि स्वभावें । मग सद्गुरुचें चित्त द्रवे । कृपाळुपणें ॥ २४ ॥ वत्सा देखोनि जैसें । धेनूचिया कासे[३] । पाना जैसा वोरसे । अद्भुत स्नेहें ॥ २५ ॥ कीं सोमकांता देखोनी । चंद्रिका जैसी सन्निधानीं । चंद्राचिया मानीं । द्राव भावी ॥ २६ ॥ ना मधु जैसा उचित काळीं । द्रुमाचिया डाहाळीं । पाहोनि कैसी नवाळी । लवलवदे ॥ २७ ॥ हा आंगींचा सहज स्वभाव । तैसें गुरुकृपेचें अभिनव । शिष्याचिया संशय नावें । उरोंचि नेदी ॥ २८॥ मग बोलती शिष्या प्रति । उत्तर भाव संविति । परिहाराची मति । ऐक कैसी ॥ २९ ॥ तुझिये आशंकेची । नवाळी सांगतों साची । उन्मनि माजी विवे [वं ?] ची । केवीं असे ॥ ३० ॥ तरि उन्मनि निराभाव । हें कीर बोलणें अभिनव । परि तयाचि माजी वाटीव[६] । जाण ऐसी ॥ ३१ ॥ मूळ भूमि सहित बीज । हा न पडे जया उमज । तया प्रति ...[?] । बोलणें घडे ॥ ३२ ॥ तयाचिये अर्धदृष्टि । येतुल्याही बोलणें

...तो, झुळतो. ३ ओटीस. ४ पाझरतो, फुटतो. ५ ...राक्रम. ७ रीत, उमज, चांगुलपण. ८ पिंडांतील

गोष्टि । ना ब्रह्म विदांचिये राहटी । नाहींच हें ॥ ३३ ॥ ऐशिया अनेक उपपत्ति । साध्य साधकां सततीं । जाण पावलिया पूर्णज्योति । नाहींच हे ॥३४ ॥कोणि एक कुळेंवाड रीति । केविं भोगी तो नृपति । आइत्या कणीं भरणें सततीं । कोठी जया ॥ ३५ ॥ कां शिजैलें सेवावया । रूढें झाला शिष्यराया । तो काय स्वयंपाकिया । पंक्ति बैसे ॥ ३६ ॥ नातरि भेदें लांचर्वेया । ठाणें घेवोनि आला राया । तो युद्धि प्रवर्तावया चित्त नेदी ॥ ३७ ॥ तैसा आपुला अंतर भेद । लांचुनी इंद्रियां होय अभेद । सहजीं झालिया सावध । साधनीं नपडे ॥ ३८ ॥ तोही ऐशी आटा आटी । न पडे विनटला ज्ञानदिठी । ज्यासी उघडली पेटी । निज धनाची ॥ ३९ ॥ मग तेथ पेरिलें रुजलें । आणि सावियाचि पिकलें । हे उभय आभास वहिले । नाहींच तेथ ॥ ४० ॥ ह्मणोनि आतां याहिवरि । आशं-केची एक परि । वारिली कीं उरली तरि । सांग काय ॥ ४१ ॥ मग जी जी ह्मणोनि शिष्यें । वंदन केलें प्रेम विशेषें । आणि निर्वांत चित्त मिसें । राहिला उगा ॥ ४२ ॥ मग तळवट घेऊनि गुरु रायें । कुळवाडियांची पुरती सोय । आरंभिलीचि अप्रमेय । सुखें सांगों ॥ ४३ ॥ सद्गुरु ह्मणती शिष्यासी । सावधपणें वृत्तिसि । श्रोत्रद्वारा सरिसी । आण पाहूं ॥ ४४ ॥ ऐक आतां कुळवाडिया । राशी कण जोडिलिया । पुनरावृत्तीचिया ठाया । न देखेचि तो ॥ ४५ ॥ मग परा होर्वरिये आंत । रास भरियेली सतत । अवघेचि दिसे कणवत् । होवरी भास बुजाला ॥ ४६ ॥ ऐशिया कुळ वावेपणें । एकदां पेरिलें सर्वदां खाणें । पुनरपि पेरणें । वीज भूमि न घालेचि ॥ ४७ ॥ आणि सर्वदांजे सेवणें । ते सेवणेंहि तया होणें । कांहींच तेथ नुरणें । भेद भाव ॥ ४८ ॥ शिष्या आचरें सतत । असती जरि

१ कुळव्यांच्या रीतीनें. २ शिजवून तयार केलेलें. ३ प्रवृत्त झाला. ४ लाच खाऊन शत्रूस सामील झालेला ठाणेदार. ५ तोच राजाच्या तर्फेनें, परशत्रू येण्याच्या वाटेवर ठाणें घेऊन आला असतां. ६ शान्तचित्त. ७ कुळंबी. ८ खोलीमध्यें. ९

कुळवाडियांत । तरि ऐसा निश्चित । आचरें स्वधर्म ॥ ४९ ॥ हा स्वधर्मसा काय । परम सुख अप्रमेय । विश्रांतींचें निलय । हेंचि एक ॥ ५० ॥ येथ कुळवाडीची । काय मिरवे एकचि । शूद्रां अनेक परिची । सेवा असे ॥५१॥ अनेक परिचीं भजनें । नित्य नैमित्तिक क्रिया यजनें । हें आघविर्येचि कीजे विजनें । मानुनियां ॥ ५२ ॥ ब्राह्मण क्षत्रिय वैश्य शूद्रें । आचरावें कर्म मुद्रें । स्वधर्मेचि नरेंद्रें । आत्मपदीं बोलिजे ॥ ५३ ॥ आपापुलिया अनुक्रमें । स्वधर्माचेनि मार्गे । आचरणें उत्तमें । करावीं ऐसीं ॥ ५४ ॥ कोणीहि वर्ण ज्ञाति । जन्म घेसी निरुती । आणि धरिसील जरि प्रीति । आत्मत्वाचि ॥ ५५ ॥ तरि ऐशिये युक्ति । आचरावें कर्म उक्त ज्ञाति । सर्वे पावसी मुक्ति । आपुली चांग ॥ ५६ ॥ पहिलाचि असती मुक्त । आणि मिथ्या भाविसि विविक्त । तरि तें आपुलें सुख अव्यक्त । स्वधर्मेचि कळे ॥ ५७ ॥ वर्णाश्रम अनेक । परि स्वधर्म सर्वां एक । प्राप्ति पाविजे निष्टंक । येणेंचि एकें ॥ ५८ ॥ प्राप्ततेचिया विकां । स्वधर्मेचि जाणिजे निका । फळेंचि पैं एकवंका । सर्वां ययां ॥ ५९ ॥ धेनुवर्ण अनेक । परिक्षीर तें एक । वर्णी स्वादा बीक । एकचि जैसें ॥ ६० ॥ कीं रायें वाढिली शर्करा । अनेक ज्ञाति कुमरां । परि गोडी दे चतुरा । एकचि जैसी ॥ ६१ ॥ अनेक वर्ण विविध लीळा । देखणीयां माजी अवलीळा । जाणावें पैं डोळां । सूर्य जैसा ॥ ६२ ॥ ना तरि नाना द्रुम लतिका । सुमनभाव अनेका । परि प्रभावा जो एक विका । मधु जैसा ॥ ६३ ॥ कीं अनेक वर्ण भूचरां । नानानुक्रम चारा । एकचि जैसी धरा । पृष्टीं धरी ॥ ६४ ॥ तैसाचि हा स्वधर्म । वर्ण ज्ञाति आचार संभ्रम । अनेक परि निजवर्म । जाणत्या प्रति एकचि ॥ ६५ ॥ स्वधर्माचें एक आंग । सर्वां आणि तें निर्वाणग । शोभा देतसे चांग । स्वानुभवा ॥ ६६ ॥ स्वानुभवा नसे आकार । तेथ देखणेंचाहि प्रकार । तरीच परि जयाचें सार । तोचि ते शोभा ॥ ६७ ॥ देखता आणि दिठी । आपणा मिठी । पडलियावरि ॥ ६८ ॥

आणि मिठीहि देतां । आपण होय तत्त्वता । तेथ बोलणें कथिणें हे वार्ता । नाहींच कांहीं ॥ ६९ ॥ तें अनारिसेपण । स्वानुभवावें आपण । प्रत्यक्षाचि प्रमाण । पहावें तेथ ॥ ७० ॥ मग पाहतये पणाचें । बोलणें नव्हे तेथिंचें । कवणा भेटे कोठिंचे । काय तें नेणूं ॥ ७१॥ ऐशिये स्वधर्म सोयें । अनुपम सौख्य हाता ये । ह्मणोनि न उलंडावें पाये । कर्माचे ते ॥ ७२ ॥ हें सांगितलें अंतर कर्म । हें बाह्य जरि घडले धर्म । परि तेथिंचें जाणावें वर्म । परब्रह्मींचें ॥ ७३ ॥ वेदवाक्यें मानिजे । आणि तेचि चाली चालिजे । तरि असलेंचि असे सहजें । परब्रह्म तहीं ॥ ७४ ॥ निगम रूपें आत्माराम । बोलिला पैं पुरुषोत्तम । चतुर्वाचा अनुक्रम । धरोनियां ॥ ७५ ॥ परा पश्यंति मध्यमा । वैखरी वाचा उत्तमा । तेथ वेद चतुष्टय अनुक्रमा । अवधारि जो गा ॥ ७६ ॥ परा ऋग्वेद सहित । प्रसवली पैं निरुत । पश्यंतीशीं बोलत । यजुर्वेद ॥ ७७ ॥ मध्यमेमाजी सामवेद । वैखरी अथर्वण विषद । त्या माजी संवित ऋचा स्वाद । परे माजि नेमिजे ॥ ७८ ॥ ह्मणोनि चतुर्विध वाचेचा । प्रभाव ऐसा प्रभूचा । तेथचि आघवा कर्माचा । ब्रह्मचि स्वभाव ॥ ७९ ॥ मग तें बाह्य जरि आचरिजे । तरि ब्रह्मचि असे सहजें । परि कवणिये परि साजे । सांगों पैं तुज ॥ ८० ॥ कोणि एक पृथ्विभास । विभागे येइजे कर्मास । तरि तहीं [ई ?] जाणिजे ब्रह्मास । कैशिये परि ॥ ८१ ॥ पृथ्वी तळीं असे काय । वरीहि देखणें केतुली सोय । ह्मणोनि आघवें निरामय । परब्रह्मचि ॥ ८२ ॥ तैसेंचि तें उदक । अग्नि पासोनि देख । अग्निचेंही निपजतें मुख । वेगळेंचि असे ॥ ८३॥ उदका आंगीं-च्चिया स्निग्धते । आकार नाहीं निरुतें । ह्मणोनि तें सततें । परब्रह्मचि ॥ ८४ ॥ तेवींच पवना आंगीं । आकार नसे तन्वंगीं । ह्मणोनि निराकारवगी । जाण ऐसी ॥ ८५ ॥ तैसेंचि तें व्योम । सर्वीं व्यापक परम । परि तेथहि नाम । आकार तया ॥ ८६ ॥ एवं पंच महाभूतें । विना नाहीं कर्म निरुतें । तरितें अनुभवावें त्वरितें । परब्रह्मचि ॥ ८७ ॥ आणि भूतां चेतविते गुण । तेही परब्रह्मचि जाण । तें पुढें निरूपण । निरोपूं तुज ॥ ८८ ॥ कर्मा आणि तुज भेद । नव्हतीच पैं विषद । एक निजसुख

१ स्थूल जड देहानें यक्त असा आकार, नाहीं

स्वाद । जाणितलियावरि ॥ ८९ ॥ स्वादींही स्वादपण । नुरेचि ऐशी केळवणें । जया सुखा सेविलिया जाण । आपणचि होय ॥ ९० ॥ ह्मणोनि वेदाचा पाया । धरोनि कर्म करितया । नुरिजेचि माया । वेगळे पणें ॥ ९१ ॥ तो माया रूपीं एक । तयाचि आंगीं अनेक । विविधाकार कौतुक । तयाचि माजी ॥ ९२ ॥ तो स्वधर्मरूपें ब्रह्म । एकपणें अनुपम । संविति स्वाद परम । फावलाचि तेथ ॥ ९३ ॥ यापरि चातुर्वर्ण । स्वहिता चरणें ब्रह्मचि जाण । सांगितलें निरूपण । विशद करोनि ॥ ९४ ॥ एकचि मुळींचा तंदुळ । जाणोनियां केवळ । अनेक पक्वान्न गुळ । एकचि जैसें ॥ ९५ ॥ कीं एकचि अग्नि मूळ । कौतुक मिषें केवळ । अतसें बाजियें ढिसाळ । प्रयोजिला जैसा ॥ ९६ ॥ ना तरी एकचि उदक । अनेक रंगी कौतुक । केवळपणा सारिखें बिक । चढे जैसें ॥ ९७ ॥ तैसें तें निजतत्व । आंत मायेचें महत्व । तेंचि धोळिलें शुद्ध सत्त्व । प्रकारत्वें ॥ ९८ ॥ यापरि चतुर्वर्ण उक्त । स्वधर्म कर्म विविक्त । निरूपिलें तेथ मुक्त । आपआपणिया सिद्धचि ॥ ९९ ॥ पुढें कर्मातीत । गुरु बोलती सावचित् । शिष्य पुसेल त्वरित । स्वस्वरूप सिद्धांत पावावया ॥ ७०० ॥ तया वाक् कल्हार सौरभी । मन भृगपणें स्वयंभीं । श्रोत्रार्थ स्वाद गाभी । सेविजे तेथ ॥ १ ॥ सद्गुरु प्रसाद नवां [व्हा ?] ळी । धरोनियां शिरकमळीं । आरंभिली चार्वळी । ग्रंथाची यया ॥ २ ॥ म्यां नेणतें वत्स मानुं । परि सद्गुरु कृपाळ काम धेनु । वोरसेचि दिव्य मानु । नानारस ॥ ३ ॥ हेंही ह्मणतां नये । संतकृपा अपार होये । तरीच येइजे नवाई । ग्रंथ रसनीं ॥ ४ ॥ असो हा प्रस्ताव । पुढील कथा अभिप्राव । सोहिरादास ह्मणे श्रवणी भाव । धावाचि पैं श्रोतियें ॥ ७५० ॥

इति श्रीमहदनुभवेश्वरीसृष्टिसंहारक्रमे गुरुशिष्यसंवादे कर्मयोगो नाम अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

---

२ दाढसामान उडविण्यास. ३ उदार. ४ एकांत (अनेक
नें मुखकमल त्यांतील मकरंदांत ६ मूळ रूपामध्यें
पक्व बम्बूव १ पान्हा सोडते अमृत

अध्याय ९ वा.

राजविद्याराजगुह्ययोग.

ॐ नमस्ते गणपतये ॥ जयजयाजी कल्पद्रुमा । अकल्पारव्य प्रेम परमा । अभेद भाव आत्मारामा । अविनाशिया ॥ १ ॥ तुजमाजी जें कल्पिजे । तें कल्पिणेंचि होइजे । आपणापें सहजें । जये ठायीं ॥ २ ॥ आणि शुद्ध वृत्ति तुझें मूळ । विवेकाविवेक दोंगे सुढाळ । ज्ञानांकुर सरळ । डाहाळिया जेथ ॥ ३ ॥ स्वानुभवाचें उद्यान । नाना उगमीं उदित मान । तेथ योगादिक साधन । फुलें फुलती ॥ ४ ॥ नाना भूत भुवनें । असंभूत रचनें । तीं उमटती पानें । तुझिया आंगा ॥ ५ ॥ आणि मोक्षादिक फळें । स्वप्रेम रसें रसाळें । पक्कें होती निराळें । उन्मनि वर्ण्य [र्णे?] ॥ ६ ॥ आणि नाना मुमुक्षु विहंगम । चिदंबर जयाचें धाम । स्वाद सेवना बैसती परम । तुझिये आंगीं ॥ ७ ॥ ऐशिया चिद्विलास मोहना । अद्वैतसुख गहना । कर्माकर्म दहना । गुरुनाथजी ॥ ८ ॥ मग जे जे कळँख करणें । स्वेच्छानंदें क्रिडणें । हें आघवें होणें जाणें । तुझियेचि आंगीं ॥ ९ ॥ स्वसंवेद्य प्रकाशा । महन्महिमा महेशा । प्रभेचिया अवकाशा । प्रकाशका ॥ १० ॥ तुज ऐशियातें शरण । येतांचि चुके जन्म मरण । भवाभास भ्रमण । फिटोनि जाय ॥ ११ ॥ आप आपुलिया हिता । विनटपणा [विनीतपणा?] विराजिता । हे शोभेचि अंकीतता [अंकीता?] । तुझिये कृपे ॥ १२ ॥ ऐसें अनन्य भावें । शिष्यें विनविलें स्वभावें । पुसों आदरिलें आघवें । आत्म साधन ॥ १३ ॥ शिष्य ह्मणे सद्गुरु नाथा । मज प्रश्न रूपी अनाथा । करीं कां जी सनाथा । पावावया

---

१ कोंभरे. २ उत्कृष्ट तेजवान, सप्रभ. ३ असंभाव्य. ४ आकाशाच्या योगानें. ५ हंसपक्षी [परमहंस.] ६ चिद्रूप अंबर=(आकाश) वस्त्र, पट (किंवा घटाकाश.) ७ मंजुळ ध्वनि (वेणु इत्यादिकांचे मंजूळ स्वर.) ८ आपल्यास आपणच

ऐसें ॥ १४ ॥ जी तुह्मीं निरूपिलें । कर्म स्वधर्मे वहिलें । येणेंचि काय बोलिलें । आत्म साधन ॥ १५ ॥ हेंचि करावें काय । एकाचि धरावी सोय । कीं आणखीहि निलय । असे तेथ ॥ १६ ॥ आणखीहि मार्ग । पावावया निर्वाग । कीं आणखीहि असती लाग । जावया तेथ ॥ १७ ॥ हाचि असे एक पाया । कीं आणखीहि जाणावें उपाया । तरि हें निवडुनी गुरुराया । सांगिजे मज ॥१८ ॥ ऐसें अनन्य भावें शिष्यें । विनविलें अशेषें । मग गुरुकृपा उद्देशें । उदित होती ॥ १९ ॥ दैव काळ पातलिया । पावे जैसें चिंतिलिया । नुरतीच रिक्त ठाया । इच्छा पदार्थ ॥ २० ॥ कीं वर्षाकाळ पातलिया । रिक्त नुरती सरिता तया । आणि वोहोळही भरोनियां । आपसया येती ॥ २१ ॥ तेवीं सद्गुरु कृपा सजळजळ । वोरसलिया इच्छा बोहळ । नुरतीच पैं अळुमाळ । रिते तेही ॥ २२ ॥ मग गुरु बोलती महिमानें । ऐशियें सामर्थ्य मानें । शिष्या देइजे अवधानें । आपुलें चित्त ॥ २३ ॥ मागें निरूपिलें कर्म । स्वधर्मेंचि निजवर्म । पावोनि व्हावें नैष्कर्म । आपणियां माजी ॥ २४ ॥ तो तैसा अभिप्राय [व ?] । आचरे जो निरामय [निराभाव ?] । तो पाविजे स्वयमेव । आपुलें सुख ॥ २५ ॥ आणि जो तैसेंनि रीतिं । आचरण करी सततीं । तो पाविजे निजज्योति । उगलीचि कीं गा ॥ २६ ॥ असो तेंहि एकवेळ । श्रमचि तू तें केवळ । भासे तरि अळुमाळ । सांगतों ऐक ॥ २७ ॥ सोपा आणि सुलभ । परम प्राप्तीचा लाभ । तोचि निरोपूं स्वयंभ । आपुला तूतें ॥२८॥ डोळां दावी कौतुक । त्वचे मृदु निष्टंक । जिव्हे माजी एकवंक । देइजे स्वाद ॥ २९ ॥ आणि घ्राणा दे मकरंद । कर्णासिही दे नाद । अवघि ...चि परि विशद । कस्तुरी मृग ॥ ३० ॥ तो बोलताहि वाटे गोड । ...निर्में कोड । ह्मणोनियां निवाड । तोचि एक ॥ ३१ ॥
। मयूर जैसा निपुणा । स्वादाहि माजी गौल्य-
द ॥ ३२ ॥ तवा मृग अथवा मयूर । मनचि जाणणें

निर्धार । तें सर्वेंद्रियां अपार । गोडीच आणी ॥ ३३ ॥ इंद्रियें तयाचिये पोटीं । तें सर्वेंद्रियांचे पाठीं । मग आवडे तये वाटीं । पुढें सरे ॥ ३४ ॥ ह्मणोनि तयाचिये आंगीं । स्वाद असे निर्वा [णं ?] गीं । ह्मणोनि ते सलगी । बोलणियां योग्य ॥ ३५ ॥ तोंचि जाणणें संभ्रम । मनचि एक अनुपम । ह्मणोनि व्हावें विश्राम । तये ठायी ॥ ३६ ॥ तें विश्रांतीचें घर । निज मुक्तीचें माहेर । मनचि बोलिजे निर्धार । अमन पणें ॥ ३७ ॥ घृताची असे चाड । तरि दधिच मानावें गोड । आपुलिये आवडी कोड । पुरते ह्मणोनि ॥ ३८ ॥ आणि घृताचें असे अगत्य । तरि दधि दोषावें काय निमित्य । ह्मणोनि मनचि सत्य । आत्मा होय ॥ ३९ ॥ घृत आंतुलें निवटवी । काढून वेगळें ठेवीं । आणि दधि इया नावीं । उरवी कवण ॥ ४० ॥ आढ्य जरि झाला । तरि केविं मिरवीं इथे युक्तीला । तेवीं अमन होउनी मनाला । नुरवीच कवण ॥ ४० ॥ मन नसे वेगळें । आणि अमन ही तया निराळे । देखिले हें राउळें । परिसिलेंचि नाहीं ॥ ४२ ॥ ह्मणोनी मनाचि होय ब्रह्म । आत्मदृष्टि अनुपम । हें सुरस रसाळ प्रेम । जाणे तोचि एक ॥ ४३ ॥ मन दध्याकारें । जेथ आपैसें मुरे । तेथ सहजेंचि उरे । तत्त्व घृत ॥ ४३ ॥ ह्मणोनि तें मन । धरोनि एक मान । जहीं होय समाधान । ऐसोंचि सांगों ॥ ४५ ॥ धरोनि एक स्थळ । राहोचि पैं केवळ । स्वरूप निर्मळ । भावोनियां ॥ ४६ ॥ आपण हें कवणा पासोनि । काय असे

१ आढ्यतेखोर, सत्ताधीश, श्रीमंतही झाला तरी तो घृतालाच दधि असें ह्मणा ह्मणून हुकूम मिरवील काय? दह्यांच्या ऐवजीं तुपाचा उपयोग करील काय? २ राऊळ ह्मणजे देऊळ किंवा राजमंदीर. परंतु गुह्यार्थ असा दिसतो कीं " दशेंद्रिय युक्त असें जें स्थूल देह तें " मनाचें (मनोपम पुरुष आत्म्याचें) मंदिर होय. किंवा हृदय मंदिरांत वास करणारा जो देव (आत्मा) त्याचें देऊळ अर्थात् अशा ह्या जड देहाची (राउळाची) साधनें जीं इंद्रियें त्यांतून डोळ्यांनीं (मन आणि अमन ही पथक पृथक आहेत असें) कधीं पाहिलें नाहीं व कानांनीं

माझिया निदानीं । ऐसिया विवंचनीं । मन हें वेसे ॥ ४७ ॥ आणि
आपुला विस्तार । अनेक वृत्ति पसर । हें कोठें होय स्थिर । कवणिये
जागां ॥ ४८ ॥ काय काय ययाचा उपाय । कोठें ययाचा गांव । हें
आपुली शिव । शोधितें मन ॥ ४९ ॥ आणि माझा कवण वर्ण । काय
माझें आवरण । कैसे माझें प्रावर्ण । कवणिया मानें ॥ ५० ॥ ऐसें होय
मानसा । ओळखे आपुली पूर्व दिशा । तेंचि उपमान शिष्या । निरो
तुज ॥ ५१ ॥ मग तें बुझसि । सर्वेचि समाधान होसी । आपसयांची
पावसी । पूर्व खुणें ॥५२॥ आणि सकळ संदेह । विरोनि होसी निःसंदेह ।
अनायासें पावसीं गेह । निज सुखाचे ॥ ५३ ॥ सकळ मनोरथ पुरती
जेथ पावलिया निजज्योति । जनन मरण खंती । न शिवे आंग
॥ ५४ ॥ हें सहजींचें समाधान । आत्मसुख निज निधान । यो
ऐश्वर्याचें धन । संचयिका प्रति ॥ ५५ ॥ संचयिका प्रति तें योग्य
जहीं हें सर्वांचि भोग्य । भवरोगा आरोग्य । येणेंचि ए
॥ ५६ ॥ अनादि अज्ञानें भ्रमे । लिंगतनु संभ्रमे । तोचि पावि
अनुपमें । आपुलिया सुखा ॥ ५७ ॥ आप आपणा वोळखे । नि
सोनि टांकी जन्म दुःखें । स्वात्मसुख हरिखें । फुंजोचि लागे ॥ ५८
आणि फुंजणेंही मंद । नुरेचि जेथ भेद । एक सप्रेम स्वाद । सेविलिया
॥५९॥ स्वादीं स्वाद विरे । भेदीं भेद मुरे । मग जे का उरे । सुखचि
॥ ६० ॥ सुखेंही सुख हारपे । साक्षें साक्ष लोपे । मग जें का उरे सोपें
आपुलें सुख ॥ ६१ ॥ तो सहजानंद निर्भर । पूर्णसुख परात्पर । त
आपुलें अंतर । ऐक्यासि ये ॥ ६२ ॥ आणि ऐक्य हाहि भास । हरे जे
निःशेष । तो आपुला उल्हास । आपणियां भेटे ॥ ६३ ॥ ऐसें गुरुन
[illegible] । शिष्य जाहला उल्हासता । बाणलीच पैं धृतता । अंतर्या
। शांतिनें [यें?] वरियेली आनंदत
॥ मग म्हणे सद्गुरुप्रती । वि

पुसे निजप्राप्ति । ऐशिया मनाची दिप्ति । कवणें ठायीं ॥ ६६ ॥ सांगितलें तें आघवें । शब्दामाजी संभवे । परि आत्मप्रतीति अनुभवें । येइजेचि ना ॥ ६७ ॥ स्वामीचिया घरिंचें । योगसुख असे साचें । परि मन न वळेचि आमुचें । तये ठायीं ॥ ६८ ॥ मन विषयीं जडलें । दुर्वृत्तिये भिडलें । तें झांकोचि परि उघडिलें । निजगृह कवाड ॥ ६९ ॥ उमजलेंचि परि थोके । स्वानुभवीं न तुके । आप आपणियां मुके । ऐशिये परि ॥ ७० ॥ तें चोखाळलेंचि विटे । जहीं विषयसुख उमटे । तें नव्हेचि बरवटें । अविद्या मन ॥ ७१ ॥ जें विषय उरगांचें विवर । कीं दुर्वृत्तीं भरियेलें कुहर । द्वेषाद्वेष श्वापद हार । लागलीचि असे ॥ ७२ ॥ ऐशियातें शमन । व्हावयासी कवण मान । हें आत्मप्रतीति साधन । दाविजे मज ॥ ७३ ॥ प्रत्यक्षचि प्रमाण । मन धरी एक ठाण । ऐसें करिजे उगवण । श्रीगुरुवर्या ॥ ७४ ॥ मन वोळखूं येइजे । आणि निवांत ठाव गमिजे । सर्वेचि होय सहजें । स्थिर तें पैं ॥ ७५ ॥ मनाचा उदयता उगम । कीं मावळतें धाम । कळे कैसें अनुपम । सुख तें गा ॥ ७६ ॥ याचि निवडाणियां भावा । विनंति पातली स्वभावा । ह्मणोनि करावें निरोभावा । निरूपण ॥ ७७ ॥ हेचि विनंती माझी । प्रेम भावें सहजीं । ह्मणोनि आपुली कीजे जी । कृपा ऐशी ॥ ७८ ॥ अनन्य भावें शरण । शिष्य येतांचि आपण । गुरु प्रेम कृपाळपण । उदयलें कैसें ॥ ७९ ॥ मग गुरु बोलती शिष्याप्रति । कथिते होती उपदेश रीति । शिष्या ऐक सावचित्तीं । पुढील उगवो ॥ ८० ॥ मनपणेंचि असती । आणि तू तेंचि तूं नुमजसी । तरि हे दशा कैसी । तुज लागोनि ॥ ८१ ॥ मनः पटपणें तंतु । असती जैसा चित्तंतु [तूंचितूं?] । हें आपुलेनिच तूं । नोळखसी कैसा ॥ ८२ ॥ मन-वृत्ति तरंगाकारें ।

[illegible] सतत असणारें

आणि व्यापूनि सबाह्यांतरें । अससीच पैं निर्धारें । मरुत्वतीं जैसा ॥८३॥ मरुत्वताचाही अंत । वर्णव्यक्ति सतत । झालिया कळे परि निरुत । एक वेळां ॥ ८४ ॥ परि तुज नाहीं पार । मनातीत निर्धार । झालिया निर्भर । ऐक्य रूपें ॥ ८५ ॥ मनेंचि होसी पराधीन । मनेंचि भोगिसी बंधन । तें मन शोधिलिया निजधन । तुझें तूंची ॥ ८६ ॥ तुझें तूंचि वित्त । तुझा तूंचि संग्रहित । तूंचि असती अनुग्रहित । आपणापें कीं ॥ ८७ ॥ जंव मन घेसी आपुलिया संगें । तंव अवगैसी अनेक सोंगें । आत्मप्राप्ति निर्वाणगें [निर्वोगें । न पावसीच कदां ॥ ८८ ॥ जंव हें मन स्वीकारिसी । तरि अनेक ग्राम फिरसी । बद्धमुक्त ह्मणविसी । आपणियातें ॥ ८९ ॥ मन नव्हसी तूं केवळ । तयातीत असती निर्मळ । स्वस्वरूप अखिल । चैतन्य रूप ॥ ९० ॥ मनवृत्ति तृणांकुरें । उठती मनीं एक-सरें । तीं असतीच निर्धारें । आधिष्ठुनी ॥ ९१ ॥ ते मही जैसी वेगळी । तेथाचि परि त्यांचिये मेळीं । निपजणें निमणें हे आळी । तृणासवें न वचेते ॥ ९२ ॥ कीं मन-वृत्ति शबल फळें । प्रवृत्ति रसें रसाळें । सेवि-तीच पैं केवळें । जीव पक्षी ॥ ९३ ॥ तहीं तूं निराळाचि । महाद्रुमपणें साचीं । येती गळती हे फळ विवंचीं । नाहींच तूतें ॥ ९४ ॥ तूं असती पैं सतत । चैतन्यद्रुम नांदत । नाशवंत हें फळ जात । जीव जात आघवें ॥ ९५ ॥ ह्मणोनि तूं मना वेगळा । शिष्या जाण तूं जिव्हाळा । ह्मणोनि हे लीला । जाण ऐशी ॥ ९६ ॥ तुझीच आघवी लीला । देखूनि तूं भुललासि बाळा । तरि हा अनु-क्रम निराळा । जाण ऐसा ॥ ९७ ॥ सर्वानुक्रम जाणलिया । आपेंचि पावसी निरामया । तुझीचिया बोंझा । बोळखसी तूं ॥ ९८ ॥ मन होय स्थिर । आणि आत्मसुख मंदिर । देखसी ऐसा परिकर । आहेचि जेथ

१बिडौजाः पाकशासनः ॥ इत्यमरः]. २ प्राप्त करून
तोणें. ४ मोठा वृक्ष (पक्षी प्रपंचरूप

॥ ९९ ॥ ते ऐक आतां युक्ति । गोचर होय अव्यक्तीं । सहजेंचि लाभे मुक्ति । सायुज्यपद ॥ १०० ॥ सर्वेश्वर मायावशें । चारिवेदां निर्मिलें असे । ते सर्वेचि त्रिकांड ऐसें । बोलिजति पैं ॥ १ ॥ कर्म उपासना ज्ञान । आत्मप्राप्ति साधन । योग्य आचरतां बंधन । नाहींच कवण ॥२॥ ते योग्यायोग्यता । तुज निरोपूं तत्त्वता । जेथ ही तुझी चिंता । होइजे दूर ॥ ३ ॥ योग्यता जाण पहिली । कर्माकर्मीं वहिली । स्वरूप जाणुनी आवंतिलीं । कर्में सकळें ॥ ४ ॥ आत्मप्राप्तीची आस । भावोनि कर्मांचा नाश । नाशेंचि होय निरास । फळाशेसी ॥ ५ ॥ फलाशा न धरितां । कर्मोपासना तत्त्वता । आचरे तो सतता । स्वसुखासि पावे ॥ ६ ॥ नागवल्ली विस्तार जैसा । न धरितांचि फळ आशा । आरंभ करिती तैसा । कृतकर्मासी ॥ ७ ॥ ना तरि जैसी तुळसी । फळावीण सिंचिसी । तैसी कर्म करोनि निरासी । जाणिजेसी ॥ ८ ॥ कीं याचकावरि उचित । करितां न धरे हेत । पुनरपी येइजत । दिधलेंचि तें ॥ ९ ॥ तैसें फलाशा न धरितां । कर्म आचरे तत्त्वता । तोचि पावे सिद्धता । स्वरूपामाजी ॥१०॥ ही कर्मामाजी योग्यता । यया विरुद्ध अयोग्यता । जाणावी पैं सदयता । स्वानुभवें ॥ ११ ॥ जें फळ इच्छुनी करणें । तें जाणावें कर्म उणें । आत्मप्राप्ति निर्वाणे । नपवेचि कदा ॥ १२ ॥ आणि अहंपण धरोनी । कर्म करणें दंभ मानी । तें नयेचि निदानीं । निजसुखासी ॥ १३ ॥ या परि कर्म वहिलें । वेदांग पैं बोलिलें । आतां ऐक वहिलें । उपासना धर्म ॥ १४ ॥ उपासना जयातें बोलिजे । ते धारणा ऐक सहजें । तेथ आपुलीं निज गुजें । समजती तूतें ॥ १५ ॥ कवण आराधी कवणातें । हें सांगतों तुज निरुतें । वृत्ति करोनि सावचितें । ऐक पां तूं ॥ १६ ॥ तरि उपासिसी देव । तो तुझाचि तूं स्वयंमेव । काय करावें तैसा स्वभाव । नव्हेचि पैं तुझा ॥ १७ ॥ तुझाचि हा उगम । न कळेचि तुज अनुपम । ह्मणोनि हा विशद उपक्रम । निरूपिणें घडे ॥१८॥ ह्मणोनि हा विस्तार ।

घडिलाचि पैं निरंतर । येर [न्ह ?] वीं हा प्रकार । नाहींच तेथ ॥१९॥ जें एकीं एकचि असे । तेथ दुजा पाहता न दिसे । ऐसें जें अनारिसें। असलेपण ॥ २० ॥ वर्णव्यक्ति भेद । नाहींच हर्ष विषाद । तयांतीत असे अगाध । परमें वस्तु ते ॥ २१ ॥ ते वस्तु पाहतां दिठीं[3] । दिठीची पडे उपरँतीं मिठी । स्वसुख गृह दारवँटी । उघडलिया वरि ॥ २२ ॥ तें सर्वांचें माहेर । योगसुखा सहोदर । विश्रांतीचें मंदीर । तेंचि एक ॥२३॥ तें तुझें गृह तूंचि । धणी होसी साचाची । परि आपुला उगम मोहरँचि । देखिलिया वरी ॥ २४ ॥ माया अविद्या होय दूर । आणि महाकारँणाचाचि परिकर । पावलिया वरि अंतरँ । तुझोंचि कळे तूतें ॥ २९ ॥ आणि आपुला आपण । होंचि जहीं [ई ?] वोळग [ख ?] ण । येई [याहीं?] ऐसें निर्वाण । दावूंचि तुज॥२६॥ सकळ संदेहाचें घर । विरोनि जाय एकसर । स्वानुभवाचा प्रसार । निज स्वरूपीं होय ॥ २७ ॥ तोचि एक अभिप्राय स्वयमेव । उपासनेचा संभव । परमसुख वैभव । भोगणें घडे ॥ २८ ॥ तरि स्थूलाभासें सारिलें । कर्म मार्गें निरूपिलें । सूक्ष्मदेहें नेमिले । उपासना धर्म ॥ २९ ॥ ती उपासना कैसी । तुज निरोपूं आपैसी । सर्वेंचि पावसी । आपुलें सुख ॥ ३० ॥ उपासनेचें मान । मन असावें समाधान । स्वस्वरुपीं चिंतन । योजिजे कैसें ॥ ३१ ॥ आपआपणियां । दैवत्य भावणें राया । त्याचि सांगतों उपाया । मुळिंचिया ॥ ३२ ॥ परंपरा युक्त। पूजना माजी अव्यक्त । कळाचि प्रकटे उक्त । ऐशिया परि ॥ ३३ ॥ प्रथम आपणां पूजी तया । निलय सांगतों शिष्य राया । आसन न्यास मुद्रा तया । अवधारिजे ॥ ३४ ॥ आसनाची देख । कैसी ते वोळख ।

---

१ भिन्न, निराळेंच [असलेपण=आहेपण.] २ परमब्रह्म [श्वेताश्वत० उ० अ० १ मं० ७ पहा.] ३ दिव्य दृष्टीच्या योगानें. ४ चित्त बाह्य विषयांपासून परतवून [मुरडोन] भगवद्भजनीं लावणें; याला उपरती असें ह्मणतात. ५ दरवाजा. ६ आपल्या उगमाचा [मोहर] मार्ग, अभिमुखता. ७ महाकारणदेहाचा. (सि० सं० पू० अ० ७ पृ० १६०) [टीप १] पहा. ८ योग, विवेक, यत्न, प्रकार. ९ हृदयस्थ सोहं आत्म्याचें गुह्य.

घडिलाचि पैं निरंतर । येर [न्ह ?] वीं हा प्रकार । नाहींच तेथ ॥१९॥ जें एकीं एकचि असे । तेथ दुजा पाहता न दिसे । ऐसें जें अनोरिसें । असलेपण ॥ २० ॥ वर्णव्यक्ति भेद । नाहींच हर्ष विषाद । तयांतीत असे अगाध । परम[2] वस्तु ते ॥ २१ ॥ ते वस्तु पाहतां दिठीं[3] । दिठीची पडे उपरेंतीं मिठी । स्वसुख गृह दारवंटी । उघडलिया वरि ॥ २२ ॥ तें सर्वाचें माहेर । योगसुखा सहोदर । विश्रांतीचें मंदीर । तेंचि एक ॥२३॥ तें तुझें गृह तूंचि । धणी होसी साचाची । परि आपुला उगम मोहरेंचि । देखिलिया वरी ॥ २४ ॥ माया अविद्या होय दूर । आणि महाकारेणाचाचि परिकर । पावलिया वरि अंतरें । तुझेंचि कळे तूतें ॥ २५ ॥ आणि आपुला आपण । होंचि जहीं [ई ?] वोळग [ख ?] ण । येई [याहीं?] ऐसें निर्वाण । दावूंचि तुज॥२६॥ सकळ संदेहाचें घर । विरोनि जाय एकसर । स्वानुभवाचा प्रसार । निज स्वरूपीं होय ॥ २७ ॥ तोचि एक अभिप्राय स्वयमेव । उपासनेचा संभव । परमसुख वैभव । भोगणें घडे ॥ २८ ॥ तरि स्थूलाभासें सारिलें । कर्म मार्गें निरूपिलें । सूक्ष्मदेहें नेमिले । उपासना धर्म ॥ २९ ॥ ती उपासना कैसी । तुज निरोपूं आपैसी । सर्वेंचि पावसी । आपुलें सुख ॥ ३० ॥ उपासनेचें मान । मन असावें समाधान । स्वस्वरुपीं चिंतन । योजिजे कैसें ॥ ३१ ॥ आपआपणियां । दैवत्य भावणें राया । त्याचि सांगतों उपाया । मुळिंचिया ॥ ३२ ॥ परंपरा युक्त । पूजना माजी अव्यक्त । कळाचि प्रकटे उक्त । ऐशिया परि ॥ ३३ ॥ प्रथम आपणा पूजी तया । निलय सांगतों शिष्य राया । आसन न्यास मुद्रा तया । अवधारिजे ॥ ३४ ॥ आसनाची देख । कैसी ते वोळख ।

---

१ भिन्न, निराळेंच [असलेपण=आहेपण.] २ परमब्रह्म [श्वेताश्वत० उ० – –, ७ पद्य.] ३ दिव्य दृष्टीच्या योगानें. ४ चित्त बाह्य विषयांपासून – 1 भगवद्भजनीं लावणें; याला उपरती असें म्हणतात. ५ दरवाजा. [मोहर] मार्ग. अभिमुखता. ७ महाकारणदेहाचा. [प १] पद्य. ८ योग, विवेक, यत्न,

असे स्वीकारितां सुख । सेवट वरी ॥ ३५ ॥ चतुर्दल आधार कमळीं
दृष्टि देऊनि नेहाळीं । प्रथमचि नवाळी । जाण ऐसी ॥ १३६ ॥
दृष्टी सरिसी मिठी । पवनां घालिजे गांठी । मग तयाचिये पोटीं
आरूढ व्हावें ॥ ३७ ॥ पवन शरिरीं कोठ वरि । हेंचि असावें
समाचारीं । आणि मग एकसरी । करावें ध्यान ॥ ३८ ॥ संवेंचि
चतुर्दल गिंवसोनि । द्विपांकोळिका संन्निधानीं । असावेंचि मानी । तेंचि
होउनी ॥ ३९ ॥ चतुर्दला मध्यगृहीं । द्विपांकोळिकाची सोयी । एक
वटोनि निःसंदेहीं । असावें तेथ ॥ ४० ॥ मग दक्षिण चरण घेउनी
काढावा वाम चरणांतुनी । आणोनि लावावा स्थानीं । पायुचियां ॥ ४१ ॥
आणि तळवे सहित सपाट । दाटावें गुदकपाॅट । मग सहजेंचि बैसे
नेट । नेहटें तो पवन ॥ ४२ ॥ ज्यातें बोलती अपान । जो योगाभ्यास
प्रथम सोपान । उर्ध्वदिठीं गमन । करावया जो ॥ ४३ ॥ मग वाम
तळवा चेपितां । आपोंचि होय उचलता । साविया होय देखता । आपुलें
मूळ ॥ ४४ ॥ आणि पवन जोकां थोकिजे । स्वाधिष्ठानीं येइजे । मग
स्थिर स्थिर आणिजे । मणिपुरामाजी ॥ ४५ ॥ तंव आंगामाजी फुगारा
भरोंचि लागे एक सरां । टायिठांयीचा वारा । मेळिजे तेथ ॥ ४६ ॥
सर्वेचि पवन सांटवतया । द्विभांग करणें शिष्यराया । वांटोनि घालि-
ठाया । कवण त्या सांगों ॥ ४७ ॥ अर्ध नेइजे षट्दळीं । साम्यतेचेनि
नवाळीं । सावर घेणें सरळीं । तये ठायी ॥ ४८ ॥ आणि उरे जोका
पवन । तोचि घेइजे साधोन । अष्टदळीं आसन । देइजे तया ॥ ४९ ॥
ऐसें हें कां करणें ? । हें पडे तेथ वुसणें । तरि तेंहि परिसणें । शिष्य

---

१ सि.सं.उ.अ.१० पृष्ठ २० सोबतची चक्रकारिका पहा. २अवलोकन कर, पह
३ अपूर्वता, नवल विशेषता. ४ प्राणवायुशीं [बृ. उ. अ. २ ब्रा. १ मं. ६ पहा.
५ प्रजापति आत्मा जो अश्वरूप आहे त्यावर आरूढ व्हावें हा भाव किंवा ल
योगाच्या ठायीं आरूढ व्हावें. [पातंजल योगशास्त्राचा अभिप्राय, विभूतिपाद
पृ० ११५ तीं १२० पहा.] ६ गुदद्वाराच्या ठिकाणीं. ७ गुदद्वार. ८ प्रथम पायर
९ स्तंभित होतो, स्थीर होतो. १० मनश्चक्राच्या ठायीं.

वर्या ॥ ५० ॥ पवना मणिपुरीं दाटणें । आणि एकसरां आकळणें । तरि कुंडलिनिये नाहीं टिकणें । आपुलिये स्थानीं ॥ ५१ ॥ कुंडलिनी तेजरूपें प्रकृति । आणि पवन प्रकृति हे मैंति । ह्मणोनि तेथ सततीं । नुरेचि ते ॥५२॥ पवना पासोनि तेज । ह्मणोनि पवनीं सत्ता सहज । उरेचि ऐसें काज । मुळींचेंचि कीं ॥ ५३ ॥ मूळ प्रकृतिचेनि मेळें । पवन सर्वांगीं खेळे । हे जया हातवटी कळे । तो तत्त्वज्ञ पैं ॥ ५४ ॥ जैसा कोणिएक नृपति । मंत्रिया दीजे महती । तैसी पवना माजी गति । प्रकृतीची हे ॥५५॥ पवन करी तें होय। धरील ते सोय । आवडे तेथ हेयँ । कायारथ हा ॥ ५६ ॥ शबल शुद्धि सर्वज्ञ । पवनाचि होय प्राज्ञ । हा स्वानुभव सूज्ञ । मुमुक्षुजन जाणती ॥ ५७ ॥ पवन प्राज्ञें बळियाढा । पवन संज्ञें होय गाढा । पवन आकळी हुडा । योग दुर्ग ॥५८॥ ऐसा आघवियांचि परि । पवनाचि बोलिजें निर्धारी । तो साधनयोग परिकरी । पुढें सांगों ॥ ५९ ॥ तो साधन क्रम अनारिसा । पुढें निरोपूं शिष्या । आत्मप्राप्ति विशेषा । बोलिजे पुढें ॥ ६० ॥ ह्मणोनि आँधवां आकळणीं । न स्थिरे तेथ कुंडलिनी । आणि झालिया उदाळणी । होय कैसें ॥ ६१ ॥ कुंडलिनी न राहेचि जागां । आघविया देहीं पैंगा । उदक भास बगों । शोपूनि सांडी ॥ ६२ ॥ तेज तत्त्वाची मांदी । कुंडलिनी कळा नुसदी । त्रासूंचि लागे त्रिशुद्धि । शोणित मांस ॥ ६३ ॥ आणि रक्त मांस शुष्कें । तों आघवी चेतना थोके । मग तया नटके । उपासना हे ॥ ६४ ॥ कुंडलिनी उर्ध्व घेपे । तंव काय केलिया नाटोपे । आणि सोपेंचि हे हारपे । उपासना तंत्र ॥ ६५ ॥ कुंडलिनीचेनि मिसें । साधन असे अनारिसें । ते पुढील उँसासे । निरोपूं तुज ॥ ६६ ॥ तें येथ करितां नये । थोड-

---

१ बुद्धिरूपा (क्षणिक, विज्ञानरूप.) २ नेतो. ३ बलवान्. ४ सर्व भूतांनां आकलन करण्याविषयीं. ५ आकार. ६ समुदाय, मंडळी. ७ त्रिवार, निश्चयें करून. ८ स्तंभित होते, स्थीर होते. ९ करणें शक्य नाहीं. १० घेतली जाते

कोंचि घेतलें होय । तेंचि सिद्धीसि जाय । उपासना धर्मी ॥ ६७ ॥ आघवोंचि घेवों जाइजे । तरि मिथ्या टेंहणी होइजे । न साधितां कार्य ठाहिजे । श्रमचि वरी ॥ ६८ ॥ ह्मणोनि पवन सिद्धि भाग । हातवटी माजि सांग । करोनि पाविजे निर्वाणांग । आपुलें वरी ॥ ६९ ॥ असो बहुपसर । कांसया करणें विस्तार । षट्‌दळीं स्थिरोनि समीर । उरला घेपें ॥ ७० ॥ कुंडलिनी न देतां धका । शमें घेवोनि आवांका । मूळबंधा बडुंखां । आणूनि ठेवी ॥ ७१ ॥ मग मूळबंधा वाटे न पडतां । मध्य पोकळां आणितां । श्रम नाहींचि तत्त्वता । जाण शिष्या ॥ ७२ ॥ भूगोळा पवन गिंवसुनी । वोडियाण मार्गे वोलांडुनी । हळूचि आणिजे स्थानीं । जालंधरा तळीं ॥ ७३ ॥ अगा जालंधर ज्यातें बोलिजे । तो अनुक्रमाचि सहजें । सांगोंचि पुढें योजिजे । योगाभ्यास तहीं ॥ ७४ ॥ जया जालंधरा तळीं । पवन आक्रमिजे अष्टदळीं । तें जाणिजे हृदय कमळीं । अष्टकोणपद्म ॥ ७५ ॥ तेथ हा मन भृंग । बैसलाचि असे चांग । परि अविद्या वशें संग । क्रियत्वपण धरी पैं तो ॥ ७६ ॥ तेथि-ल्यिे रावणुके [राहणुके ?] । मन बैसे ऐकवंके । स्वानुभवी कौतुकें । जाणतीच हें ॥ ७७ ॥ अष्टदळीं वसे मन । आणिका ठायीं करी गमन । ह्मणोनि करावें शमन । पूर्वस्थानीं ॥ ७८ ॥ हृदय भुवना माझारी । भूगोळाचिया समिरीं । वेष्टुनी असे अष्टपुरीं । पांकोळिकांतें ॥ ७९ ॥ आणि अविद्येचेनि योगें । ते ते ठायीं फिरोंचि लागे । जीवदशा बंगें । पोटाळी तें पैं ॥ ८० ॥ पूर्व पांकोळिका श्वेतवर्ण । तहीं जरि पावे मन । तरि सत्वादिक भजन । उपजे तया ॥ ८१ ॥ पश्चिम पांकोळिका शाम-वर्ण । जेथ जरी पावे मन । तरि तामस कर्माधीन । प्रवर्त्ते पैंगा ॥ ८२ ॥

१रक्षण, अटकाव. २ मुळांत. ३ पृथ्वी गोलास. ४ आच्छादून, शोषण करून. ५ सि० पु० अ० १० पृ० २० सोबतची चक्रकारिका पहा. ६ आकर्षून घेणें. ७ मनश्चक्राचे ठायीं. ८ ऐक्याकार होऊन, लीन होऊन. ९ आकार, जडत्व, संबंध. [illegible]

उत्तर पांकोळिका पीत वर्ण । तेथील जरि पावे कोण । तरि राजस कर्माधीन । प्रवर्तणें होय ॥ ८३ ॥ दक्षिण पांकोळिका रक्तवर्ण । तेथ जरी पावे मन । वृत्ति उल्हासमान । होइजे तेथ ॥ ८४ ॥ इशान पांकोळिका हरितवर्ण । तेथ जरी पावे मन । तरि खेदासि उपमान । होइजे तेथ ॥ ८५ ॥ नैर्ऋत्य पांकोळिका भेसळवर्ण । श्वेत पीत एक वटण । द्वेष करुणा संघटण । होइजे तेथ ॥ ८६ ॥ आग्नेये दिशे रक्तवर्ण । आंत पीतवर्ण संघटण । तेथ जरि पावे मन । निदा हर्ष तयाधीन । होइजे तेथ ॥ ८७ ॥ वायव्य दिशे संघटण । शामहरित एकवर्ण । क्रोध विषाद आपण । होइजे मन ॥ ८८ ॥ ऐसें अष्टदळपद्म । अष्ट पांकोळिकांचे सर्व । अष्टधा प्रकृतीचा उगम । उगविजे तेथ ॥ ८९ ॥ कोठें मेळिजे व्योम । कोठें पवन करी उमक्रम । कोठें दहनाचा संभ्रम । उमगिजे तहीं ॥ ९० ॥ कोठें उदकाचि मिळे । कोठें पृथ्वि खेळे । आघवे भास एक वळें । संघटिजे तेथ ॥ ९१ ॥ ऐशीं पंच महाभूतें । वर्ण भेदें देखते । होतीचि पैं तत्ववेत्ते । जाण शिष्या ॥ ९२ ॥ एकमेकीं खेळती । पृथक पांकोळिकां प्रति- मनामाजी संचरती । चंचळ वृत्ति ॥ ९३ ॥ म्हणोनि तें मन । घेइजे जरि मध्यस्थान । तरि समाधि देइजे मान । तया लागीं ॥ ९४ ॥ मग तें अष्ट- दळीं । राहिजे जरि निराळीं । येइजेचि राउळीं । आपुलिया ॥ ९५ ॥ जलंधरा तळवटीं । मन आणावें मधले देंठीं । मग एकाग्र ते मिठी । पडिजे तेथ ॥ ९६ ॥ एकाग्रतें राहिजे । आणि सहजेंचि ध्यान लाहिजे । आपुलें मूळ देखिजे । पूर्व स्थळीं ॥ ९७ ॥ आघवे मोडती भेदाभेद । देखेल आपुलें निजपद । मग होइजे सिद्ध । उपासनें ॥ ९८ ॥ यया परि आसन विषें । एकाग्रतें कैसें । मनाचि [या?] ये उंसासें । निरूपिलें तुज ॥ ९९ ॥ ता लक्षण । शिष्या पूर्ण जाण । मग आपसयांचि निजखुण ।

जाणलें जाईल. ३ हृदय मंदिरांत. ४ योगाचें तृतीयांग जें गो० शा० अ० साधन पादः—२ सू. ४९

भातुंडेल तूतें ॥ २०० ॥ ऐशिया अनुक्रमें । ओळखणें घडे पूर्ण सिमे । जीव न पडेचि भ्रमें । भवाचिया ॥ १ भव भासातीत होय । देखेल आपुलें निज निलेय । जन्म मृत्यु भय । नायि [य?] केल कानीं ॥ २ ॥ एक राहिली भाठवण । मागें निरूपिलें निरूपण । त्या माजी भाक्षेप ठाण । एक वरि असे ॥ ३ ॥ मूळबंध भन्हेरिजे । वोडियाणा वोलांडिजे । धका न देइजे । कुंडलिनीतें ॥ ४ ॥ हें काय कैसें । येथ आशंका उसासे । परि तें भनारिसे । निरोपूं तुज ॥५॥ कोणिएक नृपति । स्वदेशियां प्रति । पाळेगारां देती । मान तो ऐसा ॥ ६ ॥ एकाचि मुलुखा भांत । पाळेगारी अनेक होत । भाणि तपेंग्राम भाधिष्ठित । अळुमाळ पैं ॥ ७ ॥ ते-तुलीच सत्ता वोढिती । श्रीमंतपण मिरविती । भाणि तयां राजे दुखविती । तरि देश होय शून्य ॥ ८ ॥ देश वसवावा असे । तरि पाळिलें व्हावें अशेषें । हें न करितां दिसे । श्रमाचि वरी ॥ ९ ॥ येथ असे संशय । परम सत्तेचा प्रत्यवाय । तेथ तयांचा भय । केविं उरे ॥ २१० ॥ शबल वीर्या पुढें । काय ? सत्तेचे पाळेगार ईंडे ? । नुरतीच तेथ नि-वाडें । नाम रूप ॥११॥ आघविया जाति नासुनी । कोण नुरतीच निदानीं । तेथ हीं बोलणीं सजोनी । केविं येती ॥ १२ ॥ तरि ऐक यया बोला । भाक्षेपा परिहार वहिला । आपसयांचि समजला । होसील तूं ॥ १३ ॥ भगा सामर्थ्यवाना पुढें । कांहींच नुरे निवाडें । हे कीर असती पवाडे । बोलणियांचे ॥ १४ ॥ तरि पाळेगारां हनन । करावया अपराध मान । सामर्थ्यपण समान । नयेचि तें ॥ १५ ॥ जे भूमिचे अधिकारी । निज सत्तेचिया परि । तें करों नये परतें पायरी । भापुलीच पैं ॥ १६ ॥

---

१ प्राप्त होईल. २ आपलें मूळ ठिकाण. ३ मेहमान, सरदार [राजाश्रयानें असणाऱ्या सरदारांस "पाळेगार" असें वाडी प्रांतीं ह्मणतात.] ४ राज्यांतील पोट भागास "तर्पे" असें वाडी प्रांतीं ह्मणतात. ५ यत्किंचित्, थोडी. ६ तेवढीच. ७ दोष, प्रतिबंध. ८ दुर्ग, बुरुंज. ९ उंच ठिकाणीं चढण्यासीं केलेली पायरी पक्षीं राजपदाऱ्या अत्युच्च शिखरास पोंचण्याविषयीं 'पाळेगार' हे सोपानें होत.

आपुलिये श्लाध्यते । नयेचि तें निरुतें । मारणें दडपणें हीं मतें । आपणियां नाहीं ॥ १७ ॥ यया वेगळेंचि । असणें जें निवांताचि [निवाची?]। तेथ हे विवंची । नाहींच कांहीं ॥ १८ ॥ ह्मणोनी पाळेगारां सरी । वायु भेद असती शरिरीं । मूळबंध वोडियाणा परि । जाळंधरा सहित ॥ १९ ॥ तये ठायीं असती । देह व्यापूनि आहाँति । ह्मणोनि दुखवतां निरुती । काया न धरे ॥ २० ॥ काया ह्याचि देश । वायु पाळेगारी अशेष । ते न मरतांचि निज सत्ता निःशेष । भोगणें घडे ॥ २१ ॥ ह्मणोनि भोगणिया तया । उपासना आचरें शिष्यराया । मग आपसयांचि विसाविया । निजसुखा जासी ॥ २३ ॥ ह्मणोनि अष्टदल निरूपण । निरूपिलें पैं संपूर्ण । शिष्या हे जाण । स्वानुभव योगें ॥ २४ ॥ स्वानुभवा विरहित । नाकळेचि हा सिद्धांत । जो असे अनुगृहित । श्रीगुरूचा ॥ २५ ॥ तोचि जाणे स्वागत । येथिंचें पैं निश्चित । येरां पडे भ्रांत । उगीच तेथ ॥ २६ ॥ ह्मणोनि हें जीविंच्या जीवीं । जाण शिष्या स्वानुभवीं । मग स्वात्मसुख वैभवीं । पावसील तूं ॥ २७ ॥ या परि आसनीं सिद्ध । व्हावेचि पां त्रिशुद्ध । मग आरंभिजे विधं । उपासनेचा ॥ २८ ॥ ते उपासना कैसी। तुज निरोपूं आपैसी । सवेंचि सावध होसी । आपआपणियां ॥ २९ ॥ मग पूजावें कवणासी । कवण रूपें दैवतांसी । ते अर्चन रीति अनारिसी। अवधारिजे गा ॥ ३० ॥ तें दैवत कैसें । कवण वर्णे असे । काय भूषण शोभतसे । तया आंगीं ॥ ३१ ॥ आणि तयाचें स्थान । सांगों तुज अभिधान । श्रवणें होसी समाधान । आपआपणियां ॥ ३२ ॥ स्थान जें कां बोलिजे । निजीं निज वोळखिजे । विश्रांति पाविजे । तये जागा ॥ ३३ ॥ त्रिकूट श्रीहाट गोल्हाट । त्या माजी चौथें औटपीठ । तेथ होईजे पैठं । दैवत तें गा ॥ ३४ ॥ त्या दैवताचा

---

१ महत्वास, श्रेष्ठपणास. २ स्थिर, शांत, निश्चल. ३ विवंचना, दगदग. ४ आहेत. ५ रहस्य, गुह्य. ६ त्रिवार निश्चयें करून [आत्म प्रतीति, गुरुप्रतीति आणि शास्त्रप्रतीति या तीन प्रकारांनीं शुद्ध]. ७ विधि. ८ सि. सं. उ प. १०

अभिप्राव । स्थाना माजी तेंचि नांव । सर्वे होईजे संभव । तोचि तोचि गा ॥ ३५ ॥ औट पीठाची विवंची । मागाचि निरूपिली साची । तेंचि जाण निजांची । महिमा एक ॥ ३६ ॥ ह्मणोनि तेथली राणीवें भोगितेचि निराभावें । शिष्या जाण स्वभाव । तेथील हा ॥ ३७ ॥ तया दैवताची प्रतिमा । भूषी तंत् भावें अनुपमा । ऐक तयाचिया नामा । रूप करूं ॥ ३८ ॥ तीं भूषणें कैसीं । तुज निरोपूं आपैसीं । जेणें तूं पावसी । विश्रांति सुख ॥ ३९ ॥ भूषण युक्त दैवता । नाम शुद्धमाया तत्वता । तेथ वर्णिजे निरुता । शृंगार हा ॥ ४० ॥ एक राहिली आ[दी ?]धी । तया तें स्थान द्धि निरूपण त्रिशुद्धि । निरोपूं तुज ॥ ४१ ॥ त्रिगंगें पाठारीं । पर्वताचियाँ शिखरीं । मूर्ध्निस्थान तया परि । बोलिलें असें ॥ ४२ ॥ ककार मुखावरी । त्रिकोण पद्म अवधारी । तया आंत वोवरी । औटपीठ ॥ ४३ ॥ तये खोलिये आंत । परा बोलिजे निभ्रांत । सकळ तत्व सिद्धांत । तेथचि होय ॥ ४४ ॥ तोचि प्रणवाचा अंकुर । अर्धमात्र निरंतर । ते अव्यक्त नारी सुंदर । शोभे कैसी ॥ ४५ ॥ ते मूर्तिमंत नारी । लेवुनी निजसुख जोहरीं । भषित शोभे अंतरीं । निज निर्धारीं पाहतां ॥ ४६ ॥ जे अलक्ष कळा नुसदी । परात्पर स्वरूप मांदी । निर्हेतुकपणें सिद्धि । योगियां प्रति ॥४७॥ जें व्ययातीत विहिनें । अव्यय सुख गहन । शुद्ध मनमोहन । भव तारिणी ॥ ४८ ॥ शिष्या ऐक तियेचीं । भूषणें पैं साचीं । तींच मानावी निजींचीं । प्रमाणें पैं ॥४९ ॥ सप्त पाताळ चरण । वरी पन्नगाचें भूषण । तें सांडूनि शुद्धपण । घेतलें

१ विवेचन, स्पष्टीकरण. २ राज्यपदवी. ३ अभाव रहीत, सतत. ४ भूषण-युक्तता. ५ माया आहे उपाधि ज्याला, जो जगाची योनी ह्मणजे कारण, सर्वज्ञत्वादिकारणें करून जो युक्त, आणि जो परोक्षत्व धर्मयुक्त आणि सत्यज्ञानानंतरूप, जो कोणी आहे त्यास ' तत् ' असें ह्मणतात. ६ इडा, पिंगला, सुषुम्ना [टीप १ पहा.] ७ मेरू (ॐकार) पर्वताच्या. ८ ज्योतिर्धर अग्नीच्या ठायीं. ९

कैसें ॥ ५० ॥ पन्नगसहित पाताळ । तें विराटरूप विशाळ । तो अविद्येचा खेळ । स्वरूपत्वें ॥ ५१ ॥ तैसेंचि आघवें स्वरूप । विराट रूपाचा साक्षेप । तो न होतांचि निक्षेप । करूनि सांगो ॥ ५२ ॥ मायेचेनि मेळें । हें विराटरूप खेळे । परि आंतील जिव्हाळे । निरोपूं आतां ॥ ५३ ॥ ते शुद्धमाया चेतना । अलिप्तपणें खेळ नाना । रची तया निदाना । अवधारिजेगा ॥ ५४ ॥ करोनि अकर्ती । वर्तोनि अवर्तती [अवर्ती ?] । तियेची पैं अमूर्ती । निरोपूं तुज ॥ ५५ ॥ आणि तियेचा शृंगार । अव्यक्ता भरणें निरंतर । परियसीं पैं सादर । शिष्य वर्या ॥ ५६ ॥ दशेंद्रियें एक मेळीं । त्याचि शोभती दशांगुळी । वरि अलंकार नवाळीं । मिरवे कैसी ॥ ५७ ॥ अभेदभाव विरोधिया । अद्वेष पोल्हारिया । वरि घातल्या जनरियॆ । निर्गुणवृत्ति ॥ ५८ ॥ स्वस्वरूपाचा मेळ । तेचि मिरवती रूळ । वरि एकवृत्ति सरळ । रुणझुणती ॥ ५९ ॥ चिंदबर नेसली असे । कटीं मेखला कैसी दिसे । तें सांगोंचि पैं आपैसें । शिष्य राजा ॥ ६० ॥ चित्कळेचि जे कळा । चिद्रत्नासी झळाळा । तें एक अवलीळा । शिष्य वर्या ॥ ६१ ॥ चिद्रत्नाचा परिकर । प्रथक प्रथक् विस्तार । ऐक सर्वें सादर । तेंचि होऊनी ॥ ६२ ॥ ऐकें शुद्ध पाचु शामवर्ण । शुद्ध अंबर शुद्ध आवरण । मेखळे माजी विराजपण । विराजे कैसें ॥ ६३ ॥ ऐकें शुद्धवैराग्य माणिकें । शोभतीं पै एकवंकें । आभरणें कौतुकें । पाहतया ऐसीं ॥ ६४ ॥ एक शुद्धतेज हिरकणिया । शुद्धसत्व कोंदणिया । शोभेचि पै सावियां । पाह तया पुढें ॥ ६५ ॥ मुक्त भाव हारोनी । मुक्तें खिचविली सुपाणी । चित्त तेचि चैतन्यपणी । देइजे झळाळ ॥ ६६ ॥ एक अद्वैतभक्ति वैडुर्यें । देती मिरवणियें शौयें । हींच सुख ऐश्वर्यें । जाणत्या प्रति ॥ ६७ ॥ एके निजज्ञान प्रवाळें । नेणिवे

१ बायकाचें पायांच्या बोटाचें एक लेणें. २ हेंही बायकाच्या बोटाचेंच एक लेणें. ३ पायांचे लेणें. ४ पायांतलेंच लेणें. ५ सहजीं सहज

मिरवती झाळाळें । तेंचि प्रेम आगळें । अनुभवियां ॥ ६८ ॥ एकें शब्द महत्तत्त्व पोवळीं । रचिली तेथ अळुमाळीं । सर्व देखणिया नवाळीं । येईजे या साठीं ॥ ६९ ॥ ऐसी अनेक परी रिंचवणें। निराभावें चिद्रत्नें । मिरवतीच निधानें । मेखले लागीं ॥ ७० ॥ आणि मेखला घालितां माज । ऐक शिष्या सहज । उपमेसी समाज । करूं तेथ ॥ ७१ ॥ भवगज विदारिता । जो पंचानन बोलिजे तत्त्वता । तयाचाही माज न सरता । तया पुढें ॥ ७२ ॥ येतुलिया पाडें । सूक्ष्म जाण निज निवाडें । हें बोलिजे वेडें कोडें । तयें ठायीं ॥ ७३ ॥ जीवन कळेचें प्राशन । तेचि जीयेचे स्तन । भेदाभेद उभय शोकोन । घेइजे गोडी ॥ ७४ ॥ तेतुलियाहि महिमानी । कुचकळिया निदानी । बोलिजे ऐसें म्यां मानी । स्वानुभवें ॥ ७५ ॥ तया वरि कंचोळीं । केइजे कैसी महत्[3] नृपाळी । तेंचि निरूपण अवलीळीं । विशद करूं ॥ ७६ ॥ अद्वैत बिराडिया गांठी । तंतु भावोनियां पटिं । दृढ प्रतीति बरवटी । सेवियलीं कंचोळीं ॥ ७७ ॥ नाना वर्ण चित्राकृति । एकाचि जांगा निरुती । कंचोळिये मिरवती । सृष्टि समशोभा ॥ ७८ ॥ कंठा माजी बरवटी । नवरत्नांची पेटी । तेचि भक्ति ज्ञान दिठीं । बोलिजे पैं नवविधा ॥ ७९ ॥ आणखीही एकावळी । जन विजन एक सर माळी । चिदानंदें झळाळी । देइजे तेथ ॥ ८० ॥ चतुर्भुजा अनुपम । धर्म अर्थ मोक्ष काम । शोभती पैं अनुक्रम । आयुधेशीं ॥ ८१ ॥ त्रिशूळ गदा परिस । चक्र आणि निःशेष । ज्ञान खड्गें अशेष । घेतलीं जयें ॥ ८२ ॥ त्रिशूळ शुद्धांश त्रिगुण । गदा ते अभेदा जाण । परशु तो आपण । निज उन्मेष ॥ ८३ ॥ चक्र तें अवक्र[4] वृत्ति । सर्वदां समत्व रीति । तेंचि निर्दळण करितीं । द्वैत भावा ॥ ८४ ॥ ऐसे हे आयुध समूह । घेवोनि शोभती चतुर्बाहें[5] । शिष्या जाण निःसंदेह ।

---

१ सजवणें, ओतणें, रचना करणें. २ कौतुकानें. ३ महद्ब्रह्म स्वरूप राजेश्वरी, महाराणी. ४ वाकडी (विरुद्ध) नव्हे अशी वृत्ति [समवृत्ति] हेंच चक्र वृत्ति=क्रोध, लोभ, मोह इत्यादि रूप अंतःकरणाची अवस्था. ५ चार हात.

निरूपण हें ॥ ८५ ॥ तैसेच तया हस्तांचे । अलंकार सांगतों साचें । तहीं [ई ?] हें आपुलें निजाचें । वोळखिजे गृह ॥ ८६ ॥ अक्रीयत्वें कंकणें । अस्पर्शत्व मणिभूषणें । अनेक परिचें लेणें । लेइली तेथ ॥ ८७ ॥ कळा [2]विहिन [3]कळयिया [कळाविया ?] । अलक्षपण चोळबंदिया । निर्गुण भाव चोळेंखिया । घालिजे जियें ॥ ८८ ॥ निजमुद्रा मुद्रिका । अंगुलियां लेइली एकवंका । ऐशीं स्वरूप भूषणें कौतुका । करामाजी विराजति ॥ ८९ ॥ जीव शिव एकाकार । तेचि शोभती दोनी अधर । आरक्त पण रंगाकार । अपारपणें मिरवती ॥ ९० ॥ पवनों नाहीं आवकाश । विश्रांतिसी रहिवास । तेथें पाहिली आस [रा ?] नासिका माजी ॥ ९१ ॥ वसंत नोहे परीक्षक । म्हणोनि परिक्षे निष्ठंक । देखी शिष्या एकवंक । नासीक कैसें मिरवत ॥ ९२ ॥ चिद्विलास रँदपंक्ति । अव्यक्तींच शोभती व्यक्तीं । हें देखे तोचि मुक्ति । पावला जाण ॥ ९३ ॥ चैतन्यप्रभा प्रकाशक । तेचि शोभती नयन द्वयांक । उभय पांती एकवंक । मायाब्रह्म देखती ॥ ९४ ॥ विशाळ डोळे चैतन्यपणें । तेथ पाहूं आले पाहातेपणे । आपआपणियांतें देखणें । सबाह्यांतरें समदृष्टि ॥ ९५ ॥ अज्ञानपणाची दृष्टि । मिथ्याभासातें समेष्टि । तें हरोनि दिधली पुष्टि । एकावलोकनें ॥ ९६ ॥ तेवीं तें तियेचे । नेत्र जाण साचे । तया आंत योग सुखाचें । गृहचि असे ॥ ९७ ॥ आंत बुबुळें मुक्तवर्ण । वरी बाहु [उ?] लिया नीलवर्ण । इंद्रनील पिंगळवट [पिळप?] जाण । वोतिली जैसी ॥ ९८ ॥ ऐशिया मौनें तेज । झळकेचि पैं सहज । डोळियांचें चोज । जाण ऐसें ॥ ९९ ॥ तैशाच भौंवया सुरेखा । वळणाकारें धनुष्य रेखा । प्रेमानंदें नित्य [11]हरिखा । सरळ मानें

---

१ क्रिया रहीतपणा, कांहीं न करतां न करवितां राहणें. २ विरहीत. ३ कळ्यांचें लेणें. ४ बायकांचें एक लेणें. ५ प्राण वायूस. ६ चाल, रीत. ७ दंतपंक्ति. पण्या. १० ब्रह्मांडातील सर्व व्यापिता. ११

मिरवती ॥ १०० ॥ अज्ञान भास हृदय जिंव्हार[1] । ज्ञानोन्मेष भेदितीशर । तेवीं रेखिले पिसारासर । अंजन डोळां ॥ १ ॥ स्वानुभव कपोलांवर[2] । रेखणें जैसें पिसार । भासती तेवीं निर्भर । ज्ञानांजन काडी ॥ २ ॥ ऐसी डोळियां माजी । शोभा मिरवे सहजीं । ऐक पुढें भाळीं वोजी । शोभा आंथि[3] ॥३॥ त्रिकुटा वरि उपरति[4] । कळाजे कां वाढती । विशेष शोभा देती । कुंकुम टिळिया ॥ ४ ॥ दृष्टि जेकां उपलवेंणी[5] । तोचि भाळीं कुंकू रेखणी । टिळक रेखिला निर्वाणी । देखोनि द्रष्टत्व भुलिजे ॥ ५ ॥ श्रुति शास्त्रांचा मथितार्थ । उपनिषद् भार्गे सिद्धार्थ । तींच मिरवती शोभार्थ । श्रवण माजी तानिवडें[6] ॥६॥ आणिक कितेक असती भूषणें । कर्णामाजी देखणें । श्रोत्रीं श्रोत्रत्त्व स्वरूप जाणे । सकळ शोभा हेचि तेथ ॥ ७ ॥ मस्तकीं रेखिला भांग । तें आघवेंचि निर्णग [निर्वांग?] । नील कुंतल चांग । उभय बाहीं[7] शोभती ॥ ८ ॥ ते प्रवृत्ति निवृत्ति एक । मस्तक मिषे एकवंक । पूर्ण प्रमेय कौतुक । हेचि शोभा तेथिंची ॥ ९ ॥ भ्रमर गुंफे बैसली हरिखीं[8] । तेचि शोभे नेणिवा गुळखी[9] । दृश्य जाणीव विखी[10] । हारपली जेथ ॥ १० ॥ अभेदाचा तुटला भेद । तेचि निरालंब राखडी विशद । ऐसा शृंगार स्वानंद । देख त्यांप्रति ॥ ११ ॥ आणखीहि एक । शृंगारा माजी निष्टंक । विसरलेंचि मुख्य । नासिकीं मोतीं[11] ॥ १२ ॥ तें मोतीं कवणिये परि । सांगतों शिष्या अवधारी । शोभे माजी परि । दावूं कैसी ॥ १३ ॥ धातुभास हरोनी । धातु जडली निदानी । तें अलक्ष अनुसंधानीं । भाविजे सोनें ॥ १४ ॥ तया सोनिया वरी । मुक्तत्व हरोनि मुक्त परि । तेचि तेथ विशद वरी । लोहिजे[12] कण ॥ १५ ॥ ज्ञान वैराग्य शु [सू?] क्ति संपुटीं[13] । निजला जो निजदिठीं । ह्मणोनि

---

१ जिव्हाळा, मर्मस्थान, जीवाचें गुह्य. २ गालांवर. ३ आहे. ४ फलेच्छे विरहीत विहित कर्म आचरणें, अथवा बाह्य विषयांपासून चित्त मुरडून भगवद्भजनीं लावणें. ५ विरतार करणारी. ६ कानांतलें लेणें. ७ बाजूंनी. ८ आनंदांत. ९ मस्तकांतील एक लेणें. १० विषयपरता. ११ वाडी प्रांती कुळंबी लोकांत हे लेणें सर्वत्र वापरतात. १२ प्राप्त करून घेतला जातो. १३ ज्ञान आणि वैराग्य रूप शिपल्याची

लाहिजे नासा [नासिका ?] पुटिं । रेचक पूरकीं ऐक्यपणें ॥ १६ ॥ ऐसी परा प्रेमसुंदरी । भूषित ब्रह्मलेणें बरि । दृष्टीचिया घरीं । नांदत असे ॥ १७ ॥ ऐसे यथामति वाचे । शृंगार वर्णिले दृश्याचे । येरीं काय असे तियेचें । कवण जाणें ? ॥ १८ ॥ तियेचे महिमेसी । पार नाहीं रूपासी । ते वर्णावी तियेसी । कवणिया मानें ॥ १९ ॥ तियेसि नाहीं पारावार । तें अपरमिताचें घर । आणि तिये बरियेला बर । तोहि तैसा ॥ २० ॥ ते असंभूतांची मादी । अगोचर अनादि । सर्वेश्वराची सिद्धि । निज कळाजे ॥ २१ ॥ जे सारासार निवडिती । निवडणेची मावळती । आपेंचि होय वळती । आपणाशीं कीं ॥ २२ ॥ आपआपणियां जागती । आपआपणां भोगिती । जाण शिष्या निरुती । ऐसी हे कळा ॥ २३ ॥ हे दैविकी माया । जाणणीं आण शिष्यराया । मग आपुलियाच ठाया । पावसील तूं ॥ २४ ॥ ह्मणोनि इयेचें पूजन । आचरें धरूनि कवण मान । हें शुद्ध प्रमेय उपमान । निरोपूं तुज ॥ २५ ॥ ते केविं समजणें विधि । अर्चन कैसी समाधि । तुज सांगो निरवधि । शिष्य राया ॥ २६ ॥ संम्मुख बैसोनि तिये जवळां । प्रेमार्चन करावें अवलीळा । न्यास करावा सकळां । अधिभूता पासोनी ॥ २७ ॥ अध्यात्मा गिवसोनी । अधिभूतादिक मानी । न्यासावेचि अभ्यंगेनीं । अष्टांगादिक ॥२८॥ व्योम तेंचि निजधाम । भावोनियां संभ्रम । न्यास करावा उत्तम । श्रोत्रत्वासी॥२९॥पवन तोचि गहन । योगसुख संपन्न । ह्मणोनि द्यावा मान । [illegible]ति ॥ ३० ॥ सूर्य तेंचि निजऐश्वर्य । शुद्ध बुद्धीचें शौर्य । धरावें प्रमेय । चक्षूप्रति ॥ ३१ ॥ वरुण तेंचि स्वरूपखुण । रस [illegible]पण । ह्मणोनि वंदावें जाण । मुखतें गा ॥ ३२ ॥ अश्विनी [illegible] । उदात्त अनुदात्त स्वात्म उगव । ह्मणोनि धरावें नाव । [illegible] ॥ अग्निरूपें आत्मा । जाणावा नव्हे अनात्मा ।

[illegible]शरहित अशा अव्यक्ताचा समूह.

ह्मणोनि अर्पावा महात्मा । न्यास तेथ ॥ ३४ ॥ सुरपति हे कर । क्रीयत्व रूपें परिकर । ह्मणोनि आणावे समोर । न्यासासि तेथ ॥ ३५ ॥ उपेंद्र-रूपें आपण । गंतव्याचें लक्षण । ह्मणोनि न्यासा भूषण । देइजे तेथ ॥ ३६ ॥ प्रजापतीचें मूळ । कटिं जाण केवळ । तेथ करि अवलीळ । न्यास तो ऐसा ॥ ३७ ॥ तेवींच निर्ऋतीची आदि । मणिपुराची मांदी । ह्मणोनि करिजे त्रिशुद्धि । न्यास पैं तेथ ॥ ३८ ॥ सप्तस्कंद भेद । भूगोला माजी विशद । त्या माजी दक्षिण स्कंद । वामस्कंदा सहित ॥ ३९ ॥ उभय स्कंद एक बाही । एक पवन लवलाहीं । तेचि धरावी सोयी । न्यास मुद्रा ॥ ४० ॥ पृष्ठि स्वर्ग बोलिजे । तेही आपणचि सहजें । ह्मणोनि तेथ न्यासिजे । मुद्रा ऐसी ॥ ४१ ॥ एवं स्वर्ग मृत्यु पाताळ । पिंड ब्रह्मांड एक ताळ । आपणावीण अळुमाळ । देखणचि नसे ॥ ४२ ॥ ऐशिया मानें सकळ । न्यासावें अष्टांग केवळ । शुद्धभावें निर्मळ । असावेंचि कीं ॥ ४३ ॥ आधीं आपुली भूत शुद्धि । पाहावीच त्रिशुद्धि । मग आचरावी विधि । अर्चनाची ॥ ४४ ॥ तें अर्चन कैसें । तुज सांगतों आपैसें । जियेचिया उद्देशें । सुखचि असे ॥ ४५ ॥ सांगितली दैविकी । माया जे कां एक निकी । ते पूजावीच निष्टंकी । कवणिये परि ॥ ४६ ॥ ते दृष्टीचिया घरीं । आसन द्यावें त्रिकुटा वरी । पृथ्वी भास एकसरीं । अर्पावा तेथ ॥ ४७ ॥ अहंकार आसनीं ठेविजे । अपाना वरी अर्पिजे । घ्राण तेथ लाहिजे । स्फूर्ति रूपें ॥ ४८ ॥ गुदेंद्रिय भास । सांडावाचि निःशेष । सर्वोचि गंध गुणास । अर्पिज तेथ ॥ ४९ ॥ आणि दिधला हा ही भास । तेथ अर्पिजे निःशेष । या परि आसन विशेष । करावे तहीं ॥ ५० ॥ शिष्या ऐसा हा संभ्रम । आसनाचा अनुक्रम । आसना माजी उत्तम । हेंचि एक ॥ ५१ ॥ येर ही असती

---

१ चालणें, जाणें, येणें.

आसनें । तीं कामनेचिया मानें । नव्हतीच पै समानें । याचि लागीं ॥ ५२ ॥ ऐसें हें आसन श्रेष्ठ । जाणतीच पैं योगभ्रष्ट । येरां न पवेचि दृष्ट । ययालागीं ॥ ५३ ॥ ह्मणोनि जाण हे खुण । आसन रूपें हो निपुण । आसना नसे दुजियें पण । आपणा वीण ॥ ५४ ॥ असो ऐक आतां संकल्प । करणें कैसा साक्षेप । तरि संकल्प हाचि विकल्प । हारिजे तेथ ॥ ५५ ॥ आणि हारियलियाचें । भानही नुरिजे साचें । हेंचि पैं संकल्पाचें । प्रमेय तेथ ॥ ५६ ॥ आणि संकल्पचि करणें एकवेळां । तरि जन्म मृत्यातीत निराळा । व्हावया हाचि निर्मळा । संकल्प तेथ ॥ ५७ ॥ असलाचि तरि ऐसा । संकल्प जाण अनारिसा । तोचि येथ बहुवसा । बोलिला असे ॥ ५८ ॥ आतां ऐक तैसेंचि । स्नाना माजी विवंची । तेचि मानावी साची । निजाची एक ॥ ५९ ॥ श्री हाटींचा कलश । उदक भरियलें अशेष । त्या माजी निःशेष । निवटिजे पैं गा ॥ ६० ॥ तया निवटणिया आधीं । कलिमळ क्षालनाचा विधि । मलस्नान त्रिशुद्धि । बोलिलें तें ॥ ६१ ॥ मळ ह्मणणें कवण भास । विसर पडला आपणास । ह्मणोनि बोलिजे निःशेष । मळचि ऐसा ॥ ६२ ॥ तो क्षाळावया लागीं । चित्त चेतन्य असे आंगीं । तेंचि न्हेइजे निर्वाणंगीं [निर्वांगी ?] । स्वानुभवोंचि ॥ ६३ ॥ येतुलेनि होइजे मळःस्नान । मग मंत्रोक्त द्यावें आसन । जें घडलिये वेळे जाणीवपण । अर्पावें तहीं ॥ ६४ ॥ उगाळूनि गंध । घ्राण सहवासें विविध । पूरकीं होइजे सिद्ध । तयेठायीं ॥ ६५ ॥ तोचि अर्पिजे चंदन । अर्चन मिषें वंदन । त्या वरी लेइजे सुमन । शुद्ध भाव ॥ ६६ ॥ आणि दशांग जो कां उध [द?]ळिजे । भेद हरोनि अभेद कीजे । तोचि प्रमेय अर्पिजे । धूप तेथ ॥ ६७ ॥ दशांगाचीं अभिधानें । सांगतोंचि पै प्रथक मानें । शिष्या समाधानें । अवधारिजे ॥ ६८ ॥

शांत वैराग्यही चांग । वरि थोडकें निर्वाणंग ।

ज्ञान रूप ॥ ६९ ॥ कांहींसा विवेक । बोधाचेंहि असावें बिक[1] । साहावी आगेळिक[2] । शांतिची तहीं ॥ ७० ॥ क्षमा बोलिजे तेथ । करुणेचाहि उलथ[3] । घृताचाहि अर्थ[4] । असावा आंत ॥ ७१ ॥ दशवी ते चेतना । जे स्फुरविते विषय नाना । एकसरां एकवटणा । करिजे तेथ॥७२॥ऐशीं हीं दशांगें । मेळवोनियां चांगें । शबलांश वेगें । लघु अर्चनीं अर्पिजे ॥ ७३ ॥ मग उरे जोकां शुद्धांश । नेणीवपण निःशेष । तें ठेविजे अशेष । मत्पूजनीं ॥ ७४ ॥ ह्मणोनियां ऐशिया । दशांगा माजी शबलांशा तया । अर्पिणेंचि शिष्य राया । प्रमेयेंपणें ॥ ७५ ॥ मग दीप जोकां लाहिजे । एकारति जयातें बोलिजे । तें दृश्य देखणें दीजे । तये ठायीं ॥ ७६ ॥ आणि नैवेद्य तेथ ठेविजे । तो भावार्थ पैं सहजें । आणि उदक जें कां सोडिजे । सर्वोपचारा ॥ ७७ तें चित्ताचें भान । असें जें कां आर्द्र मान । तें सकळोंपचार भावोन । सोडावें तेथ ॥ ७७ ॥ या परि कलिमल स्नान । शिष्या सांगितलें तुज मान । पुढें ऐक सावधान । महाभिषेक ॥ ७९ ॥ महाभिषेक समूह । ऐक निरोपूं निःसंदेह । जेणें पावसी गेह । विश्रांतीचें ॥ ८० ॥ दशवें तें गवाक्ष । पण जें असें अलक्ष । आंत भरियजे लक्ष । उदक ते कैसें ॥ ८१ ॥ हाचि सांगों परिकर । ऐक शिष्या सादर । हें वोळखिलिया मंदिर । निज सुखातें पावसी ॥ ८२ ॥ प्रथम भरिजे चित्त । आंत प्राणा सहित । वरि रसना ही मिरवत । कैसी ते देख ॥ ८३ ॥ शिश्न द्वारीचें । रसीं रसपण साचें । पंचकपणें मुळिंचें । भरियलें एक ॥ ८४ ॥ मुळिचेनि खुणें । उदक जेकां घेणें । तें मज मानणें । ब्रह्म ऐसें ॥ ८५ ॥ ह्मणोनि ब्रह्मरूपें ब्रह्मासी । करणें ऐसें अभिषेकासी । तेथूनि घालणें आसनासी । कैसिया परी ॥ ८६ ॥ तोंचि सांगतों विवरण । आसन वर्शे आपणचि जाण । हे बुजणें तेथिंची खुण । स्वानुभवेंचि ॥ ८७ ॥

---

१ बळ, तेज. २ आधिक्यता. ३ उलट. ४ संबंध, आकार. ५ सिद्धांतानें, तात्पर्यानें, प्रमाणानें साध्य जो अर्थ, त्यानें. ६ देवळांत देवाच्या पिंडी मधून

महाभूतें जाणतां भास । गुणत्रय कारण संधीस । आहेचि तो निःशेष । घालावा तेथ ॥ ८८ ॥ ते आसन मिषें उत्तम । करणोंचि पैं अनुपम । वरि बैसविजे प्रतिमा अप्रतिम । दैविकीते ॥ ८९ ॥ येथ असे एक आक्षेप । दैविकी सकळ देखणियां रूप । तेथ चळण करितां साक्षेप । केविंउरे ॥ ९० ॥ कोण आसन ठेविता । कोण ठायिंचा उठविता । यया रूप तत्त्वता । केविं होय ॥ ९१ ॥ एकीएक हे कळा । दुजें नसेचि इचिया डोळां । तेथ हें बोलणें अवलीळा । केविं साजे ॥ ९२ ॥ ऐसी घेसी आशंका । तरि परिहार सांगतों एकवंका । ऐसिया अवधारिजे कौतुका । शिष्यवर्या ॥ ९३ ॥ यया बोला परिहार । आपुलाचि स्वरुपाकार । परि दर्पणी वोडंबर । असोचि कीं तो ॥ ९४ ॥ कीं सुवर्ण आंगींचें चोख । आणि किडुं दाटलें विशेख । तरि तया कसाचें मुख । पाहावेंचि लागे ॥ ९५ ॥ ना तरि आपुलियाचि गांवा । जातिये मार्गी पडिलिया आंडवां । सुरक्षित शोधावा । करावाचि लागे ॥ ९६ ॥ तेवींच हे निजकळा । दैविकी देखणियां सकळां । परि डोळां आलिया कवळा । अविद्येचिया ॥ ९७ ॥ तो स्वानुभव यत्नें फेडावा । मग निज निवाड पाहावा । इये करणिये नांवा । पडे तेथ ॥ ९८ ॥ तेतुलियाहि सकळ । अर्चन आसन पाल्हाळ । काय लागे येवढें ढिसाळ । जाणतया प्रति ॥ ९९ ॥ ह्मणोनि तें आसन । आप आपणियां सन्मान । देवोनि करिजे अर्चन । कवणिये परि ॥ ४०० ॥ अक्षता टांकाव्या अक्षय । जन्म मृत्यूचें नाहीं भय । वस्त्र अर्पावें प्रमेय । आपलें तेथ ॥ १ ॥ सकळ सृष्टिपट । तेचि चिदंबर धोवँट । तंतु भाविजे शेवट । आपणावरी ॥ २ ॥ धुत्रट बोलिजे अंबर । काय ययाचा परिकर । कारणत्वें पैं सार । सांगतों तुज ॥ ३ ॥ सकळ रंगीं मेळत । सृष्टि भास तयेंचि होत । परि अलिप्तपणें श्वेत ।

* " विषयीं असोनि निर्विषय । ह्मणोनि बोलिजे अप्र-

---

१ हीण. ४ आडमार्गास

मेय । चिदंबर सोय । बोलिजे तेथ ॥ ५ ॥ तें वस्त्र देइजे तेथ । आणि दिधलेपणाचा अर्थ । अर्पिजेचि यथार्थ । तेथ पैं गा ॥ ६ ॥ तेंचि बोलिजे उपवस्त्र । नेणीवपणें अवस्त्र । पुढें सांगतों शास्त्र । सुविधि कैसा ॥ ७ ॥ कोऽहंपण उगाळुनी । सोऽहं चंदन निवटुनी । अर्पिजे पैं निदानी । तये ठायीं ॥ ८ ॥ निजरंगीं रंगलें । विरक्तपणें घोंटिलें । तेंचि कुंकू अर्पिलें । पाहिजे तेथ ॥ ९ ॥ निर्गुण सुखाचें मंदिर । दिसे जेथ सुंदर । तोचि सुरंग शेंदूर । अर्पावा तेथ ॥ १० ॥ निज सुखाचा मकरंद । गंधातीत विशद । तोचि अर्पिजे स्वस्वेद । अबिर तेथ ॥ ११ ॥ स्वकीर्तिच्चिये उजरी । तेचि अर्पिजे कस्तुरी । जैवादी टाकिजे वरि । निष्कामपणें ॥१२॥ निज उगमीं नाहीं विसर । तेंचि देइजे केशर । वरी अर्पिजे अत्तर । अद्वैत भाव ॥ १३ ॥ ऐशीं कित्येक परिमळ द्रव्यें । भावातीत अव्ययें । अर्पिजे परम प्रमेयें । तये अर्चनीं ॥ १४ ॥ आतां घेइजे सुमनें । तीं कवणिये मानें । तें ऐक सावधानें । शिष्यवर्या ॥ १५ ॥ मनें घेतला शुद्धांश । तेंचि सुमन बोलिजे निःशेष । तें अर्पावेंचि विशेष । अधिकारें ॥ १६ ॥ जेतुलिया शुद्ध वृत्ति । तेतुलीं सुमनें बोलिजाति । तीं अर्पावीं चित् सुमति । शुद्ध भावें ॥ १७ ॥ संकेत केतकें । लाहिजे तेथ निष्टंकें । केतक रूप कौतुकें । देखावी तेंचि ॥ १८ ॥ आणि जेतुलें देखणें । तेतुलें आपणचि होणें । हेंचि जाणावें शहाणें । विशेदार्चन ॥ १९ ॥ ऐक आतां धूप । मागें निरूपिलें दशांग रूप । तेंचि नेणीवपण सांक्षेप । अर्पावें तहीं ॥ २० ॥ आणि पवनही बोलिजे । दशांग जेथ भाविजे । तेंचि अवधान देइजे । शिष्यराजा ॥ २१ ॥ पिंड ब्रह्मांड एकवट । वायु भेद बरवट ।

---

१ मी कोण आहे. अशा प्रकारचें अज्ञान जन्य जन्मास येणें [मनुष्य जन्मास आल्याबरोबर " कोऽहं " ह्मणून ओरडत असतो.] २ मी ईश्वर आहें असें ज्ञान हाच चंदन. ३ कस्तूरी सारखा सुगंधी पदार्थ हा " जवादी " नावाच्या पशुच्या बेंबींत सांपडतो. हा प्राणी वाडी प्रांतीं फार आहे. ४ शुद्ध अर्चन (शुद्ध पूजा

बोलिलें तेंचि नीट । निरोपूं तुज ॥ २२ ॥ नाग कूर्म कर्केश । देवदत्त धनंजय अशेष । बोलिजे पैं निःशेष । ब्रह्मांडीं गा ॥ २३ ॥ व्यान समान उदान । प्राण आणि अपान । हें पिंडिचि ये मान । बोलिलें जियें ॥ २४ ॥ ऐसे हे दशधा भेद । वायु बोलिजे विशद । हे धूपारति सिद्ध । बोलिजे तेथ ॥ २५ ॥ हीं दशांगें होय कीर । परि आंतचि असे परिकर । पंचांगें एकांगा वर । बोलिलीं ऐशीं ॥ २६ ॥ तें अर्पावेंच लागे तेथ । पंचांगपणें एक अर्थ । अर्थीच असे स्वार्थ । पवन योगें ॥ २७ ॥ मन समान एकसरां । त्वचा पाणी दुसरा । स्पर्शपणाचिया पसरा । अर्पिजे तेथ ॥ २८ ॥ एवं पवनपणाचें लाघव । अर्पावें तेथ निराभाव । हेंचि परम वैभव । जाण तयाप्रति ॥ २९ ॥ यया परि दशांग । उद्[१]ाळिजेचि चांग । आता दीप यथा सांग । लाहिजे कैसा ॥ ३० ॥ तोचि सांगतों परिकर । शिष्या ऐक सादर । जेणें आपुलें सुख सद [घ?] र । ओळखसी तूं ॥ ३१ ॥ बुद्धि करोनि एकारति । आंत उदान वाती । चक्षुत्व तेल आंतौती । घालोनियां ॥ ३२ ॥ स्थूल भासे नेत्राकार । तोचि आ[२]यतना आकार । तेथ गंतव्य विकार । पाद सहित प्रज्वळिजे ॥ ३३ ॥ ऐसिया मानें दीप । लाहिजेचि पैं साक्षेप । आणि उदक सोडिजे निक्षेप । सर्वांचा यया ॥ ३४ ॥ मग नैवेद्य जो कां आणिजे । बिंदु भावना सहजें । तेचि पेय प्राशिजे । दैविकीते ॥ ३५ ॥ सहस्रदळीं मंडळाकार । जीवनामृत सागर । तेंचि बोलिजे घर । बिंदुचें कीं ॥ ३६ ॥ बिंद्वातीत पुरुष भाग । बिंदु माजी प्रकृत्यंग । ह्मणोनि पाविजे निर्वाणंग । सेविलिया तें ॥ ३७ ॥ ऊर्ध्व मूळ द्रुमाचें तत्त्व । तत्त्व मंथनीं शुद्ध सत्त्व । तेथ घोटोनि परम तत्त्व । काढिलें जें ॥ ३८ ॥ ते तत्त्व प्राशितां जाण । आपेंचि होय आपण । चिंत तत्त्व खुण । हाता चढे ॥ ३९ ॥ ह्मणोनि बिंदु रूपें पर-

१ चं. २ उडवणें. ३ स्थान, आश्रम, घर यास.

ब्रह्म । तो सेविलिया स्वधर्म । आपुलेंचि हें वर्म । आपणां गमे ॥४०॥ तें त्रिकोणें दळ आयतनीं । नैवेद्य द्यावा समर्पुनी । कवणिये पदार्थ मिळणी । करावी तेथ ॥ ४१ ॥ हाचि सांगणें विवरें । पदार्थ मात्राचा परिकर । तो गुरुगम्य विचार । वेगळाचि असे ॥ ४२ ॥ तें बोलतां नये । तें सौख्यचि अप्रमेय । प्रियकर सहजेंचि होय । दैविकी ते ॥ ४३ ॥ ऐसा नैवेद्य बोलिजे उत्तम । वर्णितां नये अनुपम । मोक्षाचेंचि धाम । कैवल्याचें ॥ ४४ ॥ येरीं प्रकारें नैवेद्य । अर्पावा होउनीं स्वसंवेद्य । त्रिपदा गायत्री भेद । उच्चारिजे ॥ ४५ ॥ जे गायत्रि वेदमाता । ते दैविकी रूप तत्त्वता । परे आंत वसौता । जियेचा ठाव ॥ ४६ ॥ ह्मणोनी उच्चारण मिषें । तेंचि जाणावी आपैसें । मग उदक सोडावें कैसें । येतुलिया भासा ॥ ४७ ॥ मग प्रक्षालन भाविजे । येतुलियें कल्पने विसरिजे । आणि तांबुल कैसें ठेविजे । परियसें पुढें ॥ ४८ ॥ कर्म करोनि निष्काम । फळावीण सुफळ परम । तेंचि नागवल्ली उत्तम । आणिजे तेथ ॥ ४९ ॥ दृश्य द्रष्टत्वीं कळवळ । जाणीवपण केवळ । तेंचि नेणीवा पूगिफळ । ठेविजे तेथ ॥५०॥ गुणत्रय पोळुनी । ज्ञानाग्नि चूर्ण करोनी । ठेविजेचि निदानीं । तांबूल ऐसें ॥ ५१ ॥ प्रवृत्ति द्यावी दक्षिणा । निवृत्ति सोडावें पाणी । मोहरें सांगें विशदपणीं । तुज लागोनी ॥ ५२ ॥ निरंजन दावणें कैसें । जन विजनीं समरसें । मग द्वयातीत असे । ज्योतिजेकां ॥ ५३ ॥ ज्योतीं ज्योत मिळाविजे । ऐक्य प्रभा सहजें । तेजीं तेज वोंवाळिजे । शुद्धांशा सहित ॥ ५४ ॥ आणि केलियापणाचें । उदक सोडिजे कल्पनेचें । मग धरणें मंत्र पुष्पाचें । मान कैसें ॥ ५५ ॥ तें विशद निरूपण । मंत्र पुष्पाचें कारण । तें अर्पावोंचि आपण । कवणिये परी ॥ ५६ ॥ सुमनें अर्पुनी उरती । जाणीव भास न वर्चती । तीं घ्यावींच हातीं । कवणिये मानें

१ तीन कोन हीं तीन दलें (पर्णें) आहेत ज्याला असे. २ स्थानीं. ३ विवरण, स्पष्टीकरण. ४ ब्र० उ० अ० ५ ब्रा० (१४वें) म० १ ते ४ पहा. ५ विड्याच्या

॥ ५७ ॥ अंतःकरण व्यान । श्रोत्र वाचा शब्द मान । अर्पावेंचि निदान । भावोनियां ॥ ५८ ॥ आणि अर्पिलेपण । तेंही अर्पावें आपण । मग केवळ उरे जाण । प्रदक्षिणाचि ॥ ५९ ॥ ते प्रदक्षिणा कवणिये रीतिं । करोनियां विनंति । तेचि मोहरें निगुती । निरोपूं तुज ॥ ६० ॥ ते प्रदक्षिणेच्चिये मिषें । स्तुतीच आघवी असे । ते ऐकतांचि नासे । ज्ञानाज्ञान ॥ ६१ ॥ ते स्तुति कैसी । तुज निरोपूं आपैसी । जेणें तूं पावसी । विश्रांति सुख ॥ ६२ ॥ जय जय वो अविनाशिये । स्वात्मसुख निवासिये । जनन मरण अविद्या निलयें । निकृंतिनी ॥ ६३ ॥ जय जयवो भव तारिणी । सुख दुःख हारिणी । विषय विहर निवारिणी । ज्ञान गंगे ॥ ६४ ॥ जय जय वो उँन्दोधे । अव्यक्त कळा अगाधे । चित्सुख चित्कळा विशदे । स्वानंद रूपी ॥ ६५ ॥ जय जय वो गौरी । योग सुख वैराग [गि?] री । सर्व संभव परिवारी । सर्वत्रत्वें ॥ ६६ ॥ जय जयवो चिद्रनें । प्रफुल्लित भूतमानें । कौतुक रूपें आनांनें । विविध रूपी ॥ ६७ ॥ जय जय वो आवैरणे । जय जय वो प्रावर्णे । जय जयवो सुवर्णे । चैतन्य प्रभे ॥ ६८ ॥ जय जय वो विशुद्धे । सिद्धांत सुख प्रसिद्धे । निर्दोषे त्रिशुद्धे । आनंद कंदे ॥ ६९ ॥ जय जय वो मंगळे । चिन्मात्रे निराळे । अलक्ष अंतराळे । निरालंबे ॥ ७० ॥ ऐसें अनन्य भावे स्तवन । करोनि घालिजे लोटांगण । पुनरपि आवंतणें । जन्म मृत्यु न घेइजे ॥७१॥ लोटांगणीं येतांचि तेथ । तेथचि होइजे सनाथ । फिरोनि प्रवृत्ति पंथ । न देखिजे ॥ ७२ ॥ ऐसिया परिचें अर्चन । असावें तें ऐसेंचि मान । न घेइजे गमन । कल्पने माजी ॥ ७३ ॥ कल्पनातीत व्हावें । तरि हे विधि आचरावे । आप आपणा चोरावें । हें नसेचि तेथ ॥ ७४ ॥ ऐसें गुरु मुखींचें वचन । ऐकतांचि उल्हास मान । जाहलाचि सावधान । शिष्य

--- करणारे. ४ ज्ञानस्वरूप जाग्रति देणारे.

राज ॥ ७५ ॥ शिष्य संतोष पावला । निज आलें ओळखीला । परि तेथाचि तयाला । उदैयली शंका ॥ ७६ ॥ ग्रहण उगळता समय । पातल्या इंदु-आंगीं अभिप्राय । जना माजी संशय । उरे जैसा ॥ ७७ ॥ राहूचें न राहतां आंग । जातांचि भासे चांग । तेथ अळुमाळ अव्यंग । राहिलें दिसे ॥ ७८ ॥ तेवीं अज्ञान राहू निरसता । समय झाला तत्त्वता । तेथ शिष्याचिया चित्ता । शंका भासे ॥ ७९ ॥ आशंकेचिया उद्देशें । शिष्य गुरुसी पुसे । स्वामिनीं निरूपिलें विशेषें— । करोनियां ॥८०॥ परि तयां-तहि एक । संशय आला निष्टंक । तो परिहारोनि कौतुक । दावावें मज ॥ ८१ ॥ येथ आघवें अर्चन । करिता आचरता कवण । दैव त्या घे वळ-खोन । कवण हें ऐसें ॥ ८२ ॥ सर्वांसि पैं जाणता । अनुक्रम देखता । हा कवण श्रीमंत ऐसा तत्त्वता । मज जी वाटे ॥ ८३ ॥ आघवे कवणिये आंधि । हा कवण असे त्रिशुद्धि । हे निजकळा नुसदी । केउता शोधी ॥ ८४ ॥ यया आणि करणिये । भिन्न कीं अभिन्न होय । हा सांगिजे जी अभिप्राय । निवडुनी मज ॥ ८५ ॥ ऐसें स्वानुभव स्फुरण । शिष्यामाजी आशंके ठाण । परि शुद्धांश समजावुनि आपण । पूर्णता करणें ॥ ८६ ॥ आशंका तरी बहुत परी । एक आहाती अविद्येघरीं । एक शुद्धही वरी । असती चांग ॥ ८७ ॥ स्वानुभव वस्तु निवडुनि घेणें । तयाहि बोलणियां ह्मणणें । प्रवृत्ति निवृत्ति होणें । आशंकाचि कारण ॥ ८८ ॥ इयेतें बोलिजे शुद्ध । स्वानुभवें करणें सिद्ध । येर ते विपरित बुद्ध । परियसीं कैसे ॥ ८९ ॥ भूर्ति धरोनि विरुद्ध भाव । दुजित्रा खतों कारणें हांव । ऐसा आटोप संभव । संशय घेती ॥ ९० ॥ ते बोलियले पाषांडी । शुद्ध संकेत ज्ञानकांडीं । साधु विनटले तये कोडी । न देतीच चित्त ॥ ९१ ॥ तैसा नव्हे येथिंचा आक्षेप । शिष्यें घेतला शुद्ध साक्षेप । तरि तया बोलणिया निक्षेपँ । करिती पहा श्रीगुरु ॥ ९२ ॥ गुरु ह्मणती शिष्यासी ।

---

१ आपलें मूळस्वरूप. २ उत्पन्न झाली. ३ चंद्राच्या आंगीं. ४ स्थान, उद्भव.

पुसलिया परिहारासी । उत्तर देऊं परियसीं । सावधानें ॥ ९३ ॥ तुझिया बोला कारण । करणी करोनि वेगळा कोण । ह्मणोनि हे सिद्ध खुण । निरोपूं तुज ॥ ९४ ॥ कारण कार्य कर्तृत्व । हें जया आंगींचे महत्त्व । तें अनारिसें परमे तत्त्व । अवधारिंजे गा ॥ ९५ ॥ हे सकळ उपासना । हे तुझीच भावना । आपआपणा माना । योजिसी तूं ॥ ९६ ॥ आप आपणा सन्मान । तें हें स्वीकारिसी अर्चन । हें तुजमाजी निदान । आहेचि ऐसें ॥ ९७ ॥ हे तुझीच तुज परि । नुमजेचि कवणिये सरी । ते स्वानुभव उजरी । निरोपूं आतां ॥ ९८ ॥ तूं जीवरूपें शिष्य । परि मुळींचा अससी विश्वेश । आणि विश्वा तुज भेदास । देखणेंचि नाहीं ॥ ९९ ॥ तो अनारिसा क्रम । पुढें सांगतों निरुपम । करणें हरणें नाम । पुसोनि ठेवूं ॥ १०० ॥ आणि ठेवणेंही नसे आजिचें । हें पहिलेंचि असे साचें । तेंचि निरोपूं निजाचें । प्रमाण एक ॥ १ ॥ ऐसें श्रीगुरु बोलतां । शिष्य जाहला उल्हासता । आणि पुनरपि पुसतां । होयचि ऐसा ॥ २ ॥ या परी उपासना । संपलीच निदाना । परम प्रेम समाधाना । भेटतें होय ॥ ३ ॥ तेंचि निरूपण पुढें । निजज्ञान पैं गाढें । सोहिरादास ह्मणे अवधान कोडें । प्रमेय असो श्रोतयां ॥ १०४ ॥

इति श्रीमहदनुभवेश्वरीसृष्टिसंहारक्रमे गुरुशिष्यसंवादे राजविद्या-राजगुह्ययोगो नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अध्याय १० वा.

ज्ञानयोग.

ॐ नमोजी आद्या ॥ जय जय विघ्नहरा । कुमारि [?] गौरिकुमरा । अदोषिया अजरामरा । अद्वितीया ॥ १ ॥ तुझें वर्णितां भूषण । वाचेसि लागे दूषण । तो तूं सद्गुरु कृपापूर्ण । कृपासिंधु ॥ २ ॥ सकृपेचेनि मिषें । स्वरूप दाविसी अनारिसें । अव्यक्तचि व्यक्तिवशें । बोलविसी ॥ ३ ॥ आणि तुझिये कृपें दर्शन । होतां वांचेसि संभाषण । दूषणचि ह्मणतां भूषण । हों सके कैसें ॥ ४ ॥ सांविया स्वरूपविवरण । करोनि देखणें निर्वाण । ते पूर्णावयव खुण । ओळखणें कैसी ॥ ५ ॥ चिदंबर वर्ण वपु । निर्दोष मिरवे साक्षेपु । तेथ स्वप्रकाश लावण्यदीपु । उजळे कैसा ॥ ६ ॥ आगम निगम वाखाणे । तींच चरणीं मणिभूषणें । आंत पदपद्धति खेंवणें[३] । प्रमेयरत्नाचीं ॥ ७ ॥ कटिमाजी नागबंद । तो कुंडलिनी-वेढा विशद । शोभे माजी स्वेदें । शुभ-दमा [शम दमा ?] आणी ॥८॥ उदर जें कां तुंदिल । सप्रेमरसें संग्रहशील । चतुष्टय साधनें सबळ [शबल ?] । चारी भुजा शोभती ॥ ९ ॥ अष्टादश पुराणें । हीं जयाचीं बाहुभूषणें । शुद्धार्थ संवितिखुणें । विराजति ॥ १० ॥ त्रिशूल त्रिवेणी-संगम । परशु ककारानाम । करीं शस्त्रांचा संभ्रम । जाण ऐसा ॥ ११ ॥ अकार चरण युगुळ । उकार उदर विशाल । मकार महांमंडल । मस्तका-कार ॥ १२ ॥ जीव शिव भेदीं अभेद । तोचि मिरवे एक-रंद । देख-त्याप्रति विशद । शोभाचि आंथि ॥ १३ ॥ प्रवृत्ति निवृत्ति एक मेळ । तेचि विराजे सोंड सरळ । वरि देइजे ढाळ । सुरंग सेंदुरें ॥ १४ ॥ प्रकृति पुरुष एकांग । तेचि उभय कुंभ चांग । शोभतसे निर्वाणंग । स्वानुभवेंचि ॥ १५ ॥ स्वानुभूतिचा अंगिक । तोचि स्वभाव मोदक । आपेंआप

---

१ अद्वत. २ सहज, सांग. ३ रत्नजडीत भूषणें. ४ घाम. ५ एक दंत

निष्टंक । सुस्वाद जो ॥१६॥ श्रोत्रांमाजी श्रोत्रत्व । घेतलेंचि शुद्धसत्त्व । तोंचि किरीट कुंडलां महत्त्व । येइजे कानीं ॥ १७ ॥ शिरीं शोभे मुकुट । मन पांकोळिका सदट । एकठायीं निवट । दिसाति ऐशा ॥ १८ ॥ अनेकीं एकपण । होंचि शोभे औथि [धि ?] लें जाण । काय वानूंभूषण । अपरिमीत तुझें ॥ १९ ॥ तो तूं सद्गुरु कृपा मज । झालिया भासला गणराज । अव्यक्त भूषणें विराज । मिरवसी कैसा ॥ २० ॥ तूं सकळ विद्येचा अधिपति । तूतें कुमार वाचस्पति [?] । तरि हे आतां करीं उक्ति । ग्रंथरचना ॥ २१ ॥ ग्रंथ ह्मणणें या आपाडें [आडपाड ?] । कीं हें निज ज्ञान निवाड । सद्गुरु बोलती कोडें । धरोनियां ॥ २२ ॥ तें ऐकेल शिष्य । शबल भावाचा अशेष । धरोनियां निःशेष । कैसिया परी ॥२३॥ तें निजज्ञान तत्त्वता । कवणिये परि निरूपितां । मनामाजी उल्हासता । कैसी भरे ॥ २४ ॥ तो परात्परस्वरूपें श्रीगुरु । आणि जीवत्त्व रूपें शिष्य सादरू । करिते होती निर्धारू । शबल शुद्धाचे ॥ २५ ॥ तया उभयांचा स्वाद । माया मंथनीं ब्रह्मभेद । आणि भेदींहि गभिजे स्वाद । जयाचा तो ॥२६॥ ऐसा जेथिंचा संकेत । गुरुगम्याचा एकांत । जया लाभे सिद्धांत । तोचि जाणे ॥ २७ ॥ तें हें निजज्ञान गुह्य । जें अंतरिचें लेह्य । तें देखावें सबाह्य । प्रत्यक्षाकारें ॥ २८ ॥ हे जेथिंची पैजा । जिकणें पैं सहजा । ते शिष्याप्रति गुरुराजा । बोलते झाले ॥ २९ ॥ तें विशद निरूपण । निरोपावया कारण । कवी आरंभीं विनवी जाण । विघ्नेशाप्रति ॥ ३० ॥ तो महा दैविकी अंश । प्रसन्नरूपें गणेश । प्रसाद देई निःशेष । कविजनांप्रति ॥ ३१ ॥ तो महावरद मोहरकोंडा । निज मार्ग दावी निवाडा । सर्वं ग्रंथाचाही पवाडा । बोलों करी ॥ ३२ ॥ तो

---

१ आहेपणानें असणारें किंवा मूळ स्वरूप. २ अति बोलका जो गुरू बृहस्पति तो तुला । शोभेल असा भाव. ३ अलप्तपणा विशेषत्व ४ इच्छा ५ मं०ज०

चैतन्यसिंधूचा ठाव । कीं महासूत्र मवितें[1] वांवें[2] । असो सकळहि हांवें[3] ज्याचा तोचि ॥ ३३ ॥ तो महाउन्मेषें चैतन्य । शून्याचेंहि शून्य । सकळ-सुखसंपन्न । बोलता होय ॥ ३४ ॥ तें बोलतें मानें कैसें । श्रोतियें जाणावें आपैसें । दृष्टांतमिसें अनारिसें । समजणें येई ॥ ३५ ॥ रसयुक्त भांडें चुलवणीं । होय जैसें ठेविलेपणीं । तळीं होय प्रज्वलनी । वैश्वानरा ॥ ३६ ॥ मग रसा येईजे कडसणी । उंचलोनि येइजे प्रभाव-पणी । बाहेर निघे कल्लोळवणी । सहज भावें ॥ ३७ ॥ ते पूर्ण रस उद्देशें । रसाचि घेऊनि तैसें । बुद्‌बुद निघती आपैसे । जयेठायीं ॥ ३८ ॥ तेवीं गुणत्रय चुलणीं । वरी स्वानुभव भांडें ठेवणी । आंत भरिजे रसवणी । शुद्ध चेतना ॥ ३९ ॥ तळीं स्वप्रकाश हुताश । ज्ञान ज्ञाता निरास । मग कल्लोळ निघती निःशेष । तत्वरूप ॥ ४० ॥ कीं पूर्णरस सेविलिया । उद्गार निघती आपसया । तेवींच जाणणें यया । ज्ञानयोगासी ॥ ४१ ॥ ह्मणोनि ज्ञान-सुख निवडणिया । संवाद करणें शिष्यराया । मग श्रीगुरु आपसया । बोलते होती ॥ ४२ ॥ मग ह्मणती शिष्याप्रति । हे निजसुखसंविती । ऐक आतां सावचित्तीं । सहजभावें ॥ ४३ ॥ तें निजज्ञान कैसें । तुज निरोपूं आपैसें । जेणें हें भवभ्रमपिसें । होईजे दूर ॥ ४४ ॥ मागें निरोपिलें कर्म । स्वधर्मरूपें ब्रह्म । तया आंतचि वर्म । दाविलें जैसें ॥ ४५ ॥ तें स्थूलाभासें नेमिलें । वर्णाश्रमीं वाहिलें । तया आंत निर्वाळिलें कांहींसें मन ॥ ४६ ॥ मनामाजी स्वरूप उगम । स्वधर्मरूपें अनुपम । तये आत्मप्रतीति नाम । उपासना हें ॥ ४७ ॥ तो अर्चनाचा क्रम । सूक्ष्म भूतांचा नियम । आणि नियमीं निज धाम । आपसयां पावे ॥ ४८ ॥ सूक्ष्म देहाचा संभव । अर्चना माजी वैभव । उपासकांचें नांव । योग्य हें तेथ ॥ ४९ ॥ उपासकांची रीति । जाण ऐशी सततीं । सूक्ष्म तत्वें

---

१ माप करणारें. २ दोरी मोजते वेळीं दोनी हात सरळ धरून जेवढी लांबी होते तेवढ्या लांबीस एक ‘वांव’ असें वाड्‌मी प्रांतीं ह्मणतात ३ इच्छा, स्फूर्ति.

निरुतीं । अर्चनामाजी अर्पिती ॥ ५० ॥ मग आर्पिताचि सर्वे । वोळखे आपुले पूर्व शींवे । आणि अर्चना तया संभवे । तुरेचि दुजें ॥ ५१ ॥ पूजिलें जें कां दैवत । तें तयाचि माजी निश्चित । ऐशी खुण सतत । सांपडे तया ॥ ५२ ॥ तोचि धन्य तयाचें । जें आचरलें साचें । तेथचि हें निजाचें । वोळखिलें गृह ॥ ५३ ॥ अर्चन समूह अनेक । तो होय आघावियांचा एक । ऐसेंचि तेथिचें कौतुक । अवधारिजेगा ॥ ५४ ॥ पदार्थी तया वेगळिक । नाहींच पैं निष्टंक । तें स्वस्वरूप सम्यक । तुज माजि असे ॥ ५५ ॥ तुजमाजी असोनी । तुतेंचि नये दिसोनी । तें देऊंचि दावुनी । स्वानुभवयोगें ॥ ५६ ॥ तो स्वानुभव कैसा । तुज निरोपूं आपैसा । मग आपुलीच दिशा । ओळखसी तूं ॥ ५७ ॥ तो अनारिसा उपक्रम । सत्सुखाचें सत्य ? धाम । जहीं पावसी विश्राम । आपुलें सुख ॥ ५८ ॥ ऐसें श्रीगुरु बोलते होती । तो शिष्याआंगीं निरुति । निजज्ञान संविति । स्फूर्ति होय ॥ ५९ ॥ ऐसेनि स्फुरलेपणें । शिष्या मानें [शिष्या मनीं ?] पुसणें । गुरु प्रतीति घेणें । निजउगम निवडुनी ॥ ६० ॥ ऐसा धरोनियां भाव । सम्मुख असतां गुरुदेव । शिष्या उदयिला स्वभाव । पुसाणिया कैसा ॥ ६१ ॥ शिष्य ह्मणे सद्गुरुस्वामि । विचार उगवला मनोवर्मीं । तो परिहारोनि निज वर्मीं । पैसार द्यावा ॥ ६२ ॥ तया पुसणियांचा स्वभाव । जीवदशेचा कोठें ठाव । आणि ज्ञानाचा उगव । उगवे कोठें ॥ ६३ ॥ येतुले सांगितलें परि । मन माझें न वरी । समाधान उजरी । न देखेचि पैं ॥ ६४ ॥ ऐसा अज्ञान शबलांश । व्यापिलाचि अशेष । तरि तो हारोनि निःशेष । दाविजे सुख ॥ ६५ ॥ सांगितली बहुतां रीति । आत्मखुण निज संविति । पारि न पवेचि तेथ मति । अझूनि माझी ॥ ६६ ॥ पाळथिया घटीं अंब । पडतां न धरे जैसा थेंबु । कीं मधु—माशी बोळंबु ।

मिथ्याचि जैसा ॥ ६७ ॥ कीं आर्जुर पत्रावरि । न टिकणें जैसें नीरीं । तैसी जाहली आह्मा परि । स्थिरता पैं न देखों ॥ ६८ ॥ हें काय कैसें केउतें । सतूलाभ आम्हा निरुतें । लाभेल कैसा एकांतें । कवणिये पारि ॥ ६९ ॥ मागें सांगितलें अर्चन । हें कीरे तेथिचें महिमान । पारि आह्मा नयेचि साधोन । सिद्धचि तें ॥ ७० ॥ तेथ महत् आयास असती । ते साधकांची मति । आह्मा न चले निरुति । वाटाचि तेथ ॥ ७१ ॥ तें आकाशींचें उड्डाण । कीं पाताळींचें गमन । ना मेरुत्वतीं उमजोनें । पहावा जैसा ॥ ७२ ॥ कीं कल्पद्रुमाचें बीज । पाहूंये कैसें सहज । कीं धन्वतरींची नीज । पारखे कोण ॥ ७३ ॥ का फणि मस्तकींचा मणि । कोण पैं काढूनि आणी । कीं इंदु आंगींचें पाणी । देखणेंसि न मिळे ॥ ७४ ॥ तेवींच हें अर्चन । परम सिद्धीचें महाधन । हें केवीं ये साधोन । असाधकाप्रति ॥७५॥ हे परम गहन कळा । अर्चन मिषें ब्रह्म सोहळा। पुण्यासी प्रताप आगळा। अद्वैत बोध ॥७६॥ हे चिद्भानुची प्रभा । अर्चन दैविकी वल्लभा । सहजींच स्वयंभा । अनादिसिद्ध ॥ ७७ ॥ हे अज्ञानाप्रति । केविं कळे निजशांति । हे असाधकाप्रति । साध्य नोहे ये समयीं ॥ ७८ ॥ ह्मणोनि सद्गुरु करुणार्णवा । सुलभ उपाय सांगावा । येइजे ऐशिया प्रभावा । आत्मत्वाचिया ॥ ७९ ॥ जैसें बाळकाप्रति । बाढ प्रास न चले निरुतीं । तेथ लघु देवूनि युक्ति । सेववूं लावी जननी ते ॥ ८० ॥ तेवीं आह्मां अज्ञानियां । जननीच केवळ गुरुराया । ह्मणोनि आह्मी तरों त्या उपाया । योजिलेंचि असावें ॥ ८१ ॥ ना तरि जैसा रोगिया । कुपथ्यचि करि प्रीया । तेथ मरणाचिया भया । मुकोनियां ॥ ८२ ॥ तेथ मिळे जरि वैद्य । स्वमति स्वसंवेद्य । तरि उरों नेदीच व्योंध । आदि [धि ?] लियां पासुनी ॥ ८३ ॥ सर्वे अरुची आणी रुच । मग सेविलें लागे गोडच । तेवीं आमुची भव रोग विवंच । मोडि-

१ अळवाच्या पानावर. २ निश्चयार्थक. ३ महान प्रभंजन वायू (इंद्र) ४ वायूला मोजून पहावा कसा हा भाव. ५ व्याधि, रोग. ६ रोगाच्या उत्पत्तीच्या

सीच तूं ॥ ८४ ॥ आणि रुचीहि आणिसी आह्मा । अनेक रायतीं अनु-
पमा । नानायुक्ति संभ्रमा । सांगोनियां ॥ ८५ ॥ मग रौच्य [रुच ?]
आलिया अज्ञान मुखा । सेविलें तितुकें चोख देखा । दृश्य दृष्टत्वीं हरिखा ।
निपजणें घडे ॥ ८६ ॥ ऐसें शिष्य बोललिया । गुरुकृपा पूर्ण प्रमेया ।
येउनी ह्मणती धन्य राया । शिष्याचिया ॥ ८७ ॥ मग सांगाल तितुकिया ।
युक्ति वाटती गुरूराया । आंतुलियाच प्रमेया । उपजणें घडे ॥ ८८ ॥
संवितीं बोधलें तुझें चित्त । ह्मणोनि झालासी सावाचित । मग तेथिलीच
भ्रांत । उठसी घेउनी ॥ ८९ ॥ ते भ्रांति नव्हे ज्ञान स्फूर्ति । उठलिया
असे अधिक प्राप्ति । पुसणें वारणें माजि दिप्ति । प्रकटेचि पैं आपसयां
॥ ९० ॥ दोहीं काष्ठाचिया अरणी । मथोनि काढिजे जेंवि अग्नि ।
तेवी संवादीं निमग्नि । ब्रह्मसुखाची ॥ ९१ ॥ कीं शुक्तिकेचिया संपुटीं[1] ।
स्वातिर्थे[2] द्रिधलिया दिठीं[3] । निवटेचि जैसी गोमटीं । निपजती मुक्तें ॥ ९२ ॥
कीं मरुत्वती आणि गोविंदा । भेटी जाहालिया नुसंदा । निपजती जैशीं
विशदा । महाँरत्नें ॥ ९३ ॥ कीं रवि आणि सुमना । दर्शन घडलिया
सान्निधाना । होय कारण उद्भव नाना । सौरभ्यांसी ॥ ९४ ॥ तेवीं
शिष्या तुझें पुसणें । वरी आमुचें जें सांगणें । ते परि ह्मणणें । ऐशिया
रितीं ॥ ९५ ॥ मग उभय संवादा माझारी । प्रकटे ब्रह्मचर्यावरी ।
आत्मसुख निर्धारीं । लाभे तेथ ॥ ९६ ॥ तरि ऐक आतां एक । निज-
ज्ञान निष्टंक । तें परियेसीं कौतुक । शिष्यवर्या ॥ ९७ ॥ तो ज्ञान-
योग निर्मळ । आत्मसुखाचा मेळ । तें निरोपूं आतां केवळ । तत्त्वज्ञान
॥ ९८ ॥ तें तत्त्वीं तत्त्व निवडणें । सारासार वोळखणें । हे जेथिलिये ।
खुणें । संभव घडे ॥ ९९ ॥ सकळ तत्त्वांचा मथितार्थ । ऐक्यत्वेंचि

---

१ शिपीच्या पोटांत. २ स्वाति नक्षत्राच्या पावसामुळें शिंपीत मोत्यें निर्माण
समज आहे. ३ दृष्टि. ४ प्राण धारण कर्ता वायु सूत्रात्मा किंवा सागर.

सिद्धार्थ । तो परमसुख परमार्थ । अवधारिजे गा ॥ १०० ॥ तें निजज्ञान शोधितां । आकाशीं नाहीं तत्त्वता । पवनीं नाहीं निरुता । ठावाचि जया ॥ १ ॥ ते पवना आंगीं नमिळे । उदकाहि वेगळें । अग्निचेंहि अंतराळें । अनारिसेंचि ॥ २ ॥ मही न भेटे । आपआपणियां निवटे । आणि कल्पनेचेहि वाटे । न पडेचि तें ॥ ३ ॥ निरवधि[1] ऐसें ज्ञान । ज [ई ?] हीं निरासिलें अज्ञान । मग द्वयातीत विज्ञान । जयाच्या आंगीं ॥ ४ ॥ तें ज्ञान कैसें । तुज सांगतों आपैसें । जणें हें भव भ्रम पिसें । दूर होई॥५॥ दृश्याचें जाणणें । अदृश्यगृह रिघणें । तेंचि येइजे नावाणे[2] । उत्तम ऐसें ॥ ६ ॥ दृश्यीं नाहींच भर । अदृश्यीं होय निर्भर । तोचि एक परिकर[3] । ज्ञानाचा पैं ॥ ७ ॥ अलक्ष वस्तूचें अनुसंधान । अनेक रीतिचें साधन । सोंविया करी शोधन । आपेंआपणा ॥ ८ ॥ तेंचि बहुधा ज्ञान । येर आघवें अज्ञान । अविद्येचें बंधन । न चुकेचि जेथ ॥ ९ ॥ ते अविद्या कवणिये परि । अन्यथा ज्ञानाची उजेरी । तेचि ओळखावी निर्धारीं । स्वानुभवेंचि ॥ १० ॥ अन्यथा ज्ञानीं बहु भर । न देखेचि आपुली मोहर[6] । असो तो विस्तार । वाढाचि असे॥११॥तें कडुविखें[7] टांकुनी । गोडचि घेईजे गिंवसोनी[8] । ते परम सुख समाधानी । निरोपूं तुज ॥१२॥चांचुवेनि[9] बडिवारें[10] । हंस पय पाणी निर्धारें । तेवीं निजज्ञान सोपारें[11] । निवडुनी देऊं ॥ १३ ॥ कीं भेसळलें खरें कुडें । निवडुनी काढिजे निवाडें । ज्ञान तैसेनि पाडें । निरोपूं तुज ॥ १४ ॥ नां[12] नीरावरील बांबुळ[13] । काढिलिया निर्मळ । प्राशिजे जैसें जळ । तृषार्तानें ॥ १५ ॥ तैसें हें निजज्ञान । वरी आलें अज्ञान । तें निरसोनि निजनिदान । दाखवूं तुज ॥ १६ ॥ तें ज्ञान कवणिया मानें । कवण रीति कवणिये स्थानें । हें निरोपूंचि निदानें ।

१ अमर्याद, अत्यंत. २ प्रसिद्धीला, नावजण्यास. ३ सुंदर प्रकार. ४ सहजच. ५ शुद्धि, उत्कर्ष. ६ अभिमुखता, मार्ग. ७ विषाप्रमाणें असणारें कडू. ८ आच्छादून. ९ चंचुपटांच्या. १० कौशल्यानें, पराक्रमानें. ११ अनायासानें घेतां येईल असें सोपें.

आत्म प्रतीति ॥ १७ ॥ तो शिष्य ह्मणे सद्गुरु स्वामि ।
मनोधर्मी । ते परिहारोनि निजवर्मी । बैसाविजे दिठी ॥
एक भाव । खरेयां कुडा संभव । बाधे कैसें हे अभिन
॥ १९ ॥ खरेंचि नावाजण्या आलें । तया कुडें केवि झो
वितां पातलें । रंकपण केवीं ॥ २० ॥ हाचि ह्मणि
जेथिंचा । तो परिहारोनि निजांचा । दाविजे ठाव ॥ २
चिया बोला । तो श्रीगुरु संतोषला । योजिलें पैं उत्तराव
॥ २२ ॥ ऐक शिष्या सावध । परिहारों आशंक बाध
हरोनि जाय ॥ २३ ॥ तुझिया बोलाचा भाव । खरिया
हा होय संभव । केवि पैं तेथें ॥ २४ ॥ तरि ऐक पया
उजेरीं । मग आपसयां परिकरी । पावसील तूं ॥ २५
कुडें । कवणिये मानें भिडे । तें सांगोचि पैं निज ।
॥ २६ ॥ सुगंधा सरिसा दुर्गंध । पडलिया भासे अबद्ध
वाढों लागे ॥ २७ ॥ ह्मणोनि दुर्गंध थोर । कीं सु
श्रीमंत जना बहु भार । कवण तें पैं ॥ २८ ॥ दुर्गं
तेथ सुगंधत्व नासलें दिसे । ह्मणोनि आंगींच असे । नास
का पवित्र जनन न्हेती । काय माथां न तुरंबती । को
तेथ ॥ ३० ॥ दुर्गंधें आपुलिया थोरपणें । सुगंधा
प्रीय होणें । किडेमांसीच ॥ ३१ ॥ कीं भोइणि आ
घडालिया संबंधु । पाहतां लागे बाधु । कुलवधूसी ॥
एक । परि महिमा असे आणिक । गुणी जाणती निष्टंक
या बोले दांटुगी । आणि कुलवधू न पवे ते बं
काय? ॥ ३४ ॥ कीं सूर्य रश्मीचे

३ मेणा पालखी व
त्यांची स्त्री. ४ कूल
नर मिथ्या बोलण्यास

सयातें आवरती । परि दिवसाचें लोपूं शकती । दिवसपण ॥ ३५ ॥ क
दर्पणीं दिसे मुख । असतेचिपणें सुरेख । आणि दर्पणा लाविला डांख
तरि तें विटलें दिसे ॥ ३६ ॥ परि तें मुख मुळींचें । असलेंचिपण सौंद
र्याचें । तेथ दर्पण उपाधीचें । नसेचि कांहीं ॥ ३७ ॥ कीं ज्त्ररें [जरें ?
विटाळलें मुख । अमृतातें ह्मणे कडू वीख । परि तें नव्हे निष्टंक । आंगी
कीं ॥ ३८ ॥ जें ज्वर [जर ?] करासीच वीख । येरांप्रति पियूखें
येतुलिया पाडें हरिख । जेथिंचा असे ॥ ३९ ॥ कीं वेड लागलिया एका
ह्मणों नये अनेकां । तेविं अज्ञान मुख्य नायका । नाहींच कदां ॥ ४०
अगा थिल्लरीं सूर्य दिसे । हें भासे डोळियां मिसें । परि पाहतां तेथ नसे
बैसला तो ॥ ४१ ॥ कीं नेत्रीं आलिया भंवडी । फिरत्या दिसती अर[३]
दरडी । परि भूमिवरी परवडी । नाहींच ते ॥ ४२ ॥ तेवीं हें अज्ञान
येणें वेष्टिलें दिसे ज्ञान । परि न ह्मणती सज्ज्ञान । वेढिलें ऐसें ॥ ४३
अज्ञान भास वागविला । तोचि तयानें गोंविला । येर तो नामाथिला
सर्वदा सुखें ॥ ४४ ॥ जो इंद्रियभास कडु विखें [कड विखें?] । रौव
वला [रवरवला] भासजिके । आणि तयाचि हरिखें । फुंजो लागे ॥४५
तो सर्वस्वीं नागवला । इंद्रियें न रीहती पितयाला । मिथ्याच पैं चुबक
ळिला । कल्पना डोहें ॥ ४६ ॥ तयानेंचि या अज्ञाना । आवो घात
नाना । येन्हीं स्वस्वरूप दिव्यमाना । लागिं हें नाहीं ॥ ४७
जो कल्पने पासोनां । सुटलाचि पैं निदानीं । तो अज्ञाना मानीं । हे के
घडे ॥ ४८ ॥ आणि इंद्रियें मोकळीं सोडी । तरि पडे लिंगदेह वेडी
पडोनि पडती बांधवडी । जन्म मरणाचिये ॥ ४९ ॥ इंद्रियें पाळितां नये
कीं गाळितांही न साहे । ययापरि अतर्क्य आहे । ते पुढें सांगो ॥ ५०
ययापरि खरें कुडेया । संभत्र जाणणें शिष्यराया । आणि निवाडही सांग

१ अमृत. २ ओढ्याच्या पाण्यांत, डबक्यांत. ३ आजूबाजूचीं झाडें झुडपें.
दुःखानें गांजलेला असा भासमय दृश्यविषय जिंकून घेतो. ५ गर्विष्ठ होतो.

यया । मोहरें तुज ॥ ५१ ॥ आतां खरें यांतुनी कुडें । जाण कैसें निज निवाडें । आपुलें सुख सुरवाडें । पावसील तूं ॥ ५२ ॥ तें ज्ञान परम गुह्य । कीं देखतया सबाह्य । ऐसें परमलेह्य । अंतरींचें ॥ ५३ ॥ ऐक आतां परिकर । निज ज्ञानाचा विस्तार । आणि विस्तारींही निरंतर । आपणचि एक ॥ ५४ ॥ एक एकीं अनेकता । कीं अनेकीं ऐक्यता । ऐशी जेथिंची सिद्धता । अलभ्य लाभ ॥ ५५ ॥ अलक्ष वस्तूचें *देखणें । तें देखणेंचि आपण होणें । हें जेथिंचीये खुणें । हाता चढे ॥ ५६ ॥ तें हात वसलीया सुख । सर्वेंचि हरी सुखदुःख । हा जेथिंचा हरिख । जाणतियाप्रति ॥ ५७ ॥ स्वानुभवाची तुळणी । नसेचि मीनल्या स्वरूप मिळणी । आपेंआपणा खेळणी । विविधाकारें ॥ ५८ ॥ जें सतत अविद्यमान । जीवाचें पैं समाधान । अविद्येचें बंधन । नसेचि जेथ ॥ ५९ ॥ जें सर्वदा प्रेमयुक्त । स्वसंवेद्य अव्यक्त । तेथ हे माया विविक्त । नसेचि कांहीं ॥ ६० ॥ ऐसें जें अपरमीत । स्वस्वरूप सिद्धांत । तें निजज्ञान त्वरित । निरोपूं तुज ॥ ६१ ॥ जया ज्ञानाच लाघव । सर्वत्र एक ब्रह्म मात्र । ऐसा जयाचा स्वभाव । तोचि एक ज्ञानी ॥ ६२ ॥ परब्रह्मावीण । न देखणें तृण काष्ट पाषाण । हें जेथिंचें श्लाघ्यतापण । ज्ञान म्हणणें तया नांव ॥ ६३ ॥ आणि आपुलें देह । विकारांचें गेह । हाचि जयाचा संदेह । फिटलाचि देख ॥ ६४ ॥ आणि काम क्रोध विटाळें । जयाचें चित्त न मिळे । तोचि निजज्ञान सोहळे । सहजें भोगी ॥ ६५ ॥ स्वस्वरूप देखतां । सारासार निवडीतां । मायाभासें न भुलतां । तोचि एक ज्ञानी ॥ ६६ ॥ आणि ज्ञान झालें तयासी । अज्ञान न दिसे दृष्टीसी एक आपैशी । पावला सुख ॥ ६७ ॥ तो सहजींचा समाधानी । हा निदानीं । उखी विखी उपडोनी । टांकिली ज्याहीं ॥ ६८ ॥ विषयीं असोनी अलिप्तपरि । जो आपुलिया निर्धारीं । सर्वात्मक । पावला ज्ञान सम्यक ।

तोचि देखे कौतुक । अनुक्रमें हें ॥ ७० ॥ जो विविधें एकाकार । विकारीं अविकार । अविकारीं निराकार । प्रत्यगं [क् ?] ज्योति ॥ ७१ ॥ जो स्वसंविद् ब्रह्मविद् । शुद्ध सुमनींचा मकरंद । अवावियां परि विशद । तोचि एक ॥ ७२ ॥ शिष्या ते निजकळा । तुजमाजीच जिव्हाळा । आहे तोचि सोहळा । दावूं तुज ॥ ७३ ॥ तें आत्म प्रतीति निजज्ञान । प्रमाणचि दावूं निजज्ञान । ते उभय प्रतीति निदान । असले पण॥ ७४ ॥ तें उभयमान कैसें । तुज सांगतों आपैसें । शबल शुद्धांशें । आहेचि जेथ ॥ ७५ ॥ तया शबलांशाचा । परिकर सांगतों साचा । तहीं गमे निजाचा । ठाव पैं तूतें ॥ ७६ ॥ शबलांश हरोनि आपणा । शोधणें हे जेथिची खुणा । तोचि परिसिजे निपुणा । शिष्य वर्या ॥ ७७ ॥ शबलांश मथिजे । शुद्धांश निवटिजे । शुद्धाशीं मेळविजे । आपेंआपणा ॥ ७८ ॥ हे जेथींची हातवटी । प्रज्वळणें ज्ञानदिवटी । निजगृहाची दारवटी । उघडे जैसी ॥ ७९ ॥ तरि आतां ऐक साक्षेपें । ब्रह्मज्ञान पैं सोहत्पें । साविया आपणापैं । होईजे भेटी ॥ ८० ॥ तरि स्थूल सूक्ष्म संभ्रम । कर्म उपासना स्वधर्म । आतां कारणामाजी उत्तम । ज्ञान तें कैसें ॥ ८१ ॥ सूक्ष्म देहाचा नाश । हें जेथिचें रहस्य । तें तेथेंच अवश्य । पाहिजे केलें ॥ ८२ ॥ तो निरास कवणिये परि । शिष्य राया अवधारीं । मनपवनाचिया पाठारीं । आरूढणें घडे ॥ ८३ ॥ मनावरी वळंघलिया । लिंगदेह निरसे राया । आपेंचि सावि [वे ?] या । समाधि घे पैं ॥ ८४ ॥ मन घेवोनि हस्तीं । निरंजनीं करिजे वस्ती । तेथ कवणचि आसक्ती [अस्वस्थि ?] । नाहींच कदां ॥ ८५ ॥ म्हणोनीं कारणीं दृष्टि । ठेवोनि करिजे मिथ्यासृष्टि । मग निजसुखामृत वृष्टि । सेवणें घडे ॥ ८६ ॥ तें सेविलिया अमृत । निरसोनि जाय जन्म मृत्य । आणि आपुलें अमरत्व । अनादि भेटे ॥ ८७ ॥ ऐसें जेथिचें महिमान । जीवाचें पैं समाधान । तें तुझें परम साधन । सागों तूतें ॥ ८८ ॥ लिंगदेह तत्त्वें पंचवीस । त्यांचा

---

१ [illegible] अंतर्मुख वृत्ति, अंतर्मुखता स्वस्वरूपाकार वृत्ति

करोनि निरास । मग भोगणें उल्हास । आपुला जो कां ॥ ८९ ॥ तें सकळ तत्त्वाभिधान । शिष्या ऐक सावधान । पूर्याष्टकाचें विवेचन । निरोपूं तुज ॥ ९० ॥ तें पूर्याष्टक अष्टपुरी । मागें सांगितलें परि । अष्टधा प्रकृति वरी । विरूढली असे ॥ ९१ ॥ गुणत्रय संभवें । सत्त्व रज तम नावें । प्रकृति कार्य आघवें । विस्तारिलें ॥ ९१ ॥ कारण कार्य कर्तृत्त्व । प्रसवलेंचि महत्तत्त्व । परि तयातीत पाहतां महत्त्व । तुझें असे ॥ ९३ ॥ तें महत्तत्त्व कवणिये मानें । तुटती कल्पना बंधनें । अंतर सुख समाधानें । बैसणें घडे ॥ ९४ ॥ आणि यया सर्वां निराळा । अलिप्तपण जिव्हाळा । ते ओतुडे चित्कळा । स्वानुभवे ॥ ९५ ॥ तया हातवटी माजी वर्म । सकळ कर्मांचें नैष्कर्म्य । आणि आपुलें धाम । निज निर्मळ ॥ ९६ ॥ हें होय केधवां । तरि सूक्ष्म नाशे तेधवां । जैसी होय सैंधवा । सिंधुमाजी गती ॥ ९७ ॥ कीं कर्पूरराशी जोडला । आणि वरी अग्नि ठेविला । तो केउता केधवां गेला । हें नुमजेचि जैसें ॥ ९८ ॥ कीं घृताचा रवा । अनीळाचिया संभवा । ठेवितां विरला केधवां । नुमजेचि जैसें ॥ ९९ ॥ तैसा सृष्टि भास लिंगाकार । स्वरूपानलें निरंतर । विरोनि जाय तत्पर । जाहालिया तेथ ॥ २०० ॥ मग लिंगरूपें आपण । आपणापें लिंग जाण । हे जेथिंची तत्त्वखुण । हाता चढे ॥ १ ॥ लिंग होवोनि लिंगातीत । देखावा जो सिद्धांत । तोचि जाणावा त्वरित । स्वानुभवें ॥ २ ॥ स्वानुभवाचें कारण । कार्याची पाडिजे विसरजाण । तोचि जाणावा आपण । स्वानुभव ऐसा ॥ ३ ॥
[illegible]ा ऐक आतां सावकाश । लिंगदेहाचा निरास । तोचि एक बहुवस । [illegible]थ ॥ ४ ॥ तया पूर्यष्टका प्रथम । अंतःकरण नाम । तो निरास [illegible]ा आधीं ॥ ५ ॥ तें चतुर्विध प्रकार असे । मन बुद्धि चित्त [illegible]च असे । तयालागीं ॥ ६॥ प्रथम अंतःकरण । [illegible] । वेगळाचि तूं ॥ ७ ॥ तरि

कवणिये मानें वेगळा । हा सांगतों निज जिव्हाळा । आपसयाचि अव-
ळीळा । पावसी सुख ॥ ८ ॥ अंतःकरण सात्विक जनित । तयातें अससी
जाणत । तो तूं तेंचि होत । कैशिया परी ॥ ९ ॥ अंतःकरण निर्विकल्पी ।
तूं तयाचा साक्षेपी । ह्मणोनि अंतःकरण लोपीं । न लोपसी तूं ॥ १० ॥
अंतःकरण हृदयावस्था । तेही कळे तुज व्यवस्था । आणि निजपदीं स्वस्था[1] ।
असलाचि असती ॥ ११ ॥ अंतःकरण अज्ञानगर्भ । हाचि गुण त्रय
क्षोभ । हा होत जात परि तूं स्वयंभ । असलाचि असती ॥ १२ ॥
कारणरूपें गुणापोटीं । भरियाली ते महाभूत पेटी । ते आघवीच गोठी ।
असाच आतां ॥ १३ ॥ तें गुण सहीत निरसन । महाभूतांचें भंजन ।
करोनि तुज समाधान । तयांतीत दावूं ॥ १४ ॥ प्रथम अंतःकरणीं ।
तामस अहंकार वाखाणी । परि तेथ नाहीं करणी । तामसपणा ॥ १५ ॥
अंतःकरण गर्भ तामस । कुसंगाचा रहिवास । परि ते न बाधोचि आश ।
तुझिया अंगा ॥ १६ ॥ तैसेंचि सात्विकाचें । मांदेंचि झालें सद्वृत्तीचें ।
ह्मणोनि पैं आंगळिकेचें । होणें नाहीं ॥ १७ ॥ तेवींच राजसाचें । स्थूल
भास क्रीयत्वाचें । तेंही तुज वाचे । बोलतां नये ॥ १८ ॥ तेवींच महा-
भूतें । अंतःकरणीं सततें । परि तींही नसती निरुतें । पाहतां तुज ॥ १९ ॥
प्रथम बोलिजे व्योम । नाद दावणें हा धर्म । परि तयातीत असे वर्म ।
वेगळेंची ॥ २० ॥ तुज नादाची कळे खुण । तुज तेथिंचे सर्वज्ञपण ।
तो तूं व्योम नव्हसी जाण । शिष्य वर्या ॥ २१ ॥ सर्वे पवन ह्मणों तरि ।
पवनासी जाणसी निर्धारी । चलन वलन कारण वरि । दृश्यचि तुज
॥ २२ ॥ पवन क्रियेचा गर्भ । तो तूं आधिष्टिसी नभ । तयातीत असती
स्वयंभ । ह्मणोनियां ॥ २३ ॥ तेवींच अंतःकरणीं देखणियां । दहनरूपें
दृश्य जया । तो तूं मूळमाया । आधिष्ठूनि राहसी ॥ २४ ॥ ह्मणोनि
नव्हसी दहन । दहन तुज दृश्यमान । तयातीत असणें समाधान । आप-

---

१ हे स्वस्थ ह्मणजे स्थिर असणाऱ्या.

णापें तुज ॥ २५ ॥ तैसाचि उदक भास । अंतःकरणीं अंक । परि तेंहीं नसतां निज उल्हास । वेगळाचि तुझा ॥ २६ ॥ निर्विकल्प स्थिति उदक । आर्द्रता वागवी निष्टंक । परि तयाचेंही कौतुक । देखसी तूं ॥ २७ ॥ उदक आर्द्रतेचा गर्भ । तूं तयाचिया नभाचें नभ । अससीच स्वयंभ । ह्मणोनियां ॥ २८ ॥ तैशीच ते मही । दृश्याची धरी सोही । ह्मणोनि ते निःसंदेहीं । नव्हसीच तूं ॥ २९ ॥ मही धरी विषय संग । तूं अससी निसंग । स्वात्मसुख निर्वाणांग [निर्वांग ?] । आपणापें जें ॥ ३० ॥ एवं अंतःकरण गर्भी । गुणत्रय क्षोभीं । महांभूतांची कुंभीं । ऐशी जाण ॥ ३१ ॥ परि तयांतेहि जाणसी । दृश्यलेखें काढिसी । ह्मणोनि तयांतीत अससी । सहजेंचि तूं ॥ ३२ ॥ अंतःकरणीं जेतुले समूह । ते नव्हसी तूं निःसंदेह । स्वस्वरूप विश्रांति गेह । वेगळेंचि तूं ॥ ३३ ॥ तूं नव्हसी आजेचा । निजानंद सहजींचा । तो तूं अंतकरणींचा । नव्हसीच काय ॥ ३४ ॥ आणि अंतःकरण ह्मणोनी । पाहतां न दिसे निदानीं । तो तूं स्वरूप दिव्य-मानीं । प्रकाशित ॥ ३५ ॥ यया परि अंतः करण । नव्हशीच तूं निर्वाण । सहज निजींची खुण । ओळख पैं तूं ॥ ३६ ॥ तरि आतां मन ह्मणों । आणि तेथेंचि तूंतें जाणों । तरि मग कांहींचि नेणों । स्वानुभव ॥ ३७ ॥ मन सर्वदां चंचळ । तूं सहजींचा अचंचळ । ह्मणोनि मनाचा आळ । तूंतें नाहीं ॥ ३८ ॥ मनीं वृत्ति भलती उठे । तेव्हां तुज परोक्षा भेटे । करणें न करणें वाटे । निवटिसी तूं ॥ ३९ ॥ मग करणें तें करिसी । जाणें जासी । ह्मणोनी पैं अनारिसी । गोष्टि तुझी ॥ ४० ॥ हें दृश्याचें तुज । ह्मणोनि शिष्या वेगळा जाण । अन्यथा किंवा निजखुण । ओळ-वें ॥ ४१ ॥ ह्मणोनि ह्मणणें ज्ञान । शबल शुद्धांशें भिन्न । परि ...भिधान । आलेंचि जेथ ॥ ४२ ॥ आणि मनाची मंतव्यता । ...न्त्वता । जाणसी तूं ॥ ४३ ॥ सर्वें गुण-

समाविश झाला आहे असा

त्रय संभव । मनामाजी प्रभाव । परि तयातीत विभाव । वेगळाचि तूं ॥ ४४ ॥ सात्विक मनाचा भाव । सत्संगें चालणें स्वभाव । तया स्वभावाचा निराभाव । वेगळाचि तूं ॥ ४५ सद्वृत्ति उठणें हांव । हा जेथिंचा स्वभाव । परि तयासीहि उगव । तुजपासुनी ॥ ४६ ॥ तेवींच रजाचा समूह । राजशीं करणें प्रवाह । परि त्याचाहि निर्वाह । तुजपासुनी ॥४७॥ मनाचें जें प्रथम स्फुरण । क्रियाशक्तीचें उगवण । हे अनारिसी खूण । कळे तूतें ॥ ४८ ॥ ह्मणोनी रज नव्हसी । रजासी तूं देखतोसी । तया देखणियातीत अससी । समाधिस्थ ॥ ४९ ॥ तयाचि परि तम । तूतें ठेऊं नाम । तरि तयाचाहि संभ्रम । ओळखसी तूं ॥ ५० ॥ गेली मुकली गोष्टि । ते पडे तुझिये दृष्टि । ह्मणोनी आत्मसुखवृष्टि । वेगळाचि तूं ॥ ५१ ॥ तामसाची अधमक्रिया । ते येई वोळखणीयां । सर्वे पापपुण्य राया । ओळखसी कैसें ॥ ५२ ॥ पापपुण्य नियोजिता । तो तूं वेगळाचि तत्त्वता । ह्मणोनि कल्पना आतां । नधरावी तुवां ॥ ५३ ॥ पातक पुण्य मुळीं । हे मर्यादा कवण पाळी । सृष्टि दृष्टि न्या [ने ?] हाळी । हा कवण ऐसा ॥ ५४ ॥ ह्मणोनी तूं मन नव्हसी । तया जाणणियांतीत अससी । हें निजदिठीं निजरूपासी । जाण कीं ऐसा ॥ ५५ ॥ यया कारण रूपें गुणा । जाणशीच द्रष्टत्वपणा । तो तं कल्पना निर्गुणा । वेगळाचि ॥ ५६ ॥ आतां तया गुणाचें । कारणत्वें कार्याचें । तूं तें पंचमहाभूतांचें । नव्हसी मान ॥ ५७ ॥ भूतें बोलिजे विषयभूतें । तयांतीत तूं अससी सततें । तो तूं ब्रह्मरूप निरुतें । जाण ऐसें ॥ ५८ ॥ प्रथम मनाची जे धांव । तेथ आकाशाचा स्वभाव । विषयांची माव । गोड वाटे ॥ ५९ ॥ ते स्फुरण उठलियाचें । व्यापकत्त्व साचें । तूंतेंही कळे तयाचें । मान कीं ऐसें ॥ ६० ॥ पहिलिये स्फूर्तिसारिसे । उदय अस्तु होत्ति ऐसे । मग झालिया काय असे? । निर्विकल्पास्थिति ॥ ६१ ॥ तया नामें व्योमासी । देखसी तूं आपैसीं । ह्मणोनि तूं नव्हसी । मनीं व्योम ॥ ६२ ॥ तैसाचि

तयाचें ॥६३॥ तो मुख्यपणाचा प्रभाव । कीं तया स्थानाचें नांव । जाणता तूं स्वयमेव । आत्माराम ॥ ६४ ॥ ह्मणोनि नव्हसी तूं पवन । पवनाचेंहि जाणसी मान । आपुलिये कळे साधन । योगाभ्यास करिसी तूं ॥ ६५ ॥ ययापरि पवन नव्हसी । तरि काय दहन ह्मणों येसी ? । तरि तोही कैसा नव्हसी । सांगतों तुज ॥ ६६ ॥ मनामाजी दहन स्फुरे । तो स्फुरतिये वाटे निर्धारें । तेंही देखणें परिकरें । ओळखसी तूं ॥ ६७ ॥ देखतया विषयां । आदिअंत जाणणें ययां । तो तूं अनारिसा शिष्यराया । आत्माराम ॥ ६८ ॥ ह्मणोनि दहन हें कधीं [दीं ?] । तुज नामाचि नाहीं त्रिशुद्धि । तो तूं वेगळाचि महानिधी । ब्रह्मरूप ॥ ६९ ॥ आतां उदक ह्मणों तरि । उदकासि जाणसी निरंतरीं । ह्मणोनि तुझी ते परि । वेगळीच असे ॥ ७० ॥ मनामाजी आर्द्रता । स्फूर्तिये वाटे तत्त्वता । तिये [या ?] जाणसी निरुता । आत्माराम तूं ॥ ७१ ॥ उदक नव्हसी ययापरि । मनामाजी निर्धारी । ऐक पृथ्वीवरी । निरोपूं आतां ॥ ७२ ॥ पृथ्वी धरी व्यक्त भान । तुझें तों अव्यक्त मान । ह्मणोनि नव्हसी ययां समान । पृथ्वीच तूं ॥ ७३ ॥ पृथ्वी धरी स्थूल क्रिया । तूं तो सतत अक्रिय राया । ह्मणोनि पृथ्वीचिया आया । नयेसीच तूं ॥ ७४ ॥ ययापरि मनसमूह । कारणकार्याचें गेह । नव्हसीच तूं निःसंदेह । जाण ऐसें ॥ ७५ ॥ ऐक आतां बुद्धि । गुणत्रय कारणसंधि । कळेचि पैं त्रिशुद्धि । अभिप्राय तुज ॥ ७६ ॥ बुद्धिमाजी प्रथम । तमाचें कैसें नाम । ते निरूपण निरूपम । निरोपूं तुज ॥ ७७ ॥ दुर्वृत्तीतें देखणें । अन्यथा निश्चय करणें । तें सर्वत्र उखाणें । जाणसी तूं ॥ ७८ ॥ तेवींच दृश्याचें । सकळ देखणियाचें । गेहचि एक परिक्षेचें । वेगळेंचि तूं ॥ ७९ ॥ तैसेंचि सात्विक बुद्धीचें । सकळ मोंदें सद्वृत्तीचें । तें तुझियाचि गृहाचें । उमगलें असे ॥ ८० ॥ सकळ सद्वृत्ति देखता । तो तूं आत्मा नियंता । उपाधिभेदें तत्त्वता । तैसाचि दिससी ॥ ८१ ॥ तेवींच राजसाचें । बुद्धिमाजी ग्रहाचें [गृहाचें?] ।

मान धरिसी निर्धाराचें । वेगळाचि ह्मणोनी ॥ ८२ ॥ अगा जें जया-वेगळें । तें तया आंगीं न मिळे । ह्मणोनि रासभाचे डोहाळे । न ज्ञाल तूतें ॥ ८३ ॥ ययापरि गुणत्रय । तुज नाहीं तयांची सोय । तूं तयां जाणता अप्रमेय । वेगळाचि कीं ॥ ८४ ॥ आतां जें तत्कार्य । महाभू-तांचें शौर्य । तें नाहींच स्वानुभव धैर्य । पातळिया तुज ॥ ८५ ॥ बुद्धि-माजी प्रथम । खेळत जें कां व्योम । तेंही नव्हे नाम । पाहतां [ती ?] तुजें ॥ ८६ ॥ व्योमीं विकारां घर । आणि तूं अविकार निरंतर । ह्मणोनि व्योम हें तत्पर । न होय तूतें ॥ ८७ ॥ ययापरि व्योम नव्हसी । तो पवन कैसा होसी ? । तरि तेंचि अनारिसी । निरोपूं तुज ॥ ८८ ॥ पवन क्रियेचा अधिपती । तो बुद्धि मिळवो चाळवि निरुति । परि तूं ययाचीहि मति [हिमती ?] । पाहतोसि कीं ॥ ८९ ॥ तो तूं कैसा पवन । पवन असे तुझिये स्वाधीन । ह्मणोनि तूं त्या समान । नव्हसीच कदां ॥ ९० ॥ तरि आतां दहन । ह्मणणें वरि मुख्य स्थान । परि त्याचेंहि निदान । गोचर तुज ॥ ९१ ॥ मुख्यपणें जेथ मिरवे । तें तुझेनीच संभवे । आद्यंत सामावे । तुजचिमाजी ॥ ९२ ॥ तो दहन तूं कैसा । पहिलाचि अससी अनारिसा । ह्मणोनि आपुली दिशा । ओळखसी तू ॥ ९३ ॥ ह्मणोनी दहन नव्हसी । हें जाणणें निश्चयेंशीं । स्वस्वरूप समाधीशीं । बैसणें मग ॥ ९४ ॥ आतां उदक ह्मणों बुद्धिवशें । तरि तें जाणों ये आपैसें । तें ऐक्यचि होय कैसें । तुझें रूप ॥ ९५ ॥ उदक करी आठवो । विकारांचा स्वभावो । तूं निर्गुण निराभावो । उदक कैसा ॥ ९६ ॥ उदकवशें निवे वृत्ति । ते तों पाहतां अनित्यी । तुझी ज्ञानप्रभा नित्यी । स्वसंवेद्य ॥ ९७ ॥ ह्मणोनि नीर नव्हसी सादृश्य । तूं तयातीत अदृश्य । स्वात्मसुखरहस्य । आपेंआप ॥ ९८ ॥ तेवींच मेदिनी ह्मणणें । बुद्धिवशें खेळणें । परि तेंही दृश्य होणें । सर्वदां तुज ॥ ९९ ॥ बुद्धिमाजी मही । धरी दृश्याची सोही । तो तूं नव्हसी निःसंदेहीं । अगम्यरूपा ॥ ३०० ॥ ययापरि बुद्धिच तूं । नव्हसीच पैं निभ्रांतु । यथा सकळ दृश्या देखतु । वेगळाचि तूं ॥ ३०१ ॥ आतां चित्त ह्मणों तरि । चित्तासि जाणसी निरंतरीं । चित्त चेतव्या करी ।

तूं अचेइत सर्वदां ॥ २ ॥ चित्ताचा आर्द्रधर्म । हें नव्हेचि तुझें वर्म । प्रकृतिचेंचि कर्म । आघवें हें ॥ ३ ॥ तूं प्रकृतिमाजी अतीत । सकळ सृष्टिविरहित । शिष्या आपुलें निजहित । जाण ऐसें ॥ ४ ॥ चित्तामाजी गुणत्रय । कारणरूपें महा भूतकार्य । परि तेथिचें शौर्य । वेगळेंचि तुझें ॥ ५ ॥ चित्तामाजी सात्विक । ह्मणणें जें निष्टंक । परि तयातीत असे कौतुक । वेगळेंचि तुझें ॥ ६ ॥ सात्विकें सद्वृत्ति आठव । परि तूं आठवाचाहि आठव । तें वेंगळेंचि वैभव । जाणतया तुझें ॥ ७ ॥ तुज मुक्तीचें नाहीं कर्म । तेथ सात्विक चित्ताचा धर्म नचलतांचि आहे वर्म । वेगळेंचि तुझें ॥ ८ ॥ ऐशियापरि चित्तामाजी । सात्विक नव्हसी तूं सहजीं । आत्मसुख निजीं । निजलियावरी ॥ ९ ॥ राजशीं चित्ता प्रवर्तणें । हें तों नव्हे तुझें करणें । प्रकृति हें जाणणें । स्वानुभवेंचि ॥ १० ॥ हें प्रकृतीचें कारण । विस्तारलें जाण । चित्तामाजी खुण । ध्यावी ऐशी ॥ ११ ॥ चित्त तेंचि चैतन्य । चित्तामाजी सकळ शून्य । शून्यातीत अन्यून [अनून्य?] । आपुलें सुख ॥ १२ ॥ तेवींच पैं तामस । चित्तामाजी प्रवेश । अधम क्रिया [येचा?] अशेष । नाहींच तूतें ॥ १३ ॥ तामस मंथनीं अससी तूं । तामसाआधि निःश्चित्तु । निःश्चित्तीं सावचितु । वेगळाचि पैं तूं ॥ १४ ॥ आलिया पैं तामसा । ओळखसीच आपैसा । तो तूं तोचि कैसा । होसील गा? ॥ १५ ॥ यापरी गुणत्रय । चित्तीं नाहीं तुज सोय । ह्मणोनि जाण अप्रमेय । आपुलें सुख ॥ १६ ॥ तेवींच हीं गा महाभूतें । चित्तीं बोलिलीं सततें । तें नव्हेचि निश्चितें । तुझें रूप ॥ १७ ॥ कां तुजपासोनि झालें सकळ । ह्मणोनि तुज नसे तयाचा आळ । हें विशद जाणावें केवळ । स्वानुभवेंचि ॥ १८ ॥ पुत्राचें वडीलपण । पितयें न वागवणें जाण । कीं सरितेचें थोरपण । सिंधु न धरी ॥ १९ ॥ तेवीं तुजपासोनि सकळीक । प्रकृतिजात निष्टंक । ह्मणोनि तयाचें कौतुक । न धरणें तुवां ॥ २० ॥ ह्मणोनि प्रथम तयाचें । व्योम नव्हसी तूं साचें । कैसें ऐक तयाचें । विवरण सांगों ॥ २१ ॥ व्योम चित्तासी । स्फुरण दे चेतव्यासी । तूं अचेतव्य [अचेतइतव्य?] अससी । [illegible] नव्हसी ॥ २२ ॥ चित्ताआतिलें स्फुरण । [illegible]

रूपें जाण । तें अज्ञानगर्भ आपण । नव्हसीच तूं ॥ २३ ॥ तैसाचि पवन । चित्ताचें करी धावन । तूं असती अधावन । अक्रियत्वें ॥ २४ ॥ आर्द्र ते क्रियत्त्वपण । तें न शिवेचि तुज कारण । तूं असती निर्वाण । ययातीत गा ॥ २५ ॥ तैसाचि दहन । आठवा दिखोऊ [देखाय ?] मान । तोही नव्हसी निदान । जाणलियावरी ॥ २६ ॥ चित्तचि जेथ लटिकें । देख देखणिके निकें । ह्मणोनि तूं एकवंकें । वेगळाचि गा ! ॥ २७ ॥ तैसेंचि तें उदक । स्वातंत्र्यपणें नायक । मुख्यचि परि निष्टंक । नव्हसीच तूं ॥ २८ ॥ उदक स्वातंत्र्यपणें । सूक्ष्म अंशा मिळणें । तेथूनि मग खेळणें । चेतव्यता धर्म ॥ २९ ॥ तरि तें मुख्यपणेंचि नव्हसी । तेथ आनवाणें कें होसी । ह्मणोनि पैं अनारिसी । गोष्टीच तुझी ॥ ३० ॥ ययापरि नव्हसी उदक । चित्तामाजी निष्टंक । सर्वे पृथ्वीहि एकतुक । नव्हसीच तूं ॥ ३१ ॥ पृथ्वीची ओळख । चित्तामाजी देख । स्थूलभोगा चोख । देखणें तेंही ॥ ३२ ॥ या स्थूल भोगासी । जाणसी तूं आपैसीं । तरि तोचि कैसा होसी । निर्धारूनि पहा ॥ ३३ ॥ पृथ्वीचिया देखणिया । देखसी तूं अनारिसा राया । ह्मणोनि पृथ्वी हे छाँया [साया ? । नव्हसीच तूं ॥ ३४ ॥ ययापरि चित्तसमूह । नव्हशीच तूं निःसंदेह । गुणत्रय गेहाचें गेह । वेगळेंचि तूं ॥ ३५ ॥ ऐक आतां अहंकार । तो नव्हशीच तूं आकार । परब्रह्म निराकार । वेगळाचि तूं ॥ ३६ ॥ अहंपणाचा निरास । तोचि सोऽहंभाव उल्हास । ह्मणोनि अहंकारास । वेगळाचि तूं ॥ ३७ ॥ आणि वेगळियापणा । जाणोनि होसी नेवाणों [नेणा ?] । ऐशी हे तत्त्वखुणा । स्वांगेंचि घे पैं ॥ ३८ ॥ अहंकारीं गुणत्रय । यांची नाहीं तुज सोय । तें सुख अप्रमेय । वेगळेंचि जाण ॥ ३९ ॥ प्रथम सात्वीक । अहंपणाचें बीकें । परि तयातीत कौतुक । देख कैसें ॥ ४० ॥ सद्‌वृत्तीचा भाव । आपणा ठेवी सात्वीक नांव । तरि त्या नांवाचाही

---

१ वरदर्शी किंवा वरवर दाखविणारा, पदार्थमात्राचें स्मरण देणारा.

२ पृथक वर्णन करण्याजोगें व्यक्तरूप, ३ सावलीप्रमाणें किंवा, मूलाधार.

स्वभाव । ओळखसी तूं ॥ ४१ ॥ तो तूं नव्हसी सात्विक । अहंकारी निष्टंक । तयातीत सम्यक असतीच तूं ॥ ४२ ॥ तेवींच तो राजस । अहंकाराचा सहवास । ओळखसीच रहिवास । तयाचा पैं ॥ ४३ ॥ राजसाची विरुद्ध करणी । ओळखसी तूं निर्वाणी । ह्मणोनियां राजसपणीं । नससीच तेथ ॥ ४४ ॥ तैसाचि तम । तोही नव्हसी संभ्रम । त्याचाही अनुक्रम । ओळखसी तूं ॥ ४५ ॥ तमाचा वर्णभेद । कळोचि तूतें विशद । ह्मणोनि तम हा शब्द । न बोलोचि तूतें ॥ ४६ ॥ हें कारणरूपें निरसन । अहंकारीं जाण । आतां तत्कार्यही आपण । नव्हतीच हीं महाभूतें ॥ ४७ ॥ व्योम अहंकारकारक । उठे तया स्फुरणा निष्टंक । तेंही सकळ कौतुक । देखसी पैं तूं आत्मा ॥ ४८ ॥ ह्मणूनि नव्हसी व्योम । व्योमातीत अनुपम । व्योमाचाही क्रम । ओळखसी तेथ ॥ ४९ ॥ तो तूं व्योम कैसा । पवनही नव्हसी तैसा । तोचि परिकर आपैसा । निरोपूं तुज ॥ ५० ॥ पवन घ्राण सहवासें । देहामाजी प्रवेशे । तयामाजी सहवासें । ओळखसी कैसा ॥ ५१ ॥ ह्मणोनी पवन नव्हसी । अहंकारीं सहजेंशीं । तरि दहन कैसा होसी? । तेंही सांगों ॥ ५२ ॥ पवनासी अतीतु । तो दहन कैसा होसी तूं । ह्मणोनि जे असेल मातु । अवधारिजे गा ॥ ५३ ॥ अहंपणाचें देखणें । तें तुज येइजे आकळणें । ह्मणोनि दहनचि होणें । हें नघडेचि तूतें ॥ ५४ ॥ तैसेंचि तें उदकाचें । नाम न होणें साचें । हेंचि जाणावें निजींचे । प्रमाण एक ॥ ५५ ॥ अहंपणाआंगीं आठव । हा उदकाचा स्वभाव । तेंही देखतां तुज नांव । नयेचि तें आत्म्यासी ॥५६॥ आठवा आंगींची आर्द्रता । तयेसी जाणसी आत्मा नियंता । ह्मणोनी तूं तत्वता । उदक नव्हसी ॥ ५७ ॥ परी उदक निवडिलें । अहंकारामाजी वहिलें । आत्मा होयसें झालें । स्वानुभवेंचि ॥ ५८ ॥ तैसीच ते मही । मुख्यपणें निःसंदेहीं । दृश्याचेही गेहीं । अहंपणें ॥ ५९ ॥ ते अहंरूपें पृथ्वी । अहंकारचि मिरविजे नावीं । तेही आत्मा अभिनवीं । पाहता तूं ॥ ६० ॥ अहंकाराचें रूप । आंतची प । पाहता तूं कारण निक्षेप । आत्माराम ॥ ६१ ॥ एवं

तुज ॥ ६२ ॥ हें आंतुलें रहस्य । विस्तराचा अशेष । नव्हसीच निःशेष । आत्माराम तूं ॥ ६३ ॥ ऐक आतां सम्यक । प्राणेंद्रियपंचक । तें नव्हसीच निष्टंक । कैसियापरी ॥ ६४ ॥ तें विशद निरूपण । अनुभव घेतां ब्रह्म पूर्ण । आपेंआप तत्त्व खुण । हाता चढे ॥ ६५ ॥ प्राणामाजी प्रथम । व्यान ठेविजे नाम । सांगतों तोचि अनुक्रम । तयाचा पैं ॥ ६६ ॥ व्यानीं व्यापकपण । गुणत्रयवेष्टन । तया दृश्याचें द्रष्टेपण । खुण जाणतोसि कीं ॥ ६७ ॥ व्यानीं प्रथम सात्वीकता । व्यापकत्वें साम्यता । क्रीयत्वीं आदि निरुता । सद्वृत्तिगर्भ ॥ ६८ ॥ तया सत्त्वगर्भीसी । जाणसी तूं आपैशीं । तो तूंचि कैसा होसी । द्रष्टत्वपणें ॥ ६९ ॥ तैसाचि राजस । राजसक्रीयत्वा बहुवस । आधींच असे रहिवास । देखसी तूं ॥ ७० ॥ राजस कर्मा कारण । तया आदीं असलेपण । तें ओळखसी निर्वाण । स्वानुभवें ॥ ७१ ॥ ह्मणोनि नव्हसी राजस । व्यानामाजी अशेष । नव्हेचि पैं निःशेष । आपणापें तुज ॥ ७२ ॥ तैसाचि व्यानीं तम । जाणसी याचा उपक्रम । ह्मणोनि तें नाम । ठेवूंचि तुज? ॥ ७३ ॥ तमक्रियेचिया स्फुरणा । पूर्वींच जे कां होणें जाणा । तयाचीही खुणा । ओळखसी तूं ॥ ७४ ॥ ययापरि गुणत्रय । नव्हसीच तूं निःसंदेह । त्याचेंहि वेगळें गेह । विश्रांतीसी ॥ ॥ ७५ ॥ हें नव्हसीच कारण । तैसेंचि तयाचें कार्य जाण । नव्हसीच पैं वेगळेंपण । महाभूतें ॥ ७६ ॥ व्योम बोलिजे मुख्यपणीं । तेथ अखंड देखणें न्या [ने ?] हाळणी । तो तूं नभ नावाणी । नयेसीच कदां ॥ ७७ ॥ करोनी अकर्तेपण । हे नभाची बोलिजे खुण । तेही देखिजे आपण । वेगळेपणें ॥ ७८ ॥ ते नभाची सोय । आपण तों कदां न होय । हा सकळ संदेह जाय । फिटोनि जेथ ॥ ७९ ॥ तेवींच पवन । स्फुरणा आधीं उठोन । देइजेचि क्रीयत्वा मान । सहजें जेथ ॥ ८० ॥ तो व्यानीं पवन । त्याचेंहि देखसी निदान । ह्मणोनि तें अभिधान । तुझें नव्हे ॥ ८१ ॥ तैसाचि व्यानीं दहन । देखणें कैसें गहन । सकळ संधी व्यापकपण । देखसी कैसें ॥ ८२ ॥ तया देखणियेपणाचें । देखणें

ओळखणें साचें । ह्मणोनि तुझें निजाचें । नव्हेचि तें गृह ॥ ८३ ॥ ह्मणोनी दहनावेगळा । व्यानीं तुझा जिव्हाळा । मग व्यानातीत सोहळा । तुझाचि असे ॥ ८४ ॥ तैसेंचि तेथ उदक । व्यानीं आठव निष्टंक । पारे तयातीत कौतुक । वेगळेंचि तुझें ॥ ८५ ॥ उदक आर्द्रता धर्म । हा जेथिंचा स्वधर्म । परि त्याचें हि वर्म । देखता पैं तूं ॥ ८६ ॥ ययातीत वेगळा । तो तुझा निज जिव्हाळा । ऐसा जाण निराळा । स्वानुभव पैं ॥ ८७ ॥ उदकातीत समूह । तो तुझा तूं निःसंदेह । जाण पैं स्वसुखगेह । आपुलेंचि तूं ॥ ८८ ॥ यया उदकाचा संभव । नव्हेचि तुझें नांव । आतां पृथ्वीचा प्रभाव । सांगतों तुज ॥ ८९ ॥ व्यानीं पृथ्वीभास । ओळखावा अशेष । परि तयातीत असर्सी निःशेष । स्वानुभवेंचि ॥ ९० ॥ सकळ क्रीयत्वा आदीं । निर्विकल्प मांदी । दश्याची कळा नुसदी । जाणणें जें ॥ ९१ ॥ तया जाणणियांचा । निर्गम जो कां साचा । सकळ करणियाचा । ठाव जो असें ॥ ९२ ॥ ऐशिया मानें मेदिनी । ओळखावी पैं व्यानीं । परि तयातीत समाधानी । आपणापें असावें ॥ ९३ ॥ एवं सकळ गुणत्रय । व्यानीं नसे तुझी सोय । तयातीत असे अप्रमेय । वेगळें सुख ॥ ९४ ॥ तैसेंचि समानीं । गुणत्रयसंभवनीं । हें ओळखसी निदानीं । वेगळाचि तूं ॥ ९५ ॥ समानीं सात्विक भाव । सत्कर्माचा स्वभाव । तया क्रीयत्वा निराभाव । ओळखसी तूं ॥ ९६ ॥ हस्त पादादीक । लवणें जें कां निष्टंक । त्या समानाचें कौतुक । देखतोसि तूं ॥ ९७ ॥ ह्मणोनि नव्हसी सात्विक । सात्विकातीत निष्टंक । स्वस्वरूप सम्यक् । प्रत्यग्ज्योति ॥ ९८ ॥ तैसाचि पैं राजस । समानामाजी रहिवास । परि सकळ राजस क्रियेस । ओळखता तूं ॥ ९९ ॥ आणि जेतुलें हें करणें । आपणावीण न होणें । ऐसें जेथिलिये खुणें । हातासि चढे ॥ ४०० ॥ तेवींच पैं तामस । समानींचा रहिवास । परि तयाचाही कस । गोचर तूतें ॥ १ ॥ समानामाजी लगबगी । तेचि तामसाची बगी । दृष्टीसि पडे सुगी । तयाची तूतें ॥ २ ॥ आतां तत्कार्य महाभूतें । समानीं देखसी सततें । तरि तें महिमान निरुतें । अवधारिजे [जो ?]

॥ ३ ॥ तरि प्रथम तेथ व्योम । समानीं जयाचा संभ्रम । देखसीच अनुक्रम । तयाचा कीं ॥ ४ ॥ समानीं प्रथम स्फुरण । तया आधीं जें असलेपण । तया नभाचें ठाण । ओळखता तूं ॥ ५ ॥ तया ह्मणणें व्योम । तयाचेंही ओळखसी धाम । ह्मणोनि आत्माराम । वेगळाचि तूं ॥ ६ ॥ तैसाचि पवन । मुख्यपणें जो समान । तयाचेंही निदान । ओळखता तूं ॥ ७ ॥ वायुचि ऐसा दिठी । पडतां जो कां निवटी । तयातीतही देखणें पेटी । वेगळीच तुझी ॥ ८ ॥ ह्मणोनी समानीं पवन । तें नव्हसीच तूं मान । ययातीत असे समाधान । वेगळेंचि तुझें ॥ ९ ॥ तैसाचि दहन । पवनामाजी गहन । तें समानीं स्थान । देखणिया कैसें ? ॥ १० ॥ समानीं उठतें स्फुरण । तेथ जे कां देखणेंपण । तया देखे आपण । वेगळाचि कीं ॥ ११ ॥ ह्मणोनि नव्हसी दहन । दहनातीत गहन । असतीच अदृश्यमान । अनारिसा ॥ १२ ॥ तयाचिपरी नीर । समानीं चेतव्य निरंतर । तेंही जाणसी अंतर । तयाचें तूं ॥ १३ ॥ तेथील जो कां आठव । तयाचाहि जाणसी संभव । तो तूं आत्माराम निराभाव । वेगळाचि पैं ॥ १४ ॥ ह्मणोनि नव्हसी उदक । उदकातीत निष्टंक । स्वस्वरूप कौतुक । देखिलियावरी ॥ १५ ॥ तयाचिपरी मेदिनी । नव्हसीच तूं समानी । मेदिनी बोलिजे दृश्यमानीं । तूं अदृश्य सर्वदा ॥ १६ ॥ मेदिनीचें स्थान । तें तुज सकळ दृश्यायमान । ह्मणोनि आत्मा निदान । वेगळाचि तूं ॥ १७ ॥ ययापरि समानसमूह । समाना-सहीत निःसंदेह । तें नव्होचि पैं तुझें गेह । वेगळाचि तूं ॥ १८ ॥ तयाचिपरी उदानीं । तयाहि घेसी समजोनी । ह्मणोनि उदान निदानीं । नव्हसीच तूं ॥ १९ ॥ उदानामाजी त्रिगुण । तें दृश्य तूतें सगुण । ह्मणोनियां निर्गुण । वेगळाचि तूं ॥ २० ॥ सात्वीक उदानीं भाव । आणि तेथिला जो स्वभाव । तयाचाही संभव । ओळखता तूं ॥ २१ ॥ ते सात्विक करणी । उदाना स्वधर्मपणीं । परि तयाची हि तुळणी । जाणता तूं ॥ २२ ॥ ह्मणोनि सात्विकता आपण । उदानीं न म्हणावें जाण । तैसाचि राजसाचा गुण । नव्हसी तेथ ॥ २३ ॥ राजसी जे कां —णी । उदानामाजी मिळणी । ती [तो ?] नव्हसीच निर्वाणीं । जाणता

ह्मणोनि ॥ २४ ॥ तयाचिपरि तम । मागें सांगितला अनुक्रम । तें नयेचि नाम । ठेवितां तुज ॥ २५ ॥ यया परि नव्हसी तम । उदानामाजी संभ्रम । तयाहि देखता अनुक्रम । वेगळाचि तूं ॥ २६ ॥ आतां तत्कार्य महांभूतें । तीं [तें] नव्हसी सततें । आत्मकळा निरुतें । जाणिलिया वरी ॥ २७ ॥ प्रथम नव्हसी व्योम । उदानीं व्यापक धर्म । तयाचेंहि देखतां वर्म । आत्मा तूं वेगळाचि ॥ २८ ॥ व्योमाचा तळवट । जाणता तूं निघोट । ह्मणोनि तुझा शेवट । वेगळाचि तूं ॥ २९ ॥ तेवींच तेथ पवन । जो उदानाचें मूळ स्थान । तयाचेंहि मान । ओळखता तूं ॥ ३० ॥ ह्मणोनि नहो[न्हे ?]सी पवन । उदानामाजी जाण । मग आपसयां तत्व खुण । हाता चढे ॥ ३१ ॥ तयाचिपरि दहन । मुख्यपणें जो उदान । पवनामाजी दहना गमन । ओळखता तूं ॥ ३२ ॥ तो तूं उदानीं दहन । नव्हसीच हें जेथिचें मान । आपुलियें निदान । ओळखालियावरी ॥ ३३ ॥ तैसेंचि उदक । उदानामाजी निष्टंक । नव्हसीच तूं सम्यक् । ज्ञानवेन्ही [ज्ञानावरी ?] ॥ ३४ ॥ उदक उदानीं आर्द्रता । तयाही देखसी तत्वता । ह्मणोनि उदक नियंता । नव्हसीच तूं ॥ ३५ ॥ तैशीच कीं मेदिनी । मिरवे कैसी उदानीं । तयेचियाहि मानी । अतीताचि तूं ॥ ३६ ॥ मेदिनी धरी दृश्य बोप । तूं जाणसी तयाचा साक्षेप । स्वप्रकाश लावण्यदीप । वेगळाचि तूं ॥ ३७ ॥ यापरी गुणत्रयसमूह । कारण कार्य निःसंदेह । नव्हसीच निजसुखगेह । वेगळेंचि कीं ॥ ३८ ॥ तेवींचि पैं गा प्राण । नव्हशीच तूं जाण । तयाचीपरि खुण । निरोपूं तुज ॥ ३९ ॥ प्राणाचा निर्धार । नव्हशीच तूं निरंतर । तुझें तें निजघर । वेगळेंचि कीं ॥ ४० ॥ प्राणीं गुणत्रय संभव । त्याचाहि ओळखसी स्वभाव । ह्मणोनि तुझा प्रभाव । प्राणही नव्हे ॥ ४१ ॥ प्राणाघरीं सात्विकता । रेचक पूरकीं स्थिरता । तयासीहि तत्वता । ओळखसी तूं ॥ ४२ ॥ ह्मणोनि सात्विक वेगळा । प्राणीं तुझा जिव्हाळा । हें सूक्ष्म-दृष्टि बाळा ! । न्या [ने ?] हाळीं कैसी ॥ ४३ ॥ तैसाचि तमस्वभाव । ओळखसी जयाचा प्रभाव । तो तूं तम हें नांव । नव्हशीच कदां ॥ ४४ ॥ तैसाचि राजसाचा । प्राणामाजीं निजाचा । नव्हसीच तूं आजिचा ।

परात्पररूप परिणामावह [परिणावह ?] । वेगळाचि तूं ॥ ४६ आतां सकळ सत्कार्य । महाभूतांचें शौर्य । तें नव्हशीच तूं निजधैर्य । जाणितयावरी ॥ ४७ ॥ महाभूतीं व्योम । पवन प्राणीं उपक्रम । तयाचाहि संभ्रम । ओळखता पैं तूं ॥ ४८ ॥ तो तूं नव्हसी व्योम । प्राणामाजी परिगम [परागम ?] । सकळांचेहि धाम । वेगळेंचि तूं ॥ ४९ ॥ तैसाचि हा पवन । प्राणाचें जें मूळ स्थान । तयाचेंहि परिज्ञान । असे तुज ॥ ५० ॥ तो तूं विकारभूत । पवन नव्हसी निभ्रांत । तयाचाहि एकांत ओळखता तूं ॥ ५१ ॥ तो तूं नव्हसी पवन । तो कैसा होसी दहन । तुझें अव्यय सुख गहन । वेगळेंचि कीं ॥ ५२ ॥ दहन देखे प्राणानुक्रम । तूं तयाचाहि देखता संभ्रम । ह्मणोनि दहन हें नाम । नव्हेचि तुझें ॥५३॥ दहनाचा उद्दीपनभाव । तूं शांतिसुख स्वयमेव । ह्मणोनी दहन हा स्वभाव । नव्हेचि तुझा ॥ ५४ ॥ तेवींच हें उदक । प्राणपणें मुख्य नायक । परि तयाचेंहि कौतुक । देखता तूं आत्माराम ॥ ५५ ॥ उदक स्निग्धता धर्म । हें जेथिचें कर्म । तयाचेंही वर्म । ओळखता तूं ॥ ५६ ॥ ययापरी उदक नव्हसी । प्राणामाजी सहवासी । तो मही केविं होसी । तयामाजी ॥ ५७ ॥ महा जडत्वावरी । प्राणाचिये भरोवरी । परि तयेचिया निर्धारीं । वेगळाचि तूं ॥ ५८ ॥ स्थूल भासाची उजरी । मही आंगें वरी । तयाचेहि परिकरीं । वेगळाचि तूं ५९ ॥ ययापरि प्राण । नव्हशीच तूं जाण । ह्मणोनिया निर्वाण । वेगळाचि तूं ॥ ६० ॥ आतां राहिला अपान । तयाचें जाणसी मान । ह्मणोनि तुझें समाधान । तेथ नसे ॥ ६१ ॥ अपान नव्हसी अधोद्वार । तूं तयाचा साक्षी निरंतर । ह्मणोनि तोचि हें उत्तर । न बोलवे तूतें ॥६२॥ तया अपनामाजी । गुणत्रयांची बोजी । तयासही समाजीं । ओळखता तूं ॥ ६३ ॥ अपानीं सात्विक भाव । हा जेथिला स्वभाव । नियंता तूं स्वयमेव । ब्रह्मरूप ॥ ६४ ॥ अध पवनाचिये संगें । जे कां स्थिरता लागे । परि तयाचेंहि वगें । ओळखता तूं ॥ ६५ ॥ ह्मणोनि नव्हसी सात्विकता । ते राजस कें होसी तत्त्वता । तयासी देखतां । स्वानुभवें तूं ॥ ६६ ॥ ह्मणोनि राजस स्वभाव । नव्हसीच तूं स्वयमेव । वेगळाचि निराभाव । अससी जेथ ॥ ६७ ॥

॥ ६८ ॥ तामस करी लगबगी । तूं स्थिर असती आंगीं । ह्मणोनि तामसाची बगी । नलगेचि तुज ॥ ६९ ॥ एवं गुणत्रय निवडलें । अपानासहीत वेगळें झालें । आतां तत्कार्य उरलें । पंचमहाभूतें ॥ ७० ॥ तीं [तें] अपानीं महाभूतें । कैसिया पारि सततें । असोनि परि निरुतें । वेगळीक कैसी ॥ ७१ ॥ हेंचि निरूपण विशद । महाभूतीं [तें] वेगळीक स्वेद [?] । उपजे कैसा स्वानंद । स्वानुभवयोगें ॥७२॥ अपानीं व्योमाचा स्वभाव । तें ओळखणें कैसें नांव । हाचि विषद अभिप्राव । निरूपण तुज ॥ ७३ ॥ अधिन्चिया नेटा आधीं । पवनातीत बांधी । वसतसे तयें संधीं । आकाश तें गा ॥ ७४ ॥ तयासिही ओळखिता । तूं व्योम नव्हसी तत्त्वता । ययापरि नियंता । जाणिजे ठाव ॥ ७९ ॥ ॥ ७५ ॥ तेवींच पैं पवन । जहीं अधिष्ठिला अपान । परि तयातीत असे मान । वेगळोंचि तुझें ॥ ७६ ॥ तया पवनरूपें अपाना । ओळ-खिता तूं निदाना । ह्मणोनि तोचि हे भावना । नव्हसीच तूं ॥ ७७ ॥ तैसाच अपानीं दहन । देखणियाचें गमन । तेंही ओळखिता स्थान । वेग-ळाचि तूं ॥ ७८ ॥ तया देखणिया देखसी । ह्मणोनी दहन न होसी । हे तत्त्वखुण आपैसी । जाण शिष्या ॥ ७९ ॥ तैसेंचि अपानीं उदक । स्निग्धता धर्म निष्टंक । तयाचेंहि कौतुक । देखता तूं ॥ ८० ॥ उदक मळ सोडवी । मूत्राची दिशा वसवी । तया करणिया अभिनवी । वेग-ळाचि तूं ॥ ८१ ॥ तेशीच ते मेदिनी । मिरवे कैसी अपानीं । तियेचे महिमानीं । वेगळाचि तूं ॥ ८२ ॥ मही निवडी आपुला भाग । तुज नसे तियेचा लाग । तूं आत्माराम निर्वाणंग [निर्वांग ?] । वेगळाचि कीं ॥ ८३ ॥ यापरि प्राणपंचक । वृंदसहीत निष्टंक । नव्हसीच तूं ज्ञान सम्यक् । जाहालियावरी ॥ ८४ ॥ ऐक आतां ज्ञानेंद्रिय । पंचक पंच अभिप्राय । तें देखिलिया निलय । वेगळेंचि तुझें ॥ ८५ ॥ ज्ञानेंद्रियांमाजी प्रथम । श्रोत्र ऐसें जें का नाम । तें नव्हसीच आपुला सुगम । पाहिलिया वरी ॥ ८६ ॥ श्रोत्रां श्रोत्रत्व तुजपासोनी । तो तूं वेगळा तयाचा निदानीं । ह्मणोणि म्यां तूतें श्रोत्रचि मानी । हें न घडे ... ॥ ८७ ॥ तयाचिमाजी हें गुणत्रय । तेथ नाहीं तयां

निलय । तयाचाहि साक्षि अप्रमेय । वेगळाचि तूं ॥ ८८ ॥ श्रोत्रत्वीं सात्विकता । सद्वृत्तीची तत्त्वता । ययाचाहि नियंता । वेगळाचि तूं ॥ ८९ ॥ ह्मणोनि नव्हसी सात्विक । तयातीत असली निष्टंक । तो तूं परब्रह्म अलौलिक । वेगळाचि कीं ॥ ९० ॥ तैसेंचि राजसाचें । श्रोत्रत्व परोक्षतेचें [परोक्षेचें ?] । मान कळे तुज साचें । ह्मणोनि तूं नियंता ॥ ९१ ॥ आणि राजशीं राजसपण । नुरवोनि उरणें आपण । तेही तुज तत्त्वखुण । गोचर असे ॥ ९२ ॥ ह्मणोनि नव्हसी राजस । आणि तमाचाहि सहवास । तूतें नाहीं तूं पैस । तयांमाजी ॥ ९३ ॥ श्रोत्रत्वीं तामसभास । त्याचाहि आस निरास । जाणसी तो तामस । कें होसी तूं ॥ ९४ ॥ ययापरि गुणत्रय अशेष । नव्हसीच तूं निःशेष । तत्कार्यही बहुवस । नव्हसीच पैं महाभूतें ॥ ९५ ॥ महांभूतांचा परिकर । प्रथम आकाशविस्तार । नव्हसीच तूं सार । श्रोत्रत्वामाजी ॥ ९६ ॥ श्रोत्रत्वीं व्यापकपण । हा आकाशाचा गुण । तेही तुज ठाण । ठावुकें असे ॥ ९७ ॥ ह्मणोनि नव्हसी व्योम । ऐक पवनाचा उपक्रम । सर्व विसर्ग हें धाम । श्रोत्रत्वामाजी ॥ ९८ ॥ ऐकणियां जें होणें । तें व्योमीं पवनगुणें । तें तुज दृश्य होणें । आघवेंचि कीं ॥ ९९ ॥ ह्मणोनि नव्हसी पवन । पवनाचेंहि देखसी निदान । तो तूं अ-निदान । आत्माराम ॥ १०० ॥ तयाचिपरि दहन । श्रोत्रामाजी गहन । तो तूं जाणसी मनमोहन । आत्माराम ॥ १ ॥ ह्मणोनि नव्हसी दहन । सर्वे उदकही जाण । तेथील ओळखसी खुण । तो तूं आपण कें होसी ? ॥ २ ॥ उदकाचा आठव । श्रोत्रत्वामाजी अभिप्राव । परि तयाचाहि ठाव । उमगिता तूं ॥ ३ ॥ ययापरि उदक नव्हसी । श्रोत्रांमाजी बहुवशीं । तो तूं कैसा होसी । मेदिनी तेथ ॥ ४ ॥ मेदिनीचें जें करणें । तें दृश्यींच वरपडा होणें । ह्मणोनी तेथिंचे तुळणें । न होसी तूं ॥ ५ ॥ ते नये तुज लेखितां । तूं पृथ्वी नव्हसी तत्त्वता । ह्मणोनियांही परौता । घेइजे ठाव ॥ ६ ॥ ययापरि श्रोतृत्व श्रोत्रसहीत । नव्हसीच तूं निश्चित । एकीचि एकांत । पाहिलियावरी ॥ ७ ॥ ऐक आतां त्वचा । परिकर जाणसी तयेचा । ह्मणोनि तोचि ह्मणणें वाचा । नयेचि येथ ॥ ८ ॥ त्वचा रूपीं असोनी । ओळखोनि

असती निदानीं । तो तूं त्वचा हे मानीं । केविं बोलवे ॥ ९ ॥ आणि त्वचेआंगीं गुणत्रय । तयांचेंहि ओळखसी निलय । म्हणोनि तेचि हे सोय । न धरवे तूतें ॥ १० ॥ त्वचेआंगीं सत्त्वभाव । सात्त्वीक स्पर्शाचा स्वभाव । तरि तेथिचेहि अभिनव । ओळखता तूं ॥ ११ ॥ म्हणोनि नव्हसी सात्विकता । त्वचेमाजी निश्चिता । कां तेथिली सत्ता । मिरविता तूं ॥ १२ ॥ तेवींच राजसता । त्वचेआंगीं निश्चिता । तो नव्हशीच सत्त्वता । राजसकर्म ॥ १३ ॥ तया राजसाआंत । ओळखोनि असती सतत । तो तूं राजस हे मात । न बोलवेचि कदा ॥ १४ ॥ तयाचिपरि तामस । त्वचेआंगीं रहिवास । तयाचाहि कस । ओळखिता तूं ॥ १५ ॥ तेथिची तामसता आघवी । ओळखिसी तियेसी गोवी । ते ज्योति निर्वे नवी । वेगळीच कीं ॥ १६ ॥ तैशींच महाभूतें । तयांतेंहि सततें । जाणता तूं निरुतें । आत्माराम ॥ १७ ॥ भूतांमाजी प्रथम । बोलिजे जें कां व्योम । तो त्वचेमाजी उपक्रम । ओळखिता तूं ॥ १८ ॥ सकळ स्फुरणाआधीं । वेगळी जे कां वसे बांधीं । ते व्योम कळा नुसंदी । गोचर तुज ॥ १९ ॥ व्योम नव्हसी ययापरि । पवनही आतां निर्धारीं । तयाचियाहि परिकरीं । वेगळाचि तूं ॥ २० ॥ त्वचेआंगीं मुख्यपणें । पवनासि जें कां स्फुरणे । तेंही नित्य ओळखणें । तुजलागोनी ॥ २१ ॥ म्हणोनि नव्हसी पवन । त्वचेमाजी तुझें स्थान । नाहींच पैं निदान । जाण ऐसें ॥ २२ ॥ तेवींच गा दहन । स्पर्श विषयीं देखणेंपण । परि तयाचेंहि निर्वाण । जाणसी कीं तूं ॥ २३ ॥ तुझिया स्वरूपमहिमानीं । देखणें नाहींच निदानीं । म्हणोनि दहन तये मानीं । नयेचि कीं गा ॥ २४ ॥ तयाचिपरि उदक । नाहींच तेथ निष्टंक । तो तूं उदक हेतुक । केविं होसी ॥ २५ ॥ स्पर्शविषयीं आर्द्रता । हे उदकाची पैं दक्षता । तो तूं आत्मा नियंता । अखिल रूप ॥ २६ ॥ म्हणोनि उदकामाजी अवलीळा । [illegible] निव्हाळा । तेवींचि पृथ्वी हेहि लीळा । नव्हशीच तूं ॥ २७ ॥

[illegible]गो । त्वचेचेचि संगें । तूं आत्मा निर्वाणंगें । अनारि-
[illegible] वेगळावुनी । तुज असणें निदानीं । तो
[illegible] ॥ २९ ॥ तसैचि कीं चक्षु ।

तूं तयाचा साक्ष्यॆक्षू । परब्रह्म अलक्षू । परात्पर ॥ ३० ॥ तो तूं चक्षूंचीं दिठी । दिठीमाजी उफराठी । तूं पैं गुह्य गोठी । वेगळीच तुझी ॥ ३१ ॥ ह्मणोनि तया चक्षुंमाजी । त्रिगुण संभवती सहजीं । तयाचीहि त्रोजी । नलगे तुज॥३२॥प्रथम सात्विक जें चक्षुत्त्व। तयाचेंहि नसे तुज महत्त्व। तो तूं शुद्धसत्त्वाचें सत्त्व । परिपूर्ण ॥३३॥ ययापरि नव्हसी सात्विकता । चक्षुमाजी तत्त्वता । तो तूं ज्ञानयोग सतता । अभ्यासिता ॥ ३४ ॥ तेवींच ते राजसपण । चक्षुमाजि जाण । तेंही नव्हे आपण । जाणिलियावरी ॥ ३५ ॥ राजस दिठिवें देखणें । तेंही तुज घडे निर्धारणें । मग तें आपणचि कीं होणें । पहा शिष्या ॥ ३६ ॥ ह्मणोनि तेथ राजस । नव्हशीच तूं सहज विलास । तहीं होसी तामस । हें केंवीं घडे ॥ ३७ ॥ तामस दिठी वक्रता । शुभाशुभ कर्म पाहतां । नव्हशीच तूं नियंता । तेंचि तें गा ॥ ३८ ॥ हे आपुली श्लाघ्यता । दिठीमाजि गिवसितां । आपसयांचि सिद्धता । लाभे फल ॥ ३९ ॥ हें स्वानुभूतिचें निर्वाण । चक्षूंमाजि सहज जाण । स्वानुभवें खुण । घे पैं ऐशी ॥ ४० ॥ आतां तत्कार्य महाभूतें । तयांसी ओळखणें निरुतें । आणि तयांतीत सावचितें । अससी कैसा ॥ ४१ ॥ प्रथम तेथ व्योम । द्रष्टत्वामाजि नाम । तो ओळखसी नियम । कवणियेपरि ॥ ४२ ॥ चक्षुत्वाआधीं असलेपण । तें नभ ओळखती आपण । आणि आवंतिलें वेगळेपण । तंव तें नव्हे ॥ ४३ ॥ नभाचें व्यापकत्त्व । तयाचेंही ओळखसी सत्त्व । तंव तेंचि हें महत्त्व । नव्हशीच तूं ॥ ४४ ॥ तयाचिपरि पवन । देखणिया उठिलें-पण । परि तयाचेंहि ठाण । आपण देखता ॥ ४५ ॥ ह्मणोनि नव्हसी पवन । चक्षुत्वामाजि जाण । दहनींहि मुख्यपण । नव्हशीच तूं ॥ ४६ ॥ देखणिया एकवटपणें । चक्षुत्वीं स्वातंत्र्यपणें । तेही परि खुण जाणणें । गोचर तुज ॥ ४७ ॥ गोचराचें ऐक्यपण । सकळ देखणियां भूषण । तो तूं आत्मा निर्वाण । वेगळाचि कीं ॥ ४८ ॥ तैसेंचि कीं उदक । चक्षूंमाजी स्निग्धता निष्टंक । परि तयाचेंहि कौतुक । देखता तूं ॥ ४९ ॥ देखणियां वोलै[3] धरितें । उदक होय निरुतें । परि तयातेंहि देखोनि सततें । वेगळाचि तूं ॥ ५० ॥ तैशीच ते मेदिनी । चक्षूंमाजी बैसे स्थानीं ।

---

१ साक्षि । अक्ष—साक्षिरूपडोळा २ अन्य अवांतर ३ तारण

तेही तरि दृश्यमानीं । नियोजिता तूं ॥ ५१ ॥ ह्मणोनि नव्हसी मेदिनी । लोचनांमाजी निदानीं । ययातीत असलिया समाधानीं । तें अनारिसेंपण ॥ ५२ ॥ तैशीच ते जिव्हा । ओळखसी जेव्हां । नव्हशीच तें तेव्हां । तेंचि कीं तूं ॥ ५३ ॥ जिव्हेआंतुला रस । गोचर तुज रहिवास । तो तूं नव्हशीच उल्हास । जिव्हेमाजी ॥ ५४ ॥ आणि जिव्हेमाजी गुणत्रय । तुज ठावुकें तयांचे निलय । ह्मणोनि अप्रमेय । वेगळाचि कीं ॥ ५५ ॥ प्रथम सात्विक भाव । सत्वरस सेवणें स्वभाव । परि तयाचाहि उगव । ठावुका तूतें ॥ ५६ ॥ ह्मणोनि नव्हशी सात्विक । जिव्हेमाजी निष्टंक । तयासिहि ओळखिता अलौकिक । वेगळाचि तूं ॥ ५७ ॥ तैसाचि राजस । तेथिला पैं रहिवास । तोहि तुज अशेष । दृश्यचि कीं ॥ ५८ ॥ आणि राजस सेवना । निवटिसीच कीं निदाना । आपेंआप समाधाना । भोगीत आहासी ॥ ५९ ॥ हें सहजीचें लक्षण । तुज ठावुकें व्हावया कारण । विशद कथिलें निरूपण । विस्तार हा ॥ ६० ॥ तेवींच कीं तामस । रसनेमाजी रहिवास । तैशियाचिया सेवना अशेष । ओळखिता तूं ॥६१॥ ह्मणोनि नव्हसी तोचि गुण । जाण आपुली अनारिसी खुण । स्वसुख-स्वादीं निपुण । होऊनियां ॥ ६२ ॥ ऐसें हें गुणत्रयकारण । नव्हशीच आतां तत्कार्य जाण । महाभूतांमाजि आपण । न व्हावेंचि तूतें ॥ ६३ ॥ जिव्हेमाजी प्रथम । बोलिलें जें कां व्योम । परि तयासिहि ओळखितें निजधाम । वेगळेंचि तुझें ॥ ६४ ॥ रसासि जेथूनि उपजणें । व्योम हें तेथ तें ह्मणे । परि तयाचियाहि खुणे । जाणता तूं ॥ ६५ ॥ ह्मणोनि नव्हसी व्योम । तेविंच पवनाचा उपक्रम । परि तेथिलाही संगम । जाणता कीं तूं ॥ ६६ ॥ रसविषयीं सिद्ध होणें । तें पवनाचें करणें । परि तयाचियाहि खुणें । पारखता तूं ॥ ६७ ॥ ह्मणोनि पवन नव्हसी । तो कें हों सकसी? । ह्मणोनि शिष्या अनारिसी । मातचि तुझी ॥६८॥ [ने?] हाळणें । हें दहनयोगें होणें । तेही परी ॥ ६९ ॥ ह्मणोनि नव्हसी तोचि । जिव्हेठायीं [?] ची । तुज गोचर ह्मणोनि ॥ ७० ॥ परि तयासीहि एकवेंक ।

---

b [?]कथाकार

ओळखिता तूं ॥ ७१ ॥ ह्मणोनि नव्हसी उदक । रसनेसहीत निष्टंक । तयाचेंहि कौतुक । जाणता तूं ॥ ७२ ॥ तयाचिपरि मेदिनी । रसनेमाजी अवलोकुनी । निवटिसी तूंचि निदानीं । आपणालागीं ॥ ७३ ॥ मेदिनीचा जडांश । रसां आयतन[१] अशेष । ते परी निःशेष । ओळखिता तूं ॥७४॥ ययापरि नव्हशी जिव्हा । हें तुज कळे जेव्हां । नव्हशीच पैं तेव्हां । तूंचि कीं तें ॥ ७५ ॥ तेवींच पैं घ्राण । तयाचीहि ओळखिसी खुण । ह्मणोनि तें आपण । नव्हशीच तूं ॥ ७६ ॥ घ्राणाचें गंधतव्य [घ्रातव्य?] । तयाचाहि व्यय । ओळखसी तूं अव्यय । आत्माराम ॥ ७७ ॥ घ्राणामाजीं गुणत्रय । तयांचेंहि ओळखसी निलय । ह्मणोनि तूं अप्रमेय । वेगळाचि कीं ॥ ७८ ॥ घ्राणामाजी प्रथम । सात्विकाचें नाम । परी तयाचाहि उगम । ओळखिता तूं ॥ ७९ ॥ सात्वीकमकरंद । तयाचाहि घेसी स्वाद । तो तूं आत्मा निजस्वेद[?] । वेगळाचि कीं ॥ ८० ॥ तैसाचि तो राजस । घ्राणामाजी सहवास । तोही जाणसी निरास । वेगळाचि कीं ॥ ८१ ॥ तया राजसाची परी । तो तूं जाणसी परिकरीं । तो तूं आत्मा निर्धारी । वेगळाचि कीं ॥ ८२ ॥ तयाचिपरि तामस । गंधत्वाचा [घ्रातव्याचा ?] रहिवास । तो तूं आत्मा निःशेष । जाणता तया ॥८३॥ तामसाचा एक गुण । उठतिया स्फुरणा तीव्रपण । परि तयाचीहि खुण । ओळखिता तूं ॥ ८४ ॥ ह्मणोनि नव्हसी तामस । घ्राणसहवासें निःशेष । आतां तत्कार्य बहुवस । नव्हशीच पैं महाभूतें ॥ ८५ ॥ महाभूतांचा संभ्रम । प्रथम तयामाजि व्योम । परि तयाचेंहि धाम । ओळखिता तूं ॥ ८६ ॥ व्योमाचें व्यापकपण । तयाचेंहि तूं ठाण । ह्मणोनि व्योम हें अभिधान । न सरेचि तुज ॥ ८७ ॥ तैसाचि कीं पवन । पवनाचेंहि जाणसी मान । आणि तयाचेंहि निदान । अनारिसेंचि तूं ॥ ८८ ॥ ह्मणोनि नव्हसी पवन । तो तूं कें होसी दहन । दहनाचेंहि गहन । देखणें तुझें ॥ ८९ ॥ उठतिया स्फुरणा देखणें । हें घ्राणामाजी ओळखणें । तेही परी परिक्षिणें । घेसीच तूं ॥ ९० ॥ ह्मणोनि नव्हसी दहन । दहनातीत गहन । स्वस्वरूप दिव्यमान । वेगळाचि कीं तूं ॥९१॥ तेवींच तें उदक । घ्राणसहवासें निष्टंक । परि तयाचेंहि कौतुक । पाहता पैं ॥ ९२ ॥

---

१ स्थान, घर, आश्रम.

उदकाचा आर्द्रधर्म । मकरंदा विशद कर्म । तयाचेंहि आंतुलें धर्म । ठावुकें तुज ॥ ९३ ॥ ह्मणोनियां उदक । नव्हशीच तूं निष्टंक । परात्पर अलौकिक । वेगळाचि तूं ॥ ९४ ॥ तयाचिपरि मेदिनी । घ्राणामाजी मानी । मिसळणोंचि निदानीं । कारण कार्य ॥ ९५ ॥ ते मुख्यपणें मही । घ्राणामाजी निःसंदेहीं । परि तयेचियाहि गेहीं । वेगळाचि तूं ॥ ९६ ॥ ऐशियापरि ज्ञानेंद्रिय । सकळसमूहनिलय । नव्हशीच तूं अप्रमेय । आत्माराम ॥ ९७ ॥ ऐक आतां कर्मेंद्रिय । तूं देखता तयांचें निलय । ते पंचकर्तृदनवांय । अवधारिजे पैं ॥ ९८ ॥ जया अवधारणियांआंत । तुझा तूंचि साक्षिभूत । तें अनुसंधान त्वरित । निरोपूं तुज ॥९९॥ प्रथम वाचेमाजी । तुज आकळते बोजीं । ह्मणोनि असती सहजीं । अनारिसाच ॥ १०० ॥ वाचेसि जें कां वक्तृत्व । तें तुझेंचि शुद्धसत्त्व । परि तयातीत निजतत्त्व । वेगळेंचि तूं ॥ १ ॥ तये वाचेमाजी संभव । त्रिगुणांचा उगव । उगवे कैसें अभिनव । प्रवृत्तीचें ॥ २ ॥ तयामाजी प्रथम । सात्वीक जो कां उत्तम । परि तयाचाहि उगम । ओळखिता तूं ॥ ३ ॥ तो तूं अनारिसा । सात्वीक नव्हसी बहुवसा । कीं न गवशीच राजसा । कवणियेपरि ॥ ४ ॥ हाचि सांगों अनुक्रम । वाचेमाजी रजाचें नाम । रूपक [रूप ?] करणें संगम । ओळखणियां कैसा ॥५॥ कुटील मत्त बोलणें । त्या आधींच तूतें कळणें । ह्मणोनि राजस होणें । हें न घडेचि स्वां [तू ?] तें ॥ ६ ॥ ययापरि नव्हसी राजस । मा केवि होसी तामस । तामसा देखोनि निःशेष । वेगळाचि तूं ॥ ७ ॥ तामस नव्हसी ययापरी । आतां तत्कार्य निर्धारीं । पंचमहाभूतें वरी । नव्हशीच तूं ॥ ८ ॥ वाचेमाजी प्रथम व्योम । तो नव्हशीच तूं संभ्रम । तयाचेंहि धाम । गोचर तूतें ॥९ ॥ वक्तृत्वींचें व्यापकपण । हा नभाचा बोलिजे गुण । ... तयाहि गुणाची खुण । आकळते तुज ॥ १० ॥ ह्मणोनि नव्हसी व्योम । ...चाहि उपक्रम । वक्तृत्वीं स्फुरणीं उगम । नव्हसीच तूं ॥११॥ ...ल्य । तूं अचांचल्य निःशल्य । ह्मणोनि पवनही ...चि तो दहन । वाचेमाजी अवलोकन । तूं ॥ १२ ॥ दहनाची कोठवरी ।

आहे तयाचीं कें परी । हे स्वानुभवउजरीं । निरेखिता तूं ॥ १४ ॥ तो दहन नव्हसी । आणि उदकही आपैसी । यया सकळांचिया विषी । वेगळाचि तूं ॥ १५ ॥ उदकाची चेतव्यता । वाचेमाजी तत्त्वता । देखसी कीं नियंता । वेगळाचि कीं ॥ १६ ॥ ययापरी नव्हसी उदक । उदकातीत निष्टंक । आणि महीचेंहि कौतुक । पाहसी तूं ॥ १७ ॥ महीचा स्थूळ भास । स्थूल देखोनि तें निःशेष । नव्हशीच तूं ॥ १८ ॥ ययापरि वाचा । नव्हशीच तूं निजाचा । हाचि निश्चय आमुचा । सद्गुरु ह्मणे ॥ १९ ॥ तैंवींच ते पाणी । विनटती क्रीयत्वप्रणीं । परि तयाची उणखुणी । ओळखसी तूं ॥ २० ॥ आणि क्रीयत्वाचें घर । ठावुकें तुज समोर । ह्मणोनि तुज तत्पर । ह्मणोंचि तेथ ॥ २१ ॥ पाणीमाजीं गुणत्रय । कारणरूपें तयाचीं सोय । तें जाणसी अप्रमेय । तत्त्वरूप ॥ २२ ॥ पाणीमाजी प्रथम । सात्विकाचें नाम । ऐक तयाचेंहि धाम । आकळता तूं ॥ २३ ॥ सात्विक क्रियेचें परिणामावह [परिणाह ?] । ओळखसी तूं निःसंदेह । ह्मणोनि तुझें गेह । वेगळेंचि तूं ॥ २४ ॥ मग वेगळेपणाचा । परिकर जाणसी साचा । ह्मणोनि तुझिये महिमेचा । आगळाचि भाव ॥ २५ ॥ ह्मणोनि सात्वीक नव्हसी । राजसा केवीं असे उससीं । ह्मणोनि कीं अनारिसी । गोष्टी तुझी ॥ २६ राजस क्रियेची दक्षता । हे जेथिंची सत्ता । ते सत्ताहि तत्त्वता । ठावुकी तुज ॥ २७ ॥ तया ठावुकेपणाचें । सकळ महिमान साचें । हें कळे तया निजाचें । प्रमाण एक॥२८॥ ह्मणोनि नव्हसी राजस । मा कैसा होसी तामस । तामसाचा रहिवास । ठावुका तूतें ॥२९॥ आतां तत्कार्य संभवे । महाभूत नांवें । तें नव्हशीच स्वभावें । आपुलिया तूं ॥ ३० ॥ महाभूतीं प्रथम । नांवा आलें व्योम । तें नव्हशीच संभ्रम । जाणलिया वरी ॥ ३१ ॥ पाणी क्रीयत्वा पूर्वीं । व्यापकवृत्ति सर्वीं । तें आकाश बोलिलें पूर्वीं। निश्चयाचिया ॥ ३२ ॥ परि तयासीहि देखता । तूंचि होसी तत्त्वता । स्वानुभव नियंता । जाण ऐसा ॥ ३३ ॥ ययापरी नव्हशीच व्योम । पाणीमाजी संभ्रम । आतां पवनाचा उपक्रम । जाण कैसा ॥ ३४ ॥ पवन करी तें न करिसी । स्वानुभवें जाणसी । तरि मग पावसी । कैवल्य सुख ॥ ३५ ॥ ह्मणोनि तेथ क्रीयत्वीं । पवनाचिया महत्वीं । ना नावा-

जसी शुद्धसत्त्वीं । दिधलिया दिठी ॥ ३६ ॥ तेवींच पैंगा दहन ।
क्रीयत्वामाजी अवलोकन । करितेंहि नव्हे भान । तुजलागोनी ॥ ३७ ॥
दहन देखणिया दृश्य । ह्मणोनी नव्हसी तूं अदृश्य । आपुलें सुख अवश्य ।
पाहिलिया वरी ॥ ३८ ॥ ह्मणोनि दहनातीत । उदका समवेत । नव्ह-
शीच तूं सतत । परब्रह्म ॥ ३९ ॥ उदकाचें एक वर्म । क्रीयत्वा चेत-
विणे हा धर्म । परि तयाचेंहि वर्म । ठावुकें तुज ॥ ४० ॥ ह्मणोनि
उदका आणि तुज । सरी न करवेचि सहज । उदक पाहतां अनिज ।
तूं निजीनिज सर्वदा ॥ ४१ ॥ तयाचिपरि मेदिनी । न बैसेचि निज-
सदनीं । आणि तूंचि निदानीं । टांकिसी तीतें ॥ ४२ ॥ आणि टांकिसी
हेंही नदिसे । मुळींचि कीं पाहतां नदिसे । तेथ भिन्नपणें अनारिसें ।
कवण बोले ॥ ४३ ॥ ह्मणोनि नव्हसी मेदिनी । पाणीमाजी निदानीं ।
आणि तुझिये स्थानीं । पाहतां नसे ॥ ४४ ॥ यया परी पाणींद्रिय ।
नव्हशीच तूं निलय । परात्परसुख अप्रमेय । वेगळेंचि तूं ॥ ४५ ॥
तैसेंचि ते पाद । तूं नव्हशीच विशद । तुजमाजी नाहीं भेद । पाह-
तया दृष्टि ॥ ४६ ॥ जंव न पवे स्वस्वरुपीं दृष्टी । तंवची भासे विविध
सृष्टि । ऐक्य मीनलिया परमामृत वृष्टि । सेवणें घडे ॥ ४७ ॥ तरि तेंचि
पादेंद्रिय । तूं नव्हशी तयाचें निलय । स्वसुखानंद सोय । धरिलियावरी
॥ ४८ ॥ पाद गंतव्यीं जर्जर । तूं अगंतव्याचें सध [द ?] र ।
ह्मणोनि पाद हें मंदीर । नव्हेचि तुझें ॥ ४९ ॥ आणि तयामाजी त्रिगुण ।
तूं तया जाणसी जाण । ह्मणोनी पादेंद्रिय आपण । न मानावें तुवां ॥ ५० ॥
सात्वीक भाव गंतव्यता । तूं तया जाणोनि नियंता । ह्मणोनियां तत्वता ।
सात्वीक नव्हसी ॥ ५१ ॥ सात्विकाचा गर्भु । महत्तत्त्व स्वयंभू । तया-
स्वयंभारभःस्तंभु । अनारिसाचि तूं ॥ ५२ ॥ तयाचि परि राजस । गंत-
...जि सहवास । परि तयाचाहि उल्हास । ओळखिता तूं ॥ ५३ ॥
नव्हशी राजस । राजसा नियंता बहुवस । स्वात्मसुख उल्हास ।
५४ ॥ तयाचि परि तामस । गंतव्यीं कारण कार्यास ।
म ॥ ५५ ॥ तामस कारणीं चालणें ।
...चि होणें । कैसेनि घडे ॥ ५७ ॥

एवं गुण नव्हसी कारण रूपें । आतां तत्कार्य साक्षेपें । पंचमहाभूतें निक्षेपें । न ह्मणवे तूतें ॥ ५८ ॥ तया महाभूता आंत । प्रथम व्योमजाण त्वरित । परि नव्हसीच निश्चित । तेंचि तूं पैं ॥ ५९ ॥ चरणीं गंतव्या स्फुरण । तेंचि नभ मायिक जाण। परी तेथिलही खुण । गोचर तूं तें॥६०॥ म्हणोनि नव्हसी व्योम । ऐक पवनाचा उपक्रम । गंतव्य स्फुरणा नाम । हेंही नव्हशीच तूं ॥ ६१ ॥ तया पवनाचें चो [तो ?] ज । तें तूं देखसी सहज । म्हणोनि पवन हे नावाज । नव्हेचि तुझी ॥ ६२ ॥ ऐक- आतां दहन । गंतव्यीं जया मान । पादेंद्रियें मुख्य स्थान । जयाच्या आंगीं ॥ ६२ ॥ तरि तेंही तेज नव्हसी । तेजातीत होसी । म्हणोनि आपैशीं । नव्हशीच तूं ॥ ६३ ॥ तेवींच उदक पैं तें । गंतव्यीं चेत- वितें । परि तेंही नव्हसी निरुतें । स्वानुभव योगें ॥ ६४ ॥ तया उद- काचा आद्यंत । तोही तुज कळे सिद्धांत । म्हणोनि उदकचि निश्चित । नव्हशीच तूं ॥ ६५ ॥ तयाचि परि मेदिनी । पादेंद्रिय संघटणी । नव्ह- शीच तूं निर्वाणी । महीच एक ॥ ६६ ॥ मही स्थूल भासें चालवी । तुज नसे ते गोवी । म्हणोनी मही संभवीं । नव्हशीच तूं ॥ ६७ ॥ एवं पादेंद्रिय समूह । नव्हशीच तूं निःसंदेह । परात्पर परिणामावह [परिणाह?]। वेगळाचि तूं ॥ ६८ ॥ तैसेंचि तें उपस्थ । तें कदां न राहे स्वस्थ । तयाचेंहि पण अस्वास्थ्य [अस्वस्थ ?] । ओळखता तूं ॥ ६९ ॥ तेथ गुणत्रय संभव । मन्मथाचें अभिनव । परि तयाचाहि स्वभाव । ओळखता तूं ॥ ७० ॥ मन्मथामाजी सात्विक । स्वधर्माचार निष्टंक । तयाचेंहि कौतुक । गोचर तुज ॥ ७१ ॥ तेव्हां तोचि तूं असत । हें न घडेचि निभ्रांत । आपआपणियां सावचित । पाहिलिया वरी ॥ ७२ ॥ तैसेंचि तें राजस । मन्मथ होणें अशेष । तेही परि निःशेष । गोचर तुज ॥ ७३ ॥ म्हणोनि नव्हसी राजस । मन्मथा माजी बहु- वस । तयाचि परि तामस । परिहरूं आतां ॥ ७४ ॥ मैथुनामाजी तामस । अयोग्याचरणें कर्मास । तेही परि निःशेष । कळे तुज ॥ ७५ ॥ ह्मणोनि नव्हसी तम । मैथुनामाजी संभ्रम । एवं गुणत्रयनाम । नाहींच जेथ ॥ ७६ ॥ कारण मिथ्या जाहलें । तत्कार्य सहजेंचि गळालें । तीं

महाभूतें वहिलें । नव्हतींच तेथ ॥ ७७ ॥ तयामाजी प्रथम । देखणें जें कां व्योम । तयाचाही उपक्रम । ठावुका तूतें ॥ ७८ ॥ मन्मथा आदिलिया आदीं । असणें जे कां स्थिरबुद्धि । तेचि बोलिजे त्रिशुद्धि । व्योम ऐसें ॥ ७९ ॥ परि तें विकारां मूळ । तेथुनि उठणें सकळ । परि तयासीहि केवळ । जाणता तूं ॥ ह्मणोनि नव्हसी व्योम । उपस्थामाजी संभ्रम । तेथ पवनाचा उपक्रम । तोही नसे ॥ ८१ ॥ मैथूनकाजीं सिद्ध होणें । हें पवनाचें करणें । तेंही तुज दृश्यपणें । ठावुकें असे ॥ ८२ ॥ तैसाचि पैं दहन । पवनावीण कवण मान । एवं सकळ दृश्य ज्ञान । तुज स्वाधीन ॥ ८३ ॥ आणि दहनाचें करणें । मैथुनीं सछिद्र पाहणें । हेंही तुज आकळणें । सकळ येई ॥ ८४ ॥ ह्मणोनी दहन हें तूतें । नामचि नसें साजतें । तें उदकचि होसी कउतें । कवणिये परी ॥ ८५ ॥ उदक उपस्थामिषें । मुख्यपणें मीरवीत असें । तेंही परि आपैसें । ठावुकें तुज ॥ ८६ ॥ ह्मणोनि नव्हसी उदक । शिस्रादिठीं निष्टंक । आतां पृथ्वीहि कौतुक । देखों देई ॥ ८७ ॥ मैथून होउनी संपले पणें । मेदिनी हर्ष पावणें । परि तियेही आंतुले खुणें । पारखिता तूं ॥ ८८ ॥ ह्मणोनि नव्हसी मेदिनी । मेदिन्यातीत सदनीं । निजसुखाचिया मदनीं । स्फुंजणें[फू?] तुज ॥ ८९ ॥ हे तुझी श्लाघ्यता । निजमहिमा तत्वता । आपुलिये सिद्धता । जाण ऐशी ॥ ९० ॥ ययापरि उपस्थ । नव्हशीच तूं अस्वस्थ । तूं सर्वदा स्वस्थ । आत्माराम ॥ ९१ ॥ ऐक आतां पायु । तें नसेंचि कवणा प्रीयु । ययातीत असे प्रवाहु । वेगळाचि तुझा ॥ ९२ ॥ पायूचें एक कर्म । मलोत्सर्ग करणे हा धर्म । परि त्याही द्वाराचें वर्म । ठावुकें तूतें ॥ ९३ ॥ आणि तयाच माजी गुणत्रय । तूं जाणसी तयाचें निलय । ह्मणोनि तूं अप्रमेय । वेगळाचि कीं ॥ ९४ ॥ पायूमाजी सात्वीक भाव । ...पैं स्वभाव । परि तयाचाही उगव । ठावुका तूतें ॥ ९५ ॥ ...त्विक । नव्हशीच तूं निष्टंक । आता राजसासही एकवंक । ...९६ ॥ राजसाचा स्वभाव । राजस करणिये हांव । ... ॥ ९७ ॥ तयाचि परी तामस । पायु ... । तुज गमेचि कीं ॥ ९८ ॥

ह्मणोनि नऱ्हसी तामस ॥ सत्कार्यही बहुवस । महाभूतांचा निरास । परिहरूं कैसा ॥ ९९ ॥ पायूमाजी प्रथम । बोलिलें जें कां व्योम । तयाचाही संछिद्रता धर्म । ओळखिता तूं ॥ ७०० ॥ तयाचिपरि पवन । मलोत्सर्ग सारणें हा मान । ह्मणोनि तया अभिधान । अपान ऐसें ॥ १ ॥ तोही नऱ्हशी तूं असत । तयासिही जाणसी सतत । योगाभ्याशीं विख्यात । आत्माराम ॥ २ ॥ तयाचिपरि दहन । करी सछिद्र अवलोकन । परि तयाचेंहि मान । ओळखिता तूं ॥ ३ ॥ ह्मणोनि नऱ्हसीं दहन । पायूमाजी जाण । तो तूं नऱ्हसी आपण । जाणिलिया वरी ॥ ४ ॥ तेवींच पैंगा उदक । उदकातीत निष्टंक । परब्रह्म अलौलिक । वेगळाचि तूं ॥ ५ ॥ उदक मही भाग सोडवी । मलोत्सर्ग चेतवी । तयाचिया संभवीं । वेगळाचि तूं ॥ ६ ॥ ह्मणोनि नऱ्हसी उदक । ऐक पृथ्वी निष्टंक । आपुला अंश एकवंक । सोडवोनि धेई ॥ ७ ॥ ह्मणोनि नऱ्हसी मेदिनी । मेदिन्यातीत निदानीं । आत्माराम संनिधानीं । अनारिसाचि ॥ ८ ॥ एवं सकळ समूह । कर्मेंद्रिय नऱ्हसी निःसंदेह । परात्पर विश्रांति गेह । वेगळेचि तूं ॥ ९ ॥ आतां ऐक एक । तूं नऱ्हशी विषय पंचक । तयासीहि निष्टंक । देखसी तूं ॥ १० ॥ अगा ज्ञानेंद्रिय आयतनीं । विषयपंचक बोलुनी । पडे तैं निदानीं । जीव हा सेवी ॥ ११ ॥ ह्मणोनि तयाचा निराळा । समजला पाहिजे जिव्हाळा । मग आपेंचि अवलीळा । पावसी सुख ॥ १२ ॥ प्रथम बोलिजे शब्द । तयाचाहि भेद । भेदींच उमटता नाद । आकळे तूतें ॥ १३ ॥ ह्मणोनि नऱ्हसी शब्द । शब्दातीत विशद । निःशब्दपणें स्वानंद । भोगिसी तूं ॥ १४ ॥ आणि शब्दामाजी गुणत्रय । तुज ठावुकें तयाचें निलय । तयामाजी सत्त्व सोय । जाणसी कैसी ॥ १५ ॥ सात्वीक जें कां बोलणें । तेंही तुज घडे पारखणें । म्हणोनि शब्द म्हणणें । पैं कैसा तूं ॥ १६ ॥ ययापरी नऱ्हसी सात्विक । शब्दामाजि निष्टंक । तेवींच राजसाचें कौतुक । ओळखता तूं ॥ १७ ॥ म्हणोनि राजस या नावाराजस शब्द बोलणें । तया जाणणिया जाणणें । म्हणोनि राजस या नावा- जाणें । न येसीच तूं ॥ १८ ॥ म्हणोनि नऱ्हशी राजस । तो केविं होसी तामस । परि तयाचाहि रहिवास । गोचर तूतें ॥ १९ ॥ ययापरी

१ ... २ स्थानांत. घरांत

गुणत्रय । नव्हशीच तूं निःसंदेह । आतां तत्कार्य समूह । नव्हशीच पैं
महाभूतें ॥ २० ॥ प्रथम बोलिजे व्योम । मुख्यपणें जयाचें नाम । मिरवतें
धाम । आपापुलें ॥ २१ ॥ नादाचा उपक्रम । तें शब्दामाजि व्योम ।
ओळखावा संभ्रम । ऐशियापरी ॥ २२ ॥ आतां पवन म्हणिपे । हें
शब्दामाजि सोहपें । ओळख तया साक्षेपें । जवळीच असे ॥ २३ ॥
शब्दपोटीं चांचल्यता । तो पवन बोलिजे तत्त्वता । परि तयाहि ओळ-
खणिया नियंता । असशीच कीं ॥ २४ ॥ म्हणोनि तेचि तूं असत ।
हें नव्हशीच निभ्रांत । आपुलाचि एकांत । पाहिलिया वरी ॥ २५ ॥
तयाचि परिदहन । शब्दभाव अवलोकन । हें परि निदान । ठावुकें तुज
॥ २६ ॥ म्हणोनि नव्हसी दहन । मा कें होसी उदक मान । म्हणोनी
तुझें महिमान । वेगळेंचि कीं ॥ २७ ॥ उदकासही पाहसी निरंतर ।
म्हणोनि तुज उदक हें उत्तर । न बोलवेचि निर्धार । महिमान ऐसा ॥२८॥
तयाचि परी मेदिनी । शब्दामाजी स्थूळ मानीं । परि नव्हशीच निदानी ।
जाणता म्हणोनी ॥ २९ ॥ ययापरि शब्दविषय । तुज नाहीं तयाची
सोय । निजसुख अप्रमेय । वेगळेंचि तुझें ॥ ३० ॥ तयाचि परी स्पर्श ।
तूं नव्हशीच अशेष । तयासीहि निःशेष । पारखिता तूं ॥ ३१ ॥ आणि
तयामाजी गुण । तयाचीहि तुज ठावुकी खुण । म्हणोनि नव्हसी निर्वाण ।
तूंचि ऐसें ॥ ३२ ॥ स्पर्श जोकां सात्विक । सात्वीकपण निष्टंक । तया-
चेंहि कौतुक । ठावुकें तुज ॥ ३३ ॥ म्हणोनि नव्हसी सात्विक । मा
राजस कें होसी कौतुक । देखसी म्हणोनि एकवंक । नव्हशीच तूं ॥ ३४ ॥
म्हणोनि नव्हसी राजस । स्पर्शामाजी सहवास । आणि राजस करणीं बहुवस ।
ओळखिता तूं ॥ ३५ ॥ तयाचिपरि तामस । स्पर्शा नव्हसी आवकाश ।
अवकाशाचाहि आकाश । महाशून्यातीत ॥ ३६ ॥ आणि तामसीक जें
स्पर्शणें । तें जयामाजि होणें । तें सकळहि करणें । तुजाचि एक ॥ ३७ ॥
एवं नव्हसी गुणत्रय । स्पर्शामाजी निलय । तें तूं नव्हसी अप्रमेय ।
स्पर्शत्वामाजीं निरुतें ।
वेगळें सुख ॥ ३८ ॥ आतां तत्कार्य महाभूतें । स्पर्शत्वामाजीं निरुतें ।
नव्हशीच तूं निश्चितें । पाहिलिया ॥ ३९ ॥ प्रथम बोलिजे व्योम । आणि
[illegible]माजी संभ्रम । आगविया आदीं उपक्रम । येईजे जैसा ॥ ४० ॥
[illegible] । तयातीत अनारिसे । आपणापें

असे ॥ ४१ ॥ ह्मणोनि नव्हसी व्योम । तेवींच पवनाचा उपक्रम । पाहसी तूंचि संभ्रम । स्वानुभवें ॥ ४२ ॥ तो पवन मुख्यपणें । स्पर्शामाजी मिरवणें । नव्हशीच तूं आवंतणें । तेंचि तें गा ॥ ४३ ॥ तयाचि परी दहन । स्पर्शामाजी अवलोकन । तेंहीं परि मान । ठावुकें तुज ॥ ४४ ॥ तया देखणिया देखसी । ह्मणोनि तोचि तूं नव्हसी । आतां उदकही आपैशीं । अवधारिजे ॥ ४५ ॥ उदकाचें स्निग्धपण । तेंही तुज ठावुकें ठाण । ह्मणोनि नव्हसी निर्वाण । तेंचि ऐसें ॥ ४६ ॥ तयाचि परी मेदिनी स्पर्शामाजी संभवूनि [संभवनीं ?] । नव्हशीच तूं निदानीं । आत्माराम ॥ ४७ ॥ एवं सकळ समूह । स्पर्शामाजी निःसंदेह । नव्हशीच तूं निर्वाह । जाण ऐसा ॥ ४८ ॥ आतां ह्मणों रूप । तरि रूपाचाहि जाणसी साक्षेप । ह्मणोनि तेचि हा [हें ?] निक्षेप । न बोलवे तुज ॥ ४९ ॥ रूप विषयीं गुणत्रय । त्यांची नसे तुज सोय । स्वात्मसुख अप्रमेय । वेगळेंचि तूं ॥ ५० ॥ सात्विकें रूप विषय । सत्संगपणें निलय । तेंही गणोंये प्रमेय । तुज लागोनी ॥ ५१ ॥ ह्मणोनि नव्हसी सात्विक । रूपामाजी निष्टंक । उपाधीतीत निष्कलंक । वेगळाचि तूं ॥ ५२ ॥ तेवींच पैं गा राजस । रूपामाजी सहवास । तेहीं परि निःशेष । ओळखता तूं ॥ ५३ ॥ रूपामाजी तामसगुण । तोही तूंचि पारखिसी जाण । ह्मणोनि तोचि हें आपण । न ह्मणावें तुवां ॥ ५४ ॥ एवं नव्हसी त्रिगुण । रूप विषयीं जाण । सर्वे तत्कार्यही आपण । नव्हशीच पैं महाभूतें ॥ ५५ ॥ प्रथमरूप विषयीं व्योम । व्यापकपणें संभ्रम । तयाचाहि अनुक्रम । ओळखिता तूं ॥ ५६ ॥ ह्मणोनी व्योमचि नव्हसी । रूपामाजी आपैशीं आतां पवनाचीहि गति तैशी । निरोपु तुज ॥ ५७ ॥ पवन चांचल्यता धर्म । हें रूपविषयीं कर्म । परि तया आंतुलेंहि वर्म । ठावुकें तुज ॥ ५८ ॥ ह्मणोनि नव्हसी पवन । रूपविषयीं जाण । स्वानुभव संविती खुण । घेईजे ऐशी ॥ ५९ तैसाचि कीं दहन । मुख्यपणें जयाचें स्थान । रूप विषयीं मिरवण । होइजे कैसी ॥ ६० ॥ तयाचि हीं उखी । जाणसी तूं निज हरिखीं । ह्मणोनि दहन हें निःशेखीं । न बोलवें तूं तें ॥ ६१ ॥ तयाचि परि उदक । देखणिया माजी निष्टंक । आर्द्रधर्म कौतुक । देखसी ... । ह्मणोनि नव्हशीच

निःशेष । उदक ऐसें ॥ ६३ ॥ तयाचि परि मही । नव्हशीच तूं निःसंदेहीं । आपुलिया परिणामावहीं । विनटलिया वरीं ॥ ६४ ॥ मेदिनी देखें स्थूल भास । देखणियामाजी आस [श ?] । परि तूं पाहसी निःशेष । वेगळेपणें ॥ ६५ ॥ ययापरि नव्हसी रूप । रूपातीत रूपाचा साक्षेप । स्वप्रकाश लावण्य दीप । अनारिसाचि तूं ॥ ६६ ॥ तैसाचि मेहारस । नव्हशीच तूं अशेष । स्वानुभव विशेष । पाहिलिया वरी ॥ ६७ ॥ रसाचा प्रथम उद्भव । तो तुजचि पासाव उगव । तेथ गुणत्रय संभव । नव्हशीच तूं ॥ ६८ ॥ रसामाजी सत्त्व । सात्वीक सेवनीं [ना ?] महत्व । तयाचेंहि शुद्ध सत्त्व । तुज पासूनीच ॥ ६९ ॥ ह्मणोनि नव्हसी सात्विक । आतां रजही जाण निष्टंक । तयाचेंहि कौतुक देखता तूं ॥ ७० ॥ राजस जें कां सेवन । हें जयाचें स्थान । तो तूं आत्मा निदान । ओळखिता दुजा ॥ ७१ ॥ तयाचिपरी तामस । रसामाजी सहवास । तूं आत्मा स्वयंप्रकाश । वेगळाचि कीं ॥ ७२ ॥ तामसा नाहीं तामसपण । रसामाजी करितां न्या [ने ?] हाळण । आत्माराम निर्वाण । वेगळाचि कीं ॥ ७३ ॥ आतां तत्कार्य महाभूतें । तूं नव्हशीच सततें । यया वेगळा निरुतें । तूं आत्माराम ॥ ७४ ॥ प्रथम रसीं व्योम । हा जेथिला संभ्रम । व्यापकपणाचें धाम । ओळखिता तूं ॥ ७५ ॥ तया व्योमाचा पाड । तुज नाहीं पाहिलिया निवाड । तो तूं निवृत्ति कोड । धरिलियावरी ॥ ७६ ॥ तयाचिपरि पवन । पवनाचेंहि जाणसी मान । रसीं उठे जें स्फुरण । तें तुज आधींच कळे ॥ ७७ ॥ तो तूं पवनकें होसी । तैसा दहनहीं नव्हसी । आत्मसुख उल्हासीं । जडलियावरी ॥ ७८ ॥ दहन देखे रसद्वारीं । तो तूं पवनयोगें निर्धारीं । तया निर्धाराचियाहि परिकरीं । वेगळाचि तूं ॥ ७९ ॥ ह्मणोनि नव्हसी दहन । दहनातीत गहन । स्वस्वरूप दिव्यमान । वेगळाचि तूं

॥ तयाचि परि उदक । रस विषयीं मुख्य नायक । तयाचिही

ोसि तूं ॥ ८१ ॥ ह्मणोनी त्वां नाकळावें । रसाचिया

ें । अविक्रत तूं ॥ ८२ ॥ पृथ्वी जडत्व रसीं ।

त्वासी । ओळखसी ऐसा ॥ ८३ ॥

। तें मिथ्याचि ह्मणितलें । पाहिजे

तुवां ॥ ८४ ॥ ययापरी रस विषय । नव्हशीच तूं हा निश्चय । निश्चयेंचि निःसंशय । जाहलियावरी ॥ ८५ ॥ आतां गंध ह्मणो तूतें । तरि नव्हशीच निश्चितें । निर्गुणरूपें सततें । अससीच कीं तूं ॥ ८६ ॥ गंधासि जेथुनी पारखणें । तें आधींच आपणा देखणें । ह्मणोनि गंध होणें । हें नघडेचि ततें ॥ ८७ ॥ आणि गंधीं त्रिगुण । तयांची तुज ठावुकी खुण । ह्मणोनियां निर्वाण । नव्हशीच ते ॥ ८८ ॥ गंधीं सात्वीकता । हे जेथिंची सिद्धता । तेही परि वार्ता । ठावुकी तुज ॥ ८९ ॥ सात्वीक मकरंद पारखणें । तें तुज आधींच समजणें । ह्मणोनि सात्वीक ह्मणणें । हें न साजेचि तूतें ॥ ९० ॥ तयाचि परि राजस । घेपे पैं जो सुवास । तयासीहि निःशेष । पारखिता तूं ॥ ९१ ॥ ह्मणोनि तोहि नव्हसी । कां तामस होऊं पाहसी । परि तोही नव्हसी अनारिसी । गोष्टी तुझी ॥ ९२ ॥ तामसाचा परिकर । तोही तुज कळे निरंतर । ह्मणोनी तोचि हें अंतर । हें नव्हेचि तुझें ॥ ९३ ॥ आतां तत्कार्य महाभूतें । तूं नव्हशीच निरुतें । तें कवणिया मतें । जाणों येई ॥ ९४ ॥ तया महाभूतां आंत । प्रथम व्योम जें बोलत । गंधामाजी तयाची मात । ठावुकी तूतें ॥ ९५ ॥ तें गंध ळाहणीं[1] व्यापक । नभ बोलिजे निष्टंक । तयाचेंहि कौतुक । ठावुकें तुज ॥ ९६ ॥ ह्मणोनि नव्हसी व्योम । आतां पवनाचा उपक्रम । गंधामाजी संभ्रम । परिगमें तूतें ॥ ९७ ॥ ह्मणोनि नव्हसी पवन । पवनाचेंहि जाणसी मान । तयाचि परि दहन । नव्हशीच तूं ॥ ९८ ॥ दहनाचेंहि देखणें पण । तुज आकळे ते खुण । ह्मणोनि नव्हसीच निर्वाण । दहन ऐसा ॥ ९९ ॥ तयाचिपरि उदक । नव्हसीच तूं निष्टंक । परात्परसुख अलोलिक । निराळाचि तूं ॥ ८०० ॥ परिक्षेचा आठव । उदकाचा चेतव । तो जाणसी स्वभाव । आपुलिये संज्ञें ॥ १ ॥ आतां राहिली जे पृथ्वी । मुख्यपण गंधीं मिरवी । परि तियेचिही गोंवी । ओळखता तू ॥ २ ॥ मही जडत्वा वरिजे । तूं तयातीत अससी सहजें । ह्मणोनि आपुलें अनुभविजे । परात्पर सुख ॥ ३ ॥ ययापरी विषय पंचक । नव्हशीच तूं निष्टंक । परम प्रमेय अलोलिक । वेगळीक तूं ॥ ४ ॥ एवं पंचीकृत भूतें । लिंगदेह निरुतें । स्वानुभव सिद्धांतें । निरसावें ऐसें ॥ ५ ॥

---

[1] [illegible]कार करण्याविषयीं.

लिंगदेहाचा निरास । तो हा जाण बहुवस । येणेंचि निजसुखास । पाविजे पैं गा ॥ ६ ॥ हें लिंगदेह जेथ नसे । स्वानुभव विशेषें । तेथ प्रकटे आपैसें । तत्त्वरूप तें ॥ ७ ॥ जहीं हारपे तम । तेथ स्वप्रकाश उत्तम । प्रकाशाचि अनुपम । देखणियातीत ॥ ८ ॥ कीं मधुकर निरसनीं मधु । कीं आस्वाद गेलिया स्वादु । चिंता हरलिया आनंदु । उपजे जैसा ॥ ९ ॥ ना तरी अभ्र हरलिया आकाश । कीं निशी हरलिया दिवस । लिंगदेह निरसनीं उल्हास । तैसा भेटे ॥ १० ॥ ऐसें आघविया परि । लिंगदेह निरसावा निर्धारी । मग जन्म मृत्यु [त्या?] परि । नाहींच तूतें ॥ ११ ॥ ऐसें सविस्तर श्रीगुरु । निरूपण कथितां आदरू । शिष्य होय सादरू । पुसणियांप्रति ॥ १२ ॥ मग शिष्य ह्मणे सद्गुरुनाथा । मज प्रसन्न [प्रश्न ?] रूपें अनाथा । परि हारोनि सुपंथा । लाविजे जी ॥ १३ ॥ आशंकेचा एकभाव । प्रश्न पुसणें हेंचि नांव । लिंगतनूची माव । धरे कीं ऐशी ॥ १४ ॥ सर्वीं एक सर्वात्मक । हेंचि बोलिजें सम्यक । तेथ लिंग देहाचा कळंक । कवणा बाधे ॥ १५ ॥ आपणावीण नसे दुजें । हें मागेंचि निरूपिलें जें । तेथ लिंग तनू कल्पिजे । आणि कवण नासे ॥ १६ ॥ स्वामीचिया बोलण्यामाजी । लिंगदेह नुरेची सहजीं । तेथ ऐशी हे नावाजी । कें होसके ॥ १७ ॥ आणि प्रथक प्रथक निरूपिलें । मागुतीं तेंचि बोलिलें । हें काय कैसें नावाजलें । आपुलिये गात्रां ॥ १८ ॥ आपुलिये कृपेची महिमा । मा आशंका उदयली आह्मां । जे ऐक्याचिया संगमा । विविध कें हें ? ॥ १९ ॥ आणि विविध आपणाविणें । नव्हेंचि कीं ऐक्यपणें । ह्मणोनि हें असणें । आघवेंचि एक ॥ २० ॥ आणि जेथ हा विस्तार । लिंगतनूचा प्रकार । तरि हे येतुले विकार । असती तेथ ॥ २१ ॥ कवण एक गांवींची । मात नसे दुजियाची । हे महिमा तेथिंची । निगम प्रसिद्ध ॥ २२ ॥ तेथ येतुले आयास । पडती काय बहुवस । हेंचि मज ह्मणणियास । कारण येथ ॥ २३ ॥ हे [illegible] विकार । हा घडे कैसा आकार । एकींएक निराकार । असे जेथ

॥ २४ ॥ जेथ न चले वाचा । उगम नाहीं मनाचा । ऐसा स्वामिकृपेचा । डांगोराचि कीं ॥ २५ ॥ आणि तेथ हें एवढें । केवीं जावोंसकें पुढें । हेंचि चो [तो ?] ज गाढें मज दिसे ॥ २६ ॥ तरि हाचि अभिप्राव । परिहारोनि संभव । एकींएक वैभव । देईजे मज ॥ २७ ॥ जेथ एवढें फाडोवीडें । करणें पडेचि निवाडें । ऐसें परम साधन कोडें । दाविजे[जो ?] मज ॥ २८ ॥ आणि जया दावणिया आंत । एकींच दिसे एकांत । ऐसें कवण तें निश्चित । दाविजे [जो ?] मज ॥ २९ ॥ प्रभु तुह्मी सर्वज्ञ । स्वानुतूतिचे प्राज्ञ । स्वसंवित् सूज्ञ । परमेश्वर ॥ ३० ॥ तुह्मीं जें जें कराल । तें आपुलियाचि जागां न्याल । परम श्लाघ्यता दावाल । तयाचि माजी ॥ ३१ ॥ तुह्मी भाविला नाद । तेंचि हें आकाश विषद । आणि स्पर्शी घेतला स्वेद । तोचि हा पवन ॥ ३२ ॥ तुह्मीं जें जें देखिलें । तें तेजचि होवूनी ठेलें । रस सेवन भाविलें । तें हें उदक॥३३॥ आणि गंध जो कां घेतला । तो पृथ्वी भाग झाला । एवढा हा रचिला । ब्रह्मगोल ॥ ३४ ॥ तयामाजी भोक्ता कल्पिता । तो हा जीव होवूनि ठेला । मग तेथ भाविला । विनोद नाना ॥ ३५ ॥ ऐसें आपणियां जें केलें । तें आववोंचि सिद्धी गेलें । परि आमुचें नाहीं मिरवलें । सामर्थ्य येथ ॥३६॥ स्वामीनें जें रचोनि ठेलें । तें आमुतें उपेगा आलें । वांचूनि नाहींच घडलें । नूतन येथ ॥ ३७ ॥ ह्मणोनी त्वां ऐकिलें । तेंचि आह्मीं कानीं नेलें । आणि तुह्मी जें स्पर्शिलें । तेंचि आंग ओढवूं ॥ ३८ ॥ आणि तुह्मीं जें देखिलें । तेंचि आह्मी डोळां दिधलें । तुह्मी जें सेविलें । तेंचि सेवूं ॥ ३९ ॥ तुह्मी घेतला सुवास । तोचि दीधला प्राणास । वांचूनि दुजा अभ्यास । नाहीचि जीवा ॥ ४० ॥ ह्मणोनि हा जीव । तुझें न देखेचि वैभव । आणि तुझिया सामर्थ्याची ठेव । न पवेचि हा ॥ ४१ ॥ हा जीव शब्दें बोलिजे । अहं-पणें वेगळाविजे । ह्मणोनि न पविजे । तुझिये महिमे ॥ ४२ ॥ जाहलाचि

प्रबुद्ध । आणि अहंपण धरी त्रिशुद्ध । तरि न पविजे सिद्ध । तुमची कीं महिमा ॥ ४३ ॥ वाढ जाली सरिता । परि सिंधु नव्हेचि पाहतां । कीं वाढ घटींआकाशता । तरि न ह्मणोंचि व्योम ॥ ४४ ॥ कीं गोडी वाढाचि गुळां । परि अमृत महिमा आगळा । कीं वोपंचि[1] देतां किडाळा[2] । न होय सोळें[3] ॥ ४५ ॥ कीं वाढचि प्रज्वळला पोतें[4] । परि महातेजीं न मिरवत । कीं पवन विंजणां[5] पडत । न ह्मणवचि हिमकर[6] ॥ ४६ ॥ कीं हातें साधिला नाद । वाजे न ह्मणवेचि अंभों[7] [बु ?] द । कीं अनुहत नामे स्वद । न गणों कीं कानवळा ॥ ४७ ॥ ययामानें हा जीव । आणि विशद महिमा तुह्मी शिव । ह्मणोनि तुमचा अभिप्राव । अनारिसाची ॥ ४८ ॥ ह्मणोनि तुह्मीं जें जें कराल । तें अवश्य रूपा जाईल । आह्मां जीवांतें वाहील [वहिल्य ?] असंभवित ॥ ४९ ॥ ययाचि करवीं टांकुनी । प्रश्नामाजी परिहारोनी । आपुलिया निदानीं । न्यावेंचि आह्मां ॥ ५० ॥ हेचि माझी विनंती । श्रीगुरुजी तुह्मांप्रति । आत्मप्राप्ति सुलभगति । निरूपिजे आह्मा ॥ ५१ ॥ ऐशी शिष्याची विनंती । स्वानुभव संविति । ऐकोनि सद्गुरुमूर्ति । उत्तर देती ॥ ५२ ॥ ऐक शिष्या सुमति । उदंड बोलसी युक्ति । परि युक्ति कुंठलिया मुक्ति । जवळीच असे ॥ ५३ ॥ युक्ति मेळवितें मन । सांडल्या युक्ति होतें अमन । मग अमनींच समाधान । आपसयां पावे ॥ ५४ ॥ मन न घालिसी युक्ति शोधूं । तरि तूं असलाचि अससी साधु । मेळोनि घेतां सैंधवा सिंधु । एकच जैसा ॥ ५५ ॥ कीं घटाकार विरालिया । आकाशचि असे आपसयां । तैसें मन गेलिया विलया । ब्रह्मचि असे ॥ ५६ ॥ आणि अहंकार गळलिया । सोहंपण असे आपसयां । तेवींच चित्त मुरालिया । चैतन्यचि कीं ॥ ५७ ॥ शबल हारलिया बुद्धि । तोचि होय शुद्ध समाधि । अंतःकरण

१ मुलामा, झळाळी. २ किटाला, लोहाला. ३ सोळा रुपयांनीं एक तोळा गे सोनें. ४ दिवटी, मशाल. ५ पंखा. ६ चंद्र. ७ मेघ नाद.

विरलिया संधी । निर्गुणचि कीं ॥ ५८ ॥ शिष्या त्वां ह्मणितलें । जीवरूप वेगळावलें । परि तेथचि ईश्वरत्व आलें । जाण ऐसें ॥ ५९ ॥ जंववरी न गमे आपुलें मूळ । तों वरीच जीवरूपाचा आळ । जन्म मरण विटाळ । कल्पना योगें ॥ ६० ॥ त्वां धरिलें लघुपण । कल्पनेमाजी प्रतिबिंब जाण । महांभूतां वेगळेपण । भाविलें ऐसें ॥ ६१ ॥ तरि हा ऐसा अभिप्राव । अहंपणाचा भाव । येरवीं महाभूतीं स्वभाव । ब्रह्माचाचि असे ॥ ६२ ॥ बाह्य नाद हरे । मग अंतर नाद उरे । तोही जेथ मुरे । तहीं आघवाचि नाद ॥ ६३ ॥ प्राणपंचक जेथ मुरे । तेथ अंतःकरण उरे । सबाह्यांतर समीरें । एकचि दाटी ॥ ६४ ॥ ज्ञानेंद्रियें जेथ विरती । तेथ आघवेंचि तेज सततीं । कर्मेंद्रिय भास हरती । तेथ उदकचि उरे ॥६५॥ आणि विषय पंचक जेथ गळे । तेथ आघवीच पृथ्वी मिळे । ऐसे जेथ सोहळे । ब्रह्मरूपाचि ॥ ६६ ॥ मग पृथ्वीसी उदक गिळे । उदक शोषिजे अनळें । अनळही अनिळें । ग्रासिजेचि पैं ॥ ६७ ॥ मग उरे अनिळ । तो व्योम भक्षी केवळ । व्योमासि सेविजे ढिसाळ । सात्वीक अहंकार ॥ ६८ ॥ आणि सात्विका पोटीं राजस । पहिलाचि पावला ग्रास । आणि उरलिया सात्विकास । तामस भक्षी ॥ ६९ ॥ मग तामसा भक्षी महत्तत्त्व । महत्तत्त्वा शुद्धसत्त्व । शुद्ध सत्त्वा सोहंबीजत्व । तूर्याभूमि ॥ ७० ॥ आणि तूर्या नुरवी उन्मनि । उन्मनि निरसे असंभ [भा ?] वनीं । मग तेथिलिया निदानीं । नुरेचि कांहीं ॥ ७१ ॥ ऐसें हें निजज्ञान । परम प्राप्तीचें साधन । शिष्यवर्या समाधान । जाण ऐसें ॥ ७२ ॥ एक राहिलें बोलणें तुझें । लिंगततूचिया वोजें । विस्तार कथणें हीं काजें । कवणा येती उपेगा ? ॥ ७३ ॥ एकसरां ह्मणितलें लटकें । हें कायसें थोडकें । मा प्रथक् प्रथक् कौतुकें । कोण ऐसें सांगणें ॥ ७४ ॥ ऐसा घेवूनि उठसी भाव । तरि तोचि करूं

निराभाव । आशंकेचा स्वभाव । नुरवूंचि जेथ ॥ ७५ ॥ एकाचि मार्गें चालणें । हा एकचि शब्द मार्गपणें । तरि मार्गें घडलें आंत कळणें । कैसेनि होय ॥ ७६ ॥ कीं तरला शब्द एक परि युक्ति असती अनेक । तें न सांगतां लोक । जाणती केवीं ॥ ७७ ॥ ना तृप्ती बोल एक । परि भिन्नता असे निष्टंक । कवणिया भक्ष्यें कवण लोक । तृप्त होती कैसेनी ॥ ७८ ॥ तेवीं निर्विकल्पता एक स्थिति । परि आंतचि असे भिन्नमति । एक पैं अज्ञान गति । दुजी ज्ञानरूप ॥ ७९ ॥ ब्रह्मरंध्रीं भ्रम चढे । ऊष्ण वातें प्रचंडें । कीं समाधि सुख सुरवाडें । पावलिया तेंचि घडे॥८०॥ वृक्ष भासे दिसे एक । परि चंदन महिमा आणिक । कीं कवण चाडे राय रंक । एकचि जैसा ॥ ८१ ॥ कीं उदक तरी एक । परि गंगोदक महिमा अधीक । ह्मणोनि एक शब्द आवंक । बोलतां नये ॥ ८२ ॥ तेवींच हें लटिकें । सांगतां नये बोलें एकें । कां हा मायाभास अनेकें । गोविला असें ॥ ८३ ॥ विना समजलिया अनुक्रम । न पवेचि कीं सुखधाम । ह्मणोनि अनारिसा संभ्रम । निरूपिला तुज ॥ ८४ ॥ माया अविद्या लिंगदेह । विस्तारती पंचभुत समूह । आणि मनासहित संदेह । उपजे तेथ ॥ ८५ ॥ कवण एक निदसुरा । भावचि असलिया सामोरा । बिहुडोनियां बोथरों । हटकीतसे ॥ ८६ ॥ ना आपुलाचि ग्राम । घेवोनि बैसलिया गनीम । तेथ विश्वासाचें काम । नाहींच जैसें ॥ ८७ ॥ तैशी देहसंबंधि आसुरी । बळावलिया कल्पने घरीं । ओळखोनियां सावध परि । असावें जेथ ॥ ८८ ॥ नातरि निजकळा ज्ञानखड्गें । निष्कृतुनी आविद्या बेगें । मग एकछत्र राजयोगें । असावें सुखें ॥ ८९ ॥ जवं नपवे राजयोग । तो वरी सोडावा विषयसंग । आणि ऐक्याचे जाहलिया सीगेंअसिग । नाहींच जेथ ॥ ९० ॥ जो न नमे

ब्रह्मांडांतील, देव लोकींचें. २ अवाच्य. ३ आपलाच बंधु. ४ भिववून. ६ हाक मारितो, विचारतो. ७ शत्रु. ८ बळवाला. ८ कामक्रोधादि

दिव्यौषधि । तोंवरि विश्वासूं नये व्याधि । मग आरोग्य जाह-लिया आवधि । नाहींच जेथ ॥ ९१ ॥ येरवीं जैसे शरिरीं अवयव । पसरी निधी एकमेव । कीं सागराचाचि स्वभाव । तरंग जैसे ॥ ९२ ॥ तैशी हे माया । कीं लिंग समूह यया । एकचि तुझी काया । स्वरूपाकार ॥ ९३ ॥ काया ह्मणतां काया नोहे । कवणएक अतर्क्योचि आहे । हें जयाचा तो पाहे । स्वानुभविया ॥ ९४ ॥ ऐसें निजज्ञान सम्यक । शिष्या जाणसी निष्टंक । जन्ममृत्यु कलंक । न बाधेचि तूतें ॥ ९५ ॥ बाधणें हन न बाधणें । हें आघवें कल्पना ह्मणें । तरि तेचि कल्पना अर्पिणें । मद्रूपीं एका ॥ ९६ ॥ ऐसा श्रीगुरु शिष्याप्रति । ज्ञानयोग उप-देशिती । सोहिरादास ह्मणे श्रोतीं । अवधान दीजे ॥ ९७ ॥ म्या नेणतें बाळ । आवडी मिषें करितों चावळ । संत तुह्मी कृपाळ । कृपा कीजे ॥ ९८ ॥ आणि हेंही जरि तेथ ह्मणणें । तरि कर्ता वक्ता कवण जाणें । ह्मणोनियां अतर्क्यपणें । होईल तेचि पहावें ॥ ९९ ॥ हा ज्ञानयोग वल्लभ । स्वयंभू [भा ?] चा आरंभ । आरंभारंभःस्तंभ । जयचा तोचि ॥९००॥ हा कलेख सुमनें करसंपुटीं । प्रवृत्ति निवृत्ति एक ताटीं । श्री पादुका औटपीठीं । प्रीति पावो पुरुषोत्तम ॥ ९०१ ॥

इति श्रीमहदनुभवेश्वरीसृष्टिसंहारक्रमे गुरुशिष्यसंवादे ज्ञानयोगो नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

अध्याय ११ वा.

संन्यास योग.

श्रीगणेशायनमः ॥ श्रीगुरुभ्योनमः ॥ जयजय वो विवेकनिधी। गुणत्रय साम्य समाधि। भक्त भव वारिधी। तरुणानने ॥ १ ॥ जयजय-वो असंख्याते। स्वमति शौर्य विख्याते। विजन जन विनाशिते। अविनाशिये ॥ २ ॥ विकारहत अविकारिके। विविध विलासिनी एके। विगत विषय कौतुके। विगतरूपिणी ॥ ३ ॥ विश्वाकार विभाविनी। वितंड रूप विकर्त [र्षे ?] नि। विनायक व्युत्थानी [वित्तानि ?]। कारणरूपे ॥ ४ ॥ विदित विपिन आभ्यंतरि। विराम विराज राजेश्वरि। विरूप विवरा चराचरी। जगध्वंसे ॥ ५ ॥ विशद विद्या विमलेश्वरी। विश्वेश्वर अर्धशरीरी। अपर प्रमेय सुंदरि। परमात्मने ॥ ६ ॥ विधु-विकास कुमुदिनी। स्वसुख वसंत मनमालिनी। सुमनोद्भव पुलिनी। महें-द्रजे ॥ ७ ॥ चतुर्वाक्य चतुराननें। पारंगत सकळ मानें। पूर्णाक्षरि निदानें। आपुलिये ॥ ८ ॥ तूं गुरुकृपा माउली। सकलार्थ तुझ्या पाउलीं। ह्मणोनि न संडीं सावली। तुझी आतां ॥ ९ ॥ तरि माझी विनंति एक। परिसावीच निष्टंक। आणि निरुत्तरीं एकवंक। अवधान दे [धे ?] ॐ ॥ १० ॥ हा ज्ञानयोग निरूपिला। श्रवणांलागीं पातला। परि नाहींच आकळला। अंतर्गर्भ ॥ ११ ॥ ज्ञानामाजी फाडोवाडें लिंग-देह ओळखिलें निवाडें। परि सादृश्य चित्सुख सुरवाडें। पोंचलां नाहीं ॥ १२ ॥ लिंग तनूचे समूह। सकळ ओळखिलें निःसंदेह। परि आपण असतें गेह। जाणिलेंचि नाहीं ॥ १३ ॥ सकळ परवडी शोधितां। सकळ अभ्यास ढांडोळितां। परि आपुलिया हिता। जाणिलेंचि नाहीं ॥ १४ ॥ लिंगदेह मंथनीचा। कवण भावार्थ साचा। हा परि निर्जाचा।

१ योगस्वरूप व्युत्थान समाधि रूपा. २ महा गोकूळ रूपें. ३ टांकी.

कवण तो भाव ? ॥ १५ ॥ लिंगदेह निरसिता कवण । आणि निरसोनि होय आपण । मग तेथ हें जन्ममरण । न शिवे अंगा ॥ १६ ॥ हे काय कैशी योग्यता । श्लाघ्यता न जाणों ये तत्त्वता । एवढोंचि तरि आपैता । कवण तो लाभ ॥ १७ ॥ हें लिंग कवणें रचिलें । आणि दाटोनि गळां बांधिलें । तरि होय नावाजलें । ज्ञान हें ऐसें ॥ १८ ॥ ह्मणोनि हें लिंग-देह । याचा कवण वासना समूह । हें नासलिया निःसंदेह । कवणतें रूप ॥ १९ ॥ ययासि पैं कवण वर्ण । आणि नासलिया अधिक मान । हें निवडोनियां अभिधान । सांगिजे [जो ?] मज ॥ २० ॥ हें कैसें केउतें । कवणाभासें भासतें । आणि नासलिया नासतें । कवणिया मानें ॥ २१ ॥ सर्वत्र एक अविनाश । हें बोलणें कीं बहुवस । आणि हें ऐसें कडवस । केविं पां असे ॥ २२ ॥ तरि यया आणि तया । ऐक्यताळ पडावया । कारण कैसें गुरुराया । घडोनि येई ॥ २३ ॥ तरि हें पैं लिंगदेह । मुळींच नाहीं निःसंदेह । कीं असतें ? हा निर्वाह । पाहावा लागे ॥ २४ ॥ हेंचि माझे मनोगत । व्हावया येथ उदी [द्य ?] त । परि हरावे निश्चित । होंचि येथ ॥ २५ ॥ ऐसे शिष्याचे प्रश्न । ऐकोनि श्रीगुरु सर्वज्ञ । उपदे-शिति महाप्राज्ञ । योग ऐश्वर्य ॥ २६ ॥ मग ह्मणती शिष्याप्रति । ऐक आतां सावचितीं । पुसलि याची हरूं भ्रांति । रोकडीच कीं ॥ २७ ॥ तुझिया मनींचा एकभाव । एकीच एक स्वयमेव । तेथ लिंगदेह ऐसा स्वभावो । कोठील पैं ॥ २८ ॥ तरि ऐक यया बोला । जो आपणा [पे?] पैं उमजला । तया वासना ह्मणोनि उरला । नाहींच बोल ॥ २९ ॥ हें किरे मान जेथिंचें । पुसणिया योग्य साचें । तरि तैसें नव्हतां पैं तयाचें । लिंगचि कीं ॥ ३० ॥ जो आपणिया नुमजला । आणि वासनेमाजी राहिला । तो तेथें स्वभावेंचि झाला । जीव ऐसा ॥ ३१ ॥ तो जीवत्वें नामाथिला । चिन्हेंची ध्वज लाविला । लिंगपूर केला । तयानें गांव ॥ ३२ ॥

तेथ गुणत्रयाची मिळणी। अविद्यासंग राहाटणी। प्रत्यक्ष प
जीव ऐसा ॥ ३३ ॥ तो अनादीचा अंश । व्यापारें दा
ह्मणोनि हा उपदेश । एवढा झाला ॥ ३४ ॥ व्यक्तीच म
देखणें ऐसा साक्षेप । जयें केला निक्षेप । हेताचा पैं ।
अवघे ह्मणती धन्य । तो आघवियांचा सज्जन । ओव
जयानें पैं ॥ ३६ ॥ जो निःसंग प्रत्यक्षु । आपणा पें
तोचि एक मुमुक्षु । बोलिजे जेथ ॥ ३७ ॥ तयासीच पैं
नाहीं निःसंग । स्वानुभवें सांग । जाणिलिया वरी ॥ ३
दिठिवे[१]। ब्रह्मरूपचि आघवें। तेथ लिंगदेह संभवे । हें न
आणि जयाचिया दृष्टिसी । स्वानुभव प्रतीतिसी । जगचि
मुक्त ऐसें ॥ ४० ॥ जयाचे उघडले निजनयन । सूदलें
तया अतर्क्यची निजधन । सांपडे पैं गा ॥ ४१ ॥ तें येस
अहंपणाचिया असतां जपीं । तो नव्हेचि साक्षेपीं । तया ध
ह्मणोनियां शिष्या जाण । उमजोनि घेईं आपुली खुण । त
तुटलेपण । लिंग देहाचें ॥ ४३ ॥ हें वासनात्मक परम
मृत्यूचें ठाण । म्हणोनि येथ निजलेपण । नसावें कधीं
असावें सावध । कवण मानें त्रिशुद्ध । तें दृष्टांत मिसें सि
॥ ४५ ॥ सेवावा लागे जैसा चूर्ण । परि वाढे पडलि
तयापरि विषय रक्षण । रक्षील जो कां ॥ ४६ ॥ कवण
साठीं । अफीण घालिती पोटीं । तेथ जैशी सूक्ष्म दिठी
॥ ४७ ॥ कीं पावावया पैलतीर । नौकाच्चि एक पैं
दाटलिया समोर । मृत्यूचि असे ॥ ४८ ॥ कीं पवित्र हो
लिया वावुगा । कर्में केलीं तीं पैं गा । राहती
एक । मंदाकिनी स्वभाव एकवंक । प

-- गद्या]. २ जास्त प्रमा
र्णदी सुरदीर्घ

आगळेंचि तेथ ॥ ४९ ॥ अग्नीवरी पदपडे । नेणोनि जारि क्रिया घडे । तरि पोळणें हा निवडे । स्वधर्मचि कीं ॥ ५० ॥ तैसें गंगा आग्नि हरि नाम । नेणोनि पावलिया तें धाम । तेथिला तो स्वधर्म । आतळेचि तया ॥ ५१ ॥ नेणोनि जारि बैसे खांडें । लागलींच होती दोन तोंडें । तैसा स्वधर्म सुरवाडें । गंगे आगीं ॥ ५२ ॥ ऐसें असतां तेथ । केले दोष न खंडत । ऐशी हे केविं मात । साजासि ये ॥ ५३ ॥ तरि हेंचि बोलणें कीर । परि तेथचि असे परिकर । होऊनियां सादर । ऐक शिष्या ॥ ५४ ॥ अन्न नसलिया एकादशी । आणि स्त्री न देखतां संन्याशी । हें मूळ श्लाघ्यतेसी । केंवि पावे ॥ ५५ ॥ धन नसतां औदार्य । आणि युद्धापूर्वी धैर्य । योनी न लाभतां वीर्य । आटोपे जैसें ॥ ५६ ॥ पराक्रम न चालतां साधु । आणि अडवीं पडलिया समंधु । काळवेळा विना बोधु । मिरवे जैसा ॥ ५७ ॥ भोगूनि भाविली माता । कीं अभोगीं भाविली कांता । तरि कांतामाने तत्त्वता । दोष जडती सर्व तेथ ॥ ५८ ॥ अहो अग्नीवरी पद पडे । पोळणें न वचे निवाडें । परी संकल्पावीण फळ घडे । केवुतें तेथ ॥ ५९ ॥ देह अर्पिलें हवनीं जाणोनि भगवद्भावनीं । आणि अगाधें जळें गंबसोनि । उभय श्लाघ्यता निदानि । एकचि काय ? ॥ ६० ॥ ह्मणोनि संकल्पा वेगळें । कांहीं एक न फळे । आणि आप आपणियां मेळे । आप हें न घडेचि कीं ॥६१॥ येतुलिया विस्ताराला कारण । गंगेसि आलें दूषण । तेंचि केलें परिहरण । ऐशिया रिती ॥ ६२ ॥ आणि आदले निरूपण । विषय सेवना सादृश्य पण । तें ऐकावें आपण । शिष्य वर्या ॥ ६३ ॥ त्वां पुसलिया आपणा । लिंग देहाचिया कारणा । तरि तेथिंचिया निरूपणा । चित्त देईं ॥ ६४ ॥ विषयाचिया रक्षणा । दृष्टांत मिषें निरूपणा । मागलिया विवरणा । अवधान दीजे ॥ ६५ ॥ नौका दृष्टांतें नेमिली । कीर तरणिया नावा आली । परि भारें जरि दाटली । तरि ते बुडे ॥ ६६ ॥ तेवींच काया हे नौका । निजप्राप्ति ज्ञान सम्यका । परि

---

१ पाय पोळेल. २ तरवार. ३ अग्नियांत पाय देणारें

विषयांचिया कलंका । नातळावें ।। ६७ ।। विषय रक्षणा कारण । कार्यांचि जाणोनि जाणपण । तरि अति गुह्यपणें आपण । असावें सदां ।। ६९ ।। आणखी एक अभिप्राय । तुझिया बोलण्याचा भाव । यया लिंगदेहाचा संभव । नसे कीं असे ? ।। ७० ।। तरि ऐक यया बोला । लिंगतनु संभ्रम वहिला । तेथ तुझा पुरियला । सद्भाव होय ।। ७१ ।। तरि हें लिंग-देह । तुजवीण नसे निःसंदेह । परात्पररूप परिणामावह [परिणाह?] । जाणलिया वरी ।। ७२ ।। जैशा वृक्षाचिया डाहाळिया । कीं समुद्रीं तरंगा तयां । तैसा लिंगदेहा पहा यया । तुजलागीं संबंध ।। ७३ ।। कीं आगेशीं संलग्नें । के नखें अचेतनें । तैसें जाणावें मानें । लिंगदेह ऐसें ।। ७४ ।। आंगा सरिसी छाया । तैसी लिंगदेह माया । पाहतां तंत्र पुरतें यया । असें किंवा नसे ।। ७५ ।। ज्ञान दिठी पाहतां । कांहींच नाहीं तत्त्वता । आपण। एका दुजी वार्ता । नाहींच जेथ ।। ७६ ।। जंव पाहूं जासी लिंग । तंव तुझा तूं पूर्णांग । तेथ कल्पनेची पांग । न पडे मग ।। ७७ ।। लिंगदेह पटाकार । तूं एक चित्तंतु निरंतर । ऐसे हें अंतर । निर्वाळे जेथ ।।७८।। जया निर्वाळणिया आंत । नसे द्वैताची मात । तोचि एक सिद्धांत । आवडता मज ।। ७९ ।। आणि ज्ञानगंगे आंघोळी । करोनि हरिजे कल्पना मळी । मग निजदीप दिपवाळी । पहावी कीं गा ।। ८० ।। ययापरि श्रीगुरू । शिष्याप्रति परात्परू । आत्मसुख मंदिरू । दाविते होती ।। ८१ ।। तें ऐकोनि शिष्य । परम प्राप्तीचा उल्हास । घेउनियां अशेष । पुसताचि होय ।। ८२ ।। शिष्य ह्मणे गुरुनाथा । मज दाविजे कां सुपथा । आपआपणियां सनाथा । होउनी राहें ।। ८३ ।। हेंचि करावें स्वामियानें । मज बैसवावा समाधानें । आपेंआप कर्मबंधनें । तुटती जैशीं ।। ८४ ।। आणि सोपें सुलभ महाधन । परमप्राप्तीचें समाधान । स्वस्वरूप शोधन । होइजे ऐसें ।। ८५ ।। आंगीं श्वेत स्पर्शें मृदु । जिव्हेहि देइजे स्वादु ।

आणि घ्राणा दे मकरंदु । कर्पूर जैसा ॥ ८६ ॥ आंगें परम शीतळ । घ्राणासी परिमळ । औषधरूपें ढिसाळ । चंदन जैसा ॥ ८७ ॥ किं आनंदें निर्भर । आंगें सुकुमार । पवित्रपणें सुंदर । मयोर जैसा ॥ ८८ ॥ तैसा कोणिएक उपाव । वासनेचा निराभाव । ऐसा परम गौरव । सांगावा मातें ॥ ८९ ॥ मागें सांगितलें बहुत । दशप्रसंग समत्रेत । योग कथिले विख्यात । विशदरूप ॥९०॥ परि ते समर्थ साधना योग्य । राजयोग्यांचें भोग्य । परि तें परम प्राप्तीचें भाग्य । सांगा चोज नपवे आह्मां ॥ ९१ ॥ हे अज्ञान कारण महिमा । धृति न पावावया आह्मां । परि ते निरसावीच संभ्रमा । गुरुराज निधी ॥ ९२ ॥ तोंडीं आलिया अवरुची । मग गोडतें वाटे कडूचि । परि ते परिहरोनि रुची । आणावी कीं स्वामिनें ॥ ९३ ॥ हें आपुलिये महिमेमान । जीवाचा निरसावा अभिमान । आणि तयाचें सुख समाधान । दावावें तया ॥ ९४ ॥ ज्ञान खड्गें धारस । निष्कृंतावे संसारपाश । आणि परमसुख उल्हास । जडोंचि द्यावा ॥ ९५ ॥ हे आपुली हातवटी । प्रज्वळावी स्वानुभव दिवटी । निजगृहाची दारवठी । उघडोनि द्यावी ॥ ९६ ॥ हे श्लाघ्यता निर्जीची । ब्रह्मरूप निजसुखाची । गुरुपद प [पा ?] रंपरेची । राहाटीच हे ॥ ९७ ॥ ऐशी शिष्याची विनंती । प्रवृत्ति निवृत्ति जोडिल्या हस्तीं । देखोनि श्रीगुरुमूर्ति । कृपाळू होती ॥ ९८ ॥ वर्षाकाळीं मेघ । सिद्ध होती अमोघ । मग वरुषति सैंघ । सखोलपणें ॥ ९९ ॥ आणि चातकही होय सुखी । धान्य सकळ संबोखी । तैसे शिष्याप्रति हरिखीं । ओळगळे श्रीगुरू ॥ १०० ॥ मग ह्मणती शिष्यासी । चित्त देइंजे उल्हासी । इये गावीं संन्यासी । ओळखावा कैस ॥ १ ॥ हाचि परिकर सोज्वळ । कल्पनेचा फिटे आळ । तोचि संन्यास केवळ । निरोपूं तुज ॥ २ ॥ संन्यास ह्मणणें बहुतां परि । अनेकपरि वेषधारी । परि तयामाजी निर्धारी । कवण तो पैं विशद हा ॥ ३ ॥ आतमत्वाचिया कसीं । कवण येगा संन्यासी । होचि परि आपैसीं ।

[illegible] ४ आश्रित केलें

निरोपूं तुज ॥ ४ ॥ संन्यासाचें चिन्ह । हें आघवेंचि दिसावें अभिन्न । तोचि एक संपन्न । संन्यासी होय ॥ ५ ॥ जयाचिया क्षेत्रीं आंत । आपणावीण दुजी मात । नसे तोचि निश्चित । संन्यासी होय ॥ ६ ॥ आणि तयानें जें देखणें । तें एकचि आपण होणें । तोचि एक ह्मणणें । संन्यासी ऐसा ॥ ७ ॥ जयें संन्यासिलें कर्म । तोचि जयाचा स्वधर्म । तया आंतचि वर्म । जपे जो कां ॥ ८ ॥ तो तया वर्मींच आपण । सकळ कर्मांची घे खुण । आणि कर्मीं तया दुजेपण । नाहींच कदा ॥ ९ ॥ तो सर्व योगाचें सार । जिहीं देखिलें एकघर । आणि घरामाजी तत्पर । तोचि होय ॥ १० ॥ जो सर्वां यया श्रेष्ठ समष्टि । जयाची परतळी दृष्टि । आणि दृष्टीची परमामृत वृष्टि । जयावरि पडे ॥ ११ ॥ तोचि एक परम धन्य । जयें पाहिलें सर्व शून्य । मग शून्यामाजि चैतन्य । सांपडलें जया ॥ १२ ॥ जया सापडणियां आंत । तोचि तो पैं निभ्रांत । निभ्रांतीं सावचित । तोचि मग ॥ १३ ॥ आणि तो वसे जेथ । सकलार्थ असती तेथ । तया अर्थींच परमार्थ । जोडे जया ॥ १४ ॥ तो असे जिया गावीं । तेथ भूतें असती आघवीं । परि भूतांचिया नावीं । न ह्मणोंचि तो ॥ १५ ॥ भूतांचिया संभवीं । तो न संभवेचि भूतभावी । जया निरंतर शांभवी । मुद्राचि लागे ॥ १६ ॥ आणि मुद्रेहि माजि तो । निराळियें पाहतो । ह्मणोनी तोचि तो । संन्यासी होय ॥ १७ ॥ मग संन्यसूनि आघवें । विनटलों एकाचि नावें । हें जयाचिया स्वभावें । आलें ऐसें ॥ १८ ॥ तो असे एक गेहीं । परि सर्वत्रां जयातें पाही । योगदर्शी निःसंदेही । जाणावा ऐसा ॥ १९ ॥ आतां आघवियाचि परि । तो धन्य एक संसारीं । आणि संसारही तया घरीं । वेगळा नसे ॥ २० ॥ तें घरचि ह्मणतां तया । मठाकार जाणणें शिष्यराया । आवेंचि जाय विसाविया । आपुलिया जागां ॥ २१ ॥ आतां ऐक तयाचें । आसन वसन साचें । निरंतर अभ्यासाचें मान

१ स्थूलदेह रूप क्षेत्र. २ सर्व लिंगशरीरास व्यापून असणारी हिरण्यगर्भावस्था, सर्वव्यापकता. ३ पंचदशी, ब्रह्मानंदे–योगानंद–श्लोक १०१ ते १०८ पहा.

सार्गी ॥ २२ ॥ तया निरंतर असता ठाव । कीं नित्य नैमित्तिकें स्वभाव । तयाचाचि उगव । करोनि दावूं ॥ २३ ॥ आधीं निरोपूं नित्यता । तेथ स्वभावें आली नैमित्यता । ऐसें उभयभास तत्त्वता । एकसरांचि बोलों ॥ २४ ॥ तरि नित्यता ह्मणणें कैसी । तुज निरोपूं आपैसी । श्रवणेंचि करोनि पावसी । समाधान कीं ॥ २५ ॥ जयाची ओळखितां नित्यता । ओळखीच मोडे तत्त्वता । आणि मनाचीहि वार्ता । नाहींच जेथ ॥ २६ ॥ वाचा गळे बुद्धि मावळे । चित्तही मुरे समूळें । पांगुळेचि अवंलीळें । अहंकार तेथ ॥ २७ ॥ आकाशा वरौतें । चंद्रसूर्या परौतें । ब्रह्मा विष्णु रुद्रासहितें । अतर्क्यचि असे ॥ २८ ॥ मायेसी अगोचर । श्रेष्ठ जो कां गिरिवर । तया मोहेरलें शिखर । अगम्य जें ॥ २९ ॥ पिपीलिके अगम्य । मीनां नकळे उपक्रम । विहंगमाचेंहि काम । नाहींच जेथ ॥ ३० ॥ मारुतासी अतर्क्य । शेषं मिषें न बोलवे वाक्य । योगेश्वरांचें ऐक्य । अलक्षचि जें ॥ ३१ ॥ इडा पिंगलातीत । सुषुम्ने विरहीत । ककार मुखा अंत । नकळे ज्याचा ॥ ३२ ॥ चतुर्दळ षट्‌दळ दशदळ । द्वादश षोडशदळ कमळ । तया वरौतें द्विदळ । तयासही अगम्य ॥ ३३ ॥ तें सहस्र दळ विख्यात । औटपीठ-माथां शोभत । शिष्या तेथ नांदत । संन्यासी तो ॥ ३४ ॥ तें अकारा पैलीकडे । उकाराच्याहि पुढें । मकाराचिया माथां चढे । ऐशी जे महिमा ॥ ३५ ॥ अर्ध मात्रातीत । शेखीं प्रणवाहि विरहित । तयेगांवीं तो अतीत । नांदते असे ॥ ३६ ॥ तयाचिया गांवा जातां । तो गांवचि होइजे तत्त्वता । ऐशी तेथिंची सतता । महिमा कीं जी ॥ ३७ ॥ आणि तया संन्यासिया पाहतां । संन्यासीच

---

१ रोज करावयाचें संध्या, पूजा, आदि करून. २ अमूक एक तिथीस करावयाचें श्राद्धादि कर्म तें. ३ लीन होतो. ४ सहजच. ५ मेरूपर्वता पुढचे शिखर. ६ पिपीलिका मार्गाला. ७ मीन मार्गास. ८ विहंगम मार्गाचें. ९ कपी मार्गास. १० शेष मार्गाच्या द्वारें. ११ या नाड्यांबद्दल व पूर्वोक्त मार्गांबद्दल वगैरे सर्व खुलासा " शि० स० ३० येथें चक्रकारिकेंत व अन्यत्र केला

होय तत्वता । ऐशी जे तिची गौप्यं [त्य ?]ता । काय सांगों ॥ ३८ ॥
तयाचिया निजपाचें । स्थान बोलतां नये वाचे । असो हें जयाचें ।
तोचि जाणे ॥ ३९ ॥ तया नित्याचा महिमा । बोलतां ठेंक पडलें निगमा ।
मपारि अनुपमा । जाणावा तो ॥ ४० ॥ ऐशियापरि नित्यता ।
जयाची जाण तत्वता । तयाचि परि नैमित्तिक तत्त्वता ॥ निरोपूं तुज
॥ ४१ ॥ नित्यतेचें कवण नाम । नैमित्या काय उपक्रम । हा साविस्तार
क्रम । निरोपूं तुज ॥ ४२ ॥ नित्यता ते कैसी । नैमित्तिकता कवण
आवेशी । हे निरोपूंचि आपैशीं । शिष्या तुज ॥ ४३ ॥ सांगितली
नित्यता । आतां ऐक नैमित्तिकता । आत्मप्रतीति तत्त्वता । रूपक करूं
॥ ४४ ॥ जया रूपामाजीं । आपणचि दिसे सहजीं । आणि दिसणें ही
तेमाजी । पुरेचि जेथ ॥ ४५ ॥ तरि नैमित्तिक जयातें ह्मणिपे । ते
अवधारीं तूं सोहपें । जयाचिया साक्षेपें । तत्त्वचि असे ॥ ४६ ॥
सांगितली जे नित्यता । निज तत्त्वची तत्त्वता । परि कांहिएक विपरित
भंगा । पडली तेथ ॥ ४७ ॥ कवण एक वेळे सरिसा । भासला बाधे
तैसा । मग तो त्यागिजे बहुत्रसा । तेचि कीं हें नैमित्तिक ॥ ४८ ॥
बाधकी आमें कल्पना । ते नासावया कल्पनाचि नाना । अभ्यास योजिजे
नाना । योगादिक ॥४९॥ मग बाधलें जें कां निरासिजे । तेथ नैमित्तिक हें
साजे । येरव्हीं तयासी सहजें । नाहींचि हें ॥ ५० ॥ तें नैमित्तिक कवणें
परी । निजध्यासाचा अवधारीं । आपेंचि संशय वरी । तुटोनि जाती ॥ ५१ ॥
आणि चित्त होय निर्मळ । फिटोनि जाती कल्पना मळ । होईजे पैं केवळ ।
कैवल्य रूप ॥ ५२ ॥ तो अभिप्राय कैसा । तुज सांगतों आपैसा । जेणें
जाणे अनाहिता । अनुक्रम ॥ ५३ ॥ तरि तो संन्यासी नैमित्तिकीं । प्रत्यक्ष
ज्ञान मध्यकीं । पूर्वे[र्णं ?] समयीं अवलोकीं । कायतें पैं ॥ ५४ ॥ पूर्ण

१ आपुलें, गुह्मज्ञान, गुह्यज्ञान. २ थक्क होणें, चकित होणें. ३ वेदांला. ४
सहजच भावाचा. ५ लिंगदेहयुक्त पंचवीस तत्वांच्या समाजांत. ६ षड्भाव विकारां

समयीं उठे । उघडी निज मठाचे दारिवठे । उदक घेऊनी करसंपुटें । निघता होय ॥ ५५ ॥ दिशा उजू भावी । त्रिकुटीं मळ सांडवी । गुदस्थान क्षालन करवी । अपान उचलुनी ॥ ५६ ॥ मग आपआपणा भेटोनी । समाधान होउनी । मुखप्रक्षालन भाव [वो ?] नी । कल्पनेचिया ॥ ५७ ॥ मग मृत्तिका उचलुनी स्थूलाभास । प्रवृत्तिनिवृत्ति हस्तांस । चोळीत पैं अवकाश । कैसियापरि ॥५८॥ प्रथकप्रथक मृत्तिका । काढी कैशी तया कौतुका । तेंचि निरूपण शिष्य तिलका । अवधारिजे ॥ ५९ ॥ अहंकार चोळिजे प्रथम । चोळितां नुरवी त्याचें नाम । आणि गुद अपानाचें काम । पहिलेंचि ठेलें ॥ ६० ॥ तयाचिपरि घ्राण । धनंजयाशीं जाण । गंधाचीहि खूण । नुरविलीच तेथ ॥ ६१ ॥ ऐसे हे भास हारोनी । कल्पने सहीत निदानी । आंघोळिचिये मानी । उद्यत होय ॥ ६२ ॥ तें स्नान पैं कैसें । तुज सांगतों आपैसें । कल्पनामळ अनायासें । दूर होती ॥ ६३ ॥ तया स्नान मिषें उदक । तुज निरोपूं तयाचें कौतुक । आपेंचि कळलिया निष्टंक । तें धामचि होय॥६४॥ तरि ऐक तेंचि स्थान । सर्वे श्रवणीं समाधान । होऊनि पावसी निदान । आपुलें पै तूं ॥ ६५ ॥ त्रिकूट जयातें ह्मणिपें । तयावरिचि सोपें । श्रीहाट ऐसें साक्षेपें । जाण पैंगा ॥ ६६ ॥ तेथ असे सरोवर । मुक्ता निपजतें माहेर । विश्रांतीचें मंदीर । सरोवर रूपजें ॥ ६७ ॥ तेथ बैसती राजहंस । मुक्ति मोतिये चारा त्यांस । सेवुनी पाविजे संतोष । जयाचांचि तो ॥ ६८ तया सरोवरामाजी । व्यापक असिजे सरोजीं । तयाची अभिधान वोजी । निरोपूं तुज ॥ ६९ ॥ पहिलें त्रिपांकोळिका बोलिजे । इडा पिंगळा सुषुम्ना ध्याजें । दुजें द्विदळ ह्मणिजे । लोचना समोर ॥ ७० ॥ ऐसे कितेक प्रयोजनें । सरोवराचिया मानें । असती पैं निदानें । अनुभवींयांप्रति ॥ ७१ ॥ चित् [चित्त् ?] चैतन्याचा परिकर । हाचि सरोवरा आधार । स्वानुभवी निर्धार । जाणती असा ॥ ७२ ॥ तया सरोवरामाजी ।

होय तत्त्वता । ऐशी जे तिची गौर्ष्ये [इय ?]ता । काय सांगों ॥ ३८ ॥ तयाचिया नित्याचें । स्थान बोलतां नये वाचे । असों हें जयाचें । तोचि जाणे ॥ ३९ ॥ तया नित्याचा महिमा । बोलतां ठेंक पडलें निगमा। ययापरि अनुपमा । जाणावा तो ॥ ४० ॥ ऐशियापरि नित्यता । जयाची जाण तत्त्वता । तयाचि परि नैमित्तिक तत्त्वता ॥ निरोपूं तुज ॥ ४१ ॥ नित्यतेचें कवण नाम । नैमित्या काय उपक्रम । हा साविर्थाचा संभ्रम । निरोपूं तुज ॥ ४२ ॥ नित्यता ते कैसी । नैमित्तिकता कवण मानेशीं । हें निरोपूंचि आपैशीं । शिष्या तुज ॥ ४३ ॥ सांगीतली नित्यता । आतां ऐक, नैमित्तिकता । आत्मप्रतीति तत्त्वता । रूपक करूं ॥ ४४ ॥ जया रूपामाजी । आपणचि दिसे सहजीं । आणि दिसणेंही सेंमाजीं । नुरेचि जेथ ॥ ४५ ॥ तरि नैमित्तिक जयातें म्हणिपे । तें अवधारीं तूं सोहपें । जयाचिया साक्षेपें । तत्त्वचि असे ॥ ४६ ॥ सांगितली जे नित्यता । निज तत्त्वची तत्त्वता । परि कांहिएक विपरिणमंता । घडली तेथ ॥ ४७ ॥ कवण एक वेळे सरिसा । भासला बाधे संसारसा । मग तो त्यागिजे बहुवसा । तेचि कीं हें नैमित्तिक ॥ ४८ ॥ बाधली भासे कल्पना । ते नासावया कल्पनाचि नाना । अभ्यास योजिले नाना । योगादिक ॥४९॥ मग बाधलें जें कां निरसिजे । तेथ नैमित्तिक हें साजे । येऱ्हवीं तयासी सहजें । नाहींचि हें ॥ ५० ॥ तें नैमित्तिक कवणें परी । शिष्यराया अवधारीं । आपेंचि संशय वरी । तुटोनि जाती ॥५१॥ आणि चित्त होय निर्मळ। फिटोनि जाती कल्पना मळ । होईजे पैं केवळ । चैतन्य रूप ॥ ५२ ॥ तो अभिप्राय कैसा । तुज सांगतों आपैसा । जेणें ...भे अनारिसा । अनुक्रम ॥ ५३ ॥ तरि तो संन्यासी नैमित्तिकीं । प्रत्यक् । पूर्वे[र्ण ?] समयीं अवलोकीं । कायतें पैं ॥ ५४ ॥ पूर्व-

---

१ शक होणें, चकित होणें. ३ वेदांला. ४ ... समाजांत. ६ षट्भाव विकारां पैकीं. तृतीयभाव अवस्था (तारुण्य)

समर्यी उठे । उघडी निज मठाचें दारिवठे । उदक घेऊनी करसंपुटें । निघता होय ॥ ९५ ॥ दिशा उजू भावी । त्रिकुटीं मळ सांडवी । गुदस्थान क्षालन करवी । अपान उचलुनी ॥ ९६ ॥ मग आपआपणा भेटोनी । समाधान होउनी । मुखप्रक्षालन भाव [वो ?] नी । कल्पनेचिया ॥ ९७ ॥ मग मृत्तिका उचलुनी स्थूलाभास । प्रवृत्तिनिवृत्ति हस्तांस । चोळीत पैं अवकाश । कैसियापरि ॥९८॥ प्रथकप्रथक मृत्तिका । काढी कैशी तया कौतुका । तेंचि निरूपण शिष्य तिलका । अवधारिजे ॥ ९९ ॥ अहंकार चोळिजे प्रथम । चोळितां नुरवी त्याचें नाम । आणि गुद अपानाचें काम । पहिलेंचि ठेलें ॥ ६० ॥ तयाचिपरि घ्राण । धनंजयाशीं जाण । गंधाचीहि खूण । नुरविलीच तेथ ॥ ६१ ॥ ऐसे हे भास हारोनी । कल्पने सहीत निदानी । आंघोळिचिये मानी । उद्यत होय ॥ ६२ ॥ तें स्नान पैं कैसें । तुज सांगतों आपैसें । कल्पनामळ अनायासें । दूर होती ॥ ६३ ॥ तया स्नान मिषें उदक । तुज निरोपूं तयाचें कौतुक । आपेंचि कळलिया निष्टंक । तें धामचि होय॥६४॥ तरि ऐक तेंचि स्थान । सवें श्रवणीं समाधान । होऊनि पावसी निदान । आपुलें पै तूं ॥ ६५ ॥ त्रिकूट जयातें म्हाणिपे । तयावरिचि सोपें । श्रीहाट ऐसें साक्षेपें । जाण पैंगा ॥ ६६ ॥ तेथ असे सरोवर । मुक्ता निपजतें माहेर । विश्रांतीचें मंदीर । सरोवर रूपजें ॥ ६७ ॥ तेथ बैसती राजहंस । मुक्ति मोतिये चारा त्यांस । सेवुनी पाविजे संतोष । जयाचांची तो ॥ ६८ तया सरोवरामाजी । व्यापक असिजे सरोजीं । तयाची अभिधान वोजी । निरोपूं तुज ॥ ६९ ॥ पहिलें त्रिपांकोळिका बोलिजे । इडा पिंगळा सुषुम्ना ध्याजें । दुजें द्विदळ म्हाणिजे । लोचना समोर ॥ ७० ॥ ऐसे कितेक प्रयोजनें । सरोवराचिया मानें । असती पैं निदानें । अनुभवींयांप्राति ॥ ७१ ॥ चित [चित्त ?] चैतन्याचा पारिकर । हाचि सरोवरा आधार । स्वानुभवी निर्धार । जाणती असा ॥ ७२ ॥ तया सरोवरामाजी ।

जो स्नान करी सहजीं । संन्यासी इये नांवाजीं । तोचि एक ॥ ७३ ॥ तेथ बोलिजे श्रीहाट । निवृत्तिस्थान निवोट । आपुलाचि सेवट । पाविजे तेथ ॥ ७४ ॥ तेथ करिजे स्नान । प्रथकप्रथक झुचकळ्या देऊन । निर्मळत्व समाधान । पाविजे कैसें ॥ ७५ ॥ प्रथम प्रक्षाळिजे चित्त । शवळ शुद्धा सहित । हारोनि देखिजे एकांत । आपुलाचें कीं ॥ ७६ ॥ दुसरिये खेपे । स्नानामार्जी साक्षेपें । क्षाळणाला वेपें । प्राण तो ऐसा ॥ ७७ ॥ प्राणाचा परिकर । जयापासूनि कीयत्वा उवा [भा ?] र । तो करिजेचि परिहार । तये ठायीं ॥ ७८ ॥ तिसरिये समक्षे । जिव्हा गाळिजे रस लक्षें । मग आपेंचि अलक्षें । भ्रम परिहार होय ॥ ७९ ॥ तैसेंचि शिश्नें-।द्रिया । मुख्यत्वेंचि क्षाळूनियां । उपस्थामाजी मन्मथा यया । नुरवीच जेथ ॥ ८० ॥ एवं सकळ उदकधर्म । उदकेंचि करावें नैष्कर्म । तरि आपेंचि निजकर्म । हाता चढे ॥ ८१ ॥ ययापरि स्नान । करी जो कां अभिन्न । संन्यासी होय संपन्न । तोचि एक ॥ ८२ ॥ यया संन्यासियाचें । महिमान न कळे केविं साचें । ह्मणोनि हें जयाचें । तोचि जाणे ॥ ८३ ॥ ययापरि स्नान । करोनियां समाधान । पुढें घालिजे आसन । कवणत्या जागीं ॥ ८४ ॥ तो आसन परिकर । आत्मत्वाचा निर्धार । सांगतोंचि पैं सार । सहजभावा ॥ ८५ ॥ तया आसनाचा गांव । तो आसनचि होइजे स्वभाव । मग स्वभावीं निराभाव । सुखचि असे ॥ ८६ ॥ तरि तयाचें कैसें मान । कवण रीतीचें आसन । एक घेती वसन । तैसें नव्हे ॥ ८७ ॥ हें वसनातीत सतत । जें कां असे शाश्वत । तेंचि असे स्वीकारित । गोंसावीं हा ॥ ८८ ॥ नवल मतीचा गोंसावी । इंद्रियें सोडितां

' हातवटी आघवी । जयाचाचि तो ॥ ८९ ॥ असो तें प्रस्तुत ।

गत । तेंचि निशब्द विख्यात । निरोपूं आतां ॥ ९० ॥

ासे जें शिष्यराया । गोल्हाट ह्मणिपे पैं

चेये आळीकडे । ककारा वरिलिये

घडी । तंतु भाविजे निवाडीं । ते घालिजे परवडी । आसन कीं तेथ ॥ ९३ ॥ तयावरी एकवर्म । मनमृगाचें घालिजे चर्म । येणें सुफळ धर्म । अवघाचि कीं ॥ ९४ ॥ ह्मणोनि तेथ अगत्य । असावेंचि तें नैमित्य [निमित्त ?] । तेणें होय सत्य । अवघेंचि एक ॥ ९५ ॥ ययापरि आसन । घालोनि बैसे जो आपण । शिष्या संन्यासी जाण । तोचि एक ॥ ९६ ॥ मग आसनीं बैसोन । करिजे कैसें जपध्यान । तेंचि पैं अनुसंधान । अवधारिजे गा ॥ ९७ ॥ तयाचिया ध्यानसमयीं । मनबुद्धि ठायिं ठायिं । वृत्ति वळवूनि नवाई । एकाग्र कीजे ॥ ९८ ॥ तेथ चंद्र सूर्याचें एक वठण । करोनि बैसावें आपण । सर्वेचि होय निपुण । आपुलिया सुखा ॥ ९९ ॥ प्रथम ध्यान मिषें । तेज तत्त्व आपैसें । एकाग्र करिजे कैसें । स्वानुभवें ॥ २०० ॥ धरोनि मनाचा पदर । तेज अंश एकसर । धरोनियां ध्यान भर । ध्यावाचि जेथें ॥ १ ॥ प्रथम वळविजे बुद्धि । उदानही त्रिशुद्धि । मग सर्व सिद्धि । आपसयांचि होती ॥ २ ॥ चक्षु इंद्रिय कवळिजे । पादेंद्रिय निस्तेजें । सहजींचिये वोजे । करिजे तेथ ॥ ३ ॥ रूपविषय एकवटिजे । रूपातीत होइजे । मग आपेंचि सहजें । लाभे फळ ॥ ४ ॥ ऐसे हें निर्भर ध्यान । रूपातीताचें चिंतन । अलक्ष अनुसंधान । लाहिजे ऐसें ॥ ५ ॥ तोचि एक संन्यासी । विनटला इह ध्यानेंशीं । दुरावला जन्मेसी । मरणेंसहित ॥ ६ ॥ ध्यान संपलें इयापरि । ऐकआतां निर्धारी । सेवनाची उजरी । निरोपूं तुज ॥ ७ ॥ संन्यासाचें अशन । आतमकळा संजीवन । सेवुनियां निजनिदान । आपुलेचि जो ॥ ८ ॥ आपुलें परम सौजन्य । हेंचि भोजन । परमसुख जीवन । तोचिएक ॥ ९ ॥ आणि पवनाचेंहि लाघव । भक्षि तोचि स्वयंमेव । आपेंचि पाविजे तृप्त नांव । संन्यासी ऐसा ॥ १० ॥ आधीं सेविजे मन । समानासहि गिंवसोन । त्वचा मिषें आलिंगन । देऊनियां ॥ ११ ॥ पाणींसहित एकवटीं । स्पर्श विषया देइजे मिठी । आणि तृप्तीचिये वाटी । उद्गार दीजे ॥ १२ ॥ ऐसें जयाचें भोजन । [illegible] ऐसें [ऐसे ?] ॥ [illegible] ॥

तें वाचेसी अगोचर । निगमा नकळे जयाचा पार । तें पराप्रेम [परमप्रेम?] अपार । बोलतां नये ॥ १४ ॥ जें पाहूं जातां कानडें । समदृष्टि तरि उवडें । आपसयांची निवाडें । जाणों येइजे ॥ १५ ॥ तें निद्रासुख कैसें । सकळ साधनें वोळगत असे । आणि जन्म मरण विसें । न शिवे आंगा ॥ १६ ॥ तेंचि एक विशद । निद्रासुख समोध । स्वानुभव पाहतां अगाध । जेथिला पैं ॥ १७ ॥ स्वानुभवाचें कारण । कार्याचें पडिजे विसरण । तोचि एक निर्वाण । स्वानुभव ऐसा ॥ १८ ॥ निद्रेचिया वेळे । व्योमाभास मावळे । आणि गुणही अवलिळे । नुरतीच जेथ ॥ १९ ॥ प्रथम हरे अंतःकरण । ध्यानाचेंहि निर्वाण । नुरेचि तेथ आपण । निज-तयालागीं ॥ २० ॥ श्रोत्र मावळती । श्रोत्रत्वासहित सततीं । निद्रेमाजी निरुती । हारोनि जाय ॥ २१ ॥ वाचा शब्द सहीत । मावळोनि निःशब्द होत । तेथील महिमा सतत । केवि बोलवे ॥ २२ ॥ तरि हें कैसेनि झालें । बोलणें येतुलें विस्तारलें । आशंकेसि उरलें । उत्तर तेथ ॥ २३ ॥ तरि ऐक यया बोला । दृष्टांत सांगतों वहिला । येणें तुझा पुरविला । संदेह होय ॥ २४ ॥ अगा आत्मत्वीं बोल न चले । हें बोलणें कीर नामाथिलें । परि भावबीज समजलें । पाहिजे तेथ ॥ २५ ॥ बोलों न येतें अज्ञाना । तया आत्मज्ञानाविना । येरवीं तरि सज्ञाना । सोहपेंचि तें ॥ २६ ॥ आंगीं अवसर येई । देव देखे अपरोक्ष ठायीं । मग तदनुसारें नवाई । कुंडीही बोले ॥ २७ ॥ नातरि पायाळा । साधनांजन डोळां । सुदलिया अपरोक्ष जिव्हाळा । धनाचा बोले ॥ २८ ॥ ते शब्द लटिके । म्हणावे काय निष्टंकें । तरि बोला सरिसे कौतुकें । सांगितलें पावे ॥ २९ ॥ तरि ते प्रज्ञांगींचे बोल । म्हणतां न येती पैं पोल । तैसे आत्मानुभव बोल । सूक्ष्मशब्दि ॥ ३० ॥ नवल सद्गुरुची करणी । अबोल बोलणियां आणी । परि येणें मे गोवणी । नगवेचि कदा ॥ ३१ ॥ गुरुकृपेचें अभिनव । स्वभाव । व्यक्तीसि आणी ॥ ३२ ॥

जरि होइजे पूर्णकृपा । तरि अनुभवचि लाभे सोपा । जन्ममृत्यु आरोपा दृष्टीच फेडी ॥ ३३ ॥ सद्गुरु करिती अवलोकन । भावुनी कृपेचे नयन । तरि चित्त तेंचि चैतन्य । होऊं सके ॥ ३४ ॥ अहं तोचि सोहं प्रवाह । आणि देही तोचि विदेह । मोह तेंचि पैं गेह । विश्रांतीचें ॥ ३५ ॥ बुद्धि तेचि समाधि । करणें नांवा त्रिशुद्धि । कल्पनेची आवधि । नसोचि तेथ ॥ ३६ ॥ मन तेंचि अमन । आणि अंतःकरण तेंचि समाधान । समाधानीं परम निदान । प्राप्तचि असे ॥ ३७ ॥ ऐसें गुरुकृपेचें महिमान । जीवशिवा होय समाधान । शेखींही जीवपण । नुरेचि जेथ ॥ ३८ ॥ अगा येतुली व्यक्ति । ब्रह्म कैसें ये वाचोक्ति । होचि बोलावया आसक्ति । कारण येथ ॥ ३९ ॥ ऐक शिष्या ययावरि । उपमे एक उजरी । आत्मत्वाचिये परिकरीं । येइजे ऐशी ॥४०॥ अगा नाद तरि आकाशाचा । परि एकचि ह्मणतां नये वाचा । एक प्रमेय दे सुखाचा । दुजा काळिजा [कलिजा ?] कंपवी ॥ ४१ ॥ ऐशीं कितेक प्रयोजनें । कितेक असती जनें । परि एकएका समानें । नव्हतीच कदां ॥ ४२ ॥ तेंवि हे गुरुकृपा । जाहलिया महालाभ सोपा । संधी न दिसे जीव रूपा । परि तें नव्हे ॥ ४३ ॥ गुरु जें जें करीतिला[1] । तें अतर्क्यचि आणिती तर्काला । तेथ एवढिया आशंकेला । कवण पुसे ! ॥ ४४ ॥ ते आत्मत्त्व न बोलविती शब्दीं । तरि कवण ते महिमा विशदीं । ह्मणोनी विकल्प बुद्धि । धरोंचि नये ॥ ४५ ॥ ते बोलविती तेंचि ब्रह्मरूप । आणि दाविती तो साक्षेप । ऐकविती तो बाप । नादाचा पैं ॥ ४६ ॥ ते चालविती ते गंगा । आणि बोलविती तें महाभागा । पाणींद्रिय पैंगा । सार्थकचि तें ॥ ४७ ॥ घ्र.णीं नेती तो वसंत । आणि अनुग्रह देती तो संत । ऐशी सद्गुरुकृपा सतत । विशदचि कीं ॥ ४८ ॥ असों हें बहु बोलणें । सद्गुरुचें सद्गुरुचि जाणें । ऐक शिष्या पढुडणें । संन्यासि याचें ॥४९॥ तो जेथ जेथ पढुडे । तेथ तेथ वाचा बोलतां भिडे । तरि हें निरूपण उघडें । होइजे केवीं ॥५०॥

---

१ करतील, करवतीला. (करतिला, जातिला असा भाषेचा उपयोग वाडी[...]

ययाचि परिहारा मिषें [सें !] । हें कथिलें बहुवसें । येतुलेनि संदेह-
पिसें । नुरोचि जेथ ॥ ५१ ॥ आतां ऐक एकवकें । संन्यासी निजे कौतुकें
ते चिंकें निष्टंकें । निरोपूं तुज ॥ ५२ ॥ आकाश समूह घेउनी ।
औटपीठा वरौनी । गेलाचि तो पैं निदानीं । सहस्रदळीं ॥ ५३ ॥ तया
सहस्रदळांवूत । भ्रमरगुंफा असे सतत । तेथ तो पैं अतीत ।
पहुडलाचि असे ॥ ५४ ॥ तें पहुडणें असे कैसें । उदय अस्तु जेथ न
दिसे । रवि चंद्र आपैसे । मावळती ॥ ५५ ॥ दिवस ना रात्री । आकाश
ना धरत्री । तया परमाश्चर्य स्वातंत्र्यीं [त्री !] । पहुडलाचि जो ॥ ५६ ॥
आणि निजणें हाहि भास । जेथ हरला निःशेष । तोचि एक बहुवस ।
संन्यासी होय ॥ ५७ ॥ जो समदृष्टि सदां सरिसा । चैतन्य होय आपैसा ।
आपुलिया उल्हासा । जडलाचि जो ॥ ५८ ॥ जयाचा संन्यास बहुवस ।
इंद्रियग्राम घालिजे वोस । सुषुम्नेचा रहिवास । जयानें केला ॥ ५९ ॥
आणि निद्रेमाजीं पैं गा । जो सर्वदा असे जागा । आपुलिया भोगा ।
पात्रचि जो ॥ ६० ॥ आणि जागाचि असतां निजे । ऐसा जयाचा
स्वभाव सहजें । तोचि येथ नावाजे । संन्यासी ऐसा ॥ ६१ ॥ आणि
जयाचिया दृष्टीसी । निवृत्ति बाणली शांतिशीं । आपेंचि आपैशीं ।
सावधचि जो ॥ ६२ ॥ जो पूर्णते मुकुटमणि । निर्धारितां सहजगुणीं ।
प्रवृत्ति मार्ग हेळणीं । जयाच्या मनीं ॥ ६३ ॥ आणि मनहि नुरिजे तया ।
प्रवृत्ति निवृत्ति जाणावया । असें अचिंत्यपण विराया । आलें जयापाशीं
॥ ६४ ॥ आणि जयाचिये दिठी । खेचरां भूचरां एक गांठीं । घालानी
हेचि राहाटी । जयाचिया गांवीं ॥ ६५ ॥ जो ज्ञान अमळें रंजत ।
सोऽहंबीजातें सेवित । हे विशद मति सौ ³हैं सतत । गोंसावियां ॥ ६६ ॥
अनाहत शिंगी वाजवित । पुढें नादध्वनि गाजवीत । शिष्या जाण

मार चालतो.) २ सहस्रदल कमलामधील

निश्चित । संन्यासिया तो ॥६७॥ जो विरक्तरंगें रंगला । भगवद्रूपें भगवा झाला । तोचि येथ नामाथिला । संन्यासी ऐसा ॥ ६८ ॥ तयाचिया उपमानी । पाहतां नसे त्रिभुवनी । परम प्रमेय निदानीं । पावलाचि जो ॥ ६९ ॥ जो स्वानुभूतिचा भाव । कीं परब्रह्मींचा स्वभाव । आपेंचि निराभाव । पावलाचि जो ॥ ७० ॥ जयाचें चित्त ब्रह्माकार । तेवींच पाहिला आकार । आकारींच निराकार । ओळखिलें ज्याहीं ॥ ७१ ॥ समसंतोष सद्विवेक । जया लाधला निष्टंक । शिष्या जाण अलोकिक । संन्यासी तो ॥ ७२ ॥ जो शुद्धसत्त्वाचा गर्भ । भवजळ नभाचें नभ । अनादिसिद्ध स्वयंभ । अतीत ऐसा ॥ ७३ ॥ तो जेतलें देखे । तें ब्रह्मचि पैं निज हरिखें । कल्पने सहीत सुखदुःखें । हारोनि ठेलीं ॥ ७४ ॥ तो सकळ योगाचें सार । जया मिथ्या भासला संसार । निजज्ञानीं पैसार । जयानें केला ॥ ७५ ॥ तो मुक्तीचें माहेर । आत्मारामाचा अहेर । सकळसुख सहोदर । तोचि एक ॥ ७६ ॥ जो सकळसाधनीं निरवधि । निज-ज्ञानाचा वारिधी । मनमृग विंधीता [वेधीं ?] पारधी । होय ऐसा ॥ ७७ ॥ जो योगद्रुमाचें फळ । सप्रेमरसें रसाळ । आत्मविहंगमा सुफळ । सेवनचि जें ॥ ७८ ॥ जो संवित्स्वादें कुशळ । स्वानुभवदिठी ढिसाळ । भूतभावनीं कृपाळ । करुणार्णव ॥ ७९ ॥ जो अखंडितामाजी । रहि-वासीच सहर्षी । विपरित कल्पने काजीं । न पडेचि जो ॥ ८० ॥ तो देखे उदक । तें ब्रह्मचि जाण निष्टंक । आपणामाजी । एकवंक । पृथ्वीहि देखे ॥ ८१ ॥ तो पाहे तें तेज । तें निजींच देखिजे सहज । तेवीं पव-नाचाही समाज । ब्रह्माकार देखे ॥ ८२ ॥ तेवींच तें आकाश । देखे आपणचि अवकाश । आणि अवकाशींहि रहिवास । आपुलाचि देखे ॥ ८३ ॥ आणि जेकां गुणत्रय । तयां आपुलेंचि निलय । मग बाळवत् प्रमेय । तयांचें जो चोजवी ॥ ८४ ॥ तयांसी ओळखोनी । आपण वेगळा जैशी जननी । तया परि गुणां पाळोनी । अनारिसाचि ॥ ८५ ॥ गुण असती तेथ । परि तयातें अबळवत । तयांचें निंदित वंदित । नाणीच मना ॥ ८६ ॥ तरि तेथ गुण राहती । हे पडेल कवणा भ्रांति ।

१ मेघ २ महोदार. ३ ऐक्याकार. ४ बलहीन बालकाप्रमाणें.

तरि अभ्रें येती जाती । आकाशीं जैशीं ॥ ८७ ॥ कीं क्षितिमाजी तृण । कीं समुद्रीं तरंग जाण । तयापरी हे गुण । असले तरि ॥ ८८ ॥ दारुवेचे रजे । जळलिया उतरती सहजें । पुनति लाविलिया न घेइजे । अग्नी तया ॥ ८९ ॥ कीं वमियेलें अन्न । पहिलियाचि सारिखें चिन्ह । दिसे परि पवित्र जन । न पाहती तया ॥ ९० ॥ तैसेचि असले तरि । गुण जाणावे निर्धारीं । तत्त्वज्ञ तयापरी । नातळतीच कीं ॥९१॥ कायेचें असे ठाण । तोंवरी गुण दिसती जाण । तयामाजी स्वानुभविया आपण । अलिप्तचि कीं ॥ ९२ ॥ बाडियें जैसें बुंजावणें । तैसेंचि कायेचें दिसणें । आणि गुणहि तेथ ह्मणणें । तैशाचि परि ॥ ९३ ॥ तत्त्वज्ञ नसे तया गांवा । स्वानुभवेंचि स्वयंमेवा । मिळोनियां निराभावा । मीनलाचि जो ॥ ९४ ॥ ऐशियापरी संन्यासी । विनटलाचि जो निर्धारेंशीं । आपेंचि आपेशीं । क्रियाविया निघे ॥ ९५ ॥ एवं आघवियांची परि । तोचि गा धन्य वरी । जन्ममृत्यूची वारी । मुकली जयाची ॥ ९६ ॥ शिष्या ऐशी हे पद्धति । संन्यासाची मति । दृढ धरावी चित्तीं । आपुलिया ॥ ९७ ॥ ययापरि निरोपिति श्रीगुरू । पूर्णानुभवी परात्परू । ऐकोनि शिष्या सादरू । पुसताचि होय ॥ ९८ ॥ तें विशद निरूपण । श्रवण करावें आपण । सोहिरा करी विनवणी सुजाण । श्रोतयां प्रति ॥ २९९ ॥

इति श्रीमहदनुभवेश्वरि सृष्टिसंहारक्रमे गुरुशिष्यसंवादे संन्यासयोगोनाम एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

अध्याय १२ वा.

अभ्यास योग.

श्री परमेश्वराय नमः । श्री सरस्वत्यै नमः । जयजयाजी स्वयंभा । स्वसंवेद्य स्वप्रभा । विशद विद्या वधुवल्लभा । जगत्प्रभुजी ॥ १ ॥ जयजयाजी अपर प्रतिमा । पराप्रमेय मंगलधामा । मुनिजनमनविश्रामा । सुखदायका ॥ २ ॥ जयजयाजी आदिकुमरा । अविनाश अजरामरा । शक्त्यंकित शरीरा । शशिभूषणा ॥ ३ ॥ जयजयाजी जगदोद्धारा । सृष्टीचिया आधारा । अहं विहिन निराधारा । अलक्षरूपा ॥ ४ ॥ जयजयाजी जगद्बंधु । सकळजनकारुण्यसिंधु । भक्तचकोरां पूर्णविधु । उब्दोध उदया ॥ ५ ॥ जयजयाजी अलक्षा । स्वानुभव प्रत्यक्षा । स्वसंविती मुमुक्षा । आत्मरूपा ॥ ६ ॥ जयजयाजी आनंदा । काया अरविंद आमोदा । जगन्निवास निर्मूळ कंदा । निज अव्यया ॥ ७ ॥ जयजयाजी विश्वेशा । विश्वविलास निर्विशेषा । अनित्यभाव भवपाशा । निष्कृंतनरूपा ॥ ८ ॥ जयजयाजी श्रीगुरू । मना [मज ?] माजी निज निर्धारू । स्वजन नमन आदरू । पुरवितेया ॥ ९ ॥ त्वत्पदपद्मीं विनंतिमिषें [सें ?] । आर्त सौरभ्यीं मनभृंग बैसे । प्रमेय मजमाजी तैसें । शिष्य ह्मणे ॥ १० ॥ तरि हें विनंती कारण । मजमाजी पुसणेंपण । तें स्वीकारिजे [जो ?] आपण । कृपे करुनी ॥ ११ ॥ तरि हे योग कथिले । मातें गौल्येंचि वाटलें । परि आझुनि नाहीं निवालें । मानस माझें ॥ १२ ॥ जंवजंव हें कथन । मज होय श्रवण । तंवतंव अधीकची स्फुरण । मना होय ॥ १३ ॥ आणि जों जों दिसती युक्ति । तों तों मन ये व्यक्ति । तें मन अव्यार्क्ति केविं पावे ॥ १४ ॥ सकळ युक्तीतें गणी । तों तर्क वाढवी दुणी । आणि आपुलिया सुखपाटणीं । न जायच तें ॥ १५ ॥ आपण असे कवण जागां । हें नुमजेचि तया पैं गा । तें आपुलिया भोगा । जाईल कैसें ॥ १६ ॥ कवण एक पारखी । सकळांतें लेखी । परि काय आपुलिया शेखीं । असतें नेणें ॥ १७ ॥ नातरि जैसा नृपति । सकळांचिये

पारपत्यीं । निवटेचि परि आपुलिये निमित्तीं । न धरोचि कवणा ॥ १८ ॥ हे श्रेष्ठवर्याची श्लाघ्यता । येरां कवण पुसे तत्त्वता । तयाची हे उपमा आतां । दिधली येथ ॥ १९ ॥ नातरि जैसी कुलवनिता । पति[1]सुनी पातल्या विमुखता । तें सांगेचि तत्त्वता । आणिकाशीं ॥ २० ॥ कां येरां सांगों जातां । टे[2]हेणीच होय तत्त्वता । यावीण दुजी वार्ता । नाहींच जेथ ॥ २१ ॥ तैसें विरक्ताचें मन । न गमतां आपुलें स्थान । दुजिया न सांगतां उद्विग्न । आंतचि होय ॥ २२ ॥ आपुलें निजस्थान न कवळतां । आणि प्रपंचांतुनी न सुटतां । शीणचि पावे तत्त्वता । सुख वरी नाहीं ॥ २३ ॥ तये माजिले संधीं । वैराग्यें उठती नुसदीं । कां प्रह सोडूनि त्रिशुद्धि । रानीं जावें ॥ २४ ॥ जया बोलिजती कोरडें । वैराग्य उठतां मुंडें । प्राप्त नव्हतीच धोंडे । फोडितां तया ॥ २५ ॥ तयासी न गमेचि जिव्हाळा । आत्मत्वाची पूर्णकळा । समाधानावीण लीळा । भोगिती ते ॥ २६ ॥ ते अविद्येचिमाजी । परतोनि येती सहजीं । ऐसे देखोनि समाजीं । विनविलें येथ ॥ २७ ॥ हें मन नव्हतां समाधान । केलें तया बाधे बंधन । आणि आत्मसुख साधन । न लभेचि कांहीं ॥ २८ ॥ हें स्वामीचिये गृहींचें । पौं[3]रंपर सांगणें साचें । ह्मणोनि हें तयाचें । लागलें ध्यान ॥ २९ ॥ मन न बैसतां स्थिरासनीं । लक्ष चौऱ्यायशीं योनीं । भोगाव्याचि निदानीं । फिरतचि सदां ॥ ३० ॥ आणि यमदमाचाही दबाडा । शास्त्रें पुराणें पवाडा । बोलतील तो निवाडा । राखावाचि लागे ॥ ३१ ॥ आणि इहलोकींहि दुःख । धरोनि विषयांचा हरिख । भोगणेंही निःशेख । पडे ऐसें ॥ ३२ ॥ षड्वैरियांची डंवचणी । विकारांमाजी बैसणी । घडे तेही गंवसणी । उकले कैसी ॥ ३३ ॥ ह्मचि मनामाजी बिर्‍हावा । आला कैसा गुरुदेवा । आणि हा नसोनि होआवा । कवण तो प्रभाव ॥ ३४ ॥ आणि ययाची स्थीरता । कवण भासें तत्त्वता । होय ऐसा निरुता । निरूपिजे ठाव ॥ ३५ ॥ ययाचा कवण तो गांव । कें देखे निजसुखाची शींव । आत्मप्राप्ति संभव । घडे कैसा ॥ ३६ ॥ हेंचि

---

१ पतिपासून. २ टवाळी, भगल, हास्य. ३ परंपरेनें चालत आलेला गोप्य.

माझिया मनींचें । विनविलें जें साचें । तरि कृपा करुनि वचन आमुचें । स्वीकारिजे कीं ॥ ३७ ॥ गुरु तुह्मी सर्वज्ञ । परम प्रश्नेचें प्राज्ञ । तरि अहंमतीचें अज्ञ । परिहारिजे आतां ॥ ३८ ॥ आह्मी जरि पुसावें । तेव्हां आपणीं सांगावें । नातरि उगें राहावें । हें नसावेंचि जी ॥ ३९ ॥ मेघ जैसा वर्षाकाळीं । न देखेचि भूमि नवाळी । उटंक[1] की शि [स्थि ? राळीं । निवाडचि नेणें ॥ ४० ॥ कीं मंदाकिनी[2] जैशी । न गणीच दोषांसी । एकसरां परिहारासी । करोंचि लागे ॥ ४१ ॥ कीं औदार्यी जैसा । न पाहेचि परतोनी आशा । ठक बार [बरा ?] विशेषा । देऊंचि लागे ॥ ४२ ॥ ना तरि आकाश जैसें । न योजी घटकर्म अनारिसें । सानथोरीं अवकाशें । भरलेंचि असे ॥ ४३ ॥ हेंही आपणापाडें । बोलतां येथ थोडें । याहूनिही महत् वाढे । स्वामिचें शौर्य ॥ ४४ ॥ ह्मणोनि आमुचें सखोलपण । प्रश्नेचिया मिषें ठाण । न पाहतां आपण । करावी कृपा ॥ ४५ ॥ आणि कृपेचेनि मिषें । मन स्थिरते बैसे । निजसुख आपैसें । प्राप्त होय ॥ ४६ ॥ ऐशिया कारणा वोजे[3] । विनंती पातली सहजें । तरि हें एकदां ओझें । करिजे वावो ॥ ४७ ॥ नवल मनाचें दुवाडपण । कितिएक काथिलें आपण । परि आपुलें तें गि [गं ?] वसोन । बैसलेंचि असे ॥ ४८ ॥ सुणियाचें जैसें पुच्छ । नीट वळिलें अव्यवस्थ । फिरोनि तेंचि बिभित्स । वांकुडें करी ॥ ४९ ॥ कीं सरितातटीं झीर जैसें । कुटितां तरि जैसें तैसें । फिरोनि पाहतां तैसेंचि दिसे । जयेठायीं ॥ ५० ॥ नातरि जैशी जळवई । मरतां न मरे एक घायीं । तैशी घडली नवाई । मना यया ॥ ५१ ॥ तें मन येइजे आया । ऐशिया सांगिजे उपाया । कृपा करोनि गुरुराया । याचि समयीं ॥ ५२ ॥ मन मग्नतेसि मिळे । भोगी ब्रह्मसुखाचे सोहळे । ऐसें निजतत्त्व निराळें । सांगिजे मज ॥ ५३ ॥ ऐसें अनन्यभावें शिष्यें । विनविलें पैं अशेषें । तें देखोनि

---

१ उंचवट, खडकाळ, किंवा माळ (मळे) जमीन. (स्थिराळी=स्थीर पर्वताचें टोंक). २ सुरगंगा, देवनदी. ३ प्रकारानें, निमित्तानें. ४ आच्छादून. ५ कुत्र्याचें. ६ नद्यांच्या तीरास एक बुळबुळीत पदार्थ वाहून येतो त्यास सजीवही ह्मणतां

उल्हासें । आलेचि पैं श्रीगुरू ॥ ५४ ॥ घेउनी शुद्धांश उलथा । शबलां-
शाचिया माथां । निजसुख सनाथा । दाविते होती ॥ ५५ ॥ मग ह्मणती
शिष्याप्रति । ऐक आतां सावचितीं । या मनाची व्युत्पात्ति [उत्पत्ति ?] ।
निरोपूं तुज ॥ ५६ ॥ मागें जें कां निरूपिलें । हृदयभुवनीं वहिलें ।
अष्टदळ बोलिलें । पद्म कीं तेथ ॥ ५७ ॥ तया पद्म पांकोळिका । अनुक्रम
जो कां असे निका । तोचि धरी आवांका । फिरावयातें ॥ ५८ ॥ मग
सैरा जे कां फिरत । न ह्मणे दिवस रात । ऐसा परम आघात । मना
संगें ॥ ५९ ॥ सकळ इंद्रियां माजी । मनचि मुख्य सहजीं । ह्मणोनि
एवढी नावाजी । तयाची पैं ॥ ६० ॥ मन जेथ जेथ जायी । तेथ
सर्वेंद्रियां न्हेई । आणि विषयांची सोयी । धरोंचि लागे ॥ ६१ ॥ मना-
संगें दुर्धर वार्ता । मनासंगें लटिकी चिंता । तें मन आतां तत्त्वता
निरोपूं तुज ॥ ६२ ॥ मन न्हेइजे परतीरा । येथचि असतां दुसरा ।
ठाव जोडी तीसरा । कल्पनेमाजी ॥ ६३ ॥ मनासंगें कल्पना । मनासंगें
मोह नाना । तें मन अमना । येइजे कैसें ॥ ६४ ॥ वायू चबकें धरों ये ।
कीं अग्नि आंगीं शीतळता ये । हें होय एक वेळ परि नये । मन आत्म-
निष्ठे ॥ ६५ ॥ फणी शिरींचा मुक्तमण्णी । कीं हरळीं आंगीं पाणी ।
काढों ये परि मन गंवसणीं । नवचेचि कदां ॥ ६६ ॥ तरि हें मन
कवणें रिती । कवण वर्ण कवण व्यक्ति । होंचि आणूं वाचोक्तीं ।
मजमाजि येथें ॥ ६७ ॥ आकाश निर्विकल्प स्थिति । तेथ जे कां उठे
भ्रांति । पवन योगें बोलती । मन हें तया ॥६८॥ पवन तत्त्वाची मांदी ।
तेज तत्त्वा मोहर नुसदी । तयामाजिले संधी । मन हें असे ॥ ६९ ॥
तयाचा असे श्वेतवर्ण । जया रंगाची मिरवण । ह्मणोनी विविधपण । रंग
धरी ॥७०॥ ज्या ज्या रंगीं मिळे । तेथ तैसेंचि खेळे । स्वांगें तंव निराळें ।
असे ॥ ७१ ॥ ह्मणोनि दीधला रंग चढे । हेचि जहींचे मान
चे निवाडें । स्वानुभवें ॥ ७२ ॥ जो भ्रांति आंगींचा
...णोनियां निक्षेप । करावाचि कीं
भार्षे [सें ?] तत्त्वता । होय

ऐसा नियंता । परिग्रह [परिभ्रम ?] सांगो ॥ ७४ ॥ सकळ अभ्यासा मांजी । जो श्रेष्ठ बोलिजे सहजीं । तयाचीच नावाजी । करूं येथ ॥ ७५ ॥ ते करणिये नावा । मनाचिया स्वभावा । मोडणें तया संभवा । निरोपूं येथ ॥ ७६ ॥ ते धारणा कवणिये रिती । हट निग्रहें मिरवती । तरि तेंचि करूं युक्ति । इये समयीं ॥७७॥ अभ्यासाचिये वेळे । व्हावें वासनेहुनी निराळें । तमाचिये खोळे । बुरखा घेपे ॥ ७८ ॥ तामसासी आवंतन । द्यावेंचि तेथ अचिंतन । मग अभ्यासासि आयतन । होईजे जेथ ॥ ७९ ॥ काळ वेळ पाहिजे । स्थिरतेशीं सहजें । पूर्व सम्मुख बैसिजे । साधन मिषें ॥ ८० ॥ एकांत निलया पाहिजे । तें चित्तेंहीं स्वीकारिजे । तया वांचूनि दुजें । नसावेंचि मनीं ॥ ८१ ॥ आणि आसन घाळावया पहिली । भूशुद्धि करिजे वहिली । कवणिये मानें केली । पाहिजे ते ? ॥ ८२ ॥ ह्याचि सांगतों परिकर । भूशुद्धीचा निर्धार । पुढें सर्वचि सार । योगाचें तें ॥ ८३ ॥ भूमि भास हरोनि । ब्रह्म जाणावें निदानीं । आधीं तियेचिये मानीं जाणावीं ते भूमि ॥ ८४ ॥ उठलें संहारोनि उरे । ते भूमि जाणावी ब्रह्माकारें । अवलोकोनि तत्परें । व्हावें ऐसें ॥ ८५ ॥ भूमि करी [क्षे ?] क्षमा । तेवींच ब्रह्मींची महिमा । जाणणें ते अनुपमा । ऐशिया परि ॥ ८६ ॥ पृथ्वी पृथ्वीला मिळविजे । स्वानुभवेंचि सहजें । तऱ्हीच येई नावाजे । भूशुद्धि ऐशी ॥ ८७ ॥ पृथ्वीचा जेतुला पाड । तेवढा आंगीं जाणावा निवाड । तरीच पुरेल कोड । मनोरथाचें ॥ ८८ ॥ आणि पृथ्वीचा आदिअंत । आपणचि व्हावें त्वरित । तरिच लाभे सिद्धांत । अभ्यासाचा ॥ ८९ ॥ मेदिनी भाविजे ऐशिया परि । समार्जन करावें चित्त नीरीं । मग आसन मिषें परिकरीं । योजावें तेथ ॥ ९० ॥ आसन घालणें कैसें । तुज सांगतों आपैसें । एक घेती वसन वशें [सें ?] । तैसें नव्हे ॥ ९१ ॥ तें वसनाचि मानें भाविजे । शुद्धसत्त्व धूतखडी सहजें । घासावें चित्समाजें । तये ठायीं ॥ ९२ ॥ तयावरि श्वेत कम्बल घालावेंचि भूदल । मग बैसावया नवाळ । व्हावें रूढ ॥ ९३ ॥ मग बैसानियां तये ठायीं । देखिजे कैशी आसन नवाई । तेंचि सुख सहोदरसोयी ।

[illegible] संग्रह किंवा परिभ्रमण. २ स्थान, आश्रम.

सोयी । निरोपूं आतां ॥ ९४ ॥ प्रथम वामचरण कवळिजे । दक्षिण चरणीं ठेविजे । आणि दक्षिण चरण लाहिजे । वाम चरणीं ॥ ९५ ॥ वाम पोटरिया दक्षिण गुढगा । दक्षिण पोटरिया वामजंघा । लाहिजचि अमोघा । आसना ऐशा ॥ ९६ ॥ वामतळवा गुदस्थानीं । आणि दक्षिण तळवा वामजंघेंतुनी । काढोनि पैं आसनीं । बैसावें ऐशा ॥ ९७ ॥ ऐशियाचें अभिधान । जाणावें पैं पद्मासन । मग आपसयां गं[गिं ?] बसोन । मानस घे पें ॥ ९८ ॥ ऐशिया आसनीं आरूढ । होऊनियां प्रौढ । अपानाचें कवाड । नेहटीं जो ॥ ९९ ॥ वाम तळवा गुदस्थानीं । अंगुष्ठ सहित लागोनी । उचलीतसें शिवणी । आधारींची ॥ १०० ॥ मग ऊर्ध्व जातां पवन । घे शिवणीतें गिं [गं ?] वसोन । तें शिवणी-चेंहि मान । निरोपूं तुज ॥ १ ॥ वायू उपस्था माजिले संधीं । पवन जो कां निरवधि । ते बोलिजे त्रिशुद्धि । शिवणी ऐशी ॥ २ ॥ मळमूत्र संधी गं[गिं ?]वसोनि । असे ते तेविंच मानीं । माजगृह मध्यस्थानीं । ते शिवणी बोलिजे ॥ ३ ॥ दक्षिणजंघेचा नेहट । वामतळवा सकट । गुदाचेंहि कपाट । नेहटतें होय ॥ ४ ॥ ते वेळीं चतुर्दळ । भरीत फुगे अनिळ । मग नावरितां ढिसाळ । भेदोंचि लागे ॥ ५ ॥ तया बोलिजती अपान । योगाभ्याशीं प्रथम सोपान । मग सहज स्वाधिष्ठान । धरोंचि लागे ॥ ६ ॥ मणिपुरा माझारीं । षड्दल बोलिजे वरी । ते सींगें आपेंचि भरी । पवन तो गा ॥ ७ ॥ तो उदाराचा पोथ [त ?] डा । फुगत असतां होय गाढा । मग मुळ बंधाचा हुंडा । पद्मासिलें ॥८॥ मग उदधीस लागे सुकती । तैसी होय पैं ती गती । हे मूळ बंधाची मति । निरूपिली तुज ॥ ९ ॥ययाहिवरी आतां । पवन जो कां वरौता । दशदळीं निरुता । सिद्ध [द्धि ?] चि होय ॥ १० ॥ तें नाभिस्थानीं दशदळ । दश पांकोळिका निर्मळ । तयां एकवटोनि अनिळ । सांठवे जो कां ॥ ११ ॥ स्वरूपीं उचलतां स्वेद । नाशी पायु उपस्थ भेद । मग ... दे बंध । वोढियाण तो ॥ १२ ॥ वोढियाणा ग [गिं ?] ... । आणि उर्ध्वाचें मान । चढोंचि लागे

१ ... दावणें. २ योगशास्त्रोक्त मूलाधारचक्रांतील. ३ जननेंद्रियामधील.

॥ १३ ॥ तो व्यानाचा पसर । उभय चरणां एकसर । आववाचि समीर । समानीं वाढे ॥ १४ ॥ मग गंतव्य राहे । अगंतव्य होय पाहे । बोलिजे पैं सोय हे । वेढियाणाची ॥ १५ ॥ तेथ पवन एकवटी । तंव बाहूंसि ये उताटी । नेत्रांचिया दिठी । शाहा बैसे ॥ १६ ॥ आणि कुक्षि उतटती । मनपवन भेटों पाहती । नव द्वादशदळीं आयती । होइजे कैशी ॥ १७ ॥ अवघा पवन एकवटुनी । द्वादशदळ फोडुनी । गटा [गंटा ?] अवलिळा गें [गिं ?] वसोनी । बैसिजे तेथ ॥ १८ ॥ तंव नेत्रां होय उन्मीलन [उन्मूळण ?] । आंगीं उभारे स्वेदकण । कंठामाजी उत्तटण । होइजे कैसें ॥ १९ ॥ हणुवी दाटे अधोमुख । आंगीं [गें ?] सर्वांगें हरिख । पुढें देखिजे संम्मुख । षोडश दल ॥ २० ॥ ऐतुलें ज्याचें करणें । जालंधर तयातें ह्मणणें । निज मोहरें वळखणें । कैशिया परि ॥ २१ ॥ षोडशदल कंठ । तया आंत जाइजे नीट । तेथ आघविया सदट । एकवट वृत्ति ॥ २२ ॥ द्वादशदळा समोर । प्राणाचा पैं परिकर । आकळिजे निरंतर । स्वानुभवें कीं ॥ २३ ॥ प्राण होतांचि मंद । उदानाचा लागे स्वाद । मग वेइजेचि भेद । विशुद्ध चक्राचा ॥ २४ ॥ विशुद्ध चक्रीं आधिपत्य । गंवसोनि उदानाचें अगत्य । आकळोनी निमित्त । क्षुधेचें तें ॥ २५ ॥ लिंगदेहाचा भास । हाचि जालंधराचा कोश । तोडिजेचि पाश । मानसादिक ॥ २६ ॥ ऐसें जालंधरें करों जातां । कुंडलिनी पावे उचंबळता । आपुलिये स्थानीं राहाता । अवकाश नाहीं ॥ २७ ॥ घ्राण निरोधूनि राहातां । मुख आपसयांचि उघडतां । प्रसंग होय निरुता । तैशिया परि ॥ २८ ॥ कीं मूळ शुद्ध पोंदिये दारू । रंजके पासूनि पैसारू । हुतांश लागलिया निर्भरू । नुरेचि जैसी ॥ २९ ॥ कीं सुकती लागलिया मेरुवतीं । नद्याही आपसयां सुकती । तैशीच होय गति । कुंडलिणीये ॥ ३० ॥ पवना लागलिया ओढ । धरोनि स्वरूपामाजि कोड । ह्मणोनि नुरेचि निवाड । कुंडलिणियेचा ॥ ३१ ॥ कुंडलिनी पवना आरोती । तेजतत्त्वाची निरुती । ह्मणोनि नाहीं मति । तयावीण तये ॥ ३२ ॥ जे

---

१ हनुवटी. २ अभिमुखता, आपली वाट. ३ जीवात्मा.

[illegible] ५ सागराच्या ठायीं.

तेजतत्त्व रूपें प्रकृति । आणि पवनही प्रकृति-मति । ह्मणोनि पवनाविण गति । नाहींच तिये ॥ ३३ ॥ ही नाभिस्थानीचा जठराग्नि । सकळ कायेची निमग्नि । प्रकृतीशीं संलग्नी । आथवी हे ॥ ३४ ॥ जे देह जागविती कळा । पिंडीचा सकळ जिव्हाळा । अविद्यारूपें अवळीळा । प्रकृतीच हे ॥ ३५ ॥ ऐशी हे कुंडलिणी । ऊर्ध्वीं पवन ओढलेपणी । करूं भावी ग्रासणी । उदकमही अंश ॥ ३६ ॥ उभय तत्त्वावरी सत्ता । जियेचि पैं सदयता । तो अनुक्रम निरुता । ऐक शिष्या ॥ ३७ ॥ उभयतत्त्वा माझारी । ऐक आर्धी महोपरि । अंश कैसेनि संव्हारी । कुंडलिनी ते॥३८॥ पवनें न्हेला अपान । आपुला अंश निवडून । येर राहिलें तें मान । ग्रासिलें इयें ॥ ३९ ॥ अहंकार ग्रासिला पहिला । घ्राण सहीत वहिला । गुदस्थानीं दिधला । च[ज्ञ ?] पाटा जियें ॥ ४० ॥ गंधातें नुराविलेंचि । स्वानुभवेंचि साची । ययापरि सूक्ष्मभूतांची । ग्रासणी केली ॥ ४१ ॥ आता राहिले स्थूळअंश । पृथ्वीभास अशेष । ते ऐक निःशेष । कैसियापरि ॥ ४२ ॥ अस्थिशिरा नाडि त्वचा । रोमासहीत मुळिंचा । भाग ग्रासिजे पृथ्वीचा । ऐशियापरि ॥ ४३ ॥ तयाचि परि उदकांश । ग्रासिले क्रमें अशेष । तेचि परियशीं विशेष । शिष्यवर्या ॥ ४४ ॥ पवनें आकळिला प्राण । आपुला भाग निवडून । ऐक कुंडलिनी स्वाधीन । राहिलें काय ॥ ४५ ॥ आणि राहणेंहि कैसें । राहिलें कवण दिसे । तें कुंडलिये मिसें निरोपूं तुज ॥ ४६ ॥ चित्त सेवी पहिलें । जिव्हे सहीत वहिलें । शिश्नही निःस्तेज केलें । आपेंआप ॥ ४७ ॥ रसासहित ग्रासिला रस । कुंडलियें अशेष । स्वानुभवें निःशेष । जाण ऐसें ॥ ४८ ॥ ययापरि सूक्ष्मभूतग्रास । करोनि उरला स्थूळाभास । तोही ग्रास निःशेष । कवणिये परि ॥ ४९ ॥ लाळ शोषि [खि ?] जे पहिली । मूत्र बांदीही मोडिली । शुक्राचीही सेविली । आंतुली मज्जा ॥ ५० ॥ शोणित चाटोनि नेलें । मज्जा-आंग आंतुलें । ययापरि निर्दाळिले । स्निग्धता धर्म ॥ ५१ ॥ तंव कायेचें होय पोयडें । सूक्ष्म पूर्णाचिया पाडें । नुसतीं तियें उरती हाडें । ययामाजी ॥ ५२ ॥ अहो महीअंश भक्षिला । आणि अस्थिलागीं ठाव

१—बुद्धि (अहंकृति) आहे प्रकृति ज्याची असा.

उरला । कोठें ? ह्मणें यया बोला । आशंका उरे ॥ ५३ ॥ तरि ऐक यया बोला । उपमा बोल वहिला । येणेंचि तो पुर [वि ?] यिला । आशय होय ॥ ५४ ॥ जैसा कवणएक पशु । जंव तोंडा न मिळे ग्रासु । तंव तयाचा आयतनांशु । सेवूं लागे ॥ ५५ ॥ आणि आयतनही कठीण। असलिया मग केविं भक्षण ? । ऐसें हें बोलणें अजाण । केविं साजे॥५६॥ परि एक तैसें नव्हे । बोलणें एक भाषा आहे । तरि तैसेंचि ह्मणतां नये । तत्त्वविदां ॥ ५७ ॥ अगा कोणिएक घरिंचें कौतुक । एका सारिंचि न दिसे एक । तेथ हे दृष्टांत सकळिक । लागती केवीं ॥ ५८ ॥ परिएक ह्मणाणियांचा । स्वभावचि असे जेथिंचा । आणि हा आयतनाचा । विविध भाव ॥ ५९ ॥ एक असती मृदु । आणि एक कठीण भेंदू । परि एकचि संवादू । नाहींच जेथ ॥ ६० ॥ तेवींच ते कुंडलिणी । पवनेंहि सोडिल्या पशुपणीं । अस्थींचिहि चुराणी । करोंचि लागे ॥ ६१ ॥ जंववरी मिळे मज्जामांस । तंववरि सेवी अशेष । मग सरलिया निःशेष । अस्थिहि सेवी ॥ ६२ ॥ तो हा आयतन मिषें । दृष्टांत बोलिला असे । तंववरीच राहतसे । अस्थिभास ॥ ६३ ॥ तोही सेवी निदानीं । जंव न पवे क्षुधा भंजनीं । तंव शरीर संधि शोधुनी । सेवूंचि लागे ॥६४॥ आणि कुंडलिये उपमापशु । या बोला कायसा प्रवेशु । तरि तोचि निवडूनी निःशेषु । निरोपूं तुज ॥ ६५ ॥ जया निवडणियां आंत । साक्षियें साक्ष लाभत । तरि तेंचि आतां त्वरित । अवधारिजे गा ॥ ६६ ॥ कुंडलिनीचा प्रभाव । मोठा क्षुधेचा नवलाव । जो नित्य क्षुधाभाव । शरिरामाजी ॥ ६७ ॥ नित्य लागे क्षुधा । तरि तो कचितचि धंदा । पंचभूत समृद्ध संबधा । असलियापणें ॥ ६८ ॥ पवनाचा नित्य भेदरा । सेवणें घडे नीरा । ह्मणोनि एवढा दरारा । नाहींच तिये ॥ ६९ ॥ पवन ग्रासील हा भय । आणि सेवूंहि मिळे उदक निलय । तेतुलेनि तयेचें क्षय । सामर्थ्य होय ॥ ७० ॥ आणि पृथ्वीहि सेवूं मिळे । जवळीच अवलीळें । तों तियेसी डोहाळे । अधिक नुठती ॥ ७१ ॥ अगा व्याघ्राविवरींची । थाटी मिळे जीवांची । तया मग हिंडणेची । चाड काय ॥ ७२ ॥ कीं विहंगम बैसे जेथ । द्रुम निबीड असतां तेथ । स्वभक्ष असतां दुजा पंथ । न पाहेचि

जैसा ॥ ७३ ॥ तैसी ते कुंडलिणी । नित्य आपुलिया ठाणीं । रक्त मांस भक्षणीं । घालितचि असे ॥७४॥ अवेखत झालिया भोजना । शोणिताचिया करि प्राशना । तों आणखीही मागुतेना । येतचि असे ॥७५॥ नवल प्रभूची करणी । पंचभूतें गंवसोनी । कायाग्राम पाळोनी । बैसलाचि असे ॥ ७६ ॥ आपण तंव नियंता । आणि अनुक्रम तरि चालविता । ऐशी तयाची गौल्यंता । काय सांगों ॥ ७७ ॥ अनुक्रमें तरि भरी । तीं भूतें बांधिलीं एकसरी । एकमेकांचिया परि । नोलांडितीच ॥ ७८ ॥ आणि एकमेकांचा मान । गंवसोनि घेती निदान । आणि एकमेकां जामीन । राहती कैशीं ॥ ७९ ॥ एकमेकांचा व्यापार । न धरितीच दुजें सदर । ऐशी परम आज्ञाधार । सद्गुरूची ॥ ८० ॥ आज्ञा तरि कैशी । एक एकाचिया साहित्यासी । मीनतीच पैं आपैशीं । अनुक्रमें ॥ ८१ ॥ ऐशी मूळ मर्यादा । धरोनि करिती सकळ धंदा । ऐशीं जेथिंचीं अभेदा । करणी काजें ॥ ८२ ॥ तें सकळ समृद्धिभूतें । पवनयोगें क्षत्रें नांदतें । हें सकळ होतें जातें । तोंवरीचि ॥ ८३ ॥ तंव तें नसे इये समयीं । योगाभ्यास नवाई । पवन मिळोनि एक ठायीं । जाता होय निजपंथीं ॥ ८४ ॥ अवघा कर्ता पवन । तोचि जाय मावळोन । मग कायेचा मान । नसे कांहीं ॥ ८५ ॥ कर्ता बापचि निघे । मग लेंक पोरां मागें । तैसें कुंडलिये बगें । होइजे जेथ ॥ ८६ ॥ पवनावीण तेज । बापुडेंचि होय सहज । ह्मणोनि कुंडलिनी अनीज । जाहली येथ ॥ ८७ ॥ जंव होती आघवीं तत्त्वें । तंव कुंडलिनी मिरवे महत्त्वें [महत्तत्त्वें ?] । ते आतां निःस्तत्त्वत्त्वें । राहिली येथ ॥ ८८ ॥ तरि काय सत्त्व गेलें । जणुं दुणावचि जाहलें । परि नाहींच पैं आलें । काया हिता ॥ ८९ ॥ मृत्यु [illegible] पातलिया । ग्रास वाढ आवडे मरतिया । परि नाहींच आलें उपाया । [illegible] व्याजीं ॥ ९० ॥ तयापरि हे कुंडलिनी । कांहीं न मिळेचि [illegible] अधीकचि प्रचंडपणीं । उद्दीपनता पावे ॥ ९१ ॥ मग ते [illegible]गया अवधारीं । असते ठायींचि वरी । सुटों लागे [illegible] । औट वेढे वेंटाळुनी । औटाकार

[illegible]

कायामानी । इच्छा जेकां ॥ ९३ ॥ तेचि प्रकृति पिंडाकारीं । असे सर्पा- चिया परि । त्रय [तृतीय ?] मात्रा व्यापूनि करी । अधोमुख ॥ ९४ ॥ तेचि अधोमुख वलनाकार । अविद्या जाणावी निरंतर । ते आपुलें निज- माहेर । शोधिती होय ॥ ९५ ॥ येतुलें रहस्य आंतुलें । योगाभ्यासें भाविलें । परि यांतही एक उरलें । बोलणें ऐसें ॥ ९६ ॥ कुंडलिनिच नावें प्रकृति । हे एकाचि भागा केविं येती । आणि योगाभ्यासें विश्रांति । आपुली पावे ? ॥ ९७ ॥ तरि महत्तत्त्वातीत प्रकृति । परा प्रमेय ह्मणवी ती । आणि या तेज तत्त्वा आयती । एकलीच केवीं ? ॥ ९८ ॥ तेज तत्त्वाची व्युत्पत्ति । भूतांमाजी ह्मणिपेंती । आणि हे असंभूत मति । तेजचिं केवीं ॥ ९९ ॥ तेजा वरिले पां [तीं ?] थीं । चारी पायऱ्या बोलिजति । तरि तयांसहि जाणती । कवणती प्रभा ॥ ॥ २०० ॥ आणि हा योगाभ्यास । कवणासि पैं दश्य । तरि हे कुंड- लिनीच एकांश । बोलिजे केवीं ॥ १ ॥ ऐशिये आशंके । उत्तर सांगतों निकें । मग आपसयांचि कौतुकें । बुझणें होय ॥ २ ॥ सिंधूरासूनि सरिता । आणि उदकासहिं नाहीं वेगळिकता । तया पाडें हे परिणामता [परिणता ?] । कुंडलिनी पावे ॥ ३ ॥ सिंधुसिं मिळुनीच वेगळी झाली । आणि सरिता अभिधानापातली । तेवींच पिंडीं ह्मणितली । कुंडलिनी ऐशी ॥ ४ ॥ अभिधानें तरि भिन्न । आणि मुळीं पाहतां अभिन्न । येणें पाडें समाधान । आपुलें भावीं ॥ ५ ॥ पिंडीं कार्य संकल्पें । कुंडलिनी हे सांक्षेपें । आणि ब्रह्मांडीं कारण रूपें । महाप्रकृति ॥ ६ ॥ ह्मणोनि आपुलें मूळ । शोधीतचि ते केवळ । निज तत्त्व निर्मळ । सेवावया ॥ ७ ॥ येतुलेनि तरि सकळ । परिहा [ह ?] रीं जळें कल्पनामळ । फेडोनि पैं केवळ । अवधानदीजे ॥ ८ ॥ ऐशिया परि कुंडालिनी । सकळ मेद मांस भक्षोनी । निघती होय निदानी । उर्ध्वमूळा ॥ ९ ॥ वृक्षाचिया शाखा । निरसलिया बुडुखा । योजितीच आवांका । जया परि ॥ १० ॥ कीं अलंकार मोडितां । सोनेंच उरे तत्त्वता । तेंचि भावोनी करिता । जतन

१ मागीस किंवा वरच्या पंक्तीला. २ सादृश्यानें, योग्यतेनें. ३ आक्षेप युक्त "प्रकृति आणि पुरुष अशा कल्पना भेदानें कार्य रूपानें कुंडलिनी असें नांव

जैशी ॥ ११ ॥ तयापरी सकळ पिंडाकारें[1] । भक्षुनियां साकार । मग गवसती निराकार । कैसे पाहा ॥ १२ ॥ ते नाभी लिंगाहूनी । औट वेढे सोडुनी । उर्ध्वमूळ गमनी । उदित होय ॥ १३ ॥ ते आरक्त वर्ण भासे । कुंडलिनी कांतें झळाळिसे । निघत निघत डसंसें[3] । जाय कैसी ॥ १४ ॥ तोचि हा परिकर । उर्ध्वीं जाति मोहर । ऐक शिष्या सादर । चित्त देउनी ॥ १५ ॥ कुंडलिनी तेथुनी । चढत चढत मानी । अष्टदळ गंवसोनी । बैसती होय ॥ १६ ॥ तें हृदयांबुज अष्टदळ । अष्टधा प्रकृतीचा खेळ । सेवूनियां निर्मळ । पुढें निघे ॥ १७ ॥ तेथूनियां द्वादश दळीं । बैसतांचि लागे टाळी । अनाहताची सरळी । ध्वनि बैसे ॥ १८ ॥ तंव नेत्रां होय उन्मूळण । अर्धोन्मिलित होती जाण । तंव विशुद्धचक्रीं आपण । कुंडलिणी ये ॥ १९ ॥ विशुद्ध चक्रीं होय बैसती । तंव आंगीं ये ताटस्थ स्थिति । मग पुढें आपुली वस्ति । सामोरें दिसे ॥ २० ॥ मग कंठनाळा मध्यमार्गी । चढोंचि लागे ऊर्ध्वमार्गीं । द्विदळाची बगीं । जाणोनियां ॥ २१ ॥ आणि काकि [क ?] स्थाना सन्मु [म्मु ?] ख । येवोंचि लागे एकैक । तो रसने वरील उदक । सेवूं लागे ॥ २२ ॥ मग मध्यमा मध्य विवरीं । वैखरीचिया वरी । ककारमुख एकसरीं । गंवसोनियां ॥२३॥ तंव मध्यमा गंवसावया । इडा पिंगळा आणिजे आया । आणि आपेंचि मिळोनियां । त्रिकुटीं जाय ॥ २४ ॥ मग तया त्रिकुटावरी । पृथ्वी सेविली वमन करी । तैसी म्या कवणिये परी । निरोपूं तुज ॥ २५ ॥ प्रथम वमिजे अहंकार । सेविलियेपणें आकार । मग भावी सोहंकार । आपें आप ॥ २६ ॥ आणि वसिजे अपान । गुदस्थानाचा मान । मग धरोंचि लागे सोपान । ब्रह्मरंध्राचें ॥ २७ ॥ घ्राण गंधासहित । वमोनी धनंजयातें सेवित । आणि तोही वमित । निदानीं तेथ ॥ २८ ॥ तेथूनि जाइजे मध्यमे । पश्यंति माजिले शिमे । तेथ बोलिजे नामें । श्रीहाट ऐसें ॥ २९ ॥ तया श्रीहाटीं स्थिरे । तेथ कफपित्ताचे थोरे । वमिजेचि निर्धारें । कैशिया परी ॥ ३० ॥ आणि उदक धर्म आघवे । जेथ जे कां वमावे । ते सांगोंचे स्वभावें । तुजलागोनी ॥ ३१ ॥ प्रथम हरिजे चित्त । आणि चित्तें चित्त सावचित । होऊनियां निश्चित । शबलांश वमिजे ॥ ३२ ॥

१ [illegible] आकार. २ अंग कांती. ३ आसोच्छ्वास (मोठे

आणि प्राणाहि सहित । जिव्हेंद्रिया हेळित । रसें रस हारित । जेथील तेथ ॥ ३३ ॥ हें आघवें वमोनी । देवतातें सेवुनी । ताही तेथ हेळुनी । टांकिजे कैसा ॥ ३४ ॥ आणि पृथ्वीचेंहि भूमान । सांडिजे तेथ गंवसोन । तेचि परि अनुसंधान । निरोपूं तुज ॥३५॥ प्रथम टांकिजे जागृति । विश्वा-सहित सततीं । क्रियाशक्ति निरुती । हारिजे तेथ ॥ ३६ ॥ नेत्रस्थान स्थूलभोग । रजोगुण समूह सांग । पुढें पा [प ?] विजे निर्वाणंग [निर्वांग ?] । कैशिया परि ॥ ३७ ॥ आतां श्रीहाटीं उदकांश । अभिमानी सहित अशेष । निरसिजे निःशेष । कैशिया परि ॥ ३८ ॥ प्रथम त्यागिजे स्वप्न । जागृतीसी अभिन्न । प्रविविक्त भोगाचें अनुसंधान । टांकिजे तेथ ॥ ३९ ॥ तैजसातें सांडिजे । ज्ञान शक्तीसी सहजें । सात्वीक नावाजे । उ [नु ?] रवूंचि नेणें ॥ ४० ॥ अश्विनीदेव वरुण । हेही नसती जेथ निर्वाण । पाहिलिया वरि जाण । आपुलेंचि तें ॥ ४१ ॥ या परि उदक पृथ्वीअंश । वमूनियां अशेष । पुढें होइजे निःशेष । कुंडलिनी ते ॥ ४२ ॥ पुढें पश्यंति माजी निघे । भावुनी सुख अमोघें । पुढें चढे सैंधें । गोल्हाटा वरा ॥ ४३ ॥ तेथ आपुली स्वातंत्र्यता । तेज मूळ तत्त्वता । तेंही सांडिजे वसता । तया गांवा ॥ ४४ ॥ उरलें पहिलियें बोलणें । आशंकेचें ह्मणणें । अभिमानी त्यागणें । कुंडलियें केवीं ॥ ४५ ॥ कुंडलिनी तेजरूपें । भूतांमाजी ह्मणिपे । भूतांतीत साक्षेपें । गुणत्रय ॥ ४६ ॥ सूत पितयाहुनी । कधीं मीपणा कवण मानी ? । कीं कंजा याजी नलिनी । आकळे केवीं ? ॥४७॥ तंतु जाणें कार्पास करणी । कां वेगळावला तंतुपणीं । तयापरि हे कुंडलिनी । गमे येथ ॥४८॥ कुंडलिनी तेज तत्त्वें नामा-थिली । आणि त्रिगुणांपासोनि तेज हे बोली । तरि गुणत्रय हातवटी दिधली । कुंडलिये केवीं ? ॥ ४९ ॥ तरि ऐक शिष्या सावध । परिहारीं आशंकेचा बाध । सर्वोचि पाहसी अगाध । स्वानुभव ऐसा ॥ ५० ॥ कुंडलिणी तेज-तत्त्वें । नामाथिली देह महत्वें । येरीं पाहतां निज तत्त्वें । प्रकृतीच ते ॥ ५१ ॥ ह्मणोनि तियेची सत्ता । त्रिगुणा वरि चालतां । कारण कार्यें मावौतां । आपणाचि भोगी ॥ ५२ ॥ नवनीता पासूनि घृत । कीं घृता पासूनि नवनीत । होय तैसा सिद्धांत । तेथिला असे ॥ ५३ ॥ अग्नि योगें होय घृत । कीं तट्कामवें नवनीत । यत्नें होय त्वरित । करि तया लागीं

॥ ५४ ॥ तयाचि परि हे माया । कारणरूपें गुणत्रया । कार्यरूपें त्रिनटलिया । बोलिजे पैं कुंडलिनी ॥ ५५ ॥ ह्मणोनि गुणत्रय कारण रूपें । प्रकृति कार्यरूपें साक्षेपें । हें एकचि निरोपूं सोहपें । राजयोगीं तुज ॥ ५६ ॥ मग सहजेंचि बुझसी । सकळ संकल्प वावो करिसी । ते गोष्टि [ठी ?] च अनारिसी । सांगो पुढें ॥ ५७ ॥ तो अनारिसा क्रम । राजयोग अनुक्रम [अनुपम ?] । जन्ममृत्यूचें नाम । न शिवेचि जेथ ॥ ५८ ॥ असों हें प्रस्तूत । कुंडलिनी गोल्हाट रिघत । ऐक तरि ती मात । सांगो आतां ॥ ५९ ॥ तेजतत्त्वीं आयती । सांडिजे तेथ निरुतीं । तेचि विशद मति । निरोपूं आतां ॥ ६० ॥ प्रथम टांकिजे बुद्धि । शबल शुद्ध [शीं] त्रिशुद्धि । उदानाचिये आवधी । नुरवीच तेथ ॥ ६१ ॥ चक्षुसहीत हारिजे । पादसहीत निस्तेजें । रूपाचियाहि वोजें । नुरवीच तेथ ॥ ६२ ॥ आणि सकळहि अभिमान । सहीत तेथ वमून । तें कवणिये परीचें मान । ऐक शिष्या ॥ ६३ ॥ प्राज्ञाचेंहि तामसपण । आनंद भोगाचें कारण । सुषुप्तीचेंहि मंडण । टांकिजे जेथ ॥ ६४ ॥ द्रव्यशक्तीचा समूह । हरिजे तेथ निःसंदेह । पुढें पाहिजे निर्वाह । कवणिये परि- ॥ ६५ ॥ निःशेष [निःशेष ?] होउनी कुंडलिणी । पवन शबलांश ग्रासुनी । तेंचि अनुसंधान श्रवणीं । ऐक कैसें ॥ ६६ ॥ प्रथम हारिजे मन । भक्षूनियां समान । त्वचेचें महिमान । नुरविजे ॥ ६७ ॥ पाणी स्पर्शत्वा ग्रासून । सकळ क्रीयत्व वमुन । मग शुद्धांश लक्षून । बैशिजे कैशी ॥ ६८ ॥ मग औटपीठीं बैसे । जाऊनियां आपैसें । आणि काय अनायासें । योजूं लागे ॥ ६९ ॥ मग अर्धचंद्रामृत । सेवुनि निरुतें सतत । तृप्त झालिया परत । मुख करी ॥ ७० ॥ मग अर्धी उतरे । पूर्व स्थळा मोहरे । सेविलें तें संचरे । पीयूख आंगीं ॥ ७१ ॥ तो अर्धचंद्र बोलिजे । ऐक महिमा सहजें । ऐकतांचि पाविजे । सिद्धि सुख ॥ ७२ ॥ ते सत्रावी
गोगियांचा जिव्हाळा । जे बोलिजे अवलीळा । विषद ऐशी ॥ ७३ ॥
। अर्धमात्रा कळा सांग । ते आकळिलिया निर्वाणंग
॥ ७४ ॥ तोचि बोलिजे अर्धचंद्र । अर्ध-
क ॥ ७५ ॥ तेथ कें असे

अमृत । कीं काय कैसें मिरवत । हाच निरोपूं सिद्धांत । याचि समर्यीं ॥ ७६ ॥ तें पाणी ह्मणतां पाणी नोहे । कवण एक अतर्क्यचि आहे । तरि तें निःसंदेहें । निरोपूं तुज ॥ ७७ ॥ तें पाणियासि पाणी । अग्नीसि ही अग्नी । ययापरि निमग्नी । अवघीच आणी ॥ ७८ ॥ तें पृथ्वीचिया घरीं पृथ्वी । कीं समिराआंगीं समिर दावी । ह्मणोनी एकचि प्रभावीं । नसे तें पैं ॥ ७९ ॥ तें अवघियांसि जीवन । सेखीं गुणहि तियेचे स्वाधीन । तें एक महाधन । सिद्धिदायक ॥ ८० ॥ ते जीवनकळा महामाया । गुणत्रय जियेची छाया । इच्छितीच विसाविया । आपेंआप ॥ ८१ ॥ ते ज्ञानचर्या सर्व देखणी । तूर्याचि जाणावी जाणलेपणीं । परि अभ्यासाची दळणी । पडली तिये ॥ ८२ ॥ मग ते कुंडलिनी [णी ?] । अमृत-संजीवनि पि [पे ?] उनी । कायेसकट अमरपणीं । राहती कैसे ॥ ८३ ॥ मग तें सर्वांगीं अमृत । जेसमर्यीं संचरत । तत्क्षणीं पालटत । काया हे गा ॥ ८४ ॥ आणि उपरती दशा । होय कैशी शिष्या । तेचि आतां विशेषा । निरोपूं तुज ॥ ८५ ॥ जया निरूपिलिया आंत । मायाचि आघवी मिरवत । येतुलें लाघव निरुत । ऐकिजे आतां ॥ ८६ ॥ मग आंगकांती मिरवत । सुवर्ण जैसें भासत । तयापरि दिप्ति सतत । पडे तेथ ॥ ८७ ॥ जैशा कां हिरकणिया । तेविं शोभा रैदां तयां । अधरां शोभा ये उदया । कुंकुवाकार ॥ ८८ ॥ तेतुली आरक्तता । तेथ शोभे तत्त्वता । येतुला प्रभाव निरुता । मिरवे तेथ ॥ ८९ ॥ आणि नयनांचीं बुबुळें । दिसती सुपाणी मुक्ताफळें । तेवीं शोभा झळाळें । मिरवे तेथ ॥ ९० ॥ येतुलें दिसे दृश्याकारें । आतां पराक्रम निर्धारें । ऐक तयाचि परिकरें । रूप करूं ॥ ९१ ॥ सिद्धींचा संचार । होय कैसा निरंतर । ऐक शिष्या सादर । चित्त देउनी ॥ ९२ ॥ मायेचाचि खेळ । सिद्धिरूपें ढिसाळ । तें एक अवलीळ । निरोपूं तुज ॥ ९३ ॥ आकाशीं उड्डाण घडे । समुद्रीं पायवाट जोडे । स्वर्गींचेहि पवाडे । ऐकों येती ॥ ९४ ॥ घडी जाइजे वाराणसी । ओळखिजे मुंगीचियाहि मनोगतासी । सर्वे मृत्यु आलियासि । करिजे जितें ॥ ९५ ॥ धोंडा धरियला हस्तामाजी । सुवर्णचि होइजे सहजीं । जें जें कल्पी कामनेवोजीं । तें तें घडे ॥ ९६ ॥ येतु-

ळिया सामर्थ्यवरें । पवनासंगें फिरे । रिद्धिसिद्धि सामोरें । घोंटाळती ॥ ९७ ॥ निष्काम उन्मेष शम दम । घोंटाळती सिद्धिलता परम । आणि आत्मसुख अनुपम । दुरावे तया ॥ ९८ ॥ सामर्थ्यें तरि बहु । परम वीर्य आजानबाहु । तोंचि मुंढुमुंढु । अवधौरिजे [जो ?] गा ॥ ९९ ॥ जैसा ईश्वरचि परि दुसरा । जो अनुसरला सिद्धि असौरा । तया निजसुख-त्रारा । नळगेचि कदा ॥ ३०० ॥ तो रावचि परि नटाचा । आणि गांवचि परि ठकांचा । गुरुचि परि अविद्येचा । जाण ऐसा ॥ १ ॥ तो सावचि परि दिवसाचा । कीं ठाउचि परी खडकींचा । असो यापरि निजाचा । नव्हेचि तो ॥ २ ॥ ऐसा तो अवगॅला । अष्टसिद्धीनीं वरियला । ह्मणोनि तो चुकला । पूर्व महिमा ॥ ३ ॥ वेश्याभुलीं श्रीमंत । भुले जैसा निश्चित । मग चुके त्वरित । आपुला महिमा ॥ ४ ॥ बुद्धिभ्रंश होत । महिमा होय खर्त । मग कितेक वेळां विटत । तियेसिहि तो ॥ ५ ॥ तारुण्यपणें लागे खेळा । अविद्येचिया मेळा । आणि वृद्धपणीं जपमाळा । धरों लागे ॥ ६ ॥ तैसा तो सिद्धिसंग पुरुष । सिद्धि देखोनि पारुषे । आपुलाचि जो निजहर्ष । पाहोंचि लागे ॥ ७ ॥ आत्मकळा साधों गेला । हटयोग भाविला । तो मागुतीं जाहला । संसारियाची ॥ ८ ॥ येर जीवभाव सोडवण । तोहि भावी तेंचिपण । आणि माँजिलें विंदाण । व्यर्थचि गेलें ॥ ९ ॥ जैसा उमजला ठेवा । आणि पाहतां तंव न दिसे नावा । तैसें निजसुख वैभवा । सिद्धींनें नेलें ॥ १० ॥ ययावरि शिष्य ह्मणें । सद्गुरु माझें विनवणें । ययां सिद्धि ह्मणणें । कवण भाव ? ॥ ११ ॥ सिद्धींचा विक्षेप । पडतो हा केंवि साक्षेप । करोनियां निक्षेप । सांगिजे [जो ?] मज ॥ १२ ॥ हें काय कैसें । कवण कल्पनें होतसे । हें निवडुनी अर्नारिसें । सांगिजे [जो ?] मज ॥ १३ ॥ एवढें हें साधन । करितां लाधोवें महाधन । परि परतोनि बंधन । पडे कैसें ॥ १४ ॥ ऐशी हे हात-[illegible] । चुकली कैशी परिपाठीं । ते प्रकट करोनि गोठी । सांगिजे [जो ?] [illegible] ॥ ऐशी शिष्याची विनंती । ऐकोनि सद्गुरु कृपाळू होती । [illegible] ऐकिजे आतां ॥ १६ ॥ अगा योजिलेंचि नपवे

[illegible] पे. ३ सार म्हणजे तत्त्वरूप,

सिद्धि । ते कैशी तुज सांगतों आवधी । ओळखोनि घेसी त्रिशुद्धि । आपुलें सुख ॥ १७ ॥ तरि माया आवर्त आघवा । शबल शुद्ध उभय नावा । तयामाजी संभवा । परिसिजे आतां ॥ १८ ॥ अष्टधाप्रकृति शबल । महाभूतेंशीं केवळ । ती आणिते आळ । जीवदशेचा ॥ १९ ॥ तयेमाजी लिंगदेह । पंचवीस तत्त्वें समूह । निर्हेतु जाहलिया निःसंदेह । वोळगती त्यातें ॥ २० ॥ श्रोत्र त्वचा चक्षु घ्राण । वाचा पाणी शिश्न गुद जाण । तयांचे व्यापार हरलिया आपण । दैवत्यें होती प्रसन्न ॥ २१ ॥ तया दैवत्यांची अभिधानें । परिसें आतां कवण मानें । अष्टसिद्धींची लक्षणें । येथाचि असती ॥ २२ ॥ त्या श्री [स्त्री ?] शब्दें बोलिजति । परि एक प्रकृतीच जाण निरुती । दैवतें प्रसन्न होती । महाभूतींचीं ॥ २३ ॥ दिशा पवन सूर्य वरुण । अश्विनी देवही आपण । वन्हीहि प्रसन्न जाण । तयेठायीं ॥ २४ ॥ सुरपतीही होय । उपेंद्र आंगीं साहे । प्रजापति वाट पाहे । कर जोडुनी ॥ २५ ॥ निर्ऋतीही ये दातृत्त्वा । जिंकिलिया महत्तत्त्वा । शरणाचि शुद्धसत्त्वा । येइजे जेथ ॥ २६ ॥ वैराग्याचिया नेटें । वोस इंद्रपदादि दारिवठे । पडती मग शेवटें । अनुसरा येती ॥ २७ ॥ पयांचे मुंडिजती व्यापार । आत्मप्रभावें निरंतर । तै मग सत्वर । शरण येती ॥ २८ ॥ जंववरि चालती इंद्रिय व्यापार । तों न सांपडे सिद्धि घर । केवळ जीवत्त्वा पै सार । पावे पैं तो ॥ २९ ॥ तंव आपुलिये पाठींचें । जया नकळे साचें । मा अभ्यंतरींचें । कळेचि ना ॥ ३० ॥ आसक्तीचें निलय । धरीच कीं तयाची सोय । मग जीव हा विनय । होउनी पडे ॥ ३१ ॥ पराधीन होय देहें । दुजियाची वाट पाहे । आणि अतर्क्य कार्य आहे । हें नकळेचि जया ॥ ३२ ॥ ऐशी अविद्या इंद्रियद्वारीं । राहाटे तंव आसक्तीच वरी । आणि निर्हेत जाहलिया वरी । तें वेगळेंचि रूप ॥ ३३ ॥ तया बोलिजती माया । जे मूळ शौर्याची छाया । तीपासोनि सिद्धि इया । उद्भवती ॥ ३४ ॥ आणि तियेपासोनि सकळ । आत्मज्ञानही केवळ । तेथ सिद्धीचा तरि आळ । येइजे

१ आश्रयित होतात, स्वाधीन होतात. २ त्यासिद्धि श्री=लक्ष्मी; किंवा अणिमादि सिद्धि ह्या स्त्रीलिंगी मानल्या जातात. [जो ?] ३ दरवाजे ४ छेदन केले

कैसा ॥ ३५ ॥ ऐसा धरिसील भाव । तरि तोचि कारितों निराभाव। दृष्टांताचें नांव । दाऊनियां ॥ ३६ ॥ अगा उंसापासोनि शर्करा। [२]कसवट जाहलिया पुरा । नातरि सहज अखेरा । गूळचि असे ॥ ३७ ॥ लोहापासूनि [३]तिखें । लोह कमाविलिया निकें । तेंही गाळितां एकवंकें । मिळा[४]वें होय ॥ ३८ ॥ कीं दधि मंथिलिया नवनीत । तेंही कडसतां होय घृत । तेंचि ह्मणतां नवनीत । नये जैसें ॥ ३९ ॥ नवनीतीं असती विकार । भास आढळती तक्राकार । शबल मथुनी शुद्धप्रकार । तैसा असे ॥ ४० ॥ अविद्या मुरलिया मायाभास । गृह होय जाणिवेस । तेथ पैसार सिद्धीस । होय कैसा ॥ ४१ ॥ अहंपणाची कामना । तेथ संभव होय मना । तींच इंद्रियें मागुतेना । शुद्धांश घेती ॥ ४२ ॥ इंद्रियें मारिलीं अविद्येची । तींच जाहलीं मायेची । मांदी मीनली विकारांची । तये जागां ॥ ४३ ॥ तृणघर मोडिलें । आणि माळि[डि ?]वंतें रचिलें । परि गृहचि ऐसें बोलिलें । येणें शब्दें ॥ ४४ ॥ तेवींच अविद्यांश राहिला । परि मायाअंश असे उरला । तोहि कीं संहारिला । पाहिजे पुढें ॥ ४५ ॥ आतां अभ्यास हा सकळ । ह्मणों नयेचि निर्फळ । आप आपणासही मेळ । होईजे पुढें ॥ ४६ ॥ तें मिळणें पैं कैसें । तुज सांगतों आपैसें । येणें सकळ संदेहपिसें । फिटेल आतां ॥ ४७ ॥ गिरिशिखरीं जाती वाट । जया गमली नीट । मग स्वस्वरूप [६]कपाट । व्हावया निघे ॥ ४८ ॥ जैसा जीव संसारीं उँबगे । हटयोगीहि तेणेंचि ओघें । पावावया निर्वाणगें [निर्वांगें ?] । योजिती पुढें ॥ ४९ ॥ मग कुंडलिनी सकळ सारोनी । अमृत घाली वमोनी । आणि एकसरां निर्दानीं । जावोंचि लागे ॥ ५० ॥ अमृत विसवलें कायेमाजी । काया अमर होय सहजीं । तरि तेहि ऐक नावाजी । कोठवरी ॥ ५१ ॥ मृत्युलोकीं मनुष्य । मर्यादा जे कां शतायुष ।
नि विशेष । आयुष्य तयाचें ॥ ५२ ॥ येतुलीच तेथ मिरवणी ।
कल्पवरि कोण्ही । न राहतीच अमरपणीं । काये
काया आर [रु ?] तीच निमे । कितेक वरुषां-
व अनुपमे । न जाईच तो ॥ ५४ ॥ ह्मणोनि

गाविसी, करामत. ३पोलाद. ४बीड.

केलिया अभ्याशीं । ह्मणों नये निराशा ऐशी । ऐक शिष्या अनारिसी । गोष्टीच असे ! ॥ ९५ ॥ ऐसा तो हटयोगी । विटों लागे सिद्धिसंगीं । मग स्वस्वरूप निर्वाणंगीं [निर्वांगीं ?] । पावे कैसा ॥ ९६ ॥ कवणि एक काळ । कुंडलिनी अमृत गरळें । वमोनियां सरळें । निस्तेज होय ॥ ९७ ॥ ते वेळीं वृद्धी चढे । गोल्हाटीं जावूनियां पडे । मग तियेतें निवाडें । पवन ग्रासी ॥ ९८ ॥ तरि हे पैं येदेवांचि । घडे कैसी विवंची । इये आशंकेची । वाट पडे ॥ ९९ ॥ तरि ऐक यया बोला । दृष्टांत सांगतों वहिला । ऐकतांचि होसी पावला । समाधान कीं ॥ ६० ॥ नृपतिकृपा जयावरी । आघवे जाती तयावरी । आणि अवकृपा जाहलियावरि । तेचि योजिती हननासी ॥ ६१ ॥ फळ येईना कर्दळीं । तोंवरी तयेतें पाळी । आणि फळ हाता आलिया मुळीं । तोचि खोंडें घालित ॥ ६२ ॥ तैल वातीसरिसें । जोंवरि समृद्ध असे । तोंवरि स्थिर जळतसे । दीपकळिका ॥ ६३ ॥ आणि तेंचि नसतां तेथ । क्षण एका जाळित । तयाचिपरि कुंडलिनीच मात । तेथिली असे ॥ ६४ ॥ जोंवरि असती सिद्धि । रूपें प्रकृति त्रिशुद्धि । तंव पवन तयेसंधी । उगलाचि असे ॥ ६५ ॥ महाभूतांची स्वामिणी । प्रकृति मूलरूपिणी । तिये आज्ञा वंदिलेपणीं । पवन असे ॥ ६६ ॥ गरुड भुजंगा अरीपण । परि विष्णुसन्निध स्नेहाचि जाण । तेवींच पवन कुडालि ऐक्यठाण । आत्मसत्ते ॥ ६७ ॥ वांसि काढिती जीव मारिती । कारण कार्यें जैशी प्रीति । कुंडलिनीची आयती । तेवींच येथ ॥ ६८ ॥ जोंवरि योगाभ्यास । तोंवरि कुंडलिनी आस । ते पारुष वाटलिया निःशेषें । कवणिये परि ? ॥ ६९ ॥ पवन पाहिलाचि वाढे । भूतांमाजी प्रौढ । तयावरि जाहली आरूढ । आत्मसत्ता ॥ ७० ॥ आत्मसत्ता कारण । पारुष भासलें अमरपण । ह्मणोनि

१ वेगळीच. २ या समर्थीच, अशा प्रसंगींच [येदवां=येव्हां, व केधवां=केव्हां. असा भाषेचा उपयोग वाडीप्रांतीं कुंळबी लोकांत चालतो.] ३ विचक्षणता. ४ अशा आशंकेचा मार्ग पडतो. म्हणजे उत्पन्न होतो हा भाव. ५ शस्त्र. ६ प्राण वायु. ७ स्तब्ध, स्थिर, उगाच. ८ ठिकाण, स्वरूप ठिकाण. ९ कांहीं प्राण्याच्या आंगची (वंस) चर्बी औषधाच्या उपयोगीं येते ह्मणून ते प्राणी मारून ती काढीत असतात. १० आयतन, स्थान, प्रतिष्ठा. ११ अस्तित्व. आहेपण. १२

पवना आज्ञापन । तियेनें केलें ॥ ७१ ॥ पवनाची जे सत्ता । तेजीं चाले तत्त्वता । ह्मणोनि तो आतां । ग्रासूंचि लागे ॥ ७२ ॥ मग गोल्हाटीं गेलिया कुंडलिनी । पवनें केली ग्रासणी । तेजतत्त्व समूहपणीं । आघवें-चि कीं ॥ ७३ ॥ त्रिकूट श्रीहाटींचे । समूह उदक पृथ्वीचे । तया नुर-तियांचे । भानचि केलें ॥ ७४ ॥ परेमाजी वैखरी । बुडालीच निरंतरीं । मध्यमा पश्यंतिमाझारीं । वायांचि गेली ॥ ७५ ॥ तये वेळीं विश्वाभास सकळ । मावळोनि झाला निर्मूळ । अविद्येचाहि खेळ । वायांचि होय ॥ ७६ ॥ आणि विकारांचें गृह । बुडालेंचि निःसंदेह । ऐसा स्वस्वरूप प्रवाह । अद्भुत चाले ॥ ७७ ॥ आणि पवनाचीहि बाधा । आकाश गिळुनी सदां । मग उरलिया परमपदा । भोगणें घडे ॥ ७८ ॥ पृथ्वी विराली उदकीं । आणि उदक महिमा एकैनिकी । पोळिलीच पैं निष्टंकीं । तेजें तया ॥ ७९ ॥ आणि उरलिया तेजा । पवन गाळी सहजा । तयाचि-याहि वोजा । आकाश नुरवी ॥ ८० ॥ नवल मनाची वोढ । पवनासंगें पुरतें कोड । तें आतां निखो [को ?] ड । जाहलें येथ ॥ ८१ ॥ मन-पवन एकपणीं । केली जीवत्व नावाणी । ते आघवीच काहणी । राहिली येथ ॥ ८२ ॥ आकाशें केलें ऐसें । स्वानुभव बहुवशें । आतां जाहलें जीवत्व पिसें । आघवें वावो ॥ ८३ ॥ रूपा पाहती वाट । कीं स्वानुभव वसती पेंठ । जीवत्त्व हारोनि शेवट । पावला येथ ॥ ८४ ॥ पुढें तें आकाशहि । विरालें पैं निःसंदेहीं । सात्वीक अहंकारगेहीं । रिघालें तें ॥ ८५ ॥ जेथूनि उद्भव राजसा । तो राजसहि बहुवसा । विरालाचि निःशेषा । सात्विकामाजी ॥ ८६ ॥ आतां राजस सात्विक भास । राहिलेचि अशेष । तेही मुराले निःशेष । तामसामाजी ॥ ८७ ॥ ययां-पासोनि जनित । अनेक तत्त्वें बोलिजत । तींही विरालीं निश्चित । इया ८८ ॥ कामक्रोधादिक । तस्कर होते अनेक । तेही विराले

---

* तत्त्वांचा समूह ह्मणजे " शब्द, स्पर्श आणि रूप यांसह रस ह्या चार तन्मात्रांसह असणारी

एकवंक[1] । स्वरूपामाजी ॥ ८९ ॥ भेदाभेद गळती । द्वेषाद्वेष मावळती । द्वैताची निरुती । काडिली खोली[2] ॥ ९० ॥ ऐसें हें जेथ घडे । तामस अहंकारीं भिडे । आतां तामस बहुडे[3] । महत्तत्त्वामाजी ॥ ९१ ॥ महत्तत्त्व शुद्धसत्त्वीं । शुद्धसत्त्व मूळ महत्त्वीं[4] । तेंहि मोहरें[5] निजतत्त्वीं । मावळे कैसें ॥ ९२ ॥ ऐसे अनुक्रम मिषें[6] गुणत्रय । गुणसाम्याचें निलय । रिघोनि होय अप्रमेय[7] । कवणिये परी ॥ ९३ ॥ जेथ जेथ उमगलें । आतां तें तेथ तेथ निमालें । ययातीत जें उरलें । कवण जाणे ॥ ९४ ॥ तें बोलतां कानडें[8] । वेद सिद्धांता अवघडें । शेषाचिंही तोंडें । बुझोनि ठेलीं ॥ ९५ ॥ जें वाचातीत । मन जेथूनि उगवत । तयाचाहि अंत । जयापासूनि ॥ ९६ ॥ ऐसें जें अपरमित । [9]यंत्रतंत्रेंविरहित । दुजियातें मात । नकळेचि कदां ॥ ९७ ॥ जें सर्वीं असोनि सर्वातीत । कळा ज्योति अतीत । देहींच असोनि देहातीत । ओळखणें ऐसें ॥ ९८ ॥ हा योग सांख्य विख्यात । जेथ शांति मिरवत । शिष्या जाण त्वरित । हेंचि आतां ॥ ९९ ॥ मनाची जे स्थिरता । त्वां पुसिली तत्त्वता । तरि तोचि ओळंग[10] आतां । अभिप्राय जेथ ॥ ४०० ॥ तेथ पावलिया मन । लागलेंच होतें उ [अ ?] न्मन । ऐसें हें विशद महिमान । जेथिंचें कीं ॥ १ ॥ ययाघरीं पावतां । तें घरचि होय तत्त्वता । आणि सुखदुःख वार्ता । नाइकणें जेथ ॥ २ ॥ येथें शोधूं येतो । शेवटीं होय तोचि तो । काय सांगों नवलाव तो । आणिकचि कीं ॥ ३ ॥ सकळ मनाचें समाधान । तें हें योगियांचें निजधन । अविद्येचें बंधन । नसेचि जेथ ॥ ४ ॥ हें सकळ सुखाचें घर । विश्रांतीचें माहेर । निवृत्तीची मोहरें[11] । जाणातियाप्राति ॥ ५ ॥ ऐशियापरि हा होग । एकें[12] प्रांति [भ्रांति ?] मार्ग । आतां शमदम सांग । निरोपूं तुज ॥ ६ ॥ ययाचि अभ्यासाआंत । शमदम कैसे वर्तत । ह्मणोनि येथिली मात । अवधारिजे [जो] गा ॥ ७ ॥ शम ह्मणणें कांसया । आणि दमाची कैशी छाया [साया ?] । तोंचि निरूपण शिष्यराया । निरोपूं तुज

१ ऐक्याकार. २ साल, आंगाचें कातडें. ३ पडणें, परावर्तन होणें, मागें फिरणें. ४ अहं ब्रह्मास्मिरूप स्फूर्तिमध्यें. ५ पुढें. ६ निमित्त, कारणानें. ७ निश्चय करण्यास अशक्य. ८ कठीण, दुर्बोध. ९ यंत्र=विज्ञान-तंत्र=धारणा. [योगाचें षष्टांग]. १० तोच आश्रय. ११ वाट [निवृत्तिमार्ग], अभिमुखता. १२ एकदेशी मार्ग

॥ ८ ॥ आधीं शमाचा अभिप्राय सावेव । सांगों तुज स्वयमेव । तरि तोचि श्रवणीं भाव । आणिजे आतां ॥ ९ ॥ अंतःकरणाआधीं । गुणत्रय-कारण संधी । इच्छा उठे ते नुसदी । ओळखिजे पैं ॥ १० ॥ ते उठतिये इच्छेसी । तेथाचि निरसिजे बहुवसीं । तरीच नांव पावसी । शम ऐसें ॥ ११ ॥ उठतिये इच्छेसवें । आपणा नलगे जावें । नाम आलेंचि स्वभावें । शम ऐसें ॥ १२ ॥ उठतिये इच्छे मोडिजे । आणि निरीच्छ जरि राहिजे । तरि जाण शिष्या सहजें । शम बोलिजे या नांव ॥ १३ ॥ शमें सत्त्वा आलिंगिजे । शुद्धसत्त्वसार देखिजे । स्थिरलिये बुद्धि राहिजे । तरिच बोलिजे शम ऐसें ॥ १४ ॥ इंद्रियस्वभाव ओळखणें । निर्गुण-वृत्ति नेहाळणें । तरि तयासी म्या ह्मणे । शम ऐसें ॥ १५ ॥ विवेक करोनि इच्छा होणें । इच्छे आदिलिया स्फुरणें । तरि तयासि जाणावा आपणें । शम ऐसा ॥ १६ ॥ विवेका नसे विसंबणें । निमिष एक पाहिलेपणें । तरि तयासि जाण ओळखणें । शम ऐसा ॥ १७ ॥ आणि आपुलें मूळ । नित्य न्या [ने ?] हाळी केवळ । शिष्या जाण निर्मळ । शम ऐसा ॥ १८ ॥ ऐशियापरि शम । सांगीतला अनुपम । आतां ऐक कैसा दम । जाणावा येथ ॥ १९ ॥ आधींच इच्छा उठे । वसवी इंद्रिय-दारिंवठे । आणि कां तेथ जो पैठे[२] । दम ह्मणणें त्यातेंचि पैं ॥ २० ॥ येतां वृत्ति नोळखे । आणि आंगीं आतळतां देखे । मग तेथचि थोके[३] । दम तो ऐसा ॥ २१ ॥ दुरूनि येतांचि न देखे । आणि आंगीं आतळ-तांचि देखे । मग तेथचि थडके । अंध जैसा ॥ २२ ॥ पहिला न देखे मांदुस[४] ॥ यंत्र लाग बहुवस । आणि पडलिया करी बळास । मूषक जैसा ॥ २३ ॥ तैसाचि तो दम । अज्ञानपणें संभ्रम । उठलिया वृत्तीसि नेम । करी मग ॥ २४ ॥ इंद्रियद्वारींचा रहिवासी । देखे आलिये वृत्तीसी । तया वळखिजे बहुवसीं । दम ऐसा ॥ २५ ॥ आणि विवेका सांडोसांडी । हे जयाची परवडी । तया जाणिजे कोडी । दमाचि ऐसा ॥ २६ ॥ दमा इच्छा चुबकळी । कल्पनेचिया जळीं । आणि ते जरि तो सांभाळी नवाळी । तरिच पाविजे दम ऐसा ॥ २७ ॥ इंद्रियांची कडेविखी । नित्य जो कां

२ प्रविष्ट होतो. ३ स्थिर होतो. ४ उंदीर, घुशी धरण्यासाठीं

संबोखी[1] । त्यातेंचि पैं ओळखीं । दम ऐसा ॥ २८ ॥ थापरि शमदम लक्षण । तुज सांगितलें संपूर्ण । परि हे परिसोनि खुण । घेइजे चित्तीं ॥ २९ ॥ हे एक हातवटी । प्रज्वळावया निजज्ञानदिवटी । निजगृहाची दारिवठी । उघडावया ॥ ३१ ॥ आतां ऐक दुसरी । सांगिजेल ते परि । ते समजोनि आपुली वारी । मुक्ति हे सुखें ॥ ३२ ॥ पंचमार्ग अनुसंधान । बुझतांचि मन समाधान । आणि आपुलेंहि निजधन । आपणा गमे ॥ ३३ ॥ पिपीलिका मीन विहंगम । मारुत शेष अनुपम । बुझतांचि निजधाम । रोकडेंचि पावे ॥ ३४ ॥ प्रथम पिपीलिकेची । ऐक सांगतों विवेची । करी मोकळी श्रवणाची । वाट ते कीं ॥ ३५ ॥ षट्चक्रें जीं बोलिजती । महाभूतभावना मिरविती । तयामाजि निरुती । भावना ते कवण पैं ॥ ३६ ॥ पृथ्वीचिया भागाचे । अंश बोलिजती साचे । तेचि काढावे निजांचे । शोधूनियां ॥ ३७ ॥ चतुर्दळापासोनि षट्‌दळ । तयामाजी दशदळ । धारणा धरावी मूळ । गंवसुनी तेवीं ॥ ३८ ॥ भूगोलाचा पवन । तेथ धरावा आवरून । मग आपुलें निदान । तोचि देखे ॥ ३९ ॥ तया पवनाचिया संगें । अहंकार धरावा बगें । मग आपेंचि उर्ध्वमार्गें । चालों लागे ॥ ४० ॥ तंव मागलीकडे । गुदस्थान निवाडें । अपानाचिया कवाडें । नेहट बैसे ॥ ४१ ॥ तया नेहटाचा पैसार । धरों लागे दशदल चक्र सघर । तेथ अघवा समीर[2] । होइजे एक ॥ ४२ ॥ तो समीर एक होतां । ऊर्ध्वी उजू निघतां । घ्राणेंद्रियें चळैथा[3] । होइजे मंद ॥ ४३ ॥ मग मकरंद परिक्षितां । गंधविषय ग्रासितां । धनंजयासहि नुरता । करिजे तेथ ॥ ४४ ॥ उदात्त अनुदात्त पाहोनी । कुंभक निवटिजे निदानीं । अश्विनी देवांचिया मानी । होइजे रूढ ॥ ४५ ॥ मग निघे त्रिकुटीं । आघविया भूतां एकवटी । करोनि घेइजे भेटी । स्वस्वरूपाची ॥ ४६ ॥ ब्रह्मरंध्राचिया शिवे । पावलिया स्वभावें । मनाचिये धांवे । स्थिरता होय ॥ ४७ ॥ मन जाहलिया स्थिर । मग काय असे जें समोर । तें तया निरंतर । भोगणें घडे ॥ ४८ ॥ ऐशी हे मुद्रा जाणिजे । स्वानुभवहातवटी सहजें । ययेतें बोलिजे । पिपीलिका ऐशी ॥ ४९ ॥ ऐक आतां तयाचि परि । मीन

अष्टदळ । हृदयस्थानीं केवळ । तेथ हातवटे मेळ । करणें कैसा ॥ ५१ ॥ अधोर्ध्व जो कां पवन । मध्येंच ध्यावा गंवसोन । मग आपसयां समाधान । होता चढे ॥ ५२ ॥ प्रथम आकळिजे चित्त । आर्द्र धर्मसहित । प्राणाचीहि मात । नुरविजे तेथ ॥५३॥ शिश्नेंद्रिया आकळिजे । जिव्हा रससहीत सहजें । पुढें गृह रिघिजे । श्रीहाटाचें ॥ ५४ ॥ श्रीहाटीं जातिया वेळा। देवदत्त ग्रासिजे अवलीळा । मग तेथील सोहळा । भोगिजे सुखें ॥ ५५ ॥ श्रीहाटीं स्थिरतां आपण । मना होय स्थिरपण । अवश्य आपुलें निर्वाण । भोगिजे तेथ ॥ ५६ ॥ तो भोगभोगितां । सुखा नाहीं दुर्लभता । आणि मुक्ति समीपता । भोगिजे तेथ ॥ ५७ ॥ तहीं वरुणदेव नांदत । रसरूपें ब्रह्म त्वरित । जाण तयाप्रति सिद्धांत । तोचि असे ॥ ५८ ॥ ययापरि धारणा खुण । मीनमिषें जाण । मग आपुलियाच सुखनिधानीं पूर्ण । होशील तूं ॥ ५९ ॥ हें जीवनरूपें संज्ञा । ब्रह्मचि असे महां प्रा [प्र ?] ज्ञा । हें आकळणें होय सुज्ञा । आपेंआप ॥ ६० ॥ तयाचि परि ऐक । विहंगममार्गें निष्टंक । बुझतांचि कौतुक देखसी तूं ॥ ६१ ॥ ते हातवटी कैशी । तुज सांगतों आपैसी । प्रयोजितां पावसी । समाधान पैं ॥ ६२ ॥ तरि द्वादशदळ कमळ । अनुहात चक्र प्रबळ । तहीं धरावा अनिळ । आकळोनियां ॥ ६३ ॥ भूगोलाचा पवन । तहीं आटपितां जाण । पादेंद्रिया गंतव्यपण । हारिजे तेथ ॥ ६४ ॥ मग बुद्धि लक्षिजे । उदान एकवटिजे । चक्षु मति न्हेईजे । कवळोनियां ॥ ६५ ॥ मग रूपाची वाट पाहिजे । कीं सूर्यासी मेळविजे । आपसयांची होईजे । सिद्धि कीं तेथ ॥ ६६ ॥ आणि शबल शुद्ध दोंहि पाखें । उड्डाण करावें हरिखें । आपुलिया महासुखें । बैसिजे कां ॥ ६७ ॥ गोल्हाटीं स्थिरतां विहंगम । पुढें अर्धचंद्राचा उगम । देखोचि सुख अनुपम । कैसियापरि ॥ ६८ ॥ तया सुखाची आयती । तेजतत्त्वाची निरुति । पुढें मेळविजे सततीं । ज्योतींत ज्योति ॥ ६९ ॥ ययापरि विहंगम । तुज निरूपिला अनुपम । पुढें मारुताचा संभ्रम । अवधारिजे [जो ?] गा ॥ ७० ॥ तो मारुत कवणियेपरि । शिष्यराया अवधारीं । धारणा कैसी वरी । निरोपूं तुज ॥ ७१ ॥ विशुद्ध चक्र कंठनाळ । तेहि आकळिजे केवळ । पुढें व्यानमिषें अवलीळ । पवन तो गा ॥ ७२ ॥ तेथ

पाणिंद्रिया आकळण । मन समाना एकवठण । त्वचेसकट स्पर्शा तुळण । पुढें देखिजे निर्वाण आपुलें तें ॥ ७३ ॥ मग सुषुम्नेचिया मार्गें । पावावया निर्वाणंगें [निर्वाग ?] । औटपाठ बगें । पोटाळिजे ॥ ७४ ॥ मग औटपीठीं स्थिरता । वंदोनि ईश्वर देवता । पुढें गम्य [गमियजे ?] जें तत्त्वता । आपुला ठाव ॥ ७५ ॥ तेथ सर्व ऐक्यतेचा । वाराचि लागे निजाचा । मग आपुलियां सहजाचा । पावसील तूं ॥ ७६ ॥ ऐशिया-परि मारुत । तुज सांगितला विख्यात । ऐक आतां त्वरित । शेष सांगों ॥ ७७ ॥ शेष पावावया अभिधान । निरोपूं तुज याचें मान । जो भक्षितसे पवन । म्हणोनि म्हणणें शेष तो ॥ ७८ ॥ ऐक आतां तयाची । हालवटी पैं साची । तहींच लाभे निजाची । प्राप्तीच कीं ॥ ७९ ॥ तरि द्विदल पद्म बोलिजे । तेथ पवन आकळिजे । मग तुज सहजें । श्रमपरिहार होय ॥ ८० ॥ तेथ हरिजे वाचा प्रथम । अंतःकर-णाचें नुरेचि नाम । व्यानाचाही संभ्रम । हारोनि जाय ॥ ८१ ॥ श्रोत्रास-हित श्रोत्रत्व । नुरिजेचि जेथिचें महत्व । एक आपणाचि तत्त्व[चित्तत्व ?]। देखिलियावरी ॥ ८२ ॥ शब्द मावळे । शब्दातीत सोहळे । देखिलिया अवलिळे । नुरिजेचि जेथ ॥ ८३ ॥ कूर्म प्रथम संहरे । शेषाचिया मोहरे । तेथ नादही नुरे । ऐक तया पुढें ॥ ८४ ॥ मग भ्रमरगुंफे पहुडत । निजानंदें निर्भर होत । स्वानुभवें सिद्धांत । जाण ऐसा ॥ ८५ ॥ यया-परि शेषमार्ग । तुज निरूपिला सांग । तेणेंचि पाविजे निर्वाणंग [निर्वाग ?] । आत्मविषयींचें ॥ ८६ ॥ एवं पंचमार्ग धारणा । तुज निरूपिली संपूर्णा । येणेंचि लाधसी निर्वाणा । आपुलिया ॥ ८७ ॥ हें सहजींचें समाधान । योगाभ्यास साधन । येणेंचि पावसी निजधन । आपुलें तूं ॥ ८८ ॥ हा योग परम विमळ । कल्पनेचा फिटे आळ । मग तत्त्वचि केवळ । हाता चढे ॥ ८९ ॥ येणें मना आकळण । आक-ळिलिया निजखुण । निजखुणीं परम निर्वाण । आपणाचि कीं ॥ ९० ॥ मन मत्त गज आवरिता अंकुश । योग होय बहुवस । येणेंचि एक सुवास । पाविजे कीं ॥९१॥ हा योग निष्टंक जाण निका । भवजल तारितीं नौका । परात्पर थडी कौतुका । पाविजे येणेंचि ॥ ९२ ॥ योगामाजी योग । जाण पैं हाचि चांग । परि आचरण सांग । पाहिजे येथ ॥९३॥ हे ब्रह्म-

रस शिजविती भट्टी । परि तैशीच पाहिजे हातवटी । नातरि उफराटी । टेहेणी होय ॥ ९४ ॥ निभवुनी येइजे तरि । जन्ममृत्यूचिये नवचे घरीं । आपुलें सुख सेवटवरी । भोगणेंचि घडे ॥ ९५ ॥ आणि हें नसाधे तरि । जीवदशा असे जन्मवरी । जन्ममृत्यूची वारी । न चुके ज्यातें ॥ ९६ ॥ ह्मणोनि हा योग । पावावया निर्वाणंग [निर्वांग ?] संपादितां सांग । आत्मलाभ लाभे ॥ ९७ ॥ यया योगाचें पैं सौरस । इंद्रियग्रामा येइ वोस । करणें हें बहुवस । येथिलें सार ॥ ९८ ॥ इंद्रियांचे लळे । जो कां येथ न पाळे । तोचि इये योगमाळे । जुंपला जाई ॥ ९९ ॥ सर्वेंद्रिय निग्रहता । तेचि येथील सुखरूपता । शिष्या जाण तत्वता । हेंचि एक ॥ ५०० ॥ ऐसा हा योगाभ्यास । शिष्याप्रति बहुवस । सांगती आपुला उल्हास । सद्गुरुराज ॥ १ ॥ तत्कृपापरमप्रसादें । राजयोग स्वानंदें । सोहिरादास ह्मणे जीवत्वद्वंद्वें । हारती कीं आपसयां ॥ २ ॥ तें निरूपण पुढें आर्तमिषें । अज्ञान म्या [मियां ?] बोलतसें । संत तुह्मी कृपामिषें । गौल्य करिजे ॥ ३ ॥ हे शब्दजल करांजुळि । आंतुलेंचि घेऊनि एक- मेळीं । चैतन्यसिंधु निर्मळीं । सोडिजेते ॥ ५०४ ॥

इति श्रीमहदनुभवेश्वरीसृष्टिसंहारक्रमे गुरुशिष्यसंवादे अभ्यासयोगो नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

पाठभेद ३ चैतन्यसिंधुमधलेंच, चैतन्योक्तच असें

अध्याय १३ वा.

राजयोग.

श्रीगणेशाय नमः । श्रीसरस्वत्यै नमः । श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ ॐ नमोजी सिद्धेशा । सर्वसिद्धिफलप्रदेशा । स्वसुखभावनिउपदेशा । विराज गुरू ॥ १ ॥ जयजयजी महाराजा । निजसंजीवन संवितिभोजा । अनाहतरूपें गणराजा । नादातीता ॥ २ ॥ जयजय देव अप्रमदा । शांतिसुखअमलआमोदा । जीवशिवसमरसपदा । पदातीता ॥ ३ ॥ जयजय देवैक्यपति । योगी जनांची संपत्ति । स्मरणमात्रें कांपती । विषयकृतांत ॥ ४ ॥ जयजय भक्तचकोरचंद्रा । स्वयंबोधसमुद्रा । विषयव्यालहननीं खगेंद्रा । प्रतापिया ॥ ५ ॥ निजजनपायाळां निजानिधि । कीं दृश्यद्रष्टातीत सन्निधि । बुद्धींचियाहि बुद्धि । अव्यक्तरूपा ॥ ६ ॥ क्षमाक्षिति आधारकूर्मा । कीं ब्रह्मकर्मांचिया वर्मा । सकळ धर्मांचिया धर्मा । मूळबीजा ॥ ७ ॥ ऐसें अनन्यभावें शिष्यें । विनवोनि पैं बहुवसें । पुसों आदरिलें विशेषें । आपुलें सुख ॥ ८ ॥ जी हा योगाभ्यास । कथिला तुह्मी बहुवस । आणि परिसतांहि संतोष । वाटला मातें ॥ ९ ॥ परि तयाचिमाजी एक । चित्ता उदयला कलंक । तो परिहारोनि करी निष्कलंक । पूर्णचंद्र जैसा ॥ १० ॥ कीं शंकारूपें आधिव्याधि । निरसावया दिव्यौषधि । देवोनि होइजे निरवधि । धन्वंतरीच ॥ ११ ॥ ना संशयरूपें मायापटळ । नासावया केवळ । होइंच पैं तूं अनळ । ज्ञानरूप ॥ १२ ॥ तेंही तूतें धाकुटें । ह्मणणेंचिया वाटे । सकल प्राज्ञांवरि शेवटें । तूंचि एक ॥१३॥ तुझीच श्लाघ्यता आघवी । व्यापिली पिंडब्रह्मांडनावीं । त्यामाजी तुज दावावी । उपमाचि नाहीं ॥ १४ ॥ तूं अनादि घर वरौतें । तुजपासोनि सकळ भूतें । ह्मणोनि भूततुळणी तूतें । नसेचि कदां ॥ १५ ॥ तुझिया पाहतां रहस्या । वोस पडे सकळ दृश्या । त्या तुज अदृश्या । उपमा कैंची ॥ १६ ॥ तुझें एक नाम घेतां । न शिवे भवभयाची वार्ता । आणि परमसुख तत्त्वता । लाभासि ये ॥ १७ ॥ हें जयातें ठावुकें । तो न राहेचि इया लोकें । मग लोकातीत कौतुकें । सुखाचि भोगी ॥ १८ ॥ आणि तयानें जें देखणें । तें देखणेंचि दिसे उखाणें । ऐसें जेथिंचें मिरवणें । मिरवत असे ॥१९॥ तो ह्या संकेतें आह्मा । ठावुका जाहला निरुपमा

महिमा । ह्मणोनियां पदपद्मा । विनवीतसों ॥ २० ॥ विनतिमिसें कारण । तेथिंचें जें पुसणेंपण । योग सांगीतला आपण; अेलगट ऐसा ॥ २१ ॥ सकळ इंद्रियें दंडावीं । आणि काया हे नासावी । तेव्हांचि ते पावावी । निजपदवी ॥ २२ ॥ तरि हें काय कैसें । मन माझें विहेतसे । तेथ केंवि हें पोंहोचतसे । स्वसुख ऐसें ॥ २३ ॥ आधींच जें बिहे । तें मन कैसें ती वाट पाहे । आणि सकळ संदेह हे । फिटती केवीं ॥ २४ ॥ मूषकें मार्जाराचिये गळां । बांधोनियां घंटालोळा । मग संकेतसुख ल- [१] ळों । भोगणें घडे ? ॥ २५ ॥ कीं घृताचिया कणें । हुतांशा केवीं त्रासणें । कैरिही कें पालथणें । घंटें केवीं ॥ २६ ॥ घावा अंग हाणी । कीं आकाशा बुडवी पाणी । तैशी येथिंची काहाणी । वाटली मज ॥ २७ ॥ तेवींच हें मन । साधों जाय पवन । तंव आपुलेंचि स्थान । नुरतें करी ॥ २८ ॥ परि तें परम धैर्य । योगवर्यांचें वीर्य । तें येरां जीवां शौर्य । केंवि पावे ॥ २९ ॥ हळाहळ जिरे महादेवा । कीं गंगे दोष आघवा । येरांचिया नांवा । बोलणें नसे ॥ ३० ॥ सूज्ञाप्रति सांगणें । औदार्याशीं मागणें । येरातें बोलणें । न सरेचि जैसें ॥ ३१ ॥ भारतीं- चिया पुढां । भारतीच निघे गाढा । येरां तो पवाडा । सांगोंचि नये ॥ ३२ ॥ तेवींच हें योगकार्य । योगभ्रष्टांचें शौर्य । येरांतें निजधैर्य । न होइच येथ॥३३॥आणि औदार्यहि करणें तरि । सार्थक नाहीं पुरतें वरि । रिद्धिसिद्धींचिये घरीं । अडवां पडे ॥ ३४ ॥ दिवसावरि करोनि श्रम । रात्रींहि न पविजे विश्राम । जळों तें पैं कर्म । कवण ऐसें ॥ ३५ ॥ उनें ताप [त ?] ली काया । आणि गृहीं ह्मणोनि आलिया । न पडेचि जरि छाया । तरि तें कायसें पैं ॥ ३६ ॥ ययापाडें मज । हा योग वाटे सहज । कवण जाणे निज । कृपा कैशी ॥ ३७ ॥ जें जें स्वामि सांगती । तंव तंव अधिकाचि उठे भ्रांति । कवण जाणे मति । कवणाचिये ॥ ३८ ॥

[illegible]या घरों जातां । पदाखालीं तत्त्वता । तंव तंव ते वोसैरतां ।

[illegible]जे जवळचा नव्हे असा (दूरचा रस्ता). २ भिंतें. ३ विनोद, [illegible] ...टास करी सहज पालथा करून सोडील. परंतु घटानें [illegible] [पक्षीः—भवगजास घटानें [स्थूलदेह घट [illegible]] कस पालथ करावें. ७ भारतीयुद्धांत सामोरें जाऊन लढाईस उभें [illegible]. ८ [illegible]. ९ आपण दूरदूर पळालें असतां.

परौतीचें ॥ ३९ ॥ कीं कर्णासरिसा पवन । मागें जातां गंवसोन । घेऊं ह्मणों तरि मान । वरौतेंचि वोढ ॥ ४० ॥ तैसे हे सकळ योग । कथितां पैं निवृत्तिमार्ग । परि एकाचाहि संग । धरितां नये ॥ ४१ ॥ एकचि कथिलें धरोनी । सुखें बैसों समाधानीं । ह्मणोनी तरि उतान्ही । अधिकाचि चढे ॥ ४२ ॥ एक निरूपितां प्रसंग । मन धरी आणिकचि आंग । तें मन निर्वाणंग [निर्वांग ?] । पावे केवीं ॥ ४३ ॥ योगाभ्याशीं सुख आहे । परि तेथ जातां मन बिहे । तें आपुली मोहर पाहे । कैसेनि जी ॥ ४४ ॥ योजना आरौता मृत्यु । आणि पुढें असें सावचितु । तरि तो पैं पंथु । कवण पाहे ॥ ४५ ॥ कीं शरीर वेंचुनी धन । मीनलिया कवण साधन । तैसेंचि हें असमान । वाटतें मज ॥ ४६ ॥ आणखीही एक विनंति । स्वामिपाशीं निरुति । हें मन असतां सावाचिती । कांहीं एक नसे ॥ ४७ ॥ मनावरी येतुली मर्दा [द ?] र । आणि तयाचें मोडतां सदरें । आपुलें हें निजसार । ओळखे केवीं ? ॥ ४८ ॥ कवण एक ग्रामाहुनी । काडुनी नेईजे रानीं । आणि तेथ दिधलिया धनीं । सुख केवें ? ॥ ४९ ॥ तें जरि असलिया ठाया । दीधले असे जरि तया । रूप करिजे यया । सकळांमाजी ॥ ५० ॥ तया रूपा वरौनि । धन मिळालें तया लागुनी । इयेचि संज्ञे संगोपुनी । राहणें घडे ॥ ५१ ॥ तेवींच यया मना । असतां आपुलिया स्थाना । तेथेंचि देइजे निजधना । तयालागुनी ॥ ५२॥ मग तें रूप करी । सकळ घरें धनेंचि भरी । आपुली राहाटी धरी । सुखें नांवें ॥ ५३ ॥ कवण एक गृहींचा । गृहधनी जो साचा । तृप्त झालिया येरांचा । गवगवा पडे ॥ ५४ ॥ एकासचि नेऊनि वाढिला । तों येरां उपवास पडिला । तैसाचि यया मनाला । अभ्यास योगें ॥ ५५ ॥ हें मन एकलें । अभ्यासगृह रिघालें । परां इंद्रियां आलें । वोसपण ॥ ५६ ॥ तुमचिये समत्वदिठी । एक पाळणें गाळणें राहाटी । हे कडसणी उफराटी । नाहींच तुह्मां ॥ ५७ ॥ आणखीहि माझें ह्मणणें । मना कोठूनि निपजणें । आणि तयाचें संव्हारणें । कर्ता कोण ॥ ५८ ॥ मन रचिता एक । आणि हनन कर्ता [करिता?] आणिक । कीं काय एकवंक ।

---

१ लांबलांबच. २ इच्छा, आवड. ३ एवढी. ४ आधार (आश्रय) ५ अंग; खांब. ६ मंथन, विचार, विवेचन.

असे केंचें ॥ ५९ ॥ दुजा कवण असिजे । तरि हें संव्हारपण साचें । आणि एकाचि तरि कीजे । संव्हार कवणा ॥ ६० ॥ हा एक आशय । पुसावया सोय । कीं आणखीहि निलय । असे एक ॥ ६१ ॥ प्रभु तुह्मी ओघवांचि । एकाचि एक गोष्टि साची । तरि मग कायसी मनभयाची । वार्ता तेथ ॥ ६२ ॥ आणि अभ्यासगृह भाविजे । तेथ हें मन पळवीजे । मग तेन्हांचि भोगिजे । आपुलें सुख ॥ ६३ ॥ हें तुह्मापासोनि जाहलें । तरि तुमचें आद्य कवणी न्हेलें । मा तेथ भावियेलें । ऐसें हें रहस्य ॥ ६४ ॥ तुह्मीं मन। जाणतां । आणि अभ्यासीनलयीहा ओळखितां । तरि ह्या दोहींमाजी श्लाध्यता । निर्जीची केवीं ॥ ६५ ॥ तरि हें भोरेंचि राहतां । ययातीत जें नियन्त्रता [नियंता ?] । कांहिएक तत्त्वता । उरेचिना ॥ ६६ ॥ जरि कांहिएक उरिजेल । निजश्लाध्यतें असेल । तरीच कृपा कीजेल । ययावरि आतां ॥ ६७ ॥ आणि कृपामिसें येथ । करणें जें कां सनाथ । तरि सुलभसा पंथ । दाविजे आह्मा ॥ ६८ ॥ मार्ग तरि सांडे । बैसला न वचे निवाडें । जैसा कां सुखवाडें । सुखासन ॥ ६९ ॥ व्यापार तरि करी । आणि शीण नाहीं शरिरीं । जैशी आयती तरि । नृपतीची ॥७०॥ कां लोक तरि चेष्टवी । आपण नवजाय तया संभवीं । जैसा कां अभिनवीं । सविता शोभे ॥ ७१ ॥ तैसिया पाडें हें मन । ठायींच करावें समाधान । असतांचि विषयबंधन । न शिवे जैसें ॥ ७२ ॥ तयाचि परि स्वामिनें । कृपा करावी आपुलिया मानें । मग मनचि असतां अमनें । मिरविजे कैसें ॥ ७३ ॥ व्याधि पिडिला दुर्वोड । अपथ्येशीं धरी कोड । तरि ते रक्षोनि आवड । हरिजे व्याधि ॥ ७४ ॥ हें महावैद्याचें मान । जीवाचें राखोनि समाधान । सेवितेंचि अभिधान । औषधा आणी ॥५७॥ तयाचिमाजी औषध । सेवितयाचा हरे बाध । मग आपसयांचि व्याधि-बाध । होइजे वावो ॥ ७६ ॥ तयाचिपरि हें मन । जें धरी विषय-भान । तयाचिमाजी चैतन्य । दावणें कैसें ॥ ७७ ॥ कीं खोडिकर [illegible] जाणते काढिती आपैशीं । क्षीर जैसें

अनुकूलतेनें, सुखानें. ४ आपल्या करवितो. ५ दुष्ट असाध्य रोग.

॥ ७८ ॥ तेवींच हें मन । विषयींच असोन । आपुलेंचि समाधान । ओळखणें करी ॥ ७९ ॥ ऐशिये श्लाध्यते नांवा । विनंती पातली स्वभावा । तरि ययासी उपाय बरवा । सांगिजे आतां ॥ ८० ॥ हाचि बोलाणियांचा । स्वभाव तुजमाजी तेथिंचा । तरि ऐक आतां तयाचा । विचार करूं ॥ ८१ ॥ हे प्रश्नमिसें चावळ । क्षमा करोनि कृपाळ । होऊनियां निर्मळ । निरूपिजे तत्त्व ॥ ८२ ॥ तुह्मों कृपाळ परम जीवन । आणि आंत भियां नेणता मीन । ह्मणोनि चाळवें निदान । तेंचि धरोनी ॥ ८३ ॥ हे श्लाघ्यता जेथिंची । गुरुशिष्यपरं[पारं ?]परेची । देखोनि सद्गुरुकृपेची । उजरी होय ॥ ८४ ॥ अनन्यभावें शिष्य । विनवीत पैं अशेष । तें ऐकोनि परम संतोष । पावती गुरू ॥ ८५ ॥ मग कृपेचेनि उद्देशें । चकोरां चंद्रकण जैसे । आवश्यक मजमाजी तैसे । श्रीगुरु घेती ॥ ८६ ॥ मग ह्मणती शिष्याप्रति । ऐक आतां सावचितीं । त्वां पुसलिया वाचोक्ति रूप करूं ॥ ८७ ॥ ह्मणसी मन हें ठायींचि । असतां देखें वाट सुखाची । ऐशिया उपायाची । श्लाध्यता घेपें ॥ ८८ ॥ हाचि बोलणियांचा । स्वभाव तुजमाजी तेथिंचा । तरि ऐक आतां तयाचा । विचार करूं ॥ ८९ ॥ हें तुजमाजि स्फुरण । व्हावया गुरुकृपाचि पूर्ण । उभय पक्षीं निर्वाण । एकचि कीं ॥ ९० ॥ हें आवश्यक निजींचें । कारणकार्य साचें । तरि येथ आशंकेचें । मानाचि नसे ॥ ९१ ॥ त्वां ह्मणितलें मार्गे । पृथक् पृथक् प्रसंगें । भ्रांतीचिये बेंगें । उठों लागे ॥ ९२ ॥ तरि ते भ्रांति नव्हे । कारण कार्यचि आहे । तरि तेंचि आतां सोय पाहे । निरोपूं तुज ॥ ९३ ॥ जेथ करंडा उघडविजे । तेथ खाईलें दळें[६] आधींचि होइजे । मग आपेंचि साजे । वरौतें तें ॥ ९४ ॥ तयाआंत कवण एक । परम वस्तु निष्टंक । ठेविजेचि अलोलिक । भावोनियां ॥ ९५ ॥ कीं दोनी काष्टें मेळविजे । मग आपेंचि अग्नि निपजे । अरणी करितां सहजें । स्वभावाचि हा ॥ ९६ ॥ क्षीरापासोनि तक्र । आणि क्षीरींच पडे अवक्र ।

---

१ चळवळ. २ मी. ३ स्वच्छता, प्रकाश, उत्कर्ष. ४ घेजली जाते, घेतां येते. ५ संबंध, आकार. ६ डब्याचें खालचे दळ [भाग]. ७ यज्ञांत अग्नी उत्पन्न करण्याच्या काष्ठाकरितां. ८ दुग्धामध्यें अवक्र=अ+वक्र=अ=नाहीं+वक्र=वांकडा [विरुद्ध] नव्हे असा पदार्थ (विरजण) पडल असतां दहीं बनतें, परंतु विरुद्ध पदार्थ कटुादि विषरस किंवा क्षाररस पडले असतां परिणाम विपरीत होतो, असा भाव.

तरि होय सर्वे [व?] त[स?]क्र । दधि ऐसें ॥ ९७ ॥ मग तक्रमिसें घृत । आपेंआप निपजत । तैशी आमुची कृपाघृत [वेत?] । आज्ञापुढें प्रश्न ॥ ९८ ॥ हे नव्हे तुझी भ्रांति । आपेंचि उठे ज्ञानस्फूर्ति । शिष्यवर्या मनआर्तीं । जाण ऐशी ॥ ९९ ॥ जैसा देवयुक्त अवसर । मोडा बैसवी समोर । मग आपुलाचि प्रकार । तेथ आणी ॥ १०० ॥ मग उभय कुंडी आंत । देव अवसरें नांदत । भाकेभाक मेळवीत । ऐक्यचि परि ॥ १ ॥ तैसेचि हे उभय भाग । शबल शुद्ध एकांग । उभयांवरीहि चांग । श्रीगुरुकृपा ॥ २ ॥ कवण एक गांविचा महिमा । कवणही आळिया उगमा । दोहींवीण संगमा । नुगवेचि कांहीं ॥ ३ ॥ हा प्रकृतिपुरुष भाग । पिंड ब्रह्मांड करंडा चांग । आंत नांदे सर्वांग । परम वस्तु ते ॥ ४ ॥ ययावरीहि बोलसी । ब्रह्म नये नावांतरासी । तेथ आंतचि ह्मणणें कैसी । बोली हे पैं ॥ ५ ॥ सर्वी सर्वातीत सबाह्य । तेथ एकचि करणें गेह । तरि मनामाजी संदेह । येऊं सके ॥ ६ ॥ आणि संदेहामिषें । बाधों सके भवभ्रमपिसें[३] । ह्मणोनि हें अनारिसें । निरूपलें तुज ॥ ७ ॥ तरि ऐक आंता एक । मनामाजी एकैक । जगाची असत्ता सम्यक । स्थिर करणें जें ॥ ८ ॥ तये स्थिरतेचा पैं स्वभाव । जेथील तेथ निराभाव । होणेंच हा स्वयमेव । स्वभावाचि कीं ॥ ९ ॥ तरि मन असतांचि स्वस्थानीं । पावावें पैं समाधानीं । हेंचि परमसुख साधनीं । रूढवणें येथ ॥ १० ॥ जयेस्थानीं मन असे । तेथचि आणावें उल्हासें । तरि हें आश्चर्यपण अनारिसें । निरोपूं तुज ॥ ११ ॥

---

१ आंगांत देवकळेनें प्रवेश केलेला मनुष्य (वृत्तिक,गांवकर,घाडी). बाकी प्रांतांतील प्रत्येक गांवीं ग्राम दैवतें आहेत; त्याचे वृत्तिकापैकीं एकाद्याचे आंगांत देव प्रवेश करितो-त्या वेळीं त्यास अवसर (देवाचें वारें) असें ह्मणतात. २ अशा त्या अवसर आलेल्या मनुष्याचे समोर (तो देवरूप झालेला मनुष्य जे शब्द बोलेल, त्या शब्दांचें रहस्य जाणणारा) दुसरा एक वृत्तीक बसलेला असतो, त्यांस 'मोडा' मोडणी करणारा, खुलासा करणारा (देव सांगेल त्या शब्दाचें गुह्य जाणून, (देवापाशीं इष्ट प्रश्न विनंति करणाऱ्या मनुष्यास) त्याचे इंगित सांगणारा यतांच्या देहांत. ३ वेड. ४ भिन्न, निराळें.

कवण एक कृपेच्या । लावर्वे कीं निजाच्या । ज्या कां सांगणें आमुच्या । गोष्टि पुसिल्या तुवांचि ॥ १२ ॥ शुभ वेळ आलियासवें । मनें जें कां कल्पावें । तें आधींच देखावें । डोळ्यापुढें ॥ १३ ॥ करें ऊर्ध्व टांकिलें । तें जहींच्या तहींच पातलें । पातें नलवतां देखिलें । लोचनीं जैसें ॥ १४ ॥ तैसा आपल्या युक्ति । बांधोनि ठेल्या तंव वार्चोक्ति । त्याचि रूढल्या व्यक्ति । पुसणियां येथ ॥ १५ ॥ आणि मद्रूप जें कां । तुज लाधलें सम्यका[1] । ह्मणोनि ऐशा कौतुका । बोलसी गोष्टि ॥ १६ ॥ जैसा कां वाजे वीणा[2] [वाजवणा?] । शब्दा प्रतिशब्द देणें जाणा । एकींच उभय खुणा । वसती जैशा ॥ १७ ॥ कीं उभय करसंपुटीं । एकचि जैशी टाळी पिटी । उभयां कोण ही(?) नेटीं । बैसलिया होय ॥ १८ ॥ आदरें किंवा मागोनी । जेविला जो निदानीं । तृप्तीचियामानीं । ऐक्यचि ते ॥ १९ ॥ तेवींच तुवां पुसिलें । कीं आह्मींच सांगों आदरिलें । दोहींमाजी लाभलें । ऐक्यचि कीं ॥ २० ॥ ह्मणोनि पातला तीर्थासी । तरि लाभचि घडे आपैशीं । तैसाचि त्वां घेतलिये भ्रांतींसीं । उपयोग येथ ॥ २१ ॥ तरि ऐक [क्य ?] । आतां ययावरि । ठायींच मन स्थिरतेवरि । स्वानुभवाचिये परी । रूप करूं ॥ २२ ॥ स्वानुभवाची उजैरी । जाणें न वचे कल्पने घरीं । ऐसें परम परिकरीं । निरोपूं तुज ॥ २३ ॥ जया बोलणिया आंत । नसे द्वैताची मात । तें परम सुख अद्वैत । ऐकिजे आतां ॥ २४ ॥ तरि हें नव्हे आजिचें । पहिलेंचि असे साचें । तेंचि अनादि महिमेचें । रूढवणें[3] येथ ॥ २५ ॥ तो स्वानुभूतिचा संकेत । सेखीं[5] तेही तेथें हारपत । ऐसाचि सिद्धांत । कवण एक जो ॥ २६ ॥ हा योग कदीमें[6] ह्मणवीत । साम्य जयातें बोलिजत । हाचि आतां त्वरित । बुझणें[7] तुवां ॥ २७ ॥ जें आपुलें स्वभोज्य[8] । आगमनिगमा पूज्य । सबाह्य साम्राज्य । आपुलें जें ॥ २८ ॥ ते हें पूर्ण लक्षण । लक्षणींच विलक्षण । राजयोग ऐसें जाण । ययातें नांव ॥ २९ ॥ सहज सुखाचा

---

१ मद्रूप जें शुद्धज्ञान (सम्यक) तें तुला प्राप्त झालें ह्मणून. २ रुद्रविणा. किंवा तंतुवाद्यादि वाद्यें वाजविणारा ३ प्रकाश, शुद्धता, उत्कर्ष. ४ विस्तार करणे. ५ शेवटीं, ६ कधीं काळचा, जुनाट. ७ समजणें उमजणे. ८ स्वतःच्या संतोषासंबंधीं (स्वराज्यसंबंधीं).

धरत्री । ऐशीच हे स्वातंत्र्यी [त्री ?] महिमा तुझी ॥ ५० ॥ उदय-अस्तुवीण । जें कां असलेंपण । तें तूंचि तुझें ठाण[1] । सदोदीत ॥ ५१ ॥ निद्रा ना जागणें । भोगणें ना त्यागणें । ऐशियाच पां ठाणें । पैठसी[2] तूं ॥ ५२ ॥ तें अलक्ष[3] निरंजन[4] । सकळ सुखांचें समाधान । तेंचि एक निर्वाण । तुझें ऐक ॥ ५३ ॥ आणि हा जगदाभास । भासणेंचि नसे अशेष । भासला तरि निःशेष । कवणियेपरि ॥ ५४ ॥ घटीं जैशी मृत्तिका । घट असतां निष्टंका[5] । असणें नसणें एकंवका[6] । देखणें ऐसें ॥ ५५ ॥ सिंधुमिषें[7] लहरि । कीं कनकाचि अलंकारीं । तैसा देखणेवरी । भासला भास ॥ ५६ ॥ कीं स्वप्नीं जैसें कल्पिणें । तें सत्य नाहींच होणें । हें सकळ जाण भासणें । तैशिया परि ॥ ५७ ॥ गगनीं दिसे चाळला चंद्र । कीं लहरीसंगें उलथला चंद्र । वनीं गेला नरेंद्र । रंक भासे ॥ ५८ ॥ तें जैसें न होणें । तृणासंगें क्षिती मरणें । तैसें येथ जीवत्व कल्पिणें । आपणापें जें ॥ ५९ ॥ आणि माया ह्मणणें सदोष । कीं आपणा वेगळा निर्दोष । तरि येतुलिया पाडें रहस्य । जेथिंचें असे ॥ ६० ॥ मायारूपें आपण । आपणरूपेंचि माया जाण । ऐशीच हे उगर्वण[8] । जेथिंची असे ॥ ६१ ॥ आणि असे ह्मणतां नसे । नसेचि ह्मणतां दिसे । ऐसेंचि कांहीं अनारिसें[9] । जेथिंचें कौतुक ॥ ६२ ॥ आतां भाविलें प्रपंचाकार । कीं विषय बाधणें विकार । तरि अवघेंचि निर्विकार । जाणिज आतां ॥ ६३ ॥ विषय तेंचि निर्विषय । सर्वांचि परि नाहीं भय । तैसेंचि हें अप्रमेय[10] । सुखचि असे ॥ ६४ ॥ आंगीं जैसे अवयव । तैसाचि विषय भाव । तरि तोचि निरंभाव[11] । करणें आतां ॥ ६५ ॥ चेतना असोनी अचेतन । सर्वत्र एक चैतन्य । ऐसेंचि दावूं शून्य । पैं शून्यातीत ॥ ६६ ॥ तें शून्यहि ह्मणतां नये । कीं तें सत्तारूप आहे । आणि अकर्तेपणही लाहे । आपणापें जें ॥ ६७ ॥ जैं कां दीप । सकळ तरि प्रभे वोपें[12] । करणें तरि साक्षेप । कांहींच नसे ॥ ६८ ॥

---

१ टाण्यांत, ठिकाणांत. २ प्रविष्ठ होतोस. ३ अतर्क्य. ४ निष्कलंक, निर्लेप. ५ निश्चयेंकरून. ६ ऐक्याकार. ७ निमित्ताने, आधारानें. ८ उलगडा. ९ विलक्षण. १० जे जाणायास कठीण ते. ११ अभावरहीत, सतत, नित्य, कूटस्थ. १२ मुलामा.

नावाणिगा । तो हा राजयोग पैं गा । आपेंचि पाववी निर्वाणंगा[निर्वागा ?] आपुलिया ॥ ३० ॥ ऐसा स्वभाव जेथिंचा । गुरुगम्यपणें साचा । कीं साचोकारें सहजींचा । उघडाचि हा ॥३१॥तरि ऐक आतां तेंचि । तयाचीच करूं विवेची[वं ?] । मग आपेंचि निजसुखाची । हातवटी गमे ॥ ३२ ॥ ऐशी हे निज श्लाघ्यता । मूळींचीच तत्त्वता । परिस सादरें आतां । शिष्य वर्या ॥ ३३ ॥ येथ असे तोचि असे । द्वैत नाथिलेंचि भासे । तरि आतां पिसें । दवडोनि देऊं ॥ ३४ ॥ नेत्रीं आपुलिया भंवडी । फि [फे ?]रत असती [2]अरडी दरडी । तैशी कल्पना कोडी । भासली येथ ॥ ३५ ॥ कीं शिरीं आलिया [3]वात । जनाचि ऐसें दिसत । परि तयासीच तें भ्रांत । येरां नसे ॥ ३६ ॥ तैसें हें भासलें द्वैत । भासणियाआंतचि देखत । परौती ते मात । बोलणेंचि नसे ॥ ३७ ॥ जें सतत [5]अविद्यमान । सर्वांभूतीं समान । तेथ हें कांहींच बंधन । नसेचि जाण ॥ ३८ ॥ तें अलक्ष्य अमूर्त । अचिंतन प्रयत्नरहित । तेंचि आपुलें सतत । समाधान कीं ॥ ३९ ॥ जें प [पा ?] रंपरेतीत । आपेंचि आपण निभ्रांत । तेथ भासली प्रपंचभ्रांत । येणेंचि पाडें ॥ ४० ॥ जें स्वानुभूतीचें अंतक । आय [द ?] हि होय निष्टंक । तेथ हा कलंक कवणाचि नसे ॥ ४१ ॥ जें जीवाचें सामरस्य । जीवपण कल्पिलें विरस्य । होऊनि आपणा अवश्य । देखणें घडे ॥ ४२ ॥ तें देखणें कैसें । तुज सांगतों आपैसें । जेथ नसतेंचि दिसे । जीवरूप हें ॥ ४३ ॥ रूपें रूप हारपे । पतग जैसा दीपें । जीवत्त्व कल्पिणें लिंपे । तेतुलिया पाडें ॥ ४४ ॥ अगा कैंचा जीव कैंचें बंधन । कवण सुख कैंचें साधन । आपेंआप धन । आपुलेंचि कीं ॥ ४५ ॥ एकावीण दुजें । पाहतां नसेचि सहजें । तेथहीं सकळ काजें । लागती केवीं ॥ ४६ ॥ आणि तुझिये सत्ते-वीण । जगचि नव्हे ऐसें दिसतें । ऐसें महिमान निरुतें । तुजमाजि असे ॥ ४७ ॥ तूं नव्हसी शिष्य । गुरुपदही अशेष । द्वयातीत निःशेष । अखिल रूप तूं ॥ ४८ ॥ दोहींत असोनि द्वयातीत । तूं निजतत्त्व सतत । आणि मी-तूंपण हे मात । नसेचि तेथ ॥ ४९ ॥ दिवस ना रात्री । आकाश ना

१ नामांकितपणा, प्रसिद्धि. २ आवसंत भागांतील झाडें झुडपें. ३ उन्माद वायु. ४ [illegible]पणा. ५ अव्यक्त.

धरत्री । ऐशीच हे स्वातंत्र्यी [त्री ?] महिमा तुझी ॥ ५० ॥ उदय-अस्तुवीण । जें कां असलेंपण । तें तूंचि तुझें ठाण[1] । सदोदीत ॥ ५१ ॥ निद्रा ना जागणें । भोगणें ना त्यागणें । ऐशियाच पां ठाणें । पैठसी[2] तूं ॥ ५२ ॥ तें अलक्ष[3] निरंजन[4] । सकळ सुखांचें समाधान । तेंचि एक निर्वाण । तुझें ऐक ॥ ५३ ॥ आणि हा जगदाभास । भासणेंचि नसे अशेष । भासला तरि निःशेष । कवणियेपरि ॥ ५४ ॥ घटीं जैशी मृत्तिका । घट असतां निष्टंका[5] । असणें नसणें एकवंका[6] । देखणें ऐसें ॥ ५५ ॥ सिंधुमिषें[7] लहरि । कीं कनकाचि अलंकारीं । तैसा देखणेवरी । भासला भास ॥ ५६ ॥ कीं स्वप्नीं जैसें कल्पिणें । तें सत्य नाहींच होणें । हें सकळ जाण भासणें । तैशिया परि ॥ ५७ ॥ गगनीं दिसे चाळला चंद्र । कीं लहरीसंगें उलथला चंद्र । वनीं गेला नरेंद्र । रंक भासे ॥ ५८ ॥ तें जैसें न होणें । तृणासंगें क्षिती मरणें । तैसें येथ जीवत्व कल्पिणें । आपणापें जें ॥ ५९ ॥ आणि माया ह्मणणें सदोष । कीं आपणा वेगळा निर्दोष । तरि येतुलिया पाडें रहस्य । जेथिंचें असे ॥ ६० ॥ मायारूपें आपण । आपणरूपेंचि माया जाण । ऐशीच हें उगर्वण[8] । जेथिंची असे ॥ ६१ ॥ आणि असे ह्मणतां नसे । नसेंचि ह्मणतां दिसे । ऐसेंचि कांहीं अनारिसें[9] । जेथिंचें कौतुक ॥ ६२ ॥ आतां भाविलें प्रपंचाकार । कीं विषय बाधणें विकार । तरि अवघेंचि निर्विकार । जाणिजे आतां ॥ ६३ ॥ विषय तेंचि निर्विषय । सर्वांचि परि नाहीं भय । तैसेंचि हें अप्रमेय[10] । सुखचि असे ॥ ६४ ॥ आंगीं जैसे अवयव । तैसाचि विषय भाव । तरि तोचि निरंभाव[11] । करणें आतां ॥ ६५ ॥ चेतना असोनी अचेतन । सर्वत्र एक चैतन्य । ऐसेंचि दावूं शून्य । पैं शून्यातीत ॥ ६६ ॥ तें शून्यहि ह्मणतां नये । कीं तें सत्तारूप आहे । आणि अकर्तेपणही लाहे । आपणापें जें ॥ ६७ ॥ जैं कां दीप । सकळ तरि प्रमे वोपें[12] । करणें तरि साक्षेप । कांहींच नसे ॥ ६८ ॥

---

१ ठाण्यांत, ठिकाणांत. २ प्रविष्ठ होतोस. ३ अतर्क्य. ४ निष्कलंक, निर्लेप. ५ निश्चयेंकरून. ६ ऐक्याकार. ७ निनित्तानें, आधारानें. ८ उलगडा. ९ विलक्षण. १० जे जाणायास कठीण ते. ११ अभावरहीत, सतत, नित्य, कूटस्थ. १२ मुलामा.

तयाचि पाडें हें सकळिक । देखोनि अदेख सम्यक । तेंचि परम कौतुक । दावू तुज ॥ ६९ ॥ हे अविद्या माया । आणि ब्राह्मीं तया । वेगळिकें पायां । न घळणें तुवा ॥ ७० ॥ प्रकृतिपुरुषा एक भोग । तोचि बोलिजे राजयोग । हा देखतिया दिठी वियोग । न शिवेचि कदां ॥ ७१ ॥ तरि आतां मायासमूह । ब्रह्मचि होय निःसंदेह । ऐसेंचि जाणणें गेह । जेथिचें कीं ॥ ७२ ॥ तें गेहाचि होय आपण । जाणोनि पातल्या नेणींवपण । स्वस्वरूप बुझवणें । होइजे ऐसें ॥ ७३ ॥ तरि आतां अवधारिजे । विस्ताररूपें सहजें । समसाम्यें ऐक्य अशिजे । जियेठायीं ॥ ७४ ॥ तरि आता हे माया । इच्छारूपें प्रणवा यया । तत्वीं तत्व विसाविया । ऐक्येंचि जेथ ॥ ७५ ॥ सकळ पटीं एक तंतु । ऐसा जेथिंचा सिद्धांतु । कीं बीजवृक्षा हेतु । एकचि जैसा ॥ ७६ अ [आ ?] धीं फळें ऊर्ध्वीं द्रुम । कीं ऊर्ध्वीं फळ परम । तया अविनाश [आव नाश ?] उगम येथिला असे ॥ ७७ ॥ अहो तयामिषें दृष्टांत । देणें हेचि समज रीत । येन्हवीं तेथ हे मात । कवण ती हि नसे ॥ ७८ ॥ माया ब्रह्मीं वेगळिक । नसोचि पैं सम्यक । तें अनारिसें कौतुक । निरोपूं तुज ॥ ७९ ॥ प्रथम जो कां बिंदु । मायेचाचि स्वेदु । परि ब्रह्मीं तयाचा भेदु । नसेचि कांहीं ॥ ८० ॥ बिंदु उमटला जयेवरी । ते भूमीच बिंदु निर्धारीं । उगमे निमे घरीं । तयेचेचि कीं ॥ ८१ ॥ अगा भिंतीं जरीं नसतीं । तरि लेपें कवणा-वरी भासतीं । म्हणोनि हे सकल जाति । ब्रह्मचि होय ॥ ८२ ॥ तेवींच बिंदु । ब्रह्माकार त्रिशुद्ध । म्हणोनि तेथ भेदु । नसेचि कांहीं ॥ ८३ ॥ बिंदुपोटीं सकळ सृष्टि । ते ब्रह्मचि जाणावी दृष्टि । सर्वेचि परमामृतवृष्टि । सेवणें घडे ॥ ८४ ॥ घृताचा जैसा बांधा । घृतचि जाणावा तुसता [दा ?] बिंदुमिषें अभेदा । ब्रह्म तैसें ॥ ८५ ॥ जैसा गृहाचा पाया । तैसी बिंदु-माजी माया । परि ब्रह्मचि असे राया । पाहतां ते कीं ॥ ८६ ॥ जहीं

---

१ ब्राह्मी स्थिति आणि अविद्या. २ नेणीवपण (अजाणपण, अज्ञान. ३ समजावणें. ४ ॐकारला. माया यांत भेद पाहून वेगळें पाडण्याचा पाया घालू नकोस.

गमिजे आत्मउगव । ह्मणोनि तोचि तयाचा स्वभाव । ब्रह्माचाचि होय संभव । पाहतयाप्रति ॥ ८७ ॥ आतां तयापासोनि । अर्धमात्रा ह्मणणें जनीं । ते तंव पाहतां विजनीं । नसोचि कांहीं ॥ ८८ ॥ आणि विजन हाहि भास । होय जेथ पैं नाश । तें अर्धमात्रारहस्य । परम सार ॥ ८९ ॥ जैसें गंडकीचें[1] शकल । पवित्रपणा घे ढाळ[2] । ह्मणोनि तयासी होईल । वेगळें काय ? ॥ ९० ॥ कीं हेमाची हेळी[3] । हेमचि होयनवाळीं । अर्ध-मात्रा अवलिळीं[4] । जाणिजे तैसी ॥ ९१ ॥ पुरुषाचें अर्धांग । तें पुरुषचि होइजे सांग । आपुलेंचि निर्वाणंग [निर्वांग ?] जाणणें वरि ॥ ९२ ॥ अर्धमात्रेमाजी संभव । निर्गुणचि स्वयमेव । ह्मणोनि तियेसी वेगळिक तंव । ब्रह्मीं नसे ॥ ९३ ॥ ब्रह्माकार जाणणें । हें जिये होय वोळंगणें[5] । ह्मणोनी भेदासी देखणें । नसेचि तेथ ॥ ९४ ॥ सकळ भेदांवेगळे । अर्धमात्रासोहळे । जाण शिष्या निराळे स्वानुभवेंचि ॥ ९५ ॥ तेचि कारण-संधि-प्रकृति । तेचि जाणावी पूर्णमति[6] । तरि महत्तत्त्वावेगळी रीति । कवणिये परि ॥ ९६ ॥ सकळ तत्त्वांचें महत्त्व । तेंचि जाणावें महत्तत्त्व । तरि तेंचि आतां निजतत्त्व । कवणियेपरि ॥ ९७ ॥ महत्तत्त्वयोगें निजकळा । गमे स्वानुभव निराळा । तरि तयामाजी विवंळा । भेद कैंचा ॥ ९८ ॥ सरितायोगें सिंधु भेटे । नौका मिरवणें तये वाटे । ह्मणोनि तया माजिवठें [टें ?] । वेगळिक कैंची ॥ ९९ ॥ सोपानें चढणें गिरिवरा । परि पृथ्विभास खरा । पाहा तया निर्धारा । ऐक्यचि जैसें ॥ २०० ॥ तैसेंचि हें महत्तत्त्व । ऐक्याचि होय निजतत्त्व । तयामाजि भिन्नत्त्व । नसेचि कांहीं ॥ १ ॥ तयाचें तरि कवण रूप । ब्रह्मचि होय साक्षेप । यदर्थी विक्षेप[7] । नाहींच पैं ॥ २ ॥ कारणामाजी निर्वाह । तत्त्वाचि जाणावें निःसंदेह । तरि तेथीलचि समूह । निरोपूं आतां ॥ ३ ॥ कारणीं शून्य दशा । ते ब्रह्मचि जाण शिष्या । अधिकारभेदें

---

१ गंडकी नदीमध्यें उत्पन्न होणारे 'शालिग्राम' दगडाचे दोन भाग आहेत असें वरवर दिसतें. २ चाल, रीत. ३ बायकांच्या डोक्यांत घालण्याचा कळ्यांचा डागिना यांस वाडी प्रांतीं हेळी किंवा कळेपट्टी ह्मणतात. ४ सहज भावेंकरून. ५ आश्रय करणे. ६ स्थिरबुद्धि, प्रजा. ७ विस्ताराला. [नामरूपात्मक विश्वविस्तारास].

विशेषा । आपुलिया ॥ ४ ॥ सकळ तत्त्वां तेथुनी । उगम जाणिजेसि अवनी । संहरे परि निदानीं । राहिलीचि असे ॥ ५ ॥ कारण भूमीवर । स्थूल सूक्ष्मादि अंकुर । उठती निमित्त वर । ते उगेंचि असे ॥ ६ ॥ ह्मणोनि ते अवनी । कारणरूपें निदानीं । कार्यांजिया मानीं । उरलीच असे ॥ ७ ॥ ह्मणोनि कारण ब्रह्म । जाणावेंचि जेथिंचें वर्म । मग वर्मींच सकळ कर्म । मावळोनि जाय ॥ ८ ॥ कारणतत्त्व ययापरि । आतां तत्कार्य निर्धारीं । गुणत्रय भरोवरी । एकवंक ॥ ९ ॥ गुणींच निर्गुण । निर्गुणींच निर्वाण । निर्वाणीं सहज खुण । हाता चढे ॥ १० ॥ कारणामाजी प्रथम । अहंकार जो कां तम । तोचि सुखा अनुपम । स्वानुभवें कीं [चि ३ ॥ ११ ॥ तामसीं सकळ उद्भव । संहरे संचरे एकमेव । राहेचि पैं निराभाव । आपणापें कीं ॥ १२ ॥ तामसीं कांहींच न धरे । ह्मणोनि ब्रह्म निर्धारें । जाणावेंचि साचोकारें । स्वानुभवेंचि ॥ १३ ॥ तमाचा आंगीक भाव । तो परब्रह्मींचा स्वभाव । आपणाधीण भूत नांव । न साहोचि देखों ॥ १४ ॥ तैसियापरि सात्वीक । तत्त्वचि जाण निष्टंक । तरि तेंचि विशद कौतुक । निरोपूं तुज ॥ १५ ॥ सात्विक मति जे कां । सद्वृत्तीचा आवांका । जाण शिष्या एकवंका । ब्रह्म चि तें ॥ १६ ॥ सत्त्व गाळिलिया शुद्धसत्त्व । शुद्धसत्त्वीं महामहत्त्व । महत्त्वींच परमतत्त्व । निपजे पैं गा ॥ १७ ॥ ह्मणोनि सात्विक ब्रह्म । ऐक रजाचा संभ्रम । तत्त्वचि पैं अनुपम । जाणतियाप्रति ॥ १८ ॥ शेखीं जाणीव नेणीव । हे नुरतीच भावाभाव । एकीएक स्वयमेव । देखणें कैसें ॥ १९ ॥ राजसा नाहीं राजस परि । राजस मथिल्या तत्त्वचि वरि । ह्मणोनि गुणावसरी । नाहींच तेथ ॥ २० ॥ आतां तत्कार्य बहुवसें । महाभूतीं तत्त्वचि असे । तयाहिमाजि उससें । लिंगही तैसें ॥ २१ ॥ लिंगदेहसमूह । पंचवीस तत्त्वें निर्वाह । तें होय निःसंदेह । तत्त्वचि कीं ॥ २२ ॥ पंचीकृत पंचमेळ । कारण कार्य सुढाळ । ब्रह्मचि होय केवळ । तत्त्वरूप ॥ २३ ॥ तो पांचाचा मेळावा । परस्परानुक्रम

---

१ पृथ्वी. २ सामुग्रीं, भरपूर साधन, भरभराट. ३ ऐक्याकार. ४ खरोखर. ५ आंगचा स्वभाव, स्वाभाविक गुण. ६ आकार. ७ श्वासोच्छ्वास टाकणें.

खेळावा । ब्रह्मचि होय स्वयमेवा । जाण तयांप्रति ॥ २४ ॥ प्रथम अंतःकरण । तें ब्रह्मचि होसी निर्वाण । कवणियेपरी खुण । निरोपूं आतां ॥ २५ ॥ अंतःकरण निर्विकल्प । तें तुझेंचि होय रूप । कैशियापरी साक्षेप । निरोपूं आतां ॥ २६ ॥ अंतःकरणाचिया पोटीं । पडलिया विरक्ती गांठी । समाधीचिये परिपाठीं । बैसणें घडे ॥ २७ ॥ आणि तयेचिये माळे । जुंपती स्वानुभव डोळे । ह्मणोनि तें निराळें । तूंचि आतां ॥ २८ ॥ चित्तचतुष्टय[1] उमजे । अंतःकरणाचेनि समाजें । ह्मणोनि तुज होणें साजे । तयेचि ठायीं ॥ २९ ॥ सकळ उद्भवांचें गृह । अंतःकरण निःसंदेह । ह्मणोनि तयामाजी परिणामात्रह । तूंचि असती ॥ ३० ॥ आणि तयामाजी गुणत्रय । तें तूंचि होसी निळय । ह्मणोनि धरिसी सोय । आपुलीच कीं ॥ ३१ ॥ प्रथम जो कां तम । अंतःकरणीं निरूपम । तम विरळिया उत्तम । तूंचि कीं येथ ॥ ३२ ॥ तैसाचि जो कां सत्त्व । तयाचि माजी महत्तत्त्व । सहजींच निजतत्त्व । आपणापें तूं ॥ ३३ ॥ तयाचिपरी राजस । अंतःकरणीं बहुवस । तेचि परि निःशेष । तूंचि कीं आतां ॥ ३४ ॥ एवं कारणरूपें तूंचि । तत्कार्यत्वेंहि विवे [वं ?] ची । तूं आपणापें साची । मानिलिया ॥ ३५ ॥ तीं कार्यरूपें महाभूतें । तूंचि होसी सततें । तरि ऐक आतां निरुतें । रूपक करूं ॥ ३६ ॥ प्रथम जें कां नभु । मुख्यपणें स्वयंभू । अंतःकरणवल्लभू । तूंचि होसी ॥ ३७ ॥ नभाचें व्यापकपण । तेंही तूंचि होसी आपण । तेवींच पवनही निर्वाण । तूंचि होसी ॥ ३८ ॥ पवन क्रियत्वा उभारणें । तें तुझें तुजचि होणें । सकळ करणें हरणें । तुजवीण नसे ॥ ३९ ॥ तयाचि परि दहन । तुजमाजी देखणें गहन । तूंचि होसी निदान । जाणिलियावरी ॥ ४० ॥ तयाचिपरी उदक । तुज आर्द्रता निष्टंक । ह्मणोनि एकवंक । तूंचि होसी ॥ ४१ ॥ तयाचिपरी पृथ्वी । तूंचि होसी स्वयमेवीं । ज्योतीच कीं आववी । दृश्याकारें ॥ ४२ ॥

[1] मन, बुद्धि, चित्त आणि अहंकार.

एवं अंतःकरण । तूंचि होसी आपण । पाहिलिया निर्वाण । ऐशियापरी ॥ ४३ ॥ ऐक आतां व्यानीं । तूंचि असती आपुल्या मानीं । तरि तेंचि निदानीं । ऐक पैं आतां ॥ ४४ ॥ व्यापकत्वा भूषण । तुझा तूंचि व्यानपणें जाण । अवगसी कैसें आपण । पाहिलियावरी ॥ ४५ ॥ व्यानाअंबरीं सूत्र । तूं तेंचि होसी स्वतंत्र । आपण रूप पवित्र । पाहिलिया-वरि ॥ ४६ ॥ पवना स्फुरण देता । तूंचि होसी तत्वता । ऐशियापरी नियंता । जाणिजे ठाव ॥ ४७ ॥ सकळ क्रियत्वाचें घर । तूं व्यान होसी निरंतर । आणि व्यानाचाहि परिकर । तुजपासोनी ॥ ४८ ॥ समुद्रीं भरिजे घट । सबाह्यीं नीरचि शेवट । तेवींच पैं बरवट । व्यानचि होसी ॥ ४९ ॥ व्यान निमालिया । समाधीच आपसयां । घडो ह्मणोनियां राया । तोचि होसी ॥ ५० ॥ व्यान नहोनि होसी । हे रीतीच तुझी आपैंसी । जाण शिष्या उससी । ऐशियापरी ॥ ५१ ॥ तयाचिपरी श्रोत्र । श्रोत्रत्वासहित स्वतंत्र । होसीच तूं निजसूत्र । जाणिलियावरी ॥ ५२ ॥ श्रोत्रीं जें कां ऐकणें । हें लागे तुजाचि होणें । आणि तयातीत ह्मणणें । तूंचि होसी ॥ ५३ ॥ स्वस्वरूपाचिये खुणें । आपेंआप ऐकणें । लागे ह्मणोनि म्यां ह्मणें । श्रोत्रचि तुज ॥ ५४ ॥ श्रोत्रत्व नव्हे तुजवीण । तूं श्रोत्रत्वींच असती जाण । ह्मणोनी श्रोत्रां तुज वेगळेपण । नसेचि कद ॥ ५५ ॥ श्रोत्रांमाजी उघडणें । हें तुजाचि घडे करणें । ह्मणोनि अना-रिसेपणें । असोनि तूंचि ॥ ५६ ॥ तुझिये दळणेचा । स्वभाव जो कां श्रोत्रांचा । तोचि तूं निजांचा । होसी येथ ॥ ५७ ॥ ऐकण्यामाजी [स्वर?] [सर्ग?] विसर्ग । तें पवनरूपें तूंचि आंग । तयाचिमाजी देखणें चांग । दहन तोहि तूंचि ॥ ५८ ॥ दहन पाहतां आठव । तूं उदक होसी स्वय-[…] । दृश्याकारें स्वभाव । मेदिनीहि तूं ॥ ५९ ॥ अहो दिसे तें नव्हे […] अदृश्य । तेंचि होसी अशेष । मेदिनीरूपें ॥ ६० ॥ […] समाधान । आपणचि जाहलिया बंधन । […] होणियांचा । परिकर सांगतों साचा ।

तहीं आपुलिये अंतरींचा । ओळखिजे ठाव ॥ ६२ ॥ आंगाचीच छाया । कारण करी भया । मग नेहाळूनि देखतया । नसेचि भय ॥ ६३ ॥ तैशींच लिंगदेह भूतें । आपणचि न होतां सततें । आणूनि घालिती भयातें । अगाध [अधाध ?] पुढें ॥ ६४ ॥ ह्मणोनि तयांची ओळखी । घ्यावीच पैं निःशेखीं । तरि मग आपुलिया हरिखीं । रंजैणें घडे ॥ ६५ ॥ तरि ऐक आतां एकेक । वाचेमाजी निष्टंक । तूंचि होसी कौतुक । देखता रूप ॥ ६६ ॥ तें देखणें कैसें । तुज सांगतों आपैसें । मग अनायासें । पावसी सुख ॥ ६७ ॥ वाचेमाजी उद्भव । तूंचि होसी स्वयमेव । आत्मसुख उगव । जाणिलियावरी ॥ ६८ ॥ वक्तृत्वासि स्फुरण । तें तुझेंचि आंग जाण । ह्मणोनि तुज वेगळेपण । नाहींच तेथ ॥ ६९ ॥ आणि तेथ जो का पवन । तो तुझ्याचि रूपें जाण । आणि देखणेंहि होसी आपण । दहनेंचि तेथ ॥ ७० ॥ तें दहनाचेंहि आंग । तयामाजी स्निग्धता चांग । तें उदकही सांग । तूंचि होसी ॥ ७१ ॥ एवं वाचा होउनी । तूं नव्हसीच निदानीं । ययापरि समाधानी । असणें तेथ ॥७२॥ तयाचिपरी शब्द । तूंचि होसी अभेद । तेंचि निरूपण विशद । निरोपूं तुज ॥ ७३ ॥ शब्दामाजी स्फुरण । पवनयोगें जाण । तेंहि होसी आपण । तूंचि आतां ॥ ७४ ॥ शब्दाची संज्ञा । हे जेथिंची आज्ञा । तया जाणोनि प्राज्ञा । तेचि होसी ॥ ७५ ॥ तूं जाणोनिया नियंता । एकचि होसी तत्वता । तो तूं सिद्धचि आतां । असती वरि ॥ ७६ ॥ एवं शब्द न होनि होसी । ऐशी कवण एक उससी । तुझिये गृहीं आपैसी । ठेविलीच असे ॥ ७७ ॥ आतां तयाचि परि । मनामाजी निर्धारीं । तूंचि होसी वरि । जाणिलिया ॥७८॥ मनें देखसी आपणा । मनें उठलिया स्फुरणा । तूंचि होसी जाणपणा । जाणोनि नेवार्णों होसी मग ॥ ७९ ॥ मन मुख्यपणें उठे । तें तूं होउनी तुज भेटे । ह्मणोनी मनाचि गोमटें । तूंचि

---

१ खोल, अगाध किंवा खालीं खालीं. २ आनंदामध्यें. ३ सुख पावें. ४ न जाणणारा, पराभव कर्ता.

होसी ॥ ८० ॥ मनें जाणसी आपणा । मनोंचि वेसी जीविंच्या खुणा । ह्मणोनियां निपुणा । तूंचि मन ॥ ८१ ॥ मनयोगें महा सुख । मनेंचि उपजे निजहरिख । ह्मणोनि मन निःशेख । तूंचि होसी ॥ ८२ ॥ मन मुराळिया अमन । अमनें परम समाधान । समाधानें निदान । गोड होय ॥ ८३ ॥ ऐसेंचि हें मन । तूंचि होसी जाण । तयाचिपरी पुढील खुण । अवधारिजे गा ॥ ८४ ॥ मन न होनि होसी । समानाचिहि गति तैशी । तूंचि होसी उससी । तयेठायीं ॥ ८५ ॥ समानीं उठे स्फुरण । तें तूंचि होसी जाण । कैशियापरि निर्वाण । दावूं तुज ॥ ८६ ॥ समानीं सकळ क्रीयत्व । तें तूंचि तुझें महत्व । ह्मणोनि सकळ सृष्टत्व । घडलें तुवां ॥ ८७ ॥ सकळ क्रियांचा आधारी । समान होसी निर्धारी । ह्मणोनि क्रियेनेंचि आपुल्या घरीं । भेटसी ॥८८॥ सकळ योगाचें सार । समानचि निरंतर । ह्मणोनि आपुलें अंतर । गमे तूतें ॥ ८९ ॥ देहावीण तुज । समानाचें नाहीं काज । ह्मणोनि आथवाचि सहज । तूंचि होसी ॥ ९० ॥ जेथ देहचि अनित्य । तेथ लय लक्षचि कायसें सत्य । ह्मणोनि हें व्यर्थ । ह्मणों नये ॥ ९१ ॥ देह प्रत्यक्ष जड । तूं आंगिंचाचि अजड । समान होय निवाड । तुझेंचि रूप ॥ ९२ ॥ समानें परम काज । समानें समाधि सहज । ह्मणोनि तो अनीज । ह्मणों नये ॥ ९३ ॥ सकलावयवें शरीर । शोभे जैसें सुंदर । ह्मणोनियां परस्पर । वेगळिक नसे ॥ ९४ ॥ अवयव काढोनि ठेवितां । काया ह्मणोनि उरतां । देखतयाप्रति तत्त्वता । नुरेचि मास ॥ ९५ ॥ ययापरि समान । होउनी न होसी समान । ऐशियापरी निदान । जाणणें तें ॥ ९६ ॥ तयाचिपरी त्वचा । तूंचि एक साचा । स्पर्शी वेसी निर्वाणंगाचा [निर्बीगाचा] आपुलिया ॥ ९७ ॥ त्वचारूपें आपण । आपणियांत त्वचा जाण । तरि तोंचि निरूपण । अवधारिजे गा ! ॥९८॥ त्वचेसि जेथुनी उगव । तोचि तुझा स्वभाव । आणि तयाचि माजी निराभाव । तोहि तूंचि ॥९९॥ त्वचे मृदु काठ्य [ठिण्य ?] एक । तेंचि भोगणें निशंक । तयाचेंहि कौतुक । देखता तूं ॥ १०० ॥ आणि

ह्मणोनियां तूंचि । भोग्यरूप साची । हेचि हातवटी सुखाची । तुजमाजी असे ॥ १ ॥ त्वचेतीत असोनी । त्वचाचि होसी निदानीं । ह्मणोनि सकळ तत्त्वमानीं । तूंचि एक ॥ २ ॥ तयाचिपरी पाणी । ब्रह्म होती स्पर्शपणीं । तरि तेंचि निर्वाणीं । जाणणें कैसें ॥ ३ ॥ पाणी क्रियत्वा श्लाघ्यपण । ब्रह्मचि होय जाण । तरि तयाचि लागीं निपुण । कवणिये परि ॥ ४ ॥ पाणीचें जें कारण । तेंचि कार्य रूपें आपण । व्हावया कैसें परिमाण । तेथील गा ॥ ५ ॥ तें सकळ मतींचें घर । पाणींद्रिय निरंतर । तयाचिमाजी सार । आपणापें कैसें ॥ ६ ॥ पाणीरूपें वोगळण । आपणापेंचि होय जाण । ऐसें परम निर्वाण । जाणतियाप्रति ॥ ७ ॥ पाणी आणि आपणां । देखणें नाहीं वेगळेंपणा । एक स्वस्वरूप–खुणा । पावलियावरी ॥ ८ ॥ ह्मणोनि पाणी होउनी न होसी । हें तुजचि साजे एकासी । तरि ऐक आतां तैशी । विवे [वं?] चना पुढें ॥ ९ ॥ आतां तयाचें कार्य । स्पर्शविषयाचें शौर्य । तेंचि होसी परम वीर्य । तूंचि एक ॥ १० ॥ स्पर्शपणें आपणा । होऊनि घेसी संतोषपणा । तरि तेथेंहि निपुणा । तूंचि होसी ॥ ११ ॥ आणि सकळ होणियांपासाव । तूंचि होसी बरवा सैंवेव । ह्मणोनि कीं नवलाव । तेथिचा ऐसा ॥ १२ ॥ सकळ ह्मणणें तूंचि आतां । तत्त्वीं तत्त्व तत्त्वता । ह्मणोनि स्पर्श निभ्रांता । तूंचि होसी ॥ १३ ॥ स्पर्शविषयीं निववणें । हें आपें आपणां होणें । ह्मणोनी श्लाघ्यते सांगणें । येथींच आलें ॥ १४ ॥ तेवीं ऐक आतां । बुद्धि ह्मणणें तत्त्वता । ते तूंचि ऐशिया सिद्धांता । आलें येथ ॥ १५ ॥ स्वस्वरुपाचा निश्चय । हेंचि बुद्धीचें निलय । तरि तुज तये सोय । ऐक्योंचि असे ॥१६॥ बुद्धिमाजी त्रिशुद्धि । तूंचि होसी महासि [शु?]द्धि । आणि सिद्धींहि मांदी । तूंचि एक ॥१७॥ तेजतत्त्वाचें तत्त्व । तयाचेंहि तूं महत्त्व । ह्मणोनि बुद्धि तुज वेगळिकत्व । नाहींच कदा ॥ १८ ॥ एवं

१ हस्तांच्या कर्म अकर्मकरूप क्रियत्वाला. २ प्रज्ञेचें (प्रज्ञानाचें). ३ सावयव, सांग. ४ समुदाय (सिद्धिसमुदाय.)

बुद्धि नहोनि होसी । ऐशी जेथिंची उससी । स्वप्रेमसुख उल्हासी । ऐशीच असे ॥ १९ ॥ तयाचिपरी उदान । तूंचि तयाचें मान । आणि तूंचि होसी निदान । तयाचें कीं ॥ २० ॥ उदानाचें क्षुधितपण । तें तूंचि होसी आपण । ऐसेंचि परम निर्वाण । जेथिलें असे ॥ २१ ॥ आपणा क्षुधा माव । कीं तृप्तीचा स्वमाव । तुझा तूंचि संभव । जेथील गा ॥ २२ ॥ ह्मणोनि उदाना तुज । भेदचि नसे सहज । तरि हें तेथिंचें काज । ब्रह्मरूप ॥ २३ ॥ तयाचिपरी चक्षु । तूंचि होसी मुमुक्षु । तयामाजी मोक्षु । देखणा तूंचि ॥ २४ ॥ देखणियासी देखता । तूंचि होसी तत्वता । आणि दिसे तोहि निरुता । ठावही तूंचि ॥ २५ ॥ चक्षूंचें जें मूळ । तूंचि होसी केवळ । आणि तयाचाहि ढोळ । तूंचि देसी ॥ २६ ॥ आणि चक्षूसि जें बाणतें । तें तूंचि होसी निरुतें । आणि तयाशींहि उगवतें । तें तूंचि होसी ॥ २७ ॥ एवं चक्षु नहोनि होसी । त्रिनेटलिया सहजेंसी । गति होय आपैसी । ऐशियापरी ॥ २८ ॥ तवींच आतां पादेंद्रिय । तुजपासोनि तयाचें निलय । आणि तेंहि होसी अप्रमेय । तूंचि आतां ॥ २९ ॥ पादेंद्रिया गंतव्यता । हे तूंचि होसी तत्वता । ह्मणोनियां नियंता । तूंचि होसी ॥ ३० ॥ आणि गंतव्य करणें हरणें । हें तुजमाजींच होणें । ह्मणोनियां ह्मणणें । तूंचि एक ॥ ३१ ॥ आणि पादेंद्रिया उगव । हा तुझाचि स्वभाव । ह्मणोनियां निराभाव । तूंचि होसी ॥ ३२ ॥ पादेंद्रियासी संभव । तया तुज नाहीं वेगळिक [वेगळीव ?] माव ॥ ह्मणोनियां लाघव । तूंचि हें आतां ॥ ३३ ॥ लाघव होऊनि लाघवी । तूंचि मानिसी [म ?] स्वभावीं । आणि पाहतां तव तयागांवीं । नससीच तूं ॥ ३४ ॥ तयाचिपरी यया रूपा । तूंचि अवंगसी साक्षेपा । ह्मणोनियां सोपा । धरितां तुज ॥ ३५ ॥ रूपाची वाट

१ हालविणें, उचलणें, झांकणें ह्या क्रिया करणारा. २ मग्न झाल्यावर, रंगून गेल्यावर. ३ जाणवीत.

निकी । तूंचि होसी एकवंकीं । आणि तयाचियाहि विलोकीं । विनटसी तूंचि ॥ ३६ ॥ आणि रूपाची धरिती सोय । तूंचि होसी तियेचें निलय । मग संत्रो खिसी [मौ ?] अप्रमेयें । आघवेंचि तूं ॥ ॥ ३७ ॥ एवं रूपारूपीं आघवीं । तूंचि होसी स्वभावीं । पुढें संभवामागें ध्यावी । श्लाघ्यता तुझी ॥ ३८ ॥ तयाचीपरि आतां चित्त ह्मणणें सतता । तोहि ठाव निरुता । तूंचि होसी ॥ ३९ ॥ चित्ताचा परिकर । तूंचि होसी निरंतर । आणि चित्ताचेंहि अंतर । जाणता तूं ॥ ४० ॥ चित्ताचा आर्द्रधर्म । तें तुजमाजी आंतलें वर्म । आणि तज्जनित सकल कर्म । तेंहि तूंचि ॥ ४१ ॥ चित्ताचा आठव । स्वधर्मचि स्वभाव । आणि स्वभावा अ [वि ?] संभव । तोहि तूंचि ॥ ४२ ॥ यया परी चित्त । होऊनि होसी अचित्त । अचित्तीं सावचित्त तुझा तूंचि ॥ ४३ ॥ययाचिपरी प्राण । तूंचि होसी निर्वाण । निर्वाणीं सहज खुण । तेहि तूंचि ॥ ४४ ॥ प्राणाची रिंगीनिगी । तूंचि तयाचिया निर्वाणंगीं [निर्वागीं ?] । एकचि असे सुगी । उभयतां तुझा ॥ ४५ ॥ प्राण क्षुधेचिया संभवीं । धरीं ते धांव आघवी । तूंचि होसी न [ना ?] वी । तये ठायीं ॥ ४६ ॥ प्राणें साधिसी योगकार्य । प्राणें साधिसी महदैश्वर्य । ह्मणोनि प्राणरूपें शौर्य । तूंचि होसी ॥ ४७ ॥ प्राणाचें मूळ । तें तूंचि होसी केवळ । ह्मणोनि तुज तया आळ । नयेचि दुजें ॥ ४८ ॥ ह्मणोनियां प्राण । नहोनि होसी आपण । हें ऐक्य अतर्क्यपण । तुजचि साधे ॥ ४९ ॥ ऐक आतां जिव्हा । रस भाविसी जेव्हां । तूंचि होसी तेव्हां । तयेठायीं ॥ ५० ॥ जिव्हेचें स्फुरण । कीं रससोयी देखणेंपण । तेंहि होसी आपण । तूंचि येथ ॥ ५१ ॥ आणि तेथिला आर्द्र धर्म । तेंही तुजमाजी वर्म । होऊनियां नैष्कर्म्य । अससीच तूं ॥ ५२ ॥ तये जिव्हेचें मूळ । तूंचि होसी केवळ । आणि भाविलेंपण

१ चांगली. २ ऐक्यरूप, ऐक्याकार. ३ तृप्त करितोस. ४ जें जाणण्यास कठीण. ५ आंत जाणें बाहेर येणें, श्वासोच्छ्वास करणें. ६ समृद्धि, सुलीनता.

॥ ७० ॥ तोचि अहंकार बहुवस । तूंचि होसी अशेष । होऊनियां निःशेष । वेगळाचि कीं ॥ ७१ ॥ कीं चर्मचि परि व्याघ्राचें । प्रवित्र बोलिलें साचें । तेवींच या अहंपणाचें । मान कीं येथ ॥७२॥ शुद्राशींचा अहंकार । बाधणेंचि नसे निरंतर । तयाचिपरि परिकर । जाणिजे जेथ ॥ ७३ ॥ तयाचि परि अपान । मळमूत्र दे दवडून । तूं कल्पनेचें मान। दवडिसी तैसें ॥ ७४ ॥ मळमूत्र निरयद्वारीं । संसारवासना परि । दवडूनि देईजे वरी । तये वाटे ॥ ७५ अपान उचलिंतें सूत्र । तें तूंचि होसी स्वतंत्र । कारणकार्यें विचित्र । निवटिसी कैसें ॥ ७६ ॥ कारण कार्याचा धणी । तयाचियाहि स्वामित्वपणीं । तूं असती निर्वाणीं । वेगळाचि कीं ॥ ७७ ॥ ऐक आतां घ्राण । तूं तयाचिरूपें निर्वाण । होसी तेंचि निरूपण । निरोपूं आतां ॥ ७८ ॥ घ्राणरंध्रें गंध । तो तुझाचि स्वेद । स्वेदीं परम स्वाद । तूंचि होसी ॥ ७९ ॥ घ्राणाचें जेथुनी मान । तें तूं मूळ समाधान । तयेचि ठायीं साधन । तूंचि होसी ॥ ८० ॥ रेचक पूरक कुंभक । तें तूंचि होसि निष्टंक । आणि तयाचेंहि कौतुक । देखता तूं ॥ ८१ ॥ उदात्त अनुदात्त देखणें । तें तयाचिमाजि तुज होणें । परिणामहि निर्वाणें । तूंचि होसी ॥ ८२ ॥ ययापरि घ्राण । नहोनि होसी जाण । शिष्या ऐसें बुझवण । बुझें आतां ॥ ८३ ॥ ययाचिपरि गुद । आकाशसंभवें तूं अभेद । होसीच पैं विशद । नसोनियां ॥ ८४ ॥ कारण कार्य प्रवेशु । कल्पना मळ सांडिजसु । निराळा निवासू । तूंचि होसी ॥ ८५ ॥ एवं गुद कपाट बुझवोनी । कार्यरूपें निदानीं । योगाभ्याससमाधानीं । राहसीच कीं ॥८६॥ आतां ऐक तैसेंचि । गंधविषय विवेची । तेथ तुझिया नांवाची । रूढी असे ॥ ८७ ॥ गंधाचा आद्यंत । तो तूंचि होसी निभ्रांत । आपेंआप निरुत । जाण कीं ऐसें ॥ ८८ ॥ स्वात्मसुखाचा मकरंद । तो तूंचि होसी विशद । ऐसा स्वानुभव स्वाद । जाणणें शिष्य: ॥ ८९ ॥ गंधा- माजी स्फुरण । आणि स्फुरणीं देखणेंपण । तोही होसी आपण । तूंचि

रसाळ । तेंहि तूंचि ॥ ५३ ॥ एवं जिव्हा होउनी । न होसीच निदानीं । स्वस्वरूप समाधानीं । राहासी च जेथ ॥ ५४ ॥ ऐक आतां शिश्न । तें तुझेंचि भूत [मा ?] न । तेथिलिया कंदर्पा स्थान । तेंहि तूंचि ॥ ५५ ॥ सृष्टि निपजतें बीजें । तो तूं कंदर्प सहज । ह्मणोनि तेथील चोज । प्रियकर तूंतें ॥ ५६ प्रीयअप्रीय । ते तुजमाजी तूंचि सोय । स्वानुभव निळय । जाणणें ऐसें ॥ ५७ ॥ तेथिली असतां आवडी । न चुकसी स्वरूप निवाडीं । ह्मणोनि तये प्रौढी । तूंचि होसी ॥ ५८ ॥ ययापरि उपस्थें । होऊनि न होसी स्वस्थ । पुढेंहि एकांता अस्वस्थें । नव्हशी कदा ॥ ५९ ॥ आतां रसविषयाचा संगम । तेंही तुझें पूर्ण नाम । तेंचि निरूपण अनुपम । निरोपूं आतां ॥ ६० रसा जेथुनी रसपण । तेंही तूं होसी आपण । आणि तयाचेंहि संतोषपण । तूंचि घेता ॥ ६१ ॥ रसाचें निज निळय । तूंचि होसी तयाची सोय । आणि नसतां सुख अप्रमेय । तेंहि तूंचि ॥ ६२ ॥ आणि रसा वर्ण व्यक्ति । तेंचि कळा तूं अव्यक्ति । आणि तयातींत महा मुक्ति । तेंहि तूंचि ॥ ६३ ॥ ह्मणोनी रस होउनी । नव्हसीच तूं निदानीं । ऐशिया सुखसमाधानीं । राहणें जें [illegible] कां ॥ ६४ ॥ एवं रसें होऊनियां होसी । हे तुजमाजी असे आपैसी । आतां ९ ऐक पुढील उससी । निरोपूं तुज ॥ ६५ ॥ अहंकार जो कां ह्मणणें । तें तुज आदिची जागवणें । एकीं सर्वत्र होणें । ऐशी जे महिमा ॥ ६६ ॥ मजवांचूनि दुजें । पाहातां नाहींच सहजें । ह्मणोनि जो फुंजे । आपणापें कीं ॥ ६७ ॥ ऐशिया अहंकारा मिरवणें । तुज नाहींच तें बांधणें । निजसुख पावणें । सदोदीत ॥ ६८ ॥ कीं औषधमिषें चंदन । आंगा काढिलिया उगाळून । शीतळपणें समाधान येईजे जेथ ॥ ६९ ॥ अंगा घूरचि पि उदाचा । घेतां भास नाहीं दुःखाचा । सदोदीत तयाचा । लाभचि असे

---

१ मदनाला, कामाला. २ प्रणव (प्राण, सूत्रात्मा) बृहदा. उ. अ. ३ बा. ९ (मं. ९-१०-११ पहा.) ३ जननेंद्रिय. ४ संभोगसुखाविना शान्त होत नाहींस. ५ रसरूप होऊन.

॥ ७० ॥ तोचि अहंकार बहुवस । तूंचि होसी अशेष । होऊनियां निःशेष । वेगळाचि कीं ॥ ७१ ॥ कीं चर्मचि परि व्याघ्राचें । पवित्र बोलिलें साचें । तेवींच या अहंपणाचें । मान कीं येथ ॥७२॥ शुद्राशींचा अहंकार । बाधणेंचि नसे निरंतर । तयाचिपरि परिकर । जाणिजे जेथ ॥ ७३ ॥ तयाचि परि अपान । मळमूत्र दे दवडून । तूं कल्पनेचें मान। दवडिसी तैसें ॥ ७४ ॥ मळमूत्र निरयद्वारीं । संसारवासना परि । दवडूनि देईजे वरी । तये वाटे ॥ ७५ अपान उचलितें सूत्र । तें तूंचि होसी स्वतंत्र । कारणकार्यें विचित्र । निवटिसी कैसें ॥ ७६ ॥ कारण कार्यांचा धणी । तयाचियाहि स्वामित्वपणीं । तू असती निर्वाणीं । वेगळाचि कीं ॥ ७७ ॥ ऐक आतां घ्राण । तू तयाचिरूपें निर्वाण । होसी तेंचि निरूपण । निरोपूं आतां ॥ ७८ ॥ घ्राणरंध्रें गंध । तो तुझाचि स्वेद । स्वेदीं परम स्वाद । तूंचि होसी ॥ ७९ ॥ घ्राणाचें जेथुनी मान । तें तूं मूळ समाधान । तयेचि ठायीं साधन । तूंचि होसी ॥ ८० ॥ रेचक पूरक कुंभक । तें तूंचि होसि निष्टंक । आणि तयाचेंहि कौतुक । देखता तूं ॥ ८१ ॥ उदात्त अनुदात्त देखणें । तें तयाचिमाजि तुज होणें । परिणामहि निर्वाणें । तूंचि होसी ॥ ८२ ॥ ययापरि घ्राण । नहोनि होसी जाण । शिष्या ऐसें बुझवण । बुझें आतां ॥ ८३ ॥ ययाचिपरि गुद । आकाशसंभवें तूं अभेद । होसीच पैं विशद । नसोनियां ॥ ८४ ॥ कारण कार्य प्रवेशु । कल्पना मळ सांडिजसु । निराळा निवासू । तूंचि होसी ॥ ८५ ॥ एवं गुद कपाट बुझवोनी । कार्यरूपें निदानीं । योगाभ्याससमाधानीं । राहसीच कीं ॥८६॥ आतां ऐक तैसेंचि । गंधविषय विवेची । तेथ तुझिया नांवाची । रूढी असे ॥ ८७ ॥ गंधाचा आद्यंत । तो तूंचि होसी निभ्रांत । आपेंआप निरुत । जाण कीं ऐसें ॥ ८८ ॥ स्वात्मसुखाचा मकरंद । तो तूंचि होसी विशद । ऐसा स्वानुभव स्वाद । जाणणें शिष्य ॥ ८९ ॥ गंधा-माजी स्फुरण । आणि स्फुरणीं देखणेंपण । तोही होसी आपण । तूंचि

वरि ॥ ९० ॥ गंधामाजी आद्यांश । तो तूंचि होसी अशेष । शिष्या जाणणें निःशेष । ऐशियापरि ॥ ९१ ॥ गंधामाजी दृश्याकार । तो तूंचि होसी साकार । आणि साकार निपजतें घर । तेंहि तूंचि ॥ ९२ ॥ एवं गंध नव्होनि । होसी तूंचि निदानीं । समज बुझोनि समाधानीं । राहिजे ऐसा ॥ ९३ ॥ ययापरि लिंगदेह समूह । ब्रह्मरूप निःसंदेह शिष्या स्वरूप निर्वाह । जाणिजे ऐसा ॥ ९४ ॥ आतां ययाचा अभिमान । तैजसु ह्मणणें जाण । तोहि आणावा आपण । स्वानुभवेंचि ॥९५॥ तैजसु विष्णूचा अंश । ह्मणोनि ऐक्य तयास । कारण कार्य अशेष । पिंड ब्रह्मांड न्याय ॥ ९६ ॥ विष्णू मायेचा सुत । ह्मणोनि मायेमाजी मिळत । मायाही विरत । ब्रह्मीं लय ॥ ९७ ॥ उकार मात्रा प्रणवाची । ते तूंचि होसी साची । प्रविविक्त भोगाची । देख देखसी तूं ॥ ९८ ॥ सत्वगुण ज्ञानशक्ति । तेही तुझीच व्यक्ति । तयाची निजकळा अव्यक्ती । तेहि तूंचि ॥ ९९ ॥ एवं अकार उकार मकार । मात्रत्रयांचें सार । अर्धमात्रा निरंतर । तूंचि होसी ॥ ४०० ॥ जागृति स्वप्न सुषुप्ति । हे सकळ तुझीच व्याप्ति । आणि व्यापकपणें ज्ञप्ति । तूंचि एक ॥ १ ॥ एवं सकळ तुजपासोनी । आणि लयहि पावें निदानीं । परि तूं आपुले मानीं । असलाचि अससी ॥ २ ॥ आद्यंत क्षिति असे । मध्यें तृणाकार भासे । तोही दिसे नासे । अनित्यपणें ॥ ३ ॥ ते जैशी क्षिती । वागवीचना कवण भ्रांति । शिष्या आपुली मति । होआवी तैशी ॥ ४ ॥ तरंग उठती फुटती । परि असलाचि असे अपांपति[1] । येथ आपुली मती । होआवी तैशी ॥ ५ ॥ वातें न कंपे व्योम । कीं फळें येतां गळतां द्रुम । तेवीं पावल्या स्वस्वरूप उगम । त्वां असावें येथ ॥ ६ ॥ अंभोदें[2] [अंबुदः] गर्जने न बिहे[3] । आपुलेनि श्लाघ्यता[4] सोहे । तैसें दृश्य देखोनि राहें । स्थिर तूं येथ ॥ ७ ॥ तेवींच या दृश्या । देखोनियां शिष्या । मायामय तत्ववेषा । न भुलावें तुवां ॥ ८ ॥ जैसा

१ सागर. २ मेघ. ३ भीत नाहीं. ४ स्तुत्यपणा.

कां खांबसूत्री । बाहुल्या नाचवी विचित्री । परि आपण तया यंत्रीं । न भुले जैसा ॥ ९ ॥ तैसें यया सृष्टिविचारा । त्वां न भुलावें चतुरा । कां तुझा तो थारा । वेगळाचि कीं ॥ १० ॥ तुझा परा प्रमेय स्वभाव । आणि हा अपरा गांव । ह्मणोनियां ययामाजि संभव । नसेचि तुझा ॥ ११ ॥ आणि हें तुझें पहिलेंचि । भागा आलें वहिलेंचि । ह्मणोनि बोलिलें हेंचि । आजिचें नव्हे ॥ १२ ॥ तरि हा प्रपंच । तुजमाजी मिथ्याचि । हे श्लाघ्यता साची । जाणावी तूं गा ॥ १३ ॥ हें मुळींच नसे । आणि नाथिलेंचि भासे । तरि हें द्वैत पिसें । दवडूनि देऊं ॥ १४ ॥ अगा कवण एक भ्रमेला । आपुलियाचि आंगा भ्याला । मग निर्धारूं जरि लागला । तरि मीच कीं ह्मणे ॥ १५ ॥ बाळ देखे दर्पणीं मुखा । आणि काढूं घाली चबका । प्रपंच निरसनी निष्टंका । येतुलिया पाडें ॥ १६ ॥ कीं रज्जू भाविला व्याळ । आणि तो जरि दंश करील । मग तया वैद्य भेटेल । तेवि हें ज्ञान ॥ १७ ॥ कीं रजताकारें शुक्तिका । दिसली जरि वेळा एका । तरि अलंकारीं एकवंका । शोभा येई ? ॥ १८ ॥ तेवींच हा प्रपंच । भासला असे मिथ्याच । तरि तो पैं साच । ह्मणों ये काय ? ॥ १९ ॥ प्रपंचा नाहीं प्रपंचपण । एक देखलिया आपण । भिन्न ह्मणतां अभिन्न जाण । हों सके कैसें ? ॥ २० ॥ अगा आपुलिया अवयवां । कवण नुबगेचि स्वभावा । त्वां तैसाचि देखावा । संसार हा ॥ २१ ॥ सकळ जीवांचें निजधाम । जैसें अलंकारीं हेम । तैसाचि एकचि आत्माराम । सृष्टीं इया ॥ २२ ॥ मधुकरांचीं व्योंजें[1] । शिंसा[2] एकचि सहजें । तैसा सकळ जीवांचिये वोजे । आत्माचि एक ॥ २३ ॥ कीं सकळ सरोजां जीवन । एकचि जैसें समाधान । तैसा सकळ जीवांचें मान । तोचि आत्मा ॥ २४ ॥ तरि राजयोगाचें लक्षण । शिष्या जाण परीक्षण । विषयीं असोनि निर्वाण । जाणणें कैसें ॥ २५ ॥ वनीं जैशी धेनु निघे । परि प्रेम असे वत्सीं मागें । प्रवृत्ति असोनि निवृत्तिमार्गें । पावणें ऐसें ॥ २६ ॥ कीं व्यभिचारिणी जैशी । मान

१ मधमाशांच्या मोहळास असणारीं छिद्रें. २ मोहाळ, ओळंबा.

घट साच । आणि अग्नि पिचलिया सर्वेच । परतोनि मृत्तिके पूर्वरूपेंच । न भेटे तो ॥ ६४ ॥ तेवींच विरक्ताचें मन । पावलिया आत्मसाधन । पुनर्ति विषयबंधन । न बाधे तया ॥ ६५ ॥ ययावरि ह्मणे शिष्य । सद्गुरुप्रति अशेष । जी जीव पावलिया स्वरूपास । मग हें मन उरे ॥ ६६ ॥ तरि मग विरालें काय । कें बाणली निवृत्तिसोय । आणि तयाचा मग भय । केवि निरसे ॥ ६७ ॥ हें मज नाहीं समजलें । ह्मणोनि स्वामिपाशीं पुसिलें । तरि हेंचि निवडुनी सांगितलें । पाहिजे आतां ॥ ६८ ॥ स्वामीनें तंव निवडिलें । दृष्टांतमिषें वहिलें । पाहावया उरलें । नाहींच कांहीं ॥ ६९ ॥ परि हांडिये सांधीं जैसें । खरकटें वेळीं लागतसे । कीं आंचवला परि राहातसे । कांहिं एक दाढा ॥ ७० ॥ तेवींच सकळ कल्पना । हारोनि बैसली स्वरूप भावना । परि आंतचि या मना । येतुलें राहे ॥ ७१ ॥ मनावांचूनि शरीर । चालेचि ना क्षणभर । तरि स्वरूपीं तत्पर । जाहालें कैसें ॥ ७२ ॥ येतुलाचि परि संदेह । करोनि राहिला येथ गेह । तोचि फेडोनि निसंदेह । कीजे आतां ॥ ७३ ॥ ऐसें शिष्य बोलतां । गुरु कृपाळ होती तत्वता । मग दवडोनि देती चिंता । कवणियेपरी ॥ ७४ ॥ मग सद्गुरु ह्मणती शिष्यासी । चित्ता देइजे उल्हासी । इये आशंका परिहारासी । रूपक करूं ॥ ७५ ॥ तरि मुक्तीसी मन । पावलिया निदान । उरे केविं हें मान । बोलणियां तुज ॥ ७६ ॥ तरि ब्रह्मांडींची महाभूतें । आत्मसत्तें नांदती सततें । तेथ तुज मुक्तातें । बंध कैंचा ॥ ७७ ॥ ह्मणसी मन कैसें उरे । पावलिया
पोहरें । तरि ऐक सोपारें । बुझावूं तुज ॥ ७८ ॥ हिंग सरे
रे । परि गंध न वचे निर्धारें । धरितां तंव हातां मोहरें । नग-
[नगंवसे कांहीं ?] ॥ ७९ ॥ परि पवनाचिया मिषें ।
असे । शिष्या जाण मन तैसें । मुक्तांमाजी ॥ ८० ॥
रिलेंचि सांचें । परि संदुक हें न वचे । नांव पैं
झाला । कीं विषेंचि भरिला । परि व्याळ हा

ढळला । नाहींच भास ॥ ८२ ॥ पेरोनि सरलें । कीं निपजलें न्हेलें । परि बुझे [ज ?] वर्णे उरलें । तैसेंचि तेथ ॥ ८३ ॥ तेवींच कार्य कारण होतें । शरीर हें निपजतें । मग जें कां उरतें । आयुष्यावरीं ॥ ८४ ॥ अवाज जाहेलिया भांडें । कीं सेवूनि गेलिया हांडें । गुरें निमालिया वाडे । राहती जैसे ॥ ८५ ॥ मानव निमालिया धातुं । कीं सौरभ्य मेलिया सुमन भासतु । तेवीं मन मिरवतु । मुक्तांचें पैं ॥ ८६ ॥ मग मनपण मुरे पवन उरे । तो हा दिसे मनाकारें । मन ह्मणोनि निर्धारें । पाहतां नाहीं ॥ ८७ ॥ अगा महाभूतांमाझारी । द्वयं [द्वि ?] भाग असती परि । तेथ सूक्ष्म निर्धारीं । लया पावे ॥ ८८ ॥ तरि चालन कैसें होय । होचि संदेहा सोय । तरि तोहि अभिप्राय । निवडूनि देऊं ॥ ८९ ॥ शूष्कपर्ण जैसें । पवनयोगें चालतसे । तेवींच काया तरतसे । तयाची येथ ॥ ९० ॥ मग उरती जडें । पंचभूतें निवाडें । मग काया ऐसे पवाडे । दाविति तीं ॥ ९१ ॥ तेंही अज्ञान दृष्टि । भासे कल्पना-समष्टि । येरवीं सेविल्या परमामृतवृष्टि । भासणेंचि नसे ॥ ९२ ॥ पांचही भूतें चालती । गमों सके [सरके ?] अज्ञानमति । परि योगियांतें गणती । नाहींच कीं ॥ ९३ ॥ अभ्र ये आकाशें । तंव आकाश चाललेंसे दिसे । कीं द्रुम शाखा हालतां भासे । पवनाचि ऐसा ॥ ९४ ॥ कीं महावातें खवळलें । उदकही देखे चाललें । ना भंवडी आलिया भोवलें । भूतळ दिसे ॥ ९५ ॥ हें जैसें सकळ वावो । तैसा मुक्तकाया-स्वभावो । निर्जीवाचि संभवो । देखणें येथ ॥ ९६ ॥ आतां ऐक महां-भूतें । जरि दोषपात्र होतीं सततें । तरि तुजही ह्मणों येतें । जीवपण ऐसें ॥ ९७ ॥ आकाशीं ह्मणणें दोष । तरि आघवीं व्यापूनि निःशेष ।

---

१ पांखरांनीं शेत खावूं नये ह्मणून शेतांत उभें करून ठेवलेलें तृणाचें बाहुलें. २ आवाज होऊन गेल्यावर "भांड" तोफ. ३ स्वयंपाक जेऊन झाल्यावर भांडें. ४ मनुष्य मेल्यावर त्यानें संपादन केलेली धातु=द्रव्य "घनानिभूमौ" अशा रीतीनें मागें उरते.

वेगळें अनिर्देश्य निर्दोष । सदोदीत ॥ ९८ ॥ चंद्रसूर्य उगवती । तारागणही भासती । अभ्रेंहिं येती जाती । परि ते उगेंचि ॥ ९९ ॥ आणखीहि कितेक । [ऋ?] ऋतुसमय निष्टंक । परि तयातीत निष्कळंक । अनारिसेंचि ॥ १०० ॥ आतां पवनही तैसाची । जाणावा पैं ऐसाचि । मग आपण निवांताचि । पहुडणें घडे ॥ १ ॥ चंपकयोगें सुगंध । कीं सेवरासंगें [सेरवा ?] दुर्गंध । परि आंगींचाचि विविध । नव्हेचि तो ॥ २ ॥ अग्निसंगें उद्दीपनता आणी । कीं उदकासंगें शीतळपणीं । आंगींचा तो निर्वाणी । पवन तो उगा ॥ ३ ॥ तैसाचि कीं हुताश । जें गंवसे तें बहुवस । पोळुनी करी निःशेष । नुरतेंचि कांहीं ॥ ४ ॥ बाबु[ळु?]ळीच पोळूं । आणि चंदनातें गाळूं । हें नकळेचि विवळूं । अग्नि तो गा ॥ ५ ॥ तेवींच हें उदक । रंग धरी अनेक । आंगींचें तंव निष्टंक । अनारिसेंचि ॥ ६ ॥ तेवींच हे मेदिनी । सकळां राहिली आली आधिष्ठुनि । परि तयाचिया निदानीं । नवचेचि ते ॥ ७ ॥ सकळां दिसे वरि नासे । परि मेदिनी असलीच असे । आतां सांग कवण्या भासें । जीवत्त्व येथ ॥ ८ ॥ एवं जीवत्व नाशवंत तें । ब्रह्मरूप सकळ भूतें । सांग ? उरला निरुतें । संदेह काय ? ॥ ९ ॥ तुझें कारण कार्य बरवट । मौं तूं तंव आंगींचाचि अवीट । सर्वांगीं घनवट [घोंट?]। आपणापें कीं ॥ १० ॥ तं आधवेंचि कडुनी । बरवा समज समजोनी । आपुलियासि उमजोनी । ।परि ॥ ११ ॥ भूतीं तुज नाहीं भेद । तरि कैंचें आतां जीवत्व [द्वंद्व ?] । ह्मणोनि कथिला विशद राजयोग हा ॥ १२ ॥ घेतां घांस । गोड जैसा कां उंस । मग कमाविलिया विशेष । कड ? ॥ १३ ॥ हे श्लाध्यता सरळ । तेवींच हें महाभूतळ । । नियंतृपणें ॥ १४ ॥ दर्पणीं दिसलें मुख । तेंचि

१ [शेव]रा ह्मणून एक चुरणासारखा दुर्गंधीयुक्त कंद वर्षाऋतूच्या प्रारंभींच उगवतो त्यास वाडी प्रांतीं शेवरा ह्मणतात. २ बाभळी नांवाचा कंटकमय वृक्ष. ४ मग. ५ सर्वच (प्रकारांनीं) बाजूनीं.

कीं निःशेख । मग दर्पण गेलिया हरिख । असलाचि असे ॥ १५ ॥ कीं प्रतिबिंब देखिलें । जळ असलें कां नसलें । परि दिसणेंपण उरलें । सविताआंगीं ॥ १६ ॥ तैसा भूतरूपें दिसलासी । तरि भूतें हारविया असती । ह्मणोनी तूंचि तूं होसी । आद्यंतीं कीं ॥ १७ ॥ आतां येतुलिया पाडें । स्वानुभव जाहलिया निवाडें । तरीच जाणिजे कोडें । राजयोग ऐसा ॥ १८ ॥ इंद्रियें करिती व्यापार । परि न मोडे स्वरूपनिर्धार । ह्मणोनियां सार । योगांमाजी ॥ १९ ॥ नवल योगाचें सुखरेंळे[1] । विषयांवरि तरि लोळे । परि रोम एक न ढळे । स्वानुभवाचा ॥ २० ॥ हें जीवींचें निजगुज । शिष्या जतन करिजे सहज । येणेंचि लाभें निजीं नीज । आपुलें सुख ॥ २१ ॥ ऐशियापरि राजयोग । शिष्याप्रति सांग । ऐकतांचि निर्वाणंग [निर्वांग ?] पावणें घडे ॥ २२ ॥ हा सिद्धांतसंकेत । स्वानुभूतिचा आद्यंत । सोहिरादास ह्मणे सावचित [त्त ?] ऐकिजे श्रोतीं ॥ ५२३ ॥

इति श्रीमहदनुभवेश्वरीसृष्टिसंहारक्रमे गुरुशिष्यसंवादे राजयोगो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

---

१ विनोद.

५३-६००-१९००

अध्याय १४ वा.

भक्तियोग.

॥ श्रीगणेशायनमः । श्रीसरस्वत्यैनमः । जयजयाजी चूडामणि । अद्वैतबोधपाटणीं । आर्पेआप गंवसणीं । गंवस [सि ?] तया ॥ १ ॥ जयजया जी अमितवीर्या । संसारतमसूर्या । अवगाहनतूर्या । लालनरूपा ॥२॥ जयजया जी विशुद्धा । निज-गृहार[?]द्विरदा । शम दम मदनमदभेदा । करुणार्णवा ॥ ३ ॥ जयजया जी परम शान्ता । स्वानुभववनवसंता । भक्तविहंगमविश्रांता । सुखदायका ॥ ४ ॥ जयजया जी परमागति । जहदजहदाद्याविगति । अविषम मतीचिये मति । राहावितया ॥ ५ ॥ जयजया जी सारसा । सकळ सुरविरेशा । स्वप्रकाशप्रकाशा ।

---

१ प्रज्ञा, वाचा हीच आहे चूडा [बृहदा. उ० अ० ४ ब्रा० १ मं० २ पहा.] ह्मणजे ज्योति ज्याची असा चूडारत्न मुकुटमणी [श्वेताश्वत० उ० अ० ३ मं० १२ पहा.] २ पत्तनामध्यें, शहरामध्यें. ३ आच्छादनामध्यें [हृदयरूपगुहेच्या आच्छादनांत. " श्वे० त० उ० अ० ३ मं० २० पहा] ४ स्नान. ५ शम आणि दम हे दोन आहेत रद ह्म० दांत [सुळे] ज्यास. अशा हे ! गज श्रेष्ठा. ६ ह्या तीन लक्षणा होत. जहल्लक्षणा ह्म०त्याग, अजहल्लक्षणा ह्म० अत्याग आणि जहदजहल्लक्षणा ने त्यागात्याग, [पिंडादिक शबल वाच्यांश टाकणें याला "जहत्" असें नांव पिंडाचा कर्ता ईश्वर अधिष्ठान जो जीवात्मा तो मी, असें ह्मणणें याला "अजहल्ल-नांव आहे," आणि "त्वंपद वाच्यांश आणि तत्पद शुद्धांश अडे हे उभय दोहोंच्या ठिकाणीं अधिष्ठानरूपानें असणारा जो आत्मा त्याचें जहदजहल्लक्षणा " असें नांव आहे. ७ गति रहीत, स्थिर. ंचा समुदाय प्रथघतः जडरूप होता, तो प्रकृतिवपुरुष नारायण निजले असतां त्यांल्या नाभी अशा त्या कलमापासून हिरण्यगर्भ-न सं. अ० २ श्लो० ३० ते ४०

भुवनानना ॥ ६ ॥ जयजया जी असंभूता । भूतव्युत्पत्ति [विपति ?] विहिन [त ?] ता । तत्त्वीं तत्त्वरूप तत्त्वता । डोळसया ॥ ७ ॥ जयजय निजसुखऐश्वर्या । सकळसौंदर्यसौंदर्या । निजनिळय निजधैर्या । परमपुरुषा ॥ ८ ॥ जयजया जी परम गौडो । [2]गौडीं गौढय [[3]गौब्य ?] दाविसी कुं[4]डा । भुलीचि भुलविसी निवाडा । आपेंआप ॥ ९ ॥ तो तूं ईश्वररूपें श्रीगुरु । मजमाजीं निजनिर्धारू । तरि कीजे आतां उतारू । कल्पनाजळें ॥ १० ॥ जी हें सारासार निवडिलें । अनेक योग कथिले । तरि अवघडचि वाटले । मज कीं जी हे ॥ ११ ॥ तें सांगितलें किरें । मोक्षश्रियेचें घर । परि आझुनि हें अंतर । गमलेंचि नाहीं ॥ १२ ॥ कां ययां सकळांहुनी । सुलभ कवणिये मार्गीं । आहे ऐसेंचि लोचनीं । दिसतें मज ॥ १३ ॥ सुगम देखिलियासाठीं । मनें घातली आशया मिठी । म्हणोनि पुसणियां गोठी । घडली येथ ॥ १४ ॥ तरि कोणताचि श्रम । न पडतांचि संभ्रम । आपुलें हें वर्म । हाता चढे ॥ १५ ॥ ठायिंचा पाय नुचलतां । बैसलेंचि जागां तत्त्वता । चंद्रकण वरपडा होत तत्त्वता । चकोरां जैसा ॥ १६ ॥ कीं जळठाव नोलांडितां । आपुलें मूळ न सांडितां । बैसलेंचि भोगी विकासता । कल्हार जैसें ॥ १७ ॥ ना सजळीं आर्जवा न जातां । रेतियेही न प्रार्थितां । मुक्त देखे आतौता । मुक्तिकीं जैसी ॥ १८ ॥ तेवीं कल्पने उजूं[11] न वचेतां । मनामाजी अवचिता ।

---

१ उपनिषदांमध्यें ज्याची स्तुति केली आहे असें जें परमब्रह्म त्याच्या अंतरांतलें गूढ जाणणारा [श्वेताश्वत० उ० अ० १ मं० ७ पहा] २ सर्व जड पदार्थांचें अत्यंत मूळचें रूप जें (पूर्वोक्त, 'परमब्रह्म') परम गूढ आहे. तीच अगाध माया, (प्रकृति) तिचा जो चैतन्यरूप चालक (गौड) त्याच्याठायीं. ३ गूढ ज्ञान संबंधीं परम गुह्य. ४ वाईट, वांकडे, खोटें, विरुद्ध, असें जें [मूळ अज्ञान] त्या मध्येंच गुह्य दावतोस हा भाव. [श्वेताश्वतर उ० अ० १ मं० ९ पहा.] ५ खचीत निश्चयार्थक. ६ अंतर्गत अपरोक्ष ज्ञान. ७ गोष्ट. ८ मेघमालेच्या. ९ शिंप. १० समोरासमोर. ११ जातां.

लाभ लाभावा तत्त्वता । कवण एक ऐसा ॥ १९ ॥ जया लाभलियामाजी । नसावेंचि विंवे [वं?] ची वोजीं । ऐसा [सी ?] समाधि निजनिजीं । लागला [ली ?] व्हावा [वी ?] ॥ २० ॥ जया लागणियाआंत । तोचि तो असे निभ्रांत । ऐसाचित् [?]सिद्धसंकेत । लाभावा येथ ॥ २१ ॥ ऐशी माझिया मनीं । बुद्धि बैसली भावुनी । तरि तेंचि परिहारोनी । सांगावें मज ॥ २२ ॥ तरि येचिविषयीं आतां । कृपा कीजे जी तत्त्वता । हळुवारपण उचिता । आणिजे कीं जी ॥२३॥ ऐसें अनन्यभावें शिष्यें । विनविलेंचि अशेषें । मग गुरुकृपा उदेशें । उदीत होती ॥ २४ ॥ उदीतपणाचेनि मिसें । द्वैताद्वैत नासे । मग उरे जें कां आपैसें । तेंचि देती ॥ २५ ॥ मग ह्मणती शिष्याप्रति । ऐक आतां सावचित्तिं । सोपीच सुलभ गति । निरोपूं तुज ॥ २६ ॥ मागां जे कां निरूपिलें । अनेक योग कथिले । परि तयाआंत गमले । कष्टचि तुतें ॥ २७ ॥ ते श्रम ह्मणतां नये । स्वानुभविया अप्रमेयें । सुखाचियाचि सोये । श्रमवरी नाहीं ॥२८॥ आणि स्वानुभव नसलयां । नेणीवपण बाळां ययां । निजनिलयविसाविया । हेंचि एक ॥ २९ ॥ तो हा भक्तियोग । स्वानुभवाचा सांग । पाववया निर्वाणंग । हाचि एक ॥ ३० ॥ कवणि एक नदीमाजी । तरणें नांवा अनेक वोजीं । बळवान जाती सहजीं । पोहूनियां ॥ ३१ ॥ तें नयेचि सानथोरां । नेणतयां येरां । तयां सरळ उतारा । नौकाचि एक ॥ ३२ ॥ तैसाचि हा प्रसंग । भक्तियोगें निर्वाणंग [निर्वांग ?] । पाववया सांग । येणेंचि ऐकें ॥ ३३ ॥ तो हा परम संकेत । भक्तिभाव निश्चित । आंतची सांपडे त्वरित । परब्रह्म तें ॥ ३४ ॥ पडतां भक्तीचिये गळें । मानस व्हावेंचि कोंवळें । काम क्रोध विटाळें । न शिवावेंचि ॥ ३५ ॥ न पडावें परद्वेषीं । न बोलावें मत्सरेशीं । मदाचिया घरटियासी । पुसोनि

१ विवंचना, विचार, काळजी [वोजीं] अशा रितीनें नसावें. २ सूक्ष्मपण. ३ प्रकारांनीं, रितीनीं. ४ गळाधरून पडलें असतां, निरतिशय भक्ति आचरली असतां.

ठेवीं ॥ ३६ ॥ अहं दंभ त्यागिजे । भेदाभेद गाळिजे । मग निरवधि होइजे । भक्तिपंथा ॥ ३७ ॥ तिये भक्तीचियें मान । कवण रीतिचें साधन । सांविया तुटे बंधन । कल्पनेचें ॥ ३८ ॥ सकळ कल्पनेवेगळे । तेचि भक्तीचे सोहाळे । जाणावेचि निराळे । स्वानुभवें ॥ ३९ ॥ तया भक्तीची योग्यता । हे आघवीच भोग्यता । विषम भाव अभो [यो ?] ग्यता । नसेचि कांहीं ॥ ४० ॥ हे भक्तिमिषें श्लाघ्यता । निज तत्त्वचि तत्त्वता । पावावया नियंता । ठावचि कीं ॥ ४१ ॥ आणि भक्तिमिषें स्वभावें । आपआपणा देखावें । ऐसेंचि हें जाणावें । भक्तिमहिमान ॥ ४२ ॥ एक जोडितां भक्तिभाव । भावींच आटावे विभाव । मग तयातील स्वयमेव । देखणें जें ॥ ४३ ॥ आणि आचरतां भक्ति । लागलीच बाणिजे विरक्ति । मग आपेंआप मुक्ति । चालोनि ये ॥ ४४ ॥ मुक्तीची धरितां चाड । भक्तीच लागावी गोड । तरीच आपुला निवाड । आपणां लाभे ॥ ४५ ॥ आणि तयाचें हृदय । बोध रक्षिलें निलय । आतां उपमाना सोय । तयाची सांगों ॥ ४६ ॥ तयाचें शांतपण । कीं क्षमेचें निलय जाण । विषमपणा ठाण । नाहींच तेथ ॥ ४७ ॥ तें कवणियेपरि । शिष्यराजा अवधारीं । ऐकतांचि वरी । समाधान कीं ॥ ४८ ॥ निपजवि तयासी पाळूं । कीं मालवी तया पोळूं । हें नकळेचि विवळूं । अग्नि जैसा ॥ ४९ ॥ सज्जनगृह झाडूं । कीं दुर्जनगृहीं केर मांडूं । हा नकळेचि निवाडू । पवन जैसा ॥ ५० ॥ श्रीमंतनासिकीं सुगंध होऊं । कीं रंकापाशीं दुर्गंधी दावूं । हा नेणेचि विषम-भावू । कस्तुरी जैसी ॥ ५१ ॥ श्रमें सेवितया चव दावूं । आणि चोरी करितया अरोच्य होऊं । हें नकळेचि पाहूं । रससोय [रसोय ?] जैसी ॥ ५२ ॥ ऐसा तो परम भक्त । दृष्टि न देखेचि विविक्त । तो भक्तचि परि मुक्त । आपसयां पावे ॥ ५३ ॥ तो नित्य उपासक । भगवद्भाव निष्टंक । मग

---

१ अवधी नसणें, निःसीम, उत्तम. २ सहजच, सर्वथैव. ३ प्रकाशित करण्यास. ४ वेगळें केलेलें.

आपुलें कौतुक । सुखेंचि भोगी ॥ ९४ ॥ सुखें सुखरूप होय । भोगी सौख्य अप्रमेय । स्वस्वरूप निज निलय । जाणतो कैसा ॥ ९५ ॥ अहर्निशीं निज श्रवण । करी भावोनि निर्वाण । तोचि आपुली तत्त्व खुण । घेउनी बैसे ॥ ९६ ॥ श्रवणरूपें आत्माराम । अकल्पाद्य कल्पद्रुम । वरि बैसतो विहंगम । श्रोत्रत्वरूपें ॥ ५७ ॥ कीं भगवद्गुण श्रवणजळीं । श्रोत्रत्वरूपें मासोळी । येतुली प्रमेयनवाळी । आणिजे तेथ ॥ ५८ ॥ ऐशिया श्रवणमिषें । दूरी दवडिजे भवपिसें । हेंचि तात्पर्य आपैसें । जाणतया ॥ ५९ ॥ तात्पर्यार्थे अनुपम । पावे आपुला निज उगम । जन्ममृत्यूचें नाम । न शिवेचि जेथ ॥ ६० ॥ नित्य ऐकणें हरिगुण । तें ऐकणेंचि होइजे आपण । मग तेंचि होतां तत्त्व खुण । हाता चढे ॥ ६१ ॥ जें जें ऐकणें लीला । तें आपणचि होइजे अवलीळा । अर्थार्थी सोहाळा । आपुलाचि देखे ॥ ६२ ॥ आणि ऐकणेंहुनि दुजें । पाहतां नाहीं सहजें । तें प्रमेय आपुलेनि जें । वोळगणें करी ॥ ६३ ॥ जया वोळगणियाआंत । आपणाचि एक अंत । मग अंतीं आद्य त्वरित । सांपडे पैं गा ॥ ६४ ॥ आणीं श्रवणींच एक भर । आत्मचर्चे निर्भर । निर्भरीं परात्पर । उगलाचि असे ॥ ६५ ॥ तें दिशांचेनि रूपें श्रवण । आणि दिशांचेंहि रूप आपण । आपेंचि सांपडे तत्त्वखुण । अनादि जे ॥ ६६ ॥ अनादित्व आपणां भेटे । आणी ठायींच सुखाचे मोंजिवटे । मग कोण्हीचि कल्पना कांटे । न शिवती तया ॥ ६७ ॥ तें नभाचें रहस्य । श्रवणसुखाचें सौरस्य । तरि मग आपणां अवश्य । भोगिलें तुवां ॥ ६८ ॥ अगा श्रवण तरि बहुतां रीति । श्रवण ह्मणतां चक्षु होति । तैशी नव्हे येथिली मति । इंद्रियव्यभिचारी ॥ ६९ ॥ जैसी कां ते पतिव्रता । पतीहूनि तत्त्वता । नावडेचि चित्ता । दुजा कोण्ही ॥ ७० ॥ आणि दुजियाचिही सेवा । नावडेचि तियेचिया जीवा । तेवींच जाण

---

१ नवल विशेषता. २ आश्रय करितें. ३ शेवट, कारण, निदान. ४ ब्रह्मसुखाची गुंगी आणणारे पदार्थ.

महानुभावा। येथिचें श्रवण ॥ ७१ ॥ दुजें गो[१] गृह न रिघतां। ठायींच अशिजे तत्त्वतां। श्रवणमिषें सतता। आपणापें कीं ॥ ७२ ॥ तेथ अंतःकरण व्यानाधारें। श्रोत्रेंद्रियाचेनि द्वारें। कर्कश[२] कवळिजे मोहेंरें[३]। आपणापें कीं ॥ ७३ ॥ तेथ भ्रमरगुंफेची सीमा। व्यापकरूपें आत्मारामा। गर्वसोनियां[४] उगमा। आपुलिया ॥ ॥ ७४ ॥ तेंचि श्रोत्रत्वाचें गृह। आपणापें निःसंदेह। स्नान करणें प्रवाह। श्रवणगंगे ॥ ७५ ॥ न जावें रविमंडळीं। न जावें वरुणामुळीं। न जातांचि अग्निमेळीं। राहावें ऐसें ॥ ७६ ॥ न जावेंचि पवनाघरीं। न जावेंचि सुरपतिसमरीं। उपेंद्राची सरी। धरूं नये ॥ ७७ ॥ न धरावें प्रजापतीकोड। निर्ऋतीअवस्था गाढ। टाकुनी धरिजे आवड। श्रवणींचि एका ॥ ७८ ॥ मग श्रवणाचें श्रवण। करोनि ऐकावें आत्मसाधन। श्रवणमिषें निजधन। सांपडे तया ॥ ७९ ॥ आणि ऐकिलिये लीळे। तो तयाचि आंगीं मिळे। निजसुख सोहाळे। आंतचि भोगी ॥ ८० ॥ ऐशी हे श्रवणभक्ति। करोनि राहे अहंव्यक्ति[५]। तरि राबणूक करी मुक्ती। तयालागीं ॥ ८१ ॥ हें भक्ति आयतन[६] [आवंतन ?] विशेषा। जाण [णें ?] पैं गा शिष्या। मग आपुलीच दिशा। ओळखसी तूं ॥ ८२ ॥ आपआपणियां उगाणें [उखाणें ?][७]। नाहींच तूंतें देखणें। ह्मणोनियां श्रवणें। श्लाघ्यता असे ॥ ८३ ॥ श्रोत्रत्वाचें ठाउकें मूळ। जाहलिया तेचि भक्ति निर्मळ। सकळ कल्पनेचा आळ। तुरेचि जेथ ॥ ८४ ॥ आणिक फळ आशा न धरितां। पुनर्जन्म न भावितां। शुद्धांश लाहिजे तत्त्वता। श्रवणभक्ति ॥ ८५ ॥ आणि मी भक्त हें गेह। श्रवणमिषें निःसंदेह। मोडोनि पावावें प्ररोहे[८]। विश्रांतीचें ॥ ८६ ॥ तयापरि श्रवणभक्ति। शिष्या आचरें परम उक्ती। मग तुझा

१ इंद्रियांचें घर. २ घोर शब्द, भयंकर ध्वनि. ३ पुढें. ४ ग्रासकरून घेऊन, आच्छादून. ५ जीव भाव, अहंभाव. ६ स्थान, प्रतिष्ठा. ७ अनुभव घेणें किंवा कूट, कोडें ८ उत्पत्ति, अंकुर.

तूंचि मुक्ति । विनटसी पैं ॥ ८७ ॥ ऐक आतां कीर्तन । कीर्तनरूपें परम साधन । आत्माराम समाधान । आपणापें होय ॥ ८८ ॥ कीर्तनाचेचि विनटलेपणें । प्रायश्चित्ता आणिलें उणें । पापवार्ता श्रवणें । ऐकावयां नसे ॥ ८९ ॥ तीर्थें ठायावरूनि उठविलीं । यमदमा अवकळा आणिली । यमलोकींची खुं [कुं ?] टली । राहाटीच कीं ॥ ९० ॥ कीर्तनाचिया पुढें । विषय भासले थोडे । ऐसें परम सुख सुरवाडें । कीर्तनीं असें॥९१॥ कीर्तनीं निर्गुण आकळे । अव्यक्तचि व्यक्ती मिळे । मिळतांचि सोहळे । आप आपणियां ॥ ९२ ॥ राम कृष्ण गोविंद । हे अखिल नामाचे प्रबंध । गावेचि पैं विशद । मनो आर्ती ॥ ९३ ॥ सर्वत्र ज्योति समतेजें । तें नामस्मरणींच फुंजे । तेथ हें जरि रंजे । मानस हें गा ॥ ९४ ॥ मनाचेनि अध्यासें । कीर्तनीं वाचा बैसे । तरि निजसुख आपैसें । गमे तया ॥ ९५ ॥ ते वाचाहि होऊनि आपण । जरि कीजेल नामस्मरण । तरीच हें निर्वाण । गमेल तूंतें ॥ ९६ ॥ वाचाचि करूनि एक । आपणापें एकवक । तरीच हें निज कौतुक । आतुडेल तूंतें ॥ ९७ ॥ तें कीर्तन कवणियेपरि । शिष्यराया अवधारीं । मन करूनि एकाग्र ऊपरि । जपावें तें ॥ ९८ ॥ सगुणनिर्गुणप्रभावें । अवतारचरित्र नांवें । निशिदिनीं गुण गावें । तेचि ते कीं ॥ ९९ ॥ मग गुणाचेनि अध्यासें । देव त्वरितचि बोळेतसे ॥ मग समाधान आपैसें । होतसे जेथ ॥ १०० ॥ मग गुणांगुणीं गंभीर । कीर्तनरूपें होय निर्भर । तयां मग आपुलें सार । आपणा गमें ॥ १ ॥ ऐसा कीर्तनमहिमा विशद । जेणें तुटती भेदाभेद । आणि उपजे परम खेद । आत्मउगम ॥ २ ॥ निरंतर जयाचे गुण । गातां मग तो तोचि होईजे आपण । मग तेथ देवभक्तपण ।

---

१ निमग्न होसी. २ स्वर्गाधिक सुखदायक. ३ जीव व्यक्तीला. अव्यक्त आपणच मिळतें. ४ गर्विष्ठ होतो, स्फुरण पावतो. ५ सुख पावतो, रममाण होतो. ६ खरेपणाचा निश्चय. ७ ऐक्याकार. ८ प्राप्त होईल. ९ वळतो प्रीति करितो. १० पूर्ण.

नुरेचि कांहीं ॥ ३ ॥ आणि तयाचें चिंतिलें । तें अवश्य होय सिद्धि नेलें । एसें भक्तपण फळलें । जयालागीं ॥ ४ ॥ त्यानें कीर्तनमिषें देवा । अर्चो[र्जो ?] नि ठेविला स्वभावा । तो मग तयाचिया दैवा । आपैता[1] होय ॥ ५ ॥ तो देवरूपें ह्मणियारा[2] । भक्तिभावकैवारा[3] । निघाळाचि वत्सा माहेरा । धेनु जैशी ॥ ६ ॥ त्याहूनि श्लाघ्यता[4] अपाड[5] । भक्तिभावाचें कोडें[6] । मग पुरवीच आवड । मानिली ते ॥ ७ ॥ ययापरि कीर्तन । भावोनि करी आत्मसाधन । साविया[7] तुटे बंधन । कल्पनेचें ॥ ८ ॥ ऐक आतां स्मरण । देखोनियां निज निर्वाण । स्मरणें घेइजे सावधपण । कवणियेपरि ॥ ९ ॥ माझा मी कवण । हेंचि स्मरणा विशदपण । अविद्येचें भ्रमण । तुटे जेथ ॥ १० ॥ काया हे कोठवरि । कवण इथे तें निर्धारी । ऐशी निजस्मरण उजरी[8] । असावी तूतें ॥ ११ ॥ मीपण मानिता कवण । आणि कवण दे यया मिथ्यापण । तरि विशद बोलिजे स्मरण । हेंचि येथ ॥ १२ ॥ स्मरणीं स्मरणा ओळखिजे । निज सुखेंचि अशिजे । तेंचि अवश्य पाहिजे । केलें तुवां ॥ १३ ॥ स्मरणाचेनि मिषें । आत्मसुख गमे आपैसें । भवबाध पिसें । होइजे वावो ॥ १४ ॥ भवेंचि भव हारपे । मग उरे जें कां सोपें । तेंचि आपणापें । घेइजे तुवां ॥ १५ ॥ स्मरणाचेनि साक्षेपें । स्वानुभव आंगीं खुपे । देहबुद्धि हारपे । तत्क्षणींच ॥ १६ ॥ तें स्मरण कवणियेपरि । शिष्यराजा अवधारीं । सकळ संशय वरि । तुटोनि जाती ॥ १७ ॥ प्रथम अहंकारातीत । होउनी ओळखिजे तयाचा अंत । मग हें स्मरण निभ्रांत । घडे तेथ ॥ १८ ॥ अहंपणाचें कारण । सेखीं[9] वागवीं कार्य जाण । ह्मणोनि पुरतीये खुण तयाची घेपे[10] ॥ १९ ॥ आणि अहंपण माझेंचि । एक सर्वत्र साची । हेंचि मानुनी निजांची । उजगरी[11] पैं ॥ २० ॥ आणि चित्ताचाहि

१ वश, स्वाधीन. २ आज्ञाधारक. ३ समोर, पुढें. ४ स्तुत्यता. ५ असादृश्य. ६ आवड. ७ सहजच. ८ उदय, उत्कर्ष. ९ शेवटीं. १० घेतली जाते. ११ उत्पत्ति, जागृति, उगम.

५४—६००—१२५०

परिकर । माझें मी आठवावें घर । हेंचि बोलणें एकसर । आपणापें तेथ ॥ २१ ॥ मनबुद्धि परिरक्षुनी । अंतःकरणासहि निदानीं । मग भाविजे अवनि । स्मरण चित्तें ॥ २२ ॥ मग स्मरणपणें आपैसे । चुकलाचि जो गवेसे । आणि तेंचि होउनी बैसे । तयाठायीं ॥ २३ ॥ तया बैसणिया समारंभा । तो आरंभींच राहिला उभा । पराप्रमेयवल्लभा । जाणणें ऐसें ॥ २४ ॥ आणि तयाचें कीं स्मरण । करावेंचि आपण । मग सहजींची खुण । हाता चढे ॥ २५ ॥ तो हा स्मरणाचा संभ्रम । अलक्ष वस्तु अनुपम । लाभे ऐसा अनुक्रम । हाचि एक ॥ २६ ॥ सकळ स्मरण भावोनि । उरे जें कां निदानीं । तेंचि आपुलिया समाधानीं । भावणें कीं ॥ २७ ॥ तेंचि आपुलें निज घर । मोक्षश्रियेचें माहेर । सकळसुखसहोदर । तेंचि एक ॥ २८ ॥ ययापरि स्मरण । आचरावेंचि आपण । शिष्या हे परम गुह्य खुण । जाणावी तुवां ॥ २९ ॥ आणि जाण [ग ?] णें हा भाव । स्मरणेंचि करावा वाव । तरि मग तुझा हा ठावें । गमेल तूतें ॥ ३० ॥ ययापरि स्मरण । शिष्या संपलें जाण । पुढें कैसें पादसेवन । अवधारिजे ॥ ३१ ॥ परमपद पादुका । औटपीठावरी देखा । त्या जाणाव्याचि सम्यका । सेवनाप्रति ॥ ३२ ॥ सकळ सेवनाआधिलें । सेवन जें कां बोलिलें । तेंचि आह्मी ह्मणितलें । तये जागां ॥ ३३ ॥ जहीं ठायीं ठाव हारपे । साक्षें साक्ष लोपे । मग उरे जें कां सोपें । आपुलें सुख ॥ ३४ ॥ तहीं लीनवृत्ति येउनी । निवटावोंचि कीं निदानी । तेथ कवणियाच बंधनीं । न शिवे चित्त ॥ ३५ ॥ आणि चित्त हाही भास । नाशेंचि पावे नाश । मग जो कां प्रकाश । आपेंचि उरे ॥ ३६ ॥ हेंही निर्जीचे महिमान । आपणापें समाधान । होतसे भेटलिया निदान । आपुलें तें ॥ ३७ ॥

---

१ प्रकार. २ प्राप्त करून घेतो. ३ शेवटीं, कारणांत. ४ ठिकाण, पत्ता.

परमपदेंपद्मआमोदीं । मनें बैसावे षट्पदीं । तरीच आपुलें सुख त्रिशुद्धि। आपणां गमे ॥ ३८ ॥ आणि आत्मपद सेवन । आचरिजे तेंचि होऊन। मग तया सुखा परिमाण । कवण करी ॥ ३९ ॥ हें आपुलेंचि निजधन। ब्रह्मपद निजसेवन । सकळ कल्पनाबंधन । तुटे तेथ ॥ ४० ॥ हें तूं वरीं शिष्यराजा । आत्मसेवन सहजा । मग समाधिसुखनिजा । निवटिसी तूं ॥ ४१ ॥ आणि तुझेंचि कीं तुजमाजी । आहोचे पैं सहजीं । हें तुझेंचि तूं उमजीं । ययामिसें ॥४२॥ मग सुखेंचि सुख वरिजे । कल्पना-काज हारपिजे । आणि हारपलेंहि नुमजे । कवणासिही ॥ ४३ ॥ कवण एकाचिया गांवा । हा विश्वाभास चोरावा । आणि चोरिलाहि नुमजावा । कवणासि पैं ॥ ४४ ॥ आणि चोरी चोरिता तोचि । पाहतां सावचि दिसतो साची । हेचि महिमा तेथिंची । आपणां गमे ॥ ४५ ॥ ऐसेंचि पादसेवन । जीवशिवाचें समाधान । सर्खीहि जीवपण । नुरेचि येथ ॥ ४६ ॥ सेवनमिषें परम जीवन । जीवनकळेचें समाधान । आंत सुखावे सुमन मीन । ऐशियापरी ॥ ४७ ॥ कीं पादसेवन उर्ध्व मूळ । द्रुमफळेंचि केवळ । तहीं मन विहंगम प्रेम [मा ?] ळ । होइजे पैं ॥ ४८ ॥ शिष्या जाण ऐशिया मिषें । पादसेवन बोलिलें असे । तेंचि आतां आपैसें । स्वीकारिजे ॥ ४९ ॥ तें आपणापें घालें । सेवन-मिसें अर्पिलें । तें अवश्य सिद्धि गेलें । निदानीं कीं ॥ १५० ॥ ययापरि पादसेवन । संपलेंचि जाणावें मान । सर्वे सकळ समाधान। आतुडेल तूतें ॥ ५१ ॥ ऐक आतां अर्चन । जहीं तुटे जीवबंधन। आणि जीवहि ऐसें अभिधान । नुरेचि जेथ ॥ ५२ ॥ अर्चनपरिकर।

---

१ परमपदरूप जें आकाश तेंच कमल होय; चार दिशा आणि चार उपदिशा ह्या त्याच्या पांकळ्या होत. [मैत्रायण ब्रा० उ० प्र० मं० २ पहा.] २ भ्रमर-रूपानें. ३ त्रिवार, निश्चयें करून. ४ प्रपंचरूप अश्वत्थवृक्षाचें मूळ [परमपुरुष] जें ऊर्ध्व ह्मणजे वर आहे. ५ त्या वृक्षाचें "पादसेवन" हें फळ होय असा भाव. ६ प्राप्त होईल.

पूर्णत्वाचेंचि घर । आत्मपूजनीं निरंतर । वोळंगलिया परि ॥ ५३ ॥ तेंचि संतांचें माहेर । सकळसुखसहोदर । आपआपणियें सादर । जाहलियावरि ॥ ५४ ॥ तरि अर्चनभाक्त लागतां । कवणियेपरि तत्त्वता । मनाचियें एकाग्रता । असावी तेथ ॥ ५५ ॥ तें एकाग्रता लक्षण । मागेंचि निरूपिलें संपूर्ण । परि प्रस्तुतींहि परिणाम । तेंचि सांगों॥ ५६ ॥ अपान ऊर्ध्व हुडेंकिजे । गुदकपाट दाटिजे । मणिपुरा बैशिजे । स्थिरतेशीं ॥ ५७ ॥ मूळबंध आवरिजे । कुंडलणी अव्हेरिजे । मध्येंचि येइजे । वोढि[डि ?] याणामाजी ॥ ५८ ॥ मग वोढियाणासहित । हृत्पद्मीं होईजे रत । जालंधराचा हेत । निग्रह कीजे ॥ ५९ ॥ येतुलेनि मन । आपेंचि घे स्थिरासन । मग योजिलें तें साधन । सिद्धीसि जाय ॥ ६० ॥ ऐशी एकाग्रता घेइजे । मनाचिया रूपें सहजें । आणि दैवत्य [त ?] जें कां भाविजे । अमनपणें ॥ ६१ ॥ कीं ज्ञान ज्ञाता आपण । आणि देव तो ज्ञेय जाण । तेथ हें विषद उपचारण । करावें कीं ॥ ६२ ॥ ना पूजितां लवणवत । आणि देव तो सिंधु मिरवत । तेथ हे भाविक मत[त्त?] शोभा देई ॥ ६३ ॥ मग सकळ शोभलेपणा । तोचि तो हरि आपणा । निवृत्तीचिया पाटणां । संतोष होय ॥ ६४ ॥ तरि याचि दैवतासी । अर्चन आणावें भावनेसी । तेचि निरूपण उँससी । आणूं येथ ॥ ६५ ॥ आपआपणियां देखणें । अर्चनमिषें तोचि मी ह्मणें । ऐसेंचि कांहींएक खुणें । निरोपूं तुज ॥ ६६ ॥ तरि ऐशिया दैवताजवळां । योजावी कैशी अर्चनलीला । तेचि येइजे कळा । आपुले आंगीं ॥ ६७ ॥ देवा घालिजे विनंति । कवण एक मनुष्यजाति । मग अवसरेंचि आंगवती । देवकळा ॥ ६८ ॥ मग मनुष्यभास हारपे । देवचि आंगीं खुपे । आणि अपरोक्ष परि सोपें बोलतां तया ॥ ६९ ॥ तेवींच अर्चितां आपण । अर्चनमिषें आत्माचि जाण । होय ऐसें परिमाण । दाऊनि देऊं ॥ ७० ॥

---

१ आश्रय केल्यानंतरची परी ह्म० प्रकार. २ वर दवडावा, ऊर्ध्व करावा. ३ पत्तन, शहरास. ४ उल्हासता. ५ शक्ति सामर्थ्यवान होते.

तरि प्रथम तेथ संकल्प । कवणें हारोनि विकल्प । आणि देहींचा साक्षेप । बुझवणें आधीं ॥ ७१ ॥ दृश्यजात सकळिक । मिथ्या मानुनी अदृश्य एक । जाणणें हें कौतुक । विशद येथ ॥ ७२ ॥ प्रथम भाविजे मळ । तो आपुलाचि विसर केवळ । तोचि करिजे क्षालन गाळ । उदकधर्मे ॥ ७३ ॥ आणि शुद्धांशींचा चित् स्वभाव । तेंचि ठेविजे स्नान नांव । वस्त्र अर्पिजे स्वयमेव । मायापट ॥ ७४ ॥ मग उपवस्त्र अर्पिजे । तें तंतु-भावना अर्चि [र्जि ?] जे । आणि अर्पिलेपणही दीजे । तये जागां ॥ ७५ ॥ मग गंध जे कां लाहिजे । सोऽहंपण उगाळिजे । आणि केवळ निवटिजे । शुद्धांश तो ॥ ७६ ॥ तो तेथचि अर्पिजे । विहिनभावा सहजें । आणि अक्षता लाहिजे । अक्षय तेथ ॥ ७७ ॥ मग सुमनें अर्पिजे । मनातीत आणिजे । अमनेंचि लाहिजे । उच्चारोनी ॥ ७८ ॥ आणि उच्चारही करितां । शब्दाभावें निःशब्दता । घेऊनियां तत्त्वता । शुद्ध सुमनें अर्पिजे ॥ ७९ ॥ आणि अहं हा धूप । अहंपणेंचि साक्षेप । उध [द ?] ळा-बाचि विक्षेप । शबल शुद्धादिक ॥ ८० ॥ तेज मांदी[1] बुद्धि । तोचि दीप त्रिशुद्धि । प्रज्वळिजे आत्मशुद्धि । लागोनियां ॥ ८१ ॥ आणि नैवेद्य जो कां अर्पिजे । ते तन्मयता दीजे । वरि उदक सोडिजे । दिधलियापणा ॥ ८२ ॥ तांबुल देइजे निष्काम । नागवल्लीपर्णें[2] सुगम । वरी पूगिफल[3] ठेविजे नेम । शमदमादिक ॥ ८३ ॥ चूर्ण लाहिजे गुणत्रय । वैराग्यें पिचवूनि लय । कारण शुक्तीचें निलय । तयेठायीं ॥ ८४ ॥ मग निरंजन करावें डोळियांचें । तेज मूळ गोल्हाटींचें । जोडपें पेटविजे अविद्येचें । मन समाना सहित ॥ ८५ ॥ मग दक्षिणा देइजे प्रवृत्ति । उदक सोडणें निवृत्ति । आणि मंत्रपुष्पही निगुति । घेइजे पुढें ॥ ८६ ॥ मंत्रपुष्पाचें कारण । एक सुमनेंचि जाण । शुद्धांशाचें लक्षण । लया न्हेणें ॥ ८७ ॥ उरे जो कां पवन । सकळ संधी गंवसोन । अर्पिजेचि मा [म ?] न । आपुलें

१ समुदाय. २ पानवेलीचीं पानें (विड्याचीं पानें) ३ सुपारी.

तेथ ॥ ८८ ॥ पवनापासोनि सकळ । ह्मणोनि तोचि अर्पिजे केवळ । मग प्रदक्षिणा निर्मळ । घालावी तेथ ॥ ८९ ॥ प्रदक्षिणें आपण । आ-काशरूपें संतोषपण । सर्वी सबाह्य जाण । आपणापें ॥ ९० ॥ शिष्या जाण अर्चन । करणें धरोनि ऐसेंचि मान । मग आपेंआप समाधान । होइजे जेथ ॥ ९१ ॥ हे तुजमाजीच श्लाघ्यता । आहेचि कीं तत्त्वता । परि तूंचि न देखसी सहृदयता [सदयता ?] । आपुली जे ॥ ९२ ॥ तरि हें परमार्चन । सोंविया होय बंधमोचन । आणि मोचनाचेंहि बंधन । फिटे जेथ ॥ ९३ ॥ आतां तयाचिपरि । दास्य कैसें अवधारिं । आपु-लियाच मंदिरीं । असे जें कां ॥ ९४ ॥ सकळ सुखाचें रहस्य । तेंचि एक बोलिजे दास्य । तेंचि तुवां अवश्य । पाहिजे केलें ॥ ९५ ॥ आत्माराम सखा । तयाचेंचि दास्य देखा । मग सहजेंचि[१] अलेखा[२] । देखसिल तूं ॥ ९६ ॥ देखोनि सर्व भूतिं एक । दास्य करावें सम्यक । मग आपेंचि निज कौतुक । देखणें घडे ॥ ९७ ॥ आत्मा भावोनि अंतरीं । सर्वेंद्रियां दास्य वरी । तेंचि बोलिजे निर्धारी । दास्य ऐसें ॥ ९८ ॥ परि निराळिये प्रतीति । देहींच गवसोनि[३] आत्मज्योति । मग माया जे कां वोळती[४] । तेंचि दास्य भाविजे ॥ ९९ ॥ प्रकृतीचा अनुक्रम । धरीं जो कां देह संभ्रम । तोचि दास्यीं नेम । नेमावा तेथ ॥ २०० ॥ क्रियाशक्ति दास्या घरीं । नेमिजेचि सर्वोपरि । शिष्या आतां वरीं । हेंचि येथ ॥ १ ॥ नित्य होती जे क्रिया । इंद्रियवृत्ति निजनिलया । ते आत्मरूपीं दास्या यया । देइजे पैं ॥ २ ॥ अहंपणा गाळोनी । विषय येती सेवनीं । तेचि अर्पिजे निदानीं । आत्मसत्ते ॥ ३ ॥ ययांचा कर्ता मी । हें नाणिजे मनोधर्मी । आणि मन हेंहि वर्मी । ठेवूंचि नये ॥ ४ ॥ उठतिये अवस्थे । मन कारिपजे आस्ते[५] [स्थे ?] । तें होऊनियां निरास्थें । असावें आपण ॥ ५ ॥ मही आधार तया । उदकही जाणावें शिष्य राया । रसगंध प्रीय ययां । आत्माचि एक

---

१ सहजच. २ अलक्षाला. ३ आच्छादन करून घेऊन, प्राप्त करून घेऊन. ४ वळणारी, प्रीति करणारी. ५ हळूहळू.

॥ ६ ॥ रसरूपें सकळ सार । तोचि जयाचा आहार । दास्यरूपें परिकर । जाण ऐसा ॥ ७ ॥ आणि रूपही बोलिजे त्यातें । रूपातीत निरुतें । शिष्या दास्य ह्मणावें तें । ऐसेंचि जाण ॥ ८ ॥ रूपा आपणा दुजेपण । नाहींच जेथ जाण । ते विषयरूपें दास्य अर्पण । आत्मया होय ॥ ९ ॥ शब्दा आपणा भेद । नाहींच जेथ विशद । तोचि आत्मा प्रसिद्ध । आपणा गमे ॥ १० ॥ एवं सकळ विषय । अंतःकरणमय । दास्यरूपें सोय । आत्माचि एक ॥ ११ ॥ आतां ऐक या आदिलें । वंदन जें कां बोलिलें । तेंचि आह्मी ह्मणितलें । ययावरि ॥ १२ ॥ तें वंदन साहावी भक्ति । अंतरीं उपजे विरक्ति । मग आघविये व्यक्ति । आपुलिया रूपीं वंदिजे ॥ १३ ॥ व्यक्तरूपें आत्माराम । हेंचि कळलें जया वर्म । आणि अर्पिला सकळ संभ्रम । तये वेळां ॥ १४ ॥ सकळ भूतीं नाहीं भेद । देखणें हें वंदन विशद । उपजेचि निजानंद । येणेंचि एकें ॥ १५ ॥ तें वंदनमिसें अद्वैतबोध । बोधींच होइजे सावध । आणि सावधीं मिळे अगाध । स्वस्वरूप तें ॥ १६ ॥ जया वंदनासाठीं । द्वैतअद्वैता पडे मिठी । तें परम-सुख शेवटीं । वंदनमिषें ॥ १७ ॥ जया वंदनयोगें । सकळ सृष्टि एक बघे [गे ?] । ऐसें दिसोनि निःसंगें । येइजे जेथ ॥ १८ ॥ वंदनें आत्मा समाधान । समाधानीं परम निदान । निदानीं सकळ बंधन । तुटे जैसें ॥ १९ ॥ सर्व भूतिं भगवद्भाव । हेंचि वंदना विशद नांव । नांवीं निज-सुख संभव । आपेंचि घडे ॥ २० ॥ भूतभावविहिनं[1] । आणि भूतींही जयाचा मान । हेचि परम मुद्रा गहन । योगियांवरीं ॥ २१ ॥ आत्मा भावोनि परात्पर । वंदन करणें समोर । हेचि संविती सादर । वंदन ऐसें ॥ २२ ॥ भूतीं न धरितां विरोध । समत्व करणें सिद्ध । तरि तयातेंचि ह्मणणें प्रसिद्ध । वंदन ऐसें ॥ २३ ॥ चंदनाचा परिकर । भूतभावनिं निर्भर । विषमभाव समीर । नातळणें जया ॥ २४ ॥ आणि कारुण्यें वरिजे स्वभाव । हारोनि जावे कठोर भाव । तरीच येइजे नांव । वंदन

१ विरहीत.

ऐसें ॥ २५ ॥ विकल्प सकळ हारिजे । संकल्पासहित सहजें । तरीच ये नावाजे । वंदन ऐसें ॥ २६ ॥ वंदनाचें ध्यान । डोळसपणें निदानें । आत्माराम गहन । अवलोकिजे ॥ २७ ॥ नयन जेथ न पवति । तेंचि प्रत्यक्ष पाहती । वंदन मिषें विशद मति । होचि एक ॥ २८ ॥ शिष्या ययापरि वंदन । आपणापें आचरों जाण । परमसुख संतोषपण । पावसी तूं ॥ २९ ॥ हें वंदनमिषें परम सुख । स्वानुभूतिचा हरिख । जेथ पावलिया सुखदुःख । हारोनि जाय ॥ ३० ॥ शांतिसुख स्वानंद । जेथ हरती भेदाभेद । जीवत्वाचें द्वंद्व । हारोनि जाय ॥ ३१ ॥ तयाचिपरि सख्य । जीवशिवाचें ऐक्य । परमसुखपीयुख । तेंचि जाण ॥ ३२ ॥ आत्माराम सखा । स्वानुभव निःशेखा । पात्र नोहेचि सुखदुःखा । कदाकाळीं ॥ ३३ ॥ तें सख्य कवणियेपरि । शिष्या जाण अंतरीं । प्रकृति पुरुष वरि । ऐक्येंचि जेथ ॥ ३४ ॥ मायाविलास आघवा । समभागाचिया संभवा । आलाचि येथ मेळावा । सख्याचाचि ॥ ३५ ॥ महत्तत्वाचिया [महत्वाचिया ?] पोटीं । निपजली साकारत्वाची पेटी । मग कार्याचिये वाटीं । विस्तारली ते ॥ ३६ ॥ तेथूनि भाविले सकळ विकार । तेचि व्हावें निर्विकार । सख्य ह्मणणियाचें घर । हेंचि एक ॥ ३७ ॥ आपणां भाविलें विपरीत । तें नाहींच ऐसा सिद्धांत । शिष्या सख्य बोलत । त्यातेंचि पैं ॥ ३८ ॥ सख्य ह्मणणियां सार । मोडिजे संकल्पाचें घर । आणि स्वसुखाचें मंदीर । जयानें केलें ॥ ३९ ॥ आणि तया करणिये नांवा । हारिजेचि जीवस्वभावा । परमसुखसंभवा । भोगिलें त्याहीं ॥ ४० ॥ तो हा सख्यसंकेत । स्वानुभूतिचा एकांत । स्वानुभवसिद्धांत । ऐसाचि हा ॥ ४१ ॥ सकळ सख्याचें रहस्य । आपआपणा अवश्य । सकळ इंद्रियें वोस । पडावीं तेथ ॥ ४२ ॥ आणि इंद्रियें असतांचि नाहीं । ऐसेंचि सौख्य पाहीं । स्वस्वरूपविश्रांतिगेहीं । पावावया

---

१ नावाजण्यांत, प्रख्यातीला. २ कारण.

॥ ४३ ॥ ऐसेंचि जें कारण । आपणापें सख्य जाण । शिष्या हो तूं निपुण । याचि अर्थी ॥४४॥ तुजमाजीच हें । असोनि कीं निःसंदेहें । परि काय कीजे उमजला नोहे । आपणेंशीं तूं ॥४५॥ गुण तेंचि निर्गुण । आणि निर्गुणरूपें गुण जाण । शिष्या सख्य ह्मणणें आपण । त्यातेंचि पैं ॥ ४६ ॥ आणि महत्तत्वांचे तत्त्व । कारणकार्यें शुद्धसत्त्व । हें आपणापें महत्त्व । सख्यपणें ॥ ४७ ॥ कारण तेंचि कार्य । आणि कारण तेंचि निज ऐश्वर्य । सख्यपणें परम धैर्य । ऐसेंचि असे ॥ ४८ ॥ तो आपणापें दाता । सख्यचि मौनल्या तत्वता । परमसुखअद्वैता । पात्र कीं तो ॥ ४९ ॥ ऐशींच कीं हीं सख्यचिन्हें । शिष्या आचरें अभिन्नें । सर्वेचि कीं समाधानें । पावसील तूं ॥ ५० ॥ हे परम गोप्यता आपण । आपणचि भोगावी जाण । निवृत्तिसुख संतोषपण । पाविजे मग ॥५१॥ ययापरि सख्य संपलें । पुढें तरि ऐक्य वहिलें । आत्मनिवेदन बोलिलें । कवणियेपरि ॥ ५२ ॥ भक्तिमाजी विशद । आत्मनिवेदन अभेद । पूर्ण भरोवरीं स्वेदें । उपजे कैसा ॥ ५३ ॥ मायाभास सकळिक । हारोनि करावें सम्यक् । आत्मनिवेदन निष्टंक । बोलिजे जया तेंचि ॥ ५४ ॥ आत्मकळा भावोनी । द्यावी आत्मत्वीं अर्पोनी । हेंचि एक विशद मानीं । बोलिजे येथ ॥५५॥ अलक्ष देखोनि आपण । सकळ लक्ष अर्पणें जाण । आत्मनिवेदन निर्वाण । हेंचि येथ ॥ ५६ ॥ सकळ गुह्याचा गोसावी । निराकार निराभावीं । भावोनियां संभवीं । मायाआभास अर्पिजे ॥ ५७ ॥ सकळ सुरांचा राव । भावींच होय निराभाव । आणि आपुलिया निज-वैभव । भोगणें जेथ ॥ ५८ ॥ जीवत्वकळा आघवी । गुणसंमोहक्रिया धांवी । विशदभावें अर्पावी । आत्मारामीं ॥ ५९ ॥ देहदानपणें औदार्य । ब्रह्म द्विजभावना शौर्य । द्यावया आपुलें धैर्य । करावें तेथ ॥ ६० ॥ काया नासणियां निमित्त [त्य ?] । तेंचि भाविजे ब्रह्म सत्य । तये ठायीं

---

१ प्रेमपाझर (धाम) २ तळ, ठिकाण (गुणमाया).

५५-६००-१२५०

अगत्य । असावी नैरास्यता ॥ ६१ ॥ काया राहो कीं जावो । परि आपुला
न मोडे स्वरूपठावो । तोचि बोलिजे गौरवो । आत्मनिवेदना ॥ ६२ ॥
देहसमवेत देहातीता । निरास होणें तत्त्वता । तेंचि बोलिजे नियंता ।
आत्मनिवेदन ॥ ६३ ॥ आणि सकळ होणियांपासाव । होणें जें का
बरव । तेंचि बोलिजे स्वयमेव । आत्मनिवेदन ॥ ६४ ॥ विषयजाल
आघवें । सोडूनि मिळणें स्वयमेवें । आत्मनिवेदन जाणावें । हेंचि एक
॥ ६५ ॥ दृश्यद्रष्टयातीत । होणें जें कां निरत । शिष्या जाण सिद्धांत
आत्मनिवेदन ॥ ६६ ॥ शिष्या जाण ऐसें । आत्मनिवेदन बहुवसें ।
हेंचि जाणावें आपैसें । निजाचें एक ॥ ६७ ॥ ऐशीं हीं लक्षणें नवविध
भक्तिभावना प्रसिद्ध । येणेंचि पाविजे सिद्ध । स्वस्वरूपीं ॥ ६८ ॥
परि निष्कामपणें यया । रंगाचि चढे शिष्यराया । सकळसुखविसाविया
तेंचि एक ॥ ६९ ॥ हीं नवविध लक्षणें । पावोनि आचरें अंतरखुणें
आणि बाह्य भावोनि करणें । तें कामनार्थ ॥ ७० ॥ दृष्टि देखिला देव
आणि करीं धांवे भक्तिभाव । तो विषयांचाचि गांव । घेऊनि बैसे ॥७१॥
तो कामनामिषें भ्रष्टला । खर्ता आणिली शुद्ध भावाला । तया निजगर्भ
आंतला । कैंवि कळे ॥ ७२ ॥ वाढ ठेविलें पक्वान्न । वरि विष घातलें
आवंतुनें । तें आघवें तेंचि होऊन । पडिलें जैसें ॥ ७३ ॥ कीं भूमीचिया
मार्दवें । कोंभ आला लवलवें । तो कीटकाचिया संभवें । पडियला जैसा
॥ ७४ ॥ ना मळि [ळि ?] यागर उद्यान । उरगीं धरिलें आधिष्ठून
तेवीं भक्तिचें ह्या मान । कामनायोगें ॥ ७५ ॥ डोळियां पुढिला देव
भावोनि करिती भक्तिभाव । तरि तोहि संभव । मायेचाचि ॥ ७६ ॥ बे
डोळां देखिला देव । कवण तयाचा मूळ ठाव । हा न धरितांचि उगव
कवण ते ! भक्ति ॥ ७७ ॥ आणि आपणा भक्ति करितया । कवण ठाव
शिष्यराया । हें न स्मरे तरि माया । आघवीच जाण ॥ ७८ ॥ ह्मणोनि

---

१ कालिमा. २ आमंत्रण करून, बोलावून. ३ मैलागिर=चंदनाची बाग.

नसे प्रतिमेचें काम । ज्याचा तोचि निःष्काम । भक्तिभावसंभ्रम । आचरे ऐसा ॥ ७९ ॥ तयाचे स्वरूपीं देव । तोचि तद्रूपीं स्वयमेव । ऐसा भक्ति-भाव । आचरे जो कां ॥ ८० ॥ भक्ति तरि बहुतां रीती । कामनेनें कल्पिती । ते कामनाच जहीं त्यागिती । अद्वैतभक्ति या नांव ॥ ८१ ॥ नामें नाम हारोनि । रूपें रूप पुसोनि । उभयतांतीत निदानीं । उरे जें कां ॥ ८२ ॥ कल्पने चित्त नेदी । साधनही न शोधी । भावेंचि उमटे नुसती [दी ?] । कळाचि जे कां ॥ ८३ ॥ तें तूर्येचें आंग । तें तूर्यांचि नव्हे चांग । कांहिंएक अव्यंग । असे जेथ ॥ ८४ ॥ भगा तेज तरि एक । परि रविमहिमा आणिक । तेतुलें येथिंचें कौतुक । तूर्य आणि भक्ति ॥ ८५ ॥ इक्षूचि परि कोंवळा । आणि जाहाली बुद्धि बाळा । परि जुनाट महिमा आगळा । आहेचि कीं ॥ ८६ ॥ कीं दर्पणाचि परि निष्कलंकीं [निकलकीं ?] । तहीं केवीं मुख अवलोकी । तेवीं भक्ति आणि तूर्यें निकी । गोष्टीच ऐशी ॥ ८७ ॥ तेवींच हे भक्ति । कामने येइजे व्यक्ति । तरि निजकळा अव्यक्तिं । केविं पावे ॥ ८८ ॥ बाह्य प्रतिमा भावणें । आणि तयासि जें कां भजणें । ते निजसुखखुणें । पावती केवीं ॥ ८९ ॥ तो देवसहित आपण । दृश्याचिमाजी जाण । आणि तया कोठूनि उगवण । हें पाहणेंचि उरे ॥ ९० ॥ ते बाह्य भक्ति भुलले । दृश्यदृष्टिं कवळले । परि तेही आचरतां सुटले । अद्वैतभक्ति ॥ ९१ ॥ अद्वैतभक्तीचा भाव । भावींच होय अ [वि ?] भाव । आणि विभावींही निजवैभव । सांपडेचि तया ॥ ९२ ॥ ऐशियापरि हे भक्ति । नवविधपणें मिरवती । परि ऐक्यचि असे मति । भावार्थमिसें ॥ ९३ ॥ नवरत्नकणमुद्रिका वरी । परि शोभा राहिली सोनियांघरीं । तेवीं नवविध लक्षणा उजेरी । भावार्थाची ॥ ९४ ॥ कीं नाना कल्हारविका-सन । रवीच कारण जाण । तैशी भावार्थमिषें उगवण । अनेक भक्ति

---

१ शुद्धता, उत्कर्ष.

॥ ९५ ॥ कीं भावपरिससन्निधानें । सद्वृत्तीचेनि मानें । कृतजात सोनें । हों सके जैसें ॥ ९६ ॥ तयापरि हें नवविध । भक्तिमिसें भावार्थ शुद्ध । होऊनियां आत्मशुद्ध । करणें कैसें ॥ ९७ ॥ येतुलेहि उपचार । अर्पावे स्वरुपासमोर । मग भक्ति करितां निरंतर । वोळंगे मुक्ति ॥ ९८ ॥ येतुलेंहि तुज सांकडें । तरि एक सांगिजेल थोडें । मानस हें दुवाडें । आवरिजे ॥ ९९ ॥ आणि आवरणें हेंहि बहुवेंस । नाकळे तरि तैसेंचि अस । अहंपणाचा निरास । करोनियां ॥ ३०० ॥ जो जो उपजेल विषय । तेतुला जाण निर्विषय । स्वस्वरुपसोय । धरोनियां ॥ १ ॥ मी कर्ता हा भास । नाशींचि करावा नाश । मग स्वस्वरूपउल्हास । भोगावा सुखें ॥ २ ॥ आपण पहिलाचि निराळा । अलक्षरूप जिव्हाळा । तेथ पापपुण्य कं [कां ?] टाळों । न तुळावेंचि तुवां ॥ ३ ॥ आपण पाहतया ठाव । नुरेचि हा जेथिंचा स्वभाव । तेथ विकल्पाचा संभव । व्यर्थ धरणें कासया ॥ ४ ॥ आणि मीपण ह्मणतां कवण । हें जेथिंचें परीक्षण । तरि येथ संदेहा ठाण । उरे केवीं ॥ ५ ॥ ह्मणोनि मद्रूपें सकळ । कर्माकर्म आळ । अर्पूनि होई केवळ । निष्कर्म ऐसा ॥ ६ ॥ स्वस्वरूपज्ञानानळीं । शुभाशुभ आघवें पोळी । आणि पोळितेंहि मावळी । यज्ञामाजी ॥ ७ ॥ शुभाशुभ ह्मणणें । हें कोठवरी चालणें । जंव निजसुखाचें खुणें । पावलाचि नाहीं ॥ ८ ॥ जंव न पडती अग्निमाजी । तंव काष्टीं चंदन नावाजी । आणि पडलिया उभय वोजीं । रक्षाचि एक ॥ ९ ॥ कीं कवण काळें धोवें । जंव लवण सिंधुआंग न शिवे । तयाचिपरि आघवे ।

१ आश्रय करिते, अंकित होते. २ होण्यास कठीण. ३ दुष्ट. ४ बहुतांशीं कळलें नाहीं तर. ५ मूळचा आहेस तसाच, ह्मणजे बुद्धीचा निरोध न करितां बाई तूं काय करशील तें कर, असें ह्मणून अहंपणा टाकून तिला मोकळी सोडून दे, मग आंतबाहेर साक्षीचाच अनुभव येईल; हा भाव. ६ कांट्यावर, ताजव्यांत. ७ जोंपर्यंत मीठ समुद्रास मिळालें नाहीं तोंपर्यंत काळें किंवा सफेत (गोरें) असें ह्मणावयाचें.

येथिंचे धर्म ॥ १० ॥ घटमठीं ओखटेपण । मोडती ना तंवचि जाण । आणि निज निर्मळ निर्वाण । आकाश तें एक ॥ ११ ॥ तयाचिपरि हें आघवें । कर्माकर्म संभवे । जंव स्वरूपीं न मिळावें । तंवचि हें ॥ १२ ॥ ह्मणोनि मद्रूपीं केवळ । जें करणें तें निर्मळ । कल्पनेचा आळ । नाणिजेचि कीं ॥ १३ ॥ कल्पनेआंगीं पुटें । धरिलिया अहंपणाची वाट । तेंचि पाहोनियां शेवट । त्यागणें वरि ॥ १४ ॥ अगा मीपणाचा भाव । तोचि कल्पनें ठा [था ?] व । पडे तेथ आपुला उगव । विसरणें पडे ॥ १५ ॥ ते सर्वचि त्यागावें । आणि स्वस्वरूपचि भोगावें । तर्‍हींच पात्र व्हावें । आपुलिया ॥ १६ ॥ मीपण पाहतां नसे । हें भासलेंचि जरि भासे । तरि निजसुख आपैसें । पावलेंचि तया ॥ १७ ॥ सुखें सुख-रूप होय । सुखेंचि सुख अप्रमेय । हे परमप्रातिची सोय । लाधली जया ॥ १८ ॥ येथ विशद कीं भक्ति । चित्ता उपजणें विरक्ति । ब्रह्मरूप दिसावी व्यक्ति । आघवीच हे ॥ १९ ॥ दृश्यवत् तृणाकार । उपजे निमे आकार । परि तत्त्व मेदिनिविकार । नाहींच कदां ॥ २० ॥ नाहींच भूतद्वेष । चित्ता नुपजे आस [श ?] । तरीच भक्तीचें रहस्य । बोलिजें तें ॥ २१ ॥ कामक्रोधादि विपरीत । न धरीच जयाचें चित्त । आणि मदमत्सररहित । तोचि भक्त ॥ २२ ॥ वाढ भक्तीचें चो [तो ?] ज । चित्तीं न धरिजे कवणचि काज । स्वरूपसुखें भक्तराज । तोचि एक ॥ २३ ॥ मी माझें नाठवे । आणि मज हें व्हावें । हें आघवेंचि सोडावें । लागे त्याहीं ॥ २४ ॥ आणि त्यागणें हाहि भास । जयें केला निरास । तोचि भक्त बहुवस । नावाजे येथ ॥ २५ ॥ परब्रह्मींचा स्वभाव । भूतीं धरी शमभाव । भक्त ऐसें नांव । आलेंचि तया ॥ २६ ॥ सर्व भूतीं आत्माराम । हें आकळे जया वर्म । भक्तपणें स्वधर्म । वागविजे त्यानें ॥ २७ ॥ जैशी कां दीपमाळी । ऐक्यतेजें अनेक कळीं । तैशी देखिली

१ वाईटपण, मलीनत्व. २ प्रकार, रूपांतर.

सरळीं । भूतें ज्यानें ॥ २८ ॥ कीं अलंकारीं कनक । तरंगीं मरवें [?त] एक । ऐशींच भूतें सकाळिक । स्वरूपामाजी ॥ २९ ॥ ना घटाकारें मृत्तिका । कीं पटाकारें तंतुवा एका । तेवीं भूतां सकळिकां । आत्मरूपें ॥३०॥ वसंतीं नव [वन?] पल्लव । कीं विरूढां महि मार्दव । तैसाचि भूतसंभव । ब्रह्म नावें ॥ ३१ ॥ अनेक शाखीं द्रुमा एका । कीं विविध कुमुदीं मयंकां । तेवीं भूतजात सकळिकां । ब्रह्मभाव ॥ ३२ ॥ ऐशी जयाची दृष्टि । ब्रह्मरूप भासली सृष्टि । भक्तिमिषें परमामृतवृष्टि । सेविली त्यानें ॥ ३३ ॥ तोचि भक्त धुरेचा । तया कवण नसे सरीचा । तोचि कीं तयाचा । धनी [णी ?] होय ॥ ३४ ॥ आणि तो तयाचें चिन्ह । हें आघवेंचि देखे अभिन्न । मग अभिन्न हेंचि भिन्न । हारोनि सांडी ॥ ३५ ॥ जयें स्वानुभववागुरें । मन मृगचि धरिलें खरें । ऐसें भक्तीचें धवळारें । बांधिलें त्याहीं ॥ ३६ ॥ आणि मीपणाची मात । जयाच्या नाहीं गांवाआंत । तोचि भक्त ऐसा निभ्रांत । मिरवला येथ ॥ ३७ ॥ जयाचिया चित्तीं निकी । गंवसणी जाहली व्यापकीं । तोचि भक्त अवलोकीं । शिष्यवर्या ॥३८॥ ब्रह्मभाव अठों [था ?] व जीवन । आंत जयाचा सुमनमीन । सुखावेचि जैसें मान । भावोनियां ॥ ३९ ॥ कीं ब्रह्मभाव कल्पद्रुम । अकल्पाव्य फळें सुफळ परम । तेथ अमनरूपें विहंगम । बैसे जैसा ॥ ४० ॥ ना भक्तिभावकल्हारीं । निःष्कामआमोदा वरि । मनभृंगाचिये परि । बैसिजे तेथ ॥ ४१ ॥ तरीच भक्तिरंगें रंगाथिलें । चित्त चिदांबरीं पुटीं चढलें । सुखेंचि सुख पातलें । जयालागोनि ॥ ४२ ॥ हे श्लाघ्यता आपणापें । शिष्या आचरें तूं सोपें । सर्व सुखदुःख हारपे । तत्क्षणीं कीं ॥ ४३ ॥ हें निर्जीचें महिमान । जीवशिवाचें समाधान । सेखींहि जीवपण । नुरेचि जेथ ॥ ४४ ॥ ऐसें

सागर. २ चंद्राला. ३ मुख्य, अग्रेसर. ४ जाळ्यानें. ५ ज्याचा ठाव [पत्ता] लागत नाहीं असें खोल उदक. ६ रूपांतराला. ७ शेवटीं.

हें निर्वाण । परमप्राप्तीची खुण । शिष्या होई तूं निपुण । याचि अर्थी ॥ ४५ ॥ हें भक्तिरत्नाचें भांडार । भावार्थभरीं एकसर । भरोनि ठेविलें निर्भर । आत्मारामें ॥ ४६ ॥ पूर्ण प्रमेयाचें गृह । येचि अर्थीं निःसंदेह । ज्ञानगंगाप्रवाह । वाहिजे येथ ॥ ४७ ॥ आणि भक्तीचें वाढपण । धृतीं बांधावें निर्गुण । मग योजिलें तें प्रमाण । पाविजे तेथ ॥ ४८ ॥ तें योजिलेंहिपण ! वावो । होईल पावलिया भक्तिभावो । आणि भावींच भ [वि ?] भावो । होइजे मग ॥ ४९ ॥ कवणमिषें भक्तिभाव । आचरे जो स्वयंमेव । तो आपुली सुखराणीव । सुखेंचि भोगी ॥ ५० ॥ रोषें किंवा हरुषें । लोहीं आतळलिया परिसें । सोनेंचि कीं होतसे । तत्क्षणींच ॥ ५१ ॥ कां ब्राह्मणगृहींची रसोय । आवडी किंवा व्य [वि?] वसाय । आणि तस्करेंहि सेविल्या निलय । तृप्तिचेंचि ॥ ५२ ॥ ना अग्निमाजी धातु । आवडी कीं अनायासें पडतु । कीट हारोनि चोख होतु । तत्क्षणींच ॥ ५३ ॥ तेवींच हा सद्भाव । आराध्य [ध ?] किंवा विरोधें हांव । चढे ब्रह्मींचें नांव । मुखामाजीं ॥ ५४ ॥ तरि हीं शुभाशुभें हारती । आणि हारणें भासा [3]नियंती । कळाचि पैं वाढती । आपेंआप ॥ ५५ ॥ हा सहजींचा संकेत । ब्रह्मभावनें एकांत । भक्तिमिसें त्वरित् । आचरें शिष्या ॥ ५६ ॥ हे मजमाजीं श्लाघ्यता । निजतत्त्वचि तत्त्वता । शिष्या स्वीकारिजे आतां । हेंचि तूं एक ॥ ५७ ॥ ऐशी हे भक्ति आचरतां । न शिवे भवभयाची वार्ता । आणि प्राप्त होय सायुज्यता । निर्गुण जे ॥ ५८ ॥ हें सहजींचें समाधान । आत्मेंच आत्म-साधन । सोंविया तुटे बंधन । कल्पनेचें ॥ ५९ ॥ ऐशिया भासें विनटें-लिया । आपेंचि देखणें शिष्यराया । स्वस्वरूपीं विसाविया । पावलें होई ॥ ६० ॥ हे भक्तिप्रमेयहातवटी । आचरें तूं पूर्ण दिठीं । निज-

---

१ बुद्धीमध्यें. २ सार्वभौम राजपदवी. ३ नियमन करणारी अनिर्वचनीय शक्ति. ४ सहजच. ५ नम्र झाल्यावर.

गृहाची दारवंटी । उघडेल तूंतें ॥ ६१ ॥ आपआपणियां उमजणें । तें वरि येथचि होणें । ह्मणोनि तुवां जपणें । हाचि मंत्र ॥ ६२ ॥ हा भक्तिभाव दिनमणि । विकास करि अद्वय कमलिनी [णी ?] । आणि प्रमेयआमोदीं भृंगपणीं । बोधचि बैसे ॥ ६३ ॥ तें आघवेंचि आपण । होयचि ऐशी जेथिंची खुण । शिष्या हो तूं निपुण । येचि अर्थी ॥ ६४ ॥ एवं आघवांचिपरि । भक्तियोग विशद वरि । जन्ममृत्यूची वारी । होइजे वावो ॥ ६५ ॥ आणि कवणें कल्पने इ [ऊ?] जीं । मानस न वचेचि सहजीं । स्वस्वरूपसुखनिर्जी । निजणेंहि घडे ॥ ६६ ॥ ययापरि भक्तियोग । शिष्याप्रति श्रीगुरु सांग । निरूपिती निर्वाणंग [निर्वांग ?] । पावावया ॥ ६७ ॥ पुढें वैराग्यनिरूपण । निरोपितीच संपूर्ण । सोहिरादास ह्मणे श्रवण । करावें श्रोतीं ॥ ३६८ ॥

इतिश्री महदनुभवेश्वरिसृष्टिसंहारक्रमे गुरुशिष्यसंवादे भक्तियोगोनाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

---

१ दरवाजा. २ सर्वच प्रकारानीं. ३ समक्ष, सन्निध.

अध्याय १९ वा.

वैराग्ययोग.

श्रीमन्महागणाधिपतयेनमः । श्रीपारमेश्वर्यैनमः ॥ जो मावळीत जगाचें ग्राम । चंडांशु उदयला अनुपम । अद्वयकंजविकास परम । विनवीतसों ॥ १ ॥ लिंगदेहकमळाआंत । चिद्भ्रमर गंवसणीं गंवसत । बद्ध मोक्ष तयांचा उदयास्त [उदयत ?] । निष्कें [कं ?] तिजे ॥ २ ॥ वाग्वाद-उलुका भेददिठी । गिळोनि घेइजे मौनमिठी । कुतर्क सांवजें गिरि-कपाटीं । रिघणियां होय ॥ ३ ॥ अज्ञानरसफळें द्वेषद्रुमीं । निद्रा केली

१ सूर्य. २ अद्वय कमल [नारायण नामक परमात्म्याचा जो आद्य अवतार त्याच्या नाभीकमलापासून उत्पन्न झालेलें असें " अनंत पत्रें व केंसरें इहीं करून युक्त, अनंत आहे विस्तार व उच्चत्व ज्याचें, कोटि सूर्याप्रमाणें प्रकाशमान, [मह-त्त्वापासून उत्पन्न झालेले तीन गुण, त्यांपासून ' मी देव, मी मनुष्य ' इत्यादि अभिमानरूप उत्पन्न झालेला अहंकार, त्यापासून शब्दस्पर्शादि पंच तन्मात्रें, त्यांपासून ज्ञानविज्ञान देणारीं पंचमहाभूतें, " पांच ज्ञानेंद्रियें, पांच कर्मेंद्रियें आणि मन अशा ह्या चोवीस तत्त्वांनीं युक्त असें सुंदर कमल. [शिव म. पु. ज्ञान सं. अ. २ श्लो. १६ पहा.] ३ पूर्वोक्त अहंकारासह पंचवीस तत्त्वांनीं युक्त असा लिंगदेह [सूक्ष्मदेह] हेंच कमल ४ चिद्रूप भ्रमर ह्मणजे त्या कमलामध्यें उत्पन्न झालेला हिरण्यगर्भ नामक पुत्र. तो त्या कमलरूपी गंवसणींत आच्छादनांत सांपडला जातो [शि. म. पु. ज्ञा. सं. अ. २ श्लो. ३० ते ४७ पहा] ५ रात्र आणि दिवस हे सूर्याच्या उदयास्तावर अवलंबून आहेत, परंतु स्वतः सूर्याच्या ठिकाणीं उदय आणि अस्त हे दोन भाव संभवणार नाहींत; तसें चिद्रूप सूर्याच्या ठिकाणीं बद्ध आणि मोक्ष हे कल्पित भाव नाहींत ह्मणून "निष्कृतिजे" असें ह्मटलें आहे. ६ भेद-दृष्टीनें युक्त असे जे वादविवाद हेच उलुका ह्मणजे भालू. ७ रानांतील पशू [वन्य पशूंस वाडीप्रांतीं " सावजें " असें ह्मणतात.]

५६—६८४—१२५०

जीवविहंगमीं । ते डोळस दिठी अनुपमीं । उड्डान घेती ॥ ४ ॥ अष्ट-दळ कमळींचा षटपद । गुंजारव करी विशद । तोचि उमटे अंबरीं नाद । अनाहत ध्वनि ॥ ५ ॥ मग विकार[3] लोक निर्दसुरे । उघडिती निर्विकारद्वारें । भवभयनिरसनीं निर्भरें । सुखावतीच ॥ ६ ॥ आणि जयांचा रश्मिप्रभाव[6] । स्वस्वरूपीं विसवता ठाव । तेथ उखररूपें[7] मृगजळ-संभव । होईजे कैसा ? ॥ ७ ॥ मग सोहंतेच्या माध्यान्हीं । आलिया छायाभ्रांति लपोनि । परम प्रकाश निदानीं । प्रकाशे जैसा ॥ ८ ॥ ते वेळीं मायारात्रि स्वप्न सहित । मिथ्याचि भासली निद्रिस्थ । साभ्रांळ नुरेचि सतत । विपरीत तया ॥ ९ ॥ ऐशिया चित्सूर्या ! श्रीगुरु ! । पुनतीं प्रणतिरूपें निर्धारू । मजमाजी वारंवारू । हेचि आतां ॥ १० ॥ जी हा भक्तियोग निरूपिला । संतोष परिसतां वाटला । आणि मजमाजी आतळला[11] । स्वानुभव ॥ ११ ॥ भक्तिमिषें आपणा । निजसुखाची पारणा[12] । होऊनियां दर्शन आपणा । उचित होय ॥ १२ ॥ परम प्रीतीचें लाघव । गंवसतां जाहला निजउगव । कल्पनेचे थावें[13] । मंदावति ॥ १३ ॥

---

१ ज्ञानदृष्टि [डोळस=द्रष्टा साक्षी त्याच्या दृष्टीनें, पाहण्यानें]. २ मनचक्र, [हृदयांतील अनाहत चक्र]. ३ विकार ह्मणजे देह, इंद्रियें इत्यादि पदार्थ, तसेच गुण ह्मणजे सत्व, रज, तम आणि त्यांचे सुख दुःख मोह इत्यादि परिणाम, हे क्षेत्राचे विकार होत [भग. गी. अध्याय १३ श्लोक १ ते १९ पहा] याचे लोक ह्मणजे विश्व, तैजस, प्राज्ञ किंवा ब्रह्मा, विष्णु रुद्र हे होत. ४ निजलेले. ५ यावर या ग्रंथाचा अ. १ पा. २ [टीप १] यावर टीप आहे ती अवश्य पहा. ६ किरणांचा प्रभाव. ७ उखर=जेथें लागवड होत नाहीं अशी माळ किंवा भरडी जमीन, डोंगरी जमीन. अशा माळ जमिनीच्या आधारानें भासणारें जें मृगजल त्याचा प्रत्यक्ष अधिष्ठान सूर्यरश्मींच्या ठिकाणीं, संभव कसा होईल. होणें अशक्य आहे हा भाव. ८ सो+अहं=तो ईश्वर मी आहे अशा ज्ञानानें युक्त जो ज्ञानसूर्य त्याच्या माध्यान्हकाळीं. ९ शेवटीं, कारणाच्या ठायीं. १० स+आभाळ=अभ्राकाश इत्यादि विपरीत भासणारीं आभाळें. ११ संनिध आला, स्पर्श करून राहिला. १२ संपूर्णता, सांगता, व्रत सांगतेचे भोजन. १३ तळ, ठिकाणें.

आणि माया हारिती दशा । तुरेंचि स्वयंप्रकाशा । हेंचि महिमान विशेषा । आढळलें मज ॥ १४ ॥ आपआपणिया तुरिता । प्रकाशें प्रकाश हारिता । समयो पातला उचिता । भेटावया ॥ १५ ॥ परि आंतचि स्फूर्तिमिषें । अळुमाळ गृह केलें दिसे । तें परिहारोनि आपैसें । दाविजे सुख ॥ १६ ॥ स्फूर्तिरूपें निलय एक । एवढें हें होणें सम्यक । तरि कांसया योगें कौतुक । होईजे ऐसें ॥ १७ ॥ यया उपजतया मूळ । कवण जाणावें केवळ । हे श्लाघ्यता निर्मळ । निरूपिजे मज ॥ १८ ॥ जें हें प्रत्यक्ष निरूपितां । लागलीच यावी धृतिता । हाचि योग तत्त्वता । निरू[रों ?] पिजे ॥ १९ ॥ ऐसें अनन्य भावें शिष्यें । विनविलेंचि अशेषें । मग गुरुकृपाउद्देशें । कृपाळू होती ॥ २० ॥ मग म्हणती शिष्याप्रति । ऐक आतां सावचिति । यया आत्मसुखा विशद मति । कवण ती सांगों ॥ २१ ॥ हेंचि आतां रूपक[रूप ?] करणें । तुजमाजीं अथिलेपणें । स्वानुभव उगवणें । येथचि आतां ॥ २२ ॥ येतुलियासि कारण । कवण एक असलेंपण । तेंचि आतां रूढवण । करूं येथ ॥ २३ ॥ आगाज होणियां हुताश । कीं रविप्रभा कंजास । तयाचिपरि येथिला अशेष । आशय असे ॥ २४ ॥ वनपल्लवीं मधु । कीं चकोरांप्रति विधु । नाना रत्नजातां सिंधु । मिरवे जैसा ॥ २५ ॥ तयापरि आत्मसाधन यया । कारण जें कां शिष्यराया । तया वैराग्याचिया पाया । अवधान दीजो ॥ २६ ॥ तें वैराग्य कवणियेपरि । शिष्यराया अवधारीं । बाह्य आचरणा उंजरी । नाहींचि येथ ॥ २७ ॥ त्यागिणें देहविषय । कीं त्यागिणें त्यांचा समुदाय । हा नयेचि अभिप्राय । आचरितां येथ ॥ २८ ॥ शित उष्ण पांघरूणें । वल्कल वसनें धरणें । हें नयेचि तुळणें । वैराग्या

---

१ थोडेसें, यत्किंचित्. २ अहंब्रह्मास्मि या स्फूर्तिरूपानें स्थान एकच असतां. ३ धारणा बुद्धित्व, प्रज्ञास्वरूप. ४ सावधान चित्तानें. ५ उघड, स्पष्ट, शुद्ध [शुद्धसत्व बुद्धि] ६ आहेपण, अस्तित्व. ७ आवाज होण्यासाठीं. ८ माधवी, चैत्रमास, वसंतऋतु. ९ चंद्र. १० स्वच्छता, उत्कर्ष.

येथ ॥ २९ ॥ यया संकटीं न पडतां । आंगिचेंचि असे तत्वता । तेंचि येथ स्वीकारितां । लाभ आथि ॥ ३० ॥ ऐसेनि जें सौरसें । वैराग्य धरणें बहुवस । सावियेंचि संतोष । आपणापें दे ॥ ३१ ॥ ते धारणा कवणिये रीती । तुज सांगिजे निरुति । ऐकतांचि सावचिति । पावसी तूं ॥ ३२ ॥ तरि सकळ दृश्य त्यागणें । अदृश्यचि भोगणें । तयासीच म्यां म्हणें । वैराग्य ऐसें ॥ ३३ ॥ कवण एक रहस्य । स्वसुखाचें सामरस्य । तेंचि वैराग्य अवश्य । जाणिजे तुवां ॥ ३४ ॥ तया [तो ?] वैराग्याचेनि घडिपाडें । स्वस्वरूप देखिजे निवाडें । समाधि सुख सुरवाडें । भोगणें घडे ॥ ३५ ॥ सकळ व्यक्ति त्यागिजे । अव्यक्त सुख भोगिजे । सहज निजीं निजिजे । सुस्वरूप कीं ॥ ३६ ॥ तरि वैराग्य प्रयोजितां जैसें । तेंचि होऊनि आपैसें । दृश्यजात कडवसे । त्यागिजे पैं ॥ ३७ ॥ वैराग्याचेनि पावकें । जाळूनि विषयांचीं कटकें । पळविलीं तवकें । इंद्रियें धरिलीं ॥ ३८ ॥ ऐसेनि जयाचा समावेष । तेंचि वैराग्य विशेष । आत्मसुख संतोष । पाविजे येणें ॥ ३९ ॥ आत्मानात्म विवेक । करणें जेथ सम्यक । हेंचि राजस कौतुक । वैराग्या तेथ ॥ ४० ॥ आत्मसाधनाची गोडी । धरितां न धरे विषयकोडी । तेंचि वैराग्य प्रौढीं । बोलिलें येथ ॥ ४१ ॥ वैराग्याचिया पाठीं । लागतां उघडे शून्याची पेटी । तेंचि वैराग्य परिपाठीं । विशद बोलिजे ॥ ४२ ॥ देहआशे न गुंतणें । नैरास्यें पाविजे स्वरूप-सुखें । तरि तयासीच म्यां म्हणें । वैराग्य ऐसें ॥ ४३ ॥ न धरणें संसार-भ्रांति । न मोहाळणें सौजन्य ज्ञाति । एकेंएक निजज्योति । ओळखणें जें ॥ ४४ ॥ स्त्री* पुत्र कलत्र बंधु । ययांचा न धरणें संबधु । आपेंआप

---

१ अभिप्राय, कारण, प्रसाद, गोडी. २ सहजच. ३ सारखेपणानें, थोरवीनें. ४ अनुकूलतेनें, स्वर्गाधिक सुखानुकुलता. ५ अंधारमयकडे. ६ अग्नीनें. ७ परमावेशानें, शौर्यानें. ८ चांगलें. ९ विषयेच्छा, आवड. १० मोह न पावणें [ज्ञानेश्वरि अरि अ. ११ ओं. १४४ ती १५० पहा]. * ज्ञानेश्वरि अ. १३ ओं. ५१३ ती ५१४ पहा.]

अगाधु । देखिजे निज ॥ ४५ ॥ देह हें अनित्य जड । आत्मा विदेह अजड । दोहींसि ऐक्य हा निवाड । बोलवे केवीं ॥ ४६ ॥ देह विकारांचें गेह । आत्मा निर्विकार निःसंदेह । तरि दोहींसि ऐक्य हा निर्वाह । केवीं घडे ॥ ४७ ॥ देह अविद्याजानित । आत्मा स्वसंवेद्य नियंतें[1] । तो हा देह संबंधि होत । कवणियेपरि ॥ ४८ ॥ देह कुमतिचें कूहर । आत्मा निष्कु [कु ?] मति हरिहर । तया देहा ऐक्यप्रकार । घडे केवीं ॥ ४९ ॥ देह लयलक्षा येईजे । आत्मा अलक्ष अशिजे । तो देहाचिये वोजे[2] । येईजे केवीं ॥५०॥ देह निपजे निमे[3] । आत्मा अविनाश अनुपमें । जन्ममृत्याचिया सीमे । नवजायच तो ॥ ५१ ॥ देह व्यक्त वर्णे भासत । आत्मा अव्यक्त अभ्यासंत[4] । तया देहाचा सांगात । बोलवे केवीं ॥ ५२ ॥ देहासंगें वाटे भय । आत्मा निःसंग निर्भय । ह्मणोनि देहा तया अभिप्राय । ऐक्यचि केवीं ॥ ५३ ॥ देह अनित्य दिसे दृश्य । आत्मा नित्य अदृश्य । ह्मणोनि देहसंगा वश्य । होइजे केवीं ॥ ५४ ॥ देहयोगें कारण कार्य । तेंही नव्हे वीर्य शौर्य । तयातीत असे निजधैर्य । आत्माराम ॥ ५५ ॥ आणि धैर्याचियाहि अतीत । परब्रह्म असे सतत । ह्मणोनि देहा य [त ?] या अंतें[5] । बहुसाळ

---

१ नियंता, नियमन करणारा. २ रीतीला, प्रकाराला. ३ नाश पावतो. ४ विश्वाप्रमाणें भासणारा नव्हे. [सत्य आहे हा भाव.] ५ सहोवाचैतद्वै तदक्षरं गार्गि ब्राह्मणा अभिवदन्त्यस्थूलमनण्वम-ह्रस्वमदीर्घमलोहितमस्नेहमच्छायमतमोऽवाय्वनाकाशमसंगमरसमगन्धमचक्षुष्कमश्रोत्रमवागमनोऽतेजस्कमप्राणममुखममात्रमनंतरबाह्यं न तदश्नाति कश्चन ॥ ८ ॥ बृ. उ. अ. ३ ब्रा. ८ ॥ भावार्थः—याज्ञवल्क्य—हे गार्गी ब्राह्मण ह्याला अक्षर (अविनाशी) असें ह्मणतात. तें स्थूल नव्हे, तें सूक्ष्म नव्हे, ते ऱ्हस्व नव्हे, तें दीर्घ नव्हे. तें अग्निवत् लाल नव्हे, तें उदकवत् प्रवाही नव्हे, तें छाया नव्हे, तम नव्हे, वायु नव्हे, तें आकाश नव्हे, तें संगयुक्त नव्हे, रसयुक्त नव्हे, तें गंधयुक्त नव्हे, तें श्रोत्रयुक्त नव्हे, तें वाचायुक्त नव्हे, तें मनोयुक्त नव्हे, तें तेजोयुक्त नव्हे, तें प्राणयुक्त नव्हे, ते मुखयुक्त नव्हे, तें मात्रायुक्त नव्हे; त्याला अंतर्बाह्य नाहीं, हें कांहीं खात नाहीं. आणि त्याला कोणी खात नाहीं. ६ अंतर किंवा " परब्रह्म सतत आहे परंतु ह्या स्थूल देहाला अंतनाश बहुसाळ=वारंवार आहे." [जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्यच]॥ भ. ग़ी. अ.२श्लो. २६].

कीं ॥ ५६ ॥ ब्रह्माकार असतां एक । मिथ्या भासला देहकलंक । तें नव्हतां व्हावा निःष्कलंक । पूर्णचंद्र जैसा ॥ ५७ ॥ आणि मी माझें हा भाव । स्मरणेंचि करावा वाव । सर्वेचि घ्यावी धांव । सुषुम्नेमाजीं ॥५८॥ धरोनि योगाची हातवटी । वैराग्य बुझणें परिपाठीं । शेवटीं निवटीं ज्ञान-दिठी । आपेंआप ॥ ५९ ॥ न सहणेंचि सकळ जनीं । नित्य राहणें विजनस्थानीं । इच्छा द्वेष मनीं । धरोंचि नये ॥ ६० ॥ न करावी परनिंदा । न पडावें परापवादा । अंतरीं भेदाभेदा । धरोंचि नये ॥६१॥ आपेंआप पाहवीतें । वैराग्य होय निरुतें । हेंचि आणावें मतीतें । आपुलिये ॥ ६२ ॥ चैतन्यीं न्हेउनी चित्त । आपेंचि असावें सावचित । मनामाजीं आंत । नयेचि कांहीं ॥ ६३ ॥ तेंचि वैराग्य विशद । ज्याहीं हारिजे जीवत्व द्वंद्व । एका आपणां आनंद । उपजे तेथ ॥ ६४ ॥ आणि विषयीं नाहीं वासना । निःशेष तुटली भावना । ते कवणिये माना । अवधारिजे ॥ ६५ ॥ ब्रह्मादिक पदीं । नाशवंतताचि ठेविली मांदि । ह्मणोनि आपुली हेतुबुद्धि । न घालीच तेथ ॥ ६६ ॥ येतुलिया पाडें जें होणें । तें निर्मळ वैराग्य ह्मणणें । आणि हेंहि येतुलें बोलणें । तेथिलेंचि कीं ॥ ६७ ॥ आप आपणा उमवणें । हें एक तयाचेनि होणें । ह्मणोनि तुज सांगणें । हेंचि आतां ॥ ६८ ॥ तंव शिष्य ह्मणे सद्गुरुसी । हां जी हो कवण दशा ऐशी । यया मूळपीठिकेसी । कवण तो आधार ॥ ६९ ॥ कवणावरी हें होय । हेचि सांगावी मज सोय । ऐकतांचि निःसंशय । होय ऐसें ॥ ७० ॥ ऐशिया वैराग्या कारण । कवण तें आथिलेंपण । हें निवडूनि निर्वाण ।

---

१ समुदाय. २ याप्रकारानें ह्या रितीनें. ३ ब्रह्मादिस्थावरांतेषु वैराग्यं विषयेष्वनु । यथैव काकविष्ठायां वैराग्यं तद्धि निर्मलम् ॥ ४ ॥ अपरोक्षानुभूति. आचार्य ॥ [ब्रह्मादिक पदें तुच्छें, दुःखदोषानुदर्शनें । वाटती काकविष्ठाशीं तेंचि वैराग्य निर्मळ ॥ समश्लोकी, वामनपंडीत].

सांगिजे [जो ?] मज ॥ ७१ ॥ कवण याची श्लाघ्यता । हें कवण निलय उमोगिता । कवण तो ठाव तत्त्वता । निरूपिजे मज ॥ ७२ ॥ ऐसें शिष्यें विनविलें । सद्गुरुप्रति वहिलें । मग गुरुकृपाप्रमेय उदयलें । कवणियेपरि ॥ ७३ ॥ आर्तमिषें महावन । वरि शुद्ध उपदेश मधुमान । मग प्रमेयभावाचें उद्यान । उद [म ?] यलें जैसें ॥ ७४ ॥ कीं गुरुकृपा बोधेंदु । आणि शिष्यहृदय विवेकसिंधु । निजप्रतीति स्वानंदस्वेदु । निपजे तैसा ॥ ७५ ॥ तयाहूनि कृपाळुवा । उपमे नयेचि विसावा । यया माजी आघवा । तोचि तो कीं ॥ ७६ ॥ तेथ कवण तें तुळे । योजितां गुरुकृपा ळळे । एकीएक निराळें । निजतत्त्व तें ॥ ७७ ॥ ऐशिया मानें श्रीगुरू । शिष्याप्रति निजनिर्धारू । काथिति वैराग्या आधारू । कवण तो पैं ॥ ७८ ॥ ऐक शिष्या सावधमति । प्रथम वैराग्याची आयेति । जेणें होय प्राप्ति । आपेंआप ॥ ७९ ॥ सर्वेश्वरें अवलोकिली । माया महत्तत्त्वातें व्याली । तेथ आघवी संभवली । जीवदशा हे ॥ ८० ॥ जीवत्त्वाचा आडवारा । उडवी विकल्पाचिया तुषारा । तया महातेज अंबरा । विदेळी जैसें ॥ ८१ ॥ तयापरि यया जीवत्वा । कारण होय वैराग्यमहत्त्वा । तया जीवरूप तत्त्वा । निरोपूं तुज ॥ ८२ ॥ अविद्येचें मोठें भय । रिघवी जन्ममृत्यु निलय । ह्मणोनि ते सोय । त्यागणियां येथ ॥ ८३ ॥ पुण्य पातक दडपी । कोहंपणाचिये जपीं । निरयलोक वडपीं । पडणियां होय ॥ ८४ ॥ पुण्यपातकमिषें । यमधर्म दंडीतसे । एवढिया दुःखवळैसें । पडणियां घडे ॥ ८५ ॥ आणि घेतलिया जन्मा । दुःखें असती अनेक नामा । तयासी नसेचि उपमा । अन्य कांहीं ॥ ८६ ॥ गर्भवास दुर्घट । आगें चर्मपोथडा सदट । बाहेर निघावया वाट । जंव वरि नसे ॥ ८७ ॥ बळें

---

१. स्तुत्यता. २. उमगणारा, शोधून काढणारा. ३. मधुमासाचें महिमान. ४. सहजच किंवा स्थानभूमिका. ५. नाचणी, कुळीथ, उडीद इत्यादि धान्यांस, वाडी प्रांतीं ' विदळ ' असें ह्मणतात. तें धान्य पेरीत असतां उघळीत असतात. ६. आश्रयांत, गुंतागुंतींत. ७. भोंवऱ्याच्या योगानें गरगर फिरण्यामध्यें.

बाहिर येणें घडे । उघडोनि मूत्ररंध्र कवाडें । सुटलिया पुढें पांग पडे । क्षुधेतृषेची ॥ ८८ ॥ मग बाळपणें अज्ञान । अभक्ष्याचि भक्षितो जाण । पुढें व्याकुलपण । कामभोगादिक ॥ ८९ ॥ स्त्रीमांसें भुलोनि ठेला । भुजंग जैसा नादाला । परवश जाहला । ऐशियापरि ॥ ९० ॥ पुढें संसारदुःखें । पीडिलाचि कडविखें । आत्मप्राप्तिहारिखें । दुरावला ॥९१॥ संसारीं गुंतला हेतु । आणि पदरीं नसे धातु । तेणेंचि होय महाघातु । तयाचा पैं ॥ ९२ ॥ ययावरि वार्द्धक्य भेटे । पातलिया दुःख मोठें । सर्वेंद्रियें ढीलेंवटें । होऊनि पडती ॥ ९३ ॥ इंद्रियें नसती अनुकूल । आणि अंतरीं इच्छा ढिसाळ । उठे तेथ केवळ । दुःखचि मग ॥ ९४ ॥ शब्द स्पर्श रूप रस । हे आवडती बहुवस । आणि आंगीं नसे कस । इंद्रियांच्या ॥ ९५ ॥ स्त्री पुत्र कलत्र बंधु । सौजन्य लोक संबधु । मानितीच निषिद्धु । तये वेळां ॥ ९६ ॥ कीरेंचि बोलतां कडविखें । मानूनि हांसती सकळिकें । कफ पित्त जरा व्याधि कौतुकें । ठाकोनि येती ॥९७॥ ऐशीं कितेक दुःखें भेटति । करोनि देहाची वसति । ह्मणोनि हें त्यागिति । वैराग्ययोगें ॥ ९८ ॥ तनु धरितां हेंचि निमित्तें । भोगणें घडे जन्ममृत्य । ह्मणोनि त्यागणें सत्य । बोलिलें येथ ॥ ९९ ॥ तनुसवें संलग्नी । लोहीं जैसा अग्नि । तेवीं सुख दुःखाची निमग्नि । आत्मयासी ॥ १०० ॥ लोह पिटितां अग्नि दिसे । परि तें दिसे अनारिसें । पाहतयामिषें । भासली होय ॥ १ ॥ येतुलें तरि होणें । कासया हें करणें । ह्मणोनि तनु त्यागणें । कवणियेपरि ॥ २ ॥ वैराग्याची कडाडी । आंगवावी रोकडी । तरीच हे

१. शेवटीं विषाप्रमाणें कडू अशा दुःखानें. २. आनंदप्राप्तीच्या बाजूनें दुरावला. ३. ढुर्ली, शिथील. ४. प्रबळ, बलवत्तर. ५. चांगलें, निश्चयार्थक असें जरी बोलला तरी. ६. विषाप्रमाणें कडू असें मानून. ७. कारण, हेतु. ८. संयुक्त, मिळून असणें. ९ तन्मयता, तल्लीनता. १० वेगळें, अन्य प्रकारानें. ११. लिंगदेह. १२. कडकडाट, झपाटी, उज्वलता. १३. अनुकूल करून घ्यावी, अंगवळणीस पडावी.

कल्पनावेडी । तुटली जाय ॥ ३ ॥ तें वैराग्य कवणियेपरि । शिष्य-राजा अवधारीं । चिन्ह बाणलिया अंतरीं । ओळखणें कैसें ॥ ४ ॥ ते वैराग्यस्थिति । ज्ञानधनाची आयती[१] । आपेंचि होय ज्योति । प्रज्वळली जेथ ॥ ५ ॥ नवजाणें दृश्यभेदा । नित्य धरणें अदृश्यपदा । आणि भोमणें निजस्वेदा । शांतीचिया ॥ ६ ॥ जनीं नाहीं आदरू । आणि विजनीं बहु भारू । आपेंआप निर्भरू । होतसे जेथ ॥ ७ ॥ वारि [रे?] याशीं खूष होणें । कीं व्योमापाशीं बोलणें । परि जनांमाजी मिरवणें । नसेचि तया ॥ १०८ ॥ न धरि शब्दीं चाड । स्पर्शीं नसे आवड । तरि तेंचि वैराग्य सुरवाड[२] । बोलिजे पैं ॥ ९ ॥ रूपाचें निबिड वैन[३] । भेद-दृष्टि गिंवसोनें । त्यागणियां होय संपन्न । तोचि एक वैरागी ॥ १० ॥ रसगंधासमवेत । जहीं त्यामणीं ओतें । तोचि एक निश्चित । वैरागी जाण । ॥ ११ ॥ आणि मी माझें हा । उबग[६] आला निःसंदेहा । तोचि यया वैराग्यगेहा । रि [नि घाला होय ॥ १२ ॥ जयाचे वृत्ति बहुवस । प्रज्वळला स्वानुभवहुताश । तेंचि वैराग्य विशेष । बोलिजे जेथ ॥ १३ ॥ जया वैराग्या कांहीं । पाहतां विषम मति नाहीं । तेंचि बोलिजे निःसंदेहीं । वैराग्य ऐसें ॥ १४ तया वैराग्याआंत । असे भेदाची मात । तो गुणत्रय-सांगात । अवधारिजे [जो? गा ॥ १५ ॥ प्रथम तमाचा स्वभाव । धरणें कैसें रूपनांव । तोचि शिष्या गौरव । निरोपूं तुज ॥ १६ ॥ देहा पडलिया आघात । उदासपण जें कां येत । तयासि जाणावें निश्चित । तामस ऐसें ॥ १७ ॥ तामसाचा परिकर । विषयां पडलिया विसर । उठे जे कां समोर । वैराग्य ऐसें ॥ १८ ॥ कीं पुत्र कलत्र निमालिया । उदासपण ये शिष्यराया । तया ओळखणें आप्रणियां । तामस ऐसें ॥ १९ ॥ ठेविला ठेवा नुमजतां । कीं वित्तनाश होतां । येई जे कां उदासता । तामस ऐशी ॥ २० ॥ ऐक आतां ऐक्य राजस । वैराग्यें कैसा धरणें वेष । तोचि

१. स्थान, आरती. २ स्वर्गाधिक सुखदायक. ३ गहन, अप्रवेशनीय, दाट, अविरल. ४ आच्छादून. ५ आवड, इच्छा. ६ कंटाळा, तिरस्कार.

५७-६००-१२५०.

सांगों विशेष । करोनियां ॥ २१ ॥ अंतरीं नांदे विषयआशा । आणि बाह्य धरणें उदासवेषा । हेंचि जाणावें विशेषा । वैराग्य तेथ ॥ २२ ॥ हा विषय नाशवंत । कासया धरणें यांचा सांगात । बोलिले जे कां उदासवंत । ऐशियापरि ॥ २३ ॥ येथ कवणाचें काय आहे । ऐसें बोलणें सोये [हे ?] । आणि पुनर्ति करी गेहें । तयाचिमाजी ॥ २४ ॥ तोंडें बोले बखटें । अंतरीं विषयांचे कांटे । ऐसेनि जें कां निवटे । राजस वैराग्य ॥ २५ ॥ बाह्य आचार धरणें । हें बहुवस तया प्रीय होणें । तया वैराग्य ह्मणणे । राजस ऐसें ॥२६॥ ऐक आतां सात्विक । वैराग्य जाणणें निष्टंक । आपेंआप सम्यक । ज्ञान कामे॥२७॥तें वैराग्य बहुवस । आत्मस्वाचा रस । श्रवणें चढे उल्हास । आपेंआप ॥२८॥ जन्ममृत्यू [त्या?] वाट । दखोनि पैं बखट । आगिचें निवट । वैराग्य ऐसें ॥२९॥ वैराग्याचा घालितांचिया पाया । निरसोनि जाय अविद्या माया । आपेंआप विसाविया । निवर्णे घडे ॥ ३० ॥ स्वरुपीं व्हावया निमग्न । चित्त जयाचें उद्विग्न । तया वैराग्या संलग्न । सात्वीक ह्मणिपें ॥ ३१ ॥ काम क्रोध मद मत्सर । ययांचा न करी सिनार । हेंचि जाणावें सध [दे ?] र । वैराग्या तया ॥ ३२ ॥ आत्मसुखाची आवडी । सहजें भावी पैरा [रो ?] पर गोडी । तेंचि वैराग्य सुरवाडीं बोलिलें येथ ॥ ३३ ॥ देहसंबधा नातळतां । निजतत्त्व भाविजे तत्वतां । द्वैतपणाची चिंता । नसावी आतां ॥ ३४ ॥ इंद्रियें न सोडिजे पसार्ये । हाचि वैराग्या अभिप्राय । सात्वीकमतिसोय । बोलिजे ऐशी ॥ ३५ ॥ निजसुखाचा वारा । जयाचिया पाठारा । लागे तेथ सामोरा । वैराग्याचि जाण ॥ ३६ ॥ एक ज्ञान नावडे । सकळ धुंडणियां आवडे । तेंचि वैराग्य निवाडें । जाणिजे [जो ?] पैं ॥ ३७ ॥ आणि आंत तेंचि बाह्य । ऐसें निष्ठेचें पेय्य [ह्य ?] । प्राशिलें तोंचि लक्लाह्यें । वैराग्य जाण ॥ ३८ ॥ आणि यम नियमाचे धोंडे । लाविले इंद्रियकवाडें ।

१ सांठा. २ बळकट. ३ नाना परींनीं किंवा परेच्या पलीकडच्या तीराची. ४ प्रसाद. ५ सत्वर.

तया भेटी ये आवडें । वैराग्य तें गा ॥ ३९ ॥ आणि तयाचा त्याग । जाणावा कीं यथासांग । सोविया पावसी निर्वाणंग [निर्वाग ?] । ऐकतांचि ॥ ४० ॥ तें त्यागणें कवणें रीति । बाह्य विषयीं नाहीं मति । आठवणेंचि सावेचितीं [चीं ?] । अंतरसुख ॥ ४१ ॥ आत्मत्वाचा रस । सेवणें जेथ बहुवस । आणि तेथ हा कळस । वैराग्या होय ॥ ४२ ॥ वैराग्याचें सामरस्य । तें गुणसाम्याचिया कडेसें[3] । तेथ आपुला निरास । होय पैं गा ॥ ४३ ॥ मी मजमाजी परिहा [ह ?] र । तोचि वैराग्या निर्धार । आत्मसुख निर्भर । लाभे जेथ ॥ ४४ ॥ सकळ लाभणियांआंत । आणि [णी ?] तोचि कीं दिसत । तया उद्देशा निरुत । वैराग्य ह्मणणें ॥४५॥ मग तयानें जें त्यागणें । तें कवणिये भासें जाणणें । शिष्या घेई परिक्षा— खुणें । आपुलिये ॥ ४६ ॥ गुणत्रय कारणरूपें वहिलें । आणि कार्य जें कां विस्तारलें । तें निःशेष त्यागिलें । पाहिजे येथ ॥ ४७ ॥ कार्य-रूपें महाभूतें । व्यापिलें जे कां निरुतें । निरसावेंचि निभ्रांतें । वैराग्यें येणें ॥ ४८ ॥ पृथिवी आप तेज । वायु आकाश सहज । ययां आंत बीज सूक्ष्मांचें ॥ १४९ ॥ तया सूक्ष्माआंत । अंतःकरण विशद मिरवत । तें त्यागावें निभ्रांत । कवणियेपरी ॥ १५० ॥ सकळ विकारां गृह । अंतः-करण निःसंदेह । ह्मणोनि तो निर्वाह । मोडणें घडे ॥ ५१ ॥ त्यागणियां अगत्य । अंतःकरणचि निमित्त [त्य ?] । धरणें एक सत्य । स्वानुभवेंचि ॥ ५२ ॥ अंतःकरण गगनांश । तो व्यापकपणाचा अंश [आंश ?] । त्यागावाचि निःशेष । वैराग्यें येणें ॥ ५३ ॥ ह्मणितलिया विकारांतें । आकाश जें कां अवकाश करितें । ह्मणोनि त्यागावें निश्चितें । वैराग्यें येणें ॥ ५४ ॥ वैराग्याची पाउटी[5] । करोनि चढणें दशवी[6] दारवटी । शून्या-चिया भेटी । जाऊनियां ॥ ५५ ॥ आणि ब्रह्मीं नसे व्यापकभास । ह्मणोनी व्यापकपणा निरास । अंतःकरण निःशेष । करणें ऐसें ॥ ५६ ॥

१ सहजच. २ सावधचित्तयोगानें. ३ तीरास, परेच्या पलीकडच्या तीरास. ४ आश=आशय, हेतु. ५ पायरी, शिडी. ६ दहाव्या द्वारांत, ब्रह्मरंध्रांत.

हें नव्हे माझें काज । मी तयातीत असें सहज । आत्मसुख निजीं नीज । जाणणें ऐसें ॥ ५७ ॥ विकार नसतां अंतःकरण । कवण निलय नावीं-जणेंपण । असों हा वाउधोंण । कल्पनेचें ॥ ५८ ॥ हेंचि भावोनि तत्त्वता । वैराग्य प्रयोजिजे सतता । तरीच पाविजे निरुता । आपुला ठावो ॥ ५९ ॥ आतां तयानेंचि जानित । मन जें कां मिरवत । तेंहि त्यागावें त्वरित । वैराग्यें येणें ॥ ६० ॥ मनाचिया अनिवार ओढी । आपण न धरी तयाची कोडी । तरि तेंचि वैराग्य प्रौढी । बोलिजे पैं विशद कीं ॥६१॥ मनासंगें भेदाभेद । मनासंगें जीवत्वद्वंद्व [द ?] । ह्मणोनि त्यागणिया विशद । बोलिजे येथ ॥ ६२ ॥ मनासंगें वारंवार । नवजावेंचि एकवार । तरीच तें वैराग्य निरंतर । बोलिजे येथ ॥ ६३ ॥ मनायोगें नसता कल्प । मनाचियोगें विक्षेप । ह्मणोनि मन निक्षेप । करणें येथ ॥ ६४ ॥ मनासंगें मीतूंपण । मनासंगें लटिकें भ्रमण । ह्मणोनि त्यागणें निर्वाण । बोलिजे येथ ॥ ६५ ॥ मनासंगें अहंपण । मनासंगें अज्ञान जाण । ह्मणोनि तें आपण । त्यागणिया योग्य ॥ ६६ ॥ वैराग्य जेथ संचावें । मनासंगें न वचावें । तरीच साधावें । आपुलें सुख ॥ ६७ ॥ सवें मन एक त्यागितां । बुद्धि आपसयां मंदावो येतां । ऐशियें करणें तत्त्वता । बोलिजे वैराग्य ॥ १६८ ॥ बुद्धीचें त्यागितां निलय । आपेंचि हरे जीवत्वभय । ऐशिये धारणे विशद सोय । वैराग्य कीं ॥ १६९ ॥ कडोविकडी

---

१ प्रख्यातपण (नामरूपात्मकपणानें प्रसिद्धीला येण्यास स्थान कुठलें हा भाव. २ वादळ, वावटळ. ३ इच्छा, आवडी. ४ शब्दांतील सत्यत्व मिथ्यत्व, वाक्चातुर्यांतील खरें खोटें, वेदांतील स्तुत्यर्थ वाक्यांतील सत्यासत्य. [श्रुतिविप्रतिपन्ना ते यदा स्थास्यति निश्चला। समाधावचला बुद्धिस्तदा योगमवाप्स्यसि श्लो. ५३ [भ. गी.अ. २] वेदांतील स्तुत्यर्थ वाक्यें ऐकून विक्षिप्त झालेली तुझी बुद्धि निश्चल होऊन समाधान वृत्तीमध्यें जेव्हां स्थिर होईल, तेव्हां तुला योगाची प्राप्ति होईल.]

परिक्षिति । बुद्धि निश्चयो करिती । तेंचि बोलिजे निरुति । त्यागणियां येथ ॥ ७० ॥ योजणें नसतां योजिती । ते बुद्धि वायां मिरवति । ह्मणोनि त्यागिजे निरुति । स्वानुभवेंचि ॥ १७१ ॥ बुद्धीचा अशेष । आंगेंचि आणी दृश्यभास । ह्मणोनि करावा निरास । वैराग्यें येणें ॥७२॥ बुद्धीची न धरितां चाड । आंगेंचि आणावा निवाड । वैराग्याचा आडपोड । जाणिजे ऐसा ॥ ७३ ॥ बुद्धि नमा [म?] नितां आपपण । आंगेंचि आणावें निर्वाण । विशद वैराग्यठाण । हेंचि येथ ॥ ७४ ॥ एवं बुद्धि त्यागितां जाण । वैराग्याचें मिरवण । स्वीकारावें आपण । शिष्यवर्यें ॥ ७५ ॥ बुद्धि लया गेलिया । आपेंचि चित्त होय वायां । हें आचरें शिष्यराया । वैराग्य येथ ॥ ७६ ॥ चित्ताचा आर्द्र धर्म । हें नव्हे आपुलें कर्म । कर्मीच निजवर्म । आपुलें असे ॥ ७७ ॥ हा नव्हे माझा परिकर । चित्त चेतन्याचें घर । वैराग्य जाणणें सार । हेंचि येथ ॥ ७८ ॥ चित्त करी आंठवो । तो नव्हेचि माझा ठावो । आपेंआप विसावो । वेगळाचि कीं ॥ ७९ ॥ चित्तासवें न जातां । सुखचि असे तत्त्वतां । वैराग्यामाजी निरुता । अभिप्राय [अभिप्राव ?] हा ॥ ८० ॥ हें चित्त

---

१ परीक्षा करितात, पारख घेतात. यांत मूळ शब्द " परीक्षक " आहे; परंतु प्रास साधण्यासाठीं, हा असा अपभ्रष्ट शब्द बनविला असावा. [परिक्षकः कारणिको वरदस्तु समर्धकः ॥ परिक्षकः कारणिकः द्वेप्रमाणैरर्थनिश्चायकस्य ॥ इत्यमरः] तात्पर्य; इतर वाग्जाल टाकून गुरुमुखापासून प्राप्त झालेलें ' तत्त्वमस्यादि महावाक्य ' तेंच प्रतिबंधरहित तळहातींच्या आंवळ्याप्रमाणें अपरोक्ष ज्ञान करून देतें, अतएव त्याचा स्वीकार करून संशयविपर्यय-रहित अशा ज्ञानानें [भ. द्वी. अ. १७ श्लो. २८ पहा.] किंवा "ओम् तत् सत्" असा तीन प्रकारें ब्रह्माच्या नावांचा उच्चार सांगितला. त्याच्याद्वारें बुद्धीचा निश्चय करितात असा भाव. [भ. द्वी. अ. १७ श्लो. २३ ते २८ पहा.] २ त्याज्य, त्याग करण्याजोगें. ३ निश्चितपणानें [भ. द्वी. अ. १७ श्लो. १ ते ५ पहा.] ४ त्यागण्यास योग्य ह्मणून टाकण्यास सांगितलेलें [भ. द्वी. अ. १७ श्लो. ६ ते ८पहा.] ५ फार जवळचें सादृश्य, योग्यता, नजीकचा डोंगर (प्रवण, मेरू). ६ सुंदर प्रकार. ७ स्मरण.

हें नव्हे माझें काज । मी तयातीत असें सहज । आत्मसुख निजीं नीज । जाणणें ऐसें ॥ ५७ ॥ विकार नसतां अंतःकरण । कवण निलय नावी-जणेंपण । असो हा वाउधोंण । कल्पनेचें ॥ ५८ ॥ हेंचि भावोनि तत्त्वता । वैराग्य प्रयोजिजे सतता । तरीच पाविजे निरुता । आपुला ठावो ॥ ५९ ॥ आतां तयानेंचि जानित । मन जें कां मिरवत । तेंहि त्यागावें त्वरित । वैराग्यें येणें ॥ ६० ॥ मनाचिया अनिवार ओढी । आपण न धरी तयाची कोडी । तरि तेंचि वैराग्य प्रौढी । बोलिजे पैं विशद कीं ॥६१॥ मनासंगें भेदाभेद । मनासंगें जीवत्वद्वंद्व [द ?] । ह्मणोनि त्यागणिया विशद । बोलिजे येथ ॥ ६२ ॥ मनासंगें वारंवार । नवजावेंचि एकवार । तरीच तें वैराग्य निरंतर । बोलिजे येथ ॥ ६३ ॥ मनायोगें नसता कल्प । मनाचियोगें विक्षेप । ह्मणोनि मन निक्षेप । करणें येथ ॥ ६४ ॥ मनासंगें मीतूंपण । मनासंगें कटिकें भ्रमण । ह्मणोनि त्यागणें निर्वाण । बोलिजे येथ ॥ ६५ ॥ मनासंगें अहंपण । मनासंगें अज्ञान जाण । ह्मणोनि तें आपण । त्यागणिया योग्य ॥ ६६ ॥ वैराग्य जेथ संचावें । मनासंगें न वचावें । तरीच साधावें । आपुलें सुख ॥ ६७ ॥ सर्वे मन एक त्यागितां । बुद्धि आपसयां मंदावो येतां । ऐशियें करणें तत्त्वता । बोलिजे वैराग्य ॥ १६८ ॥ बुद्धीचें त्यागितां निलय । आपेंचि हरे जीवत्वभय । ऐशियें धारणे विशद सोय । वैराग्य कीं ॥ १६९ ॥ कडोविकडी

---

१ प्रख्यातपण (नामरूपात्मकपणानें प्रसिद्धीला येण्यास स्थान कुठलें हा भाव. २ वादळ, वावटळ. ३ इच्छा, आवडी. ४ शब्दांतील सत्यत्व मिथ्यत्व, वाक्चातुर्यांतील खरें खोटें, वेदांतील स्तुत्यर्थ वाक्यांतील सत्यासत्य. [श्रुतिविप्रतिपन्ना ते यदा स्थास्यति निश्चला। समाधावचला बुद्धिस्तदा योगमवाप्स्यसि श्लो. ५३ [भ. द्वी.अ. २] वेदांतील स्तुत्यर्थ वाक्यें ऐकून विक्षिप्त झालेली तुझी बुद्धि निश्चल होऊन समाधान वृत्तीमध्यें जेव्हां स्थिर होईल, तेव्हां तुला योगाची प्राप्ति होईल.]

परिक्षिति । बुद्धि निश्चयो करिती । तेंचि बोलिजे निरुति । त्यागेणियां येथ ॥ ७० ॥ योजणें नसतां योजिती । ते बुद्धि वायां मिरवति । ह्मणोनि त्यागिजे निरुति । स्वानुभवेंचि ॥ १७१ ॥ बुद्धीचा अशेष । आंगेंचि आणी दृश्यभास । ह्मणोनि करावा निरास । वैराग्यें येणें ॥७२॥ बुद्धीची न धरितां चाड । आंगेंचि आणावा निवाड । वैराग्याचा आडपोड । जाणिजे ऐसा ॥ ७३ ॥ बुद्धि नमा [म?] नितां आपपण । आंगेंचि आणावें निर्वाण । विशद वैराग्यठाण । हेंचि येथ ॥ ७४ ॥ एवं बुद्धि त्यागितां जाण । वैराग्याचें मिरवण । स्वीकारावें आपण । शिष्यवर्यें ॥ ७५ ॥ बुद्धि लया गेलिया । आपेंचि चित्त होय वायां । हें आचरें शिष्यराया । वैराग्य येथ ॥ ७६ ॥ चित्ताचा आर्द्र धर्म । हें नव्हे आपुळें कर्म । कर्मीच निजवर्म । आपुलें असे ॥ ७७ ॥ हा नव्हे माझा परिकर । चित्त चेतव्याचें घर । वैराग्य जाणणें सार । हेंचि येथ ॥ ७८ ॥ चित्त करी आँठवो । तो नव्हेचि माझा ठावो । आपेंआप विसावो । वेगळाचि कीं ॥ ७९ ॥ चित्तासवें न जातां । सुखचि असे तत्त्वता । वैराग्यामाजी निरुता । अभिप्राय [अभिप्राव ?] हा ॥ ८० ॥ हें चित्त

---

१ परीक्षा करितात, पारख घेतात. यांत मूळ शब्द "परीक्षक" आहे; परंतु प्रास साधण्यासाठीं, हा असा अपभ्रष्ट शब्द बनविला असावा. [परिक्षकः कारणिको वरदस्तु समर्धकः ॥ परिक्षकः कारणिकः द्वेप्रमाणैरर्थनिश्चायकस्य ॥ इत्यमरः] तात्पर्य; इतर वाग्जाल टाकून गुरुमुखापासून प्राप्त झालेलें 'तत्त्वमस्यादि महावाक्य' तेंच प्रतिबंधरहित तळहातींच्या आंवळ्याप्रमाणें अपरोक्ष ज्ञान करून देतें, अतएव त्याचा स्वीकार करून संशयविपर्यय-रहित अशा ज्ञानानें [भ. द्वी. अ. १७ श्लो. २८ पहा.] किंवा "ओम् तत् सत्" असा तीन प्रकारें ब्रह्माच्या नावांचा उच्चार सांगितला. त्याच्याद्वारें बुद्धीचा निश्चय करितात असा भाव. [भ. द्वी. अ. १७ श्लो. २३ ते २८ पहा.] २ त्याज्य, त्याग करण्याजोगें. ३ निश्चितपणानें [भ. द्वी. अ. १७ श्लो. १ ते ५ पहा.] ४ त्यागण्यास योग्य ह्मणून टाकण्यास सांगितलेलें [भ. द्वी. अ. १७ श्लो. ६ ते ८पहा.] ५ फार जवळचें सादृश्य, योग्यता, नजीकचा डोंगर (प्रवण, मेरू). ६ सुंदर प्रकार. ७ स्मरण.

नव्हे माझें । ययाचीं पैं विविध काजें । मजमाजी मी निजें । वेगळाचि कीं ॥ ८१ ॥ ऐशिया चित्ता ओळखोनी । अनारिसें असणें निदानीं । ऐशिया परम संभवनीं । वैराग्यें जाण ॥ ८२ ॥ वैराग्याचा परिकर । चित्ताचें त्यागिजे घर । ओळखोनि निरंतर । ऐशियापरी ॥ ८३ ॥ चित्तापासोनि सुटणें । जाणिवेविरहित होणें । तयासी म्या [मियां ?] ह्मणें । वैराग्य ऐसें ॥ ८४ ॥ चित्त जाहलिया निस्तेज । अहंकार राहे सहज । तें कवणेंपरि चोर्जे । निरोपूं तूतें ॥८५॥ अहंपणाचें गृह । मही जाण निःसंदेह । तरि तोचि पहावा निर्वाह । त्यागणियां येथ ॥ ८६ ॥ सकळ सृष्टीचें त्यागणें । अहंकारसह लया न्हेणें । तरि तयासी म्या ह्मणणें । वैराग्य ऐसें ॥ ८७ ॥ वैराग्याची उठे धांव । गळे सकळ दृश्यमोव । तेव्हां तोचि स्वयमेव । तत्क्षणींच ॥ ८८ ॥ हें सकळ दृश्याचें । भानचि नुरे जेथ साचें । तेथ सांकडें भवभयाचें । कायसें मग ॥ ८९ ॥ अहंपणातीत । असणें कैसें सतत । हेंचि योजिजे निश्चित । वैराग्य येथ ॥ ९० ॥ वैराग्याचें सार । दृश्यीं न करीच मोहर । न पाहेचि समोर । तयेवेळां ॥ ९१ ॥ वैराग्याचें लाघव । वसणें शून्यांचा गांव । वैराग्य ह्मणणें भाव । हाचि येथ ॥ ९२ ॥ एवं अंतःकरण पंचक । याहि भासा निष्टंक । त्यागणें तें सम्यक । ऐशियापरी ॥ ९३ ॥ अंतःकरण साभास । उपजे कीं अशेष । म्या वेगळेंचि निःशेष । स्वस्वरूप मी ॥ ९४ ॥ तयाचिपरि प्राणपंचक । धरणें जें कां निष्टंक । तें त्यागावेंचि सम्यक । सकळ वृंदांसहित ॥ ९५ ॥ प्राणामाजी प्रथम । व्यान बोलिजे अनुक्रम । तया व्यापकाचें नाम । उरवूंचि नये ॥ ९६ ॥ व्याप्य नसतां व्यापक । तो व्यान नव्हिजे निष्टंक । ह्मणोनि सांगणियां कौतुक । कवणियेपरी ॥९७॥ व्यान देहा व्यापीत । आत्मा असे तयातीत । ह्मणोनि सांगणें निभ्रांत । ऐशियापरी ॥ ९८ ॥ व्यानाचें अनित्य काज । म्या नित्य निजीं नीज ।

---

१ वेगळेंच. २ संभवाच्याठायीं. ३ सज्ञानपण. ४ नवल. ५ माया, कपट. ६ दुःख. ७ यावर सोहिरोबा कृ. पद्य सं. भा. १ पृ. १६ येथें विवरण आहे.

ह्मणोनी त्यागणियां वोजे । वैराग्यें येथ ॥ ९९ ॥ व्यान न होय आपण । हें जोथिंचें प्रमाण । हाता चढे तहीं निर्वाण । वैराग्यें होय ॥ २०० ॥ तया व्याना मिथ्यत्व । जाहलिया उतरे स्व [स ?] त्व । समानाआंगींचें महत्त्व । निस्तेज [निःस्तोष ?] पावे ॥ १ ॥ समान क्रीयत्वाचा धणी । हे आघवीच वावें धुणी [वाउधाणी ?] । जाणावीच सहज [सज्ज ?] खुणीं । पावोनियां ॥ २ ॥ हें समानाचें क्रीयत्व । त्यागोनियां निजतत्त्व । पाहाणें हेंचि महत्त्व । वैराग्या येथ ॥ ३ ॥ अक्रीयत्वाचेठायीं । क्रियेची कायसी नवाई । ह्मणोनि त्यागणें सोयी । धरावी हेचि ॥ ४ ॥ समान नव्हे शाश्वत । हेंचि जाणावें सतत । वैराग्य बोलिजे निश्चित । याचि नावें ॥ २०५ ॥ समान धरितां देहाश्रय । आपण न धरणें तेचि सोय । ह्मणोनि हा अभिप्राय । वैराग्या येथ ॥ ६ ॥ ययापरि समान गळे । मग उदान आपोंचि मावळे । क्षुधेतृषेचे डोहळे । नुरतीच जेथ ॥ ७ ॥ उदानाआंगींचा कस । जेथ नुरेचि निःशेष । ऐशिये ठाहाणीं उल्हास । चढे तेंचि वैराग्य ॥ ८ ॥ उदान नव्हतां आपण । एक [ऐक्य ?] धरणें वैराग्य जाण । तरीच निजांचे प्रमाण । पाविजे तेथ ॥ ९ ॥ ऐशिया करणियें निर्वाणा । वैराग्य जाण सुजाणा । मग आपोंचि तत्त्वखुणा । हाता चढे ॥ २१० ॥ उदाना कवण तें मूळ । हें जाणावें समूळ । आणि जाणोनियां केवळ । त्यागणें तें ॥ ११ ॥ उदान नव्हे सत्य । हेंचि जाणावें निमित्त [त्य ?] । परब्रह्म त्वरित । सांपडे तया ॥ १२ ॥ ययापरि उदान । नुरविता केला मान । तेथ आपेंचि गळोन । प्राण पडे ॥ १३ ॥ प्राणाचें सांकडें । नुरेचि तेथ निवाडें । ऐसें स्वानुभव वैराग्य सुरवाडें । जाणणें येथ ॥ १४ ॥ प्राणाचा आर्द्र धर्म । हेंही त्यागिलें जेथ कर्म । तया वैराग्ययोगें निजवर्म । हाता आलें ॥ २१५ ॥ यया सकळ होणियांपासाव । वेगळा होउनी निराभाव । आणि प्राणरूपें संभव । ओळखणें कैसा ॥ १६ ॥ ययाचि नामें वैराग्या ।

---

१ प्रकार, रीत. २ हें स्पष्टिकरण व्यर्थ होय किंवा "वादळ". ३ प्रासींत. ४ दुःख.

हें सकळाचें ये भोग्या । भवरोगआरोग्या । हेंचि एक ॥ १७ ॥ प्राण नव्हतां आपण । निःशीम जें त्यागणेंपण । शिष्या विशद जाण । वैराग्य हेंचि ॥ १८ ॥ ऐसा प्राण अवमानिला । तंव अपान आपेंचि गळाला । कवणेंपरी यया बोला । अवधारिजे [जो ?] ॥ १९ ॥ देंठ गळलिया फळ । नुरेचि केवळ अळुमाळ । कीं आकाश गेलिया पटळ । नुरेचि जैसें ॥ १२० ॥ तेवींच तो अपान । प्राण गेलिया नुरे मान । शिष्या वैराग्यें निदान । जोडणें ऐसें ॥२१॥ अपानीं नसे स्वातंत्र्यता । प्राणावीण तत्त्वता । तरि तोचि जाहला नुरता । वैराग्यें येणें ॥ २२ ॥ वैराग्यें पावलिया आपण । अवघेंचि नसे भ्रमण । तेथ अपानाचें शौच्यपण । उरिजे केवीं ॥ २३ ॥ अपान जागवितें सूत्र । अष्टधा प्रकृति स्वतंत्र । तेंहि भासावें चित्र । वैराग्यें येणें ॥ २४ ॥ वैराग्याचा पावक । जाळी वासनेचें कटक । ह्मणोनि योजावें निष्टंक । ययाचिलागीं ॥ १२५ ॥ एवं प्राणपंचकनिरसन । वैराग्यें घडलिया प्रयोजन । पुढें ज्ञानेंद्रिय-निःष्कृंतन [निकृंतन ?] कवणियेपरी ॥ २६ ॥ ज्ञानेंद्रियपंचकवृंद । वैराग्यें नुरती भेदाभेद । ह्मणोनि बोलिजे विशद । हेंचि आतां ॥ २७ ॥ प्रथम बोलिजे तयाआंत । श्रोत्र जें कां मिरवत । तेंचि वैराग्यीं [गी ?] त्यागित । कवणियेपरी ॥ २८ ॥ श्रोत्रासि स्फुरण । तेंचि मुळीं अंतः-करण । तरि तेंहि त्यागिजे आपण । वैराग्ययोगें ॥ २९ ॥ श्रोत्र नादीं[१] सचाड[२] । तरि तोहि नव्हे आपुला निवाड । ऐसें वैराग्यें सुरवाडें[३] । जाणावें कीं ॥ ३० ॥ शब्द नव्हे आपण । तो शब्द अनित्य जाण । तयातीत निःशब्दपण । आपुलें अर्दें ॥ ३१ ॥ श्रोत्रा वेष्टन मायेचें । ह्मणोनि आपणापें नव्हे साचें । हेंचि मानावें निजांचें । प्रमाण येथ ॥ ३२ ॥ तया नादीं न धरणें चाड । वैराग्य मांडणें निजनिवाड । तरीच पुरेल कोड । आत्मसुखाचें ॥ ३३ ॥ नादीं होतां लुब्ध । मन भुजंग होय

१ यत्किंचित्, थोडें सुद्धां. २ नादछंदामध्यें, नादलुब्धतेंत. ३ स्वगाधिक. ४ प्रतिज्ञा, बाहणा. ५ इच्छा.

स्तब्ध । तया अंतरसुखसमाध । केवि आथि ॥ ३४ ॥ ह्मणोनि बाह्य-नाद सांडोनी । अंतरनाद मोडोनी । वैराग्ययोगें निदानीं । सुखाविजे ॥ ३५ ॥ नाद जेथ कां हरे । तहीं आपणचि एक उरे । ह्मणोनियां निर्धारें । जाणिजे ऐसें ॥ ३६ ॥ आणि जाणणें हा भास । जेथ तुटे निःशेष । ह्मणोनि धरणें उद्देश । वैराग्यें यया ॥ ३७ ॥ आतां श्रोत्र जाहलें वांवो । तहीं केवि उरे त्वचे ठावो । ह्मणोनि वैराग्यसंभवो । जाणिजे ऐसा ॥ ३८ ॥ त्वचेचें स्पर्शत्व । हें नेदी आपणा महत्त्व । ह्मणोनि अनो-रिसें तत्त्व । पहावें आह्मीं ॥ ३९ ॥ हेचि भावना उपजे । लगबगां ये सहजें । तेथ बोलणियां साजे । वैराग्य ऐसें ॥ २४० ॥ त्वचेचा सकळ भोग । हा इच्छेमाजी अशेखँ [ग ?] । हा नपवेचि निर्वाणंग [निर्वांग?] । आपुलें तें ॥ ४१ ॥ त्वचा नाशवंत संग । म्हणोनि न धरणें तियेचा लाग । आपेंआप निःसंग । पावणें जें कां ॥ ४२ ॥ त्वचा नेदी कधीं [दी ?] च सुख । त्वचा मानितां बाधे दुःख । ह्मणोनि आपुला निज-हरिख । न सोडणें आतां ॥ ४३ ॥ ययापरि त्वचा त्यागिजे । स्वानुभवेंचि सहजें । वैराग्य प्रयोजिजे । ययापरी ॥४४॥ ऐक आतां चक्षु । त्यागणेंचि कीं सापेक्षु । आणि आपणापें मुमुक्षु । वैराग्यें होणें ॥ ४५ ॥ ते कव-णियेपरीची हातवटी । जहीं प्रज्वळणें वैराग्यदिवटी । निजगृहाची दार-वटी । उघडणें करी ॥ ४६ ॥ चक्षु गुंतती दृश्याघरीं । ह्मणोनि न धरावी ते परी । वैराग्येंचि माघारीं । फिरणें कैसें ॥ ४७ ॥ चक्षूंसि जेथिचें दृश्यपण । ह्मणोनि तें गृह रिघे आपण । वैराग्याचें ठाण । मांडो-नियां ॥ ४८ ॥ सकळ देखणियांआधीं । देखणें असे निरवधि । तेंचि साधिजे संधि । वैराग्यें येणें ॥ ४९ ॥ वैराग्याचा परिकर । दृश्य न धरणें सधर । तरि तेंचि जाणावें मंदिर । वैराग्याचें ॥ ५० ॥ दृश्य न धरणें दिठीमाजी । आणि अदृश्यींच असणें सहजीं । तरि तेंचि ये नावांजीं ।

---

१ आहे. २ व्यर्थ. ३ वेगळेंच. ४ संपूर्ण. ५ निःसीम, अत्यंत, अमर्याद. ६ बळकट. ७ दृष्टीमध्यें. ८ नामांकितपणास.

६००—१२५०—५८

वैराग्य ऐसें ॥ ५१ ॥ एवं चक्षु न होणें आपण । बाह्य दिठी देखणेंपण । ययातीत जाणणें निर्वाण । वैराग्य ऐसें ॥ ५२ ॥ चक्षुत्व जेथ मावळे । तेथ रसत्व सहजेंचि गळे । ह्मणोनि भोगणें सोहळे । वैराग्याचे ॥ ५३ ॥ रसीं न धरिजे चाड । रसातीत पाहणें निवाड । तरीच पुरेल कोडे । वैराग्याचें ॥ ५४ ॥ जिव्हा हेळोनि सांडिलिया । वैराग्य भेटे शिष्यराया । आपेंआप विसाविया । मोहेरें घडे ॥ ५५ ॥ ऐसेनियां पडिपाडें । रसत्व हारणें निवाडें । निजसुख सुरवाडें । भोगिजे पुढें ॥ ५६ ॥ ययापरि जिव्हा रस त्यागिलिया । निजमूळ आणोनि आयां । आपेंचि होय विसाविया । आपणामाजी ॥ ५७ ॥ आणि जिव्हा लटिक जाहलिया । ग्रहितव्य [घ्रातव्यं ?] जाय आपेंचि लया । तें कवणेंपरि शिष्यराया । अवधारिजे [जो ?] गा ॥ ५८ ॥ वोढण तुटलिया शर । वचतीच जैसे समोर । तेवीं जिव्हा आकळलिया निरंतर । गृहितव्य [घ्रातव्य ?] तें नुरे ॥५९॥ जिव्हा उदकाचें अग्र । आणि घ्राण पृथ्वीचें समग्र । ह्मणोनि तेथ उग्र । नुरेचि तें ॥ २६० ॥ गृहितव्याचा [घ्रातव्याचा ?] गंध गुण । नुरेचि पाहतां निर्वाण । एक वैराग्य पूर्ण । भरिलियावरी ॥ ६१ ॥ दारुयंत्राची चिंचोंदरी । सोडितां जैसी अवसरें धरी । वैराग्याची उंजेरी । यावी तैसी ॥ ६२ ॥ वैराग्याचेनि कैडाडें । इंद्रियें होतीं प्रचंडें । तहीं आपुलें सुख सुरवाडें । आपणागमे ॥ ६३ ॥ घ्राणापाठीं नवजाणें । आपुलेनि सर्वज्ञपणें । तरि वैराग्य तया वोळंगणें । आपेंचि करी ॥ ६४ ॥ ययापरि ज्ञानेंद्रिय पंचक । वैराग्यें त्यागणे निष्टंकें । तरि हें आपुलें तुकें । आपणा

१ इच्छा. २ तुच्छ मानून. ३ अभिमुख, किंवा मूर्तीमंत. ४ समत्वानें, सारखेपणानें. ५ स्वर्गादिक. ६ तत्त्वनिर्णयाला. ७ नाकानें गंध घेण्याचा गुण, स्वभाव. ८ काष्ठाची पुतळी, बाहुली, कळसुत्री बाहुली. ९ सूत्र दोरी. १० आविर्भाव, स्फुरण. ११ उदय, उत्कर्ष. १२ कडकपणानें, प्रज्वलनानें. १३ आश्रय करणारें, आज्ञाधारक, स्वाधीन असणारें. १४ खचीत, निश्चयार्थक. १५ तुलना, तोल, वजन, महत्त्व.

होय ॥ ६५ ॥ यांहि[1] मतीचें [ये हिंमतीचे ?] वैराग्य । जई [हीं ?] हें सर्वचि भोग्य । भवरोगा आरोग्य । येणेंचि एकें ॥ ६६ ॥ तयाचिपरि कर्मेंद्रिय । पंचकाचेनि धरणें सोय । तरीच वैराग्या अभिप्राय । बोलिजे येथ ॥ ६७ ॥ प्रथम बोलिजे वाचा । तरि संग न धरणें तियेचा । ह्मणोनि आणिजे वैराग्याचा । अभिप्राय [व ?] कीं ॥ ६८ ॥ वाचा नमेनिजे प्रियकर । तरिच लाधिजे निजसार । निजसुख सध [दे[3] ?] र । वसविसी तूं ॥ ६९ ॥ वाचेसंगें नवजाणे । करोनि अनुभवाचें ठाणें । तरीच वैराग्य पवणें । आपेंआप ॥ ७० ॥ वक्तृत्वाचेनि मिषें । मायाचि आंत नांदतसें । ह्मणोनि पैं ओपैसे । त्यागणें तें ॥ ७१ ॥ सकळ त्यागणियां पासोव । वक्तृत्व त्यागणें हें बरवें[6] । अविद्येचा संभव । नसेचि मग ॥ ७२ ॥ वाचेसि देतां अनित्यता । ‡पाणी लटिकेंचि तत्त्वतां । होतीच ऐसा नियंतां[7] । जाणिजे ठावो ॥ ७३ ॥ पाणी क्रीयत्वा संदाट । ह्मणोनि त्यागणें ते बाट । आपणापें सेवट । जाणोनियां ॥ ७४ ॥ क्रीयत्व नव्हे आपुला संग । ह्मणोनि त्यागणें निःसंग । आपेंआप निर्वाणंग [निर्वांग ?] । पावावयां ॥ ७५ ॥ पाणीसि जेथिली सत्ता । ते सत्ताचि जाणावी मिथ्या । ह्मणोनियां तथ्या । न बोलोंचि ते ॥ ७६ ॥ पाणी संगें न जाणें । सुखेंचि राहिजे आरणें । मग कवणियाच भ्रमणें । नपडे चित्त ॥ ७७ ॥ यया-परि पाणी वावो । जाहलिया पांदासि[10] नुरिजे ठावो । ह्मणोनि वैराग्या संभवो । जाणिजे ऐसा ॥ ७८ ॥ पादेंद्रियाचें कारण । तयासहि दीजे मिथ्यापण । तरिच वैराग्या आपण । आयतनेंचि[11] ॥ ७९ ॥ गंतव्याचे[12]

---

१ यांहीं=याप्रकारें ज्ञानेंद्रिय पंचक त्यागानें प्राप्त झालेल्या समतुल्य "मतीचें= समबुद्धिचें [स्थिरबुद्धि प्रज्ञारूप] वैराग्य जेथें प्राप्त झालें." किंवा याप्रकारें "हिंमतीनें" निजधैर्य नियुक्त असें जें शूरत्व [नम्र झाला सर्वांभूतां । तेणें कोंडिलें अनंता ॥ १ ॥ हेंचि शूरत्वाचें अंग । हारि आणिला श्रीरंग ॥ २ ॥ तुकाराम.] त्याच्या योगानें प्राप्त झालेलें हें वैराग्य. २न मानावी, न गणावी, ३ बळकट. ४ आरण होऊन, मुद्दाम, अवश्य. ५ पेक्षां, जवळ, निकट. ६ उत्तम, चांगलें, मुख्य. ‡ हस्त, हात. ७ नियमित, नियमन करणारा. ८ खरोखर, वास्तविक, सत्स्वरूपा. ९ हस्तेंद्रिय. १० पायांस, पादेंद्रियांस. ११स्थान, आश्रम, घर. १२ गमन व्यापाराचें, चालण्याच्या क्रियेचें.

कारण कार्य । हें जेथिचें वीर्य शौर्य । परि ययातीत असे धैर्य । वैराग्या-
यया ॥ ८० ॥ ह्मणोनि पादेंद्रिया मिथ्यत्व । देउनी घेइजे शुद्धसत्व ।
तरिच वैराग्या महत्त्व । येइजे येथ ॥ ८१ ॥ तयाचि परि उपस्था[1] ।
हेळूनि[2] राहिजे निरास्था[3] । तरीच वैराग्यसंस्था[4] । होइजे कीं ॥ ८२ ॥
उपस्थावस्थे नव जायिजे । तरिच राहिजे सहजें । वैराग्य हे चो [तो?]
जें[5] । साजों[$] येई ॥ ८३ ॥ मन्मथ करिजे व्याकूळ । ह्मणोनि नाणणें
तो आळ । मग वैराग्य निर्मळ । भोगणें घडे ॥ ८४ ॥ तेवींच तें पयुं[6] ।
मलोत्सर्गाचें[7] निलयुं[8] । तेथ न धरीच सोय प्रियु । कवण एक ॥ ८५ ॥
पायु नव्हे सदांचें । अनित्य देह मलोत्सर्गाचें । ह्मणोनि तेथ मनाचें ।
नसेचि कांहीं ॥ ८६ ॥ आत्मप्रतीतिं आपुलें । पायूचि करावें वहिलें ।
जाणीव भास त्यागिलें । पाहिजे तेथ ॥ ८७ ॥ अज्ञान भास मळ । त्या-
गावेंचि केवळ । तरीच पावावें निर्मळ । वैराग्य तें ॥ ८८ ॥ ययापरि
कर्मेंद्रिय पंचक । त्यागावेंचि निष्टंक । तरीच पाविजे कौतुक । वैराग्याचें
॥ ८९ ॥ तयाचि परी विषय । पंचक वृंदांची[9] सोय । तें त्यागणेंचि निः-
संशय । कवणिये परि ॥ ९० ॥ चंपक[10] गृहार भोंवरे[11] । कीं व्याळें मुंगुस
कुहरें[12] । तेवीं विषयांचिया हारें[13] मोहरें[14] । न जावें तुवां ॥९१॥ हा त्यागार्थ

---

१ जननेंद्रियास. २ तुच्छ मानून, झुगारून देऊन. ३ आस्थारहीत, निरिच्छ. ४ पूर्णदशा, सिद्धावस्था. उत्तम प्रकारें राहण्याची जी दशा ती, चांगली स्थिति. ५ मोठ्या उल्हासानें. $ सज्जपणानें, मित्रभावानें, योग्य होऊन. ६ गुदेंद्रिय. ७ मलविसर्जन करण्याचें. ८ स्थान, ठिकाण. ९ समुदायाची, (शब्द, स्पर्श, रूप, रस, गंध यांची.) १० सोनचांफ्याच्या वृक्षाच्या व फुलांच्या सुवासाच्या बहारांत. ११ भुंग्यानें, भ्रमरानें. तुलसीदासानें ह्मटलें आहे. [चंफा तेरमें तीन गून है, रंग रूप और बास; इतना तो अवगून है, भ्रमर न आवे पास.] याचा अनुभव कोंकणांत व विशेषेंकरून माडाच्या बागायतवाल्यांस आहे. भुंगा ज्या माडास पोंखरून खराब करितो तेथें सोनचांफ्याचीं फुलें नेऊन ठेविलीं असतां त्याचा प्रतिकार होतो. इतकेंच नव्हे तर ज्या बागायतींत या वृक्षाचें एकादें झाड असेल तेथें भुंगाच येत नाहीं. १२ मुंगसाच्या बिळांत सर्पानें जाणें अशक्य होय. १३ पांच विषयांचा एकत्र गुंफलेला हार [स्त्री]. १४ अभिमुख, सम्मुख, सन्निध.

घेतला बोल । परि हा तेथ नये डोल । कीं विषयां आपणां बोलें । दुजें नसे ॥ ९२ ॥ विषयांचिया सत्ता । आत्मत्वीं न चले तत्त्वता । आणि हे तंव भयाची वार्ता । दृष्टांतीं असे ॥ ९३ ॥ तैसें नव्हे येथिंचें । विषय भय साचें । परि बोलिलेंचि असे त्यागाचें । मान कीं तेथ ॥ ९४ ॥ सुगंध आंगींचा थोर । परि न राहे दुर्गंधा समोर । तयापरि परिकर । येथील असे ॥ ९५ ॥ कीं आंगापासोनि नखें । परि आलीं अपवित्रपणा लेखें । तयापरि विषय विखें । त्यागिजे येथ ॥ ९६ ॥ आपुलियाच आंगींचे । अवयव शोभती साचे । परि तेथुनि सुटलिया तयांचें । अशौच्य पण ॥ ९७ ॥ ते सज्जनीं जाति वाळिले । अपवित्रपणें वहिले । तयापरि तेथिलें । विषयरूप ॥ ९८ ॥ स्वरूपीं न मिनतां² विषय । धरावाचि लागे भय । तयापरि जेथिली सोय । वैराग्या यया ॥ ९९ ॥ आतां जाणिजे पंचभेद । शब्द स्पर्शरूप रस गंध । हे त्यागिजे उपाध³ [आवध?] । आघवीच कीं ॥ २०० ॥ शब्दीं न धरिजे आवड । स्पर्शींहि न धरिजे कोडें⁴ । तरि निवडिजे सुरवाडें⁵ । वैराग्य ऐसें ॥ १ ॥ रूप रस गंधीं । नुरेचि जयीं प्रीति आवधि । तरीच बोलिजे निरवधि । वैराग्य ऐसें ॥ २ ॥ तया वैराग्याचिया गांवीं । तों गांवचि होइजे स्वभावीं । तरीच पाविजे अभिनवीं आपुलिया सुखा ॥ ३ ॥ एवं लिंगदेह समूह । पंचवीस त्यागणें निःसंदेह । तरीच पाविजे निर्वाह । आपुला जो कां ॥ ४ ॥ आणि तयाचें उपजतें । मूळ जें कां निरुतें । तेंहि अव्हेरिलें सततें । पाहिजे येथ ॥ ५ ॥ मग उरे जे कां तयाचें । बीज बोलिलें साचें । तेंचि सेवितां प्रभावाचें । चढे मान ॥ ६ ॥ कांजरियाचीं⁶ पानें । त्यागिलीं जैशीं जनें । तयाचिया मानें । विषय येथ ॥ ७ ॥ आणि तयाचें बीज । आंगींच जिरे सहज । तरि तया पर्णेंहि⁷ सेवितां चो [तो?] ज । कायसें मग ॥ ८ ॥ मग

१तारण. २मिळतां. ३दुःख संसर्ग. ४ इच्छा. ५ स्वर्गाधिक सुखानुकुलतायुक्त. ६ काजऱ्याच्या वृक्षाचीं पानें. ७काजऱ्याच्या बियेचें विड्याच्या पानांमधून सेवन करितात; प्रथमतःथोडथोड्या प्रमाणानें सेवन करीत गेलें असतां मग सबंध एक'बीये'(बीजगोठी) पर्यंत तें विष सेवन करितां येतें. जर बीज सेवन करितां आलें तर मग पानें सेवन केलीं तर त्यांत नवल तें काय? काजरा=कुटज वृक्ष.

आघवें सुलभ । वैराग्य मिसें सकळ लाभ । तयाचि परि वल्लभ[1] । आपणापें जें ॥ ९ ॥ हें वैराग्य सकळ । निज प्राप्तीसि केवळ । स्वानुभव ढिसाळ । जाण ऐसा ॥ १० ॥ वैराग्याचेनि हरिखें । विषयांचें कडविखें[2] । नोळखणेंचि संतोखें । आपुलिया ॥ ११ ॥ हेचि श्लाघ्यता[3] जेथिंची । सहज समाधि साची । पावावया वैराग्याची । पाउटीं[4] हे ॥ १२ ॥ ययापरि शिष्या । धरणें वैराग्यपद वेशा[5] । तरीच आपुलिया संतोषा । पावसी तूं ॥ १३ ॥ वैराग्याचेनि योगें । भासावीं सकळ सोंगें । तरीच पाविजे निर्वाणगें [निर्वांगें ?] । येणें एकें ॥ १४ ॥ स्व-स्वरुपाचा उद्वेग । होय जेथ वियोग । ह्मणोनि बोलणें चांग । वैराग्य ऐसें ॥ १५ ॥ वैराग्याचा विशद वेष । न भुलवीच माया भुलीस । तेंचि वैराग्य बहुवस । बोलिजे येथ ॥ १६ ॥ वैराग्य पोत[6] हातवटीं । विवेक तैल वरिलें देंठीं । घालोनियां ज्ञान दिवटी । प्रज्वळणें ऐशी ॥१७॥ स्वानुभव ज्योति[7] हुताशें । प्रज्वळी जो कां प्रकाश । तेंचि वैराग्य विशेष । बोलिजे येथ ॥ १८ ॥ ययापरि वैराग्य । शिष्याप्रति यथासांग । पुढें आघवेंचि भोग्यं[10] । दाविती पैं सद्गुरू ॥ १९ ॥ तें रसाळ निरूपण । परमें[11] प्राप्तीचें कारण । सोहिरा दास ह्मणे श्रवण । करावें श्रोतीं ॥ ३२० ॥ ॥ शुभंभवतु ॥ ॥ ॥

इतिश्री महदनुभवेश्वरि सृष्टिसंहारक्रमे गुरुशिष्यसंवादे वैराग्य योगोनामपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

---

१ अतिप्रिय. २ शेवटीं विषाप्रमाणें कडू असें, विष परिणामीं. ३ स्तुत्यता. ४ पायरी, शिडी, पाउलवाट. ५ वेषांतराला. ६ मशाल, कापड्याची वळींव दिवटी. ७ ज्योति. ८ पेटविणें. ९ अग्नी. १० भोगण्यास योग्य. ११ परम ब्रह्माच्या प्राप्तीचें कारण. [श्वेताश्व तर उ. अ. १ म. ७ पहा.]

अध्याय १६ वा.

तत्त्वमसि महावाक्य योग.

श्रीमहादेव्यैनमः । श्रीगुरुभ्योनमः । जयजय वो परमागति । आत्मप्रभा स्वयंज्योति । कला विहिने[2] कळावंति[3] । सिद्धेश्वरि ॥ १ ॥ निराधार[4] निरामये[5] । अक्रियत्व अव्यये । अजरामरि अवि-भैये[6] । आनंदकंदे ॥ २ ॥ जयजय वो अपर[7]प्रातिमे । परा प्रमेय मंगळ धामे । मुनिजनमनविश्रामे । सुख दायके ॥ ३ ॥ जयजय वो आराध्य मूर्ति । आराध्य विहित [न ?] अमूर्ति । चिन्मात्र-विश्वस्फूर्ति । जगत्कंदे ॥ ४ ॥ जयजय वो अनंते । अनंत भास निष्कं [[8]क्रं ?] ते । निरुपाधि[9] निरुं[10] ते । परमेश्वरि ॥ ५ ॥ अहं ×××× ईशासने । [11]निर्विवाद निज सुखासने । आपेंआप शयने । विश्रांति ये ॥ ६ ॥ जयजय वो भव भंजनें । भंजन भाव निरसने । कवणचि चित्तीं अभिधानें । नेदिसी उरूं ॥ ७ ॥ तरि एकचि माझी विनवणी । जननीचिया चरणीं । ते ऐकोनि कृपाळपणीं । उदयो करीं ॥ ८ ॥ तूं गुरुकृपा माउली । सकलार्थ तुझ्या पावुलीं । म्हणोनि केली [12]वेहिळी । विनवणी येथ ॥ ९ ॥ विनंती मिसें कारण । जेथिंचे हें

---

१ षोडश कला [द्रष्ट्याच्या सोळा कळा "प्रश्नोपत्ति० प्र० ६ मं० १ ते ८ व बृ० उ० अ० १ ब्रा० ५ मं० १४, १५ पहा.] २ विरहीत. ३ जिच्यापासून पूर्वोक्त कला उत्पन्न होतात अशी सत्रावी कला (ज्ञानशक्ति) अन्य आधारावांचून असणारी, स्वाश्रयी ५ निर्विकारे, निरुपाधि, भवव्याधि रहीत. ६ अवि=स्त्रीधर्मिणी रजस्वला [स्त्रीधर्मिण्य विरात्रेयी मलिनी पुष्पवत्यपि ॥ इत्यमरः] प्रकृति [कालदर्शक षड्तु जिच्यापासून उत्पन्न होतात अशी कालात्म शक्तिरूपा] अर्थात् [भये] भयानक स्वरूपें. किंवा अ+विभये=महत् माया स्वरूपिणी [भवनदी] असल्यामुळें तरून जाण्यास कठीण, भय रहीत नव्हे अशी. ७ अपरा (अविद्या) हीच आहे प्रतिमा (मूर्ति)=प्रज्ञान ब्रह्मरूप प्रतिबिंब जीचें. एतत्स्वरूपें (हे ! परे !). ८ नाश कर्ते. ९ संसारोपाधि रहिते. १० सद्गुणे, यथार्थ स्वरूपे. ११ शब्दवाद रहीते [यतो वाचो निवर्तन्ते ॥ अप्राप्य मनसासह ॥ तैत्ति० उ०] १२ सत्वर.

पुसणेंपण । महावाक्य निर्वाण । कवण तें पै ॥ १० ॥ महा वाक्याचेनि मिषें । ब्रह्माहं म्हणणें त्वरितचि असे । म्हणोनि मन माझें आपैसें । आर्तिभूत ॥ ११ ॥ सांगितले सकळ योग । ते मज वाटले सुप्रयोग । परि ययावीण निर्वाणंग [निर्वांग ?] । न पावणें घडे ॥ १२ ॥ हाचि मनामाजी विशद । महावाक्यें आनंद । उपजे ऐसा बोध । उपजला मनीं ॥ १३ ॥ ऐसा परम संकेत । काधला मज मना आंत । तरि तेंचि निरुतें सत । निरूपिजे आतां ॥ १४ ॥ ऐशी शिष्याची विनवणी । देखोनि सद्गुरु कृपाळू पणीं । चित्त देती निरूपणीं । पुढिलिया ॥ १५ ॥ चित्त हाहि भास । नासेचि तेथ निःशेष । परि तेतुलेनि बहुवस । निरूपितें होती ॥ १६ ॥ चित्त तेंचि चैतन्य । हें जयालागीं अन्योन्य । म्हणोनियां संपन्न । कथितें होती ॥ १७ ॥ आणि कथणें हाहि भास । जयाचिये सत्तेचा प्रवेश । येवढें हें बहुवस । तयाचेनि होय ॥ १८ ॥ आतां ऐक बोलती शिष्याप्रति । चित्तीं आणोनि सावध मति । महावाक्य उपदेशिती । कवणिये परि ॥ १९ ॥ ॐकाराचा उमटे ठसा । मग महावाक्य मिरवलें

१ मी ब्रह्म आहे असें [अहं ब्रह्मास्मि] म्हणणें. अहं ब्रह्मास्मि हें यजुर्वेदापैकीं ' बृहदारण्यकोपनिषदांतील ' महावाक्य आहे. याचा अर्थः—' अहं=देशकाल वस्तु परिच्छेद रहीत परिपूर्ण अशा परमात्मा, तत्त्वज्ञानास अधिकारी अशा देहाचे ठायीं बुद्धीचा साक्षी होऊन जो प्रकाशत आहे त्याला ' अहं ' असें म्हटलें आहे. ' ब्रह्म देशकाल वस्तु परिच्छेदरहीत सर्वत्र व्यापून असणारा परमात्मा तोच ' ब्रह्म ' होय. " " अस्मि " या क्रियापदानें " अहं " आणि " ब्रह्म " या दोन पदांचें समाधिकरण्य करून, जीव ब्रह्माचें ऐक्य दर्शविलें. ह्मणून मीच ब्रह्म आहें असें या महावाक्याचें तात्पर्य आहे. २ इच्छा भूत [इच्छा शक्ति युक्त महद्भुत.]. ३ परस्पर. ४ तत्त्वमसि महावाक्य. हें सामवेदापैकीं " छांदोग्य श्रुतींतील महावाक्य आहे. " सदेव सोम्येदमग्रआसीदेकमेवाद्वितीयम् " या श्रुतीनें सृष्टीच्या पूर्वीं जी स्वगतादि भेदशून्य नामरूपरहीत सद्वस्तु होती असें दर्शविलें; ती आतांही तशीच आहे, असें दाखविण्यासाठीं येथें तत् पदाचा उपयोग केला आहे ह्मणून तत्पदाचा अर्थ तीच सद्वस्तु असें समजावें आणि उपदेश श्रवण करणारा जो शिष्य त्याच्या देहेंद्रियांचा जो साक्षी ह्मणजे तीन्ही शरीरांस जो पहाणारा तोच येथें त्वं पदानें दाखविला. आणि " असि " ह्मणून जें क्रियापद या वाक्यांत आहे त्यानें " तत् " आणि " त्वम् " या दोहींचें ऐक्य सांगितलें. याचा अनुभव मुमुक्षूंनीं घ्यावा.

शिष्या । ये[1]हीं अभिमान आलिया वेषा । जाणिजे पैं ॥ २० ॥ नाम रूप बं[2]गें उचलणें । हें मायेचेंचि करणें । तें होयचि पैं निरसणें । निरसिलिया ॥ २१ ॥ अगा ! जेवढें नाश पावे । तें आपण नव्हेचि स्वभावें । ययातीत निराभां[3]वें । आपणापें असे ॥ २२ ॥ असो पैं तें प्रस्तुतीं । महावाक्य ऐकणें निरुति । तयासीच विशद मति । रूप करूं ॥ २३ ॥ तीं त्रय अभिधानें । तत् त्वम् असि यया मानें । परिशिजे [जो ?] सावधानें । शिष्य वर्या ॥ २४ ॥ तत्पद बोलिजे ब्रह्म । आदि [धि ?] केंचि असे अनुपम । उपाधीसि उगम । नाहींच जेथ ॥ २५ ॥ तें अक्रीयं[4]त्व अविद्यं[5]मान । तहीं विपरीत जाहला मानें[6] । तेथ त्वंपद हें अभिधान । आपसयां आलें ॥ २६ ॥ कल्पनेचिया वनीं । त्वंपद लतिका प्रफुल्ल मानीं । उपमे तेथ पातली अभिधानीं । माया ऐशी ॥ २७ ॥ आणि सकळ सृष्टीचा क्रम । तोचि बोलिजे माया उगम । मग निरसिलियाहि नाम । नुरे तेंचि असि पद ॥ २८ ॥ असो पैं प्रस्तुतीं । पुढें सांगों सक्रं[7]तीं । आधिं परिसणें मति । तत्पदाचिये ॥ २९ ॥ तें तत्पद कवणिये परि । शिष्य राया अवधारीं । शबल शुद्धाची परि । असे तेथ ॥ ३० ॥ आदीं [धीं ?] निरूपिजे शबलांश । कवणिये परि अशेष । तें परिसावेंचि निःशेष । शिष्यवर्या ॥ ३१ ॥ ब्रह्मांड हिरण्यगर्भ माया । यया ओळखिजे अभिप्राया । आणि आपणापें वेगळावया । होइजे संज्ञा[8] !

---

१ येरवीं. २ आकार, संबंध. ३ अभाव रहीत म्ह० नित्य स्वरूपानें. ४ क्रिया रहीतपणानें. ५ विद्यमान म्ह० सांप्रतकाळीं जें कांहीं आहेसें भासत आहे; तें नव्हे अर्थात् त्याच्या पूर्वीचें [सद्रूप=फक्त मी ब्रह्म आहें असें आत्मज्ञान.] बृ० उ० अ० १ ब्रा० ४ मं० १० पहा. ६ विपरीत प्रकार; विपरीत ज्ञान. ७ स+ऋति=स=स्वाध्याय, प्रवचन; सह+ऋत्=शास्त्रास अनुसरून यथायोग्य असेल तें कर्म. ह्याचें रहस्य असें कीं, " ज्ञान जरि परमार्थ सिद्धीचें उत्कृष्ट साधन आहे तरि तेवढ्यानें कार्यसिद्धि होत नाहीं तर ज्ञानप्राप्तीची योग्यता येण्यास मनुष्यानें कर्में केली पाहिजेत. वेदाध्ययन केल्यावर त्याची उपस्थिति राहावी ह्मणून नेहमीं स्वाध्याय करण्याची चाल पूर्वकाळीं चालू असावी. [तैत्तिरीय उ० अ० ८ व ९ पहा.]. ८ खूण, नाव.

५९-६८४-१२५०

पुसणेंपण । महावाक्य निर्वाण । कवण तें पै ॥ १० ॥ महा वाक्याचेनि मिषें । ब्रह्माहं म्हणणें त्वरितचि असे । म्हणोनि मन माझें आपैसें । [1]आर्तिभूत ॥ ११ ॥ सांगितले सकळ योग । ते मज वाटले सुप्रयोग । परि ययावीण निर्वाणंग [निर्वांग ?] । न पावणें घडे ॥ १२ ॥ हाचि मनामाजी विशद । महावाक्यें आनंद । उपजे ऐसा बोध । उपजला मनीं ॥ १३ ॥ ऐसा परम संकेत । काधला मज मना आंत । तरि तेंचि निरुतें सत । निरूपिजे आतां ॥ १४ ॥ ऐशी शिष्याची विनवणी । देखोनि सद्गुरु कृपाळू पणीं । चित्त देती निरूपणीं । पुढिलिया ॥ १५ ॥ चित्त हाहि भास । नासेचि तेथ निःशेष । परि तेतुलेनि बहुवस । निरूपितें होती ॥ १६ ॥ चित्त तेंचि चैतन्य । हें जयालागीं अन्योन्य[3] । म्हणोनियां संपन्न । कथितें होती ॥ १७ ॥ आणि कथणें हाहि भास । जयाचिये सत्तेचा प्रवेश । येत्रढें हें बहुवस । तयाचेनि होय ॥ १८ ॥ आतां ऐक बोलती शिष्याप्रति । चित्तीं आणोनि सावध मति । महावाक्य उपदेशिती । कवणिये परि ॥ १९ ॥ ॐकाराचा उमटे ठसा । मग महावाक्य मिरवलें

१ मी ब्रह्म आहे असें [अहं ब्रह्मास्मि] म्हणणें. अहं ब्रह्मास्मि हें यजुर्वेदापैकीं 'बृहदारण्यकोपनिषदांतील' महावाक्य आहे. याचा अर्थः—' अहं=देशकाल वस्तु परिच्छेद रहीत परिपूर्ण असा परमात्मा, तत्त्वज्ञानास अधिकारी अशा देहाचे ठायीं बुद्धीचा साक्षी होऊन जो प्रकाशत आहे त्याला ' अहं ' असें म्हटलें आहे. ' ब्रह्म देशकाल वस्तु परिच्छेदरहीत सर्वत्र व्यापून असणारा परमात्मा तोच ' ब्रह्म ' होय. " " अस्मि " या क्रियापदानें " अहं " आणि " ब्रह्म " या दोन पदांचें समाधिकरण्य करून, जीव ब्रह्माचें ऐक्य दर्शविलें. ह्मणून मीच ब्रह्म आहें असें या महावाक्याचें तात्पर्य आहे. २ इच्छा भूत [इच्छा शक्ति युक्त महद्भूत.]. ३ परस्पर. ४ तत्त्वमसि महावाक्य. हें सामवेदापैकीं " छांदोग्य श्रुतींतील महावाक्य आहे. " सदेव सौम्येदमग्रआसीदेकमेवाद्वितीयम् " या श्रुतीनें सृष्टीच्या पूर्वीं जी स्वगतादि भेदशून्य नामरूपरहीत सद्वस्तु होती असें दर्शविलें; ती आतांही तशीच आहे, असें दाखविण्यासाठीं येथें तत् पदाचा उपयोग केला आहे ह्मणून तत्पदाचा अर्थ तीच सद्वस्तु असें समजावें आणि उपदेश श्रवण करणारा जो शिष्य त्याच्या देहेंद्रियांचा जो साक्षी ह्मणजे तिन्ही शरीरांस जो पहाणारा तोच येथें त्वं पदानें दाखविला. आणि " असि " ह्मणून जें क्रियापद या वाक्यांत आहे त्यानें " तत् " आणि " त्वम् " या दोहींचें ऐक्य सांगितलें. याचा अनुभव मुमुक्षूंनीं घ्यावा.

शिष्या । ये[1]र्‍हीं अभिमान आलिया वेषा । जाणिजे पैं ॥ २० ॥ नाम रूप बं[2]गें उचलणें । हें मायेचेंचि करणें । तें होयचि पैं निरसणें । निरसिलिया ॥ २१ ॥ अगा ! जेवढें नाश पावे । तें आपण नव्हेचि स्वभावें । [3]यातीत निराभांवें । आपणापें असे ॥ २२ ॥ असो पैं तें प्रस्तुतीं । महावाक्य ऐकणें निरुति । तयासीच विशद मति । रूप करूं ॥ २३ ॥ तीं त्रय अभिधानें । तत् त्वम् असि यया मानें । परिशिजे [जो ?] सावधानें । शिष्य वर्या ॥ २४ ॥ तत्पद बोलिजे ब्रह्म । आदि [धि ?] लेंचि असे अनुपम । उपाधीसि उगम । नाहींच जेथ ॥ २५ ॥ तें अ[4]क्रीयत्व अवि[5]द्यमान । तहीं विपरीत जाहला मा[6]नें । तेथ त्वंपद हें अभिधान । आपसयां आलें ॥ २६ ॥ कल्पनेचिया वनीं । त्वंपद लतिका प्रफुल्ल मानीं । उपमे तेथ पातली अभिधानीं । माया ऐशी ॥ २७ ॥ आणि सकळ सृष्टीचा क्रम । तोचि बोलिजे माया उगम । मग निरसिलियाहि नाम । नुरे तेंचि असि पद ॥ २८ ॥ असो पैं प्रस्तुतीं । पुढें सांगों स[7]त्रृतीं । आधि परिसणें मति । तत्पदाचिये ॥ २९ ॥ तें तत्पद कवणिये परि । शिष्य राया अवधारीं । शबल शुद्धाची परि । असे तेथ ॥ ३० ॥ आदीं [धीं ?] निरूपिजे शबलांश । कवणिये परि अशेष । तें परिसावेंचि निःशेष । शिष्यवर्या ॥ ३१ ॥ ब्रह्मांड हिरण्यगर्भ माया । यया ओळखिजे अभिप्राया । आणि आपणापें वेगळावया । होइजे संज्ञी ।

---

१ येरवीं. २ आकार, संबंध. ३ अभाव रहीत म्ह० नित्य स्वरूपानें. ४ क्रिया रहीतपणानें. ५ विद्यमान म्ह० सांप्रतकाळीं जें कांहीं आहेसें भासत आहे; तें नव्हे अर्थात् त्याच्या पूर्वीचें [सद्रूप=फक्त मी ब्रह्म आहें असें आत्मज्ञान.] बृ० उ० अ० १ ब्रा० ४ मं० १० पहा. ६ विपरीत प्रकार; विपरीत ज्ञान. ७ स+ऋति=स=स्वाध्याय, प्रवचन; सह+ऋत्=शास्त्रास अनुसरून यथायोग्य असेल तें कर्म. ह्याचें रहस्य असें कीं, "ज्ञान जरि परमार्थ सिद्धीचें उत्कृष्ट साधन आहे तरि तेवढ्यानें कार्यसिद्धि होत नाहीं तर ज्ञानप्राप्तीची योग्यता येण्यास मनुष्यानें कर्मे केली पाहिजेत. वेदाध्ययन केल्यावर त्याची उपस्थिति राहावी ह्मणून नेहमीं स्वाध्याय करण्याची चाल पूर्वकाळीं चालू असावी. [तैत्तिरीय उ० अ० ८ व ९ पहा.]. ८ खूण, नाव.

॥ ४५ ॥ येतुलेंहि तेथ तो [थो[1] ?] कडें । जाणीवपणाचें वेडें । तरि तेंहि नव्हे निवाडें । तत्पदीं येथ ॥ ४६ ॥ ऐसें आपेंआप पाहतें । तत्पद होय निरुतें । शुद्धांश जाणिजे सततें । ऐशिया परि ॥ ४७ ॥ ऐशिया अनुक्रमाचेनि मिषें । शुद्ध तत्पदार्थ बोलिला असे । अर्धमात्रा उसँसे[3] । इये ठायीं ॥ ४८ ॥ आणि तियेचीं निमित्त कळा । तोचि शुद्धांश जिव्हाळा । तत्पदार्थ अवेंलिळा । बोलिजे हा ॥ ४९ ॥ तया परि पदत्रय । सच्चिदानंद निलय । तेंचि पावे लय । ययाचिमाजी ॥ ५० ॥ सत्पद जें कां बोलिजे । शबल शुद्ध अशिजे । तेंहि शिष्या अवधारिजे । कवणिये परि ॥ ५१ ॥ सत्पद शबल बोलिजे । तें शबल तत्पदीं लय पाविजे । आणि उधमतेंहि[5] सहजें । तया पासोनी ॥ ५२ ॥ हिरण्यगर्भ लिंगदेह । ययाचा जाणिजे सकळ समूह । आणि देखिजे विश्रांति गेह । तया पासुनी ॥ ५३ ॥ तत्वीं तत्त्व निरास । करोनियां बहुवस । पुढें देखिजे संतोष । आपुला जो ॥ ५४ ॥ यया नाम सत्पद । शबलांशपण विशद । हा शबल तत्पदीं भेद । असे जाण ॥ ५५ ॥ आतां शुद्ध जें कां बोलिजे । तेंचि शिष्या अवधारिजे[6] । शुद्ध सत्पदीं असिजे भेद तया ॥ ५६ ॥ तो भेद ह्मणतां भेद नव्हे । पाहातया ऐक्यचि आहे । तेचि आतां सोय पाहें । स्वानुभवेंचि ॥ ५७ ॥ शुद्ध तत्पदार्थीं उमाग[7] । तें तूर्येचें जाणिजे अंग । तरि तेंचि सत्पद चांग[8] । बोलिजे येथ ॥ ५८ ॥ तूर्येची जाणोंये मोहर[9] । स्वरूप सुखाचा आदर । तेंचि बोलिजे मंदिर । सत्पदाचें ॥ ५९ ॥ सकळ कल्पना त्यागोनि । बैसणें जें समाधानिं । तेंचि सत्पद इया मानीं । शुद्धांश बोलिजे ॥ ६० ॥ शुद्धांशाचा परिकर[10] । महत्तत्त्व सांडिती मोहरें[9] । आणि तूर्येचें सध [दे[11] ?] र । वळघणें[12] करी ॥ ६१ ॥ यया लक्षिजे

---

१ थोडें, २ निमित्तानें. ३ श्वासोच्छ्वास, उल्हास. ४ सहज. ५ उदय पावतें, उद्युक्त होतें. ६ ऐकिजे. ७ उगम, उत्पत्ति. ८ चांगला. ९ अभिमुखता, मार्ग. १० सुंदर प्रकार. ११ वळकट, किंवा राजवाड्याचा दर्शनीय भाग, १२ वेंघणें, आश्रय करणें.

॥ ३२ ॥ मायामय गुण त्रय । यांची ओळखणें सोय । आणि आपुलेंहि निलय[1] । निजाचें[2] गमे ॥ ३३ ॥ यया सकळ होणियां पासावें[3] । न होणें जें कां बॅरव[4] । ऐसा हा संभव । जेथ घडे ॥ ३४ ॥ सकळ सृष्टी वेगळा । स्वानुभव लाधे निराळा । तोचि बोलिजे जिव्हाळा । तत्पदा यया ॥ ३५ ॥ माया कर्म बंध । बाधे तो निरसणें बाध । या विषयीं सावध । होणें जें कां ॥ ३६ ॥ हिरण्यगर्भ मायारूप ।ययाचा घेणें साक्षेपें[5] । तोचि बोलिजे निक्षेप[6] । शबलाँ[7] यया ॥ ३७ ॥ लटिकें भावोनि निरसणें । तयासी शबलांश ऐसें । ह्मणणें । पाठीं पाहोनि पुढें धावणें । जैसें घडे ॥ ३८ ॥ तया परि तेथिचें । शबलांश ह्मणणें साचें । जें असलेपण[8] प्रकृतीचें । करिजे नाश ॥ ३९ ॥ यया नाम बोलिजे । शबल तत्पदार्थ साजे । शिष्यराया अवधारिजे । कवणिये परि ॥ ४० ॥ तूर्या सोडितें आंग । उन्मनि उद्देश चांग[9] । पावावया निर्वाणंग [निर्वांग?] । आपुलें जें ॥ ४१ ॥ तये संधीं बोलिजे । शुद्ध तत्पदार्थ सहजें । ओळखों न येती कांजें[10] । मायेचींही ॥ ४२ ॥ माया पहिली अशिजे । आणि अनुभवें निरासिजे । हें नुरेचि वोजें । देखावया तेथ ॥ ४३ ॥ मायेचें कडविखें[11] । जो प्रत्यहीं न देखे । आणि आपुलिया हरिखें[12] । फुंजोचि[13] लागे ॥ ४४ ॥ अलर्क्ष[14]-दिठी सुदणें[15] । अंजन जैसें पायाळानें[16] । मग अलर्क्षचि निजधनें । काढोनि घेई

---

१ स्थान. २ स्वतःचें स्वस्वरूप आत्म्याचें. ३ पासून. ४ चांगलें, उत्तम. ५ आग्रह, पक्षपात. ६ ठेव ठेवण्याची जागा. ७ स्थूल, सूक्ष्म, कारण आणि महाकारण [सि. सं. पु. पृ. १६० [टीप १] येथील कोष्टक पहा]. मिळून "त्वंपद वाचांश क्षर" हें शबल होय, यास. ८ आहे-पण (अस्थित्व). ९ चांगला. १० कार्यें. ११ शेवटीं विषाप्रमाणें कडू असणारें सुख. १२ आनंदानें. १३ गर्वानें फुगूं लागतो. १४ अतर्क्य दृष्टि [दिव्यदृष्टि]. १५ घालणें. १६ जो मनुष्य पायांकडून जन्मास येतो त्यास पायाळ ह्मणतात. अशा मनुष्याच्या डोळ्यांत एकप्रकारचें सिद्धांजन घातलें असतां त्याला भूमिगत ठेवा दिसतो. असें मानिलें आहे.

॥ ४५ ॥ येतुलेंहि तेथ तो [थो[1] ?] कडें । जाणीवपणाचें वेडें । तरि तेंहि नव्हे निवाडें । तत्पदीं येथ ॥ ४६ ॥ ऐसें आपेंआप पाहतें । तत्पद होय निरुतें । शुद्धांश जाणिजे सततें । ऐशिया परि ॥ ४७ ॥ ऐशिया अनुक्रमाचेनि मिषें[2] । शुद्ध तत्पदार्थ बोलिला असे । अर्धमात्रा उसॅसे[3] । इये ठायीं ॥ ४८ ॥ आणि तियेची निमित्त कळा । तोचि शुद्धांश जिव्हाळा । तत्पदार्थ अवॅलिळा[4] । बोलिजे हा ॥ ४९ ॥ तया परि पदत्रय । सच्चिदानंद निलय । तेंचि पावे लय । ययाचिमाजी ॥ ५० ॥ सत्पद जें कां बोलिजे । शबल शुद्ध असिजे । तेंहि शिष्या अवधारिजे । कवणिये परि ॥ ५१ ॥ सत्पद शबल बोलिजे । तें शबल तत्पदीं लय पाविजे । आणि उधॅमतेंहि[5] सहजें । तया पासोनी ॥ ५२ ॥ हिरण्यगर्भ लिंगदेह । ययाचा जाणिजे सकळ समूह । आणि देखिजे विश्रांति गेह । तया पासुनी ॥ ५३ ॥ तत्वीं तत्त्व निरास । करोनियां बहुवस । पुढें देखिजे संतोष । आपुला जो ॥ ५४ ॥ यया नाम सत्पद । शबलांशपण विशद । हा शबल तत्पदीं भेद । असे जाण ॥ ५५ ॥ आतां शुद्ध जें कां बोलिजे । तेंचि शिष्या अवधारिजे[6] । शुद्ध सत्पदीं असिजे भेद तया ॥ ५६ ॥ तो भेद ह्मणतां भेद नव्हे । पाहातया ऐक्यचि आहे । तेचि आतां सोय पाहें । स्वानुभवेंचि ॥ ५७ ॥ शुद्ध तत्पदार्थीं उमॅग[7] । तें तूर्येचें जाणिजे अंग । तरि तेंचि सत्पद चांगं[8] । बोलिजे येथ ॥ ५८ ॥ तूर्येची जाणोंये मोहॅर[9] । स्वरूप सुखाचा आदर । तेंचि बोलिजे मंदिर । सत्पदाचें ॥ ५९ ॥ सकळ कल्पना त्यागोनि । बैसणें जें समाधानिं । तेंचि सत्पद इया मानीं । शुद्धांश बोलिजे ॥ ६० ॥ शुद्धांशाचा परिकॅर[10] । महत्तत्त्व सांडिती मोहॅर । आणि तूर्येचें सध [दें[11] ?] र । वळघॅणें[12] करी ॥ ६१ ॥ यया लक्षिजे

---

१ थोडें. २ निमित्तानें. ३ श्वासोच्छ्वास, उल्हास. ४ सहज. ५ उदय पावतें, उद्युक्त होतें. ६ ऐकिजे. ७ उगम, उत्पत्ति. ८ चांगला. ९ अभिमुखता, मार्ग १० सुंदर प्रकार. ११ बळकट, किंवा राजवाड्याचा दर्शनीय भाग, १२ आश्रय करणें.

शुद्धांशातें। शुद्ध तत्पदार्थी ॥ ६२ ॥ आणि शुद्धांशा पैरौतें। कवणचि न दिसे निर्रुतें। होचि महिमान सततें। शुद्ध तत्पदार्थी ॥ ६३ ॥ एवं तत्पद ब्रह्माकारीं। शबल शुद्धा माझारी। तत्पद उभय परिकैरीं। विरोनि जाय ॥ ६४ ॥ तयाचि परित्वंपद। ऐक शिष्या विशद। शबल शुद्ध भेद। बोलिला असे ॥ ६५ ॥ ऐक आधीं शबलांश। बोळणें पैं अशेष। तें परिसावें निःशेष। शिष्यवर्या ॥ ६६ ॥ स्थूल सूक्ष्म कारण। ययांचें जें वर्तन। तेंचि होईजे आपण। तये ठायीं ॥ ६७ ॥ लिंगदेह हिरण्यगर्भ। ययाचें अहंपण स्वयंभ। तेंचि बोलिजे वर्ल्लभ। जीवत्वा यया ॥ ६८ ॥ जीवात्मयाचें कारण। तें आधि भूतां पासाव जाण। शिष्या त्वंपद रूढेंवण। शबलांश येथ ॥ ६९ ॥ पूर्य [र्या ?] ष्टकाचें आवरण। हेंचि शबलांश त्वंपद जाण। जीवात्मयाचें परिमाण। बोलिलें येथ ॥ ७० ॥ कल्पनार्णवा-माझारीं। संकल्प विकल्पाचिया लहरी। उठती शिष्या अवधारीं। कवणिये परि ॥ ७१ ॥ कारण जनित सूक्ष्म। गुणत्रयशक्ति त्रयांचें नाम। उठे तेथ शबल परम। त्वंपदार्थ बोलिजे ॥ ७२ ॥ सत्त्व रज तम स्वभाव। शक्ति त्रयांचा संभव। हेंचि त्वं पदार्था नांव। शबला यया ॥ ७३ ॥ ज्ञान शक्ति क्रिया शक्ति। द्रव्य शक्ति ह्या त्रै व्यक्ति। आल्याचि कीं स्वभावें उँक्ति। शबलांशा माजी ॥ ७४ ॥ आणि गुणत्रय जनित। महाभूतें मिरवत। तोचि बोलिजे आवर्त। त्वंपदा यया ॥ ७५ ॥ तें महाभूत जनित। सूक्ष्म देह मिरवत। तें पूर्याष्टक बोलिजेत। ऐशिया परि ॥ ७६ ॥ अविद्या काम कर्म। चौथें अंतःकरण समूह वर्म। प्राण पंचक हा धर्म। पांचवा तो ॥ ७७ ॥ साहावें तें ज्ञानेंद्रिय। सम्मोह [समूह ?] कर्मेंद्रिय निलय। विषय पंचक अभिप्राय। आठवा तोही ॥ ७८ ॥ एवं लिंग देह पूर्य [र्या ?] ष्टक। अभिधान ऐकणें प्रत्यै

---

१ पलीकडे. २ खरें, निश्चित. ३ प्रकारी. ४ अति प्रीय, नाथ, पुरुषभाव. ५ प्रसिद्धि करणें, विस्तार करणें. ६ एका स्थितींतून दुसऱ्या स्थितींत जाणें, फेरबदल होणें, प्रकृतीचा अन्यभाव होणें, प्रमाण. ७ वाचांशाला. ८ भोवरा.

[त्य ?] क । तरि ऐकतांचि सम्यक । निज ज्ञान लाभे ॥ ७९ ॥ अंतः-करण मन । बुद्धि चित्त अहं मान । वाढोचि तेथ व्युत्थान । [उत्तान ?] । कल्पनेमाजी ॥ ८० ॥ व्यान समान उदान । प्राण आणि अपान । हें प्राणपंचक जाण । तये ठायीं ॥ ८१ ॥ श्रोत्र त्वचा चक्षु जिव्हा घ्राण । ज्ञानेंद्रिय पंचक जाण । आतां कर्मेंद्रिय कारण । कवण तें पैं? ॥ ८२ ॥ वाचा पाणी पाद । शिश्न आणि गुदभेद । बोलिलेंचि स्वैंपद । सकळां ययां ॥ ८३ एकीं एक संभव । भूत खेळणीं सावेवें । तेथ त्रिपुटीचें नांव । मिरवे कैसें ॥ ८४ ॥ ज्ञान ज्ञाता ज्ञेय । कर्ता कारण कार्य । भोक्ता भोगणें भोग्य । ऐशी हे त्रिपुटी ॥ ८५ ॥ ध्येय ध्याता ध्यान । साध्य साधक सिद्ध जाण । अज्ञान ज्ञान विज्ञान । बोलिलें असे ॥ ८६ ॥ तयाचें आतां निरूपण । शिष्या करूनि विवरण । तरि तेंचि ऐकावें आपण । सावध मति ॥ ८७ ॥ ययें त्रिपुटीचा संभव । रूप करूं सावेव । ऐकतांचि निज उगैंव । आपणां गमे ॥ ८८ ॥ ज्ञान बोलणें कवण भावा । वस्तु द्रष्टत्व स्वयं मेवा । परि नाढळेचि विसावा । एके ठायीं ॥ ८९ ॥ अपूर्ण नीर घटीं । असतां जैसें रटमटी । तेवीं ज्ञानियाची गोंठी । जाणिजे कीं ॥ ९० ॥ एक नियम [त ?] न सांपडे । वस्तु माजी सुरवाडें । तयासि जाणावें निवाडें । ज्ञान ऐसें ॥ ९१ ॥ ज्ञानाचा परिकैंर । पुरा न होय निर्धार । तेंचि ज्ञान सध [दं ?] र । बोलिजे येथ ॥ ९२ ॥ जाणींव आंगीची नव जाय । तोचि ज्ञाना अभिप्राय । हाचि एक निर्णय । बोलिजे जेथें ॥ ९३ ॥ निज उगमीं न पैंवे दृष्टि । आणि मुखें करी शब्द वृष्टि । तेचि बोलिजे गोष्टी । ज्ञानाची यया ॥९४॥ ऐक आतां ज्ञाता । कवणिये परि तत्त्वता । स्वानुभविजे चित्ता । आपु-लिया ॥ ९५ ॥ ज्ञाते पणाचें लक्षण । आंताचि ध्यावें परिक्षण । तरीच

१ इच्छा, आवड किंवा तपस्या ध्यान मनादिकांची समाति, ध्यान विसर्जन. २ सावयव, सांग. ३ उलगडा, झाडा, अनुभव. ४ गोष्ट. ५ सुखकर, अनुकूल असणारें. ६ प्रकार. ७ बळकट किंवा बाजू. ८ सज्ञानपण. ९ पावत नाहीं.

पावावें निर्वाण । आपुलें सुख ॥ ९६ ॥ स्वस्वरूपीं भावना । बैसे परि अनुमाना । पूर्ण-वरि समाधाना । न होईच कीं ॥ ९७ ॥ आत्मसुख सुगम । आहेचि परि अनुपम । तया आंतुलें वर्म । कळलेंचि नाहीं ॥ ९८ ॥ कवण एक दुरी । देखिला होय परी । अंग संग वरी । जाह-लाचि नाहीं ॥ ९९ ॥ निःशीम जाय देखिला । परी न ह्मणोंचि भेटला । तया पारि ज्ञाता बोलिला । येथ कीं ऐसा ॥ १०० ॥ ज्ञातेपणाचें लाघव[१] । त्वं पदार्थी अभिनव[२] । शबलांशा माजी नांव । बोलिलें असे ॥ १ ॥ शबलांश जेथवरी असणें । तंवचि ज्ञातया मिरवणें । ये[३]हीं तयाचें जाणणें । प्रयोजनकें? ॥ २ ॥ हाचि चित्पदा आश्रय । हाचि जाणावा अभिप्राय । त्रिपुटीचाहि परि[४]णा [ण?] य । बोलिला येथ ॥ ३ ॥ तया चित्पदा माजी । शबल शुद्ध भाग सहजीं । तो हा शबलांश बोलिजे वोजीं । शबलत्वं पदार्थी ॥ ४ ॥ स्थूल सूक्ष्म कारण । ययांचें जें आथिलेपण[५] । तोंचि बोलिजे कारण । चित्पदा यया ॥ ५ ॥ चित् पदाचा विलास । जो कां बोलिजे शबलांश । तो स्थूल सूक्ष्म रहिवास । त्या गणिया निः-शेष । आपेंआप ॥ ६ ॥ लिंग नसतां कल्पिणें लिंग । हें चित्पद बोलिजे चांग । आणि त्यागणें भोगणें हा संग । जयाचेनी ॥ ७ ॥ जें मायामया चेष्टवितें । चित्पद बोलिजे निरुतें । ययाचि नामें बोलणें तें । आ[६]वर्त ऐसा ॥ ८ ॥ आतां शुद्ध चित् पदार्थ । बोलणें कैसा अर्थ । समजतांचि परमार्थ । सिद्धची असे ॥ ९ ॥ स्थूल सूक्ष्माचा त्याग । करोनि न धरणें तयाचा संग । तोंचि बोलिज निःसंग । शुद्ध चित् पदार्थ ॥ १० ॥ महत्तत्त्वा ओळखितें । गुणीं पृष्टी करितें । चित्पद बो-लिजे निरुतें । शुद्धांश ऐसें ॥ ११ ॥ गुणत्रयीं विमुखता । आणि साम्यावस्थे आस्था । बोलिजे पैं व्यवस्था । चित् पद ऐशी ॥ १२ ॥ हाचि शुद्धांश जेथिंचा । आपणापें साचा । चित्पद बोलिजे वाचा । ऐशिया

---

१ कुशाळपण, हलकेपण, सूक्ष्मत्व. २ चमत्कारिक, आश्चर्यकारक. ३ येरवीं. ४ परिणाय=वस्त्रपट, मांडणी, सारिपाट. परिणय=लग्न संलग्नता, परस्परसंबंध [अमरकोश पहा] आहेपण. ६ भोंवरा.

परि ॥ १३ ॥ आतां ययाचि माजी त्रिपुटि । निवडिली - कैशी निवटीं । स्वानुभव परिपाटीं कवणिये परी ॥ १४ ॥ कर्ता करणें कार्य । याचें बोलिजे वीर्य शौर्य । स्वानुभव निज धैर्य । जाणोनियां ॥ १५ ॥ कर्ता बोलिजे कवणिये रीतीं । अंतःकरण पंचकाची मति । करणें बोलिजे सततीं । ज्ञानेंद्रियें ॥ १६ ॥ कार्य तें विषय पंचक । जाणावेंचि सम्यक । मग आपुलें हेतुक । आपणियां होय ॥ १७ ॥ कर्ता बोलिजे कारणत्वें । करणें तें सूक्ष्मत्वें । कार्य बोलिजे महत्त्वें । स्थूल भास ॥ १८ ॥ कर्ता बोलिजे सुषुप्त्यावस्थे । करणें बोलिजे स्वप्नावस्थे । कार्य तें जाग्रदावस्थे । बोलिलें असे ॥ १९ ॥ कर्ता बोलिजे तामस । करणें सात्वीक निःशेष । कार्य कें पैं राजस । जाण - शिष्या ॥ २० ॥ बैसला जो कां योजी । जेथ कार्य ऐशी नावांजी[1] । निर्धारितां सहजीं । ऐसें गमे ॥ २१ ॥ ठाया वरूनि नुठतां । इंद्रिया घरीं न रिघतां । बोलिलें कीं तत्त्वता । कर्ता ऐसें ॥ २२ ॥ मग ठाया वरूनि उठिजे । इंद्रिय द्वारीं रिघिजे । तेथ येइजे नांवाजे । करणें ऐसें ॥ २३ ॥ तें करणिये नांवा येइजे । तेथ मायाचि उल्हासिजे । अधि भूत बोलिजे । जया नांव ॥ २४ ॥ नित्य इंद्रियें वसाविजे । तया नांव करणें बोलिजे । अन्यत्र न होईजे । तये ठायीं ॥ २५ ॥ दृश्य भासाची ओळख । तेंचि करणें बोलिजे देख । आणि कार्य तें हरिखें[2] । भोगणियांतही ॥ २६ ॥ आतां साध्य साधक सिद्ध । त्रिपुटी सांगतों प्रसिद्ध । शिष्या परिस सावध । होऊनियां ॥ २७ ॥ प्रथम साध्य तें काय? बोलिजे । तें कवणिये मानें साजे । शिष्या ऐक सहजें । आत्मप्रतीति ॥ २८ ॥ वस्तु न भेटणें आपणा । आणि मानशीं होय योजना । तेथ बोलिजे सुजाणा । साध्य ऐसें ॥ २९ ॥ मेळवामेळव कीजे । आर्तभूतें सहजें । तेथ साध्य ऐसें नांवांजे[3] । येऊंचि सके ॥ ३० ॥ आवडी न पुरतियापणें । साध्य ऐसें ह्मणणें । जाणावेंचि निजखुणें । पावोनियां ॥ ३१ ॥ हें साध्य ह्मणणिया । भेटि नाहीं आपणापेंया । तयासि ह्मणणें शिष्य राया । साध्य ऐसें ॥ ३२ ॥

१ नावाजणूक, प्रसिद्धि. २ आनंद. ३ नांवाजलें जातें, नांव पावतें.

आतां ऐक साधक । कवणीये परि निष्टंक[१] । तें जाणावेंचि सम्यक[२] । स्वानुभवें ॥ ३३ ॥ साधकाचा एक भाव । दृश्याचें नमा [म ?] नीच नांव । आणि आंगींची चढे हांवें[३] । अदृश्य सुखा ॥ ३४ ॥ अदृश्य पहावया देख । पोटीं लोलुप[४] [प्य ?] ता चोख । तोचि आवडे हारिख । तया लागीं ॥ ३५ ॥ हें साधका आथिलेपण[५] । आतां सिद्ध कैसा जाण । शुद्ध तत्पदीं मिरवण । जयाची असे ॥ ३६ ॥ तें पुढें निरूपण । शुद्ध तत् पदार्थ जाण । निरोपूंच श्रवण । मोहरें[६] करीं ॥ ३७ ॥ ऐक भोक्ता भोगणें भोग्य । हें सांगतों सांग । जेणें पावसी निर्वाणंग [निर्वांग ?] । आपुलें तूं ॥ ३८ ॥ हें श्रवण मिसें सुख । त्रिपुटीं निरासितां देख । सर्वेचि पैं भव-दुःख । हारोनि जाय ॥ ३९ ॥ तरि भोक्ता बोलिजे प्रथम । सकळ वृत्ती आधिला नेम । जाण शिष्या उगम । तयाचा कीं ॥ ४० ॥ शून्या आरुतें[७] दरुषण । क्रीयत्वा आधीं असलेपण । तहींच बोलिजे आपण । भोक्ता ऐसा ॥ ४१ भोक्ता बोलिजे अध्यास[८] । कवणही विषयाची आश । बाधे तेथ बहुवस[९] । बोलिजे भोक्ता ॥ ४२ ॥ तें भोक्ता रूप कवण । चिद्रूपाशीं भाषण । ह्मणोनि बोलिजे आपण । भोक्ता ऐसा ॥ ४३ ॥ कारण रूप गुणत्रय संधि । असें जें कां मींदी । तेथ बोलिजे निरवधि[१०] । भोक्ता ऐसा ॥ ४४ ॥ तयाचि परि भोगणें । तें पारिसावेंचि सुजाणें । कवणिये परिचीं लक्षणें । परिकर[११] ऐसा ॥ ४५ ॥ भोक्तेपणाचा क्षोभ । तेंचि बोलणें वल्लभ[१२] । स्वानुभव स्वयंभ[१३] । धरोनियां ॥ ४६ ॥ इंद्रियांमाजी उल्हास । चढे जो कां अशेष । तया जाणणें निःशेष । भोगणें ऐसें ॥ ४७ ॥ पुढिली उठे आवडी । इंद्रियें उठती तेचि प्रौढी । तरीच बोलिजे परवडी । भोगणें ऐसें ॥ ४८ ॥ जया भोगणियां

---

१ खचीत, निश्चयार्थक. २ चांगलें. ३ ईर्शा, स्फूर्ति, ४ लंपटपणा, आतुरता. ५ आहेपण. ६ सादर कर, पुढें कर. ७ आलिकडचें. ८ भ्रांतीनें. एका वस्तूच्या मूळ स्वभावाची कल्पना दुसऱ्या वस्तूच्या ठिकाणीं करणें. (जसें रज्जूचे ठिकाणीं सर्पत्व मानणें, अशाश्वतास शाश्वत मानणें). ९ मंडळी, समुदाय. १० अत्यंत, अमर्याद. ११ विवेक, सत्य, चांगलें, सुंदर. १२ अतिप्रीय, नायक. १३ मूळचा.

भांत । द्वैताद्वैत मिरवत । तेंचि बोलिजे निभ्रांत । भोगणें ऐसें ॥ ४९ ॥ भोक्तेपण सांडिजे । आणि पुढील उद्देश धरिजे । तरि तेंचि ये नांवाजे[१] । भोगणें ऐसें ॥ ५० ॥ आतां भोग्य जें कां राहिजे । तें शबल तत् पदार्थी निरुपिजे । बुझतांचि[२] पावसी सहजें । आपुलें सुख ॥ ५१ ॥ आतां ध्येय ध्याता ध्यान । हेंचि सांगावे अनुसंधान । मग आपे-चि समाधान । पावसील तूं ॥ ५२ ॥ ध्येय बोलिजे ध्यातें । वस्तु देखणें पडे निरुतें[३] । परि द्विविध भावनेतें । न चुके आळ ॥ ५३ ॥ देव एक आपण एक । ऐशी हे भावना निष्टंक । त्यातेंचि बोलिजे सम्यक[४] । ध्येय ऐसें ॥ ५४ ॥ स्वस्वरूपाचा पदर । पडिला नसे जयावर । तो भावार्थ तत्पर । ध्येयपणीं ॥ ५५ ॥ ध्येयाचा समारंभ । जीवपण नुतरे बिंब । तये भावनें स्वयंभ । बोलिजे ध्येय ॥ ५६ ॥ ध्येयाचा परिकर । पाहणें लागे दृश्यासमोर । हाचि भासतो प्रकार । ध्येयपणां ॥ ५७ ॥ ध्येयपणें लोलुप्त[५] । रूपेंचि होय व्याप्त । तया स्वस्वरुपा दिप्ति[६] । केंवि कळे ॥ ५८ ॥ यया परिकरा मिषें । ध्येय जें वा बोलिलें असे । आतां ध्याता तैसा परियसें । शिष्यवर्या ॥ ५९ ॥ स्वरुपाचा निर्णयो । हाचि ध्यातया अभिप्रायो । बोलिला पैं निःसंशयो । शिष्यवर्या ॥ ६० ॥ उमटे स्वरुपाचा भाव । परि न मोडेचि जाणीव । ध्यातेपणा संभव । हाचि एक ॥ ६१ ॥ मजमाजी उरे आठव । हाचि ध्यातयाचा स्वभाव । जाण शिष्या निराभाव । ऐशिया परि ॥ ६२ ॥ ध्यातेपण जहीं आलें । तहीं माया मुरुरेंचि[७] पातलें । विना आगळें[८] जाहलें । नाहींच तेथ ॥ ६३ ॥ हा सहजींचा संभव । बोलतां ध्यातेपण नांव । परि जाण निराभाव[९] । आघवाचि हा ॥ ६४ ॥ यया नाहीं नाम रूप । हा तयातीत संक्षेप । स्वानुभव निक्षेप[१०][११] । जाणिलिया वरि ॥ ६५ ॥ आतां ध्यान जें कां बोलिजे ।

---

१ नांव पावतें. २ समजतांच. ३ खचीत, ४ चांगलें, शुद्ध. ५ लंपट. ६ दिप्ति तेज, प्रकाश. ७ वेडेंच, पिसेंच. ८ अधीक, नूतन. ९ अभावरहित, नित्य, सतत. १० आग्रह, पक्षपात. ११ ठेवा, उलगडा.

तें शबल तत्पदार्थी साजे । तयावीण तयाचीं कार्जे । काजा न येतीं ॥ ६६ ॥ तें शुद्ध त्वं-पदार्थ सहित । शुद्ध तत्पदार्थी होय रत । तें ध्यान मिरवत । कवणिये परि ॥ ६७ ॥ तें प्रमेयें लाववें । शुद्ध तत्पदार्थीचा संभव । शिष्या ऐक निराभाव । आपणापें जें ॥ ६८ ॥ शबल त्वं-पदार्थाविण । शुद्ध तत्पदार्थी नाहीं वर्तन । तरि तेंचि अनुसंधान । निरोपूं आतां ॥ ६९ ॥ मागें जें कां निरूपिलें । शबल त्वं-पदार्थी वेंहिलें । आणि आंतचि रचिलें । चित्पद तेंही ॥ ७० ॥ चित्पदार्थाची कळा । सकळ विळासा जिव्हाळा । आणि तयासिही अवलीळा । त्वं पदार्थ कारण ॥७१॥ ते कारणोपाधि समष्टि । कार्योपाधि चित्पद व्यष्टि । ह्मणोनी तया आंत गोष्टी । तयाचिही असे ॥ ७२ ॥ तत्पदार्थ शुद्ध कारण । त्वं पदार्थ शुद्ध कार्य जाण । ययापरि परिमाण । तेथिलें असे ॥ ७३ ॥ आतां शबल तत्पदार्थ कारण । शबल त्वं पदार्थ कार्य जाण । यया परिचें परिमाण । तेथिलें असे ॥ ७४ ॥ सर्वें शुद्ध त्वं पदार्थ कारण । शुद्ध चित्पदार्थ कार्य जाण । ययापरि बुझवण । अंतरीं कीं जे [जो ?] ॥ ७५ ॥ आतां शबल त्वं पदार्थ कारण । शबल चित्पदार्थ कार्य जाण । ऐशिये परिचें विंदाण । ऐक्यचि जें ॥ ७६ ॥ कर्ता भोक्ता साध्य होय । ज्ञान मूळ ध्येय । हा बोलिजे अभिप्राय । शबल चित्पदीं ॥ ७७ ॥ करणें भोगणें साधक । ज्ञाता ध्याता निष्टंक । हें बोलिजे सम्यक । शुद्ध चित्पदार्थी ॥ ७८ ॥ आतां चित्पद उभय भाग । शबल शुद्ध चांग । हे हरतीच निःसंग । शबळ तत्पदार्थी ॥ ७९ ॥ आणि तत्पदार्थ राहिला । शबलांश जाणीतला । तयामाजी आटला । त्रिपुटि भाग ॥ ८० ॥ सकळ चित्पदा सहित । शबलांश शुद्ध भाग निश्चित । शबल तत्पदार्थी आटत । कवणिये परि ॥ ८१ ॥ तक्र भास नवनीतिं । विरोनि जाय सततीं । यया परि गति ।

---

१ कार्ये. २ सिद्धांत, रहस्यार्थ, तात्पर्य. ३ नाटक, विज्ञान, कौशिल्य. ४ निराळें, सत्वर. ५ सहज. ६ सर्व [पिंड ब्रह्मांड] व्यापकता, विश्वव्यापकता, ब्रह्मांड, अनेक व्यष्टि मिळून झाला जो विराट् देहादि अवयवी, टीं. ७ पिंड अथवा देह—बि. परिच्छिन्न, विराट् देहादिक जे विशिष्ट अवयवी त्यांचे अवयवभूत जे असमदेहादिरूप अवांतर अवयवी ते प्रत्येकीं. ८ सूक्ष्म प्रमाण (अणुरेणु प्रमाण) ९ विज्ञान, कौशल्य, कळसूत्र. १० खचीत, निश्चयार्थ.

येथिली असे ॥ ८२ ॥ त्रिपुटीचा सेवट । निरसोनि उरे निवट । ऐक शिष्या सुभट[1] । सावध मति ॥ ८३ ॥ तें मजमाजी आथिलेंपण[2] । कवण कळेचें निर्वाण । ऐक शिष्या परिमाण । तेथील गा ॥ ८४ ॥ कार्य भोग्य ज्ञेय । सिद्ध ध्यान विज्ञानमय । ययांमाजी अभिप्राय । द्विविध असे ॥८५॥ एक अन्यथा मति[3] । दुजी आत्म प्राप्ती । तरीच तयाचिहि उक्ति । करों तुज ॥ ८६ ॥ आधीं निरूपिजे अन्यथा । मग रूप करूं परमार्था[4] । उभयामाजीं तत्त्वार्था । निवडूनि देऊं ॥ ८७ ॥ तरि तें अन्यथा कैसें । कार्य आधीं परियसें । मग बुझसी[5] आपैसें । आपुलें सुख ॥ ८८ ॥ कारण रूपें कर्ता । सूक्ष्मकरणें तत्त्वता । स्थूल भासें निरुता । कार्यासि ठावो ॥ ८९ ॥ तें स्थूल रूढवणिये[6] कार्य । प्रवृत्तीचें[7] वीर्य शौर्य । तेंचि परम ऐश्वर्य । जीव रूपा यया ॥ ९० ॥ स्थूल भोगें डोले । घालोनि विषयांचे पाउले । तेंचि कार्य बोलिलें । अन्यथा सुखीं[8] ॥ ९१ ॥ तेंचि जाहलें तया भोग्य । अयोग्यचि वाटलें योग्य । कुपथ्यचि आरोग्य । भाविलें ज्याहीं ॥ ९२ ॥ मग भोग्याचा करोनि गांव । दृश्यभाव जयाचा स्वभाव । तेंचि बोलिजे अभिनवं[9] । प्रवृत्ति इये ॥ ९३ ॥ आणि तेंचि ह्मणिपे ज्ञेय । अन्यथा सुख जीवमय । तोचि ऐक अभिप्राय । शिष्यवर्या ॥ ९४ ॥ अन्यथा विषयींचें ज्ञान । तेंचि भोगी ज्ञाता आपण । आणि तेंचि पूर्ण निमालेंपण[11] । बोलिजे ज्ञेय ॥ ९५ ॥ तें ज्ञेयरूप यया जीवा । जाणणें कीं महानुभावा । आतां परिस संभवा । पुढिलां ययां ॥ ९६ ॥ तेंचि भोगावया सिद्ध । जाहला कैसा प्रसिद्ध । ऐकतांचि विविध । हरोनि जाय ॥ ९७ ॥ सिद्ध होउनी विषय भोगी । म्हणूनि बोलिला कु-योगी । यया योगें निर्वाण अंगीं

१ उत्तम धनुर्धर योद्धा. २ आहेपण. ३ अन्यथाज्ञान, विपरीत ज्ञान, मिथ्या. ४ जो बद्धही नाहीं, मुक्तही नाहीं, ज्यास विरोध नाहीं, उत्पत्ति नाहीं, साधकही नाहीं जो मुमुक्षुही नव्हे असा जो परमात्मा तोच मी असें जें जाणणें तोच परमार्थ. ५ जाणशील, समजशील. ६ विस्तार करण्याचे कामीं, कृत्यांत. ७ बहिर्मुख वृत्ति (संसार). ८ मिथ्या विषयसुखांत. ९ माया, कपट. १० अपूर्व, आश्चर्यकारक. ११ लय पावणें.

[निर्वांगी ?] । न पावणें घडे ॥ ९८ ॥ तेंचि ध्यान तयाचें । प्रवृत्ति बोलिलें साचें । ध्यान मिषें निर्भरांचें । मुकला गृह ॥ ९९ ॥ तेंचि बोलिजे विज्ञान । यया जीवत्वाचें मान । तयाचेंचि समाधान । भाविलें त्यांहीं ॥ २०० ॥ अन्यथा ज्ञान मुरालें । तेंचि विज्ञान बोलिलें । जीवरूपा आंवितिलें । हेंचि येथ ॥ १ ॥ तेंचि विज्ञान बोलिलें । अविद्यामयें घालें । आतां ऐक वेंहिलें । सुख दायक ॥ २ ॥ अभिधानें तरि एक । चिन्हेंही पैं एकतुक । परि जीवरूप कलंक । न वचे कदां ॥ ३ ॥ हेचि त्रिपुटी सुख दायक । आत्म प्राप्ति सम्यक । आणि जीवत्वाचाहि कलंक ।ययाचि नामें ॥ ४ ॥ म्हणोनि एक तुक म्हणतां नये । निजसुख अतर्क्य आहे । तेंचि ज्ञान दिठी सोये [हे ?] । कवणिये परि ॥ ५ ॥ चंदन द्रुमा सारिखा दिसे । परि उपयोग आहाति [होती ?] अनोरिसें । उदक एक परि उससे । गंगे आंगीं पवित्रता ॥ ६ ॥ कीं झाड म्हणतां नये तुळसी । आणि वातें पोषला सुखवासी । ना भंवडी येतां शिसाळेसी । न ह्मणोचि उन्मनि ॥ ७ ॥ तया परि हे त्रिपुटी । अन्यथा सुखीं दिघली मिठी । निरूपिलीचि परिपाटीं । विशद करोनि ॥ ८ ॥ परि ते जाणिजे अनित्य । आतां तयाचि नामें निरोपूं नित्य । तेंचि सतत एक सत्य । आपुलें सुख ॥ ९ ॥ तरि तें कवणिये परि । शिष्यराया अवधारीं । सकळ संशय वरि । तुटोनि जाती ॥ १० ॥ कर्ता करणें मार्गे । निरूपिलीं प्रवृत्ति मार्गें । आतां निवृत्तीचिये संगें । ओळखणें कैसें ॥ ११ ॥ तरि कर्ता बोलिजे कारण । करणें तें महाकारण । आणि कार्य तें जाण ।

---

१ ज्यास, कोणत्याही गोष्टीचा किंवा पदार्थाचा क्षणमात्रही विसर पडत नाहीं असा जो अंतःकरणाचा भाव होतो तो. २ परमानंदाचें, अपाराचें, अतिशयितांचें. ३ प्रपंच ज्ञान, अनुभव. ४ स्वीकृत केलें, आमंत्रण केलें. ५ निराळें, सत्वर. ६ समतूल्य, एकसारखें, ७ सत्यपणानें, चांगलें शुद्ध. ८ दृष्टीला. ९ मार्ग किंवा सोपें. १० आहेत. ११ वेगवेगळे. १२ उल्हास, स्वस्थता, सुख १३ अर्धशिरी, मस्तकाला. १४ प्रचारांत असलेली. १५ स्पष्ट करून. १६ स्वरूपानुसंधान रूपी जो संकल्प त्यास निवृत्ति असें म्हणतात. विरक्तीच्या, अंतर्मुख वृत्तीच्या.

[निर्वांगी ?] । न पावणें घडे ॥ ९८ ॥ तेंचि ध्यान तयाचें । प्रवृत्ति बोलिलें साचें । ध्यान मिषें निर्भरांचें । मुकला गृह ॥ ९९ ॥ तेंचि बोलिजे विज्ञान । यया जीवत्वाचें मान । तयाचेंचि समाधान । भाविलें त्यांहीं ॥ २०० ॥ अन्यथा ज्ञान मुराळें । तेंचि विज्ञान बोलिलें । जीवरूपा आंवितिलें । हेंचि येथ ॥ १ ॥ तेंचि विज्ञान बोलिलें । अविद्यामयें घालें । आतां ऐक वहिलें । सुख दायक ॥ २ ॥ अभिधानें तरि एक । चिन्हेंही पैं एकतुक । परि जीवरूप कलंक । न वचे कदां ॥ ३ ॥ हेचि त्रिपुटी सुख दायक । आत्म प्राप्ति सम्यक । आणि जीवत्वाचाहि कलंक । ययाचि नामें ॥ ४ ॥ म्हणोनि एक तुक म्हणतां नये । निजसुख अतर्क्य आहे । तेंचि ज्ञान दिठी सोये [हे ?] । कवणिये परि ॥ ५ ॥ चंदन द्रुमा सारिखा दिसे । परि उपयोग आंहाति [होती ?] अनारिसें । उदक एक परि उससे । गंगे आंगीं पवित्रता ॥ ६ ॥ कीं झाड म्हणतां नये तुळसी । आणि वातें पोषला सुखवासी । ना भंवडी येतां शिसाळेसी । न ह्मणोचि उन्मनि ॥ ७ ॥ तया परि हे त्रिपुटी । अन्यथा सुखीं दिधली मिठी । निरूपिलीचि परिपाटीं । विशद करोनि ॥ ८ ॥ परि ते जाणिजे अनित्य । आतां तयाचि नामें निरोपूं नित्य । तेंचि सतत एक सत्य । आपुलें सुख ॥ ९ ॥ तरि तें कवणिये परि । शिष्यराया अवधारीं । सकळ संशय वरि । तुटोनि जाती ॥ १० ॥ कर्ता करणें मार्गें । निरूपिलीं प्रवृत्ति मार्गें । आतां निवृत्तीचिये संगें । ओळखणें कैसें ॥ ११ ॥ तरि कर्ता बोलिजे कारण । करणें तें महाकारण । आणि कार्य तें जाण ।

---

१ ज्यास, कोणत्याही गोष्टीचा किंवा पदार्थाचा क्षणमात्रही विसर पडत नाहीं असा जो अंतःकरणाचा भाव होतो तो. २ परमानंदाचें, अपाराचें, अतिशयिताचें. ३ प्रपंच ज्ञान, अनुभव. ४ स्वीकृत केलें, आमंत्रण केलें. ५ निराळें, सत्वर. ६ समतूल्य, एकसारखें, ७ सत्यपणानें, चांगलें शुद्ध. ८ दृष्टीला. ९ मार्ग किंवा सोपें. १० आहेत. ११ वेगवेगळे. १२ उल्हास, स्वस्थता, सुख १३ अर्धशिशी, मस्तकाला. १४ प्रचारांत असलेली. १५ स्पष्ट करून. १६ स्वरूपानुसंधान रूपी जो संकल्प त्यास निवृत्ति असें म्हणतात. विरक्तीच्या, अंतर्मुख वृत्तीच्या.

कैवल्य सुख ॥ १२ ॥ आपेंआप जाणती संज्ञा । कारण होय महा प्राज्ञा । आणि करणें तें सर्वज्ञा । महाकारण ॥ १३ ॥ तें कारणा आधीं कार्य । कीं कार्या पूर्वी कारण शौर्य । तेंचि बोलिजे निजधैर्य । आपुलें जें कां ॥ १४ कर्ता ह्मणिपें जयातें । करणें बोळंगे त्यातें । जाणावेंचि निरुतें । स्वानुभवें ॥ १५ ॥ कर्ता गुणसंग सोडुनी । करणें महत्त्व कवळोनी । कार्य बोलिजे निदानीं । तूर्या भूमि ॥ १६ ॥ कार्याचेनि । अध्यासें । करणें आधींच असे । मग कर्ता ह्मणिपे आपैसें । तयाचेनि ॥ १७ ॥ कर्तयाचा परिकरें । करणें होइजे तत्पर । आणि कार्याहि सादर । जयानें व्हावें ॥ १८ ॥ आतां भोक्ता भोगणें भोग्य । हेंचि आपुलें भाग्य । कवणिये परि सांग । निरोपूं तुज ॥ १९ ॥ भोक्ता बोलिजे आपण । इच्छेसि जेथुनी स्फुरण । उठलिया जाण । भोगणें ऐसें ॥ २० ॥ जया भोगणियां अंत । आपेंचि आप निभ्रांत । तें निमालिया बोलिजत । भोग्य ऐसें ॥ २१ ॥ इच्छे आधीं भोक्ता । आणि इच्छारूपें भोगणें व्यक्ता । तें निमालिया अव्यक्ता । बोलिजे भोग्य ॥ २२ ॥ तें भोग्यचि आपण । दिसे येतुलिया जाण । या परिचें निर्वाण । जाणिजे शिष्या ॥ २३ ॥ ध्येय ध्याता ध्यान । हें कवणिये परिचें मान । शिष्या ऐसें समाधान । आपुलें जें ॥ २४ ॥ ध्येय बोलिजे वस्तु ध्याता । आणि ते निमालिया तत्त्वता । बोलिजेचि नियंता । ध्यान ऐसें ॥ २५ ॥ ध्यानें गमिजे आपुलें सुख । नित्यानित्य हरिखं । तें कवणिये परि देख । निरोपूं शिष्या ॥ २६ ॥ ध्येय ध्याता निरसन । तेंचि बोलिजे ध्यान । ध्यान मिसें निजधन । सांपडे तया ॥ २७ ॥

---

१ ह्मणून, नाम, आख्या. २ आश्रय करणारें, सेवा करणारें. ३ कारणाच्या ठायीं. ४ भ्रांतीनें एका वस्तूच्या मूळ स्वरूपाची कल्पना दुसऱ्या वस्तूच्या ठिकाणीं करणें. (जसें रज्जूच्या ठिकाणीं सर्पत्व मानणें, अशाश्वतास शाश्वत मानणें). ५ प्रकार, आवृत्ति. ६ महिमान, परिमाण, प्रमाण. ७ नेमाचें, नियमित. ८ आनंद.

ध्यान सुख निर्भर । जेथ हरति अनेक जेर्जर । तें परम सुख सार । आपणां गमे ॥ २८ ॥ ध्यानाचेनि परिकरें । जयीं हरे अज्ञान भुरेरें । तें सुख सोपारें । अनुभवियालागीं ॥ २९ ॥ आतां साध्य साधक सिद्धता । तुज निरोपूं तत्वता । मग आपेंचि भववार्ता । होइजे वावो ॥ ३० ॥ साध्य बोलिजे जयातें । सकलार्थ कळती त्यातें । तोचि एक निरुतें । बोलिला येथ ॥ ३१ ॥ दृश्य भास प्रकाशक । साध्य बोलिजे सम्यकें । परिसावेंचि निष्टंक । श्रोते जनीं ॥ ३२ ॥ मग साध्यया जहीं हरे । तेथ साधक एकचि उरे । तेही दशा संहरे । तेचि बोलिजे सिद्धता ॥ ३३ ॥ ते सिद्धता कवणिये परी । शिष्य राया अवधारीं । आपेंआप परिकरीं । पावणें जें ॥ ३४ ॥ सिद्धतेचें लक्षण । दृश्य नेदी दिठी गवसणें । आपेंआप निर्वाण । पावणें जें ॥ ३५ ॥ तयाचि परि जाण । ज्ञान ज्ञाता लक्षण । सर्वे पावसी निर्वाण । आपुलें सुख ॥ ३६ ॥ हें सकल दृश्यांचें लेखन । तेंचि बोलिजे ज्ञान । हें भोगूनि आणी अहंपण । तोचि ज्ञाता बोलिजे कीं ॥ ३७ ॥ आणि तेही दशा हरलिया जाण । ज्ञेय बोलिजे निर्वाण । ययापरी परिमाण । अवधारिजे [जो] गा ॥ ३८ ॥ तें ज्ञेय सर्वत्र सदा सरिसें । जें व्यापपणें व्यापक असे । तेंहि पैं पुढें नासे । स्वस्वरूपीं ॥ ३९ ॥ ज्ञेय जाहालिया नव्हे सोपें । निज सुखाचि साक्षेपें । जाणीव दशा हारपे । आघवी तेथ ॥ ४० ॥ जाणिवे जेतुलेंये । तेतुलें निवांत लया जाये । ह्मणोनि जाणीव सोये । न धरणें तुवां ॥ ४१ ॥ आतां येतुलियाचें मान । दृश्य द्रष्टा दर्शन । तेंहि होय लीन । तया माजी ॥ ४२ ॥ तेंही नासावें लागे । प्रवृत्ति सहित निवृत्ति मार्गे । मग उरे जें कां निर्वाण अंगें । [निर्वांगें ?] । आपुलें सुख ॥ ४३ ॥ तेंचि

---

१ जर्जर करणारे शरीरभोग, शरीरदुःखें. २ पिसें, वेड. ३ अनायासानें घेतां येईल असें, सोपें. ४ खरें, चांगलें. ५ वास्तविक, सत्य. ६ खचीत, निश्चयानें. ७ विवेकानें, निश्चयानें प्रयत्नानें. ८ दृष्टीनें. ९ प्राप्त होणें, सांपडणें, आच्छादन.

भोगोनि सुखें। राहातां हरती सकळ दुःखें। निजात्म प्रतीती हरिखें। घृति[2] बैसे ॥ ४४ ॥ तया दर्शनाचेनि अभ्यासें। दृश्य द्रष्टत्व जेथ नासे। तेथ आपेंचि उरे आपैसें। दर्शन तें गा ॥ ४५ ॥ दृश्यीं बोळिजे स्थूळ भोग। द्रष्टत्वीं प्रविविक्त[3] चांग। दर्शनीं आनंद भोग निःसंग। बोलिला असे ॥ ४६ ॥ कार्य कारण कर्तृत्त्व। हें जया आंगींचें महत्त्व। तेंचि निरोपूं निज तत्त्व। तुजलागोनी ॥ ४७ ॥ कार्याची उठे धांव। तेंचि कारणा उठे हांव। मग उरते जाण माव[4]। कर्तृत्वाची ॥ ४८ ॥ सकळ कर्तृत्वा वेगळें। कवण एक निराळें। तें निरोपूंचि अवलीळें[5]। तुजलागोनी ॥ ४९ ॥ आतां हे आधवी[6] त्रिपुटी। शबल शुद्धाचिया परि-पाटीं[7]। जाणावीच गोमटी[8]। लिंगदेहीं ॥ ५० ॥ ते कवाणिये परिची चांटणी। विनटेली[9] त्रिपुटीपणीं। तेंचि परिसावें आपणीं। शिष्य वर्यें ॥ ५१ ॥ शबलांश निरोपूं आधीं। मग शुद्धांशाची [10]मांदी। अवधारिजे [जो ?] निरवधी[11]। शिष्य राया ॥ ५२ ॥ शबलांश जयातें ह्मणणें। तें देख कैसें बोलणें। मग आपेंचि खुणें। पावसील तूं ॥ ५३ ॥ अंतः-करण भोक्ता। व्यानाचेनि ये व्यक्ता। श्रोत्राचेनि उक्ता। शब्दासहित ॥ ५४ ॥ मनासि भोगणें। समानाचेनि आथिलेपणें[12]। त्वचा स्पर्शीं पाणीचेनि जाणणें। स्पर्शा सहित ॥ ५५ ॥ बुद्धि जाणणें भोग्य। उदानाचेनि तया योग्य। चक्षुपादेंद्रियें सांग। रूपासहीत ॥ ५६ ॥ कार्य चित्त सहित। कारण प्राण रहीत। कर्तृत्व जिव्हा शिश्न। मिरवत रसासहित ॥ ५७ ॥ उदका माजी महि। आली असे कीं निःसंदेहीं। तेथ अपाना सहित सोयी। [ही ?] घ्राणीं मिरवे ॥ ५८ ॥ अहंकार

---

१ आनंदानें. २ निजधैर्य. ३ या भोगांबद्दल वगैरे माहिती सिद्धांत संहिता पूर्वार्ध पृ. १६० [टीप १] येथें आहे ती जिज्ञासूंनीं पहावी. ४ माया, कपट, गारुड. ५ सहजींसहज. ६ एकंदर, संपूर्ण. ७ प्रचारांत, व्यापारांत. ८ सुंदर, चांगली. ९ शोभली. १० मेळा, समूह. ११ अत्यंत, अमर्याद. १२ अस्थित्व, आहेपणानें.

येतुलिया । मिळोनि आणि आये । गुदाचिया पायीं । गंवसोनियां ॥५९॥ कर्ता बोलिजे अंतःकरण । करणें बोलिजे व्यान । कार्य श्रोत्र वाचा आपण । शब्दा सहित करी ॥ ६० ॥ साध्य बोलिजे मन । साधक ह्मणिजे समान । सिद्ध त्वचा पाणी आपण । स्पर्शा सहित ॥ ६१ ॥ ज्ञान बोलिजे बुद्धि । ज्ञाता उदान त्रिशुद्धि । ज्ञेय चक्षु पाद समृद्धि । रूपा सहित ॥ ६२ ॥ आतां ध्येय बोलिजे चित्त । ध्याता प्राण सतत । ध्यान जिव्हा शिश्न निरुत । रसा सहित ॥ ६३ ॥ अहंकार बोलिजे दृश्य विशेष । अपान द्रष्टा अशेष । दर्शन गुद घ्राण प्रवेश । गंधा सहित ॥ ६४ ॥ हें एकांशीं बोलणें । विस्तारा रूप करणें । येन्हीं आघवें संभवणें । अंतःकरणें ॥ ६५ ॥ अंतःकरणा विरहित । कांहींच न होत जात । ह्मणोनि बोलिजे सिद्धांत । तेंचि कारण ॥ ६६ ॥ हें शबलांशीचें निरूपण । तुज निरू [रो ?] पिलें जाण । पुढें समज बुझवणें । शुद्धांशाचें ॥ ६७ ॥ हेचि त्रिपुटि उपरति । उर्ध्व दिठी मिरवती । तरि तेचि पहा व्यक्ति । कैसें आतां ॥ ६८ ॥ कर्ता शब्द वाचा । करणें श्रोत्र व्यान साचा । कार्य बोलिजे अंतःकरणाचा । लयातीत ठावो ॥ ६९ ॥ साध्य बोलिजे स्पर्श पाणी । साधक समान त्वचा पणीं । सिद्ध बोलिजे मना धुणी । जाहालिया वरी ॥ ७० ॥ ज्ञान बोलिजे पादरूप । उदान चक्षु ज्ञाता रूप । ज्ञेय बोलिजे साक्षेप । बुद्ध्यातीत ॥ ७१ ॥ रस शिश्न ध्येयपणीं । प्राण जिव्हे ध्याता गवसणी । घालोनि ह्मणिजे आपणीं । चित्तातीत ध्यान ॥ ७२ ॥ गुद गंध दृश्य । अपमान घ्राण द्रष्टा अशेष । दर्शन बोलिजे निःशेष । अहंकारातीत ॥ ७३ ॥ ऐसें हें निरूपण । शुद्धांशीचें लक्षण । त्रिपुटीचें परिमाण । जाण ऐसें ॥७४॥

---

१ इतक्यानांही. २ आकाराला. ३ पाया (बुनाद, पायु.) मध्यें. ४ आच्छादन होऊन, दडपून. ५ समजाविशी, एक वाक्यता. ६ पूर्वी जे जे विषय इंद्रियांनीं सेवन केले आहेत, तिकडेसच इंद्रियें अंतःकरण येऊन धांवतात; तीं " ते ते विषय नाशवंत जाणून " त्यांकडे जाऊं न देतां क्षणोक्षणीं नारायण परायण [आत्मपरायण] करावीं. यास उपरती ह्मणतात. ७ अलक्ष दृष्टीला मिरवणारी.

एवं शबळ शुद्ध दोनी । चित्पदार्थी विरोनि । जातीच पै निदानीं । कवाणिये परि ॥ ७५ ॥ सिंधुमाजी लवण । कीं गारांचें दिसलें पण । तया परि परिमाण । येथिलें असे ॥ ७६ ॥ यया चित्पदा माझारीं । शबळ शुद्धा घरीं । उभयपणाचिये परिकरीं । त्रिपुटि हे विरे ॥ ७७ ॥ तो ऐक अनुक्रम । त्रिपुटीचें नुरे नाम । मग परम सुख सप्रेम । भोगणें घडे ॥ ७८ ॥ शबळ चित्पदार्थी । एक भाग मुरे निगुतिं । आणि उरला शेवटीं निरुतिं । शुद्धांशीं मुरे ॥ ७९ ॥ कर्ता करणें हें होणें । शबळांशीं निरसणें । आणि कार्य नुरणें । शुद्धांशामाजी ॥ ८० ॥ तेवींच भोक्ता भोगणें । शबळांशीं तया निरसणें । मग भोग्य जें कां उरणें । शुद्धांशीं मुरे ॥ ८१ ॥ ध्येय ध्याता दोन्ही प्रतीति । शबळ चित्पदार्थी नुरती । आणि ध्यान मुरेचि सततीं । शुद्धांशामाजी ॥ ८२ ॥ दृश्य द्रष्टा दोन्हि भाग । शबळांशीं नुरती चांग । आणि दर्शनही मुरे सांग । शुद्धचित्पदार्थी ॥ ८३ ॥ एवं आघवी त्रिपुटी । शबळ शुद्ध उभयांपोटीं । मुरेचि निःशेष दुजी गोठी । पाहतां नसे ॥८४॥ स्थूळ सूक्ष्म उभय भाग । शबळ चित्पदीं विरती सांग । पुढें नुरे जें निःसंग । आपुलें सुख ॥८५॥ विश्व तैजसु हे अभिमानी । नुरतीच चित्पदार्थी निदानीं । मग उरे जें कां समाधानीं । आत्मसुख ॥८६॥ जागृति स्वप्न दोन्ही अवस्था । नुरेचि शबळांशीं व्यवस्था । तया चित्पदीं संस्था । पावलिया वरि ॥८७॥ नेत्र स्थान स्थूळ भोग । कीं कंठेंशीं प्रविविक्त सांग । नुरेचि पैं निःशेख [ग ?] । तये ठायीं ॥ ८८ ॥ एवं शबळ चित्पदार्थी । अविद्या समूळ निरसे ती । हें जाणा वेंचि निगुतिं । स्वानुभवें ॥ ८९ ॥ शबळ चित्पदार्थ ह्मणणें । ओळखावा ऐशिये खुणें । स्थूळ सूक्ष्म रूढवणें । जयाचेनि ॥ ९० ॥ स्थूळ सूक्ष्म निपजणें । आणि जेथिलें तेथ निमणें । हें जयाचेनि होणें । चित्पद बोलणें शबळांश ॥ ९१ ॥ आणि हें जेथ नसे । तेथ शुद्धांश नांदतसे । तो कवणिये परि परियसे । शिष्यवर्या ॥ ९२ ॥ स्थूळ सूक्ष्म जाहलें ।

१ गोष्ट.

हें जेथ नाहींचि देखिलें । तें जाणातें वहिलें । शुद्ध चित्पद ॥ ९३
आणि एकवेळां कल्पिलें । तरि तें कल्पिलेंचि वायां गेलें । ह्मणोनि बोधि
वहिलें । शुद्ध चित्पदार्थ ॥ ९४ ॥ ऐशिया शुद्धांशामाजी । शबल
विराला सहजीं । मग उरे जें कां तेजीं । आपुलिया ॥ ९५ ॥
चित्पदावीण । शबलांशा नाहीं वर्तन । ह्मणोनि करावें समाधान । अ
तहीं ॥ ९६ ॥ शबलांश दध्याकारीं । शुद्धांश नवनीत वरि । ह्मण
तया माझारी । ऐक्यचि असे ॥ ९७ ॥ ह्मणोनि शुद्ध चित्पदार्थी । शबल
निरसोनि निगुर्ति । मग उरे ऐक्यदशा निरुति । शुद्धांश तो ॥ ९८
येतुली प्रतीति बाणलिया । कारण ह्मणणें शिष्य राया । आपें
बिसांविया । जाणिजे ठावो ॥ ९९ ॥ महाकारण ओळखितां । का
पाठी करितां । शुद्धांश बोलिजे तत्त्वतां । शुद्ध चित्पदार्थ ॥ १०० ॥
चित्पद अंगीक । शबलांश बोलिजे निष्टंक । ह्मणोनि तया एक । बो
असे ॥ २०१ ॥ तेचि प्रणवाचे चरण । अकार उकार मात्रा जा
मकारीं जाती विरोन । आपेंआप ॥ २ ॥ एवं शबल शुद्ध दोन्ही भा
शबल त्वंपदीं विरती चांग । या नंतरें निर्वाण अंग [निर्वांग ?] । पा
आतां ॥३॥ माया हेंचि लटिकें । तेथ नाम रूपकें[2] निकें[3] । ह्मणोनी
सकळिकें । लय पावती ॥ ४ ॥ आतां चित्पद जेथ लटिकें । तेथ सत्पद
निकें । ह्मणोनि पदें सकळिकें । लय पावती ॥५॥ आतां चित्पद जेथ लटि
तेथ सत्पद कें निकें । तेंही मुरे एकंवंकें । शुद्ध त्वंपदार्थी ॥ ६ ॥
पदार्था प्रयोजन । पाहतां नाहीं निदानीं जाण । तो मिथ्याचि भ
आपण । ययावरि ॥ ७ ॥ जेथ अविद्याचि नाहीं । तेथ सुविद्ये कें प्र
जन पाहीं । ह्मणोनि हें निःसंदेहीं । मिथ्याचि जाण ॥ ८ ॥ आणि
तत्त्वें नाहीं । तेथ महत्तत्त्व [महातत्त्व ?] मिथ्या पाहीं । ह्मणोनि
त्वंपद तेंही । साच नव्हे ॥ ९ ॥ सत्पद उभय भाग । शबल शुद्ध चां

---

१ सि० पू० पृ० १६० [टीप १] येथें खुलासा पहा. २ कसें, केवीं. ३ चां
४ ऐक्याकार. ५ कारणाच्या ठायीं.

विरोनि जाती निःसंग । शुद्ध त्वं पदार्थी ॥ १० ॥ शुद्ध त्वं पदार्थो आ- शयो । मायेचाचि अभिप्रायो । तरि तो निःसंशय प्रत्ययो । मिथ्या जाण ॥११॥ शबळांश मुरोनि लटिका । जाहलिया शुद्धांश कें निका । ह्मणोनियां एकवंका । सत्पद मिथ्याचि ॥ १२ ॥ शबळ सत्पद लटिकें । मा शबळ तत्पद कें निकें । ह्मणोनि हें निष्टंकें । मिथ्याचि जाण ॥ १३ ॥ तयाचि परि शुद्ध सत्पद । तेंही मिथ्याचि विशुद्ध । मा शुद्ध त्वं पदार्थ विशद । नव्हेचि साच ॥ १४ ॥ हीं चतुष्पदें [चतुर्पदें ?] जेथ नसती । तेथ आनंद कें वसती [वस्ती ?] । ह्मणोनि तत्पदार्थ निरुति । लटकाचि जाण ॥ १५ ॥ आणि यया आंतुले अभिमानि आपण । तेही मिथ्याचि पैं जाण । तयाचि परि अभिधान खुण । निरोपूं तुज ॥ १६ ॥ शबळ त्वंपदींचें जाणणें । स्थूलसूक्ष्म कारण खुणें । तरि तें नुपजतांचि ह्मणणें । आघवें येथ ॥ १७ ॥ आणि तयांचे अभिमानि प्राधान्य । ते जाणावेचि सर्व शून्य । कीं एक सर्वत्र चैतन्य । जाणिलिया वरि ॥ १८ ॥ उत्पत्ति क्रम नसे पहिका । तेथ विश्व केतुला मिरवळा । मिथ्या कल्पने भासला । येरवीं नसे ॥ १९ ॥ विश्वासि नाहीं विश्वपण । सबाह्य देखिलिया आपण । अभिमानियां निर्वाण । नुरेचि तेथ ॥ २० ॥ अभिमान जाहलिया शून्य । कें उरे जागृतीचें मान । ह्मणोनि जाण महिमान । ऐक्याचि हें ॥ २१ ॥ स्थूलचि न पडे दिठी । तेथ नेत्र स्थानाची कें गोठी । ह्मणोनि हे हिंपुटी । बोलोंचि नये ॥ २२ ॥ गुणचि नाहीं मुळीं । तेथ कें रजोगुण नवाळी । ह्मणोनि एकीएक निर्मळीं । निज ज्योति जाण ॥ २३ ॥ ॐकार एक एकाकार । तेथ केविं बोलिजे अकार । ह्मणोनि आघवें निराकार । एकचि जाण ॥ २४ ॥ जेथ जागृतीच लटकी । तेथ स्वप्नावस्था केतुली निकी । ह्मणोनि साच एकवंकीं । निजज्योतीच ॥ २५ ॥ जेथ स्थूलचि लटिकें । तेथ सूक्ष्म तें केतुलें निकें । ह्मणोनियां एकतुके । स्वानुभवचि ॥ २६ ॥

---

१ मग. २ कष्ट, दुःखावस्था. ३ अपूर्वता. ४ केवढीशी. ५ चांगली. ६ ऐक्य,कार. ७ समतूल्य.

आणि ते तुला अभिमान । तैसाचि केवीं मान । ह्मणोनि तें जाण मिथ्याचि कीं ॥ २७ ॥ जेथ स्थूळ भोग असाच । तेथ प्रविविक्त कें साच । ह्मणोनियां अनिर्वाच । आघवें जाण ॥ २८ ॥ हें येतुलें जेथ अनित्य । तेथ उकार मात्रा कैंची नित्य । ह्मणोनी हें तन्नैमित्य [निभित्य ?] धरोचि नये ॥ २९ ॥ जेथ नाहीं गुणत्रय । तेथ सात्विका कैंचा अभिप्राय । आणि ज्ञान शक्तीचें निलय । उरे केवीं ॥ ३० ॥ जेथ नाहीं क्रिया शक्ति । तेथ कैंची ज्ञानशक्ति । असो जेतुली व्यक्ति । तेतुलें तें[२] नव्हे ॥ ३१ ॥ हें जेथ आघवें लटिकें । तेथ कारण कैसें निकें । ह्मणोनियां एकवंकें । परब्रह्मचि ॥ ३२ ॥ जेथ जागृति स्वप्न नाहीं । तेथ सुषुप्ति कैंची पाहीं । ह्मणोनियां निःसंदेहीं । एकचि जाण ॥ ३३ ॥ जेथ स्थूळ प्रविविक्तचि नसे । तेथ आनंद भोग केवि असे । ह्मणोनियां अनारिसें । जाणणें तुवां ॥ ३४ ॥ जेथ विश्व तैजसु नाहीं । तेथ प्राज्ञ असे केवि पाहीं । ह्मणोनियां निःसंदेहीं । वेगळेंचि जाण ॥ ३५ ॥ जेथ रज सत्वाचि नाहीं । तेथ तम तो कायी । ह्मणोनि हे सोयी । नव्हेचि जाण ॥ ३६ ॥ हें आघवेंचि पोळें[३] । तेथ मकार कैंचा बोळ ? । ह्मणोनि हें नवल । साच नोहे ॥ ३७ ॥ मकारा नाहीं मकारपण । पाहिलिया निजींची खुण । एक आघवेंचि निर्गुण । परम तत्त्व तें ॥ ३८ ॥ हें जेथ आघवें नाहीं । तेथ शबल त्वंपदार्थ तो कायी । ह्मणोनि ऐक्यत्वेंचि सोयी । जाण शिष्या ॥ ३९ ॥ आणि हें जेथ नाहीं । तेथ शुद्धांश तो कायी । महत्तत्त्वाची सोयी [ही ?] । बोलवे केवीं ॥ ४० ॥ तरवीं तत्त्वां निरसणी । तेथ महत्तत्त्व केवि ये मिरवणी । ह्मणोनियां उत्तमपणीं । असे तेंचि जाण ॥ ४१ ॥ एवं सच्चित्पदार्थ । शुद्ध त्वंपदीं मुरे सत्य । आणि तेंहि नुरे निभित्त [त्य ?] पूढिलियां ॥ ४२ ॥ हें आघवेंहि लटिकें । तेथ शुद्धत्वंपद तें काय निकें । ह्मणोनि नुरेचि निष्टंकें । शबल तत्पदार्थी ॥ ॥ ४३ ॥ जागृति स्वप्न सुषुप्ति । या जहीं मिथ्या होती । तेथ

१ निश्चय करण्यास अशक्य. २ तें अव्यक्त. ३ फुकट, मिथ्या.

केविं ते मिरविती । तूर्या भूमि ॥ ४४ ॥ विश्व तैजसु प्राज्ञा । बोलावया नाहीं संज्ञा । तेथ केविं मिरवणें सर्वज्ञा । ईश्वरासी ॥ ४५ ॥ स्थूल सूक्ष्म कारण । पाहतां नाहीं जाण । तेथ कायसें महा कारण । मिरवे पैं ॥ ४६ ॥ महाकारण नव्हे सत्य । हें धरों नयेचि निमित्त नित्य । एकीं एक निज ज्योति सत्य । जाणिलिया वरि ॥ ४७ ॥ जेथ नसे स्थूल भोग । प्रविविक्त आनंदा संयोग । तेथ केविं उरे लोंग । आनंद भासा ॥ ४८ ॥ सत्व रज तम । ययांचें नुरे नाम । तेथ शुद्ध-सत्वा संभ्रम । उरे केवीं ॥ ४९ ॥ एवं तत्पद त्वंपद । ययांचे नुरती भेद । तेथ सचित्पद विशद । उरें केवीं ॥ ५० ॥ हिरण्यगर्भ ब्रह्मांड माया । नुरोचि तेथ शबला यया । तत्पदार्थी आया[१] । नुरिजेचि कवणें ॥ ५१ ॥ आणि हेंही जेथ ठाटिकें । तेथ शुद्ध तत्पद तें केंवि निकें । आणि ईश्वरत्व एक वंकें । साजे केवीं ॥ ५२ ॥ सत्पद त्वंपद एक-वटलें । शबळ शुद्धेशीं वहिलें । तेथ चित्पद आटलें । आंताचि कीं ॥ ५३ ॥ चित्पदा नसे वेगळिक । सत्पदावीण सम्यक । ह्मणोनि आटंती निष्टंक । तया माजी ॥ ५४ ॥ आणि सत्पद चित्पद दोनी । त्वंपदावीण निदानीं । नुरतीच हें तूं मानी । स्वानुभवेंचि ॥ ५५ ॥ हें येतुलें ह्मणितलें । शबळ तत्पदार्थी लय पावलें । आतां ययातीत ओळखिलें । पाहिजे येथ ॥ ५६ ॥ सच्चित्पद लय पावलिया । आनंद ह्मणणें शिष्य राया । तोही लय पावलिया । शुद्ध तत्पदार्थी ॥ ५७ ॥ सचित्पद हें ठाटिकें । या आनंद ह्मणणें काय [कार्य ?] निकें । ह्मणोनियां एकवंकें । परब्रह्मचि ॥ ५८ ॥ सच्चि-त्पदा नुरे अभिप्राय । तरि मग आनंदा कवण तें निलय । ह्मणोनियां निरामय । जाणणियां येथ ॥ ५९ ॥ आणि जाणणें हा भास । जेथ नुरे निःशेष । तेथ हा निज उल्हास । आपणां भेटे ॥ ६० ॥ सर्वें आनंदी मुरे त्वंपद । शबळ शुद्धाचाहि भेद । मग उरे जें कां विशद ।

---

१ संबंध, उपाय. २ आकार, प्रमाण, मान यांस.

तत्पद ऐसें ॥ ६१ ॥ तो शबळ तत्पदार्थ । शुद्धांशीं मुरे यथार्थ । मग उरे जो कां परमार्थ । आपणापें जो ॥ ६२ ॥ आतां हें आघवें क्षयो । तरि शुद्ध तत्पदा कवण आश्रयो । तेहि मिथ्या निःसंशयो । जाणिजे शिष्या ॥ ६३ ॥ तत्पदार्थ बोलणें । तरि हें कवणें ठायीं मिरवणें । एकीएक खुणें । पावलिया ॥ ६४ ॥ येथ बोलिजे भेद । तरि पहिला कवण तो खेद । मा थोरावला आनंद । तयें जागीं ॥ ६५ ॥ आनंद ह्मणणें या बोला । ठावचि नसे वहिला । येतुलियान जाहला । आनंद वावो ॥ ६६ ॥ आनंदासि कारण । पाहतां नाहीं निर्वाण । ह्मणोनि अबोल जाण । आपुलें सुख ॥ ६७ ॥ यया सकळिकां आश्रयो । शुद्ध तत्पदार्थी अभिप्रायो । तरि तोहि जाण निःसंशयो । नुरेचि येथ ॥ ६८ ॥ त्वं पदार्थाविण । तत्पदा नाहीं वर्तन । तरि तोहि वावो जाण । स्वस्वरुपीं ॥ ६९ ॥ तत्पदा नाहीं कारण । पाहतां निजीचें निर्वाण । सहज निजींचि खुण । जाणिलियावरि ॥ ७० ॥ हें आघवेंचि पावे लय । तरि तत्पदा उरे कवण निलय । असों ऐशी सोय । घरोंचि नये ॥ ७१ ॥ जागृति स्वप्न सुषुप्तीसी । पाहतां न दिसे उसेंसी । तरिचि तेथ तुझे तूर्येसी कवण पुसे ॥ ७२ ॥ येतुलें हेंही वावो । तरि मग तूर्येसि कवण ठावो । ह्मणोनि एकीएक संभवो । जाणिजे ऐसा ॥ ७३ ॥ सकळ जाणणियां आधीं । जाणणें जें निरवधि[3] । तेचि सहज समाधि । पुढें सांगों ॥ ७४ ॥ आतां तत्पदार्थ आघवा । शबळ शुद्ध दोन्हीं नावा । इयें केला रिघावा । असि पदीं ॥ ७५ ॥ तत् त्वम् पद निरसन । तेंचि असिपद जाण । निःशेष फिटे बंधन । कल्पनेचें ॥ ७६ ॥ ते कल्पना कवणिये परि । शबळ शुद्ध दोन्ही वरि । निरसोनि जाती घरीं । असि पदाचिये ॥ ७७ ॥ तें असिपद निदान[4] । भवेंचि भव भंजन । तेथ निरसे जन विजन । कल्पने सहित ॥ ७८ ॥ त्वम् पदार्थ चित्पदें सहित । शुद्धांशीं

---

१ विषाद, दुःख. २ श्वास उच्छवासरूप जीवधर्मत्व.

३ अवधी रहीत, निःसीम, उत्तम, अत्यंत. ४ कारण, शेवट.

सत् पद आटत । तेंही मग पैं नुरत । शबल तत्पदार्थी ॥ ७९ ॥ आतां हीं चतुष्पदें [चतुर्पदें !] । आनंदीं मुरती त्रिशुद्धें । मग आनंदही विषदें । शुद्ध तत्पदार्थी मुरे ॥ ८० ॥ आणि शुद्धतत्पदार्थासहित । असि पदीं मुरे रत । तेंहि नव्हे सतत । अवधारिजे ॥ ८१ ॥ हें सकळ मिथ्या जाहलें । तेथ असिपदचि कें उरलें । ह्मणोनि बोलतां वहिलें । एकचि नये ॥८२॥ हें जाहलिया सकळ वावो । केवीं उरे असिपदा ठावो । ह्मणोनि वाचे आला गौरवो । साच नकळे ॥ ८३ ॥ सृष्टीच नसे जेथ । तेथ सर्वज्ञत्व कैंचें नांदत । ह्मणोनि ईश्वरत्व सतत । साच नोहे ॥ ८४ ॥ कैंचें सर्वज्ञत्व कैंची तूर्या । कैंचि साक्षिणि कैंचि चर्या । तूर्या बोलिजे वेर्या । कायसी तेथ ॥ ८५ ॥ जेथ साक्षित्वा नुरे ठसा । तेथ तूर्या निवटे केवि कसा । ह्मणोनि हा अनारिसा । परिकैरचि जाण ॥ ८६ ॥ अकार उकार मकार । ययां नाहीं पुरा प्रकार । तेथ अर्धमात्रा सार । निवडती काय ॥ ८७ ॥ ह्मणोनि अर्धमात्रा महांकारण । ईश्वर शुद्ध सत्त्वात्मक जाण । हें आघवेंचि आपण । मिथ्या ह्मणणें ॥ ८८ ॥ ययांसी नुरेचि कारण । पाहतया आधीं कार्य जाण । ह्मणोनि भोगिजे निर्वाण । आपुलें एक ॥ ८९ ॥ हा सकळ तत्पदार्थ अनित्य । तहीं असि पद तें काय सत्य । ह्मणोनि ययातीत । ओळखणें आतां ॥ ९० ॥ अर्धमात्रा जेथ नसे । तेथ बिंदु तरि केविं असे । ह्मणोनि जें शब्दीं दिसे । तें तव नव्हेचि कीं ॥ ९१ ॥ जेथ लटिकें महांकारण । तेथ कैवल्या काय परिमाण । ह्मणोनि नव्हे अनारिसेपण । जेथिचें कीं ॥ ९२ ॥ जेथ नसे ईश्वर हा भाव । तेथ कैचा सदाशिव । ह्मणोनि बोलामाजी संभव । एकचि नव्हे ॥ ९३ ॥ जेथ तूर्याच लटिकी । तेथ उन्मनि कायसी निकी । ह्मणोनि देख एकवंकी । अनारिसी कळा ॥ ९४ ॥ जेथ नसे प्रवृत्ति । तेथ केविं मिरवे निवृत्ति । ह्मणोनि एकीएक ज्योति । अनारिसी जाण ॥ ९५ ॥ ययापरि असिपद ।

---

१ श्रेष्ठरूपा. २ वेगळाच. ३ प्रकारच वेगळा. ४ प्रमाण.
५ ऐक्याकार. ६ वेगळीच (ज्ञानकळा, सत्रावी).

नुरेचि बोलतां भेद । एका आपणा विशद । भोगिलिया
प्रणव बीज बाव [उ ?] टळी । गेलीच नुरतां इये काळ
सुख नवाळी । देखलिया वरि ॥ ९७ ॥ येथ एकावीण
नयेचि सहजें । स्वरूप समाधि निजे । निजलिया वरि ॥
नीज हाहि भास । जेथ मुरे निःशेष । तेंथ आपणापें रहिव
होय ॥ ९९ ॥ सहजभावाच्या बोवैरा । जो निजलाचि
पुनरावृति वारा । लागूंचि न श [स ?] के ॥ ४०
हें येतुलें । होत जात बहिलें । नामरूप उच
हें ॥ १ ॥ माया भास भाविला । तेथ ॐकार ऐसा जाहल
आह्मीं ह्मणितला । ब्रह्म ऐसा ॥ २ ॥ निर्विकल्प भिंतीवरि
विनटलें परि । पुसलियाहि निर्धारीं । भिंतीच उरे ॥ ३
पुरती । कां प्रणव भासला वैरौती । ह्मणोनि तेही दशा वि
जाण ॥ ४ ॥ काया निपजे निमे । हें जाणों आलिया सं
वंचतीच शिमे । विसाविया तहीं ॥ ५ ॥ अजगर गेला
आणि जया कपाटीं भासला । तें गृह ठेवणियेला । करितील
कां नावाजला तस्कर गांव । आणि तेथ नसतो पूर्व स्वभा
आपुलिया वित्ता उगव । करितील कवण ॥ ७ ॥ ना
वादी । वेळां आलिया त्रिशुद्धि । तेथ निथंता मांदी । मांडे
तया परि हें आसि पद । ॐकाराचा कळस [कलश ?]
तोचि निजानंद । ह्मणों नये ॥ ९ ॥ हें प्रणव बीज

---

१ मोठ्या वाऱ्यानें उत्पन्न झालेली वर्तुलाकृति भोंवडी
फिरणारा भोंवरा. २ अपूर्वता, नवल विशेषता. ३ खोलीम
झाले, निमग्न झाले. ५ वर वर. ६ नाश पावतें, लयास जातें.
८ द्रव्य वृद्धिंगत कर्ण्याचा व्यापार. ९ न्यायबुद्धीची, नियमितपणा
समुदाय.

दशेतें पातलें । आणि तेंचि निरसतां मुसावलें । सुख हें काय ! [ये !]
॥ १० ॥ येतुलेनिच जाहलें । प्रणव मोडिलिया वहिलें । हें नाहींचि मां
परिसिलें । तत्त्वविदीं ॥ ११ ॥ प्रणवा स्वाधीन निजकळा । हा कवण
बोलावया जिव्हाळा । पावणिया अवलीळा । महिमान ऐसें ॥ १२ ॥
प्रणवा नाहीं प्रणवपण । सबाह्य जाहलिया आपण । कवण भावने दुजें
ठाण । पडे तेथ ॥ १३ ॥ हें सज्जन जनाचें सुख । निजींच जडे निज
हरिखें । साविर्याचि सुख दुःख । हारोनि जाय ॥१४॥ एकाक्षर ब्रह्माकार ।
तेथ केविं घडे प्रकार । मात्रा त्रै उच्चार । नाहींचि जेथ ॥ १५ ॥ प्रणव
रूपें आपण । आणि आपणा रूपें प्रणव जाण । ऐशीच हे खुण । पाविजे
तेथ ॥ १६ ॥ सकळ ह्मणणिया लय । तेथ केविं उरे असि पद
अभिप्राय । एक आपुली सोय । धरिलिया वरि ॥ १७ ॥ जेथ मिथ्याचि
प्रणव । तेथ केविं असिपदा संभव । परब्रह्म अनांव । जाणलिया वरि
॥१८॥ जेथ भूमिवरि भासला भास । तरि तोहि नव्हे आपुला उल्हास ।
जाणीव तुरुनि उरला शेष । आपणापें तेंचि जाण ॥ १९ ॥ नामें नाम
निरसन । रूपें रूप हारतें मान । तेंचि आपुलें समाधान । शिष्यवर्या
॥ २० ॥ आकाशीं घन पटळ । कीं रश्मिं भासे मृगजळ । नाना तरंग
खळाळ । समुद्रीं जैसे ॥२१॥ क्षिति वरी तृण । कीं सिंधु मिसें लवण ।
तेतुलिया पाडें मिरवण । असिपदा यया ॥ २२ ॥ जेथ नाम रूपचि
अनित्य । तेथ असिपद कायसें नित्य । ह्मणोनि असे जें कां सत्य । तेंचि
तुवां जाणणें ॥ २३ ॥ यया सकळ जाणणिया पासाव । जाणोनि
निभिंणें [णी ?] जो कां भाव । तोचि ओळखणें स्वभाव । आपुला तुवां
॥ २४ ॥ ऐसें हें निरूपण विशद । जीव ईश्वरीं तुरे भेद । तोचि महा-

---

१ पूर्णपणें भरून राहिले. २ मग. ३ तत्त्ववेत्त्यांनीं. ४ सहजच. ५ आनंद, हर्ष. ६ सहजच. ७ नामरूप रहीत. ८ दाट मेघमाला. ९ सूर्य किरणाच्या भासामुळें. १० निमग्न होणे, लीन होणें.

वाक्य प्रबंध । निरूपिते होती ॥ २९ ॥ ते श्रीगुरु परमानंद । ईश्वर ब्रह्मीं नुरविती भेद । तोचि एकार्णव विशद । निरू [रो ?] पिती शिष्या ॥ २६ ॥ ऐकोनि शिष्य परम । उत्साह लाधला अनुपम । तें एक स्व-स्वरूप प्रेम । तोचि भोगी ॥ २७ ॥ शिष्य ब्रह्म बोधें बोधला । अष्टांगें हरुषला । आनंदें पोस [ष ?] ला । आपणापें जो ॥ २८ चकोरां चंद्रामृत । कीं मयोरां वर्षाकाळ येत । तया परि उद्यत । जाहालाचि तो ॥ २९ ॥ मग तें स्वानंद प्रमेय सांवरोनी । पुनति विनटे विज्ञापनि । सोहिरा दास ह्मणे अवधानि । सावध व्हावें श्रोतियें ॥ ४३० ॥

इतिश्री महदनुभवेश्वरि सृष्टिसंहारक्रमे गुरुशिष्यसंवादे तत्वमसि-महावाक्य योगोनामषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

अध्याय १७ वा.

क्षराक्षर उत्तम पुरुषयोग.

श्री मन्महागणाधिपतये नमः । श्री वाग्विलासिन्यै नमः ।। जयजयाजी श्रीगुरू । पूर्णानु [भूति ?] भवी परात्परू । ज्याचिये कृपेनें संसारू । लया पावे ।। १ ।। जयजयाजी भुवनोद्भवा । भुवनोद्विहिन महानुभावा । निजीं निजसुख गौरवा । अनादि सिद्धा ।। २ ।। जयजयाजी सारथी । मनोद्भव सुमनोरथीं । भवभास भारती । विनोटितेया ।। ३ ।। जयजयाजी पारंगता । अद्वैत सुख विहिनता । परमपद तत्त्वता । अलक्ष रूपा ।। ४ ।। जयजयाजी स्वानुगता । आर्त भूत परमार्ता । मजमाजी परिणता । परि पाळया ।। ५ ।। जयजयाजी अव्यया । अविद्यमान अक्रिया । परा प्रमेय अप्रमेया । सुखदायका ।। ६ ।। जयजयाजी भक्त वत्सला । अद्वैत सुख प्रबळा । निःसंग निर्मळा । करुणार्णवा ।। ७ ।।

---

१ हा सर्व प्राण्यांच्या हृदय भुवनांचा ज्याच्या पासून उद्भव आहे. अशा ! २ भुवनां विरहीत असणाऱ्या अर्थात् हृदय भुवनांत वास करणाऱ्या, [एको हंसो भुवनस्यास्य मध्ये स एवाग्निः सलिले संनिविष्टः ।। १५ ।। सतन्मयो ह्यमृत ईशसंस्थोज्ञः सर्वं गोभुवनस्यास्य गोप्ता । य ईशेऽस्य जगतो नित्यमेव नान्यो हेतुर्विद्यते ईशनाय ।। १७ ।। श्वे० उ० अ० ६ ।। भावार्थः—" ह्या भुवनाच्या ठायीं एक हंस आहे तोच पाण्यांत असलेला अग्नि (सूर्य) आहे " " तो प्रकाशमय, अमर (स्वतन्त्र) राजा सारखा राहणारा, जाणता, सर्व ठिकाणीं गति असणारा, या भुवनाचा पालन कर्ता आहे, जो नेहमींच या जगाचें नियमन करितो; [या जगास] दुसरा नियामक नाहीं.] ३ महान प्रतापिया ! ४ भवभास हेंच भारती युद्ध त्यामध्यें. ५ रजतमादि दोष युक्त जें कुरुकटक त्याचा नाश करणाऱ्या ! ६ वैराग्य किंवा शांति यांची पूर्णावस्था, ब्रह्मरूपता.

ऐसें अनन्यभावें शिष्यें । विनविलेंचि अशेषें । पुसों आदरिलें विशेषें । आपुलें सुख ॥ ८ ॥ जी हे सकळ योग कथिले । मातें परिसतांचि सौख्य वाटलें । तरि मज मनामाजी आलें । प्रमेय एक ॥ ९ ॥ हे सकळ योग युक्ति । परिसतांचि वाटली विरक्ती । परि तेंही दिसे व्यक्ती । आलेंचि ऐसें ॥ १० ॥ हे व्यक्ती निमतां भास [निमित्ताभास ?] । कवण तो आपुला निरास । हाचि सांगितला उल्हास । पाहिजे मज ॥ ११ ॥ जी हें निरूपिलें महावाक्य । जीव शिवाचें ऐक्य । तेंहि परिसतां संतोख[१] । वाटला मातें ॥ १२ ॥ परि तया माजी एक दिसे । संशया-गृह[२] उससे । तरि तेंचि आपैसें[३] । निरुत्तर कीजे [जो ?] ॥ १३ ॥ जी हें सकळ होणियां आधीं । कवण असे विकारां मांदी । हेचि मद्बुद्धि । संशया येथ ॥ १४ ॥ हें जेथ मुद्दलीं नसे । तेथं युक्ति मिरवणें केतुलें[४] असे । ह्मणोनियां अनौरिसें[५] । वाटे मज ॥ १५ ॥ तेंचि गौल्य[६] भासतें । ययातीत जें कां मिरवतें । तरि तेंचि आतां निरुतें । निरूपिजे [जो ?] मज ॥ १६ ॥ जया कथणिया अंत । नसे गति-प्रयुक्त[७] [क्ति ?] मात । तोचि एक सिद्धांत[८] । आवडता मज ॥ १७ ॥ मागां कथिले योग । हें कीरचि बोलणें सांग । परि मजमाजी प्रतीति अ-शींग[९] । वाटलें तें ॥ १८ ॥ जैसें अबळां ग्रांस[१०] लावितां । तें तेचि समर्थी ये उचिता । मग प्रौढ जाह-

---

१ हर्ष, आनंद. २ संशयाच्या गृहात [संशयात्मक मनांत] श्वासोच्छ्वास, उद्गार. ३ स्वभावतः ४ कायसें ? केवढेंसें ? ५ भिन्नच, वेगळें वेगळें [द्वैतच] वाटतें. ६ माधुर्य ७ अस्थिर, चंचळपणाची; मात=गोष्ट. ८ निश्चयार्थकच. ९ शीग=अग्रभाग. [माझ्या प्रतितीला ते योग अग्रेसरसे वाटले नाहींत हा भाव] १० बलहीन बालकास पुष्टग्रास खावयास दिला असतां.

लिया चित्ता । अलंग वाटे ॥ १९ ॥ कां वळणेवरि प्रथम रीति । ॐकारें मातृका पढविती । आणि रूढ जाइलिया तेचि रीती । नातळे तो ॥ २० ॥ ना तरि अम्मल सेवितां अभ्यास । करितां वाटे कडवेंस । आणि आंगीं जिरालिया कस । पुरता व्हावा ॥ २१ ॥ तेथ अपूर्णे न हरे वोढी [डी ?] । कठिणीं उपजे आवडी । तयाचि परि प्रौढी । जेथिली असे ॥ २२ ॥ हें स्वामीचिये कृपेचें । महिमान आदि [धि ?] लें साचें । म्हणोनि मज संज्ञेचें । जागलें मान ॥ २३ ॥ हे प्रश्न कीर मोठी । परि स्वामीची कृपा निवटी । जीव शिवाचिया गांठी । सोडावया ॥ २४ ॥ गांठी न पडतां भाविला भेद । तरि तेंचि हरावया कल्पना द्वंद्व [द ?] । आणि हारलियाहि निषेध । करावया गा ॥ २५ ॥ हें सकळ होणियां आदि [धि ?] लें । सौख्य जें कां आपुलें । तेंचि सांगावें वहिलें । कृपा करोनि ॥ २६ ॥ जये कृपेचेनि उद्देशें । हें बोल भाव पिसें । मग तयातीत आपैसें । सुख जें कां असे ॥ २७ ॥ तेंचि आतां मज सेवन । करावें परमामृत जीवन । आपें आप समाधान । जोडे जैसें ॥ २८ ॥ ऐसेंचि कांहीं अनारिसें । असेल जरि आपैसें । तरीच निरूपणा उससे । कीजे [जो ?] आतां ॥ २९ ॥ हें मजमाजीं निजींचें । असे जें कां साचें । तरि तेंच कीजे [जो ?] आमुचें । वसवितें गृह

---

१ निराळें. २ लहान मुलांस अक्षरांचें वळण देतांना. ३ लहान मुलांस प्रारंभीं धुळाक्षर शिकवितांना " ॐ नमः [नामा ?] सिद्धं [धं ?], असें वळण देतात व मग बाराखड्या शिकवितात. ४ रुढींत आल्यावर, प्रौढ झाल्यावर. ५ कडवट, कडू, कंटाळवाणें. ६ अम्मल सेवन करण्याविषयींची ओढ ओढा, मनाचें बलवत्तर ओढ.

॥ ३० ॥ तंव सद्गुरू होऊनि सक्रुप । जोडिती आत्मकळा पडप[1] । सावियांचि दृश्य वोपे[3] । परिहारिती ॥ ३१ ॥ होउनि ज्ञानाग्नि रूप । तोडिती कर्म कलॉप पडप । दृश्यकळा कामना वोप । परिहरिती ॥३२॥ जया साक्षेपा आंतु । जाणीव दशा [दृश्या ?] नुरेचि हेतु । ऐसाचि तत्त्व [चित्तत्त्व ?] सिद्धांतु । कथिते होती ॥ ३३ ॥ मग ह्मणती शिष्या प्रति । श्रवणा आणि सावध मति । आत्मप्रभा स्वयंज्योति । निरोपूं तुज ॥३४॥ मार्गे अनेक योग कथिले । ते तत्वार्थेचि वहिले । तरि त्यांतहि एक उरले । सांगावया ॥ ३५ ॥ तें परिसिलिया आवडी । अनावडीच होय आवडी । निजसुखाची गोडी । लागलिया मग ॥ ३६ ॥ गोडिये चोजें आगळें । जयाचेनि सोऽहं मेळें [मिळे?] । तरि हेंहि ह्मणणें गळे । जया लागुनी॥३७॥जया आरुतें बोलणें । तें बोलणेंचि दिसे उखाणें । ऐसें जेथिचिया खुणें । हाता चढे ॥३८॥ हा सहजींचा संकेत । आपेंआप मिरवत । तरि तोचि तुज त्वरित । उपदेश करूं ॥ ३९ ॥ अगा महावाक्या परौतें । बोलणें नुरेचि निरुतें । हें सारासार जाणते । जाणती योगी ॥ ४० ॥ तें योगियांचें परमसुख । जहीं महावाक्य देख । तया वीण संतोखें । नाहींच तया ॥ ४१ ॥ तें तयांसीच योग्य । जहीं हें सर्वचि भोग्य । स्वानुभूतिचें भाग्य । अंतरैक्य जें ॥ ४२ ॥ अंतर सुखाचेनि भरें । आपें आप निर्भरें । सुखचि असे सोपारें । स्वानुभवियां ॥ ४३ ॥ स्वानुभवाची कळा । निज संजीवनि [न ?] जिव्हाळा । प्रवृत्ति निवृत्ति कांटाळा । एकचि तुकें ॥ ४४ ॥ हें मज माजि आथिलेपण । महावाक्य जाण । तें योगेश्वरांचें

---

१ प्रतिष्ठा, महत्व. २ सहजच. ३ मुलामा, क्षणिक झकाकी. ४ समुदाय. ५ साशंक, ससंशय प्रश्नांत. ६ नवल. ७ अधीक, विशेष. ८ मी ईश्वर अशा मेळानें. ९ आलिकडे. १० हर्ष, आनंद. ११ स्वस्वरूप आत्मानुभवाचें. १२ सोपें, सुलभ. १३ कांट्यावर, तागडींत. १४ एक सारख्या वजनानें, तुळलें जातें. १५ आहे पण.

कारण । कार्यातीत ॥ ४५ ॥ तें असो प्रस्तुतीं । तुज ते खुण न पवती । तरि त्यातचि दावूं निवृति । अनेक [आणि एक ?] कळा ॥ ४६ ॥ जये कळे आंत । सुलभ सोपें मिरवत । तें क्षराक्षर त्वरित । निरोपूं तुज ॥ ४७ ॥ क्षर म्हणणें कवण दक्षे । आणि अक्षर कैसें मिरवतसे । येथ तुज आपैसें । तेंचि सांगों ॥ ४८ ॥ क्षराचें कवण स्थान । आणि अक्षरा कवण मान । हेंचि अनुसंधान । करूं येथ ॥४९॥ तरि ऐक शिष्या सावध शुद्धि । रूप करूं क्षराआधीं । मग अक्षरीं निरवधि । आपेंचि होसी ॥ ५० ॥ कडू सेविलिया गोड । आपेंचि लागे निवाड । जाणिया सुरवाड । तत्क्षणींच ॥ ५१ ॥ तिमिरा आंगीं प्रकाश । जाणण्या [णें]ये बहुवस । तैसें अक्षरा आंगीं अक्षरास । देखसील तूं ॥ ५२ ॥ पया आंत नवनीत । उपाधि योगें भासत । तेंवी क्षरामाजी मिरवत । अक्षर जाण ॥ ५३ ॥ तें क्षरजाण कैसें । तुज सांगतों आपैसें । जेणें सकळ संदेह पिसें । होईजे वावो ॥ ५४ ॥ क्षराचा स्वभाव । दृश्याची चढे हांव । निवृत्तीचें नांव । न शिवे जेथ ॥ ५५ ॥ सांडोनि निवृत्ति द्वार । अनुसरणें [सरणें ?] प्रवृत्ति समोर । तेंचि गमतें क्षर । होय ऐसें ॥ ५६ ॥ निज उगमीं न पडे दृष्टि । आणि दृष्टीसि [चि ?] भासली सृष्टि । हेंचि बोलिजे परिपाठीं । क्षर ऐसें ॥ ५७ ॥ क्षराचा संभवो । त्रिगुणां जाहला जहीं ठावो । तोचि दिधला गौरवो । क्षरायया ॥ ५८ ॥ मज माजी मीपण । तेंचि यया क्षरा कारण । जाणावेंचि प्रमाण । स्वानुभवें ॥ ५९ ॥ क्षराचें वाड गृह । तो अहंभाव निःसंदेह । निजज्ञानें निर्वाह । जाणिजे ऐसा ॥ ६० ॥ जाणिवे जाहला रिघावा । तेथ क्षरा बोलिजे विसांवा । हेंचि जाणावें महानुभावा । शिष्यवर्या ॥ ६१ ॥ तो क्षर संभवो कैसा ।

---

१ प्रकार. २ निष्णात, निःसीम, अवधिरहीत. ३ सुखद. ४ रवीनें घुसळणें वगैरे उपाधी. ५ प्रचरांत, व्यक्तांत. ६ मोठें, बलवत्तर. ७ सज्ञान पणाला [मी सुखी. मी दुःखी, माझें वित्त, ही माझी कांता, इत्यादि जाणणें].

तुज सांगतों आपैसा । मग अधिकार विशेषा । पावसील तूं ॥ ६२ ॥ सर्वेश्वर मायावशें [सें ?] । कारण संधि प्रवेशे । तोचि आश्रयो विशेषें । क्षरा यया ॥ ६३ ॥ कारणा पासूनि जितुकें । व्यक्तता पावलें एकवेंकें । तें जाणवेंचि निकें । क्षर ऐसें ॥ ६४ ॥ जया क्षरा माजी । जीव ऐशी नावाजी । तरि तयाचिये समाजीं । रूप करूं ॥ ६५ ॥ जया रूपा आंत । तेंचि सांक्षेपें नांदत । तरि तयाचाचि सिद्धांत । करूं आतां ॥ ६६ ॥ तें करणियें नांवा ये । तंव जीव ह्मणतां शिव होये । तरि तोचि अभिप्राय पाहें । निरोपूं तुज ॥ ६७ ॥ कारणाचिये संधी । यया जीवत्वाची मांदी । तोचि बोलिजे आवधि । क्षरपुरुषा ॥ ६८ ॥ तमाचा संग बाधक ।

---

१ ऐक्यत्वानें [जड प्रकृति आणि चैतन्य पुरुष, मिळून] व्यक्त झालेलें. [महदहंकारा पासून तृणाच्या अति सूक्ष्मतंतू पर्यंत जें कांहीं जर अचर नामरूपात्मक जग, अष्टधा प्रकृतींच्या योगानें, छत्तीस प्रकारांनीं विभागलें जाऊन (क्षेत्ररूपानें) व्यक्त झालेलें तें "जड (इदं प्रकृति) आणि चेतन [अहं पुरुष] मिळून एकाकारानें भासणारें [ज्ञानेश्वरी अ० १५ ओं० ४७१ ती ५०० पहा]. २ चांगलें. ३ क्षेत्रज्ञ या नावानें नावाजणें, नामरूपानें व्यक्त होणें. ४ पूर्वोक्त क्षर पुरुष समुदायामध्यें किंवा "स+माजी=प्रकृति आणि क्षर पुरुष या उभयतांच्या मध्यें असणारा [मध्यस्थ] जो अक्षर पुरुष त्यामध्यें" ५ क्षर. ६ कारण प्रकृति व क्षर पुरुष अशा [साक्षेप=] कल्पना रूपानें एक प्रकृतीच नांदत आहे. ७ अनिर्वचनीय अक्षर पुरुष स्वरूप सिद्धांत (निर्णय) ज्ञानेश्वरी अ० १५ ओंवी ५२२ ती ५२५ पहा. ८ तें क्षर (जीव) रूप स्पष्ट करणें (किंवा क्रीयत्वानें) जेव्हां नावाला येतें, तेव्हां तशा नावानें ह्मणून जर रूप करावयास गेला, तर जसें "गुळापासून गोडी निवडावयास गेलें, किंवा कापुरासून सुगंध निवडायाला गेलें, तर तें वेगळें निवडणें होतच नाहीं, पण वेगळें निवडण्याची क्रिया मात्र कुंठित होते. तद्वत जीवरूप नष्ट होऊन एक शिवरूपच उरतें. ह्मणजे प्रकृतीच्या क्षर रूपाचा जर विचार करावयास गेलें, तर तीं तत्त्वतः भिन्न न भासतां सच्चिदानंदरूप एक शिवच आहे असें भासतें. हें या ओंवीचें रहस्य. ९ समुदाय, मेळा. १० कालावधि.

विपरीत अवगें निष्टंक । तोचि बोलिजे ऐकवंक । क्षर पुरुष ॥ ६९ ॥ गुणत्रय आवर्त । शक्ति त्रयांचा विवर्त । बाधे तोचि बोलिजे निरुत । क्षर पुरुष ऐसा ॥ ७० ॥ अवस्था त्रयीं पालट । तोचि क्षर होय निवट । शिष्या जाण बरवट । क्षर ऐसा ॥ ७१ ॥ जागृती माजी भांबावे । दृश्य देखोनि स्वभावें । तयासी कीं जाणावें । क्षर ऐसें ॥ ७२ ॥ नेत्रस्थान स्थूल भोगें । भुळला देखोनि सकळ सोंगें । तोचि ह्मणितला निःशेखें[में] । क्षर ऐसा ॥ ७३ ॥ विश्वरूप जाहला । स्थूल अभिमानें वेढिला । तोचि येथ ह्मणितला । क्षर ऐसा ॥ ७४ ॥ षट् कोशिकें [कौशिकें ?] व्यापिला । तेंचि रूप अवगळा । ह्मणोनियां बोलिला । क्षर ऐसा ॥ ७५ ॥ जयाची पैं जागृति । ते पावली विपरीणमति । ह्मणोनि बोलिजे निरुति । क्षर महिमा ॥ ७६ ॥ तयाची परि स्वप्नावस्थे । जो रुतला वासना आस्थे । आणि पावला विपरिणमते । तयाहि माजी ॥ ७७ ॥ जागृति मानिली

---

१ विपरीत ज्ञान (प्रपंच ज्ञान. अन्यथा ज्ञान) मात्र (निष्टंक) निश्चयात्मक (सत्यत्वानें) जाणवितो. “ अवगणें किंवा आवांखणें ” हा शब्द “अवगत होणें किंवा आवांक्यांत येणें ” या अर्थी वाडीप्रांतीं चालतो. २ ऐक्यत्वानें ह्मणजे “ विपरीत ज्ञान=विराठ स्थूल देह, हिरण्यगर्भ सूक्ष्मदेह, हे देहद्वय व अकार उकार मात्रा मिळून ” ऐक्याकार. ३ सत्त्व, रज, तम ह्या तीन गुणांचा भोंवरा. ४ द्रव्यशक्ति, इच्छाशक्ति व क्रियाशक्ति ह्या तीन शक्तींचा “ विवर्त=खोटा भास, जसें रज्जूवर सर्प भासणें. ” ५ कोशिकें=कोश=कमल कली+षट्कोश=सहा कोश ह्मणजे पांकळ्या [मातृका] आहेत ज्यास असें योगशास्त्रोक्त षट्दल [स्वाधिष्ठान चक्र] त्यामध्यें कोश कीटक न्यायानें व्यापला गेला ह्मणजे लिंगस्थानीं [मी ब्रह्मा अशा] राजस अहंकारानें युक्त होत्साता व्यापून राहिला. ६ गुंग झाला, [तेंच रूप] लिंगस्थान अवगत करून घेऊन तन्मय होऊन स्वच्छंद [स्वैर] झाला. ७ तारुण्यावस्था वृद्धि व वार्धक्य यांचें मधील अवस्था [षट्भावविकारां पैकीं चौथी अवस्था] ८ खरी, निश्चित. ७ तारुण्यावस्थेप्रत. ९ त्या स्वप्नावस्थेंतही.

६००—१२५०—६३

देखतां साच । आणि स्वप्नींहि रुतला[१] तैसाचि । म्हणोनि क्षर बिलचें[२] । बाधली तया ॥ ७८ ॥ जागृति स्वप्नीं नाहीं ज्ञान । तो सुषुप्तीं झालाचि अज्ञान । म्हणोनि क्षर ऐसें अभिधान । पातलें तया ॥ ७९ ॥ सुषुप्तीचा रहिवासी । बाधली जया अविद्या विवशी[३] । म्हणोनि आला नांवाजेसीं । क्षर ऐसा ॥ ८० ॥ क्षराचा ऐसा स्वभाव । पुरा घेइजे अज्ञानी ठाव । म्हणोनि तेंचि नांव । स्वभावें तया ॥ ८१ ॥ उठे निमे अवस्था । ते अज्ञानीं होय संस्था[४] । आणि अवगळाचि आस्था । इंद्रियांची ॥ ८२ ॥ इंद्रिय-विषयीं लोलुप्त[५] । मग तयानेंचि होय व्याप्त । म्हणोनि तया प्राप्त । क्षराचि होय ॥ ८३ ॥ क्षरा परौतें तया । आणि दुर्लभ नसे शिष्य राया। म्हणोनि बोलिजे तया । क्षर ऐसें ॥ ८४ ॥ इंद्रियांचिया विखां[७] । जया बांधला विशेखां । तोचि बोलिजे निःशेखां । क्षरचि ऐसा ॥ ८५ ॥ सूक्ष्म देहाची व्याप्तता । जया बाधली लोलुपतां[६] [लोलुप्तता ?] । तया अंतर्ज्योति दिप्ति तत्त्वतां । केंवि कळे ॥८६॥ कारणाचें अर्वांग । देह-

---

१ गुंतला [ऐशिया वळघोनि स्वप्ना । धांवत भव स्वर्गांचिया राना ॥ तया चैतन्या नाम अर्जुना । क्षर पुरुष गा ! ॥ ४९३ ॥ ज्ञानेश्वरी अ० १५] २ या शब्दावर या ग्रंथाचा अ० १ पृ० ९ [टीप २] येथें खुलासा आहे. परंतु येथें साधारणतः रहस्य असें असावें कीं, " बिल=पाताल भुवन (तत्पद ब्रह्मांड कारण विराट देहः—१ पाताळ. २ महातळ. ३ रसातळ. ४ सुतळ. ५ तळातळ. ६ वितळ. ७ अतळ.) एतद्रूप पातालभुवनात्मकता " किंवा प्रकृतिरूप गर्भाशयांत ' अन्नमयकोशरूप स्थूल देह बनून'. (भ. ह्री. अ. १४ श्लो. ३ व ४ पहा.) " महत् ब्रह्मरूप " योनी (बिल) द्वारें जन्ममरणरूप संसारावस्था, पावणें. (श्वे. उ. अ. ५ म, ११, १२ पहा.)" " बिस याचे पुढें ' च ' घालून प्रास जुळण्यासाठीं अपभ्रष्ट शब्द केला असावा. ३ राक्षसी, कृत्या. ४ स्थापना, अटकाव. ५ स्वैर, स्वच्छंद झाला, लुब्ध झाला. ६ लंपट, लंपटपणा. ७ विषानें. ८ प्रकृति अपरा, अष्टधा प्रकृति (भ. ह्री. अ. ७ श्लो. ४, ५, ६ पहा.)

द्वयां मिनलें चांग । तोचि बोलिजे निःसंग । विक्षेपें ऐसा ॥८७॥ अन्यथा सुख भासलें । तेंचि विक्षेपा साहित्य घडलें । ह्मणोनि देहद्वय बोलिलें । क्षरा यया ॥ ८८ ॥ कारणाचा पदर । जया वरि पडे असार । तवीं देहद्वय व्यापार । क्षरा यया ॥ ८९ ॥ कारणीं नसे कर्तव्यता । हें बोलणें कीरें नियता । [नियंता? । परि अज्ञान भासलें तत्त्वतां । तयाचिवरि कीं ॥ ९० ॥ सूर्य रश्मी उगवलिया । असलेचि ठायीं आपुलिया । परि मृगजळें आणिल्या । नामासि कीं ॥ ९१ ॥ उगाचि तेथ राहिला । व्यवहार करून गेला । परिशाय [इ?] दी ह्मणोनि आणिला । निर्णया [निर्याणा?] माजी ॥ ९२ ॥ उदक कंजीं न गेलें । फुलवावया वहिलें । परि कंजा आधीं ढों [धों?] सिलें । तयासिच कीं ॥ ९३ ॥ लेप काढावया भिंती । गेलीच नाहीं निरुती । परि लेप उग [ख?] ळितां उग [ख?] ळती । भिंतीच कीं ॥ ९४ ॥ तयाचि परि कारण । क्षरीं करावया गंवसण । चातुर्य पातलें निपुण । एवढेंचि येथ ॥ ९५ ॥ दींपा यावया थोरपण । तमचि एक कारण । ह्मणोनि आह्मीं गंत्र-

---

१ स्थूल व सूक्ष्म ह्या दोन देहांना ['मिनलें=मिळालें, ऐक्य पावलें' "चांग=चांगलें.]" २ जड इंद्रियद्वारां होणारा जो स्थूल विषय भोग त्या विरहीत संग ह्मणून निःसंग ह्मटलें आहे. अर्थात् केवळ इच्छामात्रें करून घडणारा "प्रविविक्त" ह्मणजे गुप्त [संग] भोग [पैं स्वप्नीं सेजार देखिजे । मग पहुडणें जैसें तेथ कीजे । तैसें पुरीं शयन देखिजे । आत्मयासी ॥ ४९० ॥ जे तो वस्तुस्थिती पुरता । ह्मणोनि आली पुरुषता । वरी देहपुरीं निजैतां । पुरुष नामें ॥४९६॥ ऐसें उपाधीचेनि पाडें । क्षणिकत्व यालें जोडे । तेणें खोंकरपणें घडे । क्षर हें नाम ॥ ५०० ॥ [ज्ञानेश्वरी अ. १५]. ३ चित्तवैकल्य, भ्रम, विपरीत ज्ञान. ४ निश्चयार्थानें. ५ कारण हें केवळ (नियंतृत्व=आकलनकर्ता) स्वामित्व, धनीपणा वागविणारें आहे खरें तथापि. ६ साक्षि ह्मणून [साक्षीला वाडीप्रांतीं 'शायदी' असें ह्मणतात.] ७ न्यायाचा निवाडा (निर्णय) करण्याकरितां. ८ कमलामध्यें. ९ ढवळलें, डुबकिलें, गढूळ केलें. १० खरें, यथार्थपणें. ११ आच्छादन.

सेण । घातली येथ॥९६॥येऱ्हवीं महाग्रंथीं । देहद्वयेंचि क्षरा बोलती । आणि त्यां चालविली मति । येतुलियां पाडें ॥ ९७ ॥ हेंही न ह्मणोंचि वहिलें । जऱ्हीं घेणियां योग्य असलें । तरीच ह्मणावें आपुलें । श्रीमंत जनीं ॥ ९८ ॥ अगा चंदन नेती तोडुनी । आढ्यता आढ्य मति देखोनि । आणि बुडूक [ख ?] राहे धरोनि । मेदिनी दशा ॥ ९९ ॥ मग तें येरां लघु दिठीं जाणुन । गंवसोनि दिधलें आणुन । तरि न ह्मणतीच चंदन । ऐसें असे ॥ १०० ॥ असो हे शुद्धांशाचें । उपमान येथ न सरे साचे । तरि ययाचि सारिखें तयाचें । रूप करूं ॥ १ ॥ तरि अंवसेचिये रातीं । आणि चोरां घातलिया पाळंती । मीनले तितुके [हि ?] चि निरुतीं ।

---

१ कारण देहांत दीपवत् असणारा जो क्षर त्याला सुद्धां आच्छादित केला [गंवसणी घातली] तथापि. २ स्थूल आणि सूक्ष्म हीं दोनच देहें क्षराला आहेत असें ह्मणतात. ३ या प्रकारानें. ४ हें मत चांगलेंच आहे असें मी ह्मणत नाहीं. ५ चंदनाच्या आंगचें महत्त्व (आढ्यता=प्रौढी) पाहून ह्मणजे प्रौढ बुद्धीनें त्याच्या आंगचे सुगंधादि विशिष्ट गुण जाणून 'बुद्धिवान् माणसें' तसा उपयोग करण्यासाठीं तें झाड तोडून आणितात. ६ पण नंतर त्याचें बुडुख (मूळ=बुंध, पाळें मुळें सह) जंगलांत उत्पन्न झालेल्या उगम भूमींतच असतें. ७ तीं चंदनाच्या बुंधाचीं काष्टें (क्षुद्र दर्शनें=अल्प बुद्धीनें) पाहून लांकडे विकणारे मोळके लोक (गंवसोन=आच्छादन करून) भारे बांधून जळावू लांकडें ह्मणून (येरां) इतर कोणाला तरी आणून देतात. (मलयाभिल्लपुरंध्री चंदनतरु काष्ठमिंधनं कुरुते) पण ८ तीं जळावू लांकडें ह्मणून घेणारे ते " चंदन असेंच असतें " असें ह्मणत नाहींत. ९ अमावास्येच्या रात्रीं. १० चोर पकडण्यासाठीं गुप्तपणें ठेवलेले पाहारेकरी शिपाई. (पालत=सुगावा). ११ त्या शिपायांच्या तडाक्यांत (मिनले) सांपडले तेवढे (इतर वाटसरू सुद्धां) चोरच असें ह्मणतां येईल काय ? प्रसंगीं एकादा साव सांपडला तर सकृद्दर्शनींच त्याला चोर असें ह्मणतां येईल काय ?

ह्मणावें काय ? ॥ २ ॥ प्रसंगीं मिळे तोचि चोर । ह्मणतां नये निर्धार । आपुलिये सरोवर । तोचि दावी ॥ ३ ॥ मातें अमुकानें करविलें । तस्करपण हें वहिलें । मग तया सांडोनि आणिलें । आणिका होय ॥ ४ ॥ तया परि सूक्ष्म स्थूल । क्षरा बोलती केवळ । आणि कारण बोलिलें अळुमाळ । येतुलिया पाडें ॥ ५ ॥ परि कारण ह्मणतां नव्हे पुरें । क्षरा माजी निर्धारें । देहद्वयचि खरें । बोलिलें येथ ॥ ६ ॥ येथ कारण ह्मणावया येतुलें । जैसें जळामाजी जळ आलें । मग केवळचि उरलें । मत्स्य कुळ ॥ ७ ॥ तेवीं स्वानुभव दिठी गवसलें । कारणें आधीं भासलें । मग केवळचि उरलें । देहद्वय ॥ ८ ॥ आवंतणाचा विध । द्वारीं लाविती गंध । मग जेवावया प्रसिद्ध । मनुष्येंचि जाती ॥ ९ ॥ आणि तें जयानें न केलें । तें आवंतणेंचि वायां गेलें । ह्मणोनि म्यां ह्मणितलें । कारण येथ ॥ १० ॥ कारण पहिलें आवंतिलें । परि देहद्वयाचि निवाडिलें । तेंचि आतां बोलिलें । क्षरा यया ॥ ११ ॥ कारणचि पहिलें नव्हतें । तरि देहद्वय कोठूनि निपजतें । ह्मणोनि बोलिलें निरुतें । क्षरामाजी ॥ १२ ॥ आणि अक्षरचि न होतें । तरि क्षर कोठूनि निपजतें । ह्मणोनि बो-

---

१ दुसऱ्या मनुष्याला. २ यत्किंचित्, थोडें. ३ येतुलिया=एवढ्या; ह्या (पाडें) प्रकारानें. ४ ज्ञान दृष्टीला, अंतर्मुख वृत्तीला, (गवसलें) प्राप्त झालें, सांपडलें. ५ दर्पणाचा पृष्ठ भाग नजरेंतून चुकून त्यांतील पदार्थ मात्र भासतात त्याप्रमाणें सच्चिदानंद ब्रह्म (कारण) असूनही तें अदृश्य होऊन नामरूपात्मक कार्याकडे चित्त जातें. कोणचाही पदार्थ पाहतांना आदि सच्चिदानंद (कारणाचा) भास होऊन नंतर तो पदार्थ दृष्टीस पडतो. सारांश कारण आधीं भासल्यावांचून, कार्य (स्थूल, सूक्ष्म हें देहद्वय) भासणारच नाहीं असा नियम आहे. ६ वाडीप्रांतीं कुळंबी लोकांत, 'लग्न' कार्यामध्यें आमंत्रण करण्याचा (विध) विधि असा आहे कीं:—'प्रत्येक घरीं जाऊन त्या घराच्या दर्शनीय दरवाज्यावर गंधाचा टिका लावावयाचा. ७ या रूढीप्रमाणें (गंधाचा टिका लाऊन) जर बोलावणें केलें नाहीं तर तें आमंत्रणच व्यर्थ गेलें. ८ अविनाशी, अव्यक्त, कूटस्थ (भ. गी. अ. १५ श्लो. १६ पहा.)

लिलें निरुतें । क्षरीं अक्षर ॥ १३ ॥ देहद्वयें विपरीत ज्ञान[1] । तेंचि कार्य क्षरा मान[2] । कारणरूपें आघण । अक्षर भोगी ॥ १४ ॥ ह्मणोनी क्षर तें अक्षर । आणि अक्षर तेंचि क्षर । जाणणें हा परिकर । शिष्यवर्या ॥ १५ ॥ लेपा[3] माजी राजा । आणि तयाची प्रजा । एकसरांचि वोजों[4] । मिरवे जैशी ॥ १६ ॥ नवनीताचा भाला । आणि नरहिं रचिला आंतुला । तो तयानें फोडिला । जैसा होय ॥ १७ ॥ तयाचि परि हें अक्षर । आणि तैसेंचि जाणावें क्षर । नाशवंताचा बडिवार[5] । आघवाचि हा ॥ १८ ॥ आतां देहद्वय क्षरीं । व्यापिलेंचि निरंतरीं । कारण राहिलें अक्षरीं । पुढें सांगों ॥ १९ ॥ अन्यथा सुखीं उल्हास । तोचि क्षरा बहुवस । जाणावेंचि निःशेष । क्षर ऐसें ॥ २० ॥ मग बुद्धीचा विक्षेप । जया बाधला साक्षेप । तोचि बोलिजे निक्षेपें[6] । क्षरायया ॥ २१ ॥ मन बुद्धीचिये ठायीं । जयाचें प्रेम गुंतलें पाहीं । क्षर ऐशी सोयी [ही ?] । बोलिजे तेचि ॥ २२ ॥ मन संग जया लावला । तो सकैळ[7] देखोनि भुलला । ययालागीं नावा-जला । क्षर ऐसा ॥ २३ ॥ स्थूलाभास दर्पणीं । रूप देखिलें सूक्ष्म-पणीं । आणि तेतुलियाचि गंवसणी । गंवसला[8] जो ॥ २४ ॥ स्थूलाकार जळीं । वासनात्मक लिंग मळीं । अक्षर बैसला अलि [ळी ?] । विषय अमोदीं[9] ॥ २५ ॥ कीं वासनामयं[10] तरुवरीं । अक्षर पक्षी बैसे वरी । शिष्य राया अवधारीं । तेंचि आतां ॥ २६ ॥ मागें जें कां बोलिलें । तें क्षर जाणिजे वहिलें । आतां पाहिजे परिसिलें । अक्षर पुरुषा ॥ २७ ॥ अक्षर ह्मणणें कवण भावा । ओळखणें कैसें स्वभावा । आतां तयाचिया संभवा । रूप करूं ॥ २८ ॥ कारणाचें अर्धांग । शवलपण चांग । तें नेमिलें निःशेखें[11] [ग ?] । क्षरा यया ॥ २९ ॥ प्रवृत्ति[12] वाढतीं मोहरें[13] । कारण शेवटींचें गृहारें[14] । तेवींच बोलिलें क्षर । तुजलागोनि ॥ ३० ॥ मुलुखें

---

१ अन्यथाज्ञान, प्रपंचज्ञान. २ प्रमाण, परिमाण. ३ भिंतीवर केलेला रंग, चित्राकार. ४ उमजणें, एक रीतीनेंच. ५ थोरपणा, महत्त्व. ६ ठेव ठेवण्याची भूमि. ७ नामरूपात्मक जग. ८ आच्छादनांत सांपडला. ९ भ्रमर. १० वासनात्मक लिंगदेह (विज्ञानमय कोश) रूप संसार वृक्षावर (मुं. उ. मुं. ३ खं. १ मं. १, २ व श्वे. उ. अ. ४ मं.६,७ पहा.) ११ संपूर्ण. १२ बहिर्मुख वृत्ती (संसार) १३ मार्ग, अभिमुखता. १४ गेह, घर. १५ देश, प्रांत.

शिवेचा ग्राम । करभार वसवी दोघांचें धाम । तयांचि [हि ?] परिक्रम । येथिला असे ॥ ३१ ॥ सूक्ष्मा न शिवतें आंग । कारणचि होय ‡चांग । तेंचि बोलिजे निःशेख [ग ?] । अक्षरा यया ॥ ३२ ॥ देहद्वय जयाचें भोग्य । आणि अक्षर भोक्ता तया योग्य । हाचि जाणावा संयोग । स्वानुभवा यया ॥ ३३ ॥ स्वानुभवाचिया दळणीं । अक्षर पुरुषा होय हेळणी । मग तया प्रभावा तुळणी । नसेचि आन ॥ ३४ ॥ तें असो प्रस्तुतीं । अक्षरा रूप करूं निरुतीं । ओळखितांचि स्व संविति[४] । आपणापें जोडे ॥ ३५ ॥ तरि ऐक शिष्या सावध । अक्षर सांगों प्रसिद्ध । परिसतांचि विविधें । हरोनि जाय ॥ ३६ ॥ कारणाचें मुख्य सदर[६] । तेंचि बोलिजे अक्षर । आत्म सुख विसर । जहीं पडे ॥ ३७ ॥ देह द्वयाचा विसर । आणि स्वरूपींहि नसे पसर । तोचि बोलिजे परिकर । अक्षर पुरुषा ॥३८ ॥ अज्ञान सुषुप्तीचें पटळें । जयावरी पडे केवळ । तोचि बोलिजे अवलीळ । अक्षरपुरुष ॥ ३९ ॥ अज्ञान योगें अक्रीय । हें बोलणेंचि सोय. । परि जाणावें निलय । विषाचें [विषयांचें ?] तें ॥४०॥ कवण एक विषाचें [विषयाचें ? । निलय न चळे साचें । परि असलेचि ठायीं तृष्णेचे । मनोरथ पुरवी ॥ ४१ ॥ जागांचि असे हुताश[११] । परि जवळि

‡ चांगलें. १ भोग्य आणि भोक्ता हीं जात्याचीं (चक्कीचीं) दोन वर्तुळें (पेडे), यांचा जो संयोग (एक मांडणी) तेंच स्वानुभवाचें दळण. [योगाभ्यासरूप दळण (विज्ञानकर्म) सोहिरोबाकृत (दळुबाई दळू तोंवरीच गाऊं । दळण विसावें तें सुख सेऊं ॥ ध्रु० ॥ अभ्यासाचें जातें, विकार कणवट । दळुनि करूं पीठ, वासनेचें ॥१॥) हें पद पहा.] [स्वदेह मरणिं कृत्वा प्रणवं चोत्तरारणिम् । ध्याननिर्मथनाभ्यासादेवं पश्येन्निगूढवत् ॥ १४ ॥ श्वे. उ. अ. १ भावार्थः—आपला देह (खालची) अरणी आणि ॐकार वरची अरणी करून, पुनः पुनः ध्यानाच्या घर्षणानें गुप्त असलेल्या (अग्नीच्या) प्रमाणें (देहांत गुप्त राहिलेल्या) देवाचें दर्शन घ्यावें.] २ लीला. ३ तुलना, बरोबरी. ४ स्वस्वरूपज्ञान, स्वयंबुद्धि, प्रज्ञा ५ अनेक प्रकारचे नामरूपात्मक (कार्य). ६ मुख्य भाग, दर्शनीय भाग. ७ प्रसार, गति (उर्ध्व गति). ८ विवेक, प्रयत्न, शुद्धत्व, सुंदरत्व. ९ पडदा, आच्छादन, आवरण. १० सहजीं सहज (सहजानंदरूप) ११ अग्नि, (ज्ञानाग्नी).

गेलिया पावे त्रास । तेवीं अक्रियत्वा† कारणास । ओळखावें येथ ॥ ४२ ॥ कारण कर्ते[1] नोहे । परि अनाज्ञाश्रये सोहे[2] । ह्मणोनि नेमिलें आहे । अक्षर पुरुषा ॥ ४३ ॥ अक्षर पुरुष कूटस्थ । आगींचा असे स्वस्थ । तो देहद्वयीं व्यवस्थ[3] । नपवेचि चोज[4] ॥४४॥ कारणरूप अविनाश । जगाशीं [सि?] असे अवकाश । तंव वरीच बहुवस बोलिलें हें ॥ ४५ ॥ देह द्वयां उपज नाश । तंव वरीच कारण अविनाश । तथा जाण आवरणक[5] पुरुष । अक्षर ऐसा ॥ ४६ ॥ कारणाचिये बुंथि[6] । जो लिंपलाचि निरुतीं । तोचि जाणिजे मति । अक्षर ऐसा ॥ ४७ ॥ देहद्वय उपजे निसे । कारणाचेनि संभ्रमें । आणि आपुलिया निज उगमें । ओळखी नसे ॥ ४८ ॥ गुणत्रय एकवटती[7] । साम्यावस्था पोटाळिती । परि न बैसेचि मति । शुद्धसत्त्व ॥ ४९ ॥ शुद्ध सत्त्वाचा विसर । आणि गुण एकवटती मोहर । परि न होयचि पैसार[8] । निज ज्ञानें ॥ ५० ॥ पुरें नव्हे घृत । आणि पाहतां तेंचि [हि ?] नवनीत । दधिहि नव्हे निरुत । ऐशिजे दशा ॥ ५१ ॥ नव्हेचि पहिला उंस । कीं रसहि नव्हे अशेष । गुळ शर्करा[9] नव्हतां मांदस । ऐशिजे दशा ॥ ५२ ॥ नव्हेचि पहिलें भात । कीं कोंडाहि नव्हे निश्चित । तांदूळ निवटितां भासत । ऐशिजे दशा ॥ ५३ ॥ नव्हेसि निवट प्रतिमा । कीं नधरों भूमीचिया नामा । गोळाचि दिसे नामा । ऐशिजे दशा॥५४॥तेवीं शिष्या अक्षर । कारण रूपें निरंतर । ऐसा तेथिचा

---

† क्रियारहीत ह्मणजे कांहीं न करतां न करवितां स्थिर असणारें जें कारण (अव्यक्त, कूटस्थ) त्यास. १ कारण (भोक्ता आनंदमय कोश) तें (कर्ते=कार्य कर्ते जें विज्ञान) विज्ञामय कोशरूप कधींच होत नाहीं. २ शयन करितें, सोहंभाव पावतें, (बृहदारण्यक उ. अ. २ ब्रा. १ मं. १६ ते १९ पहा.) ३ व्यवसाय करण्या (नियमन) विषयींचें. ४ नवल (कौशल्य, विज्ञान). ५ रोध करणारा, आच्छादन करणारा. ६ बुरखा, आच्छादन वस्त्र, ग्रंथी. ७ एकवट करणारी मोहर, (अभिमुखता) तीन गुणांची साम्यावस्था (प्रकृति महामाया). ८ प्रसार. ९ काकवी प्रमाणें असणारी गुळाची स्थिति.

परिकर¹ । जाणिजे तुवां ॥ ५५ ॥ ते वेळीं कारणा माजी । स्थूल सूक्ष्म मुरे सहजीं । तेचि अन्यत्र नांवाजी² । करूं येथ॥५६॥शून्याचिये मांदी³ । कल्पने सहित त्रिशुद्धिं⁴ । मावळे कैसी नुसदी⁵ । सूक्ष्म कळा ॥ ५७ ॥ लिंग तनूचीं तत्त्वें⁶ । मुरतीच पैं कारणत्त्वें । तरि तेंचि प्रकटत्वें । उपमें आणूं ॥ ५८ ॥ अज्ञानदशा निर्विकल्पीं⁷ । निजों जाती साक्षेपीं⁸ । तरि तें निजणें नये स्वरूपीं । कवणिये परि ॥ ५९ ॥ देऊनि इच्छिलें मागुतीं । तें दान नव्हे निरुतीं । कीं गौरा भ [भा ?] रिली विभुती⁹ । साच नव्हे ॥ ६० ॥ कीं व्याघ्रें केलें मयतं¹⁰ । तेथचि राहतां करी घात । कीं आगोट काळीं वेंडियांत । राहतां जैसें हो सके ॥ ६१ ॥ दायाद¹² पातला दुरी । राहों नये विश्वासा घरीं । तेवींच कारणी पारि । येथिली असे ॥ ६२ ॥ कारणीं-भासे विरलें लिंग¹³ । परि तें तैसेंचि उरे चांग¹⁴ । वसंत काळीं महि आंग । धरिती जैसें तृणांकुर ॥ ६३ ॥ तया परी हें सुलीन ।

---

१ प्रकार. २ प्रसिद्धि, नावानणें. ३ मेळ्यांत, समुदायांत. ४ त्रिवार खरें, निश्चयार्थक. (स्थूल, सूक्ष्म आणि कारण या तीन प्रकारच्या देहाची शुद्धि). ५ केवळ. ६ पंचवीस तत्त्वें (तीन गुण, महदहंकार, पंचतन्मात्रें, पंचमहाभूतें, पांच कर्मेंद्रियें, पांच ज्ञानेंद्रियें आणि मन=एकूण पंचवीस). ७ कल्पनारहीत अव्यक्त (कूटस्थ) ब्रह्मांत. ८ आहेपणाच्या उलट कांहीं नाहीं अशा (साक्षेप=पक्षपाती, आग्रही) कल्पनेनें युक्त जें शून्य त्यांत. ९ शुभ्र विभुती आंगास चर्चून आणलेली कृत्रीम गौरता (गोरेपणा). १० वाघानें कोणचेंही जनावर मारलें म्हणजे तो त्याचें ताजें रक्त प्रथम ओढून पितो व तें मारलेलें जनावर त्याच जागीं टाकून जातो. परंतु पुनः दुसऱ्या दिवशीं रात्रीं त्याचें मांस खाण्याच्या आशेनें त्याच जागीं खात्रीनें येतो. म्हणून तेथें " लाखण " नांवाची बंदुकांची मारणी करून ठेवितात; मग वाघ आवेशानें तेथें येतो तेव्हां दोरीस अडकून एकदम बंदुका पेटतात, व वाघ मरतो. ११ वाड्यास आग लागली असतां. १२ वैरी, वारसदार. १३ लिंगदेह (सूक्ष्म देह) १४ चांगलें (परिपूर्ण).

६४-६८४-१२५०

कारणीं न धरी मौन । आणि पुनरपि उत्तीन । करों लागे ॥ ६४ । तें मुरतें कवणिये परि । शिष्य राया अवधारीं । समजतां पावसी परिकैरीं । आपुलिये ॥ ६५ ॥ मन मुरे अंतःकरणीं । आणि बुद्धि मुरे मनीं । अहंकार राहे एकवटोनी । चित्ता सहित ॥ ६६ ॥ अंतः करण शून्य संधि । निर्विकल्पाची मांदी । तत्त्वें मुरती नुसतीं [दीं ?] । तये ठायीं ॥ ६७ ॥ हें सकळ पवना आदि [धि ?] लें । तेतुलें शून्यीं मुरलें । मग आरौतेंहि आटलें । तयामाजी ॥६८॥ तो आक्रम कैसा । तुज सांगतों अनारिसा । जेणें पावसी संतोषा । आपुलिया ॥ ६९ ॥ ब्रह्मरंध्र शिखरीं । मेरूचिया वरी । चंद्र सूर्य परि । मावळती ॥ ७० ॥ परि निःशेष नव्हे मावळणें । जावोनि तेथ निलैय करणें । हेंचि ओळखणें खुणें । तेथील पैं ॥ ७१ ॥ त्रिकूट श्रीहाट गोल्हाट । तयामाजी होय पैठ । ते सुषुप्ति निवट । विटवणें कैशी [सें ?] ॥ ७२ ॥ परे विकास न होतां । विरणें होय तत्त्वतां । ते दशा नियंता । कारणचि जाण ॥७३॥ मन समान एकवटोनि । उदान [ना ?] होत स्थानीं । ज्ञानेंद्रियें गंवसोनी । होइजे लय ॥ ७४ ॥ त्वचा स्पर्श एकवटोनि । चक्षु रूपातें कवळोनिं । जिव्हा रस मावळोनि । जाइजे तेथ ॥ ७५ ॥ आणि श्रोत्र त्वचा नुरिजे । सुषुप्ति माजी हारपिजे । आणि पांगुळपणें उरिजे । प्राणाचें तेथ ॥ ७६ ॥ गोल्हाटा माजिके संधी । सकळ तत्त्वांची उरे मांदी । तेचि दशा नुसती [दी ?] । सुषुप्ति इये ॥ ७७ ॥ शून्यीं मुरती सूक्ष्म तत्त्वें । परि प्राण उरे जाड्यत्वें । कां उदकाचिया महत्त्वें । मिरवला ह्मणोनि ॥ ७७ ॥ दश्यीं सकळ मावळे । परि उदक राहेचि केवळें । ह्मणोनि प्राण

---

१ महत्त्व, परिणाम. २ इच्छा. ३ गुप्त ठिकाणीं, अव्यक्त स्थितींत. ४ मेळा, समुदाय. ५ अलीकडे. ६ वेगळाच. ७ स्थान. ८ प्रविष्ट. ९ नियमन करण्यास. १० पराधीनपणानें, पांगळें होणें, थोकणें. ११ मध्यसंधीस (बृहदारण्यक उ. अ. ४ ब्रा. ३ मं. ७, ८, ९ हे जिज्ञासूंनीं अवश्य पहावे.) १२ समुदाय, मेळा. १३ जड धर्मानें, (वैश्वानर रूपानें).

अवेळिळें । बोलिजे येथ ॥ ७८ ॥ चंद्र सूर्य येति जाती । सूक्ष्मत्वें सततीं । परि जाड्यत्वें महि अंबु[2] निरुति[3] । आधिष्ठुनि राहे ॥ ७९ ॥ ह्मणोनि सुषुप्ति पावलिया दशा । प्राण राहे शरीरा सरिसा । जाण शिष्या अनोंरिसा । स्वानुभव ॥ ८० ॥ वैखरी मध्यमे माजी । विरोनि जाय सहजीं । आणि मध्यमा नुरेचि तेजीं । पश्यंतीचिया ॥ ८१ ॥ हे निर्विकल्प दशा ब्रह्मरंध्रीं । भोगी अक्षर नुसती [दी ?] । मग उल्हास देइजे आनंदीं । ह्रुदयीं भोगें[6] ॥ ८२ ॥ भूगोळाचा पवन । धरोनि पांगुळें[7] । मन [मान ?] । देहसंधी गर्वसोन । उत्साह करि ॥ ८३ ॥ जीव दशेचा घरटा । करोनि मन पक्षी पैठा । सुषुप्तीचा माजिवठीं । करोनि राहे ॥ ८४ ॥ पावलिया सुषुप्ति स्थान । नुरेचि सर्वेंद्रिया[11] मौन । ऐशी हे दशा सुलीन । होतसे जेथ ॥ ८५ ॥ चंद्र सूर्य एकवटोनि । मेरू आड दडोनी । राहातीच इये [हें ?] मानीं । सुषुप्ति वेळां ॥ ८६ ॥ कां तामसाची संसार दशा । बाधे आपणियां तें वळसा[12] । हें धरोनि सूक्ष्म आशा । लिंपिती ते ॥ ८७ ॥ मग तो समयो राहिलिया । सात्विक येतसे आया । तेथ स्वप्नाचिया पाया । रचणूक घडे ॥ ८८ ॥ ते वेळीं सकळ इंद्रियें । सूक्ष्मत्वें आपुलें निलय लवलाहें । धरोनि राहती सोय पाहें । आपापुली ॥ ८९ ॥ ब्रह्मरंध्रीं सकळ । इंद्रियें राहती जैसें मुकुळ[13] । पुनर्ति करिती अळुमौळ[14] । जागृति स्वप्न विकासता ॥ ९० ॥ तये मुकुळ दशेवरि । सुषुप्तीची येथ परि । हें जाणावेंचि परिकरीं । शिष्यवर्या ॥ ९१ ॥ एवं प्रणवाचिया[15] मातृका । संघटन करिति एकमेकां । हाचि परिकर एकवंकां[16] । जाणणें तुवां ॥ ९२ ॥ जागृति तेंचि स्वप्न । आणि स्वप्नींच जागृतिचें मौन[17] ।

---

१ सहज. २ पाणी, जल. ३ सत्यत्वानें. ४ मूळ स्वरूप होऊन राहतें. ५ वेगळा. ६ ह्रुदयस्थानीं होणारा आनंद भोग अथवा निराभास. ७ पंगू. ८ आच्छादून. ९ प्रविष्ट. १० मध्य. ११ प्रकार, महत्त्व. १२ भोंवरा. १३ कमल, पुष्प कळी. १४ यत्किंचित्. १५ ॐकाराच्या. १६ ऐक्याकार [प्रश्नोपनि. प्र.५ मं. ५ अवश्य पहा]. १७ महत्त्व, प्रकार.

यया उभय भासां एकु स्थान । सुषुप्तीच ॥ ९३ ॥ सुषुप्ती वेगळें यया । मिरवण नसे शिष्यराया । ह्मणोनि अक्षरीं क्षरा तया । बोलिलें जाण ॥ ९४ ॥ हें सकळ सुषुप्ति आवरेण । अक्षर भोगी आपण । जागृति स्वप्नीं संघटन । क्षरा ययां ॥९५॥ यया रूपका अणुं । वृक्षाचें परिमाणु । त्याहींच आपुली खुण स्थाणूं । ओळखसी तूं ॥ ९६ ॥ बिंदु मूळ वृक्षा यया । अनादि बीजा तया । अहंजीवनें पाया । प्ररोहीं यया ॥ ९७ ॥ तये निरंजनें भूमिके वरि । तरु वाढिला कवणिये परि । शिष्य राया अवधारीं । होंचि आतां ॥ ९८ ॥ बिंदु बीज अर्धमात्रा फोडी । आवेशाचिये परवडी । मग मधुनि उमटे विरूढी मह [हां ?] तत्त्वाची ॥ ९९ ॥ तया महत्तत्त्व कोंभरिया । ती संगमादि [संगमांदि ?] उपजे तया । ते साम्यावस्था माया । बोलिली असे ॥ २०० ॥ मग तेथूनि उठती ड [ढा ?] हाळें । ते गुणत्रय केवळें । तेथ आर्ड पड खांदिया सरळें । पंचमहाभूतें बोलिजे ॥ १ ॥ आणि तया सुटती अनेक पानें । तीं स्थूल सूक्ष्म यया मानें । तीं येती गळती गुमानें । लेखाचि नसे ॥ २ ॥ तया मानें सकळ जीव । उपजति निपजति असंभाव । हाचि बोलिजे संभव । वृक्षा यया ॥ ३ ॥ तयावरी हे पक्षी । क्षराक्षर पुरुष साक्षि । बोलिले असती मुमुक्षीं । महाग्रंथीं ॥ ४ ॥ आणखीहि असे एक । उत्तम पुरुष निष्टंक । ऐसें पक्षित्रय एकवंक । बोलिलें आंथि ॥५॥

---

१ आच्छादन, वेष्टण. २ अणुरूप आत्मा, (श्वेताश्वेत. उ. अ. ३ मं. २० पहा). ३ फांद्या तोडलेल्या झाडाचें बुंध खोड, (पक्षीः—स्थाणु पुरुष). ४ अव्यक्त बीज (ॐकार). ५ अहंवृत्ति (मी मी असें ह्मणणारी वृत्ति) विज्ञान हेंच जल; हा पाया होय. ६ श्वासोच्छ्वासाचा अवरोध न करितां स्थूल शरीरापासून सूक्ष्म शरीराप्रत व्यय पावत असून अव्यक्त आहे असा प्राण (मैत्रायण ब्रा. उ. प्र. २ मं. २ पहा.) ७ प्रकाशरूप, निर्लेप. ८ अलीकडे पसरलेल्या (पडलेल्या) चराचराचा विस्तार ह्या खांद्या ज्या खालीं लोंबत आहेत. (भ. गी. अ. १५ श्लो. १ पहा). ९ क्षर, अक्षर आणि उत्तम पुरुष असे तीन पक्षी (क्षर=जीव, अक्षर=शिव; आणि उत्तम पुरुष=परमहंस, परमात्मा) हे ऐक्याकार. १० आहेत.

एकचि वृक्षावरी । पक्षित्रय बैसले माझारीं । हें निवडणिचिया परिकरीं । परिसऊं तुज ॥ ६ ॥ कवणाचें कवण आधिष्ठित । हेंचि निवडणें त्वरित । शिष्या परिसिजे सावचित्त । होऊनियां ॥ ७ ॥ स्थूल सूक्ष्म पर्णांवरि । क्षर बैसे निर्धारीं । आणि कारण गुणत्रय संधी भितरीं । अक्षर बैसे ॥ ८ ॥ अकार उकार विस्तारीं । क्षरपक्षि हिंडतो परि । ययांचें मूळ गंवसोनि वरि । अक्षर बैसे ॥ ९ ॥ देहद्वयांचें कारण । तेंचि अक्षराचें स्थान । ययातीत असे महिमान । उत्तम पुरुषा ॥ १० ॥ तें स्थान अर्ध मात्रा परिवरां । तोचि तयाचा चारा । सेवितो पैं सारा । कैसें होय ॥ ११ ॥ हा परिकर तेथिंचा । उत्तम पुरुष प्रभावाचा । सांगिजेल साचा । निज प्रतीति ॥ १२ ॥ आत्मीं आत्म विवेक । हेंचि उत्तम आपणाचें बिर्क । जाणावें पैं निष्टंक । स्वानुभवें ॥ १३ ॥ तो मूळ उद्भवा सरिसा । उत्तम पुरुष अनारिसा । प्रकटे तेथ बहुवसा । नुरवीच येरां ॥ १४ ॥ तया जेथ वस्ती [वसती ?] । तेथ येर दोघे नसती । हेंहि जाणणें विशद मति । उत्तम पुरुषा ॥ १५ ॥ तया पुरुषाचा उगव । होतां मोडे क्षराक्षर ठाव । हाचि बहुसाळ गौरव । तेथिला कीं ॥ १६ ॥ तया पुरुषाचिया संगें । नाम रूप सकळ भंगे [व्यंगें ?] । मिथ्या भासती सोंगें । भाविलीं तितुकीं ॥ १७ ॥ कवण एक तयाचा प्रभाव । दृश्याचा वोस पडे गांव । परम सुख संभव । भोगणें घडे ॥ १८ ॥ तया देखणें आपुलें मूळ । मग तेंचि होणें केवळ । विपरीत कल्पनेचा मळ । लागोंचि नेदी ॥ १९ ॥ तो पुरुष जाणता । उत्तम पुरुष तत्त्वता । बोलिजेचि नियंतां । स्वानुभवें ॥ २० ॥ उत्तम पुरुषाची दिठी । दृश्यीं नेदीच मिठी । आपें आप सेवटीं । ओ [व ?] ळखणें जें ॥ २१ ॥ आपुलेनि सर्वज्ञपणें । दृश्यभास निरसणें । तोचि ओळखावा खुणें । उत्तम पुरुष ॥ २२ ॥

---

१ सुंदर प्रकारांत. २ आच्छादून. ३ गुप्त ठिकाण, गुप्त गृह अशी. ४ बळ, तेज. ५ वेगळा. ६ संबंध, आकार. ७ नियमन करणारा. ८ दृष्टि (ज्ञान दृष्टि, दिव्य दृष्टि). ९ नामरूपात्मक जगांत.

अर्धमात्रेचा सौरस । तोचि जाणावा उत्तम पुरुष । आपआपणां संतोष । होतसे जेथ ॥ २३ ॥ कोठें कांहींच नसे । तेथ पाहणें बहुसाळ असे । असोनि अनारिसें । ओळखणें तया ॥ २४ ॥ क्षराक्षरातीत । उत्तम पुरुष विराजत । शिष्या जाण सिद्धांत । ऐशिया परि ॥ २५ ॥ उत्तम पुरुषाचा महिमा । पाहों जातां अनुपमा । अवस्था त्रयांचिया ग्रामा । वोस पडिजे ॥ २६ ॥ क्षराक्षरां अवस्थात्रयीं । ओळखोनि सांडी आपुली सोयी। तेचि कळा अप्रमेयी[1] । उत्तम पुरुषा ॥ २७॥ तो समान [ज ?] दिठीचा स्वभाव[2] । जाणण्यातीत असे ठाव । ओळखी आपुलें वैभव । निजींचें जें ॥ २८ ॥ उत्तम पुरुषाचा प्रकाश । तोचि क्षराक्षरांचा नाश । दीप प्रकाशें तमास । हारिजे जैसें ॥ २९ ॥ तूर्या भूमिचा संभव । तोचि उत्तम पुरुषाचा स्वभाव । जाणणें जो निराभाव[3] । ऐशिया परि ॥ ३० ॥ तूर्ये माजी ऐकवठा[4] । तेथ उत्तम पुरुष पैठा[5] । सकळ सुखाचा भोगवटा । तोचि एक ॥३१॥ उत्तम पुरुषाचें आंग । पावावया निर्वाणंग [निर्वांग?] । तेंचि ह्मणावें चांग[6] । आत्मसुख ॥ ३२ ॥ उत्तम पुरुष पाहों जातां । तें पाहणोंचि मुरे तत्त्वतां । हाचि जाणिजे नियंतां[7] । स्वानुभव ॥ ३३ ॥ स्वानुभवाचें कारण । कार्याचें पडिजे विस्मरण । तेंचि बोलिजे निर्वाण । आपुलें कीं ॥ ३४ ॥ हा उत्तम पुरुष संकेत । तुज निरूपिका सिद्धांत । हा ठेविजे हृत्पद्मांत[8] । आमोद जैसा ॥ ३५ ॥ तरि आपुलें हें चित्त । भावोनियां भ्रमरवत् । स्वात्मसुख विश्रांति सतत । भोगिजे [जो ?] मग ॥ ३६ ॥ ऐशिया परि क्षराक्षर । उत्तम पुरुषाचाहि निर्धार । कथिते होती सारासार । श्रीगुरु राज ॥ ३७ ॥ मग अवधानामृत । सेवूनि शिष्य सावचित [त्त ?] । पुनतीं न करीच मात । उखी

---

१ निश्चय करण्यास अशक्य अशी. २ सम-साम्य दृष्टीचा स्वभाव. ३ निर+अभाव=अभाव रहीत, सतत (अव्यक्त भाव). ४ ऐक्याकार. ५ प्रविष्ट. ६ चांगला. ७ नियमन करणारा. ८ हृदयरूप कमलांत, (अनाहत चक्रात).

विखी॥३८॥ शिष्य गुरूचा अनुगृहिला । होतांचि ब्रह्मीं बोधला । मग तयाचाचि होउनी वहिला । पुसणियां करी ॥३९॥ तें आतां बुझोनि ठेलें । चित्त चैतन्यीं विरालें । मग सकळ ह्मणणें वाहिलें । सद्गुरु चरणीं ॥४०॥ परमामृतें दिधली मिठी । पुसणिया नुमजे गोठी । तरि काय जाहलें सेवटीं । कवणां गमे ? ॥ ४१ ॥ ययापरि क्षराक्षर उत्तम । संपलेंचि निरूपम । सोहिरा दास ह्मणे पुढें धाम । श्रवण कीजे श्रोतियें ॥ २४२ ॥

इतिश्री महदनुभवेश्वरिसृष्टिसंहारक्रमे गुरुशिष्यसंवादे क्षराक्षर उत्तम पुरुष योगोनाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

---

१ उखी=खोटा भास+विखी=विषयपर वृत्ति किंवा वादविवाद तर्क कुतर्क. २ कृपा केलेला. ३ बोधनियुक्त झालेला, केवळ बोधरूप झाला. ४ प्रश्न करिता झाला. ५ समजून उमजून राहिलें, स्थिर झालें. ६ उमजत नाहीं अशी. ७ गोष्ट, मौन [तैत्तिरीय उ, व. २ अ. ९ वा पद्य].

अध्याय १८ वा.

ज्ञानोपपत्ति पूर्वार्जित इश्वरेच्छा सद्गुरु गम्यार्थ योग.

प्रेम तरि तेंचि आपुलें वर्म । सर्वी तयां ॥ २०३ ॥ सप्त दश प्रसंग । अनुसंधान निःशेखें [ग ?] । परि विनटले चांग । एकीएक ॥ ४ ॥ जैशीं इक्षूचीं पेरें । डोळां भासती विविधाकारें । परि आंत रसत्व निर्धारें । एकचि कीं ॥ ५ ॥ कीं नाना सुगंध कळिके । जुंपि-जाति माळे एके । शोभा सौरभ्य कौतुकें । ऐकचि जैसा ॥ ६ ॥ ना नाना नाव वळेवटें । गहूांचे एक मज वाटे । तया परि गोमटे । अध्याय हे ॥ ७ ॥ गोडिये चोजें आगळें । सोहं शर्करा मेळें । मग तदनुसारें कळे । सुखा देती ॥ ८ ॥ तरु उर्द्यान स्वभावें । तेवीं अध्याय अध्यायातें प्रसवे । परि एकजात जाणावें । परब्रह्मचि ॥ ९ ॥ अनेक उठती ढाळें । जाति नाम न ढळे । तया द्रुमाचिया मेळें । विस्तार हा ॥ १० ॥ बीजा

---

१ ह्या ग्रंथाच्या मूळ पोथींत "या अध्यायांतील प्रारंभींची कांहीं पृष्ठें गहाळ झाली आहेत, त्यामुळें प्रारंभींच्या (२०२) ओंव्या सांपडत नाहींत. याबद्दल फार वाईट वाटतें. आमचेपाशीं ह्या ग्रंथाच्या दोन प्रती आहेत. पैकीं एक प्रत फार जुनाट (हीच मूळ प्रत असावी असें वाटतें) आहे. व दुसरी ह्याच प्रतीची नक्कल (ही सावंतवाडी येथें "वे. शा. सं. रामचंद्रभट्ट अळवणी" यांनीं शके १७८१ मध्यें लिहिली असा त्या प्रतीचे शेवटीं उल्लेख आहे.) असल्यामुळें ह्या पोथींतही त्या ओंव्या सांपडत नाहीं. तिसरी प्रत आजवर उपलब्ध झालेली नाहीं, यामुळें निरुपायानें तेवढी उणीव येथें राहून गेली आहे. २ संपूर्ण. ३ सुवास, मकरंद. ४ वळीव पदार्थ, गव्हांचे अनेक पदार्थ लाडू, जिलबी वगैरे. ५ आवड, नवल. ६ अधीक. ७ लाड. ८ बाग, वन. ९ डहाळें, वृक्षाच्या खांद्या.

पासूनि द्रुम । आणि द्रुमींच बीजाचा अनुक्रम । तया परि संभ्रम । येथिला असे ॥ ११ ॥ बीजा पूर्वील विस्तार । आणि विस्तारीं बीजचि सार । तया परि परिकर¹ । अध्यायां ययां ॥ १२ ॥ मध्यें विस्तार अनेक । शेवटीं तरि बीजचि एक । तेंचि रूप मिरवे एकवंक² । अष्टादशीं ॥ १३ ॥ आदि [धि ?] लियाचि सारिखें । बीज उमटे शेवटीं निकें । तरि तेंचि सकळ कौतुकें । अवधारिजे [जो ?] गा ॥ १४ ॥ सकळ सृष्टी आदि [धि ?] ला । गोसांवीं जो बोलिला । तोहि अंतीं देखिला । ययाचि माजी ॥ १५ गोसावीं तरि कीर । मध्यें भासला संसार । तरि तो नसता जाहाला विसर । गोसावीपणा ॥ १६ ॥ स्त्री जयें नाहीं केली । स्वांगेंशीं पैं भोगिली । आणि वायांचि वृद्धि भासली । कुमरी कुमर ॥१७॥ तेंचि विवरण करोनि । जावया आपुले स्थानीं । माजीच जाहली उद्धवणी । एवढी कीं हे ॥ १८ ॥ नाथिली भासली रजनी । भोग्य [ग ?] स्त्री देखिली स्वप्नीं । तेथ एवढी जाहली अवनी³ । प्रपंच तृणा ॥ १९ ॥ यया न होयपणा अशेष । अध्याय जाहले सप्तदश । ते निरसोनि वरी कळश । अष्टादश हा ॥ २० ॥ तंव शिष्य ह्मणे सद्गुरुनाथा । मज प्रश्न रूपें अनाथा । करोनियां सनाथा । निःसंदेहा पाविजे ॥ २१ ॥ संदेहा तरि कारण । जेथिंचें हें पुसणेंपण । हें स्वप्न भासावया कारण । कवण तें पैं ॥ २२ ॥ जागृतीवीण स्वप्न । न दिसणें हें जेथिंचें मान । हें तेथिंचें उपमान । केविं साजे ॥२३॥ जागृतीं जें देखिलें । तें स्वप्नीं ओळखिलें । विना नाहींच घडलें । स्वप्न कीं तें ॥ २४ ॥ तेवीं येथ स्वरूपीं मूळ । स्वप्ना कवण तें केवळ । हेंचि पुसणें अंळुमाळ⁴ । माझिया मनीं ॥ २५ ॥ पहिलीच नाहीं जागृति । तरि मग स्वप्नासि कवण वस्ति । हेंचि पुसणें आसक्ती । माझिये मनिंची ॥ २६ ॥ ऐसा शिष्याचा आक्षेप । ऐकोनि गुरु साक्षेप । करिति तयाचा निक्षेप⁵ । कवणिये परि ॥ २७ ॥ तरि ऐक यया संदेहा । पावसी सर्वे समज गेहा । तरि तेंचि करोनि निःसंदेहा ।

---

१ प्रकार. २ ऐक्याकार. ३ पृथ्वी, भूमि. ४ थोडेसें. ५ उलगडा.

निरोपूं तुज ॥ २८ ॥ डोळां केवळ येई । तया काय असे आद [धि?]ली सोयी । कीं विपरीतपणाची नवाई । ह्मणावी ते ॥ २९ ॥ उदकावरि बाबुंळ । काय ? पहिलाचि असे केवळ ? । कां विकारांचा मेळ [मळ ?]। मेळविजे तेथ ? ॥ ३० ॥ कां आकाशींचें पटळ । तेथचि नव्हतें केवळ । परि उपाधि संग अलुमाळ । भासतो कीं ॥ ३१ ॥ दीपाआंगीं काजळी । आधींच होती कवणे काळीं । नसतांचि प्रकाशा आळीं । गुंतोनि ठेवी ॥ ३२ ॥ तया परि हें स्वप्न । भासतां जागृति होय भिन्न । ते हें सकळ चिन्ह । उमटलें कीं ॥ ३३ ॥ तेवींच हें सकळिक । ससदृश प्रसंगीं सम्यक । परि निरूपिलें एक । तें नव्हेचि दुजें ॥ ३४ ॥ प्रथमाध्यायीं परिकर । श्रीगुरुकृपा सार । विनविलीच सादर । दैविकी ते ॥३५॥ योग-द्रुमाची मुळी । ते आत्मप्रभा निज निर्मळी । स्तविलीचि एक मेळीं । आपेंआप ॥ ३६ ॥ स्वस्वरूप देखती । निचें नवी आयती । कळाचि उमटे निरुति । सद्गुरु कृपा ॥ ३७ ॥ जियेचिया उजेडें । आपआपणा निवाडें । देखणेंचि सुरवाडें । ऐशि जे दशा ॥३८॥ जिये पासोनि सुख । आतुंडेचि निज हरिखं । तेचि वर्णिजे निःशेख । भव तारिणी ॥ ३९ ॥ जिये जाणतें जीवत्व । अविद्या भास विपरीत । तेंचि विनटलें शुद्ध सत्त्व । जियेचेनि महिमें ॥ ४० ॥ जियेचेनि समारंभा । निर्गमिलें जीवित्व कोंभा । तेचि उदयलि प्रभा । तियेचि माजी ॥४१॥ मध्य पटळ भासलें । रश्मि लिंपणें घडलें । मग तें न होनि देखिलें । सूर्य बिंब ॥ ४२ ॥ दीपा आंगींची काजळी । गेलिया तेचि प्रभा उजळी । मग तेचि नवाळी । देखणें जैसें ॥ ४३ ॥ तयापरि हें जीवत्त्व । साच भासलें विपरीत तें वावो जाहालिया महत्त्व । आगींचोंचि जाहलें ॥ ४४ ॥ मग तयाचा विचार । काय गमलें हें असार । हें पुसावया प्रकार । तोचि हा

---

१ कावीळ रोगामुळें डोळ्यांत येणारें झार. २ नूतनपणा. नवल. ३ पाण्यावरचा शेवाळ. ४ अभ्र. ५ नित्य. ६ स्वर्गादिक सुख देणारी. ७ प्राप्त होतो. ८ आनंद. ९ बाहेर पाडलें, जन्मास आणलें, व्यक्त केलें. १० आच्छादन.

प्रथम ॥ ४५ ॥ आपआपण यातें गमतें । तरि काय विपरित होतें । तें पडताळेंण निरुतें । यया टायीं ॥४६॥ययाचि विवरणा मिसें । प्रथमाध्याय उसेंसे । निरू [रो ?] पण आपैसें । बोलावया ॥ ४७ ॥ सद्गुरु देखोनि परात्पर । शिष्यत्व भाविलें अपार । शबळ शुद्धांश सदर । ऐक्य या दोहीं ॥ ४८ ॥ शुद्धांश उत्तर देतां । शबळांश पूर्व पक्ष करितां । मग उभयांसी ऐक्यता । जहीं घडे ॥ ४९ ॥ तो हा पहिलिया अशेष । जीव शिवपणाचा समावेश । विवरण भावा विशेष । हेंचि जेथ ॥ ५० ॥ जीवा कवण तें रूप । शिवा कायसा साक्षेप । केला होय निक्षेप । हाचि तेथ ॥ ५१ ॥ तरि ऐक यया बोला । जीवत्वा ठाव नुरला । तेथ कायसा मिरवला । शिव रूप ॥ ५२ ॥ शिवपणा पाहों जातां । जातें पाहाणेंचि नुरे तत्त्वतां । तेथ कायसी गौल्यता³ । चार्वाळिये ॥ ५३ ॥ चावळ नव्हे अनारिसी । आनंदाचीच रासी । तरि तेथहि भेदासी । न बोलों हेळां[६] [वेळां ?] ॥ ५४ ॥ भेदीं नुरे भेदपण । सर्वत्र जाहलिया आपण । ऐसें हें देखणें पूर्ण । स्वानुभवियां ॥ ५५ ॥ प्रथमाचें रहस्य । जीवत्वा पाहोनि जीवत्व नाश । हाचि प्रसंग विशेष । तये ठायीं ॥ ५६ ॥ आतां द्वितियाचें लाघव । अतर्क्य वस्तूचें अभिनव । जहीं नामाचा मोडे भाव । ऐशिजे दशा ॥ ५७ ॥ ते दशा नव्हे स्त्री शब्दें । अरूपचि आहे विषदें । जेथ सकळ द्वंद्वें । हारोनि जाती ॥ ५८ ॥ आणि हारतिये काळेचा । सोहाळा नुरेचि साचा । ऐशिया परि निजांचा । महिमान तेथ ॥ ५९ ॥ तया महिमाना समो [म ?] रीं । न तौंतिजे चिंता ज्वरीं । ऐशी समाधान उर्जरी । तये ठायीं ॥ ६० ॥ तें निजतत्व अनारिसें । संतोषपण आपैसें । कल्पनेचे कंडसे । नाहींच जेथ ॥ ६१ ॥ जें वाचेसि अतित । गुण साम्या विरहित । जये गांविंची मात । बोलों नये ॥ ६२ ॥ जें चंद्र सूर्या पार [रि ?] खें । सूक्ष्म दिठीं न देखे । तेंचि कीं सम [सं ?]

---

१ प्रत्यंतर. २ उल्हास. ३ मधुरता. ४ चर्चेला. ५ वेगळी. ६ लीला, क्षण. ७ तापणें, संतप्त होणें. ८ स्वच्छता, उत्कर्ष. ९ वेगळें. १० विचार, विकल्प.

तोखें । बोलिलें तेथ ॥ ६३ ॥ जें उपाध्यतीत । यंत्र तंत्रें विरहित । तें परम सुख सिद्धांत । बोलिलें येथ ॥ ६४ ॥ निरालंब निरंजन । तें जीवाचें जन्मस्थान । बोलिलेंचि निदान । तये ठायीं ॥ ६५ ॥ तें बोलणें कत्रणिये परि । जन्म मृत्यू [त्या ?] ची नाही वोरी । तेंचि सुख सरोबरि । बोलिलें येथ ॥ ६६ ॥ दृश्य द्रष्टयातीत । दर्शनाचियाहि आंत । तेंचि गुह्य सिद्धांत । सांगितलें कीं ॥ ६७ ॥ जें गुह्याची गुह्यवस्तु । जया नाहीं उदय अस्तु । तोचि परम प्रशस्तु [प्रहेस्तु ?] । बोलिला येथ ॥ ६८ ॥ सकळ इंद्रियें पांगुळती । शब्दभाव मावळती । तेचि पैं तत्त्व ज्योति । सांगीतली ॥ ६९ ॥ परि हें तत्त्व निर्धारिलें । वाच्यतेसि आलें । तेंही आंवंतिलें । माया देवी ॥ ७० ॥ तो मायेचाचि बडिवार । निजतत्त्व निवडिलें सार । परि तेथहि होय पैं सार । जाणिवेचा ॥ ७१ ॥ जाणिवे जेतुलें आलें । तें पुरें नाहींचि म्हणितलें । म्हणोनि ययातीत वाहिलें । निवडिलें व्हावें ॥ ७२ ॥ तया निवडणियां आंत । नकळे वाचेसि मात । ऐसा जेथिंचा सिद्धांत । सिद्धचि होणें ॥ ७३ ॥ तें परमतत्त्व म्हणीतलें । तें अर्धदृष्टि लेखिलें । तें मायेनेंचि वरियलें । ययामाजी ॥ ७४ ॥ आतांचि येथ बोलणें । माया भास अतूकपणें । तेंचि विशद म्हणणें । आत्म प्रतीति ॥ ७५ ॥ जया स्वानुभवा येतां । हरावीच जाण वार्ता । तें परम सुख तत्त्वता । बोलणियां येथ ॥ ७६ आतां तृतीयाध्यायीं म्हणितलें । अहंब्रह्मास्मि वहिलें । तें मायारूप बोलिलें । तया माजी ॥७७॥ ते मूळ माया म्हणिजे । निजसुख जाणिजे । तरि तें जाणणेंचि व्हाहिजे । तयामाजी ॥७८॥ मायेसि नाहीं दुजेपण । सर्वत्र जाहलिया आपण । तरि तें बोलणें उखाण । मानणें [नें ?] येथ ॥ ७९ ॥ माया जेतुलें जाणिजे । तेथ पाहतां नुरिजे । तरि वेगळीं काजें । कल्पिणें कें ॥ ८० ॥ जेथे कल्पने

१ खेप. २ महत्त्व, पूज्यता. ३ पंगू होताव. ४ पाचारण केलें. ५ पिंडांतील स्थूल दृष्टीनें. ६ तुलनेविरहीत.

वेगळें । अहंपण गळे । मग आपआपणा मेळें । सहजेंचि तें ॥ ८१ ॥ तें सहज भावाचें चिन्ह । तें आघवेंचि अभिन्न । समदिठीं चैतन्य । एकचि जें ॥ ८२ ॥ तें हें दैविकीचें महिमान । जीव शिवाचें समाधान । तें हें अतर्क्य जाण । प्रकृति सुख ॥ ८३ ॥ ते तूर्या दशा बोलिजे । चैतन्य आंगिची सहजें । तिहीं श्रीगुरु बीजें । सुख दायकें ॥ ८४ ॥ प्रकृति नाहीं प्रकृतिपण । ऐक्यचि विनटेलिया आपण । सहज समाधि खुण । पावलिया ॥ ८५ ॥ तें पाहतें पाहणें । जया मोहेरें लया न्हेणें । तें अगम्यचि होणें । महदादृश्य [महदृश्य ?] ॥ ८६ ॥ सकळ नाम रूप वेगें । तेंचि पुरुषत्व एकांगें । बोलावया निःसंगें । हेंचि येथ ॥ ८७ ॥ हें सकळ होणियां पासाव । प्रकृति स्वरूप स्वयमेव । तोचि परम गौरव । जाणतया ॥ ८८ ॥ एवं मूळ प्रकृति । गुण कर्म धर्म विभूति । मानणेंचि निज ज्योति । आघवीच हे ॥ ८९ ॥ आतां तथाचि परि चतुर्थी ॥ महत्तत्त्वाची आय [इ ?] ति । बोलिजेचि निरुति । आपुली कळा ॥ ९० ॥ महत्तत्त्वा नसे वेगळी मति । सबाह्य जाणिजे एक ज्योति । हेचि जाणावी निरुति । आत्मकळा ॥ ९१ ॥ आत्म कळेचें अनुसंधान । तोचि महत्तत्वाचा मान । आपें आप समाधान । होतसे जेथ ॥ ९२ ॥ तत्वीं तत्त्व निरास [नैरास्य ?] । तोचि महत्तत्वा समावेश । आपें आपसंतोष । होतसे जेथ ॥ ९३ ॥ तत्वीं नुरे तत्त्वपण । तेथ केवीं महत्तत्त्वा भिरवण । आत्म हिता कारण । नुरेचि जेथ ॥ ९४ ॥ तें शुद्ध सत्त्वाचें आंग । निर्वाण रूप चांग । शांतीचें निर्वाळिलें अंग । पावणें जें ॥ ९५ ॥ तें सकळ मतीचें सार । महत्तत्त्व निरंतर । आपुलेंचि हें अंतर । निर्वाळे जेथ ॥ ९६ ॥ महत्तत्त्व आंगींचें निर्मळ । तत्त्वचि जाणणें केवळ । कल्पनेचें पटळ । हारालिया ॥ ९७ ॥ जेथ नुरिजे

---

१ मग्न झाल्यावर, रंगून गेल्यावर. २ समोरचें, दृश्य. ३ महत्+अदृश्य=अव्यक्त महद्ब्रह्म किंवा महत्+दृश=दिव्य, तेजोमय. ४ आकार, संबंध. ५ प्रकृतिरूप अर्धांग. ६ विस्तृतता. ७ निर्मळ केलेलें, शुद्ध केलेलें. ८ अभ्र.

लघु तत्त्वें । तेथ केवि मिरवणें महत्तत्त्वें । ह्मणोनियां महत्तत्त्वें । कारण नुरेचि ॥ ९८ ॥ महत्तत्वाचें काज । पाहतां नुरेचि सहज । तहीं हें बोलणें समाज । केवि मिरवे ॥ ९९ ॥ जया महत्तत्त्वा समभेळीं । नुरेचि कल्पना काजळी । एकीएक निर्मळी । निज ज्योति च [चि ?] ॥ १०० सकळ तत्त्वांचें साक्षित्व । या लागीं बोलिजे महत्तत्त्व । तरि तें चिद्ब्रह्म [तेंचि ब्रह्म ?] होउ मिथ्यत्व । अभिधान मिषें ॥ १ ॥ सकळ कल्पने वेगळें । निजरूप केवळें । तेथ विषम भावाचे मेळे । विरूढतीच ना ॥ २ ॥ जो जाणोनि निमाला भास । तेथ केवि उरणें महत्तत्त्वास । आप आपणियां निरास । होतसे जेथ ॥ ३ ॥ येथ महत्तत्त्व नामा बोलणें । तरि ह्मणणेंचि नलगे उखाणें । जाणों आलिया प्रमाणें । जेथींल गा ॥ ४ ॥ महत् शब्दाचें प्रयोजन । पाहतां नाहीं विजन । आणि विजन हेंहि अभिधान । नुरेचि जेथ ॥ ५ ॥ तरि महत्तत्त्वा पोरुषण । पाहातां निजींचें निर्वाण । सहज समाधि खुण । जाणिलिया वरि ॥ ६ ॥ यया परि चतुर्थ । महत्तत्त्व रूपें परमार्थ । ऐसा जेथिंचा सिद्धार्थ । असे नित्य ॥ ७ ॥ सिद्धार्थाचा समारंभ । तो तंव आदि [धि ?] लाचि कोंभ । विशद वधु विद्या वल्लभ । जाण ऐसा ॥ ८ ॥ तयाचि परि पंचमीं । गुणत्रय उपक्रमी । निरू [रो ?] पिलें तेथ उगमीं । आत्म कळाचि ॥ ९ ॥ गुण त्रयांचें विवरण । तेतुलेंही स्वरूप पूर्ण । पावे तेथ निर्वाण । ऐशिया परि ॥ १० ॥ प्रथम बोलिजे तामस । विपरीत कल्पने रहिवास । होय तेथ अशेष । ऐशिया परि ॥ ११ ॥ काम क्रोध मद मत्सर । लोभ अहंकार सध [द ?] र हे ब्रह्मरूप सार । जाणणें ऐसें ॥ १२ ॥ काम स्वरूप बोळंगिजे । मत्सर इंद्रियां हेळिजे । लोभ सद [ध ?] र वोळखिजे । निज धनाचें ॥ १३ ॥ निज धनाची धरी आस [श ?] । येर सकळिकांचा निरास । होय

१ लय पावणें. २ विद्या (माया) वधूचा नाथ चैतन्य आत्मा. ३ आश्रय करितो.

तेथें सामावेश । जाणिजे [जो ?] ऐसा ॥ १४ ॥ तें तामसाचें कारण । शुद्ध वृद्धि लक्षण । तरि तेंचि ब्रह्म जाण । कवणिये परि ॥ १५ ॥ तामसीं उपजे क्रोध । तोचि वैराग्या करी सिद्ध । वैराग्यें परमानंद । प्राप्त होय ॥ १६ ॥ तामसें उपजे अहंकार । ते साम्यावस्थेसी घर । उपजे तेथ निरंतर । ऐशिया परि ॥ १७ ॥ तामसाचा परिकर । विषय संभूता आकार । तरि तेंचि जाणणें निरंतर । निर्विकार ऐसें ॥ १८ ॥ तामसा आगींचें सत्त्व । तेंचि प्रकृति-महद् तत्त्व । जाणिजेचि महत्व । आंगिचें तेथ ॥ १९ ॥ तमा आंगींचा द्वेष । न साहेचि भूत भास । यया परि निशेष । जाणिजे [जो ?] ऐसा ॥ २० ॥ भूत भाव पाहातां नासे । आपणावीण दुजें नसे । हेंचि जाणावें अनोरिसें । स्वानुभवें ॥ २१ ॥ स्वानुभवाचें कारण । कार्याचा पडिजे विसर जाण तरि तें बोलिजे निर्वाण । एकींएक ॥ २२ ॥ तामसा नुरे तामसपण । सबाह्य जाहालिया आपण । ऐक्याची हे खूण । जाणणें ऐशी ॥ २३ ॥ जया जाणणिया अंत । नसे द्वैताची मात । तोचि एक स्वरित । आत्म उगम ॥ २४ ॥ एवं सकळ तामसींचें । परब्रह्मचि असे साचें । तेथ वेगळावयाचें । काजचि नसे ॥ २५ ॥ तयाचि परि राजस । ब्रह्मरूपचि अशेष । जाणावाचि निःशेष । स्वानुभवें ॥ २६ ॥ जया स्वानुभवा भीतरीं । राजसा नसे वेगळी परि । तेचि परम परिकरीं । ओळखणें आतां ॥ २७ ॥ राजसपणें संभवलें [संभाविलें ?] । तेतुलें ब्रह्मरूपा आलें । हेंचि पाहिजे समजलें । श्रोते जनीं ॥ २८ ॥ राजसाचें कुटीलपण । तें विपरीत भावने जाण । यया परि निर्वाण । जाण ऐसें ॥ २९ ॥ अविद्येशीं विषम भाव । धरणें हाचि स्वभाव । रजरूपें स्वयमेव । जाण ऐसें ॥ ३० ॥ राजस अवगे आगें । तव उचलती नाना भाव वेंगें । तरि तें देखणें सोगें । जैशिया परि ॥ ३१ ॥

१ भिन्न. २ खोटसाळपण, फटकळपण. ३ स्वच्छंद, स्वैर होतो. ४ संबंध, आकार.

आपुलाचि हा विनोद । ऐसा उपजे चित्ता बोध । तरि मग तोचि अगाध । अनुभव ऐसा ॥ ३२ ॥ तो हा सहजींचा संकेत । प्रकृति पुरुष एकांत । तेथ रजाची मात । वेगळी नसे ॥ ३३ ॥ मजमाजी राजसत्ते । भेद नसेचि निरुतें । आपआपणा संकेतें । बुझवणें ऐसें ॥ ३४ ॥ ते हे सहजींची हातवटी । रजा बैसणें आपुलिया पटीं । हेचि जाणावी गोठी । स्वानुभवें ॥ ३५ ॥ रजें जेतुलें घडे । तें जाणावेंचि सुरवाडें । आपआपणियां निवाडें । घेणें ऐसें ॥ ३६ ॥ राजसें जें आवंतिलें । तें स्वरुपींचि तुका आलें । म्हणोनि आम्हीं म्हणितलें । ऐक्यचि ऐसें ॥ ३७ ॥ रज निमालिया एकाचि उरे । तेथ हें अनुभवियां सोपोरें । मज माजी निर्धारें । हेंचि आतां ॥ ३८ ॥ राजसाचा आदि अंत । तो तंव एकचि निभ्रांत । ऐशिया परि सिद्धांत । जेथिला असे ॥ ३९ ॥ राजसें जें पे [प्रे ?] रिलें । तेंचि मोक्षफळा फळलें । अतूंकपणें पिका आलें । आपणाचि जें ॥ ४० ॥ तें अधोर्ध्व एकमेळीं । राजसपणाची नवाळीं । जाणिजेचि निराळी । स्वानुभवें ॥ ४१ ॥ आतां राजस नव्हे अनोंरिसा । ब्रह्मरूप आपैसा । हेंचि बुझवणें विशेषा । अधिकार भेदें ॥ ४२ ॥ तया अधिकारा कारण । आपुलें जें पूर्वस्मरण । शिष्या जाण परिमाणें । हेंचि तेथ ॥ ४३ ॥ यया परि राजस । नहोनि होणें बहुवस । हाचि भोगणियां उल्हास । घडेचि तेथ ॥ ४४ ॥ आतां ऐक सात्विक । सद्भावनें निष्टंक । तरि तेंहि जाणावें सम्यक । आपुलें सुख ॥ ४५ ॥ सद्वृत्तीचें कारण । आपेंआप कार्य जाण । तरि तेंहि बोलिजे परिमाण । ऐशिया परि ॥ ४६ ॥ सात्विकाचा समारंभ । तो तंव आदि [धि ?] लाचि स्वयंभ । स्वात्मसुख निजलाभ । जाणणें ऐसा ॥ ४७ ॥ सात्विक वृत्ति मुकुळ । प्रमेय सौरभ्यीं स्नेहाळ । बैसलेंचि अलिकुळ । शिवत्व हें ॥ ४८ ॥ तें बैसलें

१ समजावणें. २ सोपें. ३ अतूल्यपणानें. ४ अपूर्वता. ५ भिन्न, पृथक्. ६ प्रमाण, पूर्णता. ७ कमळ कलिका. ८ सुवासांत, मकरंदांत. ९ भ्रमर कुळ.

उठे मोहो [हा ?] ळेपण । तंव सहजेंचि हाता ये खुण । सात्विक रूप आपण । हों सके कैसें ॥ ४९ ॥ सात्विका नुरे वेगळा भाव । एकींएक स्वयमेव । जाहालेया तें वैभव । वेगळेंचि ॥ ५० ॥ सात्विकीं जें सृजिलें²। तेंचि आपणा फळा आलें । तरीच ऐक्य ह्मणितलें । जयातें नांव ॥ ५१॥ सत्वाचा प्रीय आत्मा एक [प्रियात्मक] । आपेंआप सम्यक । तें जाणावें चित्सुख । निजींचे ऐसें ॥ ५२ ॥ ऐशिया समभावा मेळतें । सात्वीक रूप निरुतें । तेथ रजतमखेंतें । नसतीच मग ॥ ५३ ॥ पांखें [फाक ?] डुनि सांडिजे किंड⁴। आणि सुवर्ण निवडिजे एकीकडे । तेवीं रजतमांतुनी निवाडें। स्वरूप हें ॥ ५४ ॥ तैसा सात्विक नव्हे केवळ । आंगींचाचि चोखाळ । जाणणें तो निर्मळ । ऐशिया परि ॥ ५५ ॥ सात्विक सुमन उगवतें । स्वरूप वल्लिके निरुतें । तरि तेंचि जाणणें सततें । मजमाजि ऐसें ॥ ५६॥ स्वरूप निर्वा [वां ?] तका । ओळखणें सात्विका एका । हें आयतन कौतुका । आपेंआप ॥ ५७ ॥ जेतुलें सात्विका आलें । तें ब्रह्मचि कीं ह्मणितलें । ऐसें गुरुकृपें फळलें । निच⁷ नवेपण ॥५८॥ आपआपणियां संतोष । होणें ऐसा बहुवस । सात्विकाचा समावेश । ऐशिया परि ॥ ५९ ॥ एवं सात्विक सह सकळ वृत्ति । ब्रह्मचि जाण निरुति । आपणापें स्वसंविति⁸। जोडणें ऐसें ॥ ६० ॥ तयाच परि साहाविया माजी । केली महाभूत नावाजी । तरि तींहि भूतें सहजीं । ब्रह्मचि कीं ॥ ६१ ॥ वस्तु विण कवणचि । पाहतां न दिसे साची । तरि हेचि आनंदाची । विशद महिमा ॥ ६२ ॥ भूतां नाहीं भूतपण । सर्वत्र जाहलिया आपण । तयीं भेदासि निर्वाण । नुरेचि पैंगा ॥ ६३ ॥ भूतांमाजी प्रथम । विशद बोलिजे व्योम । तरि येथहि उपक्रम । भेदासि नसे ॥ ६४ ॥ आकाश ठायिंचें निर्विकल्प । तेथ नसेचि आरोप । पाहतां पैं पुण्यपाप । नसेचि तेथ॥६५॥

---

१ मधुमक्षिकांचें गृह (मधुविद्या. "बृहदार० उ० ब्रा० ५" वें पहा.) २ उभारलें, सजविलें. ३ क्षत, कलंक. ४ तावून, सुलाखून. ५ डांक, मळ. ६ वायुरहीत, अचंचळ, शांत अशा स्वरूपाला. ७ नित्य. ८ स्व-स्वरूपज्ञान.

तया आकाशा वेगळिक । स्वानुभवें पैं निष्टंक । नयेचि ऐसें कौतुक । देखणिया माजी ॥ ६६ ॥ तया आकाशा शून्या । अनारिसी नसे भावना । हेंचि अनारिसें नयनां । निज दिठीसि देखणें ॥ ६७ ॥ तया देखणियां आंत । तो पवन रूपें नांदत । आणि होय तयाहि अतीत । जाणणें ऐसा ॥ ६८ ॥ पवनाचा आद्यंत । तोचि तो निश्चित । ऐसा जेथिंचा सिद्धांत । जाणणेंया ॥ ६९ ॥ यया परि पवना आंगें । एकाचि आनंदा बेंगें । तेथ हें निर्णयांगें [निर्वोगे ?] । पावावया ॥ ७० ॥ आतां ऐक तेज । एकींएक सहज । देखणिया समाज । आपेंआप ॥ ७१ ॥ सकळ देखणियां उद्देश । तोंचि तेज बहुवस । तेथ कल्पने कळस । उरे केवीं ॥ ७२ ॥ तया तेजा उद्देश [उद्देस ?] । आपुलाचि समावेश । तेथ दोषा अदोषास । नाहींचि ठावो ॥ ७३ ॥ आतां मजमाजी आध्यता । उदक जाणणें तत्त्वतां । आपेंआप नियंता । आंगिचेचि तें ॥ ७४ ॥ उदका नाहीं उदकपण । पाहतां नाहीं निजीचें निर्वाण । स्वस्वरूप संतोष-पण । पावलिया वरि ॥ ७५ ॥ उदका नसे आर्द्रता । स्वांगिचेनि तत्त्वतां । एकींएक आत्मसत्ता । देखिजे ऐशी ॥ ७६ ॥ आत्मयाचेनि सत्तें । हें सकळ होत जातें । तरि येथ हें निमित्तें । कवणाचें न धरी ॥ ७७ ॥ आतां मेदिनी ह्मणणें । दृश्य अदृश्यीं आपणाचि होणें । तरि तेथ दोषां गणणें । कवणिये भासे ॥ ७८ ॥ मही नाहीं बद्धता । हे जेथिंची परिणता जाणणेंचि नियंता । ठाव ऐसा ॥ ७९ ॥ यया परि साहावा क्रम । महाभूतें संभ्रम । जाणावेंचि वर्म । ब्रह्म ऐसें ॥ ८० ॥ आतां ऐक सातवा । जीवेश्वराचिया नांवा । तरि तेतुलेंहि स्वयमेवा । जाणिजे ऐसा ॥ ८१ ॥ जीवा नसे जीवपण । पाहतां निजिचें निर्वाण । सहज भावाची खुण । जाणणें ऐशी ॥ ८२ ॥ यया कोण कार्य रूपें । अहंपणा साक्षेपें । गणणेंचि आरोपें । कवण्या मतें [कवणाचि मत ?]

---

१ वेगळी. २ संबंध, आकार. ३ स्तुत्यता. ४ नियमन करणारें. ५ पूर्णब्रह्म.

॥ ८३ ॥ तत्त्वें तत्त्व निरसन । तरि केंवि उरे जीवासि मान । ह्मणोनि एकींएक समाधान । जाणणें आतां ॥ ८४ ॥ यया जीवत्वा रूप । नुरेचि पाहतां साक्षेप । तेथ ओळखावया आरोप । नुरेचि मग ॥ ८५ ॥ हें आपेंआप विवरण । जीवा नुरवितें प्रमाण । जाणणेंचि आपण । ऐशिया परि ॥ ८६ ॥ जीवत्वाचें बेगें । नाहीं पाहतां निर्वाण अंगें [निर्वांगें ?] स्वस्वरूप सर्वांगें । पावलिया वरि ॥ ८७ ॥ आनंदाचेनि अवसरें । निरसे ज्ञान अज्ञान भेरुरें । आपें आप निर्भरें । सुखावलिया ॥ ८८ ॥ जीवत्वासि निलय । नुरेचि जाणिलिया निर्जीची सोय । व्यापक चित्ता पसाय । जाहलिया वरि ॥ ८९ ॥ जीवा नुरेचि सौरस । पाहिलिया आंगींचा कस । मज माजी निरास । जाहालिया वरि ॥ ९० ॥ सकळ जीवत्वा वेगळें । जीवत्व जहीं [जें ?] मावळे । तेथ कवणाचि विटाळें । न शिवे चित्त ॥ ९१ ॥ तया चित्ता समावेश । नुरेचि पाहतां निर्जीचा उल्हास । भोगणें जो संतोष । ऐशिया परि ॥ ९२ ॥ संकल्प विकल्पाचे हुंडे । मोडोनि देखिजे सुरवाडें । मुख्य पद माजीवडें । पहुडणें घडे ॥ ९३ ॥ तये वेळीं अधैर्यत्व [अधिरत्व ?] । निरसोनि जाय जीवत्व । आणि आपेंचि निजतत्त्व । हातासि ये ॥ ९४ ॥ सकळ होणियां आंत । नसे कल्पनेची मात । तरि तोचि कीं सिद्धांत ह्मणों येई ॥ ९५ ॥ आतां या जीवाचें आयुष्य । निमोनि सेविलें परम पियूष । तरि हेंचि स्वीकारिलें अवश्य । पाहिजे तुवां ॥ ९६ ॥ जीवा नुरेचि जीव नांव । तोचि आपुला स्वभाव । तयाचाहि निराभाव आकळित व्हावा ॥ ९७ ॥ ऐशिया परि सतमीं । जीवा नुरविला जीव नामी । स्वस्वरूप सुखधामीं । वस्ती केली ॥ ९८ ॥ तये वस्ति लागीं सकळ । कर्म धर्मांचा नुरे आळ । आत्मसुख केवळ । भोगणें घडे ॥ ९९ ॥ आतां अष्टमाध्यायीं बोलिजे । कर्मीच ब्रह्म सहजें । तरि तैशियाच नांवाजे । करूं येथ ॥ ४०० ॥

१ आकार, संबंध. २ भ्रम, पिसें, वेड. ३ प्रसार, प्रसाद. ४ दुर्ग. ५ सुंदर. ६ मध्यस्थानचें (कूटस्थ). ७ उपद्रव रहीत, अक्लेश, समग्र.

तें कर्मीचि निरूपिलें सकट । आंगें तत्वाचि निवोटें । परि येतुलेंहि संकट । न पडेचि येथ ॥ १ ॥ तरि कर्मा नाहीं कर्मपण । पाहतां निजीचें निर्वाण । आंगींचि असे आपण । सर्वत्रेंशीं ॥ २ ॥ कर्म कर्ता दोन्ही । नुरतीच पावलिया निदानीं । स्वानुभव वनीं । निधालिया ॥ ३ ॥ कर्म कर्तयाचा ठाव । नुरेचि देखिलिया आपुला स्वभाव । हाचि एक भाव । जाणणियां ॥ ४ ॥ सकळ जाणणियां आधीं । असोचि आपुला समाधि । हेंचि जाणणें निरवधि । शिष्य राया ॥ ५ ॥ कर्मा नाहीं अहंपण । तेंचि सुखाचें कारण । जाणणेंचि निर्वाण । ऐशिया परि ॥ ६ ॥ कर्माचा उद्देश । नाहींच आपुला समावेश । हाचि सुखा संतोष । निजींचिया ॥ ७ ॥ कर्म करितां आरंभ । तो तम आधिलाचि स्वयंभ । जाणणें हा वल्लभ । आत्मलाभ ॥ ८ ॥ आणि कर्म कर्ती [करिती ?] हातवटी । तेतुलीहि जयाची ज्ञान दिठी । पावोनि बैसणें परिपोटीं । आपुलिया सुखा ॥ ९ ॥ सुखीं सुखरूप होणें । हें एक स्वकर्में ओळखणें । पावावया तत्त्व खुणें । योग्यचि जें ॥ १० ॥ कर्माचा अशेष । तोचि आपणातें उद्देश । ऐसा जाणणें समावेश । आपें आप ॥ ११ ॥ कर्मा नसे वेगळिक । आपणावीण निष्टंक । देखणेचें कौतुक । ऐशिया परि ॥१२॥ कर्मा आंगींचा जिव्हाळा । तोचि आपणापें निराळा । बुझणेंचि अवलीळा । संकेत ऐसा ॥ १३ ॥ कर्मा सेविता मार्ग । आपें आप निसंग । मुळिचेनि निर्वाळलें अंग [निर्वांग ?] । आपुलेंचि जें ॥ १४ ॥ कर्मा नसे भेदाभेद । एकीएक निजानंद । हाचि उमटे स्वेदें । शांति आंगीं ॥ १५ ॥ शांति जांगींचा हरिखें । सकळ स्वकर्मी देख । तरीच आपुला संतोख । आपणा भेटे ॥ १६ ॥ कर्म उठे आपणांतुनी । आणि निर्मोहि लागे आपुलिया निदांनीं । तरि मग तेथ बंधनीं । व्यर्थ शिणणें कासया

१ निभ्रांत, यथार्थ. २ निस्सीम, सतत. ३ नाथ, मुख्य, नायक. ४ प्रचारांत. ५ समजणें. ६ सहज. ७ घाम, द्रव. ८आनंद, ९ लय पावणें. १० कारणांत.

॥ १७ ॥ तरुवरी उमटे फुल । आणि तें गळलिया फळाचि केवळ । तेवीं कर्मामाजी रसाळ । आपुलें सुख ॥ १८ ॥ तया सुख फळा उदरीं । हा तरुचि भासे समरीं । शिष्या जाण परिवारीं । ऐशि हे संज्ञा ॥ १९ ॥ एवं अष्टमाध्यायीं । कर्म योगाची नवाई । केली परिहाराची सोयी । धरोनियां ॥ २० ॥ कर्मेचि कर्म हारिलें । ब्रह्मरूपें नुरतें केलें । आपेंआप समर्पिलें । जहींच्यातहीं ॥ २१ ॥ हें आघवेंचि स्वरूपमय । दुजें कर्मानुरे निलय । तयाचि परि अभिप्राय । येथिला असे ॥ २२ ॥ आतां तयाचि परि नवमीं । कथनीं उपासना अनुपमीं । तरि तेहि स्वरूप उगमीं । जाणणें तुवां ॥ २३ ॥ उपासनेशीं वेगळिक । पाहतां नसे सम्यक । हेंचि जाणणें निष्टंक । स्वानुभवें ॥ २४ ॥ उपासनें जें अर्चि [जि ?]लें । तें असे समूळ भागा आलें । तें तंव आहे आधिलें । ठेविलेंचि कीं ॥ २५ ॥ तये उपासने विरहित । नसेचि ज्ञानासि सांगात । तया परि निश्चित । जाणणें ऐसें ॥ २६ ॥ जया जाणणियां आंत । नसे भेदाची मात । तरि तेंचि शोभत । जाणिलें ऐसें ॥ २७ ॥ सर्व भूर्ति आपुलें रूप । हाचि उपासने साक्षेप । मग तेथ नसे आरोप । कवणचि एक ॥ २८ ॥ हा उपासकांचा सोहाळा । भूर्ति भाव नाणी वेगळा । तरि तोचि विशद अवलीळा । ह्मणों येई ॥ २९ ॥ उपासनेचें मूळ । तें आपणचि निर्मळ । भोगणें तें केवळ । ऐशिया परि ॥ ३० ॥ उपासकांचें चित्त । तेंचि सर्वत्र सावचित । आपेंआप निश्चित । ओळखणें ऐसें ॥ ३१ ॥ तें अर्चन विशद येथ । पूजनीं पाहिला आदिनाथ । सावियाचि परमार्थ । आपणापें जोडे ॥ ३२ ॥ स्वस्वरुपाचें कोड । तेंचि उपासने आवड । ऐशिया परि सुरवाड । जाणणे ऐसा ॥ ३३ ॥ हीं अर्चनाचीं सकळ तंत्रें । तेतुलींही आत्मसूत्रें । अर्पावींच विवेकमंत्रें । आत्म प्रतिती ॥ ३४ ॥ तेथिलिया सकळ मातृका । जाणणेंचि एकवंका । ब्रह्मरूप निष्टंका । ऐशिया परि ॥ ३५ ॥ मातृकेचा आदि अंत । तो तंव आपुला सिद्धांत । हेंचि

१ कूटस्थ, शिव (हाच नाथ परंपरेंतील आद्य पुरुष). २ श्रेष्ठ.

जाणावें त्वरित । शिष्यवर्या ॥ ३६ ॥ उपासनेचें आंग । आचरे जो सांग । तो पावेचि निर्वाण [निर्वांग] अंग । आपुलें कीं ॥ ३७ ॥ हा सकळ अर्चन मेळ । ब्रह्मरूपचि केवळ । हेंचि जाणणें निर्मळ । स्वसंविती ॥ ३८ ॥ हे प्रथम उठती केवळ । अर्चन दशा निखिळ । आपआपणियां मेळ । करोनि घेती ॥ ३९ ॥ जें जयातें मिळे । तें ह्मणों नयेचि वेगळें । हेंचि जाणावें निराळें । महिमान कीं ॥ ४० ॥ यया परि नवमीं । उपासना संभ्रमीं । ब्रह्मचि ऐसें अनुपमीं । तुकासि आलें ॥ ४१ ॥ तुका येवोनि सुका वेगळें । ऐसे ब्रह्म सुखाचे सोहळे । जाणावेचि अवलिळे । स्वानुभवें ॥ ४२ ॥ आतां तयाचि परि । शिष्य राया अवधारीं । ज्ञानयोग परिकरीं । दशमीं बोलिजे ॥ ४३ ॥ दशमाध्यायीं प्रकट । हा ज्ञानयोग बखट । तरि तेंहि जाणणें निर्घोट । परब्रह्म ॥ ४४ ॥ एकचि अग्नि द्रव्य उपाधि । डोळियां भासे विविधीं । परि उद्दीपनता [उदयता?] आंगीं निरवधि । एकचि जैशी ॥ ४५ ॥ ना एकचि उदक जैसें । रस भावीं अनारिसें । परि तृप्तीचीये मिसें । एकचि तें ॥ ४६ ॥ कीं एकचि पट । प्रावर्ण मिषें निवट । परि रंगा देई पुट । अनेक परि ॥ ४७ ॥ तया परि आत्मकळा । प्राप्ति तरि एक सरळा । परि परिकर बोलिला निराळा । निराळाचि कीं ॥ ४८ ॥ ते हे अध्याय फागुंरले । संवित् द्रुमीं वहिले । परि समाधि सुख डोले । एकचि सकळां ॥ ४९ ॥ ह्मणोनि हा ज्ञानयोग । दशमाध्यायीं सांग । पावावया निर्वाण [निर्वांग? [अंग । एकचि कीं ॥ ५० ॥ तो ज्ञानाचा परिकर । एक चित्तत्त्व सार । बोलिलें तें सधर [द?] र । अनुभवाचें ॥ ५१ ॥ ज्ञान भावितें मूळ । आपणाचि केवळ । जाणणें तें ढिसाळ । ऐशिया परि ॥ ५२ ॥ ज्ञानाचा उद्देश । तोचि आपुला समावेश । जाण-

१ स्व-स्वरूपज्ञान. २ शुद्ध, सर्वत्र, संपूर्ण. ३ तुलनेस. ४ निष्कलंक. ५ प्रज्वलीतपण. ६ निस्सीम, उत्तम. ७ वेगळें. ८ प्रकार. ९ वेगवेगळा निरनिराळा. १० पल्लव युक्त झाले. ११ स्थान, बळकट. १२ मोठें, उदार.

णेंचि निःशेष । ऐशिया मानें ॥ ५३ ॥ निज ज्ञानाची मिठी । गंवसणी घालिजे दिठी । तरीच पावणें पारिपाटीं । आपुलिया सुखा ॥ ५४ ॥ ज्ञान पाहती हातवटी । आगेंचि जो निवटी । तो योग साम्राज्याचे पीठीं [पटीं ?] । बैसला जाय ॥ ५५ ॥ आणि ज्ञानाचें प्रयोजन । अज्ञानावीण मान । नसेचि हें माहिमान । आतुडलें जया ॥ ५६ ॥ तें ज्ञान तरि कैसें । स्वस्वरूपाचि आपैसें । सर्व भूतिं समरसें । संतोषातें ॥ ५७ ॥ संतोषाचें निळय । बोळैगणें हा ज्ञानाचा अभिप्राय । शिष्या जाणणें सोय । तेथील ऐशी ॥ ५८ ॥ आपणावीण दुजें । ज्ञाना पाहणें नशिजे । तरि तेंचि ये नांवाजे । बोलिलें ऐसें ॥ ५९ ॥ ज्ञानाचिया आंत । अहंपणाची नसे मात । तरि तेंचि एक निश्चित । ज्ञान होय ॥ ६० ॥ विषम भावा वेगळें । निरालंब नेहाळें । तरि तेचि बोलिले सोहळे । ज्ञानियांचे ॥ ६१॥ कवण ज्ञानाचें नवल । कानीं नेघे दश्याचा बोल । नित्य निरंजनीं डोल । जयाचा भरे ॥ ६२ ॥ अविद्या असार सांडितें । सुविद्या विशदें निवाडितें । तरि तेंचि बोलिजे निरुतें । निजज्ञान ऐसे ॥ ६३ ॥ जया ज्ञानाचा पसर । जाहलिया अन्यथा पडे विसर । तरि तेंचि बोलिजे निर्भर । ज्ञान ऐसें ॥ ६४ ॥ सकळ ज्ञानाचा मांदोडा । अहंपणाचा फेडिजे हुंडा । साम्राज्य कीजे सुरवाडां । आपें आप ॥ ६५ ॥ योग ऐश्वर्याचा पट । आपणियां करिजे पैठ । तरि तेंचि ज्ञान निवट । बोलिलें येथ ॥ ६६ ॥ नामा सारिखी करणी । जहीं ज्ञान वर्ते सुतेजपणीं । आपआपणियां गंवसणी । होतसे जेथ ॥ ६७ ॥ तें सकळ होणियां पासाव । ज्ञान दिठी बरव । तें विरळा सुख वैभव । जाणती योगी ॥६८॥ तें योगियांसीच योग्य । जहिं हें सर्वांचि भोग्य । भवरोगा आरोग्य । होतसे जेथ ॥ ६९ ॥ तें ज्ञान देखणें सुलभ । आत्मप्राप्तीचा लाभ । आदि [धि ?] लाचि स्वयंभें ।

---

१ प्राप्त झालें सांपडलें. २ आश्रयित करणें. ३ प्रसिद्धीस. ४ दृष्टोत्पत्तीस येतें. ५ मटप, जुंबाड. ६ दुर्ग. ७ स्वर्गाधिक, श्रेष्ठपणानें. ८ प्रविष्ट. ९ मूळचा.

यथामाजी ॥ ७० ॥ एवं ज्ञान रूप सकळ। तत्वचि जाणणें केवळ। मग आपेंचि कल्पना मळ। फिटोनि जाती ॥ ७१ ॥ यया कल्पनेचिया भासा। आणी परी नोळखे अनोरिसा। तरीच आपुलिया उल्हासा। भोगणें घडे ॥ ७२ ॥ तयाचि परि एकादशी। बोलिला कैसा संन्यासी। तें परिसावेंचि आपैसीं। शिष्यवर्या ॥ ७३ ॥ सकळ कर्म संन्यासिलें। तें आपणापें वहिलें। ह्मणोनि अभिधान आलें। संन्यास ऐसा ॥ ७४ ॥ संन्यासियाचा धर्म। कर्मेंचि आणावें ब्रह्म। आणि आपुलें निज वर्म। आकळित व्हावें ॥ ७५ ॥ ऐसा सहजींचा संकेत। लाधे तोचि बोलिजे अवधूत। हाचि सकळ सिद्धांत। बोलिजे तहीं ॥ ७६ ॥ आप आपणियां पाहतां। संन्यासी होय तत्त्वतां। ऐसा ठाव नियंता। जाणिजे तेथ ॥ ७७ ॥ वेदाधारें सकळ। कर्म करोनि हरे मळ। तोचि संन्यासी निर्मळ। बोलिजे येथ ॥ ७८ ॥ आणि संन्यासी नव्हे आजिंचा। हा आदि [धि?] लाचि असे। निजींचा। तरि तेथ नैमित्य [त्तिका?] काचा। बडिवार कें ॥ ७९ ॥ नि[3]त्या वांचोनि नैमित्यता। घडों न सके तत्त्वतां। ऐसा जाणिजे नियंता। स्वानुभव ॥ ८० ॥ स्वानुभवाचें कारण। निज दिठी दिसे देखणेपण। संन्यास धर्मी निर्वाण। जाणिजे ऐसें ॥ ८१ ॥ जया संन्यासा वेगळें। दुजें पाहतां अर्वलिळें। नसेचि हें आगळें। महिमान कीं ॥८२॥ आद्यं-तींचें आंग। देखे तोचि संन्यासी चांग। आपें आप निर्वाण अंग [निर्वांग?]। वो[6]ळंगे तेथ ॥ ८३ ॥ सकळ वोळगण्या आधीं। लागे जो कां सहज समाधी। तोचि संन्यासी निरवधि। बोलिजे येथ ॥ ८४ ॥ आणि संन्यासी हें अभिधान। जेथ होय पुरें लीन। तेंचि बोलिजे समाधान। आपणापें कीं ॥ ८५ ॥ संन्यास दशेचा विलय। तोचि आपुला अभिप्राय। जाणणें ते सोय। ऐशिया परि ॥ ८६ ॥ हें आदि [धि?] लेंचि ठेविलें। आपणापें भेटलें। मग सन्यासपण जाहलें।

१ वेगळा. २ अमूक तिथीस करावयाचें जें श्राद्धादि कर्म. ३ प्रति दिवशिचें ब्रह्मकर्म त्यावांचून. ४ सहज. ५ अधीक. ६ आश्रय करितें.

नेणों काय? ॥ ८७ ॥ हें अत्रचटेंचि हारलें । आणि हारलियेपण लया गेलें । तेथें एक उरलें । निरंजनाचि ॥ ८८ ॥ निरसोनि जाय संसृति[1] । मिथ्या जीवत्वाचि भ्रांति । तरि तोचि एक अतिथि [ति?] बोलिला येथ ॥ ८९ ॥ अतीथि [ति?] पणाचें लक्षण । तें तव अतर्क्यचि जाण । यया परि परिमाण[2] । बोलिलें असे ॥ ९० ॥ एवं सकळ संकलित[3] । संन्यासिलें निरुत । तेंचि बोलिजे सतत । ज्योतिमय ॥ ९१ ॥ सकळ कर्म ब्रह्मार्पण । हेंचि बोलिजे आपण । जाणणेंचि निर्वाण । एकीं एक ॥ ९२ ॥ ययाचि परि द्वादशीं । परिमाण बोलिजे अभ्यासीं । तरि तेंही आपैसीं । परब्रह्मचि ॥ ९३ ॥ आपआपणियां मेळवितां । अभ्यास होय तत्त्वतां । सर्वेचि पावे परिणता[4] । आपुली जेथ ॥ ९४ ॥ अभ्यासाचें चिन्ह । आघवेंचि व्हावें अभिन्न । तरि तेंचि समाधान । बोलिलें कीं ॥ ९५ ॥ हे सकळ योग हातवटी । आपेंचि नीज निवटी । तरि तेंचि जाणणें परिपाटीं[5] । कवणिये परि ॥ ९६ ॥ अभ्यासाचिया आदीं । कवण तें अवसान कळा तुसंदी[6] । जाणणें तेंचि त्रिशुद्धि । ऐशिया परि ॥ ९७ ॥ अभ्यासाचें आयतन[7] । तें आपणचि बोलिजे जाण । यया परि निर्वाण । जाणिजे [जो?] आतां ॥ ९८ ॥ अभ्यासाची सांजवेळ[8] । लोटतां आपणापें केवळ । उरे तेथ उजाळ[9] । स्वप्रकाश ॥ ९९ ॥ आणि अभ्यास पाहती मोहरें[10] । आपणापें होणें समोर । तरि तेथ हें अंतर । सहजेंचि गमे ॥ ५०० ॥ अभ्यासा नसे वेगळिक । स्वस्वरूपावीण निष्टंक । हेंचि देखणें सम्यक[11] । ज्ञान दिठी ॥ १ ॥ सहजींचा संकेत । प्रकृति पुरुषां एकांत । तेंचि कारण मिरवत । अभ्यासा यया ॥ २ ॥ अभ्यासाची

१ संसार. २ प्रमाण, शेवट, परिमाण. ३ गहन शास्त्रोक्त बाह्यकर्म. ४ परिणामावस्था प्रकृतीचा अन्य भाव होणें, पूर्णता. ५ प्रचारांत कोणेक गोष्टीची चाल असते ती, रीति, रिवाज, चाल, संवय, वहिवाट. ६ केवळ. ७ स्थान, गृह, आश्रम. ८ सायंकाळ, तमाची वेळ. ९ शुद्धता, सोज्वळता. १० अभिमुखता. ११ खरें, सत्य.

६००–१२५०–६७

मिठी । पडतां आंगींच निवटी । हेंचि आपणा परिपाठीं । योजणें ऐसें ॥ ३ ॥ अभ्यासाचें अहंपण । निमे[1] तेथेंही आपण । ऐशिये दिठी परिमाण । होतसे जेथ ॥ ४ ॥ सकळ अभ्यासा समतेज । तेंचि आपुलें गुज[2] । जाणावें चित् सहज[3] । ऐशिया परि ॥ ५ ॥ अभ्यासाचें आंग । पावावया निर्वाण [निर्वांग ?] अंग । आपणचि चांग । व्हावें जेथ ॥ ६ ॥ अभ्यासाचा पुरता ठाव । स्वस्वरूप स्वयमेव । जाणणेंचि वाव । कल्पना तेथ ॥ ७ ॥ सकळ कल्पने वेगळें । अभ्यासाचे सोहळे । जाणावेचि अवलीळे[3] स्वानुभवें ॥ ८ ॥ अभ्यासाचें चतुरांग । एकाचि होणें चांग । तरीच भरिजे सांगें । पूर्ण ज्ञाना ॥ ९ ॥ अभ्यासाची कसवटी । जयीं प्रज्वळे ज्ञान दिवटि । निज गृहाची दारवठी । उघडावया ॥ १० ॥ मिथ्या भासली माया मृषा । ह्मणोनि थोरवी आली प्रकाशा । तयींच बोलिजे अभ्यासा । येरवीं नाहीं ॥ ११ ॥ एवं अभ्यासरूप आपण । हे जेथींची विषद खूण । बोलिलीच प्रमाण स्वनुभवें ॥ १२ ॥ तयाचि परि त्रयोदशीं । राजयोगाची उसैसी । मिरवे तेचि परियेसी । शिष्यवर्या ॥ १३ ॥ गुण त्रय साम्यावस्था । ऐक्य होय निर्विषय आस्था । तेहि बोलिजे व्यवस्था । ब्रह्म ऐशी ॥ १४ ॥ ब्रह्मरूपें भावना । हेचि राजयोग आयतना[6] । कारण बोलिजे अवना । आपें आप ॥ १५ ॥ सकळ इंद्रियें ब्रह्मरूप । हाचि राज योग साक्षेप । बोलिजे निक्षेप[7] । कल्पनेचा ॥ १६ ॥ राजयोगाचें लक्षण । ते तंव अतर्क्यचि जाण । कवणचि भासे परिमाण । नुगवेचि जेथ ॥ १७ ॥ सहज भावाची मुद्रा । तेचि ओळखणें बोध सन्मुद्रा [समुद्रा ?] । निज ज्ञान योगींद्रा । जाण ऐसें ॥ १८ ॥ हें अखंडितांचें नाम । आपणापें समाधान । तया राजयोगा । स्थान दुजें नसे ॥ १९ ॥ आतां मी मजमाजिचें । राजयोग लक्षण साचें । तयाचियाहि स्वरूपाचें । आवर्तन घडे ॥ २० ॥ राजयोग पावलिया जाण । कर्म

१ लय पावणें. २ गुह्य. ३ सहज. ४ अग्रभाग. ५ उल्हासता. ६ स्थानास, ७ उलगडा. ८ आमंत्रण, बोलावणें.

धर्म ब्रह्म पूर्ण । होय तेथ सुखा तुळण । दुजी नसे ॥ २१ ॥ सर्वेंद्रियें ज्योतिमय । पावती जयीं ऐक्याचें निलय । तेथ कवणाचि अभिप्राय । न शिवे येऊं ॥ २२ ॥ राजयोगा परौतें[1] । सुलभ नसेचि आयतें[2] । हेंचि जाणावें सततें । महिमान कीं ॥ २३ ॥ जये महिमेचिया गावीं । आणि तोचि तो होय स्वभावीं । तेचि परम गौरवीं । भोगणें ऐसें ॥ २४ ॥ आदि अंत आपुला । जये ठायीं ऐक्य जाहला । तरीच कीं बोलिला । राजयोग ऐसा ॥ २५ ॥ इंद्रियां नाहीं वेगळिक । पाहों जातां सम्यँक[3] । राजयोग निष्टंक[4] । बोलिजे तो ॥ २६ ॥ राजयोगा माजिले दिठीं[5] । तत्त्वें तत्त्व निवटी । ऐशियाचिया परिपाठीं । देखणें जें ॥ २७ ॥ जया देखणिया अंत । आपेंआप निभ्रांत । तोचि तो एकांत । जडलाचि कीं ॥ २८ ॥ मजमाजी आपैसें । तेंचि आतां उसैसे[6] । समाधान जें बैसे । राजयोगीं ॥ २९ ॥ इंद्रियीं असोनि अलिप्तीं । न सोडि आपुली व्याप्ति । आणि व्याप्तीहि हारोनि ज्ञँप्ति[7] । निवटिली एक ॥ ३० ॥ हे मजमाजी आथिले पण । राजयोग बोलिजे पूर्ण । आंगवलेनि तत्त्वखुण । हाता चढे ॥ ३१ ॥ एवं सकळ भिन्नाभिन्न । तेंचि राजयोगा यया मान । आपें-आप समाधान । गिवँसिलें[8] जेथ ॥ ३२ ॥ राजयोगाहुनी । विषद नसे यया मानी । जाणावेंचि निदानीं । ऐशिया परि ॥ ३३ ॥ आतां ऐक चतुर्दशीं । भक्ति योग समरसीं[9] । जाणणें चित्[10] उससी । प्रमेयपणाची[11] ॥ ३४ ॥ भक्तियोगा[12] अंकिले पण । सहज भावेशीं संपूर्ण । जाणणेंचि परिमाण । ऐशिया परी ॥ ३५ ॥ जये भक्तिलागीं । पूर्णता असावी आंगीं । मग आपणापें विर्वाण [निर्वांगीं ?] अंगीं । पावणें घडे ॥ ३६ ॥ सहजींचा संकेत । भक्ति मिसें एकांत । लाभे जेथ सिद्धांत । ऐशिया परि ॥ ३७ ॥

---

१ पलीकडे. २ सिद्ध, (स्वयंसिद्ध). ३ खरें, सत्य. ४ खचित, निश्चयार्थक. ५ मध्य दृष्टीनें. ६ श्वासोच्छ्वास, प्राणधर्म. ७ ज्ञान. ८ आहेपण. ९ अनुकूलतेनें. १० आकलन करिते. ११ एकरस ऐक्य स्वरूपानें. १२ सिद्धांताची. १३ अंगिकार करण्यानें, स्वाधीन होण्यानें.

तो भक्तिचा परिकर । आत्मलाभें निजसार । लाभे तेथ असार । नसेचि कांहीं ॥ ३८ ॥ तये भक्तिचें निळय[1] । तें आपणापे प्रमेय[2] । नोळे तेथ सोय । निजींची कीं ॥ ३९ ॥ निर्जीचेनि मानें । भक्तीचिया अनुसंधानें । लागे तेच निदानें । भक्ति ऐशी ॥ ४० ॥ भक्तिचा आद्यंत । आपणापें निश्चित । होय ऐसा सिद्धांत । एकींएक ॥ ४१ ॥ हा मजमाजी भक्ति योग । आचरणें जें सांग । सावियेंचि[4] निर्वाण [निर्वांग ?] अंग । पावणें ऐसें ॥ ४२ ॥ पडतां भक्तीचिये गळें । मानस व्हावेंचि कोंवळें । अविषम मति आगळें । कारुण्य व्हावें ॥ ४३ ॥ कारुण्यें अविष्टिली लीळा । तोचि भक्तिचा जिव्हाळा । माननें [नें ?] चि अवलीळा । ऐशिया परि ॥ ४४ ॥ शांतियें वरिली माधुर्यता [माधुरिता ?] । तेवि बोलिजे तत्त्वतां । भक्तियोग नियंता । जाण ऐसा ॥ ४५ ॥ जयें भक्ती आदि [धि ?] लें । तत्त्व आपणापें बोलिलें । हेंचि जाणावें वहिलें । महिमान कीं ॥ ४६ ॥ जये महिमेंचि या गांवीं । भक्तिभाव स्वयमेवी । मिने तेथ राणिवी[6] । योगसुखाची ॥ ४७ ॥ भावार्थ स्वरुपा एकांग । तो हा बोलिजे भक्तियोग । आचरण विधि सांग । बोलिजे जेथ ॥ ४८ ॥ भक्तियोगा माजिंवडां । तो आपणापें निवाडा । पाहतें पाहणें सुरवाडां । ऐशिया परि ॥ ४९ ॥ एवं भक्ति नोहे आपणापें दुजी । पाहतां ऐक्याचि असे सहजीं । बोलिलीच नांवाजी । वार्जवियें ऐशी ॥ ५० ॥ आतां तयाचि परि पंचदशीं । वैराग्य केलें कथनेसी । तें परिसावेंचि उद्देशीं । निज सुखाचिया ॥ ५१ ॥ वैराग्या नाहीं वैराग्यपण । पाहातां निर्जीचें निर्वाण । एका आपणावीण । नसेचि दुजें ॥ ५२ ॥ तें हें वैराग्या समरस । निज सुखाचा उद्देश । पावावया उल्हास । आधिलाचि जो ॥ ५३ ॥ जया वैराग्या कारण । आपण आधिलेंचि कार्य जाण । हेंचि जेथिलें परि-

---

१ स्थान, घर. २ रहस्य, सिद्धांत. ३ आश्रय करितो. ४ सहज. ५ गळ्यांत पडणें, भक्तिपरायण होणें. ६ राजपदवी. ७ मध्यें. ८ वाजवी रीतीनें, वास्तविक प्रकारानें (सत्यतेला 'वाजवी' असा शब्द वाडीप्रांतीं चालतो).

माण । निच नवें कीं ॥ ५४ ॥ अंगिकाराचेनि आवडी । वैराग्य पाहणें चाडेकोडीं । निज सुख सुरवाडीं । देखणें ऐसें ॥ ५५ ॥ हें आंगिचेनि महिमानें । वैराग्य बोळगिजे निदानें । शिष्या जाण समाधानें । आपुलिया तें ॥ ५६ ॥ जयीं स्वीकारिलें वैराग्य । तहीं हें सर्वचि भोग्य । तेथ कवणचि अयोग्य । नसे कांहीं ॥ ५७ ॥ वैराग्याचेनि पावकें । पोळोनि विषयांचीं कटकें । हें बोलणें एकवंकें । मिरवलें येथ ॥ ५८ ॥ तरि तें नव्हेचि साचें । पोळणें हन [त ?] वैराग्याचें । भान नुरेचि विषयांचें । पोळावया ॥ ५९ ॥ वैराग्य योगें आपणां तोष । पावणें हेंचि बहुवस । आपें आप निरास । ऐशिया परि ॥ ६० ॥ विषयां नुरे विषयपण । सर्वत्र जाहलिया आपण । वैराग्या नुरे स्थान । दुजें तें कीं ॥ ६१ ॥ हा ऐक्याचा संभ्रम । कल्पनेचें नुरे नाम । तेंचि एक उत्तम । वैराग्या यया ॥ ६२ ॥ जया वैराग्या आंतौतें । कळाचि आपणापें वाढती । तरि वैराग्यामति । विषद बोलिजे ॥ ६३ ॥ वैराग्याची पाऊटी । करोनि बैसावें शेवटीं । तयीं ऐक्य ये भेटीं । वैराग्या यया ॥ ६४ ॥ वैराग्याचें रहस्य । सकळ इंद्रियें वोस । पडती तेथ कस । आंगिचाचि कीं ॥ ६५ ॥ हे सहजींचि हातवटी । वैराग्य निवटणें ज्ञानदिठी । मग ज्ञाना तया मिठी । ऐक्येंचि कीं ॥ ६६ ॥ वैराग्या आपणा वेगळिक । पाहतां नाहीं निष्टंक । देखणें तें एकवंक । ऐशिया परि ॥ ६७ ॥ मजमाजी वैराग्या आरंभ । तो तंव आदि [थि ?] लाचि स्वयंभ । परा प्रमेय वल्लभ । जाणणें ऐसा ॥ ६८ ॥ जया आंगींची उद्दीपनता । संसार भास पोळिता । हुताशचि आयता । वैराग्ययोगें ॥ ६९ ॥ वैराग्याचिया आंतौतीं । तो पहिलाचि असे निरुतीं । होय ऐसा सततीं । महिमानचि ॥ ७० ॥ एवं सकळ मति वैराग्य । आत्मकळे ऐक्येंचि भोग्य । द्वैत भास अभोग्य [अयोग्य ?] नाहींच

---

१ कौतुकानें. २ स्वर्गाधिक्यानें. ३ अग्नीनें. ४ निश्चयार्थानें किंवा हत=हतवीर्य. ५ अंतर्गतपणानें, अंतः प्रवेशानें. ६ शिडी, पायरी. ७ खचीत. ८ ऐक्याकार. ९ मूळचा. १० अतिप्रीय. ११ प्रज्वलितपणा.

काहीं ॥ ७१ ॥ आतां तयाचि परि षोडशीं । निरूपण केलें तत्त्वमसि । महावाक्य ऐक्यत्वेंसी । निरूपिलें ॥ ७२ ॥ त्रिपद बोलिजे एक मेळ । मेळीं आटला ब्रह्मगोळ । मग आपेंचि केवळ । उरे तत्त्व ॥ ७३ ॥ तत्त्वीं तत्त्व निरसन । मग आपेंचि राहे निदानें । तेंचि सुख समाधान । जाणती योगी ॥ ७४ ॥ योग सुखाचें सौरस । आपणापें निरास । होऊनियां उल्हास । जोडे जो कां ॥ ७५ ॥ तत्पदाचा समावेश । आपणापें बहुवस । ऐक्येंचि कीं सहवास । घडलिया वरि ॥ ७६ ॥ तत्पदा नाहीं वेगळेंपण । दाहतां निर्जीचें निर्वाण । जाणिजे कीं सहज खुण । ऐशिया परि ॥ ७७ ॥ तत्पद बोलिजे सकळ ब्रह्म । त्वं पद बोलिजे अहंनाम । तरि ऐक्येंचि हें वर्म । जाणिजे [जो !] आतां ॥ ७८ ॥ तत्पद ऐक्या वीण । नाहीं त्वं पदाचें वर्तन । शिष्या जाण महिमान । ऐशिया परि ॥ ७९ ॥ त्वंपदा[२] आंतौतीं । जाणणें अवघी ज्योति । स्व प्रकाश मति । कळाचि ऐशी ॥ ८० ॥ जयामाजी त्रिपद । परिसणें सच्चिदानंद । तरि तेंहि विषद । ऐक्यचि जाण ॥ ८१ ॥ सत्पद ब्रह्माकारीं । चित्पद मायाचि वरि । बोलिजे जेथ परिकरीं । ऐक्यचि जाण ॥ ८२ ॥ जैसा शर्करेचा बांदा । वेगळा नसे नुसदा । आकार वर्ण स्वादा । एकचि जाणा ॥ ८३ ॥ हें न करवे वेगळें । जहीं आढ्यता[३] आंगीं वोंळे[४] । न करवेचि बळें । कवण एका ॥ ८४ ॥ कीं उदका आणि आर्द्रता । वेगळीक न करवे तत्त्वतां । तया परि पद त्रयता । येथिली असे ॥ ८५ ॥ हें एकाकार जाणणें । निज दिठीं ओळखणें । आपुलेनि प्रमाणें । ऐशिया परि ॥ ८६ ॥ सकळ त्रिपुटि सहित । ब्रह्मचि जाण त्वरित । ऐसाचि एक सिद्धांत । आपणापें ॥ ८७ ॥ पदत्रयाची ऐक्यता । सर्वत्र समसाम्यता । जाणणेंचि तत्त्वता । ऐशिया परि ॥ ८८ ॥ हें सहजींचें समाधान । तत्त्वमसि महिमान । आपेंआप निदान । वोळेंगे जेथ ॥ ८९ ॥ एवं षोडशानुक्रम । ब्रह्मचि जाण अनुपम । शिष्या आपुलें वर्म । जाणणें येथ ॥ ९० ॥ वर्मीं-

१ कारण. २ आंत, अतरांत. ३ श्रीमंती, प्रौढी, ४ आश्रय करील.

नुरे वर्मता । आपणाचि जाहलिया तत्त्वतां । एकींएक नियंता । जाणणें हि ऐसें ॥९१॥ तयाचि परि आतां । सत्पदेशीं तत्त्वतां । क्षराक्षर नियंता । बोलिला [लें?] तेथ ॥ ९२ ॥ क्षराक्षराचा परिकर । ऐक्येंचि पाहतां सार । आहेचि कीं निर्धार । पाहातया पुढें ॥ ९३ ॥ पाहतें पाहणें हारतें । क्षराक्षरीं उत्तम होतें । तेंही पुढें हारतें । स्वस्वरूपीं ॥ ९४ ॥ महद्रूपाचेनि पडिपाडें । आपुली ऐक्यता आवडे । तेंचि सुख सुरवाडें । योगियां लागीं ॥९५॥ तहीं ऐक्यपणाचा विसर । पडे तेथ क्षराक्षर पसर । उरे केवीं घर । जाणिवेसीं ॥ ९६ ॥ तें जाणिवें विरहित । महासुख सिद्धांत । तेथ क्षराक्षर मिरवत । अनौरिसें केवीं ॥ ९७ ॥ क्षरा नाहीं क्षरपण । पाहतां अक्षर पूर्ण । तेंही नुरे निर्वाण । जाहलिया वरि ॥९८॥ अक्षराहो [हू?] नि आपण । होणें जें कां निपुण । ऐसेंचि नवलाव जाण । जेथिलें असे ॥ ९९ ॥ ऐक्यता विघडे । दोहींवीण सुरवाडे । मग ऐक्य नसतां निवाडें । अतर्क्याचि ॥ ६०० ॥ क्षरक्षरां नसे भेद । पाहतां निजींचें अभेद । स्वानुभव विषद । जाणिलिया वरि ॥ १ ॥ क्षराक्षर एक वटले । तहीं शब्दब्रह्म कवळलें । ऐक्यत्वेंचि मिळाले । निःशब्दपणा ॥ २ ॥ निःशब्द जाहलें सुख । आहे परात्पर देख । तेथ हारे कडूविख । अक्षरा सहित ॥ ३ ॥ जहीं अक्षर मावळलें । तहीं क्षराक्षर आधीं विळया गेलें । मग जें कां उरलें । आपेंआप ॥ ४ ॥ हे सहजींची दक्षता । क्षराक्षर पै शून्यता । उत्तमासहित तत्त्वता । नुरेचि ठाव ॥ ५ ॥ उत्तमा नसे उत्तमपण । पाहतां निजींची खूण । हाता चढलिया प्रमाण । पूर्णतेचें ॥ ६ ॥ जहीं पूर्णता पाविजे । तहीं जाणिवे लय होइजे । तेंचि महिमान सहजें । आपणापें कीं ॥ ७ ॥ एवं सकळ अभिप्राय अभिनवा । ओळखणें चित् स्वभावा । क्षराक्षर ब्रह्म नांवा । स्वीकारिलें कीं ॥८॥ हें सकळ निरूपण । अध्यायीं कथिलें संपूर्ण । परि निवाड पाहतां जाण । नुरेचि

१ सारखेपणानें. २ स्वर्गाधीक. ३ वेगळें, भिन्न. ४ परमाश्चर्यत्व. ५ शेवटीं विषाप्रमाणें कडू असणारें वैषयिक सुख. ६ न्यूनता.

कांहीं ॥ ९ ॥ हें एकावीण दुजें । पाहतां नाहीं सहजें । तरि काय नावाजे । आलें येथ ॥ १० नामरूप सकळ । ह्मणणें हा कल्पना आळ । येऱ्हीं निज तत्त्व तें केवळ । वेगळेंचि कीं ॥ ११ ॥ आपआपुलिया संतोषें । असणें जें कां अनारिसें । तेंचि जाणावें विवशें । अधिकार भेदें ॥१२॥ हा विविधाकार भावणें । हें प्रकृतिचेनि होणें । परि मायेसीच नुरणें । स्वरूपीं एका ॥ १३ ॥ जेथ द्वैताद्वैत बोलणें । हें माया देवीचें करणें । तरि तेंचि वायोणें । जाणिजे [जो?] आतां ॥ १४ ॥ मज माजी नसोनि हें । वावुगेपण कल्पिलें आहे । तरि तेंचि आतां सोहे । तयातीत ॥१५॥ हें नामरूपाचें बगें । जाणावेंचि वावुगें । स्वस्वरूप निर्वाणअंगें [निर्वांगें?] पावलिया वरि ॥ १६ ॥ जें निरंजन निर्गुण । स्वानुभवणें आपण । तेथ मग कल्पना भ्रमण । नसेचि कांहीं ॥ १७ ॥ निर्विकार सतत मान । निराधार अगम्य जाण । प्रत्यक्ष अनुभविजे आपण । निज संविति लागोनि ॥ १८ ॥ जेथ नसे उपाधि भेसळले । तरि तत्त्व ह्मणोनि काय नांवाजिलें । ह्मणोनि जें जें जाणिवे आलें । तोंवरि नोहे ॥ १९ ॥ जेथ नुरे निवडा निवडी । तेथ तूर्ये कायसी वाढी । [डी?] । ह्मणोनि जाणिजे परवडी । कलरवा माजी ॥ २० ॥ रस चोखिजे चोंच सांडिजे । श्लाघ्यता तै [जै?] सी सहजें । तया परि स्वीकारिजे । जेथिली महिमा ॥ २१ ॥ आपुलें सुख पाहों जातां । महत्तत्त्वही नव्हे तत्त्वतां । तया परि नियंता । जाणिजे ठाव ॥ २२ ॥ लघु तत्त्वें नुरिजे जेथ । तेथ महत्तत्त्व कें होय सनाथ । ऐशिया परि सिद्धांत । जेथिला असे ॥ २३ ॥ जेथ नुरीजे आकार । तेथ केंवि उपजति विकार । ह्मणोनि गुणत्रयांचा प्रकार । साच नोहे ॥ २४ ॥ जेथ गुणचि नुरती । तेथ विस्तारा कैची मति । ह्मणोनि साच नव्हती । महाभूतें ॥ २५ ॥ जेथ स्थूलाकारें नुरती भूतें । तेथ सूक्ष्म कैंचें मिरवतें । ह्मणोनि जाणिजे [जो?] सततें । मिथ्याचि कीं ॥ २६ ॥ मिथ्या असोनि मिथ्याकारीं । भूतें भासती अनेका परी ।

१ व्यर्थ. २ मंजूळ ध्वनीमध्यें, सूक्ष्म नादांत. ३ सोंपट, चुयडा.

परि ते नपवेचि उजरी । तये ठायीं ॥ २७ ॥ हें सकळ मिथ्या भूत ॥ तरि साच उरे केविं जीवत्व । ह्मणोनियां परम तत्त्व । आपुलें सुख ॥२८॥ यया भोगाणियां नुरे साक्षि । तरि प्रपंचद्रुमीं कैंचा पक्षी । उरे ऐसें हें अलक्षीं । बोलोंचि नये ॥ २९ ॥ सौरम्य नुरे दृश्य कमळीं । तरि कैंचा वसे द्रष्टत्व अळी । ह्मणोनि कीं निराळी । गोठीच ते ॥ ३० ॥ मुळींच नुरे विषय जीवन । तेथ सुखावे कैंचा जीव मीन । ह्मणोनियां अभिमा-[धा?] न । नुरेचि जेथ ॥ ३१ ॥ जीवचि नुरे जेथ । कर्म बोलिजे काय तेथ । ह्मणोनियां यथार्थ । नव्हेचि हें ॥ ३२ ॥ कर्म आणि कर्ता । पाहतां नसे तत्त्वता । तरि येथ विवेचनता । कायसी पां ॥ ३३ ॥ आतां कर्मचि नव्हे सत्य । तरि उपासने कवण निमित्त [त्य?] । ह्मणोनियां हें सतत । नव्हेचि कीं ॥ ३४ ॥ उपासनेचें आचरण । मिथ्याचि भाविलें आपण । तरि हें भ्रमण जाण । ज्ञानें विण ॥ ३५ ॥ आतां अर्चनचि नव्हे साचें । तेथ प्रयोजन कें ज्ञानाचें । ह्मणोनि मान जेतुलें जाणिवेचें । तेतुलें नव्हे ॥ ३६ ॥ मुळींच नसे अज्ञान । मा मिरविलें केविं ज्ञान । ह्मणोनियां भ्रमण । नोहेचि हें ॥ ३७ ॥ ज्ञानचि नव्हे नित्य । तेथ संन्यास तो काय सत्य । ह्मणोनियां अनित्य । बोलिलें तितुकें ॥ ३८ ॥ हे सहजींची श्लाध्यता । संन्यास योग तत्त्वतां । बोलिजेचि नियंता । नैरास्य पणें ॥ ३९ ॥ ऐशिया परि संन्यास । जयीं जाहला नैरास्य । तेथ केविं मिरवे अभ्यास । ह्मणोनियां बहुवस । एकाचि नव्हे ॥ ४० ॥ अभ्यास नव्हे साच । तरि कायसा मग राजयोगच । ह्मणोनि शब्दा आलें असाच । जाणणेंचि ॥ ४१ ॥ जेथ नाहीं कारण कार्य । तेथ कैंचें वीर्य शौर्य । तरिचि बोलिजे नैश्वर्य । राजयोग हा ॥ ४२ ॥ राजयोगा नुरे प्रयोजन । मग कायसें भक्तीचें मान । परि आपेआप समाधान । जाहलिया वरि ॥ ४३ ॥ तयींच हें योग्य । सर्वचि होतां भोग्य । भव रोगीं आरोग्य । जाहालिया वरि ॥ ४४ ॥ व्याधी नसती भावणें । तेथ नाहीं हें आरोग्य

---

१ उदय, उत्कर्ष. २ भ्रमर.

६८४–१२५०–६८

होणें । तंव कवणचि प्रयोजनें । नसती लागों ॥ ४५ ॥ हें न होतां सकळ । कर्म धर्मांचा मेळ । मिळती तेथ केवळ । आचरणाचि असे ॥ ४६ ॥ हें सकळ असलिया आधीं । स्वधर्माची असे आवधि । शास्त्र रूढी यथाविधि । आचरणें लागे ॥ ४७ ॥ स्वस्वरूपीं उमोंग । न होतां पडे सकळ पांगं । बोलिला तो संग । धरावाचि लागे ॥ ४८ ॥ आपण पडतां आन्हौटां । मार्ग दावितो बरवटा । मग तया संगे वाटा । चालणें घडे ॥ ४९ ॥ तया परि येथिलें । भक्ति रहस्य बोलिलें । येऱ्हीं काय आहि [धि ?]लें । उणें असे ॥ ५० ॥ आपण पहिलाचि मुक्त । तेथ काय लागे हें विविक्तं । ह्मणोनियां अव्यक्त । तेंचि भलें ॥ ५१ ॥ अव्यक्तपण व्यालें । तें हें व्यक्त विस्तारलें । ह्मणोनि कीं जडलें । वडीलपण तया ॥ ५२ ॥ वडिलांचेंहि वाडिलपण । भाविते तें व्यक्तचि जाण । ह्मणोनि कीर निर्वाण । एकीं एक ॥ ५३ ॥ एकाहूनि दुजें । पाहतां नाहीं सहजें । तेथ कें उरिजे । वेगळी माया ॥ ५४ ॥ आपआपणियां भ्रांति । तेचि बोलिजे मायेसि वस्ति । ह्मणोनि आतां तेंचि ज्ञप्ति । अखिल जाण ॥ ५५ ॥ अखिलपणाची गोडी । लागतां हरती विषय कोडी । आपेंआप आवडी । लागते जहीं ॥ ५६ ॥ हें सहजींचें समाधान । तहीं केविं उरे भक्ति मान । ह्मणोनि एक निज निदान । जाणणें आतां ॥ ५७ ॥ स्वरूपीं मिनोनि भक्ति ढील । तेथ वैराग्या कायसी सेल । ह्मणोनि एक सखोल । तेंचि जाण ॥ ५८ ॥ जाणोनि जाणणियां वेगळें । तेंचि तुक आपणा मेळें । ह्मणोनियां अवलीळें । विषद तेंचि ॥ ५९ ॥ वैराग्या नुरे पुरतेपण । स्वस्वरूपीं मीनलिया वीण । स्वातंत्र्यते निर्वाण । न गमेचि जेथ ॥ ६० ॥ आतां वैराग्य नव्हे साचें । तरि काय नाम तत्त्वमसीचें । कवणें जाणीतलें तयाचें । रूप कीं तेथ ॥ ६१ ॥ हे तेंचि होनि नोहे । ऐसेंचि अतर्क्य आहे । हेंचि स्मरो लाहे । नित्य जो कां ॥ ६२ ॥ तरि तेथ पद त्रय । कवण धरिता तयाची सोय । ह्मणोनि विसावया निलय । तेंचि

---

१ उमज. २ ओशाळगतपणा. ३ आड वाटेस. ४ एकांत.

नव्हे ॥ ६३ ॥ पदत्रयाची जाणीव । नुरोनि आटती भावाभाव । तेंचि जाणिजे स्वयमेव । आपुलें सुख ॥ ६४ ॥ हे आर्द्रता मनाची । धांव मिषें चित्ताची । मांदी मिळे भासणियाची । कल्पने माजी ॥ ६५ ॥ आतां वैराग्य जाहलिया वाव । केवि उरे पदत्रयाचा ठाव । ह्मणोनि परियेसीं अभिप्राय । वेगळाचि कीं ॥ ६६ ॥ वैराग्याचें प्रयोजन । नुरे तेथ पदत्रयाचें महिमान । एक जाणिलिया निदान । आपुलें तें ॥ ६७ ॥ तत्त्वमसि ह्मणणें । हें कवण देखे मिरवणें । एक निजींचिये खुणें । जाणिलिया वरि ॥ ६८ ॥ आणि जाणणें नेणणें हे भाव । तरि ते चित्ताची हांव । तरि तें चित्त स्वयमेव । पावलिया नुरे ॥ ६९ ॥ एवं तत्त्वमसि त्रिविधपण । बोलणें हें नुरेचि निर्वाण । एक सहजींची खुण । आलिया हाता ॥ ७० ॥ हें सकळ ह्मणणें वावो होय । तरि क्षराक्षरा कायसा अभिप्राय । नुरेचि बोलणियां ठाय । आपेंआप ॥ ७१ ॥ एकींएकचि जाहलें । तरि क्षराक्षर ह्मणोनि काय उरलें । ह्मणोनि कीं ह्मणितलें । अनामय[1] ऐसें ॥ ७२ ॥ हा अनामाचा स्वभाव । सकळ आटती भावाभाव । मग उरे जें कां अभेव[2] । अव्यय सुख ॥ ७३ ॥ सुखीं सुख हारपे । साक्षियें साक्ष लोपे । मग उरे जें कां सोहपें । परिणाम[3] हेतें[4] ॥ ७४ ॥ सकळ ह्मणणिया पहिलें । आपेंआप उरलें । तेंचि आह्मीं ह्मणितलें । समाधान ऐसें ॥ ७५ ॥ हीं येतुलीं अभिधानें । कल्पनेचिया अवनें । वाढलीं तीं निदानें । नाहींच कीं ॥ ७६ ॥ हा सकळां आधिला संगम । तेथ केवि उरे नामानाम । ह्मणोनि जाण आपुलें धाम । निरामय ॥ ७६ ॥ निराकार निर्द्वंद्व । काया अरविंद आमोद । आमोदींहि सेविजे स्वाद । स्वादांतीं ॥७७॥ निःसंग निर्मळ । ज्ञप्ति मात्र निखिळ । चैतन्याचि केवळ । उरे जें कां ॥ ७८ ॥ निर्विकार निरंजन । निष्कलंक महान । [मान ?] निरवयव दिव्यांजन । निज दिठी जें ॥ ७९ ॥ निराधार निःष्प्रपंच । असाच साच निर्वच । मन महत [मत्त ?] निर्विलंच ।

---

१ निरुपाधिक, रोगरहित. २ निर्भय, भयरहित. ३ पूर्णावस्था. ४ हेतूनें.

परमानंद ॥ ८० ॥ सकळ कळा विहिन । अव्यय सुख गहन । निज जन मनमोहन । करुणार्णव ॥ ८१ ॥ भक्त चकोर चंद्र । कीं चित्सुख समुद्र । आत्मपद नरेंद्र । विराजित ॥ ८२ ॥ निराधार नित्य शुद्ध । परिपूर्ण सच्चिदानंद । हाचि असे पैं विषद । सकळां ययां ॥ ८३॥ सकळ समूहीं हाचि एक । एकींच भावणें सकळिक । ऐसें विनोदवृत्ती कौतुक जयाचिये सत्तें ॥ ८४ ॥ हा आपणापें गारोडी । दिठीं बंधन करी आवडी । मग मिथ्या साच पडिपाडीं । दावूं सके ॥ ८५ ॥ आणि कर्ता हाहि भास । शिवों नेदी स्वांगास । ऐसा परम उल्हास । आपआपणियां ॥ ८६ ॥ एवं सकळां अनुक्रम । जाणणेंचि परब्रह्म । ऐसें जेथिंचें वर्म । हातासि ये ॥ ८७ ॥ हा सहजींचा संभव । जन्ममृत्यूचें नुरे नांव । निज सुख वैभव भोगिलियावरि ॥ ८८ ॥ मजमाजी आथिलेपण । जाणिवेचें पारुषण[३] । कल्पनेचें भ्रमण । नसेचि जेथ ॥ ८९ ॥ ऐसें अव्यय सुख गहन । शुद्ध मन मोहन । ज्ञान विज्ञान दहन । होतसे जेथ ॥ ९० ॥ हें सकळ आकारिलें । तें ब्रह्मरूप म्हणितलें । मजमाजी मिरवलें । विराज पण ॥ ९१ ॥ शृंगारीं सुरेखता । सुरेखीं यौवनता । यौवनीं विनटता । आनंद जैसा ॥ ९२ कमळीं उगम तत्त्वतां । उगमीं विकासता । विकाशीं सौरभ्यता । मिरवे जैसी ॥ ९३ ॥ वसंतीं आगम । आगमीं संगम । संगमीं उगम । दिसे जैसा ॥ ९४ ॥ चंद्रिके प्रकाशतां । प्रकाशीं शीत-ळता । शीतळीं प्रमेयता । भोगणें जैसें ॥ ९५ ॥ इष्टेसीं आदर । आदरीं उपचार । उपचारीं सार । स्नेहत्व जैसें ॥ ९६ ॥ ऐश्वर्यीं शौर्य । शौर्यीं महाधैर्य । धैर्यीं परम वीर्य । मिरवे जैसें ॥ ९७ ॥ प्रमेयीं औदार्यता । औदार्यीं निग्रहता । निग्रहीं सिद्धता । मिरवे जैशी ॥ ९८ ॥ दृश्यीं द्रष्टत्त्व । द्रष्टत्त्वीं सर्वज्ञत्व । सर्वज्ञ [ज्ञीं ?] त्वीं ऐक्यत्व । होय जैसें ॥ ७०० ॥ अज्ञानीं ज्ञान । ज्ञानीं विज्ञान । विज्ञानीं समाधान । होय जैसें ॥ १ ॥ क्षीरीं दधि होत । दधींत नवनीत । नवनीतीं घृत । निवटे जैसें ॥ २ ॥ अव्यु-

---

१ समत्वानें, सारखेपणानें. २ आहेपण. ३ नष्टहोणें, माघारी फिरणें.

स्थानीं व्युत्थान । व्युत्थानीं यत्न । यत्नीं महद्यत्न । साधे जैसा ॥ ३ ॥ सुदिनीं पर्वणी । पर्वणीं त्रिवेणी । त्रिवेणीं क्षाळणी । होय जैशी ॥ ४ ॥ अनुचितीं उचित । उचितीं दत्त । दत्तीं तृप्त । होय जैसा ॥ ५ ॥ वर्णाश्रमीं स्वधर्म । स्वधर्मीं निज वर्म । वर्मीं परब्रह्म । सांपडे जैसें ॥ ६ ॥ तिमिरीं प्रभा । प्रभेमाजि शोभा । शोभे माजी स्वयंभा । दीप जैसा ॥७॥ तेजीं रश्मि पुंज । पुंजीं सुतेज । सुतेजीं सहज । भानु जैसा ॥ ८ ॥ कर्णीं नाद । नादीं भेद । भेदीं स्वाद । गमे जैसा ॥ ९ ॥ घटमठीं आकाश । आकाशीं अवकाश । अवकाशीं शून्यास । देखणें जैसें ॥ १० ॥ स्पर्शीं पवन । पवनीं गमन । गमनीं समाधान । होय जैसें ॥ ११ ॥ नयनीं दिठी । दिठी माजी मिठी । मिठी घालिजे गांठी । दृश्याकारा ॥ १२ ॥ रसनें रस । रसीं आशेस । आशेंत प्रेमास । देखणें जैसें ॥ १३ ॥ घ्राणीं मकरंद । मकरंदीं भेद । भेदीं स्वाद । गमे जैसा ॥ १४ ॥ एवं सकळ सौरसीं । गुणागुणीं आपैसीं । आपणचि पैं होसी । तूंचि तूंगा ॥ १५ ॥ किती वानणें आतां । वा! नुरेचि वानूं जातां । तहीं आपैआप उपरमता । दिठी मिटे [ठी?] ॥ १६ ॥ काय तुज विभाग करणें । करितया विभागिया नुरणें । तें तुज आघवेंचि होणें । आपैआप ॥ १७ ॥ प्रभु तुह्मीं सर्वज्ञतेचे राव । तेथ कें उरे मीपणा ठाव । ह्मणोनि करूं गौरव । एकीएक ॥ १८ ॥ हाचि अभिप्राय जेथिंचा । आपआपणियें साचा । तरि मग कें उरे दुजियाचा । पडिपाडे जेथ ॥ १९ ॥ पाहतां ब्रह्मींचा स्वभाव । घेऊं नये दृश्याचें नांव । तरिच तो उगव । आपणियां कीं ॥ २० ॥ न शिवतां दुजेपण । ऐक्याचें आतुडे परिमाण । तरि ते आपसयां खुण । हाता चढे ॥ २१ ॥ बोल भावाचे असगैट । जेथ आपुला नाहीं सेवट । मग तयातीत निवट । आपणापैं कीं ॥ २२ ॥ ह्मणोनि बोला वेगळें । ब्रह्म जाणणें अवलीळें । स्वस्वरूप

---

१ तपस्यादिकांची पूर्णावस्था, ध्यानाची परिपक्वता. २ सारखेपणा. ३ प्राप्त होतें. ४ असंगत.

केवळें । असे जें कां ॥ २३ ॥ जेथ नाहीं भेदाभेद । निरसोनि जाहले अभेद । आपेंआप समाधि अगाध । प्राप्ति कर ॥ २४ ॥ जये प्राप्ति-लागीं । एकाएकीं पूर्णांगी । असे तेथ कल्पना धगी । न बाधेचि कदां ॥ २५ ॥ तें आपेंआप निर्वातक [निवांतक ?] । प्रत्यक् ज्योति सम्यक । निजज्ञान एकवंक । अपरमीत जें ॥ २६ ॥ परमात्मपद आपुलें । आपें-आप स्वीकारलें । शिष्या पाहिजे वहिलें । हेंचि आतां ॥ २७ ॥ सकळ होणियां आधिचें । होणें जें कां निजाचें । तेंचि सुख आमुचें । ह्मणों आह्मीं ॥ २८ ॥ येचि अर्थी मजमाजी । भावना नुरेचि सहजीं । तरि तेचि जाण नावाजी । ब्रह्मसुखाची ॥ २९ ॥ येथ सकळ आटलें । ब्रह्मचि एक उरलें । तें कवणिये परि उपमे आणिलें । पाहिजे येथ ॥ ३० ॥ दृश्य द्रष्टा तरंगाकारें । जेथ पैंगा विरे । तेथ मग उरलाचि उरे । चैतन्य सिंधु ॥ ३१ ॥ सकळ जीव मृगजळ । अणु रवीही प्रयोजन शीळ । नुरवूनि उरे केवळ । चिद्भानु तो ॥ ३२ ॥ कीं तृणाकारें सकळ जात । होत निमत जेथील तेथ । परि निज तत्त्व क्षिति सतत । असलीच असे ॥ ३३ ॥ कीं जीवत्व हें घटमठ । विरोनि जाय शेवट । असलेंचि पैं निवट । आकाश होय ॥ ३४ ॥ ना सकळ नग अविद्याकार । सुवर्णरूपें मायाचि सार । आटलिया निर्भर । सोनेंचि उरे ॥ ३५ ॥ तें घडवटासि आलें । क्रिया शक्ति वहिलें । ह्मणोनि कीं आवर्तिलें । मायेचि माजी ॥ ३६ ॥ केवळ ब्रह्मीं कर्तेपण । नाहीं हे तेथिंची खुण । ह्मणोनि आह्मीं सुवर्ण । मायाचि ह्मणों ॥ ३७ ॥ घट पटीं मृत्तिका तंतु । उरे ऐक्याचे संमतु । तयाचि परि निश्चितु । येथिलें असे ॥ ३८ ॥ सकळ म्हणणियां पासाव । असे जें कां निराभाव । तोचि आपुला स्वभाव । ब्रह्मनांवें ॥३९॥ सकळ आपुलीं सुखें । विनटलीच एका हरिखें । जन्मेचि सकळ दुःखें । हरोनि जाती ॥ ४० ॥ आतां ययावरि सकळ । उपपत्तींचा मेळ । हरोनि जाइजे केवळ । तत्त्वरूप ॥ ४१ ॥ तत्त्वीं तत्त्व हारणें । कवण मत कवण जाणे । हें ज्यांहीं [जहीं ?] कां होणें । आपें आप ॥ ४२ ॥ हें आपुलें

सौजन्य । स्वानुभूतीचें समाधान । आपेंआप निदान । आकळतें ॥ ४३ ॥ जया आकळणियां आंत । तोचि तो निभ्रांत । आपेंआप सिद्धांत लाभे जहीं ॥ ४४ ॥ हें अव्यय सुख परात्पर । येथ नाम रूपा नसे पसर । परम सुख सार । योगियांतें ॥ ४५ ॥ तें योगियांचें रूप । आणि योगीच तया साक्षेप । स्वप्रकाश लावण्य दीप । उजळे जेथ ॥ ४६ ॥ जो जेथिंचा सांगाति । जया वोळगे स्वानुभूती । हे सकळ योजिली मति । हाता चढे ॥ ४७ ॥ जया सुखालागीं । दुर्लभता न धरितां आंगीं । आपें आप पूर्णांगीं । पावणें जें कां ॥ ४८ ॥ जें सतत अविद्यमान । परा प्रमेय निदान । जाणणें चित् समाधान । आपुलें तें ॥ ४९ ॥ परात्पर सुख । शांतीचीया आंगिंचा हरिख । सकळ सुख दुःख । हरोनि जाय ॥५०॥ निराकार निरंजन । सज्जन जन मनरंजन । जेथ हें जन नुरेचि कीं ॥ ५१ ॥ सकळ सुखाचें सौरस । होणें कल्पना गृह वोस । तोचि परम उल्हास । योगियां लागीं ॥ ५२ ॥ आतां सकळ मतें धावो । जयीं गमे निशाचा ठावो । तेथ कवणाचि अभिप्राय प्रेवो । नसकेचि कदां ॥ ५३ ॥ मजमाजी सकळ सौजन्य । आपआपलें पूजन । होय तेथ भजन । नसेचि दुजें ॥ ५४ ॥ भजनीं भजन हारपे । कर्तृत्वें कर्तृत्व लोपे । मग उरे जें कां सोपें । आपुलें प्रमेय ॥ ५५ ॥ हें सहजींचें समाधान । प्रकृति पुरुषां एक मान । होय तेथ निदान । ऐसें गमे ॥ ५६ ॥ पुरुषा नुरे पुरुषपण । पाहतां प्रकृतीचें परिमाण । आपेंआप संघट्टण । होतसे जेथ ॥ ५७ ॥ प्रकृतीचें दृश्यपण । द्रष्टयाचें परिमाण । एकींएक उगवण । होतसे जेथ ॥ ५८ ॥ सकळ जाणणियां परौतें । उरे जें कां सततें । तें न गमेचि निर्धारातें । कवण एका ॥ ५९ ॥ तें नव्हेचि स्त्री रूप । पुरुषाचाहि साक्षेप । ऐसें अतर्क्याचें पडप । आपणापें जें ॥ ६० ॥ तेथ नाहीं नाम घेणें । आणि हें ही ह्मणणें उणें । पावलिया खुणें । जयालागीं ॥ ६१ ॥ तेथ नसे वर्ण व्यक्ति । ते आपुली अनादि मुक्ति ।

---

१. प्रतिष्ठा.

आजि केली उक्ति । शिष्या तुज ॥ ६२ ॥ येथ काज नसे उच्चाराचें । तें गृहचि कीं मौन्या [ना?] चें । ह्मणोनि हेंचि संज्ञेचें । प्रमाण येथ ॥ ६३ ॥ येथ असे तेंचि असे । अभोकळ आपैसें । तहीं केतुलें पाहतसे । बोलणें मिरवूं ॥ ६४॥ ह्मणोनि आतां उगलेंचि । सकळांत पाहणें सांतेचि । आणि सर्वत्र हे विवंची । न पडेचि जेथ ॥६५॥ ऐसेंचि जेथिंचें समाधान । आपणापें सन्म [न्मा?] न । होय तेथें बंधन । कवणचि नसे ॥ ६६ ॥ स्त्री पुरुष नपूंसका वीण । जया स्वरूपाची खुण । जाणती ते निपुण । योगिये होती ॥ ६७ ॥ हें योगियांचें आराम । होतें स्थल आत्माराम । कल्पनेंचें काम । नसेचि जेथ ॥ ६८ ॥ भक्त काज कल्पद्रुम । अकल्पाख्य प्रेम परम । वरि बैसती विहंगम । मुमुक्षुजन ॥ ६९ ॥ चित्त चकोर चंद्र । कीं निजज्ञान समुद्र । कारुण्य रूपें आर्द्र । जयाचें हृदय ॥ ७० ॥ जो सकळ भूत हृद्रत [द?] । कोमाइला विशद । निजजनानंदा आनंद । परमेश्वर ॥ ७१ ॥ अहंभाव विहिन । दिग्विजय दिव्यमान । सकळ शोभे मान । जयाची प्रभा ॥ ७२ ॥ शांति सुख स्वानंद । ज्ञान कळिकेचा अमोद । हाचि हा विशद । सकळां ययां ॥ ७३ ॥ सार्वभौम नृपति । चिद्भुवनीं जयाची वस्ति । तेंचि सुख सम भाविती [संभवति?] । योगिराज ॥ ७४ ॥ हाचि हा सकळां ययां । मा कवणा ज्ञान कवण माया । ह्मणोनि आपेंआप विसाविया । सर्वीच जाऊं ॥ ७५ ॥ सकटीं नुरवुनी सकटपण । आपेंचि होउनी निर्वाण । सकळ साधनीं परिमाण । ऐक्याचि घेऊं ॥ ७६ ॥ एक होउनी एकपण । विसरोंचि लागों पूर्ण । ऐसें परिसोनि संतोष आपण । पावला शिष्य ॥ ७७ ॥ शिष्या फावला आनंद । उरलाचि नाहीं भेदाभेद । पावलाचि सद्गुरुपद । ऐक्यत्वेंशीं ॥ ७८ ॥ तें परम सप्रेम फळ । सेवावेंचि केवळ । ते हातवटी अवलीळ । निरोपूं तुज ॥ ७९ ॥ ओंकाराची साळडी ।

१ स×अंत=सांत–सर्वांचा जेथें अंत होतो असें अव्यक्तच पाहणें. २ विवेचन, दगदग.

काढोनि सोविजे आंतुली गोडो । आपणापें प्रौढीं । जाणणें ऐसें ॥ ८० ॥ बिंदु उगाळूनि । निजसुख घेइजे कवळुनि । यया परि समाधानीं । राहिजे [जो?] आतां ॥ ८१ ॥ एवं सकळ अनुक्रम । पूर्वार्ध उत्तरार्ध संभ्रम । संपलाचि [चित्?] अनुपम । ग्रंथ संभव ॥८२॥ म्यां नेणतें अबळ । न कळेचि अपरोक्ष केवळ । परि श्रीगुरु कृपाळ लिहाविता होय ॥ ८३ ॥ मुखें सद्गुरु वक्ता । सद्गुरुचि जाहला लिहविता । सद्गुरुरूपें तत्त्वतां । सत्य सर्वथा हे वाणी ॥ ८४ ॥ सारोनि सद्गुरुचें नांव । प्रथा आणिला संभव । परि देहवृत्ति स्वभाव । असेल जरी ॥ ८५ ॥ देह संभवाचें परिमाण । येथाचि करू उपमान । मग शांत [संत?] समाधान । आपेंचि व्हाल ॥ ८६ ॥ आंगीं दैविकी अवसर एक । परि बोल असती अनेक । सत्ता तंव तैशी निष्टंक । एकचि जैशी ॥ ८७ ॥ कवण एक विरूढ तियाचें । काज तरि सहज वाढणुकेचें । मग सरळ कीं वांकुडियाचें । लाहे तयाचें महिमान ॥ ८८ ॥ कीं उदक गहूं पवन । कमावि तयाचे स्वाधीन । परि आंगिंचें तव महिमान । उणें नसे ॥ ८९ ॥ करंडा बसविती जवादि[1] । काळें पडे कोनवडे संधीं । तरि काय मकरंदी उणी होय ॥ ९० ॥ ब्राह्मण पूजिती देवमूर्ति । काळें पडे शू [क्षु?]द्रा हातीं । तरि काय पूजा निरुतिं । उणी होय ॥ ९१ ॥ तेवीं तेथिला ग्रंथ संभ्रम । जरि चु [मु?] कला अनुक्रम । तरि सांगितलें वर्म । दुजें नोहे ॥ ९२ ॥ ह्मणोनि देह संभवें चावेंळ[2] । घडली असेल केवळ । तरि संत तुह्मीं कृपाळ । क्षमा कीजे [जो?] ॥ ९३ ॥ हे कवणाचि मति । ग्रंथ विस्तार लिहिती । देह बुद्धीसि सततीं । गमली नसे ॥ ९४ ॥ हा परस्परानुक्रम । फळला असे मज ग्रंथोद्यम । आपेंआप निज वर्म । हाता आलें ॥९५॥ आणि आलियाचें जाणते पण । वाहोनि पूजिले सद्गुरु चरण । मजमाजी मीपण । दुरीच

---

१ कस्तुरी सारखाच पदार्थ.

१ चावटपणा, वाचाळता, चळवळ.

ठेलें ॥ ९६ ॥ शके सोळाशें बाहत्तरें [१६७२ ?]। प्रमोद नाम संवत्सरे । मार्गशीर्ष वद्य एकादशी गुरुवासरे । तद्दिनीं ग्रंथ निर्धारें । संपळ जाण ॥ ९७ ॥ स्थूळाभिधान सोहिरा । देहीं येऊनि पाहुणेरा । आत्माराम उपचारा । अर्जियला ॥ ७९८ ॥

इतिश्री महदनुभवेश्वरि सृष्टिसंहारक्रमे गुरुशिष्यसंवादे उत्पन्न ज्ञानोपपत्ति पूर्वार्जित ईश्वरेच्छा—सद्गुरुगम्यार्थ योगोनामाष्टादश प्रसंगः सम्पूर्णमस्तु ॥ १८ ॥

समाप्त.

सोहिरोबानाथकृत श्रीमहदनुभवेश्वरी-ग्रंथाचें शुद्धिपत्र.

ओवी.	चरण.	अशुद्ध.	शुद्ध.	पृष्ठ.
		अध्याय १ ला.		
६	२	स्वरूपसुख	स्वस्वरूपसुख	२
१०	२	चित्सुखसमुद्र	चित्सुखसमुद्र	२
१४	३	स्वबोधचंद्रोदय	स्वयंबोधचंद्रोदय	२
३१	२	दसा	देसी	५
३१	२	बान	बोनें	५
३५	२	जाव	जीव	५
३९	३	धरितें	धरितों	५
०	०	[टीप अंक१३] सबंध	संबंध	५
०	०	[पृ०६ टीप १२] चर्म दृष्टीनें	चर्मदृष्टीनें पाहिला तरी	७
६१	२	प्रकृतींची	प्रकृतींतचि	७
०	०	[टीप १३] ती यांचून	तिजवांचून	७
६५	४	विहेना	विहेना [भियेना?]	८
७८	३	दश	दशे	९
१०७	२	निर्मळ	निर्मूळ	१२
०	०	[टीप११] हंस मात्र दूधच	हंस दूधच मात्र	१२
०	०	[टीप११] परमात्मताच०	परमात्मरूपी दूधच	१२
११५	२	जहीं ओळखीलें	ज्याहीं ओळखिलें	१३
१२५	३	येही घेउनि	हेचि [ऐशी]	१४
१३६	३	तये वाज	तये वोजे	१४
०	०	[टीप७] आत्मा वस्तूवीण	आत्मवस्तूवीण	१६
०	०	[टीप९] अज्ञाधारक	आज्ञाधारक असा	१६
		अयाध्य २ रा.		
२८	४	भावातीज	भावातीत जें	२३
३५	१	तीथाचें	तीर्थाचें	२४
४२	३	भतळ	भूतळ	२४
८७	३	प्रज्ञासही	प्राज्ञासही	२७

ओवी.	चरण.	अशुद्ध.	शुद्ध.	पृष्ठ.
९३	३	पार तयांतीत अस	परि तयांतीत असे	२७
९८	३	गंतव्य	गंतव्यत्व	२७
११५	४	कसें ये पां?	कैसें ये पां?	२९
१३५	३	कवणवर्णी अस	कवणवर्णी असे	३०
१४८	१	दुष्ट्ग्राम	दुष्ट्ग्रामा	३१
१४८	२	सख नाहीं	सुख नाहीं	३१
१७७	२	अक्षर साठ	अक्षर सांठ (सांठ?)	३३
१८५	२	जाणत्या सहोदर	जाणत्या सहोदर।	३४
२०९	१	एकवेळां ते	एक एकातें	३६
२१०	१	तत्राहि जो मिळे	तयाहि जो मिळे	३६
२१३	२	शीघ्रच	शीघ्राचि	३६
०	०	[टीप१०] सहार	संहार	४१

अध्याय ३ रा.

ओवी.	चरण.	अशुद्ध.	शुद्ध.	पृष्ठ.
६०	४	कवण करवा	कवण करवी [* सुखासी	५०
७६	३।४	कारण दुःखा दुजा	कारण दुःखा। दुजा आत्म*	५२
९०	०	गुण प्रकृति संभव	गुणः प्रकृति संभवः	५३
३२३	४	जाणाया पै	जाणावा पैं	७४
३६७	३	सकौतुक	सकौतुक सांग	७७

अध्याय ४ था.

ओवी.	चरण.	अशुद्ध.	शुद्ध.	पृष्ठ.
१४८	२	बोजा	वोजा	९०
२८३	२	क्षर्थे	क्षुधें	९८
२८४	१	निल्य कंठा	निलकंठ	९८
३०७	३	ये महत्तत्वाची	तेथ महत्तत्त्वाची	९९
३१३	२	करवी घे करिती	करवी तें करिती	१००
३५३	२	तरगाचा	तरंगाचा	१०२
३५४	४	बोलणें झाल	बोलणें झालें	१०२
३५६	३	महत्तत्व सोय	महतत्त्व सोय	१०२
३५७	१	निजींचें ज	निजींचें जें	१०२
३८५	१	गोष्टीच	गोष्टीचें	१०४
४०७	१	विषयमध	विषयमधु	१०५
४२८	२	बोलव्यामाजी	बोलण्यामाजी	१०६

ओवी.	चरण.	अशुद्ध.	शुद्ध.	पृष्ठ.
४३५	१	मध विषय	मधुविषय	१०७
४३६	३	घडल प	घडेल पैं	१०७
४५०	४	व्यथ पै	व्यर्थ पैं	१०८
४५८	१	शब्दांशाचा	शुद्धांशाचा	१०८

अध्याय ५ वा.

ओवी.	चरण.	अशुद्ध.	शुद्ध.	पृष्ठ.
१२	१	अनुभवाच श्रवण	अनुभवाचें श्रवण	११२
१३	२	एक	एके	११२
१२८	३	मन	मग	१२०
१६०	१	बसवणें	वसवणें	१२२
१६४	४	मनामजीं	मनामाजीं	१२८
१९१	२	अवो ये	आवो ये	१३०
३१०	१	तो जयीं जयीं नेई	तो जहीं जहीं न्हेत जाय	१३१
३११	३	शिवी जे	शिंवी जें जें	१३१
३२५	२	त तिये	तें तिये	१३२
३८४	२	स्थलाचें	स्थूलाचें	१३२
४४४	२	पुण्या कायस	पुण्या कायसें	१३९
४९४	४	वेगळा विजे	वेगळाविजे	१४२
५६५	३	दखणपण	देखणेंपण	१४६

अध्याय ६ वा.

ओवी.	चरण.	अशुद्ध.	शुद्ध.	पृष्ठ.
१३	१	अहकार	अहंकार	१४८
६४	२	गदेंद्रिय	गुदेंद्रिय	१५१
६५	१	भेक्ता	भोक्ता	१५१
७०	१	मनें व्योमासी	नभें व्योमासी	१५२
२३८	४	गंतध्यपणे	गंतव्यपणें	१६१
२६०	१	अगसंग	अंगसंग	१६३
२६४	१	सर्वविसर्ग	सर्गविसर्ग	१६३
४४७	२	आंगावे	आंगाथे	१७३
४८९	३	सुगध	सुगंध	१७५
४९७	१	उर्ध्वीनि अर्धी	उर्ध्वीहुनि अर्धी [उर्ध्व हो-+	१७५
५१४	३	पारुणा	पारुषणा (+उनी आर्धी?]	१७९
६४९	२	घेवोनि अधमात्रा	घेवोनि अर्ध मात्रा	१८४
६६४	३	आत्मसुखतता	आत्मसुखतत्त्वता	१८४

ओवी.	चरण.	अशुद्ध.	शुद्ध.	पृष्ठ.

अध्याय ७ वा.

ओवी.	चरण.	अशुद्ध.	शुद्ध.	पृष्ठ.
२७	१	अंधीं	अधीं [आधीं?]	१८९
७३	१	कुक [कुल] र	कुकुल [कुकुर]	१९२
८३	२	आ ठेवोनी	आठव ठेवोनी	१९३
२०९	३	निष्क[ल्प]लपणें अन्यपा०—	निष्कलंकपणें निर्विकल्पपणें	१९९
२१७	३	निरूपण कर्णे	निरूपण करणें	२००
०	०	[टीप११] फिरविता	फिरवितात	२०३
३१२	३	भलतेसिया	भलतियासीं	२०५
३३६	४	ययाचि	ययाचाचिपैं	२०७
५१८	२	रदपक्ति	रदपंक्ति	२१८
५३४	३	माझी याची	माझियाचि	२१९
५५७	३	अहो इया	अहो यया	२२०
५६४	१	दश्या चार वाली अंग	दश्याची खाली अंग	२२१
५९८	२	मयक	मयंक	२२३
६८३	२	समाजसी	समजसी	२२७
६९९	३	पढेतया	पडेतया	२२८

अध्याय ८ वा.

ओवी.	चरण.	अशुद्ध.	शुद्ध.	पृष्ठ.
३७	४	ते हें कर्म	तें हें कर्म	२३१
९४	३	जाणिवचे	जाणिवेचें	२३४
९४	३	[टीप७]देवस्थानें कशीं आहेत	देवस्थानें अशीं आहेत	२३४
१०९	१	इही स्वामीन्चिया	इया स्वामीचीं बोलणीं	२३५
११५	४	निजसुख निर्वाण	निर्वाण निज सुख	२३६
१२४	३	विरूढ तया अंगीं	विरूढ तया अंगीं	२३६
१३९	२	बखट	बरवट	२३७
१७२	४	डोळियांवीणा ना	डोळिया वीण ना	२३९
१९९	३	नावोजे	नावाजे	२४०
२१८	३	तचि धरावीं	तेचि धरावी	२४१
४१०	१	[महगज?]	[महागज?]	२५२
५६६	१	त्यगिती	त्यागिती	२६१
५९६	३	अतरा बाजिये	अतराबाजिये	२६८

ओवी.	चरण.	अशुद्ध.	शुद्ध.	पृष्ठ.

अध्याय ९ वा.

ओवी.	चरण.	अशुद्ध.	शुद्ध.	पृष्ठ.
९	१	कलख	कलरव	२६९
८३	१	मन-वृत्ति	मनोवृत्ति	२७३
१६४	३	नटके	नटंके	२७८
१६६	१	कंडलिनीचेनि	कुंडलिनीचेनि	२७८
१८७	३	निर्दा	निंदा	२८०
१९२	३	तत्त्ववेचे	तत्त्ववेत्ते	२८०
१९६	१	जलांधरा	जालंधरा	२८०
२३५	२	मागचि	मार्गेचि	२८३
२४१	१	एक	ऐक	२८३
२४१	२	स्थान द्धि	स्थान शुद्धि	२८३
२४५	३	भषित	भूषित	२८३
२६५	४	पाह तया पुढें	पाहतयापुढें	२८४
२६८	१	एके	एकें	२८४
३०६	४	श्रवण माजी	श्रवणामाजी	२८७

अध्याय १० वा.

ओवी.	चरण.	अशुद्ध.	शुद्ध.	पृष्ठ.
१०५	३	जणें हे	जेणें हें	३०५
१४८	३	ता अज्ञाना	तो अज्ञाना	३०७
२२६	२	अंतःकरणी अंक	अंतःकरणीं अंश	३१२
२८३	३	राससाचें	राजसाचें	३१५
२८३	४	न झाल	न झाले	३१५
३०१	३	यथा सकळ	यया सकळ	३१५
५७१	२	रसने हटीं	रस नेहटीं	३२८
६०६	४	त्वां [तूं ?] तें	वा तूतें	३३०
७६१	४	न बोलवे तूं तें	न बोलवे तूतें	३३७
७६३	२	तूं अशेश	तूं अशेष	३३७
७८७	४	ततें	तूतें	३३९
८४६	४	न ह्मणवचि	न ह्मणवेचि	३४२
९०१	१	कलख	कलरव	३४५

अध्याय ११ वा.

ओवी.	चरण.	अशुद्ध.	शुद्ध.	पृष्ठ.
२८	३	स्वभावो	स्वभाव	३४७
५५	३	श्लध्यतेसी	श्लाघ्यतेसी	३४९

ओवी.	चरण.	अशुद्ध.	शुद्ध.	पृष्ठ.
१४७	३	विपरिण मता	विपरीणमता	३५४
२२५	१	बोलों न येतें अज्ञाना	बोलों नये तें अज्ञाना	३५८
२९६	१	आघवियांयी परि	आघवियांही परि	३६२

अध्याय १२ वा.

७०	३	विवाधि पण	विविधपण	३६६
१५०	२	सूक्ष्म पूर्णांचिया	शुष्कपर्णांचिया	३७०
२१४	३	निघत निघत डससे	निघत निघत उससें	३७४
२४३	४	गोल्हाटा वरा	गोल्हाटा वरी	३७५
२४६	३	कीं कंजा याजी	कीं कंजामाजी	३७५
३२८	१	पयांचे मुंडिजतीं	ययांचे मुंडिजतीं	३७९
३२९	३	पैसार	पै सौंर	३७९
३६७	३	पवन कुडली	पवन कुंडली	३८१
४५८	३	जाण तया प्रति	जाणतया प्रतीं	३८६

अध्याय १३ वा.

६५	२	अभ्यसि नर्लयिह	अभ्यास निलयहीं	३९२
१६९	४	दावू तुज	दावूं तुज	३९८
१७८	४	कवण तीं हि नसे	कवणतींहीं नसे	३९८
२५५	४	नसेचि कद्	नसेचि कदा	४०२
४४३	१	माझी विनती	माझी विनंती	४१२
४९५	३	भोवले	भोंवलें	४१५
५१२	३	कथिला विशद	कथिला विशद ।	४१६

अध्याय १४ वा.

१००	२	बोळतसे	वोळतसे	४२४
१०८	३	साबिया	साविया	४२५
१८०	३	उध [द?] ळा बाचि	उधळावाचि	४२९
२५४	४	जयां तंचि	जयातेंचि	४३३
३२९	२	मरुवे [?त्] एक	मरुद्रत एक	४३८
०	२	[टीप?] सागर	१ सागर	४३८

ओवी.	चरण.	अशुद्ध.	शुद्ध.	पृष्ठ.

अध्याय १५ वा.

१५	१	नुरिता	नुरविता	४४३
७४	१	आर्तमिषै	आर्त मिषें	४४७
८७	१	आमें	आंगीं [अंगें ?]	४४७
१२५	१	बखटें	बरवटें	४५०
२८५	१	पयु	पायु	४६०

अध्याय १६ वा.

४५	१	सुदणें	सूदणें	४६६
५६	३	सत्पदों असिजे	सत्पदीं असिजे	४६७
७८	३	विषय पंचक	विषय पंचक	४६८
१०६	३	त्या गणिका	त्यागणियां	४७०
१२०	१	जो कां योजी	जो कां योजी [याजीं]	४७१
२३३	१	मग साध्यया	मग साध्यता	४७८
२५३	३	श्रो श्रा वांचोनि	श्रोत्रत्वाचेनि	४७९
२५५	४	स्पर्शा	स्पर्शा	४७९
३०४	२	रूपकें निकें	रूप कें? निकें	४८२
३२७	१	तेतुला	ते तुला	४८४
४०१	२	बाहिलें	वहिलें	४८८

अध्याय १७ वा.

२	१	[टीप?] हा सर्व०	सर्व प्राण्यांच्या हृदय-भुवनाचा	४९१
१४५	३	बहुवस	बहुवस	५०४
१७२	४	विटवणें कैसी	निवटणें कैसी	५०६

अध्याय १८ वा.

४६	१	आप आपण यांते	आपआपणियांतें	५१५
४७	४	बोलावया	बोलावया	५१५
३१०	२	स्धरूप पूर्ण	स्वरूप पूर्ण	५१८
३१२	२	सध [द?] र	सध [द ?] र।	५१८

ओवी.	चरण.	अशुद्ध.	शुद्ध.	पृष्ठ.
३२०	३	निशेष	निःशेष	५१९
३३१	२	तव	तंव	५१९
४१६	१	शांति जागींचा	शांति आंगींचा	५२४
५१७	२	ते तव	तें तव	५३०
५३५	१	चतुर्हशीं	चतुर्दशीं	५३१
६२४	३	प्रकार	प्रकार	५३७
६३०	१	सौरम्य	सौरभ्य	५३७
६५०	३	आहि [घि ?] लें	पहिलें [आधिलें ?]	५३८
६६२	१	हे तेंचि होनि नोहे	हें तेंचि होउनी नोहे	५३८
६८०	३	निर्विलच	निर्बिलंच	५३९
७५३	२	निशाचा	निजाचा [निजींचा?]	५४३
७६५	२	सातचि	सांतचि	५४४